

కావ్యాలు

ప్రభంధములు

విజయవిలాసము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాఢీ

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు త్రిలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100061934

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none"> Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none"> INSA	<ul style="list-style-type: none"> Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	<ul style="list-style-type: none"> Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

చేమకూర వెంకట కవి

విజయవిలాసము

హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

విజ్ఞాన్ భవన్, 4-1-435 ఇస్కాంట్ ప్లీట్
హైదరాబాద్-500 001

మా మాట

“తాతాజీ” తాపీ ధర్మారావుగారి శత జయంతి 1987, సెప్టెంబరు 19 నందర్భంగా వారి “విజయ విలాసము-హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య” రెండవ ముద్రణను పాఠకలోకానికి అందించగలుగుతున్నందుకు మా కెంతో ఆనందంగా ఉంది.

తనను చిన్ననాటినుండి ఎంతగానో ఆలరించిన చేమకూర వెంకటకవి “విజయ విలాసము” కావ్యంలోని అందాలను చక్కగా చూపిన వ్యాఖ్యానాలు అంత వరకు వెలువడలేదన్న బాధ ఒకవైపు ఉన్నా, ఆ లోటును తీర్చేందుకు అవసరమైన పాండిత్యం తనకులేదేమో అన్న సంకోచమూ మరొకవైపు తనకు మొదట్లో ఉండేదని ధర్మారావుగారే ఈ “హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య” పీఠికలో తెలియజేశారు ఆ కారణం చేతనే వ్యాఖ్యాన రచనకు చాలకాలం వరకు వారు పూనుకోలేదు

అయినా, వారే పీఠికలో చెప్పినట్లు, తన అభిమాన కవిలో తాను చూడ గలిగిన విశేషాలూ, తానుకొన్న సొగసులూ, తాను వివరించగా మిత్రులు హర్షించిన అందాలూ-ఇవన్నీ ఏమీ కావాలి, ఆ అందచందాలు పాఠకలోకానికి అందకుండా అలా మరుగునపడి ఉండవలసిందేనా అన్న మధన వారిలో అంతకుంతకు ప్రకటించింది చివరకు వ్యాఖ్యాన రచనకు పూనుకున్నారు.

“కవికిన్ గల్లునో కల్గదో
యనెడి శంకన్ గలజేయు న
ర్థ విశేషంబులు చేమకూర కవి
వద్యాలందు చూపించిన
వపురా : మెచ్చితి మామకాగమన
వారాఖ్య స్థలంబందు నీ
వివృతిం, బొందితి నీదు చాతురికి
తాపి వంశ మూకామూర్తి

అని కీర్తిశేషులు శతావధాన శిరోమణి బ్రహ్మశ్రీ కాశీకృష్ణా చార్యులంతటివారే సంతోషంతో పొంగిపోయేలాంటి వ్యాఖ్యానాన్ని పాఠక లోకానికి అందజేశారు

ఇది ఒక మనోజ్ఞమైన కావ్యానికి, అంతటి మనోజ్ఞమైన వ్యాఖ్యానం మాత్రమేకాదు అదునికులు ప్రాచీన కావ్యాలను ఎలా చదవాలో, వాటిలోని సొగసులను ఎలా గ్రహించాలో పాఠకులకు బోధించే ఒక ఉపకరణం లాంటిది ఈ “హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య” ప్రముఖ సాహితీ చేత్ర, విమర్శకులు అయిన కీ॥ శే॥ జి. వి. కృష్ణారావుగారి మాటల్లో “చగ్గిత చమత్కారం తెలుగు పలుకుబడి ఆపోశనం వట్టిన తాపీవారి వ్యాఖ్య” ఇది (ఆంధ్ర ప్రభ, 1968 డిసెంబరు 15)

తెలుగు సాహితీప్రియుల ఆదరాభిమానాల మూలంగా, 1968 మే నాటి ఈ వ్యాఖ్య తొలి ముద్రణ చాలకాలం కిందటే పూర్తిగా ఖర్చయిపోయింది

ప్రతులకోసం పాఠకుల ఒత్తిడి బాగానే ఉన్నా, ఇంతవరకు రెండవ ముద్రణకు పూనుకోలేకపోయాము ఇప్పుడే కీ॥ ౩॥ తాపీ ధర్మారావు గారి శత జయంతి సందర్భంగా దీనిని పాఠకలోకానికి అందజేస్తున్నాము

మొదటి ముద్రణలోని తప్పుల పట్టిక రెండు ముద్రణలో లేకుండా ఉండేలా చేసేందుకు ప్రయత్నించాము. తాతాజీ మొదట ముద్రణలోని తన “విన్నపము”లో సూచించినట్లు అచ్చు తప్పులను ఆయా పేజీల్లోనే సవరించాము. మొదటి ముద్రణలోని తప్పుల పట్టికలోని వాటినేకాకుండా గ్రంథంలోని ఇంకా అనేకమైన అచ్చుతప్పులను ఈ విధంగానే సవరించడం జరిగింది ఈ కర్తవ్య నిర్వహణలో తోడ్పడిన శ్రీ తాపీ మోహనరావు గారికి శ్రీ బి రామచంద్రారావు గారికి, చిత్రకారుడు శ్రీ కె సత్యనారాయణమూర్తిగారికి బి ఎన్ కె ప్రెస్ వారికి మా ధన్యవాదాలు ఆప్ నెట్ లో ముద్రించిన ఈ రెండవ ముద్రణలో అచ్చుతప్పులు లేకుండా చేయడంలో ఎంతవరకు కృతకృత్యుల మయామో పాఠకులే నిర్ణయించాలి.

“ఈ గ్రంథంలోని గుణ విశేషాలను చూచి ఆనందాన్ని పొందగలిగే వారు ఎంతకాలం ఉంటారో అంతకాలం ఈ కవి ‘చిరంజీవిగా’ ఉంటాడు అని ధర్మారావుగారు తన పీఠికను ముగిస్తూ చేమకూర కవినిగురించి అన్నారు. ఈ మాటలకు తెలుగు సాహితీప్రియులది ఒక చిన్న చేర్పు- “అంతకాలం ఈ హృదయోల్లాస వ్యాఖ్యాత ‘చిరంజీవిగా’ ఉంటాడు

ఈ “గుణ విశేషాలను చూచి ఆనందాన్ని పొందగలిగే” తెలుగు పాఠక లోకానికి కొరతలేదని ఈ రెండవ ముద్రణ, ఏమంత కాలవ్యవధి లేకుండానే నిరూపించగలదని మా నమ్మకం

హైదరాబాదు }
1-8-1987 }

— ప్రొ. పా. శి. పు. లు

విన్నపము

ఈనాటి కయినా ఈ వ్యాఖ్యానము వెలువడినందుకు నేను సంతోషిస్తున్నాను . నేనే కాదు , మిత్రులు సాహిత్యప్రియులు సహృదయులు చాలామంది సంతోషిస్తారనే నా నమ్మకము. వ్యాఖ్యాన రచన తలపెట్టిన నాటినుంచి అవాంతర పరంపరలు నన్ను చుట్టుముట్టి బాధిస్తూ వచ్చేవి వాటి ఒత్తిడికి తట్టుకోలేక , ప్రయత్నమే మానుకుందామా అని అప్పుడప్పు డనిపించేది

అయినా మిత్రుల ప్రోత్సాహమువల్ల రచన కొనసాగించి, ఏలాగయితే నేమి, కలము చేయవలసిన పనిని ఒక విధంగా పూర్తిచేయగలిగాను ఓగిలినది కలిమి చేయవలసిన కార్యము , కిక్కు తేలవేయక తప్పలేదు కొందరు ధనాధ్యులు, అధికారులు, అభిమానులు, ఉదారబుద్ధితో ముద్రణ చేయించాలని పూనుకున్నారు. కాని, అనేక కారణాలవల్ల ఆ పని జరగలేదు నిస్సహతో నే నీ వ్యాఖ్యానం గురించి ఆలోచించడం గూడా మానుకున్నాను

పరిస్థితి ఇలాగున్నందుకు నా కంటే ఎక్కువగా విచారించిన వారు నా శ్రేయోభిలాషులు వారిలో ప్రత్యేకించి చెప్పవలసిన వారు, సర్వశ్రీ గోపీచంద్,* ఉ. మాలకొండారెడ్డి, డాక్టర్ బి. రామరాజు, ప్రసిద్ధ న్యాయవాదులు పి. బాబులారెడ్డి, అవుల సాంబశివరావు (ఇప్పుడు హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు) మొదలైన వారు, భాషాభిమానులను ధనసాహాయ్యము అడగడానికి పూనుకున్నారు అడిగి అందుకోడం అందరూ చేయగల కార్యము కాదు కదా ప్రయత్నము ఆపి ఉత్సాహజనకంగా లేకపోయినందున వారు ఆంధ్రదేశ సాహిత్య ఎకాడమీ వారితో సంప్రతించారు.

అధ్యక్షులు డాక్టర్ బి. గోపాలరెడ్డిగారూ, కార్యదర్శి దేవులపల్లి రామానుజ రావుగారూ ఆత్యంత ఆదరాభిమానాలు చూపి రెండు వేల రూపాయల సాయము చేయించి, ముద్రణ ఆరంభించడానికి అనుకూల్యము కలిగించారు వీరిందరికీ, గుప్త దాన ప్రియులైన పైవారికీ నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనములు

ముద్రణ కాలములో గూడా అనేక విధాల అవాంతరాలు తమ అలజడి మానలేదు అయినా సర్వశ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు, డాక్టర్ బి. రామరాజు, మడిపడగ

*శ్రీపురినేని గోపీచంద్ వంటి వారిని క్రితములని వ్రాయడానికి మనసొప్పులేదు ఆంధ్ర సాహిత్య రంగములో వారు సర్వదా సజీవులే అమరులు

బలరామాచార్యులు (కవీ కళాకారుడూ) వీరు దీక్షపూని ఇటు నాకు నిరుత్సాహము కలుగ నీయకుండాను, అటు ముద్రణాలయం వారికి సందేహాలు తీరిపోయే విధంగాను చెప్పదగిన మాటలు చెప్పుతూ ముద్రణ కొనసాగే లాగా చేశారు వారి ప్రోత్సాహమూ పరామర్శా లేకుండినట్లయితే ఈ గ్రంథము ఈనాటి కయినా బయటపడేది కాదని నిరాశాటంగా చెప్పగలను వారికి నా కృతజ్ఞతా ప్రణామాలు శివాజీ ముద్రాలయము వారు గూడ మా అభిప్రాయాలతో ఏకీభవించి చక్కని ముద్రణతో చాలినంత త్వరలో అచ్చు పూర్తిచేశారు వారికి నా ధన్యవాదాలు

ఈ సందర్భములో శ్రీ మడిపడగ బలరామాచార్యులుగారు ఉదార భావముతో అందజేసిన సహకారము స్వల్పముకాదు. తమ స్వంతపనులను గూడా వెనుకపెట్టి, ప్రతి విషయములోను నాకు సలహాలిస్తూ పేజీ ప్రూఫులను కొంతవరకు సరిచూస్తూ గ్రంథము పేర్లూ రచయిత పటమూ చిత్రించి ముద్రణకు అంద చందాలు సమకూర్చారు శ్రీ రాంభట్ల కృష్ణమూర్తిగారూ, శ్రీ బి రామచంద్రరావుగారూ, వేరు వేరుగా, ఎంతో శ్రమ తీసుకొని గ్రంథము అమూల్యగ్రము చూచి తప్పొప్పుల పట్టికల నిచ్చారు ఆ మిత్రులకు నా ధన్యవాదాలు

అచ్చు తప్పల గురించి ఒక్క మనవి ఎవరివల్ల కలిగినా, ఏ కారణమువల్ల కలిగినా తప్ప ఉప్పే అలాంటి తప్పలు - ముఖ్యంగా నా దృష్టి లోపంవల్ల - ఎక్కువగా దొర్లాయి క్షమాపణ చెప్పుకోవడం కంటే, నేను చేయదగిన దిప్పు దేదీ లేదు వాటికి ప్రతి క్రియ నాకు తోచినది ఒక్కటే పారక మహాశయుల దగ్గరి కీ పుస్తకం రాగానే, శ్రమకోర్చి ఒక్క గంట తీరిక కలిగించుకొని, చివరనున్న 'సవరణలను' ఆయా పేజీలలో కలముతో వ్రాసి ఉంచడం మంచిది వీటికి మాటికి 'సవరణలు' చూచుకోవలసిన అవసరం లేకుండా కలకాలం ఉంటుంది ఇదే నా ప్రార్థన

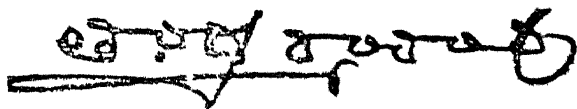
ఇంకా నా వ్యాఖ్యానములో అసంతృప్తిగాని, సందేహముగాని, దోషముగాని కనబడి నప్పుడు, నాకు వ్రాస్తే, నేను చెప్పుకోవలసినది మనవి చేస్తాను దిద్దుకోవలసినది దిద్దుకుంటాను. ఏ విధంగానైనా, చేమకూరి ౬వి చమత్కారాలను ఆంధ్ర సాహిత్య పరులు సంపూర్ణంగా తెలుసుకోగలగడిమే మన కుండరికి వాంఛనీయము కదా.

“ఏ యెడ మేల చూతురు

గణింపరు జాణలు జాబుపొలులర”

చిక్కడపల్లి
హైదరాబాద్-20
1-5-1968

నెలవు,

విషయ సూచికలు

పీఠిక

హృదయోల్లాస పీఠిక	9	కృతి భర్తల ఆవారము	33
ఆనాటి నా ఆభిప్రాయము	10	దురభిప్రాయము	34
సందేహము - వర్ణన	11	కళాదృష్టి	35
నా కోరిక	12	విజయవిలాసము	36
కవి పరిచయము	13	కథావస్తువు	36
సన్నివేశాలు - పదాలు	14	కావ్యగుణాలు	37
చారిత్రక విషయాలు	15	వ్యాఖ్యాతల పొరపాట్లు	39
పాఠాలకోసం అన్వేషణ	18	అందీ అందని అందాలు	39
దిద్దుబాట్లు	19	ప్రశంసలు	41
రఘునాథరాజు	19	ప్రబంధ వర్ణనలు	42
కవి జీవితము	22	కవి సాధన సంపత్తి	43
సారంగధర రచన	22	వ్యాకరణ దోషాలు	43
కవి నిర్ణయము	23	ఒక స్వల్ప విషయం	46
విజయవిలాస రచన	24	నాటకీయ రచన	46
ముగ్గురు నాయికలు	24	సందేహాంతాలు	47
ఒక్క చిన్న రహస్యం	25	అట్టంలేని అపవాదాలు	48
గద్యములు	26	పండిత ప్రమాదము	49
కవి గ్రహించినది	28	ప్రశంసా పద్యాలు	52
అనుకరణలు	30	స్వయం కృషి	53
స్వభావ పరిశీలన	32	కృతజ్ఞత	55

ప్రబంధానికి

దైవ ప్రార్థన	1	పురవర్ణన	...	107
కృతిపతి వంశ వర్ణన	21	ప్రజల వర్ణన	.	112
రఘునాథరాజు	30	కందకము కోటకొమ్మలు	.	115
కృతి ఇవ్వాలన్న సంకల్పము	58	పుష్పలావికలు	.	130
కృతి సమర్పణ సన్నాహము	63	నాట్యకత్తెలు	.	133
కవి ప్రశంస	86	వేళలు - విటులు	.	137
సవ్యంకములు	103	కోటలు	..	140
కథా ప్రారంభము	107	ధర్మరాజు	..	143

అర్జునుడు	152	అర్జునుని విరహ తాపము	518
గడుని రాక	158	సుభద్ర విరహము	533
సుభద్ర వర్ణన	159	వదినెలు మేలము లాడుట	539
గంగా స్నానము	185	శైల్యోపచారములు	545
ఉలూచి కథ	199	మదనాదుల ఉపాలంభనము	550
చిత్రాంగద కథ	307	సుభద్ర వివాహ ఘట్టము	568
సాయంకాల వర్ణన	328	శివునికి జాతర	570
ఆశ్వాసాంత ఎద్యములు	344	వివాహ సన్నాహము	571
రెండవ ఆశ్వాసము	347	సుభద్రార్జునుల ప్రయాణము	601
శోభనము	371	యుద్ధము	610
బ్రతువాహన జననము	382	విజయము	615
నంద చెప్పిన విషయము	397	ఇంద్ర స్త్రాసపుర ప్రవేశము	617
రైవత కొత్తవము	426	ద్వారకలో బలరామాదుల సభ	619
సుభద్ర రాక	438	ఎలరామాదులు ఇంద్ర స్త్రాసమునకు వెళ్ళుట	627
బలరాము డర్జునుని చూచుట	446	ఇంద్ర స్త్రాసమున వైవాహిక ఉత్సవము	632
సుభద్ర శుశ్రూష	457	కేశీ గృహవర్ణన	635
వివాహ విషయ ప్రస్తావన	479	చెలికత్తెల హితోక్తులు	641
సుభద్ర యతి నధుగృట	482	అభిమన్యుని జననము	661
అర్జునుడు సుభద్రను వేడుట	497	ప్రబంధాంతము	666
ఆశ్వాసాంతము	516	అనుబంధము I	669
మూడవ ఆశ్వాసము	517	అనుబంధము II	670

అంకితము . . .

“వినదగు నెవ్వరు సెప్పిన,
వినినంతనె చేగవడక వివరింపదగు
కని కల్ల నిజము తెలిసిన
మనుజులెవో నీతి పరులు...”

అటువంటి నీతి పరులైన

పాఠక సహృదయులకు

విజయవిలాసము

హృదయోల్లాస పీఠిక

చే

మహారకవి పాకరుచి చాలా చిన్నతనంలోనే 15, 16 సం. వయసులోనే నన్ను ఆకర్షించింది ఆ రోజులలో వసుచరిత్ర, మనుచరిత్రలకంటె విజయవిలాసం మీదనే నాకు అభిమానం ఎక్కువగా ఉండేది నా పద్దెనిమిదోయేట ఒక నాటకం వ్రాయవలసి వచ్చి ఈ విజయవిలాస కథనే 'విలాసార్థనము' అన్న పేరుతో నాటకంగా రచించాను దానిని పేగుఱుక్క గ్రంథమాలలో తరువాత ప్రచురించాము గూడాను *

అయినా అనేక వద్యాలకు సరియైన అర్థాలు తెలియకుండా ఉండేవి అనాటికి విజయవిలాసం వ్యాఖ్యానాలు యేవీ ప్రచారంలో లేవు ఉన్నా నేను చూడలేదు తరువాత కొంతకాలానికి 1911 లో బ్రహ్మశ్రీ వేదం వేంకట్రాయశాస్త్రిగారు విజయవిలాసం వ్యాఖ్యానాన్ని ప్రచురించారని విన్నాను శ్రీ వేంకట్రాయశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యాన నైపుణ్యాన్ని వారి మేళు సందేశ వ్యాఖ్యానంలో చవిచూచిన వాడిని కాబట్టి ఈ చక్కని కావ్యానికి యోగ్యమైన వ్యాఖ్యానం లభించి ఉంటుందని చేమకూరకవికి ఆంధ్రసాహిత్యము ఇవ్వవలసిన రుణము కొంతవరకు తగ్గి ఉంటుందని సంతోషించాను

అప్పటి పండితులు శాస్త్రిగారితో, "అర్థములోని లిఖివరె అభియునబ్బని యర్థములచే నబ్బుర మొసంగుదు, కాకలీగీతముం బోరె మధురంబయ్యు నస్ఫుటంబై, రసిక గోష్ఠలయందు సందేహాంతచర్య (ర్ప ?) లకుఁ గారణంబై, కాకి మెలఁకువలతో నిండి, సంపూర్ణానుభవమువకు రాకయున్నట్టి యీ రసోత్తర ప్రబంధము (విజయవిలాసము) ను నైతము యెల్ల వారికిని సుబోధంబగునట్లు మద్దిరచిత విపుల వ్యాఖ్యానముతో ప్రకటింపుదునుగాక" యని తమ యాప్సితమును తెలియజేసిరి "యథావతి పారనిర్ణయ వ్యాఖ్యా రచనాది పరిశ్లేషము వహించి, సకలసౌకర్య సంపన్నంబుగా నీ ముద్రణమును సమకూర్చినాఁడ" అని తమ వ్యాఖ్యానముఖాన ఉన్న "విన్నపం"లో ప్రకటించారు.

ఆ వ్యాఖ్యానాన్ని చూడాలని ఎంత కుతూహలం ఉండినా 1920 ప్రాంతంవరకు నాకు ఆ అవకాశం ఏక్కలేదు తరువాత ఉద్యోగరీత్యా నేను నెల్లూరులో ఉండడం తటస్థించింది ఆక్కడ మిత్రులు భైరవరవు సుబ్బారావు M A L T , ఆనం పద్మనాభరెడ్డి B A L T , మొదలయిన వారికి విజయవిలాసంలోని సద్యాలను, వాటి అందాలను అవ్యుదప్పదు తెలియజేస్తుండే వాడిని ఈ ఉత్సాహంతో సుబ్బారావుగారు

*త్వరలోనే విలాసార్థన నాటకమును పునర్ముద్రణచేసి పాఠకమహాశయులకు అందింపగలనని ఆశిస్తున్నాను.

(తరువాత కీర్తిశేషులు) వేంకట్రాయశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానాన్ని పట్టుకొని ఇంటిదగ్గర పరిపడం ప్రారంభించారు అందులో, నేను చెప్పినవాటికి భిన్నంగా ఉన్న వ్యాఖ్యానాలను చూచి ఒకరోజు క్లబ్బులో ఈ మిత్రులు నన్ను హెచ్చరించారు దాని తరువాత నేను ఆ వ్యాఖ్యాన గ్రంథాన్ని తెప్పించుకొని అమూల్యగ్రంథంగా చదివాను.

ఆనాటి నా అభిప్రాయము

క్షమించాలి ఆనాడు నాకు కలిగిన అభిప్రాయము మనవిచేస్తాను వేదంబారు అనేక పద్యాలలో సరైన వ్యాఖ్యానం యివ్వలేదనీ, ఎన్నో అంశాలను ప్రకటింపలేదనీ, కవి ప్రకృమాది కావ్య గుణాలనూ, నియమాలనూ పూర్తిగావారు గుర్తించజాలకపోయాననీ అనుకున్నాను అంతకు పూర్వం శ్రీ శాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానం మీద ఏర్పడ్చుకున్న అభిప్రాయం కొంత చెదిరింది ఈ రసవత్తర కావ్యానికి సరియైన వ్యాఖ్యానం ఇంకా రాలేదని విచారించాను ఈ అభిప్రాయంతో, మిత్రుల గోష్టిలో కొన్ని పద్యాలను చదివి వేంకట్రాయశాస్త్రి గారు ఇచ్చిన వ్యాఖ్యానం ఏ విధంగా సంతుష్టికరంగా లేదో, వాటిమీద నాకు ఉన్న అభిప్రాయం ఎటు వంటిదో ఛర్చారూపంలో, ఉదాహరణ సహితంగా వివరించాను అప్పుడు వాంఛించు వేరొక వ్యాఖ్యానం వ్రాయమని ప్రోత్సహించారు

వ్యాఖ్యానము వ్రాయడమనగానే గుండె బద్దలయింది. నేను కాలేజీలో లెక్కలుచెప్పే అధ్యాపకుడను సర్ది ఆంధ్రసాహిత్యములో, నేను చేసిన సాహిత్య పరిశ్రమ వ్యాఖ్యాన రచనకు చాలదని నాకు బాగా తెలుసును సుప్రసిద్ధులయిన కవులదగ్గరగాని పండితులదగ్గరగాని నేర్చుకోగలిగిన అవకాశాలు నాకు లభించలేదు అయినా సర్దిగా చదువుతుండేవాడను కావ్యాలు చదవడమూ, ఆనందించడమూ, అవకాశము దొరికినప్పుడు ఆ యా కావ్యాలను గురించి నాకు తోచిన విషయాలు మిత్రులకూ విద్యార్థులకూ తెలుపుతూ ఉండడమూ నా కభిమానవిషయాలు గ్రంథరచనా కుతూహలము లేకపోలేదు.

దేవరాజు వెంకటకృష్ణారావు (మొన్ననే కీర్తిశేషులయారు) గారు నేనూ కలిసి వేగుజుక్క గ్రంథ మాలను బిరంపురములో స్థాపించి పదిహేను గ్రంథాలు ప్రచురించాము అప్పటికి మద్రాసులో విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమండలివారూ బందరులో ఆంధ్ర భాషాభివర్ధనీ గ్రంథమాలవారూ మంచిమంచి గ్రంథాలు ప్రచురిస్తుండేవారు. వారు చరిత్రలు విజ్ఞానశాస్త్రాలు ఇటువంటి ప్రచురణలే చేస్తుండేవారు. వారిలో పోటీ లేకుండా మేము వారు విడిచిపెట్టిన సాహిత్యశాఖలనే— డిలెక్టివ్, చారిత్రక నాటకాలు, స్వయానుభవాలుగా వ్రాసిన నవలలు ఇలాంటి వాటినే— ప్రధానంగా ప్రచురించేవారము ఆ కారణంచేతనే విలాసార్జున (పౌరాణిక) నాటకాన్ని కొన్ని సంవత్సరాలవరకు ప్రచురించలేదు

ఈలాంటి కృషిలోనుండిన నాకు వ్యాఖ్యానరచన అంత నులభం కాదుకదా! అమరాలూ నిఘంటువులూ, వ్యాకరణాలూ రావాలి అలంకారములు, రసములు ద్వని మొదలైన వాటి లక్షణాలు తెలియాలి ఆ పాండిత్యము నాకు లేనందువల్ల ఆ ప్రయత్నము మానుకుండా మనుకున్నాను.

అయినా, నా అభిమానకవిలో నేను చూడగలిగిన విశేషాలని నే ననుకున్న సౌగంధులూ, మిత్రులు హర్షించిన అందాలూ, ఇవన్నీ ఏమికావాలి? జూలూరువారూ మరికొందరు వ్యాఖ్యాతలూ తమ రచన లన్నింటిలోనూ ఆ పాండిత్యము చూపించారా? ఆ మీమాంసలేవీ లేకుండా, కేవల రసగ్రహణానికే ఉపకరించే వ్యాఖ్యానాలు లేవా? అన్న ప్రశ్నలు పుట్టాయి ప్రయత్నించడమే ముచిదనిపించింది. మరే పలికమూ లేకపోయినా నాకు కావ్యములో కనబడిన అందాలూ విశేషాలూ ఇలాంటివని రిభికరూపంగా ఉంచినట్లవుతుంది— అని ఉపక్రమించాను.

సందేహము - పర్యటన .

మిత్రులెంత హర్షించినా, నే నిచ్చిన విశేషాలను పండితలోకం ఏలాగు స్వీకరిస్తుందో, పెద్దలుచెప్పింది కాదనడము ఎంత సాహసంగా భావిస్తారో అన్న సందేహాలు మనసునిండ అలుముకొన్నాయి ఈ సందేహాన్ని దూరంచేసుకోవడం, అంటే ఇంకొక వ్యాఖ్యానం అవసరమూ కాదా అనే విషయాన్ని తేల్చుకోవడం ప్రధానం అనుకున్నాడు ఇండుకొరకు నా ఉద్యోగంలో ఉంటూనే ఎప్పటికప్పుడు ఉద్యోగంనుంచి అవకాశాన్ని చిక్కించుకొని, బరంపురం మొదలుకొని చెన్నపట్నం వరకున్న ముఖ్యమైన ఆంధ్రనగరాల్లో పర్యటన జరిపాను, పర్యటన సందర్భాన పండిత గోష్ఠులలో నా వ్యాఖ్యాన విధానాన్నిగురించి ఉపన్యాసాలిచ్చాను, చర్చలు కావించాను ఆ యా ప్రదేశాల్లో పెద్దలు అనేకులు (వీరిలోని శ్రీసాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, చెళ్ళవీళ్ళ వెంకటశాస్త్రి, వడ్డాది సుబ్బారాయుడు, త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి, అచంట సాంఖ్యాయన శర్మ, కాళీ కృష్ణాచారి, వేమపల్లె రామదాసు, కేతవరపు వెంకటశాస్త్రి.) శాస్త్రిగారిమీద ఉన్న అభిమాన గౌరవాలతో వారి వ్యాఖ్యానాన్ని సమర్థించడానికి, నా వ్యాఖ్యాన విధానాన్ని నిరాకరించడానికి గట్టిగా ప్రయత్నించారు; కాని, ప్రయోజనం లేకపోయింది వారిలో కొందరు నే నడగిందే ఇచ్చిన, అభిప్రాయాలివి :

కళాప్రపార్థ త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి—

“విజయవిలాస కావ్యమున వేంకటనత్కవి చూపినట్టి య
కృజమగు నందియందని యొకానొక చందపు పల్కుటందముల్
నిజములు విప్పిచెప్పితివి నేర్పుదలిర్పగ నీదువ్యాఖ్య ది
గ్విజయముగాంచు గావుత వివేకనిధానమ ధర్మరాట్కవి”

మహామహాపాఖ్యాన అచంట సాంఖ్యాయనశర్మ—

“చతురమగు వేంకటరాయశాస్త్రి బుద్ధి
కందనట్టి యందములు నీదు వ్యాఖ్యఁజూపి
చూపినాడవు మాకు నీ సూక్ష్మబుద్ధి
ఔర : ఆంధ్రవిశారదుం డగుదు నీవు”

వడ్డాది సుబ్బారాయకవి—

“చరితయు నర్థపుష్టియు రసస్ఫురణంబు గభీరభావ బం
ధురతయు మాకరంద(1) రసతుందిల నత్పదగౌరవంబులు
వెరవున జూపినాడవు వివేకులు మేలన ధర్మరాయనీ
సురుచిరనామ మాంధ్రమున సుస్థితిగాంచును వాఙ్మయమునకా”

1. ఈ పెద్దలిచ్చిన అభిప్రాయాలను ఆ రోజులలో ఎప్పటికప్పుడు పత్రికలకు పంపిస్తుండేవాడను. గండాలుగడచి నా వ్యాఖ్యానం ప్రచురణ జరిగినంతవరకు వారు సజీవులుగా ఉంటారో ఉండరో అన్న భయము,

ఇటీవలి వరకు ఆంధ్రప్రదేశ్ అస్థానకవిగా గౌరవమునంది కీర్తిశేషులయిన శతావధాన శిరోమణి బ్రహ్మశ్రీ కాశీ కృష్ణాచార్యులవారు—

“కవికిఁ గల్గునొ కల్గదో యనెడు శంకఁ గల్గఁగజేయు న
ర్థ విశేషంబులు చేమకూరకవి పద్యాలందు జూపించినా
వపురా : మెచ్చితి మామకాగమన వార్తాఖ్య స్థలంబందు నీ
వివృతిం, బొంగితి నీదు చాతురికి తాపీవంశముక్తామణి”

దైర్యం తెచ్చుకొని వ్యాఖ్యానం చెయ్యడానికే పూనుకొన్నాను.

మహామహుడు నీ పీ బ్రౌణ్య దొరగారు వ్రాయించి, మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారంలో ఉంచిన జూలూరి అప్పయ పండితులవారి వ్యాఖ్యానాన్ని, పూండ్ల రామకృష్ణయ్య అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి మయూఖాలను పరిశీలించాను నా వ్యాఖ్యానరచన సాగుతూ ఉండగా తరువాత కొన్నాళ్ళకు వేంకట్రాయశాస్త్రి గారికి అభిమానకేంద్రమైన నెల్లూరు నగరంలో మహాపండితులూ వేదము వారి మిత్రులూ బ్రహ్మశ్రీ దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి అధ్యక్షతను నాలుగైదు సభలు జరిపి అక్కడి పండితుల అంగీకారాన్ని గూడ సంపాదించుకోగలిగా ననుకున్నాను

తరువాత ‘భారతిలో’ ‘విజయవిలాస వ్యాఖ్యాన విధానము’ అన్న పేరుతో, కొన్ని పద్యాలకు పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు ఇచ్చిన వ్యాఖ్యానాల బొచ్చిత్వాన్ని సవిమర్శకంగా ఖండించి నా వ్యాఖ్యాన విధానాన్ని నివేదించు కున్నాను *

ఇంతలో, నా జీవిత పరిస్థితులు మారినందువల్ల నా వ్యాఖ్యాన రచన కొంతకాలం వెనుకబడిపోయింది అంతేగాక ప్రబంధపరచానికి విముఖత ప్రబలంగా కన్పిస్తున్న ఈ దినంలో ఈ వ్యాఖ్యానం అవసరమా అన్న సందేహం గూడ నన్ను మరికొంత నిరుత్సాహపరిచింది అయినప్పటికీ, అట్టి వ్యాఖ్యానం మన వాఙ్మయానికి చాలా అవసరమనీ, ఇట్టి రచనలవల్ల ప్రబంధవిముఖత వట్టు నడలిపోవడానికి కొంత అవకాశం వీర్చుతుందని పండితమిత్రులు ఎన్నో పర్యాయాలు, అనేక విధాలుగా చెప్పడంచేత నా వ్యాఖ్యాన రచన తిరిగి వేగాన్ని సంతరించుకున్నది

నా క్రోధిక :

నా పాండిత్య ప్రకర్షకోసంగాని, ఇతర వ్యాఖ్యానాల్లో తప్పులు పట్టడానికిగాని నేను ఈ వ్యాఖ్యానానికి పూనుకోలేదు విజయవిలాస కావ్యంలోని పద్యాలలో కొన్నిచోట్ల ప్రస్ఫుటంగానూ, మరికొన్నిచోట్ల నిగూఢంగానూ ఉన్న అనేకరకాల చేమకూర పద్యార్థాలను సవ్యంగానూ, సమంజసంగానూ ప్రకటనచేసి కవియందలి గౌరవాన్ని ఇసుమడింపజేయడానికే నా ఈ ప్రయత్నము

మన కవి పోకడలను, అభ్యాసాలను సాద్యమైనంతవరకు పరిశీలించుకున్నాను. చేమకూరకవి తన వర్ణనలలో ఊహించిన విశేషభావాలను, హావజీకలను నా వ్యాఖ్యానంలో వివరించి చూపడానికి ప్రయత్నించాను కవి హృదయపూరిత రచన ఉన్నవాడు కాబట్టి మనకవి పాతకుల శ్రద్ధకు పాత్రుడయ్యాడు.

*అవకాశముంటే పాఠకమహాశయులు 1983 లోని భారతి సంపు. 9 సంచికలు 3, 4, 5, 6 లో ఉన్న ఈ సుదీర్ఘ వ్యాసాలను చూడాలని ప్రార్థిస్తున్నాను.

అంతేకాదు. స్వయంకృషివల్ల అద్వితీయమయిన కీర్తి నార్జించి ఆంధ్రసాహిత్య ప్రపంచమను అమరుడయి నిలిచిన మనకవి ఆంధ్రపాఠకులకూ యువకిలోకానికి ఆదర్శప్రాయుడుగా ఉంటాడని ఆశించాను

చూడండి. అర్జునుడి తీర్థయాత్రలో గంగానది స్తుతి మన కవి ఇలాగు వ్రాశాడు

తా నైరింప, కవర్ణయుండఁగ భవద్గర్భంబునఁ దాల్చి తే
జోసహ్యాఁ శరణుఁగొంచి, యల నీహార క్షమాభృత్ కుమా
రీ సావత్స్యముఁ గన్న మోహపుఁ బురంద్రీ రత్నమౌ దీవః కా
దే సర్వజ్ఞుఁడు నిన్ను నేల తలపై నెక్కించుకో జాహ్నువీ (వి వి 1-1149)

దీనిలో ప్రతిపదము ప్రతిఅక్షరము అర్థపుష్టికలిగి కవి శిల్పనైపుణ్యాన్ని ప్రకటిస్తున్నదని పేరుగ చెప్పనక్కరుండదు. పార్వతికి సగముదేహ మిచ్చిన ఈశ్వరుడు గంగను తలపై పెట్టుకోడానికి ఒక కారణం సూచించాడు ముని కూతురు పేదరాలు (అందుకే జాహ్నువీ మాడక్షరాల పేరు) పార్వతితో సమానమవడమే కాక, భర్త నొక ఇంటివానిగాచేసిన కుటుంబినిగా ఆమెను మించిపోయింది ఆమె నీహారక్ష మాభృత్ కుమారి- గొప్ప రాచవారిబిడ్డ (చాలా అక్షరాల పేరు) అంతేకాదు. ఆరూ అలమూ కూడా తినకుండా (అవర్ణ అయి) తనన్నుచేసి ఎంతో మహిమ నార్జించిన యువతి అటువంటి దానిని గూడా ఈ జాహ్నువి మించిపోయింది. భార్యను తలమీద నెక్కించుకున్న శివుడు, కామాంధుడూ తెలివితక్కువడూ కాదు సర్వజ్ఞుడు - అన్నీ తెలిసినవాడు ఇటువంటి ఇంక అర్థాన్ని ఆ నాలుగు చరణాలలోనూ ఇమిడ్చిన చేమకూర కవిని ఎంతని ప్రశంసించగలము అడుగిడుగున ఈలాంటి హృదయరంజకమయిన అర్థాలనూ అద్భుతమయిన అందాలనూ సాద్యమైనంతవరకు పాఠకులోకానికి తెలియపర్చడానికే ప్రయత్నించాను.

ఈ వ్యాఖ్యాన ఫలితంగా పాఠకులకు కవిమీద ఇతోధికమైన గౌరవం కలిగితే నేను ధన్యుణ్ణి. విజయవిలాస కవి గతించి మూడువందలయేభయ సంవత్సరాలైనా ఆ కవిని మనం సంపూర్ణంగా అర్థం చేసుకోలేకపోయాము అనే అపయశం ఎంత తొలగితే అంత మంచిదికదా :

క వి ప రి చ య ము

కవి ఎన్నో మంచి కావ్యనియమాలతో గ్రంథరచనకు పూనుకున్నాడు. మాటలకున్న విలువలను బాగా గుర్తించాడు ఉపమానాచకాల విషయమూ తిరస్కారపదాల ఉపయోగము, పలుకుబడులలోనూ లోకోక్తులలోనూ చూపదగిన చమత్కారమూ ఇవన్నీ చక్కగా గుర్తించినవాడు సన్నివేశానికి తగిన పదమును చక్కని అర్థగౌరవంతో ప్రయోగించే నేర్పు నలవరుచుకున్నాడు. అతని ప్రక్రమాఖిలాష అద్వితీయము. మాటల విరుపులు మహాద్యుతంగా ఉంటాయి

ఇన్ని విశేషాలతోచేసిన రచనను అవగాహనచేసుకోవడము చాలా కష్టమయిన కార్యము. “పార నిర్ణయ వ్యాఖ్యారచనాది పరిశ్లేశము” మహాపండితులయిన శ్రీ వేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారికే అవసర మయినప్పుడు, నావంటి వాని కది ఎంత పరిశ్లేశ భరితమో పేరుగ చెప్పాలా.

సన్నివేశాలు - పదాలు :

కథా సన్నివేశానికి తగిన ఒక ప్రయోగము ఉన్నప్పుడు వ్యాఖ్య సులభముగా సాగుతుంది. అది కనబడనప్పుడు వ్యాఖ్యాత ఎంత శ్రమ అయినా పడి సరియైన అన్వయము కనబరచాలి లేదా, చేమకూర కవిని వట్టి 'తోటకూర' కవిగా అవయశముపాలు చెయ్యాలి, అతని కవిత్వాన్ని అనేక విధాల ఎంతగానో ప్రశంసించిన పండితులను, కవులను విమర్శించుట వట్టి 'మిథ్యావాదులు'గా పరిగణించాలి ఆ పని చేయడానికి ఇష్టములేనివాడను కాబట్టి అవసరమయినంత శ్రమ పడడానికే సిద్ధమయ్యాను ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక్క విషయంకోసం రోజుల తరబడిని కొన్ని సమయాలలో నెలల తరబడిని శ్రమపడవలసి వచ్చేది.

చూడండి. చిత్రాంగద వర్ణనలో ఒక చిన్ని పద్యం.

తన్నెనగు మోముతోడన్

పున్నమచందురుని సాటిఁ బోలుప వచ్చున్ :

నెన్నుదురుతోడ మార్కొని

మున్నందలు జూడ రేక మోవక యున్నన్ (వి వి 1-197)

ఈ పద్యములో చంద్రుడు పూర్వము సుదురులో మార్కొని అంటే ఎదిరించి ఓడిపోయి 'రేకమోయ' ఎలసి వచ్చిందని కవి అన్నాడు ఆ పనే జరగకపోయి ఉంటే, ఈనాడు ఆమె నవ్వు ముఖముతో సాటి పోల్చి వచ్చునన్నాడు.

వేదమువారు దీనికి "బట్టబయలైన అవమానమునకు పాలయి, జాబు మోయు పనిని (తపాలా నౌకరీని) చేయకున్నయెడల" అని వ్యాఖ్యానించారు. మార్కొని (ఒడ్డారించి) అవమానానికి పాలయి జాబుమోయు పనిచేయడ మంటే ఏమిటి? ఆ జాబేమిటి? వ్యాఖ్యానంబండి ఆగక తప్పదు కదా! జూలూరు అప్పయ్యగారు బ్రాహ్మ దొరగారికొసం వ్రాసిన వ్యాఖ్యానం చూచాను దానిలో తపాలా నౌకరీ అనడానికి బదులు "మార్కొరా" పనిచేయనియెడల అని వ్రాశారు రేక అంటే లేఖ కావచ్చును. రేక మోయుపని తపాలా పనే కావచ్చును ఆ పలుకులకు ఆ అర్థములేదని అనలేము కాని, ఎదిరించడంతోనున్న ఆ సన్నివేశానికి ఆ అర్థం కూడదని వదులుకున్నాము ఇంక దాని అర్థం ఏమిటి అని కొన్నాళ్ళు తపనపడి నే నిచ్చిన గంటు గాయము అన్న అర్థానికి వచ్చాను. అగంటే పుండయి మాని మచ్చకట్టి చంద్రునిలో ఉందనీ, ఆ మచ్చ రేకపోతే ఈ నవ్వు మొగములో ఉపమించడగుననీ చక్కని వ్యంగ్యార్థము కలుగుతుంది. అపార్థము చెప్పినందువల్ల ఈ పొగసంతా కనబడదు

గంగానదిలో అర్జునుడు స్నానము చేసినప్పుడు

తమి నిగుడ గుడాకేళుం

డమర నదీ విమలవారి నాడుమనుంధన్

యమునా నది గూడిన తో

యమునా నది తనరెడ తృచామేచకమై (వి.వి. 1-121)

అని కవి వర్ణించాడు. గంగానది తెల్లని నీటిలో అర్జునుడు స్నానం చేస్తూంటే అతడి నల్లని దట్టమై నిడుపైన తలమెండ్రుకలవల్ల అది యమునానదిలోని నల్లని నీరా అన్నట్లుందని దాని భావములో ఒక భాగము. ఈ సన్నివేశములో అర్జునుడిని "గుడాకేళుడు" అని కవి పేర్కొన్నాడు. వ్యాఖ్యాతలు గుడాకా = ఆంధ్రము నకు, ఈళుడు = దొర (అంశకలేనివాడు) అని అర్థం ఇచ్చారు. భగవద్గీతలోనూ భారతములోనూ ఆ పేరుకి

ఈ అర్థం సరి అయినదే కాని, ఈ కివితే ఈ సన్నివేశానికి అది అమరదు దీనిలో ముఖ్యమైన విషయం తలవెండ్రుకల (కచ) వర్ణన, గుడారేళ శబ్దములో 'కేళ' ఉన్నది దాని అర్థము గూడ తల వెండ్రుకలనే కాబట్టి కవి హృదయములో కేళముతో సంబంధమున్న అర్థమే ఉండి ఉండాలి ఆ అర్థం ఏమిటో తెలుసు కోడానికి చేయదగిన ప్రయత్నమంతా చేయక తప్పదుకదా

చారిత్రక విషయాలు :

చారిత్రక విషయాలు చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు కవులు సాధారణంగా కృతి భర్తలను అతిశయోక్తులలో వర్ణిస్తుంటారు— ఓడిపోయిన పోరాటాలు గెలిచినట్లు, పెది మందిని శత్రువులను చంపి, సహస్రాధిక విమతులను చంపినట్లు వ్రాయడం ఉంది కృతి భర్త రఘునాథ రాజువంటి పెండిత ప్రభువయితే ఆ మాటల అర్థం తెలిసినవాడు కాబట్టి ఆ అతిశయోక్తులను వారించకతప్పదు ఆ చారిత్రక విషయాలు తెలుసుకోడానికి బెంగుళూరులో ఉంటూ, తంజావూరు చీఫ్ ట్రీట్టు గెజిటియర్ (మాన్యుయల్) మేడ్రాసు లిబరరీ సొనైటీనుంచి తెప్పించుకొని దానిలోని కొన్ని విషయాలు 'విజయవిలాసములోని చారిత్రక విషయాలు' అని ఒక వ్యాసము వ్రాసి పాండ్రంగి రామరావుగారు ప్రచురిస్తూ ఉండిన పుష్కరిణి మాస సంచికకు పంపించాను చేమకూర కవి రాజుగారియందు భక్తి విశ్వాసాలు కనబరచడమే కాక, వర్ణిస్తున్న విషయాలయందు గూడా ఆ గుణాలే ప్రదర్శిస్తాడని సభలో చెప్పుతుండేవాడను

ఆ విషయాలు వూర్చిచేయకముందే ఆ గ్రంథము రైబ్రరీకి వాపసు పంపించవలసివచ్చింది తరువాత విజయవిలాసములోని షష్ఠ్యంతాలలో ఉన్న ఈ కింది పద్యము కంటపడ్డిది శ్రద్ధగా చూచాను.

సుస్థిర లక్ష్మీ మహిత మ

ణి స్థగిత గృహంగణునకు నేపాళ నృపా

ల స్థాపన చణునకు, సక

లాస్థాన ప్రణుత పర గుణాభరణునకున్

(వి వి 1-62)

దీనిలోని రెండవ వర్ణన నేపాళ రాజును రఘునాథుడు సింహాసనముమీద నెలకొల్పినవాడని. ఎక్కడ నేపాళ దేశము? వేయిమైళ్ళ దక్షిణముననున్న తంజావూరెక్కడ? ఆ రాజు రాజ్యభ్రష్టుడయితే అతనికి సాయంచేసే వారెవ్వరు దగ్గరలో లేకపోయారా? దేశం గొట్టుపోయిందా? ఇది కేవలం అసత్యం అని అనుకున్నాను ఆ దినాలలో, దుర్భావారి అదృష్టతను నెల్లూరులో ఉపన్యసిస్తూగూడా, ఈ పద్య విషయం కేవలం అసత్యమయినా కావారి, లేదా, సహించడానికి వీలులేనంతటి అతిశయోక్తి అయినా కావాలని మనవిచేశాను.

చెన్నపురి చేరిన తరువాత ఈ అభిప్రాయము మార్చుకోవలసి వచ్చింది రఘునాథరాజు కుమారుడు విజయరావున నాయకుడు వ్రాసిన రఘునాథాభ్యుదయ ద్విపద కావ్యము చూచాను, దానిలో రఘునాథుడు కట్టించిన లక్ష్మీ విలాసము అన్న ఇందిరామందిర వర్ణన ఇలాగుంది

.. . . .

మేలైన పటికంపు మెలికలు కల్గి

కదనంబులో చోళగుని గెల్చినట్టి

పోలికల్. నేపాళ భూపాలకునకు

దొరతనం బిచ్చిన దోర్విలాసములు :

దురములో నల పాండ్య తుండీర పతుల

చేరి గెల్చినగెల్పు. సింహాసనమున
నా రామదేవరాయల నిల్పుటయును.
మొదలైన విజయముల్ ముద్దులుగుల్కఁ
బదరకవ్రాసిన భావముల్ మెరయ
ఇందింది రాలక యిందిరా రిమణి
కందళించిన వేడుకల్ గటారింప
రమణీయమగు నిందిరామందిరంబు . ”

ఆ లక్ష్మీమందిరము గోడలమీద నేపాళరాజును నెలకొల్పడాన్ని తెలిపే చొమ్మియన్నయన్నాడు ఇంక దీనిని అనత్యమనిగాని అత్యంతాశయోక్తి అనిగాని అనుకోదానికి వీలులేదు

ఇది సత్యం— ముమ్మాటికీ సత్యము యజ్ఞనారాయణ దీక్షితుడు— రఘునాథుడి శిష్యుడు— ౬౦ సాహిత్య రత్నాకరంలోనూ, రామభద్రాంబ రస యమునాభాభ్యుదయ కావ్యంలోనూ ఈ నేపాళ స్వపాల స్థాపనగురించి వ్రాశారు

కాని, ఈ నేపాళరాజు శత్రువు రెవరిన్న విషయములో వీరి వ్రాతలలో కొంచెము వ్యత్యాసముంది. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు ‘పారిశీకు లన్నారు. రామభద్రాంబ ‘పరింగులు’ (అంటే ప్రెంచివారు) అని అన్నది : పదివలమీద సేనలను నిడిసి రఘునాథు డా శత్రువుల నోడించినట్లు ఉభయులూ వ్రాశారు. ఆ శత్రువులు పారిశీకులూ కాదు, ప్రెంచివారూ కాదు, పోర్చుగీసులు ఆ నేపాళము జాపాపాదీవి, ఆ రాజు సంగీతుమార్, వారి అభ్యర్థనమీద రఘునాథుడు విజయం సాధించి ఆ రాజును సింహాసనము మీద ప్రతిష్ఠించి వచ్చాడు

ఆంధ్రులకు గర్వకారణంగా ఉండదగిన ఈ సంగతిని వివరిస్తూ 1927 లో భారతి పత్రికలో ‘నేపాళ చోలగ’ అన్న శీర్షికతో ఒక వ్యాసము ప్రకటించాడు ఆ వ్యాసంలో నేను విచుర్చక దర్శాన్ని పాటించలేదని బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు భారతిలో వ్రాసి కొంత వాదోపవాదాలు దాడిశారు †

దాని ఫలితంగా వెంకటరాయశాస్త్రిగారిని (అప్పటికి సజీవులుగానే ఉన్నారు), వేటూరివారు కలుసుకొని మాటలాడి, “శ్రీ శాస్త్రులవారు విజయవిలాస సారంగధర చరిత్రములను దీప్తములను తమ యొద్దఁ బనిచేయుచున్న యొక గ్రంథకర్త అప్పయ్య (జూలూరువారు) పంతులుగారి ప్రాశస్తీకల సనుసరంచి వ్రాసికొనివచ్చి యిచ్చిన లఘు టీకను సరిపఱచి రచించిరట. అట్లు సరిపఱచుటలో నా లఘుటీకలోని ప్రమాదములు కొన్ని యపరిశీలితములుగా నట్టె విడుపఁబడి యుండునని శాస్త్రులవారు నాతో ననిరి” అని వేటూరి వారే భారతిలో ప్రకటించారు

ఈ సందర్భములో శ్రీ విప్లయ్యశాస్త్రిగారు ఇంకా ఈలాగున వ్రాశారు. “శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఆ సంగతిని ఆంధ్ర వికారిదులు కావీ దర్శారావునాయుడుగారు ‘విజ’ - ‘సారంగ’ టీకలలోని లోపము

† భారతిలో మా వాదోపవాదాలు 1927 సంపు 4, సంచిక 9 లోనూ 1928 సంపు 5, సంచికలు 3, 4, 5 లోనూ చూడవచ్చును

§ ఆనాటి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వ్యాసము కావీ నా దగ్గర లేదు. అందుచేత మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ దీపాం విప్లయ్యశాస్త్రిగారు కామ 1942 లో ముద్రించిన సారంగధర - జితకాళి వ్యాఖ్యానరాజములో 20 వ పుట చివరను ముద్రింపించిన వేటూరివారి వ్యాస భాగమే ఇది.

లను గూర్చి విమర్శించి వెంకటరాయశాస్త్రిగారికి ఒత్తిడి కలిగించిన సందర్భములో— శ్రీ శాస్త్రిగారికి సాయపడు తలంపుతో - బయట పెట్టినారు” అని.

ఏ విధంగానైనా సత్యము బయటపడడం వాంఛనీయమే కదా :

చోలగుడు అన్నవాడు దేవకోటలో ఉండే పరమదుర్మార్గుడియిన దొంగల మురా నాయకుడు ప్రజలను చెప్పనలవికాని హింసలపాలుచేసి, రోమకూపాలలో సూదులుగుచ్చి, మొసళ్ళకు నరులను మేతగా ఇస్తూ ఉండేవాడు అంతేగాని చోళదేశ ప్రభువుకాదు రమునాథుడే చోళదేశ ప్రభువు అటువంటివాడిని పమునాథుడు బయటి కీడ్చి ఓడించి అవమానముపాలుచేసి ప్రజలకు హాయినికలిగించాడు ఆ నేపాళ నృపాల స్థాపనలాగానే ఈ చోళగ మానభంజన గూడా గర్వకారణమయి సంతత స్మరణీయంగా ఉండదగినది అందుకే ఆ విషయాలు మందిరాల గోడలమీద చిత్రించారు.†

ఈలాగు పెద్దలు ఇచ్చిన అర్థాలనూ చేసిన వ్యాఖ్యానాలనూ కొన్నింటిని అంగీకరించి చేమకూరకవిని అవమానింపాలుచేయడానికి మనసొప్పుక, అతని హృదయములోనున్న అభిప్రాయాన్ని తెలుసుకోడానికి క్రిందివలెనుండ ప్రయత్నించాను ఈ విధంగా పొసగని అర్థాలు పూర్వ వ్యాఖ్యానాలలో చాలా ఉన్నాయి వాటిలో కొన్ని

- (1) చంద్రప్రస్తరసౌధ పద్మంలో
'రమా హేలాకలావాసమై' (వి ప 1-86)
- (2) అంగణరాజు పాంథనిచయంబులపై పద్యంలో
'అలవట్టుములు' (వి. వి 1-208)
- (3) అతివినిదముగాగ రతులమెప్పించు పద్యంలో
'చవులదేలించు' (వి వి. 1-81)
- (4) గెలిచిన గెల్పు లర్థితతికిన్ పద్యంలో
'ఈవులున్ వహుల్' (వి. వి 1-14)
- (5) చెలువ నినురాజకిరంబు చెట్టుపట్టె పద్యంలో
'కాలుత్రొక్కె' (వి వి. 2-159)
- (6) అనిన ఫణిజాతి వీ వేను మనుజుజాతి పద్యంలో
'చిలువచెలువము' (వి వి 1-185)

పై వాటిలో 1, 2 విషయాలకు సరియైనటువంటిన్ని సంశ్లేషితకరమైనటువంటిన్ని అర్థాలకోసం నేను తాపత్రయంపడుతూ ఉండగా మిత్రులు, విజయనగర మహారాజావారి కాలేజీలో ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగా

† తారతిలో నా వ్యాసము చూచి నెల్లూరులో సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులు, ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానులు, వేదమువారి మిత్రులు నిఘంటు విరూఢులు అయిన శ్రీ ఒంగోలు వెంకటరంగయ్య పంతులుగారు నాకు తాబు వ్రాస్తూ - వారి చిన్నతనములో వ్రాతకు తాటాకులే ఉపయోగించేవారనీ, పొడవు పెడల్పు తాగా ఉండిన తాటాకులను 'నేపాళపాకులు' అనేవారనీ, ఆ ఆకులు సింహళమునుంచి వస్తుండేవనీ తెలియ పరిచారు. అలాగే మంచి బలముకలిగిన తాటివాసాలు - నేపాళపువాసాలు - సింహళమునుంచి వస్తుండేవని మరొకరుచెప్పారు.

ఉండిన గొర్తి సూర్యనారాయణాస్త్రిగారు లక్ష్మీనారాయణేయమన్న ఆంధ్ర నిఘంటువులో ఆంధ్రము అంటే సూర్యపాఠా చంద్రపాఠా అన్న అర్థాన్ని చూపించడమేకాకుండా హేలా అన్న పదానికి 'విలాసము, పార్వతి' అని నానార్థాన్నిచ్చి తెలుగు లిపిలో ముద్రితమయిన నిఘంటువు చూపించారు. వారికి నా కృతజ్ఞత

ఈ అర్థముతో నన్నయభట్టుగారి శ్రీ, వాణీ, గిరిజలు ముగ్గురిని మన మొదటి పద్యములో నెలకొల్పిన వార మయినాము కదా.

3 వ విషయము నగరవారకాంతల పెద్దనలో చక్కెరమోవిచ్చి చవుల తేలించునీ ముత్యాలకమ్మల ముద్దులాడి... "అతివినోదముగాగ రతుల మెప్పించు నీ పెచ్చల కడియాల ఎద్దగండి" అన్నాడు. వ్యాఖ్యాతలు "చవులు అనగా ముత్యముల కాంతి విశేషము - దానినే నీచు అని వ్యవహరించురు" అని వ్రాశారు. కవి ప్రకృత పద్ధతిని ఈ 'చవుల తేలించును' అన్నదానికి, పై చరణములోని రతుల మెప్పించును' అనిన పదాలకు ఇచ్చిన అర్థంవంటి అర్థమే చెప్పడం ధర్మము' మద్రాసులోని వజ్రాలనగల వర్తకులు సూరజ్జమల్ లల్లాభాయి అంగడిలో నా దగ్గులన్న బాగా తయారుకాని ఒక ముత్యము తూచి, ఇది 42 చౌలుంది అన్నాడు ఏమిటని మళ్ళా అడగగా ఆ వర్తకుడు వజ్రాలు తూచడానికి కారెల్లులాగానే ముత్యాలు తూచడానికి "చౌలు" వాడతారని నా కంఠమితానందాన్ని కలుగజేశాను

ఇంకేమి కావాలి! రఘునాథరాజు ఆస్థానములో రత్నాలగురించిన ప్రత్యేక గుడాలూ దానికితగిన పరిభాషా మన కవిత బాగా తెలుసును ఆ సీన చరణాలు నాలుగింటిలోనూ ఇలాటి ప్రత్యేక గుడాల వర్ణన ఉంది

4 వది : గెలిచిన గెల్పు లర్థితతికిఁ దినమిచ్చిన యీవులుఁ వహారీ తలచిన ఇక్కడి వ్యాఖ్యాతలు ఈవులఁ వహారీ అని చదివి "ఈవులఁ = దానములయందలి, వహారీ = విధములను" అని అర్థం చెప్పారు తిరుపతి వేంకటకవులు "వహారీ = పక్షములు" అని అన్నారు. వెంకటకృష్ణమహర్షులవారు 'ఈవులుఁ బహారీ' అని పరిష్కరించారు, నా అవస్థచూచి 'బహి' అంటే పుస్తకము (ముఖ్యంగా లెక్కల పుస్తకము) అన్న అర్థము హిందీ భాషలో ఉందని ఏద్యానికి సరళాన్యయానికి చేయూతనైచ్చి శ్రీ రాంభట్ల కృష్ణమూర్తిగారు నా కృతజ్ఞత చూరగొన్నారు మనదేశంలో గూడా 'దినపహి' వారున్నాడకదా

పాఠాలకోసం అన్వేషణ :

ఒక్కొక్కప్పుడు మన వ్యాఖ్యాతలు నిర్ణయించిన పాఠమూ దాని వివరణమూ ఆనందరఘంగా ఉండి అంగీకరించడానికి వీలులేకుండా ఉండడము కనబడుతుంది. అలాంటప్పుడు మంచి పాఠముదొరుకుతుందేమో అన్న ఆశతో మరొకసారి అన్వేషణచేయక తప్పదు దీనికొక్క నిదర్శనము

తైలములెక్కి అష్ట మదసామజ మౌఖలమీదు గా మహా

కోలము వెన్ను దాటి పలుగొమ్ము మొనం బడి. (వి వి 1-20)

భూలితాంగి సాహసించిపోయి రఘునాథుడి నాశ్రయించిందని ఈ పద్య భావము. కవి కల్పనా పెద్దల వివరణ అంతా బాగానే ఉంది. కాని వెన్నుదాటి కోరమీదపడాలంటే తోకపైపు నుంచి ముద్దపైపు దాటాలి - ఇది అసహజము కాదా ?

గ్రంథమున 5. 6 విషయాలు గురించి ఈ హృదయోల్లాస వ్యాఖ్యానములో చూడమని పాఠకులను ప్రార్థిస్తాను

అన్వేషణలో దొరికిన ఆ రెండోచరణము

మహా - కోలకురేంద్రు వాడి ఎదుకొమ్మ మొనంబడి... దీనిలో వెన్నుదాటే అసందర్భం పోయింది సవ్యమయిన వివరణ లభించింది.

దిద్దుబాట్లు :

వ్యాఖ్యాతలూ పరిష్కర్తలూ అందరూ ఒకే ఒక పాఠం అంగీకరించి, పద్యాన్ని వాక్యవిభజనచేసి అర్థం చెప్పబోతారు దానిలో కవికి కాదాచిగా ఉన్న మనోహరమయిన కావ్యనియమాలన్నీ భగ్గుమయి, వర్ణన మహాపేలవమయి అవకతవకలవుతుంది ఉదాహరణలు :

ఊడుకపోవు శంఖము నహా : గళరేఖ; శరాసనంబులన్
వాడుకుబట్టి కన్నోముల వైఖరి పంకలు తీరుచున్, కటా
క్షోదయ లీల సాయక నమూహములన్ విషమాస్తుగెల్పుటో,
యే దొరసాటి యీ నరునతెన్నగ పీరవిలాస సంపదన్. (వి వి 1-184)

ఈ పాఠము, ఈ వాక్యవిభజన దానికి ఎండితులిచ్చిన వివరణమూ అంతా అసవ్యంగా కనిపించాయి. అందుచేత సాహసించి 'వాడుకుబట్టి' అన్న దానిని 'వాడుకుబట్టు' అని చిన్న సవరణచేశాను అన్వయము సుగమమయి కవిభావము సుందరమయిందని సహృదయులు అంగీకరిస్తారనే నమ్ముతాను దయచేసి నా వ్యాఖ్యానం చూడండి

ఈలాటిదే

రసికుండౌ రఘునాథు కీర్తినతి యారా : తొల్ల వాగ్గుంధమున్
రసవాదంబును

చత్రచామర మహాలక్ష్మిలో గనన్ శక్యమే (వి వి. 1-18)

దీని నాలుగోచరణం చివరనున్న 'గనన్ శక్యమే' అన్న దానిని 'సగన్ శక్యమే' అని సవరిస్తే అన్వయము సరళంగా ఉంటుందని సాహసించాను నా వివరణ చూడండి

—φ—

ర ఘు నా థ రా జు

చేమకూర వేంకటరాజకవిని, ఆరడు వ్రాసిన ప్రబంధరాజాదు విజయవిలాసం, సారంగధర చరిత్రలను నోరార ప్రశంసించవి కవులుగాని, పండితులుగాని, విమర్శకులుగాని ఈ మూరువందల యాభై సంవత్సరాల్లో ఆంధ్రదేశంలో ఎవ్వరూలేరని నిరామాటంగ చెప్పవచ్చు కొందరు చేమకూర పాతాన పండిందన్నారు. ఇంటిపేరు వసగా ఉన్నా కవిత్వం వసగా ఉందన్నారు కొందరు చక్కెరమళ్ళలో అమృతం పారింది పండించిన చేమకూర అని ఒకరు అన్నారు. ఇంకొకరు 'కడుంగడుం గడుసువారు' అని మెచ్చారు.

చేమకూర కవిని అనేక విధాల ప్రశంసించారు. కందుకూరి వీరేశలింగముగారి వంటివారు, "అచ్చ తెలుగు పదములను పొందికగ గూర్చి కవనము చెప్పు నేర్పు ఈ కవికి కుదిరినట్లు మరియొక కవికి కుదిరిన

దని చెప్పవలను వడదు... . పింగళ సూరనార్యుని ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమునకు తరువాత విజయవిలాసము సర్వ విదములచేతను తెలుగులో క్లామ్య కావ్యముగ నున్నది. జాతీయాది చమత్కృతినిబట్టి విజయవిలాసమే క్లామ్యకరమయినదని అనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు" అని ప్రశంసించారు

తంజావూరు నాయకరాజులలో ప్రసిద్ధుడగు రఘునాథరాయల ఆస్థానంలో ఈ సరసకవి ఉండేవాడు, 1600 మొదలు 1630 వరకు తంజావూరును పాలించిన పండితకవి రఘునాథనాయకుడు, కృష్ణదేవరాయల అనంతరం అంతటివాడేకాక అంతకుమించినవాడని ఎంచదగిన ఆంధ్రభోజుడు శత్రువులను నిర్మూలించుటలో అపక్ర పరాక్రమశాలి జనరంజకంగా దేశాన్ని పరిపాలించుటలో నేర్పుగల రాజనీతి నిపుణుడు. సహృదయులు మెచ్చేటట్లు రసభావకవిత సంస్కృతం. తెలుగు రెండింటిలో చెప్పగల విద్యకృతి. నూతన రాగాలను, తాలాలను కనిపెట్టి వీణల మేళ వింపును సంస్కరించగలిగిన సంగీతశాస్త్ర నిపుణుడు మేదావి. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు, మధురవాణి, రామభద్రాంబ మొదలగు కవి శిరోమణులను తీర్చి దిద్దగలిగిన ప్రతిభాశాలి యక్షగాన రచనముతో, నాటకశాలా వికాసంతో కళాభ్యుదయానికి రోచమావిన రసిక వతంసుడు వెయిమాటలెందుకు ఆంధ్రనరపాలులలో ఇంతటివాడు లేడు అని చెప్పదగిన బహుముఖ ప్రజ్ఞానిది

అచ్యుతప్పనాయకుని మంత్రిగా ఉండిన గోవింద దీక్షితులుపద్ద సకలవిద్యలను నేర్చిన ఈ రాజు గోవింద దీక్షితుల కుమారుడైన యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులకు గురువుగా ఉండదగిన సమర్థత కలిగినవాడు రఘునాథరాయలు 'పారిజాతా హరణాన్ని' సంస్కృతంలో ఆశువుగా చిరుతప్రాయంలోనే చెప్పగలిగాడు తరువాత ఉభయభాషలలోను మనోహరమైన కవితా విలసనతో అనేక గ్రంథాలను రచించాడు వాటిలో ఇప్పుడు మనకు లభ్యమైన గ్రంథాలు ముఖ్యంగా మూడు— వాల్మీకి చరిత్ర. రామాయణము అనే పెద్ద కావ్యాలు. నలదరిత్రం ద్వీపదకావ్యం. ఇవికాకుండా అచ్యుతాభ్యుదయం అనే ద్వీపదకావ్యాన్ని, జానకీ కల్యాణం అను చాటు కావ్యాన్ని, రుక్మిణీ కృష్ణ వివాహ యక్షగానాన్ని గూడ రచించాడని గోవింద దీక్షితుల 'సంగీత సుధ'లో ఉంది; ఇవి ఇంకా ఆంధ్రులకు లభ్యంకాలేదు రామాయణంలో మొదటి భాగం కొంత వరకు మాత్రం ఇప్పటికీ లభ్యమయింది ఈ రెండు గ్రంథాల ద్వారా రఘునాథరాజు పదప్రయోగం, భావ ప్రకటనం, రసకార్యనిర్వహణం, ప్రకృతి పరిశీలనం స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నవి; వాటిలోని ప్రతిభ రసజ్ఞుల ప్రశంసల్ని అందుకుంటున్నవి.

‡అంతకుపూర్వం వీణ వాద్యంలో ఒక్కొక్క రాగానికి ఒక్కొక్క మేళవింపు అవసరంగా ఉండేది. అల్లసాని పెద్దన కాలంలో ఈ ప్రత్యేక మేళవింపులు ఉన్నట్లు ఈ క్రింది పెద్దనవల్ల తెలుసుకోవచ్చు—

“వాలారున్ కొనగోళ్ళ నీవులనతన్ వాయించుచో నాటకు
 న్యేళంబైన విపంచి నిన్న మొదలున్ నీ పంటమిం జేసి యా
 యాలాపంబె యవేళఁ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా
 లోల త్రంత్రుల మేళవింపఁ గదవే లోలాక్షి దేశాక్షిన్” (మనుచరిత్ర)

రామరాజ భూషణుడు గూడ ఇట్టి ప్రత్యేకమైన మేళవింపులు ఉండేవని చెప్పాడనడానికి నిదర్శనంగా—

...కిన్నెరవదూ రాజత్ తరాంభోజ కాం
 భోజీమేళ విపంచితా రవ సుధాపూరంబు తోరంబుగాన్ ...

(మనుచరిత్ర) లో ఉన్న 'కాంభోజీ మేళవిపంచి'ని చూడవచ్చును. రఘునాథరాజు ఈ ప్రత్యేకతలను తొలగించి అన్ని రాగాలకు పనిపెట్టేటట్లు 'రఘునాథమేళ' అని ఒక కొత్త మేళవింపును కనిపెట్టారు. అదే ఇప్పుడు వారుకలో ఉన్న మేళవింపు

ఆ దినాలలో ఆయన ఆస్థానం పండితులు, కవీశ్వరులు, కవయిత్రులు, నటీమణు లందరితో నిండి ఉండేది. ఈ సభ ఆ ప్రాంతాలరాజులందరికి ఆదర్శప్రాయంగా అలరారుచుండేది రఘునాథరాయల్ని చూచే జింజీ, మధుర, తుండిర ప్రభువులు తమ కొలువు కూటాలకు కవుల్ని, నర్తకుల్ని ఆహ్వానించి ఆదరిస్తుండేవారు

ఈ సందర్భంలో ఒక్కమాట చెప్పక తప్పదు— ఏ కారణంవల్లనోగాని ఆ ఆస్థానంలో సంస్కృత భాషకు ఉన్నటువంటి ఆదరగౌరవాలు ఆంధ్రానికి లేకుండేవి అసదృశమైన కవి పండితపోషణకు ప్రసిద్ధి పొందిన ఆ తంజావూరునగరం ఎందరెందరో ఆంధ్ర కవుల్ని దూరదేశాలనుంచి ఆకర్షిస్తుండేది చూడండి :

‘ఘనావేల గరిష్ఠ దాన పదవీ పరితోషిత కాళగౌతమీ

చోళకవి ద్విజస్తత వచోలగ చోళగ మాన భంజనా’

(వి వి 3-237)

వారిలో ఒక్క చేమకూరకవి, రఘునాథరాజు తప్ప తక్కినవాళ్ళనుగురించి మనకు ఎక్కువగా తెలియదు కాని సంస్కృత భాషా రచయితలుగా గోవింద దీక్షితులు, యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు, కృష్ణాధ్వరి, రామభద్రాంబ, మధురవాణి మొదలయినవారిపేర్లు సుపరిచితంగా ఉన్నాయి

అటువంటి ఉద్భంద పండితవాతావరణంలో ప్రళంసల్ని పొందగలిగిన చేమకూరకవి ధన్యుడిని చెప్పాలి ఎందుకంటే రఘునాథనాయని కాలంనాటికి, అక్కడి పండితలోకానికి సంస్కృత వాఙ్మయంలోని చమత్కారాది కావ్య విశేషాలలోపాటు ఆంధ్రవాఙ్మయంలోని అపూర్వమైన రచనా విధానాలు గూడ పరిచితమైనవే

సన్నయ, లిక్కనాది మహాకవులు తమ తమ వాగ్వైచిత్రితో, శిల్పప్రావీణ్యంతో ఆంధ్రసరస్వతిని అలంకరించిన కావ్యరాజులను వారంతా బాగా ఎరిగినవారు

అప్పటికి అయిదువందల సంవత్సరాలకు పూర్వం సన్నెచోడ మహాకవి అతురార్పణచేసిన ప్రబంధ అత శ్రీనాథుడు, అల్లసాని పెద్దన, రామరాజ భూషణుడు, తెనాలి రామకృష్ణుడు, పింగళి సూరన మొదలయిన కవిశ్రేష్ఠుల దోహదంతో మూడుపూవులు అరుకాయలుగ అలరారింది

సర్వాంగ సుందరంగా రూపొందిన యీ ప్రబంధ ప్రపంచం రఘునాథరాజు కాలపు కవి పండితులకు కరతలామలకం శబ్దప్రయోగం, వర్ణనా చమత్కారం, చిత్ర విచిత్ర కల్పనలు, చక్కని రసపోషణం మొదలయిన విశేష కావ్యగుణాలతో ప్రబంధకవులుచేసిన కృషి అనన్యసాధారణం ప్రబంధరచనా పద్ధతు లలో వారు తొక్కని చమత్కారమార్గాలుగాని, విడిచిపెట్టిన ఆలంకారిక విధానంగాని లేదనే చెప్పాలి.

అటువంటి సమయంలో, ఆ వద్దతులతోనే ప్రబంధరచనకు పూనుకొనిన ఒక కవి పైకవులను ఆకళింధియున్న పండితలోకాన్ని మెప్పించటం అసాధారణమైన కార్యం అందువల్ల ఎట్టి రచనా ప్రాగల్భ్యం ఉన్న కావ్యమైనా, కవనమైనా ఈ పండిత సభలలో పూర్వకవులతో తారతమ్యనిరూపణ జరిగినప్పుడు నిరాకరణానికి పాత్రమవుతుండేది.

ఈ కష్టాన్ని బాగా గ్రహించినవారు మన చేమకూర కవి అందువల్లనే చేమకూర కవి ఇతరుల పోకడలను ప్రయత్నపూర్వకంగా, ఉద్దేశపూర్వకంగా విడిచిపెట్టాడు, అంతేగాక పదప్రయోగం మొదలు రసపోషణంవరకు అన్ని విషయాల్లోను స్వకంిత్ర విధానాన్ని అవలంబించడానికి ప్రయత్నం చేశాడు తన కవితాకీతుల్లోని మంచిచెడ్డలను విర్ణయించుకొనడానికి చేమకూరచేసిన ప్రయత్నమే ‘సారంగధర చరిత్ర’ రచన అని అనవచ్చు.

అందులోని కొన్ని వర్ణనలను, చమత్కారాలను అప్పుడప్పుడు పండితగోష్టిల్లో వినిపించడం, వాటి మీద ఇతరుల విమర్శలను, వ్యాఖ్యలను వింటుండం జరుగుతుండేదని మనం భావించాలి. ఆ రూపంలోనే కవి గుణాధిక్యాలను రఘునాథనాయకుని చేమకూర కవిత్వాన్ని గురించి తన అభిప్రాయాన్ని ఏర్పర్చుకున్నాడు. ("వాసిండుకవిత", "ప్రతిపద్యమున చమత్కృతి" మొదలగు పద్యాలలోనివి రఘునాథనాయకుని అభిప్రాయాలే)

చేమకూరలోని గుణవిశేషాలను తెలిసిన భాషాప్రియులైన కొందరు ప్రభువులు ఆతని కావ్యాన్ని తమకు అంకితం చేయవలసిందని కోరడమూ, ఆ కోరికను కవి నిరాకరించడమూ "కలనైన మిమ్ముగా కన్యః గొలువనంటి, కృతలొకరి కీను మీకె యంకితములంటి" అన్న రఘునాథుని వాక్యాల వలన తెలుపబడుతున్నది—

"తా రసపుష్టిమైఁ బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయున్ జను
త్కారము నర్థ గౌరవముఁ గల్గ ననేక కృతుల్ ప్రసన్న గం
భీర గతిన్ రచించి మహిమించిన. . . " (వి వి 1-31)

రఘునాథునకు అంకితముచేయగలిగిన గుణవిశేషాలు తన 'సారంగధర చరిత్ర' లో పూర్తిగాలేవని భావించి సర్వకావ్యగుణ సంపన్నంగా 'ఈ విజయవిలాసమును' రచించి, కేవల భక్తి విశ్వాసాలలో రఘునాథునకు అంకితం ఇచ్చి తన జన్మ సార్థకమైనట్లు ఆనందించాడు

క వి జీ వి త ము

తన జీవితాన్నిగురించి చేమకూర కవి వాచాగా చెప్పినది చాల స్వల్పము. కాబట్టి ఇతరులు ఆతనిని గురించి చెప్పిన మాటలనుబట్టిన్నీ ఆశ్వాసాంత గద్యరసుబట్టిన్నీ పారకుడు ఆ జీవితాన్ని పునర్నిర్మించుకోవాలి అది చాల అవసరం; ఎందుచేతనంటే కవినిగురించి బాగా తెలియకపోతే ఆతని రచనను చక్కగా అవగాహన చేసుకోలేము.

చిన్ననాటనే ఇతనికి సూర్యనారాయణ వరప్రసాదముగా కవిత్వదోరణి అప్పింది. సంస్కృతములో పెద్ద పాండిత్యమున్నట్లుగాని, తెలుగు సాహిత్యము ప్రసిద్ధ గురువుడగ్గర నేర్చుకున్నట్లుగాని కనబడదు. గోవిందదీక్షితుల కుమారుడు యజ్ఞనారాయణదీక్షితుడికి గురువుగా పేరుగాంచిన రఘునాథరాజును గూడా తన గురువుగా చెప్పుకోలేదు. అయినా పద్యాలు అల్లడమూ, సన్నివేశాలను వర్ణించడమూ సాగిస్తూఉండేవారు. ఉద్యోగంచేస్తూ ఉండి గూడా రాజుగారు నడుపుతుండే పండిత గోష్ఠాలకు హాజరవుతూ అక్కడి సాహిత్య చర్చలను శ్రద్ధగా వింటూ ఉండేవారు. తనకు తెలియనివిషయాలను వారినిడిగి తెలుసుకుంటూ ఉండేవారు. వారే గురువులయారు.

సారంగధర రచన .

ఈ సాంగత్యమువల్ల కావ్యరచన చేయాలన్నకుతూహలము కలిగింది. గౌరవ వ్రాసిన నవనాథ చరిత్ర లోని సారంగ (చారంగి) కథ అతనికి నచ్చింది. ఎందుచేతనంటే తనవలెనే సారంగధరుడు వరప్రసాది; కథలో అనేక రసాల రచనలకు అవకాశముంది. ఆ కథను కావ్యంగా వ్రాయాలని ఉత్సాహంకలిగింది.

ఏలాగుంటుందో చూచామని ఆరంభించాడు తన ప్రయత్నం ఎంతవరకు పలిస్తుందో, బాగుంటుందోలేదో.. అనిన ఆలోచనలేగాని, అంకితముగురించి ఇతర విషయాలనుగురించి అనుకొని అయినా ఉండడు శ్రీకారము చుట్టి కథ ఆరంభించాడు తీరిక కలిగినప్పుడంతా కొంతభాగము వ్రాయడమూ, అవకాశందొరికినప్పుడు తాను వ్రాసిన 1-2 పద్యాలను ఏ పండితుడికయినా వినిపించడమూ, వారి విమర్శన తెలుసుకోవడమూ జరుగుతుండేది ఆ పండితుడు మెల్లగా విద్యద్వోష్టిలో రాజుగారికి “మన వెంకటరాజు చాల చక్కని పద్యం వ్రాశాడండి” అని చెప్పడమూ, సభవారందరు ఏదీ ఏదీ అని అడగడమూ, దానిమీద వారూ రాజుగారూ కొంత మంచిచెడ్డలు చెప్పడమూ ఇటువంటి వ్యాసంగము కొంత జరుగుతూ ఉండేదని అనాలి ఆ విధంగా చేమకూర కవనములోని మంచిని రఘునాథరాజు గుర్తించగలిగి ఉండాలి అప్పుడే “వాణ్నియమదూడి నీ యంతవా డికేడీః” అని అనగలిగి ఉంటాడు గోష్ఠివారి మెప్పులవల్ల మరికొంత ఉత్సాహముతో సారంగధర రచన సాగిస్తుండేవాడు

ఈ విధంగా ఆరంభమయి సాగిందికాబట్టి దీనిలో అవతారికగాని, ఆశ్వాస విభజనగాని, ఆశ్వాసాది అంతాలలో ఉండే పద్యాలుగాని, మన కవి వ్రాయలేదు కావ్యము చక్కగా తయారయితే అవన్నీ ఒక్క రోజులో వ్రాయవచ్చునుగదా అని అనుకొని ఉండవచ్చును తర్వాతనైనా ఎందు కివ్వలేదు ?

సాహిత్య విమర్శనతోపాటు ఆత్మవిమర్శన కలవాడు కాబట్టి మన కవి తన సారంగధర అక్కడక్కడ రచన అవకస్యస్థితిలో ఉన్నదని, కొన్ని కల్పనలు కుంటుతూ ఉన్నాయని, గుర్తించగలిగాడు

తన సారంగధరలో ఎన్ని ఆమోమమైన విషయాలున్నా, ఎంతటి కవితా విశేషమున్నా, అది గౌరవ కృతి ననుసరించి వ్రాసినదేగాని స్వతంత్ర రచన అనిపించుకోదుకదా ఇంక, రాజోః నిత్యమూ సూతన స్వతంత్ర రచనలు ఆదరిస్తూ అనేకప్రాంతాలనుంచి వచ్చిన విద్యత్కవులను సంతోషపెట్టేవాడు ఆ గోష్ఠి లోని మహామహాలు అనుకరణలంటే పెదవి విరుస్తూ ఉండరా ?

స్వ కవీల కల్పితమునో
జ్ఞ కళాగతి తెట్టులొను సరి ఛాయా చో
రక రస సందర్భం బని...

(వి వి. 3-90)

స్వతంత్ర రచనకు ఎరువు తెచ్చుకున్న రచన సరికానేరదు.. అనే భావము మన కవికి గట్టిగా కలిగింది

కవి నిర్ణయము :

అంతేకాదు ; తాను వ్రాసిన సారంగధరలో కొన్ని పక్షముకాని భాగాలున్నాయి కొన్ని స్థలాలలో రచన జలవంతాన తెచ్చిపెట్టినట్లుండి ఎంతో సవరణచేస్తేనేగాని తక్కిన భాగాలవలె మనోరంజకంగా ఉండదని గుర్తించాడు.

మరొక్క విషయం . తంజావూరు రాజ్యము రఘునాథుడి పాలనలో విజయాలతోనూ, అన్న సత్రాల తోనూ, విద్యాగోష్ఠులతోనూ నాటకాలతోనూ ఆటపాటలతోనూ వెండియు పైడియు తడబడుతూ ఉండే ఇళ్ళతోనూ విత్య కల్యాణమూ పచ్చతోరణముగా ఉండేది అట్టి సమయాంలో ప్రజలకునచ్చేది చక్కని

గ్రనుప్రసిద్ధ సారంగధర వ్యాఖ్యాత బ్రహ్మశ్రీ దీపాల విచ్చయ్యకాఫ్రిగారు “మొత్తము మీద.. ... సారంగధర రచన విజయవిలాస రచననుంక సరసముగను సరిణతముగను లేదు” అన్నారు (సా.పుట 10.)

శృంగారరసమేగాని మరొకటి కాజాలదు. అందులోనూ కుటీల ప్రవర్తనతో సాగిన విషాదాంత రచన ప్రజాదరణ యోగ్యంగా ఉండదు. సారంగధరలో ఉన్న కొంచెము గూడా శృంగార రసాభాసమేగాని ఇంకొకటి కాదుకదా :

తానుచేసిన సారస్వత కృషికి, తనకున్న భావ సంపదకూ శృంగారరసము చక్కగా అమరుతుందని ఊహించాడు. శృంగారమే ఏకైకరసంగా ఉండే కథ వ్రాయాలనుకొని, సారంగధరను కొంచెము వెనుకకు పెట్టాడు. ఏది ఏమయినా, రఘునాథరాజులు అంకితమీయవలసిన మొదటి కృతి తన సారంగధరకాదని నిర్ణయించుకున్నాడు. అందుచేతనే సారంగధరకు ఆశ్వాసాది పద్యాలుగాని, ఆశ్వాసాంత పద్యాలుగాని, గద్యముగాని వ్రాయలేదు.

విజయవిలాసము అంకితమిచ్చిన తరువాత ఈ సారంగధరను ఉచితరీతిని నవరించి అన్ని అంగుల తోను నమర్పించాలని అనుకున్నాడేమో కాని అదిగూడా జరగడానికి అవకాశంలేకుండా తానే కీర్తి కాయుడయ్యాడని అనుకోవాలి.

విజయవిలాస రచన

రఘునాథుడి పాలనలో దేశసౌభాగ్యము, ప్రజల సుఖజీవనము, లలితకళా విశేషాల అభిమానము దాగా ఉండడంవల్ల శృంగారరస రచనల మీద మక్కువ ఉండకతప్పదు. అందుచేత మన కవి సారంగధర నటించి విజయవిలాసం ఎత్తుకున్నాడు.

దీనిలో మూడు వివాహాలు చేస్తాడు. మూడూ మూడు రకాలుగా వ్రాయవచ్చును. ఉలూచి తన్ను వలచింది ; సుభద్రను తాను వలచాడు. చిత్రాంగదకు ఈ అర్జునుడి సంగతి తెలియదు. మొదటిది గాంధర్వము, మూడవది కొంచెము రాక్షస చిహ్నాలున్నాయి. రెండవది తండ్రి ఏర్పాటు చేశాడంటే ద్రాహ్యము, ఒక వాగ్దానం తీసుకొని పెళ్ళి చేశాడంటే ప్రాజాపత్యము అవుతుంది. ఇష్టము వచ్చినంత శృంగారము గుప్పించవచ్చును. ఈ మూడు వివాహాలను కొందరు స్వర్గ మర్త్య పాతాళలోకాల కన్యల వివాహాలుగా భావించారు. ఉలూచి పాతాళకన్య, చిత్రాంగద మర్త్యకన్య, సుభద్ర కృష్ణ బలరాములన్న అవతార పురుషుల చెల్లెలు కాబట్టి దేవకన్య అంటారు.

భారత కథలో అవసరమైన కొన్ని చక్కని మార్పులుచేసి ప్రత్యక్షర చమత్కారముతో పరివర్తనయిన తన నైపుణ్యమంతా చూపుతూ 'చాల నలంకృతి'తోడి స్వతంత్ర కావ్యంగాచేసి విజయవిలాసాన్ని రాజుకి అంకితముచేసి జన్మ తరించినాడు.

ముగ్గురు నాయికలు :

ఈ కావ్యములో ఉన్న ముగ్గురు నాయికలు మూడు రకాలవారు : ఉలూచి గడమైన ప్రేమతో ఎంతో యోచనలో అర్జునుడిని తననగరికి తెచ్చింది. అతడికిగన ప్రశ్నలకు తగిన సమాధానము చెప్పుతూ వాదించి భూప్రదక్షిణ పండ్లెండు నెలల బ్రహ్మచర్య వ్రతము సంగతి చెప్పనప్పుడు

ప్రాణదానంబు కన్నను వ్రతము గలదె ?

ఎరుగవే ధర్మపరుడవు నృపకుమార

అని ధర్మవిర్యచనం చేస్తుంది. అసలు భారతములో గూడా ఈ వ్రత భంగానికి సమాధానము "ప్రాణదానము" అన్న అభిప్రాయమే. ఆ సమాధానముతో అర్జునుడు

చిక్కెరబొమ్మ నామ్రతము చందము తెల్పితి నంతకాని నీ
చక్కదనంబు గిన్న నిముసం బయినన్ నిలు పోవ శక్యమే

అనేబుట్టికి ఎక్కువనందో మునుస్సు పొంతరలో వచ్చి ఆమెను మూలాదికుండా చేశాయి అంతకు ముందున్న వాదో వాద ఎటువైపునూ, 'ఏన మనన్ శా' (ఏమనబోయెదన్) అని 'చిలువ చెలువంపు' పల్కులతో విసరిన బెరింపూ అన్నీ బాయాయి, కొత్త పెళ్ళివాడైతే అయింది

చక్క చిన్న పదానందము

నన్నయ భారతంలో ఉలూచి ఏ నులూచియును నాగింపుకై నైరాపతి పరిపంభింపండియన కొరవ్వుల హతుల అని చెప్పింది కాని, సంస్కృత భారతములో భీష్మ ఎర్హమున

బరావలేన సాద త్తా హృదయత్యా మహాత్మనా
పత్యా హతే సువర్ణేన కృపణా దీన చేతసా
భార్యార్థం తాంచ జగ్రాహ పార్థః కామవశానగాం

అలా ఉలూచి వికంపించిన ఆమెను నాగరాజే అడ్డుకుడికి వివాహము చేసినట్లు ఉందనీ కందుకూరి వీరేశలింగమొగ్గు ప్రకటించాడు (నూ వారి ఉపన్యాసములు 7 వ సంపుటము 486 పేజీ) అయినా నన్నయ 'నాగకన్యక' అనే అన్నాడు

ఈ విషయాన్ని నా కండజేసిన శ్రీ వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారికి నా కృతజ్ఞత

రెండో పెళ్ళి కూతురు చిత్రాంగద ఈమెనోట ఒక్క మాట అయినా కావ్యములో రాలేదు మూడో పెళ్ళి- ముఖ్యమైన పెళ్ళి సుభద్రది ఇక్కడ అష్టనులు తాను వలచాడు బలరాముడు ఈ పెళ్ళికి ప్రతి కూలుకు కాబట్టి చిన్న మాయోపాయం అవసరమైంది త్రిదండిగా నగరులోని ఉద్యానవనంలో ప్రవేశించాడు సుభద్రనే శుక్రూపకు నియమించాడు బలరాముడు

అటు జగదేకసుందరికినై యతివేషము పూని వచ్చినాఁ

దిట, తనచేయు భాగ్యమున

(వి వి 2-146)

అర్జునుడు ఎప్పుడెప్పుడని ఎదురుచూడడం సహజము ఆతడు ఉలూచి ఎడిన అవస్థ ఇప్పుడు అష్టనుడు పడుతున్నాడు ఆమె అష్టనుడిని కొలువులో చూచినప్పుడే పైబడ నుంకించింది ఇప్పుడు అర్జునుడు 'బలి మిని పట్టగా దివరు', ఆరాధ్యునుడు కొంటెతనముతో ఆమెను ప్రశ్నల పరంపరలతో విసిగించాడు. ఈనాడు సుభద్ర అర్జునుడి కత్తరం చూచి

పెద్ద బున్నా రెణిగి వారె పెండ్లిసేయ

గలరు వేగిరపా బీంత వలదటంచు

విన్నవము సేయరాదె యో చిన్నిచిలుక

(వి వి 2-187)

అంటుంది అతడు సహించలేడు 'మీవా రెరుగుట యెన్నడు, కావించుట యెన్నటింటి కల్యాణంబు' అని తన్ను గాంధర్వమున పెండ్లి చేసుకోమంటాడు

గద్యములు :

అశ్వానివిభాగము భూమిదా, అద్యంత ఎద్దాలను నోచుకొని - బోడిగా ఉన్న ఆ సారంగధరిని తిరువార లేఖకులూ మరిష్కర్తలూ చేయి చేసుకొని విజయవిలాస అశ్వా సాది అంతి ఎద్దాలతోనే దానిని గూడా మూడాశ్వాసాల కావ్యరూపంగా తియ్యచేశారు.

వి వి మొదటి అశ్వాసానికి అవతారిక ఆరంభములో ఉన్న "శ్రీ లెల్లప్పుడొసంగ " అన్న ఎద్దాలపై ఉంచాడు తక్కిన అశ్వాసాలకు క్రమంగా "శ్రీ ధుర్యోహి " అనిన్నీ "శ్రీ జానకి మనోహర " అనిన్నీ ఆరంభఎద్దాలు వ్రాశాడు అవతారిక ఎద్దాలు దొరకని మరిష్కర్తలు ఆ రెండు కంద ఎద్దాలతోనే మూడాశ్వాసాలూ పెద్దియన్నారు. అశ్వాసాంతి ఎద్దాలు మొత్తము తొమ్మిది వ్రాశాడు ఎవరి యిష్టం ప్రకారము వారు అశ్వాసాంతాలలో ఇరికించుకున్నారు.

ఇప్పుడు మనకు చిక్కిన ప్రబలు - ముద్రితాలూ అముద్రితాలూ చూస్తే అశ్వాసాంతగద్య అన్నిటి కోసూ ఒక్కలాగాలేదు.

ఓరుసతి వేంకట కవులు పరిష్కరించి 1901 ప్రచురించిన ప్రతిలో

ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ పరప్రసాద లబ్ధ ప్రసిద్ధ
నారస్యత సుధాసార జనిత యశోలతాంకుర
చేమకూర లక్ష్మణమాత్య కుమార వినయ
ధురీణ సదారాధిత బుధసమాజ వేంకటరాజ ప్రణీతంబైన " అనిన్నీ

1910 లో వేదమువారు ప్రకటించిన సారంగధరలో "ఇది శ్రీ సూర్య లబ్ధ ప్రసిద్ధ వాగ్వీభవ చేమకూర లక్ష్మణమాత్య తనూభవ సదారాధిత బుధ సమాజ వేంకటరాజ ప్రణీతంబయిన " అనిన్నీ

1856 లో సి పి బ్రౌణ్ దొరగారి పెండితుడు శ్రీమాన్ మా వేంకటకృష్ణమాచార్యగారు పరిష్కరించిన వి వి లో "ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ పరప్రసాద లబ్ధ ప్రసిద్ధ వాగ్వీభవ సారస్యత సుధాసార జనిత యశోలతాంకుర చేమకూర లక్ష్మణమాత్య తనయ వినయధురీణ సకల కలాప్రవీణ య్యతేంద్ర రఘునాథ తూపాల దత్త హస్త ముక్తా కటక వరాజమాన వేంకటకవిరాజ ప్రణీతంబైన..." అనిన్నీ రకరకాలుగా ఉన్నాయి.

ఈ గద్యలనుబట్టి మనము కవినిగురించి కొన్ని విశేషాలు తెలుసుకోవచ్చును.

- 1 కవి నిగర్హి, అర్హులాలయజోలేదు తన సాహిత్య కృషివల్ల తనకు కలిగిన కీర్తిని 'యశోలతాంకుర' అని మొలకగానే చూచాడు.
- 2 ఆరంభదశలో తాను సదారాధిత బుధసమాజుడు - విద్యకృషుల వాదోపవాదాంవల్ల విజ్ఞాన వికాసం పొందాడని తెలియజేశాడు.
- 3 మరికొన్నాళ్ళకు ఈతని పదప్రయోగ చమత్కారాది విశేషాలను పండితులు గుర్తించడమూ, రఘునాథునివంటి పండిత ప్రభువు తన 'వాఙ్మయమరూఢి' మెచ్చుకోవడమూ జరిగాయి అప్పుడు 'ప్రసిద్ధవాగ్వీభవ' అని గద్యలో - మిత్రుల ప్రోద్బలమువల్లనైనా - చేర్చి ఉండవచ్చును.

- 4 మరికొన్నాళ్ళకు రఘునాథరాజు కవిని మెచ్చుకొని ముత్యాలుతాపిన ముంజేతికంకిణమును బహూకరించాడు ఆ మాట గద్యలో ఎక్కిస్తే నలుగురూ “ఇతనికి తల తిరిగిపోయిందని అనుకుంటారేమో” అని వినయధురీణ అంటూ, తన వినయస్వభావము స్థిరంగానే ఉన్నదని మనవి చేశాడు
- 5 కవిపేరు వేంకటరాజు అని తేటపడ్డది. దీనిలోని రాజు అన్నది బిరుదు పేరు నాయకులు- నాయకులు- రాజులుగా ఉన్నప్పుడు నాయకులందరూ ఆ భిరుదు పేరునే ఉంచుకొనేవారు తక్కువజాతివాడు ఆ పదాన్ని ఉపయోగించరు నియోగిమంత్రులున్న స్థలములలో రాజు పదానికి మంత్ర, అమాత్య-అన్న అర్థం వచ్చిందికదా అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడిని గాయ వాచకములో ‘పెద్దిరాజు’ అని పేర్కొన్నాడు

వసజాక్షపదముల వలలు వాహినికి
అసజయై జన్మించు నాలవజాతి జగతి

రాజులు మన్నీలు రౌతులు దొరలు,
తేజీలపై నెక్కి దీరులై కొలువ
చేయవ నొక గంధ సింధురం బెక్కి
ఆ రామదేవ రాయలు చనుదేర
తరతరమ్ములకును తగువైన కతన
నెరనమ్మదగిన కోనేటి కొండ్రాజు,
కట్ట రంగవరాజు కస్తూరిరాజు,
మిట్టపాలెంపు సంపెట నాగరాజు,
రామరా జల యోకు రఘునాథరాజు,
మాను యోబాళరాజు మనుబోలు రాజు
శ్రీరంగవతిరాజు శ్రీగిరిరాజు,
వీర రాఘవరాజు, విర్ధలరాజు
నందేరి చిత్రాజు నారవరాజు
కందనవోల్ రాజు గడి తిమ్మరాజు,
కాకువరాజులు కడవరాజులును
పాశెల రాజులు పంటరాజులును

ఇప్పటికీ ఒరిస్సాలోని రాజులు తమపేరు చివరను ‘దేవ’ అన్న బిరుదుపదం వాడతారు వాళ్ళ రాజ్యాలలో ఆ తెగకు చెందని వారెవ్వరూ ఆ ‘దేవ’ పదాన్ని అలాగ ఉపయోగించరు. ఉపయోగిస్తే వారు రాజదండనకు పాత్రులవుతారు

దీన్నిబట్టి చూచినా వెంకటరాజు వాయుడుబిడ్డ అని తేటపడుతుంది ఇప్పటికీ చేమకూర నాయకు కుటుంబాలు మనదేశంలో ఉన్నాయి;

కృతిభర్త రఘునాథరాజు కవినిగురించి

“క్షత్ర ధర్మమై కద నీకు కలది మొదట,
తమ్ములు సుతుల్ హితులు గూడ మమ్ముగొలిచి,
తిప్పుడు కృతియును జెప్పి మాకింపొనర్చి,
తొకటఁ గా దన్నిటను బ్రయోజకుండ పీవు” (వి వి 1-35)

అన్నాడు దీనివల్ల అప్పటికే ఈ కవి రాదుకులుగూడ సంస్థానసేవలో ఉండిదగిన వయసును కలిగిఉన్నారని ఈపాదవచ్చు కాబట్టి అప్పటికి చేమకూర ౩వ దాదాపు యాభై సంవత్సరాల వయసువాడై ఉండాలి, అంటే 1570 ప్రాంతాల్లో జన్మించి ఉండాలి. పుట్టుక క్షత్రధర్మంగల బ్రాహ్మణేతిర కుటుంబంలో, ఆ కుటుంబం తంజావూరులో ప్రఖ్యాతిగాంచిన సంపన్న కుటుంబమై ఉండాలి, లేకుంటే, ఈ కవి సూర్య వరప్రసాదిగా పుట్టడం “ఇజ్జగము” (తంజావూరునగరమే అనుకోండి) తెలియగల అవకాశం ఉండదు. తాను సంపన్న కుటుంబమూడు కావడంవల్లనే కవి “నిక్కెడు పీల్గెడు విర్రవీగెడు” క్షితి నిటుగాదె యొక్కొకనికి నడుమంత్రపు కిత్తిగిల్గిన” అని నడుమంత్రపు నిరిగలవాళ్ళను అధిక్షేపించగలిగాడు.

చేమకూరకవి వృత్తి, క్షత్రధర్మం, రఘునాథుని చతురంగబలాలలో ఉద్యోగిగా ఉన్నాడు. రఘునాథ రాజు రాజ్య సారథ్యం వహించిన నాటికి ముప్పై సంవత్సరాల వయసున్న చేమకూర కవి రాజుని ఎంతో ప్రయోజకుడుగా వక్రము నిలిచాడు. సైనిక ఉద్యోగిగా ఉండడంవల్ల ఈయన వ్యాయామంలో బాగా పుష్టి చేశాడు, మంచి శరీర దౌర్బల్యం కలిగిఉండి ఉత్సాహంతో వివిధరకాలయిన ఆటల్లో, పేటలలో పాల్గొంటుండే వాడు. 1620 వరకు రఘునాథుడు సాగించిన యుద్ధాలన్నిటోను చేమకూరకవి పాల్గొన్నాడని చెప్పడం చారిత్రక సత్యానికి దూరము కాదు. తాను ఏ వృత్తిలో ఉన్నా మన కవి అభిలాష, అభిరుచి, రఘునాథ రాజువలెనే ఆంధ్రసారస్వత అన్వేషణం మీదనే లగ్నమై ఉండేది. అవకాశం దొరికినప్పుడల్లా పండిత గోష్ఠాలకు వెళుతూ వారి వాదోపవాదాలను, విమర్శన విశేషాలను, ప్రశంసా సాత్రాలయిన గుణగణాలను వింటూ ఉండేవాడని, వాటిని ఆవలోదన ఎడేపడే చేస్తుండేవాడని ఈయన సారంగధర చరిత్ర ఆశ్వాసాంత గద్యలో ఉన్న ‘సదాదాదిత బుధ సమాజ’ అన్న వాక్యాన్నిబట్టి తెలుస్తుంది. విజయవిలాసాన్ని కృతిగా యిచ్చే సమయానికి విజయవిలాసం ఆశ్వాసాంత గద్య ఆధారంగా ఈ బుధవిధేయత ‘సాంస్వత సుధాసారజనిత యశోలతాంకూర’ “గా పరిణమించింది, ఈ విద్యద్భోష్టలే చేమకూర కవి ప్రతిభా విలసనానికి గుఱసమానై ఈ పరిణామాన్ని కల్గించాయి.

కవి గ్రహించినది .

ఈ గోష్ఠాలవల్ల తాను గ్రహించిన దానిని చేమకూర కవి ఈ క్రింది పద్యంలో ప్రతిద్వనింపాడని చెప్పవచ్చు.

“ఎందును విద్యలే యెఱుంగ రెవ్వఁ; రఠింగినఁ గొంతమాత్రమే;
యందును సాహితీరస మహత్త్వ మెఱుంగ; రఠింగిరేని, యా
యందమెఱుంగలే, రఠింగినప్పటికిన్, పని మెచ్చియాయ. ర
న్నందగు నచ్యుతేంద్ర రఘునాథ విభుండె ప్రవీణుఁ డన్నిటన్” (వి. వి. 1-55)

కావ్యాలను సాధారణంగా గ్రహించడం, సాహితీ రసమహత్వాన్ని గుర్తించడం, ఈ రెండింటిని మించి, ఇదమిద్దమని నిరూపించరాని అందాన్ని చూడగలగడం అనే మూడు అంతస్తులు కవికి గోచరిం

నాయి అందువల్లే తన పద్యార్థో, ఈ మూడు అంతస్తులకు అనుకూలంగా ఉండేవిట్లుగా వ్రాయడం అవ్యసించారు కాబట్టే ఈయన కావ్యాలు సాధారణ పాఠకులను, సాహిత్య విషయ పరిజ్ఞానం కలవారిని, పరిణతబుద్ధులైన రసజ్ఞులను అందరినీ ఒక్కరీతిగా ఆనందింపజేస్తున్నవి అటువంటి గుణవిశేషాలు ఉండడం చేతనే ఈయన కావ్యాలు “అందియు నందక”, “పరిపూర్ణానుభవమునకు రాక” ఉండడం దానికి తగినట్లుగానే ప్రతిపదంలోను జాతి, వార్త, చమత్కారం, అర్థగౌరవం పాటిస్తూ, ప్రతి విషయంలోను రసవృద్ధిని ఆకళించు కుంటూ కావ్యం కరిన విమర్శనకు రాకునట్లుగా (క్షోదక్షమ) ప్రయత్నించాడు ఇన్ని భావాలు కలవాడు కావడంవల్లనే ఎన్నో సుగుణాలతో కూడి ఉండి, అనేక రసాల ప్రసక్తికలిగి, చమత్కారద్యోతకంగా ఉన్న సారంగధర చరిత్ర నైతం కవికి చాలినంత సంతృప్తిని ఇవ్వలేకపోయింది

క్షత్రవర్ణం రిలవాదు కాబట్టే వ్యాయామాది క్రిడిల్లో అరితేరినవాడని ఇంకొకమండు అనుకున్నాం పురుషులను వర్ణిస్తున్నప్పుడు ‘సాముకందెవు పిసాళియురంబును’ “ఈరులు మల్లివేసినటు లున్నవి” మొదలయిన విశేషణాల ద్వారా నిక్కమైన ‘మగ’ పురుషులను చేమకూర తన పాఠకులకు ప్రత్యక్షం కావిస్తంటూ సాదనతో, టిప్పవీన శరీరములుగల భటులు మన కవికి ‘ఎక్కటి ఉక్కు తున్నలు’

అట్లొ మన చేమకూర కవికి ఉన్న ఉత్సాహం అపారం—

వేడుక నప్పురీ హరుల వేగము గన్గొని, లేళ్ళు గాడ్చుతోఁ

“గూడి చనన్వలె న్మనము, కూడఁగ నోపక యోడినట్టివా

రోదని వారి మోచు’ టని యొడ్డికఁ బందెమువైచి, కూడలే

కోడెను గాక, మోయఁగఁ బ్రయోజనమే మనిలుం గురంగముల్ ? (వి.వి 1-73)

కుర్రవాళ్ళు పందాలువేసి ఓడిపోయినవాళ్ళు గెలిచినవాళ్ళను మోయడం ఇప్పటికీ ఉంది ఇట్టి క్రిడోత్సాహం గుఱినగూళ్ళు ఎందరిలోను (వి వి), సారంగధర చరిత్రలోని పాపురాల పందాలలోను ప్రస్ఫుటంగా కనుపిస్తుంది పాపురాల పందాల ప్రేక్షకులను—

“కంటికిఁ జేయోరగా నిల్చి కన్గొని

యన్నన్న : యెంత ద’ వ్యనెడువారు

వలిపచేల ముసుంగువైచి వేమలు నూచి

‘హః ! కంటిఁ గంటినే’ ననెడువారు

మెడలపై హస్తంబు లిడి తప్ప కిడించి

‘యారః మిక్కిలిపొడ’ వనెడివారు

పల్లెంపు నీటిలోపలి రీడ పరికించి

‘కనిపించ దేచాయ’ ననెడువారు

గొబ్బు గొబ్బునఁ దలలెత్తి కొందఁ యందుఁ

జూడఁ జూడఁగఁ బాగలు వీడిపడిన

నవ్వి నోదము గని నవ్వి నట్టివారు

నైరి తత్తుక్కి విహరించు నవసరిమున”

అని వర్ణించిన కవికి ప్రత్యక్షమైన అనుభవం ఉందని ప్రత్యేకంగా చెప్పవలసిన అవసరం లేదు సారంగధర చరిత్రలోని ఈ పద్యము—

అంతిపురమేఁగి మజ్జనం బాడి, వేఁటఁ
 బోవుతమి దేగ పదనుగ భోజనంబు
 సేసి, యాభేట విహరణోచితముగాఁగఁ
 దత్తంబునఁ గై సేసి, విత్తరముగ

లో కవికిగల వేట అనుభవం ద్యోతకమవుతున్నది ఈ పద్యంలోని 'దేగపదను' అన్నది దేగవేటకు సంబంధించిన పదం వేటలో పట్టలు మొదలయిన వాటిని ఎట్టుకోవడానికి దేగలను పెంచి వెంట తీసుకొని పోతారు మేత ఎక్కువ వెయ్యకుండాను, పూర్తిగా తక్కువ వెయ్యకుండాను ఆ దేగలను అర్థాకలితో ఉంచుతారు కడుపునిండా ఆహారం పెడితే మత్తెక్కి వేటచేయవని, బాగా ఆకలితో ఉంచితే ఆకలితో తమ ఇష్టం వచ్చిన వాటిని ఎట్టుకోవడానికి చెలరేగుతాయని దేగలను ఈ విధంగా అర్థాకలితోనే ఉంచుతారు అప్పుడే అవి వేట బాగా చేయగలుగుతాయి దీనినే 'దేగ పదను' అంటారు † వేటకు వెళ్ళే మనుషులు గూడ దేగ పదనుగ భుజించాలి అందువల్లనే రాజు లము భోజనం చేశాడు.

అనుకరణలు

తనదగ్గర సిద్ధంగాఉన్న సారంగధరను కవి వెనుకకు పెట్టడానికి కారణము అది గౌరవకు అనుకరణ - అనునరణ - అయిన కావ్యమనీ, అలాటి వాతావరణంలో ఆ పండిత ప్రభువుకి ఇవ్వదగినదికాదనీ, స్వకంఠ్ర జాతి రత్నంగా ఉన్న విజయవిలాసము రచించాడనీ మనమనుకున్నాము కాని అక్కడక్కడ పూర్వపు ప్రబంధ కవుల ననుకరించినట్లు కనబడే పద్యాలు వి వి లో కనబడతాయి

ఆంధ్రకవితా పితామహ అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు మనుచరిత్రలో చాచుర్వర్ణ్య వర్ణన ఈలాగు చేశాడు

అచటివిప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రాధి ముది మదితప్పిన మొదటి వేల్పు
 అచటిరాజులు బంటునంపి భార్గవునైన వీంకాన పిలిపింతు రంకమునకు
 అచటి మేటికిరాటు లలకాధిపతి నైన మును సంచిమొద లిచ్చి మనుప దక్షులు
 అచటినాలవజాతి హలముఖాత్త విభూతి ఆదిలిక్షవు భైక్షమైన మాన్పు

(మనుచరిత్ర 1-50)

ఈ పద్యంలో ఆ ఆరుణస్పద పురబ్రాహ్మణులు మనులితవస్తువులో మతిభ్రమణ కలిగిన బ్రహ్మను మెచ్చరు - బ్రహ్మకంటే విద్యల్లో అధికులు అని అన్నారు బ్రహ్మకు అలాగు మతిచెడిన దనడానికి ఆధార మేమి ఉందో తెలియదు, మతిభ్రమణ కలిగినమునలని మెచ్చకపోవడములో ఆదిక్యమేముందో చూడాలి అలాగే రాజులు బంటునంపి పరిశురాముడిని పిలిపిస్తారు అంతమాత్రంచేత రాజుల ఆదిక్యము ఏర్పడు తుండా : ఇలా పిలిపించడం సాహసానికి పరాక్రమానికి సూచన అవుతుండా : మొరకుతనాన్ని తెంపరి తనాన్ని తెలియజేస్తుండా : నవనిధులు కలవాడు కుబేరుడు, అతనికి పొమ్ములేదనా ఈ నైక్యులు న్నంచి

† ఒకనాడు నేను శ్రీకాకుళం జిల్లా (అప్పుడు విశాఖపట్నం జిల్లా) లోని పార్వతీపురం వెళ్ళినప్పుడు ఒక ఒరియా ఊస్యామిని చూడడం తటస్థించింది. అతడొక దేగను, వేటకోసం, పెంచుతుండేవాడు. నై విషయాలు చెప్పడమేకాక పట్ల వేటలోని కొన్ని విశేషాలు సర్దిగా చెప్పాడు.

ఆ ఊరిలోనే 'పికిరిపట్లం పోటీల' గురించి గూడా కొంత తెలుసుకున్నాను. ఆ విషయం ఈ వ్యాఖ్యానములో 1-28 లో మనవి చేశాను.

మొదలు (కావితా) - ముచ్చట ఇవ్వడము? నాల్గోరణంలో ఈ అధ్యాయమున ఏదీ లేదు. పద్యం ఆలోచిస్తున్నకొద్దీ అమలము కనిపిస్తాయి ఆ ముది మదికప్పుడము బ్రహ్మకేసా, ఆంధ్రకవితా పితామహుడుగారికి గూడా అని అనవలసివస్తుంది

ఈ పద్యం మనసున పెట్టుకొనే చేమకూర కవి తన వాతవ్యర్థ్య వర్ణన చేశాడనకీ చెప్పును చూడండి

తడబాటుకలదు వేదముల నాతని కంచు
 ఒకమేష్టి మెచ్చరు ధరణి సురులు,
 కడమాటు పగవాని గని చేమరచె నంచు
 భార్గవు మెచ్చరు బాహుజనులు,
 పనికిరా కొకమూల పడియె నాతని వస్తు
 వని కుబేరుని మెచ్చ రర్యజనులు.

(వి వి 1-89)

దీనిలోనూ ఆ ముగ్గురిపై నాదికృమే సూచించాడు కవి బ్రహ్మలో రోషము చెప్పాడు - దానికి మత్స్యావతార కథ ఆధారము ఆ బ్రహ్మపరమేష్టి పిచ్చవాడు కాదు పంతురాముడు కడమాటు తన హస్త కొళాన్ని మరచిపోయాడు - కవదనుస్సు కథ ఆధారము కుబేరుడు నవనిధులను అభివృద్ధిపరచకుండా ఆ మూల (ఉత్తర దిక్కున) ఉంచాడు పౌరాణిక ఆధారము పద్యము ప్రకృమముతో మనోహరంగాఉంది.

ఆ యా లోపాలకు బదులు ఈ వర్ణాలవారికున్న 'పాడిదప్పక' మొదలైన గుణాలు చూపుతూ ఆ గుణాదికృత మందరు ప్రజలు ఎంచిపెట్టాడు ఇంకా అందము గుప్పించడానికి చదువుసాముల ధనదాన్య సంపదలను' అని క్రమంగా ఆ నాలుగు జాతులకే కాక పౌరులందరికీ ఆధిక్యం చూపించాడు అనుకుందా దంటామా, ఆంధ్రకవులరు - తాళగారికిగూడా - ఆధిక్యముచూపడానికి ఆదర్శప్రాయమంటామా?

ఈలాగే తాళగారి

మునుమున్ పుట్టెడు కొంకు తొల్యము నిడన్
 మోదంటు విస్తీర్ణతన్
 జొనుపన్ కోర్కులుక్రేళ్లుద్రిప్ప, మదిమె
 చుల్ రెప్ప లల్లార్చు

(మను 2-80)

చేమకూరకవి

గుట్టసియాడ, గల్పించను గుట్టలపై పుల కొంకు రావకుల్
 తెట్టువగట్టు

(వి వి 1-126)

అని ఉదాది తొలిచూపును వర్ణించి ఎంతో మహోదారమయిన మనః పరిణామాన్ని కనబరచి, ఆది చాలక కొండంక మరొక అందాన్ని ప్రకటించాడు. 17వ శతాబ్దిలో మనకవి చేసిన ఈ వర్ణనపద్ధతినే మొన్న (20వ శతాబ్దిలో) ప్రపంచ మహా మేధావులలో అగ్రగ్రేణికిచెందిన ఎల్ జి వెల్సు తన గ్రంథములో కనబరిచాడంటే, ఆంధ్రుల కెంత గర్వకారణమో చూడండి.

అల్లసాని పెద్దన్న ప్రవరుడి వర్ణనలో

కమ్మని కుందనంబు కనుగందని మే, నెలతేటిచాటుక

బమ్మెరవోవదోలు తెగబా రెడు వెండ్రుకలు

అమ్మకచెల్ల వాని వికచాంబకముల్ శతపత్ర పైఠముల్ (మనుచరిత్ర)

అని వ్రాచాడు దీనిలాగానే 'కమ్మని కుందనంబు' తోనే ఎద్యమారంభించి, అంగోపరణము అమ్మకచెల్ల : తో మొదలుపెట్టి మన కవి

కమ్మని కుందనం బొరయగల్గిన చెక్కుల తెక్కువాడు

అమ్మకచెల్ల : నాహృదయ మమ్మక చెల్లదు వీని కిమ్మది (వి వి 1-35)

అన్న ఎద్యములో అడ్డునుడిని వర్ణించాడు కవి కన్నుల తాతగారి వద్యమును ఎవరి చేయగా చెప్పినక్కర లేదు దీనిలోని భావగాంభీర్యము ఎంత ఉందో తెలుసుకోవడము మహానందికాకము అది "చాయాదోరకి సనసందర్శము" ను ఆనచేయడిము కాదనీ, ఆయా వర్ణనలకు మెరుగుపెట్టి సాహిత్యముగా చేయడానికి ఎంత అవకాశముందో చూపించడమే అని స్పష్టము కాదా

స్వభావ పరిశీలన

రాజాస్థానాల్లో ఎక్కువగా మెలగుతుందిన చేమకూరకవికి పలువురు బ్రతుకులతో పెరిపియం కలిగి, వారి వారి గుణగుణాలను, వైరాలను, వైషమ్యాలను, స్పర్థలను చాలా సమీపంలో ఉండి సాకల్యంగా పరిశీలించే అవకాశం దొరికింది దర్శరాజును వర్ణించే నెలంలో, సంస్థానాలలో సాధారణంగా కనుపించే అవగుణాలను మెత్తమెత్తగా

"అవలఁ బోయిన వెన్ననాడు తెన్నఁడు లేదు

మొగము ముందఱ నంట మొదలె లేదు

చన విచ్చి చోక చేసినది యెన్నఁడు లేదు,

పదరి హెచ్చించుట మొదలె లేదు, "

(వి వి 1-88)

అనే ఎద్యంలో సూచించాడు

రాజు అనుదరులు ఒకరిని మించి మరొకరు రాజసన్మానం పొందడానికి ఏ విధంగా ప్రయత్నం చేస్తుంటారో ఈ క్రింది పద్యంలో సువ్యక్తం చేస్తున్నాడు—

"వెడవిలుకానికిన్ జెఱకువిల్లును గల్వ లకోరి కోరికల్

గడలు కొనంగ నామనియుఁ గల్వలరాయఁడు నిచ్చి మన్ననం

బడయుడు, వాని తెక్కుడుగ మౌర్యులు తామును గాన్క తెచ్చెనా,

బడి బడి గంధలుబ్బ మధువమ్ములు రాఁ జనుదెంచెఁ దెమ్మెరల్" (వి వి 1-210)

'ఎక్కుడుగ'లో ఎంత చక్కని అర్థ ముందాడు :

అలాగే అస్థానంలోని కవీశ్వరులలో ఉన్న ఈర్ష్యాది గుణాలను గూడ పరిశీలించాడు : "ఏ గతి రచియించిరేవి సమకాలమువారలు మెచ్చరే కదా.. " అని ప్రకటిస్తూ తన సౌమ్యతను చూపించాడు. ఈ కవి

నోట కటాక్షులు సాధారణంగా వెలువడవు ; అందువల్లనే ఇతర అనేక కవులవలె ఇతడు కుకవినిందలకు పూనుకోలేదు అయితే కుకవిని గురించి తనకు కలిగిన అభిప్రాయాన్ని చెప్పకుండ విడిచిపెట్టనూ లేదు—

నృకపోల కల్పిత మనో

జ్ఞ కళాగతి తెట్టు లాను సరి ఛాయా చో

రకి ఎస సందర్భం బని

(వి వి 8-90)

అన్న పద్యంవల్ల తెలుస్తున్నది ఏమిటి, అల్లసాని పెద్దన చెప్పిన

భరమైతోడు ముంబ రక్షణకుఁగాఁ బ్రాల్మాలి చింతన్ నిరం

తర తాళిదిఁ సంపట ప్రకర కాంతారంబునం దర్భపుం

దెరువాటల్ దెగికొట్టి తజ్ఞ పరిష ద్విజ్ఞాత చౌర్యక్రియా

విరసుందై కొఱఁచిం బడుం గుకవి పృథ్వీభృత్యమీప క్షితిన్ (మను. 1-9)

అనే పద్యానికి ఉన్న వ్యత్యాసం ప్రశ్నకుంక కనుపించుతున్నది ఇంతకు, పెద్దనామాత్యుడు గూడ మారన్య పిన పీఠభద్రుడు, శ్రీనాథుడు మొదలగు వారినుంచి 'తెరువాటులు' కొట్టినవాడే.

కృతిభర్తల ఆచారము

ఇంత సౌమ్యుడు, నిగర్వి నాబుచె మనకిది ఇతర కవులు అనేకులవలె అదంబరాలకు పోయేవారు కాదు ఎక్కడో చాల అరుదుగా గాని రాజులు కవులను విలిచి వారి గ్రంథాలను తమకు అంకితంచేయమని కోరడం జరుగదు అయినా వారికి తమ గ్రంథాలను అంకితం కావించడానికి సకల సన్నాహాలు చేసి ఉభయ పక్షాలకు గౌరవప్రదంగా ఉండే రీతిగ ప్రభువు నిందోలగంబున కవి పండితగాయక పరివృతుండై యుండి నన్ను రావించి అనేకాంబరాభరణముల బహూకరించి నా రచించు.. మహాప్రబంధమును తమకు కృతి యియవలయునని కోరుటయు అని తమ రచనలను సాగిస్తుండడం మనకు తెలియనిది కాదు యథార్థ వాది అయిన మనకవి కల్లాకవలం లేనివిధంగా, తనకు రఘునాథ రాజామీద ఉన్న గౌరవాతిశయానికి తగినట్లు తన కావ్యాన్ని తనకు తానై అంకిత మివ్వడానికి సిద్ధమయ్యాడు

ఇంతేగాక రఘునాథరాజుకుగం పాండిత్యాన్ని, కవితానైపుణిని తెలిసినవారు (నాడూ నేడూ బావిని గూడా) ఆ రాజువట్ల భక్తి విశ్వాసాలను చూపక తప్పదు గోవింద దీక్షితుని కుమారుడు, 'సాహిత్య రత్నాకర' గ్రంథకర్త అయిన యజ్ఞ శారాయణ దీక్షితులుగాని, బహు భాషాశాస్త్ర పారంగతులందై ప్రశస్త మయిన గ్రంథాలను వ్రాసి విద్యత్రృళంసలను నాటికిని, నేటికిని చూరగొంటున్న మధురవాణి, రామ భద్రాం బలుగాని, రఘునాథుని యెడ భక్తి గౌరవ విశ్వాసాలను ప్రదర్శించడంలో చేమకూర కవికి తీసిపోలేదు. అన్నివిధాల సలక్షణమై ఉత్తమ కావ్యగుణాలతో విరాజిల్లు గ్రంథాలను ఎన్నో వ్రాసిన రఘునాథరాజుకు కృతిని యివ్వడానికి యోగ్యమైన కావ్యరచనకోసం చేమకూరకవి బహుధా తపస్సు చేశాడని చెప్పడం సమంజసంగా ఉంటుంది ఈ మహాప్రయత్నంకోసమే ఆయన మొదట సారంగధర చరిత్రను రచించి తన గంటం పదునుచూచుకున్నాడు ఆ అనుభవం, ఆ నేర్పుతోనే 'విజయవిలాసం' అనే కావ్యాన్ని సర్వాలంకార శోభితంగా రచించి, దాని యోగ్యతను గుర్తించుకుని, దైర్యంతో రఘునాథరాజుకు అంకితమివ్వడానికి ఆయన సమ్మతానికి వెళ్లి అంజలి ఘటించాడు—

ఏలిక మాత్రమే మహిమ నీశ్వరుడే తలపోసి మిది నా
పాలిటి రామభద్రుడని బంగరు పూవులఁ బూజిచేసెఁ
జాల నలంకృతిం బొసఁగు సత్కృతి కానుకచేసి కీర్తి భూ
శ్రీ లలితాంగులన్ వలవఁ జేసిన శ్రీ రఘునాథ చారికిన్ (వి వి 1-38)

హృదయం తోకులనుంచి వచ్చిన ఈ పెద్దయలో బొంగిపొర్లిన భావావేగము కవి దాదానికి ప్రయత్నించి
లేదు కృతి ఇచ్చిన తరువాత

సఖల గణించి మన్ననలొనర్చఁ బ్రబంధము, నింత యుత్తమ
ప్రభునకు నంకితం బొనరుపం గలిగెంగద యంచు పేడకన్ (వి వి 1-53)

జన్మ సార్థక మైనట్లు భావించాడు రఘునాథరాజు తన కావ్యగుణాలను ప్రశంసించుకొన్నాడూ, మెచ్చి ముండేరికి
ముత్యాల కంకణాన్ని బహూకరించినట్లుకూడా ఇది అంతా తన ప్రయోజకర్తవే అని భావించక,

తలిగెంగా తన సమ్ముఖంబనియు, సత్కారంబు తాఁ జేయ నా
తల నెందే శిరసా వహింతు రనియుం, గాక శక్తించె వి
ద్యల మెప్పిం పఁగ నచ్యుతేంద్ర రఘునాథస్వామి నెచ్చారికిన్

అది అంతా రఘునాథుని బొదార్యాతికయమనే భావించాడు

దురభిప్రాయము

పై సందర్భములోనున్న రచననుబట్టి కవి తన్నుగురించి వీదముగా చెప్పుకున్నాడనీ, కృతిపతి రఘునాథ
రాజు గూడా మన కవిని ఆ దృష్టిరొనే చూడాడనీ కొందరి రభిప్రాయపడ్డారు ఎవరో కాదు; తిరువతి వెంకట
కవుల సాయముతో విజయవిలాస కావ్యమును పరిష్కరించి 1901 లో ప్రచురించినవాడన్నాడు. అనాటి
సరస్వతీ పత్రికా సంపాదకులున్నాడు. పోలవరం జమీందారుగారున్నాడు అయి ఉండిన శ్రీ కొచ్చర్లకోట
రామచంద్ర వేంకటకృష్ణారావు బహద్దరు బి పి గారు

వారు కీర్తిశేషులయిపోయారు కాని, అటువంటి అభిప్రాయాలు కలవారు ఈనాడు గూడా కొందరు
లేకపోలేదు చేమకూరకవి ఈ గ్రంథములో కనపరిచిన భక్తి ప్రపత్తులు ఏ శతాబ్దములోనైనా చాలా అరుదు
లక్షలోనో షదిలక్షలలోనో ఒకడు అలాంటి భక్తిని ప్రదర్శిస్తుంటాడు నటన, శిష్టము, కవలము,
ప్రధానలక్షణాలుగాగలిగిన ఆ రోజులలో జమీందారుల ఏలుబడిలో అటువంటిభక్తి కనబడడం చాలా కష్టము.
కాబట్టి కల్పకవలము లేకుండా, స్పటిక నిర్మలమయిన హృదయముతో కవి అనిన మాటలు వారు అవ
గాహన చేసుకోలేకపోయారు కవిచేసిన ఎది దైవప్రార్థనలలోనూ రాజుమేలే కోరాడుగాని, తనమేలు కాదు.

ఆ రాజు మహాదారపురుడు, మహానుభావుడు, సరాక్రమములో ఎంత గొప్పవాడో పాండిత్యము
లోనూ అంత గొప్పవాడు శిష్టరక్షణలో ఎంత ఉత్సాహం చూపుతాడో, దుష్టశిక్షణలో అంత వినోదిస్తాడు

“మాటలనేర్పులా, సరసమార్గములా, కౌలువుండురీతులా,
పాటలగంధులా, కళల భాగ్యములా, బహుదాసలీలలా,
నాటక కాలలా యొకటనన్ వల దెన్నిట జూడ నన్నిటన్
మేటియు కీర్తిలోలుడునుమీ రఘునాథస్వపాటు దిమ్మహిన్ (వి.వి 1-28)

ఇది ప్రత్యక్షరసత్వము. గొప్ప దైవభక్తి కలవాడు తనకెంత చక్కని అవకాశమున్నా విజయనగర సింహాసనాన్ని ఆశించని మహాపురుషుడు అన్న సత్రాలలో ప్రతిదినము వేలకొలది జనులను సంకల్పిస్తే పెరిచే ఉదారాశయము కలవాడు తనకాభిషేకాలతో కవులను కవయిత్రులను గౌరవించిన కవితాప్రియుడు సాహిత్యములో ఎంత ప్రఖ్యాతి నార్జించినాడో సంగీతములోనూ అంత కీర్తిని గడించిన మేధావి ఇవి కవి చెప్పినట్లు రాజుగారి అనంత శోభన గుణములలో కొన్ని మాత్రమే

అటువంటి 'ఉత్తమ ప్రభునకు' కావ్యాలు అంకితమిచ్చినా, బిడ్డలకు పేరు పెట్టినా దోషమా? 'వా విష్ణుః పృథ్వీపతిః' అన్నందుకు అతడిని దైవసమానంగా భావించడం నేరమా?

కృతిభర్త అడగనిదే కావ్యము అంకితము ఇవ్వడిము గూడ కవి నైచ్యాన్ని తెలుపుతుండటం! ముక్కు తిమ్మన్నను ఏ రాజు కోరాడు పారిజాతాపహరణం కృతి ఇవ్వమని? 'మమ్ము కొలిచితివి' అని రాజు కవిని గూర్చి అనడంలో గూడా ఆ భావమే ఉండటం! కొలువు (ఉద్యోగము) పనిచేసి పారితోషికం పుచ్చుకోవడంలో ఉన్న గొప్పతనము జమీందార్లు ఎరగరు

కవి సార్వభౌముడు శ్రీనాథునిగురించి కాశీఖండములో పేమారెడ్డి చెప్పిన పద్యం చూడండి :

నైషధాది మహాప్రబంధములు పెక్కు
చెప్పినాడవు, మాకు నాశ్రితుడ వనఁడు ;
యిప్పుడు చెప్ప దొడంగిన యీ ప్రబంధ
మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర

అన్నాడు ఆశ్రితుడంటే ధర్మభిక్ష - పనిచేయకుండా తోజనాది సదుపాయాలు కలిగిఉండడం దీనిలో వీర భావము కనబడదా? ఇట్లాంటి దురభిప్రాయాలు సహృదయుల కుండకూడదు కదా

కళాదృష్టి :

చేమకూరకవి కళాదృష్టి చాలా లలితమూ, సున్నితమూ అయినది నిపుణుడైన చిత్రకారుడు రెండు మూడు గీతలతో ఒక సుందరమైన రూపాన్ని సృష్టించినట్లు మనకవి గూడ రెండు మూడు అల్పవిషయా లను చెప్పి మనోహరమైన ఒక రూపాన్ని పాతకుల మనస్సులలో హత్తుకొనేటట్లు చేయగలడు

“సిగ నంపెగి పూ లొనవరివగ, కన్తురినామ మొరపు వలెవా టారా :

సొగ నీటు లుండగవలె నని సొగని లతాతన్వి వానిసొగను నుతించెన్”

(వి వి 1-129)

స్వల్ప విషయాలను మూడింటిని చూపించి ఆ వ్యక్తిలోని వీటుతనాన్ని పారకులకంటికి కట్టినట్లు చేశాడు ఈ కళాదృష్టితోనే “వివిరిద్దిన చెంపలూగును”, “మీసాలలో నవ్వును”, “కాన టిండుక నటించు కొను”ను గుర్తించగలిగాడు

వర్ణనలలో సైతం, “ఉడుకపోవు శంఖమున హోగళము” అని ఉడుకకోక అందులోని విలాసాన్నే ప్రధానంచేసి “గళరేఖ”, “కన్యోమల సైతం”, “కటాక్షదయలీల” అని విలాస విషయాలనే తన వర్ణనలతో విశేషంగా కనబరిచాడు.

విజయవిలాస రచన

దేశగౌరవం, ప్రజావైభవం, ఆనందకిరమైన వాతావరణం అరిమితంగా ఉన్న ఆ దినాలలో శృంగార రసానికి ఉన్న ప్రజాకర్షణ కరుణరసానికి కలుగదని అనుకున్నాము గదా కాబట్టి శృంగార రసాన్ని మూడు ముఖాలుగ ప్రదర్శించడానికి అనుకూలమయిన విజయవిలాస కథను స్వీకరించాడు దీనిలో తన నేర్పరికనాన్ని బహుముఖాలుగా చూపించి తెలుగుభాషకు తలమానికమైన కావ్యరాజాన్ని అందించాడు

నాటికి దాదాపు సూర్య సంవత్సరాలనుండి శృంగార ప్రబంధ రచన సర్వతోముఖంగా కొనసాగు తుండేది శ్రీనాథుడు, అల్లసాని పెద్దన, రామరాజ భూషణులు, పింగళి సూరన వంటి మహాకవులు సరస్వతీ బాండాగారమును కొల్లగొట్టి స్వాధీనం చేసుకొన్నారంటే దోషం కాదు వారు చేసిన వ్యవస్థలు, కల్పనలు ఆ మోఘాలై నేటికీని శ్లాఘాపాత్రంగా ఉన్నవి వారి కావ్యాలయందలి గుణవిశేషాలను చేమకూరకవి ఎరిగి లించే ఉంటాయి ఈ పరిశీలన ఎరమార్థం వారి వారి రచనలను అనుకరించడం కాదు, వారి రచనలు మెరుగు పెట్టడమూ, వారి వారి వైఖరులను వర్ణించి కొత్తపుంతలను తొక్కిడమే ఈ పరిశీలన ఎరమార్థం అందువల్లనే, పూర్వకవి రచనలతోటి సామ్యాన్ని స్ఫురింపజేసే పద్యాలు చేమకూర కావ్యములో సూక్ష్మ దృష్టితో పరిశీలించిన వాళ్ళరుగాని ఒకటి రెండు కనుపించవు

కథా వస్తువు

రసవత్తరమైన ఈ కావ్యం మూడు ఆశ్వాసాలుగా రూపు దాల్చింది ఇందులో ఉలూచి, చిత్రాంగద, సుభద్రల వివాహకథలు మూడున్నవి విజయవిలాసం రచనలో చేమకూరకవి చాలావరకు భారతకథనే అనుసరించినా, పాత్ర ప్రవేశ గోపనాలకోసం, కథాకథన సౌలభ్యం కోసం, నాటకపద్ధతి అనుసరించడానికి ఆక్కడక్కడ కొన్ని మార్పులు చేసుకొన్నాడు

భారతంలోని ఉలూచి గంగానదీ తీరంలో హోమంచేయడానికి వచ్చిన అర్జునుణ్ణి చూచి, “నళినాక్షి యం దొక్క నాగకన్యక కామ పరవశయై వానిబట్టి తిగిచికొని” నాగపురానికి పోయినట్లు ఉన్నది దీనినిబట్టి భారత ఉలూచి అర్జునుణ్ణి చూడగానే కామపరవశయై ముందు వెనుకలు చూడక ఆకర్షి ఎట్టి తిగిచికొని పోయినట్లు స్పష్టమవుతున్నది చేమకూర వాని ఉలూచి అట్టి తెంపరికనానికి పాల్పడిలేదు ఈమె వధూధీని వంటి ప్రౌఢగాని, తోగలాలన చిత్రగాని కాదు అర్జునుడి పరాక్రమం విని, వలచి, ఆకర్షి భార్యననిపించు కొని, ఇలా వంతునివంటి వీరకుమారునికి మాత అయి, గృహిణిగా ఉండదగిన కాంత కాబట్టి మహా బాహుదైన ఒకని చూచినంతమాత్రానే వాడి సంగతి ఏమీ తెలియకుండానే కామపరవశ అయి ఆకర్షిని తిగిచికొని పోవుటకు సాహసించ లేదు—

“హిమరసైక సైకతమునందు విహరించు

తైరవేషు వేషు ఘన నిభాంగు

నెనరు దవుల దవులనే కాంచి క్రిడిగా

నెఱిగి యార : యారగేందువదన”

(వి.వి. 1-124)

ఈ పద్యాన్ని చేమకూరకవి కేవలం శబ్దాలంకార ప్రియత్వంతోనే వ్రాశాడని భావించడం కవికి ద్రోహం చెయ్యడమే తైరవేషు (మన్మథ) వేషు (రూపముగలవానిని) ఘననిభాంగుని దూరాన్న చూచినంత

మాత్రాన త్రిడి ఈతడేనని గుర్తించగలిగింది ఎందుకంటే, 'దవులనే కాంచి' నప్పుడు అర్జునార్పితమై ఉన్న తన హృదయాన ఉలూచికి నెను దగిలింది. ప్రేమ లగ్నమైనది ఈ హృదయ ప్రవృత్తి వల్లనే, అనాటి దుష్ప్రభువునవలె, ఓన హృదయాన్ని ఆకిర్చించగలిగిన ఈతడే అర్జునుడని నిశ్చయించింది ఈ విధంగా తేల్చడమునే కవి 'జౌరః' అనే పదం ప్రయోగించి మెచ్చుకున్నాడు ఇది అర్థస్ఫూర్తి కలిగిన చక్కని పద్యం

ఈ విధంగా గుర్తించి మాయాస్వితయై దగ్గరగాపోయి ఆతని సౌందర్యాన్ని కన్నులార కాంచింది, చూడిగానే అర్జునుణ్ణి నాగలోకానికి ఈడ్చుకపోలేదు ఉదయంనుండి సాయంత్రంవరకు తనలో తానే ఎరిపరి విధాలా నతమతములు చివరకు సాహసించి తన వెంట తీసుకొని వెళ్ళింది ఇంతగా జౌచిత్వాన్ని పాటించాడు మనకవి

గోవును దోల్పొయిన బ్రాహ్మణుడు రావడమూ, మొవటి ఏర్పాటు ప్రకారం ఒక సంవత్సరం ఘాత్రుక్షిణ్యం - ధర్మరాజాదులు ఎన్ని చెప్పినా కూడదని - అర్జునుడు బయలుదేరడం, ప్రతిష్ఠా ప్రకారం ఎన్నెందు నెలల తరువాత ఆగవలసిన భూసంచారాన్ని యంకా కొనసాగించడం, ప్రధాన తీర్థానికి పోయిన రయివాతగాని సుభద్ర, కృష్ణుల విషయం స్మరణకు రాకపోవడం భారతంలో ఉన్నవి ఇలా విడివిడిగా ఉన్న విషయాలకు ఒక సక్రమమైన ఆధారాన్ని చూపి కావ్యంలో వస్త్రైక్యతను కల్పించుకోవడానికి చేమకూరకవి అవలంబించిన విధానం చాలా ప్రశంసనీయం గ్రంథారంభంలోనే ద్వారకముద్దుచెల్లెలని సుభద్రను పారకు లకు సూచిస్తూ, 'రుక్మిణీకాంతుడు' (కృష్ణుడి ఎద్దతినే అర్జునుడు పెళ్ళి చేసుకోవడానికి సూచనగా) పంపిన గడుడిను యదువంశవిభుడు ధర్మరాజును దర్శించిన తరువాత అర్జునుడితో ఏకాంతంలో, సందర్శాను సారంగా సుభద్రను వర్ణించాడు—

“అని బహుభంగులం బొగడ సంగన ముంగల నిల్చినట్లుఁదాఁ

గనుగొనినట్లు నై నృపశిఖామణి డెందమునందుఁ బట్టఁ జా

లని యనురక్తి నవ్వరవిలాసిని నెన్నఁడు చూడఁ గల్గునో

యని తమకించుచున్న సమయంబున గ్రక్కున దైవికంబుగన్” (వి వి 1-107)

ఆ విధంగా తమకిస్తున్న సమయంలోనే నాటకీయపద్ధతిని ఒక బ్రాహ్మణుడు తన గోవును దొంగిలించుకొని పోయారని మనవిచేసుకోవడానికి రావడముతో జతపరచి తన రచనా నైపుణ్యాన్ని ప్రకటించడమేగాక, విడివిడిగా ఉన్న ఉలూచి, చిత్రాంగద, సుభద్ర పరిణయపుట్టాలను ముత్యాలవలె కూర్చడానికి ఒక చక్కని ఉపాయ మాత్రాన్ని ఏర్పరుచుకొన్నాడు సుభద్ర మీద ఉన్న తమకంవల్లనే గడువుకాలం తీరిపోయిన తాను యాత్ర సాగిస్తూ ఉండడానికి అనుకూల్యం ఏర్పరుచుకొన్నాడు.

ఈ రీతిగ, భారతంలోని విధానంలో మన చేమకూర ప్రవేశపెట్టిన మార్పులు అన్నీ సమర్థనీయాలై గ్రంథంలోని శిల్పచాతుర్యానికి నిదానాలుగా నిరూపితమవుతున్నాయి

కావ్య గుణాలు :

రఘునాథరాయల అస్థానంలోని కవులూ, కవయిత్రులూ అనేకులు రఘునాథరాజునే తమ విద్యా గురువుగా ఎంచుకున్నారు ఆ రాజమీద భక్తి విశ్వాసాలు అపారంగా ప్రకటించిన చేమకూరకవి ఆయనపద్ద ఏదైనా నేర్చుకున్నట్లు ఎక్కడా చెప్పలేదు సారంగధర ఆశ్వాసాంత గద్యలో 'సదాధిత ఐద అని చెప్పడంవల్ల ఆ ఐద సమాజమే పరోక్షంగా మన కవికి గురువనదగిందని భావించాలి. మార్గనారాయణ

వరంవల్ల కలిగిన కవితోత్సాహాన్ని చేమకూరకవి స్వయంకృషి వల్లనే సర్వలక్షణ సమన్వితంగా చేసుకొన్నాడనడం సమంజసం ఈ స్వయం కృషిలో ఈయన దృష్టి ఏయే కావ్యగుణాలమీద లగ్నిమై ఉండెనో, గ్రహించడానికి మనకు ఆధారాలున్నాయి రఘునాథరాజ కవితవ ప్రాశస్త్యాన్నిగురించి తానుచెప్పినప్పుడు ప్రతి పదంలో జాతి, వార్త, చమత్కారం, అర్థగోరవాలతోపాటు రసపుష్టి కలిగి ఉండాలని విశ్వసించాడు కావ్యం ప్రసన్న గంభీరంగా రచించడం సహృదియానందకరం కాగలదని గ్రహించాడు చక్కని ప్రబంధాలు 'శ్రీ' రసభావములతో అలరారవలె నని విశ్వసించాడు తననుగురించి రఘునాథరాజ చెప్పినట్లుగా రచించిన పద్యాలలో, వాణ్ణియమరూడి— ఎదలనియమంలోని ప్రసిద్ధి— ఉండాలని, చెప్పిన కవిత 'విరిపొట్లము విప్పిన గతి' వాసించాలని, ప్రతి పద్యంలో చమత్కృతి ఉండడం మంచిదని చేమకూరకవి తనకు శ్రేష్ఠమైన సాహిత్యం నట్ల ఉన్న ఉద్దేశ్యాలను ఉల్లేఖించాడు. ఈ విధమైన వర్ణనలమీద, సాహిత్య లక్ష్యాల మీద చేమకూరకవి తన దృష్టిని కేంద్రీకరించాడని గూడ చెప్పవచ్చు "ఏందును విద్యలే యెఱుగరెవ్వరు " అన్న పద్యంలోని 'కొంతమాత్ర మెరుగుట, సాహితీ రసమహత్వ మెరుగుట, ఆయందమెరుగుట అనే మూడు సోపానాలుగా కావ్యాన్ని సహృదయులకు అందించాలని నిశ్చయించుకున్నాడు పద్మంతాలలో 'క్షీరక్షమ రసభావ మకవిత ప్రళంసా పాత్రము' అని నిర్ణయించుకున్నాడు మధ్యద్ర చేతి అడ్డాన్ని వర్ణించే సందర్భాన 'భాయాచోరక రస సందిర్భము' కూడదని, 'స్వకపోల కల్పిత మనోజ్ఞ కళాగతి' ఎండిత రంజకంగా ఉంటుందని గుర్తించాడు

“క్షీతిపయి వట్టిమాకులు చిగిర్చ వసంతుడు తా రసోపగుం

భిత పదవాసనల్ నెరవ, మెచ్చక చంద్రుడు మిన్నునన్ ప్రస

న్నతయును సౌకుమార్యము గనంబడ రాలిరగంగ జేసె, నే

గతి రచియించిరేని సమకాలము వారలు మెచ్చరేకదా” (వి వి 1-210)

అనే పద్యాన్నిబట్టి మన కవి రసోపగుంభిత పదాలలోను, ప్రసన్నతా, సౌకుమార్యాలలోను శ్రద్ధ వహించిన వాడని తెల్లవుతుంది కొంచె మాలోచించి చూస్తే విజయవిలాసములో మొదటి సగము రసోప గుంభిత పదవాసనలతోనూ, తరువాతి సగము ప్రసన్నతా సౌకుమార్యములతోనూ ఉన్నట్లు కనబడితాయి మనకవి పై రెండు విధాల రచనలను మెచ్చేవాడే రెంటిలోనూ మనోహరమయిన కవితవ్య విశేషాలు చూపవచ్చునని ఆతని భావము

దీనికి తోడు రెండో సగములో మనకవి త్వరితగతిని సాగిపోతూ ఉంటుంది ఒక్కొక్క చోట పాఠకులు గ్రహించుకోలేకపోతారా అన్నట్లు కొన్ని విశేషాలు చెప్పకుండా విడిచిపెట్టాడు గూడా మొదటి సగములో పదప్రయోగ విశేషములతోనూ శ్లేషాది అనేక చమత్కారాలతోనూ సహృదయులను ముగ్ధులుగా చేసినట్లే తక్కిన సగములో స్వభావోక్తి సరళమయిన హాస్యమూ ముచ్చటయిన తెలుగు నుడికారమూ ఉపయోగించి కవి కృతార్థుడయ్యాడు ఏ భాగములోనూ ఆకర్షణలో వెల్లి రవంతయినా కనబడకుండా రచించడము ఒక నిద్రహస్తము చేయదగిన పనేగాని మరొకటికాదు

ఇంతేగాక కవనానికి మెరుగులదిద్దే అనేక ఇతర లక్షణాలలో కూడ ఈ కవి దృష్టి లగ్నిమై ఉంది : వాటిలో ప్రక్రమనియమం, లోకోక్తుల అమరిక, స్వభావ నిరూపణం ప్రధానంగా పరిగణించదగ్గవి. తన రచనను తాను ప్రతిపక్ష విమర్శకునికంటె ఎక్కువ కఠినంగా పరీక్షిచేసుకొన్న తరువాతనే గ్రంథాన్ని రచించాడు

వ్యాఖ్యాతల చారపాట్లు

ఈ విషయాన్ని అన్నింటినీ గుర్తించుకొంటే పాటలు చేయకూడదని అరివ్వాంగా గ్రహించలేదు అంటే అది సత్యం. ఈ కావ్యం కాకి మెలకువలతో నడిచి యున్నట్లు' అని అడగడం అక్కర్లేం లేదు అంటే అది సత్యం. విమర్శకులూ ఈ ప్రాంతంలో ఉన్న యమక అనుప్రాసాది శబ్దాలవారలను మాత్రమే చూచి, అలంకారిక నిర్ణయాన్ని బట్టి, ఇది ఉత్తమ కావ్యం కాదు అనే అభిప్రాయాన్ని కల్పించుకున్నారు. వారి దృష్టి అంతటా ఉంది, కావ్యంలో? ఇతర ప్రసిద్ధ గుణాలను చూడలేకపోయింది. శబ్దాలంకారాలు ఉన్నంత మాత్రాన తక్కిన రసభావ విశేషాలు, స్వరంగ ప్రధానాంశాలు, అపూర్వ కల్పనా చమత్కారాలు, శిల్ప నైపుణ్యం, అనివార్యతలతోనూ ప్రతిభ తదితరమైన ప్రశంసా పాత్రమైన విషయాలు లేవని అనుకోవడం పెద్ద పొరపాటు.

ఈ పొరపాటుతోడూ మన వ్యాఖ్యాతలు అనేకులు కవి ప్రయోగించిన పదాలను వ్రాలిన అర్థాలను తెలిసికోలేక ఇష్టం వచ్చిన వ్యాఖ్యానం వ్రాయడంవల్ల పద్యాలు పెంపంగా ఉన్నట్లు కనిపించడం జరిగింది —

ఉదా. “అంగజరాజు పాంథనిచయంబులపై విజయం బొనర్చు నేఁ
గంగఁ దలంచునంత, మును గల్గెగ దాసులు పట్టు జాళువా
బంగరు టాలపట్టములభంగిఁ గనంబడెఁ బూర్వపశ్చిమో
త్తుంగ మహాధరాగ్రములఁ దోయజశాత్రవ మిత్ర బింబముల్” (వి.వి. 1-208)

పద్యంలో ఆలపట్టముల్ అన్న పదానికి వ్రాలిన అర్థాన్ని తెలిసికోలేక గుడ్డతోకుట్టిన గుండ్రని వినకకర్రలని (జాలూరి అప్పుయ్యగారు ఆప్తాభిగిరా - గొలుగు? అని) అర్థం చెప్పడంవల్ల పద్యం హాస్యాస్పదంగా కనిపించక తప్పదు. వీవనలేమిటి, చక్రములేమిటి, రాజుల ఊరేగింపు ముందరి భాగంలో నేవకులు పట్టు కొనడం ఏమిటి అని ఎగతాళిచేస్తారు. ఆలపట్టములంటే సూర్యపాక, ఆంధ్రపాక అన్న పేర్లతో ఊరేగింపు ముఖాన నేవకులు పట్టుకొనే సూర్య చంద్రబింబాలతో కూడిన గౌరవ లాంచనాలు అని తెలుసుకోగలిగితే పద్యంలోని అంగజరాజులు (మూడు రాకాలపాలించే మన్మథుడికి) కృత్రిమ సూర్యుడు, కృత్రిమ చంద్రుడు కాక సహజ సూర్యచంద్రులు బంగారు పన్నెత్తో, కొండలపై ఎత్తున, ఆలపట్టాలవలె కనుపించానని గ్రహించే వారు, అప్పుడు మన్మథుణ్ణి అంగజరాజు అని చెప్పడంలోగల ప్రయోజనం గూడ స్పష్టం అవుతుంది.

ఇదే విధంగా—

‘కన్నె నగుమోముతోడన్’.. . (వి.వి. 1-197)

అన్న పద్యములో ‘రేక మోవకయున్నా’ అన్న పదాలకు వ్రాలిన అర్థాన్ని గ్రహించలేక జాలూరి అప్పుయ్యగారు ‘హర్కారాని చేయబున్నను’ అనీ, శ్రీ వేంకట్రాయశాస్త్రిగారు ‘తపాలా నొకరి చేయబడిన’ అనీ వ్యాఖ్యానించి పద్యాన్ని నిస్సంకం కావించారు. ఏ విధంగా నిస్సారం కావించారో ఈ వ్యాఖ్యానంలో చూడండి.

అందీ అందని అందాలు .

చిత్రాంగదా వివాహపుట్టంలో—

అప్పుడు నృపుడు ప్రపుల్ల సవాంబుజ ప్ర
సన్నముఖుడై మలయధ్వజ శిఖి
కమలహితునకు మామ కాగమన వార్తఁ
దెలుపుమనుచు విశారదు నిలిచి పనిచే

(వి.వి. 1-217)

చక్కని ఈ పద్యంలోని 'మామకాగమన వార్త'ని శ్రీ వేంకట్రాయశాస్త్రిగారు మామక = నాదయిన, ఆగమన = రాకయొక్క, వార్త = ఎంతాంతమును (మామకాగమనవార్త తన హితము నాకిచ్చి ఎవాహమచేయుమని ఆయనను ఆడుగుము అని అర్థము) అని అర్థం చెప్పి అర్థముజేసి అసభ్య ప్రవర్తనకు చేకూర్చి 'వేవాహనికి పూర్వమే మామవదనపెట్టి మాట్లాడనిం సభ్యత కాదుగదా' మామకాగమనవార్త అన్న ఒకవిభజనపెట్టి తన కూతురును నాకిచ్చి వివాహంచేయుమని ఆయనను అడుగుము అనే చమత్కారం ఎలా సీద్ధిందో తెలియదు ఇది సింధుర్యాస్మి అనునరించి మనఃపూరిత మారేఖకాయ చేయడమే అని అను చిప్పదు జూలూరు అప్పయ్యగారు ఈలాంటి అర్థాన్ని సాహసించి చెప్పలేక 'మామకు ఆగమన వార్త అని గూడా చమత్కారము విధారించినరేయి' అన్నాడు

దీనిమీద 216 వ పద్యములో "లేకెటుల నిద్రవచ్చును లేగు నియ్యవేది నెదిను నిల్చినదాకా" అని కవి విషయాన్ని అందించాడు విశాలదువ్వని సంపదించిం కేవలం పెచ్చిన ప్తమానం చెప్పడానికే కాదని స్పష్టము, అయితే ఆ ఎనిమిదక్షరాలకూ జూలూరివారు ఊహించిన అర్థమూ వేదము వారు సాహసించి చెప్పిన అర్థమూ అందడము లేదు

మామ కాగ మన వార్త అని నేను చేసిన ఒకవిభజన మామ అగునట్లు మన విషయము తెలుపుము అన్న అర్థాన్ని యివ్వడం సమంజసంగా ఉండినదా పూర్వ వ్యాఖ్యానంపెల్ల కలిగిన ఈ అవసర్యత ఈ పద్యంలోని 'ప్రపుల్ల నవాంబుజము', 'క్షీరీక పమలపీఠము', 'పిలిచినిద' మొదలయిన ఒకలయందలి అభిప్రాయ విశేషాలను, అంతకు పై పద్యంలోని 'లేకెటుల నిద్రవచ్చుకా' అనే మాటల్లోని అర్థవిపులీకరణాన్ని చూడడానికైనా సరిచివ్వదు

ఈలాంటిదే ఉలూచి ఘట్టములో ఉంది ఎంతో ప్రేమతోనూ తప్పుక అట్టును చింగీకరిస్తాడన్న దైర్యముతోనూ తా నతడిని తీసుకువచ్చింది మొదట మొదట మదవతీ నవమన్మథ, పురుషీరా, పసికేశవర, జనరంజనైక లీలావహరూప, రూపవంశిక మదన అంటూ సంబోధించింది అతడు అక్కరించు మాలిన ప్రశ్నలతో విసిగించాడు ఆమె అతని ముఖము తేరిపార జూచింది ఆ శృంగార సంబోధనలు పోయాయి 'నృపాలకా, ' పిలుపుమాత్ర ముంది. ఎన్నో సమాధానాలు చెప్పినా, ఇంకా అట్టును ప్రశ్నించడం మానలేదు మనసు చిరుక్కుచున్నది దానితో 'చిలువ చెలువంపు వయల' ఆ చిలువ చెలువ

"ఏమనఁ బోయెదన్ తగులమెంచక నీ విటులార

నీమన సొక్కయె కరగ నేరదుగాని నృపాలకాగ్రణి (వి వి 1-166)

ఈ పద్యములో గూడా కవి పూర్వరంగవర్ణన పట్టి కొంత భావము పారిపోడికి అందించాడు అందుచేతనే వేదమువారు దీనిలో బెదరింపు, సాహసపుమాటో ఉన్నదని గ్రహించారు

"ఏమనబోయెదన్ = ఏమీ చెప్పగలను, (ఏన్ = నేను, మనబోయెదన్ = బ్రతుకు

దున_ అని కాకుండా నేనియు_ బ్రతుకును అని విశరీత లక్షణగా నేనియునొందె.. "

అని వ్యాఖ్యానించారు ఆ కాకుండా ఏలాగు ఉచ్చరించాలో, ఆ వివరీత లక్షణము ఆధారమేమిటో, ఏమీ వివరించలేదు ఈ పద్యములో బెదరింపు భావము ఉందని తెలుసునుగాని ఎలాగ సాదించడమో తెలియలేదు

'చిలువ చెలువంపు వయల' అన్న మాటలను గూడ వేదము వారు అపార్థముచేసుకొని 'చిలువలు ఎలువలు గల విలాసముతో గూడుకొన్న ఎల్లగుంటేల' అని అర్థం వ్రాశారు. దీనిలో బెదరింపుగాని, నిస్పృహగాని కానరాదు ఆ చిలువలు ఎలువలుగల విలాసం కవి ఎక్కడ చూపించాడో ఏమీ చెప్పలేదు

నేను చెప్పినది : "ఏన్ మనబో_ ఏను మననుబో = నేను బ్రతుకను నుమా, ఎదన్ తగుల మెంచక నీవిటులార కష్టములేదే అన్వయము కాదా.

చెలుప నను రాజకీరంబు చెట్టపట్టె,

కలికి నను రాజహంసంబు కాలుద్రొక్కె

(ప వి 2-109)

ఈ పద్యంలో కాలుద్రొక్కడమి కిరియు - సమీపించు అను అర్థం చెప్పినవారూ, యుద్ధరంగంలో శిరాన లను వంటిల్ల తియ్యడం అనశ్చరం అని భావించినవారూ, 'అతని పాదం నాటి చతురస్రం వలె మహా తలంబునా' అన్న పాదం పూర్తిగా పాదభ్రాంశ వృద్ధి పదజాలమే అని అనుకున్నవారూ చేమూరికి విని సమగ్రంగా గ్రహించలేదు అని అందుకు సావాసంపాదు శబ్దలక్ష్యాంశం ద్వారా 'చేమూరి వెంటదనుమను విజయవిలాసం చివర వైపుణ్యముం ఒట్టి గల్గిన తిరగతియందు జేప్పడంబు, సారంగధర చరిత్ర చివరను ఒట్టి అయిదవ తరగతియందు జేప్పడవలసిన వానిగా నున్నాను" అని వ్రాయడం చేమూరికి విన్నవలు బోధపడక పొవడం వల్లనే:

ప్రశంసలు *

పందరెన్ను అనా విజయవిలాసం ఈ మూడు వందల యాభై సంవత్సరాలు పిల్ల వసుచరిత్ర' గా ఆంధ్రకి వివాదకలం అభిమానాన్ని, ప్రశంసలను అందుకొంటూనే ఉన్నది తరువాతి కవులు ఎందరో 'పిల్ల విజయవిలాసాలు అనడానికి యోగ్యమయిన కావ్యాలను వ్రాయడానికి ప్రయత్నించారు అప్పకవివంటి లాక్షణికుడు ఈయన కావ్యంలోని "వ్యాకిరణ దోషములను సరకుచేయక ఎన్నో పద్యాలను ప్రమాణాలుగా తన అప్పకవీయంలో చేర్చుకోక తప్పించికాదు ఈ విధంగా చేయడానికి రాజం గ్రంథంలో వారు చూపిచగిన (కొంచెంగా చూచిన) అష్టగౌరవం, పదప్రయోగం, చూపల విరువులు, లోకోక్తిల వాడుక, ద్వివి ప్రాధాన్యం మొదలయిన విశేషాంశాలు చెవులు ఒట్టి ఆడించడమే అని వేరగా చెప్పవలసిన అవసరం లేదు

"అంతేజాతములకా దిసంబు లడిచుకా బాలమునీ పాదముల్" (పి వి 2-16) అన్నప్పుడు సందేహాదులు, దిసంబులడచు అనే రెండు పదాల సాష్టత్వము చూపగలిగినవారూ, ఆ పద్యమింటి పద్యమింటి లోనూ ప్రకృతం గుర్తించినవారూ, ఎవరు పద్యంలోని హృద్యమైన సౌగంధను మెచ్చుకొంటారు.

"శివుడిటు రమ్మటంబు" (పి వి 3-51) అనే పద్యంలో చంద్రుని 'బొనా' నందినా నీగయు సందడి యుండిన గాళ్ళు ఎట్టుకొందువు హరిచాంకి, వేలకొలదుల్ గద నీ నడకల్ అలంపకా" అని ఎత్తి పొడివడంలోని లోకోక్తి ప్రయోగ విమర్శిరాస్తే, "వేలకొలదుల్ గద నీ నడకల్" అన్న మాటల్లోని గంభీర భావాన్ని ఎవ్వరు మెచ్చుకొరరు.

"గుట్టనియాడ, గప్పిచనుగుట్టలపై పులకాంకు రావకుల్

తెట్టువ గట్ట, రోరికలు లేటలు వెట్టగ, వేడుకల్ మదిన్

దొట్టికొనంగ, నచ్చెరువు తొంగలిరెప్పల వీగనొత్తగా

(పి వి 1-126)

పద్యంలో చూపించిన భావ పరిణామాన్ని అనుసమానంగా ప్రదర్శించడంతో (వ్యాఖ్యానాన్ని చూడండి) తృప్తిపడక ఒక రకటాంపరే ఉన్నదను భావాన్ని ద్వివినిపజేయడాన్ని గుర్తించగలవాడు ఎవరు హర్షించరు:

* 'వెంకిటపతి - చేమకూరి' అని మన కివిని గురించి వ్రాసిన నా వ్యాసము 'విజ్ఞాన సర్వస్వము' - 3వ వాల్యూములో పుట 1103 నుంచి 1109 వరకు ఉన్నది తీరికా ఓవికా ఉంటే సహృదయులు దానిని ఖాదాలని ప్రార్థిస్తారు

కమ్మని జాకువా నొరయఁ గల్గిన చెక్కుల పెక్కువాఁడు, చో
కమ్మగు జాతికెంపు వెలగాఁ గొను మోవి మెఱుంగువాఁడు న
త్యమ్మగు రూపసంపద ధనాధిప సూనుని ధిక్కరించువా,
దమ్మక చెల్ల! నాహృదయ మమ్మక చెల్లదు వీని కియ్యెడన్" — (పి వి 1-135)

ఇందులో ఆమ్మకచెల్ల, అమ్మరిచెల్లదు అన్న మాటల విరుద్ధతనే సంహరించుకొని కొంచెం శ్రద్ధగా పరిశీలించి ఆమె హృదయం ఒక అమూల్యమైన రత్నాభరణమనీ, దానిని విక్రియించడానికి అవసరమైన స్వల్ప పరిశ్రమకు, రిచ్చి పరిశీలకుడి, కొనదగిన ధనవంతుడు ఒక్కడిలోనే మూర్తీభవించి సమకూరి నప్పుడు 'అమ్మక తప్పదు' అన్న ధ్యేయ గ్రహించగల సనజ్ఞులు నెహి నని అలలు ఊపకుండా ఉంటారా :

ఈ రీతిగా, ఇన్ని సూతన విషయాలు తెలియుముందే, అసంఖ్యాంగా అర్థం చేసుకొన్నప్పుడే, ఎంతో ప్రళయ నీని గడించిన చేమరూరికిని ఎంతటి అధిక ప్రళంసలకు ఇప్పుడు అర్హుడు కాదు !

ప్రబంధపర్వములు

అయా షట్టాలలో మనవి అవలంబించిన రుచా విధనం అటువంటి షట్టాలనే ఎంచిన ఇతర షహాకవుల విధానానికి ఏ విధంగాను తిసిపోయ్యేది కాదు ఈ విధంగా వార్చి చూచినప్పుడు మనవి ఖాసములోను, కల్పనలోను కనబరచిన స్వాతంత్ర్యమూ, రచనలో రమణీయంగా అవలంబించిన కొత్త దోకడలూ ప్రత్యక్షం కాకపోవు

ఇంత స్వతంత్రుడై కూడా తన కావ్యాలలో, పూర్వుల పుంతల్లో, ప్రబంధనియమావళి ప్రకారం, అష్టాదశ వర్ణనలలో ఎన్నింటినో అపరిమితంగా కురిపించాడు ఇందుకు కారణం ఏమిటని ఆలోచిస్తే, ఈ నెపంతో, రఘునాథరాయల కాలంలో మహావైభవోపేతంగా ఉన్న నగరం, కోట, ఏనుగులు, గుర్రాలు, సర్పకీమణులు, పుష్పలావకలు, వేళ్ళలు, రాజు గుణాలు, ఆస్థానం మొదలయిన వాటిని కళ్ళు కట్టినట్టు చూపించడమే అని తేటపడుతుంది—

"పోతమాఁకుల మహిమ, కప్పురపు టనఁటి

యాకుఁదోటల సౌభాగ్య, ముందెకలదు,

ప్రబలు మూర్తిక సౌధసంపదల గరిమ,

వీటి రహి మెచ్చ వలయుఁటో వేయునోళ్ళ"

(పి వి 1-82)

అన్న పెద్దం ఇతరులకు ఏ విధంగా అర్థమయినా రఘునాథరాయల కాలమునాటి ప్రజలకూ, తంజావూరు ప్రాంతాలను చూచిన ఇప్పటివారికీ ఆ పోతమాకుల విస్తీర్ణత, అటోటలు, అరటితోటలు, నక్షమనదులు కన్నులందే తెల్లటి మందిరాలు కంటికికట్టినట్టు కాకమానవు. వాటినిగురించి మహిమ, సౌభాగ్యం, గరిమ అని కవి చెప్పడం కేవలం వాస్తవిక విషయాలగురించే అని తంజావూరుతో పరిచయం ఉన్న వారందరికీ తెలుసు. చమత్కారుల చెయవం ఒక రస ప్రవాహంగా పొంగి పొర్లించే ఈ కవి రేఖని అంతటితోనే ఆగుతుందని మనం అనుకోకూడదు. ఈ పెద్దంలో పోకలు, ఎచ్చకర్పూరం (అరటిచెట్లు), ఆకులు, మన్నం (సౌధ) అనే నాలుగు వస్తువులతో కప్పురపు విడెమును పాతరులకు అందజేశాడు. 'వీటి రహి మెచ్చ వలయుటో వేయునోళ్ళ' అని పట్టణ సౌందర్యాన్ని సహస్రముఖాలుగా పొగడాలని చెప్పుతూ ఈ తాంబూలం (వీటి) రుచి (రహి)— ఆ తాంబూలము వేయునట్టి నోరులే పెచ్చారినిని చిక్కిన నోరులు ఆ రుచిని వర్ణించలే వని ఒక చక్కని చమత్కారం కనబరిచాడు.

రఘునాథరాజు కోటచుట్టూ మదగజాలను కట్టివేసి పెట్టనికోటగా ఉంచుతాననీ, సర్వమణులు ఎల్లగా కట్టిన చప్పురాలమీద స్వత్యం చేస్తారనీ తెలిసివారు మనుచి చేసిన ఆ వర్ణనల్లో విశేషమైన వాస్తవితను చూడగలుగుతారు ఇదే విధంగా ధర్మరాజు వర్ణనలతోనూ వివాహ సందర్భాల్లోనూ, కవి తన మనసులో ఉంచుకొన్నది రఘునాథచరిత్రగాని వేరుకాదు

కవి సాఫల్య సంపత్తి

శతాబ్దాలతరబడి ఇటువంటి ప్రశంసలను పొందడానికి సాధనాలుగా మన కవికి ఉపకరించిన విషయాలు చాలా పెరిగిపోయింది సమచిత్రంగా ఉంటుంది ఈ పరిశీలనలో ప్రతిభామంగా కనిపించేది ఉచిత పద ప్రయోగం - వెడవిలుకాడు అని అనడంవల్ల చమత్కారం చిహ్నించోట దానికి పర్యాయపదమైన 'చిత్తజను' అన్న పదాన్ని ప్రయోగించుట తరుణి అని అనవలసినచోట వెలది అనిగాని, గుడాకేళుడు (అర్జునుడు) అని అనదగినచోట నరుడు అనిగాని, కిరీటి అనిగాని, అమృతాంశుడు అనవలసిన దగ్గర చంద్రుడు అన్న పదాన్నిగాని - అర్థాలు ఒకటే అయినా ప్రయోగించుటా ఉండడం అభ్యాసరూపంలో అలవరించుకున్నాడు.

చూడండి

ఆ రామ సీమలయందు నుండి పవళ్లు

ముదమొసంగ వసంతు డెదురుచూచు

ప్రొద్దుపోయినవేళ రోహిణి ప్రాణేశుఁ

కుదిరి మేడలమీద వెదకిచూచు

(వి వి 1-76)

అన్న పద్యములో వెన్నెల ఒక మేడ తరివాక మరొక మేడమీదికి ప్రసరిస్తూ ఉండడం చంద్రుడు ఆ మేడలను వెదకి చూస్తున్నట్లు (టార్చి ఎట్టుకొని ఆ యాస్థలాలు వెదకినట్లు) ఉందంటూ వెదకి చూడమని ఎంత మనోహరమయిన ప్రయోగమో నహృదయులకు చెప్పనక్కరలేదు. అలాగనే ఎదురుచూచు, తెలవ చూచు, చొచ్చిచూచు అన్న తక్కినవి గూడా ఈ పద్య ప్రక్రిమానికి అనుగుణంగా ఉండి హృదయాహ్లాదాన్ని కలిగిస్తాయి

వెలది కె మోవి గని జపావృత్తి మరచె

తరుణి లేగొనుగని హరిస్మరణ మరచె

(వి వి 2-148)

ఈ పద్యంలో సుతద్రమీది ద్యానముతో ఈ కపట క్రిందండి తాను చేయవలసిన పనులు మరచిపోయాడు దీనిలో వెలది ఆనడానికి జరుగు తరుణి అనినా అర్థం చెడదు కాని, కె మోవి (కెంపు + మోవి) లో కెంపు ఉన్నది కాబట్టి వెలది అన్న పదమే వచ్చింది లేత + కొను కాబట్టి తరుణి (లేతవయసుది) అన్న మాటనే వాడాడు.

అర్జునుడి బాణ ప్రయోగ నైపుణ్యం చూచి ఆకనిచేతికి కళ్ళున్నా యనుకున్నాడు అలాగే మనకివి పదప్రయోగ ప్రావీణ్యాన్ని చూచి, చేమకూర కలానికి బాషాజ్ఞాన మున్నది అని అనవచ్చును పర్యాయపదాలైనా ఉన్నా, కల్పనకు తగిన ప్రత్యేకపదాన్ని ఆ కలము తనంతట తానే కవికి అందిస్తుంది

ఇటువంటి సొగసునే ఉపమానావక ప్రయోగాలలో గూడ చూడవచ్చు సార్వశ్యమును తెలపడానికి తమ్ముడు, ప్నేహితుడు, పిన్నమ అని జయంతుని తమ్ముడు సోయగంబున, ఆమె ముఖము పిన్నమ పున్నమ చందమామకు, నారాయణుని ప్రాణ సఖుండు కృపారసమ్ముననో మొదలయిన పట్టుల కవి నమయాలను, పౌరాణిక సంబంధాలను మేళవింది కవి ఎంతో అహ్లాదం కల్గిస్తాడు

ఈ సరళి చమత్కారమే తిలక్కూర్ ఎదార్లో గూడి కనిపిస్తుంది. డిశురుబొవు శింఖము నవాో శరేఖ, వంకల్ దీప్తు మనోజసాయికిములన్, జిక్కివ : పక ఎక్కిట్లుదిద్దు మొదిలయిన స్థలాల్లోన తిలక్కూర్ ఎదారు సందర్భభుద్ధిరా విశేషార్థ నూపకంగా శోభిస్తాయి. కాబట్టే ఈయన విప్లవంలో అనేక ఎదారు సాహిత్రప్రాయాలై సహృదయులను రంజిం జేస్తుంటాయి.

జలరహగింధి వీనుల వనల్ నవసంఖ్య సదేమిల క్కనున్
చెలువ నఖాంకురాళి నెలచేడియ పైకము తానుచు క్కనున్

(వి వి 1-37)

ఈ ఎద్యములో నవసంఖ్య ఒక అంకె (రెక్క), నెల చేడియ (చంద్రుడి భార్య - లా) ఒక చుక్క ఇవి కవి సమయాలూ వాస్తవాలూగూడాను. ఆ ఎదాలనే కవి, గారడీవాలిలాగా, మార్చి అదేమిలెక్క అనీ, తా నుడుక్ అనీ, తిరస్కార ఎదాలుగా ఉపయోగించి అవు ననిపించాడు. ఇటువంటి చమత్కారం చూడ ములో మనకవి సిద్ధ హస్తుడు ప్రబంధ కవులు వాడుకచేసే ఉపమానాలను తిరస్కరించిన అన్న చోటుల లోనూ ఇటువంటి సౌగంధను ఉంచకుండా ఉండడు.

మన కావ్యములో రెక్కకు మిక్కిలిగా వలుతుబడులను కవి ఉపయోగించాడు. వాటికి స్థూలంగా ఉన్న అర్థముతో, ఆ వలుతుబడులలో ఉన్న మాటల అర్థ చమత్కృతిని జోడించి ఏదో సంగీతం వాన్ని శ్రవణపేయంగా వినిపించేటట్లు తన మంత్రతేలివని ఉపయోగిస్తాడు. లలిత లలితమైన ఎదాలను మధుర మధురమైన అర్థాలలో చేర్చి అల్పాక్షరాలలో అనల్పార్థాన్ని ప్రకటిస్తాడు.

అపాదమ స్తకము అంటే ఎలుకుబడి అర్థము మొదటినుంచి చివరదాకా, సర్వత్రా, అని, రాని దానలోని మాటలు పాద, మస్తకము లన్న వాటికి కాదు, తల అన్న అర్థాదున్నాయి. ఆ అర్థాలను గూడా జోడించి "ప్రకట శ్రీహరి యంప్రిబుట్టి, హరు మూర్ధం బెక్కి. " (వి వి 1-8) సహృదయుల కానందం కలిగించాడు.

మనలో ఒక సమ్మతముంది. భర్త పెద్ద అపాయం అప్పించుకొని బయటపడితే ఆదండా భార్య ఎల్లదనమే అనుకుంటాము కదా శివుడు అగ్నిశ్వాసలు కలుపుకుంటే విషం తాగి "బ్రతుకుట నీ చల్లదనం బున రాదె" అని గంగను అడ్డునుడు పొగుడుతాడు. ఈ ఎల్లదనములో 'మంగళామృత మహిమ'లో పాటు మంచుతోపి (ice cap) అన్న వైద్య ప్రక్రియగూడా జోడించాడు.

విజయవిలాస కావ్యంలో అనేక ఎద్యలు అనన్య సామాన్యమైన ప్రత్రమ నియమంకో మనోహరంగా సాగించడము సరససహృదయులైన పాఠకులు గుర్తించే ఉంటారు. "కేళికా సునిలో దేలియాట జేసి శైవాల లక కొంత సాటివచ్చు పుష్పమాలికలరా బొందునల్పుల జేసి యెలచేటి గమి కొంత ఈడు వచ్చు " వంటివి కొల్లలు ఈలాంటిదే "దారాధరము పెన్నుదన్ని పుట్టిన జాడ నున్న దీవినాదరోష్టి వేటి. ." ఈ రెండో పెద్యంలో ఒక అర్థము ఉపమానమూ రెండో అర్థము ఆదిక్యము ఉంచి విచిత్రమైన చమత్కృతి కనబరిచాడు.

లోలోక్తుల ప్రయోగంలోను మనకవి అసాధారణ ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించాడు: 'శివు డీటు రమ్మటంచు' మొదలయిన ఎద్యాలవల్ల యీ విషయం స్పష్టమవుతున్నది. తెలుగు ఎదాలను విరిచి అద్భుతంగా అర్థాలను, అర్థాలను వ్యక్తంచేసే నేర్పు చేసుకొనకవిలో చెన్నొందినట్లు ఆంధ్రసాహిత్యంలో మరే ఇతర కవికి అందిరాలేదు. "అమ్మకచెల్ల నా హృదయ మమ్మకచెల్లదు వీని కియ్యెడకా", "మనమ భద్రమయ్యె యి నుభద్రమ నేల", మొదలయిన పెద్య ప్రమానాలు ఇందుకు ఉదాహరణలు. ఇక శ్లేష శ్లేషకవిత్వంలో

దెంకటకవి రామరాజ భూషణునికి ఎంతమాత్రం తీసిపోయేవాడు కాదు. తెలుగు పదాల శ్లేషను గురించి చెప్పాలంటే ఆంధ్ర కవీశ్వరులందరినీ మించిపోయినవాడు మన చేమకూరకవి. పెద్దలు చెప్పినట్లు మనరవి కుప్పతెప్పలుగా ఉపయోగించిన శ్లేషులు పువ్వులలాగా రమంతట అవే విడిపోతుంటాయి.

శబ్దాలలో ఇంతటి ప్రాగల్భ్యం చూపిన ఈ కవి ఉహా చమత్కారం, విషయచిత్రణం, స్వభావ ప్రకటనం, బొచిత్యపోషణం వంటి వాటిలో గూడ అందెవేసిన చేయి. కంఠకంలో ప్రతిసరినూ కొట కొమ్మలను చూచి ఆ రెండూ బాసచేసుకుంటున్నట్లు చిత్రించిన

“నీ సరియైన దేవ తటినిం గలఁగించెద, నీ వడంపుమా
నానరి శేషపన్నగ ఫణానివహంబు” నటించు నవ్వురిన్
చానలు సేసికొన్నవన భాసిలు సాలశిఖాశి భేయముల్ ;
మోసమె యైన, విష్ణుపదమున్ బలిపీఠము ముట్టనేటికిన్

(వి వి 1-70)

అద్యంలో సారస్వత విశేషంతో శత్రుదమన నీతిని మేళవించడము రమణీయమూ, ఆహ్లాదకరమూ కాదు.

ఉలూచి ఘట్టములో సంఘటా భావసంచలనమూ, మనః పరిణామమూ, మొదలయిన విశేషాలను చెప్పి కొంత, చెప్పకుండా కొంత, ప్రకటించిన నేర్పు అద్వితీయ మనక తప్పదు.

చక్కెరదొమ్మ, నావ్రతము చందముచెల్పితి, నంతెకాక నీ
చక్కెర దనంబు గన్న నిముసం బయిన నిల్లుబోప శక్తిమే
యక్కునఁ జేర్చ కంచు దయ నానతియీఁ, దలవంచె, నంతలో
నెక్కడనుండివచ్చెఁ దరశేఖణకున్ నునుసిగ్గు దొంతరల్ ;

(వి వి 1-169)

వాదోపవాదాలలో ఉన్న ఉలూచికి, అర్జునుడు నిలుబోప శక్తిమే అనగానే అంతవరకు లేనిసిగ్గు ఒక్కసారి అలముకొనడం సహజమూ, సమంజసమూ, ముగ్ధ మనోహరమూ అని మేరగా చెప్పనక్కరలేదు.

చేమకూర వేంకటకవిలో ప్రస్తుతంగా కనుపిస్తున్న మరొక విశిష్టమైన గుణం బొచిత్యపోషణం. ఈ బొచిత్యం పాత్రల నిరూపణలోనూ, కథా కథనంలోనూ ఒక్కరికీగా, హృదయానందకరంగా రావ వస్తుంది ఏకాంతపువేళ ద్వారంవతియందలి వార్తలు తెల్పుచు “తటికే కాంతి మనోహరాంగులగు కన్నెల చక్కదనంబు నెన్నుచున్” — కన్నెలు అని చెప్పినందువల్ల, అవివాహితలు కావడంచేత, బొచిత్యం చక్కగా నిలిచింది. గ్రంథారంభంలో గదుని పంపించింది మొదలు గ్రంథాంతంలో మేనల్లుడు అభిమన్యుడిని బహూకరించినంతవరకు కృష్ణుని పాత్ర కథ నడిపే సూత్రధారివలె ఆయా స్థలవేళలందు ఉచితభంగి ప్రవర్తించడం క్లామసియం ఇక కథా కథనంలోని బొచిత్యాన్ని అవరోకించండి. కథ ముందుకు సాగక నిలువవలసిన సన్నివేశాలందు వర్ణన చమత్కారాలను ఎంత చూపుతున్నా, కథాగమనం ఉన్న పట్టులలో మాత్రం కవి ఆ వర్ణనోత్సాహాన్ని చూపక కథ బొచిత్యాన్ని కాపాడుతుంటాడు. సుభద్ర అర్జునుడే చేతిని విడిపించుకుని పోవడం రుక్మిణి మొదలయిన వారు తెలుసుకొన్నప్పటి నుండి కథ అతిత్వరితగతిలో సాగ వలసి ఉన్నది కాబట్టి కవి వర్ణనా వ్యామోహాన్ని విడిచిపెడతాడు. ఈ విధంగాచేయడం కథనము బొచిత్యాన్ని పోషించడానికే అని చెప్పాలి ఇటు చెలికత్తెల హాస్య సల్లాపాలు, అటు కృష్ణుని పన్నాగాలు, ఇంద్రాదుల రాక, పెళ్ళికొందర, నాగవల్లికి ముందే వధూవరులు ఇంద్ర ప్రస్థం పోవడం మొదలయిన సంఘటనలు ఒక దానిని నెట్టుకొని మరొకటి వస్తున్న ఈ ఘట్టంలో తీరికగా నిలిచి వర్ణించడానికి పూనుకొనడం అవలక్షణమే అవుతుంది. అటువంటి అవలక్షణాన్ని ఆనుసరించకుండా మనకవి బొచిత్యాన్నే ప్రధానంగా భావించి విషయ చిత్రణ కావించాడు.

ఈ సాధన సంపత్తిని సమరూపైర్పరావలనే ప్రయత్నించి నిలువబుట్టుచున్న మంచి కావలసిన పదాలను కవి ఎంచుకున్నాడన గూడదు కష్టపూర్వకమైన రిజ్జానంపల్ల, అధ్యాసబలంవల్ల ఆయా పదాలు, రోరోక్షులు మొదలయినవి అప్రయత్నంగా, అనాయాసంగా, అసుంరితమైన ఒక మహా ప్రవాహంగా చేమనూరికవి కలందగ్గరికి దొర్లకొని పుట్టంటాయనడం సమంజసంగా ఉంటుంది ఇటువంటి వారినే వాక్పిఠ్ఠులు అని సిద్ధవాక్కులని అంటారు ఈ అభిప్రాయాన్ని సముపాదరాజు వాణ్ణియ సూరసి నీ సుం.వా దీకేడి అన్న వ్యాంకతో ప్రవం రిదా

‘వ్యాకరణ దోషాలు’

‘అటు జూపిటు ఇటు జూపిటు వంటి క్రౌఢ్యకృతి ఇకార సంది, ‘ఈదుక’ అని ‘కొను’ ధాతువును బదులుగా ‘ు’ ను ఉపయోగించుట, ‘వాదునుకు’ అని అనడానికి బదులుగా ‘వాదుకు’ అని నెగాగమము లేకుండా ప్రయోగించుట, ‘లేనెలయం’ అనడానికి ‘లేనెలంద’ అని అత్యసంది వాడుట, ‘బంతి ఇది’ అనడానికి బదులు ‘బంతిది’ అని ఇత్యసంది చేయటం, ‘వెన్నుని అన్నన్న’ వంటి సుగాగమము లేని ప్రయోగం మొదలయిన వాటిని వ్యాకరణదోషాలుగా కొందరు ఎరిగిణించారు ఇటువంటి సందేహ పడిపేడవ శతాబ్ది ఆంధ్ర వాఙ్మయానికి కొత్తకావు, శ్రీనాథుడు, ముక్కుతిమ్మన, వింగలి సూరన, రామ రాజ భూషణులు, అల్లసాని కెద్దిర మొదలయిన ఉద్దండ కవిశ్రేణులే కాకుండా సాహిత్య శాసనకర్త అప్పకవి కూడా ఇట్టి ప్రయోగాలను చేసినవాడే అందువల్ల చేమనూరికవిని ఈ వ్యాకరణ దోషాల వివాదంలో ప్రత్యేకంగా సమర్థించవలసిన అగత్యం మనకు ఏమీ లేదు తెలుగు ఎడలలోని లాలిత్యం చెవులకు విందుచేసే ధ్వని జ్ఞానాన్ని వెన్నతో పెట్టినట్లుగా తెలుసుకున్న ఈ కవులు ఉద్దేశపూర్వకంగాచేసిన ఈ శాస్త్రోల్లంఘనం సాహిత్య శాసనోల్లంఘనం - సహేతుకమే అని చెప్పక తప్పదు ఇకను వ్యాకరణదోషాలు అంటే ‘వ్యాకరణాలు చేసిన అప్పులు’ అని అర్థం చేసుకోవాలి.

ఒక స్వల్ప విషయం

ఈ మధ్యను అక్కడక్కడ తెలుగుభాషా అధ్యాపకులు కొందరు నేను కనబడిన చేమనూర విశేషాలను తమ ‘స్వంతం చేసుకుంటూ’ ఉన్నారని నా శ్రేయోభిలాషులు కొంతమంది కొంత బాధపడి నాతో చెప్పారు అట్టివారికి నేను “మనము చేశమంతటా తిరిగి ఈ విశేషాలగురించి కఠారింగా సభలలో ఉపన్యాసాలిచ్చాము, ఎత్రికలలోనూ సంచికలలోనూ ఎన్నో వ్యాసాలు వ్రాకటించాము, పెద్దలతో వాదోపవాదాలు పెట్టుకున్నాము, రేడియో నెలకొల్పినది మొదలు ఎన్నో ప్రసంగాలు చేశాము. ఈ కారణాలవల్ల ఆ విశేషాలను ప్రజల సొత్తుగానే ధావించాలి. అదీకాక, మనము తంపెట్టిన కార్యము చేమనూర పాఠశాలకు తెలుగు సాహిత్య పాఠకులకు తెలియచేయడమే కదా. ఆ కార్యాన్నే ఆ అధ్యాపకాని మహాశయులు ఎరోక్షంగా నెరవేరుస్తున్నారు, దీనికి చిందించడ మొందుట ?” అని చెప్పి కాంఠించుంటారు

నాటకీయ రచన

ఆ దినాలలో తంజావూరు నాటకాలతోనూ, యక్షగానాలతోనూ, నాటకాలలతోనూ నిత్యవినోదముగా ఉండేది వాటి పరిచయంవల్ల మనకవికి నాటకీయరచన ఆలస్యదగినది, దాని వ్రాతపం విజయవిలాసంలో బాగా కనిపిస్తూ ఉందని చెప్పవచ్చును కృతివతి వంశవర్ధన ప్రవేశ పెట్టడానికి ముందు గంగమ స్తుతించి, ఆ గంగ తోబుట్టువులైన నాయకరాజులను గూర్చి చెప్పారు గడుదుచేసిన వర్ణనతో ముఖ్యత తన మంగల నిల్వినట్లు భావిస్తున్న అర్జునుడి దగ్గరకు ఆ బ్రాహ్మణుడు తన అవును దొంగరెక్తుకుపోయారని చెప్పడానికి

వస్తూ కృష్ణుడు అర్జునుని ఎక్కడా చూడకుండా గురించి మాట్లాడుకోదు అలాగ అహింసగా ఉండడం వల్ల ముందు ఏమీ జరుగుతుందో తెలుసుకోవాలన్న ఆసక్తి పారలభ్య కలుగుతుంది ఇది హాటస్స (suspense) విధానము

కృష్ణుడు ఈ కావ్యమునా ఉన్న దైవమహిమను ప్రదర్శించడు అర్జునుడు కృష్ణుడిని తలచుచున్నంతలో కనబడితాడు

అప్పుడు సామి తాఁ దలఁచి నంతనె వచ్చెనటంచు విస్మయం
బుప్పతిలంగ (వి వి, 2 85)

సంకోషిస్తాడు దీనిని దైవమహిమే అని అనకక్కలేదు ఈలాంటి కాకతాళియ ఘటనలు జరుగుతుంటాయి దీనినే సంకల్పబలమని కొందరంటారు

ఈ కావ్యములో కృష్ణుడు చాలా దూరాలోచనగల గొప్ప బుద్ధిమంతుడు. కార్యసాధనకు కావలసిన ఏర్పాటులన్నీ చేసి, తనకేమీ జోక్యము లేనట్లుండిగల కార్యసాధకుడు అత్యద్భుతమయిన నటనను కవి మంచి అవకాశముంచాడు కావ్యములో ఈ భాగముంతా నాటకమే, నటుడికి కవి ఇవ్వవలసిన సూచనలన్ను గూడ చాలచోట్ల ఇవ్వలేదు ఈ విధంగా stage directions ఇవ్వకపోవడం పెద్దపెద్ద నాటక కర్తల రచనలలో కనిపిస్తూఉంటుంది.

సందేహాంతాలు

వేదమువారితో పండితులు చెప్పినట్లు ఈ కావ్యములో రెండు మాడు ఘట్టాలు, ఎంత ప్రయత్నము చేసినా, సందేహాంతచర్యలకు కారణాలు, ఎరిపూర్ణానుభవానికి రాలేదనే అనవలసినవచ్చింది.

మనకవి నలుమడులూ సామెతలూ ఉపయోగించినప్పుడు వాటి స్థూలార్థముతోపాటు ప్రతిపదార్థాలను గూడా జోడించి చక్కని సమత్కారం కనబరుస్తుండిదం చూచి సంతోషించాము కాని, ఈ పద్యం చూడండి.

ఈ కలహంనయాన నను నెక్కడి కెక్కడనుండి తెచ్చె

... .. జంబుమాటలకా

వ్యాకులపెట్టుటేల ? విరహాంబుధి ముంచకపోదునన్ , జలం

చే కదనీకు మంచి దిలక సీతకు మిక్కిలి లోతు గల్గునే (వి వి, 1-167)

ఇది ఉలాచి సిరాళచేసుకొని అసన విషయం దీనికి స్థూలంగా అర్థం చెప్పుకున్నాము కాని దీని సమత్కారార్థములో ఈత ఏమిటి ? ఈదేవా రెవరు ? లోతు ఏమిటి ? పద్యంలో అంబుధి, ఈత, లోతు, జలంబు అన్న పదాలున్నందుకు చారిత్రాత్మక తృప్తి ఏదే అర్థం కనబడలేదు

అలాగే మరొక పద్యములో "ఈదడం" గురించి ఉన్నది

మీదన్ వియోగ సాగర మీదంగలవా లతాంగి

అన్న పద్యములో

ఈ దాచిన్నను మదిపడుడు

కోదాహుడు వాడు, బిగువు తొనసాగునాకో ?

(వి వి 2-192)

అని అట్లును సుభద్రతో అంటాడు. ఇక్కడి గూడా స్థూలార్థము సరిపోయినా, చమత్కారార్థము తప్పి కలంగా కుదిరిలేదు. ఈడు అన్న అర్థంలో ఈదా, అంటే, 'ఈదాచీ' అని అన్నట్లుగా భావించి మదనుడు 'కో దా' (= తీసుకో - కాసుకో నా దాచి) అంటాడు. కో = కొనుము అని అర్థమంది లేదా, యుద్ధావేశంలో 'కో' అని అనువదల ఉన్నట్టికిదా, మదనుడు కో అని అంది 'దాచి' అంటాడు అని మిత్రులు పాత్రకేయులు శ్రీ వి రామచంద్రరావుగారు నూనించారు. వారికి కా కృపజ్ఞుతి, ఇదీ తప్పివీరంగా లేదుకదా !

ఈ విధంగానే సంభాషి నీయుని ఎలుకుబడి

పోతు గింటుల దూచి పోవు చాచుణమైన

మాస్థీలగమి యెందు మ్రగ్గిపోయె

(వి వి 1-42)

అన్న చరణంలో మొదటిది పోతుగంటుల చూచిపోవడం ఒక గొప్ప సాహసకార్యమని స్థూలంగా చెప్పి ఎన్నాము. ఈ పోతువల్ల కలిగిన గింటుల దూరిపోవడమని అనుకోలేము. అయినా, పింగలి, తారన్న 'కళాపూర్ణోదయ' కావ్యములో కలిదాషిణి పట్టిస్తా -

చెక్కులూ బిమ్మచుం గలికి చిత్తరిచూపు సరత్న కుండిలాం

చల కన్నవోళ్లబలత్వము పని రైలుపథ జీవించుచు - బొజుం

గులహృదయస్థులు బొడ్డిచి కొంచక తోడన పోయిగట్లూ మా

తె లలన, చూరి, మొక్కొక తణిక్ బుపుఁ బోండ్లు కటారి కత్తియతో

(కళాపూర్ణోదయము 1-32)

అన్నాడు, పీసలో కల దాషిణి చూపు ఈ లాలతో విటుల హృదయస్థలాలను పొడిచి, వెంటనే ఆ పోతు గంటలో దూరిపోయిం దన్న భావమంది,

"ఉదయాద్రి యెరగిలి నొరసి అన్న ఎద్యములో మనకవే

క్రొంచాచలము పోతుగంటి దూతిన రాజు

హంసముల్ పడి హళాహళులుసేయ

(వి వి 3-25)

చాచుగంటుల దూరివచ్చిన హంసలు విరహముతో ఉన్న సుభద్రార్జునులను నేరీస్తున్నాయని అన్నాడు. పైది సాహసముయితే ఇది క్రౌర్యము సంకల్పిస్తే కుదరకుండా ఉండికదా ! వి లోపమా, మన లోపమా?

అర్థంలేని అపవాదాలు .

ఈ రీతిగా, వివాదంగుల ప్రశంసలకు పాత్రమైన గ్రంథ రాజాలతో ఆంధ్ర సారస్వతాన్ని అలంకరించిన చేమకూర వేంకట్రాజు సంకట సంజాతుడనీ, బోగినీ పుత్రుడనీ కొన్న అపవాదాలు ఉన్నాయి. తాను 'లక్ష్మణమాత్య (నియోగి బ్రాహ్మణ) తనూభవ' అని చెప్పుకోవడమూ, ఆ రిమునాథరాజు ఈయనిను క్షత్రధర్మమే వీటు రింది 'మొదట' అని అనడమూ ఈ అపవాదాలకు కారణం. ఇందులోనే అసందర్భాన్ని ఆధారంచేసుకొని చేసిన ఉపాగానమే ఈ వదంతి. ఈ వదంతికి తగిన ఆధారాలను ఎవ్వరూ చూపలేదు.

భోగినీ పుత్రుడయి ఉంటే సమునాశరాజువంటి విద్యుత్ప్రభువు 'సన్ను నడిపిన బహుళ స్వాగతమే' అని ఎవరి అనడానికి బహుళ స్వాగతం చేస్తాడా? లక్ష్మణమాచార్యునికి ఆయన ఉండుచోటైతే మీద ఎంత చుట్టూన ఉన్న తమ ఇద్దరికి పుట్టిన కొడుకుకు ఇంటిపేరు గూడ ఇస్తాడా? ఇన్నే బంధువర్గం ఈయకుంటుందా? ఈ అంశ వాడుకు మరొక కారణంగా, అమరావతి వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రిసాయని కొలువులో ఉన్న బుచ్చిపెంకు చెప్పే నట్టుగా ప్రచారంలో ఉన్న ఈ క్రింది ఎద్యంబు ఉదహరిస్తున్నారు

“పన్నున సత్ప్రబంధమున బాగును నోగును జూడ కిసు చే
మన్ననమాలి మాకులము మాటదలంతురు, చేమకూర వెం
కన్నకు లోపమేమి? కులమా కవనానకు? వేంకటాద్రి రా
జన్న గణించి మీరలు దయామతిఁ బ్రోచిననాకుఁ జాలదే”

ఈ ఎద్యంతో చేమకూరకు వి భోగినీ పుత్రుడని నిర్ణయించడానికి తగిన ఆధారం లేదు

కవి తాను వేశ్యాపుత్రుడే అయితే పరమదుర్మార్గురాలిగా వర్ణించిన చిత్రాంగిని తన కులం లాని కాంతగా చేయడానికి సిద్ధం ఉందా? (చిత్రాంగి రాజనూరై అనీ, ఏ కారణంచేత అయితేనేమి, రాజనరేంద్రుని చిన్నబాబు అనీ ఒక అభిప్రాయం ప్రచారంలో ఉన్నప్పటికీ ఈ కవి చిత్రాంగిని 'భోగకుటిల కిరీటం' కము ను చేసి తన వంగడము అందటికి అధిపతియైన అయ్యళాన్ని చేకూర్చి నిద్దంకాడు కదా!) ఇప్పటికీ చేమకూర అని ఇంటిపేరున్న తెలగ (ఆంధ్ర క్షత్రియ) కుటుంబాలు ఉండడం, ఆ ఇంటిపేరున్న వేశ్యా కుటుంబాలు కానరాకపోవడం, పరమనాథుని క్షత్రధర్మమొకడ నేను కలది మొదట అనే మాటలకు ఆత్యంతమైన బలాన్ని కల్గిస్తున్నవి ఏమయినా సహృదయలోకానికి కావలసింది చేమకూర వాని కవిత్యమే కాని కులం కాదు అయినా భోగినీ సంశ్లాఘన చెప్పడం కేవలం సంకుచిత మనస్తత్వ సంజనితమైన అన్యాయం అని మాత్రం సహృదయులు గుర్తించాలి

పండిత ప్రమాదము

మరొక మొరమైన అపవాదముగురించి మనవిచేస్తాను దీనికి 'పండిత ప్రమాదము' అన్న పేరు పెడదాము ప్రమాదము అంటే, సంస్కృతములో 'పొరపాటు - ఏమరుపాటు' అన్న అర్థము, తెలుగులో 'అకస్మికంగా కలిగిన అపద - గండము' అన్న అర్థము, రెండూ ఉన్నాయి

కీ శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 1950 లో శిరుపతినుంచి “సుభద్రా కల్యాణము” అన్న పేరుతో 50 పుటలున్న ప్రింట్ పాటును (దీనిని శాస్త్రిగారు 'గేయకృతి' అన్నారులెండి) ప్రచురించారు. దానిని తాళ్ళపాక తిమ్మకర్క వ్రాసిందనీ, ఆ తిమ్మకర్క సంకీర్తనాచార్యుడినై ప్రఖ్యాతిని గడించిన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల భార్య అనీ, ఆమె 'సంగీతసాహిత్య చతుర' అనీ, ఆమె రచనలోని కొన్ని ఎలుకుబడులను చేమకూర తన విజయవిలాసములో చేర్చుకున్నాడనీ శాస్త్రిగారు కొన్ని నిర్ణయాలు చేశారు. ఈ నిర్ణయాలన్నీ నిరాధారాలూ సత్యదూరాలూ

ఇదిమొదటి సంస్కృత ప్రమాదం - ప్రభాకరశాస్త్రిగారిది - పొరపాటు

సాహిత్యపరిశోధన బస్సును నడుపుతూ, శాస్త్రిగారచేసిన ఈ పొరపాటు (ప్రమాదము) వల్ల ఆ బస్సు బోల్తాపెడదమూ దానిలో ప్రయాణిస్తున్న ఆంధ్రభాషా పండిత ప్రకాంతులు సర్వశ్రీ వింగలి లక్షి కాంతకవి, దివాకర్ల వెంకటాచార్యుని, నిడుదవోలు వెంకటరావు, తిరుమల రామచంద్రాచారి, తిమ్మావర్ధుల

కోదండరామయ్య, చాగంటి శేషయ్య, అరుద్రజాణగిరి రాజయ్య, మొదలైనవారందరూ వారివారి రచనలలో దెబ్బతినడమూ సంభవించింది

ఇది రెండో (తెలుగు) ప్రమాదము - అపాయము

రౌలి ప్రమాదానికి శాస్త్రిగారి చేతులు అనలేము వారికి తాళ్ళపాకవారిని, అన్నమాచార్యులని అపారమైన గౌరవమూ అత్యంతమయిన అభిమానమూ కలుగుతుంది, వారి ముద్రణలో

“అవనిలో తాళ్ళపాక కన్నయ్యగారి
తరుణి తిమ్మక చెప్పె తాను సుభద్ర
కల్యాణమను పాటకడు మంచిలేట
పలుకులు

అని చివర సందడమువల్ల ఆ అన్నయ్య 1408 లో జన్మించి 90 సంవత్సరాలకు పైగా జీవించిన సంకీర్తి నాచార్యలే అనీ, అతని భార్యయే ఈ తిమ్మక్క అనీ, ఈ పాటను శాస్త్రిగారే ప్రప్రథమంగా అచ్చువేసి ప్రకటిస్తున్నారనీ అనుకున్నాడు ఆ భావముతోనే ఆ తిమ్మక్కను సంగీతసాహిత్య చతురను చేశాడు.

ఒప్పులో దెబ్బతిన్నవారిని గూడ ఏమీ అనలేము శాస్త్రిగారు గట్టి సాహిత్య చారిత్రక విశ్లేషణలనీ, ఎన్నో వ్యక్తోదనల నూతన విషయాలు అంద్ర వాఙ్మయాలకిచ్చినవారనీ వారెరుగుదురు ఆ సమ్మకముతోనే వారిటీవల శాస్త్రిగారి పౌరపాటునే యథార్థమనుకొని తమ రచనలను సాగించారు. అంతేగాని ఈ పండితులు స్వయంగాచేసిన నిర్ణయాలనుబట్టి వ్రాసిన వ్రాతలుకావు దీనినిపట్టి ఇన్నాళ్ళూ ప్రథమకవయిత్రుగా గణన తెక్కిన మొల్ల మూల చేరింది శీతిలో నీ మార్గ మెవరికి? రాదునుమీ! అని ఎండిరి కవుల ప్రశంసలను పొందిన చేమకూరకవికి చేటుకలిగింది

శాస్త్రిగారెరగనిదీ, జరిగినదీ, ఏమిటంటే, 1910 లో కాకినాడ, కమలా ముద్రాక్షరశాలవారు ఈ పాటను “శ్రీల కత్యంతోషయోగముగ ప్రాచీన కవిపుంగవులచే రచింపబడిన సుభద్రా కల్యాణము .” అని ముద్రించారు దానిలో చివరను

వెలయ కృష్ణుని పేర విఖ్యాతిగాను
ప్రబల పార్థుని పేర అంకితంబుగను
వరకవి తాళ్ళపాక తిమ్మన్న
చెప్పెను విష్ణుకథ జగతిలోపలను
యువిదలందరు గూడి సంతసముతోడ... ..

దీనిని శాస్త్రిగారి లాగా ‘తీర్చిదిద్దితే, ‘వరస వీరును తాళ్ళపాక తిమ్మన్న’ అవుతుంది. దీనినిపట్టి చూస్తే ఈ పాట తిమ్మన్న అన్న మగవాడు వ్రాసినట్లు తెలుతుంది. ఆనాడు కాకినాడ వారికి దొరికిన ప్రతి ఎక్కడిచో మనకు తెలియదు. ఆ కాకినాడ ప్రతికే శాస్త్రిగారి ప్రతికే లేదని చాల స్వల్పముగా ఉంది. శాస్త్రిగారి ముద్రణలో ఉన్నట్లుగానే ఈ కాకినాడ ముద్రణలో గూడా ‘ఎగులుబులులవారు...’ అన్న అంశావాగాలు రినబడి తాయి అవి చూచే శాస్త్రిగారు ‘చేమకూరకవి’ అనుకరించాడన్న పొరపాటుపాలయారు. ఈ తిమ్మన్న ఎప్పటివాడో, ఎక్కడివాడో తెలుసుకోదానికి మార్గము లేదు.

† ఈ పుస్తకము డాక్టర్ వి. రామరాజు, యం.వి. వీయెచ్.డి. వారు తమ వాఙ్మయ విశ్లేషణలో సంగ్రహించిన సహాప్రాధిక సంఖ్యగల జానపదగేయాంధ్రం ఉంది. వారికి నా కృతజ్ఞత.

ఇంకొకవిషయం శ్రీలపాలు వెలసంఖ్యను మనదేశంలో ఉన్నాయి. ఏటిలో నూటికి రొంభై రొమ్మిదీ ముప్పాది పురుషులు వ్రాసినవే రొందరు తమ పేరులను పాటలలో చెప్పుకున్నారు. కొందరు లేదు తిమ్మక్క కాలము క్రీ శ 1430 వ్రాంతము కదా. ఆ దినాలలో మనదేశంలో రాజకాంతలు, వేళ్ళలు, నాటక కలైలు మొదలైన వారికి మించి సామాన్యకుటుంబాల శ్రీలు విద్యను నిషేధించేవారు. ఏమయినా ఈ పాట తిమ్మక్క వ్రాసిందనుకున్నా ఆ తిమ్మక్క సంకీర్తనచాట్యలైన అన్నమాచార్యుల భార్య మాత్రము కాదు ఎవరో అన్నయ్య (అన్నమాచార్య అనిగాని సంకీర్తనాచార్య అనిగాని అనలేదు) తాళ్ళపాక వంశీకులవారిలో అన్నయ్య అన్న నామము కలవారు చాలమంది, తరలరాలలో ఉంటారుకదా ఏడుకొండలవాని మీదభక్తిగాని, నిత్య సూతన సంకీర్తనలలో వెంకటేశ్వరుని కీర్తించి 30,000 లకు ఎక్కువగా కీర్తనలు వ్రాసిన అన్నమాచార్యులయందు భక్తిగాని ఆమెలో పూజ్యము సుప్రసిద్ధుడైన భర్త, ఉద్దండ ఎండిత కవులయిన కొలుకులు మనుమలు - ఊరింట బలగముతో కాపురముచేస్తున్న గృహిణి చెప్పరాని విషయా లీ పాటలో ఉన్నాయి కొన్ని వర్ణనలతో పుగుషహస్తము గోచరిస్తుంది మనుమలు చిన్ని తిరువెంకటనాధుని (చిన్నన్న) సంకీర్తనాచార్యుల చరిత్రము ద్విపదకావ్యంగా వ్రాస్తూ వారి కుటుంబం గురించి వ్రాసిన చోటనుకూడా తిమ్మక్క సంగీత సాహిత్యాలు తెలిసినదానిగా చెప్పలేదు

ఈ పాట చేసినవారు అన్నమాచార్యుల భార్య తిమ్మక్క అయినా, కాక, ఆరుద్రాగారు చూపించిన మరొక తిమ్మక్కయినా, మరే అన్నయ్య భార్య అయినా, అటూకాక, తిమ్మప్ప అన్నకవే అయినా, వారు 17 వ శతాబ్ది తరువాతివారేగాని పూర్వులుకారని నిర్ధారణ చేయడానికి తగిన ఆధారాలు శాస్త్రిగారి ముద్రణలోనే ఉన్నాయి

శాస్త్రిగారు పరిష్కరించి తీర్చిదిద్దిన ముద్రణలో (1) 39 వ పుటలో చివరినుంచి 8 వ చరణము

మురవైరివందిత మువ్వగోపాల
నారద వినుత యానంద ముకుంద.

అని ఉన్నది మువ్వగోపాలుడన్న పేరు దేశవాస్తవంచేసిన క్షేత్రయ్యగారు 1850 ప్రాంతాలలో నుండినవారు. వారి మువ్వగోపాలుని 1430 ప్రాంతంలో ఉండిన తిమ్మక్క తెక్కడ దొరికాడో తెలియదు ఈ చిక్కు గుర్తించే శాస్త్రిగారు 'అది (మువ్వగోపాల అన్నమాట) మువ్వపురి గోపాలుని బేర్కొనునది యన గాదు క్షేత్రయ్య 'మువ్వపురి గోపాలా' యని చెప్పెనుగాన యది యట్లే అనవలెను" అని తమ ముద్రణ పీఠికలో వ్రాసి తప్పించుకొనజూచి ఏదో వివరీతమైన అర్థము చెప్పారు

లాభములేదు ఎందుచేతనంటే శాస్త్రిగారే 1949 లో ముద్రించి ప్రకటించిన "అన్నమాచార్య చరిత్రము" అన్న ద్విపద కావ్యపీఠికలో (పుట 101) ఇలా వ్రాశారు

"తాళ్ళపాక వారాయాదేవతలకుఁ దిరుపతి వేంకటేశ్వరునితో న
భేదము గల్పించి వెంకటేశ్వరనామముద్ర యుంచినట్లు క్షేత్రయయు
నాయాక్షేత్రముల దేవతలకు మువ్వగోపాలునితో నభేదము గల్పించి
మువ్వగోపాల ముద్రను సంకీర్తనములకుఁ గూర్చెను "

పేరు వ్యాఖ్యాన మనసరములేదనుకుంటాను.

శ్రీఆరుద్రగారి 'సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం' సం 10 - పుట, 122 లో మరొక తిమ్మక్క పేరు చూపించారు.

ఇంతేకాదు, ఇంకొక్కటి ఉన్నది శాస్త్రిగారి ముద్రణలో 53 వ పుటలో ద్రౌపది సుభద్రను శోభనపుగనికి తీసుకొనివెళ్ళు

అనుచు సుభద్రను అతివతోడ్కొనుచు
విజయుని పొన్నున వేడ్కతో నుంచె,
తలుపులు మూసికొని తరుణి యేతెంచె,
తలపోసె మనసులో తాళంగలేక
యేమిపస్తువు లయిన నియవచ్చు గాలి,
ప్రాణేశు నిచ్చి మధి బ్రతుకంగరాదు

అని సాక్షత్తు ముద్దులని వ్రాసిన రాధికా సాంకర్ష్యములో నున్నట్లుగానే అన్నది ఈ అంశ 1480 ప్రాంతా, దెలా అవుతుందో తెలియదు దీనిని సహృదయులు సమర్థింపగలరా ?

దీన్ని అంతటినీపట్టి చూస్తే, ఈ శ్రీలపాట ఏ కమ్మంకూ వ్రాసినా, లిప్తంకూ వ్రాసినా, ఎవరైనా, వారు 17 వ శతాబ్ది లుపాతివారే అవుతారు కాబట్టి వారే విజయవిలాసములో "విజయవిలాసము" "విజయవిలాసము" వర్ణనలయొక్క పల్లి తమ రచనలో ఇరికించుచున్నా రని నిశ్చయంగా చెప్పవచ్చును.

మనకిది ఛాయాచిత్రాల పని కానుచేయదనీ, స్వతంత్ర విధానాలనే ఆపలంస్తాదనీ, అందువలన లాగా కనిపించే పద్యాలలో చిన ఆధిక్యము చూపుచేస్తుంటాడనీ మనకు తెలుసుకుందా స్తే

విజయవిలాస కృతి సమర్పణ జరిగినతరువాత మురివి సారంగధర చరిత్రను గూడ కావలసిని మార్పులతో, కూర్పులతో సంపూర్ణమైన గ్రంథంగా నిర్మించేసి అమునాథరాయలకు అంకితం ఇవ్వాలని ఉద్దేశించి ఉంటాడు కాని ఆ ఉద్దేశం నెరవేరక ముందే ఆయన కీర్తిశేషుడిని ఉంటాడని భావించింది తప్పుకాదేమో. కృతి ఇచ్చినా ఇవ్వకున్నా, అనేక విధాలయిన రసాలను ఎంతో నేర్పుతో ఎంపించుకొంటూ రచించిన 'సారంగధర'ను వెలుగులోనికి రానివ్వటంకా అణచివేయడానికి ఎవరైనా సమ్మతస్తారా? కాబట్టి 1820-30 ప్రాంతంలో, అనగా దాదాపు అరవై సంవత్సరాల పయనులో చేమకూర మహాకవి అస్తమించి ఉంటాడు

ప్రశంసా పద్యాలు :

రఘునాథరాజు సాంకర్ష్యకుండీరాది ప్రభువులతో జరిపిన యుద్ధాలలో విక్రమ విహారంచేసి తంజా వూరును శత్రువర్గానికి దుర్నిరీక్ష్యం కావించిన తరువాత, విజయవిలాస భవనంలో ఏర్పాటయిన ప్రశంసా మహోత్సవంలో చేమకూరకవి గూడ 'సమంశికుంభ రఘునాథ సాహసాంశి' అనే మకుటంతో రాష్ట్ర పద్యాలను పఠించి ఉంటాడు. ఆ పద్యాలలో ఏదీంటిని విజయవిలాస కావ్యంలోని అవతారిక పద్యాలలో చేర్చుకొన్నాడు. కాను ప్రత్యక్షంగా చూచిన చారిత్రక విషయాలు పాఠకులకు తెలియజేయడానికే ఈ విధంగా

గీతా వివాదం కొంత సాగుతుండన్న అభిప్రాయముతో కాకినాడ 1819 ముద్రణ కావీనీ, శాస్త్రిగారి 1850 ప్రతిని, కాళహస్తి నుంచి వేమూరివారి ధగ్గంకు వచ్చిన కాళపత్ర గ్రంథం కావీనీ నేను సంపాదించుకున్నాను. ఇక్కడ నేను చేసిన నిర్ణయాలకు ఆధారాలు వాటిలో ఉన్నాయి. ఎరిష్కరించడం, తీర్చి దిద్దడం అంటే ఏమిటో వాటినిపట్టి తెలుసుకోవచ్చును. స్థిరాధారమువల్ల వాటినిక్కడ చదివలేదు.

చేసి ఉండివచ్చు ఆ విధంగా జరిగినా, జరిగకుండానా ఆ ఎద్దాలలోని విషయాలు అరికయోకులు మాత్రం రావు, అవి యథార్థాలు, చారిత్రక సత్యాలు అని ఇటీవలి ప్రచురించబడ్డ, చారిత్రక పరిశోధనలనుబట్టి శింపించు తావులేకుండా రుజువైనది

చిక్షిణాదిలో ప్రబలిత ఆంధ్రవాజ్మయము అంతా అధిమతానికి చెందినట్టిదని, ఆ కాలపు వాజ్మయం సాహిత్యపరిశ్రమలో క్షీణయుగం అనీ కొందఱు నిశ్చయించారు అందుకు తగినట్లు ఆరాలు వెలువడిన ప్రబంధాలు కొన్నిటిలో శృంగారము ప్రధానంనమై, ఎచ్చిసచ్చి వర్ణనలే కావ్యభాషణలయి కనుపిస్తాయి

అటువంటి నికృష్ట గుణసమయంలో చేమరూరకవి తన రచనా నైపుణ్యంలో, సభ్య శృంగార వర్ణనలలో మూడు వలపుల ఒకలను కావ్యంగా, సమనీయంగా రూపొందించాడు

స్వయంప్రసాదము .

స్వయంకృషివల్ల పేరు ప్రతిష్ఠలు అట్టించి, ఉన్నత స్థానాల నలంక రింపి, మాతృదేశానికి మాతృభాషకూ మహోపకారంచేసిన మహనీయులు చేత ప్రజలకు గౌరవ పాత్రులయి, యువకలోకానికి ఆదర్శప్రాయులయి, చిరస్మరణీయులుగా ఉంటారు.

చేమరూరకవి పుట్టినది శ్రీరధర్మముగల కుటుంబములో ఆ ధర్మా స్పృహసరించి అతడు వ్యాయామము, సాహు, సాదస మొదలయిన వాటిలో కృషిచేసి దృఢకాయుడియ్యాడు సూర్యనారాయణ పరప్రసాదము వల్లనో మరేకారణం వల్లనో అతనికి చిన్నతనములోనే కవిత్వదోరణి అచ్చింది

తనది విద్యత్కృతుంబము కాదు, గొప్ప ఎండితుల దగ్గరగాని, ప్రసిద్ధ కవులదగ్గరగాని విద్య నేర్చుకున్నవాడు కాదు సంస్కృతి భాషా పరిచయము ఎక్కువలేదు అందుచేత తన కవితాసక్తికి తగిన పోషణ లభించలేదు.

అదీ ఒక మేలే అయినదనాలి గురు శుశ్రూష చేసిఉంటే పాఠిపుంతలే అలవాటయి ఉండేవి సంస్కృత భాషా పరిచయం ఇంకా ఎక్కువ ఉండి ఉంటే, ఆ వ్యామోహముతో సంస్కృతం ఎక్కువగా గుప్పిస్తూ తెలుగు కృషి పెనుకట్టు తోసి ఉండేవాడు స్వతంత్రమయిన ఆలోచనలకు అవకాశం లేకపోయేది

తన కవితాభిలాషను ఒలపించుకోవడానికి మనకవి రమణాభి రాజాస్థానములో జరుగుతూ ఉండే బుధిసమాజ విద్యద్గోష్ఠాలకు హాజరవుటండే వాడు ఆ గోష్ఠాలలో వారు మందివని మెచ్చిన విషయాలనూ, భాగులేవని నిరసించిన అంశాలను శ్రద్ధగా గుర్తించేవాడు అపారమయిన శ్రద్ధాభిమానాలతోనూ, అద్భుతమయిన చారణశక్తితోనూ, సునిశితమైన విమర్శనా విధానముతోనూ, ఆ మెప్పులనూ ఈ నిరసనలనూ ఆశీరింపటనేవాడు అనాటి కవి ఎండితులలో ఉండిన నియమాలూ, కవి సమయాలూ జ్ఞాపక ముంచుకొనే వాడు రసనిర్వహణలో ఉన్న మెతుకువలు తెలుసుకున్నాడు, మాటలూ విరుపులూ పలుకుబడులూ సామెతలూ మొదలయిన వాటి విశేషాలను పరికించేవాడు చమత్కారమున్న పద్యము విన్నప్పుడు సహృదయులు ఎంతగా అంపొషించి ప్రశంసిస్తారో అవగాహన చేసుకున్నాడు మనోహరమైన శైషలతోనూ అద్వితీయమయిన ప్రతిమాదిసూత్రాలతోనూ చమత్కారాలలో నిండిన చక్కని కవనం చేప్పగలిగాడు సారంగధరను మచ్చితునకగా వ్రాసి విద్వాంసుల పొగడ్తలను పొందగలిగాడు దానినిమించిన రమ్యతరమయిన ప్రబంధంగా విజయవిలాసం రచించి రాజు కంకితంచేసి ధన్యుడయ్యాడు

ఏదయినా ఒక ప్రబంధములో చక్కను చమత్కారమున్న ఎద్యలు, ఒకటి రెండుసార్లు చదివినంత మాత్రాన, సాహిత్య ప్రియులకు అప్రయత్నంగానే కంపిస్తవివుతాయి అటువంటి ఎద్యలు సాధారణంగా ఒక కావ్యానికి ఏ పదో, పదిహేనో ఉండడిము సహజము మనకివి ఆ విధంగా స్వయంకృషితో సమకూర్చుకున్న "చమత్కార భాండాగారము"లో చమత్కారాలు లెక్కలు మిక్కిలిగా ఉన్నాయి శబ్దాలకు, సుడికారాలకు, లోకోక్తులకు, అలంకారాలకు, ధ్వనికీ సంబంధించిన రికరకాల చమత్కారాలందులో ఉన్నాయి. కాబట్టి తాను ప్రతి పద్యములోనూ ఒకటి రెండు చమత్కారాలను ఇమడ్చిదానికి వీలు కలిగింది. ఆ దృష్టిని చూస్తే మన కవి అనన్య సామాన్యమైన ప్రతీత దృగ్గోచరమవుతుంది.

ఇంకొక్క విషయము. వర్ణనలలోనూ విషయకలనములోనూ పారాణిరి విశేషాల లలనలోనూ మన కవి పూర్వ ప్రబంధకర్తల సయమానిను ఉల్లంఘించలేదు వాళ్ళ కవి సమయాలకే తానుగూడా ఉపయోగించాడు, వంగలి సూరన్న అనినట్లు—

నెత్తమ్ములనుచు, గ్రోనైల లంచు పటుల
శ్రీ లంచు, దాబేటి చిప్ప లనుచు,
సమ్ముల పొదలంచు, ననఁటి తంబములంచు,
పులిస మంచును, సుడిచెలువ మంచు
హరిమధ్య మంచును, హైమకుంభము లంచు,

. . . శ్రీకారములటంచు, నకు లటంచు,
ఇట్టివి గదయ్య, చెప్పఁబోయిన నుపమలు,
వీనిఁ దడవ నీగ్గొదపు నవ్వెలఁది నెంచి

(—ప్రధానతీ ప్రశస్తిము 2-64)

ఇవేకదా ఉపమానాలు? అని అంటూనే ఆ సూరన్న ప్రధానతీ తలవెండ్రుకలను మూడు ఎద్యలలో వర్ణించాడు ఆ విధంగానే రామరాజ భూషణుడు ఒక్కొక్క విషయానికి ఒక్కొక్క ఎద్యానికి తర్కువ కాకుండా

"నానాసూనవిదాన వాసనల..." అన్న ముక్కుఎద్యాన్ని,

"ఇంతి మృదూక్తి మాధురికి.. " అన్న మృదూక్తి ఎద్యాన్ని,

"సలయూరు ద్యుతి " అన్న ఊరుల ఎద్యాన్ని

ఈలాగు వ్రాశాడు శ్రీనాథుడు మొదలయిన వారి గూడా ఈ ఉపమానాలనే ఉపయోగించి, కొంత కొంత కొత్తదనం చూపించాడతా.

వంగలి సూరన్నలాంటి వాసకే ఈ వర్ణనల విసుగు కలిగింది; ఇంక స్వతంత్ర ధావాలతో ప్రాస ఎద్య చమత్కృతితో, 'కిత్తలో వీ మార్గ మెవరికిన్ రాదునుమీ' అని అనుపించుకోదగిన పట్టుదల కలిగిన మన చేమకూరకివికి ఎంత విసుగును కలిగిస్తుందో చెప్పగలమా, అందుచేత కవి ఒక్కొక్క విషయాని కొక్కొక్క ఎద్యం అన్న ఎంతాను (రెండు మూడు పోల్లలో తప్ప) విడిచిపెట్టాడు. రెండు మూడు విషయాలను కూర్చి ఒక్క ఎద్యములో వర్ణించడం అధ్యాసముచేశాడు. అలాగు కూర్చుదానికి గూడా ఒక నియమం ఉండాలిగదా! అదేమిటని పరిశీలిస్తే, ఆ కూర్పులో ఒక చక్కని సమానదర్శము కనబడుతుంది.

రవరవలు నెరపు సీలపు
రవ రవణముతోడి జెలి యరాళ రచంబుల్,
తవతవ నవ్వున్ పలి జ
క్కవ కవఁ గలకంఠ కంఠి కంఠన కుచంబుల్

(వి వి 1-150)

దీసిలో శబ్దాలంకారముతో కూడిన నింసన అన్నదే సమానదర్శము

అతివ కుచంబులున్, మెఱుఁగు
టారును, వేనలియుఁ, ధరాధి పో
స్పృతియు, సహీన భూతి కల
నంబు ఘనాఘ్యుడయంబు నిప్పు డం
దితి మని మాటి మాటికిని
నిక్కెడు నీలెడు విప్రవీరెడుఁ

(వి వి 1-99)

దీనిలో కుచాలను, నూగాడును, వేనలిని అందమైన శ్లేషరొ మూడింటిని కూర్చుడు సమానదర్శము నమి మంత్రపు కర్మివల్ల కలిగిన గర్వాతిశయము

ఈ విధమైన కూర్పులవల్లా, వాటిలో మేళవించిన శ్లేషాది అలంకారాలవల్లా, తాను పట్టి స్తున్నదంతా పాతపాతే అయినా ఏదో ఒక చక్కని కొత్తదనము కనబడి హృదయాహ్లాదాన్ని కలిగిస్తుంది ఈ విధంగా మనకవి తన స్వాతంత్ర్యాన్ని నిలబెట్టుకుంటాడు

ఏ కావ్యములోనైనా 10, 12, చక్కని చమత్కారమున్న ఎద్యాయంచేనే ఎంతగానో సంకోషించి ఓహో! అంటాము, అలాంటిది వ్రతి పద్యములోనూ చమత్కారము రసమరుస్తూ దాదాపు 670 పద్యాల కావ్యాన్ని ఆంధ్రభాషకిచ్చి సర్వతోముఖ ప్రశంసలను ఆర్జించాడు ఈ ప్రాశస్త్యం అంతా స్వయంకృషి వల్లనే సాధించా డంటే, అది ఎంత గొప్ప విషయమో చెప్ప నక్కరండదు సాధారణ వాతావరణములో ఉండినా, కార్యదీక్షనూ స్వయంకృషిని ఆవలంబించి తాను శాశ్వతమైన కీర్తిని పొందడమేకాక, తన కల్ప బాసకూ రోడి ఆంధ్రప్రజలకూ పేరు ప్రతిష్ఠలను ఆర్జించిపెట్టాడు అతనిది సార్థకమైన జన్మ కాబట్టే పాతక సహృదయులకూ, ముఖ్యంగా యువతరమువారికి చేమకూర వెంటిదరాజు అదర్శప్రాయు డయూ డని మనవి చేస్తున్నాను

కృ త జ్ఞ త

నిమంటువులూ నిర్వచనాలూ వడ్డు ఆంధ్ర జనసామాన్యానికి సులభంగా అర్థమయ్యే తెనుగు భాషను "జానుతెనుగు" అందామ దీనిలో 'అచ్చతెనుగు అన్న పేరుతో ఉన్న మారుమూల పదాలుండవు. సంస్కృతపదాలయినా, మరేయితర భాషల పదాలయినా, తెనుగులో ప్రవేశించి, తెనుగుపదాలలో కలిసి పోయి తెనుగుమాటల కిందనే చెలామణి అవుతున్న పదాలుగూడా జాను తెనుగులో ఉంటాయి ఉదా : కాలము, రోజునము, నిద్ర, దైవము, వివాహము, శుభము, , రైలు, గేటు, కోర్టు, ఖర్చు, దాఖల్ వావన్.. ...

ఈ దృష్టితో చూస్తే చేమకూరకవి ఈ కావ్యాలలో ఉపయోగించినది జానుతెనుగే, తాను వ్రాస్తున్నది ఎటువంటి సున్నితమయిన సన్నివేశమైనా, ఎంత క్లిష్టమైన సంఘటనైనా, ఏ రసమయినా, ఏలాంటి మనః

ఎరిమాణమైనా, 'పీఠప కుండా' ఈ జానుతెనుగులోనే వానించే కవ్వం చెప్పి. ఈ కవలలోని ఎదుర్వాన్ని అగ్గులంగా లోకానికి ప్రబోధించాడు. కొన్ని భావాలను తెనుగులో ప్రతిబింబితే మున్న అతి ప్రాయము కలిగిన 'సంతతులకు' చిరస్థి గుణపాఠము చూపించి ధన్యుడయ్యాడు.

సంస్కృతీడేవి అస్థానములో, భాషల నదన్నులో. వేదికమీది, మగ జానుతెనుగులు ఒక చక్కని ఉన్నది. భద్రపీఠమును కాణాచిగా ఆర్జించివెట్టి ఆంధ్ర సహజనులకు గల్పరాజమయము ఇంత మహోపకారం చేసి చేమకూరకు ఆంధ్రులూ, ఆంధ్రవాణ్ణయమూ చాల పణికి ఉండని చెప్పనక్కరలేదు. 'లిప్తగద' ఆ పణిమలో ఏ లవలేమైనా తిప్పడానికి ఆంధ్రులకున్న మౌనము ఒక్కటే ఆ కవి కావ్యము శ్రద్ధాభక్తులతో ఎరించి, ఆ మహా సభాపును ఎన్నెవడాల, ఎంతెంత, అట్టలాభాన్ని మనకు అనుగ్రహించాడో తెలుసుకొని, తెలియసవారికి తెలియజేయడమే, వేదమార్గము లేదు.

ఈ గ్రంథంలోని గుణవిశేషాలను మంచి ఆనందాన్ని బంధగళగేవాలు సంకాలం ఉంటారో అంత కాలం ఈ కవి 'చంద్రబీ'గా ఉంటాడు.

“నుకవితా రున్మన్తే హజ్జేన కం”

వి జ య వి లా స ము

హృదయోల్లాసము

మొదటి-ఆశ్వాసము

దైవ ప్రార్థన

శ్రీ లెల్లప్పు దొనంగ, నీ సకల ధాత్రీచక్రమున్ బాహు పీ
రీ లగ్నంబుగఁ జేయ, దిగ్విజయ మీన్ దీకొన్న చందాన, నే
వేళన్ సీతయు లక్ష్మణుండుఁ దను సేవింపంగ విల్ పూని, చె
ల్వా లీలన్ దగు రామమూర్తి రఘునాథాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్. 1

అర్థము :

ఎల్లప్పుడు = ఒకప్పుడుండి ఇంకొకప్పుడులేనట్లుకాక, అన్ని వేళలందును, శ్రీలు = (ధన
పుత్ర, బుద్ధి, కీర్తి... మొదలైన) సంపదలను, ఒసంగన్ = ఇవ్వడానికిన్నీ, ఈ సకల ధాత్రీ
చక్రమున్ = ఈ భూమండలమంతా, బాహు పీరీ లగ్నంబుగన్ = పీఠమువంటి భుజములయందు
(ఎల్లప్పుడు) నిలుచునట్టిదానిగా, చేయన్ = చేయడానికిన్నీ, దిగ్విజయము = నాలుగు దిక్కులలో
విజయములను, ఈన్ = (ఎల్లప్పుడు) ఇవ్వడానికిన్నీ, దీకొన్న చందానన్ = పూనుకొనిన
విధముగా, ఏవేళన్ = ఎల్లప్పుడూ, సీతయున్, లక్ష్మణుండున్, తనున్ సేవింపంగన్ =
తన్ను సేవించుచుండగా, విల్ పూని = విల్లుధరించి, చెల్వు ట్ లీలన్ = చక్కని విలాసముతో,
తగు = ఒప్పుచున్న, రామమూర్తి = శ్రీరామచంద్రుడు, రఘునాథ ఆధీశ్వరున్ = రఘునాథ
రాజును, ప్రోవుతన్ = రక్షించునుగాక

తాత్పర్యము :

ఎప్పుడూ తన దగ్గరనే సీతా లక్ష్మణులు ఉండగా విల్లు ధరించి ఉన్నందువల్ల ఎల్లప్పుడు
సంపదలను, భూమండల పరిపాలనమును, దిగ్విజయాలను ఇవ్వడానికి పూనుకున్నా డన్నట్లు
(వరదహస్తము కనబడుస్తూ) ఉన్న శ్రీరామమూర్తి రఘునాథరాజును రక్షించునుగాక.

విశేషములు :

ఈ విజయవిలాస కృతికర్త చేమకూర వేంకటకవి సూర్యవర ప్రసాది “భక్తి విశ్వానంబుల్ నీ సొమ్ములు సామాన్యుడవే ? సూర్యవర ప్రసాది విజ్ఞగ మెఱుగన్” అని రఘునాథరాజు అన్నాడు కవి ఇష్టదైవతం సూర్యుడు అయినప్పటికీ, ఇందులో కావ్యాదిని దేవతాప్రార్థనములో సూర్యుని కాకుండా శ్రీరాముడిని ప్రార్థించాడు. కృతి భర్త అయిన రఘునాథరాజుకు ఇష్టదైవము శ్రీరామచంద్రుడు అవడమే దీనికి కారణం.

కవులు తమ ఇష్టదేవతలను కాకుండా కృతిభర్తల ఇష్టదేవతలను స్తుతించేనే ఆచారం లేకపోలేదు పారిజాతాపహరణములో ముక్కు తిమ్మన, తన ఇష్టదైవతము ఈశ్వరుడై నప్పటికీ, కృష్ణదేవరాయల ఇష్టదైవతం వేంకటస్వామి స్తుతితోనే తన గ్రంథ మారంభించాడు. (శ్రీమదుమా మహేశ్వర వరప్రసాద లబ్ధ..... తిమ్మయ నామదేయ ప్రణీతంబై న.....అని తిమ్మన ఆశ్వాసాంత గద్య)

ఈ ప్రార్థనలో చేమకూరకవి దృష్టినున్న రాముడు ‘కోదండరాముడు’. సాధారణముగ ఈ స్వామి పటములోగాని, విగ్రహములోగాని, రాముడు మధ్యను, కుడి ఎడమల సీతాలక్ష్మణులు నిలిచి ఉంటారు రాముడి ఎడమచేతిలో నిలువుగా పట్టిన విల్లుంటుంది. వేళ్ళు క్రిందికి చూపుతూ ఉన్న కుడి అరచేయి (వరదహస్తము) కనబడుతూ ఉంటుంది.

రఘునాథరాజు గొప్ప రామభక్తుడు. అతని కోటలోనూ, భవనాల గోడలమీదనూ శ్రీరాముని చిత్రాలూ నిగ్రహాలూ ఉన్నాయని అతని కొడుకు విజయరాఘవనాయకుడు తన “రఘునాథనాయకాభ్యుదయం” అన్న కావ్యములో వర్ణించాడు

పటము :—పటుతర శ్రీరామ భావచిత్రంపుఁ
బటము నిల్విన రామభద్రకాలయును.

విగ్రహము :—చట్టాభిరాముని భావ చిత్రంపుఁ
గట్టి బంగారు చెక్కడపుఁ జప్పరము... ..
కలిగి రెండవ పుష్పక విమాన మనఁగ
నలరు శ్రీరామసౌ దాధిరాజుంబు.

రఘునాథుడి కొలువుకూటములో గోడ నొక పెద్ద రామపటము ఉండేదట. అది కోదండ రాముడి పటమే కావచ్చును.

సీత లక్ష్మీ అవతారం కాబట్టి సంపదలనూ, లక్ష్మణుడు భూమిని మోసే ఆదిశేష అవతారము కాబట్టి భూవక్రభరణమునూ, విల్లు విష్ణు పంచాయుధములలోని శార్ఙ్గమునే ధనుస్సు కాబట్టి దిగ్విజయమునూ రాముడు ఇస్తాడని భావము

చమత్కృతి .

ఈ మూడు పరాలను అనుగ్రహించడానికి పూనుకొని ఉన్నాడనడానికి ఆ రాముడి వరద హస్తమే సూచన ఈవరదహస్తమున్న విషయము మాటలతో చెప్పకుండానే ధ్వని మర్యాదను కవి సూచించాడు

మొదటిచరణములోని 'ఎల్లప్పుడు' అన్న పదమును చేయన్, ఈన్ అన్నమాటలకుకూడ అన్వయించాలి ఆ భావమే ఏవేళన్ అన్న పదమువల్ల కవి రూఢిచేశాడు. ఏవేళ అన్నది తమిళ దేశములో ఇప్పటికీ ఆంధ్రుల పలుకుబడి, ఎల్లప్పుడు అని అర్థం

శ్రీరాముడు తన జీవితంలో ఎల్లప్పుడు సీతా లక్ష్మణులతో ఉండినవాడు కాదు ఒక్కొక్కప్పుడు వారల కేడముగా ఉండినప్పటికీ, ఈ కోదండరామ విగ్రహంలోని రాముడుమాత్రం సీతా లక్ష్మణులతో ఎల్లప్పుడు కలిసి ఉండేవాడే కాబట్టి ఎల్లప్పుడు మేలు చేస్తూంటాడు ఆ వ్యత్యాసం సూచించడానికే కవి రాముడు, రామచంద్రుడు.. ..అనకుండా ఈ పద్యంలో 'రామమూర్తి' (=విగ్రహరూపంగా ఉన్న రాముడు) అని సాఖిప్రాయంగా అన్నాడు.

ఏదో ఒకసమయంలో జరిగిన విషయమైనా, లలితకళలో నిరూపించినప్పుడు, ఆవిషయం కాళ్యతత్వం పొందుతుంది¹ కదా :

పారాంతరము :

తిరుపతి వేంకటకవులూ, వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రిగారూ ఈ మొదటి పద్యానికి

శ్రీ లెల్లప్పు దొసంగు నీ సకల దాత్రీచక్రమున్ బాహు పీ
తీలగ్నంబుగఁ జేయు దిగ్విజయమీ డీకొన్న చందాన ..

-
- 1 ఈలాంటి చిత్రలేఖనంలోని కాళ్యతత్వాన్నే అంగ్ల మహాకవి "కిట్సు"చాల చక్కగా వర్ణించాడు ఒక గ్రీసు కలకంఠిద ఎప్పుడో చెక్కిన ఒకకథలో ఒకయువకుడు ఒకయువతిని వట్టుకోడానికి వెంటాడుతుంటాడు

Bold lover, never, never, canst thou kiss,
Though winning near the goal—yet,—do not grieve,
She cannot fade, though thou hast not thy bliss,
For ever wilt thou love, and she be fair.—

ఎప్పుడూ నీవు ప్రేమిస్తూనే ఉంటావు; ఆమె అందంగానే ఉంటుంది; విచారించకు అని 'కిట్సు' కవి దైర్యం చెప్పాడు.

అన్న పారం ముద్రింపించారు. దీనిలో డీకొనడం ఒక్క దిగ్విజయ మివ్వడానికే అన్వయించ వలసి వస్తుంది. క్రమాలంకారములోని అందము మందగిస్తుంది.

అలంకారం :

క్రమము, ఉత్పేక్ష, పరికరము.

నాటకాల నాందీలలో లాగానే కావ్యాలలో మొదటి పద్యం ఆశీర్వాద రూపంగా గాని నమస్కరిత రూపంగాగాని, కథా వస్తు నిర్దేశ రూపంగా గాని ఉండాలని పూర్వకవుల సంప్రదాయం. ఈ పద్యం ఆశీర్వాదరూపం శ్రీకారంతోనూ, మూడు గురువుల మగణం తోనూ కావ్యమారంభించడం కుభప్రదం అని కూడ ఒక నమ్మకం ఉండేది అందుకే మనకవి శ్రీతోనూ మగణంతోనూ కావ్యమారంభించాడు. అంతేకాదు, మొదటి మూడు పద్యాలూ శ్రీకారంతోనే ప్రారంభించాడు, మూడింటలు మంచి కలగాలని కాబోలు :

తానెంతటి స్వతంత్ర బుద్ధికలవాడైనా, మనకవి ఈలాంటి సంప్రదాయాలను పాటించక తీరలేదు. ఆనాటి సాహిత్య వాతావరణ ప్రభావం అలాంటిదని సమర్థించుకోవాలి.

శ్రీ కలకంఠకంఠియు ధరిత్రియు దక్షిణ వామభాగముల్
గైకొని కొల్వ, వారిఁ గడఁకం గడకన్నుల కాంతిఁ దేల్చి, తా
నా కమలాప్తతం గువలయాప్తతఁ దెల్పెడు రంగభర్త లో
తైక విభుత్వ మిచ్చు దయ నచ్యుత శ్రీరఘునాథ శారికా. 2

అర్థము :

శ్రీ = లక్ష్మి అనే, కలకంఠకంఠియున్ = కోకిల స్వరము కల కాంతయును, ధరిత్రియున్ = భూదేవియు, (ఈ ఇద్దరును విష్ణుని భార్యలు), దక్షిణ వామ భాగముల్ = (క్రమముగా) కుడి ఎడమ ప్రక్కలను, గైకొని = అంటిపెట్టుకొని, కొల్వ = సేవిస్తుండగా, వారిన్ = ఆ శ్రీదేవిని భూదేవిని, కడఁకన్ = ప్రయత్నముతో, కడకన్నుల కాంతిన్ = పక్కచూపుల కాంతులతో, తేల్చి = సంతోషపెట్టి, తాన్ = (రంగభర్త), ఆకమల ఆప్తత = ప్రసిద్ధమైన లక్ష్మీదేవియందు గల స్నేహభావాన్ని, (ఇంకొక అర్థము - కమలము లకు మిత్రుడైన సూర్యునిగుణాన్ని), కువలయ ఆప్తత = భూదేవియందుగల స్నేహభావాన్ని, (ఇంకొక అర్థము - కలువలకు మిత్రుడైన చంద్రుని గుణాన్ని), తెల్పెడు = ప్రకటిస్తున్న, రంగభర్త = శ్రీరంగనాథస్వామి, అచ్యుత శ్రీరఘునాథశారికా = అచ్యుతనాయకుని కొడుకైన శ్రీరఘునాథ కూర కుమారునికి, దయ = దయతో, లోకవిక విభుత్వము = లోకమున కంతటికీ ప్రధానమైన దొరతనము (వికచక్రరాధిపత్యమును), ఇచ్చు = ఇచ్చునుగాక.

తాత్పర్యము :

కుడిప్రక్కను లక్ష్మీదేవి, ఎడమప్రక్కను భూదేవి, తన్నంటిపెట్టుకొని ఉండగా, వారి ద్వరిని తన కడకంటి చూపులతో సంతోషపెడుతున్న రంగనాథస్వామి కృతిపతిని ఏకచ్ఛత్రాధిపతిగా చేయునుగాక

విశేషములు .

తంజావూరు నాయకరాజులు శ్రీరంగంలోని రంగనాథస్వామిని చాల భక్తి ప్రపత్తులతో నేవిస్తూ అమూల్యమయిన ఆభరణాలను సమర్పించేవారు. రఘునాథరాజు తండ్రి, కొడుకూ చాల శ్రద్ధతో కైంకర్యాలు చేస్తూ ఉండేవారు. కాబట్టి ఈ ప్రార్థన.

కమల శబ్దానికి లక్ష్మి అని, పద్మము అని అర్థాలు. అలాగే కువలయ శబ్దానికి భూమండలం అని కలువ అని అర్థాలు.

శ్రీ రంగనాథస్వామి మహావిష్ణువు కాబట్టి సూర్యచంద్రులు అతని కుడి ఎడమ కన్నులు సూర్యుడు కమలములకు ఆప్తమిత్రుడు, చంద్రుడు కలువలకు స్నేహితుడు. రంగనాథుడి కుడి ఎడమ ప్రక్కల శ్రీ (కమల) భూ (కువలయ) దేవీమణులుండగా; వారి నిరువురిని ఆయాప్రక్కల కడకంటి చూపులతో సంతోషపెట్టడం చేత, కుడికన్నున కమలాప్తతయు (సూర్యత్వము), ఎడమకంటియందు కువలయాప్తతయు (చంద్రత్వము) తేట పరుస్తున్నాడు.

అనేక (ఇద్దరుగాని అంతకంటె ఎక్కువగాని) నాయకలయందు సమముగా ప్రవర్తిస్తూ వారిని సంతోషపెట్టే నాయకుడిని దక్షిణనాయకు డంటారు ఈ పద్యము లోని రంగభర్త దక్షిణ నాయకుడని మాటలతో చెప్పకుండానే కవి చెప్పాడు.

సూర్యచంద్రు లిద్దరూ ప్రపంచము సంతటిని పాలించేవారు కాబట్టి రంగనాథుడు కృతిపతికి లోకైక విభుత్వము నిచ్చునని భావము.

సమత్కృతి :

“వారి గడఁకం గడకన్నుల కాంతిఁ దేల్చి” అన్నచోట కవి శబ్దాలంకారం కోసం ఆస చేశాడని కొందరు భావిస్తారు. కాని, చేమకూరకవి వంటి భాషాధికారం కలవాడికి కావ్యరంభంలో దైవప్రార్థనయందు ఆలాటి కక్కుర్తి పడవలసిన అవసరం ఉంటుందా? ఉండకూడదు.

కడకకా అంటే ప్రయత్నముతో అని అర్థము ఈ ప్రయత్నమున్నది వ్యర్థపదం కాక, ఇక్కడ అర్థగౌరవం గల చక్కని మాట రంగభర్త దక్షిణనాయకుడు ఇద్దరు నాయకలు - లక్ష్మీదేవి భూదేవి. వీరిద్దరు ఎవరి మందిరములో వారుంటే, మన దక్షిణనాయకుడికి వారిని సమానంగా సంతోష పెట్టడం సుకరం కావచ్చును. కాని ఇద్దరూ చెరి ఒకప్రక్క తన్ను అంటి పెట్టుకొని ఉన్నప్పుడు, ఎటువంటి నేర్పరికైనా కష్టమే : ఒకతెకు క్రేగంట చూపిన మెప్పు ఎంత స్వల్పమయినా, రెండవదానికి ముప్పుగా పరిణమిస్తుంది ఆ భావం కలగకుండా ఉండా లంటే, ఒకతెకు తెలియకుండా తగిన సమయం చూచుకొని రెండోదాన్ని కడకంటితో చూడాలి ఎంతో సమయజ్ఞతతో, నేర్పుతో, ప్రవర్తించాలి

ఇద్దరినీ ఏకకాలమందే సంతోషపెట్టాలంటే రెండువైపులా కడకంటి చూపులతోచూడాలి. ఇది యోగులకే సాధ్యం యోగులు ఏకాగ్రతకోసం నాసాగ్రాన దృష్టి నిలపడానికి రెండు కంటి పాపలను ముక్కుమూలకు తీసుకురావడం కద్దు రంగనాధుడిపని దానికి వ్యతిరేకం ఇక్కడ కంటిపాపలు రెండింటిని చెవులవైపు ఒకేసారి తీసుకుపోవాలి. కానెంతటి భగవంతుడైనా, ఎంతో ప్రయత్నమూ అభ్యాసమూ కావాలి. కాబట్టే మాటల విలువలు తెలిసిన మనకవి “కడకకా” అన్నపదము సార్థకముగ ప్రయోగించాడు.

కడకన్నుల “కాంతి” అని కవిసార్థకంగా ప్రయోగించాడు పద్యము, కలువ, వికసింప దానికి సూర్యకాంతి చంద్రకాంతి అవసరము లక్ష్మీ, భూదేవుల విషయంలో కడకంటి చూపు అని అర్థం చెప్పకున్నా. కమల కలువల విషయంలో కాంతికి ప్రాధాన్య మివ్వక తప్పదు.

అలంకారము :

క్రమం, యమకం, శ్లేష.

“శ్రీ రుచిరాంగి నీ భవనసీమ ద్రువంబుగ నిల్చు, నేలు దీ
ధారుణి నీవ” యన్న క్రియ దక్షిణపాణి నెఱుంగఁజేయు శృం
గార రసాబ్ధి వేంకటనగ స్థిరవాసుఁడు పూర్ణదృష్టి నెం
తే రఘునాథ భూరమణుడేవు గుణంబుల ప్రోవుఁ బ్రోవుతకా. 3

అర్థము :

శ్రీ రుచిరాంగి = సుందరాంగి అయిన లక్ష్మీదేవి, నీభవన సీమకా = నీ మందిరంలో, ద్రువంబుకా = శాశ్వతముగా, నిలుచుకా = నిలిచియుండును, ఈ ధారుణికా = ఈ భూమిని, నీవ = నీవే, ఏలుదువు = పాలింతువు, అన్నక్రియకా = అనుచున్నవిధంగా, దక్షిణపాణికా = కుడిచేతితో (వేంకటేశ్వరుని విగ్రహమున కనబడే వరదహస్తముతో), ఎఱుంగఁజేయు = తెలియజేయునట్టి, శృంగార రస అబ్ధి = శృంగారరసమునకు సముద్రము వంటివాడు అయిన, వేంకటనగస్థిరవాసుడు = (తిరుపతి) వేంకటమును కొండయందు నిలకడైనవాడు (వేంకటేశ్వ

రుడు), పూర్ణదృష్టిః = పరిపూర్ణమైన దయతో, గుణంబుల ప్రోవుః = సద్గుణములకు రాశియైన, రఘునాథ భూరమణ దేవున్ = రాజులకు రాజైన రఘునాథుని, ఎంతేన్ = మిక్కిలిగా, ప్రోవుతః = రక్షించునుగాక

తాత్పర్యము :

లక్ష్మీదేవి స్థిరంగా నీ మందిరంలో ఉంటుంది. ఈ భూమిని నీవే పరిపాలిస్తావు— అంటున్నట్టు కుడిచేతితో తెలుపుతూ ఉన్న వేంకటేశ్వరుడు పరిపూర్ణమైన దయతో రాజైన రఘునాథుని రక్షించునుగాక

విశేషములు

శ్రీకృష్ణదేవరాయలకూ నారి వంశం వారికీ ఇష్టదైవం తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి ఆ నాయక రాయల బాంధవ్యం మన తంజావూరి నాయకులకు గూడ ఉంది. కృతిపతి ఇష్టదైవం శ్రీరాముడు; అతడి కుటుంబదైవం శ్రీరంగనాథస్వామి. బంధువర్గదైవం వేంకటేశ్వరుడు ఈ ముగ్గురికి మూడుపద్యాలు వ్రాశాడుకవి

రఘునాథరాజు నగరిలో అనేక మందిరాలుండేవి వాటిలో మహావైభవోపేతమైనది ²ఇందిరా మందిరం అనే భవనం దీన్ని మనస్సులో ఉంచుకొనే కవి కేవలం

2 రఘునాథరాజు గొప్ప భవన నిర్మాత ఎన్నో దివ్యభవనాలను నిర్మించాడు వాటిని ఆనాటి రచయితలూ, కవులూ ప్రత్యక్షంగా చూచిన వారెందరో విశేషంగా వర్ణించారు అచ్యుతరంగకూటము, నాకపురీ విలాసము, లాగుల చప్పరము, నాటకశాల, శ్రీరామసౌధము, విజయభవనము (దీనిని విజయవిలాసమని గూడా అనేవారు) మొదలయిన మందిరాలుండేవి వీటిలో లక్ష్మీమందిరము చాల గొప్పది దాని వర్ణన —

పగడాల జగడాల బటువు కంబములు
మగరాల నిగరాల మదన చేతులును...
సొగసైన కట్టాణి సోగముత్తెములు
జిగిమించ గనువించ చికిలి రుచ్చులును
తగిన వైడూర్యంపు దారబందములు
మగరాల సంతన మదత తల్పులును...
మేలైన పటికంపు మెటికలు కలిగి
మొదలైన విజయముల్ ముద్దులు గుల్క
పదరక వ్రాసిన భావముల్ మెరయ
ఇందిందిరాలక యిందిరా రమణి
కందళించిన వేడుకల్ కటాక్షింప
రమణీయమగు నిందిరా మందిరము.

— రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము

నామమాత్రంగానే కాకుండా యథార్థంగా కూడ అది లక్ష్మికి శాశ్వతనిలయం అవుతుందని, వేంకటేశ్వరునిచేత పలికించాడు.

శృంగార రసాబ్ధి అన్నాడుకవి నిజంగా వేంకటేశ్వరుడు పద్మావతీ పరిణయ ఘట్టంలో, రాళ్ళదెబ్బలు తిని గూడా ఆ కాంతనే పెళ్ళి చేసుకొని తన రసికత కనబరిచాడు ఇప్పుడు తిరుపతిలో ప్రతిదివెలూ కొన్ని వందల రూపాయల ఖర్చుతో జరిగే ముస్తాబుతోనూ, కొన్ని లక్షల విలువచేసే అభరణాలతోనూ వేంకటేశ్వరస్వామి గొప్ప శృంగార పురుషుడుగా ఉన్నాడు

మరొక్క విశేషము :

తన భార్య లక్ష్మి రాజు ఇంటిలో నిల్చి ఉంటుంది కాబట్టి వేంకటేశ్వరుడు భార్యను విడిచిపెట్టి దూరంగా ఉండలేక ఇక్కడ స్థిరవాసు డయ్యాడు; రసికుడుకాడా :

వేదంవారూ, బులుసువారూ ఈ పద్యములో కుడిచేయి అభయముద్రగా నున్నదని భావించారు అదిసరికాదు, తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి కుడిచేయి వరదహస్తముద్రతోనే, వ్రేళ్ళు క్రిందికి చూపుతూ ఉన్న అరచేయి కనబడుతుంటుంది గాని అభయముద్రగా లేదు. వ్రేళ్ళు మీదకు చూపుతూ ఉన్న అరచేయి అభయహస్తం.

చమత్కృతి :

ఇక్కడ కుడిచేయి ఎంపి ముద్రలో ఉండినా, దాని ఉపయోగంలేదు. “ఈ చారుణి నీవ యేలుదువు” అన్నప్పుడు “ఈ చారుణి” నిర్దేశించడానికిగాని, ‘నీవ’ అన్న అర్థం ప్రకటించడానికిగాని కవి ఉపయోగించాడనాలి. ఆ హస్తానికి మొదటి పద్యంలో “ఇవ్వవానికి డీకొన్నట్టుందన్న అర్థం చూపి. ఈ పద్యంలో ఈ భూమి అని చూపిస్తున్నట్టుందన్న అర్థం కనబరిచాడు కవి.

పాఠాంతరాలు :

1. శ్రీ రుచిరాంగి నీ భవనసీమ ద్రువంబుగ నిల్చె.
(వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రిగారిపాఠము)
2. శ్రీ రుచిరాంగి నీ భవన సీమ ద్రువంబుగ నిల్చి యేలుడి చారుణి
(తిరుపతి వేంకట కవుల పాఠం)

1 లో:- లక్ష్మి, ‘ద్రువంబుగ నిల్చె’ అని భూతకాలంలో చెప్పి ‘నీవ యేలుదువు’ అని భవిష్యత్కాలంలో చెప్పడంచేత, అమె నిల్చినందువల్లనే ఏకచ్ఛక్రాధిపత్యం సిద్ధించిందని

అర్థం వస్తుంది అలాగయితే వేంకటేశ్వరుడి కృపారసానికి తావేలేదు. 'నిల్వె' అంటే వేంకటేశ్వరుడి కిచ్చిన రెండు వర్ణనలలో ఉన్న క్రమము పోతుంది.

2 లో -నీ భువన(నీరాజ్యంలో)లక్ష్మిని ధ్రువంబుగనిల్పి ఏకచ్ఛత్రాధిపతిగా పరిపాలిస్తావు అని వేంకటేశ్వరుడి ఆశీస్సుగా భావము భువనసీమ ధ్రువంబుగ నిల్పినవాడు రాజు అవుతాడు కాబట్టి వేంకటేశ్వరుని కిచ్చిన రెండు వర్ణనలు ఇక్కడ కూడా దెబ్బతీంటాయి

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, అంత్యానుప్రాస, క్రమం

ధీయుతుఁ డటంచు నలువ దీర్ఘాయు మౌనఁగి,

కాయు రఘునాథ విభు వజ్రకాయుఁ గాఁగ;

వీర వరుఁడని హరుఁడ త్యుదార కరుణఁ

జేయు నెప్పుడు విజయు నజేయుఁ గాఁగ.

4

అర్థము :

ధీయుతుఁడు = బుద్ధిజ్ఞానములతో కూడినవాడు, అటంచుఁ = అనియోచించి, నలువ = (నాలుగుమోములు కల) బ్రహ్మ, దీర్ఘాయువుఁ, మౌనఁగి = ఇచ్చి, రఘునాథవిభుఁ = రఘునాథరాజును, వజ్రకాయుగాఁగఁ = మిక్కిలి పటిష్ఠమైన శరీరంగలవానిగా(చేసి), కాయుఁ = రక్షించునుగాక, వీరవరుడు అని = వీరులలో శ్రేష్ఠుడని యోచించి, హరుడు = ఈశ్వరుడు, అతి ఉదార కరుణఁ = మిక్కిలి ఎక్కువైన దయతో, విజయుఁ = యుద్ధములో విజయము సాధించుకొని వచ్చిన రఘునాథరాజును, ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడు (జీవితాంతం వరకు), అజేయుఁకాగఁ = శత్రువులకు గెలువరానివానిగా, చేయుఁ = చేయునుగాక.

తాత్పర్యము :

రఘునాథరాజు బుద్ధి జ్ఞానాలను మెచ్చి బ్రహ్మ అతనికి దీర్ఘాయువును, దృఢకాయమును ఇచ్చునుగాక; మంచివీరుడని ఈశ్వరుడు అతనిని అజేయునిగా చేయునుగాక

విశేషము :

వేదములకు అధికారియైన బ్రహ్మ బుద్ధి జ్ఞానములు కలవారిని ఆదరించడం సమంజసము; మహాశూరుడగు ఈశ్వరుడు ఆలాగే వీరవరులను కరుణించడం న్యాయం. కాబట్టి బ్రహ్మ దీర్ఘాయువును, శివుడు ఓటమిలేని పరాక్రమమును ఇవ్వాలని కవికోరిక.

బ్రహ్మ మనుష్యుల నుదుట వ్రాస్తాడని, అదే లలాట లిఖితమని, నుదుట వ్రాసిన వ్రాత అని ఒక నమ్మకం ఉంది కాబట్టే దీర్ఘాయువును దృఢదేహాన్ని ఇవ్వ మన్న కోరిక¹.

వజ్రం చాల గట్టిపదార్థమనీ, దానిని వజ్రమే కోయాలిగాని మరేవస్తువు కోయజాలదనీ ప్రసిద్ధి కవులు ఈ గట్టితనమును దృష్టిలో పెట్టుకొని, వజ్రకవచము, వజ్రాంగి, వజ్రకాయము మొదలైన పర్యాయాలు చేశారు ఇవి పలుకుబడులు. వీటికి వజ్రాలు తాపిన కవచం అన్నట్లు అర్థంచెప్పరాదు. మిగుల పటిష్ఠమైన అనే చెప్పాలి.

ఈశ్వరుడు నాడు కిరాతార్జున ఘట్టములో, విజయు (అర్జును)ని పరాక్రమాన్ని మెచ్చి పాశుపతాస్త్రాన్ని ఇచ్చి అజేయునిగా చేసినట్లే నేడు ఈ విజయుడిని (రఘు నాథ రాజుని) మెచ్చి అజేయునిగా చేయాలని కవి ప్రార్థన.

తోపూరు యుద్ధములో “సమర విజయ”డయి రఘునాథుడు వచ్చిన తరువా తనే విజయ భవన నిర్మాణము జరిగింది. (ఈ భవనమును విజయ విలాసము అనే వారు. విజయవిలాస కావ్యాన్ని దానిలోనే రాజుగారు అందుకున్నారు.) యుద్ధములో అనేక విజయాలు సాధించి వచ్చిన రాజును సమర విజయుడు, విజయుడు, అన వచ్చునుగదా :

దీనికి తోడు ప్రభుత్వము 1924 లో ప్రకటించిన 112 వ శిలాశాసనంలో రఘునాథ నాయకుడి మొట్టమొదటి శాసనములో ఈ నాయకుడిపేరు “విజయ రఘు నాథనాయకుడు” అని ఉన్నది².

అందుచేత “విజయుః” అంటే రఘునాథుని అని అర్థం చెప్పకోవాలి.

ఈ విజయ శబ్దం పరిష్కర్తలను, వ్యాఖ్యాతలను కొంత చికాకు పరచింది. వేంకటరాయశాస్త్రిగారు “విజయుః = జయించువానిగా, అజేయుః = (అజయుః

1. శరీరంలో ఎటుత్వం లేకుండా, రోగాలకు లోకువ అవుతూ ఉండేవాడికి దీర్ఘాయువు దుఃఖ కారణమేగాని సుఖప్రదంకాదు. ఈ ఆలోచన కలవాడు కాబట్టే కవి దీర్ఘాయువుతో వజ్ర కాయాన్ని జోడించి కోరాడు.

2. రఘునాథ నాయకాబ్ధ్యదయ వీతికలో కీ. శ్రీ. మల్లంపల్లి పోతుశేఖరశర్మగారు ఈ విషయం చర్చించారు. (పుట. 28)

అనుటకు) గెలువరానివానిని" అని అర్థం చెప్పారు బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు (వావిళ్ళ వారి ప్రచురణ) ఆత్మోపనేషోయి "విజయుఁ = జయముకల్గు వానిగను; అజేయుఁ = ఇతరులచే జయింప శక్యముకాని వానిగను" అని వ్యాఖ్యానించారు

జయించువానిగా, గెలువరానివానిగా అనిచెప్పడం సుబోధకంకాదు; పునరుక్తి అవుతుందేమో కూడా.

పాఠాంతరాలు :

ఈ బాధను గుర్తించే పరిష్కర్తలు వేంకట కృష్ణమాచార్యుల వారున్న, తిరుపతివేంకట కవులున్న (విజయ శబ్దాన్ని తొలగించి) వేరే పాఠాలు ఇచ్చారు

ధీయుతుఁ డటంచు నలువ దీర్ఘాయు వొనఁగి
జేయు రఘునాథవిభు వజ్రకాయుఁగాఁగ.

(వేంకట కృష్ణమాచార్యుల పాఠం)

దైర్య పరుడని హరుఁ డత్యుదార కరుణ
జేయు నవిభు నెప్పుడజేయు గాఁగ.

(తిరుపతి వేంకటకవుల పాఠం)

వేదంబారు తమవ్యాఖ్యానంలో "కాయుఁ" "అజేయుడు" అన్న ప్రయోగములు సాధు రూపాలు కావని, 'కాయుఁ' అని 'అజయుఁ' అని సాధురూపాలు సూచించారు కాని 'కాయు' అన్నది 'కాయ, రక్షించు' అన్న అర్థంలోనే మన కవులు ప్రయోగించారు.

.. హయమేధంబుఁ ఘటంపం దలం
చి వినంఖ్య ధ్వజుని పరంపర నుదీచి ప్రాచ్యవాచి ప్రతి
చ్యవధి క్షోణికి యజ్ఞము క్త హరిఁ గాయంబంపి. ....

(వరాహపురాణం) (సూ. ని.)

ఇది మోయు - మోచు, త్రోయు - త్రోచు, వంటిది. రెండురూపాలూ సరియైనవే.

ఈ 'కాయు' అన్న శబ్దం తప్పు అనే భావంతో తిరుపతి వేంకటకవులు 'చేయు' అనే పాఠం ఇచ్చారు

జేయు రఘునాథవిభు వజ్రకాయుఁగాఁగ.

ఈ పాఠంలో కవి 2, 4 చరణాలలో వేసుకున్న అనుప్రాస పద్ధతి దెబ్బతింటుంది. ఇంక 'అజేయు' శబ్దం గురించి, అదిగూడా దోషంకాదు.

అజేయము = గెలువదగనిది అని 'సూ ని ' శ్రీ నిమిషవోలువారు శబ్దరత్నాకరంలో
అజేయుడు = జయింప శక్యముకానివాడు అని అర్థం చెప్పి.

నిపుణు అజేయులు వీరలు

(భార ఉద్యో.-2-210)

అని ప్రయోగం చూపించారు

నలువ = నాలుగు ముఖములుగలవాడు అని చెప్పగానే, ఆ ముఖాలలోనుండే నాలుగు
వేదాలు, వాటివల్ల కలిగిన జ్ఞానసమృద్ధి జ్ఞాపకానికి వస్తుంది

నాలుగుమోములకా నిగమ నాదము ఒక్కతెలంగ

(మనుచరిత్ర)

జ్ఞానముతో కూడిన వాడు రఘునాథుడు, జ్ఞాననిధి బ్రహ్మ సమాసగుణమువాడు
కాబట్టి అదరణకు పాత్రుడు అవుతాడనే, ఆ సాకుతో, కవి బ్రహ్మను అర్చించాడు.

అలాగే 3, 4 వ చరణాలలో జ్ఞాపకానికి తీసుకురావలసింది కిరాతార్జునీయ విషయం.
దానికి ఆధారం విజయ (అర్జున) శబ్దం ఒక్కటే కనబడుతుంది. కాబట్టి కవిప్రయోగించినది
"విజయున్" అనే నిష్కర్షగా చెప్పవచ్చును.

చమత్కృతి :

కవి చమత్కారం చూడండి. సమాసగుణములు కలవాడని బ్రహ్మదగ్గరకు వెళ్ళి,
ఏదో కోరకుండా, బ్రహ్మచేయగల ఉపకారాన్నే (దీర్ఘాయువును) కోరాడు. విజయశబ్దం వల్ల
సమాస పరిస్థితులున్నవి కాబట్టి శివుని దగ్గరకు వెళ్ళి అతడు పూర్వం అర్జునుడికి చేసిన ఉప
కారం లాంటి ఉపకారాన్నే కోరాడు.

ఎవరి నడగాలో, ఏకారణంచూపి అడగాలో ఏమి అడగాలో కవి చక్కగా విరూపిం
చాడు. "దానకలాకలాప నముదంచిత సారవివేకసంపదకా" . అనీ, "దానవిద్యా పరతంత్ర
మానసుడు" అనీ పర్ణించి మన కవులు దానము ఒక కళగా పాటించారు. మనకవి ఇక్కడ
అడగడాన్ని ఒకకళ చేశాడు. ఈ సూత్రాన్నే తరువాతి ప్రార్థనలోను కవిచూపించాడు.

అలంకారము :

అనుప్రాస; పరికరము.

మొగుడుం దమ్ముల విప్పనప్పుడు రజంబున్, జక్రవాళంపుఁగొం
డ గడిం దేలుగ దైనపట్లఁ దమమున్, మందేహులం దోలి వా
సి గడల్కొ న్నతీయందు సత్త్వము, బ్రకాశింపఁ డ్రిమూర్త్యాత్మకుం
డగు తేజోనిధి వేద్యజ్ఞేయు రఘునాథాధీశుఁ దేజోనిధిఁ 5

అర్థము .

మొగుడుఁ తమ్ములఁ = ముకుళించిన తామరలను, విప్పనప్పుడు = వికసింపజేసి
నప్పుడు (ఉదయమున), రజంబుఁ = పుష్పిడిసి (రజోగుణాన్ని అని ఇంకొక అర్థం), చక్ర
వాళంపు కొండ గడిఁ = (భూమిని చుట్టికొని ఉండే) చక్రవాళ పర్వతప్రదేశమందు, తేలుగడ
లన పట్లఁ = మరుగుపడిన సమయాలలో (రాత్రులందు), తమముఁ = చీకటిసి (మరొక
అర్థం తమో గుణాన్ని), మందేహులఁ = (సూర్యుని గమనం అడ్డగిస్తుండే) మందేహులన్న
రాక్షసులను, తోలి = పారదోలి, వాసి = కాంతి, కడల్కొన్ తతీయందున్ = అతిశయించునమ
యాల్లో (పగళ్ళయందు), సత్త్వముఁ = బలమునూ (మరొక అర్థం సత్త్వగుణాన్ని), ప్రకా
శింపఁ = తేటపడునట్లుచేస్తూ, త్రిమూర్తి ఆత్మకుండు = బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వర స్వరూ
పుడు అగు, తేజోనిధి = ప్రకాశానికి నిధి = సూర్యుడు, వేద్యఁ = ఉత్సాహముతో, రఘు
నాథ అధీశుఁ = రఘునాథరాజును, తేజోనిధిఁ = ప్రతాపమునకు నిధానము (ఆశ్రయము)
అయిన వానిగా, చేయుఁ = చేయునుగాక.

కాల్పర్యము :

త్రిమూర్త్యాత్మకుడైన సూర్యుడు రఘునాథరాజును పరాక్రమవంతునిగా చేయునుగాక.

విశేషము :

ఉదయం బ్రహ్మ స్వరూపుడని, మధ్యాహ్నం మహేశ్వర స్వరూపుడని,
సాయంకాలం విష్ణు స్వరూపుడని సూర్యుడిని ప్రార్థిస్తారు.

బ్రహ్మ రజోగుణ ప్రధానుడు; శివుడు తమోగుణ ప్రధానుడు; విష్ణువు సత్త్వ
గుణ ప్రధానుడు అని ప్రసిద్ధి. ఈ పద్యములో సత్త్వ రజస్తమోగుణాల క్రమాన్ని
త్రిమూర్తుల బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వర వరుసను కవి పాటించలేదు. ఉత్తమమైన
సత్త్వగుణాన్నే ఆశీర్వచన స్థలంలో ఉంచాడు.

సూర్యుడు ఉదయం తామరలను వికసింపజేసి పుష్పిడిని (రజోగుణమును) కన
బడునట్లు చేస్తాడని; చక్రవాళ పర్వతమును చుట్టి పోవునప్పుడు తమము (చీకటి)
వ్యాపిస్తుంది, ఆ సమయమున తమోగుణాన్ని, సంధ్యలందు మందేహులను తోలు

నప్పుడు సత్త్వము (బలము) చూపిస్తాడు. అప్పుడు సత్త్వగుణాన్ని చెప్పి త్రిమూర్తి స్వరూపమును కవి రూఢిచేశాడు తేజోనిధియైన సూర్యుడు కృతిపతిని తేజో నిధిగా చేయటం ఉచితము

సూర్యుని గమనమును మందేహులను రాక్షసులు అడ్డగిస్తుంటారనీ, సంధ్యా వందన సమయమున విడిచే అర్హ్యోదకము బాణములై సూర్యునికి సాయపడుతుంటాయనీ ఒక నమ్మకం

చమత్కృతి :

సూర్యప్రార్థనలలో “ఉదయం బ్రహ్మస్వరూపుడనీ, మధ్యాహ్నం మహేశ్వర స్వరూపుడనీ, సాయంకాలం విష్ణుస్వరూపుడనీ” అంటారు మనకవి త్రిమూర్తులకు ఈ వరుసే అవలంబించాడగాని, మధ్యాహ్నం మహేశ్వరుడుని రాత్రిమహేశ్వరుని చేశాడు

సూర్యుడు తేజోనిధి కాబట్టి కవి రాజును తేజోనిధిని చేయమని కోరాడు (అక్కడ తేజస్సంటే ప్రకాశం, ఇక్కడ తేజస్సంటే పరాక్రమము.) అతని దగ్గర సమృద్ధిగా ఉన్న విషయాన్నే ఇమ్మన్నాడు ఈ పద్యములో గూడా కవి కోరడంలో ఉన్న నేర్పు కనబరిచాడు

సూర్యుడు చేమకూర వేంకటరాజకవికి ఇష్టదైవము; అంతేకాదు; మన కవి సూర్యుడి వరంవల్ల పుట్టాడట ఈ విషయం రఘునాథనాయకుడే ఇలాగ చెప్పాడు :

వాసిండు కవిత చెప్పగ
వీసరవోవొకట భక్తి విశ్వాసంబుల్
నీ సొమ్ములు సామాన్యుడ
వే ? సూర్యవరప్రసాది విజ్ఞగమెరుగన్.

తన ఇష్టదైవత ప్రార్థనలో గూడా కృతిపతికే ఆభ్యుదయం కోరాడు గాని తనకు ఏమీ కోరుకోలేదు.

అలంకారము :

రూపకము; శ్లేష; అనుప్రాస.

మాద్యద్దంతి ముఖార్చనా నియమముం బాటించు నెల్లప్పుడుకా,
సద్యఃపూర్ణ ఫలాప్తిచే మనుచు సంతర్వాణులకా, మామనో
హృద్యుండౌ రఘునాథశారి, యని కూర్చికా సాటికికా బోటికికా
విద్యాబుద్ధు లొసంగి ప్రోతు రతనికా విఘ్నేశుడుకా వాణియుకా. 6

ఈ పద్యములో కవి గణపతిని సరస్వతిని ప్రార్థిస్తున్నాడు.

అర్థము :

మా అంటే లక్ష్మి, శౌరిఅంటే విష్ణువు, నాఁవిష్ణుః పృథ్వీపతిః - రాజులు విష్ణు అంశతో పుడతా రంటారు

మా మనో హృద్యండు ట = లక్ష్మిదేవి మనసుకు సంతోషము కలిగించే వాడైన, రఘునాథశౌరి = విష్ణుఅంశతో పుట్టిన రఘునాథుడు, మాద్యత్ దంతి = మదించిన వీనుగు యొక్క (పట్టపేనుగు యొక్క), ముఖ అర్చనా నియమము = ముఖమును పూజించే ఆచారమును, ఎల్లప్పుడు = ప్రతిదినమును, పాటించు = జరుపును, (రెండోఅర్థము మాద్యద్దంతి ముఖ = మదపుటేనుగు ముఖముగల గణపతిని, అర్చనానియమము = పూజించే నియమాన్ని, నిత్యమూపాటించును అని విఘ్నేశ్వరునితృప్తి), సద్యః = రేపురా, మాపురా, అని ఆలస్యము చేయకుండ, పూర్ణపల ఆప్తిచే = నిండుగా - సంతృప్తికరముగా - బహుమానము కలిగించుట చేత, అంతర్వాణుల = (లోపల విద్యులుగల) విద్వాంసులను, మనుచున్ = పోషించును, (రెండో అర్థము వాణి అంటే సరస్వతి, అంతర్వాణుల = లోపల ఉన్న సరస్వతులను, పోషించును అని సరస్వతితృప్తి), రఘునాథశౌరి = శూరుడైన రఘునాథుడు, మా = మా ఇద్దరి, (అనగా గణపతి సరస్వతుల) మనః హృద్యండు = మనస్సులను సంతోషపెట్టువాడు, ట = అవుతున్నాడు, అని కూర్మి = ప్రితితో, విఘ్నేశ్వరుడు = గణపతియు, వాణీయు = సరస్వతియు, సాటికిఁ పోటికిఁ = సమానముగను, ఒకరిని మించి ఒకరును, విద్యాబుద్ధులు ఒసంగి = ఇచ్చి, అతని = రఘునాథుని, ప్రోతురు = రక్షింతురుగాక

తాత్పర్యము :

రఘునాథరాజు నిత్యమూ చేస్తూ ఉండే దంతిముఖపూజ తనపూజయే అని గణపతి, ప్రతిదినమూ కనబరిచే విద్వాంసుల ఆదరణ తనపూజయే అని సరస్వతి, తృప్తిచెంది రఘునాథునికి విద్యాబుద్ధులిచ్చి రక్షించవలెనని ప్రార్థన

విశేషము :

మా మనోహృద్యండు రఘునాథశౌరి = లక్ష్మివిష్ణులన్న అర్థం కవి ఉద్దేశించినదే అనాలి. లక్ష్మిని సంతోషపెట్టినవాడు మమ్మల్ని గూడా రంజింపజేశాడు అని సరస్వతీ గణపతులు లక్ష్మితో సమానంగా (సాటికిఁ పోటికిన్) రాజును సంతోషపెట్టాలి.

రాజులు పట్టపేనుగు ముఖమును పూజించే ఆచారం ఉంది. లక్ష్మికి సంతోషం కలిగించినవాడు కాబట్టి సంపదకు కొదవలేదని వీరిద్దరు విద్యాబుద్ధు లిస్తారని కవి హృదయం. సాధారణంగా విద్యాబుద్ధులను సరస్వతీవిఘ్నేశ్వరులే ఇస్తారని నమ్మకం.

సాటికిఁ బోటికిఁ = జంటపదాల పలుకుబడి, అలాకాక విడిమాటలుగా తీసుకుంటే, గణపతి సరస్వతులు ఒకరితో సాటిగా ఒకరు, ఒకరిని మించి పోటిగా ఒకరు అని కూడ చెప్పవచ్చును

పదబంధ పారిజాతములో ‘సాటికి బేటికి’ అని ఈ పలుకుబడి (జంటపదం) ఉంది; అర్థం = సాటికి అనే ఇచ్చారు

పారాంతరం .

“ కూర్మిన్ సాటికిన్ బేటికిన్ ”

(కృష్ణ మాచారిగారి పారం)

అలంకారము :

శ్లేష

ప్రాగల్భ్యంబున విష్ణు శంభు మతముల్ పాటించి సర్వంసహా
భాగంబందు సమప్రధాన గతి యొప్పన్ రాజలోకంబులోఁ
దా గణ్యుండని యచ్యుతేంద్ర రఘునాథక్షోణిభృన్మౌళికిఁ
శ్రీగౌరుల్ సమకూర్తు రాహవ జయశ్రీ గౌరులఁ నిత్యముఁ . 7

కవి లక్ష్మిని గౌరిని ప్రార్థిస్తున్నాడు

అర్థము .

ప్రాగల్భ్యంబునఁ = నేర్పుతో, విష్ణు శంభు మతముల్ = వైష్ణవ శైవమతములు రెంటివి(విష్ణుక్షపాతంగా), పాటించి = గౌరవించి, సర్వంసహా భాగంబందుఁ = భూభాగమందు (తనరాజ్యమునందు), సమప్రధానగతి ఒప్పన్ = సమానమైన ప్రాధాన్యమునిచ్చు వద్దతి అవ లంబించడంచేత, రాజలోకంబులోన్ = రాజుల సమూహములో, తాఁ, గణ్యుండని = ఎంచ దగిన వాడని, అచ్యుతేంద్ర రఘునాథ క్షోణిభృత్ మౌళికిన్ = అచ్యుతరాజు కొడుకైన రఘు నాథ రాజశ్రేష్ఠునికి, శ్రీ గౌరుల్ = లక్ష్మీ గౌరీ (ఇద్దఱును). క్రమముగా ఆహవ జయ శ్రీ గౌరులఁ = యుద్ధవిజయ సంపదను, రాజ్య(లాభ)మును, నిత్యముఁ సమకూర్తురు = ఎల్లప్పుడును కలుగజేయుదురు గాక (గౌరి అంటే భూమి అని కూడా అర్థమంది.)

తాత్పర్యము :

శైవ వైష్ణవ మతాలను సమంగా గౌరవిస్తుంటాడన్న సంతోషంతో లక్ష్మీపార్వతులు రఘునాథుడికి ఇతోధికంగా విజయాలను, సామ్రాజ్యాన్ని ఇత్తురుగాక.

నిశేషము .

తమ భర్తల మతములను ఐక్యపాతము లేకుండా (సమానంగా) గౌరవిస్తున్నందుకు లక్ష్మీ పార్వతులు సంతోషించి, ఈరాజే రాజలోకంలో అగ్రగణ్యుడని గ్రహించి వరములిస్తారని కవి అభిప్రాయము.

రమునాధుడు, అతని తాత చెప్పినట్లు, తండ్రి అచ్యుతుడు అందరూ వైష్ణవ భక్తులయినా శైవమతమును గూడ ఐక్యంగా పోషిస్తుండేవారు కాంచి, అరుణాచలము, వృద్ధాచలము, శ్రీరంగము మొదలయిన చోటల ఉభయమత దేవాలయాలకు గోపురాలు, విమానాలు, అమూల్యమైన ఆభరణాలు, కిరీటాదులు సమర్పించారు. అంతేకాదు, ఆరోజులలో క్రొత్తగా మనదేశానికి వస్తూఉండిన పోర్చుగీసులు (బురుత కీచులు) మొదలైన క్రైష్టియను మతస్తులను గూడ ఆ ముగ్గురు నాయకులు సాదర బుద్ధితో చూచేవారు ఈ మతసహిష్ణు విజయరాఘవుల కాలములో క్షీణించింది దానితో తంజావూరు నాయక రాజ్యము అంతరించింది.

ఆహవ జయశ్రీ గౌరులన్ - ఇది పండితులను కొంత కలవర పెట్టింది వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు “ఆహవ జయశ్రీ = యుద్ధమందలి గెలుపు సంపదను, గౌరులన్ = ఏనుగులను” సమకూర్చు అని అర్థం వ్రాశారు

తిరుపతి వేంకటకవులు ఈ మాటలకు “ఆహవ జయశ్రీ గౌరులు = యుద్ధ విజయమును, ఏనుగులును” అని ప్రచురించారు

గౌరు అంటే ఏనుగు అని, కాహళ అని అర్థాలున్నాయి అంతమాత్రంచేత ఏనుగుల నివ్వమని కాని, కాహళు నివ్వమనిగాని కవి అడుగవచ్చునా . గౌరి ఏనుగుల నివ్వడానికి ప్రసిద్ధి కలిగినది అని అనలేముగదా ఏనుగులిస్తే రాజు ధన్యుడవుతాడనీ అనలేము కాబట్టి ఆ అర్థం పొసగదు గౌరి అంటే నేల అని అర్థమైంది అనగా రాజ్యసంపద అని భావము.

చమత్కృతి :

ఈ పద్యంలో కోర్కెలు ఇచ్చేవారు ఇద్దరు :- శ్రీ-గౌరి

ఆడగడం కూడ దానిలాగ ఒక విద్య అనీ, ఆ ఆడగడంలో ఒక ఔచిత్యం ఉందనీ కవి రుజువు చేశాడు. ఇందులో కవి శ్రీని అడిగినది, (ఆహవజయ) శ్రీనే: గౌరినడిగినది గౌరినే.

(2)

నేల, భూమి, అనగా రాజ్యము అంటే ఎంతో ముచ్చటగా ఉంటుంది కివి పై సద్యాలలో కోరిన విషయాలు కూడ సంపద, విజయం, రాజ్యపాలన ఇలాంటివేకాని ఏనుగులూ, కాహళులూ మొదలైన చిల్లరవిషయాలు కావు

పారాంతరము

చివరి పద్యంలో “ఆహవ జయశ్రీ గౌరవ లక్ష్మణముడ”

అలంకారము

క్రమము, యమకము, శ్లేష

ప్రకట శ్రీహరి యంఘ్రిఁబుట్టి హరు మూర్ధంబెక్కి, యాపాద మ
స్తకమున్ వర్ణనకెక్కు దేవి సహజోదంచ త్కులోత్పన్న నా
యక రత్నంబని యచ్యుతేంద్ర రఘునాథాధీశ్వర స్వామికిన్
సకలైశ్వర్యములు నిజేశు వలనన్ దాఁ గల్గగాఁ జేయుతన్. 8

ఈ పద్యంలో గంగాదేవిని కవి అర్చిస్తున్నాడు

అర్థము .

ప్రకట = వ్యాప్తిచెందిన, శ్రీహరియంఘ్రిన్ = విష్ణుమూర్తిపాదమునందు, పుట్టి = జన్మించి, హరు మూర్ధంబు = ఈశ్వరుని శిరస్సును, ఎక్కి = తలమీద ఎక్కి (ప్రియమైనదై). ఆపాద మస్తకమున్ = అదినుండి అంతమువరకు, వర్ణనకెక్కుదేవి = పొగడ్తలనుపొందే గంగాదేవి, సహజ ఉదంచత్ కుల ఉత్పన్న నాయక రత్నంబు సహజ = తనతోబుట్టి, ఉదంచత్ = ప్రసిద్ధి చెందిన, కుల = జాతియందు, నాల్గవజాతియందు, ఉత్పన్న = జన్మించిన, నాయక రత్నంబు = ప్రభుశ్రేష్ఠుడు, అని (గుర్తించి), అచ్యుతేంద్ర రఘునాథాధీశ్వర స్వామికిన్ = అచ్యుతరాజు కుమారుడైన రఘునాథరాజరాజుకు, సకల ఐశ్వర్యములున్, నిజ ఈశువలనన్ = తన (వాడైన) ఈశ్వరుని ద్వారా, శాన్ (గంగ), కల్గగాన్ చేయుతన్ = కలుగునట్లుగా చేయునుగాక

రాత్నరత్నము .

వాద్రకులానికి గంగకు చుట్టరికము (పాదములందు పుట్టడం) ఉంది. కాబట్టి, ఆ కులములో ప్రసిద్ధుడయిన రఘునాథ నాయకునికి సకలైశ్వర్యములను తన వశపర్చుదైన ఈశ్వరునిచేత ఇప్పించునుగాక అని అభిప్రాయము.

నిశేషము .

శ్రీహరి అంఘ్రిఅంటే విష్ణుపదము; విష్ణుపదమంటే ఆకాశము. వామనావతార ఘట్టములో విష్ణువు ఆకాశాన్నంతటిని ఒకపాదముతో ఆక్రమించాడుగదా అక్కడ పుట్టినందువల్ల నే గంగను ఆకాశగంగ అంటారు కాబట్టి ప్రకట అంటే ప్రసిద్ధమైన అనడంకంటే మిక్కిలి వ్యాప్తిచెందిన అని అర్థం చెప్పడం సమంజసము

ఈశ్వరుడు తలపై గంగను ఎక్కించుకొన్నాడంటే గంగను ఎంతగా ప్రేమించాడో తేటపడుతుంది అంతప్రేమ ఉన్నది కాబట్టి తాను చెప్పినట్లు అతని చేత చేయించ గలుగుతుంది

గంగ విష్ణుపాదమున పుట్టింది. శూద్రులు బ్రహ్మపాదములనుండి పుట్టారని ప్రసిద్ధి అయినా కవి శూద్రకులము గంగకు సహజకులమని అన్నాడు (సహజ = తోబుట్టిన) కాబట్టి బ్రహ్మ విష్ణువులకు అభేదమయినా చెప్పాలి. లేదా ఈ, ఆ, అనకుండా కేవలం “పాదములందు పుట్టినవారు” టేటచేత తోబుట్టువులని అయినా చెప్పాలి.

హరు మూర్ధం బెక్కడం - భగీరథప్రయత్నమువల్ల కలిగిన గంగావతరణకథ.

ఆపాదమస్తకము - ఇచోకి పలుకుబడి - పలుకుబడులను, సామెతలను కావ్యములందు ప్రయోగించడంలో మన కవికి ఒకప్రత్యేక నియమముంది. వాటికి చెప్పవలసిన సాధారణ (స్థూల) అర్థంతో తృప్తిపడడు; పదబంధములోని విడిమాటలకు గూడా అన్వయం కుదిరినట్లుచేసి చక్కని చమత్కారం కనబరుస్తాడు.

ఆపాదమస్తకమంటే సఖశిఖపర్యంతము, ఆద్యంతము, అన్ని స్థలములందు, అంతటా అని అర్థం చెప్పుతేచాలును పాద, మస్తక శబ్దాలకు అర్థం చెప్పనక్కరలేదు అయినా ఈపద్యములో కవి ఒక పాదము, ఒక మస్తకము (శిరసు) చూపించాడు; ఆ విష్ణు పాదమునుంచి ఈ శివుడి తలవరకు అని నిరూపించాడు.

గంగ మూడులోకాలలోను ప్రవహిస్తుందనీ, “త్రిజగద్ద్వివ్యంతిని” అనీ, మూడు లోకాలలోను ప్రతిచోట అది పాపవినాశిని అనీ ప్రసిద్ధి. అందుకే (ఆపాదమస్తకము) వర్ణన కెక్కుదేవి అన్నాడు.

మూర్ధంబెక్కు - ఇదీ ఒక పలుకుబడి నెత్తిమీద ఉండడమే కాక, అత్యంత ప్రేమాస్పదమై ఉండు అన్న అర్థం కూడ ఉంది. కాబట్టి గంగ తన భర్తచేత

తన కోరిక నెరవేరినట్లు చేయించగలడు రఘునాథుడంటే బంధుప్రీతి అనంగతం కాదు ఐశ్వర్యం ఇవ్వగలవాడు ఈశ్వరుడు కాబట్టి మన కవికి అభ్యర్థనయందున్న సూత్రం ప్రకారం ఐశ్వర్యంకోసం ఈశ్వరుడినే కోరాలి. అపని గంగాదేవిచేత చమ త్కారంగా చేయించాడు భర్తృబతు 'రికమెండ్' చేసి ఉద్యోగాలిప్పించిన యువతులు ఉన్నారుకదా.

నిజేశువలనన్ — ఈశుడు = ప్రభువు (భర్త), ఈశ్వరుడు అని అర్థాలున్నాయి నిజేశువలనన్ = తనభర్త (ఈశ్వరుని) వలన అని అర్థం చెప్పవచ్చును. కాని, 'తన ఈశ్వరుని వలన' అనగా, తన వశవర్తి, తనకు కాణాచి అయిన ఈశ్వరుని వలన అని అనడం బాగుంటుంది కదా. హరుమూర్ధంబెక్కి అన్నమాటలు మరింత సార్థకమవుతాయి.

నాటకాలలో పాత్రలు ప్రవేశించినప్పుడు మంచి రచయిత చక్కని నేర్పు కనబరుస్తాడు ఆ పద్ధతినే మన కవి తన వర్ణనాదులలో కొత్తవిషయం ప్రవేశపెడుతున్నప్పుడు చాల శ్రద్ధతో ప్రదర్శిస్తాడు.

ఇక్కడ దైవప్రార్థనలు ముగియాలి, కృతిపతి వంశావళి ఆరంభంకావాలి. ఈ రెండు అంశాలను కలపడానికి గంగాదేవిని ఉపయోగించాడు కవి అటు దేవత; ఇటు రాజులకు తోబుట్టువు రాజవంశమన్న కొత్తవిషయాన్ని ప్రవేశపెట్టడానికే కవి గంగాప్రార్థన (కొంచెం అసాధారణ విషయం) చేశాడని చెప్పనక్కరలేదు.

అర్కమాట

పై వినిపిది పద్యాలలోను కవి దేవతాస్తుతిచేసి ఇప్పుడు కృతిపతి వంశవర్ణన ఆరంభిస్తున్నాడు ఆప్రార్థనలలో విష్ణు, బ్రహ్మ, రుద్ర, సూర్య, గణేశ, సరస్వతి, లక్ష్మీ, పార్వతి, గంగలను అర్చించాడు మొదటి అయిదు పద్యాలలో పురుషదేవులను చెప్పి, ఆరవదానిలో గణేశ సరస్వతులన్న ప్రీపురుష దేవతల ఉభయాలను స్తుతించి, ఆ తరువాత అందరినీ ఆడు దేవతలనే ప్రార్థించాడు ఇదొక సొగసు కదా.

ఇన్ని పద్యాలలోను కవి కోరిన కోరికలన్నీ రఘునాథరాజుకే; తనకొక్క కానంతయిన కోరికే స్వార్థచింత రవంతైన చూపలేదు. రాజు బాగుంటే తానూ బాగుంటానన్న భక్తి విశ్వాసాలు నిరూపించాడు.

కృష్ణదేవరాయల మన్నన లనేకము పొందిన అల్లసాని పెద్దన, “గజాస్యుని గొల్తు నభీష్టసిద్ధికై” అన్నాడు, బమ్మెరపోతన “దుర్గ, మాయమ్మ, కృపాబ్ధి యీవుత కవిత్వ పటుత్వ మహత్వ సంపదల్” అని సొంతానికి కోరాడు

చేమకూర కవి తన ఇష్టదేవత అయిన సూర్యుడిని ప్రార్థించినప్పుడయినా తన్ను గురించి ఒక్క కోరిక కోరలేదు రాజునే తేజోనిదిని చేయమన్నాడు. “భక్తి విశ్వానంబుల్ నీ సొమ్ములు” అని రఘునాథరాజు అన్నాడంటే తప్పా :

కృ తి ప తి వం శ వ ర్ణ న

ఆ రాజశేఖర ప్రియ

వారిజముఖి తోడు గాఁగ వర్ధిలు విమల

శ్రీరుచిర వర్ణమున ధా

త్రీరంజన సుకృతి చెవ్వనృపతి జనించెఁ.

9

అర్థము :

ఆ రాజశేఖర ప్రియ వారిజ ముఖి = మీదిపద్యములో ఉన్న గంగాదేవి (రాజశేఖరుడు- చంద్రుని తలపూవుగా గలవాడు ఈశ్వరుడు, అతని ప్రియవారిజముఖి అంటే ప్రియకాంత గంగ), తోడుగాఁగ = తోబుట్టువుగా ఉండగా, వర్ధిలు = అభివృద్ధి చెందుతున్న, విమలశ్రీ = నిర్మలమైన సంపదచే, రుచిర = ప్రకాశించుచున్న, వర్ణమున = జాతియందు (నాలవజాతియందు), ధాత్రీరంజన = భూమిని (జనులను) సంతోషపెట్టు, సుకృతి = ధన్యుడు (పుణ్యాత్ముడు), చెవ్వనృపతి = చెవ్వప్ప అన్న భూస్వామి (తరువాత నృపతి = రాజు అయ్యాడు) పుట్టెను.

తాత్పర్యము .

గంగాదేవిని తోబుట్టువుగా కలిగి అభివృద్ధి చెందుతున్న జాతిలో, ప్రజలను సంతోష పెట్టే ధన్యుడు చెవ్వప్పనాయకుడు జన్మించాడు.

తంజావూరు పాలించిన నాయక రాజులకు ఈ చెవ్వప్పే మూలపురుషుడు. అంతకు పూర్వము ఈ వంశము వారికి తంజావూరి రాచరికం లేదు.

విశేషము .

ఈ పద్యం గూడ పండితులకు పని కల్పించింది.

“ఆరాజశేఖరుడు ప్రియ

వారిజముఖి తోడుగాఁగ వర్ధిలు విమల

శ్రీ రుచిర వంశమునఁ. ..

(అని వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి పాఠము)

ఈ పారాన్నెత్తుకొని “ఆ ప్రభుశ్రేష్ఠుడు, ప్రియవారిజముఖి = ప్రియభార్య, తోడు = సహధర్మచారిణి (కాగా); విమల శ్రీ రుచిరవంశమునకా = ఉత్కృష్టమైన సంపదచేత కాంతిగలదై న కులమునందు,” అని అర్థముచెప్పినారు కాని ఇది సమంజ సముగా కనబడదు ఆరాజశేఖరుడని నిర్దేశించిన రాజశేఖరు డెవ్వడు? ఏమిచేశాడు. పై పద్యములలో ఉన్నరాజు షష్ఠీవిభక్తి లో ఉన్న రమునాడుడే, అతనితో వంశా వళిని ఆరంభించడం ఎంతవరకు భావ్యం.

“ఆ” అని కవి నిర్దేశించినది “వారిజముఖి”—ఆ వారిజముఖి తోడుగాగ..... అని భావం ఆ వారిజముఖికి విశేషణంగా “రాజశేఖరప్రియ” అని అన్నాడు. అంతే గాని ఈ పద్యంలో రాజశేఖరుడెవడూ లేడు.

వేంకట కృష్ణమాచార్యులు, తిరుపతి వేంకట కవులు కూడ “ఆరాజశేఖర ప్రియ వారిజముఖి తోడుగాగ” అన్న పారాన్నే అంగీకరించారు.

పై పద్యములో (ప్రకట శ్రీహరి అంఘ్రిబుట్టి.....) అని గంగదేవిని ప్రార్థించడము, ఆమెతో సంబంధమున్న ఈ కృతిపతి వంశాన్ని ప్రవేశపెట్టడానికే అనడం సమంజసము సాధారణముగా దేవతాస్తుతిలో గంగనుప్రార్థించినవారు అరుదు

పాపవినిశిని అయిన గంగ తోబుట్టువుగా వర్ధిలు వర్ణము కాబట్టే నాలవజాతి విమల మైనది

పాశాంతరాలు

వర్ధిలు అనడానికి బదులు వర్తిలు అనిన్నీ, వర్ణము అనడానికి బదులు వంశము అనిన్నీ స్వల్ప పారభేదాలున్నాయి. వర్తిలు = ప్రవర్తించు.

చమత్కృతి :

కవీ కృతిపతీ ఇద్దరూ నాలవ జాతివారే తమ జాతి ఉత్కృష్టతను ప్రకటించడం తప్పకాదు ఆపని గూడ కవి వాచ్యంగా చెప్పలేదు చూడండి. కర్ణకులకు గంగ చాల ముఖ్యము. భూములు వర్షాధారాలు, జలాధారాలు కదా. ఆ గంగ తోడుగా ఉంటే సేద్యంవల్ల ఆజాతి (వర్ధిలి) అభివృద్ధిచెంది విమల శ్రీ రుచిర వర్ణమువుతుంది. అంటే విమల = (అన్యాయార్జితము కాక చెమట ఊడ్చి సంపాదించి నందువల్ల) కళంకములేని, శ్రీ = సంపదచేత, రుచిర = మనోహరమైన, వర్ణము అని నిరూపించాడు కవి. ఆజాతిలో పుట్టిన చెవ్వప్ప ధాత్రీరంజన

సుకృతి — భూమిని రంజించినందువల్ల ధన్యుడయినవాడు భూమిని రంజించడం అంటే భూమి సారవంతమూ, ఫలవంతమూ అయి సంతోషాన్ని కలిగించేటట్టు చేయడమన్న మాట గంగ తోడుగా ఉంటే కర్షకజాతి కళంకంలేని సంపదతో భూమిని ఫలవంతంచేసి ధన్యులవుతారని అభిప్రాయం.

పెండ్లి అయిన తర్వాతనే చెవ్వప్ప రాజయినాడు అంతకు పూర్వము అతడు సంపన్నుడైన భూస్వామి భూమి తోటలతోనూ, పంటలతోనూ, నిండిసుందరంగా ఉండేలాగ చేసేవాడు.

భూమిని రంజిల్ల జేసినవాడు సుకృతి అవుతాడని సూచన

గంగ తోడుపడుతున్న దనడానికి చెవ్వప్ప చాల జలాశయాలు తంజవూరు రాజ్యములో నిర్మించాడు వాటిలో ఒకటి తంజావూరు సమీపంలో “చెవ్వప్ప నాయకుని కుంట” అన్న పేరుతో ఇప్పటికీ ఉంది చెవ్వప్ప అన్నపేరు మన ఎర్రన్న వంటిది

అలంకారము

శ్లేష.

రీవి నచ్యుతరాయల దేవియైన
తిరుమలాంబకు ననుజయై తేజరిల్లు
మూర్తిమాంబను పెండ్లియై కీర్తివెలయఁ
చెవ్వ విభుడు మహాన్నత శ్రీఁ జెలంగె.

10

అర్థము

అచ్యుతరాయల దేవియైన = (శ్రీకృష్ణ దేవరాయల తమ్ముడు) అచ్యుతరాయలకు భార్యయైన, తిరుమలాంబకు, అనుజయై = చెల్లెలై, రీవిఁ = శోభతో, తేజరిల్లు = ఒప్పిన, మూర్తిమాంబను, పెండ్లియై = వివాహముచేసికొని, చెవ్వవిభుడు, కీర్తివెలయఁ = తన కీర్తిప్రకాశించునట్లుగా, మహాన్నత శ్రీన్ = మిక్కిలి గొప్పసంపదతో, చెలంగెఁ = ఉండెను

తాత్పర్యము :

ఈ వివాహమువల్ల చెవ్వప్పకు కీర్తికలిగింది, రాజ్యసంపద లభించింది.

విశేషము :

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు తమ్ముడు అచ్యుతరాయలకు చెవ్వవిభుడు తోడి అల్లుడన్నమాట. ఈ వివాహమువల్లనే చెవ్వప్ప తంజావూరుకు అధిపతి కాగలిగాడు.

అది సూచించేందుకు కవి మహాన్నతశ్రీ కలిగిందని చెప్పాడు ఇతడే తంజావూరు ప్రథమ నాయక రాజు.

ఆ చెవ్వ నృపాలాగ్రణి

యాచంద్రార్కముగఁ గాంచి, నరుణాచల, వృ

ద్ధాచలములఁ గట్టించె మ

హాచతుర సమీర 'గోపురావరణంబుల్'

11

అర్థము .

ఆ చెవ్వనృపాల అగ్రణి = చెవ్వప్ప అను రాజశ్రేష్ఠుడు, ఆచంద్ర అర్కముగన్ = చంద్రుడు సూర్యుడు ఉన్నంతకాలముండేట్లుగా (శాశ్వతంగా అని), కాంచిన్ = కాంచి(కంజీ వరము) యందును, అరుణాచల, వృద్ధాచలములన్ = తిరువణ్ణామలై, వృద్ధాచలములు అను పుణ్యక్షేత్రములందును, మహాచతుర = గొప్పపనితనము కలిగిన, సమీరగోపుర = గాలిగోపురములను, ఆవరణంబుల్ = ప్రాకారములను కట్టించెను

తాత్పర్యము .

చెవ్వప్ప కంజీవరం, తిరువణ్ణామలై, వృద్ధాచలములలో దేవాలయాలకు చక్కని గాలి గోపురాలను, ప్రాకారాలను కట్టించాడు.

విశేషము :

ఈ తంజావూరు నాయకులది మిక్కిలి దైవభక్తి కలిగిన వంశము ఈ చెవ్వప్ప మంచి శివభక్తి కలవాడైనా విష్ణుమతాన్ని గూడ ఆదరించేవాడు. ఇతని తరువాత వచ్చిన తంజావూరు నాయకరాజులు ముగ్గురూ విష్ణుభక్తిని గాఢంగా ప్రకటించారు దక్షిణదేశంలో అనేక పుణ్యస్థలాలలో వారు నిర్మించిన దేవాలయభాగాలు,

1. చెవ్వప్ప శ్రీకైలములో ప్రాకార సోపాన పాళిసీ, వృద్ధాచలములో ప్రాసాద మండపములనూ, అరుణాచలములో గోపురమునూ కట్టించినట్లు శ్రీ నిడుదవోలువారు

చెవ్వప్ప ఈగోపురాదులన్నీ కట్టడం తనకు పెండ్లి అయి, తంజావూరు రాజ్యము తనకు వచ్చిన తర్వాతనే. అప్పుడే అది సాధ్యం కూడా అందుచేత ఈ పద్యానికి ముందు అతని వివాహం గురించి చెప్పడం సమంజసం కాబట్టి వివాహం గురించిన పద్యం మొదట చదివి, ఈ పద్యమును తరువాత చదివితే విషయము చక్కగ బోధపడుతుందని తక్కిన వారి ముద్రణలో నున్న 10 వ పద్యాన్ని 11 వ పద్యముగాను, వాటిలోని 11 వ పద్యాన్ని 10 వ పద్యముగాను మార్చవలసి వచ్చింది

అలంకారాలు ఇప్పటికీ చూడవచ్చు శివ విష్ణుమతముల నాదరించడమే కాకుండా, చెవ్వప్ప అప్పుడు క్రొత్తగా వచ్చిన క్రిష్టియను పోర్చుగీసు వారికి చర్చి, ఇళ్ళు కట్టుకోవడానికి అనుమతిగూడా ఇచ్చాడు

పాఠాంతరము

కట్టించె మ

హాచతురత మీఱ గోపురావరణంబుల్.

(తిరువత వేంకట కవులు, వేంకట కృష్ణమాచార్యులు)

మహాచతురత = మంచిపనితనము, మీఱ = అతిశయించునట్లు అని అర్థం

ఆ మూర్తిమాంబ కఖిల మ

హీ మండలనాథుఁ డచ్యుతేంద్రుఁడు సుగుహో

ద్దాముఁడు జన్మించెన్, ద

ద్భూమీపతి రంగధాము పూజన్ మించెన్.

12

అర్థము :

ఆమూర్తిమాంబకు, ఆఖిల మహీమండల నాథుఁడు = సమస్త భూమండలమునకు ప్రభువు. సుగుహ ఉద్దాముఁడు = మంచిగుహములచే అధికుడు. అయిన, అచ్యుతేంద్రుడు = అచ్యుతరాజు, జన్మించెన్ = పుట్టెను, తత్భూమీపతి = ఆ అచ్యుతరాజు, రంగధాముపూజన్ = శ్రీరంగ నివాసుడైన రంగనాథస్వామి పూజచేత, మించెన్ = అతిశయించెను

తాత్పర్యము .

ఆ మూర్తిమకు అచ్యుతరాజు పుట్టి, రంగనాథస్వామియందు భక్తికలిగి ఉండేవాడు

విశేషము .

చెవ్వప్ప కిందనున్న రాజ్యము అచ్యుతుడి కాలములో చాల విస్తరిల్లించి కాబట్టే అఖిలమహీమండల నాథుడని వర్ణించాడు కవి ఈ అచ్యుతనాయకుడు విశేష ఆదరాభిమానాలతో రంగనాథుని పూజించేవాడు. ఈ విషయాధిక్యమును కవి ఈ కింది పద్యంలో చక్కగా రూఢిచేశాడు

అలంకారము :

యమకము - జన్మించెన్, (పూ) జన్మించెన్

శ్రీరంగేశుఁడె వచ్చి, అచ్యుత ధరిత్రీభరమై భాగ్యరే
 ఖారూఢిన్ విలసిల్లి, తాన తనకుం గైంకర్యముల్ చేసెఁగా
 కై రాజైనను జేయఁగా గలిగెనే? యిట్టి విమానం బహో !
 భూరి స్నిగ్ధముగా, మహామణిమయంబుల్ గాఁ గిరీటాదులున్ 13

అర్థము

శ్రీరంగేశుఁడె = శ్రీరంగనాథ దేవుడే, వచ్చి = ఈలోకానికివచ్చి, అచ్యుత ధరిత్రీభరమై అచ్యుతరాజుగా అవతరించి, భాగ్యరేఖారూఢిన్ = స్థిరమైన అచ్చుషరేఖతో, విలసిల్లి = ప్రవర్తించి, తాన = తానే, తనకున్ = తనకు (సంతృప్తికరమైన), కైంకర్యముల్ = అర్చన అలంకరణ మొదలైన సేవలు, చేసెన్ = చేసుకొన్నాడు, కాఁ - అలా కాకపోయినట్లయితే, ఏ రాజైనను = ఎంతటి గొప్ప రాజైనప్పటికీ, అహో = ఓహో, ఇట్లు = ఈ అచ్యుతరాజు నిర్మించినట్లు, భూరిస్నిగ్ధముగా = బంగారముతో దట్టమగునట్లుగాను (పూతగానూ, బోలుగానూ కాక అని), ఈ విమానంబు = ఈ శ్రీరంగంలో ఉన్న దేవ (గర్భ) మందిరమున్నూ, మహా మణిమయంబుల్ గాన్ = గొప్ప మణులతో చేసిన, కిరీట ఆడులున్ = కిరీటము మొదలైన ఆభరణాలున్నూ, చేయగా కలిగెనే = చేయగలిగినాడా ?

తాత్పర్యము .

శ్రీరంగనాథుడే అచ్యుతరాజుగా అవతరించి తనకు సంతృప్తికరమైన ఆలయాలనూ అలంకారాలనూ స్వయంగా చేసుకొన్నాడా అన్నట్లు శ్రీరంగంలో అద్భుతమైన బంగారు విమానము, మణులతో నిండిన కిరీటాదులు చేయించాడనీ (అనగా), ఈ రాజు కట్టించిన విమానాదులచే రంగనాథుడు సంపూర్ణమైన సంతృప్తి చెందాడనీ భావము.

విశేషము .

దేవాలయాలలో మూలవిగ్రహం ఉండే గర్భాలయంమీదకట్టిన కట్టడానికి (దీని శిఖరంమీద సాధారణంగా కలశాలుంటాయి) విమానం అంటారు. ఇది గోపురంకాదు.

ఇటీవల తిరుపతి తిరుమల దేవస్థానంవారు అనేక లక్షల వ్యయంతో వేంకటేశ్వరస్వామివిమానం భూరిస్నిగ్ధముగాచేసి, అమూల్యమైన మణులతో, వరదహస్తము మొదలయిన ఆభరణాలతో మూలవిగ్రహాన్ని అలంకరించారు.

“తద్భూమీపతి రంగనాథపూజన్ మించెన్” అనినందుకు తార్కాణంగా శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు అచ్యుతనాయకుని భక్తిప్రపత్తులను ఈలాగున వర్ణించారు .

“చెవ్వనృపతి కుమారు డచ్యుతప్ప నాయకుఁడు, శ్రీరంగపతికి సింహాసనము, ప్రణవమయంబగు పసిడిసజ్జ, దేవాలయమున కష్టమప్రాకారము - గోపురము సమర్పించెను.”

.....

“అచ్యుతునికి శ్రీరంగనాథు డిష్టదై వము. కుమారుడగు రఘునాథునికి రాజ్యమప్పగించి అచ్యుతనాయకుడు తన చరమదశను శ్రీరంగక్షేత్రమందే గడపినాడని, సాహిత్యరత్నాకరాది గ్రంథములు సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి.”

.....

“ఇట్లే విజయరాఘవ నాయకుడు (రఘునాథనాయకుడి కొడుకు) శ్రీరంగనాథస్వామికిని భక్తుడు. అతడు ప్రతిదినమును ముప్పదిమైళ్ళ దూరమువెళ్ళి స్వయముగా శ్రీరంగనాథుని దర్శించి తిరిగి తంజావూరుకు వచ్చుట చరిత్ర ప్రసిద్ధము”

— దక్షిణదేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము.

ఈ విమానాదులను చూచినవారు వ్యక్తం చేసిన ఆశ్చర్యాన్నే కవి “అహో!” అన్న పదంతో తెలియజేశాడు.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష. అతిశయోక్తి.

గెలిచిన గెల్పు, లర్థితతికిఁ దినమిచ్చిన యీవులు, వహుల్
తలఁచిన, విక్రమార్కు లొక లక్షయుఁ గర్ణులు గోటియుం గదా
కలిగిన నీడు వత్తు రనఁగాఁ దగు; సాహస దాన సద్గుణం
బులు ధరయందుఁ బుట్టఁగనె పుట్టిన వచ్యుత భూమి భర్తకు 14

అర్థము :

గెలిచిన గెల్పులు = సాధించిన విజయములును, అర్థితతికిన్ = యాచకుల సమూహమునకు, దినము = ప్రతిరోజును, ఇచ్చిన, యీవులున్ = చేసిన దానములును, వహుల్ = వారి లెక్కల పుస్తకములను (బట్టి), తలఁచిన = ఆలోచించినట్లయితే, విక్రమార్కులు ఒకలక్షయు, కర్ణులు కోటియున్ = లక్షమంది విక్రమార్కులూ, కోటిమంది కర్ణులూ, కలిగినన్ = ఉన్నట్లయితేకదా, అచ్యుతభూమిభర్తకుఁ = అచ్యుతరాజుకు, ఈదువత్తురు = సాటి అవుతారు, అనగాన్

తగున్ = అని చెప్పవచ్చును, సాహసదానసద్గుణములు = సాహసము, దానము, అన్న మంచిగుణములు, ధరయందుపుట్టగనె = అచ్యుతరాజు జన్మించినప్పుడే (పుట్టుకతోనే), పుట్టినవి = కలిగినవి.

చాత్పర్యము :

అచ్యుతనాయకుడు సాహసమునందు విక్రమార్కుడిని, దానమునందు కర్తుడిని మించి ఉన్నవాడన్నమాట విజయములనుబట్టి (సాహస గుణమునందు) లక్షవిక్రమార్కులను, ఈవులనుబట్టి (దానగుణములో) కోటికర్తులను, సాటివస్తారనీ, ఈగుణములు నేర్చుకొన్నవిగాక, పుట్టుకతోనే కలిగినవనీ భావం

విశేషము .

ఈ పద్యములో “వహుల్” అన్నపదం మన పండిత వ్యాఖ్యాతలను కొంత కలవర పరిచింది అనందరఘమయిన అర్థం చెప్పి వారు సంతోషించారు.

తిరుపతి వేంకటకవులు “గెలిచిన గెల్పు లర్థి తతికిన్ దినమిచ్చిన యీవులన్ వహుల్” అన్న పాఠము నెత్తుకొని, వహుల్ = పక్షములు అని దిగువను అర్థం ఇచ్చారు

వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు “గెలిచిన గెల్పు లర్థితతికిన్ దినమిచ్చిన యీవులన్ వహుల్ అన్నపాఠాన్నే గ్రహించి “ఈవులన్ = దానములందలి, వహుల్ = విధములను” అని వ్యాఖ్యానించారు.

ఏ విధంగా చూచినా “విధములు, పక్షములు” అనే అర్థాలు పొసగవు.

వేంకట కృష్ణమాచార్యులు “ఈవులున్ బహుల్” అని ముద్రించారు. వారి అభిప్రాయమేమిటో తెలియడాని కవశాశంలేదు

రోజువారీ లెక్కలకు “దినవహి” (Day Book) అని వాడుక ఇప్పటికీ ఉన్నది. ఈ లెక్కలు వ్రాయువారు “దినవహివారు”. ఈ ఇంటి (బిరుదు) పేరుగలవారు ఇప్పటికీ ఈ ప్రాంతాలలో ఉన్నారు

పర్షియన్ భాషలో ‘బహి’ అంటే భాతాపుస్తకం. దీన్నే వహి అంటారు ఈ బహి వికృతి రూపమే, “బయి” ఒరియా భాషలో ఇది “బొయి” అవుతుంది. (బొయి దొరికి అసో = పుస్తకంపట్టుకొనిరా.) వహి, బహి, బయి, బొయిరూపాంతరాలు.

తలచిన = తరచిన = పరిశీలించి చూచిన అని కూడ చెప్పవో వచ్చును. ర, ల లకు అభేదం కదా.

ఆ లెక్కల పుస్తకాలను చూస్తే అచ్యుతరాజు గెల్పులూ, దానాలు అత్యధికంగా కనిపిస్తాయనీ, విక్రమార్కులు కొందరు, కర్ణులు కొందరు అయితేనేగాని సరిపోలలేరనీ భావము

పాఠాంతరాలు

1. “ఛరయందు పుట్టగనె పుట్టిన యచ్యుత భూమిజానికి”
2. “దినమిచ్చిన యీపులుఁ వూల్”
3. “దినమిచ్చిన యీపులుఁ బహుల్”

వేంకట కృష్ణమాచార్యులవారి నారం

అలంకారము .

అతిశయోక్తి, క్రమము

వీరాగ్రేసరుఁ డర్థిపోషణ గుణావిర్భూత భాస్వ ద్యశో
ఛారేయుండు, మణితులాదిక మహాదానావళుల్ నేయఁదా
నారా : మార్గము వెట్టినట్టి ఘనుఁ డాహా : లోకమం దచ్యుత
జ్యోరాజ్ఞాని యొనర్చు పుణ్యమహిమల్ శక్యంబె లెక్కింపఁగన్. 15

అర్థము :

వీరాగ్రేసరుఁడు = వీరులలో శ్రేష్ఠుడు, అర్థి. . . ఛారేయుండు - అర్థి = యాచకులను, పోషణగుఁడ = పోషించుట అను గుణమువల్ల, ఆవిర్భూత = కలిగిన, భాస్వత్ = ప్రకాశించు చున్న, యశః = కీర్తిని, ఛారేయుండు = వహించినవాడు (యాచకులను పోషించుటచేత గొప్ప కీర్తిని గడించినవాడు), మణి తులా అదిక మహాదాన ఆవళుల్ = మణులతో తులాభార దానము మొదలైన గొప్పగొప్ప దానాల వరుసలను (పరంపరగా), చేయఁ = చేయడానికి, తాన్, ఔరా : మార్గము వెట్టినట్టి = దారిజూపినట్టి, ఘనుడు, తంజావూరు రాజులకు దారిచూపినట్టి ఘనుడు (అనగా తులాభారాది మహాదానాలను ఆవంశములో మొట్టమొదట చేసినవాడు), ఆహా : లోకమందు, అచ్యుతరాజుమో = అచ్యుతరాజు శ్రేష్ఠుడు, ఒనర్చు = చేసినట్టి, పుణ్యమహిమల్ = పుణ్యకార్యముల గొప్పతనములను, లెక్కింపఁగన్, శక్యంబె = శక్యమా : కాదన్నమాట

తాత్పర్యము :

యాచకులను పోషించడంవల్ల గొప్పకీర్తిని గడించి మణులతో తులాభారము మొదలైన మహాదానాలను తానుచేసి, తన వంశమువారికి దారిచూపిన అచ్యుతరాజు చాల పుణ్యాలు చేసినవాడని భావము.

విశేషము :

తన బరువుకి సమానమైన మణులనుతూచి వాటిని యాచకులకు ఇచ్చె దానము మణీతులాదికము ఇలాంటి తులాభార దానాలను కరువాతి తంజావూరి నాయకరాజు లిద్దరూ చేసెనట్లు చరిత్ర తెలుపుతున్నది.

అది శబ్దమువల్ల హిరణ్యగర్భము. గోసహస్రము మొదలైన మహాదానాలని తెలియాలి శత్రురాజులపై విజయమును సాధించుప్పుడే మణీతులాదిక దానాలు చేస్తారు. అచ్యుతనాయకు డావిధంగా అనేక విజయాలను సాధించాడని “గెలిచిన గెల్పు లర్ధితతికిన్.....” అన్న 14 వ పద్యములో కవి ప్రకటించాడు.

మణీతులాదిక మహాదానావళి అన్నప్పుడు అవి “గో, భూ, తిల, హిరణ్య, రత్న, విద్య, కన్య, దాసి, శయ్య, గృహ అగ్రహార, రథ, గజ, ఆశ్వ, చాగ, మహిషి” అన్న షోడశ దానాలుగా భావించరాదు ఇవి పేరుకి మహాదానాలని అనినా, తులాభార, హిరణ్యగర్భ, గోసహస్ర, మహామోక్ష మొదలైన దానాలవంటి గొప్పవికావు.

అలంకారము :

అతిశయోక్తి

ర ఘు నా థ రా జు

ఆ పుణ్యఫలంబుగనె ద

యా పాథోరాశి యైన యల యచ్యుత భూ

మీపతికిఁ రఘునాథ

జ్ఞాపాలుం డుదయ మయ్యె జైవాత్మకుడై.

16

అర్థము .

ఆ పుణ్యఫలంబుగనె = (పై పద్యములో చెప్పిన) ఆ పుణ్యముల వలన కలిగిన ఫలమే అన్నట్లుగా, దయా = కరుణకు, పాథోరాశి = (జలరాశి) సముద్రుడు, ఐన, అల అచ్యుతభూమి పతికి = ఆ అచ్యుతరాజుకు, రఘునాథజ్ఞాపాలుడు = రఘునాథరాజు, జైవాత్మకుడై = చిరంజీవిగా (చంద్రునివలె), ఉదయమయ్యెన్ = జన్మించెను.

తాత్పర్యము :

అచ్యుతరాజు చేసిన పుణ్యాల ఫలముగా అతనికి రఘునాథరాజు జన్మించాడని భావము

విశేషము :

జైవాత్మకుడు అంటే చంద్రుడు, ఆయుష్మంతుడు - చిరంజీవి అని అర్థాలు. అచ్యుతుడు (దయా) సముద్రుడు కాబట్టి, అతనికి పుట్టిన కొడుకు రఘునాథరాజు చంద్రునివంటివాడు అని చమత్కారం

అచ్యుతరాజు అంత గొప్పపుణ్యం చేయబట్టే రఘునాథుడివంటివాడు పుట్టాడు. ఈ పద్యంలో అచ్యుతుడి పుణ్యం చెప్పి, ఆ పుణ్యఫలమని రఘునాథపాత్రను ప్రవేశ పెట్టాడు కవి కొత్తవిషయాన్ని ప్రవేశపెట్టవలసి నప్పుడు ఇలాంటి చమత్కారం కవి చూపుతుంటాడు

పారాంతరము :

“ఆ పుణ్యఫలంబుననె” అని వేంకిటకృష్ణమాచార్యులు, వావిళ్ళ శాస్త్రిగార్ల పాఠము.

అలంకారం :

రూపకము, శ్లేష

పుట్టిన దాదిగాఁ తనదు పుణ్యమె దాదిగ, వైరిభూమి భృ
ద్దట్ట మదంబు దా దిగ, సదా దిగధీశ సుతప్రతాపుడై,
పట్టమహాభిషేక బహుభాగ్య ధురంధరుడై యయోధ్య య
న్పట్టణ మేలు సామియె యనఁ రఘునాథ విభుండు వర్ణిలుఁ. 17

అర్థము :

పుట్టినదాదిగాఁ = పుట్టినది మొదలుకొని, తనదు పుణ్యమె = తాను చేసిన సుకృతమే. దాదిగాఁ = పెంచిన దాదిగా తన్ను కాపాడుచుండగా, వైరి = శత్రువులైన, భూమిభృత్ = రాజుల, దట్ట = సమూహము యొక్క, మదంబు = గర్వము, తాఁ దిగఁ = తగ్గిపోగా, సదా = ఎల్లప్పుడు, దిక్ అధీశ సుత ప్రతాపుడై — దిక్ అధీశ = నాలుగు దిక్కులనున్న రాజుల చేత (ఇంద్రుడైన దిక్పతులచేత), సుత = పొగడబడిన, ప్రతాపుడై = పరాక్రమము కలవాడై, పట్టమహా.....ధురంధరుడై — పట్ట మహాభిషేక = గొప్ప పట్టాభిషేకము (మొదలైనటువంటి), బహుభాగ్య = అనేక విధములైన ఐశ్వర్యములను, ధురంధరుడై = భరించినవాడై (కలిగినవాడై), అయోధ్య, అన్ = అను, పట్టణము, ఏలుసామియె అనఁ = పాలించునట్టి ప్రభువే (శ్రీరామచంద్రుడే) అని నిశ్చయించినట్లు, రఘునాథవిభుండు = రఘునాథరాజు, వర్ణిలుఁ = వర్ణించునాడు

తాత్పర్యము .

తన పుణ్యమే తన్ను కాపాడుతూ ఉండగా, శత్రురాజుల గర్వభంగముచేసి, దిక్పతుల ప్రశంసలు పొంది, పట్టాభిషేక మహా ఐశ్వర్యాలతో రఘునాథుడు శ్రీరాముడే అన్నట్లు ఉన్నాడని భావము

విశేషము

చెవ్వప్పు నాయకుడు, అచ్యుత నాయకుడు తంజావూరును విజయనగరసామ్రాజ్యానికి సామంతులుగానే పాలిస్తుండేవారు. రఘునాథరాజే మొదట తంజావూరులో పట్టాభిషేకము చేసికొని చత్రచామర లాంఛనాలను కలిగినరాజు.

శ్రీరాముడు గూడ తన చిన్నతనములో కలిగిన కష్టాలను తన పుణ్యప్రభావమువల్ల తప్పించుకొని, రావణాది శత్రురాజులను ఓడించి, ఇంద్రాది దిక్పాలురచే మెప్పులు పొంది, పట్టాభిషేకభాగ్యము పొందాడు కాబట్టి ఈ రఘునాథుడు ఆ శ్రీరాముడే అన్న అభిప్రాయం కలిగింది.

దిక్ అధీశ నుత అంటే శ్రీరాముడి పరంగా ఇంద్రాది దిక్పతుల ప్రశంసలనీ, రఘునాథుడి పరంగా తంజావూరికి నాలుగు దిక్కులందు ఉన్న రాజుల ప్రశంసలనీ అర్థం చెప్పకోవాలి లేకపోతే, ఇంద్రాది దిక్పాలకులు రఘునాథరాజును పొగిడా రన్నట్లవుతుంది అంత పెద్ద అతిశయోక్తి కూడదు.

పాతాంతరాలు :

తిరుపతి కవులు వద్యం చివరను "రఘునాథ విభుండు వర్ధిరె" అన్నారు. కవి, రఘునాథరాజు ఇద్దరూ సమకాలికులు కాబట్టి 'వర్ధిరె' అని భూతకాలము చెప్పడము సమంజసము కాదు

వేంకటరాయశాస్త్రిగారూ మరికొందరూ "అయోధ్య యన్నట్టణమేలు సామియో యన" అన్న పాతము ఎత్తుకున్నారు దీనిలో రాముడేమో అన్న భ్రాంతి కలుగుతుంది భ్రాంతిమంత మలంకారం అవుతుంది న్యాయంగా ఆ అర్థమే చెప్పాలి.

కాని మన చేమకూరకవికి భ్రాంతికాదు; రఘునాథరాజు అతనికి రాముడే. కావ్యంలో రెండుమూడుచోట్ల ఆ రామభావాన్నే ప్రకటించాడు రాజును —

నా పాలితి రామభద్రుడని

జంగరు పూవుల పూజచేసి

విశేషము :

జైవాత్మకుడు అంటే చంద్రుడు, ఆయుష్మంతుడు - చిరంజీవి అని అర్థాలు. అచ్యుతుడు (దయా) సముద్రుడు కాబట్టి, అతనికి పుట్టిన కొడుకు రఘునాథరాజు చంద్రునివంటివాడు అని చమత్కారం

అచ్యుతరాజు అంత గొప్పపుణ్యం చేయబట్టే రఘునాథుడివంటివాడు పుట్టాడు. ఈ పద్యంలో అచ్యుతుడి పుణ్యం చెప్పి, ఆ పుణ్యఫలమని రఘునాథపాత్రను ప్రవేశ పెట్టాడు కవి కొత్తవిషయాన్ని ప్రవేశపెట్టవలసి నప్పుడు ఇలాంటి చమత్కారం కవి చూపుతుంటాడు

పారాంతరము :

“ఆ పుణ్యఫలంబుననె” అని వేంకిటకృష్ణమాచార్యులు, వావిళ్ళ శాస్త్రిగార్ల పాఠము.

అలంకారం :

రూపకము, శ్లేష

పుట్టిన దాదిగాఁ తనదు పుణ్యమె దాదిగ, వైరిభూమి భృ
ద్దట్ట మదంబు దా దిగ, సదా దిగధీశ సుతప్రతాపుడై,
పట్టమహాభిషేక బహుభాగ్య ధురంధరుడై యయోధ్య య
న్పట్టణ మేలు సామియె యనఁ రఘునాథ విభుండు వర్ణిలుఁ. 17

అర్థము :

పుట్టినదాదిగాఁ = పుట్టినది మొదలుకొని, తనదు పుణ్యమె = తాను చేసిన సుకృతమే. దాదిగాఁ = పెంచిన దాదిగా తన్ను కాపాడుచుండగా, వైరి = శత్రువులైన, భూమిభృత్ = రాజుల, దట్ట = సమూహము యొక్క, మదంబు = గర్వము, తాఁ దిగఁ = తగ్గిపోగా, సదా = ఎల్లప్పుడు, దిక్ అధీశ సుత ప్రతాపుడై — దిక్ అధీశ = నాలుగు దిక్కులనున్న రాజుల చేత (ఇంద్రుడైన దిక్పతులచేత), సుత = పొగడబడిన, ప్రతాపుడై = పరాక్రమము కలవాడై, పట్టమహా.....ధురంధరుడై — పట్ట మహాభిషేక = గొప్ప పట్టాభిషేకము (మొదలైనటువంటి), బహుభాగ్య = అనేక విధములైన ఐశ్వర్యములను, ధురంధరుడై = భరించినవాడై (కలిగినవాడై), అయోధ్య, అన్ = అను, పట్టణము, ఏలుసామియె అనఁ = పాలించునట్టి ప్రభువే (శ్రీరామచంద్రుడే) అని నిశ్చయించినట్లు, రఘునాథవిభుండు = రఘునాథరాజు, వర్ణిలుఁ = వర్ణించునాడు

విశేషములు :

ఈ చక్కని పద్యంలో జ్ఞాపకముంచుకోవలసిన విషయాలు :

కీర్తి తెల్లగా ఉంటుంది తెల్లదనానికి ప్రసిద్ధి పొందినవి : సరస్వతి, పాద రసము, చంద్రుడు, ఆదిశేషుడు, వెండికొండ, రాజలాంఛనాలైన చత్రచామరాలు. వీటినిన్నిటిని రఘునాథుడికీర్తి ధిక్కరించినదని కవి మహాచమత్కారంగా చెప్పాడు

ఆదిశేషుడు విశేషమైన పాండిత్యము కలవాడని ప్రసిద్ధి

అపురి బాయకుండు మకరాంత శశాంత మనోజ్ఞమూర్తి భా
షాపర శేషభోగి . మనుచరిత్ర.

ఇతడికి వేయితలలు ఒక్కొక్క తలలో రెండేసి నాల్కలు ఉంటాయి ఈ నాల్కలన్నిటిని తన వాగ్బంధన విద్యతో కట్టవేసింది రఘునాథుడి కీర్తి.

ఈ పద్యములో విద్యావతియైన ఒకకాంత (1) వాగ్బంధము, (2) రసవాదము, (3) రాజవశ్యము అన్న విద్యలను మొదట అలవర్చుకొని, ఆ వెనుక అత్యంత నిపుణతతో విజయ యాత్రకు బయలుదేరి (1) వేయినాలుకలు కలిగి భాషానిధియైన ఆదిశేషుని నోరెత్తకుండచేసి, (2) వెండికొండను అల్పమైన విలువగల దానిగా పరిహసించి, (3) రాజలాంఛనములైన చత్రచామరముల ఆధిక్యాన్ని ఈసడిస్తున్నట్లున్నది అని చమత్కారము.

రఘునాథునికి కీర్తి భాషనుబట్టి, సంపదనుబట్టి, పరిపాలనను బట్టి, అధికంగా కలిగిందని కవిహృదయము.

రసవాదమున్న విద్యనే 'స్పర్శవేది' లేక, 'పరసవేది' అంటారు.

రఘునాథరాజు రసికుడు కాబట్టే తన (కీర్తి) కాంతను ఇటువంటి అద్భుత కార్యాలను చేయనిచ్చి వినోదాన్ని పొందాడు. చరిత్రాత్మకంగా గూడ రఘునాథరాజు దగ్గరుండిన రామభద్రాంబ, మధురవాణి మొదలైన కాంతలు వెక్కనపు ప్రౌఢితో తమ విద్యాధిక్యాన్ని వెల్లడిచేసి, వండితప్రకాండులనుగూడ మాటాడనీయక, కావ్యరసముల విషయమైన విమర్శనలు చేస్తూ, ప్రభువులను మెప్పించి తమకు వశవర్తులుగా చేసికొనగలిగారు. రఘునాథరాజునభరో 'నేరుకుననిమాటాడగ వారిజభవు నంత వాని వశమే.....' అని కవిచౌడప్పవంటివాడు మెచ్చుకున్నాడు.

పాఠాంతరము :

అన్ని ప్రతులలోనూ, వేదంవారి వ్యాఖ్యానంలోగూడా ఈ పద్యంచివర, ...“చత్ర చామర మహాలక్ష్మి లగ్నన్ శక్యమే” అనే ఉంది చిట్టచివరి మాట ‘కనన్’ కాదనీ, అది ‘నగన్’ అని ఉండవలెననీ నా అభిప్రాయం ఎందువల్ల నంటే, ఉపమానంగా చెప్పిన అన్నిటినీ మించి (తిరస్కరించి)నట్టు కీర్తి ఉందిని చెప్పడమే కవి నియమము సరస్వతికి బంధము, పాదరసానికి వాదము. రాజుకు వశ్యము. అదిశేషుని మూగనుచేయుట, వెండికొండను ఉల్లసమాడుట, అని తిరస్కారము సూచించి, చత్ర చామరాలకు అలాంటి తిరస్కారము వాడకుండ ‘కనన్’ అని, ప్రక్రమం పాటించే చేమకూరకవి అని ఉండడని, దానిని ‘నగన్’ అని ఉంచాను

చివరి మూడు తిరస్కారాల భావము 1 శేషుడిని మించిన భాషాప్రావీణ్యం ఆ రఘునాథరాజు కుందని, 2 వెండికొండకంటె గొప్పనంపద అతనికి కలదని; 3 చత్ర చామరాలను వశపర్చుకొని అంతకంటె గొప్ప సమ్రాట్ లాంఛనాలు కలవని స్పష్టము

పాఠాంతరాలు :

‘కాకున్న’ కు బదులు ‘లేకున్న’ అని పాఠాంతరముంది

“చత్రచామర..” అనడానికి బదులు “శంఖచామర...” అని మరొకపాఠము

“శేషఫణిలోగన్ జేయు.....” తిరుపతి కవుల పాఠము

ఈ పద్యం వేంకటకృష్ణమాచార్యగారి పాఠంలోలేదు.

అలంకారము :

క్రమము, ఉత్పేక్ష, శ్లేష, పరికరము.

నలువగ నెన్ననై న రఘునాథ నృపాలుఁడు గల్గగా, మహీ
స్థలి నిఖిలైక ధర్మములుఁ దామర తంపరలై చెలంగెఁ. గొ
ల్లలుగ నశేష నజ్జన కులంబు సుఖంబు గనెన్, నమస్త వి
ద్యలు గనఁబెల్లఁబాసి మెఱపై వెలపెట్టె సఖాంతరంబులన్.

19

అర్థము :

నలు వగ = నలవక్రవర్తి వంటివానిగా, (నలువ గన్ = నాలుగుముఖములుగలబ్రహ్మతో సమానుడుగా), ఎన్నన్ బస = భావించదగిన, రఘునాథనృపాలుడు = రఘునాథరాజు, కల్గగా = పొలిస్తుండుటచేత, మహీస్థలి = భూమియందు, నిఖిల ఏకధర్మములు = ముఖ్యధర్మము లన్ని, తామరతంపరలై = అత్యధికమై, చెలంగె = కొనసాగుచుండెను, కొల్లలుగ =

సమృద్ధిగా. అశేష = సకల. సజ్జనకులంబు = సజ్జనుల (సత్యవాక్కులైన మునుల) యొక్క సమూహము. సుఖంబు కనెక = సౌఖ్యమును పొందెను. కనటు ఎల్లక = మాలిన్యమంతటిని. పాసి = విడిచిపెట్టి. మెఱపై = మెరుగెక్కి. సభాంతరములక = సభలలోపల (ఇతర సంస్థానములలోను). వెలపెట్టెక = విలువను పొందెను.

తాత్పర్యము :

నలునితో (బ్రహ్మతో) సమానుడుగా భావించదగిన రఘునాథరాజు పరిపాలనలో ధర్మం అత్యధికంగా కొనసాగుతూ ఉండేది. సజ్జనులకు, సకల విద్యులకు ఆదరణ ఎంతో ఉండేది.

విశేషము :

నలచక్రవర్తి పాలనలో ధర్మాలకూ, సజ్జనులకూ, విద్యులకూ చాల ఆదరణ ప్రోత్సాహమూ ఉండేదని ప్రసిద్ధి.

రఘునాథనాయకుడు మంచి ప్రభువు కాబట్టి నలచక్రవర్తివంటి వాడని భావించే వారు. కాబట్టి 'నలు (ని) వగన్' నలుని విధముగ అన్నాడు కవి. ఆ మాటలనే శ్లేషతో విరిచి నలువగక = నలువ (బ్రహ్మ)గా ఎన్నదగిన వాడని ఇంకొక అర్థం చూపి చమత్కరించాడు. బ్రహ్మగా ఎన్నతగినవాడు కాబట్టి, అతని రాజ్యంలో బ్రహ్మ పరిపాలనలో ఉండవలసిన లక్షణాలన్నీ ఉన్నాయని నిరూపించాడు. మొదట బ్రహ్మత్వం శ్లేషవల్ల కల్పించి, పరిస్థితులవల్ల ఆ బ్రహ్మత్వాన్ని సమర్థించాడుకవి.

దీనిలో బ్రహ్మగా ఎంచడం కారణమూ, ధర్మాలు, సజ్జనులు, విద్యులు బాగుండడం దానివల్ల కలిగిన ఫలితమూ అవుతాయి ఈ ఫలితంవల్ల అతడు బ్రహ్మగా ఎంచబడతాడు అనడం కవి అభిప్రాయాన్ని తారుమారుచేయడం అవుతుంది. కాబట్టి 'నలువగా', చెప్పడానికి ఒక ఆధారముండాలి. దానిని 'నలువగ' మీది శ్లేషవల్ల కల్పించాడు కవి.

కవి రఘునాథుని (నలువ) బ్రహ్మగా చెప్పాడు. బ్రహ్మ ధర్మములకు ఆధారము, మునులకు ఆశ్రయము, సరస్వతికిభర్త కాబట్టి, క్రమముగా ఇక్కడ ధర్మములు సమృద్ధిగా ఉండి, సజ్జనసమూహము (సత్యవాక్కులగు మునులసమూహము) సుఖము పొంది, విద్యులు నిర్మలములై వికాసము పొందాయని అభిప్రాయం.

రఘునాథరాజు కవులకు, విద్వాంసులకు చూపిన ఆదరమునుబట్టి దక్షిణదేశము నందలి అనేక ఆంధ్ర, ఆంధ్రేతర సంస్థానములవారు ఆంధ్రకవులను పోషించడం ఒక

గౌరవసూచకంగా భావించేవారు. చరిత్రాత్మకంగా పుదుక్కోట, మధుర, నేలం, మైసూరు మొదలయిన సంస్థానముల రాజసభలలో ఆంధ్రకవులకు ఆదరణ విశేషముగా లభించేది. కాబట్టే విద్యలు సభాంతరములకై (= ఇతర రాజసభలలోగూడ) వెలపెట్టెను అని కవి సూచించాడు ఇది అతిశయోక్తికాదు.

మనకవి దృష్టిని రఘునాథరాజుతో సరిపోల్చదగినవారు శ్రీరాముడు, అర్జునుడు, నలుడు మాత్రమే.

అకారమున నలునంత వాడెనెకా :

హయనమ్యగారూఢి సంతవాడె ,

అని గూడ నలునితో సరిపోల్చాడు కవి.

సమస్త విద్యలు అన్నందువల్ల రఘునాథుని కాలంలో ఉండిన సంస్కృతాంధ్ర భాషల సాహిత్యము, సంగీతము, శిల్పము, చిత్రలేఖనము, భరతనాట్యము, నాటకకళ, యక్షగానము మొదలైన వన్నీ ఊహించుకోవాలి.

ఈ పద్యంలో నిఖిల ధర్మాలు, అశేష సజ్జనకులంబు, సమస్త విద్యలు అని చెప్పడంవల్ల ఈ గుణములు అక్కడక్కడ అసంపూర్ణంగా కాక అధికవ్యాప్తిలో ఉన్నవని తెలుసుకోవాలి.

పాఠాంతరము :

“ఒరపై... వెలపెట్టె సభాంతరంబులకై.” ఒరపై = అందముకల్గి.

అలంకారము :

ఉపమ, శ్లేష.

తైలములెక్కి, యష్ట మదసామజ మౌకుల మీఁదుగా, మహా
కోల కులేంద్రు వాడి బలు కొమ్ముమొనంబడి, సర్వదా విష
జ్వాలలు గ్రమ్ము శేషు తల చాయనె యోడకవచ్చి కూడె, నా :
భూ లలితాంగి కెంతవలసో రఘునాథ న్మపాలమౌళివైకా.

అర్థము :

తైలములు ఎక్కి = భూమిని మోస్తున్న పర్వతములపై ఎక్కి (కొండలెక్కుతూ దిగుతూ), అష్టమద సామజ మౌళుల మీదుగా = ఎనిమిది మదించిన దిగ్గజముల తలల మీదుగా ప్రయాణించేసి, మహాకోల కులేంద్రు = కోలమంటే వరాహము, కులజుడగుడు అంటే అజాతికి రాజు. మహాకోలకులేంద్రు డంటే విష్ణు మూడో అవతారమైన అదివరాహము, దాని యొక్క, వాడి = సూదిగా ఉన్న, బలు = పెద్ద, కొమ్ము = కోరయొక్క, మొనకపడి = సూది చివరమీదపడి, (వరాహావతార సందర్భమున అదివరాహము భూమిని తన ముద్దతో ఎత్తి నప్పుడు దాని కోరమొనమీద భూమిపడ్డదికదా!), సర్వదా = ఎల్లప్పుడు, విషజ్వాలలక్రమ్ము = విషాగ్నిజ్వాలలు విశేషముగా వ్యాపింప జేస్తున్న, శేషుతలచాయనె = అదిశేషుని వేయిపడగల దారినే (అపడగల మీదనుంచే), ఓడక = భయపడక, వచ్చి, (భూలలితాంగి) కూడె = రఘునాథుని కలుసుకొన్నది, ఔ = ఓహో! భూ లలితాంగికి = భూమి అనే కోమల శరీరము కల కాంతకు, రఘునాథ, నృపాల మౌళిపై = రాజశ్రేష్ఠునిమీద, ఎంతవలబో = ఎంత అనురాగమో కదా!

శాత్పర్యము :

పర్వతాలు, అష్టదిగ్గజాలు, అదివరాహము, అదిశేషుడు, భూమినిమోస్తుంటాయని ప్రసిద్ధి. వీటన్నిటి కంటె ఎక్కువ చక్కగా రఘునాథరాజు తన్ను భరించగలడని, భూమి వాటన్నిటిని విడిచి ఇతనిని చేరిందని భావం.

విశేషములు :

వలపు కలిగిన కాంత ఎన్ని కష్టాలైనా లక్ష్యపెట్టక, వాటిని అతిక్రమించి తన ప్రియుని చేరినట్లే, ఇక్కడ భూదేవి అన్న కాంత కొండలెక్కి, మదగజాల తలలమీదుగా నడిచి, అదివరాహం వాడి కోరమీద పడి లక్ష్యపెట్టకుండా, నాగరాజు విషజ్వాలల దారిని తప్పించుకొనివచ్చి, రఘునాథరాజును కలుసుకొన్నది.

భూమిని(భూధరములు) కొండలు, దిగ్గజాలు, అదిశేషుడు భరించి ఉంటాయని ప్రసిద్ధి. ఇదిగాక మూడవ అవతార ఘట్టములో ప్రళయసముద్రములో భూమి మునిగి ఉండగా వరాహము (మహాకోలకులేంద్రుడు) ఆ భూమిని తన వాడికోరలున్న ముద్దతో ఎత్తినాడని పురాణకథ.

రాజును కూడ భూభృత్ అంటారు - భూమిని భరించేవాడు కాబట్టి. ఈ పద్యంలో గజములు మదించినవి కాబట్టి వాటి తలలమీద నడవడం మహాప్రమాదకరం.

అదిశేషుడి వేయిపడగలు విషజ్వాలలు కక్కుతూ ఉండగా, అపడగల దారినే రావడం మహాసాహసం.

చాయనె = ప్రక్కనే అని కొంద రర్థం చెప్పతారు

చాయనె = త్రోవ, మార్గము (సూ ని) అని అర్థం కూడా ఉంది

అది చరాహం కోరి కొమ్ములాగా చాల గట్టిగా సూదిమొనతో ఉంటుంది శరీరాన్ని చీల్చివేయగల దానిమీదపడి, అది గుచ్చుకొంటూన్నప్పటికీ లక్ష్యపెట్టకుండా రావడం మరీ సాహసము

కష్టాలకు అలవాటుపడిన మోటుమనిషి అయితే ఈపనులు చేయవచ్చునేమో కాని ఈ కాంత లలితాంగి = కోమలమైన శరీరము కలది. కాబట్టే ఇంకా ఎక్కువ సాహసం అన్నమాట. ఇన్ని కష్టాలను లక్ష్యపెట్టకుండా పరుగున వచ్చి చేరిన ఆ భూకాంతకు వలపు అత్యధికమని వేరే చెప్పనక్కరలేదు.

ప్రియుడ్ని వెతుక్కుంటూ ఈలాగ వచ్చేకాంతను “అభిసారిక” అంటారు ఈ భూలలితాంగి అభిసారికలాగ వచ్చిందని కవి చెప్పకుండా చెప్పాడు.

శైలములు = (మహేంద్రము, మలయము, సహ్యాము, శుక్తిమంతము, గంధ మాదనము, వింధ్యము, పారియాత్రము, అన్న) సప్తకులపర్వతాలుగా అర్థం చెప్పడం పొరపాటు. ఇవి ఒక్క భారతవర్షంలో ఉన్నవేకాని, యావత్ భూమిని భరించిన మహాపర్వతాలు కావు. కవి భారతవర్షాన్నే యావత్భూమిగా భావించాడని, ముఖ్యంగా ఈ పద్యములో, అనడం మనకు సాహసమవుతుంది ఈలాంటి కులగిరులు అన్ని వర్షాలలోను ఉంటాయి. ఇలాంటి వర్షాలు కొన్ని కలిసి జంబూద్వీపం, అలాంటి ద్వీపాలు ఏడు కలిస్తే భూమి అవుతుంది. దానిని మోసేవి మన కులపర్వతాలు కానేరవు మర్యాదా పర్వతాలవంటి వెన్నో ఉన్నాయని పురాణాలు చెప్పుతున్నాయి.

శైలములు, దిగ్గజాలు, అదివరాహం, అదిశేషుడు అన్న ఇవన్నీ చక్కగా భరించలేని కార్యం రఘునాథరాజు ఒక్కడే భరిస్తున్నాడని ధ్వని.

పాతాంతరాలు :

“మహాకోలము వెన్నుదాటి పలుగొమ్ము మొననొలిడి”

వేంకటరాయ శాస్త్రిగారూ, బులుసువారూ.

వేంకట కృష్ణమాచార్యులవారూ, తిరుపతి వేంకటకవులూ మన పాతాన్నే ఎత్తుకున్నారు.

ఇక్కడ వెన్నుదాటడ మేమిటో శాస్త్రిగారు చెప్పలేదు బులుసువారు “మహాకోలము వెన్నుదాటి = ఆదివరాహము వీపు నతిక్రమించి, పలుగొమ్ము మొనంబడి = (ఆ వరాహము యొక్క) పెద్దకొమ్ము చివరఁబడి” అని అర్థం చెప్పారు ఈదాటినది భూమికావారి ఎందుకు దాటవలసి వచ్చిందో తెలియదు దాని వెన్ను దాటాలంటే ఎవరైనా ఒక పక్కనుంచి రెండో పక్కకు దాటుతారు అలా దాటుతే, దానికోరమీద పడడానికి అవకాశంలేదు. కోరమీద పడాలంటే తోకవైపునుంచి దాటాలి అది కేవలం అనహజం. పైగా పలుగొమ్ము అంటే పెద్ద కొమ్ముకాదు. కొమ్మువంటి పన్ను అని చెప్పాలి ఇంతకూ ఆదివరాహం భూమినెత్తినప్పుడు భూమిచేసిందిగాని, దాటిందిగాని ఏమీలేదు.

కొమ్ము అంటేనే పందికోర అన్న అర్థం ఉంది అందుచేత ‘పలు’ అన్నమాటకోసం తాపత్రయపడ సక్కరలేదు. పందికోరకు పల్ల అని చెప్పడం గూడా బాగుండదు. కోరకు కొమ్ము అనడానికి —

నీటిలో మునిగిన నేల చేడియ
కొమ్ముకొన నుబ్బనెత్తిన ఘోణివీవ.

— పారిజాతావహరణం

అరయగ నెల్ల లోకములు సంకిలినొంద మహర్ణవంబులో
నొరగి నిమగ్నమైన ధర నుద్ధతి కొమ్మున నెత్తినట్టి యా
కిరిపతి

భాగవతము 8-804

అలంకారము :

సరికరము, ఉత్త్రేష

రత్నాకరాం తోర్వరా విహారుండౌట
నగ్రహారము లసంఖ్యముగఁ జేసె;
నమిత దానవిసోది యగుటఁ గజ్జంతర
భద్రకుంభిక్షణ పరతఁ దనరె;
దక్షిణ నాయకోత్తముఁ దౌట మేలైన
మలయజగంధి మండలము నేలె;
భరత విద్యా ధురంధరుఁ దౌట రంగస్థ
లంబు రామాలంకృతంబు చేసె;

నార : కర్ణాట సింహాస నాధిరాజ్య
భరణ నిపుణ రణోద్ధండ బాహుదండ
జనిత సౌపత్న్య సంవాద జయరమా మ
హిలలిత కేశి రఘునాథ నృపతి మాళి.

21

ఈ పద్యములో రఘునాథరాజు అభిలాషతో కళాప్రియుడగా చేసిన కొన్ని పనులూ, రాజుగా చేసిన కొన్ని పనులూ కవి వర్ణించాడు

అర్థము :

(౧) రత్నాకర... ..దౌట - రత్నాకర = రత్నములకు నిలయమైన, ఉర్వరా = ప్రదేశమున, (రత్నాలు ఎక్కువగా దొరికే ప్రదేశంలో), విహారుండు = (తిరిగే) పాలించేవాడు, టౌట = అవుటచేత, అగ్రహారములు = శ్రేష్ఠమైన రత్నహారములు, అసంఖ్యముగ = లెక్కకు మిక్కిలిగ, చేయించాడు అంతేకాదు - రత్నాకర = సముద్రము, అంత = అంతముగాగల (సముద్రమువరకు వ్యాపించి, అనగా-విశాలమైన), ఉర్వరా = భూమియందు, విహారుండు = తిరుగునట్టివాడు, (పాలించువాడు), టౌటన్ = అగుటచేత, అగ్రహారములు = బ్రాహ్మణులకు దానముగా ఇచ్చే గౌరవాలను, అసంఖ్యముగ = లెక్కకు మిక్కిలిగ, చేసెన్ = నిర్వహించాడు

(౨) అమిత = విశేషమైన, దాన = ఏనుగు మదమునందు, వినోది = ఆసక్తిగలవాడు, అగుటన్ = కాబట్టి, కక్ష్యంతర = కోటలోని అంగణాలలో, భద్రకుంభీ = భద్రజాతి ఏనుగులను, ఈక్షణపరతన్ = చూచుటయం దాసక్తితో, తనరెన్ = ఒప్పెను. అంతేకాదు :- అమితదానవినోది = విశేషముగా దానములు చేయుటయందు ఆసక్తి గలవాడు, అగుటన్ = కాబట్టి, కక్ష్య.....పరత - కక్ష్యంతర = కోటలోని అంగణములందుగల, భద్రకుంభీ = (దానదారకొరకు ఉంచబడిన) బంగారు కలశములను (ఉపయోగించు), క్షణ = ఉత్సవమునందలి, పరతన్ = ఆసక్తితో, తనరెన్ = ఒప్పెను.

(౩) దక్షిణనాయక ఉత్తముడు = (అనేకభార్యలను సమముగ సంతోషపెట్టు) దక్షిణనాయకులలో శ్రేష్ఠుడు, కాబట్టి, మలయజగంధి మండలమున్ - మలయజగంధి = చందనగంధుల (ప్రీతి), మండలమున్ = సమూహమును, ఏలెన్ = పాలించెను, అంతేకాదు - దక్షిణనాయకొత్తముడు = దక్షిణదేశ రాజులలో శ్రేష్ఠుడు, కాబట్టి, మలయజగంధి = చందనపు వాననగల, మండలమున్ = ప్రదేశమును, ఏలెన్ = పాలించెను (దక్షిణమున మలయ పర్వతము చందనవృక్షాలకు ప్రసిద్ధి, కాబట్టే మలయజమంచే చందనమని అర్థము).

(౪) భరతవిద్యా ధురంధరుడు = భరతనాట్య మనే విద్యయందు ఆరితేరిన వాడు, టౌటన్ = అగుటచేత, రంగస్థలంబున్ = నాటకరంగస్థలాన్ని, రామా అలంకృతంబు =

శ్రీలతో అలంకరించబడిన దానిగా. చేసెన్ = చేసెను అంతేకాదు - భరతవిద్యాధురంధరుడు = శ్రీరామసోదరుడైన భరతుని వివేకమువంటి వివేకముగలవాడు, టెటన్ = అగుటచే, రంగస్తలంబు = శ్రీరంగక్షేత్రమును, రామ అలంకృతంబు = శ్రీరామ విగ్రహముతో అలంకరించబడినదానిగా, చేసెను

టెరా = అహా ! రఘునాథస్వపతిమోళి = రఘునాథరాజశ్రేష్ఠుడు, కర్ణాట.....లలిత కేళి - కర్ణాటసింహాసన = కర్ణాటదేశం పాలిస్తున్న (విజయనగర) రాయలవారి, ఆధిరాజ్య = రాజ్యాధికారమును, భరణ = పోషించుట (నిలుపుట) యందు, నిపుణ = నేర్పుగలిగి, రణ = యుద్ధములలో, ఉద్దండ = ప్రచండమైన, బాహుదండ = దండమువంటి భుజమువల్ల, జనిత = కలిగించబడిన, సావత్స్య = సవతితనము వల్ల కలిగిన, సంవాద = వాదులాటగల, జయ రమా = విజయలక్ష్మి యొక్కయు, మహీ = భూదేవి (రాజ్యలక్ష్మి) యొక్కయు, లలితకేళి = ముచ్చటైన క్రీడ కలవాడు (ఆ ఇద్దరి సవతుల వాదులాటను చూస్తూ వినోదించేవాడు).

తాత్పర్యము :

రత్నాకరాంత రాజ్యమును పాలించినవాడు కాబట్టి రత్నహారములను చేయించాడని, బ్రాహ్మణ అగ్రహారములను నిర్మించాడని : అమితమైన దానవినోదిగా మడించిన గణములను చూచేవాడని, దానధారకు ఉపకరించు పూర్ణకుంభములను ఉపయోగించుటయందు ఉత్సాహపాత్ర కలవాడని; దక్షిణనాయకోత్తముడయి, శ్రీల సమూహమును, దక్షిణదేశమును ఏలేవాడని, భరతవిద్యాధురంధరుడొక రంగస్తలమును శ్రీలతో అలంకరించాడని, శ్రీరంగక్షేత్రమునందు శ్రీరామవిగ్రహము నెలకొల్పాడని అభిప్రాయం

ప్రచండమైన రఘునాథరాజు బాహుదండము రాజ్యాన్ని భరిస్తూ ఉంది (భూమిని మోస్తున్నది); విజయాల నార్జిస్తుంది. కాబట్టి రాజ్యలక్ష్మి, విజయలక్ష్మి ఒకరితోనొకరు ఈ బాహుదండము నాదంచే నాదని సవతులవలె వాదులాడడము రాజుకు వినోదకారణముగా ఉంది అని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యము పెద్దపాదములలో మొదటి దశమున కారణమును, రెండవ దశమున కార్యమును కవి పేర్కొన్నాడు. శ్లేషవల్ల ఒక్కొక్క దశమునకు రెండేసి అర్థాలను సాధించి, మొత్తము ఎనిమిది మహాకార్యములను కవి సూచించాడు. వానిలో రఘునాథరాజుకు వ్యక్తిగతంగా ఉన్న ప్రియకార్యములు—ముక్తాహారప్రీతి, గణముఖదర్శనము, విదుషీమణుల ఆదరణ, నాటకాభిరుచి అనిన్నీ, రాజుగా అతని కార్యాలు అగ్రహారాలివ్వడము, దానాలు చేయడము, దేశపరిపాలనయు, దేవాలయ

ద్ధరణ (శ్రీరంగమున శ్రీరామ విగ్రహము నెలకొల్పడము) అనినీ, చమత్కారంగా కవి సూచించాడు.

మొదటి చరణంలో “రత్నాకరాంతోర్వరా విహారుండౌట” అన్నదానికి పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు రెండర్థాలు చెప్పలేదు. కవి ప్రక్రమాభిమానానికి భంగం కలగకుండ ప్రయత్నించాను రత్నాకర = రత్నాలుదొరికే స్థలమనీ, సముద్రమనీ చెప్పడం తప్పు కాదు; సమంజసం గూడ

రెండవ పాదమున భద్రకుంభీక్షణత రఘునాథ రాజునకు అలవాటు అయినట్లు పైన “మాద్యద్ధంతి ముఖార్చనా నియమమున్” అన్నపద్యము సాక్ష్యము.

మూడవపాదమునకు తార్కాణముగా మధురవాణి రామభద్రాంబాదులు రఘు నాథరాజు ఆదరణలో ఉన్నారు

పలువురు భార్యలందు సమముగా ప్రవర్తిస్తూ, అందరినీ సంతోషపరచువాడిని దక్షిణ నాయకుడంటారు ఇతడు శృంగార నాయకులలో ఒకడు

చేమకూరకవి కాలములో, అనగా 1600 ప్రాంతంలో, కర్ణాటకరాజ్యము పాలించే రాజును చెప్పవలసి వచ్చేటప్పుడు రాయలవారనీ, “సింహాసనము” అనీ, వ్యవహరించడము ఉండేది. రాయల ఆజ్ఞ అనడానికి సింహాసనం ఆజ్ఞ అనేవారు - ప్రస్తుతము “కోర్టు ఉత్తరువైనది” అన్నప్పుడు జడ్జిగారి ఉత్తర్వు అయినది అని మనము అర్థముచేసుకున్నట్లే. కాబట్టి, ‘కర్ణాట సింహాసనాధిరాజ్యభరణ’ అన్నమాటలకు కర్ణాట రాజాయొక్క రాజ్యాధికారమును పోషించుట, నిలుపుట అన్న అర్థమే చెప్పవలెను.

అంతేగాని, వేంకటరాయశాస్త్రిగారు వ్యాఖ్యానించినట్లు, “కర్ణాటసింహాసన..... భరణ = కర్ణాటదేశపు గద్దెయందు రాజాధిరాజత్వమును వహించుటయందు” అని అనకూడదు. బులుసువారివలె, “రాజుల నందరినీ జయించి కర్ణాటరాజ్యము నేలిన వాడని” గూడ అనకూడదు.

చారిత్రకంగా రఘునాథరాజు పెనుగొండలోను, తోపూరులోను విజయనగర రాజ్యశత్రువులను ఓడించి రాయలను సుస్థిరంగా సింహాసనముమీద కూర్చుండ బెట్టాడే గాని, తాను కూర్చోలేదు. ఈ సత్యాన్నే రఘునాథరాజు కొడుకు విజయ రాఘవ నాయకుడు తన రఘునాథ నాయకాభ్యుదయ కావ్యములో తెలిపాడు.

“దురములో నల పొండ్య తుండిర పతుల
చేరి గెల్చిన గెల్చు సింహాసనమున
ఆ రామదేవ రాయల నిల్పుటయును
పదరక వ్రాసిన భావముల్ మెరయ   ”

కొబ్బటి, రఘునాథరాజు కర్ణాటక రాజును సింహాసనమునందు నిలిపిన వాడేగాని, ఆరాజ్యమును ఏలినవాడుకాదు. ఆ ఉద్దేశము ఉన్నవాడూకాదు. రాయలకు విశ్వాస పాత్రుడైన మిత్రుడు.

“రంగస్థలంబు రామాలంకృతంబుచేసె”-తన తండ్రి అచ్యుతనాయకుడు మహా భక్తితో కైంకర్యములు నడిపించే శ్రీరంగ క్షేత్రములో రఘునాథరాజు ఇష్టదైవతమైన శ్రీరామచంద్ర విగ్రహాన్ని ప్రతిష్ఠించాడు. ఇంతేగాక అనేక పుణ్యస్థలాల్లో, దేవాలయాల్లో, రామవిగ్రహము లేనిచోట ఆ విగ్రహాన్ని నెలకొల్పి తన రామభక్తిని ప్రకటించాడు.

ఈ విషయాన్నే తాను వ్రాసిన వాల్మీకి చరిత్రలో ఆశ్వాసాంతగద్యంలో.....
“రామనేతు, శ్రీరంగ, విజయరాఘవపురి, కుంభకోణాది దివ్యస్థల ప్రతిష్ఠాపిత రామభద్ర.....”అని రఘునాథ నాయకుడు వ్రాసుకున్నాడు.

ఆరోజులలో స్త్రీలు నాటకాలలో పాల్గొనేవారుకారు. పురుషులే ఆడవేషాలు వేసేవారు. రఘునాథుడు స్త్రీలచేత గూడా నాటకా లాడించేవాడు.

పాఠాంతరాలు :

వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, గీతపద్యములోని “రణోద్దండ బాహుదండ” అనడానికి బదులు,
“గుణోద్దండ బాహుదండ” అన్నపాఠం ఎత్తుకొని, “రాజత్వమును వహించుటయందు నేర్పు గల గుణముచేత సమర్థమైన.....” అని వ్యాఖ్యానించారు.

తిరుపతివారు పద్యారంభములో “రత్నాకరాంతర్ వరదీప్త హరుడౌట” అన్నపాఠం అంగీకరించారు. అప్పుడు సముద్ర మధ్యమున ఉన్న శ్రేష్ఠమైన ద్వీపములను పాలించినవాడు అని అర్థము చెప్పకోవాలి. కాని ఈ అర్థము బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారములు ఇచ్చేను అనుదానికి అనుగుణముగా ఉండదు.

వేంకట కృష్ణమాచారిగారు “జయరమా మహీయవతితే?” అన్నపాఠం ఎత్తుకున్నారు.

అలంకారము :

శ్లేష.

రాజున్ భోగియు సౌమ్యుఁడు గవియు సర్వజ్ఞుండు నీ డౌననన్
దేజః ప్రౌఢవచో వివేక నయ భూతి శ్లాఘలన్ మించు; నౌ
రాజున్ భోగియు సౌమ్యుఁడు గవియు సర్వజ్ఞుండు నెబ్బంగులన్
యోజింపన్ రఘునాథ భూరమణవర్యుండే ధరామండలిన్

22

అర్థము .

రాజున్ = చంద్రుడును, భోగియున్ = ఆదిశేషుడును (భోగము అనగా పడగ, కలది పాము), సౌమ్యుఁడున్ = (సోముడు అనగా చంద్రుడు, అతని కొడుకు సౌమ్యుడు) బుధుడును, కవియున్ = శుక్రుడును, సర్వజ్ఞుండున్ = శివుడును, ఈడు టెను అనన్ = సాటియగుదురు అనునట్లుగా, తేజః..... శ్లాఘలన్ -(క్రమంగా) తేజః = కాంతియందు, ప్రౌఢవచః = మాటనేర్పునందు, వివేక = తెలివിയందు, నయ = నీతియందు, భూతి = ఐశ్వర్యమునందు, శ్లాఘలన్ మించున్ = పొగడ్తలచే అతిశయించును, టెన్ : అంతేకాదు:— ఎబ్బంగులన్ యోచింపన్ = ఎన్నివిధముల ఆలోచించినను, రాజున్ = పరిపాలించువాడును, భోగియు = భోగముల ననుభవించువాడును, సౌమ్యుఁడు = సమరసభావము కలవాడును, కవియున్ = కవీశ్వరుడును, సర్వజ్ఞుండు = సకల విద్యలు ఎరిగినవాడును, ధరామండలిన్ = ప్రపంచము నందు, రఘునాథ, భూరమణవర్యుండే = రాజశ్రేష్ఠుడే మరియొకడు లేడని భావము.

తాత్పర్యము :

రఘునాథుడు చంద్రునివంటికాంతిని, ఆదిశేషునివంటి మాటకారి తనమును, బుధునివంటి వివేకమును, శుక్రునివంటి నీతిని, శివునివంటి ఐశ్వర్యమును కలవాడు. అంతేకాదు చక్కని పరిపాలనము, భోగానుభవము, సమరసభావము, ప్రశస్తమైన కవిత్వము, అపారమైన జ్ఞానము కలవాడని భావము.

విశేషములు :

ఈ పద్యములో మొత్తము పది మందిగుణాలు చెప్పాడు కవి. మొదట ఉపమానాలుగా చెప్పిన రాజు, భోగి, బుధుడు, కవి, సర్వజ్ఞుడు అన్నమాటలు, సుప్రసిద్ధులయిన వ్యక్తులను తెలిపేవి ఆ మాటలనే ఉపయోగించి మూడవచరణంలో గొప్ప గుణములుగల ఒక్కవ్యక్తిని తెలియజేసి కవి చమత్కరించాడు.

చంద్రుడు మొదలయిన ఆ అయిదుగురు ఒక్కొక్క గుణానికే ప్రసిద్ధులు. కాని రఘునాథుడు ఆ ఐదుగుణాలకూ ప్రసిద్ధి కలవాడని కవిహృదయము.

కొందరనుకొన్నట్లు చివరనున్న “ధరామండలిన్” అన్నది పాదపూరణము కాదు. ఎందుచేతనంటే, పై నచెప్పిన ఉపమానాలన్నీ చంద్రుడు, ఆదిశేషుడు, బుధుడు, శుక్రుడు, శివుడు అన్నవారితో వీరందరు ఈలోకానికి చెందినవారుకారు ఈలోకంలో సరిపోల్చురానికి ఎవరైనా ఉన్నారా అని అడిగితే దానికి కవి ఇచ్చిన బదులు, ఈ “భూరమణ వర్యుండే ధరామండలిన్” అని, ఎంతో అభిప్రాయముతో ఆ పదము ప్రయోగించాడు పారాంతరాలు :

“వేభంగులన్ యోజించినన్” అని ఎబ్బంగులన్ = ఏలాగు ఆలోచించినా అన్నదానికి బదులు, వేయివిధాల ఆలోచించినా అని అర్థమవుతుంది భావంలో వ్యత్యాసంలేదు

తీరపతి కవులు “భోగి = రాహువు, సర్వజ్ఞుడు = అంగారకుడు” అన్న అర్థాలుగూడ చూపించారు ఈ అయిదుగురిని గ్రహాలుగా చూపాలన్న అభిలాష : మాటకారి తనానికి రాహువుతో పోల్చడం బాగుండదుకదా ఏమయినా కవి ఉద్దేశంలో ఆ అర్థంలేదు

అలంకారము :

శ్లేష, క్రమము, వక్రోక్తి.

అరిది సింగపుఁబల్ల మమరించె నేరాజు
మేలుఁ దేజికిఁ బదివేలుసేయఁ,
జితిలి బంగరుదిండ్ర పికిలి కుచ్చుల యంద
లం బెక్కి నేరాజు లక్షసేయఁ,
గనక మయంబుగాఁ గట్టించె నేరాజు
సాటిలేని నగళ్ళు కోటిసేయఁ,
గంఠమాలిక మొదల్ గాఁ బెట్టె నేరాజు
గొప్ప సొమ్ములు పదికోట్లుసేయఁ,
నతఁడు ప్రభుమాత్రుడే బహుళాగ్రహార
నిత్య సత్ర మహాదాన నిరతపోషి
తాపిమాచల సేతు ద్విజాభిగీర్ణ
పుణ్యవిభవుండు రఘునాథ భూవిభుండు

23

ఈ పద్యంలో రఘునాథుడు ఉపయోగించిన వస్తువుల ఆదిక్యమున్నూ, అతనికిగల కళా దృష్టిన్నీ కవి సూచిస్తున్నాడు.

అర్థము :

(౧) ఏరాజు, మేలుతేజికి = శ్రేష్ఠమైన తన గుర్రమునకు, పదివేలుసేయ = పదివేల వరహాలు వెలచేయునట్లుగా, అరిది = అపురూపమైన, సింగపు సల్లము = సింహముఖముగల జీనును (సింహ చర్మంతో చేసిన జీను అనిగాని), ఆమరించె = చేయించెనో,

(౨) ఏరాజు, లక్షసేయ = లక్షవరహాలు వెలచేయునట్లువంటి, చికిలిబంగరుదిండ్ల = బంగారు నగిషి పనితో నున్న తలగడదిండ్లతో, పికిలి కుచ్చుల అందలంబు = పికిలి పిట్టల పట్టుతో చేసిన కుచ్చులుగల (కుచ్చుల అలంకరణముతో ఉన్న), అందలంబు = పల్లకి, ఎక్కె = ఎక్కెనో,

(౩) ఏరాజు, కోటిసేయ = కోటివరహాలు విలువగునట్లు, కనకమయంబుగా = బంగారు (అలంకరణల)తో నిర్మింపబడిన, సాటిలేని, నగళ్ళు = మేడలు, కట్టించె = నిర్మించెనో,

(౪) ఏరాజు, పదికోట్లు సేయ = పదికోట్లవరహాలు విలువయగునట్టి, కంఠమాలిక = కంఠహారం, మొదలగా, గొప్పసొమ్ములు = విలువైన నగలు, పెట్టె = ధరించెనో,

అతడు, బహుళ.....విభవుండు - బహుళ = అనేకములగు, అగ్రహార = అగ్రహారముల చేతను, నిత్యసత్ర = నిత్యమును భోజనముపెట్టు సత్రములచేతను, మహాదాన = గొప్పగొప్ప దానముల చేతను, నిరత = ఎల్లప్పుడు, పోషిత = పోషింపబడిన, ఆహిమాచల సేతు = హిమవత్పర్వతము మొదలు సేతువు వరకు గల ప్రదేశంలోని, ద్వీజ = బ్రాహ్మణుల చేత, ఆగీర్ణ = ఎక్కువగా కొనియాడబడిన, పుణ్యవిభవుండు = పుణ్యసంపద కలవాడు, రఘునాథ భూవిభుండు = రఘునాథరాజు, ప్రభుమాత్రుడే = సామాన్య ప్రభువా :

తాత్పర్యము :

మిక్కిలి విలువచేసిన సింహపుజీనూ, పికిలికుచ్చుల పల్లకి, బంగారు అలంకరణలతో ఉన్న మందిరాలూ, ఆమూల్యమైన ఆభరణాలూ నిర్మించినవాడు ఈతడిచ్చిన దానాలతో తృప్తిపడ్డ ఆ సేతుశీతనగ బ్రాహ్మణులు ఇతనిని పొగుడుతుంటారు.

విశేషము :

ఈ పద్యంలో పదివేలు, లక్ష, కోటి, పదికోట్లు చూపుతూ కృమాభివృద్ధిని కవి చూపించాడు. రఘునాథరాజు అగ్రహారములు, నిత్యసత్రములు, మహాదానములవల్ల, యావద్భరతఖండంలోని బ్రాహ్మణులు (అన్నిమతాలవారు) సంతుష్టులై నారవి భావము.

ఇతడు కట్టించిన అందమైన నగళ్ళు, రామసౌధము, ఇందిరామందిరము, విజయవిలాసము (భవనము) మొదలయినవి ఇప్పటికీ ఉన్నాయి.

తంజావూరు సత్రాలు ఆ దినాలలో చాల ప్రసిద్ధిని సంపాదించాయి రఘునాథుడి కాలంలో ప్రతిదినము ఈ సత్రాలలో వేలకొలది బ్రాహ్మణులు భోజనం చేస్తుండేవారు ఈ విషయాన్నే రఘునాథనాయకుడు తన వాల్మీకి చరిత్ర కావ్యము గద్యలో వ్రాసిన —

“.....నిర తావారి తాన్ననత్త్రి సంతోషిత ప్రతిదిన పంచాశ తస్సహస్ర భూసుర....” అన్నమాట కేవల సత్యమని ఆరోజులలోని సుప్రసిద్ధ కావ్యాలన్నిటి లోనూ ఉన్నది

ఈ సత్రముల నిర్వహణ రఘునాథుడి కొడుకు విజయరాఘవ నాయకుడి రాజ్యములో మరీ అధికమయింది ఈయన తన రఘునాథనాయకాభ్యుదయ కావ్యంలో ఆశ్వాసాంతాలనున్న ద్విపదలో

తన తండ్రియే కులదైవ మటంచు
సనిశంబు గొల్చు మహారాజయోగి,
శతసహస్రాధిక సకుటుంబ విప్ర
సతతాన్నదాన దీక్షగురుండు.

....

అన్న సత్యాన్ని ప్రకటించాడు.

పురుషోత్తమ దీక్షితుడన్నకవి “తంజాపురాన్నదాన మహానాటకం” వ్రాశాడు. దానిలో సత్రభోజనాదులను చక్కగా వర్ణించాడు “.....వేంచేసియున్న నేకు కాశీ స్థలాంతర నిరంతరిత మతత్రయ ధరిత్రీ సుపర్వులకు ఘృత గుడ పాయసా పూప దధ్యన్న దుగ్ధవ్యంజన రంజితంబగుచు.....” భోజనాలతృప్తినిచ్చే వన్నాడు.

ప్రస్తుతం ఆంధ్రదేశంలో “తంజావూరు సత్రం” అన్నది ఒక పలుకుబడిగా వాడుతుంటారు. దీని అర్థం సోమరిపోతులు తిండికి చేరే చోటు అని.

పికిలికుచ్చులు — పికిలిపిట్టలు పిచ్చుకలకంటే కొంచెము పెద్దవిగా ఉంటాయి. కోడిపుంజులలాగ మంచి పోటరి పిట్టలు. పందెములకు వీటిని పెంచుతుంటారు. ఈ పిట్టల తోకలకింద చాల చక్కని ఎరువు రంగుగల పట్టువంటి ఈకలు చాల కొద్దిగా

మొలిచి ఉంటాయి. ఈ ఈకలు అరఅంగుళం, ముప్పాతికఅంగుళం కంటె ఎక్కువగా పెరగవు. రెండువేళ్ళతో (ముక్కుపొడి చిట్కాలాగ) పట్టుకోగల ఈ ఈకలు తీసి వేస్తే, మళ్ళాపెరిగి, కొన్నాళ్ళకు తిరుగ పట్టు తీసివేయడానికి సిద్ధమవుతుంది.

పిడికెడు పట్టు కావాలంటే కొన్నివందల పిట్టలనుంచి కొన్నివందలసార్లు పట్టును తీసి ఉంచుకోవాలి. ఇలాంటి అపురూపమైన పట్టుతో పెద్దపెద్ద కుచ్చులుగట్టి రఘు నాధుడి పల్లకిని అలంకరించారు అంటే, ఎంత వ్యయమో ఊహించుకోవచ్చును. కాబట్టి, “అందలంబెక్కి నేఁజు లక్షనేయ” అనడం కేవలసత్యం, అతిశయోక్తి కాదు.

ఈ పిట్టల పోరులో ఓడిపోయిన పిట్టకున్న పట్టును గెలిచిన పిట్టవాడు తీసుకొని, దానిని చిన్నకుచ్చుగా కట్టి, ౨౪పిట్టకు కట్టిన తాడుకి వేలాడ గడతాడు ఇలాంటి కుచ్చులు ఎన్ని వేలాడుతుంటే, ఆ పిట్ట అన్నిపందెములలో గెలిచిందన్నమాట.

పారాంతరాలు :

“బహుశాగ్రహర. . .నికిం పోషిత. . .” ఇక్కడ నికర అంటే సమూహము అని అర్థం చెప్పకోవాలి

“పుణ్యవిభవుండు రఘునాథ భీమరుండు” అని మరొక పాఠం. అనుప్రాసకు “భూ విభుండు” అన్న మన పాఠమే బాగుంది

అలంకారము :

ఉదాత్తము

త్రికరణ శుద్ధి నచ్యుతుని శ్రీరఘునాథ నృపాలు వైఖరిన్
సకల మహీసురావళికి సత్తము లెప్పుడుఁ బెట్టలేడకా
యొకదొర, యందులెక్కవిని, ‘యొక్కొక నాఁటికె యింతరొక్కఁ మిం
తకుఁ దెగసాగెనాఁ’ యనక తా ముదమందినఁ జాలు నెమ్మది. 24

ఈ పద్యంలో కవి నాయకరాజుల అన్న సత్రాల ఆధిక్యం వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

అచ్యుతుని = అచ్యుతరాజు కొడుకైన, శ్రీరఘునాథనృపాలు = శ్రీరఘునాథరాజు, వైఖరి = విధముగా, త్రికరణశుద్ధి = మనోవాక్కాయాల నిర్మలత్వంతో, సకల మహీసుర ఆవళి = సమస్త బ్రాహ్మణుల సమూహమునకు, సత్తములు. ఎప్పుడు = సర్వకాలము

లందు, ఒకదొర = ఏ ప్రభువై నా, పెట్టలేడకా = పెట్టలేడు సరేకదా, అందుకా = ఆ సత్రము లలో, లెక్కకవిని = అవుతున్న ఖర్చు లెక్కలను (వాటి మొత్తమును) తెలుసుకొని, ఒక్కొక్క నాటికె = ఒక్కొక్క దినమునకే, ఇంత రొక్కమా ! = ఇంతధనమా ! ఇంతకుకా తెగసాగెనా = ఇంత ఖర్చుకు సాహసించెనా, అనక = అనకుండా, తాకా = తాను (ఆదొర), నెమ్మదికా = మనస్సు నందు, ముదమందినకా = సంతోషిస్తే, చాలుకా = చాలును.

తాత్పర్యము

ఇతర రాజులు రఘునాథుడిలాగా సత్రాలు పెట్టలేరు సరేకదా, ఆ సత్రాలకు రఘునాథుడు ఖర్చుచేస్తున్న లెక్కలు చూచి ఇంత ఖర్చుచేశాడా అని అనకుండా ఉంటే వాలును. అపార మైన వ్యయముతో సత్రాలు నిడివేవాడని భావము

విశేషము

ఈ సత్రాలు నిర్వహించడం ఏదో లాంఛనంగానూ, గౌరవం కోసమూ కాక రఘునాథుడు త్రికరణ శుద్ధిగా చేసేవాడు. బ్రాహ్మణభక్తీ, సర్వమత సహిష్ణుతా, ఉన్నవాడు కాబట్టి ఏ ప్రాంతం నుంచి వచ్చిన బ్రాహ్మణులయినాసరే, మృష్టాన్నభోజనాలకు అర్హులే అయ్యేవారు ఈతని మహాదారబుద్ధికి గోవింద దీక్షితులు (మంత్రి, గురువు)గారున్ను, తిరుమల తాతాచార్యులు (మతగురువు) గారున్ను, దోహదము చేసేవారు.

పారాంతరము :

“ఇంతకు మనసొగైనా”

(వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారి పాఠం.)

అడుగు మాత్రమె కాక యంత కెక్కుడుగ నీఁ

జాలెనే యల బలిచక్రవర్తి ?

యావేళ కటు దోచినంత మాత్రమె కాక

కోర్కి కెచ్చిచ్చెనే యర్కసూతి ?

తూగిన మాత్ర మిత్తుననెఁగా కిచ్చవ

చ్చినది కొమ్మనియెనే శిఖివిభుండు ?

రలమాత్ర మపుడిచ్చెఁ గాక కట్టడగాఁగ

ననిశంబు నిచ్చెనే యమృతకరుండు ?

వారి నేరీతిఁ బ్రీతిసేయవచ్చు నెల్ల
యర్థులఁ గృతార్థుల నొనర్చునట్టి యప్ర
తీప వితరణికి మహాప్రతాప తిగ్మ
ఘృణికి నచ్యుత రఘునాథ నృపతి మణికి ?

25

ఈ పద్యములో రాజుగారి దాన విశేషాలు కవి వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

(౧) బలిచక్రవర్తి, అడుగుమాత్రమొకాక = వామనమూర్తి అడుగునకు సరిపడునంత మాత్రమే కాక, అంతకు, ఎక్కుడుగా, ఈ జాలెనా = ఇవ్వగల్గెనా? (అడుగుమాత్రమే = అడిగినంతమాత్రమే ఇవ్వగలిగెను గాని ఎక్కువ ఇవ్వలేదని చమత్కారము లేదా, ఒక్క అడుగు-12 అంగుళాల స్థలము మాత్రము అనవచ్చును)

(౨) అర్క-సూతి = సూర్యుని పుత్రుడైన కర్ణుడు, ఆవేశకు = ఆ సమయమునకు, అటు = పురాణములలో చెప్పినట్లు, దోచినంతమాత్రమేగాక = బ్రాహ్మణవేషమున ఇంద్రుడు దోచుకొనిన కవచకుండలములు మాత్రమే కాని, కోర్కెకి, ఎచ్చు, ఇచ్చెనే = ఇవ్వగలిగెనా? (ఆ సమయానికి, మనస్సులో తోచినంత మాత్రమే ఇవ్వగలిగాడు గాని, కోరినదాని కన్న ఎక్కువగా ఇవ్వలేక పోయాడని చమత్కారము)

(౩) శిబివిభుండు = శిబిచక్రవర్తి, తూగిన మాత్రము = శరణార్థియై వచ్చిన పాపురాకు బదులు, దాని బరువుకు సమానమైన తనశరీరమాంసము మాత్రము డేగకు, ఇత్తుననెకాక = ఇస్తానన్నాడేకాని, ఇచ్చవచ్చినది = ఇష్టమువచ్చినదానిని, కొమ్మ అనియెనే = తీసుకో అని అన గలిగాడా? (తూగినమాత్రము = తనశక్తికి వీలయినంతమాత్రమే ఇస్తానన్నాడని చమత్కారము.)

(౪) అమృతకరుడు = తన కిరణములలో అమృతముకల చంద్రుడు, కలమాత్రమే = తనలోనున్న పదహారు కళలలో ఒక్క కళను మాత్రమే, అపుడు = ఏ దినానికాదినము, ఇచ్చె గాక = ఇచ్చాడేకాని, కట్టడకాఁగఁ = ఒక్క సీమముతో, అనిశంబుఁ = ఎల్లప్పుడు (నిశకాని సమయములలో కూడ అనగా, పగటియందుకూడ), ఇవ్వగల్గెనా? (చంద్రుడు, కలమాత్రము = తనకు కలిగినంత మాత్రమే, కల = పదహారోపంతు మాత్రమే - అదిగూడ రాత్రివేళ లందే ఇవ్వగలడు అని చమత్కారము)

ఎల్లయర్థులఁ = యాచకుల నందరిని, కృతార్థులఁ జనర్చునట్టి = సఫల మనోరథు లుగా చేయునటువంటి, అప్రతీప వితరణికి = ఎదురులేని దాతయు, మహాప్రతాప = గొప్పతేజ మునందు, తిగ్మఘృణికిఁ = వేడివెలుగుగల సూర్యునితో సమానమైన వాడును, (అగు) అచ్యుత రఘునాథ నృపతిమణికి = అచ్యుతరాజకుమారుడు రఘునాథ రాజశ్రేష్ఠునికి, వారిఁ = ఆ బలి, కర్ణ, శిబి, చంద్రులను, ఏ రీతి ప్రతిసేయవచ్చు = ఏ విధముగా సరిపోల్చవచ్చును ?

తాత్పర్యము .

మహాదాతలని పురాణ ప్రసిద్ధినొందిన పై వారికన్నా రఘునాథరాజు ఎక్కువ దాన పర కంఠ్రుడు అని భావము

అలంకారము

శ్లేష, అతిశయోక్తి, వ్యతిరేకము, అంత్యానుప్రాసము

తప్పులు వేయుఁ గల్గినను దాళును నమ్మినవారిపట్ల; దాఁ
జెప్పినమాట యూర్జితముసేయు; నొకం డొరుమీఁదఁ గొండెముల్
సెప్పిన వానికై మనవి చెప్పిన రీతిగ నెంచు, నీడుగా
రిప్పటి రాజు అచ్యుత నరేంద్రుని శ్రీరఘునాథ శారికిన్

26

అర్థము .

నమ్మినవారి పట్ల = తనను నమ్మిన వారియందు, తప్పులు, వేయు = అనేకము, కల్గినను, తాళును = తొందరపడి శిక్షించడు, తా, చెప్పినమాట, ఊర్జితము సేయు = నెరవేర్చును, ఒకండు = ఎవ్వడయినా, ఒరుమీద = ఇతరునిమీద, కొండెముల్ చెప్పినన్ = చాడీలు (నేరములు) చెప్పినయెడల, వానికై = ఆ ఇతరుని పక్షమున, మనవి చెప్పిన రీతిగన్ = విజ్ఞప్తి చేసినట్లుగా, ఎంచున్ = భావించును (ఒకడు రెండవ వానిపై కొండెము చెప్పినప్పుడు, రెండవ వానికి శత్రువులున్నారగుదా అని గ్రహించి అతనిని దయతో చూచునని భావము), ఇప్పటిరాజులు = ఈ కాలపురాజులు, అచ్యుత...శారికిన్ = అచ్యుతరాజ కుమారుడు రఘునాథ రాజునకు, ఈడుకారు = సరిపోరు.

విశేషము :

చేమకూరకవి చాల కుశాగ్ర బుద్ధితో అనాటి సంస్థానాధీశ్వరులలోనూ, వారి నాశ్రయించి ఉన్న కవిపండితాదులలోనూ ఉండిన అవలక్షణాలను పరిశీలించే స్వభావం కలవాడు. తా నలాగు గుర్తించిన లోపాలను పరోక్షంగా రఘునాథుడి వర్ణనలోనూ, ధర్మరాజు వర్ణనలోనూ ఈ కావ్యములో చమత్కారంగా పొందుపరిచాడు. ఆరోజు లలో రాజులు స్వల్పమైన తప్పు చేసినందుకు శిక్షించడమూ, వాగ్దానాలు గాలిపాలయి పోవడమూ, చాడీలు విని బాధపెట్టడమూ సాధారణంగా జరుగుతుండేవి. కొండెము చెప్పడం విశేషంగా ఉండేది. మనకవికి గూడా కొండేల ధాటి తగిలినట్లు విజయ విలాస కావ్యాన్నిబట్టి సూచన కనబడుతుంది.

పారాంతరము .

వేదంవారూ, బులుసువారూ

తప్పులు వేయుగల్గినను దాకును. నమ్మినవారిపట్ల దాఁ
జెప్పినమాట యూర్జితముసేయు.

అని పరించారు దీనిలో మొదటి గుణము తాకుచుతో సరిపోతుంది. రెండవ గుణం, నమ్మిన
వారిపట్ల దాఁజెప్పిన మాట యూర్జితము చేయుట అవుతుంది. మాట నిల్చుకోవడం నమ్మినవారి
పట్ల నే, ఇతరులపట్ల కాదు. ఈ గుణము అందరిపట్ల ఉండదగినది. కాబట్టి 'నమ్మినవారిపట్ల'
అన్న దానిని తప్పులు వేయు గల్గినను తాకును అన్నమాటలతో కలిపి చదవడం మంచిది

వేంకట కృష్ణమాచార్యులవారు

యూర్జితము సేయు నసూయ నొకండు కొండెముతో

అని పరించారు. కొండెము చెప్పడంకాబట్టి ఇంకొకని మీదననే తెలుసుకోవచ్చును

ఆకారమున నలునంతవాఁడౌనెకా,

హయనమ్యగారూఢి నంతవాఁడె ;

యతి దయామతి రామునంతవాఁడౌనెకా,

యనమాన గురుభక్తి నంతవాఁడె ,

యమృషోక్తి ధర్మజునంతవాఁడౌనెకా,

యన్నసత్త్రి ఖ్యాతి నంతవాఁడె ;

యాలంబునఁ గిరీటీయంతవాఁడౌనెకా,

యమిత నాట్యపౌరీఢి నంతవాఁడె :

రసికమాతృగ్రంథె యంతఃపుర ప్రవీణ

సారసా క్ష్యధర సుధారస లస దాకు

కవన నతముఖ బహుకలా కలన హృష్ట

బుధజ నాస్థాని రఘునాథ భూమిజాని :

27

అర్థము :

(౧) ఆకారమునన్ = రూపమునందు, నలునంతవాఁడు = నలునితో సమానమైనవాడు,
ఔనె కా = అవడమేకాడు. హయ నమ్యక్ ఆరూఢిన్ = గుర్రములను చక్కగా స్వారిచేయుట
యందు గూడా, అంతవాఁడె = ఆ నలునితో సమానుడె. (నలచక్రవర్తి మంచిరూపముకలవాడనీ,
ఆశ్వహృదయము నెరిగిన వాడనీ ప్రసిద్ధి).

(౨) అతి దయామతిన్ = విక్కిలి దయగల మనస్సు గలుగుటయందు, రామునంత వాడు = శ్రీరామునియంతటివాడు, ఔనెకా = అవడమేకాదు, అసమాన గురుభక్తిన్ = సాటిలేని పితృభక్తి యందుకూడా, అంతవాడె (శ్రీరామచంద్రుడు దయకూ, పితృభక్తికి పేరుపడిన వాడు)

(౩) ఆమృష ఉక్తిః = (మృషకాని) అసత్యముకాని మాటయందు (సత్యముపలుకుట యందు), ధర్మజనతవాడు = ధర్మరాజంతటివాడు, ఔనెకా, అన్నసత్యభ్యాతిః = భోజనములు పెట్టే సత్రముల నిర్మించిన కీర్తి యందుకూడా, అంతవాడె (ధర్మరాజు సత్యవాక్యములకును, అన్నదానమునకును పేరుపడ్డవాడు)

(౪) ఆలంబనన్ = యద్ధమునందు (సామ్రాజ్యమునందు), కిరీటి = అర్జునుని, అంతవాడెనెకా, అమితనాట్యప్రాధీన్ = ఎక్కువైన నాట్యమునందలి నేర్పులోకూడా, అంతవాడె (అర్జునుడు మహాశూరుడు, నాట్యమునందు నేర్పరి అని ప్రసిద్ధి. బృహన్నలగా ఉత్తరకు నాట్యవిద్య నేర్పినవాడుగదా)

ఈ సీసపద్య పాదాలు నాల్గింటిలో రఘునాథనాయకుడి ఎనిమిదిగుణాఃను కవి పెర్చించాడు ఉపమానాలుగా చెప్పినవారు నలుడు, రాముడు, ధర్మరాజు, అర్జునుడు — అందరూ జగత్ ప్రసిద్ధులు.

అంతఃపుర. .... బుధజ నాస్థాని—అంతఃపుర = రఘునాథనాయకుని రాణివాసం లోనున్న, ప్రవీణ = (కవన పాండిత్యాలలో) మంచి నేర్పరులైన, సారసాక్షి = కాంతల యొక్క, అధర = పెదవులయందలి, సుధారస = ఆమృతరస (సంపర్కము) వల్ల, లనత్ = ప్రకాశిస్తున్న (అనగా మధురంగా రుచిస్తున్న), ఆశుకవన = (నిలబడ్డ పాటున చెప్పే) ఆశు కవిత్వముచేత, సతముఖ = వందబడిన తలలుగల, బహుకలాకలన = అనేక విద్యలుతెలియడం చేత, హృష్ట = సంతృప్తి పొందిన, బుధజన = పండితులుగల, ఆస్థాని = సభకలవాడు అయిన, రఘునాథ, భూమిజాని = రాజు, రసికమాత్రుండె = సాధారణ రసికుడా (అసాధారణమైన సరసత కలవా డన్నమాట).

తాత్పర్యము .

అంతఃపురం లోని కవయిత్రులు ఆశుకవనం చెప్పుతూ ఉన్నప్పుడు ఆకవన మారుర్వానికి ఆకాంతల పెదవులనున్న ఆమృతరసం మరింత తీయవనాన్ని కలిగిస్తూ ఉంటుందనీ, అనేక విద్యలలో పారంగతులయి రఘునాథుడి సభలలోనున్న విద్వాంసులు కూడ ఆ కాంతలవలె, మధుర కవిత్వం చెప్పలేముకదా అని సిగ్గుతో తలలు వంచుకొని ఉంటారనీ భావం

విశేషము .

ఇట్లువంటి అసాధారణ ప్రతిభగల కాంతలను తన అంతఃపురములో ఉంచుకొనిన రాజు మహారసికుడని చెప్పనక్కరలేదు.

రఘునాదుడి కీర్తికాంత వాగ్బంధన విద్యతో “శేషఫణి మూగన్జేయ” గలిగిం దన్న 18వ పద్యంలో ఈ చిలులు వంచడాన్నే కవి సూచించాడు

ఈ వర్ణనలో లలితయోక్తి లేదని రూఢిచేయడానికి మధురవాణి, రామభద్రాం బల వంటి “సారస్వత సామ్రాజ్య పీఠారూఢలు” ఉండడమే నిదర్శనము

రఘునాదుడి ఆస్థానంలో అనేక విద్యులలో ఆరితేరిన కవిపండిత ప్రకాండు లుండే వారన్నది చారిత్రక నిజము

పాఠాంతరాలు .

ఈ ఎత్తుగీతానికి మరి మూడు పాఠాలున్నాయి

పైని మనము అవలంబించిన పారం తిరుపతి వేంకటకవు లంగీకరించినది

1 వేదం వారు తీసుకున్న పారిము

రసిక మామ్రుండె యంతఃపుర ప్రదీప
సార సారస్వతాధార శారి కాశు
కవన కృతిముఖ శుక కలాకలన హృష్ట
బుధజ నాస్థాని రిన్ధనాథ భూమిజాని.

దీనికి వారి వ్యాఖ్యానము

“అంతఃపుర .. స్థాని .— అంతఃపుర = రాణిగార్ల యొద్దనుండి - ప్రదీప = ఎగిరి వచ్చినవియు - సార సారస్వరి ఆధార = శ్రేష్ఠమైన విద్యకు తావలముయను-(ఆగు)-శారికా = గోరువంకలయొక్క-అశుంపన = తాత్కాలిక కవిత్వముచేత-కృతముఖ = (వలుకులందు) నేర్పరులైన - శుక = చిలుకలయొక్క - రిలా = విద్యను - ఆకలన = గ్రహించుటచేత - హృష్ట = సంతసించిన - బుధజన = పండితులుగల - అస్థాని = సభకలవాడయిన, రిఘునాథ - భూమిజాని = రాజు - రిసికమామ్రుండె = సాధారణ రసికుడా :

(రాణిగార్ల చే గోరువంకలు శిక్షితములు, గోరువంకల వలన చిలుకలు నేర్చినవి అని భావము).”.

ఈ వ్యాఖ్యానం గురించి ఒక్కమాట చెప్పవలసి ఉంది. దీనిలోఉన్న పట్టల ప్రావీణ్యము చక్కని అతిశయోక్తి. అయినా అంతఃపురంనుంచి బయలుదేరినవి గోరువంకలు. ఆస్థానానికి వచ్చినవి చిలుకలు ఆ గోరువంకలకు రాణిగార్లు శిక్షణ ఇచ్చారన్నది వాచాగా చెప్పలేదు ఆ గోరువంకలు చిలుకలకు నేర్పా యన్నదిగూడా ప్రత్యక్షముకాదు ఆ గోరువంకలను త్రోవ లోనే విడిచి పెట్టారు శాస్త్రిగారు.

దీనిని సమర్థించడానికి గాబోలు బులుసువారు తమ వ్యాఖ్యానంలో “రఘునాథరాయల రాణులు గొప్ప విదుషీమణులనియు, వారు శారికలకు విద్యనేర్పుదు రనుటచే అంతఃపురమున పక్షిజాతిలోగూడ పురుషులకు ప్రవేశము లేదనియు తెలియుచున్నది,” అని విశేషం చూపించారు. అలాగే ఆస్థానానికి ఆడుపిట్టలు (గోరింకలు) రాకూడదని గూడా అంటారా ?

వేదంవారి పారాన్నంగీకరించినవారు, “సారస్వతాధారములైన గోరువంకలయొక్కయు, ఆకుకవనమందు నేర్పుగల చిలుకల యొక్కయు (రెంటియొక్క) విద్యలకు సంతసించార”ని అన్వయించడం సమంజసము

2. బౌద్ధ దొరగారిలాటి ప్రఖ్యాతపండితుడు వేంకట కృష్ణమాచారిగారి పారం

రసిక మాత్రుండె యంతఃపుర ప్రవీణ,
సారసాక్షి సుధారస ధారణాంకు
కావనతముఖ బహుకలాకలన హృష్ట

ఈ పారంలో అచ్చుతప్పు లున్నట్టుంది. “ధారణాకుకవన నతముఖ.....” అని ఉండేమో ! ఏమయినా, ఈ పారంలో ప్రవీణ, సారసాక్షి సుధారస.....నతముఖ మొదలయిన మాటలను పట్టిచూస్తే, పిట్టలులేవు, తలలు వంచడం ఉంది అంటే మన మంగీకరించిన పారాన్నే వారుగూడా అంగీకరించారని చెప్పవచ్చును

పైన చూపిన“. .ధారణాకుకవన నతముఖ .” అన్న సవరణను అంగీకరిస్తే, ఈ పారంలోని భావం “నేర్పరులయిన కాంతల యొక్క సుధారస ధారణకల ఆకుకవనం (వినుట) చేత వంచబడిన తలలుగల బహువిద్యా పారంగతులున్న ఆస్థానము కలవాడు,” అని అవుతుంది దీనిలోగూడ మధురవాణీ, రామభద్రాంబల ప్రాశస్త్యం కనబడుతుంది.

3 ఈగీతానికి మరొక పారాంతరం గూడా తిరుపతి వేంకటకవుల విజయవిలాసంలో చూపించారు.

రసికమాత్రుండె యంతఃపుర ప్రవీణ,
సార సర్వస్వ సాకార సరస కుక పి
క నతముఖ బహుతర కళా కలిత హృష్ట,
బుధజనాస్థాని రఘునాథ భూమిజాని.

అంతఃపురము నందలి నేర్పరులైన కాంతల దగ్గర ఉన్న సకల కవిత్వ సారములు రూపొందినట్లు కనబడే కుక పికములచేత నతముఖులుగ చేయబడిన అనేక విధములైన విద్యలు నేర్చిన పండితులుగల ఆస్థానము అని భావము

అనగా, అంతఃపురస్థుల దగ్గరుండే చిలుకలు కోకిలలు ప్రదర్శించిన సరసత సర్వము చూచి మహాపండితులుగూడ తలవంచుకొనే వారని భావము. ఇందులో కోకిలలు గూడ ఉన్నాయి, కోకిలలను పెంచడం కొంచెం అసాధారణం.

అలంకారము :

ఉల్లేఖము. స్వభావోక్తి, అనుప్రాసము

మాటల నేర్పులూ, సరసమార్గములూ, కొలువుండు రీతులూ,
పాటల గంధులూ, కళభాగ్యములూ, బహుదానలీలలూ,
నాటక శాలలూ, యొక టనన్వల దెన్నిటఁ జూడ నన్నిటఁ
మేటియుఁ గీర్తిలోలుఁడుఁ జుమీ రఘునాథనృపాలుఁ డిమ్మహి 28

అర్థము .

మాటల నేర్పులూ = మాట లాడడములో చమత్కారములూ, కొలువుండు, రీతులూ = పద్ధతులూ, పాటలగంధులూ = అందగత్తెలూ, కళల భాగ్యములూ = విద్యలయొక్క సంపదలూ, బహుదాన(ములయొక్క) లీలలూ = విలాసములూ, నాటకశాలలూ, ఒకటి అనన్ వలదు = ఇది అది అని చెప్పనక్కరలేదు, ఎన్నిటన్ జూడన్ = ఎన్ని విషయములలో చూచినా, అన్నిటన్. = అన్నిటియందు, ఇమ్మహిన్ = ఈలోకములో, రఘునాథ నృపాలుడు, మేటియు = అధికుడును, కీర్తిలోలుడు = కీర్తియందు ఆసక్తికలవాడును, (ఆగున్) చుమీ = అవునునుమా

పైన పేర్కొన్న విషయములందేకాక, ఇంకా అనేక విషయములందు ఈరాజు ఆభిరుచి కలిగినాడు మాత్రమే కాక, “మేటియు,” అయీ అంశములయందు కీర్తి కాముడును అని భావం.

విశేషము .

మాటల నేర్పు లనడానికి . కవిచౌడప్ప సులభంగా దేనినిగాని, ఎవరినిగాని మెచ్చేవాడుకాడని ప్రసిద్ధి అటువంటివాడు ఈ రఘునాథరాజు సభను గురించి

నేరుతునని మాటాడగ

వారిజభవు నంతవాని వశమే తంజా

పూరి రఘునాథ నాయని

గారి సభను కుండవరపు కవిచౌడప్పా

అని అన్నాడంటే ఆ సభలో అత్యంత చాకచక్యంతో సంభాషిస్తుండే వారని, అక్కడ మాటకారి అనిపించుకోవడం చాల కష్టమనీ తేటపడుతుంది.

సౌందర్యపిపాసి, అలంకరణ ప్రేయుడు, కళాభిరుచికలవాడు, కాబట్టి సరస మార్గాలూ, చిత్రవిచిత్రమయిన కొలువు పద్ధతులూ ఉండక తీరదు.

పాటలగంధు లనడానికి మధురవాణి మొదలైన కవయిత్రులూ, నట్టువరాండ్రూ (విరుదుపాత్రలు) సాక్ష్యము.

కళలభాగ్య మనడానికి :— కవనము, సంగీతము, నృత్యము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము, మందిరనిర్మాణము మొదలైన వన్నీ ఉండేవి కవులూ, కవయిత్రులూ ఎందరో! సంగీతంలో కొత్తరాగాలూ, తాళాలూ, సదికొత్త వీణ మేళవింపులూ, యక్షగానాలూ, ఎన్నో!

బహుదాన లీలలనడానికి — తులాభార, హిరణ్యగర్భ మొదలైనవేకాక, అనేకాగ్రహారాలు, నిత్యసంతాననదానాలు ఎన్నో.

అలంకారము .

ఇన్ని తార్కాణ బున్నాయి కాబట్టి ఈ పద్యంలో అలంకారం అతిశయోక్తి కాదు, స్వభావోక్తి.

అని రఘునాథ మహీకాంతు ననంత శోభన గుణమ్ములలోనఁ గొన్ని యభివర్ణించి,

29

అర్థము :

మహీకాంతు = రాజయొక్క, అనంత = అంతులేని (అనేకములైన), శోభనగుణమ్ములలోన = మంచిగుణములలో, కొన్ని = కొన్నిటిని మాత్రమే, అభివర్ణించి = తెలియజేసి.

కృతి ఇవ్వాలన్న సంకల్పం

నన్నునడిపిన బహుళ సన్మానమెంచి,

యఖిల విద్యావిశారదుఁ డగుటఁగాంచి

యవని నింతటి రాజైవ్వఁ డని గణించి,

కృతులొసఁగఁ గీర్తి కలదని మతిఁ దలంచి,

30

అర్థము :

నన్ను = కవిని (చేమరకూర వేంకటరాజును) గూర్చి, నడిపిన, బహుళ = అనేక విధములైన (పా. ఆం అధిక సన్మానము), సన్మానమును = గౌరవమును, ఎంచి = యోచించి, (రఘునాథుడు) అఖిలవిద్యా = అన్ని విద్యలయందును, విశారదుడు = విద్వాంసుడు, అగుట, గాంచి = చూచి, అవనిన్ = భూమిమీద (ఈదేశమున), ఇంతటిరాజు, ఎవడు, అని గణించి = అని ఆలోచించి, కృతులు = కావ్యములను, ఒనఁగన్ = అంకిత మిచ్చిన ఎడల, కీర్తి, కలదు, అని, మతిఁ దలంచి — మనసునందు అనుకొని

తాత్పర్యము .

తనకు రాజు చూపిన అనేక విధాలైన ఆదరగౌరవాలకు కృతజ్ఞత, అన్ని విద్యలలోను అరితేరిన ప్రభువు కంకిత పుస్తకీర్తి లభిస్తుందన్న ఆకాంక్ష కవిని ప్రేరేపిస్తున్నాయి

కవికి చేసిన సన్మానాలలో “రఘునాథ భూపాలదత్త హస్తముక్తా కటకం” ఒకటి

పాఠాంతరము :

వేదంవారి పాఠము “రాజైవ్యదని నుతించి(=పొగడి)” అని. ఈపద్యములో కవికి మనస్సున కలిగిన ఆకర్షణకు కారణాలున్నాయి. కాబట్టి పొగడి అన్న అర్థం పొసగదు గణించి అనడమే సమంజసము.

కృతిజిహ్వాలని అనుకొని, రాజుకి “చెవిసోక చెప్పగలనా?” అని దిగువ పద్యములో కవి జంకుతున్నాడు.

తా రసపుష్టిమైఁ బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయుఁ జను
తాగరము నర్థ గౌరవముఁ గల్గ ననేక కృతుల్ ప్రసన్న గం
భీరగతిఁ రచించి మహి మించినచో నిఁక శక్తు లెవ్వ ర
య్యా! రఘునాథభూప రసికాగ్రణికిన్ చెవిసోకఁ జెప్పఁగన్. 31

ఈ పద్యములో రఘునాథరాజు కవిత్వము లోని గుణవిశేషాలను కవి పేర్కొన్నాడు

అర్థము

రసపుష్టిమై = శృంగారాది రసములను చక్కగా పోషించుతూ, ప్రతిపదంబున = ప్రతిపలుకునందు (అత్యంత విశేషముగ), జాతియు = స్వభావ వర్ణనలును, వార్తయు = కథను వడిపించు నేర్పును, చమత్కారమును, అర్థగౌరవము = చక్కని అర్థపుష్టియు, కల్గ = కలుగునట్లు, ప్రసన్న = ప్రసాదము అను కావ్యగుణముకల్గి (సులభముగ అర్థమగునట్లుగ), గంభీర = లోతగు విశేష అర్థమును కల్గినట్టి, గతి = విధమున, అనేక కృతుల్ = పెక్కు కావ్యములను, తాన్ = రాజే స్వయముగా, రచించి, మహి = మించినచోన్ = ఆంధ్రదేశమందు ప్రఖ్యాతినిపొందియుండగా, రఘునాథభూప, రసికాగ్రణికి = రసిక శ్రేష్ఠునకు, చెవిసోక = విననింపగునట్లు(నచ్చినట్లు), చెప్పఁగ = చెప్పటకు, శక్తులు = సమర్థులు, ఇఁక = ఎవ్వరయ్య = మరెవ్వరు ఉండగలరు?

తాత్పర్యము :

రసపుష్టి మొదలైన అన్ని మంచి లక్షణాలు ఉన్న కావ్యాలన్నీ వ్రాసి కీర్తిని పొందిన

విశేషము :

ప్రసాదగుణమువలన ప్రసిద్ధ పదములతో తేలిగ ఉండుట, గాంభీర్యగుణము వలన యాచించినకొలది విశేషార్థాలు కానవచ్చుచుండుట (ప్రౌఢి) అని తెలియవలెను

రాజు కవనములో కలవు అని చెప్పిన ఈ గుణాలన్నీ “చేమకూర” కవిత్వం లోనే చూడవచ్చును ఇన్ని సత్కావ్య లక్షణాలతో రఘునాథరాజు స్వయంగా అనేక గ్రంథాలను సంస్కృతాంధ్రములలో వ్రాసిన భవీశ్వరుడు అటువంటివానిని కవిత్వం చెప్పి మెప్పించడం చాల కష్టకార్యమని మనకవి కొంత జంకుతాడు.

జాతిని గురించి సరిసభాపాలీయములో (కావ్యాలంకార సంగ్రహములో) —

సహృదయ హృదయంగమమై
మహి నున్నది యున్నయట్ల మాటలతేటల్
బహుశంబులుగాఁ జెప్పిన
మహితోక్తియె జాతియమ్యె మహినెట్లన్నన్

దీనినే స్వభావోక్తి అని గూడ అంటారు జాతికి, స్వభావోక్తికి స్వల్పమయినభేదము లేకపోలేదు

వార్త అనగా వర్ణిస్తున్న విషయంగాని, కథావస్తువు గాని, కంటికి కట్టినట్లు-హృదయానికి హత్తినట్లు-అనుగుణమయిన దేశకాలాది వాతావరణంతో-వాస్తవమా అనిపించేలాగ రచించడం అనవచ్చును. సూక్ష్మంగా చెప్పాలంటే - కథాకథన నైపుణ్య మనవచ్చును.

రఘునాథనాయకుడి కవిత్వం గురించి మన కవిచెప్పిన విశేషాలన్నీ రఘునాథరచనలో సుస్పష్టంగా కనబడతాయి ఆ రచనలు - వాల్మీకిచరిత్ర, సలచరిత్ర, రఘునాథరామాయణము, శృంగారసావిత్రి, అచ్యుతాభ్యుదయము, సంగీతసుధ, పారిజాతాపహరణము, గజేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీకృష్ణవివాహము, జానకీ పరిణయము మొదలయినవి వీటిలో యక్షగానాలూ, ద్విపదకావ్యాలూ, శాస్త్రగ్రంథాలూ, ప్రబంధాలూ, పురాణాలూ, అన్ని రకాల కావ్యాలూ ఉన్నాయి.

అటువంటి పండితకవిని నా కవిత్వంతో మెప్పించగలనా అని చేమకూరకవి కొంచెము సందేహించడం న్యాయమేకదా !

కలిగెంగా తన సమ్ముఖం బనియు, సత్కారంబు తాఁ జేయ నా
తల నెందే శిరసా వహింతు రనియుం, దాఁగాక లేదెందు సా
ఘలచుం దిక్కనియుం, దయఁగ మనువు రీతుల్గక శక్యంబె వి
ద్యల మెప్పింపఁగ నచ్యుతేంద్రరఘునాథస్వామి నెవ్వారికిఁ? 32

రాజు తానెంతటి కవి అయినా, ఇతర కవులను మెచ్చలేదా ? అంటే మెచ్చాడు అని, అందుకు కారణాలు చెప్పుకున్నాడు కవి

అర్థము :

తన సమ్ముఖంబు = (వచ్చిన కవికి) తనదర్శనము, కలగెంగా = లభించెడిదా అనీ, (అనగా దర్శనమునకు వచ్చిన పిమ్మట ఊరక పంపగూడదనీ), తా = రఘునాథరాజు, సత్కారంబు చేయ = గౌరవించినవిధాల, అతల = వెలుపలి సంస్థానములయందు, ఎందే = ఎక్కడైనా, శిరసావహింతు రవియు = (అనగా తాము సత్కరించిన విధాల ఇతరులు విశేషముగా గౌరవిస్తారనీ), సాధులకు = మంచివారలకు (కవులకు), తాకాక, ఎందుక, దిక్కులేదు, అనియు = పండిత ప్రభువైన తాను కాకిపోతే ఇంకెవ్వరు ఆశ్రయము ఇవ్వగలరనీ, (ఈ మూడు అభిప్రాయాలు కలిగి ఉండడంవల్ల) దయ = కరుణతో, మనుషు = పోషించు, రీతులే = విధములే, కాక, అచ్యుతేంద్ర రఘునాథస్వామి = విద్యలన్ = కేవలం విద్యలచేత, మెప్పింపన్ కన్ = మెచ్చునట్లు చేయుటకు, ఎవ్వారికిన్ = ఎటువంటి పండితకవులకైనా, శక్యంబే !

తాత్పర్యము :

విద్యాధిక్యముచేత రాజును మెప్పించలేక పోయినా, రాజు తన ఉదార భావములచేత కవిని సత్కరిస్తాడనీ, రిక్త హస్తాలతో పోనీయడనీ భావము.

విశేషము :

“మాటల నేర్పులా.....” అన్న 28 వ పద్యములో కవిచెప్పిన రఘునాథుడి “సరస మార్గములకు” ఈ పద్యమొక నిదర్శనము

రఘునాథుడు చేసిన సత్కారాన్ని ఆ ప్రాంతంలోని సంస్థానా లెంత గౌరవంతో చూచేవో తెలిపాడు కవి.

రాజు చేమకూరకవిని మెచ్చి ‘హస్తముక్తా కటకము’ (చేతికి ముత్యాల కంకణము) బహుకరించాడు. ఆ మెచ్చుటకు కారణాలు పై మూడేకాని తన విద్యయందలి గొప్పతన మేదీ కాదని విధేయతతో నిగర్విగా భావించాడన్నమాట ఈ పద్యంలో చెప్పిన రాజుగారి ఔదార్య గుణంవల్ల మనకవికి కొంత ధైర్యం కలగడానికి అవకాశం ఏర్పడింది.

అని గణించి, యైనను గుణాంశ మొకించుక కల్గిన బళా
యను, నదికాక మిక్కిలి నిజాశ్రిత పక్షము కల్గు సత్కృపా
ఖని, యణుమాత్రమైన నొక కానుక తెచ్చినఁ గొండగాఁ గనున్
మనమున, నచ్యుతేంద్ర రఘునాథుఁడె శ్రీరఘునాథుఁ డెన్నఁగన్ 33

అర్థము .

అని గణించి = ఆలోచించి (ఆలోచించినవాడు మనకవి), అయినను, గుణాంశము =
గుణముయొక్క భాగము, ఒకించుక = కొంచమైనను, కల్గినన్ = ఉన్న ఎడల (గుణలేశమే
మాత్రమండిన), బళాఅనున్ = బాగుబాగు అని ప్రశంసిస్తాడు, అదికాక, మిక్కిలి = విశేష
ముగా, నిజ ఆశ్రిత = తన్ను ఆశ్రయించిన వారియందు, పక్షము = పక్షపాతము (దయ),
కల్గు = కలిగిన, సత్ కృపాఖని = మంచి దయకు గనివంటివాడు, అణుమాత్రమైనన్ = ఇసు
మంత అయినను (ఎంత స్వల్పమయినను), ఒక కానుక తెచ్చినన్, (దానిని) కొండగాన్ =
కొండతో సమానముగ (మిక్కిలిపెద్ద దానిగా), మనమునన్, కనున్ = భావించును, ఎన్నఁగన్
= వీటన్నిటినిపట్టి చూడగా, అచ్యుతేంద్ర రఘునాథుడే, శ్రీరఘునాథుఁడు = శ్రీరామచంద్రుడు
(అని తేటపడుతుంది)

పైన చెప్పిన (1) గుణాంశములకు సంబంధించడం, (2) సుగ్రీవాదులయందు ఆశ్రిత
పక్షపాతము చూపే సత్కృపాఖని అవడం, (3) చిన్న కానుకను (శబరి ఇచ్చిన దానిని,
ఉడుత తెచ్చిన ఇసుకనూ) కొండగా భావించడం, అన్నగుణములు శ్రీరామునియందున్నవే.
కాబట్టి రఘునాథరాజునకు శ్రీరామచంద్రునికి అభేదము చెప్పినాడు కవి

“నాపాలిటి రామభద్రుడు” అనడానికి ఇదొక నిదర్శనం

32 వ పద్యములో మన కవికి కలిగిన దైర్యం ఈ ఆలోచనతో దృఢపడ్డది. జంకు తీరి
పోయింది. అంకితం ఇవ్వడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు.

అలంకారము :

ఉపమేయోపమ

కావున, నేనొనరించిన

యీ విజయవిలాసమనెడు కృతిరత్నంబున్

గేవల భక్తిని గానుక

గావించెద, నని నితాంత కౌతూహలినై,

అర్థము

కావునన్, నేను, ఒనరించిన = రచించిన, ఈ విజయవిలాసము. అనెడి, కృతి రత్నంబున్ = శ్రేష్ఠమైన కావ్యమును, కేవలభక్తివి = విష్కలంకమైన (కశ్చిరేవి) భక్తితో, కానుక, గావించెదన్, అని = ఊహించి, నితాంత = (ఆ అభిప్రాయముతో) మిక్కుటముగా, కౌతూహలినై = ఉత్సాహము కలవాడనై.

విశేషము :

కవికి పై పద్యములలోని సంకోచమంతా పోయింది

కావ్యం కానుకగా ఇస్తాను అన్న నిశ్చయానికి రాగానే అత్యధికమైన కుతూహలము కలిగింది

ఈ కానుక కేవలం భక్తితోనే సమర్పిస్తున్నానన్నాడు కవి అంటే కావ్యలక్షణాలు మంచివి ఉన్నాయనికాని, పాండిత్య విశేషాలున్నాయని కాని, ఇతర గుణాల వల్ల యోగ్యత కలిగిందనికాని కాదు కవి వినయానికి ఇది ఒక సూచన.

కృతి సమర్పణ సన్నాహము

శుభవాసరమున నయ్యెడ

నిభవాజి ముఖోపదా నిరీక్షేచ్ఛ మహా

విభవాభిరాముడై భా

వభ్రవాకృతి భద్రపీఠ వాసోజ్వలడై.

35

అర్థము :

శుభవాసరమునన్ = మంచిదినమున, అయ్యెడ = కొలువుకూటమందు, ఇభ..... రాముడై - ఇభ వాజి = వీనుగులు, గుర్రములు, ముఖ = మొదలైన, ఉపద = కానుకలను (సామంతులు సమర్పించేవి), నిరీక్ష = చూచుటయందలి, ఇచ్ఛా = కోరికతో, మహావిభవ = గొప్ప ఐశ్వర్యముచేత, అభిరాముడు ఐ = మనోహరంగా ఉండి, భావ ..... జ్వలడై - భావభవ = మనమథుని (యొక్క), ఆకృతిన్ = ఆకారముతో, భద్రపీఠ = సింహాసనమునందు, వాస = ఉండడముచేత, ఉజ్వలడై = ప్రకాశించువాడై.

తాత్పర్యము .

రఘునాథరాజు మనమథుని రూపుతో సింహాసనమున కూర్చొని, సామంతులు కానుకలుగా తెచ్చిన వీనుగులు గుర్రములు మొదలైన వాటిని చూచుండగా.. ..

విశేషము :

రఘునాథుడు చాల అందమైన వాడని ఆనాటి కవులు, కవయిత్రులు, విశేషంగా వర్ణించారు. కొడుకు విజయరాఘవనాయకుడు గూడ అలాగే వర్ణించాడు. “ఆకారమున నలునంతవాడొనెకా” అని, మన కవి అన్నమాటలు సత్యములే కేవల అతిశయోక్తులు కావు దీనికి తార్కాణముగా రఘునాథుడు తన వాల్మీకి చరిత్ర గద్యలో, “రూపరేఖా విజిత కుసుమసాయక, సకల ధర్మసంధాయక, రఘునాథ నాయక ప్రణీతంబైన...” అని వ్రాశాడు. కాబట్టి ఇది సత్యదూరముకాదు.

పారాంతరాలు :

- (1) ఇభరాజముఖోపదా నిరీక్షేచ్ఛ మహా
విభ వాసుభ వాగతఖా
పభ వాకృతి భద్రపీఠ వాసోజ్వలుడై .

— తిరుపతివారు వేంకటకృష్ణమాచార్యులుగారు

- (2) శుభవాసరమున నయ్యెడ
నిభవాజి ముఖోపదాన నియత తను మహా
విభ వాఖిరాముడై తగు
విభ వాకృతి భద్రపీఠ వలసోజ్వలుడై .
అన్న పారాన్ని కూడ తిరుపతివారు పుట అడుగున చూపించారు

- (3) “ఇభరాజముఖోపదా”
వేదంబారా, బులుసువారా యెత్తుకున్నపారం

కుందనంపుఁ బసిండి కుళ్లాయ జగలపైఁ
జొకట్లు నిగనిగ లొకళింప,
హురుముంజి ముత్యాల యరచట్టపై గొప్ప
పతకంపు హారము ల్పురిధవిల్ల,
వెలఁ జెప్పరాని తెంపుల వంక జముదాడి
పీతాంబరంబుపైఁ బెరిమె నెఱప,
గబ్బిమన్నె కుమారగండ పెండారంపు
జిగి పదాగ్రంబుపైఁ జెంగలింప,

దొరల మంత్రులఁ గవల నాదరణ సేయు
కరము కంకణకాంతి నల్లదల నిండ
నిండుకొలు వుండె గన్నుల పండువుగను
రీవి నచ్యుత రఘునాథ భూవిభుండు.

36

పై 35వ పద్యములో చెప్పిన మహావిభ వాభిరాముడు ఎలాగున్నాడో ఈ పద్యంలో కవి చూపిస్తున్నాడు

అర్థము :

(౧) అచ్యుతరఘునాథ భూవిభుండు, కుందనంపునీపసిండి = మేలిమి బంగారపు, కుళ్లాయి = పాగా (కీరీటము) యొక్క, జగలపై = కాంతులమీద, చొక్కె = చెవులపోగుల యొక్క (ఈ చొక్కె చాలవిలువగల ముత్యముతోడివని తరువాతి పద్యములలో ఉంది), నిగనిగల్ = కాంతులు, చొక్కెపై = గంతులు వేస్తుండగా,

(౨) హరుముండి = (ఉర్ముక్) పారశీకసింధుశాఖ ప్రాంతమునగల ప్రదేశపు — అనగా శ్రీశైవమైన, ముత్యాల (అమర్చికుట్టిన), అరచట్టపై = చొక్కెమీద, గొప్ప, పతకంపు = పతకములు కల్గిన, హర్ముక్ = పత్నహారిములు, పరిధవిల్ల = ప్రకాశిస్తుండగా,

(౩) వెలచెప్పరాని = అమూల్యమైన, కెంపుల(తో తాపబడిన), వంక = వంకరగానుండు, జముదాడి = కటారి (బాతు), పీతాంబరముపై = పసుపువన్నె పట్టువస్త్రముమీద, పెరిమె = సొందర్యమును, నెలవ = వ్యాపించివుండగా,

(౪) గద్ది .....జిగి.....గిద్ది = గిద్దించియున్న, మన్నెకుమార = మన్నెపురాజుల పుత్రులను, గండ = జయించినవాడు (అనితెల్పు), పెండారంపు = కాలి బిరుదు అందెయొక్క, జిగి = కాంతి, పద అగ్రంబుపై = ముంగాలిమీద, చెంగలింప = దుముకుచుండగా,

దొరల = సామంతరాజులను, మంత్రుల, కవుల, ఆదరణసేయు, కరము = చేతియందలి, కంకణకాంతి = కంకణములందలి రత్నముల కాంతులు, నల్లదల = అన్ని దిక్కులను, నిండ = వ్యాపిస్తుండగా, రీవి = సొగసుతో, కన్నుల పండువుగ = కను విందుగా, నిండుకొలువుండెను.

విశేషము :

ఈ పద్యమున మూర్ఖులతో కవి రఘునాథరాజు పటమును నిర్మించిచూపించాడు. ఆకాలపు రాజరీవి ఎట్టిదో తేటపడగలదు. “మాటలనేర్చులా.....” అన్న 28 వ పద్యములో కవిసూచించిన “కొలువుండు రీతుల” లో ఇది ఒక రీతి. దీనియందు రాజుకి గల అలంకరణప్రీతి, కళాప్రియత్వము చక్కగా కనబడుతుంది.

(5)

“గబ్బి మన్నెకుమారగండ పెండారము” గురించి ఒక్కమాట. కాలున తొడిగిన రత్నఖచితమైన పెండారములో రమునాథరాజు యుద్ధములో హతమార్చిన పాండు్యుని విగ్రహం గూడ పొందుపరిచి ఉంటుంది చూడండి

పరగ పాండ్య నృపాల ఛాల పట్టమున
మురువైన నవరత్నములు దీర్చినట్టి
ఒకడు పెండేరంబు పెరిమె దీపింప
చరణాంబుజంబున నవరించి

— విజయరాఘవ నాయకుడు

అట్టు లొడ్డోలగం బున్న యవసరమున
వినయ భయ సంభ్రమములు నావెంట నంట
ననుఁ గృపాదృష్టిఁ జల్లగాఁ గనుచు నుండ
సమ్ముఖమున కరిగి యంజలి ఘటించి,

37

అర్థము :

అటు, ఒడ్డు ఓలగంబు ఉన్న = (పెద్ద) నిండుకొలుపుతీర్చి ఉన్న. అవసరమున = సమయమందు, వినయ = అణకువ, భయ = భయము, సంభ్రమములు = తొట్రుపాటు(లు), నావెంట అంటన్ = నన్ను అంటియే యుండగా, ననున్, కృపాదృష్టిన్ = దయతోడి చూపు లతో, చల్ల గా, (రాజు) కనుచునుండగా, సమ్ముఖమునకు = ఎదుటికి, అరిగి = వెళ్ళి, అంజలి = నమస్కారమును, ఘటించి = చేసి, తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

విశేషము :

కవికి వినయం సహజలక్షణం భయం గౌరవంవల్ల, సంభ్రమం — కార్య ఉత్కృష్టతవల్ల అంతలో రాజుముఖం చూచాడు కవి. చల్లని కరుణ కనిపించింది. తొట్రుపాటు పోయింది. కాలుకదిలింది; నోరుమెదిలింది చక్కని పద్యము

ఏలిక మాత్రమే! మహిమ నీశ్వరుడే తలపోసి చూడ, నా
పాలిటి రామభద్రుడని బంగరుబూవులఁ బూజ చేసి నేఁ
జాల నలంకృతిం చొనఁగు సత్కృతి కానుక చేసి కీర్తి భూ
శ్రీ లలితాంగులకా వలవఁ జేసిన శ్రీ రఘునాథ శారికె.

38

అర్థము :

ఏలికమాత్రమే = అందరివంటి ప్రభువు మాత్రమా! మహామక = ప్రభావములో, తలపోసి = యోచించి, చూడక, ఈశ్వరుడే = దేవునంతటివాడే, (అంతేకాక) నాపాలిట, రామ భద్రుడు = శ్రీరామచంద్రమూర్తియే, అని, బంగరుపూవులకా పూజచేసి = అత్యంతమగు శ్రద్ధా భక్తులతో పూజచేసి, నేక, చాలక అలంకృతిక = అనేకములగు అలంకారముల (నగల)తో (శబ్దాలంకారములతోను, అర్థాలంకారములతోను), పొసగు = ఒప్పుచున్న, సత్కృతిక = మంచి కావ్యమును, కీర్తి భూ శ్రీ లలితాంగులక = కీర్తికాంతను, భూదేవిని, లక్ష్మీదేవిని (ముగ్గురు కాంతలను), వలవక = తన్ను వలచునట్లుగా, చేసిన, శ్రీరఘునాథ శౌరికిక, కానుకచేసి = కానుకగా తీసికొనిపోయి,

ఈ క్రింది రీతిగా (39 నుండి 48వ పద్యము వరకు) విన్నవించాడని ఊహించాలి.

తాత్పర్యము :

రఘునాథరాజు ఇంతకుముందే ముగ్గురు స్త్రీలను వలపించినవాడు. ఈకృతికాంత నాల్గవది రఘునాథరాజు గొప్పకీర్తిని పొంది, విశాలమైన రాజ్యము ఏలుతూ, మహా ఐశ్వర్యము కలవాడై ఉన్నాడని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యంలో మనకవి కన్యాదాత అవుతున్నాడు విజయవిలాసకృతి తన కన్యః రఘునాథుడు వరుడు. ఈవరుడు కీర్తికాంతను, భూకాంతను, శ్రీకాంతను తాను ప్రేమించడమేకాక, ఆకాంతలు తన్ను ప్రేమించేలాగ ప్రవర్తించగల సరళహృదయము, ప్రణయ భావము ఉన్న దక్షిణనాయకుడు, కాబట్టి కృతికన్యను చక్కగా ఏలుకుంటాడు. పైగా ఇతడు నలుగురివంటి ప్రభువుకాదు తనపాలిట సాక్షాత్తు భగవంతుడే. అన్ని విధాలా యోగ్యుడు అని బంగరుపూవులతో వరపూజచేసి, అనేక రకాల అలంకారాలతో ముస్తాబు చేసిన తన కూతురిని సాలంకార కన్యాదానము జేయడానికి పూనుకొని ....

శ్రీ రసభావముల్ వెలయఁ జెప్పి ప్రబంధము లెన్నియేని మీ

పేరిట నంకితం విడిచి, విడ్డల నెందఱు బేరుపెట్టినక,

దీరునె మీఱుఁగా? బయిలఁ దెచ్చితిఁ గానక పరిగ్రహింపు మ

య్యా రఘునాథ భూప రసికాగ్రణి, మామక కావ్యకన్యకక.

అర్థము :

శ్రీ.....భావముల్ - శ్రీ = బుద్ధి, రస = రసమూ, భావమూ, వెలయన్ = ప్రకాశించునట్లు, ప్రబంధములు = మహాకావ్యములు, ఎన్నివీని = ఎన్నైనా, చెప్పి = రచించి, మీపేరిటన్ = మీపేరున, అంకితంబు ఇడినన్ = అంకితమిచ్చినా, బిడ్డలన్ ఎందఱన్, పేరు పెట్టినన్ = ఎందరు బిడ్డలకు మీపేరుపెట్టుకొనినా, మీ ఋణంబు తీరునె = మీరుచేసిన మేలుకు సరియోనా (కాదు అని), అయినన్, మామక = నాదైన, కావ్యకన్యకన్ = కావ్యమనే కన్యను (వివాహముకానిది), కాన్క తెచ్చితిన్, అయ్య, రఘునాథహుప, రాజులలో రసికాగ్రణి = రసజ్ఞ శ్రేష్ఠుడా, పరిగ్రహింపుము = చేపట్టుము (అనగా పెళ్ళియాడుము).

తాత్పర్యము .

రఘునాథరాజు తనయందు చూపిన ఆదరానికి రుణపడి ఉన్నట్లు కవి భావించాడు. ఎన్ని కావ్యాలు కృతి ఇచ్చినా, ఎందరు పిల్లలకు రాజుపేరు పెట్టినా ఆరుణము తీరేదికాదు. అయినా ఈ కానుక వలన రాజుగారి రుణము రవ్వంతైనా తీరుతుందని కవి హృదయము

విశేషము :

రాజును “రసికాగ్రణి” అని కవి ఈ పద్యములో అన్నాడు. కవి రుణము అపారము; ఏమిచేసినా తీరేదికాదు. అయినా ఒక్క కృతికన్యను ఇవ్వడానికి వచ్చాడు (లక్షరూపాయలు రుణముండగా పదిరూపాయ లివ్వడానికి వచ్చినట్లు). రుణ దాత నిరాకరించ దగినదే. కాని, రాజు ‘రసికాగ్రణి’ కాబట్టి తెచ్చినదాని విలువను చూడడు, ఆ తెచ్చుటలో ఉన్న భావమును (భక్తివిశ్వాసాలను) గ్రహించి, ఆదరిస్తాడు అని అభిప్రాయము.

అంతేకాదు. 39 వ పద్యంలో కవిచెప్పినట్లు రఘునాథుడు “అణుమాత్రమైన నొక కానుక తెచ్చిన కొండగాగను” రాజు.

అలంకారము :

రూపకము, పరికరాంకురము.

39 వ పద్యం తరువాత “సమరనిశ్చంక రఘునాథ సాహసాంక” అని ఉన్న ఏడు పద్యాలు వేంకటకృష్ణమాచారిగారి (1856) విజయవిలాసంలో లేవు ఈ 7 పద్యాలు రఘునాథుడి విజయాల ప్రశంస

ఘోటక ఖుర పుట ఊణ్ణ ధరా జాత
 పాంసువు పై నుల్లభంబుగాఁగ,
 భట సింహ విక్రమోద్భట సింహనాదముల్
 స్వస్తి వాదంబుల చంద మొందఁ,
 బదిదిక్కు లొక్కటఁ బగిలి బీటలువాఱఁ
 భేరీ నినాదముల్ బూరటిల్ల,
 విజయ సమారబ్ధ వేళఁ గౌతుకమున
 మొగమున గయవంపుమురువు దోఁప,
 నౌర ! పెండ్లికి నేఁగిన ట్లనికి నేఁగి
 యక్ష తంత్రంబు లివి యేటి లక్షమనుచు
 రేకమోవక గెల్పుట నీకె చెల్లు
 సమరనిశ్చంక ! రఘునాథ సాహసాంక !

40

అర్థము :

సమరనిశ్చంక = యుద్ధమునందు జంకులేనివాడ, సాహసాంక = సాహసమునే భూషణముగా కలవాడ

౧. ఘోటక ..... పాంసువు — ఘోటక = గుర్రములయొక్క, ఖురపుట = దొప్పలవంటి దెక్కలచేత, ఊణ్ణ = నలగగొట్టబడిన, ధరా = భూమినుండి, జాత = పుట్టిన, పాంసువు = ధూళి, పై = తన తలమీదుగా పట్టిన, ఉల్లభంబుగాఁగ = (పెండ్లిళ్ళలో రాకపోకలలో గొడుగువలె పట్టనటువంటి) మేలుకట్టువలె (చాందినీవలె) ఉండగా,

౨. భట.....నాదముల్ — భటసింహ = శ్రేష్ఠులగు భటులయొక్క, విక్రమ ఉద్భట = పరాక్రమముతో అతిశయించిన, సింహనాదముల్ = సింహగర్జనలు, (పెండ్లిలోనుండే) స్వస్తివాదంబుల చందము = స్వస్తివాచనముల విధము, ఒందన్ = పొందియుండగా,

౩. పదిదిక్కులు, ఒక్కట = ఒక్కసారిగా, పగిలి = బ్రద్దలై, బీటలువాఱన్ = పగుళ్ళిచ్చునట్లు, భేరీనినాదముల్, బూరటిల్ల = విందుకొనగా, (పెండ్లిలో ముగిడే మంగళవాద్యాలు విశేషించినట్లుండగా),

౪ విజయ.....వేళ — విజయ = విజయము కొరకు (విజయయాత్ర కొరకు), సమారబ్ధ = ప్రారంభించబడిన, వేళ = ముహూర్తమందు కలిగే (విజయయాత్రకు నిర్ణయించబడిన ముహూర్తమున కలిగే), కౌతుకమునన్ = ఉత్సాహమువల్ల, మొగమునన్ =

ముఖమునందు, గరువంపు మురుపు = రీవితోనున్న అందము, తో(పకా = కనబడుతుండగా (పెండ్లి ఆసన్నమయినప్పుడు పెండ్లి కొడుకు ముఖమున కనబడే “పెండ్లి కళ”వలె ఉండగా),

బౌరా : పెండ్లి కీకా, వీ(గినట్లు = వెళ్ళినట్లు, అనికికా = యుద్ధమునకు, వీ(గి = వెళ్ళి, అక్ష తంత్రంబులు ఇవి = ఈ యుద్ధములు పాచికల ఆటలు, ఏటిలక్షము = ఏమిలెక్క, అనుచుకా. రేకమోవక = తనశరీరమున చిన్నగంటు (గాయము)ను గూడ పొందకుండ, (అనగా శ్రమలేక). గెల్చుట = జయించుట, నీకె, చెల్లుకా = తగును, (ఇలాగు గెల్చుట ఇతరులకు సాధ్యముకాదు).

తాత్పర్యము :

పెండ్లి కి పోవునపుడు, మేలుకట్టు, స్వస్తీవాదములు, మంగళవాద్యములు, ముఖమున పెండ్లి కళలు ఉంటాయి. యుద్ధమునకు పోవుచేత రఘునాథునికి అవి అన్నీ కలిగినవని భావము.

విశేషము :

యుద్ధమునకు పెండ్లి కొడుకువలె వెళ్ళిన రఘునాథరాజు విజయలక్ష్మిని చేపట్టి వస్తాడని ధ్వని.

పాఠాంతరము :

“విజయ సమారంభవేళ కౌతుకమున”

అని వేదంవారి పాఠం. దీనికి వారు చెప్పిన అర్థము—

“గెలుపుచేత అరంభింపబడిన యుత్సాహము యొక్క కుతూహలముచేత” అని. ఇంచు మించు ఆదారినే వెళ్ళిన బులుసువారు, “విజయముచే నారంభింపబడిన యుత్సాహపు కుతూహలముచే” అని చెప్పారు. రాజు యుద్ధానికి వెళ్ళబోతున్నాడు, ఇప్పుడే విజయం ఫలితాలను చెప్పడం సమంజసం కాదు

“రేక మోయగ గెల్చుట నీకెచ్చెల్లు”

తిరవతివారిపాఠం.

వీరి అర్థమేమో తెలుసుకోడానికి మన కవకాశంలేదు సాధారణంగా అందరూ అంగీకరించిన పాఠం “రేకమోవక గెల్చుట” అన్నదే

ఇక్కడొక్కమాట మనవి చేయవలసి ఉంది “రేకమోవక” అన్నది ఒక చక్కని పలుకుబడి. ఈ పద్యంలో నందర్బాన్ననుసరించి ఎవ్వరయినా “శ్రమలేక-చెక్కుచెదరక” అని అర్థం చెప్పగలుగుతారు. దీనికి వేదంవారు “అవలీలగా” అని అర్థం చెప్పారు. ఏమన్నా

ఈ సన్నివేశానికి సరిపోతుంది అందుచేత ఆ పలుకుబడికి సరియైన అర్థం తెలుసుకోడానికి మన వ్యాఖ్యాతలు ప్రయత్నించవలసిన అవసరం కనబడలేదు కాని ఈ కావ్యంలో మొదటి ఆశ్వాసం 196 వ పద్యం “కిన్నె నగుమోము తోడ౯..” అన్న పద్యం దగ్గరకు వచ్చి నప్పుడు ఇలాంటి అర్థం పనికిరాదని బోధపడ్డది అక్కడ “రేకమోవకయున్న౯” అన్న పలుకుబడికి అర్థం చెప్పడానికి ప్రయత్నించక తప్పిందికాదు జూలూరు అప్పయ్యగారి దగ్గర నుంచి వేదంవారి పరికు ఈవిషయంలో పొరపడ్డారని చెప్పకతప్పదు!

అలంకారము :

ఉపమ

ఎంచి రంటివి గాని యీసారి గట్టిగాఁ
చెగుఁ గార్య మనువార్తఁ దెలుపవైతి,
మించి రంటివి గాని మేదిని యదరంగ
నడచె నైన్యంబని నుడువ వైతి,
వంటి రంటివి గాని యాభీలతర భటో
చ్చట సంగరంబని పలుక వైతి,
మొగిసి రంటివి గాని ముకుటములైగి రాజ
శేఖరుల్ పడుట సూచింపవైతి,
వనుచు నీ ధాటి కెరవాలు సహితపీరు
లదరునను మాట వెడలకి బెదరి పట్కు
చారుఁ గని నేర మెంతురు సారె సారె,
సమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక.

41

ఈ పద్యములో రఘునాథనాయకుని శత్రురాజుల అవస్థ వర్ణించాడు కవి

అర్థము :

సమర్థనిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక = యుద్ధమున జంతులేని వాడ, సాహసమే భూషణముగా గలవాడ, రఘునాథరాజు, అదరునను = భయముచేత, మాట వెడలక = నోట మాటరాక, బెదరిపట్కు (చుండిన), చారున్ = వేగుల వానిని, కని, నీధాటికిన్ = నీ విజృంభ

జకు, ఎరవాణు = బలియైన, అహితవీరులు = శత్రువులైన ఋతులు, సారెసారె = మాటి మాటికి, నేర మెంతురు = (చారుని మీద) తప్పు మోపుతారు (నిందిస్తారు). ఏ విధముగా అంటే .

౧ ఎంచిరి = (రఘునాథరాజు మా మీద) నేరమెంచినారు, అంటివిగాని = అనే చెప్పావు కాని, ఈ సారి, గట్టిగా = ఘోరముగా, తెగు = కార్యము = పనితీరిపోవును, అనువార్త = అన్న సంగతి, తెలుపవైతివి, (అని చారుని నిందిస్తారు - చారుడు ఎంచిరిని మాత్రమే అన్నాడు కాని, ఈసారి రఘునాథరాజు తమపని పట్టిస్తాడని చెప్పలేదని నింద)

౨. మించిరి = బయలుదేరినారు, అంటివిగాని, మేదిని = భూమి, అదరంగ = కదలు నట్లు, నైన్యము = రఘునాథరాజు నైన్యము, నడచె = అని, నుడువవైతివి (చెప్పలేదని నింద).

౩ అంటిరి = (యుద్ధమున) తాకిరి, అంటివి గాని, ఆఖిల.....సంగరంబు—ఆఖిల తర = మిక్కిలి భయంకరులైన, భట = భటుల యొక్క, ఉదృట = ఘోరమైన, సంగ రంబు = యుద్ధము (జరుగును), అని, పలుకవైతివి (అని నింద)

౪ మొగిసిరి = కలియబడిరి, అంటివి గాని, ముకుటముల్ = కిరీటములు (తలలు), తెగి, రాజ శేఖరుల్ = (మనపక్షంలోని) రాజ శ్రేష్ఠులు, పడుట = కూలిపోవుట, సూచింప వైతివి = తెలుప లేదు (అని నింద).

విశేషములు :

రఘునాథరాజు పరాక్రమమును చూచినందువల్ల కలిగిన భయమూ, తన ప్రభువు ఏమంటాడో అని భయమూ పొందిన చారుడు, ఆ భయమువల్ల నోటమాట వెడలక, చిన్నచిన్న మాటలుగా ఎంచిరి, మించిరి, అంటిరి, మొగిసిరి, అని మాత్రము చెప్పాడే కాని, ఘోరమైన యుద్ధము జరుగునని పెక్కు మాటలలో చెప్పలేదు. కాబట్టి, ఓడి పోయిన శత్రు రాజులు, తమ అపజయమును చారుని నెత్తిని రుద్ది, పై విధముగా నిందిస్తారు. తమ అనమర్దతే అపజయానికి కారణమని అంగీకరించరు, పౌరుషము కలవారు కాబట్టి.

భిన్న కటంబులై పేరు పెంపును లేక

గంధనాగంబు లెక్కడ నడంగె ?

బాహ్మిక శక సింధు పారసీ కోదృవ

హయ ధట్ట మేగొంది యందు డిందె ?

బోటు గంటులఁ దూఱిపోవు దారుణమైన
 మాస్తిల గమి యెందు మ్రగ్గిపోయె?
 గర్వంబు మేనులఁగన్నట్టు బుండెడు
 దొరల యామిక లెందుఁ దొలఁగి పోయె?
 బరుల పాశెంబు లీరితి బన్నమొంద,
 మాయఁ బన్నెను నీఖడ్గ మంత్రవాది;
 గెలిచినను నేమి మేలైన గెలుపు గంటి?
 సమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక

42

అర్థము .

సమరనిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక,

౧ భిన్న కటంబులై = బ్రద్దలైన చెక్కిళ్ళు కలిగినవై, పేరుపెంపును లేక = నామ రూపాలు లేకుండా, గంధనాగంబులు = (శత్రువుల) మదించిన వీనుగులు, ఎక్కడఁ అడం గెఁ = ఎక్కడ అణగి (కానరాకుండా) పోయెను ?

౨ బాహిక, శక, సింధు, ఫారసీక (దేశములయందు), ఉద్భవ = పుట్టిన, హయ ధట్టము = (ఈ దేశములనుంచి వచ్చిన) గుర్రముల సమూహము, ఏ గొందియందు = ఏ ఇరు కున (నందున), డిందెఁ = నశించెను ?

౩ పోటు గంటులఁ = శత్రువై నీక శ్రేణిని పొడిచి, గంటుపెట్టి, ఆగంటులోనుండి, తూఱిపోవు = శత్రు సేనలలో చొచ్చుకొని పోవగలిగిన, దారుణమైన = భయంకరమైన, మాస్తిలగమి = (శత్రులలోని) శూరుల సమూహము, ఎందు మ్రగ్గిపోయెఁ = ఎక్కడ అణగి పోయెను ?

౪. గర్వంబు మేనులు కన్నట్టులు = గర్వమే శరీరమును చాల్చెనా అన్నట్లు, ఉండెడు, దొరల = శత్రురాజుల, ఆమికలు = మదములు (అహంకారములు), ఎందు, తొలఁగి పోయెఁ = (ఆము = మదము).

పరుల = శత్రువుల, పాశములు = సేనాశిబిరములు, ఈ రీతిఁ, బన్నము ఒందెఁ = భంగపడునట్లు (నశించునట్లు), నీఖడ్గమంత్రవాది = నీకత్తి అనేమాంత్రికుడు, మాయఁపన్నెను = మాయచేసెను.

మంత్రవాది వస్తువులను మాయచేసినట్లు, రఘునాథుని కత్తి పైవాటిని క్షుణ్ణముతో కనబడకుండా—ధ్వంసము—చేసెనని భావము.

గెలిచినను = నీవు గెలిచినప్పటికీ, ఏమి మేలైన గెలుపు కంటివి = ఏమి గొప్ప జయమును పొందితివి? ఈ గెల్పులో మంత్రబలమే కనబడుతుంది గాని, రాజు పరాక్రమం కానరాదు కాబట్టి మేలైన గెల్పుకాదని చమత్కారము నిందించినట్లు కనబడుతున్నా ఇది ప్రశంసే

పైన చెప్పిన శత్రు రాజుల ఏనుగులు బాగామదించినవి గుఱ్ఱములు బాహికాది దేశాల నుంచి వచ్చిన ప్రశస్తమైనవి బంట్రా, దారుణమైనవారు, బలగర్వం రూపుపొందిన ట్లున్నవారు దొరలు ఈలాటి ప్రశస్త గుణములు కలిగి ఉండినా ఒక్కక్షణములో మాయమాయైననీ, తనకత్తి అటువంటి వానినన్నిటిని మంత్రబలము చేతనో అన్నట్లు అవలీలగా, నిశ్శేషము చేయగలిగెననీ భావము.

“పోటుగంటుల దూరిపోవు” అన్నదొక పదబంధము దీని అర్థము సుబోధకంగా కనబడదు సాధారణంగా “యుద్ధములో కత్తివేటులవల్ల గాయాలు కలిగి, వాటినుంచి నెత్తురు కారుతూ ఉన్నా లక్ష్యపెట్టకుండా శత్రుసేనలో దూరి విజృంభించేవారు” అని, సుగమమైన అర్థం చెప్పకోవచ్చును వేదంవారుగూడా అలా తేలికగానేభావించి, ఆ పదబంధానికి అర్థమే చెప్పలేదు బలుసువారు “పోటుగంటులన్ = పొడుచుటచే కలిగిన రంధ్రములనుండి” (దూరిపోవునట్టి) అన్న అర్థం సూచించారు.

పింగలి సూరన్నగారు కళాపూర్ణోదయము లో 1-32 లో (కలభాషిణీ వర్ణనలో)

బెళుకులఁ జిమ్ముచుకా కలికి
బిత్తరిచూపు నరత్నకుండలాం
చల కషణోజ్జ్వలత్వము
వసల్ నెరపం జళిపించుచుకా భజం
గుల హృదయస్థలుల్ వొడిచి
కొంచక తోడన పోటుగంట్లఁ దూ
జెలలన యారః యొక్కొక తణిక
పుపుబొండ్లు కటారికత్తియల్

అని హృదయ స్థలాన్ని పొడవడమూ, ఆ పోటుగంటులో దూరిపోవడమూ స్పష్టంగా చెప్పారు. ఇది కూరల సాహసానికి తార్కాణంగా భావించాలి. ఎంత సూక్ష్మమయిన నందుచొరికినా, దానిని వినియోగించుకొని శత్రుసేనలో ప్రవేశించడ మన్నమాటకౌశలము.

ఇదిలా ఉండగా ఈ చేమకూరకవే 31-25 పద్యములో

పాముకోరలతోడ సాముచేసిన గాడ్సు
 వినపువితై సోకివెగటు చూప,
 క్రొంచాచలము పోటుగంటు దూతిన రాజు
 హంసముల్ వడి హళాహళులు సేయ ..

అని చంద్రాదుల ఉపాలంభనలో చెప్పాడు. దీనినిబట్టి “పోటుగంటు దూతిపోవడం”లో ఒక క్రూరత్వము, మోటుతనము ఉంటుందని అనుకోవాలి.

పాఠాంతరాలు :

- (1) “గలిచెనని నేటి మేలైన గెలుపుగంటి ?”
- (2) “పోటుగంటుల దూతిపోవు దారుణులైన మాస్థీలగమి.....”

అలంకారము :

వ్యాజస్తుతి.

రంభ వాకిటను దోరణములు గట్టెడు
 తీవర మొకకొంత దీలుపడియె;
 మేనక యింటిలో మేల్కొట్టు నవరించు
 సంరంభ మొకకొంత నడలువాటె;
 గనకాంగి యింటిలోఁ గర్పూరవేదికల్
 నవరించు తొకకొంత జాగుపడియె;
 హరిణి బంగరు మేడ నరవిరి సెజ్జలు
 నిర్మించు తొకకొంత నిలుకడయ్యె;
 మబ్బు గబ్బున, నీశౌర్యమహిమ వినక
 తెగువ తోడుత నెదిరించి తిరిగి విజిగి
 పాతిపోయిన మన్నీల పాటు సూచి
 నమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక.

43

రఘునాథుడి శౌర్యమహిమను లక్ష్యము చేయక గర్వంతో శత్రురాజులు రఘునాథుని ఎదిరించినప్పుడు, ఈ యుద్ధములో ఈ మన్నీలు కూలి పీఠస్వర్గము పొంది తమతో కలియడానికి వస్తారని భావించి రంభా మేనకాది అప్పరసలు తమతమ పడకటిందలను అలంకరించ మొదలు

పెట్టారు ఇంతలో ఆ మన్నీలు రఘునాథుని ధాటికి ఆగలేక పారిపోవుట చూచి, అప్పరసలు ఆ మన్నీలు ఇకరారనీ, తాము వేగిర సడవలసిన పనిలేదనీ ఆగినట్లు కవి వక్తగా వర్ణించాడు యుద్ధాలలో చచ్చినవారికే వీరస్వర్గము, పారిపోయినవారి కది దక్కదు. వీరస్వర్గం లభించినవారికే రంభాదుల కలయిక.

అర్థము :

సమర.....సాహసాలక = ఓ రఘునాథమహారాజా, మబ్బుగబ్బునన్ = చీటి క్రమ్ము గర్వముచేత (గర్వాంధులయి), నీ శౌర్యమహిమన్ = నీశౌర్యముయొక్క గొప్పతనమును, వినక = లక్ష్యపెట్టక, తెగువతోడుతన్ = తెంపరితనముతో, ఎదిరించి, తిరిగి = వెనుకకుమంలి, విటిగి = చెదరిపోయి, పాటిపోయిన, మన్నీల = శత్రురాజులయొక్క, పాటు = అవస్థను, చూచి = చూచుటవలన.

౧ రంభ, వాకిటకా = ద్వారమునందు, తోరణములు, కట్టెడు తీవరము = కట్టుట యందలి తొందర, ఒక కొంత = కొంచెము, దీలుపడియెకా = తగ్గిపోయెను.

౨, మేనక ఇంటిలో, మేల్కొట్టు = చాందినీలు, సవరించు, సంరంభము = తొందర, ఒకకొంత, నడలువాణెన్ = మందగించెను.

౩. కనకాంగి ఇంటిలో, కర్పూరి వేదికల్ = పచ్చకర్పూరముతో అలంకరించిన తిన్నెలు, సవరించుట, ఒక కొంత, జాగుపడియెన్ = అలస్యమాయెను.

౪, హరిణి బంగరుమేడకా, అరవిరి = సగము వికసించిన పువ్వులతో, నెజ్జలు = పాన్పులు నిర్మించుట, ఒక కొంత, నిలకడ అయ్యెకా = నిలచి పోయెను,

విశేషము :

అప్పరసలు త్వరపడి పడకటిళ్ళను సవరించడానికి కారణం—

రఘునాథనాయకుడితో యుద్ధానికి వెళ్ళిన వారు నిముషాలమీద (చాల త్వరగా) చచ్చిస్వర్గానికి వస్తారని ధ్వని. ఆ సవరింపులు ఇంకా పూర్తికాకముందే, అనగా యుద్ధమారంభమైన అత్యంత స్వల్పకాలములోనే—కొన్ని నిముషాలలోనే అందామా—ఆ శత్రురాజులు వెనుకకు తిరగడం, విరగడం, పారిపోవడం అన్నీ జరిగాయి. అది చూచి అప్పరసలు మరేమీ తొందరలేదని సవరింపులు మెల్లగా నడిపారు. శత్రురాజులు అంత త్వరగా పలాయనం చిత్తగించారని ధ్వని.

పారాంతరము :

“మబ్బు గొబ్బున నీ శౌర్య మహిమ వినియు” అన్న పారము వ్యాఖ్యాతలు ఎత్తుకొని ‘అజ్ఞానాతిశయము చేత’ అని వాఖ్యానించారు. గొబ్బున = శ్రీప్రముగ అన్న అర్థమే వస్తుందికాని, అతిశయమన్న అర్థం రాదు. శౌర్యమహిమ వినిగూడా శత్రువులు అజ్ఞానము చేత ఎదిరించారు అనడంకంటే, గిర్వము చేత అన్న అర్థము చక్కగా అతుకుతుంది. గబ్బు = గర్వము—మబ్బు అంటే చీకటి కాబట్టే మబ్బు గబ్బు అన్న పారము శ్రేష్ఠము

అలంకారము :

అతిశయోక్తి. ఉత్పేక్ష

అతుల భూరి ప్రతాపార్క దీధితి చేత
గట్టిగాఁ గాఁకలు పుట్టు పిదప,
ఘోరారి గళరక్త ధారాళ వృష్టిచే
నాని దుక్కికిఁ బదనైన పిదప,
హయ ధట్ట ఖుర పుట హల్యా ముఖంబున
నంతట దున్నిన యట్టి పిదప,
మొలచిన నీ కిర్తి మొలకలు తఱచుగా
వెదపెట్టి పైరు గావించు పిదపః
గాపు నిలుపవె బేతాళ గణము నెల్ల,
నట్టి పట్టుల కరిగి నీ వరుల నోడె
పాటు చేసితి వనుట యేపాటి తలఁప
సమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక.

44

అర్థము :

సమర.....సాహసాంక = రఘునాథనాయకా.

(౧) అతుల....చేత— అతుల = సాటిలేని, భూరి = ఎక్కువైన, ప్రతాప = ప్రతాపము అనెడి, అర్కదీధితి చేత— సూర్యకాంతి (ఎండ) చేత, గట్టిగా— ఎక్కువగా, కాకలు = వేడిమి, పుట్టు పిదప— కలిగిన తర్వాత —

(౨) ఘోర.....వృష్టి చేత— ఘోర అరి = భయంకర శత్రువుల యొక్క, గళ రక్త = కంఠమునుండి కారిన రక్తము, అనెడు, ధారాళ = తెంపు లేని, వృష్టిచేతన్ = వర్షము చేత, నాని, దుక్కికి— దున్నుటకు, పదను = తగినంతతడి, ఐన పిదప —

(౩) హయధట్ట.....ముఖంబునకా—హయధట్ట = గుర్రముల సమూహము యొక్క, ఖరపుట = దొప్పల వంటి డెక్కలు అనెడు, హల్యా ముఖంబునకా = నాగళ్ళ మొనల (కర్రల) చేత, అంతటన్, దున్నిన యట్టి పిదపకా —

(౪) మొలచిన, నీ కీర్తి మొలకలు = నీ కీర్తి అనెడు మొలకలు (నారు), తఱుచుగా = దట్టముగా, వెదపెట్టి = ఊడ్చి (నాటి), పైరు, కావించు పిదపకా—

బేతాళ గణమున్ ఎల్లన్ = బేతాళుని అనుచరుల నందరిని (పిశాచాదులను), కాపునిలు పవె = కావలిగా ఉంచలేదా, అట్టి, పట్టులకు = చోటులకు, అరిగి = పోయి, నీవు, అరులకా = శత్రువులను, ఓదెపాటు చేసితివి = కట్టలు కట్టలుగా నరికి పడవేసితివి, అనుట, తలపకా, ఏ పాటి = ఏమి విశేషము :

విశేషము :

ఇంత ప్రయత్నంచేసి బాగా పైరు గావించిన తర్వాత నీవు ఓదెలుగా పడ వేయుట సహజమే విశేషమేముంది ? అని చమత్కారము

కీర్తి మొలకలు మొలిచిన తర్వాతనే వెదపెట్టి పైరు కావించినట్లు కవి చెప్పాడు కాబట్టి “వెదపెట్టి” అంటే ‘వత్తి, విత్తనములుచల్లి’ అని అర్థము చెప్ప రాదు. ఆ మొలకలే నారు ; ఆ నారును దట్టముగా నాటి (వెదపెట్టి) పైరు కావించా డనడం సమంజసము

రణరంగమున చనిపోయిన శత్రుబలముల కళేబరముల కోసం కాచుకొని పిశాచాదు లుంటాయి కాబట్టి వాటిని కావలి నిల్పినట్లు కవి వర్ణించాడు.

ఇక్కడ, ఎండ వేడిమి తర్వాత వానతో పదునైన పిమ్మట, దున్నిన వెనుక, వెదపెట్టి పైరుచేసి, ఓదెలుగా (కుప్పలుగా) వేయుట, అన్న వ్యవసాయ కార్య మంతా రఘునాథుని విజయములకు కవి సరిపోల్చాడు. ప్రతాపము ఎండ; శత్రు రత్నము వాన; గుర్రపుడెక్కలు నాగళ్ళు; కీర్తి నారు; బేతాళుడు కావలి; శత్రు వుల కళేబరములు ఓదెలు.

అట్టి పట్టుల కరిగి నీ వరుల నోడె
పాటు చేసితి వనుట యే పాటి తలప !

ఈ రెండు చరణాలలోను కవి ఇమిడ్చిన భావము చాల మనోహరము. శ్రద్ధగా చూడవలసినది.

అట్టి పట్టులు అని కవి చూపినవి రెండు : (1) యుద్ధరంగము (2) పంట పొలము.

“నీ వరులన్” అన్నది (1) నీవు, అరులన్ = శత్రువులను అనీ, (2) నీ వరులన్ = నీయొక్క ధాన్యాలను అనీ, (3) నీవరులన్ (ఒక్కమాట) = నీవారములు అనీ, పదవిభజన చేయవచ్చును

“అనుటయేపాటి” అన్నది (1) అనుట (అని అర్థంచెప్పడం) ఏపాటి = పెద్ద విశేషమా ? అనీ, (2) అనుట, ఏపాటి = ఏమిన్యాయము (పాటి అంటే పాడి, అంటే న్యాయము) అనీ, (3) అనుటయే పాటి = అనడమే సమంజసము, న్యాయము అనీ అర్థాలు చెప్పకోవచ్చును

శ్లేషకింఠ అనుకూల్య మున్నచోట మనకవి, (మాట విరువులతో మహా చమత్కారం చూపించే వాడన్న ప్రసిద్ధి కలిగిన చేమకూరకవి) తేలికగా విడిచి పెడతాడా.

యుద్ధరంగ సందర్భం: నీవు అరులన్ (శత్రువులను) కుప్పలు కుప్పలుగా నరికి పడవేశావు అనడం ఏపాటి : రఘునాథుడి వీరవిహారానికి తగిన ప్రశంస కాదన్న మాట

అనుట యేపాటి : అనడంలో కవి పాఠకుడికి ఒక హెచ్చరిక ఇస్తున్నాడు. ఏ మనంఠే—“ఈ అర్థం ఎవరైనా తప్పుగలరు; విశేషమేముంది : ఇంతకన్నా విశేషార్థం ఉందా చూడు” అని హెచ్చరింపు.

పద్యంలో విశేషార్థం ఉన్నప్పుడు సాధారణంగా ఇలాంటి హెచ్చరిక లివ్వడం మనకవికి చక్కని ఆలవాటు. చూడండి.

తెమ్ము బంగాచు కుండ జలమ్ములనుచు,
తెమ్ము లతకూన మంచి సుమమ్ములనుచు,
తెమ్ము బాగైన కొమ్ము ఫలమ్ములనుచు,
మించు బోడిని నేరుపు మించఁ బలుకు.

అని దీనిలో ఉన్న “నేర్పు” ఏమిటో తెలుసుకో అంటాడు

పంట పొలము సందర్భంగా : నీవరులన్ = నీవార ధాన్యములను, ఓదెపాటు చేశావని అర్థం చెప్పవచ్చును. కాని, నివ్వరి, నీవరి, నివారము. నీవారము ఈ

రూపాలకన్నిటికీ అర్థం, “దున్నకుండా, విత్తనం వెయ్యకుండా, అడవులలో తమంతటవి పండిన గునుగు, దూసరి, గంటె, చామ మొదలైన గడ్డి ధాన్యాలు” అని. అటువంటి ‘నీవరులను’ కుప్పతెప్పలుగ పడవేశావని అర్థం చెప్పడం ఏపాటి? = ఏమి న్యాయం? ఏమంటే, ఈ పద్యంలో రఘునాథుడు ‘పైరుకావించినది’ దున్ని వెద పెట్టినందుకు ఫలితంగా కలిగినదే. కాబట్టే అలా నీవరులు అని చెప్పడం అధర్మం అంటాడు కవి

ఇక మిగిలిన విరుపు, నీ వరుల నోదె పాటు చేయడ మన్నది. ఇక్కడ వరి (బహువచనం వరులు) అన్నది వడ్లు, ధాన్యము అన్న అర్థంలో కవి ప్రయోగించాడు. (చూడండి 1-69 వ పద్యములో “నల్లడల భూమి వరులు మేలన”).

నీ వరులన్ అంటే నీవు పైరుకావించిన (పండించిన) ధాన్యము అని భావము. కీర్తి మొలకలు వెదపెట్టి (నాటి) పైరు చేసింది కాబట్టి ఈ పంట కీర్తి పంటే కావాలి. దానిని కుప్పతెప్పలుగ (ఓదెపాటు) సమకూర్చుకున్నావు, అంటే నీవు అత్యధికమయిన కీర్తిని ఆర్జించావన్నమాట. ఇలాగ “అనుటయే” అర్థం చెప్పడమే, పాటి = న్యాయము, సమంజసము అని అంటాడు కవి.

నేద్యంలాగ వర్ణించిన ఈ పీఠ విహారం వల్ల రఘునాథరాజు అపారమైన కీర్తిని ఆర్జించాడని అభిప్రాయము.

నీవరులన్ = (నీవారధాన్యాన్ని) అవిగాని, నీ వరులన్ (నీవు పండించిన వరులను) అవిగాని విరిచినప్పుడు ఒక్క చిక్కు కలుగుతుంది. ఏమిటంటే—యతి భంగం. కాని వేదంవారు తమ వ్యాఖ్యానంలో “నీ వరుల నోదె పాటు చేసితివి = నీవు పైరు కావించిన కీర్తి సస్యములను కోతకోసి ఓదెలు కావించితివి; అనగా...” అని విశేషార్థం చూపించారు. అనగా, యతి భంగాన్ని వారు లక్ష్యపెట్టి లేదన్నమాట. దీనికి కారణం: అందమైన విశేషార్థం సాధించినప్పుడు ఇలాంటి స్వల్ప వ్యత్యాసాలను పాటించ రాదన్న ఉదార భావమే అనాలి.

కీర్తి మొలకలు అనడానికి ఆముక్తమాల్యదలో కృష్ణదేవరాయల ప్రశంస యందు ఈ కింది (1-42) పద్యం చూడండి :

అలుకన్ ఘోటక ధట్టికా ఖరపుటి హల్యన్ ఖరాసాని పు
చ్చలు వో దున్ని, వల చ్చమూ గజ మదాసార ప్లతిన్ గీర్తి పు
ష్కలనన్యం బిడి యేకధాటి బళిరా; కట్టించి తా దృష్టి కే
దులఖా నోగ్ర కపాల మర్థప హరిద్భూ జాంగల శ్రేణికిన్.

పారాంతరాలు :

1. అట్టి పట్టుల కరిగి నీ వరుల యోడు
పాటు చేసితి వనుట

ఓడుపాటు = అపజయము పాలు చేశా వనడము దీనిలో వ్యవసాయ సంబంధమయిన
అందము లేదు

- 2 ఘోరారి గళరక్తధా రాతివృష్టిచే .

అతివృష్టి పంటలకు హానికరము; కాబట్టి ధారావృష్టి అనడమే మంచిది

అలంకారము :

రూపకము, శ్లేష

ఒకరు వోయిన దెన కొకరు వోవక పాఱ
నరివీరులకు దాహగరిమ మించె,
గడగడ వడకి నల్లడల కేగక భీతిఁ
జెందిన వారిపైఁ జెమట పుట్టె,
మున్నాడి యెరిగోలు మూఁకలఁ బోట్లాడు
పరుల మైఁ బాటల ప్రభలు మీఱె,
జేగ దెచ్చుక కొంత సిగ్గున నెదిరించు
రాజుల యొప్పు బీరము దొలంగెఁ,

దెగువ తోడుత ధరియించి తీవ్ర తాప
భరిత రూక్షాక్షి నిజముఖ ప్రభల పేర
నీవు ఘర్మార్క విస్మూర్తి నెఱపునపుడు
నమర నిశ్శృంక రఘునాథ సాహసాంక.

45

వేసవి ఎండలవలన జనులకు దాహము, చెమట, కంది పోవుట, నీరసము కలిగినట్లే, రఘునాథుని
తీవ్ర దృష్టల వల్ల శత్రువులకు ఆ యవస్థలే కలిగాయని వర్ణన

అర్థము

సమరనిశ్శంకి రఘునాథ సాహసాంక = ఓ రఘునాథరాజా, తెగువ తోడులిక = సాహసముతో, తీవ్రతాప భరిత = తీవ్రమైన కాక (వేడి) తో నిండిన, రూక్ష = తీక్షణమైన, అక్షి = కన్నులు (చూపు), ధరించు = కలిగి, విజముఖ = నీ ముఖము యొక్క, ప్రభల పేరక = కాంతులనే పేరుతో (ఆనెపముతో అన్నమాట), ఘర్మి అర్క విస్ఫూర్తిక = ఎండ కాలపు సూర్యుని యొక్క ప్రకాశమును, నీవు నెఱపునపుడు = ప్రసరింప జేసినప్పుడు — (అనగా వేసవి ఎండవలె తీక్షణమైన దృష్టులతో నీవు చూచినపుడు).

౧ ఒకరు పోయిన దెసకు ఒకరుపోవక, పాటు = పారిపోవుచుండు, అరివీరులకున్ = శత్రుశూరులకు, దాహగరిమ = ఎక్కువ దిప్పి, మించెన్ = కల్గెను.

౨ గడ్గిడ వడకి, సల్గడకు = ఏదిక్కుకైనను, ఏగెకి = పోవజాలక, భీతిఁ జెందిన వారిపైన్ = భయపడి నిలిచిపోయిన శత్రువుల మీద, చెమటపుట్టె.

౩ ముగ్ధాడి = శత్రువులలోనుంచి ముందుకువచ్చి, ఎలగోలు మూకిలక = (రఘునాథ సేనలోని) ముందుండిచే దండుతో పోట్లాడు, పరుల మైక = శత్రువుల శరీరములందు, పాటలప్రభలు = (గాయములరక్తము వలన) ఎర్రని (కందిపోయిన) కాంతులు మీఱెక = అతిశయించెను.

౪ చేగ (చేప) = బలము — ఇక్కడ పౌరుషము, తెచ్చుక = తెచ్చుకొని, కొంత సిగ్గున = (ఇంతకు ముందు అపజయము పొందిన వారు కాబట్టి) కొంత సిగ్గుపడుతూ, ఎదిరించు రాజుల, ఒప్పు = అందమూ, బీరము = పరాక్రమమూ, తొలంగె = అంతరించి పోయాయి.

ఎండవేడిమి వల్ల నిర్వీర్యులయినట్లు అని భావము

తాత్పర్యము -

చెట్టాక పట్టగా పారిపోతుండే శత్రురాజులకు దాహమెక్కువయింది. భయముతో ఎటుపోవడానికి తోచకుండా ఉండే వారికి చెమటలు పుట్టాయి ముందుగా వచ్చి రఘునాథ రాజు సైనికులతో పోట్లాడే శత్రువుల శరీరాలు ఎర్రగా కందిపోయాయి పౌరుషము తెచ్చుకొని ఎదిరించిన రాజుల రీపీ దర్పమూ అంతరించాయి ఈ దురవస్థ అంతా రఘునాథరాజు వేసవికాలపు సూర్యునిలాగా తీక్షణమైన చూపులతో చూచినందువల్ల కలిగినదే

విశేషము

నాలుగో సీసచరణంలోని రాజులు ఇంతకు ముందు అపజయంపొందిన వారని ఛిన్ని కాబట్టే కొంత సిగ్గుతో పౌరుషము తెచ్చుకొని ఎదిరించారని భావము.

“రాజు” అంటే చంద్రుడు అన్న అర్థంగూడా ఉంది; పద్యంలో ‘ఘర్మార్క-విస్ఫుర్తి’ (వేసవి సూర్యుడి ప్రకాశము) ఉంది. సూర్య చంద్రులు ఇద్దరూ ఉండడం వ్యాఖ్యాతలకు గిలిగింతలు కలిగించింది వేంకటరాయశాస్త్రిగారు “రాజుల = (ఎదిరి) దొరల యొక్క (చంద్రుల యొక్క అనియు)” అని అర్థం చెప్పారు. బులుసు వారు గూడ ఆలాగే “రాజులు = శత్రురాజులు, చంద్రులు” అని అర్థం చెప్పారు సూర్యుడున్నందువల్ల చంద్రుల ఒప్పు బీరమూ పోయాయన్న సొగసున్నట్లు భావించారు.

కాని, ఇది నేల విడిచిన సాము అనాలి చంద్రులు అన్న బహువచనాన్ని గాని, ఒప్పు బీరమూ అన్నమాటల చంద్రవరమైన పొందికలు గాని, మనము సమర్థించలేము చేమకూరకవి కవితా నియమాలనుబట్టి చూచినా, ఈ చంద్రులన్న భావము అతనికి లేదనే చెప్పాలి.

కవి ప్రక్రమప్రియుడు ముఖ్యంగా సీసపద్యాలలో చాల పట్టుదలతో ప్రక్రమము పాటించేవాడు ఒక సీసపాదములో ఏలాంటి సొగసో, శ్లేషో ఉంటుందో, తక్కిన సీసపాదాలలోనూ అలాంటి సొగసునూ, శ్లేషనూ ఉంచకుండాపోడు. ‘రాజులు = చంద్రులు’ అన్న సూచనవంటి ఏర్పాటు మొదటి మూడు సీసపాదాలలోనూ కానరాదు. కాబట్టి ఈ అభిప్రాయం కవికి లేదని నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

పారాంతరాలు

1. తెగువ తోడుత ధరియించి తీవ్రకోప
భరిత రోషాగ్ని నియమిత ప్రభలపేర
నీవు ధర్మాత్మ విస్ఫుర్తి నెరపునపుడు—

—తిరుపతి వేంకట కవులు

2. తెగువ తోడుత ధరియించి తీవ్ర కోప
భరిత రూక్షాక్షి నియమిత ప్రభలపేర
నీవు ఘర్మార్క విస్ఫుర్తి నెరపునపుడు—

—వేదమువారి పారము.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఈ పాదములో “తీవ్రకోప...ప్రభలపేరన్” అంటే, “ఉగ్రమయిన కోపముతో నిండిన తీక్షణమైన కంటియందు బద్ధమయియున్న కాంతులనెడు నెపముచేత” అని అర్థం చెప్పారు.

బులుసువారు “ఏక్కువ కోపముతో నిండిన వాడిచూపుల యందు బద్ధమైయున్న కాంతులనెడి పేరితో—కాంతుల నెపమున” అని అర్థం ఇచ్చారు.

అలంకారము

అపహ్నుతి.

తలలు వీడఁగఁ బాటు ధరణీశ్వరులఁ జూచి
 యంటి వెన్నాడని యట్టి మహిమ,
 పడిన యేనుంగుల ప్రక్కల కొదిఁగిన
 రాజులఁ జూడని రాజనంబు,
 జళిపించు చంద్రహాసములు పాఱఁగవైచి
 మ్రొక్కువారలమీద మొనపు కరుణ,
 నెత్తురు గనుపట్ట హత్తిన భీతిచేఁ
 గలవరించిన వారిఁ గాచు గరిమ,
 మెన్నఁ దన మీద బలముతో నెనసి మొనసి
 విలుగు రాణువఁ బొమ్మను పీరవరుని
 కీర్తిఁగంటివి; జగదేక కీర్తనీయ
 సమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక.

46

అర్థము :

సమర నిశ్శంక రఘునాథ సాహసాంక ...

౧. తలలు = తలజుట్టు (తలపాగలు) వీడఁగఁ = వీడిపోవునట్లు, పాటు = పారిపోవు, ధరణీశ్వరులఁ = శత్రురాజులను, చూచి, అంటి = వెంటడించి, వెన్నాడనట్టి = తరుమనట్టి, మహిమ = గొప్పతనము.

౨. పడిన = చచ్చిపడిన, ఏనుంగుల ప్రక్కలకు, ఒదిగిన = దాగుకొనడానికి చేరిన, రాజులఁ = శత్రురాజులను, చూడని = కన్నెత్తి అయినా చూడని, రాజనంబు = రాజరీవి

౩ జళిపించు = చేతిలో ఆడించుచున్న, చంద్రహాసములను = కత్తులను, పాఱఁగవైచి, మ్రొక్కువారలమీద, మొనపు = చూపునట్టి, కరుణ.

౪ నెత్తురు. కనుపట్టక = కనబడగా, హత్తిన = కలిగిన, భీతిచే, కలవరించినవారి = ఊభపడుతున్న వారిని, కాచు = రక్షించే, గరిమ = బౌదార్యము,

ఎన్నన్ = (ఆ మహిమ, రాజసము, కరుణ, గరిమ - ఈ గుణాలను) స్తుతించేలాగ, తనమీదన్, ఎనసి = తలపడి, మొనసి = విజృంభించి, విఱుగు = చెదరిపోయిన, రాణువన్ = శత్రునై న్యమును. పొమ్మను = తొలగిపొందని విడిచి పెట్టిన, వీరవరుని = వీరశ్రేష్ఠుడన్న, కీర్తిన్ కంటివి = కీర్తినార్జించినావు, జగత్పిక కీర్తనీయ = లోకమంతా కీర్తించదగినవాడా

తాత్పర్యము :

యుద్ధములో తన్నెదిరించిన వారైనా, పారిపోతున్నప్పుడూ, దాగోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నప్పుడూ, దండం పెడుతున్నప్పుడూ, రక్తభీతితో ఊభపడుతున్నప్పుడూ వారిని విడిచిపెట్టుతూ రఘునాథరాజు జగత్ ప్రఖ్యాతి పొందాడని భావము

విశేషము :

పారిపోతున్నవారిని, పూరిగరచినవారిని, కత్తులుపారవై చి మొక్కుతున్నవారిని, భీతితోకలవరిస్తున్నవారిని, దాగొనడానికి ప్రయత్నిస్తున్నవారిని విడిచిపెట్టడం సత్ కూరుల ధర్మం ఆ ధర్మాన్ని రఘునాథుడు పట్టుదలతో పాటిస్తాడని ప్రఖ్యాతి.

ఒక్కమాట :

“సమర నిశ్శంక రఘునాథసాహసాంక” అన్న మకుటంతో ఉన్న ఈ ఏడుపద్యాలూ అంకితమిచ్చే సమయములో చెప్పడం కొంత ఆప్రస్తుతంగా కనబడుతుంది. బహుశః ఈ పద్యాలు రఘునాథుడు ఒక మంచి యుద్ధవిజయం సాధించి వచ్చినప్పుడు మనకవి విడిగా రచించిన ప్రశంసా పద్యాలు కావచ్చును వాటిని ఏ లేఖకుడో ఈ అంకితమిచ్చే సన్నివేశంలో ఇరికించి ఉండవచ్చును.

ఆ కారణముచేతనే గాబోలు, మా॥ వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారు 1858 లో పరిష్కరించి ముద్రించిన విజయవిలాసములో ఈ ఏడు పద్యాలూ కానరావు అనగా 39 వ పద్యము తరువాత ‘అని విన్నవింప...’ అన్న 47 వ పద్యం చదవాలన్న మాట అప్పుడు గ్రంథము లోని విషయగమనము కుంటుపడకుండా సాఫీగా సాగుతుంది అనగా,

తెచ్చితి కాన్క పరిగ్రహింపుమ
య్యా రఘునాథ భూప రసికాగ్రణి మామక కావ్య కన్యకన్

అని కవి అన్నతరువాత “అని విన్నవింప జిత్తము ననలొత్తఁ బరిగ్రహించి, ... అన్న పద్యముతో కలిపి చదవాలి.

అని విన్నవింపఁ జిత్తము
నన లొత్తఁ బరిగ్రహించి నాపై నింతిం
తనరాని వత్సలత్వము
కనిపింపఁగ హర్షభర వికస్వర ముఖుడై,

47

అర్థము :

అని విన్నవింపన్ (పై 39 వ పద్యములో “పరిగ్రహింపుమయ్యా.....మామక కావ్య కన్యకన్) అని వేడు కొనగా, చిత్తము = కవియొక్క మనస్సు, ననలు ఒత్తఁ = పుష్పించినట్లు (సంతసించినట్లు), పరిగ్రహించి = స్వీకరించి, నాపైఁ, ఇంతింత, అనరాని, వత్సలత్వము = వాత్సల్యము (ప్రేమ), కనిపింపఁగన్ = కనిపించునట్లు, హర్షభర = సంతోష అతిశయముచేత, వికస్వర = వికసించిన, ముఖుడై = ముఖము కలవాడై, ...రాజు ఈ క్రింది విధంగా అన్నాడు.

విశేషము :

వత్సలత్వము అనగా అవుకి దూడ యందలి ప్రేమ వంటి ప్రేమ. అనగా పెద్దవారికి పిన్నలయందుగల ప్రేమ రాజు ముఖమున కానవచ్చిన హర్షము, అట్టి వాత్సల్యముచేతనే (కాని తన యోగ్యత కాదు) అని భావించి కవి తన నిగర్వి లక్షణ మును వెల్లడి జేశాడు.

చివరను రాజు “హర్షభర వికస్వర ముఖుడై” నట్లు కవి చెప్పాడు కాబట్టి, పైని చెప్పిన “చిత్తము ననలొత్త” అన్నది రాజుకికాక, కవికే అన్వయించడము న్యాయము.

క వి ప్ర శం స

కలనయిన మిమ్ముగా కన్యఁ గొలువ నంటి;
కృతు లొకరి కీను, మీకె యంకితము లంటి,
పలికిన ప్రతిజ్ఞ చెల్లింప వలదె యిట్లు ;
వాఙ్మయమ రూఢి నీయంత వాఁడికేడి.

48

(48, 49, 50, 51— ఈ పద్యములు రాజు కవిని గూర్చి చెప్పినవి)

అర్థము :

కలనై నన్ = కలలోనైన, మిమ్ముగాక (రఘునాథునిగాక అని), అన్యున్ = ఇతరుని, కొలువను + అంటి = చేయించు అని శపథము చేశావు, కృతులు = నీవు వ్రాసిన కావ్యములు, ఒకరికి = ఇంకొకరికి (ఇంకొకరికి), ఈను = అంకితము ఇవ్వను, మీకె (రఘునాథునికి), అంకితములు, అంటి (వి) = ప్రతిజ్ఞ చేశావు, పలికిన ప్రతిజ్ఞ = చెప్పిన మాటను, (చేసిన శపథము), ఇట్లు = ఈ విధంగా, చెల్లింప వలదె = నిలుపుకోవలదా, (చాలచక్కగ నిలుపు కున్నావు అని భావము), వాక్ నియమ రూఢిన్—వాక్ = పదముల యొక్క, నియమ = కట్టు బాటునందలి, రూఢిన్ = ప్రసిద్ధి యందు, నీయంతవాడు ఇక ఏడి (అనగా రూఢియైన పదనియమమున, అంటే, కవిత్వములో శబ్ద ప్రయోగ నైపుణ్యమున, ఈ కవిని పోలినవాడు లేడని భావము)

విశేషము

అప్పుడప్పుడు, ప్రసంగములలో చేమకూరకవి “నే నింకొకరిని కొలువను” అనీ, “కృతు లింకొకరి కివ్వను” అనీ అనేవాడని మనము ఊహించుకోవాలి. ఇటు వంటి ప్రసంగాలు రావాలంటే, ఇంక రాజులు మనకవిని తమకొలుపులోనికి రావల సిందనో, తమకు కృతులను అంకితము చేయాలనో కోరి ఉండవలెనని గూడ మన మూహించు కోవాలి

వేదం వారు “వాక్ నియమ రూఢిన్ = మాట యొక్క నిశ్చయము యొక్క స్థాపన యందు— పలికిన ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చుట యందు అనుట” అని అర్థము చెప్పారు దానికే బులుసువారు “వాఙ్మయమ రూఢిన్ = మాటల నిలుకడ యందు” అని సూక్ష్మముగా చెప్పారు. అంతమాత్రమే అర్థమైతే, పద్యములోని మూడవ చరణానికీ, నాలుగవ చరణానికీ అర్థము ఒక్కటే అయి, పునరుక్తి దోషము కలుగు తుంది.

ఈ పద్యంలో చమత్కార మిక్కడే ఉంది మూడో చరణంలో ఉన్న భావాన్నే కొంచెం ప్రౌఢంగా చెప్పినట్లు కనబడుతూ ఈ నాల్గో చరణం కవికున్న ప్రధానమైన కావ్య గుణాన్ని శ్లేషరూపంగా ప్రకటిస్తుంది.

మనకవి ప్రసిద్ధ వాగ్దైభవము కలవాడని అతని సారంగధర చరిత్రలోని “ప్రసిద్ధవాగ్విభవ సుధాసార జనిత...” అన్న ఆశ్వాసాంత గద్యవల్ల తేటపడుతున్నది. కాబట్టి వాఙ్మయమ రూఢికి పదనియమ ప్రసిద్ధి అని అర్థము చెప్పడం సమంజసము.

పాఠాంతరాలు .

(1) పలికిన ప్రతిజ్ఞ చెల్లింప వలయునంటి

—పంకట కృష్ణమాచారిగారు

ఈ పాఠంలో మొదటి మూడు చరణాలలోనూ మూడు కవి నిశ్చితాభిప్రాయాలు చెప్పి నట్టవ్రతుంది అప్పుడు నాలుగోచరణానికి వేదంవారూ, బులుసువారూ చెప్పిన “మాట నిలకడ” అన్న అర్థం సరిపోతుంది, పునరుక్తి ఉండదు అపైని “పదనియమ ప్రసిద్ధి” అన్న అర్థం శ్లేష వల్ల సాధించ వచ్చును

(2) వాణ్నియమ రూఢి నీయంత వాడు లేడు.

అలంకారం :

శ్లేష, అనుప్రాస

వాసింఁచుఁ గవిత చెప్పిన ;

వీసర వో వొకట , భక్తివిశ్వాసంబుల్

నీ సొమ్ములు ; సామాన్యుఁడవే ?)

సూర్యవరప్రసాది విజ్ఞగమెఱుఁగఁ.

49

అర్థము :

కవిత చెప్పినఁ = నీవు కవిత్వము చెప్పిన యెడల, (అది) వాసింఁచుఁ = పరిమళించును_ అన్ని దిక్కులను వ్యాపించి అందరినీ ఆహ్లాదమున ముంచును, (వాసి = అధిక్యము, ఇంచుఁ = మనోహరముగా కనుపించును, అనిగూడా గ్రహించవచ్చును) , ఒకటఁ = ఏరసమును వర్ణించుట యందైనా — ఎట్టికష్టములైన కవితా సన్నివేశము లందైనా, వీసరపోవు = వెలితిపడవు, సమర్థతతో రచిస్తావు, భక్తివిశ్వాసంబుల్ నీ సొమ్ములు = రాజునందు భక్తివిశ్వాసము మాత్రమే కాత్రి, పాత్రాది వర్ణిత విషయాలందును భక్తివిశ్వాసములు (అనగా సహజ ఉచిత వర్ణనలు చేయుట) నీ సొమ్ములు, ఈజగ మెఱుఁగఁ = ఈ ప్రాంతముల వారందరికీ తెలిసినట్లు, సూర్యవరప్రసాదివి = ఘోర్యుని వరమువలన పుట్టినవాడవు, సామాన్యుఁడవే (అసాధారణ ప్రతిభ గలవాడ వన్న మాట).

తాత్పర్యము :

నీవు కవిత్వం చెప్పుతే అది మంచి పరిమళంలాగ సభామండపమంతటా వ్యాపించి అందరినీ సంతోషపెడుతుంది. భక్తివిశ్వాసాలు నీ సొమ్ములు. నీవు సూర్యవర ప్రసాదివి; సామాన్యుడవు కావు

విశేషము :

రఘునాథుడికి, ఆ కాలములోని కవులకూ కవిత్వము పరిమళించునట్లుండవలె నని ఒక గాఢమైన అభిప్రాయ ముండేది. అనాటి చెంగల్వ కాళకవి కవితను

“ఒక్కొక్క యెడఁ దాని నెక్కొన విరజాజి
సరము లెత్తిన రీతి జరిమళింప ”

వలయునని సూచించాడు.

రఘునాథరాజే కవిత్వ స్వరూపములు వాల్మీకి చరిత్రలో

“చెప్పవలె కప్పరంబులు
కుప్పలుగా బోసినట్లు, కుంతుమ పైపై
గుప్పిన క్రియ, విరిపొట్లము
విప్పినగతి, ఘమ్మనన్ గవిత్వము సభలక”

అని నిర్దేశించాడు - ఆ భావమే “వాసించు కవిత చెప్పిన” అన్నపుడు ఉందనడం సమంజసము.

పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు వాసి = భేదము, ఇంచు = మనోహరముగ ఉండును అని అర్థం చెప్పారు. అంటే మన కవి కవిత్వం ఇతర కవుల కవిత్వానికి భిన్నంగా (ఒక ప్రత్యేక గుణంతో) ఉంటుందని భావము.

రాజుగారియందు భక్తివిశ్వసా లెంత గాఢంగా ఉన్నాయో ఈ పీరికలోని ప్రతి పద్యము రుజువు చేస్తుంది.

ఈ పద్యము వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారి 1856 ముద్రణలో లేదు.

వాసించు = పరిమళించు అను అర్థానికి ప్రమాణము —

“అక్షయ్యంబగు సాంపరాయని తెలుంగాధీశ కస్తురికా
భిజ్జదానముచేయరా పరగంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై వాసించు దద్వాసనల్”

— శ్రీనాథుడు

ప్రతి పద్యమునందుఁ జమ
తృతి గలుగం జెప్పనేర్తు; వెల్లెడఁ జెకుకొ
కృతి వింటి మపారముగా ;
క్షీతిలో నీమార్గ మెవరికి రాదు సుమీ.

అర్థము .

ప్రతి పద్యమునందుఁ, చమత్కృతి = శబ్దంలోనో అర్థంలోనో భావంలోనో చమత్కారము, కలుగఁ, చెప్పనేర్తువు = కవిత్వముచెప్ప సమర్థుడవు, ఎల్లెడఁ = అన్ని విషయముల (వర్ణనల) యందును-పద అర్థ రస భావ అలంకారాది అన్ని విషయములందును, బెళుకు బె = సౌగంధ్యము, కృతిఁ = నీ కావ్యమును, అపారముగాన్ = హద్దులేకుండా (ఎన్నోసార్లు), వింటిమి = విసజాలితిమి, నీమార్గము = నీ కవిత్వాపద్యము, క్షితిలోఁ = ఆంధ్ర ప్రపంచములో, ఎవరికిన్ రాదు సుమీ

తాత్పర్యము .

నీవు రచించిన ప్రతిపద్యములోను ఏదో ఒక చమత్కారముంటుంది అన్నివిధాలా రమ్యమైన నీ కవనము అనేకసార్లు విన్నాము, దానివల్ల మాకు కలిగిన అభిప్రాయ మేమిటంటే, ఆంధ్రలోకంలో నీ కవన పద్యము ఇంకెవ్వరికీ లభ్యం కాదని

విశేషము :

“ఎల్లెడ బెళుకొకృతి వింటిమి అపారముగాఁ” అంటే పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు “అన్ని విషయముల యందును మెరుగైన ఇతరుల కృతులను లెక్కలేక విన్నాము కాని, క్షితిలో నీ మార్గమెవ్వరికీఁ రాదు సుమీ” అను మాటలతో అన్వయించారు. ఇక్కడ కృతికి బహువచనార్థమున్నూ, “ఎల్లెడ బెళుకొ” అను విశేషణమును ఇతరుల కవనమునకు చెప్పడమూ, “అపారము” అంటే లెక్కలేక అని చెప్పడమూ ఆలోచించదగిన విషయాలు

కళాప్రపూర్ణ వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తమ “అముక్త మాల్యద-సంజీవనీ వ్యాఖ్య పీఠికలో శ్రీ కృష్ణదేవరాయల కవిత్వం గురించి చెప్పతూ, “ముక్కు, తిమ్మనార్యుని పలుకుల ముద్దును, చేమకూర పాకరుచులును, పాండురంగవిజయుని దిట్టతనమును ఒరులకురావు; కాన వారితో పోటీపలదు” అని ఈ అభిప్రాయాన్నే ప్రకటించారు.

అభినవ భోజుడైన రఘునాథుడు చేసిన ఈ ప్రశంస చేమకూర కవికి ఒక ప్రతిజ్ఞవంటిది కాక తప్పదు. ఏ పద్యం చూచినా ఈ మాటలు జ్ఞాపకానికి రాక తప్పవు కాబట్టి రాజు అన్నాడన్న మాటలు సుస్పష్టంగా తెలిసికోవడం అవసరం

అయినా ఈ పద్యంలో “అపారముగా” అన్నమాట సంతృప్తికరంగా అన్వయించడం లేదు. దీనిలోని “కృతి” అన్నది మనకవిదా, ఇతరులదా? అదీ సందిగ్ధం

గానే ఉంది అందుచేతనే పారాంతరాలు చూడడం మంచిది. రాజు మాటలలో అర్థ గౌరవము కనబడాలి అని వేరే చెప్ప నవసరముండదు

పారాంతరాలు :

1. ప్రతిపద్యమునందుఁ జను
తృప్తి గలుగఁ జెప్పనేర్తు వెల్లెఁ గృతి వై
కృత పారము బాధముగా

— తిరుపతి వేంకట కవుల పారము

ఇక్కడ 'అపారముగా'వల్ల కలిగిన చిక్కు పోయింది 'ఎల్లే' అన్నది. వైకృత పారము' అన్నది రెండు కొత్తమాటలు వచ్చాయి కొందరు సంస్కృతము, ప్రాకృతము, వైకృతము అని, భాషకు మూడు శాఖలు చూపించారు దీనిలో వైకృత మన్నది తెలుగు, దేశ్యము వైకృత పారము అంటే తెలుగు రచన అన్నమాట రఘునాథుడి సభలో సంస్కృతానికి ఎక్కువ ప్రాబల్యముండేది ఆ రోజులలో తెలుగు కవిత్వాన్ని వైకృతపారము అన్నందుకు ఆశ్చర్యపడ నక్కరలేదు. మనకవి రచనలో ఉన్నంతగా జాతీయ చమత్కారము, తెనుగు శ్లేషలూ, మాటవిరుపులూ, మొదలైన సౌగంధులు మరేకవి రచనలోనూ లేవని ఆంధ్ర సహృదయులు అంగీకరించారు.

కాబట్టి - తిరుపతి వారి పారానికి "కృతియందు, వైకృత పారము (తెలుగు రచన), బాధముగా - విశేషముగా - (ఉపయోగిస్తూ), ప్రతి పద్యమునందు, ఎల్లే - ఏ రూపంగా నయినా (శబ్దరూపంగానో, అర్థరూపంగానో, భావరూపంగానో), చమత్కృతి గలుగఁ చెప్ప నేర్తువు, క్షితిలో నీ మార్గ మెవరికిన్ రాదుసుమీ" అని అర్థం చెప్పాలి మన కవి కవిత్వాన్ని గురించి రెండు మాటలలో చెప్పాలంటే తెలుగు పదాల శ్లేషలతోనూ మాట విరుపులతోనూ మనోహరంగా ఉంటుందనీ, ప్రతి పద్యంలోనూ ఏదో చమత్కారము ఉంటుందనీ అంటాము. ఆ రెండు లక్షణాలకే ప్రాధాన్య మిచ్చింది తిరుపతివారి పారం అది ప్రత్యక్షరసత్యము

2 మరొక పారాంతరం—

చెప్ప నేర్తు వెల్లెడ బెళుకై
కృతి పారము బాధముగా

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులు

పారభేదాలన్నిటిలోనూ కనబడుతున్న ముఖ్య విషయం ప్రతి పద్యములోనూ చమత్కృతి ఉంటుందనీ, చేమకూర కవి కవిత్వ పద్ధతి ఇంకొకరికి రాదనీ, నాటినుండి నేటి దాకా కవి పండిత ప్రకాండు లందరూ అంగీకరించారు - అవిశేషాక్షరాలు.

క్షత్ర ధర్మమై కద నీకుఁ గలది మొదలఁ,
 దమ్ములు సుతుల్ హితులు గూడ మమ్ము గొలిచి,
 తిప్పుడు కృతియును జెప్పి మా కింపొనర్చి,
 తొకటఁ గా దన్నిటను బ్రయోజకుఁడ వీపు

51

అర్థము :

నీకు, మొదలన్ = తొలుతనుండి కలది = ఉన్నది, క్షత్రధర్మమై = శూరుల ధర్మమే కదా, తమ్ములు, సుతుల్ = కొడుకులు, హితులు = స్నేహితులు, కూడన్ = కూడి యుండగా, మమ్ముకొలిచితి = మా ఉద్యోగములో ఉన్నావు, ఇప్పుడు, కృతియున్ = కావ్యమును కూడా, చెప్పి = అంకితమిచ్చి, మాకు, ఇంపు ఒనర్చితివి = సంతసమును కూర్చితివి, ఈపు = నీవు, ఒకటఁగాదు, అన్నిటను, ప్రయోజకుఁడవు = ఉపయోగమైనవాడవు

విశేషము .

చేమకూర వేంకటరాజు శూద్రకులమున పుట్టినవాడనీ, కొంత కాలము క్షత్ర ధర్మముతో నై న్యములో ఉండి, ఇప్పుడు కావ్యవ్యాసంగములో ఉన్నాడనీ, తమ్ముల తోను కొడుకులతోను రాజోద్యోగములో ఉండేవాడనీ, ఇప్పటికి కొంత వయసు మళ్ళిన వాడనీ దీని వలన తెలుస్తుంది.

అని సుధా మధు రోక్తుల నాదరించి
 మంజుల పదార్థ భూషణాంబర కదంబ
 కరి తురంగాది వాహ నోత్కరము లిచ్చి
 న న్నసాధారణముగ మన్నన యొనర్ప,

52

అర్థము .

అని (అనగా 48 నుండి 51 వరకు కలమాటలను చెప్పి), సుధామధుర ఉక్తులన్ ఆదరించి = అమృతమువలె తీయనైన మాటలతో సత్కరించి, మంజుల.....ఉత్కరములు - మంజుల = మనోహరములైన, పదార్థ = వస్తువులు, భూషణ = నగలు, అంబర = వస్త్రములు, (వీటి) కదంబ = సమూహములున్నూ, కరి = ఏనుగులు, తురంగ = గుర్రములు, అది = మొదలైన, వాహన, ఉత్కరములు = సమూహములు, ఇచ్చి, నన్ను, అసాధారణముగా = ఇతర కవులకు చేసిన దానికన్న ఎక్కువగా, మన్నన ఒనర్చన్ = గౌరవించగా,

విశేషము :

ఇక్కడ పదార్థభూషణ అంబరములు బహుమతులుగా ఇచ్చారనీ, కరితురంగది వాహనాలతో ఉత్సవము చేశారనీ భావించవలెను.

“నన్నసాధారణముగ మన్ననయొనర్పె”-దీనిలో అసాధారణమంటే ‘సాధారణంగా కవులకుచేసే మన్ననకంటే హెచ్చుగా’ అనేకాదు. రఘునాథుడు చేమకూర కవిని చాల సన్మానిస్తూ ఉండేవాడు. కాబట్టే “నన్ను నడిపిన బహుళ సన్మానమెంచి” అని ఇంతకు ముందు 30 వ పద్యములో అన్నాడు. అందుచేత ఈ అసాధారణ శబ్దంవల్ల ఆ బహుళ సన్మానాల నన్నిటిని మించినటువంటి సన్మాన మనిగూడ అనాలి.

అఖినవ భోజరాజ బిరుదాంకుఁడు శ్రీరఘునాథ శౌరి నఁ
శుభమతి నేలినందులకు సూడిద చేసితి నొర : మిక్కిలిఁ
సభల గణింప మన్నన లొనర్చె, బ్రబంధము నింత యుత్తమ
ప్రభునకు సంకితం బొనరుపం గతిగెం గద యంచు వేడుకఁ. 53

52 వ పద్యములో రాజు కవిని అసాధారణముగ మన్నన చేశాడు దాని ఫలితంగా కవి ఈ 53 వ పద్యంలో ఊహించుకుంటున్నాడు

అర్థము

ఔర : = ఓహో ! ఎంతగొప్ప విషయము, మిక్కిలి = ఎక్కువగా, సభల = పండిత సభలలోనూ రాజాస్థానాలలోనూ, గణింప = గౌరవించేలాగ, మన్నన ఒనర్చె = (నన్ను ఈరాజు) గౌరవించాడు. ఇంత ఉత్తమ ప్రభునకు = ఇటువంటి ఉదారబుద్ధిగల ప్రభువుకు. (నా) బ్రబంధము, అంకితంబు, ఒనర్పన్ = ఇచ్చుటకు, కలిగెగద = అదృష్టము కలిగిందికదా, అంచు, వేడుక = ఉత్సాహముతో, అఖినవ భోజరాజ బిరుదాంకుఁడు = కొత్త భోజరాజు అన్నబిరుదుగల, శ్రీరఘునాథ శౌరికి = రాజుకి, శుభమతి = మంచి మనస్సుతో, ఏలినందులకు = నన్ను పాలించినందుకు, సూడిద చేసితిని - కానుక ఇచ్చాను

తాత్పర్యము :

ఇతర పండిత సభలలోగూడ నన్ను గౌరవించేలాగ ఈరాజు నన్ను ఆదరించాడు ఇటువంటి ప్రభువు కంకితం ఇవ్వడమొక అదృష్టమే అని కానుక చేశాను, అని కవి తనలో ఆమోదమొందించుకొన్నాడు.

విశేషము .

అభినవ భోజరాజు : కొన్ని శతాబ్దాలకు పూర్వం ఉజ్జయినీనగరం పాలించిన భోజరాజువలె సాహస ఔదార్య పాండిత్యాది మహాగుణములు గలిగి ఈరోజులలో ఉన్నరాజు—అన్నదే రఘునాథుడికి బిరుదు

పారాంతరాలు .

- (1) శ్రీరఘునాథ శారికిః
శుభమతి నేలినందులకు సూడిద చేసితి నార : మిక్కిలిన్
సఖల గణింప మన్నన యొనర్పఁ బ్రబంధము

— వేదంచారి పాఠము.

ఇక్కడ “గణింపఁ”, “మన్నన యొనర్పన్” రెండూ ఒక్క అర్థాన్నే ఇస్తాయి

- (2) శుభమతి నేలినందుననె సూడిదజేసిన నార : మిక్కిలిఁ
సఖల గణింప మన్నన యొనర్చె

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులు.

ఆనతి యిచ్చెనా, యది శిలాక్షర; మెవ్వనినేని మెచ్చెనా,
వానిఁ గృతార్థుఁజేయుఁ; పగవాఁడయినఁ శరణంబుఁ జొచ్చెనా,
యా నరు నేరమెంచక తనంతివాని నొనర్చు; నిచ్చెనా,
యేనుఁగుపాఁడి, యీడుగలదే రఘునాథ నృపాలమౌళికి ? 54

అర్థము :

ఆనతి = ఆజ్ఞ, ఇచ్చెనా = ఇచ్చినట్లయితే, అది శిలాక్షరము = రాతిమీదవ్రాత (అనగా శిథిలముగాకుండునది; అతిక్రమించరానిది). ఎవ్వనిఁ—ఏనిన్ = ఎవరినైనా, మెచ్చెనా, వానిన్, కృతార్థుఁ చేయున్ = కోరిక లన్నియు తీరిన వానిగా చేయును, పగవాఁడయినన్, శరణంబున్ చొచ్చెనా, ఆ నరు నేరము = ఆ పగవాడు (ఇంతకుముందు) చేసిన తప్పిదమును, ఎంచక = యోచించక, తనంతివాని (గా) ఒనర్చున్; ఇచ్చెనా, ఏనుఁగుపాఁడి = ఏనుగు పాలిచ్చినట్లుగా (మిక్కిలి విశేషముగా) ఇచ్చును, రఘునాథ నృపాలమౌళికిన్ = రాజశ్రేష్ఠునకు, ఈడు = సాటి, కలదే = ఉన్నదా!

విశేషము :

రఘునాథరాజు ఇచ్చినది గొట్టెపాడి, అవుపాడిలాగా తక్కువగాక, ఏనుగు పాడివలె విశేషముగ ఉంటుందని భావము.

ఈ పద్యంలో ఇచ్చెనా, మెచ్చెనా, చొచ్చెనా, ఇచ్చెనా.....శబ్దాలంకారము

ఎందును విద్యలే యెఱుంగ రెవ్వ; రెఱింగినఁ గొంతమాత్రమే,
యందును సాహితీరస మహత్త్వమెఱుంగ; రెఱింగిరేని, యా
యంద మెఱుంగలే, రెఱింగినప్పటికిఁ, విని మెచ్చి యాయ; రె
న్నందగు నచ్యుతేంద్ర రఘునాథ విభుండె ప్రవీణుఁ డన్నిటఁ 55

అర్థము .

ఎందును = దేశంలో ఎక్కడైనా (అన్నిచోట్లయందు) ఎవ్వరు = చాలమంది,
విద్యలే = ఇక్కడ విద్య అంటే కావ్యపరిచయమన్నమాట, ఎఱుంగరు = తెలిసి ఉండరు, (ఒక
వేళ ఎవరైన) ఎఱింగిన = తెలిసి ఉన్నప్పటికీ, కొంతమాత్రమే = కొంచెము మాత్రమే
(పూర్ణముగాకాదు), అందును = ఆ ఎరిగిన కొంతమందిలోనూ, సాహితీరస మహత్త్వము =
సాహిత్యములోని రసమయొక్క గొప్పతనమును, ఎఱుంగరు, ఎఱింగిరేని = (ఒకవేళ ఆ రస
మహత్త్వము గూడా) తెలిసి ఉండినప్పటికీ, ఆ అందము = ఆ కావ్యములోని అని ఇది అని
చెప్పవీలుగాని సొగసును, ఎఱుంగలేరు, ఎఱింగినప్పటికి = (ఒకవేళ అదిగూడ) తెలిసిఉన్నా,
విని = ఇతరుల కివిత్యమునువిని, మెచ్చి, ఈయరు = బహుకరించరు, అన్నిట = (అర్థ
మును, రసమహత్త్వమును, అందమును, ఎరిగి, విని, మెచ్చి, ఇచ్చుట అను) అన్ని విషయ
ములయందును, అచ్యుతేంద్ర రఘునాథవిభుండె, ఎన్నందగు = లెక్కించతగిన, ప్రవీణుఁడు =
సమర్థుడు

తాత్పర్యము .

కావ్య పరిచయమూ, సాహిత్యజ్ఞానమూ కలిగి, కవిత్వంలోని అందము గ్రహించి,
మెచ్చి బహుకరించగలవారు చాలచాల తక్కువ అన్నిటిలోను ఈ రాజే మేటి

విశేషము :

దీనిని బట్టి ఈకవి రచనలో సాధారణ అర్థము, రసమహత్త్వముతోడి విశే
షాలూ, ఆ పై ని ఇంకా సొగసులూ, పరిశీలిస్తే కనబడతాయని సూచన

పారాంతరము :

(1) “ఎందును విద్య మే లెఱుంగ రెవ్వరు”

— వావిళ్ళవారి పాఠం

విద్యలోని మేలంటే సాహితీరస మహత్త్వమే అవుతుంది కాబట్టి సరిపోదు

(2) “అందును చాతురి రసమహత్త్వ ”

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారి పాఠం

అలంకారము :

సారాలంకారము

ఏ రాజు భుజశౌర్య మేదులఖా నాది
వజ్రీల చెలిమికి వశ్య విద్య,
యే రాజు విక్రమ సారంబు విద్వేషి
మహిమ పలాయన మంత్రశక్తి,
యే రాజు వీక్ష సమీహిత కర్ణాట
రమ నాట్య విద్యకు రంగధూమి,
యే రాజు చరితంబు వారాళి వేష్టిత
మేదిని పతులకు మేలుబంతి,

యతఁడు చెలువొందుఁ జినచెవ్వ యచ్యుతేంద్ర
బహు జనన పుణ్య పరిగణ్య ఫల నిఖాత్మ
పుత్రభావ ప్రమోద సంపూర్ణ హృదయ
పంకజాక్షుండు రఘునాథ పార్థివుండు.

56

(ఈ 56, 57, 58 మూడు సీసపద్యాలూ, కవి ఏదో ఒక సన్నివేశములో రఘునాథరాజును గూర్చి వ్రాసిన ప్రశంసా పద్యములై ఉండవచ్చును వాటిని లేఖకులు ఈ కావ్యములో చేర్చి ఉంటారు. కవి ఈ అవతారికలో “ఎందును విద్యలే యెఱుంగ రెవ్వరు” అన్న పద్యము తర్వాత, “ఇచ్చు నెడఁ బదార్థ మడిగిచ్చునొ” అన్న 59 వ పద్యమే వ్రాసి ఉంటాడు అదే భావక్రమము గూడా)

అర్థము :

౧. ఏదులఖా = ఆదిల్ ఖాన్ అను ఖీజువూరు నవాబు, ఆది = మొదలైనట్టి, వజ్రీల = వజ్రీరులయొక్క - మహ్మదీయ ప్రభువులయొక్క, చెలిమికి = స్నేహమునకు, ఏరాజు, భుజ శౌర్యము, వశ్యవిద్య = ఇతరులను వశపరచుకొనగల విద్యయో, భుజశౌర్యము వజ్రీరుల స్నేహమును తన వశముగా చేయునని భావము - పరాక్రమముగల రాజగుటచేత రఘునాథుని స్నేహము కావాలని (ఖీజువూరు, అహ్మద్ నగరు, గోల్కొండ, ఖీరూరు, మొదలగు) నవాబులందరూ అపేక్షించేవారని చరిత్ర.

౨ ఏరాజు విక్రమసారంబు = పరాక్రమముయొక్క ఆధిక్యము, విద్వేషి..... శక్తి = విద్వేషి = శత్రువులయొక్క, మహిమ = గొప్పతనము, పలాయన = పరుగెత్తిపోవుటకు, మంత్ర శక్తి = మంత్రబలముగా ఉండునో — అనగా ఇతని పరాక్రమముచేత శత్రువుల గొప్పతన మంతా మంత్రబలము చేతనేమో అన్నట్లు అవలీలగా మాయమై పోవునని.

దీనికి మరొకపాఠం “ఏరాజు విక్రాంతి వీరంపు విద్యేషి. ....”

౩. సమీ..... .విద్యకు—సమీహిత = అందరూ కోరినటువంటి (ఎప్పుడు మరల చూడగలుగుతామా అని నిరీక్షిస్తున్న). కర్ణాట రమ = కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మి యొక్క. నాట్యవిద్యకు. ఏ రాజు, వీక్ష = చూపు. రంగభూమి = నాట్యరంగస్థలమో - అనగా ఈతని కటాక్షము వలననే విజయనగర సామ్రాజ్యలక్ష్మి మరల సంతోషముతో నృత్యము చేయుచుండెనని.

౪ వారాశి.....వతులకు — వారాశి = సముద్రముచేత, వేష్టిత = చుట్టుకొనబడిన. మేడినీపతులకు = రాజులకు, ఏరాజు, చరితంబు = ప్రవర్తన, మేలుబంతి = చూచివ్రాతకు పెట్టిన ఒరవడియో - అనగా ఈతని నడవడి చూచి చుట్టుప్రక్కల నున్న రాజు లందరు తమ ప్రవర్తన సరిచేసికొందురని.

అతడు = అట్టి రాజైన, చిన .....జుండు - చినచెవ్వ అచ్యుతేంద్ర = చినచెవ్వప్ప కుమారుడైన అచ్యుతప్ప నాయకునియొక్క. బహుజనన = అనేక జన్మములయందు చేసిన, పుణ్య = పుణ్యములకు, పరిగణ్య = సరిపోవునట్టి(తగినంత), (పుణ్య)ఫల = ఫలముతో, నిభ = సమాన మగునట్టి, ఆత్మ = అచ్యుతునికి, పుత్రభావ = కొడుకుతనము (పుత్రుడుగా ఉండుట) వలని, పృమోద = సంతోషముతో, సంపూర్ణ (మైన). హృదయ = మనస్సుగల, పంకజాజుండు = విష్ణుమూర్తి (అగు), రఘునాథ పార్థివుండు, చెలువు ఒందున్ = ప్రకాశించుచుండును.

తాత్పర్యము .

అచ్యుతరాయలు చేసిన అనేక పుణ్యాలకు ప్రతిఫలరూపముగ మహావిష్ణువే అతనికి కుమారభావముతో పుట్టె నన్నట్లు రఘునాథరాజు ప్రకాశించుచుండెనని భావము

విశేషము .

అచ్యుత నాయకుడు రంగనాథస్వామి (విష్ణు అవతారం) భక్తివిశేషంగా ఉన్నవాడు; అనేకమయిన దేవ కైంకర్యాలూ, పుణ్యకార్యాలూ, చేసినవాడు — ఈ విషయం ఈ పీఠికలోని 12, 13 వ పద్యాలలో కవిచెప్పాడు అంతేకాదు. ఆపుణ్యకార్యాల ఫలితంగానే అతనికి రఘునాథనాయకుడు పుట్టాడని 16 వ పద్యంలో చెప్పాడు. ఆ అభిప్రాయాన్నే ఇప్పుడీ ఎత్తుగీతిలో మరింత మనోహరంగా చెప్పుతున్నాడు.

తన భక్తుడు చేసిన పుణ్యాలకు తగినంత ఫలం ఇవ్వాలని, అది ఒక రుణం వంటిదని విష్ణుమూర్తి తలచాడు. ఏమిచ్చినా ఆ పుణ్యాలకు తగినంత ప్రతిఫలం కాజాలదని అనుకున్నాడు తానే అచ్యుతనాయకుడికి కొడుకుగా (అతని కడుపున) పుట్టి సంపూర్ణమైన సంతృప్తిని పొందాడు.

“ఈ మేలు చెయ్యి నాయనా, చచ్చి నీ కడుపున పుడతాను” అని అర్థించడం వాడుకలో ఉంది. ఉపకారానికి ప్రత్యుపకారం చేయలేని పరిస్థితులలోనూ రుణం తీర్చలేని సందర్భాలలోనూ ఇలాగ “నీకడుపున పుడతాను” (అంటే, పుట్టి రుణం తీర్చుకుంటానని) అంటుంటారు, అదే ప్రత్యుపకారము; అదే రుణవిముక్తికి మార్గము. ఈ సూత్రాన్నే మనకవి ధ్వని మర్యాదను ఇక్కడ సూచించాడు.

ఆదిల్ ఖాన్ నవాబు రఘునాథరాజు వద్దకు తన ప్రతినిధిగా అనుమోజీ పండితుని పంపించాడని చరిత్ర.

రఘునాథరాజు సహకారము వల్లనే విజయనగర సామ్రాజ్యము శత్రుబారిని పడకుండా నిలువ గలిగినది.

రఘునాథుని కళాభిరుచి, కవివండిత పోషణము చూచి అనాటి పాండ్య, జింజి, పుదుక్కోట మొదలగు సంస్థానములవారు నైతము కవుల నాదరించి కళలను పోషించుటకు మొదలుపెట్టారు. కాబట్టి ఈ పద్యమున గలవన్నియు చారిత్రక సత్యములు.

పారాంతరము :

దీనికొక పారాంతరము తిరుపతి వారిది :

జననపుణ్య పరిగణ్య పరిధిభాగ్య

అలంకారము .

రూపకము, ఉత్పేక్ష, అంత్యానుప్రాస.

సింహాసనము మాట శిథిలమౌటలు విని

గట్టిగా నిలువఁ గంకణము గట్టెఁ ;

గోటిసంఖ్యలు మీఁ గూర్చిన ధనరాశిఁ

గొల్చు వారల కిచ్చెఁ గొల్చువలెనె ;

తుండీర పాండ్యాది మండలేశ్వరులపై

దండెత్తి విడిసె నుద్దండ మహిమ ;

నేల యీనినయట్లు నిలిచిన వైరులఁ

బంచబంగాళమై పాఁ దణిమెఁ ;

(1) ఇక్కడగూడ సింహాసనము అన్నమాట ‘రాయలవారు’ అన్న అర్థంతోనే ఉపయోగించారు కవి ఆ దినాలలో రాయలవారి ఆజ్ఞలను ధిక్కరించి తిరుగుబాటుదాళ్లు కుట్రలు వస్తుతుండేవారు ఆ స్థితి మాన్పించడానికి రఘునాథరాజు కంకణంకట్టి పాదించాడని చరిత్ర.

గర్వి తారాతి మస్తక ఖండనోత్త
రక్తధారానుషం గాతిరక్త ధార
నిజ కృపాణికఁ గావేరి నీటఁ గడినె,
నిఖిల గుణశాలి రఘునాథ నృపతిమౌళి

57

అర్థము :

నిఖిల గుణశాలి = అన్ని మంచిగుణములుగల, రఘునాథ, నృపతిమౌళి = రాజశ్రేష్ఠుడు.

(౧) సింహాసనముమాట = విజయనగర సామ్రాజ్యము యొక్క స్థితి. శిథిలము టెటలు = అంతఃకలహముల వలన పాడుబడుతుండడం (లేక, వారి ఆజ్ఞను సామంతులు ధిక్కరిస్తుండడం), విని. గట్టిగా నిలవఁ = (దానిని) సుస్థిరముగా నిలుపుటకు, కంకణము కట్టెఁ = ప్రతిజ్ఞ పూనెను;

(౨) కోటిసంఖ్యలు, మీఱన్ = మించునట్లు, కూర్చిన = ఆర్జించిన - ప్రోగుచేసిన, ధనరాశిఁ = ధనముల ప్రోవును, కొల్చువలెనె = ధాన్యమును కుంచములతో కొల్చునటులనే, కొల్చువారలకు = తన కొలువులో పనిచేయువారికి, ఇచ్చెన్.

(౩) తుండీర (అనగా చెంజీదేశము), పాండ్య (మధురదేశము), ఆది = మొదలైన, మండలేశ్వరులపై = రాజులమీద, ఉద్దండమహిమన్ = భయంకరమయిన ప్రభావముతో, విడిసెఁ = దండెత్తెను,

(౪) నేల యీనినయట్లు = భూమే భటులను ఈనిండా అన్నట్లుఁ (బహుసంఖ్యాకులుగా), నిలిచిన = ఎదిరించి నిలిచిన, వైరులన్ = శత్రువులను, పంచబంగాళమై = పటాపంచలై, పాఱఁ = పరుగిడి పోవునట్లు, తఱిమెఁ =

గర్వి..... కృపాణికఁ — గర్విత = గర్వించిన, తారాతి = శత్రువులయొక్క, మస్తక = తలలను, ఖండన = నరుకుటచేత, ఉత్త = వెడలిన, రక్తధార = నెత్తుటిధారల యొక్క, అనుషంగ = కూడికచేత, అతిరక్త = మిక్కిలి ఎర్రగనున్న, ధార = అంచు (వాదర) గల, నిజకృపాణికఁ = తన ప్రయమైన కత్తిని, కావేరినీటఁ = కావేరినది నీటిలో, కడిగెఁ.

తాత్పర్యము :

విజయనగర రాయలగు రామదేవరాయలకు, జగ్గరాయాదుల వలన రాజ్య భ్రష్టత కలిగిన సంగతివిని. ఆతనిని సుస్థిరముగా నిలుపుటకు ప్రతిజ్ఞ పట్టి రఘునాథుడు పెనుగొండలో కృత కృత్యుడయ్యాడు. ధాన్యమును కుంచములతో కొలుచునట్లే తన ఖజానాలోని కోట్లకొద్దీ ద్రవ్యమును విశేషముగా తన భటులకిచ్చి ఉత్సాహము కలిగించాడు. జగ్గరాయల మిత్రులూ, విజయనగర శత్రువులూ అయిన చెంజీ, మధుర నాయకాదులను ఓడించడానికి దాడి వెడలి, అధిక

సంఖ్యాకులై ఎదిరించి నిలిచిన శత్రు వీరులు చెల్లా చెదరై పారిపోవునట్లు తరిమి, రక్తసిక్తమైన తన ప్రేయమైన కత్తిని కావేరినదిలో కడిగాడని భావము

విశేషము :

కృపాణిక, ఇక్కడ కప్రత్యయము అనురాగ సూచకము; చిన్న దన్న అర్థము కాదు. శత్రువుల తలలు నరికినది

ఇచ్చట సింహాసనము అనగా రాజు కూర్చునే ఆసనముకాదు-ఆనాటి రజయితలు విజయనగర రాయలను¹ సింహాసనము అని వాడు తుండేవారు.

అలంకారము :

తదృశము, అంత్యానుప్రాస, యమకము.

ఘన ఘనాఘనముల కాల సంకెలఁ బెట్టు
పాండుని వెన్నాడి పాఱఁ దణిమెఁ,
దుండీర నాథుండు దురమునఁ బఱవంగఁ
జూచి ప్రాణము దయఁ గాచి విడిచెఁ,
గయ్యాన వెనుకఁ ద్రొక్కని రాజు తెదిరింపఁ
జేరిన రాజ కౌశికులఁ బట్టెఁ,
బోరాడఁగా రాని వైరుల కోటలు
పంపులచే లగ్గపట్టి తివిచె,
నితడు సామాన్యుడే ధర నెంచిచూడ
విజయ నిస్సాణ రావ నిర్విణ్ణ హృదయ
భీత రాజన్య సైన్య నిర్భీతిదాన
ఖిరుద నిజపాణి రఘునాథ ఖిదుర పాణి :

58

(1) ఈ పీఠికలో 21 వ పద్యం వివరణ చూడవచ్చును శ్రీకృష్ణదేవరాయలనాటి రాజ్య విశేషాలు ఆనేకం తెలియజేసే "రాయవాచకం"లో గూడ సింహాసనం అన్నమాటను "రాయలవారు" అన్న అర్థంలో ఉపయోగించారు. "దశనాయకులను పిలువనంపగా వారువచ్చి పొడగని నిలిచి వినయము తోడట్లు సింహాసన రాజ్యములో గల గిరిదుర్గ వనదుర్గ జలదుర్గ స్థలదుర్గములయందు " ఇక్కడ సింహాసన రాజ్యము అంటే రాయలవారి రాజ్యమన్న మాట.

అర్థము :

(౧) ఘన ఘనాఘనముల — ఘన = గొప్పవైన, ఘనాఘనముల = వర్షిస్తున్న మేఘముల యొక్క, కాలన్ = కాళ్ళకు, సంకెలల్ పెట్టు = సంకెళ్ళు తగిలించిన (వాడన్న కీర్తిగల), పాండునిన్ = పాండ్యరాజును, వెన్నాడి = వెంబడించి, పాటన్ తణిమెక = పారిపోవునట్లు తరిమెను;

పాండ్య రాజులలో ఒకడు మేఘముల కాళ్ళకు సంకెలు వేశాడని (వాటిని ఎటూ పోకుండా ఆపివేశాడని) ఒక హాలాశ్య మాహాత్మ్యము కథ

కాలిసంకెళ్ళు వేసిన పాండునిచేత పరుగులెత్తించినవాడు రఘునాథుడని చమత్కారము

(౨) తుండీరనాథుండు = చెంజినాయకుడు, దురమునన్ = యుద్ధమునందు, పటవంగన్ = పారిపోవు చుండగా, చూచి, (వాని) ప్రాణమున్, దయకా, కాచి, విడిచెకా,

శూరులు వెన్నుచూపిన వారిసీ, పూరిగరిచిన వారిసీ చంపరు

(౩) కయ్యానకా = యుద్ధమునందు, వెనుక త్రొక్కని రాజులు = తిరిగిపోవని రాజులు, ఎదిరింపకా చేరినకా = తనతో పోరాడుటకు అందరూ కలిసివచ్చి వప్పుడు, రాజకొళులన్ పట్టెన్ = (ఆ) గొప్పరాజులను బంధించెను.

జగ్గరాజు పక్షము, మహమ్మదీయుల పక్షము, మధుర చెంజి రాజుల పక్షము కొంతవరకు పోర్చుగీసువారూ — అందరూ కలిసి ఎదిరించారని చరిత్ర.

(౪) పోరాడగాన్ = యుద్ధముచేయుటకు, రాని = తమతమ దుర్గములనుంచి వెలుపలికి రానట్టి, వైరుల = శత్రువుల, కొటలు = దుర్గములను, పంపులచేన్ = (తన) సేనాభాగములతో, లగ్గపట్టి = ముట్టడి చేసి, తివిచెన్ = వెలుపలికి ఈడ్చెను.

చోలగుడు అన్న దొంగల నాయకుడిని ఈవిధంగానే లగ్గపట్టి బయట కీడ్చి అవమానించెనని చరిత్ర. అందుకే “చోలగ మాన భంజన” అని రఘునాథుడికి బిరుదుంది.

దీనికి పారాంతరాలు (1) “చేరి చూడగరాని వైరులకొటలు, పంపులచే లగ్గపట్టితీసె”, (2) “పోరాడగా రాని వైరుల కొటలు పంపులు చెలగంగ పట్టితీసె”.

విజయ...పాణి — విజయ నిస్సాణ = విజయభేరులయొక్క, రావ = ధ్వనికి, నిర్విణ్ణ = బెడరిన, హృదయ = హృదయములు కలిగి, భీత = భయపడిన, రాజన్య సైన్య = రాజశ్రేష్ఠుల సేనలకు, నిర్భీతి = అభయమును, దాన = ఇచ్చుట యందు, విరుద = విరుదు (ప్రసిద్ధి) గల, విజపాణి = స్వహస్తము కలవాడు (అగు), ఇతడు, రఘునాథ భిదుర పాణి = రఘునాథేంద్రుడు (భిదుర = వక్త్రా యుధమును, పాణి = చేతి యందుగల వాడు — ఇంద్రుడు),

ధరన్ = లోకములో, ఎంచి చూడఁ, సామాన్యుఁడే! అనగా తన విజయభేరి ధ్వనికి బెదరి పోయిన శత్రు సేనలకు అభయ దానము ఇచ్చునట్టి చేయి కలవాడు అని

రఘునాథుడు భిరుర పాణి, భయంకరమైన సజ్రాయుధమును చేతియందు కలవాడైనా, (నిర్భీతి) అభయదాన భిరుర పాణి అయినాడవి చమత్కారము.

దీనికి పారాంతరము “విజయ నిస్సాణ రాణ నిర్భిన్నహృదయ.. ”

అలంకారము :

అంత్యానుప్రాస.

ఈ మూడు సీసపద్యాలలోను రఘునాథరాజు పరాక్రమముతోపాటు అతని ధర్మ యుద్ధ సూత్రాలూ, బౌద్ధార్యమూ కవి వర్ణించాడు

ఇచ్చునెడన్ బదార్థ మడి గిచ్చునొ, తా దయచేయఁ గాదనన్
వచ్చునొ, మించి యొక్కఁ డన వచ్చినఁ దా నది యిచ్చగించునో,
యిచ్చిన నిచ్చెనే, సరగ నెవ్వరిపై దయసేసెఁ జేసెనే,
య చ్చతురాస్యుఁడుం దెలియఁ డచ్యుతు శ్రీరఘునాథ చిత్తమున్. 59

అర్థము :

ఇచ్చునెడఁ = ఇచ్చునపుడు, పదార్థమున్ = ఏవస్తువును ఈయవలయునో అని, అడిగి = ఎవరినైనా అడిగి, ఇచ్చునొ = ఇస్తాడా? తాన్, దయసేయఁ = అనుగ్రహించిన ఎడల, కాదు, అనన్, వచ్చునొ? మించి = అతిక్రమించి, ఒక్కఁడు = ఎవ్వడైనా, అనవచ్చినన్ = కాదు అనడానికి వచ్చిన ఎడల, తాను, అది = ఆ ప్రవర్తనను, ఇచ్చగించునో? (అట్టిదేమియు లేదు.) ఇచ్చినఁ, ఇచ్చునే = ఇచ్చితీరును (అనగా ఇతరుని అడిగి చేయదు), సరగఁ = ఒప్పు నట్లుగా, ఎవ్వరిపై దయచేసెన్, చేసెనే, ఆ చతురాస్యుడున్ = ఆనాలుగుముఖాల బ్రహ్మగూడా, అచ్యుతు శ్రీరఘునాథ, చిత్తమున్ = మనసులో ఉన్న విషయమును, తెలియఁడు = తెలిసికొన లేదు.

తాత్పర్యము :

రఘునాథరాజు ఇచ్చుటయందు, ఆదరణ చేయుటయందు స్వతంత్రముగా వ్యవహరించును గాని ఒకరి సలహా తీసుకొని చేయువాడు కాదు. కాబట్టి బ్రహ్మకైనా ఆయన అభిప్రాయము తెలియదు.

చతురాస్యుడు అంటే ఒక్కతలకాక నాలుగు తలలు కలవాడైనా రాజు అభిప్రాయము గుర్తించలేదని చమత్కారము.

ష ష్ట్యం త ము లు

ఏతాదృ గ్గుణ ఖనికిః,
 సీతా దృఙ్మోహ నాంఘ్రి సేవా ధనికిః,
 శాతాసి కలిత బాహుః
 స్వీ తాసిక విమతరాజ నిఖిలావనికిః.

60

అర్థము :

ఏతాదృక్ = ఈ విధమైన, గుణ = సుగుణములకు, ఖనికిః = గనియైన వానికి, సీతా .....ధనికిః — సీతా = సీతాదేవియొక్క, దృక్ = నేత్రములను, మోహన = మోహింప జేయు వాని (అనగా శ్రీరామచంద్రుని). అంఘ్రి = పాదములయొక్క, సేవా ధనికిః = సేవయే ధనముగా గలవానికి (అనగా శ్రీరామపరమభక్తునికి), శాతా.....వనికిః — శాత = వాడియైన, అసి = కత్తితో, కలిత = కూడిన (అనగా కత్తిధరించిన), బాహు = భుజమునందు, అస్వీత = చేర్చబడిన, ఆసిక = స్థానముకల (భుజములందు నిలిచిన), విమతరాజ = శత్రురాజులయొక్క, నిఖిల అవనికిః = సమస్తమైన భూమికలవానికి (అనగా శత్రురాజ్యములన్నీ రఘునాథుని భుజమునందు ఉనికిని ఏర్పరచుకొన్నవి - శత్రురాజులను జయించి వారి రాజ్యములను స్వాధీనము చేసుకొన్న వానికి అని)

తాత్పర్యము .

అనేక శోభన గుణాలు కలిగి, గొప్ప రామభక్తుడయి, శత్రురాజుల రాజ్యాలను స్వాధీనము చేసుకొన్న రఘునాథునికి - అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా అని అన్వయము.

ఈ షష్ట్యంత పద్యాలన్నిటిలోను చక్కని అంత్యానుప్రాసలు, ద్విప్రాసలు, త్రిప్రాసలు ఉంచడము మన కవుల సంప్రదాయము.

చూడండి మొదటి రెండు చరణాలలో 'తాదృ' ద్విప్రాస 3, 4 చరణాలలో 'తాసిక' త్రిప్రాస

అలంకారము :

రూపకము, పర్యాయోక్తి, అనుప్రాస, యమకము

సాక్షి నృనోజునకు, జ్ఞో
 దక్షమ రస భావ సుకవితా భోజునకుఁ,
 దాక్షిణ్య గణేయునకుఁ
 దక్షిణ సామ్రాజ్య విభవ ధారేయునకున్,

61

అర్థము :

సాక్షిత్ = ప్రత్యక్షముగ కనబడే, మనోజునకుఁ = మన్మథునకు (అసలు మన్మథుడు రూపులేనివాడు కాబట్టి కనబడేవాడు కాదని భావము), క్షోదక్షమ = ... భోజనకుఁ — క్షోదక్షమ = కఠినపరీక్షకు నిలువగల (అనగా దోషములేని), రస = శృంగారాది రసములతోనూ, భావ = రతి మొదలైన భావాదులతోనూ కూడిన, సుకివితా = మంచి కవనము చెప్పుటకు, భోజనకున్ = భోజరాజయినవానికి (భోజరాజుతో సమానమైనవానికి), దక్షిణ్య = దయయందు, గణేయునకున్ = గణేశుడగినవానికి (అనగా గొప్ప దయగలవానికి), దక్షిణ సామ్రాజ్య = దక్షిణదేశపు సామ్రాజ్యముయొక్క, విభవ = ఐశ్వర్యమును, ధారేయునకున్ = భరించినవానికి (అనగా మంచి ఐశ్వర్యముగల దక్షిణదేశమును పాలించినవానికి).

విశేషము :

రఘునాథుడు చాల అందమైనవాడనడానికి “ఆకారమున నలనంత వాడొనెకా” అన్న 26వ పద్య వివరణ చూడండి. ఇతడు చక్కని నిర్దుష్టమైన కవిత్వం చెప్పేవాడనీ, అభినవ భోజరాజునీ ప్రసిద్ధి కలవాడు

అలంకారము

అనుప్రాస, రూపకము

సుస్థిర లక్ష్మి మహిత ము
 జీస్థగిత గృహంగణునకు, నేపాళ నృపా
 ల స్థాపన చణునకు, సక
 లాస్థాన ప్రణుత వర గుణాభరణునకుఁ,

62

అర్థము :

సుస్థిర = మిక్కిలి నిలకడగల, లక్ష్మి = సరిచేత (సాధారణముగా లక్ష్మి నిలకడలేనిదని చమత్కారము), మహిత = గొప్పదైన, మజీస్థగిత = మణులు పొదిగిన, గృహంగణునకుఁ = ఇంటిముందు వాకిలి గల వానికి (రఘునాథరాజు కట్టించిన మందిరములలో “ఇందిరా మందిరము” = లక్ష్మిమందిరము ఒకటి), నేపాలనృపాల = సింహళములోని యాల్పాణా అన్న జాఫ్నాదీవి యొక్క రాజును, స్థాపన = తిరుగ తన రాజ్యమున నెలకొల్పుటయందు, చణునకుఁ = నేర్పరియైన వానికి (సమర్థునకు), సకల = అన్ని, అస్థాన = రాజసభలోను, ప్రణుత = బాగుగా పొగడబడిన, వర = శ్రేష్ఠమైన, గుణ = గుణములే, ఆభరణునకుఁ = అలంకారములుగా కలవానికి, (ఇతని గుణములను సమస్త రాజసభలయందు కొనియాడుచుండేవారు అని).

విశేషము :

మణిస్థగితమయిన లక్ష్మీమందిరము, నేపాళ (జాఫ్నా) రాజును సింహాసనమున నెలకొల్పడము, ఇతర సంస్థానములలో రఘునాథుడు పొగడ్తలను పొందడము, అన్నీ చారిత్రక సత్యములే.

పోర్చుగీసువారిచేత రాజ్యభ్రష్టుడైన జాఫ్నా రాజును తిరిగి రాజ్యమున నిలిపిన వాడు రఘునాథుడు

ఈ నేపాళము హిమాలయ ప్రాంతమునందలి నేపాళ రాజ్యము కాదు.¹

కీర్త్యైదా ర్యాధరి తా

మర్త్య మహీరుహ సుధాబ్ధి మహికాఘృణికిన్,

ధౌర్త్యవ దరి కరి సృణికిన్,

మూర్త్యంబా గర్భశుక్తి ముక్తామణికిన్,

63

అర్థము

కీర్త్యై.....ఘృణికిన్ — కీర్తి = కీర్తి చేతను, ఔదార్య = దానబుద్ధిచేతను, అధరిత = క్రిందుచేయబడిన, అమర్త్య = దేవతల, మహీరుహ = వృక్షమును — అనగా కల్పవృక్షమును, సుధ అబ్ధి = పాలసముద్రమును, మహికా ఘృణికిన్ = (మంచుకిరణములుగల) చంద్రుని కల వానికి, (అనగా రఘునాథునికీర్తి కల్పతరువు, కీరసముద్రము, చంద్రులకంటే తెల్లగా ఉన్న దనిన్నీ, అతని ఔదార్యము కల్పవృక్షము, పాలసముద్రము, చంద్రులకంటే ఎక్కువనిన్నీ భావము), ధౌర్త్యవత్ అరి కరి సృణికిన్ — ధౌర్త్యవత్ = ధూర్తలక్షణములుగల, అనగా పొగరుటోతుతనముకలవారైన, అరి = శత్రువులనెడు, కరి = ఏనుగులకు, సృణికిన్ = అంకుశ మైన వానికి, మూర్తి అంబా = మూర్తిమాంబయొక్క, గర్భ = గర్భము అను, శుక్తి = ముత్తైపు చిప్పను పుట్టిన, ముక్తామణికిన్ = శ్రేష్ఠమైన ముత్యమయిన వానికి — అనగా శుక్తి యందు ముత్యమువలెనే మూర్తిమాంబ గర్భమునందు రఘునాథుడు పుట్టెనని భావము.

విశేషము :

కీర్తి తెల్లగా ఉంటుంది. కల్పవృక్షమూ, పాలసముద్రమూ, చంద్రుడూ తెల్ల దనానికి ప్రసిద్ధిపొందినవి; రఘునాథుడి కీర్తి ఆ మూడింటిని మించినంత తెల్లగా ఉంటుందని భావము ఆలాగే, ఆ మూడూ దానానికి (త్యాగానికి) గూడా ప్రసిద్ధి చెందినవే. రఘునాథుడి దానశీలము వాటినిగూడ మించిపోతుందని వర్ణన.

(1) ఉపోద్ఘాతములో ఉన్న నా "నేపాళ-చోలగ" శబ్దముల వివరణ చూడండి

సాధారణముగ మూర్తమ్మ అని వాడుకలో ఉన్నా, సరియైనది మూర్తి మాంబయే.
మూర్తి + అంబా = మూర్త్యంబా అయింది. లేకపోతే మూర్తాంబా కావాలి.

అలంకారము :

రూపకము, వ్యతిరేకము, క్రమము

అఘటన ఘటనా చాతు

ర్య ఘనోర్జిత కార్య నిర్వహణ ధూర్వహ ధీ

మఘ వాచార్యున కఋత

రఘునాథ వసుంధ రాధిరా డ్వర్జునకుః.

64

అర్థము :

అఘటనఘటనా = సమకూడని కార్యములను సమకూర్చగల, చాతుర్య = నేర్పునందునూ,
ఘన = గొప్పవైన, ఊర్జితకార్య = మంచి పనులను, నిర్వహణ = నెరవేర్చే, ధూర్వహ =
భారమునువహించకల్గిన, ధీ = బుద్ధియందునూ, మఘవ = ఇంద్రుని, ఆచార్యునకున్ = గురువైన
బృహస్పతికి, అనెగా బృహస్పతివంటివానికి, అఋతరాజు కొడుకయిన, రఘునాథ, వసుంధర
ఆధిరాట్ వర్జునకు = రాజాధిరాజ శ్రేష్ఠునకు,

తాత్పర్యము :

అసాధ్యములనుకొనే కార్యాలను గూడా సాధించే నేర్పు ఎటువంటి ఘనకార్యమయినా
బాధ్యతవహించి చేయగల బుద్ధి కలిగి, అపర బృహస్పతి అయిన రాజుకి అభ్యుదయపరంపర

అలంకారము :

రూపకం.

అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నాయెనర్పణబూనిన విజయ విలాసంబును
శృంగార ప్రబంధమ్మునకుఁ గథా క్రమం బెట్టిననిన, నైమిశారణ్య మహర్షులకు
రౌమహర్షణి యిట్లనియె :

65

అర్థము :

అభ్యుదయ = శ్రేయస్సుల, పరంపర = వరుసల, అభివృద్ధిగా = అతిశయము కలుగు
నట్లుగా (అనేక శుభములు కలుగునట్లుగా), నా ఒనర్పణ పూనిన = నేను రచించ తలపెట్టిన,
విజయవిలాసంబు, అను, శృంగార, ప్రబంధమ్మునకు, కథాక్రమంబు, ఎట్టదనిన, నైమిశ
అరణ్యములోని మహర్షులకు, రౌమహర్షణి = రౌమహర్షముని కుమారుడైన సూతుడు,
ఇట్లనియె = ఈ విధముగా చెప్పెను.

కథా ప్రారంభము

(పురవర్ణన)

చంద్రప్రస్థర సౌధ భేలనపర శ్యామా కుచద్వంద్వ ని
స్తంద్ర ప్రత్యహ లిప్త గంధ కలనా సంతోషిత ద్యోధునీ
సాంద్ర ప్రస్ఫుట హాట కాంబురుహ చంచ చంచరీ కోత్కరం
బింద్రప్రస్థపురంబు భాసిలు రమా హేలా కళావాసమై.

66

అర్థము :

చంద్ర..... త్కరంబు — చంద్రప్రస్థర = చంద్రకాంతమణులతో — చలువరాళ్ళతో
కట్టబడిన, సౌధ = మేడలమీద (ఉపరిభాగములందు), భేలనపర = ఆటలయందు ఆసక్తి
కలిగిన, శ్యామా = నడియావనములో ఉన్న కనకాంగులయొక్క, కుచద్వంద్వ = చనుగవ
లందు, నిస్తంద్ర = అశ్రద్ధ లేక - చాల శ్రద్ధతో, ప్రత్యహ = ప్రతిదినమును, లిప్త = పూయ
బడిన, గంధ = కస్తూరీ కుంకుమాది లేపనల పరిమళముయొక్క, కలనా = పొందికచేత
(కూడికచేత), సంతోషిత = సంతోషించినట్లు చేయబడిన, ద్యోధునీ = ఆకాశగంగ యందలి,
సాంద్ర = దట్టముగా ఉన్న, ప్రస్ఫుట = బాగా వికసించిన, హాటక అంబురుహ = బంగారు
పద్మములయందు, చంచత్ = తిరుగుచున్న, చంచరీక = తుమ్మెదలయొక్క, ఉత్కరంబు =
సమూహము కలది (అగు), ఇంద్రప్రస్థపురంబు = ఇంద్రప్రస్థనగరము (హస్తినాపురమునకు
చేరువలో ఉన్నది), రమా హేలా కళావాసమై — రమా = సంపదకు, హేలా = విలాసమునకు,
కళా = విద్యకు, ఆవాసమై = ఉనికిపట్టయి (ఇంకా - రమా = లక్ష్మికిని, హేలా = పార్వతికిని,
కళా = సరస్వతికిని, ఆవాసమై = ఉనికిపట్టయి, అనగా త్రిమూర్తుల భార్యలకు, “చల్లని పుట్టి
నిండ్లుగల చానలకు”, ఉనికిపట్టయి), భాసిలు = ఒప్పును.

తాత్పర్యము :

చలువరాతి మేడలమీద ఆడుకొనే ఎల జవ్వనుల వక్షములందు పూసుకొనిన కస్తూర్యాది
లేపనముల పరిమళములవల్ల సంతోషిస్తున్న ఆకాశగంగ యందుండే బంగారు తామరపువ్వులలో
తిరుగుతున్న తుమ్మెదలు కలిగి ఇంద్రప్రస్థపురము సంపదకు, విలాసానికి, విద్యకు (లక్ష్మి
పార్వతి సరస్వతులకు) ఉనికిపట్టయి ఉన్నది

విశేషము :

ఈ పరిమళము ఆ తుమ్మెదలకు అందుబాటులో ఉన్నది మేడలు ఆకాశమునంటి ఉన్న
వని భావము.

కుచములందు కస్తూరిని పూసుకొనే ఆచారము ఉండేది. శ్రీనాథుని నైషధములో “కాలాంతఃపురకామినీ కుచతటీ కస్తూరికా సౌరభ శ్రీ లుంటాకము . ” అన్నాడు

విజయవిలాసములో పద్యము (ఆశ్వా 1-203) “కొమ్మ కౌగిటజేర్చ గోరంట నంటిన మొనగుబ్బ కస్తూరి మురుపుచూచి... ..” అని ఉంది ఈ గంధలేపనలూ, మకరికాపత్ర రచనలూ ఒక లలితకళగా ఆ దినాలలో అలవర్చుకొనేవారు

వేదంవారు “రమా = సిరియొక్క, హేలా = విలాసముయొక్క, కళా = విద్యకు, ఆవాసమై = ఉనికిపట్టై” అని అర్థము చెప్పారు ప్రతి పద్య చమత్కారముగల విజయవిలాస కావ్యములో మొదటి పద్యమున రమా హేలా కళావాసమై అన్న నాలుగు మాటలకు పై వ్యాఖ్యానములో చెప్పిన అర్థము చాల పేలవంగా ఉన్నదని వేరే చెప్ప నక్కరలేదు

చలువరాతి మేడలు తెల్లనివి ఆ మేడలమీద అడుకొనే శ్యామల కుచద్వంద్వములు బంగారు వన్నె కలవి కస్తూరిలేపనములు నల్లనివి అటు ఆకాశగంగ తెల్లనిది. అందలి తామరలు బంగారు వన్నెవి. వాటిలో విహరించే తుమ్మెదలు నల్లనివి. ఇచ్చట బింబప్రతిబింబ భావము కవి చమత్కారముగ సూచించాడు.

దేవతలకు కస్తూరి లేదని ఒక నమ్మకం మన కవులకుంది. కాబట్టి అక్కడ ఆకాశ గంగలోని పద్మాలలో విహరిస్తుండే తుమ్మెదలకు ఈ “ప్రత్యహరిష్ట గంధ కలన” అపూ ర్వము. అపురూపముగా ఉంటుంది అందుకే అవి సంతోషించి తిరుగుతున్నాయి.

ఆకాశగంగలోనివి బంగారు పద్మాలు అనడానికి ‘చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తుండ్రు భోజనంబులుమాకు పూవుబోణి’ అని శ్రీనాథు డన్నాడుకదా.

చంద్రప్రస్థర సౌధాలున్నవి కాబట్టి సంపదకు (రమా), ఫలన పరలగు శ్యామలున్నారు కాబట్టి విలాసమునకు (హేలా), నిస్తంద్రప్రత్యహ లేపనములు కలవు కాబట్టి విద్యకు (కళా) ఆవాసము అని చక్కని క్రమాలంకారాన్ని ఈ కవి పద్యములో పాటించాడు

హేల . నానార్థములు — పార్వతి. విలాసము — విశ్వనిఘంటువు

పాఠాంతరము :

“నిస్తంద్ర ప్రత్యహరిష్ట.....” వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారూ, మొదటి వావిళ్లవారూ ఇచ్చారు

అలంకారము :

అతిశయోక్తి . క్రమము, శ్లేష.

ద్వారక ముద్దుఁ జెల్లెలఁట తన్నగరీమణిః సృష్టి యన్నిటన్
దేరుగడైనచో నిదియ నేర్పుల మేరని యెంచిచేసెఁబో
ధారుణి విశ్వకర్మ, గుణి దానికి నెక్కడ నీడులేని సిం
గారము గల్గు, టల్లు వెనుకన్ సృజియింపక యుండుటే సుమీ. 67

అర్థము :

తత్తనగరీమణి = ఆ శ్రేష్ఠమైన పట్టణము (ఇంద్రప్రస్థపురము), ద్వారక = శ్రీకృష్ణుని రాజధానియైన) ద్వారకానగరమునకు, ముద్దు చెల్లెలఁట = గారాబుతోబుట్టువు అని అంటారు— అన్ని విధములా దానిని పోలినదని అర్థము చెప్పు కుంటారు. కాని అదిసరికాదు. విశ్వకర్మ = దేవతల శిల్పి. సృష్టి = సృజించే నేర్పు, అన్నిటన్ = అన్ని విధములయందును, తేరుగడ ఐనచోన్ = ఆరితేరి మంచికౌశలము కలిగిన తరువాత, ఇదియ = ఈ పురమే, నేర్పుల మేర అని = పనితనమునకు హద్దు అని (దీనిని మించిన నేర్పు మరిలేదని), యెంచి = తలంచి, ధారుణి = భూమియందు, చేసెన్ పో = చేసెనుసుమా, (దీనికి) గుణి = ఈ మాటకు తార్కాణము, దానికిన్ = ఆ ఇంద్రప్రస్థపురమునకు, ఎక్కడన్, ఈడులేని, సింగరము, కల్గుట, అట్లు = ఆ పురమును పోలినట్లు, వెనుకన్ = ఆ తర్వాత, సృజింపక యుండుటే = నిర్మింప కుండుటయే, సుమీ

తాత్పర్యము :

పై చెప్పిన రెండు తార్కాణలచేత దేవశిల్పి అన్నిటను ఆరితేరిన తరువాత, నగర నిర్మాణ కౌశలమునకు పరమావధి ఇదేసుమా అని తెలుపుటకు ఇంద్రప్రస్థపురమును నిర్మించాడని భావము

విశేషము :

పాండవులుండే ఇంద్రప్రస్థమును వర్ణిస్తున్నప్పటికీ మన కవి పారకుల దృష్టికి ద్వారకా నగరమును చూపి కృష్ణుని కవలరిచాడు 'ముద్దుచెల్లెలు' అన్నమాటవల్ల ప్రధాన కథానాయిక ఆ కృష్ణుని చెల్లెలు అయిన 'సుభద్ర'ను స్మరణకుతెచ్చి కథ ఆదినీ అంతాన్నీ ముడిపెట్టాడు ఇది ఒక చమత్కారము.

తేరుగడ = నేర్పు కలిగినట్లు - ఆరితేరినట్లు అని చెప్పడానికి ఈ కావ్యంలో ఆ 91 పద్యం 211 లో ఈకవే

“కన్నె యిందాక నే మెరుంగదు గదయ్య
తేరుగడగాగ మెల్లిన దిడ్డుకొమ్ము”

అన్నాడు.

ఈ పద్యములో 'చెల్లెలు' అన్నమాట పోలికను చెప్పడానికి కవి ఉపయోగించాడు. అంటే ఉపమావాచకంగా వాడాడు. ప్రతిపద్య చమత్కృతి సాధించడానికి చేమకూరకవి కున్న సాధనాలలో ఉపమావాచకాలు, తిరస్కారపదాలు ఇలాంటివి చాల ముఖ్యమైనవి. సవ్వీ వేశానికి తగినట్టు వాటిని ఉపయోగించి, ఎక్కడలేని అందాన్నీ, ఎవ్వరికీ అందని సౌగంధాన్ని కలిగిస్తాడు. వాటిమీద దృష్టిపెట్టకపోతే పారకుడు కవి హృదయాన్ని సంపూర్ణంగా గ్రహించ లేడని మనవి చేస్తాను చూడండి

“జయంతుని తమ్ముడు సోయగంబునన్”

“ఊదుకపోవు శంఖము నహళో గళరేఖ”

ద్వారక ముద్దుచెల్లెలకు — ఇది ప్రజల అభిప్రాయము — కవి అభిప్రాయముకాదు. అంద మున ద్వారకను మించినదని అతని భావము. ద్వారకా నగర నిర్మాణం అయిన తరువాత, అన్ని విధాలా ఆరితేరిన కౌశలముతో విశ్వకర్మ ఈ ఇంద్రప్రస్థపురాన్ని నిర్మించాడు. ఇదే “నేర్పులమేర” అన్నాడు. కాబట్టి ఈ నగరం ద్వారక కంటే అందమయిన దన్నమాట. దానిని ద్వారకకు పోలియున్నది అన్న అర్థంలో “ముద్దుచెల్లెలు” అనడం సమంజసం కాదని చెప్పడానికే “ముద్దుచెల్లెలకు” అని ‘అట’ చమత్కారంగా ప్రయోగించాడు ‘ఎంత తెలివి తక్కువ!’ అని సూచించాడు.

పాఠాంతరాలు :

“తీరుగడైనచో . . .”

— అని వేదంచారి పాఠము.

‘తీరుగడ = సమాప్తము, ముగిసినది’ అని అర్థమిస్తూ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువువారు ఈ పద్యాన్నే ప్రమాణం చూపించారు.

“యెంచి చూడఁటో”

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులు.

“యెంచి చేయఁటో” . . . .”

— వావిళ్ళ.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, వ్యతిరేకము.

వెండియుఁ బైఁడియుఁ దడఁబడు

చుండుం బురి నెండుఁ జూడ, సుగ్రాణములై

యుండంగావలె నందలి

యిందులఁ గైలాస మేరు పృథ్వీధరముల్.

అర్థము :

పురి = ఆ ఇంద్రప్రస్థ పురమునందు, ఎందున్ చూడ = ఎక్కడ చూచినను, వెండియు = పైఁడియు = వెండివస్తువులూ బంగారువస్తువులూ, తడఁబడుచుండు = క్రింద మీదపడుచు - ఒకదానిమీద-నొకటి పడుచుండును, అనగా విశేషముగా కనబడుచుండును, (దీనిని బట్టి చూడగా) కైలాస మేరుపృథ్వీధరముల్ = వెండికొండ కైలాసము, బంగారుకొండ మేరువు అనే పర్వతాలు, అందలి యిండులన్ = ఆ నగరములోని గృహములలో, ఉగ్రాణ ములై యుండంగా వలె = భండారములు (ఇంటి సామగ్రిని నిలువచేసుకొనే స్థలములు) అయి ఉండవలెను

గృహములలో సామగ్రిలను నిలువచేసుకొనే (Store room) భాగము ఉగ్రాణమని ఇప్పటికీ దక్షిణదేశమున వాడుక ఉంది.

పాఠాంతరాలు :

వెండియుఁ బైఁడియుఁ దడఁబడు
చుండున్ పురినెందుఁ జూడ, నుండఁగవలయుఁ
భండారములై యందఱి
యిండులఁ గైలాస మేరు పృథ్వీధరముల్

— తిరుపతివారూ, వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారూ.

‘ఉగ్రాణము’ పరిచయములేని పరిష్కర్తలు అమాటను తొలగించారు కవి తంజావూరు వాడు కాబట్టి ఉగ్రాణమనే వ్రాసి ఉంటాడు.

నోరి గురులింగ శాస్త్రిగారు తమ విజయవిలాసము (టీకాతాత్పర్య సహితము)లో తడఁబడుచుండు = (కాళ్ళకు) తగులుచుండును అని అర్థం చెప్పతూ, కాళ్ళకు అన్నమాటను కలిపారు శ్రీ బులుసువారు తమ విజయవిలాస ముకుర వ్యాఖ్యలో తడఁబడుచుండు = కాళ్ళలో పడుచుండును - సమృద్ధముగ నుండునని భావము అని వ్రాశారు ఇక్కడ కాళ్ల ప్రసక్తి సమంజసముకాదు.

తడఁబడు = నిండియుండు - పూర్ణమగు అని సూర్యరాయ నిఘంటువు.

. . . వెండియుఁ బైఁడియు నిండ్లలోపలఁ
దడఁబడఁ దారు బాంధవులు
తామర తంపరలై ... ..

— క్రీడాభిరామము.

తడఁబడు అంటే కిందమీదపడు, ఒకదానిపై నొకటి పడు అన్న అర్థంలోనే శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు తన ఆముక్తమాల్యదలో

“శయపూజాంబుజముల్ ఘటెం దడఁబడక”

అని ప్రయోగించాడు

దీని తరువాతి పద్యములో “తడబాటు” అన్నమాటను ‘క్రింద మీదగు, వ్యత్యస్తముగా ఉండు’ అన్న అర్థములోనే ఉపయోగించాడు కవి

అలంకారము

అతిశయోక్తి, క్రమము.

ప్ర జ ల వ ర్ణ న

తడఁబాటు గలదు వేదముల నాతని కంచుఁ
 బరమేష్ఠి మెచ్చరు ధరణీసురులు ,
 కడమాటు పగవానిఁ గని చేమఱచె నంచు
 భార్గవు మెచ్చరు బాహు జనులు ,
 పనికి రా కొకమూలఁ బడియె నాతని వస్తు
 వని కుబేరుని మెచ్చ రర్జునులు;
 వీటిపాఠైన నాఁగేటి పాటున నేమి
 యని హలాయుధు మెచ్చ రంఘ్రిభవులు ;
 పాడిఁ దప్పక ధర్మంబు పట్టువిడక,
 లక్షలకు నమ్మఁజాలి, నల్గడల భూమి
 వరులు మేలనఁదగి, యిట్లు పురిఁ బొలుతురు
 చదువు సాముల ధన ధాన్య సంపదలను.

69

అర్థము

౧. వేదములు = వేదములు పఠించుటయందు, ఆతనికిఁ (బ్రహ్మకు), తడఁబాటు = పొరపాటు-వ్యత్యస్తము కలదు, అంచు = అని లోపమెంచి, పరమేష్ఠి = బ్రహ్మను, ధరణీసురులు = (ఆ ఇంద్రస్థపురములోని) బ్రాహ్మణులు, మెచ్చరు = నిరసిస్తారు. (పోషకానురుడు వేదములను చొంగిలిండుకొని పోయినప్పుడు, బ్రహ్మకు వేదపఠనమున పొరపాట్లు కలిగాయని ప్రసిద్ధి. పరమేష్ఠి, ఉత్పన్నమైన యజ్ఞములు చేసినవాడే అయినా, ఈ తడబాటుంధడం వల్ల ఆ పురిబ్రాహ్మణులు బ్రహ్మనుగూడా మెచ్చరు. ఆ పురిబ్రాహ్మణులు పొరపాటు లేకుండా వేదములను పఠించగల నమర్దులు అని భావము);

౨. కడమాటు = కడపటి పర్యాయము, పగవనికా, కని = చూచినప్పుడే, చేమటచెన్ = హస్తకౌశలమును కోల్పోయెను—చేతిపట్టు (నేర్పు) విడిచిపెట్టెను, అంచుకా, భార్గవుకా = భృగుమహర్షి పుత్రుడు, పరశురాముని, బాహుజనులు = (బ్రహ్మ భుజములనుండి పుట్టిన) క్షత్రియులు, మెచ్చరు.

మొదట తానెంత పరాక్రమశాలి అయినా, తుట్టతుదను, దశరథరాముని ఎదిర్చినప్పుడు, తన గొప్పతనమును కోల్పోయి తన చేతిలోని వింటిని శ్రీరాముని కిచ్చివేసిన ఆ పరశురాముని ఇతడేపాటి శూరుడు అని ఆ పట్టణ రాజకుమారులు నిరసిస్తారు. అజన్మాంతము శత్రువులకు లొంగనట్టి శౌర్యము కలవారని భావము

౩. అతని (ఆ కుబేరుని యొక్క), వస్తువు = ధనము, పనికిరాక = నిష్ప్రయోజనముగా, ఒకమూల పడియెన్, అని కుబేరుని, అర్యజనులు = వైశ్యులు, మెచ్చరు.

ధనాధిపతియగు కుబేరుడు ఉత్తర దిక్కునకు అధిపతి వాని ధనములు—నవనిధులు — అమూలనే ఉన్నవి. అతడెంత కుచ్చితుడైన బేరగాడైనా, అంతధనమును లాభము నాజించకుండా నిరర్థకముగా ఉంచెనని, వట్టి చేతకానివాడని, ఆ ఊరి వైశ్యులు అతనిని మెచ్చరు.

ఆ ఊరివైశ్యులు తమ ద్రవ్యమును విశేష లాభదాయక మగునట్లు ఉపయోగించ నమర్దులు అని భావము.

౪. వీటిపాటు అయిన = పురమునకు నాశనము తెచ్చిన, నాగేటి = నాగలియొక్క, పాటునకా = కృషిపలన, ఏమి = ఏమిప్రయోజనము (నిష్ప్రయోజనము), అని, హలాయుధుకా = (నాగలి ఆయుధముగాగల) బలరాముని, అంఘ్రి భవులు = (బ్రహ్మపాదములనుండి పుట్టిన) శూద్రులు, మెచ్చరు.

బలరాముడు తన నాగలితో హస్తినాపురమును ఊడబెరికి యమునలో శ్రోయ ప్రయత్నించడం పురాణ ప్రసిద్ధము. ఈ ఊరిలోని శూద్రులు పట్టణమును ఐశ్వర్యవంతముచేయుటకు తమనాగళ్ళు ఉపయోగిస్తారని భావము

(ఈ నాల్గొకటలవా రందరూ) పాడి తప్పక = న్యాయమును విడిచి పెట్టక, ధర్మము పట్టువిడక = తమతమవిధులను మరవక, లక్షలకుకా నమ్మకా చాలి = లక్షలకొలది ద్రవ్యమును వారి దగ్గర ఉంచినను భయములేదు అన్ననమ్మకము ప్రజలలో కలుగునట్లు, నల్గడల = నాలుగు దిక్కులనున్న, భూమిపదులు = రాజులు, మేలు అనకాతగి = మెచ్చుకొనుటకు తగిన ప్రవర్తన గలవారై చదువు, సాము, ధనము, దాన్యము (మొదలగు), సంపదలను = వైభవములతో, పురికా = పురమునందు, పోల్తురు = ఒప్పుచుందురు.

ఇంతేకాక మరొక విశేషము : విడివిడిగా, బ్రాహ్మణులు పాడితప్పక = వేదములందలి పాఠక్రమమును (బ్రాహ్మవరే కాక) తప్పిపోక; క్షత్రియులు ధర్మము పట్టువిడక (ధర్మము

అనగా విల్లు) వింటిని పట్టువిడువక = (పరశురామునివలెకాక) విడిచి పెట్టక, వైశ్యులు లక్షల కుఁ అమ్ముక వారి = లక్షల కొలది లాభములు వచ్చునట్లు అమ్ముటకు (కుబేరుని వలెగాక) సమర్థులై, శూద్రులు నల్గడల భూమిన్ = నాలుగు దిక్కులనున్న ప్రదేశములలో, వరులు = వీరు పండించిన పరిధాన్యములు, మేలు అనన్ = చాల మంచివి అనునట్లు (బలరాముని వలెకాక) పండించుటకు సమర్థులు.

ఇంకా మరొక క్రమం . బ్రాహ్మణులు చదువు, రాజులు సాము, వైశ్యజనులు ధనము, శూద్రులు ధాన్యము కలిగి ఆపురమున ఉన్నారు అని గీతము మొత్తము మీద అన్ని జాతులకు అన్వయించ వచ్చును గీతములో మూడు చరణములను నాలుగు జాతులకు క్రమం గాను; నాల్గో పాదము మరల నలుగురకు క్రమంగాను అన్వయించడము చాలచక్కని చమత్కారము

విశేషము :

ఈ సీసపద్యం పెద్దచరణాలలో తిరస్కృతు లయిన వారందరూ సుప్రసిద్ధులు — పేదపరనానికి బ్రహ్మ. పరాక్రమానికి పరశురాముడు, ధనానికి కుబేరుడు, నాగలికృషికి బలరాముడు. వీరిలో ఒక్కొక్క లోపం ఎంచి ఈపురంలోని నాలుగు జాతులవారు వారిని నిరసిస్తారు అని చెప్పడం చాల సమంజసంగా ఉంది

ఆ లోపాలు గూడా పురాణాలు అంగీకరించినవే ఆలోపాలు లేకుండా ఈప్రజలు పాడి తప్పక...ప్రవర్తించా రనడమూ చాల అందంగా ఉంది

ఈలాంటి వర్ణనే చేయటోయి అల్లసాని పెద్దనామాత్యుడు మనుచరిత్రలో

అచటి విప్రులు మెచ్చ రఖిల విద్యాప్రాధి
ముది మది దప్పిన మొదటి వేల్పు.

అని సీసపద్యం ఆరంభించాడు ఆ విప్రులు ముసలితనములో మతిచెడి ఉన్న బ్రహ్మను నిరసిస్తారు — మూడు సంవత్సరాలు సాముచేసి మూలనున్న ముసలిని ఓడించినట్లు ఆ మనుచరిత్ర పద్యంతో గాని, అలాంటి ఇతర ప్రబంధాలలోని చాతుర్వర్ణ్య వర్ణన పద్యాలతో గాని సరిపోల్చి చూచినప్పుడు మనకవి చూపించిన చమత్కారం కరతలామలకంగా బోధపడుతుంది.

చేమరచె = హస్త కౌశలశూన్యుడగు అని సూర్యరాయ విఘంటు అర్థం ఇస్తూ, విజయ విలాసంలోని ఈ పద్యాన్ని గూడ ప్రయోగంగా చూపించింది (అనగా చేతినేర్చును పోగొట్టు కొన్న వాడు అని) కాని, పద్యంలో పరశురాముని లోపమెంచిన క్షత్రియులు “ధర్మంబు పట్టు విడక” ఉంటారని ఎత్తుగీతిలో కవి చెప్పుతున్నాడు అంటే చేతిలోని వింటిని పట్టువిడక అని అర్థం చెప్పుకోక తప్పదు. కాబట్టి దీనికి అనుగుణంగా ఉండడానికి “చేమరచె = చేతినేర్చు (పట్టు) పోగొట్టు కున్నాడు” అని చెప్పవలసి వచ్చింది అదే కవిహృదయం అనాలి.

నల్లడల భూమి వరులు మేలన - ఇక్కడ శ్లేషలో నాలుగుదిక్కులనున్న ప్రదేశములో, వరులు (ధాన్యములు). మెచ్చుకొనేలాగు అనిఅర్థం చెప్పకున్నాము వరికి బహువచనము వడ్లు అయినా, వరులు అనడం ఎందుకంటే అనేక విధాలయిన వరి అనితెల్పడానికే. తంజావూరు రఘునాథరాజు కాలములో (ఇప్పడుగూడ) చాల సుఖిక్షముగా ఉండి దక్షిణ దేశంలో ధాన్యపు కొట్టుగా ప్రసిద్ధి పొందింది ఆ ప్రదేశంలో ఆరోజులలో పండిస్తూ ఉండే వరి రకాలు రఘునాథనాయకుడే —

పుష్పమంజరు, లిప్పపువ్వు రాజనములు,
కస్తూరి నిగరాలు, గంధసరులు,
గంగాజలంబులు, బంగారు తీగియ,
లేనుంగు దంతముల్, దీనసరులు,
సన్నవంకలు, ముత్తెసరులు, ప్రాసంగులు,
రాయమెచ్చులు, నీశ్వర ప్రియములు,
నయములు, రామబాణములు, సీతాభోగ
ములు, బాలకేసరుల్, మోసనములు,
కరియ మేనులు, సన్నబ్రక్కండ మరియు
గలుగు ధాన్యంబులెల్ల ముక్కారు బండి
నిండి యెల్లెడ జూచిన నెగడుచుండు
ఓమమనుషేరు నెరుగరా భూమిజనులు.

అని వర్ణించాడని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ప్రకటించారు.

బాహుజనులు అన్నచోట జనులు = పుట్టినవారు.

అర్యజనులు అన్నచోట జనులు = ప్రజలు

అలంకారము :

క్రమము, వ్యతిరేకము, శేష, యమకము.

కంధకము - కోటకొమ్మలు

“నీ సరియైన దేవతటినిం గలఁగించెద, నీ వడంపుమా
నాసరి శేషపన్నగ ఫణానివహంబు” నటంచు నప్పురికా
బాసలు సేసికొన్నవన భాసిలు సొలకిభాళి ఘేయముల్;
మోసమె యైన, విష్ణుపదమున్ బలిపీఠము ముట్లనేటికిక ?

కందకమూ, కోటకొమ్మల వరుసా, తమకు అందరాని శత్రువులను మిత్రలాభముతో జయించుట కొరకు చేసుకొన్న ఒడంబడిక ఈ పద్యములో ఉంది లోతునా వెడల్పునా కందకమునకు ఆకాశగంగానదితో వైరము ఆలాగే ఎత్తునా, మణిమయాది సౌందర్యమునా, కోటకొమ్మలకూ పాతాళలోకము లోని అదిశేషుని పడగలకూ శత్రుత్వము కందకమునకు ఆకాశగంగ అందదు. కోటబురుజులు పాతాళమునకు పోజాలవు కాబట్టే ఈ ఒడంబడిక

అర్థము :

అప్పరిన్ = ఆ పట్టణమందు (కోటకొమ్మల వరుస కందకముతో చెప్పినది) “నీనరియైన = నీతోపంతమునకువచ్చే, దేవ తటివిఁ = దేవనదియైన ఆకాశగంగను, కలఁగించెదఁ = నేను కలతచెందిస్తాను (శిక్షించి నీ పగసాధిస్తాను), దీనికి ప్రత్యుపకారముగా నీవు (కందకము), నానరియైన = నాతో (కోటకొమ్మల వరుసతో) పంతానికి వచ్చే, శేషవన్నగ = అదిశేషునియొక్క, పణా = పడగలయొక్క, నివహంబును = సమూహమును, అడంపుమా = క్రిందకు అణచివేయుమా (గర్వభంగము కావించి నా పగసాధించుమా), అటంచు = అని (ఇరువురు అంగీకారంతో), బాసలు = ప్రమాణములు, చేసికొన్నవి అనఁ = చేసికొన్నవా అన్నట్లు, సాలశిఖాశి ఖేయముల్ = కోటకొమ్మల వరుసా, కందకమున్ను, భాసిలుఁ = ఒప్పుచున్నవి, (ఈ బాసలు చేసుకోవడం) మోసమెయైనఁ = విజముకాదంటే, (సాలశిఖాశి) విష్ణుపదముఁ = విష్ణుదేవుని పాదమునూ, (ఖేయము) బలిపీఠమున్ = ధ్వజ స్తంభముదగ్గరి బలిహారణపీఠమునూ, ముట్టనేటికిఁ = ముట్టుట ఎందుకు? ప్రమాణాలు చేసేటప్పుడు గుడిలోవిష్ణుపాదాన్ని బలిపీఠాన్ని తాకుట లోక ప్రసిద్ధము. ఇక్కడ విజంగా అవి తాకుతున్నాయా అని ప్రశ్నిస్తే కొమ్మల చాలు విష్ణుపదము, అనగా ఆకాశమును తాకుతున్నది, కందకము బలిపీఠము - అనగా పాతాళమును తాకుతున్నది.

విశేషము :

ఇద్దరు వ్యక్తులు ప్రమాణము చేసుకున్నట్లు కవి భావించాడు. ఖేయము (కందకము) ఒక వ్యక్తిగాను, సాలశిఖ ఆశి (కోట కొమ్మల నన్నిటినికలిపి) రెండో వ్యక్తిగాను, ఒడంబడికలో ‘నీ’ ‘నా’ అనడానికి తగినట్లు, కవి పేర్కొన్నాడు ఈ వ్యక్తిత్వము పాటించే శత్రువును శేష పన్నగపణా నివహంబు (సమూహముగా) ఒక్క వ్యక్తిగానే జాగరూకతతో చెప్పాడు

ఆకాశగంగ నీరు కాబట్టి దానిని కలగచేయడమూ (కలియబెట్టడము), ఎత్తుగాలేచి ఉండే పణానివహమును అడంచి క్రిందికి నొక్కడమూ అన్నవి శిక్షలుగా చేయడం కవి నేర్పు

కందకములో ప్రతిబింబించిన కోటకొమ్మల వరుసను చూచినందు వల్ల, ఆరెండూబాసలు చేసుకొంటున్నవన్నేభావము కవికి కలిగి ఉండవచ్చును.

ఇంతకూ వర్ణించిన విషయము : కోటకొమ్మలు ఆకాశమును తాకుతున్నవనీ, అగర్త పాతాళము నంటున్నంత లోతుగా ఉన్నదనీ అతిశయోక్తులు.

పారాంతరాలు :

"నీ వడంపుమా నా నమమైన
శేషుని ఫణానివహంబు... .."

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులు.

"... శేష వన్నగ ఫణచ్చట
నం చొడబాటుమై పురిక"

— తిరువతివారి పాఠం.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, అతిశయోక్తి, శ్లేష.

రే లమృతాంశులో శశము రెమ్ముద మంచుఁ దలంచి జాళువా
మేలి పసిండి సోయగపు మేడల గుజ్జెనగూళ్ళ సందడిఁ
బాలిక లుండి యావలఁ జనం గని, చింతిలి వంటయింటికుం
దే లిది యెందు బోగలదు ? నేటికి నేమని యందు రందులఁ. 71

అర్థము :

అందులఁ = ఆ పట్టణమునందు, రేలు = రాత్రులందు, జాళువా = జాళువాదేశపు, మేలి పసిండి = ప్రశస్తమైన బంగారముతో చేయబడిన (జాళువాదేశముది చాల హెచ్చువన్నె బంగారమని అంటారు), సోయగపు = అందమైన, మేడలఁ = మేడలమీద, బాలికలు, అమృతాంశులో శశమున్ = చంద్రునియందున్న కుందేలును, రెమ్ముదము = పట్టి (బయటికి) లాగుదాము, అంచుఁ, తలంచి, గుజ్జెనగూళ్ళ సందడిన్ ఉండి = గుజ్జెనగూళ్ళ వండుకునే బొమ్మల ఆటలోమరచి ఉండి (ఇంతలో), ఆవలఁ = (చంద్రుడు) దూరము, చనఁ = పోగా, కని = చూచి, చింతిలి = అయ్యో పోయిందికదా అని విచారించి, (అంతలో ధైర్యము తెచ్చుకొని) ఇది వంటయింటి కుందేలు = వంటఇంటి రుచిమరగిన కుందేలు, మరల మరల ఆవంట ఇంటికి రాకుండ ఉండదు, ఎప్పుడు కావలసిన అప్పుడే పట్టుకొనగలము, కాబట్టి తప్పించుకొని పోజాలనిది, ఎందుబోగలదు = ఎక్కడికి పోవును, నేటికి ఏమి అని అందురు = ఈనాడు తప్పించు కొనిన నేమిలే అని అంటారు.

తాత్పర్యము :

ఆ పురములో వెన్నెల రాత్రులందు జాళువా బంగారపు మేడలపైన ఆడుకొనే బాలికలు చంద్రుడు తమ మేడమీదకు వచ్చినప్పుడు దానిలోని కుందేలును పట్టుకోవాలనుకొని,

గుజ్జెనగూళ్ళ ఆటల్లోపడి మరచి, చంద్రుడు దూరం పోవడం చూచి విచారించి, అయితేనేమి, ఇది వంటి ఇంటి కుందేలేగదా ఎక్కడికి పోతుంది, ఈ రోజు గాకపోయినా మరేనాడైనా పట్టుకోవచ్చును, అని అనుకొంటారని తాత్పర్యము.

విశేషము :

చంద్రునిలోని మచ్చను శశము(కుందేలు)గా వర్ణించారు. కాబట్టి చంద్రుడు శశాంకుడు. బాలికలు పట్టతలచిన శశము అమృతఅంకుని లోనిది. అమృతము దేవతల ఆహారము. అందుచేత ఆ అమృతమును తన కిరణాలనుంచి ఇచ్చే అమృతాంకుని భోజనపాత్రగను, వంటి ఇల్లుగను కవులు చమత్కరిస్తారు కాబట్టి ఈ శశము అమృతపు వంటి ఇంటిలోనిది. ఇక్కడ అమృతాంకుడు అన్నది సాఖిప్రాయమైన పదము. అందుచేత ఈ శశము అక్షరాలా వంటి ఇంటి కుందేలు. ఇంతేగాక, పద్యములోని శశము, ఆ బాలికలు గుజ్జెనగూళ్ళు వండుకుంటున్న ఇంటికి (వంటి ఇంటికి) వచ్చి వారు ఆటల సందడిలో ఉండగా ఆవలకు పోయిన కుందేలు. అనగా వంటి ఇంటి రుచిమరిగినది కాబట్టి మళ్ళా రాకుండా ఉండదు, అని చమత్కారము. పిల్లిగాని, చెవులపిల్లిగాని రుచిమరిగినచోటికి మళ్ళీరాక తప్పదని కుందేలు వేటగాళ్ళంటారు.

అలంకారము :

లోకోక్తి, అతిశయోక్తి.

పున్నమరేలఁ దత్పురము పొంతనె పో శిఖరాళి దాఁకి వి
చ్చిన్నగతిఁ సుధారసము చింది పయిం దిగవాట నంతనుం
డి న్నెల నన్నగిల్లు; నది నిక్కము గాదనిరేని యా పదా
ర్థన్నె పసిండి మేడలకు రాఁబనియే మిట సౌధనామముల్ ? 72

పైపద్యములోని జాబవా మేలిపసిండి సోయగపు మేడలకు సౌధములు అన్నపేరు కల్గడానికి కారణము, మేడల శిఖరాలు గుచ్చుకొనడంవల్ల పూర్వచంద్రుడిలోని సుధ (అమృతము) కారి వాటిమీద ప్రవహించడం వల్ల నే అని కవి చమత్కరించాడు

కాబట్టి పున్నమనాటినుండి చంద్రుడు షీటిస్తుంటాడని రుజువు చేశాడు.

అనలు సౌధము అనడానికి కారణము : సుధతో అనగా సున్నముతో కట్టబడినది అని.

అర్థము :

పున్నమరేలఁ = పున్నమరాత్రులందు, చంద్రుడు, తత్పురము = ఆ పట్టణము, పొంతనె = చేరువగా, పోఁ = పోవునప్పుడు, శిఖర ఆళి = (మేడల) శిఖరాల వరుస, తాకి = తగిలి (గుచ్చుకొని), చిచ్చిన్నగతిఁ = చిదుగడంవల్ల, సుధారసము = (చంద్రుడిలోని)

అమృతరసము, చింది = ఒలికి, పయి = మేడలమీద (నిలుపునా), దిగవాఱన్ = జారగా, అంతనుండిన్ = ఆ పున్నమనాటినుండి, నెల = చంద్రుడు, సన్నగిల్లు = కీచిస్తుంటాడు, అది = ఆ మాట, నిక్కిము = సత్యము, కొదనిరేని, ఆ పదారు వన్నె, పసిండి = బంగారు, మేడలక, ఇటన్ = ఈ ప్రదేశమునందు, సౌధనామముల్ = సుధతోకట్టిన సౌధములు అన్న పేరులు, రాక = వచ్చుటకు, పనియేమి = కారణమేమి ?

ఆ పురములోని మేడలు అంత ఎత్తుగ నున్నాయని భావము

పారాంతరము :

‘రా బని యే మిల’

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, నిరుక్తి, అతిశయోక్తి.

వేడుక నప్పురీ హరుల వేగము గల్గొని లేళ్లు గాడ్పుతోఁ
 “గూడిచన న్వలె న్మనము, కూడఁగ నోపక యొడినట్టి వా
 రోడనివారి మోచుట”ని యొద్దికఁ బందెమువైచి కూడలే
 కోడెను గాక, మోయఁగఁ ప్రయోజన మే మనిలుం గురంగముల్? 73

వేగముగా పోవడానికి లేళ్లు, గాలి ప్రసిద్ధమైనవి

ఇక్కడి గుర్రాలు వాయువేగముగ పోగలవు అని కవి అభిప్రాయము

వాయుదేవుడికి లేడి వాహనము అవడానికి కారణము కవి ఈ సద్యమున చమత్కారముగా సూచించాడు

అర్థము :

అప్పురీహరుల = ఆ నగరమందలి గుర్రములయొక్క, వేగమున్ = వడిగల పరుగును, వేడుకన్ = కుతూహలముతో, కన్గొని = చూచి(చూచినవి లేళ్లు, గాడ్పు), లేళ్లు, గాడ్పుతోన్ = (వడిగ పీచే గాలికి గాడ్పు అంటారు) గాలితో, “మనము, కూడి = ఆ గుర్రములతో కూడి, చనన్వలె = పరుగెత్తవలెను, కూడఁగఁ ఓపక = కలసి పరుగెత్త లేక, ఓడినవారు = అపజయముపొందినవారు, ఓడనివారిని = గెల్చినవారిని, మోచుట = మోయడము”, అని, ఒద్దిక = స్నేహభావముతో, పందెమువైచి = పందెము వేసుకొని, కూడలేక = పరుగెత్త లేక, (లేళ్లు) ఓడె = ఓడిపోయాయి, కాక = అలాకాకపోతే, అనియన్ = వాయువును, కురంగముల్ = లేళ్లు, మోయఁగఁ = మోయడానికి, ప్రయోజన మేమి ? (కారణమేమి) దేని కారకు ?

తాత్పర్యము :

ఇంద్రప్రస్థంలోని గుర్రాలు చాల పడిగలిగి వాయువేగంగా పోగలవని భావము.

విశేషము :

ఒద్దిక = విరోధముతో గాక అటలలో సహజమయిన స్నేహభావముతో వేసిన పందెము అని. ఈ ఒద్దిక పందెము వేయడమూ, వేడుకతో కనుగొనడమూ అన్న మాటలవల్ల, మన కవి అటలలో మంచి అనుభవమూ, కుతూహలమూ కలవాడని తేటపడుతుంది.

ఏదైనా ఒక అట నేర్చినవారు ఇంకొకరు ఆ అటనే చమత్కారముగా ఆడడం చూచి అసూయాదులు పొందక ఎంతో వేడుకపొందుతారు, ఇది అటగాండ్ర సల్లక్షణము అందుకే పద్యారంభంలో 'వేడుక' అని ప్రయోగించి కవి దానికి ప్రాధాన్యమిచ్చాడు. అలా వేడుకతో చూచిన తరువాత ఆ విధంగా అడాలన్న ఉత్సాహం కలగడమూ, ఒద్దిక పందెము వేసుకోవడమూ అత్యంత సహజములు.

గుర్రాలు వాయువేగంగా పోతాయనడానికి బదులు ఈ పద్యములో కవి "వాయువు ఆశ్వ పేగంతో పోతుం"దని చమత్కరించాడు

రేళ్లనే తొలుత పందెమునకు కాలు దువ్వనట్లు చెప్పి, తుదకు వాటినే ఓడించడం వల్ల కవి, అటలలోని సారస్వం వెల్లడి చేశాడు.

గుర్రముతో పందెము కాబట్టి ఓడినవారు సవారీ మోయుటగూడా చమత్కారమే. పిల్లల అటలలో, ఓడినవాడు గెలిచిన వానిని మోసుకొని కొంతదూరము నడవడం ఇప్పటికీ వాడుకలో ఉంది

వసుచరిత్రలో "సతియూరు ద్యుతి" అన్న పద్యములో ఈలాగే గిరికాదేవి తొడలను చూచి అరటిచెట్టు ఏనుగు తొండమూ స్వర్ణవహిస్తాయి ఏనుగు తొండము నెగ్గజాలక వైరము పూనుతుంది.

మన కవి తన సారంగధర చరిత్రలో వర్ణించిన పావురా పందాలు చాల స్వభావ సిద్ధంగా ఉండి, అతనికి అటలలో ఉన్న చక్కని అనుభవాన్ని ప్రకటిస్తాయి.

రఘునాథరాజు చెప్పినట్లు "క్షత్రధర్మమ్మే" కలవాడు కాబట్టి, చేమకూరకవి సాము గరిడీలు, అటల బాగా అభ్యాసం చేసి ఉంటాడు.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, స్వభావోక్తి.

చుట్టును గట్టియుండు నొకచో నెడ మించుక లేకయుండఁ ద
త్పట్టణ బాహ్యభూముల మదావళ మండల మేమిచెప్పఁ, ని
ట్టట్టు దెమల్పరా కరి భయంకరమై దివితోడ రాయుచున్
బెట్టనికోట గాదె గజబృందము లెందును రాజధానికిన్.

74

‘గజబృందములు నగరానికి పెట్టని కోటవంటివి’ అన్న సత్యాన్ని కొన్ని సమాన లక్షణాలను చూపుతూ కవి ఈ పద్యములో సాధిస్తున్నాడు

అర్థము :

మదావళ = ఏనుగులయొక్క, మండలము = (వలయము) సమూహము, ఇట్లు అట్లు తెమల్పరాక = ఇటుకాని అటుకాని కదల్చడానికి సాధ్యము గాకుండ, అరి భయంకరమై = శత్రువులకు భయముకలుగజేసే దయి, దివితోడఁ = ఆకాశముతో, రాయుచుఁ = రాపాడుతూ (మిక్కిలి ఎత్తయిన వన్న మాట), ఒకచోఁ = ఏచోట నైనను, ఎడము ఇంచుకలేక = సందు ఏమాత్రమును లేక, తత్పట్టణ = ఆ పురముయొక్క, బాహ్యభూములఁ = వెలుపలి ప్రదేశములయందు, చుట్టును = అన్ని ప్రక్కలను, కట్టియుండును = కట్టబడియుండును, ఏమి, చెప్పఁ = చెప్పటకు వీలుకాదు (అత్యాశ్చర్యకరము), ఎందును = ఏ విధముగా చూచినా, రాజధానికిన్ = రాజధానీనగరానికి, గజబృందము = ఏనుగుల సమూహము, పెట్టనికోట కాదె = (రాయిమొదలగు వస్తువులతో) నిర్మించని కోటగోడయే కదా !

విశేషము :

కోటగోడకూ గజములవలయానికి సమానధర్మము 1 చుట్టూకట్టి ఉండడం, 2. ఎడమించుక లేక ఉండడం—కోటగోడకు సహజముగా సందులుండవు; ఏనుగులను చాల దగ్గరదగ్గరగా కట్టిఉస్తారు. 3. పట్టణ బాహ్యభూములలో ఉండడం—నగరం కోటలోపలనే ఉంటుంది. కాబట్టి కోటగోడ నగరం వెలుపలే ఉంటుంది, ఏనుగులను గూడా బాహ్యభూముల్లోనే కడతారు; 4 ఇట్టట్లు తెమల్పరాకుండడం, 5 అరిభయంకరమై ఉండడం, (కోటశత్రువులకు దుర్భేద్యముగా ఉంటుంది. ఆ దినాలలో చతురంగాలలో గజబలము శత్రువులకు భయకారణమే కదా!) 6. దివితోడ రాస్తుండడం (కోటగోడలు ఆకాశాన్నంటుతున్నవా అన్నంత ఎత్తుగా వుంటాయి ; ఏనుగులు గూడా అంతే).

ఈ పద్యంలో చేమకూరకవి కవితా పద్ధతి కొంత సుస్పష్టమవుతుంది. “పెట్టని కోట గాదె” అన్న మాటలకు “కోట లాగానే రాజధానిని కాపాడుతూ ఉంటుంది” అని, స్థూలంగా చెప్పి సంతోషించడు. అంగంగ సాదృశ్యం ప్రకటిస్తూ, ఆ మాటలలో ఉన్న సత్యాన్ని కరతలామలకంగా కనబరుస్తాడు. పలుకుబడులూ, సామెతలూ తన రచనలో ఉపయోగించినప్పు

డంతా ఈ సూత్రాన్నే పాటిస్తుంటాడు ఆ పరిశీలనతోనే మనమూ పరించాలి ; అప్పుడే కవి హృదయాన్ని తెలుసుకోగలుగుతాము

చుట్టాకట్టి ఉంచే ఏనుగుల సమూహానికి పుంజము, వరుస, బృందము అనకుండా వలయాకారాన్ని సూచించే మండలము అన్న పదం ప్రయోగించడం సాఖిప్రాయము

పాగాంతరము :

“దెమల్పరా కరి భయంకరమై దివితోడ రాయు .

నా : పెట్టని గోడ గాదె...”

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులు.

అలంకారము :

అర్ధాంతరన్యాసము, రూపకము, పరికరము.

గాళకు లాపురీ భటశిఖామణు లెక్కటి యుక్కు తున్న; లా

భీత తరాళనుల్ చిదిమిపెట్టిన బంటులు ; పోరికల్ల బే

తాళుడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బరగా దొక దెబ్బతీయఁగా

జాలుదు ; రేమి చెప్ప : మఱి సాదన నేటును సాహసమ్మునున్. 75

అర్థము

గాళకులు = దిట్ట లై నటువంటి, ఆపురీ భట శిఖామణులు = అపురము నందలి శ్రేష్ఠులైన భటులు, ఎక్కటి = ఈడులేని, ఉక్కుతున్నలు = ఉక్కుముక్కలు, ఆభీలతర = మిక్కిలి భయంకరమైన, అళనుల్ = పిడుగులను, చిదిమిపెట్టిన = చిన్నచిన్న ముక్కలుగా నరికివేయ గలిగిన, బంటులు = పోతులు (బంటియొక్క బహువచనము బంటులు కాబట్టి, చిదిమిపెట్టిన బంటులు = చిదిమివేసేసాటి వారు అని అర్థం మోకాలు బంటి అన్నప్పుడు లాగానే పరిమాణాన్ని తెలుపుతుంది), పోరికి = యుద్ధమునకు, అల్ల బేతాళుడు = సుప్రసిద్ధుడైన ఆపిళాచ నాథుడు, వచ్చిడగ్గఱిన = నమీపించినా, దబ్బరగాడు = అబద్ధముకాదు, ఒకదెబ్బ తీయఁగా = నానిని కొట్టిపంపించడానికి, చాలుదురు = చాలినంత సాహసంకలవారు, (వారి) సాదన = పరిశ్రమను, ఏటును = పోటు బలమును, సాహసమ్మునున్ = తెగువను, మఱి ఏమిచెప్ప = ఇంకేమి చెప్పగలము : అనగా అత్యద్భుతము లన్నమాట.

తాత్పర్యము :

అక్కడి భటులు ఉక్కుతునకలలాగ గట్టిపడిన శరీరము కలవారు. పిడుగునైనా చిదిమి పెట్టగల ఏటువాటము కలవారు. బేతాళుడే వచ్చినా అతడిని కొట్టి పంపించగల సాహస మున్నవారు అని భావము.

విశేషము :

గరిడీసాదనలో శరీరము గట్టిపడడంవల్ల ఉక్కుతున్నలు, ఏటున (కత్తిదెబ్బతో) పిడుగులను వైతము చిన్నచిన్న ముక్కలుగా చిదిమిపెట్టేపాటి వారు: సాహసములో బేతాకుడంతటి వానినిగూడా ఒక దెబ్బతీయజాలినవారు అని క్రమము.

పందిని వేసినవాడే బంటు అంటాము ఇక్కడ బంటు అంటే పోటరి అనే అర్థం.

పారాంతరము :

ఈ పద్యముగూడా మన వ్యాఖ్యాతలకూ, పరిష్కర్తలకూ, కొంచెం చిక్కు కల్పించింది. అందుచేతనే దీనికి పారాంతరాలు మూడు నాలుగు కనిపిస్తున్నాయి.

“అఖిల తరాళనుల్ చిదిమి
పెట్టిన బంటులు వైరికెల్ల: బే
తాలుడు వచ్చి. . .”

వేదము వారూ, బులుసు వారూ.

ఈ పారముతో వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు, “వైరికిన్ ఎల్లన్ = ఎల్ల పగతురకును. అఖిలతరాళనుల్ = మిక్కిలి భయంకరమైన పిడుగులను, చిదిమిపెట్టిన బంటులు = చిదిపిచేసిన కొలదివారు (ఇట బంటిశబ్దము పరిమాణార్థకము)” అని వ్యాఖ్యానించారు. “ఎల్లపగతురకు భయంకరమైన పిడుగులను చిదిపి చేసిన కొలదివారు” అంటే ఏమిటో? దీనిలో సందిగ్ధంగా ఉన్న భావాన్ని ఆతరువాత, “ఏటున ఆళని తుల్యులై” అని వారే వివరించారు. అంటే పిడుగుతో సమానమైన ఏటుగల వారన్నమాట అప్పుడు చిదిమిపెట్టిన బంటు లనడమెందుకు ?

బులుసువారు “వైరికెల్ల” తరువాత ఈగుర్తుపెట్టి, ‘శత్రువులందరికి మిక్కిలి భయం కరములైన పిడుగులైనవారు, చిదిపి సరిసమానముగ చేసిన పరిమాణము కలవారు’ అని అర్థం ఇచ్చారు. వీరు ఈ పద్యభాగాన్ని రెండుముక్కలుచేసి (1) శత్రువులకు పిడుగులైనవారు (2) సరిసమానముగ చేసిన పరిమాణము కలవారు - ఒడ్డు పొడవు ఒక్కలాగే ఉన్నవారు అన్న భావాన్ని సూచించారు. దీనిలో క్రమాలంకారము దెబ్బతింటుంది

వీలాగు చూచినా, వైరికెల్ల అన్నమాటలు ‘చిదిమిపెట్టిన బంటుల’తో కలిపి, సరళమైన అన్వయం చూపలేము.

2 అందుకే గాబోలు తిరుపతికవులూ, వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారూ, నోరి గురులింగ శాస్త్రిగారూ-అందరూ -

...చిదిమిపెట్టిన బంటులు వైరికెల్ల బే
తాలుడు వచ్చి దగ్గరిన ....

అన్నపారాన్నే పాటించారు.

అప్పుడు 'వైరికి' అంటే వైరిసహాయార్థము, అల్ల బేతలుడు తచ్చి, డగ్గరిన = ఎదిరించిన అని ఊహించారో, లేక,

వైరికి అంటే వైరానికి - ధర్మిధర్మ సంబంధముతో - అన్వయించారో తెలుసుకోడానికవకాశములేదు.

ఈబాధ తప్పించుకోడానికి "పోరికల్ల బేతలుడు" అని చదవడం సమంజసంగా కనిపించింది దీనితో పద్యములోని క్రమము చాల చక్కగా కుదురుతుంది.

ఈ క్రమంలో రెండోవిషయం 'ఏటును' గురించి ఏటు అంటే కత్తిప్రేటు, నరుకు, పోటు. ఆ ఏటు అభీలతరాశులనుగూడ చిదిమి చిన్నచిన్న ముక్కలుగా చేయగలదన్నమాట

వైరికెల్ల అన్నమాటల తరవాత కామాగాని, పెమికోలన్ గాని పెట్టి వాక్యాలు విరిస్తే, "బేతలుడు" తన ప్రసిద్ధి వాచకం లేకుండా, 'బోడి' బేతలుడౌతాడు

3. మరొక్క పాఠం :

"సాదన మేలును సాహసంబునుఁ"

దీనిలో క్రమాలంకారముండన్న దృష్టే కనిపించదు.

అలంకారము :

క్రమం.

ఆరామసీమల యందు నుండి పవళ్ళు

ముదమెసంగ వసంతుఁ డెదురుసూచు,

మునిమాపుకడలఁ గ్రొన్ననవింటి నెఱుజోదు

కేళిమందిరముల తెలనఁ జూచుఁ,

త్రొద్దుపోయినవేళ రోహిణి ప్రాణేశుఁ

దుదిరిమేడలమీఁద వెదకిచూచుఁ,

దెలతెలవాఱంగ మలయ గంధవహుండు

సోరణ గండ్లలోఁ జొచ్చిచూచు,

నాపురి విలాసవతుల యొయ్యారములకుఁ

గడుసొగసి వారిరాకలు కాచికాచి;

విరహులఁ గలంచువారె యివ్వధముగాఁగ,

నున్నవారల నీక వేఱె యెన్ననేల ?

వియోగంలో ఉన్న ప్రేమికులకు విరహవేదన కల్గించేవారు: వసంత, మన్మథ చంద్ర, మలయానిలు. వీరు గూడా ఇంద్రప్రస్థములోని అందకత్తెల సౌందర్యానికి ముగ్ధులై, వారి రాకల కోసం కాచికాచి, అవస్థపడుతూ ఉంటారని కవి చమత్కారంగా ఆ యవతుల సౌందర్యాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

అపురి విలాసవతుల = ఆ పట్టణములోని సౌగంధిక తైల, ఓయ్యారములకు = విలాసాలకు - వారి విలాసచేష్టలు చూచి, కడుసొగసి = మిక్కిలి మోహించి, వారి = ఆవిలాసవతుల, రాకలు = రాకపోకల సమయాలు, కాచికాచి = (ఎప్పుడు చూడ గల్గుదుమా అని ఎక్కువగా) కని పెట్టుకొని,

౧. వసంతుడు, పవళ్ళు = వగటిపూటలయందు, ఆరామసీమల యందున్ = ఉద్యానవన ప్రదేశములందు, ఉండి, ముదమెసంగన్ = సంతోషము కలుగునట్లు, ఎదురుచూచున్ = నిరీక్షిస్తుంటాడు;

౨ క్రొన్ననవింటి నెఱజోడు = కొత్తపూవులతో చేయబడిన విల్లుకల గొప్ప వీరుడు (మన్మథుడు), మునిమాపు కడలన్ = సాయంకాలము (చీకటిపడుతుండే) వేళలలో, కేళిమందిరముల తెలనన్ = పడకగదుల వైపు, చూచున్,

౩ రోహిణి ప్రాణేశుడు = రోహిణి (నక్షత్ర) భర్త (చంద్రుడు), ప్రొద్దుపోయిన వేళన్ = రాత్రులయందు, ఉదిరి మేడల మీదన్ = బంగారు మేడల పైభాగములందు, వెదకి చూచున్,

౪ మలయ గంధవహండు = మలయమారుతము (దక్షిణమునుంచి వచ్చు చల్లనిగాలి), తెలతెల వాఱంగన్ = తెల్లవారుజామున, సోరణగండ్ల లోన్ = కిటికీలలో, చొచ్చిచూచున్;

(ఇటుల) విరహాలన్ = వియోగములో ఉన్నవారిని, కలంచువారె = బాధపెట్టేవారే - ఈ వసంత, మన్మథ, చంద్ర, గంధవహలే, ఇవ్విధము కాగన్ = ఈ విధముగా అయినప్పుడు (అనగా తహతహ పడునప్పుడు), ఉన్నవారలన్ = తక్కినవారిని - సాధారణ మానవులను, ఇంక వేఱె యెన్న నేల = ఇంకా ప్రత్యేకించి చెప్పవలసిన అవసరమేముంది?

విశేషములు :

ఓయ్యారవతులు వగటి పూటలలో ఉద్యానవనాలలో విహరిస్తుంటారని తెలిసే వసంతుడు అక్కడ కాచుకొని ఉంటాడు మునిమాపు వేళలందు ఆ సుందరాంగులు తమ పడక గదులు అలంకరించుకుంటూ ఉంటారు కాబట్టి, మన్మథుడు వారికోసం ఆ ప్రదేశాలను కనిపెట్టుకొని ఉంటాడు. రాత్రివేళలందు ఈ కాంతలు మేడలపై వెన్నెలలో విహరిస్తుంటారు కాబట్టి, చంద్రుడు ఆ దాణాలమీద వారికోసం వెదకుతుంటాడు. తెల్లవారుజామున వారు సుఖముగా వారి

గదులలో నిద్రిస్తుంటారు కాబట్టి, మలయ పవనుడు కిటికీలగుండా అగదులలో ప్రవేశించి చూస్తుంటాడు

ఈ పద్యంలో వసంతుడు ఎదురు చూస్తాడని, మన్మధుడు కెలన చూస్తాడని, చంద్రుడు వెదకి చూస్తాడని, గంధవహుడు చొచ్చి చూస్తాడని, నాలుగు విధములుగా వారు కనిపెట్టుకొని ఉంటారని ఎంతో చక్కగా కవి ప్రకటించాడు

ఈ కాంతలు ఉద్యానవనాలకు వెళ్ళినప్పుడు, అంతకు ముందే అక్కడున్న వసంతుడు వారికై “ఎదురుచూచు” నట్టుంటుంది.

మునిమాపు పేళల ఈ సౌగంధికతైలు తమ కేళిమందిరములలో ఉన్నప్పుడు, మన్మధుడు వారికి కానరాకుండా పొంచి చూస్తుంటాడు కాబట్టి “కెలన” — ప్రక్కవాటుగా చూచినట్టుంటుంది.

రాత్రులు చంద్రుడు (తన గమనా న్ననుసరించి) ఒక మేడ తర్వాత ఇంకొక మేడ మీదికి తన కాంతి ప్రసరింప జేస్తుంటాడు గాబట్టి “వెదకి” చూస్తున్నట్టే ఉంటుంది

రాత్రి కేళిలో బడలిన సుందరులు తెల్లవారుజామున నిద్రిస్తుంటారు కాబట్టి, పవనుడు నిర్భయముగా కిటికీలగుండా గదులలో ప్రవేశిస్తాడు, “చొచ్చి” చూస్తున్నట్టుంటుంది.

ఏ స్థలంలో ఏ సమయంలో ఈ సౌగంధిక తైలను చూడడానికి తమకు అనుకూలంగా ఉంటుందో అదంతా బాగా తెలుసుకొనే ఈ విధంగా ప్రవర్తిస్తారు. ఈ పద్యంలో ఉన్నవారు విలాసవతులు కాబట్టి వారికి ఇంటి పనిపాటులులేవు. పగళ్ళు ఉద్యానవనవిహారాలు, సాయం కాలముల పడకగదుల అలంకరణ, రాత్రులలో మేడలమీద క్రీడలు, తెల్లవారువరకు నిద్ర.

పాఠాంతరాలు :

1. ఆ పురి విలాసవతుల యొక్కారములకు

కడుసొలసి వారిరాకలు.....

2. విరహుల గలంచువారె యీ వెతలు పడగ.....

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులు

అలంకారము :

కావ్యార్థపత్తి.

మగవానిని మగవాఁడును

మగువను మగువయును వలచు ; మఱి యేమన న

న్నగరపు రాజకుమారుల

జిగిబిగి సోయగము, చెలుల సింగారమ్మున్

అర్థము :

రాజకుమారులలో, మగవానిని, మగవాడే ప్రేమిస్తాడు రాజకుమార్తెలలో, మగువను మగువ యను = స్త్రీని స్త్రీయే, వలచుకా = ప్రేమిస్తుంది. ఆ నగరపు రాజకుమారుల (యొక్క) జిగిబిగి సోయగము = కాంతి పటుత్వమూ కలిగి ఉన్న సౌందర్యమునూ, చెలుల = (ఆరాజ కుమారికల, సింగరమ్మన్ = అలంకరణ విభాసమును, మఱి, యేమి అనకా = ఇంతకు ఎక్కువగా ఏమి చెప్పగలము

విశేషము :

మగవానిని మగువా. మగువను మగవాడూ ప్రేమించడం ఉందిగాని, మగవాడిని మగ వాడూ, మగువను మగువా ప్రేమించడ మంటే — ఇదేదో విచారితంగా కనబడుతుంది. కాని — మగవారిని మగవారు వలవడం క్రొత్తదికాదు శ్రీరాముని రుషులు వలచి ఆవల కృష్ణావతార ములో గోపికలై నారని పురాణ ప్రసిద్ధి ఉన్నది కదా !

జిగిబిగి సోయగము = కాంతితో కూడిన పటుత్వము — అకారసౌష్ఠవముతో కూడిన శరీరపటుత్వముకల రాజకుమారులను చూచి మగవారుకూడ ముచ్చట పడతారన్న మాట.

అలాగే రాజకుమారికలు తాము సింగరించుకోవడములో కనబరిచే కళాభిరుచి, సౌందర్య దృష్టి, రచనా నైపుణ్యమూ, అహ్లాదికరింగా ఉండి, ఆడువారిని నైతం ఆకర్షిస్తాయని భావము.

పాఠాంతరము :

మగవానికి మగివాడును

మగువకు మగువయును వలచు....

తిరువతివారూ వేంకటకృష్ణ మాచార్యులవారూ.

అలంకారము :

క్రమము

పొలయలుకల్ వహించి వలపుల్ మొలిపించు పిసాలి గల్గి గు
బ్బల జవరాండ్రు మై గిగురుపాటున, “నేటికి వచ్చెనమ్మ, యీ
పిలువని పేరటం” బనుచు బెగ్గిలి, నాథులఁ గొంగిలింపఁగాఁ
బొలుపుగ నందుఁ బెండ్లి నడుపుల్ నడుపున్ వలి నాలి తెమ్మెరల్. 78

యౌవనవతులు అప్పుడప్పుడు లేనికోపం ఉన్నట్లు నటిస్తుంటారు. దీనినే ప్రణయకోపం అంటారు. ఈలాగు చేసినందువల్ల వారి ప్రేమ నిత్యనూతనంగా అభివృద్ధిపొంది అల్లకుంటు

దని నమ్మకము కాబట్టి ఆ సుందరులు ప్రియుల లాలనలకూ ప్రార్థనలకూ లొంగకుండా వీలయినంత కాలం బింకం చూపుకుంటారు అటువంటి యువకులను ఈ పద్యంలో కవి చాల చమత్కారంగా వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

పొలయలుకల్ = ప్రణయకోపం, వహించి = ఆవలంబించి—పూని, వలపుల్ = ప్రేమలను, మొలిపించు = అంకురింపజేసి - అభివృద్ధిపరిచే - (ఉద్దేశముతో ఉన్న), పిసాలి = మనోహరమై, గబ్బి = బలిసి ఉన్న, గుబ్బల = స్తనాలుకల, జవరాండ్రు = యౌవనంలో ఉన్న సుందరాంగులు, (చల్లని మలయమారుతం - వలినాలి తెమ్మెర - వీచినందువల్ల) మై = శరీరము, గగురుపాటున = జలదరించినందువల్ల, (చలివల్లా, కామోద్దీపనవల్లా మైగగురుపాటు), బెగ్గిలి = అయ్యో బింకం సాగనీయ లేదే అని చింతించి, ఏటికి వచ్చెనమ్మ ఈ పిలువని పేరటంబు = అనవసరమైన జోక్యం కలిగించుకొని ఈచలిగాలి ఎందుకువచ్చిందమ్మా, అనుచు = అని గొణుగుకొంటూ, నాథుల = ప్రియులను, కౌగిలింపగాన్ = (తమంతట తామే పోయి) కౌగిలించేలాగ చేస్తూ, వలి = చల్లని, నాలి = మందంగావీచే, తెమ్మెరల్ = గాలులు, అందు = ఆ ఇంద్రప్రస్థపురంలో, పెండ్లి నడుపుల్ = నాయికా నాయకులను కలవడమనే పెళ్ళి కార్యాలను, పొలుపుగ = అందంగా, నడుపు = సాగిస్తూ ఉంటాయి

తాత్పర్యము :

ప్రణయకోపంతో బింకంచూపుతూ ప్రియుల లాలనలకు లొంగకుండా ఉన్న యువకులు, చల్లని మలయమారుతం వీచినందువల్ల, చలితోపాటు కామోద్దీపన కలిగి, తాముగా ప్రియులను ఆలింగనం చేసుకోక తప్పిందిగాదు. ఈలాగ ఈ కార్యము జరగడానికి కారణము ఈవలినాలి తెమ్మెరలే — అందుకే “పిలువని పేరటం” అని తమ అయిష్టం ప్రకటిస్తారన్న భావం.

విశేషము :

యువకుల ప్రణయకోపంలో ఉన్న అంతరార్థం “వలపుల్ మొలిపించుట” అని కవి ఒక ప్రణయ రహస్యం తెలియజేశాడు.

సాధారణంగా బింకమూ ఉద్రేకమూ చూపే వారే చివరకు అపజయం పాలౌతారన్న లోకధర్మాన్ని కవి చూపించాడు. ప్రియుల ప్రార్థనలకు లొంగకుండా బింకం సాగిస్తూ ఉన్న అందకత్తెలను, తమంతట తామే నాథులను కౌగిలించుకొనేలాగ చేసి పాతకులకు ఆహ్లాదం కలిగించాడు.

దీనికి కారణం వలినాని తెమ్మెరలు, చల్లని మందమారుతం ఈ మారుతం సాధారణంగా తెల్లవారుజాములో వీస్తుంటుంది. ఆ మాటే కవి “తెలతెలవారంగ మలయగంధ వహుండు సోరణ గండ్లలో చొచ్చి చూచు” అని 78 వ పద్యములో అన్నాడు. అందుచేత ఈ సంఘటన (గగురుపాటుతో ప్రియులను ఆలింగనం చేసుకోవడం) తెల్లవారుజామున జరిగిందని కవి చెప్పకుండా (ధ్వని మర్యాదను) చెప్పాడు

ఈ ధ్వనిని అంగీకరిస్తే, ఆ రాత్రి ప్రేమికులు ఏ విధంగా గడిపారో సరసులు ఊహించుకోవచ్చు

వివాహాలలో సాధారణంగా అన్ని పనులూ పేరంటాళ్ల చేత చేయిస్తారు. ముఖ్యంగా శోభననాడు పెండ్లి కూతురుని పడక గదిలోనున్న వరుడి దగ్గరకు పంపించే కార్యం పేరంటాళ్ళు చాల ఉత్సాహంతో చేస్తుంటారు ఆ పేరంటాండ్ర పనే ఇక్కడ ఈ తెమ్మెరలు చేశాయి, నాయికను నాయకుడి దగ్గరకు పంపించాయి కాని, వీటి నెవ్వరూ బొట్టుపెట్టి పిలువలేదు; పైగా, బింకంచూపే ఈ సమయంలో రావడం ఆ యువతులకు ఇష్టంలేదు సామెతను ఉపయోగించిన అందము చూడండి.

ఇష్టంలేని పనే కాబట్టి ఈ గాయలను ‘నాని’ తెమ్మెరలని కవి అన్నాడు. నాని అంటే మెల్లన అనేకాక, కుచ్చితపు — వంచకపు అన్న అర్థాలుగూడ ఉన్నాయి. చూడండి నానిమచ్చు—నానిమాటలు మొదలయినవి ఇష్టంలేకపోవడం సూచిస్తూ ఈ నాని చక్కని అర్థగౌరవంతో ప్రయోగించాడు కవి

పెండ్లి నడుపుల్ అంటే ‘పెండ్లి నడకలు’ అనిగూడ అర్థముంది. పెండ్లి నడక ఒక పలుకుబడి. మెల్లగాసాగేది అని అర్థం. చూడండి ఏమిటా పెండ్లి నడకలు, త్వరగా రండి అంటాము అప్పుడు “పెండ్లి నడుపుల్ నడుపున్ = పెండ్లి నడకలు సాగించును” అని అర్థం గూడ చెప్పకోవాలి అందుకే ‘నాని’ = మెల్లన అన్నాడు కవి.

పారాంతరము :

- (1) పొలయలు కానియున్న పువుఁబోలులు, ఖండిత నాయికా లలామలు, మది నియ్యకొల్ వలయు మానిను ‘లేటికి వచ్చెనమ్మ తాఁబిలువని పేరఁటం’బనుచు

— వేంకటరాయశాస్త్రిగారి పారం

ఈ పారంలో మూడు విధాలైన యువతులున్నారు.

(౧) పొలయలుక గలవారు, (౨) ఖండితనాయికా లలామలు ((ప్రియుడు ఇంకొక స్త్రీతోగడిపి ఇంటికి వచ్చినందుకు అలిగిన కాంతలు), (౩) మదిని ఇయ్యకొల్ వలయు మానినులు (ప్రియులు తమ్ము ప్రార్థించి తమ్ము ఒప్పించవలెనని కోరే మానవతులు).

ఈ పాతములో “మైగగురుపాటు” (రోమాంచం) అన్నకారణం కానరాదు. అంతేకాక, ఈ పాతములో చేమకూర రుచి గూడా కనబడదు.

మరొక పాఠం

(2) కల్లియంగ నందు పెండ్లి
నడకల్ నడుచున్ వలినాలి తెమ్మెరల్.

—తిరుపతివారు చూపినది

ఈ పాతములో మందగమనమే ఉంది గాని, పేరంటాల పని ఏమీ కనబడదు. ‘పిలువని పేరంటము’ అన్న పలుకుబడిలోని రెండో సొగసు అంతరించిపోతుంది.

(3) పెండ్లి నడుపుల్ నడుచున్ వలినాలి తెమ్మెరల్.

—ఇది మరొక పాఠము

దీనిలో గూడా మందగమనమే ఉంది గాని పెండ్లికార్యములేమ పేరంటం కుంటువడుతుంది.

ఆ నగరములోని యువతీయువకుల ప్రణయ జీవితం ఈ పద్యాన్నిబట్టి ఊహించుకోవచ్చును

అలంకారము :

లోకోక్తి

పుష్ప లా వి క లు

ప్రాయపు నాయకుల్ వెల నెపాన నెగాదిగఁజూడ, “నేర్పు లా
రా యివి, దండమీదఁ గొనరం దొరకొంటిరి, మంచి సాములే
పో, యటులైనచో సరసముల్ గద మీకిపు” డంచు నప్పురిన్
కాయజు తూపు లమ్ముదురు కందువ మాటలఁ బుష్పలావికల్. 79

ఇంద్రప్రస్థనగరంలో పూవులమేల అందకత్తెలకూ, బేరమాడే నెవముతో సరసాలకు పూసుకొనే వయసుకాండ్రకూ జరిగిన ఒక సన్నివేశాన్ని కవి ఈ పద్యములో వర్ణించాడు.

ఈ పుష్పలావికా వర్ణనలో (1) పూవుల బేరాలకు సంబంధించిన అర్థమూ, (2) సరసాలకు సంబంధించిన అర్థమూ (తెల్లదూ) ఉంటాయని వేరే చెప్పనక్కరలేదు

అర్థము :

(౧) పూవులకు సంబంధించిన అర్థము —

ప్రాయపు = మంచి వయసులో ఉన్న, నాయకుల్ = (కవి దృష్టినున్నవారు తంజావూరి నాయకులే) ప్రభువులు, వెల = (వారు కొనబోయే పూవుదండల) ఖరీదును, నెపానన్ = ఏదో ఒక నెపము పెట్టి (వెల తగ్గించడానికి వీలు లేకపోతే కొనరు పేరున మరొక దండ తీసుకొనడానికి), ఎగాదిగన్ చూడన్ = దండలు ఎక్కువ చేయడానికో వెల తక్కువ చేయడానికో ప్రయత్నిస్తుంటే, పుష్పలావికల్ = పూలూ పూలదండలూ పూలచెండ్లూ అమ్మేయువకులు, “ఏర్పులు ఔరా ఇవి = మీరు తీసిన దండలన్నీ ఏర్పి యేర్పి తీశారుగదా : మంచి మంచి వాటినే మీరు ఎంచినారే (మిగిలిన వాటికి సరియైన వెలరాదని భావము), మీదన్ = పైపెచ్చు, దండ = మరొక పూలదండను, కొనరన్ = కొనరుగా తీసుకోడానికి, దొర కొంటిరి = పూనుకున్నారు, మంచిసాములే పో = మంచిప్రభువులేపొండి (ఇక మేము బ్రతికినట్టే లేండి), అటుల ఐనచోన్ = మీరడిగిన కొనరు లేకుండానే, మీకపుడు సరసముల్గద = చాలచవుకగా వచ్చినట్టుకాదా”, అంచున్ = అని సమాధానము చెప్పుకూ, అప్పరిన్ = అఇంద్ర ప్రస్థపురములో, కందువమాటలన్ = నేర్పుగల మాటలతో, కాయజాతూపులు = (మన్మథుని బాజాలైన) పూవులను, అమ్ముదురు = అమ్ముతుంటారు, దక్షిణాదిని సరసమంటే చవుక అని ఇప్పటికీ వాడుక

(౨) ఇంక సరసాలకు సంబంధించిన అర్థము —

ప్రాయపునాయకుల్ = యువకులైన శృంగారనాయకులు (సరసులు), వెల నెపానన్ = వెల (ఎంత పైకం ఇవ్వాలో) తెలుసుకుంటున్నట్టు నటిస్తూ, ఎగాదిగన్ చూడన్ = ఆ కాంతం పొందర్యం—కిందనుంచి మీదకూ మీదనుంచి కిందకూ — నఖశిఖపర్యంతం — చూస్తూ ఉంటే, “నేర్పులు ఔరా ఇవి = ఇదేనా మీనేర్పు—ఇంతేనా మీగడుసుతనము? దండమీదన్ = కౌగిలి (కైదండ) వెల విషయమే, కొనరన్ = ఇంత తేరమాడడానికి, దొరకొంటిరి = పూనుకున్నారు, మంచిసాములే పో = (ఆ సంకోచము మీ కక్కరలేదు) మావిమంచి మరుసాములే (రతిక్రీడలే) సుమండి, అటులై నచోన్ = అలాగ మంచి రతిక్రీడలుంటే, మీకు, ఇప్పుడు, సరసముల్కద = సరసాలకు తగినవి కావా? అంచున్, కందువమాటలన్ = చమత్కారమైన మాటలతో, అప్పరిన్, కాయజాతూపులు = మన్మథుడి బాజాలు — కామోద్దీపన కలిగించేవి (పువ్వులు), అమ్ముదురు.

తాత్పర్యము :

౧. “ఏర్పి యేర్పి మంచి దండలన్నీ మీరు తీసుకున్నారు మిగిలిన దండలను మేము తక్కువధరకే అమ్ముకోకతప్పదు. ఇంకా ఒక దండ కొనరట్లే ఇమ్ముంటున్నారు, ఇది అన్యాయం” అని నేర్పుగా మాటలాడి నారిని ఒప్పించి అమ్ముతారు— ఇది బాహ్యార్థము

౨ - “కొగిలికి ఇవ్వవలసిన పైకం గురించే కొనరికొనరి బేరమాడుతున్నారు , ఇదేనా మీనేర్పు ? మా రతిక్రీడలు సామాన్యమైనవి కావు చాల మంచివి సుమంది , మీ సరసాలకు తగినట్టు ఉంటాయి” అని చమత్కారంగా మాటలాడి ఒప్పిస్తారు — ఇది అంతరార్థము

విశేషము :

మన ప్రబంధకవులు, చాలమంది, పుష్పలావికా వర్ణన చేసినవారే

ఆ వర్ణనలో యువకులు (విటులు) గడుసుతనముతో మాటలాడడమూ, వారికి తగినట్టుగా, చమత్కారముగా ఆ పుష్పలమ్మే యువతులు బదులు చెప్పడమూ ఆహ్లాదకరంగా ఉంటాయి అందుచేత ఈ వాక్యోపవాక్యాలలో శ్లేష చాల ప్రయోజనకారి అని చెప్పనక్కర లేదు. మనకవి వీరవిహారం చేయడా ?

“వెలఁది యీ నీ దండ వెల యెంత ?”

“నా దండకును వెలపెట్ట నెవ్వనితరంబు”

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు.

“పొన్న పూ వొడి నేల పొదవితే చెలి ?”

“యది పొడమె ఐల్ దీవిపై, పొదువ వలదె ?”

రామరాజభూషణుడు.

“కొనుఁడివే విరు” అన్న “కొననేల నినుజుడ

మరుఁడు రువ్వెడు విరుల్ విరివి” యనుచు

సింగలి సూరన్న.

వీటిలో ఏ చరణంలోని విషయం ఆ చరణంలోనే ముగిసిపోతుంది మనకవి పై కవులలాగా కాక, ఈ పద్యమంతటిలోనూ ఒక్క సన్నివేశాన్నే నిండుగా వర్ణించాడు

‘నేర్పులొరాయివి’ అన్న దగ్గరనుంచి ‘సరసముల్ గద మీకిపుడు’ అన్నంతవరకు ఆ పుష్పలావికలు చెప్పినమాటలు. ఈ మాటలనుబట్టే ఆ యువకనాయకులు ఏమిచేశారో, ఏమన్నారో, స్పష్టంగా తెలుస్తూ ఉంది మాటలలో చెప్పకుండా ఈలాగు తెలియజేయడం చాల మంచి చమత్కారము

దండమీద కొనర కొరకొంటిరి - రలలకు అభేదంకదా, దీనిని ‘దండమీద కొనర కొర’ చేయవచ్చును దండమీదకు ఒసలడం అంటే పక్కవాటుగా తొలగడం లేక ఒరగడం. ఈ నాయకులు ఆ దండ ఈ దండ అని చూపిస్తున్నట్టు నటిస్తూ ఆ యువతుల భుజాలపై పు ఒరిగిపోతున్నారేమో, గడుసువారుకదా !

పారాంతరము :

ప్రాయపు గాయకుల్ వెల నెపాన. .

— వేదంవారు, తిరుపతివారు.

‘గాయకుల్ = కొనువారు’ అని అర్థం ఇచ్చారు. వేదంవారు గూడా ఆ అర్థాన్నే ఇచ్చారు కాని బలుసువారు ఆ అర్థాన్ని అంగీకరించలేదు

గాయకుడు = కొనువారు అన్న అర్థం సూర్యరాయ నిఘంటువు ఇచ్చింది అంతేకాక, గాయకము అని వెల అధికమన్న అర్థంలో ఉపయోగిస్తారని ఆ సూ. ని. యే అంగీకరించింది. కాబట్టి గాయక శబ్దానికి కొనడం అమ్మడంతో సంబంధముందని తేటపడుతుంది. అందుచేత ఆ పెద్దలిచ్చిన ‘కొనువారు’ అన్న అర్థం మనమూ అంగీకరించవచ్చు

కాదంటే ఆ గాయకులన్న పారాన్నే ఉంచుకొని “ప్రౌఢులు, చతురులు” అన్న అర్థం చెప్పకోవచ్చును

ఏమయినా, ప్రాయపునాయకుల్ అన్న పారమే సముచితం ఏమంటే, కవి తంజావూరు వాడు; ఆరోజులలో రసిక శేఖరుడైన నాయకరాజు పాలిస్తున్నాడు రాజబంధువులైన నాయకులలో వయసువాళ్ళు బాహుళంగా ఈలాంటి సరసాలకు పూనుకోవడంలో ఆశ్చర్యమేమీలేదు. ఈ ఇంద్రప్రస్థ నగర వర్ణనవల్ల ఆ నాయకయువకులూ వారి చేష్టలూ అనాటి శ్రోతలకు స్మరణకు రాకపోవు. ఇతరులకు నాయకులంటే శృంగార నాయకులు అన్న అర్థం చాలును

అలంకారము :

శ్లేష

నాట్య కత్తెలు

గొప్పలై మిన్నందు చప్పరా లెక్కి లాఁ

గులు వైచుచోఁ జంద్ర కళలనంగఁ,

గనకంబు వర్షించు ఘనుల మ్రోల నటించి

మెఱయుచోఁ దొలకరి మెఱపు లనంగఁ,

మాటికిఁ జూపఱ మది కానగొల్పుచోఁ

బ్రతిలేని బంగారు ప్రతిమ లనంగఁ,

గుపిత నాథులఁ గూర్మిఁ గొనరు జంతెన నాటఁ

గనుచో మరు శిలీముఖము లనంగఁ

జెలఁగి యింపుగ నగఁ బాడఁ జెప్పఁ జదువ
వలవ వలపింప నేర్చిన యలరుఁ బోండ్లు
విపుల భరత కళాశాస్త్ర నిపుణులైన
ఖిరుదుపాత్రలు గలరు తత్పురమునందు

80

ఈ పద్యంలో ఇంద్రప్రస్థపురములోని నాట్యకత్తెలను వర్ణించే నెవముతో కవి తంజావూరు రఘునాథనాయకరాజు కాలంలో ఉండిన నాట్యకత్తెలను పారకులకు పరిచయం చేస్తున్నాడు రఘునాథ నాయకుడు “భరతవిద్యా దురంధరు”డని ఇదివరకే చెప్పాడుకదా.

నాట్యకత్తెలు ఒక్కొక్కప్పుడు ఎత్తుగా నిర్మించిన మంచెల (చప్పరాల) మీద—చాలమందికి చక్కగా కనిపించడానికి వీలుగా—నృత్యం చేస్తుంటారు ఒక్కొక్కప్పుడు ప్రభువులూ పెద్దలూ కూర్చునిఉన్న చోటనే వారి ఎట్టయెదుట అభినయిస్తుంటారు అటువంటప్పుడు ప్రేక్షకులలోని సరసులు వారిమీద బంగారు నాణెములు (వరహాలు మాడలూ దీనారాలు) విసిరి, కురిపించి తమ ఆనందాన్ని ప్రకటిస్తుంటారు కొందరు అత్తరు వన్నీరు మొదలైన సుగంధజలాలను పిచ్చికారీలతో ఎక్కడ పడేదీ చూచుకోకుండా కొడుతుంటారు.

మొదటి సీసవరణంలో చప్పరాలమీది నాట్యమూ, 2, 3, వరణాలలో ఈ అభినయ సంబంధమయిన మేజువాటీ (దీనినే ఆటకచేరీ, చదురు అంటారు) అభినయమూ, దానిలో నాట్యకత్తెలకూ ప్రేక్షకులలోని సరసులకూ కలిగే భావాలూ కవి చాల అనుభవ జ్ఞానముతో వర్ణించాడు — ఎన్ని మేజువాటీలు చూచుంటాడో !

ఈ నాట్యకత్తెలను చంద్రకళలు, తొలకరి మెరుపులు, బంగారు ప్రతిమలు, మారుబాణాలు అని అనడం ఉంది కదా ! అలా అనడం చాల సమంజసమని అందరూ అంగీకరించేటట్టు, చక్కని సన్నివేశాలు కల్పించి, కవి ఆ పేరులను చమత్కారంగా సమర్పించాడు

అర్థము :

౧. గొప్పలై = అందమయి విశాలమై, మిన్ను అందు = ఆకాశమునంటుతుండే (చాల ఎత్తుగానున్న), చప్పరాలు = పందిళ్ళ (మంచెల) పంటి మండపాలు, ఎక్కి, లాఁగులు వైచువోన్ = నాట్యసంబంధమైన గంతులు వేస్తున్నప్పుడు, చంద్రకళలు అనంగన్ = చంద్రుని కళలు అనడానికి తగినట్టుంటారని ఉత్పేక్ష

ఎందుకంటే, చంద్రకళలుగూడా ఆకాశాన్నంటుతున్న (చప్పని) రాళ్ళ (కొండల) మీద గంతినట్టు ఎగబడుతుంటాయి అని భావము. దీపాలకాంతిలో వారి తళుకుబెళుకులు మెరుస్తూ చంద్రకళలలా గుంటాయి.

౨ కనకంబు = ధనమును, బంగారు నాణెములను, వర్షించు = ఊరక నాట్యకత్తెల మీద విసురుతూ ఉన్న, ఘనులమౌల = గొప్పవారి ఎదుట (దగ్గర), నటించు = అభినయ

ముతో నటిస్తూ (లేని ప్రేమ ఉన్నట్లు నటిస్తూ), మెఱయుచోన్ = ప్రకాశిస్తున్నప్పుడు, తొలకరి మెఱపు లనఁగన్ = తొలకరి కాలములో కనిపించే (చాలప్రకాశవంతమైన) మెఱపు లనడానికి తగిన టుంటారని ఉత్పేక్ష.

కారణం తొలకరి మెఱపులుగూడా ఘనుల - అంటే మేఘాల ఎదుట ఆడుతూ ప్రకాశిస్తాయి ఈ మేఘాలు కూడా 'కనక' అంటు వర్షిస్తుంటాయి - అంటే ప్రజల ఆవసరము తెలుసుకోకుండానే (కావలసినచోట ఎండ బెడుతూ, అక్కరలేనిచోట కురుస్తూ అన్నమాట) వర్షిస్తుంటాయి ఒక్కొక్కప్పుడు

మంచిపంట పండినప్పుడు బంగారం పండిందనీ, మంచి అదనులోపడిన వర్షం బంగారం కురిసిందనీ కర్షకులు అంటారు కాబట్టి కనకంబువర్షించు ఘనులు అంటే ఆబంగారం పంటలకు చాల విలువయిన వర్షం కురిసే మేఘాలు అని గూడా చెప్పవచ్చును

ఈ సర్తకులు ఆ ఘనుల ఎదుట మెరుస్తూ ఉంటారు కాబట్టి తొలకరి మెఱపులనడానికి తగినటుంటారని ఉత్పేక్ష

౩, మాటికిన్ = మాటిమాటికి, చూపట = ప్రేక్షకుల, మదికి, ఆస గొల్పుచోన్ = ఆస కలిగించుచున్నప్పుడు, ప్రతిలేని = సాటిలేని, బంగారు ప్రతిమలు = బంగారుబొమ్మలు, అనఁగన్ = అనడానికి తగినట్లు ఉంటారని ఉత్పేక్ష

కారణం . బంగారంతో చేసిన బొమ్మ చూసినప్పుడల్లా ఆస కలిగిస్తుంటుంది. ఈ నాట్య కత్తెలు గూడా చూచినప్పుడల్లా ఆ సరిసులకు ఆస పుట్టిస్తూ ఉంటారు

తఘ అభినయం అంతా ఒక్కనిమీదనే పట్టక, ఎదుటనున్న నలుగురైదుగురి మీద మార్చిమార్చి సాగిస్తూ అక్కడి ధనికనాయకులకు శృంగారరసము పంచిపెడుతుంటారు ఒకడి మీది దృష్టి మరొకడి మీదకు తిప్పినప్పుడు ఈ మొదటి ఘనుడు మళ్లా ఎప్పుడు తన వైపు వస్తుందో అని ఆసతో చూస్తుంటాడు ఇది అటకచేరీలలో సహజము. ఈ భావాన్నంగీకరించి "మాటిమాటికి, చూపు = సర్తకి విలాసపు చూపు, అటక = తగ్గిపోయినట్లుచేస్తూ, మదికాస గొల్పుచోన్ = సరసుల మనసుల కాస పుట్టిస్తూ ఉన్నప్పుడు" అన్న అర్థంకూడా చెప్పుకోవాలి. అటు = నశించు, ఊణించు (తగ్గు) అన్న అర్థాలన్నాయి. అటక = తగ్గిపోగా.

ఈ పద్యములోని విషయమంతా నాట్యకత్తెల విషయం కాబట్టి, దీనిలోని అన్ని ఛరణాలకూ అభినయంతో సంబంధమున్న అర్థం చెప్పుకోవడం అవసరం. ఈ మూడో ఛరణానికి మొదట ఇచ్చిన అర్థానికి అభినయంతోగానీ నాట్యంతోగానీ సంబంధము లేదన్నమాట గుర్తించాలి. నాల్గో ఛరణంలో ఈ అభిప్రాయన్నే కవి వాచాగా ప్రకటించాడు.

౪. అటక = అటకచేరీలో (చదురులో), కుపితనాథులన్ = (ఇంకొకరి మీద ఎక్కువ అభినయం పడుతున్నందుకు గాబోలు) కోపము తెచ్చుకొని ఉన్న సరసులను, కూర్చికోవడు =

(కోపముమాని) స్నేహం - ప్రేమ - చూపండి అని కోరుతున్న. జంకెన = తీక్షణమైన (చురచుర) చూపుతో, కనుచోన్ = చూచినప్పుడు, మరుశీలముఖములు = మన్మథబాణాలే, అనగ = అన్న ట్లుంటారని ఉత్పేక్ష.

“జంకెన నాటక = తీక్షణమైనచూపు హృదయములో నాటుకొనేలాగ” అని గూడా అర్థము. ఆ జంకెనచూపు ఆ సరసుల హృదయాలలో నాటి, మన్మథబాణాల లాగానే, స్నేహం (ప్రేమ) కలిగిస్తాయనీ, వారు కోపం విడిచిపెడతారనీ భావము.

చెలగి = అభ్యాసంచేసి, ఇంపుగన్ = మనోహరంగా, నగన్ = నవ్వడానికి, పాదన్ = పాదడానికి, చెప్పక = కథలు మొదలగునవి చెప్పడానికి, చదువక = చదవడానికి, వలవన్ = సరసులనుప్రేమించడానికి (నటనలో). వలపింపన్ = సరసులు తమ్ముప్రేమించునట్లుచేయడానికి. నేర్పిన = నేర్పు గలిగిన, అలరుఁబోండు = సుందరాంగులు, విపుల = అనేక విషయాలతో నిండిన-బ్రహ్మాండమయిన, భరత కళా శాస్త్ర = భరతముని చెప్పిన నాట్య అభినయాల శాస్త్రం లోనూ, కొక్కొక్కాదులు చెప్పిన కళాశాస్త్రంలోనూ, నిపుణులైన = అరితేరి ప్రవీణులైన, బిరుదుపాత్రలు = బిరుదులు పొందిన - ప్రసిద్ధులయిన నాట్యకత్తెలు, తత్పురమునందుక = ఆ నగరములో, కలరు

విశేషము .

పాత్రలు అంటే నాట్యకత్తెలు, దీనినిపట్టి ‘పాతరలాడు’ అంటే ‘చిందులు తొక్కు’ అన్న అర్థం వచ్చింది ఈ సీసపద్యములో కవి వర్ణించిన విషయం “పాత్రలు” నాట్యకత్తెలే కాని, సాధారణ స్త్రీలుకారు కాబట్టి మనము గూడా నాట్యకత్తెల విషయమే అర్థం చెప్పకోవాలి దానికి మనకు సహకారిగా కవి అన్ని సీసచరణాలలోనూ చిన్నచిన్న శ్లేషలను పొందుపర్చాడు మొదటి చరణంలో ‘చప్పరాలు’, రెండో చరణంలో ‘ఘనులు’, మూడోచరణంలో ‘చూపట (చూపట అంటే ప్రేక్షకులు-బహువచనం-అనీ, చూపు అటన్ అంటే చూపుతగ్గగా అనీ), ‘ప్రతి లేవి బంగారు ప్రతిమలు’ గూడ చెప్పుకుండాము, నాల్గవ చరణంలో ‘జంకెన నాటన్’ - జంకెనన్ అటక అని ఉద్దేశపూర్వకంగానే ప్రయోగించాడు

ఈ నాట్యకత్తెల నేర్పు — నవ్వులలో హేళనము, అమోదము, అనంగీకారము, క్రోధము.....తెల్పేవి, పాటలలో అనేకవిధాలయిన రాగాలతో ఉండేవి, చెప్పడములో వాస్తవమయినా కాకపోయినా నిజమనీ ఇతరులు నమ్మేలాగ చెప్పడం, గొప్పవిషయాలను తేలికగాను, తేలిక విషయాన్ని గొప్పగాను..... చెప్పడం మొదలైనవి.

పారాంతరాలు :

“కుపితనాథుల గూడి కొనరు జంకెన...”

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులవారూ, నోరి గురులింగ శాస్త్రిగారూ

“చెలగి యింపుగఁ గనఁ బాడఁ జెప్పఁ జదువ

ఇక్కడ ఇంపుగణ = మనోహరంగా. కనన్ = చూడడానికి అవి అర్థం చెప్పుకోవాలి
ఈ కనడంలో నేర్పులు పలపు, కోపం, జంకెన, సంతోషం.. తెలిపే చూపులని భావం.

అలంకారము :

వేదంవారు పద్యంలో భ్రాంతి ఉన్నట్టు భావించారు కాని ఆటకచ్చేరీలో ఘనులముందు
నటిస్తున్న నాట్యకత్తెను చూచి తొలకరి మెరుపన్న భ్రాంతి పొందడం అనంభవము అలాగే
తక్కిన పాదాలలో గూడ భ్రాంతిలేదని గ్రహించాలి

ఇక్కడున్న అలంకారాలు ఉత్పేక్ష, శ్లేష, ఉల్లేఖము.

వేశ్యలు - విటులు

అతివినోదము గాఢ రతుల మెప్పించు నీ
పచ్చల కడియాల పద్మగంధి;
చక్కెర మోవిచ్చి చవులఁ దేలించు నీ
ముత్యాల కమ్మల మోహనాంగి;
తృణముగా లోఁజేయు నెంతటి వాని నీ
నీలాల ముంగుట నీలవేణి;
వెలలేని పొందిక విడివడ మెఱయు నీ
కెంపుల బొగడల కీరవాణి;
అనుచుఁ దమలోన నెరజాణతనము మీఱ
వారకాంతామణుల మేలువార్త లెల్లఁ
దెలుపుచును, వెన్నెల బయళ్ళఁ గలసి నగుచు,
విటులు విహరింతు రప్పరి వీధులందు.

81

వెన్నెల రాత్రులలో విటులు బోగంవారి వీధులలోనూ, బయళ్ళలోనూ లిడుగుతూ ఆయా
వేశ్యల గురించి తమకుతెలిసిన విషయాలు ముచ్చటలాడుకుంటూ ఉండడం కవి ఈపద్యంలో వర్ణిస్తున్నాడు
నీసపాదాలలో ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్క విటుడు చెప్పినట్లు భావించడం సమంజసం

అర్థము :

౧. ఈ పచ్చల కడియాల = పచ్చలు తాపిన కడియాలుగల, పద్మగంధి = కాంత
(తామరపూవానన సహజంగా శరీరంలో కలది) — ఆమె పేరు పద్మగంధి, అతి వినోదము

గాఁగఁ = మిక్కిల సంతోషము (సరసులకు) కలిగేలాగ, రతులన్ = రతిక్రీడలందు, మెప్పించును = మెచ్చేలాగ ప్రవర్తిస్తుంది.

బంగారము వెండి మొదలైనవాటిని తూచడానికి తులాలు లాగానే, వజ్రాలూ, పచ్చలూ తూచడానికి మనము 'రతులు' ఉపయోగిస్తాము విదేశీయులు 'కారెట్లు' వాడతారు ఇక్కడ ఈ పద్యగంధి పచ్చలకడియాలు కలది కాబట్టి (తూక్తం) రతులతో మెప్పిస్తుందని చమత్కారము పద్యగంధి రతిక్రీడలతో మెప్పిస్తుందని భావము

౨. ముత్యాల కమ్మల = ముత్యాలతో చేసిన చెవి కమ్మల కల, ఈ మోహనాంగి = మనోహరమైన శరీరము కల ఈ సుందరి - ఆమెపేరు మోహనాంగి, చక్కెరమోవి ఇచ్చి = తీయని అధరమును (పానము చేయుటకు) ఇచ్చి, చవుల = (శృంగారరస సంబంధమయిన) రుచులతో, తేలించును = (సరసులను) ఒళ్ళు మరచిపోయినట్లు చేస్తుంది మోహనాంగి అధర పాన రుచులతో ఆనందాన్నిస్తుందని భావం

పచ్చలూ వజ్రాలూ తూచడానికి రతులలాగానే, మన రత్నవర్తకులు మంచి ముత్యాలు తూచడానికి 'చౌ' అన్న ఎత్తును వాడుక చేస్తుంటారు ఉదా ఈ ముత్యం కిరీ చౌలు (బరువు) ఉందంటారు ముత్యాల కమ్మలది కాబట్టి, 'చవుల' తేలిస్తుందని చమత్కారము

ఈ చౌల (చవుల) సంగతి తెలియక పూర్వవ్యాఖ్యాతలు "చవులనగా ముత్యములకాంతి విశేషము—దీనినే సీరు అందురు" అని అర్థం చెప్పుకున్నారు పై చరణములో 'రతుల మెప్పించును' అన్నట్లే ఈ చరణములో 'చవుల తేలించును' అన్నాడుకవి

౩ నీలాల ముంగట = (ఇంద్ర)నీలమణులు కూర్చిన ముక్కర-నత్తువంటి ఆభరణము గల, ఈ నీలవేణి = నల్లనిజడగల ఈ నీలవేణి అన్న వారకాంత, ఎంతటివాని = ఎంతటి మనస్థైర్యమూ నిష్ఠా కలవాడినైనా, తృణముగా = గడ్డిపోచనుచేసి, తేలికగా, లోజేయు = లోబరుచుకుంటుంది.

మంచి జాతినీలము 'తృణగ్రాహి' అనగా గడ్డిపోచను ఆకర్షించే గుణం కలిగి ఉంటుందని రత్నశాస్త్రము నీలాలముంగర కలది కాబట్టి తృణముగా లోబరుచుకుంటుందని చమత్కారము.

ఈ నీలవేణి ఎంతటి 'ఇనుప కచ్చడం'-కట్టిన వాడినైనా, అవలీలగా అతడ్ని వశపర్చు కుంటుందని భావము

౪ కెంపుల బొగడల = కెంపులుతాపి చేసిన బొగడ లనే కర్ణభూషణాలుధరించి ఉన్న, ఈ కీరవాణి = ఈ చిలుకవంటి పల్కులుగల వారకాంత - పేరుకీరవాణి, వెలలేని = ఎంత విలువ ఇచ్చినప్పటికీ చాలని (అమూల్యమైన), పొందిక = కలయికలలో, విడివడ = తననేర్చు కనబడేలాగ, మెఱయు = ప్రవర్తిస్తుంది. విడి = పరాక్రమము (నేర్పు).

పొందికలలో (= కూటములలో) ఈ కీరవాణిచూపే నేర్పుకు ఎంతవెల ఇచ్చినా చాల దని భావము

పొందిక అనగా నగలకోసం బంగారంలో రత్నాలు పొందిగి కట్టడము. ఈపని చేసిన స్వర్ణకార్తను, కట్టడపు పనివారంటారు. మంచి నేర్పుతో చక్కని జాతికెంపులు పొందిగి కట్టి నట్టుతే, ఆ కెంపుల (ఎర్రని) కాంతి మరింత ఎక్కువగా ప్రకాశిస్తుంది.

విడి అంటే ఎర్రనికాంతి అని గూడా అర్థం ఉంది. విడివడ మెటయున్ = అధిక మయిన అరుద కాంతితో ప్రకాశిస్తుందన్నమాట ఈ విడివడడం కెంపులకే గాని తక్కిన రత్నాలకు చెల్లదు

కెంపుల బొగడలు గలది కాబట్టి 'విడివడ' మెరుస్తుందని చమత్కారము.

అనుచు = పైనచెప్పిన ప్రకారము వారివారికి తెలిసినవిషయాలు చెప్పుకుంటూ (విటులు), తమలోనన్ = వారిలోవారు, నెఱజాణతనము మీఱఁ = తమకున్న పరిపూర్ణ రసికత్వము వెల్లడి అయేలాగ — అర్థగౌరవమూ చమత్కారమూ కలమాటలతో, వారకాంతామణుల = వేశ్యలలో శ్రేష్ఠులయినవారి యొక్క. మేలువార్తలు ఎల్లన్ = ఆధికాల్ గురించిన ముచ్చట లన్నీ, తెలుపుచును = తెలియ జేసుకొంటూ, అప్పురి వీథులందుఁ = ఆనగరంలోని (భోగము వారి) వీథులందున్నూ, వెన్నెలబయళ్ళుఁ = నిండు వెన్నెలలున్న అరుబయటి స్థలములలోనూ, విటులు, కలసి = ఒకరినొకరు కలుసుకొని (చిన్నగుంపుగా), నగుచు = నవ్వుకొంటూ, విహరింతురు = తిరుగుతుంటారు.

వెన్నెల రాత్రులలో ఆ నగరంలోని విటులు భోగంవారి వీథులగుండా పోతూ, ఆయా ఇండ్లదగ్గర కనబడిన వేశ్యల చాకచక్యం గురించి ముచ్చటలాడుకుంటూ, సందర్భాన్ని బట్టి నవ్వుకొంటూ తిరుగుతుంటారని భావము.

పాఠాంతరాలు :

1. చక్కెర మోవిచ్చి చవులఁ దేలించు నీ

ముత్యాల కమ్మల ముద్దులాడి

— వేంకటరాయశాస్త్రిగారూ, తిరుపతివారూ.

ఈ వెన్నెల షికార్లు చేసే విటులకు ఆవారకాంతల పేరులు తెలిసే ఉంటాయి కాబట్టి పెద్దచరణాల చివరనున్న పద్యగంధి, కీరవాణి, నీలవేణి అన్నవి కేవలం శ్రీ అన్న అర్థాన్నే కాక, ఆ కాంతల పేర్లను గూడా తెలియజేయడం జాగుంట్టుంది. వారి పరిచయమున్నవారు కాబట్టి పేరుతో నిర్దేశించడం అందంగా ఉంటుంది.

ఆ మూడుపేర్లు సాధారణంగా వారకాంతలలో ప్రచారంలో ఉండేవే 'ముద్దులాడి' అన్నపేరు అలాంటిదికాదు. అందుచేత ఈపాదంలో 'మోహనాంగి' అన్నపాదమే సమంజసము.

2. వారకాంతామణుల మేలివార్తలెల్ల

వెన్నెల బయళ్ళ గేలిగావించి నగచు..

— బులుసువారి పారం

ఆ విటులు ఆ కాంతల మేలివార్తల నన్నిటిని ఎగతాళిచేస్తూ నవ్వుకుంటారని అర్థమవుతుంది కాని ఈ పద్యములో గేలికి సూచన ఏదీ కానరాదు

అలంకారము :

శ్లేష, ఉదాత్తము.

తోటలు

పోక ప్రాకుల మహిమ, కప్పరపు తనఁటి

యాకుఁదోటల సౌభాగ్య మందె కలదు ;

ప్రబలు మౌక్తిక సౌధసంపదల గరిమ,

వీటి రహి మెచ్చవలయుఁ బో వేయునోళ్ళ.

82

అర్థము :

పోక ప్రాకుల = పోకచెట్లయొక్క, మహిమ = గొప్పతనము, కప్పరపు అనఁటి అకు తోటల = కర్పూరపు అరటితోటల యొక్కయూ, తములపాకుతోటల యొక్కయూ, సౌభాగ్యము = ఆధిక్యము, అందె = ఆ ఇంద్రప్రస్థపురములోనే, కలదు — ఇంక ఎక్కడా అంత మహిమా, అంత సౌభాగ్యమూ కనబడవని భావము, మౌక్తిక సౌధ = ముత్యపు సున్నముతో కట్టిన మేడలయొక్క, సంపదల = కలుముల — అందముల, గరిమ = ఆధిక్యము, ప్రబలు = విశేషముగా కనబడును, వీటి = వీడు(నగరము)యొక్క, రహి = సౌందర్యము, వేయునోళ్లన్ = వేయినోళ్లతో, మెచ్చవలయు = పో = పొగడవలెను సుమా.

తాత్పర్యము :

తోటలూ మేడలూ ఉన్న ఆ నగర సౌందర్యం మెచ్చాలంటే ఒక్క నోరు చాలదు, అది శేషుడిలాగా వేయినోళ్ల ఉండాలని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యములో కవి పోకలు, పచ్చకర్పూరము, తములపాకులు, ముత్యపు సున్నము ఇచ్చి, చక్కని తాంబూలం— వీటి అంటే తాంబూలమని అర్థము—రుచి చూపుతున్నాడు. ఆ వీటి (విదెము) రహి (రుచి) ఆ తాంబూలం వేసుకున్న నోళ్లే మెచ్చాలి గాని, వేయని నోళ్లు మెచ్చలేవని విశేషార్థాన్ని కనబరిచాడు

మౌక్తికసౌధాలు అంటే ముత్యాలతో (అలంకరించిన) మేడలు అని అతిశయోక్తి అర్థం చెప్పుకున్నా. అసలు అర్థం మరచిపోరాదు ముత్యాలు (ముత్యపు చిప్పలూ గుల్లలూ) కాల్చి సున్నము చేయవచ్చును ఆ సున్నము మౌక్తికసుధ ఆ మౌక్తిక సుధతో (మంచి ధావళ్యంగల ఆ సున్నంతో) కట్టిన మేడలు విశేషంగా కనబడతా యన్నమాట

విషయాల ఆధిక్యాన్ని తెల్పడానికి కవి మహిమ, సౌభాగ్యము, గరిమ అన్న పదాలు వాడాడు.

ఈ పద్యంలో కవి 'పిట్టచూపు' గా తంజావూరు నగరశోభను — పోకతోపులు, అరటి తోటలు, తములపాకుతోటలు, తెల్లని మేడలు అన్నిటిని వర్ణించాడు.

పారాంతరము

“ప్రజలు మౌక్తిక సౌధసంపదల మహిమ”

— పరిష్కర్తలు అందరూ

ఈ చిన్న పద్యములో ఆధిక్యాన్ని తెలియజేసే మూడు మాటలలో రెండు సార్లు “మహిమ” అన్న మాటనే చేమకూరకవి ఉపయోగించి ఉండడనీ, మహిమవంటిదే గరిమ అనీ ‘మౌక్తిక సౌధ సంపదల గరిమ’ అనడమే సమంజసమనీ అనుకున్నాను

అలంకారము .

శ్లేష

అణి మెఱుంగు ముత్యపు టొయారపు మ్రుగ్గులు, రత్నదీపికా శ్రేణులు, ధూపవాసనలు, హృద్య నిరంతర వాద్య ఘోషముతో రాణఃఖోసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువించి దొనరించు, నిత్య క ల్యాణముఁ బచ్చతోరణమునై జనులెల్లరు నుల్లసిల్లఁగన్.

అర్థము :

ఆణి = ఏలాంటి లోపములేని గుండ్రదనము కలిగి, మెఱుగు = మంచి ప్రకాశము (నీరు) గల, ముత్తైపు = ముత్యాలతో నిర్మించిన, ఒయారపు = సొగసుగల, ముగ్గులు = ముగ్గులున్న, రత్నదీపికాశ్రేణులు = రత్నాలతో చేసిన దీపాల వరుసలున్న, ధూపవాసనలు = సుగంధధూపాల వాసనలున్న, హృద్య . . . ఘోషముల్ — హృద్య = మనోహరమైన, నిరంతర = ఎడతెరిపి లేకుండ (వినబడే), వాద్య = వీణ, నాదస్వరము మొదలైన వాద్యాల యొక్క, ఘోషముల్ = ధ్వనులున్న, రాణ = శోభను, పౌసంగ = కలుగజేస్తుండగా, నిత్యకల్యాణము = వివాహాది శుభకార్యాలలో ఉండే లక్షణాలు ఎల్లప్పుడూ కలిగి, (నిత్య) పచ్చతోరణమును ఐ = ఎల్లప్పుడూ ఉత్సవ సూచకములైన అలంకరణలతో, జనులు ఎల్లరు = ప్రజలందరు, ఉల్లసిల్లక = సంతోషించేలాగ, ప్రోలు = పట్టణము, మిగులక = విశేషముగ (ఎంతచూచినా తనివితీరనట్లు), కనువిందు = కన్నులపండుగు, ఒనరించున్ = చేస్తుండును

తాత్పర్యము :

ముత్యాల ముగ్గులూ, రత్నాలదీపాలూ, ధూపవాసనలూ, వాద్యధ్వనులూ ఎల్లప్పుడూ ఉండడంవల్ల పట్టణము, నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణంగా ఉంటుందని భావము

విశేషము :

పద్యంలో కంటికి, ముక్కుకి, చెవికి ఆనందం కలిగించేవి ఉండగా, కనులకు మాత్రము పండు గనడం భావ్యము కాదంటే—మిగులంగను = ఎక్కువగా, విందొనరించును = పండువు చేయును — ఆనందం కలిగించును అని అర్థం చెప్పకోవచ్చును.

కనుట విడిపదంగా ఉంటే దానికి తాకుట, వినుట, వాసనచూచుట మొదలైన అర్థాలు చెప్పకోవచ్చును. “కంటే బ్రాహ్మణు డెన్ని కాలు లఱచెకా” అని అల్లసానిపెద్దన కవీంద్రుడు ‘వింటే’ (వింటివే) అనడానికి ‘కంటే’ అని ప్రయోగించాడు. కాని, ‘కనువిందు’ లాటి సమాసాలకు ‘వినువిందు—వీనులవిందు’ అని అర్థం చెప్పలేము.

సున్నపు పొడితో కాక ముత్యాలతో నిర్మించిన ముగ్గులు కాబట్టి చెరిగిపోయేవికావు. రంగురంగుల రత్నాలనే దీపాలుగా ఏర్పాటు చేసి ఉంటారు కాబట్టి ఆ దీపాలు ఆరిపోవు. ధూపవాసనలూ వాద్యధ్వనులూ సుఖంగా జీవిస్తున్న ప్రజల సంతోషానికి సూచనలు — ఈ ఉత్సవ లక్షణాలు ప్రతిదినమూ ఉండడంచేత నిత్యకల్యాణమూ పచ్చతోరణ మనడం సార్థకం. లోకోక్తులను ఉపయోగించడంలో తనకున్న నియమాన్ని కవి ఈ పద్యములో గూడ పాటించాడు.

అలంకారము :

అతిశయోక్తి. లోకోక్తి.

ధర్మ రాజు

ఆ పురమేలు 'మేలు, బళి' యంచుఁ బ్రజల్ జయవెట్టుచుండ, నా
జ్ఞా పరిపాలన వ్రతుఁడు, శాంతి దయాభరణుండు, సత్య భా
షా పరతత్త్వ కోవిదుఁడు, సాధుజ నాదరణుండు, దాన వి
ద్యా పరతంత్ర మానసుఁడు ధర్మతనూజుఁ డుదగ్రజేఱుడై

84

అర్థము :

అజ్ఞా పరిపాలన వ్రతుఁడు = తానుచేసిన అజ్ఞల ప్రకారము తానుగూడ ప్రవర్తించాలన్న దీక్షకలవాడు, శాంతి దయ అభరణుండు = శాంతి దయ అన్న మహాగుణాలను భూషణాలుగా గలవాడు, సత్య . కోవిదుఁడు—సత్యభాషా = నిజము చెప్పడములో ఉన్న, పరతత్త్వ = ఉత్కృష్టమైన (రహస్యాన్ని) స్వరూపాన్ని, కోవిదుఁడు = బాగా తెలుసుకున్నవాడు, సాధుజన ఆదరణుండు = మంచివారలను ఆదరించిపోషించేవాడు, దాన మానసుఁడు—దానవిద్యా = దానం చేయడమన్న విద్యయందు, పరతంత్ర = ఆసక్తిగల, మానసుఁడు = మనసుగలవాడు, ఉత్ అగ్రజేఱుడై = మిక్కిలి తీక్షణమైన పరాక్రమము కలవాడై, ధర్మతనూజుఁడు = యమధర్మ రాజు కొడుకయిన ధర్మరాజు, మేలు, బళి, అంచున్, ప్రజల్, జయవెట్టుచుండ = జయ జయ అని జేతలు కొట్టేలాగ(ప్రజారంజకుడుగా), అపురము = ఆ ఇంద్రప్రస్థ పట్టణాన్ని, ఏలున్ = పాలిస్తుండేవాడు.

తాత్పర్యము

తన అజ్ఞలను తాను గూడ పాటిస్తూ, శాంతము దయా సత్యమూ సజ్జనపోషణ, దాన శీలము కలిగి, పరాక్రమానికి లోటు లేకుండా ఆ పట్టణాన్ని పాలిస్తున్న ధర్మరాజును ప్రజలు విశేషంగా ప్రశంసిస్తుంటారని భావము

విశేషము :

కథలో ధర్మరాజున్న కొత్తపాత్రను ఈ పద్యంలో ప్రవేశపెడుతున్నాడు. దానికోసం విటులు వేశ్యలు మొదలైన వ్యక్తుల మీదకు పోయిన వర్ణనను “అణి మెఱుంగు” పద్యముతో మళ్ళా పట్టణం మీదకు తిప్పి, ఆ పురమేలుతున్నాడని ధర్మజపాత్ర ప్రవేశానికి అవకాశం కలిగించుకున్నాడు కవి.

ధర్మరాజు సుగుణాలన్నీ ఉన్నప్పటికీ మొట్టమొదట ‘అజ్ఞాపరిపాలన వ్రతుఁడు’ అని చెప్పడం ఒక విశేషము సాధారణంగా ప్రభువుల అజ్ఞలు ప్రజలకేగాని శమకు కావన్నట్టు వారు ప్రవర్తిస్తుంటారు ఆ దినాలలో వ్యాప్తిలో ఉన్న ఈ లోపము గుర్తించిన మనకవి దీనికే ప్రాముఖ్యమిచ్చాడు

సత్యభాషాపరతత్వ కవిడు డనడంలో “సత్యమే ధైర్యము, ధైర్యమే సత్యము” అన్న ఉదారభావాన్ని కవి సూచించాడు

దానం చెయ్యడం ఒక విద్యగా మనవారు గణించారు శ్రీనాథుడు “దానకలాకలాప సముదంచిత సారివివేక సంపదః...” అని, దానాన్ని ఒక కళగా (విద్యగా) పేర్కొన్నాడు

పద్యంలో ధర్మరాజుకు చెప్పిన గుణాలనుపట్టి, అతడు మెల్ల మెత్తని వాడని అనుకుంటూ రేమో అని కవి చిట్టచివరను ‘ఉదగ్రతేజఃదై’ అని, అతడు గట్టి రాక్షసుకాలి సుమండీ అని చమత్కారంగా తెలియజేశాడు.

ఈ ధర్మరాజు వర్ణనలో కవి రఘునాథనాయకుడినే కనబరుస్తున్నాడన్న మాట పాఠకులు మరచిపోకూడదు

అలంకారము .

అనుప్రాస, ఉల్లేఖము

దేవ బ్రాహ్మణ భక్తి ప్రోవు, ప్రియ వక్తృత్వంబు కాణాచి, వి
ద్యావైదుష్యము దిక్కు, ధర్మమునకుఁ దార్కాణ, మర్యాదకుఁ
రా, వౌచిత్యము జీవగణ్ఠ, హిత శిష్ట వ్రాత సంతోషణ
శ్రీ వజ్రాంగి, యజాతశత్రుఁడు మహిభృత్ నామత్రుఁడే చూడఁగన్ 85

అర్థము .

దేవ.....ప్రోవు = దేవతలయందూ బ్రాహ్మణులయందూ గల భక్తికి రాశి (ప్రోగు).
ప్రియ వక్తృత్వంబు = ప్రియముగా మాటలాడే గుణానికి, కాణాచి = నివాసస్థలము, విద్యా
వైదుష్యము = వివిధమయిన విద్యలయందుగల నేర్పుకి (పాండిత్యానికి), దిక్కు = ఆశ్రయ
మైనవాడు, ధర్మమునకుఁ, దార్కాణ = నిదర్శనముగా చూపదగినవాడు, మర్యాదకున్ = సభ్య
(గౌరవ) ప్రవర్తనకు, రావు = స్థానమయినవాడు, వౌచిత్యము = ఉచితము అనుచితము
(తగినది తగనిది) అన్న జ్ఞానానికి, జీవగణ్ఠ = ప్రాణాధారము—ప్రాపు, హిత...వజ్రాంగి -
హిత = స్నేహితుల యొక్కయు, శిష్ట = సజ్జనుల యొక్కయు, వ్రాత = సమూహాన్ని,
సంతోషణ = సంతోషపెట్టే, శ్రీ = బుద్ధి, వజ్రాంగి = పటిష్ఠమైన కవచంగా (గట్టి రక్షణగా)
కలవాడు, (అయిన) అజాతశత్రుఁడు = ధర్మరాజు, చూడఁగన్, మహిభృత్ నామత్రుఁడే =
సారణి రాజు : అసాధారణ ప్రభువన్నమాట.

తాత్పర్యము :

దేవతలను బ్రాహ్మణులనుచాలా భక్తితో చూస్తాడు, అప్రియమైన మాటలుగాని, కటువయిన మాటలు గాని ఆడనివాడు, విద్యలలో ప్రవీణులైన వారి నాదరించేవాడు, ధర్మములు (విధులు) నిర్వహించడములో దృష్టాంతంగా (అదర్శంగా) చెప్పుకోదగినవాడు, సభ్యప్రవర్తనకు నిలయమైనవాడు, ఉచితజ్ఞతకు ఆధారము, హితులనూ సజ్జనులనూ సంతోషపెట్టాలన్న బుద్ధితో విరపాయంగా జీవించేవాడు అయిన ధర్మరాజు సాధారణరాజు కాడని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యంలో చెప్పిన మంచి గుణాలు కలిగిన వాడికి శత్రువన్నవాడు ఉండడని చెప్పనక్కరలేదు అందుచేతనే ఇక్కడ ధర్మరాజును 'అజాతశత్రు'డని పేర్కొన్నాడు అజాతశత్రుడంటే ఎవడికి శత్రువన్నవాడు పుట్టలేదో వాడు ధర్మరాజు కున్న పేరులలో ఇదొకపేరు. పై గుణవర్ణనవల్ల కవి ఆ పేరును సమర్థించి సార్థకం చేశాడు.

వజ్రాంగి అంటే 'వజ్రకవచము' అని పూర్వ వ్యాఖ్యాతలందరూ అర్థం చెప్పారు. వజ్రకవచమంటే వజ్రాలతో చేసిన లేక వజ్రాలు తాపి చేసిన కవచమని అర్థం అవుతుంది ఇది సరికాదు, ఇదొక పలుకుబడి, దీని అర్థము = మిక్కిలి పటిష్ఠమైన, కాపాడే, రక్షణము. దీనినే 'వజ్రాంగిజోడు' అని గూడ వాడుతుంటారు వజ్రం చాల గట్టి పదార్థమని ప్రసిద్ధి కదా !

పారాంతరాలు :

.. . విద్యావైశద్యము దిక్కు . . .

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులు

అలంకారము :

రూపకము, పరికరము, ఉల్లేఖము

అవలంబోయిన వెన్నెనాడు తెన్నెడు లేదు,

మొగము ముందఱ నంట మొదలె లేదు,

మనవి చెప్పినఁ జేయకునికి యెన్నెడు లేదు,

కొదవగా నడుపుట మొదలె లేదు.,

చనవిచ్చి చొకచేసినది యెన్నెడు లేదు,

పదరి హెచ్చించుట మొదలె లేదు,

మెచ్చినచోఁ గొంచె మిచ్చు తెన్నెడు లేదు,

మొక మిచ్చకపు మెచ్చు మొదలె లేదు,

మఱియుఁ దొల్లిటి రాజుల మహిమ లెన్ని
యితఁడెపో సార్వభౌముఁ డప్రతిముఁ డనఁగఁ
బ్రజలఁ బాలించె నకల దిగ్భాసమాన
కీర్తి విసరుండు, పాండ వాగ్రేసరుండు

86

రాజుల కొలువులో జరిగే విషయాలను సవిమర్శంగా చూచేవాడు కాబట్టి ఈ పద్యములోనూ, దీని తరువాతి పద్యములోనూ మనకవి రాజులలో సాధారణంగా ఉండే లోపాలను చమత్కారంగా సూచిస్తున్నాడు.

(౧) అవలపోయిన వెన్న నాడడ మెప్పుడు లేదు, మొగము ముందు అనడం మొదలై లేదు అంటే ఎప్పుడూ అనకుండా మూగగా ఉండడంకాదు. వెన్న నాడడమంటే, ఆ అవల పోయిన వాడిని గురించి చెడ్డగా మాటలాడడము. మొగముముంద రడడం అంటే, ముఖప్రీతి కోసం (వాస్తవంకాని) మంచిమాటలు—ప్రశంసలు చెప్పడము. ఈరెండూ ధర్మరాజులో లేవు. మన ప్రభువులలో సర్వసాధారణంగా కనబడేదే ఈ అవలక్షి :

(౨) ఏదయినా సహాయంకోసం మనవి చేసుకుంటే ఆ సహాయం చేయకుండా ఉండడం ఎప్పుడూలేదు. ఆ సాయం చేసినప్పుడు అరకొరగా (ఏదో చేశాం అనిపించుకోడానికి) కాక, చేయవలసిన దంతా - సంపూర్ణంగా చేస్తాడు.

(౩) ఎవరయినా కొత్తవారు పరిచయ మయినప్పుడు ఆరంభంలో ఎక్కువగా మర్యాద చేస్తుంటారు. నాలుగు రోజులు పోయిన తరువాత వారివైపు చూడనైనా చూడరు. ఈ అవలక్షాన్నే “పృథివి నధిపులు నూతన ప్రియులుగారె” అని కవులన్నారు. దీనికి కారణము ఈ ప్రభువులు వారి మంచి చెడ్డలు తెలుసుకోకుండానే తొందరపడి (పదరి, వారిని గౌరవిస్తారు, యోగ్యతను గుర్తించి చూపిన గౌరవంకాదు. ఈ లోపం ధర్మరాజులో లేదని భావము.

(౪) పండితులనూ ప్రవీణులనూ మెచ్చినప్పుడు, వారికి కొంచెమివ్వడం లేదు; అలాగని ఎవరినీ ముఖప్రీతి కోసం మెచ్చడము మొదలేలేదు. నిజమయిన అర్హత ఉంటేనే మెచ్చడమూ, అలా మెచ్చినప్పుడు చాలసంతృప్తికరంగా పారితోషిక మివ్వడమూ ధర్మరాజు పద్ధతన్నమాట.

మఱియు = ఇంతేకాకుండా, తొల్లిటి = పూర్వకాలపు, రాజుల = సుప్రసిద్ధులయిన రాజుల యొక్క, మహిమలు = గొప్పగుణాలను, ఎన్ని = పరిశీలించి (ఇప్పటి ప్రభువులలో లోపించి పోయిన మంచిగుణాలు ధర్మరాజులో ఉండడం గుర్తించి అన్నమాట), ఇతఁడెపో = ఈ ధర్మరాజే సుమా, అప్రతిముడు = సాటిలేని, సార్వభౌముడు = చక్రవర్తి (భూమికంతటికిని ప్రభువు) అనఁగఁ = అనడానికితగినట్లుగా, నకల...విసరుండు—నకల దిక్ = అన్ని దిక్కులందు, భాసమాన = ప్రకాశిస్తున్న, కీర్తి విసరుండు = కీర్తినమూహము గల (ఇతని అనేక విధాలయిన కీర్తిగురించి నాలుగు దిక్కులనున్న లోకులువంటూ ఉంటారని భావము), పాండవ అగ్రేసరుడు = పాండవులలో జ్యేష్ఠుడు, బ్రజలఁ, పాలించెఁ = ఏలేను.

విశేషము :

సార్వభౌము డంటే సర్వభూమికి ప్రభువు, అన్నీ ఉన్నవాడు కావాలి ఇక్కడ ధర్మ రాజుకు అదిలేదు, ఇదిలేదు ఇదిలేదు. అదిలేదు—ఏదీలేదు, అయినా ఇతడే “సార్వభౌముడు” అని ప్రజలంటున్నారు ఇలాంటి సార్వభౌముడి నెక్కడా చూడ మంటాం మనము అందు కోసమే “అప్రతిముడు” = సాటిలేనివాడు అని కవే చమత్కారంగా చెప్పాడు.

సీసంలో సాధారణ లోపాలు లేనివాడయి అప్రతిము డయాడు. గీతములో ఏమీలేని సార్వభౌము డయి అప్రతిము డయాడు

పారాంతరము :

మఱియుఁ దొల్లిటిరాజుల మహిమలెన్న
నితఁడె స్వార్థము డప్రతిముఁ డనుచు
— వేదమువారు

అలంకారము :

విభావన, పరికరాంకురము - అంత్యానుప్రాసము.

వింత లెస్సగ నున్న నంత వేడుకె కాని
ప్రజల కిల్మి కసూయపడుట లేదు,
తనుఁ గొల్వవలె నుండు అను యిందే కాని
మానిసి వెగ జేచుకైర లేదు,
నిచ్చవేడిన నర్థి కిచ్చు చిత్తమె కాని
మును పింత యిచ్చితి ననుట లేదు,
రే వగల్ ధర్మ మార్పించు ధృష్టియె కాని
న్యాయము దప్పిన నడక లేదు,
“కలఁడె యిటువంటిరాజు లోకమున నెందు :
జలధి వలయిత వసుమతి చక్రమెల్ల
యేలవలె శాశ్వతముగాఁగ నీ ఘనుండె;
యేలవలె నన్యులన నృపాలు డలరె.

87

సుగమమయి ఈ సీసద్యంనో గూడ ఈ రోజుల రాజులలో ఉండే కొన్ని అవగుణాలను కవి సూచిస్తున్నాడు

(౧) ప్రజలు ఎంత సుఖంగాఉంటే ధర్మరాజు అంత సంతోషించేవాడే కాని, వీరికంత సౌఖ్యమా అని ఓర్వలేని గుణం కలవాడు కాదు

(౨) అందరూ తనతో ఆపనీ ఈవనీ చేసుకుంటూ ఉండాలని కోరేవాడేకాని, వాడొద్దు వీడు కిట్టడు అని ఎంచేవాడుకాదు

(౩) నిచ్చ = ఎల్లప్పుడు—అంటే మాటిమాటికి—వచ్చి అది ఇవ్వండి ఇదివ్వండి అని కోరుతూ ఉండినా, యాచకులకు ఇచ్చేవాడేకాని, మొన్నమొన్న ఇంత ఇచ్చానుకదా అని సాగ నంపేవాడుకాదు

(౪) రాత్రింబగళ్లు ధర్మకార్యాలు చేస్తూ ఆరూపంగా పుణ్యంసంపాదించా లనేవాడేకాని, నాయము (నీతి) తప్పి ప్రవర్తించేవాడు కాదు.

“ఇటువంటి రాజు లోకమునఁ, ఎందుఁ = ఎక్కడైనా, కలదె = ఉన్నదా ? (లేదని భావం), జలధి.. చక్రమెల్ల—జలధి = సముద్రముచేత, వలయిత = చుట్టబడిన, వసుమతీ చక్రము ఎల్ల = భూమండల మంతటినీ, ఈ ఘనుడె = గొప్పగుణాలు గల ఈ ధర్మరాజే, శాశ్వతముగాఁగఁ = ఎల్లప్పుడు, వీలవలెన్ = పరిపాలించాలి, అన్యులు = ఇతరులు, వీల = ఎందుకు, వలెన్ = కావలెను? (కేవలము అనవసరమని భావము)”, అనన్ = (ఈ ప్రకారం) ప్రజలు అనేలాగ, ఆ నృపాలుడు = ఆ ధర్మరాజు, అలరెఁ = ఉండెను

పారాంతరము :

‘ఇచ్చ వేడిన నర్థికిచ్చు చిత్త మెకాని..’

—నోరి గురులింగశాస్త్రిగారు.

ఈపాఠములో ‘మునుపిత యిచ్చిత’ ననడానికి బిగువు తగ్గుతుంది.

అలంకారము :

యమకము

! కోప మేకింతలేదు, బుధకోటికిఁ గొంగు పసిండి, సత్యమా
రూపము, తారతమ్యము లెఱుంగు స్వతంత్రుఁడు, నూతన ప్రియా
టోపము లేని నిశ్చలుఁ, డిటుల్ కృతలక్షణుడై చెలంగఁగా
ద్వాపర లక్షణుం డనఁగ వచ్చునొకో యల ధర్మనందనుఁ. 88

అర్థము :

కోపము, ఒకింత = కొంచెమైనా, లేదు, బుధకోటికి = పండితుల సమాహానికి, కొంగు పసిండి = కొంగున మూటగట్టుకొని ఉన్న బంగారము (ఎప్పుడు కావలిస్తే అప్పుడు ఉపయోగించుకో దగినది), సత్యమా = సత్యం చెప్పడం సంగతంటారా, రూపము = దాని స్వరూపమే అతడు (మూర్తి భవించిన సత్యభావణు డన్నమాట), తారతమ్యములు = మనుష్యులలో ఉన్న హెచ్చు తక్కువలు (వ్యత్యాసము), ఎఱుంగుకా, స్వతంత్రుఁడు = వారూపీరూ చెప్పినట్లు చేయక తానే స్వయముగా మంచి చెడ్డలను ఆలోచించి నిర్ణయాలూ కార్యాలూ చేయడంలో స్వతంత్రుడు, నూతనప్రియ ఆటోపము = కొత్తవిషయాల యందు ప్రేమచూపించే ఆడంబరము, లేని = ఏమీ లేనటువంటి, నిశ్చలుఁడు = స్థిరస్వభావము కలవాడు (అనగా కొత్తవ్యక్తిగానీ విషయంగానీ వింతగానూ, పాత చోతగానూ చూడకుండా—చపలత లేకుండా ప్రవర్తించేవాడు)

ఇట్లు, కృతలక్షణుఁడై = ప్రసిద్ధమైన మంచి లక్షణములు కలవాడై (కృతయుగఘులో ఉండదగిన మంచి లక్షణములు కలవాడై అని గూడ), చెలంగఁగన్ = ప్రవర్తిస్తుండగా, అల ధర్మనందనుకా = యమధర్మరాజు కొడుకు ఆ ధర్మరాజును - ధర్మాచరణ యందే సంతోషము పొందేవాడిని, ద్వాపరలక్షణుండు = సందిగ్ధమైన లక్షణాలు కలవాడు (ద్వాపరయుగంలో ఉండ దగిన లక్షణాలు అని గూడ), అనిఁగ వచ్చునోకో = అనవచ్చునా ? కూడదని భావము.

తాత్పర్యము :

కోపంలేకుండా, పండితాదుల కలిగి, ఎవరు ఏపాటివారో గ్రహించి, స్వయంగా ఆలోచించి కార్యాలు చేస్తూ, కొత్త వింత అని ఆడంబరం చూపకుండా ఉండేవారు కృతయుగ మనుష్యులు ఆ కృతయుగ లక్షణాన్ని పైనిచెప్పినట్లు ధర్మరాజు కున్నాయి అయినా అతడు ద్వాపరయుగంలో జీవించాడు కాబట్టి ద్వాపరలక్షణుండు అనడం న్యాయంకాదు ఎందుచేతనంటే, ద్వాపరలక్షణుడు అంటే సందిగ్ధమైన గుణాలు కలవాడు అన్న అపార్థం గూడ ఉంది.

విశేషము :

కొంగుపసిండి — అవనరానికి ఆడుకొనే అధికారి — సులభంగా దొరుకుతాడు

నూతన ప్రియాటోపము — ఆ ప్రభువులలో సర్వసాధారణంగా ఉన్న అవలక్షణము. అందుకే 'పృథివి నదిపులు నూతన ప్రియులు కారె?' అన్నారు.

స్వతంత్రుడు — అనుయాయుల సలహాలమీద ఆధారపడి నిర్ణయాలూ కార్యాలూ చేసే అసమర్థుడు కాదు, సాయంగా చూడగల సమర్థు డన్నమాట

అలంకారము :

శ్లేష, అపహ్నుతి

దుర్జయ విమ తాహంకృతి
 మార్దన, యాచనక దైన్య మర్దన, చణ దోః
 ఖర్జులు గల రతనికి భీ
 మార్దన నకుల సహదేవు లను ననుజన్ముల్.

89

అర్థము

దుర్జయ... ఖర్జులు—దుర్జయ = (వీరిని) జయించ శక్తముగ ప్రసిద్ధిపొందిన, విమత = శత్రువుల, అహంకృతి = గర్వాన్ని, మార్దన = తుడిచి వేయ. చణి, యాచనక = యాచకులయొక్క, దైన్య = దీనత్వాన్ని, మర్దన = నిర్మూలించడానికిన్నీ చణ = వేగముగలిగి—నమర్దమైన, దోఃఖర్జులు = బాహువుల దురిద (తిమురు) కలవారు, ఖము, అర్జున కుల, సహదేవులను, అనుజన్ముల్ = తమ్ములు, అలనికి = ఆ ధర్మరాజుకు, కలరు = ఉః

తాత్పర్యము :

ఆ ధర్మరాజుకున్న నలుగురు తమ్ములు దుర్జయులని పేరుపొందిన శత్రువులను ఓడించడానికి, యాచకుల దీనత్వం పోగొట్టడానికి, ఎల్లప్పుడూ ఉత్సాహం కలిగి ఉండేవారని భావము.

విశేషము .

చేతుల (కంఠాతి) దురద ఒకరిని కొట్టడానికో ఎవరికైన ఇవ్వడానికో అని మనవారు నమ్ముతారు ఈ పద్యములో కవి ఆ రెండు ఫలితాలూ కనబరిచాడు. వారు శత్రువులను కొడతారు, యాచకులకు పెడతారు.

ఈ నలుగురు సోదరులు చాల పరాక్రమవంతులున్ను, ఉదారస్వభావం కలవారున్ను అని భావము.

పంచామర తరుతో, హరి
 పంచాయుధమ్మోలొ, గిరీశు పంచాగ్ర్యములో
 యంచున్ సకల జనంబులు
 నెంచన్ బాండవులు వెలసి రేవురు ఘనులై .

90

అర్థము .

పాండవులు, వీవురు = ఐదుగురూ, పంచ అమర తరులో = అయిదు దేవతా వృక్షలో, హరి పంచ అయుధములో = విష్ణుమూర్తియొక్క అయిదు ఆయుధాలో, గిరీశు = ఈశ్వరుని యొక్క, పంచ ఆస్థ్యములో = అయిదు ముఖాలో, అంచున్, సకల జనంబులు = లోకులందరూ

(శత్రువులు గూడ అని భావము). ఎంచన్ = పొగిడేలాగ, ఘనులై = గుజాలచేత గొప్ప వారయి, వెలసిరి = ప్రవర్తించిరి

విశేషము .

దేవతా వృక్షాలు మందారము, పారిజాతము, సంతానము, కల్పవృక్షము, హరిచందనము అని అయిదు ఇవన్నీ కోరిన కోరికలను ఇచ్చే స్వభావం కలవి

విష్ణుమూర్తి ఆయుధాలు పాంచజన్యము (శంఖం), సుదర్శనము (చక్రం), కౌమోదకీ (గద), నందకము (ఖడ్గం), శార్ఙ్గము (విల్ల) అని అయిదు ఇవి ఎల్లప్పుడు జయించే స్వభావం కలవి

ఈశ్వరుడి ముఖాలు సద్యోజాతము, వామదేవము, అఘోరము, తత్పురుషము, ఈశానము అని అయిదు ఇవన్నీ మహాపవిత్ర మయినవి.

పాండవులయొక్క దానబుద్ధి చూచి దేవతా వృక్షలా అనీ, యుద్ధవిజయాలు చూచి విష్ణు ఆయుధాలా అనీ, పవిత్ర ప్రవర్తన చూచి ఈశ్వరుడి ముఖాలా అనీ ప్రజలందరూ సందేహించేవారు.

కోరిన కోర్కె లివ్వడములోను, శత్రువులను జయించడములోను, పవిత్ర ప్రవర్తన లోను పాండవులందరూ గొప్పవారని భావము

అలంకారము :

ఉదాత్తము, సందేహము.

ఒరిమయు భక్తియు నెనెనరు నోర్పు గనంబడఁ, బెద్ద పిన్న యం
తరువు లెఱింగి, మాట జవదాఁటక, చెయ్యుల వేటులేక, యెం
దొరుల మనమ్ములో మెలఁగుచుండిరి, “పొండు కుమారు లెంత నే
ర్పరు, లిల నన్నదమ్ముల సరాగము వారలదే నుమీ” యనఁ. 9

అర్థము :

ఒరిమయు = స్నేహభావము (ప్రేమ), భక్తియున్, నెనరు = ప్రేమ, ఓర్పు = సహనము, కనంబడ = కనబడేలాగ, పెద్ద పిన్న అంతరువులు = చిన్నాపెద్ద అన్న వ్యత్యాసాల ఎఱింగి = తెలుసుకొని, మాట జవదాఁటక = ఒకరిమాట ఒకరు మీరకుండ, చెయ్యులఁ = చేసేపనులయందు, వేటులేక = భేదభావాలు లేకుండ, ఒందొరుల మేనంబులోఁ = ఒక మనసులో ఒకరు - ఒకరి మనసు ననుసరించి ఒకరు నడుచుకుంటూ, “పొండుకుమారుల

ఎంతనేర్పరులు : ఇలక = లోకములో, అన్నదమ్ముల, సరాగము = ఒద్దిక (పరస్పరప్రేమ), వారలదే సుమీ, అనక = అని ప్రశంసించేలాగ, మెలగుచుండిరి = ప్రవర్తించుచుండిరి.

తాత్పర్యము :

స్నేహము, భక్తి, సహనము కలిగి, చిన్నాపెద్దా అనే వ్యత్యాసాలు చూచుకుంటూ, ఒకరి మాట ఒకరు పాటిస్తూ, అందరూ ఒక్క మనసుతో పనులుచేస్తూ, అన్యోన్య ప్రేమతో పాండు కుమారులు ప్రవర్తిస్తుండేవారు. వారిని చూచి ప్రజలు అన్నదమ్ముల ఒద్దిక అంటే వారిదే అని ప్రశంసించే వారని భావము.

విశేషము :

ఒండొరుల మనస్సులో మెలగడంలో చమత్కారముంది ధర్మరాజు మనసులో భీముడు ఉండిపోతే, భీముడి మనసులో ధర్మరాజుండడానికి వీలుండదు అయినా పాండవులయిదుగురూ ఆలాగు ఉండగలిగారు. కాబట్టే “పాండుకుమారులెంత నేర్పరులు !” అన్న ప్రశంస.

పాతాంతరము :

నెరిమియు భక్తియు న్నెనరు నేర్పు గనంబడ

—తిరువతి వేంకట కవులు

నెరిమి అన్న మాటకు అర్థం స్పష్టంగా కనబడదు. ఈ చరణంలోనే ‘నేర్పుగనంబడ’ అని చెప్పతూ చివరను, “ఎంత నేర్పరులు !” అని ఆశ్చర్య పడడంలో సారస్యములేదు

అలంకారము :

సముచ్చయము.

అర్జునుడు

అన్నలపట్లఁ దమ్ముల యెడఱుమునన్ సముదంచు నెన్నఁగా

నెన్నికగన్న మేటి, యెదు రెక్కడ లేక నృపాలకోటిలో

వన్నెయు వాసియుం గలిగి వర్తిలు పౌరుషశాలి, సాత్త్వికుల్

తన్ను నుతింపఁగాఁ దనరు ధార్మికుఁ డర్జునుఁ డొప్పునెంతయున్. 92

అర్థము :

అన్నలపట్లన్ = అన్నల యెడలను, తమ్ముల ఎడటమునన్ = తమ్ముల యెడలను, సముడు అంచు = సమానమైన భావాలుకలవాడని, ఎన్నఁగాన్ = ప్రజలనుకొనేలాగ, ఎన్నికక కన్నమేటి = పేరు పొందిన ఘనుడు (అన్నలయందు చూపిన గౌరవస్నేహ భావాలనే తమ్ముల యందుకూడ చూపుతూ ప్రవర్తిస్తాడని భావము), నృపాలకోటిలోన్ = రాజులసమూహములో- కోటిమంది రాజులలోనైనా అని చమత్కారము, ఎదురు = ఎదిరించి నిల్వగలవాడు, ఎక్కడ లేక, వన్నెయున్ = ప్రసిద్ధిని, వాసియున్ = గొప్పతనమును, కలిగి, వర్తిలు = ప్రవర్తించే, పౌరుషశాలి = పరాక్రమవంతుడున్ను, సాత్త్వికుల్ = సత్వగుణముకిలవారు-శాంతస్వభావులు, తన్ను, నుతింపఁగాన్ = ప్రశంసించే విధంగా, తనరు = ఉండే, ధర్మికుడు = ధర్మప్రవర్తన కలవాడున్ను అయిన, అర్జునుడు, ఎంతయున్ బప్పున్ = చాల ఘనతతో ఉన్నాడు

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు అన్నలయందూ తమ్ములయందూ సమబుద్ధితో మెలగుతూ ఉంటాడు తన్ను ఎదిరించి నిల్వగలవాడు రాజులోకంలో ఎవ్వడూ లేడని శూరులు పొగుడుతూ ఉంటారు సత్వ స్వభావము కలవారు ఇతడు చాల ధర్మప్రవర్తన కలవాడని ప్రశంసిస్తుంటారు

విశేషము

అర్జునుడు అన్నలకు అణకువ చూపుతూ తమ్ములమీద అధికారం చెలాయించేవాడు కాకి సమబుద్ధితో మెలగేవాడు.

అన్నలవైపు లెక్కపెడితే ఇద్దరున్నారు, తమ్ములవైపునా ఇద్దరున్నారు ఎటులెక్క పెట్టినా సముడే, మూడోవాడే, పాండవ మధ్యముడు అని చమత్కారం ఈ చమత్కార మీ పద్యంలో ఉందని పారకుడిని హెచ్చరించడానికే కవి 'ఎన్నగా, ఎన్నికగన్న' అన్న పదాలు ఉపయోగించాడు. ఎన్నుట = లెక్కపెట్టుట.

నృపాలకోటిలో అన్నప్పడు 'కోటిమంది రాజులలోనైనా' అన్న చమత్కారార్థంకూడా కవికి ఉందనాలి. ఇతడికి ఎదురెక్కడ లేదని పౌరుషశాలురు ప్రశంసిస్తుండగా, సాత్త్వికులు ఇతడి ధర్మప్రవర్తన పొగుడుతుంటారు ఉభయ రంగాలలోనూ పేరు పొందినవాడని భావము.

వన్నేవాసీ-ఇదొక పలుకుబడి, కీర్తి ప్రతిష్ఠలని అర్థం.

అలంకారము :

శ్లేష, ఉదాత్తము.

అతని నుతింప శక్యమె : జయంతుని తమ్ముడు సోయగమ్మునఁ,
 బతగ కులాధిప ధ్వజుని ప్రాణసఖుండు కృపారసమ్మునఁ,
 షీతిధర కన్యకాధిపతికిన్ బ్రతిజోదు సమిజ్జయమ్ము నం,
 ధతని కతంఁడె సాటి చతురబ్ధి పరీత మహీతలమ్మునన్

93

అర్థము :

(౧) అతనిఁ = అర్జునుని, నుతింపఁ = (తగినంతగా) పొగడడానికి. శక్యమె = (ఎవరి కైనా) శక్యమా? - శక్యముకాదని భావము, (ఎందుచేతనంటే అతడు) సోయగమ్మునఁ = అందములో, జయంతుని తమ్ముడు = (సౌందర్యానికి ప్రసిద్ధిపొందిన) జయంతుడి వంటివాడు ఇక్కడ 'తమ్ముడు' అన్న పదము ఉపమానాన్ని తెలియజేసేమాట

ఈ జయంతుడు ఇంద్రుడి కొడుకు అర్జునుడు గూడ ఇంద్రుడికి కుంతికి పుట్టినవాడే కాబట్టి, పురాణాలనువట్టి చూస్తే అర్జునుడు జయంతుడికి తమ్ముడే అవుతాడు ఆ సంబంధాన్ని తెలిపే 'తమ్ముడు' నే ఉపమానావచకంగా ఉపయోగించడం చక్కని చమత్కారము

(౨) కృపారసమ్మునఁ = దయారసములో, పతగ కులాధిపధ్వజుని — పతగ = పజ్జల యొక్క, కుల = జాతికి, అధిప = ప్రభువయిన గరుడుని, ధ్వజుని = ధ్వజముగాగల (గరుడ ధ్వజుడైన) విష్ణువునకు (కృష్ణునికి), ప్రాణసఖుండు = ప్రాణస్నేహితుడు — పోలినవాడు ఇక్కడ సఖుడన్న పదము గూడ ఉపమానావచకము

దయారసానికి విష్ణువు సుప్రసిద్ధుడు - లోకాలను పోషించేవాడు. ఆ విష్ణుడికి (కృష్ణుడికి) అర్జునుడు ప్రాణసఖుడని పురాణాలు ఈ నేస్తము నరనారాయణుల కాలంనుంచీ వస్తున్నది ఈ సంబంధాన్ని తెలిపే "ప్రాణసఖుండ"న్న మాటనే ఉపమానావచకంగా కవి వాడాడు.

(౩) సమిత్ జయమ్మునఁ = యుద్ధవిజయాలలో, షీతిధర...పతికిఁ — షీతిధర = పర్వతముయొక్క, కన్యకా = కూతురైన పార్వతికి, అధిపతికిఁ = తర్త అయిన ఈశ్వరుడికి, ప్రతిజోదు = పోటీ — ఎదిరి వీరుడు, అంటే పోలినవాడు. ఇక్కడ 'ప్రతిజోదు' అన్న పదము ఉపమానావచకము.

త్రిపుర సంహారము చేసిన ఈశ్వరుడు పరాక్రమానికి, యుద్ధవిజయానికి ప్రసిద్ధుడు. పురాణాలనువట్టి చూస్తే పండికోసం శివుడు కిరాత వేషంలో ఉండగా అర్జునుడు అతడి నెదిరించి పాశుపతాస్త్రం సంపాదించాడు. ఆ సంబంధాన్ని తెలిపే "ప్రతిజోదు" అన్నమాటనే కవి ఉపమానావచకంగా ఉపయోగించాడు.

(౪) చతుర ..తలమ్మునఁ — చతురబ్ధి = నాలుగు సముద్రములచేత, పరీత = చుట్టు కొనబడిన — సమస్తమైన, మహీతలమ్మునఁ = భూమండలమందు, అతనికి, అతంఁడె, సాటి = సమానుడు (ఇతరు లెవ్వరూ సాటి కారు).

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు అందిములో జయంతుని, దయాస్వభావంలో విష్ణుమూర్తిని, యుద్ధవిజయంలో ఈశ్వరుడిని పోలి ఉంటాడు. భూమండల మంతటిలోను అతడి కతడేసాటి అతనిని తగినట్టు పొగడడం కష్టమని భావము

విశేషము :

ఉపమానం చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు “వాడితమ్ముడు వీడని, వీడినేస్తం వాడని, వాడి జోడు (దీ) వీడని” అంటూఉంటాము ఈ పద్యంలో జయంతుడిని, విష్ణువుని, ఈశ్వరుడిని పోలినవాడు అనడానికి క్రమంగా తమ్ముడు, ప్రాణసఖుడు, ప్రతిజోడు అని, వారివారి కున్న పురాణసంబంధాలను సూచించే పదాలనే చమత్కారంగా కవి ఉపయోగించాడు

పురుషులలో అందానికి ప్రసిద్ధి పొందినవారు నలకూబరుడు, చంద్రుడు, జయంతుడు, మన్మథుడు అని అల్లసాని పెద్దన్నగారు

ఎక్కడి వాఁడో యక్షతన యేండు జయంత వసంత కంతులన్
చక్కఁదనంబునన్ గెలువఁ జాలెడు వాఁడు... ..

అన్న పద్యంలో అంగీకరించారు.

విష్ణుడు లోకాల నన్నిటినీ పోషించి రక్షిస్తుంటాడు కాబట్టి, కృపారసానికి పేరు పొందిన వాడు. అలాగే, త్రిపురాసురులను జయించిన శివుడి పరాక్రమము భీమపరాక్రమమని ప్రఖ్యాతిని కాంచింది.

మొదటి మూడుచరణాలలో ముగ్గురితో పోల్చి, నాలుగో చరణంలో “అతని కతడే సాటి” అని చెప్పడం కొంచెం అసందర్భంగా కనిపిస్తుంది. దానినిపట్టి “చతురర్థి పరీత మహీతలమ్మునకా” అన్నదంతా పేలవంగానూ, కేవల పాదపూరణంగానూ భావించవచ్చును.

కాని అదికాదు. పై చరణాలలో సాటిచెప్పిన జయంతుడు స్వర్గంలోనివాడు, విష్ణుడు పై కుంఠంలోనివాడు, శివుడు తైలాసంలోనివాడు—ముగ్గురూ ఈ లోకంలోనివారు కారు. ఈ లోకంలో సాటిచెప్ప దగిన వాడెవడు అని అడిగితే, “ఈ నాలుగు సముద్రాలచేత చుట్టబడిన సర్వప్రపంచంలోను సాటిచెప్ప తగిన వాడు లేడు, అతని కతడే సాటి” అని కవి బదులు చెప్పాడు.

ఇంత చక్కని చమత్కారముతో ఉపయోగించిన “చతురర్థి పరీత మహీతలమ్మునకా” అన్నమాటలు చాల అర్థగౌరవంకలిగినవేగాని, పాదపూరణలుకావు. “అతని నుతింపకక్యమే” అన్నమాటలు గూడ అర్థవంతమయినవే.

అలంకారము :

శ్లేష, ఉల్లేఖము, అనన్వయము

పాఱఁ జూచినఁ బరసేన పాఱఁజూచు,
వింటి కొరగిన రిపురాజి వింటి కొరగు,
వేయునేటికి ? నల పాండవేయుసాటి
వీరుఁ డిల లేడు; ప్రతి రఘువీరుఁ డొకఁడె

94

అర్థము :

(అర్జునుడు) పాఱఁజూచినఁ = తేరిపారచూచిన మాత్రాన, పరసేన = శత్రువుల నైన్యము, పాఱఁ చూచుఁ = పారిపోవడానికి ప్రయత్నించును, వింటికి = విల్లు ఎత్తిపట్టుకోడానికి, ఒరగినఁ = వంగినంత మాత్రాన, రిపు = శత్రువులయొక్క, రాజి = సమాహము, వింటికి = అకాశానికి (ఇక్కడ స్వర్గాని కన్నమాట), ఒరగున్ = అభిముఖమయి వెళ్లును, అనగా ఆ శత్రువులు చచ్చి వీరస్వర్గము పొందుతారన్నమాట, వేయున్ ఏటికి = వెయ్యిమాటలెందుకు ? అల పాండవేయుసాటి = ఆ అర్జునునితో పోల్చదగినటువంటి, వీరుఁడు = పరాక్రమవంతుఁడు, ఇలఁ = లోకములో లేడు, ప్రతి = అతనిసాటి అయినవాడు, రఘువీరుఁడు = రామచంద్రుడు, ఒకడె (ఇంకొకడు లేదనిభావము).

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు కొంచెం తీక్షణంగా చూచాడంటే చాలు, శత్రుసేనలు సలాయనం చిత్తగిస్తాయి, విల్లు ఎత్తుకోడానికి వంగితే చాలు, శత్రువులు వీరస్వర్గానికి దారి తీస్తారు. ఆ అర్జునుడితో సాటిచెప్ప దగినవాడు ఒక్క దశరథరాముడేగాని వేరొకడు లేడు.

విశేషము :

'వా డచేరిగరుతాడు' అంటే ఆ పక్షానికే అభిముఖంగా పోతాడన్నమాట. రెండో వింటి కొరగుటకు అలాంటి అర్థమే చెప్పకోవాలి.

యుద్ధంలో చచ్చినవారు వీరస్వర్గానికి పోతారని ఒక నమ్మకముంది. అర్జునుడు విల్లు పట్టుకున్న కొన్ని క్షణాలలోనే శత్రువులు చచ్చి ఆ స్వర్గానికి పోతారని భావము.

ఏను, ఏన్ను అంటే అకాశము - ఇక్కడ పైవి ఉన్న స్వర్గము అని చెప్పకోవాలి. 'ఏనువీధి'వంటి సమాసంలోనే కాక, విడిపదంగా గూడ 'ఏను' అకాశ మన్న అర్థంలో వాడారు. మార్కండేయపురాణము ఆ. 2 లో 'ఏను పుష్పవృష్టిఁ గుణిపెణ' అన్నారు.

పారాంతరము .

పీరుడిక లేడు, ప్రతి రఘువీరుఁ డొకఁడె

— తిరుపతివారు

వింటి కరిగిన రిపురాజి వింటి కరుగు,

— మరొకపారం.

అలంకారము :

యమకము, అతిశయోక్తి, విభావన, శ్లేష

అతిలోక సమీక జయో

న్నతిచే ధర్మజున కింపొనర్చుచు, వినయా

న్వితుడై సమస్తజన స

మృతుడై నరుడుండె నిటు అమానుషచర్యఁ

95

అర్థము :

అతిలోక = మానవ లోకానికి అతీతమైన, సమీక జయ = యుద్ధ విజయాల యొక్క, ఉన్నతిచే = గొప్పతనముచేత — గొప్ప గొప్ప విజయాలచేత, ధర్మజునకు = ధర్మరాజుకు, ఇంపు ఒనర్చుచు = ప్రీతిని కలిగిస్తూ, వినయాన్వితుడై = అణకువతో కూడిన వాడై, సమస్తజన సమృతుడై = జనులందరికీ ఇష్టుడై, నరుడు = అర్జునుడు - మనుష్యుడు అనిగూడ, ఇటుల్ = ఈ స్రకారము, అమానుషచర్యఁ = మనుష్యులకు అలవికానిప్రవర్తనతో, ఉండెఁ.

తాత్పర్యము :

లోకాతీతమైన విజయాలు సాధించి ధర్మరాజుని ఆనందపరుస్తూ, వినయముతో అందరికీ ఇష్టుడయి, మానవుల కలవికాని గుణాలతో నరుడు (అర్జునుడు - మానవుడు) ఉండెను.

విశేషము :

అంత గొప్ప విజయాలు సాధించిగూడా వినయంతో ఉండడమూ, ఎందరినో శత్రువులను జయించిగూడా సర్వజన సమృతి పొందడమూ మనుష్య మాత్రులకు సాధ్యముకాదని భావము. ఇదే అమానుషచర్య.

మానవుడు (నరుడు) అమానుషచర్య నున్నాడని ఒక విరోధము కనబడుతుంది. కాబె, నరుడు అంటే అర్జునుడని అర్థం చెప్పకుంటే ఆ విరోధము తీరిపోతుంది.

అలంకారము :

విరోధాభాసము.

గ దు ని రా క

అంతట నొక్కనాఁడు గదుఁ డన్ యదువంశ భవుండు రుక్మిణీ
కాంతుఁడు కూరిమిం బనుపఁగాఁ గుళలం బరయంగ వచ్చి యే
కాంతపువేళ ద్వారవతి యందలి వార్తలు దెల్పుచున్ దటిత్
కాంతి మనోహరాంగులగు కన్నెల చక్కదనంబు లెన్నుచున్. 96

అర్థము :

అంతట = చాలాగుంటూ ఉండగా, రుక్మిణీకాంతుఁడు = రుక్మిణీభర్త (కృష్ణుడు),
కూరిమి = ప్రేమతో, కుళలంబు అరయ = పొండవుల జేమవార్తలు తెలుసుకొని రమ్మని,
పనుపఁగా = సంపినందువల్ల, గదుఁడు అ = గదుడన్న పేరుగల, యదువంశ భవుండు =
యదువంశంలో పుట్టినవాడు (యాదవుడు), ఒక్కనాఁడు, వచ్చి, (ధర్మరాజాదులతో సంభా
షణలయిన తరువాత) ఏకాంతపు వేళ = అర్జునుడి దగ్గర ఇతరులెవ్వరూలేని సమయములో,
ద్వారవతియందలి = ద్వారకానగరములోని, వార్తలు తెల్పుచున్, తటిత్ ..రాంగులు అగు—
తటిత్ = మెరుపుపండి, కాంతి (కలి), మనోహర అంగులు అగు = అందమైన శరీరములు
కలవారగు, కన్నెల = కన్యలయొక్క, చక్కదనంబులు = అందచందాలను, ఎన్నుచున్ =
వివరిస్తూ—

కాత్పర్యము :

పొండవుల జేమవార్తలు తెలుసుకురమ్మని కృష్ణుడు గదుడిని ఇంద్రుని పంపించాడు
అతడు ఇంతెవ్వరూ దగ్గరలేనప్పుడు అర్జునుడితో మాట్లాడుతూ ద్వారకలో సుందరులైన
కన్యకలను గూర్చి ముచ్చటిస్తూ (కిందివిధంగా వర్ణిస్తాడు)

విశేషము :

కృష్ణుడు గదుడిని పంపడం కేవలం జేమవార్తల కోసమే కాదు సుభద్ర విషయం గూడ
చెప్పుమన్న అంతరార్థముంది. దానికోసమే అర్జునుడితో ఏకాంత సంభాషణ.

ఆ ఏకాంతంలో ముచ్చటించినప్పుడు ఆహార వివాహాల లయిన కాంతలను వర్ణన
చేయడం భావ్యముకాదు అందుకే కవి “కన్నెల” చక్కదనంబు లెన్నుచున్ అన్నాడు.
కన్నె-కన్య (అవివాహిత, పెండ్లి కాని యువతి, కాబట్టి వివాహానికి యోగ్య) అన్న పదము
ప్రయోగించి కవి ఔచిత్యము పాటించాడు.

ఈ కావ్యంలో కృష్ణుడిని కవి మొట్టమొదటిసారిగా పాతకులకు పరిచయం చేస్తున్నాడు.
ఈ సందర్భంలో కృష్ణుడిని “రుక్మిణీకాంతుడు” అని పేర్కొనడం చాల భావగర్భితం.

అనాడు కృష్ణుడు రుక్మిణిని ఎత్తుకొని పోయినట్లే ఈ కావ్యంలో అర్జునుడు సుభద్రను ఎత్తుకొని పోతాడని విచించాడు. “ద్వారక ముద్దుచెల్లెలట తన్నగరిమణి...” అన్న ఊహ పద్యములో లాగానే, ఈ పద్యములో ‘రుక్మిణీ కాంతుడు’ అన్న పేరుతో ముందు రాబోయే కథను సమత్కారంగా చెప్పతున్నాడు

సుభద్ర వర్ణన

కనఁ సుభద్రకుఁ సమంబుగాఁగ నే మృగీ విలో
కనఁ నిజంబుగాఁగ నే జగంబునందుఁ జూచికా
కనఁ దదీయ వర్ణనీయ హావ భావ ధీ వయః
కన న్మనోజ్ఞ రేఖ రెన్నఁగాఁ దరంబె గ్రక్కనన్

97

అర్థము :

సుభద్రకున్, సమంబుకాఁగన్ = (అందములో) సమానమొనటి, వీ మృగీవిలోకనఁ = ఆడుజింక వంటి కన్నులుగల ఏకన్యకను, కనఁ = చూడలేదు, నిజంబు కాఁగన్ = వాస్తవంగా, జగంబునందు = లోకంలో, చూచికాక = చూడనిదే - చూడకుండానే, అనఁ = అనేవాడనుకాను (ప్రపంచంలో చాలమంది కన్యకలను చూచిన తరువాతనే ఈ అభిప్రాయము చెప్పతున్నానని భావము), తదీయ...రేఖలు—తదీయ = ఆ సుభద్రయొక్క, వర్ణనీయ = పొగడదగిన, హావ భావ = హావభావాలు, ధీ = చక్కనిబుద్ధి, వయః = యౌవనప్రాయము, కనత్ = ప్రకాశిస్తున్న, మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, రేఖలు = సౌందర్యవిశేషాలు, గ్రక్కనన్ = త్వరగా—నాలుగు మాటలలో. ఎన్నఁగాన్ తరంబె = వర్ణించడం సాధ్యమా ? (కాదు)

తాత్పర్యము :

“ప్రపంచంలో ఎందరినో కన్యలను చూచే చెప్పతున్నాను అందంలో సుభద్రతో సమానమైన కన్యను ఎక్కడా చూడలేదు. ఆమె హావభావాలూ బుద్ధిప్రాయాలూ సౌందర్య విశేషాలూ నాలుగు మాటలలో వర్ణించడం సాధ్యము కాని సవి” అని, గడుడు చెప్పతున్నాడు.

విశేషము :

భావము = మనసులో మదనవికారము (ప్రేమ) మొట్టమొదటి సారిగా పుట్టడము
హావము = కనులు మొదలైనవాటి చలనమువల్ల ఆ భావాన్ని తెలియజేయడము

అంత అందమైన కాంతను టూకీగా వర్ణించాలంటే జరిగేపని కాదంటూ గడుడు, సుదీర్ఘమయిన వర్ణనకే పూనుకుంటానని సూచించాడు దాదాపు పది పద్యాలలో వర్ణించాడు.

సుభద్రను వర్జిస్తున్నప్పుడు గదుడికి కలిగిన ఉత్సాహాతిశయాన్ని తెలియజేయడానికే కవి ఇక్కడ ఈ పంచదామర వృత్తము ఉపయోగించి అయిదు 'కనన్' లు వాడాడు

పారాంతరాలు :

దీనిలోని నాలుగు చరణాలు 'కనన్' తోనే ఆరంభించి, చివరనుగూడా 'కనన్' అన్న పదాన్నే ఉంచి పద్యం ఆద్యంతాలను అందంగా కలియగట్టాడు కాబట్టి

... ఎన్నఁగాఁ దరంబె గ్రక్కునన్

అన్న పారాంతరాన్ని అంగీకరించలేము. గ్రక్కునన్, గ్రక్కునన్ అని రెండు యాపాలూ ఉన్నాయి.

మరొక పారాంతరము

.... తదీయ వర్జనీయ హావ భావ రేఖలే
కనన్మనోజ్ఞరేఖ తెన్నఁగాఁ దరంబె గ్రక్కునన్.

—తిరుపతివారు.

అలంకారము :

చక్కని శబ్దాలంకారము

ప్రాయపుఁ డెక్కునన్ జెలువ పల్కులు చిల్కల గారవిండుఁ గం
దోయి చకోరపాళి దయతోఁ బెనుచుం, జనుకట్టు మచ్చికల్
సేయు నదా రథాంగ యుగళిన్, నడ లంచల బుజ్జగించు , నౌ :
నేయెడ నింపుగావు గణియింప నవీన వయో విలాసముల్ ? 98

అర్థము :

ప్రాయపుఁడెక్కునన్—ప్రాయము తెక్కునన్ = యౌవన పౌందర్యమువల్ల కలిగిన ఆతిశయముతో, జెలువ పల్కులు = ఆ సుభద్రయొక్క మాటలు, చిల్కలన్, గారవిండున్ = ఆదరించును, కన్దోయి = కన్నులజంట (రెండు కనులు), చకోరపాళిన్ = చకోరపక్షి సమూహమును, దయతోన్, పెనుచున్ = పెంచును, చనుకట్టు = స్తనముల కుదురు, రథాంగ యుగళిన్ = జక్కవపక్షిల జంటను, నదా = ఎల్లప్పుడు, మచ్చికల్ చేయున్ = చనవిచ్చి దగ్గరే ఉంచుకొనును — మాలిమిచేయును, నడలు = నడక, లంచలన్ = హంసలను, బుజ్జ గించున్ = లాలనము చేయును, బెన్ = అవును—న్యాయమే, గణియింప = ఆలోచించగా, నవీన వయో విలాసముల్ — నవీన = సూతనన్నైన, వయః = యౌవనముయొక్క, విలాసః

ముల్ = వినోదాలు - వేడ్కలు, ఏ ఎడక = ఏ విషయములందు - ఏ వస్తువులందు, ఇంపు కావు ? = ప్రియముచెందవు ? (ఎలప్రాయములో ఉన్న వారికి అన్నీ ఇంపుగానే ఉంటాయని భావము)

మరొక అర్థము :

వయః అంటే పక్షి అని గూడ అర్థం ఉంది పద్యములో చెప్పిన చిల్కలూ, చకోరాలూ, జక్కవలూ, హంసలూ అన్నీ పక్షలే. దీనినిపట్టి ఈ నాల్గో చరణానికి గణయింపక = ఆలోచించగా, నవీనవయః = రేతవయసుగల పక్షులయొక్క. విలాసముల్ = లీలలు, ఏ ఎడక = ఎవరికి, ఇంపుకావు ? = ఇంపుగా ఉండవు ? (అందరికీ ఇంపుగానే ఉంటాయనీ, కాబట్టే సుభద్ర ఈ పక్షులను అదరించినదని భావము)

తాత్పర్యము :

యౌవ నాతిశయంచేత సుభద్ర పల్కులు చిల్కల నాదరిస్తుంటాయి, కనులు చకోర పక్షులను పెంచుతుంటాయి, స్తనముల కుదురు జక్కవ పిట్టలను మచ్చిక చేస్తుంటుంది, నడక హంసలను లాలన చేస్తుంటుంది. ఎలప్రాయంలో ఉన్నవారికి, అన్ని వస్తువులూ ప్రియంగానే ఉంటాయికదా. (కొత్తకొత్త పక్షుల క్రీడలు ఎవరికి ప్రియంగా ఉండవు ? అని గూడ భావము.)

విశేషము :

ఈ పద్యానికి వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తూ వేదంవారు ఇలా అన్నారు “ప్రాయపుతెక్కునక = ఎలజవ్వనంపు విలాసముచేత, చెలువ = సుభద్రయొక్క, గారవించున్ — దయతోఁ బెనుచుక — మచ్చికలుపేయుక — బుజ్జగించున్ — ఈ పదములు సామ్యమును చెప్పను — పోలును అని తాత్పర్యము.....”

జూలూరువారూ, బులుసువారూ, నోరివారూ గూడా ఆ అభిప్రాయాన్నే ప్రకటించారు ఈ నాలుగు మాటలూ సాధారణంగా వాడే ఉపమానావచకాలు కావు

ఉపమానావచకాలు కాని ఇతర పదాలను ఒక్కొక్కప్పుడు ఉపమానావచకాలుగా వ్రాయగించి సహృదయులను మెప్పించ గల నేర్పు చేమకూర కవికి ఉంది; నిజమే

‘అతని సుతింప శక్యమె జయంతుని తమ్ముడు సోయగంబునక’

అన్న 93వ పద్యములో తమ్ముడు, నభుడు, ప్రతిజోడు అన్నమాటలు ఈలాంటివే. కాని వాటిని ఉపమానార్థంలో ఉపయోగించడానికి ఎంతో బలమూ సమర్థనా (పూరాణ సంబంధమయినదో, సహజగుణాలకు సంబంధించినదో) ఉండాలి

అలాంటి బలము ఈ పద్యములోని గారవించు మొదలైన పదాలకు కానరాదు.

ఈ పద్యములో కవి నిరూపించినది 'సామ్యము' కాదు, అధిక్యము. మాధుర్యగుణములో సామ్యము ఉన్నందువల్ల శ్రీల పల్కలకు చిలుకపల్లెలను ఉపమానంగా చెప్పతారు కవులు కాని సుభద్ర పల్కలు ఆ ఉపమానాన్ని అంగీకరించవు గుణాధిక్యముతో ఆ చిల్కలను ఆదరిస్తాయని కవి అభిప్రాయము, గురువు శిష్యుడిని ఆదరించినట్లు

గారవించు అంటే గౌరవించు అన్న అర్థం చెప్పితే ఈ తరుకు ఉండదు; ఆదరించు అన్న అర్థం చెప్పడం అవసరము విరాటపర్వములో నైరంధ్రిగా వెళ్ళిన ద్రౌపది సుధేష్ఠతో చెప్పిన అబద్ధాలలో చూడండి.

నాకు ప్రాణంబు ప్రాణమై నన్ను, దన్ను
కాగ భావించి యాదేవి గారవించు

—భార. విరా 1-319.

(గారవించు = ఆదరించు — సూ ని)

'ప్రాయపుటెక్కు'తో ఆరంభించిన ఈ పద్యములో ఆ 'టెక్కు' ఎలాంటిదో కవి చమత్కారంగా చూపిస్తున్నాడు. మాధుర్యగుణములో పోలిక ఉండినా, ఆ మాధుర్య పరిమితిలో అధిక్యముందని సుభద్రపల్కలు సమానతనూ అంగీకరించవు, ద్వేషభావాన్నీ చూపవు

అలాగే కన్నులు అందములో అధిక్యము చూపుతూ చకోరపక్షిలను దయతో పెంచుతాయి; చనుకట్టు ఆకార సౌష్ఠవములో అధిక్యం చూపుతూ జక్కవలను మచ్చికచేసి దగ్గరే ఉంచుకుంటుంది; నడక వయ్యారములో అధిక్యము చూపుతూ హంసలను లాలన చేస్తుంది. అదీ సుభద్ర 'ప్రాయపుటెక్కు' కాబట్టి 'పోలును' అని చెప్పడం కాక, 'మించును' అని చెప్పడమే కవి ఉద్దేశము అని నిర్ధారణ చేయవచ్చును

ఈ వ్యత్యాసము మనసులో ఉంచుకొని ఆమెను కీరవాణి, చకోరాక్షి, కోక (= జక్కవ) వైని, హంసయాన అని అనవచ్చును, ప్రమాదము లేదు.

ఏ చెట్టునో అడవిలో ఉండే చిలుకలను ఆదరించి పంజరాలలో ఉంచడం సమంజసము— గురువు శిష్యునిలాగా అని ధ్వని

అలాగే, చంద్రుడి కోసం కనిపెట్టుకొని ఉండి, బారాది దూరంపోయి వెన్నెలలను తిని బ్రతుకుతుండే చకోరపక్షిలను పోషించి పెంచుతుం దనడం చక్కగా ఉంది - దీనులను పోషించినట్లు అని ధ్వని

సాయంత్ర మయేసరికి జోడు విడిపోయి వియోగబాధ పొందుతూ ఉండే జక్కవ జంటను మచ్చికచేసి, విడిపోకుండా ఉంచుతుం దనడం బాగుంది-విడిపోయే వారిని చక్కట్లు దిద్దినట్లు అని ధ్వని.

ఓయ్యారమైన మందగమనము అలవర్చుకోలేక కాళ్ళచుట్టూ తిరుగుతుండే హంసలను తొందరపడవద్దని లాలనచేయడం గూడ సొగసే, తొందరపడే వారిని మందలించినట్లు అని ధ్వని

అలంకారము :

శ్లేష. వ్యతిరేకము, అర్ధాంతరన్యాసము

అతివ కుచంబులు, మెఱుగుటారును, వేనలియు, ధరాధిపి
న్నతియు, నహీనభూతి కలనంబు, ఘనాభ్యుదయంబు, నిప్పుడొం
దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కెడు, నీల్గెడు, విజ్జిపిగెడున్;
క్షితి నిటుగాదె యొక్కొకనికి నడుమంత్రపుగల్గి కల్గినన్. 99

అర్థము :

అతివ = సుభద్రయొక్క, కుచంబులున్ = స్తనములును, మెఱుగు ఆరును = నిగనిగ
లాడు నూగారును, వేనలియున్ = జుట్టును, (ఈ మూడు విషయాలు క్రమంగా) ధరాధిప
ఉన్నతియున్ = (కుచములు) రాజుల ఐశ్వర్యమును (సర్వతరాజువంటి ఎత్తుకలిగి ఉండడమని
ఇంకొక అర్థము), (నూగారు) అహీన...నంబు — అహీన = హీనముకాని అనగా ఎక్కువయిన,
భూతి = ఐశ్వర్యముయొక్క, కలనంబు = ప్రాప్తిని (అహీ = సర్పముల, ఇన = రాజు-అనగా
కృష్ణసర్పముయొక్క, భూతి కలనంబు = ఐశ్వర్యప్రాప్తి అని మరొక అర్థము), (కొప్పు)
మన = గొప్ప, అభ్యుదయంబు = శోభను (మన = మేళముల, అభ్యుదయము = శోభను అని
మరొక అర్థము), ఇప్పుడు = ఈ యౌవన సమయమందు, ఒందితిమి = ఈశోభను పొందినాము,
అని, మాటిమాటికిని = తరుచుగా-అదేపనిగా, నిక్కెడు నీల్గెడు విజ్జిపిగెడున్ = అత్యధికమయిన
గర్వముతో ప్రవర్తించుచుండును, మాటకు మాటగా, అనగా క్రమంగా, కుచములు నిక్కును—
పొడుచుకొని ఉండును, నూగారు నీల్గును—నాభినుంచి సాగి కనబడును, కొప్పు కిందుమీదయి
విరగబడుచుండును క్షితిన్ = లోకములో, ఒక్కొక్కవికిన్ = కొంతమందికి, నడుమంత్రపు
కల్గి = మొదట లేక మధ్యకాలములో వచ్చిన సంపద, కల్గినన్ = కలిగినప్పుడు, ఇటుగాదె ? =
ఈలాగే (నిక్కినీల్లి విర్రవీగడం) ఉంటుందికదా

తాత్పర్యము :

సుభద్ర పుట్టినప్పుడు లేని శోభ ఈ ఎలప్రాయములో కలిగి నందుకు, స్తనాలూ, నూగారూ,
కొప్పు, నిక్కుతూ నీల్గుతూ విర్రవీగుతూ ఉంటాయి. లోకములో నడుమంత్రపు సంపద
కలిగినప్పుడు కొందరు ఈ లాగే గర్వముతో ప్రవర్తిస్తారు కదా :

విశేషము :

‘మాటి మాటికిన్’ అని అనడంలో కవి క్రమాలంకార సూచన పొరకుడి కిస్తున్నాడు. ఇది ‘మాట మాటకుఁ’ చాల దగ్గరగా ధ్వనిస్తుంది వర్ణించినవి మూడు : స్తనాలు, నూగారు, కొప్పు. ఇక్కడి చేష్టలు మూడు. నిక్కడం, నీల్గడం, విర్రవీగడం. మాటకు మాటగా అన్నందువల్ల మొదటి మాటకు మొదటి చేష్ట, రెండోదానికి రెండో చేష్ట, మూడోదానికి మూడో చేష్ట అన్వయించాలి సుమా అని హెచ్చరిస్తాడు. లేకపోతే ‘నిక్కెడు నీల్గడు, విర్రవీగెడున్’ అన్న మాటలన్నిటికీ ‘విశేషముగా గర్వించి ఉండును’ అని స్థూలంగా అర్థం చెప్పుకొని ఉండుకుంటా రేమో అని కవి తాపత్రయం.

సారంగధర చరిత్రలో చిత్రాంగి రత్నాంగిని తూలనాడుతూ (3-56) ఉన్న సన్నివేశంలో ఈ కవే ఇలా వ్రాశాడు

జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱుచు గేరి నిక్కుచున్
నిలుగుచు విజ్ఞప్తిగుచును నిక్కముగాఁగను నాతఁడెమియున్
తెలియఁడు, సాదుబిడ్డఁడని నేరుపు మాటలఁ దేలనాడి గా
దిలి సుతు చేత చక్కటులు దిద్దెద వెంతటి నంగనావివే !

అక్కడ స్థూలంగా గర్వచేష్టలనే అర్థం చెప్పుకుపోతాము కదా ! ఇక్కడాలాగు కాదనీ, క్రమం చూడాలనీ ‘మాటిమాటికిఁ’ అని కవి ప్రయోగించాడు

నడుమంత్రపు సంపద కలిగినప్పుడు అందరూ నిక్కి నీలిగి విర్రవీగుతా రనకుండా, ‘ఓక్కొకనికిఁ’ అని, ఆ చెడ్డగుణము కొందరికే పరిమితంచేసి కవి తన సౌమ్యస్వభావాన్ని ప్రకటించాడు.

అలంకారము :

క్రమము, శ్లేష, అర్థాంతరన్యాసము

కేళికానరసిలోఁ దేలియాడుటఁ జేసి

శైవాల లత కొంతసాటి వచ్చుఁ,

బుష్పమాలికలతోఁ దొందు సల్పుటఁజేసి

యెలదేఁటి గమి కొంత యీడు వచ్చుఁ,

గంటి కింపగు రేఖ గలిగి యుండుటఁ జేసి

మినుకుఁ గాటుక కొంత దినుసు వచ్చుఁ,

ఖిలుద నొయ్యారంబు మెఱయుచుండుటఁ జేసి

చమరివాళియు కొంత సమము వచ్చుఁ,

గాక నీలత్వమున సరిగావు తెలియ
నెఱిగలిగి యొక్క మొత్తమై నిడుదలై ద
శమ్ములై మెద్దులై కారుక్రమ్ముచున్న
వికచకమలాక్షి నును సోగ వెండ్రుకలకు.

100

ఈ పద్యములో కవి సుభద్ర కలవెండ్రుకలు వర్ణిస్తున్నాడు.

అర్థము :

౧ కేళికా సరసిలో = జలక్రీడ లాడుకొనే చెరువులో, తేలియాడుట = తేలి కదలుతుండడంచేత, శైవాల లత = నాచుతీగ, కొంతసాటి వచ్చున్ = ఒక కొంచెము— పూర్తిగా కాదు—సరిపోవును

జలక్రీడలలో సుభద్ర తలవెండ్రుకల లాగానే నాచుతీగ గూడా సరస్సులో తేలి ఆడు తుంటుంది కాబట్టి పోలిక కొంతవరకు చెప్పవచ్చునని భావము. నీటిలో తేలియాడడము ఇక్కడ సమాన గుణము.

౨ పుష్పమాలికలతోన్ = పూలదండలతో, పొందునల్పుట = చేసి = కలిసి ఉండడం వల్ల, ఎలతేటి గమి = కొదమ తుమ్మెదల సమూహము, కొంత ఈడు వచ్చున్ = ఒక కొంచెము పోయిను.

సుభద్ర కొప్పు లాగానే తుమ్మెదలు గూడ పూలమాలలతో కలిసి ఉంటాయి కాబట్టి, కొంత పోలిక అని భావము. మాలలతో కలిసి ఉండడమే సమాన గుణము.

౩. కంటికి, ఇంపు అగు రేఖ = అనందాన్ని కలిగించే సౌందర్యము, కలిగి ఉండుట = చేసి, మినుకు కాటుక = మెరుగుగల కాటుక, కొంత దినుసు వచ్చున్ = ఒక కొంచెము సాటి అవును.

సుభద్ర జుట్టు కంటికి ఇంపయిన రేఖ—అందము కలిగి ఉంటుంది; అలాగే కాటుక గూడా కంటికి రెప్పలనంటి అందాన్నిచ్చే రేఖ (గీత) గా ఉంటుందని భావము కొప్పు కంటికి అందంగా కనిపిస్తుందని భావము కంటి కందంగా ఉండడమే సమానగుణము.

౪. పిఱుద = వెనుకవైపున, ఒయ్యారంబు = అందము, మెఱయుచుండుట = చేసి = ప్రకాశించినట్లుండడంవల్ల—వెనుక ప్రక్కను అందంగా ఉంటూ ఉండడం వల్ల, చమరి వాలము = చామరము (చమరీమృగము యొక్క తోకతోనే చామరాలు తయారు చేస్తారు). కొంత సమము వచ్చు.

జుట్టులాగానే చామరము గూడా వెనుక ప్రక్కను ఒయ్యారంగా ఉంటుందని భావము. వెనుకప్రక్క అందంగా ఉండడమే సమానగుణము.

కాక = అంతేకాని - ఆపాటి సమానమగు గుణాలవల్ల కలిగిన స్వల్పమైన పోలికలు మాత్రమేకాని, నెఱి కలిగి = (పామునడక వలె) వంకరలుకలిగి, ఒక్కమొత్తమై = గుంపుగా ఉండి, నిడుదలై = పొడవుగా ఉండి, దళమ్మలై = దట్టముగా ఉండి, మెరులై = తళతళ ప్రకాశిస్తూ ఉండి, కారుక్రమ్ముచు ఉన్న = నల్లని కాంతిని వ్యాపింపజేస్తున్న, వికచ కమల అక్షి = (వికసించిన పద్మమువంటి కనులుగల) సుభద్రయొక్క, నను సోగ వెండ్రుకలకు = నున్న గానూ సోగగానూ ఉన్న తలవెండ్రుకలకు, నీలత్వమునకా = నలుపుకాంతియందు, సరికాపు = (పై ని చెప్పినవేవియు) సమానము కాజాలవు

తాల్పర్యము :

నాచుతీగ, తుమ్మెదలగుంపు, కాటుక రేఖ, చామరము, ఈనాలుగూ ఒక్కొక్క సమాన గుణము కలిగి ఉండడంవల్ల కొంత (స్వల్పముగ) మాత్రమే సాటి అవుతాయి, అంతేకాని సుభద్రయొక్క వంకరలు కలిగి మొత్తమై నిడుదలై యనుసోగ వెండ్రుకలకు నీలత్వమున సాటి కాజాలవు అని భావము.

విశేషము :

యువతుల తలవెండ్రుకలకు సాధారణంగా కవులు చెప్పే ఉపమానాలు : నాచుతీగ, తుమ్మెదలు, కాటుక, చామరాలు మొదలైనవి సుభద్ర కొప్పు గీత భాగములో చెప్పిన ఎనిమిది గుణాలతో అత్యంతమయిన నీలత్వము కలది. ఆ గుణాలలో ఒక్కొక్కదానిలో సామ్యము మాత్రము కలిగినవే ఈ నాలుగూ అని అభిప్రాయము

నాచుతీగ నీటిలో ~~~~~ ఈలాగున పామునడక వలె ఎంతదూరమైనా వ్యాపిస్తుంటుంది, ఆ వంకరనే నెఱికలిగి అన్నమాటతో కవి సూచించాడు, పూలమాలికల పొందు ఎలతేటి గమి అని గుంపును సూచించాడు, కాటుకరేఖ అని గీతలాగ నిడుదగా ఉంటుందనీ, చామరము లాగా దళముగా ఉంటుందనీ చెప్పాడు

ఆరు నెలలు స్నేహించేస్తే వారు వీరవుతారని ఒక సామెత ఉంది సాహచర్యము - సాంగత్యము - వల్ల ఒకరి గుణాలు ఒకరికి అలవడతాయని భావము ఆ లక్షణాన్ని మనసులో ఉంచుకొని, పద్యములో ఉన్న కేళికా సరసి, పుష్పమాలికలు, మొదలైనవి నాలుగూ ఎక్కడెక్కడివో కాక సుభద్రకు చెందినవే అని అన్వయించుకుంటే గుణసామ్యానికి మరింత చమత్కారము కనబడుతుంది.

సుభద్ర తన కేళికా సరసిలో స్నానము చేస్తున్నప్పుడు, తన తలవెండ్రుకలతోపాటు నాచుతీగ గూడా తేలియాడుతుంది. ఆ సాంగత్యము వల్ల కొంత సమానత్వము కలిగింది. అలాగే తన పుష్పమాలికలతో కూడి ఉండినందు వల్ల తుమ్మెదలతోను, తన కంటికి ఇంపుగ

ఉండడం వల్ల కాటుకతోను, తన వెనుకనే ఉండడం వల్ల చామరాలతోనూ కొంత సామ్యము ఏర్పడుతుంది

చామరాలు వెనుక క్రక్కనే ఉపయోగిస్తూ రసదానికి భర్తృహరి—

పశ్చాత్తీలా వలయ రణితం చామరగ్రాహిణీనామ్

ఈ ఉపమానాల కున్న నాలుగు గుణాలే కాక, సుభద్ర తలవెండ్రుకలకు మరి నాలుగు గుణాలున్నాయని అధిక్యాన్ని చాచిచేశాడు

పారాంతరము :

1 రెండో సీసపాదానికి మరొక పాదము

ముద మతిశయ మొంద మురువు జూపుటఁజేరి

నెమలి పింఛము సరి నెనయ వచ్చు

— నోరివారూ, వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారూ.

దీనిలో ప్రక్రమము పోయింది; 'కొంతసాటి' కానరాదు.

2. నాలుగో సీసపాదానికి మరొకపాదము .

పిఱుదు నొచ్చునెంబు మెఱయుచుండుటఁ జేసి

చిమిరివాల మొకింత సమము వచ్చు

— వేదంవారూ, బులుసువారూ, నోరివారూ.

పిరుదుల అందాన్ని — తలవెండ్రుకలు సుభద్ర పిరుదుల అందాన్నీ, చామరాలు చమరీమృగం యొక్క పిరుదుల అందాన్నీ — ప్రకాశింప జేస్తాయనీ, కాబట్టే కొంత సామ్యము కలిగిందనీ వారి భావము.

ఈ పాదములో “ఒకింత సమము” అని ఉంది. పై మూడు పాదాలలోనూ, 'కొంత' అనే ఉపయోగించాడు కవి. నియమ భంగము కలుగకుండ 'చమరివాలము కొంత సమము వచ్చు' అని ఉంచడం సమంజసము.

అలంకారము :

వ్యతిరేకము, క్రమము.

నలిన లీల సంచు నలినలి గావించు,
 నించుమించు లాడు నించు మించు,
 లేమ నగవుజూపు లేమన నగు, బాపు :
 జగ మెఱుంగు దాని జగమెఱుంగు.

101

అర్థము :

లేమ = సుభద్రయొక్క, నగవుచూపులు = ఎప్పుడూ నవ్వుతున్నట్లు ఆనందమును ప్రకటించే చూపులు, నలిన లీల సంచు = పద్మముయొక్క విలాసమందలి అందమును (కాంతిని), నలినలి కావించు = బాగుగా నలిపివేయును—తిరస్కరించును, ఇంచు = మనోహరమయిన, మించు = మెరుపును, ఇంచుమించులు-అడుక్క = ఎక్కువ తక్కువ లాడును (తిరస్కరించును), బాపు : = బాపురే : ఓహో : ఏమనగా అగు = ఏమని వర్ణించగలము, దాని = ఆ సుభద్రయొక్క, జగమెఱుంగు = ప్రకృతమైన సౌందర్యము, జగము ఎఱుంగు = లోకులందరూ ఎరుగుదురు—అనగా, ఆ సౌందర్యము జగత్ ప్రసిద్ధ మన్నమాట.

తాత్పర్యము :

సుభద్ర చూపులు ఎప్పుడూ నవ్వుతూ ఉన్నట్టే ఉండి, పద్మాల సౌందర్యాన్ని, మెరుపు అందాన్ని తిరస్కరిస్తుంటాయి. ఆమెది జగత్ప్రసిద్ధిగల లావణ్యము

ఆమె శామరిసాక్షి అనీ, చంచలాక్షి అనీ భావము.

ఇంకొక విధంగా అన్వయించవచ్చును

లేమ = సుభద్రయొక్క, నగవు జూపులు — నగవున్నా చూపున్నా, క్రమంగా— (నగవు) నలిన లీల సంచు = పద్మవిలాసము—విలాసము—లోని అందమును, నలినలి కావించు = చిందరవందర చేయును—నలిపివేయును, (చూపు) ఇంచుమించు = మనోహరమైన మెరుపును, ఇంచుమించు లాడు = నీవెంత నీ గొప్పతనమెంత అన్నట్లు హెచ్చుతక్కువలుగ మాటలాడును,..... . అని గూడ అన్వయించవచ్చును.

వికసించిన పద్మముయొక్క అందాన్ని నవ్వు తిరస్కరిస్తుందనీ, అందమైన మెరుపును చూపు తిరస్కరిస్తుందనీ భావము.

నవ్వుతున్న ముఖాన్ని వికసిస్తున్న పద్మముతో పోల్చడం చాల సమంజసము కదా :

విశేషము :

నలినలీల. ఇంచుమించు అన్న రెండు విషయాలను కవి వాటి పేరులతోనే — నలినల కావించుననీ, ఇంచుమించు లాడుననీ—తిరస్కరించినట్లు చెప్పడము చమత్కారము.

జగ = ప్రళస్తమయిన అని అర్థము జగదొంగ, జగజెట్టి మొదలైన మాటలు వాడుకలో ఉన్నాయి.

పారాంతరము :

“లేమ నగవు పాటు లేమన నగుబాటు”

—తిరువతివారు చూపిన పారాంతరము.

దీనిలో చూపు వర్ణనే లేదు.

“జగమెఱుంగు దాని జిగి మెఱుంగు”

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులవారు.

దీనిలో యమకము లోపిస్తుంది. జిగి అంటేనే మెరుగుకదా.

అలంకారము :

వ్యతిరేకము, యమకము, (క్రమము గూడ).

జలరుహగంధి వీనుల పసల్ నవసంఖ్య నదేమి లెక్కనున్,
జెలువ నఖాంకురాళి నెలచేడియ సైకముఁ దా నుచుక్కనున్,
బొలఁతుక గల్పి చన్నుగవ పువ్వుల చెండ్లను లేదుబంతనున్,
గలికి ముఖారవింద మల కల్వలరాయని త్రోసి రాజునున్.

102

సుందరాంగుల చెవులకు, గోరులకు, స్తనాలకు, ముఖానికి, తొమ్మిది అంకెను, తారలను, పూల చెండ్లను, చంద్రుడివి ఉపమానంగా కవులు వర్ణిస్తారు. వాటిని మనకవి మహా చమత్కారంగా తిరస్కరిస్తున్నాడు.

అర్థము :

(౧) జలరుహగంధి = పద్మమువంటి పరిమళ మున్న శరీరము గల సుభద్ర యొక్క. వీనుల పసల్ = చెవుల అందము, నవసంఖ్య = తొమ్మిది అన్న అంకెను. అది ఏమి లెక్క = అదొక లెక్క ? — ఏ పాటిది ?, అనున్ = అని తిరస్కరించును; (మరొక అర్థము) అది ఏమి ? = అదేమిటి ? లెక్క = ఒక అంకెయేకదా, అనున్ అని.

ఆమె చెవులు తొమ్మిది అంకెకంటే ఆకార సౌష్ఠవము కలిగి ఉన్నాయని భావము.

(౨) చెలువ = సుభద్రయొక్క, నఖ అంకుర అళి = గోరు మొలకల వరుస — రేత గోరుల వరుస, నెల = చంద్రుని, చేడియ = భార్య అయిన తారయొక్క, సైకమున్ = అంద

మును, తాను, ఉచుక్ అనుక = తిరస్కరించును. (మరొక అర్థము) తాను చుక్క-అనుక = తార ఒక చుక్కేకదా అనును అని.

ఆమె గోరులు తారలకంటే ఎక్కువ అందంగా ఉంటాయని భావము.

(౩) పొలఁతుక = సుభద్రయొక్క. గబ్బి చన్ను కివ = (విక్కిన) బిగువైన చనుదోయి. పూవుల చెండ్లను = పూబంతులను. లేదుబంతి అనుక = తిరస్కరించును

లేదుబంతి అంటే అబద్ధము—పట్టి బూటకము అని అర్థము (మరొక అర్థము) పూవుల చెండును “విశేషము లేదు, అది ఒక బంతియే” అనును అని

ఆమె స్తనములు పూలచెండ్లకంటే రమణీయంగా ఉంటాయని భావము

(౪) కలికి = సుభద్రయొక్క. ముఖ అరవిందము = పద్మమువంటి ముఖము, అల = ప్రసిద్ధుడయిన, కల్వలరాయని = కలువల రాజును—చంద్రుని, త్రోసిరాజునున్ = మిక్కిలి అవమానపరుచుచు — తిరస్కరించును. (మరొక అర్థము) త్రోసివేసి, అతడు రాజు (=చంద్రుడే) కదా అనును అని.

ఆమె ముఖము చంద్రుని కంటే మనోహరంగా ఉంటుందని భావము.

తాత్పర్యము .

సుభద్ర చెవులు తొమ్మిది అంకెకంటె, గోరులు నక్షత్రాలకంటె, స్తనములు పూలచెండ్ల కంటె, ముఖము చంద్రుడికంటె ఎక్కువ అందంగా ఉండి, ఆయా ఉపమానాలను తిరస్కరిస్తాయని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యములో తిరస్కారాన్ని సూచించడానికి కవి వాడిన పలుకుబడులు నాలుగు . అదేమి లెక్కనున్, తా నుచుక్కనున్, లేదుబంతనున్, త్రోసిరాజునున్. సవసంఖ్య విజంగా ఒక లెక్కే (అంకెయే), తార (నెలచేడియ) విజంగా చుక్కే, పూలచెండు విజంగా బంతియే; కల్వలరాయడు విజంగా రాజే (రాజు = చంద్రుడు).

సహజమయిన ఈ మాటలనే తిరస్కారం తెలిపే మాటలుగా ఉపయోగించడము చక్కని చమత్కారము

అదేమిలెక్క = లెక్కలోనికి తీసుకోవలసింది కాదు, అతిస్వల్పవిషయ మన్నమాట.

తానుచుక్కనున్—ఉచుక్ అన్నది అనాదరణనూ విచారమునూ తెలిపే ధ్వని అను కరణము—ప్స. = పనికిరానిది అని నిరసించినట్లు. తాను చుక్క అనున్ అని పద విభజన చేసి—అది ఒక్క బొట్టు—బిందువు అని అల్పత్వము గూడా చూపు నన్నమాట.

లేదు బంతనున్—సహపంక్తి భోజనాలకు అర్హతలేదు, మా పంక్తిలోనికి రాదగినది
చాదని నిరాకరణ

ఈ పలుకుబడిని బొంకు, బూటకము అన్న అర్థంలో కూడ ఉపయోగిస్తారు—

‘గెంటించి లేదుబంతి యన్న ట్లల్లంత నుండి . . .

—మనుచరిత్ర 4-115.

లేదుబంతి అన్నట్లు = అసత్య మనినట్లు అని మనుచరిత్రలోని వ్యాఖ్యానము

ఈ పలుకుబడిని ఈ అర్థంలోనే మన చేమకూరకవి సారంగధరచరిత్రలో వాడాడు.
చిత్రాంగి చేసిన ఘోరము తెలుసుకొని పురజనులు ఆమెను నిందిస్తున్నారు—

—ఆ. 3-219.

తెలియఁగఁ జూచినట్లనె మదిన్ బుధు లారసి తప్పు నీపయిన్
గలదని పల్కుచోఁ గుచయుగిం బటు బట్టబయల్లఁ జేసి తో
యలికచ లేదుబంతి యన నందఱి డెందము నిశ్చయమ్ము పెం
పొలయఁగఁ గల్గితోడ నిజ మోపదుగా తలపోసి చూచినన్.

నాలుగో పలుకుబడి ‘త్రోసి రాజనున్’ అని. ఇది చదరంగపు ఆటలోనిది. ఆ ఆటలో ‘త్రోసి
రాజు ఆటకట్టా’ అన్నది చాల అవమానకరమైన అపజయము మంత్రి ఏనుగూ మొదలైన
పెద్దబలముతో కాక, ఒక బంటును ముందుకుతోసి ఎదిరి రాజును కదలనియకుండా చేయడమని
దీని అర్థము

నవసంఖ్య—ఇది మనము వాడుతున్న ఇంగ్లీషు (అరబిక్) 9 గాని, తెలుగులోని ౯
అంతెగాని కాదు. అది సంస్కృతంలో ఉపయోగించే ౯ అంతె అని గుర్తుంచుకోవాలి.

ఉచుక్ అను—అనాదరణను తెలుపు ధ్వని అనుకరణ దీనికి బ్రౌణ్య నిఘంటువులో

ఉచుక్కుమనుట = to sob, moan ఉచుక్కుమను (అనుకరిణము)

అని ఇచ్చారు ఇది వారి దృష్టిని విషాద సూచకమే.

అనాదరణ సూచనకు ప్రయోగము :

. . . ఈ వనజాక్షి మెచ్చఁ జన దెవ్వరి నెట్టి మహానుభావు తే
జో విభవంబుఁ దెల్పిన నుచుక్కును.....

— కువలయాశ్వచరిత్ర 3-72.

కలికి ముఖము అరవిందము—పద్మము కల్వలరాయడు చంద్రుడు—కాబట్టి పగవాడు.
అతనికి రాజన్న పేరు గూడా ఉంది. ఆ రాజుని ఆటకట్టిస్తుం దన్న పొగసుగూడా చూడవచ్చును.

అలంకారము :

ప్రతీపము, శ్లేష.

అయ్యారే : చెలువెక్కడ :

న య్యారే గెలువఁ జాలు నంగజు నారిఁ;

వెయ్యాయలలో సరిలే

రయ్య, రుచి రాంగ రుచుల నయ్యంగనకుఁ.

103

అర్థము :

అయ్యారే : = ఓహోహో : చెలువు ఎక్కడ = ఆ సుభద్ర అందము ఎక్కడ - తక్కిన కాంతల అందమెక్కడ (హస్తీమళ కాంతర మన్నమాట), (మరొక విరుపు) చెలువ ఎక్కడ = ఆ సుభద్ర ఎక్కడ — తక్కిన కాంతలెక్కడ, ఆ ఆరే = సుభద్రయొక్క నూగారే, అంగజు = మన్మథునియొక్క, నారీన్ = వింటి అల్లెత్రాడును (తుమ్మెదలపం క్తిని), గెలువఁ చాలున్ = గెల్వగలదు - ఓడించగలదు, (మరొక అర్థము) అంగజు నారిఁ = మన్మథునిభార్య రతీదేవిని, గెలువఁ జాలును (నూగారొక్కటే రతీదేవిని గెలుస్తుందని ఈలాగా కవి విరూపించాడు), రుచిర అంగ రుచులఁ = మనోహరమైన (యావత్) శరీరమునందుగల అందములలో, ఆ అంగనకుఁ = ఆ సుభద్రకు, సరి = సమాన మయిన అందకత్తెలు, వెయ్యాయలలోఁ = వేలకొంది కాంతలలో, (ఎవ్వరూ) లేరు అయ్య = లేరునుమా :

తాత్పర్యము :

సుభద్ర నూగారు మన్మథునినారి అయిన తుమ్మెదల చాలును మించి నల్లగా ఉంది; ఆ ఆరు ఒక్కటే మన్మథుని నారిని (భార్య రతీదేవిని) మించును ఆ సుభద్రకు సమానమైన కాంత వేలకొంది యువతులలో కానరాదని భావము.

విశేషము :

మన్మథుడి విల్లు చెరకనీ, అల్లెత్రాడు తుమ్మెదల వరుసనీ మన కవుల అభిప్రాయము. సుభద్రయొక్క నల్లని నూనూగు ఆరు ఆ తుమ్మెదల వరుసను మించిన అందముతో ఉంటుందట.

నారి అంటే అల్లెత్రాడు, శ్రీ (భార్య) అని రెండర్థా యిన్నాయి ఆ ఆరే అంగజునారిని - అందగత్తెలలో అందగత్తె - రతీదేవిని గెలవగలిగి నప్పుడు, సంపూర్ణమయిన శరీరసౌందర్యములో ఆమెతో ఎవరు సరికాగలరు అని అర్థాపత్తి (అలంకారము) సూచించాడుకవి.

వెయ్యాయలలో - ఇదొక పలుకుబడి - అత్యధిక సంఖ్యాకులలో అని అర్థము. దీనికి వెయ్యి ఆరు అని అర్థం చెప్పడానికి చూడడం సరసంగా కనబడదు.

అలంకారము :

శ్లేష, యమకము.

కడుహెచ్చు కొప్పు, దానిఁ
గడవన్ జనుదోయి హెచ్చు, కటి యన్నిటికిఁ
కడుహెచ్చు, హెచ్చు లన్నియు
నడుమే పసలేదుగాని నారీమణికిఁ.

104

చక్కని ఈ చిన్న పద్యంలో కవి సుభద్ర కొప్పు, స్తనాలూ, కటిప్రదేశమూ, నడుమూ వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

నారీ మణికిఁ = కాంతారత్నమయిన సుభద్రకు, కొప్పు = జుట్టు, కడుహెచ్చు = చాల పెద్దది, దానిఁ కడవన్ = దానిని మించి, చనుదోయి = కుచముల జంట, హెచ్చు = పెద్దది, కటి = జఘనము, అన్నిటికిన్ = అన్నిటికంటే, కడుహెచ్చు = చాలాపెద్దది, నడుమే, పసలేదు కాని = సారంలేదు - స్వల్పము - కాని, హెచ్చు లన్నియుఁ = తక్కినవన్నీ హెచ్చులే.

తాత్పర్యము :

సుభద్ర కొప్పు పెద్దది, దానిని మించి చనుకట్టు పెద్దది, అన్నిటికంటే కటిప్రదేశము పెద్దది అన్నీ పెద్దవేకాని నడుమే సారంలేని స్వల్పవిషయమని భావము.

కొప్పును మించి చనుదోయి, దానిని మించి కటిప్రదేశమూ ఉందంటే, కొప్పుకీ స్తనాలకూ గాని, వాటికీ కటికీ గాని పోటీ (తారతమ్యము) ఏమిటి అని సవ్యంగా అర్థం కాక పోవచ్చును.

విందులో వంకాయకూర బాగుంది అని ఒకరంటే, అంతకంటే బాగుంది దోసకాయ పచ్చడి అని ఇంకొకరు అనవచ్చునుకదా ! ఆ మాటలు అర్థం చేసుకున్నట్టే వైపద్యాన్ని అర్థం చేసుకోవాలి.

కొప్పు కుండవలసిన గుణాలలో కొప్పు, స్తనాల కుండవలసిన గుణాలలో స్తనాలూ, కటి కుండవలసిన గుణాలలో కటి ఆధిక్యం కలిగి ఉన్నాయి. ఆ ఆధిక్యం యొక్క కొలతలో - పరిమాణము, దిగ్గిలో - తారతమ్యము ఉందని అర్థం చేసుకోవాలి

ఈలాగు అనడం సంభాషణలలో చాల సహజమూ సరళమూను. అయినా ఈ అన్వయం చేతికి పట్టదొరకలేదని కొందరు అనవచ్చును. వారికి ఈలా మనవి చేస్తున్నాను :

కొప్పు అంటే మరొక అర్థం గూడా ఉంది. జుట్టుముడివేసి, ఆ ముడిని ఒక చెవివైపు, తలవెండ్రుకలలో దూర్చి బిగించే పద్ధతి దీన్నే కొప్పుపెట్టడ మంటారు దేవతా విగ్రహ శిల్పాలలోనూ, అజంతా చిత్రాలలోనూ కనబడడమే కాకుండా, ఇప్పటికీ జానపదుల స్త్రీలలో కొప్పుపెట్టే ఆచారం ఉంది. ఈ పెట్టిన కొప్పు ఒక బంతిలాగా కవచితుతుంది. అలాంటి ఆకారమే స్తనముతది. కటిగూఢా అలాంటి వర్తులాకారముతో ఉన్నదే.

దీనినిపట్టి ఆ సుభద్ర పెట్టిన కొప్పు చాల పెద్దది; దానిని మించి స్తనములూ, అన్నిటినీ మించి జఘనమూ పెద్దవని చెప్పవచ్చును.

మరొకవిధంగా గూడా అన్వయించవచ్చును తల వెండ్రుకలను మేఘంతో పోలుస్తారు గొప్ప దానబుద్ధికి ప్రసిద్ధి పొందిన వాటిలో మేఘము ఒకటి ముక్కుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణములో కృష్ణరాయని దానశీలమును వర్ణిస్తూ—

.. ఘన తాపని తారకాభిర ద్యుచరగవీ

పని తాత్మ నితాంత దాన పరతంత్రునకున్.

ఆ 1-82.

అని ఘన — మేఘాన్నీ, తాపని—కర్ణుడినీ, తారకాభిర — చంద్రుడినీ, ద్యుచరగవీ — దేవతలగోవు కామధేనువునీ సుప్రసిద్ధ దానశీలులుగ చెప్పాడు

దాని అంటే దానమిచ్చే దాత అనీ, దానము - మదము-గల ఏనుగు అనీ రెండర్థాలున్నాయి.¹ కాబట్టి దానిన్ అంటే మేఘాన్నీ అని అర్థం చెప్పవచ్చును

ఇప్పుడీ పద్యం—

కడుహెచ్చు కొప్పు దానిన్ ;

కడవన్ చనుదోయి హెచ్చు ;

అని చదివితే, కొప్పు మేఘాన్ని బాగామించును, చనుదోయి కడవన్—కడవలను, మించును అని అర్థం చెప్పకుంటే ఏ ప్రమాదమూ లేదు కడవన్ అన్నది జాత్యైకవచనముగా అంగీకరించాలి

మరొక విధంగా—

కడుహెచ్చు కొప్పు ; దానిన్

గడవన్ జనుదోయి హెచ్చు ;.

అనవచ్చును అప్పుడు కొప్పు చాలా గొప్పది అనీ, చనుదోయి దానిన్ (ఏనుగును)—అనగా ఏనుగు కుంభస్థలములనూ, కుండలనూ మించును అనీ అర్థం చెప్పకోవచ్చును.

ఇక నిది చాలించి తక్కిన పద్యభాగానికి వెళ్దాము కటి అన్నిటికీ కడుహెచ్చు అన్నాడు. దీనికి నోరి గురులింగశాస్త్రిగారు “అన్ని యని చెప్పనప్పుడు చక్రాకారము నభి

1 “దాని అంటే దాత, ఏనుగు అన్న రెండర్థాలను జోడించి ‘ఘనల కొండలపాలుగాఁ జేసిన కొరంత ...’ అన్న సీసపద్యం (ఆ 1-107)లో రామరాజభూషణుడు ఒక చక్కని వర్ణన చేశాడు దానిలో బ్రహ్మ తన సృష్టిలో చేసిన కొన్ని లోపాలను సవరించుకోడానికి ప్రయత్నిస్తాడు ఆ లోపాలలో “దానికేర్ వసులక్ష్మి పూనఁజేయని రట్టు” ఒకటి అన్నాడు దాని (=దాత)చేతిలో ధబ్బు లేకుండా చేయడమూ, (మరొక అర్థము) దాని(=ఏనుగు) తొండమును కాంతి లేకుండా చేయడమూ అని,

నయించి చూపుట లోకప్రసిద్ధము కనుక — చక్రాకారము కంటే విలుదులు గుండ్రముగా ఉన్నవని భావము" అని వ్యాఖ్యానించారు

పైవన్నీ హెచ్చుని గొప్పగా చెప్పి, 'నడుమే పనలేదు' అన్నాడు కవి, వీరో లోపం చెప్పుతున్నట్టు కాని ఇది లోపం కాదు నడుము ఎంత నన్నగా ఉంటే అంత అందమంటారు. అందగత్తెలను సింహమధ్య, అణుమధ్య అని అనడం సర్వసాధారణము

చూడండి

ఒత్తుకొని వచ్చు కటి కుచో ద్వృత్తి జూచి
పొలఁతి తనుమధ్య మెచటికో తొలఁగిపోయె,
ఉండెనేయు కనఁబడ కుండుటెట్లు ?
ఉద్ధతుల మధ్య నిరుపేద కుండఁ దరమె :

దీనిలో నడుము లేనేలేదన్నాడు కవి పనలేదనడం నింద కాదు, పొగడ్డే

అలంకారము :

సారాలంకారము, శ్లేష, వ్యాజస్తతి.

అంగము జాళువా పసిఁడి యంగము, క్రొన్నెలవంక నెన్నొనల్.
ముంగురు లింద్రనీలముల ముంగురు, అంగజు డాలు వాలుఁ జూ
పుంగవ, యేమిచెప్ప : నృపపుంగవ, ముజ్జగ మేలఁజేయు న
య్యంగనఁబోలు నొక్క సకియం గనఁబో, నెఱిమించ నన్నిటన్. 105

అర్థము :

అంగము = ఆ సుంద్రయొక్క శరీరము, జాళువా పసిఁడి అంగము = జాళువాదేశపు (మేలిమి) బంగారపు ముక్క, క్రొన్నెలవంక = క్రొత్త నెలవంక — విదియనాటి చంద్రవంక పంటిది, నెన్నొనల్ = అందమైన నుదురు, ముంగురులు = నుదురుమీద పడుతుండే తల వెండ్రుకలు, ఇంద్రనీలముల = ఇంద్రనీలమణుల యొక్క, మున్ గురులు = మొదటి గురువులు (ఆ మణులను మించినవని భావము), వాలు చూపు కవ = సోగగా ఉన్న కన్నుల జంట, అంగజు = మన్మథుని, డాలు = కేతనము — జెండా (అంటే చేప — మన్మథుడు మీనకేతనుడంటారు), ఏమి చెప్పన్ = ఇంకేమి చెప్పగలను : నృపపుంగవ = రాజశ్రేష్ఠుడా — అర్జునా, అన్నిటన్ = అన్ని విషయాల లక్షణాలలోను, నెఱి = అందము, మించన్ = అతిశయిస్తుండగా, ముజ్జగము = మూడు లోకాలను, ఏలన్ చేయున్ = (తన భర్త) పాలించేలాగ చేయగలడు,

ఆ అంగనన్ = అసుభద్రను, పోలు = సరిపోలినట్టి, ఒక్క సకియన్ = మరొక స్త్రీని, కనఁబోన్ = ఇకమీదనైనా చూడబోను.

తాత్పర్యము :

సుభద్ర శరీరము బంగారమే, నుదురు విదియనాటి చంద్రవంక, ముంగురులు ఇంద్ర నీలాలు, కనులు మీనములు. ఇటువంటి లక్షణాలనుపట్టి చూస్తే, ఆమె భర్త చక్రవర్తి అవుతాడని నిర్ణయించవచ్చు ఇటువంటి సుందరిని నేనికముందు గూడా చూడబోను అని భావము.

విశేషము :

యద్దములో బంటు కుడిచేతను కత్తి, ఎడమచేతను డాలూ పట్టుకుంటారు. డాలుతో తమ్ము కాపాడుకుంటూ కత్తితో నరుకుతారు. కనుగవ అంగజా డాలు అనడములో మన్మధుడు ఆ కనల వెనుక పొంచిఉండి, ఇతరులను మోహింప జేస్తుంటాడన్న అర్థ విశేషముగూడా ఉంది.

సుభద్ర సౌందర్య విశేషాలన్నీ పై పద్యాలలో వర్ణించి, గదుడు దీనిలో సామూద్రిక శాస్త్ర జ్ఞానముతో ఆ సుభద్రను వివాహము చేసుకొన్నవాడు మూడులోకాలూ పాలిస్తాడని అర్జునుడికి ఆస గూడా చూపుతున్నారు

అయ్యంగనఁబోలు నొక్క సకియం గనఁబో నెఱిమించ నన్నిటన్ అన్నదానిలో ఒక్క సకియన్ = మరొక సుందరిని అనేకాక, ఎక్కువమంది కాకపోయినా ఒక్కతెనైనా అన్న చమత్కారం గూడా చూడవచ్చును.

కనఁబో నెఱిమించ నన్నిటన్ అన్నందుకు కొందరు వ్యాఖ్యాతలు, కనన్ పో అని పద విభాగముచేసి “కనన్ = చూడఁజాలను - చూడలేదనుట” అని చెప్పారు.

గదుడు సుభద్రవర్ణనను

కనన్ సుభద్రకున్ సమంబు గాఁగ నే మృగీవిలోకన్

అనే ఆరంభించాడు. మళ్లా ఆమాటే ఇక్కడన్నాడంటే అతడికి పునరుక్తిదోషం పడుతుంది ఆమాట మనము మరచిపోయినా, కవి మరచిపోలేదు. కాబట్టి ఇక్కడ “కనఁబోన్” = ఇక మీదట - భవిష్యత్తులో నైనా - చూడబోను అని అర్థం చెప్పడం సమంజసము.

నీవామెను పెండ్లాడి మూడులోకాలూ పాలించు అని ధ్వని

పాఠాంతరాలు :

1. ముజ్జగమెల్లజేయు ..

మూడులోకాలకు సరియైన విలువ కలది అని అర్థము చెప్పుకోవాలి.

2. ముజ్జగ మేలనేల ...

— వావిళ్ళవారు.

మూడులోకాల పాలన మెందుకు ఆ సుభద్రే ఉన్నట్టియితే అని అనాలి

3. ఒక్క సకియం గన నెన్నంగ మించు నన్నిటా.

— పోలి వారూ, బలుసువారూ.

ఒక్క సకియం కనక (చూడలేదు), ఎన్నగ (అలోచించగా) అన్నిటా మించు అని అర్థంచేసుకోవాలి.

అలంకారము :

రూపకము, యమకము.

ఎక్కడఁ జెప్పినాడఁ దరళేక్షణ చక్కదనమ్ము నింక ? న
మృక్క : యదే మనంగ; నిపు డందు శతాంశము దెల్పలేదు నే
నొక్కొక యంగ మెంచ వలయుం బదివేల ముఖంబు; లాయెఁబో :
చొక్కపుఁజూపులో సొలపు చూచినఁ గాక యెఱుంగవచ్చునే? 106

అర్థము :

తరళ ఈక్షణ = చంచలములగు కన్నులుగల సుభద్రయొక్క, చక్కదనమ్ములు = అందములను, ఇంక = ఇంత చెప్పిన తర్వాత గూడ, ఎక్కడ చెప్పినాడ = పూర్తిగా చెప్పగలిగినా - లేదు, అమృక్క = ఓహో : అదేమనంగ = దానిని గురించి ఏమిచెప్పగలను (తెండును ఆశ్చర్యమును తెలుపునవే), అందు శత అంశము = ఆ చక్కదనములందు సూరవ భాగమైనా, నే = నేను, ఇప్పుడు = ఇంతవరకు, తెల్పలేదు = చెప్పలేకపోయాను, ఒక్కొక అంగము = ఆ సుభద్రయొక్క ఒక్కొక అవయవమును, ఎంచ = వర్ణించుటకు, పదివేల ముఖంబులు = పదివేల నోరులు, వలయు = కావలసి ఉండును, అయెఁబో = అది నాకు సాధ్యమా : (అలాగు వేయి ముఖములతో చెప్పినప్పటికీ) చొక్కపు చూపులో సొలపు = అందమగు ఆ చూపులోని ఒయ్యారము, చూచినగా గాక = స్వయముగా చూచిననే తప్ప, యెఱుంగవచ్చునే = (వర్ణనలద్వారా) తెలుసుకో వశమా ?

తాత్పర్యము :

ఆమె అందంలో నూరోపంతైనా వర్ణించలేకపోయాను. ఆమె అవయవాలలో ఒక్కొక దానిని సుతించాలంటే పదివేల నోళ్లు కావాలి. ఒక్కనోరేమి చేయగలదు? ఎన్ని విధముల

వర్ణించినా ఆమె చక్కని అంగముల సౌందర్యము కొంత తెలిస్తే తెలుసునేమోకాని, ఆ చూపు లోని అద్భుతమైన హోయలు మాత్రము తెలియదు; దాని అంద చందములు తెలుసుకోవాలంటే వెళ్లి ఆ సుభద్రను ప్రత్యక్షముగా చూడవలసినదే, వేరు మార్గం లేదు నీవు పోయి స్వయంగా చూడాలని సూచన.

విశేషము :

దీనితో కవి సుభద్ర వర్ణనను ముగించడం సమంజసము.

అమ్మక్క, ఏమనంగ, ఆయెబో, ఇన్ని ఆశ్చర్యార్థకాలవల్ల తాను పొగడవలసిన విషయాల అధిక్యాన్ని, తగినంతగా వర్ణన చేయలేని తన అసమర్థతనూ గడుడు స్పష్టము చేశాడు, ఆ రూపంగా ఆ సౌందర్యముయొక్క ప్రశస్తిని ప్రకటించాడు

ఈ పద్యమువల్ల సుభద్రను స్వయముగా చూచితీరవలె నన్న కుతూహలము అర్జునునకు కలిగేలాగ చేసి గడుడు తన రాకలోగల అంతరంగి కాఖిప్రాయాన్ని సార్థకం చేసుకున్నాడు

ఈ పది పద్యాలలోను సుభద్ర విషయమై గడుడి హృదయములో ఉన్న అసాధారణమైన ప్రశంసనూ, వర్ణనాతీత గౌరవ భావాన్నీ కవి వెల్లడించాడు

అని బహుభంగులం పొగడ నంగన మంగల నిల్చినట్లుఁ దాఁ
గనుఁగొని నట్లునై, నృపశిఖామణి డెందమునందుఁ బట్టఁజూ
లని యనురక్తి నవ్వరవిలాసిని నెన్నఁడు చూడఁగల్గునో
యని తమకించుచున్న సమయంబున గ్రక్కున దైవికంబుఁగన్. 107

అర్థము :

అని = ఈ ప్రకారముగా, బహుభంగులం = అనేక విధములుగా, (గడుడు) పొగడం = వర్ణింపగా, (అర్జునుడికి) అంగన = ఆ సుభద్ర, మంగల నిల్చినట్లు = ఎదుటనే నిలిచినట్లు, తానొకనుగొనినట్లు = తాను చూస్తూ ఉండినట్లు, ఐ = తోచి, నృపశిఖామణి = రాజశ్రేష్ఠుడైన అర్జునుని, డెందమునందుం = మనస్సునందు, పట్టఁజాలని = ఇముడ్చుకొనడానికి శక్యముగావి, అనురక్తిం = ప్రేమతో, ఆ వరవిలాసినిం = విలాసముగల స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలగు ఆ సుభద్రను, ఎన్నఁడు చూడ కల్గునో = చూచుటకు ఎప్పుడు వీలగునో అని, తమకించుచున్న = తత్తరపడుచున్న, సమయంబునం = సమయ మందు, గ్రక్కునన్ = హఠాత్తుగా, దైవికంబుఁగన్ = దైవప్రేరణవలన, తరువాతి పద్యంతో అన్వయము,

తాత్పర్యము :

గదుని వర్ణనవల్ల అర్థునునికి సుభద్ర కంటికి కట్టినట్లయి, చెప్పరాని ప్రేమకలిగి, ఎప్పుడా క్షాంతను చూడగలుగుతానో అని తత్తరపడుతుండగా, దైవవశాత్తు.....తరువాతి పద్యంలోని విషయం జరిగింది అని భావము

విశేషము :

బహుభంగులంచే వర్ణించి కొంత, సూచించి కొంత, చెప్పకుండానే ఊహించుకొనే లాగ చేసి కొంత అని చమత్కారము. గదుడి వర్ణనలలో ఈ మూడు రకాలూ గుర్తించాముకదా

ఎప్పుడు చూడగలుగునో అని అర్థునుడు తమకిస్తున్న సమయంలోనే దానికి వీలుకలిగే మార్గం చిక్కింది. ఇక్కడ పాత్ర ప్రవేశము చమత్కారముగా, నాటక సరళిని నడిచింది.

అంగన ముంగల నిచ్చినట్లు తా కనుగొనినట్లు అన్నందువల్ల గదుడివర్ణన బలమూ, అర్థునుడి ఊహాబలమూ రెండూ తేటపడతాయి

పారాంతరము :

దైవికం ఐనన్

దేవుని ప్రేరణా అన్నట్లు,

దైవికంబునన్

అదృష్టవశమున

అలంకారము :

భావికము.

ఒక భూమిదివిజాండు చోరహృత ధేనుత్తంసుడై వేడికొం
టకు రా ధర్మజా కేళిమందిరము దండంబోయి కోదండ సా
యకముల్ దెచ్చుటఁ బూర్వ కృష్ట సమయ న్యాయానుకూలంబుగా
నొకయేఁ డుర్విప్రదక్షిణం బరుగు నుద్యోగంబు వాటిల్లినన్. 108

అర్థము :

ఒక భూమిదివిజాండు = ఒక బ్రాహ్మణుడు. చోరహృత ధేను ఉత్తంసుడై - చోర = దొంగలచేత, హృత = అపహరించబడిన, ధేను ఉత్తంసుడై = శ్రేష్ఠమైన ఆవుకలవడై

(తన మంచి ఆవును దొంగలు ఎత్తుకొనిపోగా అని అర్థము), వేడికొంటకు రాణ = ప్రభువులతో మనవి చేసుకొనుటకు రాగా, (107 వ పద్యములోని నృపశిఖామణి—అర్జునుడు) ధర్మజు = ధర్మరాజు యొక్క, కేళిమందిరము = రహస్యక్రీడా గృహముయొక్క, దండ = ప్రక్కకు, పోయి, కోదండ = విల్లు, సాయకముల్ = అమ్మలూ, తెచ్చుట = తీసుకొనివచ్చిన పొరపాటుకు, పూర్వ ..కూలంబుగణ-పూర్వ = పూర్వమందు, క్లప్త = నిర్ణయించుకొనబడిన, సమయ = ప్రతిజ్ఞ యందలి, న్యాయ అనుకూలంబుగణ = న్యాయమునకు తగినట్లుగా (ఇంతకు ముందు పాండవులు తాము వీర్పరుడుకున్న ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము), ఒకవీడు = ఒక సంవత్సరము, ఉర్విప్రదక్షిణంబు = భూ ప్రదక్షిణము, అరుగు = వెళ్ళవలసిన, ఉద్యోగంబు = పని, వాటిల్లినన్ = కలుగగా-ఒక సంవత్సరము భూ ప్రదక్షిణ పోవలసిరాగా, (తర్వాతి పద్యముతో అన్వయము).

తాత్పర్యము :

తన ఆవును దొంగ లెత్తుకుపోయారని ఒక బ్రాహ్మణుడు మొరపెట్టుకుంటే, ఆ దొంగలను చంపి ఆవును విడిపించుకొని రావాలని విల్లు బాణాలూ తీసుకోడానికి ధర్మరాజూ ద్రౌపదీ ఉన్న కేళి గృహంపైపు వెళ్ళినందుకు వారి పూర్వ ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము, అర్జునుడు ఒక యేడు భూప్రదక్షిణ చేసుకొని రావలసిన పని కలగగా,

విశేషము :

ద్రౌపదీ ఒకరితో ఉన్న సమయంలో తక్కిన నలుగురిలో ఎవరైనా ఆ పరిసరాలకు పోగూడదని నారద మహర్షి సలహా ప్రకారము పాండవులు తమలోతాము ఒక నియమము చేసుకొన్నారు. ఆ నియమమును అతిక్రమించినవారు ఒక్క సంవత్సరము భూప్రదక్షిణముచేసి రావాలని ప్రాయశ్చిత్తం నిర్ణయించుకున్నారు.

ఈ భూప్రదక్షిణ కార్యం అర్జునుడికి ఒక ఉద్యోగం (పని) కలగడమే కాదు ; ఈ సందర్భంగా సుభద్రను పెండ్లిచేసుకొనే అవకాశం కలగడం అన్న ఉత్ = గొప్ప, యోగం = జాతక యోగం-కళత్రయోగం కూడా కలిగింది అని చమత్కారం

అర్జును డీపొరపాటు చేయడానికి కారణము

సుభద్రయందు లగ్నమై ఉన్న మనస్సుతో పరధ్యానముగా ఉండడమూ, గోవు దొంగ తనము తెలిసినందువల్ల, పాండవులు బ్రాహ్మణభక్తి ప్రోవులు కాబట్టి, ఆ బ్రాహ్మణుడి కిష్టము తీర్చడానికి సంరంభమూ, రెండూ కలియడంచేత పూర్వము చేసుకొన్న ఒడంబడిక మరపున పడ్డది. తటాలున ధర్మజుని కేళిమందిరము ప్రక్కకు వెళ్ళాడు. ఇది ప్రతిజ్ఞకు భంగము

ఉత్ యోగంబు అన్న శబ్దంవల్ల ఇకముందు జరగబోయే సుభద్రా పరిణయమును కని సూచించాడు.

విజయవిలాస కథకు ప్రధానమయిన ఈ ప్రతిజ్ఞను గూర్చి వివరాలను చెప్పి కాలయాపన చేయకుండా కవి ఆ పూర్వకథ నంతటిని “పూర్వకస్త సమయ న్యాయానుకూలంబుగన్” అన్న నాలుగు మాటలతో ముగించి, కథాకథన చమత్కారాన్ని ప్రదర్శించాడు. అంతే కాదు. ఆ గోవును మరల ఆ బ్రాహ్మణుడికి ఇచ్చాడన్న విషయముగూడ పాఠకుల ఊహకే విడిచిపెట్టాడు. అర్జునుడి తత్తరానికి, కథాగమనానికి తగినట్టు, అంతా విమిషాలమీద జరిగిందాడు కవి

పాఠాంతరము :

కొందరు రెండవపరణమున “వేడికొంటకుఁ దా ధర్మజా...” అన్న పాఠమును అంగీకరించారు. అప్పుడు వేడికొంటకుఁ = వేడుకొనుటకు ఫలితంగా, తాఁ = అర్జునుడు, అని చెప్పకోవాలి. కాని 107 వ పద్యములో ‘గ్రక్కునఁ’, ‘దై వికంబుగన్’ అన్నట్లు జరిగినది రాక గాని వేడికొనుట గాదు కాబట్టి ‘వేడికొంటకు రాన్’ అన్నపాఠమే సరియైనది.

అన్నకు మ్రొక్కి, ‘తీర్థభజనార్థముగాఁ బనివిందు’ నంచుఁ దా
విన్నప మాచరించుటయు, ‘విప్రహితమ్మున కన్న ధర్మ మే
మున్నది, గోప్రదక్షిణమె యుర్విప్రదక్షిణ’ మంచు నిట్టు లే
మన్నను మాన కన్నరుఁడు ప్రార్థనసేయఁగ నెట్టకేలకున్, 109

ఈ పద్యములోని విషయము అర్జునుడు గోనరక్షణచేసి వచ్చిన తరువాత జరిగినది.

అర్థము :

అన్నకు మ్రొక్కి = ధర్మరాజుకు నమస్కరించి, ‘తీర్థభజనార్థముగాఁ = పుణ్యక్షేత్రములను సేవించుట కొరకు, పనివిందును = సెలవు తీసుకుంటాను - పోయివస్తాను’, అంచు = అనుచు, తాఁ = అర్జునుడు, విన్నప మాచరించుటయుఁ = మనవిచేయగా, (ధర్మరాజు) విప్రహితమ్మున కన్నఁ = బ్రాహ్మణులకు మేలుచేయుటకంటే, (గొప్ప) ధర్మము ఏమున్నది? (నీయందు దోషములేదు, అయినప్పటికీ, నీప్రతిజ్ఞ పాటించక తప్పదని అంటే) గోప్రదక్షిణము = అవును చుట్టవచ్చుటే, ఉర్విప్రదక్షిణము = భూమిని చుట్టవచ్చుట (రెంటికి పలముఒక్కటే), అంచుఁ, ఇట్టుల = ఇటువంటి ఉపాయములు, ఏమన్నను = ఎన్నిచెప్పినను, మానక = తన ప్రయత్నమును విడిచి పెట్టక, ఆ నరుడు = ఆ అర్జునుడు, ప్రార్థన సేయఁగఁ = తప్పక తన్ను పంపమని (ధర్మరాజును) వేడుకోగా, ఎట్టకేలకుఁ = తుట్టతుదకు - మిగుల కష్టముతో (తరువాతి పద్యముతో అన్వయము).

తాత్పర్యము :

నిముషాలమీద దొంగనుచంపి, ఆవును బ్రాహ్మణుడి కిచ్చి, అన్నగారిని చూచి అర్జునుడు ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము భూప్రదక్షిణకు సెలవడిగాడు 'బ్రాహ్మణులకు మేలుచేయడంకంటే ధర్మ మేమున్నది : నీవు చేసిన ఆధర్మము ఏమీలేదు. అంతగా కావాలంటే గోప్రదక్షిణచేస్తే సరిపోతుంద'ని, ఎన్నివిధాల చెప్పినా మానకుండా ధర్మరాజును ప్రార్థించాడు. తుట్టతుదకు.....

విశేషము :

తన కేళిమందిరము చెంతను పోవుటవల్లనే ఇది అంతా కలిగిందికదా అని ధర్మరాజు అర్జునిని ప్రయత్నము మాన్పడానికి ప్రయత్నించడము చాల సమంజసము.

గో అన్న శబ్దానికి ఆవు అనీ, భూమి అనీ అర్థాలున్నాయి. కాబట్టి భూప్రదక్షిణమంటే గో ప్రదక్షిణమే అని సమర్థించబోయాడు.

ధర్మతత్పరుడయిన ధర్మరాజు ప్రతిజ్ఞా భంగము చేయరాదు కాబట్టి ఈ సూక్ష్మమార్గమును చూపించాడు.

కాని, అర్జునుడి కీ ప్రయాణము తీర్థమేగాక, స్వార్థముగూడా-నుభద్రను చూచే అవకాశము కోసము. కాబట్టి ఎన్నిచెప్పినా మానక అర్జునుడు ధర్మరాజును ప్రార్థించాడు. సోదరప్రేమ చేత ధర్మరాజు విడువలేక విడువలేక విడిచిపెట్టబోతున్నాడు కాబట్టి 'ఎట్టకేలకు' అన్నది చక్కని ప్రయోగము

అర్జునుడి పట్టుదల అంతా ప్రతిజ్ఞా పాలనకోసమే అని అక్కడివారందరూ, ధర్మరాజుతో సహా అనుకున్నారంటే ఆశ్చర్య మేముంటుంది:

తనదు పురోహితుం డయిన ధౌమ్యుని తమ్ముని గారవంపు నం

దనుని విశారదున్ సకలధర్మ విశారదు వెంటఁబోవఁగా

నొనరిచి కొందఱున్ బరిజనోత్తములన్ నియమించి, యాదరం

బెనయ సమస్త వస్తువులు నిచ్చి, యుధిష్ఠిరుఁ డంపః వేడుకన్, 110

అర్థము :

యుధిష్ఠిరుడు = (యుద్ధములందు స్థిరముగానుండు) ధర్మరాజు, తనదు పురోహితుడైన ధౌమ్యుని తమ్ముని (యొక్క), గారవంపు నందనునిన్ = ప్రియమైన కుమారుడున్నా, సకల ధర్మవిశారదున్ = అన్ని ధర్మములు బాగుగా ఎరిగిన వాడున్నా (అయిన), విశారదున్ = విశారదుడను పేరుగల వానిని, వెంటన్ పోవఁగాన్ ఒనరిచి = అర్జునునివెంట వెళ్ళునట్లుచేసి,

పరిజన ఉత్తమలన్ = సేవకులలో శ్రేష్ఠులగు వారిని, కొందఱన్ = కొందరిని, నియమించి = వెంటపోవుటకు ఆజ్ఞాపించి, ఆదరంబు ఎనయన్ = మిక్కిలి ఆదరముతో, సమస్త వస్తువుల నిచ్చి = ప్రయాణమునకు కావలసిన అన్ని వస్తువులను ఇచ్చి, అంపక = ధర్మరాజు సాగనంపగా, వేడుకక = (అర్జునుడు) సంతోషముతో—తర్వాత పద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

తమ్ముడి యాత్రకు సమ్మతించి ధర్మరాజు తన పురోహితుడి సోదర పుత్రుడయిన విశారదుడన్న బహుశాస్త్రవేత్తను వెంటవెళ్ళడానికి నియమించి, తగిన సేవకులనూ, కాలసిన సాదుగ్రినీ ఇచ్చి పంపించగా అర్జునుడు చాల సంతోషముతో —

విశేషము :

సుభద్ర సౌందర్య వర్ణనల ఘట్టము అయిన తర్వాత కథ ఆరంభించడానికి “ఒక ఖామీ దివిజాండు” అని ఎత్తుకొని, ఏ పద్యముతోనూ ఆగక, సన్నివేశాలను త్వరితగమనముతో పద్యమునుంచి పద్యానికి అతుకు ఉంచినట్లు చెప్పకుంటూ రావాలన్న అభిప్రాయము కవికున్నట్లు తేటపడుతుంది.

కాబట్టి ఈ ధార 110వ పద్యముతో ఆగక, 112 వరకూ పోవడము సమంజసమే అవుతుంది.

ధర్మరాజుకు తమ్ముని యందు గల శ్రద్ధ పద్యములో స్పష్టముగా కనబడుతుంది. అర్జును డెంతటి కూరాగ్రేసరుడైనా, ధర్మరాజుకు చిన్న తమ్ముడేకదా, చిన్నవారల ప్రయాణాలలో పెద్దవారు ఈలాగు ఆదరము చూపడం లోక ప్రసిద్ధము.

విశారదుని నియమించడములో ఉన్న విశేషము. చిరకాల ఆశ్రిత కుటుంబములోని వాడున్నా, అన్ని ధర్మములూ తెలిసిన వాడున్నా—అనగా ఒక్కొక్క ధర్మశాస్త్రము తెలిసిన పదిమంది ధర్మశాస్త్రవేత్తలు చేయదగిన సహాయమును విశారదు డొక్కడే చేయగలడని నమ్మక ముతో ధర్మరాజు అతడిని నియమించాడు.

పారాంతరము :

యుధిష్ఠిరు డంపె వేడుకక

— వేదమువారూ, తిరుపతివారూ.

ధర్మరాజు సంతోషముతో పంపెను అని అర్థము 109 వ పద్యములో ఉన్న “ఎట్టకేలకు” ఇష్టము లేకపోవుటకు ఈ వేడుకక అంపెక అన్న అన్వయము సరిపడదు. తన తమ్ముడు ధర్మమునందు ఇంత పట్టుదల కలవాడు అని వేడుకకు కారణము ఉండినప్పటికీ, ఈలాగ సాగనంపుతున్నప్పుడు వేడుకపొందడం మానవతత్వము కాదనుకుంటాను.

కాబట్టి 'యుధిష్ఠిరుడంప' అని ధర్మరాజు కార్యక్రమము ముగించి, వేడుకగా అన్న పదాన్ని తరువాతి పద్యము 'పరిణయ మౌట కేగుగతి'తో కలిపి, ఈ వేడుక అర్జునుడిదే అనడం సమంజసము.

అర్జునుడు తమకించుట, మాన కన్నరుడు ప్రార్థన చేయుట, ముందు పద్యాలలో చూపించినందువల్ల, ఈ పద్యములో ధర్మరాజుని అంగీకారము కలిగింది కాబట్టి, అర్జునుడు వేడుక పడ్డాడు. దానితోనే పెండ్లికి పోయినట్లు పోతాడు.

అలంకారము :

యమకము.

పరిణయమౌట కేగుగతిఁ బొరు లనేకులు వెంటరా శుభో
త్తరముగ నయ్యెడం గదలి తద్దయుఁ దాలిమి మీఱ ధర్మత
త్పరుడయి యందునందు నులుపాలు నృపాలు రొసంగఁగా నిరం
తరమును బుణ్యతీర్థములఁ దానములాడుచు నేఁగి, యవ్వలన్, 111

అర్థము :

అర్జునుడు (112 వ పద్యములోని సునాసీర సూనుండు), పరిణయము బొటకు = పెండ్లి యాడుటకు, ఏగుగతి = వెళ్ళుచున్నట్లు, పొరులు = పురజనులు, అనేకులు = చాలమంది, వెంటరా = వెంటపచ్చుచుండగా, శుభ ఉత్తరముగా = శుభము వెంటనే కలుగ చేయునట్టి శుభలగ్నమున, ఆ ఎడగా కదలి = ఆ ఇంద్రప్రస్థమును విడిచిపెట్టి, తద్దయున్ తాలిమిమీఱ = మిక్కిలి ఓర్పు అతిశయించునట్లు, ధర్మతత్పరుడయి = ధర్మమునందు ఆసక్తి కలవాడై, అందుగా అందుగా = ఆయా రాజ్యములలో, నృపాలురు = రాజులు, ఉలుపాలు = కానుకలు, ఒసంగఁగా = సమర్పించుచుండ, నిరంతరమును = విరామము లేకుండా, పుణ్యతీర్థములగా = పావనమైన నదులలోను సరస్సులలోను, తానములాడుచు = స్నానములు చేయుచు, ఏఁగి = వెళ్ళి, అవ్వలన్ = ఆ దిక్కున (తర్వాత పద్యముతో అన్వయము).

తాత్పర్యము :

చాలమంది పురజనులూ, సేవకులూ, విభారదుడూ మొదలైన బ్రాహ్మణులూ, కావలసిన వస్తువులతో వాహనాలూ వెంట వస్తుండగా, తన ముఖములో ఉత్సాహకళ స్పష్టముగా కనబడు తుండగా అర్జునుడు పెండ్లికి తరలి వెళ్తున్నట్లు శుభముహూర్తమున బయలుదేరి, శ్రోవలో సామంతు లిచ్చిన కానుకలు తీసుకుంటూ, ఎంతో ఓర్పుతో పుణ్యతీర్థాలలో స్నానాలు చేస్తూ పోయిపోయి.....

నిశేషము :

శుభలగ్నమున పొరులందరు వెంటరాగా బయలువెడలిన అర్జునుడు పెండ్లికి వెళ్లు తున్నట్టే కనబడ్డాడు. ఈ ప్రయాణ ఫలితము మూడు పెళ్ళిల్లు ; కాబట్టి రాసున్న కార్యమును ముందుగానే “పరిణయమౌట కేగు గతి” అని కవి సూచించాడు

అర్జునుడి మనస్సులో ఉన్న సుభద్ర మీది అనురాగము, ఒక్కసారి ఎగిరి సుభద్ర ఉన్నచోటికి పోవాలని ప్రేరేపిస్తుండినా, ధర్మతత్పరుడు కాబట్టి అతడు తన పర్యటన క్రమము తప్పించకుండా, తీర్థసేవ చేస్తూ, యాత్ర సాగించాడు. అతని తమకము ఇంతంత అనరానిది ; అట్టి దానిని అణచడానికి విశేషమైన ఓర్పు కావాలి. కాబట్టే ‘తద్దయు తాలిమి మీఱ’ అని కవి అన్నాడు

నిరంతరముగా ఎన్ని తీర్థాలు చూపినా, విసుగు చెందకుండా చాల తాలిమితో స్నానాలు చేస్తూ అని గూడ ఊహించాలి.

ఈ పద్యంలో గూడా కథ ఆగకుండా పరుగెడుతూ ఉంది.

పారాంతరము :

అందునందు నరపాలురు కాన్క తొనంగగా...

దీనిలో అనుప్రాస కొరవడింది.

గం గా స్నానము

సునాసీర సూనుండు సూచె నిమజ్జ
జ్ఞనో ఘోతృత తృంక శంకాక రాతో
ర్మి నిర్మగ్న నీరేజ రేఖోన్నమ ద్భ్రం
గ నేత్రోత్సవ శ్రీని. గంగా భవానిన్.

112

అర్థము :

“నిమజ్జ.....నేత్రోత్సవ శ్రీనిన్”—నిమజ్జత్ = స్నానము చేయుచున్న, జన = మనుష్యులయొక్క, ఓచు = సమూహములనుండి, ఉత్పత్ = పైకి ఎగిరి పోవుచున్న, పంక = పాపమా (అన్న), శంకా = సందేహమును, కర = కలుగ జేయుచున్న (లేక) శంకా = సందేహమునకు, ఆకర = స్థానమైన, ఆత్మ = తనయొక్క (గంగా నదియొక్క), ఊర్మి = తరంగములయందు, నిర్మగ్న = మునుగుచున్న, నీరేజ = తామరపూవుల యొక్క,

రేఖా = వరుసనుండి, ఉన్నమత్ = పైకిలేచుచున్న, భృంగ = తుమ్మెదల వలన, నేత్రఉత్సవ = కన్నుల పండువైన, శ్రీనివ్ = శోభగలదానిని, గంగా భవాని = భిషునకు (ఈశ్వరునకు) భార్యయైన గంగను, సు నాసీర సూనుండు = ఇంద్రుని కుమారుడగు అర్జునుడు, చూచెన్ = చూచెను

సు = లెస్సయైన, నాసీర = సేనాముఖము కలవాడు — అసగా ఇంద్రుడు, అతని సూనుండు = కొడుకు — అర్జునుడు అని అర్థము

తాత్పర్యము :

గంగానది పాపహారిణి అనీ, దానిలో మునిగిన వారి పాపాలు ఎగిరి పోతాయనీ, పాపము నల్లగా ఉంటుందనీ ప్రసిద్ధి. ఆ గంగా తరంగాలు అప్పుడప్పుడు తామరల మీద పొర్లి నప్పుడు ఆ పువ్వులలోని తుమ్మెదలు నల్లగా పైకి ఎగిరిపోతుండడం చూచినప్పుడు, ఆ నదిలో స్నానము చేస్తున్న వారి పాపాలే ఎగిరిపోతున్నవా అన్న భ్రాంతిని కలుగజేస్తున్న గంగానదిని అర్జునుడు చూచాడని భావము.

విశేషము :

గంగానదిలోని తామరలు 'జనఓఘ' - జన సమూహముగాను, పైకి ఎగిరిపోతున్న తుమ్మెదలు స్నానము చేస్తున్న వారి పాపాలుగాను పోల్చడం ఈ సందర్భములో చాల సమంజసము.

ఎంతో తత్తరముతో ఎక్కడా ఆగకుండా - పద్యంమీద పద్యంతో - వచ్చిన అర్జునుడు ఈ నదీ పావనత్వము చూచి ఆగక తప్పలేదు.

గంగా దర్శనోత్సాహము ప్రకటించడానికే ఇక్కడ భుజంగ ప్రయాత పద్యాన్ని కవి ప్రయోగించాడు

సాధారణంగా తామర పువ్వులు నీటిపైనే కనబడుతుంటాయి కాని, కెరటాలు కలిగి నప్పుడు, అప్పుడప్పుడు ఆ కెరటాలు తామరలమీద పడుతుంటాయి ఆ సమయములో వాటిలో ఉండిన తుమ్మెదలు పైకి ఎగిరిపోత తప్పుడు పాపమూ, తుమ్మెదలూ, రెండూ నల్లనివే. కాబట్టి మునుగుతున్న మనుష్యుల పాపాలే అలాగు పైకి పోతున్నాయా అన్నట్లు కనబడుతుంది.

ఇంత చక్కని ప్రకృతి సౌందర్యము ఉన్నది కాబట్టి 'నేత్రోత్సవశ్రీ' అని కవి పేర్కొన్నాడు.

అలంకారము :

భ్రాంతిమంతము, అంత్యానుప్రాసము.

సంతోష బాష్ప ధారలు
దొంతరగాఁ జూచి మ్రొక్కి తోయధి వరసీ
మంతిని, నా త్రిజగ ద్దీ
వ్యంతిని భాగీరథీ స్రవంతిని బొగడెన్.

113

అర్థము :

సంతోష బాష్పముల వలన కలిగిన ధారలు, దొంతరగాఁ = ఒకధారవెంట ఒకటి-
పరంపరగా కలిగేలాగా, (అర్జునుడు ఆ గంగా భవానిని) చూచి, మ్రొక్కి = సమస్కరించి,
తోయధి.....మంతిని — తోయధి = సముద్రునియొక్క, వర = శ్రేష్ఠమైన, సీమంతి
ని = భార్యయైన దానిని, ఆ, త్రిజగత్ = మూడు లోకాలలోనూ, దీవ్యంతినిన్ = ప్రకాశిస్తూ
ప్రవహిస్తుండే దానిని, భాగీరథీ స్రవంతిని = గంగానదిని, బొగడెన్ = (ఈ క్రింది
విధంగా) స్తోత్రం చేశాడు

విశేషము :

గంగానదిని చూడగానే అర్జునుడికి ఆనంద బాష్పాలు వెల్లువలుగా కలిగాయి.

సముద్రుడికి నదులన్నీ భార్యలే. ఆ భార్యలలో గంగానది సర్వోత్తమ; అది స్వర్గ
మర్త్య పాతాళములలో ప్రవహిస్తుంటుందని ప్రసిద్ధి. కాబట్టి త్రిజగత్ దీవ్యంతిని.

భగీరథుడు గొప్ప ప్రయత్నముచేసి తెచ్చినది కాబట్టి భాగీరథి అని గంగకుపేరు.

ఈ పద్యములో బాష్పధారలతో దొంతర నిర్మించడము ఒక సౌగంధ్యము. ఈలాగే మనకవి
'నునుసిగ్గును' కూడా దొంతరులుగా చూపించాడు (ఆ. 1-169).

అలంకారము :

అనుప్రాసము.

తా సైరింప కపర్ణ యుండఁగ భవ ధర్మమ్మునం దాల్చి తే
జోఁసహ్యున్ శరణన్ముఁ గాంచి యల నీహార క్షమాభ్యుత్ కుమా
రీ సాపత్న్యముఁ గన్న మోహపుఁ బురంధ్రీ రత్నమౌ దీవ; కా
వే, నర్వజ్ఞుఁడు నిన్ను నేల తలపై నెక్కించుకో జాహ్నువీ ? 114

అర్జునుడు గంగానదిని ఈ మూడు (114 - 116) పద్యాలలో పొగుడుతున్నాడు.

అర్థము :

జాహ్నువీ = ఓ గంగాదేవీ, తేజః అసహ్యున్ = తేజస్సుచేత సహింప నలవిగాని వాడు, అనగా భరించజాలనంత తేజస్సుకలవాడైన, శరణస్మృన్ = కుమారస్వామిని, తా నైరింపక = తాను భరించలేక, అపర్ణ = పార్వతీదేవి, ఉండగఁ = (అనమద్ధురాలై) ఉండగా, భవత్ గర్భంబునఁ = నీ కడుపున, తాల్చి = భరించి, కాంచి = (ఆ శరణస్మృని) కని, అల = ప్రసిద్ధ యైన, సీహార క్షమాభృత్ కుమారీ = మంచుకొండ కూతురు అయిన పార్వతి యొక్క, సావత్స్యముఁ = సవతితనమును-అనగా ఈర్ష్యను, కన్న = పొందినటువంటి, మోహపు పురంద్రీ రత్నము = ఎక్కువ అమరాగముగల శ్రేష్ఠురాలగు కుటుంబినివి, ఔదు ఈవ = నీవే అగుదువు, కావేఁ = అలాకాని ఎడల, సర్వజ్ఞుఁడు = సర్వమూ తెలిసిన ఈశ్వరుడు, నిన్ను, తలపైన ఎక్కించుకొఁ విల ? = తలపైన ఎందుకు ఎక్కించుకున్నాడు, అనగా ఎందుకు అంత ఎక్కువగా గౌరవిస్తున్నాడు ?

తాత్పర్యము :

ఓ గంగాదేవీ, భరించనలవిగాని తేజస్సు గల కుమారస్వామిని పార్వతి సహింపజాలక ఉండగా నీవు నీ గర్భమందు భరించి అతడిని కన్నావు. దానితో పర్వతరాజ కుమారి యైన పార్వతికి సవతివయి ఈశ్వరుడికి గారాబు భార్యవైనావు. కాబట్టి అన్నీ తెలిసిన పరమేశ్వరుడు నిన్ను తలపై పెట్టుకొని అమితముగా గౌరవిస్తున్నాడు - అని తాత్పర్యము.

విశేషము :

అపర్ణ = శివుడి కోసం తపస్సుచేస్తున్నప్పుడు, పర్ణ = ఆకులను గూడ తినకుండా ఉండి నందు వల్ల పార్వతికి ఈ పేరు వచ్చింది. గొప్ప తపోమహిమ గల ఆ అపర్ణగూడా శరణస్మృని భరించలేక పోయిందని సూచన.

శరణస్మ - శరమనగా నీరు, రెల్లు అని గూడ అర్థమయ్యాయి.

గంగ యందు పుట్టినవాడు కాబట్టి గంగేయుడనీ, రెల్లులో పుట్టినవాడు కాబట్టి శరణస్మృడు, శరవణభవుడు అనీ కుమారస్వామికి పేర్లున్నాయి.

పురంద్రీరత్నము - ఈశ్వరుడికి సత్సంతాన ప్రాప్తి కలిగించినందు వల్ల గంగ పురంద్రీ రత్నము - అత్యుత్తమ కుటుంబిని అయిందని తెలుసుకోవాలి

ఎవడో ఒక అజ్ఞానికాక, సర్వజ్ఞుడు (అన్నీ తెలిసినవాడు) అయిన ఈశ్వరుడు తలపై ఎక్కించుకున్నాడంటే దానికి చాలినంత కారణ ముందవి వేరే చెప్పనక్కర లేదు. దానినే పైరూపంగా తెలిపి కవి సమర్థించాడు.

తలపై ఎక్కించుకొనడం . నిజంగా ఈశ్వరుడు గంగను తలపైనే ఉంచుకున్నాడని పురాణాలు అది ఒక పలుకుబడి, అమితంగా గౌరవించడం అని దాని అర్థము. శ్రేష్ఠవల్ల వాస్తవాన్నీ, పలుకుబడి అర్థాన్నీ జోడించి కవి చమత్కారము చేశాడు

జాహ్నువి = జహ్నుముని కూతురు. భగీరథుడు గంగను భూమికి తీసుకొని వచ్చినప్పుడు ఆ గంగ జహ్నుమహర్షి ఆశ్రమమును మంచివేస్తుంటే ఆ మహర్షి గంగను త్రాగివేశాడు. తరువాత భగీరథుడు ప్రార్థించగా ముని తన చెవిలోనుంచి గంగను విడిచిపెట్టాడు. కాబట్టే గంగకు జాహ్నువి - జహ్నుముని బిడ్డ - అన్న పేరు వచ్చింది.

ఎక్కడో మునిపల్లెలోని కన్య అయి గూడ ఈ జాహ్నువి (నీహార) క్షమాభ్యుత్ = (మహారాజ) కుమారిక కన్న మిన్న అయినది అని చమత్కారము. కాబట్టే గంగను జాహ్నువి అని చిన్న పేరుతోనూ, పార్వతిని 'నీహారక్షమాభ్యుత్కుమారి' అని 'పెద్ద పేరుతోనూ కవి సూచించాడు.

అలంకారము :

పరికరం, కావ్యలింగ, శ్రేష్ఠ.

పెల్లుసెగఁ జల్లు విన మా

తెల్లనిదొర కుతికమోవఁ దిని బ్రతుకుట నీ

చల్లదనమ్మునఁ గాదే ?

కల్లోలవతీ మతల్లి గంగమ తల్లి.

115

అర్థము

కల్లోలవతీ మతల్లి — కల్లోలవతీ = (అలలు కలిగినది)నదులలో, మతల్లి = శ్రేష్ఠురాలా. గంగమ తల్లి = గంగాదేవీ, పెల్లు = అధికమైన, సెగ = వేడిమిని, చల్లు = వ్యాపింపజేస్తున్న, వినము = కాలకూటమన్న విషాన్ని, (అధికమైన అగ్నిజ్వాలలు కక్కుతున్న విషాన్ని) కుతికమోవఁ = గొంతుమోయా (కడుపునిండుగా, ఈశ్వరపరంగా గొంతువరకు మాత్రమే), తిని = తినినప్పటికీ, ఆ తెల్లనిదొర = తెల్లని దేహచ్ఛాయగల ఆ ఈశ్వరుడు, బ్రతుకుట = (ఆ విషమువల్ల మరణించక) జీవించి ఉండడం, నీ చల్లదనమ్మునఁ గాదే = నీచలువ వల్లనే కదా (నీ మంగళసూత్ర మహిమవల్లనే కదా).

తాత్పర్యము :

అగ్నిజ్వాలలు కక్కుతుండే కాలకూటవిషాన్ని కడుపునిండా తిని గూడా నీభర్త ఈశ్వరుడు బ్రతికి ఉండడం నీ చలువవల్లనేకదా గంగమతల్లి అని భావము.

విశేషము :

విషము, అగ్నిజ్వాలలు కక్కుతూ ఉండేది తినినవాడు, తెల్లని దొర - సుకుమారుడైన రాచబిడ్డడు. తినడము, కుతికమోవ—కడుపునిండుగా చనిపోవడానికి కావలసిన కారణాలు అన్నీ ఉండినా, ఆలాగు జరుగలేదు — బ్రతికే ఉన్నాడు దీనికి కారణం గంగ అతని తల పై న, మంచుబోపీ లాగా, చల్లగా ఉండడమే అని సూచన

అంతేకాదు. భర్తకు రానున్న విపత్తు తప్పినప్పుడు అది అంతా భార్యచల్లదనమే అని భావించడం లోకములో ఉంది. కాబట్టి ఈశ్వరుడు బ్రతకడం భార్యయైన గంగాదేవి యొక్క మంగళసూత్ర మహిమ అనే అంటాడు కవి

ఈలాంటి అభిప్రాయాన్నే అల్లసానివారు మనుచరిత్రలో కనబరిచారు :

....రతి లోచ నాంబువుల వాన నిగిర్చితె పాంథబాధతై
మడియ కనంగ, అవెలఁది మంగళసూత్ర మహత్వ మెట్టిదో;

(ఆ 8-48)

గంగ పూజ్యురాలు కాబట్టి ఆమెను దేవతాభావముతో గంగమ తల్లి అని సంబోధించాడు

ఈశ్వరుడు విషమును కుతికవరకే మ్రింగినాడని ప్రసిద్ధి కాబట్టి అతడు నీలకంధుడు, గరళకంధుడు అయ్యాడు ఈ పురాణవిషయాన్ని కుతికమోవ—కడుపునిండా అన్న శ్లేషతో ప్రయోగించి కవి చక్కని చమత్కారము చూపించాడు.

పారాంతరాలు :

ఈ పద్యములో చివరిభాగము 'గంగా తటిసీ', 'గంగాజనసీ', 'గంగాతల్లి' అని పరించారు. మన కవికి ప్రియమైన అంత్యానుప్రాసం పోతుంది. ఇంత చక్కని భావంతో వ్రాసిన పద్యానికి అంత్యానుప్రాసము మరికొంత సొగసు నిస్తుంది. కాబట్టి 'కల్లోలవతీ మతల్లి, గంగమ తల్లి' అన్న పారమే బాగుంది.

అలంకారము :

విశేషము, శ్లేష, అంత్యానుప్రాసము

పువ్వురఁ బోడివై సరి

యెవ్వారన, భీష్ముఁ గాంచి యింపొందితి వీ;

వవ్వావి యెఱుఁగుదువె మా

యవ్వా, పోషింపఁ బాడియగు నను నీకున్.

అర్థము :

(పువ్వు ఆరుమేను) పువ్వారు(బోడివై = పూవువంటి(కోమలమైన) శరీరముగలదానవై సరి ఎవ్వారు ఆనక = నీకు ఎవ్వరు సాటిలే యెన్నట్లు, భీష్ముని, కాంచి = కని, ఇంపు ఒందితివి ఈవు = నీవు శోభను (క్రీర్తిని) పొందితివి, ఆ వావి = ఆ చుట్టరికపు వరుస, ఎఱుగుదువే = నీకు తెలుసునా, మా అవ్వా = తల్లి (వరుసకు ముత్తవ్వ, ప్రపితామహి), ననుక, పోషింపక, నీకు, పాడి = న్యాయము, అగుక.

తాత్పర్యము :

శ్రీ రూపములో నీవు మాతాత భీష్ముడిని కన్నావన్న సంగతి నీకు తెలుసునా అవ్వా ; ఆ వరసనుపట్టి గూడా నీవు నన్ను ఆదరించడం ధర్మమని అర్థమగుచున్నది.

విశేషము :

పువ్వారు బోడివై — జలమయమైన ఈ నదిరూపంగా కాక, పూవులాగా కోమల మయిన శరీరముగల సుందరాంగి రూపంగా ఉండి ఆస్మమాట.

ఆరూపములో గంగ శంతనుడిని వివాహం చేసుకొని, శాపగ్రస్తులైన అష్టవసువులను కుమారులుగా కన్నది వారిలో కడపటివాడే భీష్ముడు, తనకు (అర్జునుడికి) తాత.

కాబట్టి అర్జునుడికి గంగ తాతతల్లి — ముత్తవ్వ ఈ పద్యంలో గంగను “అవ్వా” అని సంబోధించడం ఎంతో అందంగా ఉంది అవ్వ అంటే అమ్మ, ఆదుది అన్న అర్థాలు గూడా ఉన్నాయి

భీష్ముడు పుట్టిన తరువాత మూడుతరాల కాలం సాగిపోయింది ఈ మధ్యకాలములో పుట్టి పెద్దలయినవారు పాండవారు అసంగతి గంగకు తెలుసునో తెలియదో అని “అవ్వావి యెఱుగుదువే?” అని అన్నాడు అర్జునుడు—ఈ విధంగా ఎరిగించాడన్న మాట.

భక్తిని చూచేకాక, బంధుత్వము చూచి గూడా గంగ తమ్ము కాపాడాలని న్యాయ నిర్వచనం చేశాడు అవ్వా మనుమల ముచ్చట్లు :

పువ్వారము అంటే తాటి, ఈత మొదలైన చెట్లయొక్క పువ్వు అని శబ్దరత్నాకరము. తాటి పూవులకూ, లేత తాటి ఆకులకూ పట్టే మెత్తటి బూజువంటి పదార్థము అని గూడ అర్థం ఇచ్చారు నిఘంటువులవారు. పువ్వారు = పువ్వు అని, పువ్వారుతీగ, పువ్వారుబోడి అన్న మాటలు చూపించారు సూ. ని వారు

పూవువలె కోమలమైన దేహం కలిగిన దానవైనా, భీష్ముడిని (= భయంకరుడిని) కన్నావు. కాబట్టి ‘నీ సరి ఎవరు న్నార’ని చమత్కారము.

లేదా, సరియెవ్వారు అనదగిన భీష్మ గాంచినాపు అని అన్వయించినప్పుడు 'పువ్వురు బోడివై సరియెవ్వారను భీష్మగాంచి' అన్న పాఠం అంగీకరించాలి

భీష్మగాంచి యింపొందితివి - గంగ శంతనుడి భార్యగా కనిన వీడుగురు వసువులను పుట్టగానే 'తొలి ఒడంబడిక ప్రకారం' నీటిలో విడిచిపెట్టి వేస్తూ ఉండేది అంతేగాని పుత్ర ప్రేమతో అల్లారుముద్దుగా కన్నకుమారుని పెంచి పెద్దజేయడములో ఉన్న ఆనందాన్ని అనుభవించలేక పోయింది ఆ కొరత తీర్చుకోడానికే భీష్మడిని గంగపాలు చేయకుండా ఆ ఆనందాన్ని (ఇంపును) పొందింది అనిభావము

పాఠాంతరము :

పువ్వురుఁబోడి నీసరి

యెవ్వారను భీష్మ ..

— తిరువతివారు

అలంకారము :

పరికరము.

సకల శుభమ్ము లిమ్మునుచు నన్నుతు లీగతిఁ జేయ నా స్రవం
తిక దయఁ దెల్పఁ బంచిన గతిం జనుదెంచె నుదంచ దూర్మికా
నికర విలోల ఫేల నళిని కలగాన లసత్ ప్రపుల్ల హ
ల్ల క సుఖదోలికా విహృతి లాలన బాలసమీర మయ్యెడఁ. 117

బంధుత్వం తెలియజేసి, నన్ను పోషించడం నీకు దర్శమనిచెప్పి, ఆ పోషించడం ఏలాగంటే సకల శుభాలూ ఇవ్వవలసిందని వివరించాడు

అర్థము :

సకల శుభమ్ములు = అన్ని విధములైన శుభములను, ఇమ్ము అనుచుఁ, ఈ గతిఁ = ఈ విధముగా, నన్నుతుల్ చేయఁ = (అర్జునుడు) స్తోత్రములుచేయగా, ఆ స్రవంతిక = ఆ గంగానది, దయఁ తెల్పఁ = తనకు అర్జునుని యందుగల దయను తెల్పుట కొరకు, పంచిన గతిఁ = పంపించినదా అన్నట్లు, అయ్యెడఁ = ఆ సమయమున, ఉదంచ బాలసమీరము—ఉదంచత్ = మిక్కిలి మెరయుచున్న, ఊర్మికా = తరంగముల, నీకర = సమూహమందు, విలోల = ఎక్కువగా కదలుచు, ఫేలత్ = ఆడుకొనుచున్న, అళిని = అడుతుమొదలయొక్క, కలగాన = మనోహరమైన పాటలచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, ప్రపుల్ల = బాగుగా వికసించిన, హల్లక = ఎర్రతామర లనే, సుఖదోలికా = హాయిగా ఉండే మెత్తని ఉయ్యెఱి

లందరి, విహృతి = విహారమునందు, లాలస = ఆనక్తిగల, బాల సమీరము = పిల్లవాయువు, చనుదెంచెన్ = వచ్చెను

తాత్పర్యము :

అన్ని కుబాలా ఇచ్చి నన్ను కాపాడవలసిందని అర్జునుడు ప్రార్థించగా, గంగానది తన వాత్సల్యం తెలియజేయడానికి పంపించిందా అన్నట్లు పిల్లవాయువు వీచిందని భావము ఈ పిల్ల వాయువు కడులుతూడిందే ఎర్రతామర ఉయ్యెలలో తుమ్మెదల పాటలు వింటూ ఆడుకుంటూ ఉండేదని వర్ణన.

విశేషము :

అది బాల సమీరము—వాయువుపిల్ల, కాబట్టి బాలకులకు కావలసిన పరికరాలన్నీ కవి సమకూర్చినాడు.

బాగా వికసించిన ఎర్రతామర మెత్తని ఊయెల, ఆ ఉయ్యెలను తరంగములు ఊపు తున్నాయి, ఆడుకుంటూన్న తుమ్మెద కాంతలు లాలిపాటలు పాడుతున్నారు ఈ సమీరబాలకుడు లాలిపాటల నిద్రమత్తులో మందముగా వస్తున్నాడని కవి హృదయము.

తరగలు ఊపుతుండడంవల్ల శైత్యము, ఎర్ర తామరలలో ఉండడంవల్ల సౌరభము, లాలిపాటలవల్ల మాంద్యము, అన్న మూడు ప్రధానలక్షణములను ఈ పిల్లవాయువులు కలిగి ఉన్నాయని అభిప్రాయము.

“బాల సమీరము” చేత గంగ తన దయను అర్జునుడికి తెలియ చేయడము ఎందుకు ?

గంగకు అర్జునుడు మునిమనుషుడు; గంగ దృష్టిని చిరుతవాడే కాబట్టి చిరుత (బాల) సమీరమునే పంపించిందని చమత్కారము.

పద్యము నడక ఊయెల ఊగినట్లే ఉండడం మరొక అందము.

అలలు పైకి లేచినప్పుడు సూర్యకాంతివల్ల తక్కు మనడం సహజము. కాబట్టి ఉదంచత్ - మిక్కిలి మెరయుచున్న అని కవి అన్నాడు.

హల్లకం అంటే ఎర్రకలువ అని వ్యాఖ్యాత లన్నారు కాని, సమయము పగలు, తామరలలో నుంచి తుమ్మెదలు ఎగురుతుంటాయి. కాబట్టి కలువ అనడం భావ్యంకాదు ఎర్రతామర అనడం న్యాయము.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, సమాసోక్తి, రూపకము.

చనుదెంచిన, హా : యని, య
 జన నాయకుఁ డలరుచున్ విశారదుఁ గని, యీ
 యనుకూల మారు తాగతిఁ
 గనుఁగొన నామోద సూచకం బైనదిగా.

118

అర్థము :

చనుదెంచినన్ = అరీతిగా పిల్లవాయువు రాగా. ఆ జననాయకుఁడు = ఆరాజు-అర్జునుడు.
 హా : అని అలరుచున్ = హాయి అని సంతోషము పొందుచూ, విశారదున్, కని = చూచి,
 ఈ, అను...గతిఁ—అనుకూల = అనుకూలముగా వీచుతున్నట్టి, మారుత = గాలియొక్క.
 ఆగతిఁ = రాకను. కనుఁగొనన్ = చూడగా, ఆమోద సూచకంబు = (మన ప్రార్థనకు)
 సమ్మతిని తెలియజేసే, సూచన, ఐనదిగా = ఐనదికదా - మనకోర్కెను గంగ అంగీకరించినట్లు
 తేటపడుతున్నదికదా. (అనుకూలముగా వీస్తున్న గాలి కాబట్టి ఆమోదసూచకము అని భావము)

తాత్పర్యము :

అనుకూలంగా వీచిన గాలికి అర్జునుడు సంతోషించి, విశారదా, ఈ గాలివల్ల గంగానది
 మన ప్రార్థనను అంగీకరించినట్లు తేటపడుతున్నదికదా అన్నారు.

విశేషము :

హా : అనడం ఆ గాలివల్ల కలిగిన సౌఖ్యానికి, గంగ ఆమోదము తెలిపినందుకూ అని
 భావించాలి.

ఈ ఆమోదములో పరిమళమూ అంగీకారమూ రెండూ ఉన్నాయి.

ఇంతేకాదు. అనుకూల — కూలమును (గట్టును) అనుసరించిన, అనగా, ఏటి
 గట్టులను ఒరసికొని వస్తున్న, మారు తాగతిఁ = గాలిరాకవల్ల, కనుఁగొనన్ = కన్నులయొక్క
 కొనలయందు - కటాక్షములయందు - కానవచ్చే, ఆమోదసూచకంబు = సమ్మతిని తెలుపునట్టిది
 అని గూడా విశేషార్థము కవి ఊహించాడు. పెద్దలు తమ ఆమోదమును (సమ్మతిని) క్రేగంటితో
 ప్రక్క చూపులతో తెలియచేయడం సహజముగదా. గాలి గట్టులను ఒరసికొని, ప్రక్క-
 వాటుగా వస్తుండడము చేత - క్రేగన్నుల సూచన అని చమత్కారము.

గాలి అనుకూలంగా ఉండడం శుభశకునంగా గూడ భావిస్తారు. అదే ఉలూచి కథ.

అలంకారము :

శ్లేష.

తల నీ గంగాతీర్థము
చిలికినవాఁ డీశ్వరుండు; చేరెఁడు లోఁ గోఁ
గలిగినఁ దరఁగలఁ దేలం
గలిగినఁ దన్మహిమ తెన్నఁగాఁ దర మగునే ?

119

ఈ పద్యములో అర్జునుడు విశారదుడికి గంగా మాహాత్యము చెప్పుతున్నాడు

అర్థము :

ఈ గంగాతీర్థము = ఈ గంగాజలమును (పవిత్రతను తెల్పుడానికి తీర్థము అన్నాడు).
తలఁ = శిరస్సుమీద, చిలికినవాడు = చల్లకొన్నవాడు (చిలికినంత మాత్రాన), ఈశ్వరుండు =
ఈశ్వరుడితో సమానుడౌతాడు (గంగ నీశ్వరుడు తలపై నుంచుకోవడం ప్రసిద్ధమే). చేరెఁడు =
చేరెడు జలమును, లోఁ = లోపలికి, కోఁ గలిగినఁ = పుచ్చుకొన అనగా త్రాగ కలిగినా.
(లేక), తరఁగలఁ = (ఆ గంగానది) అలలయందు, తేలఁ కలిగినఁ = స్నానముచేయ
గలిగినా, తత్ మహిమలు = అతని ప్రభావములు, ఎన్నఁగాఁ = ఊహించగా, తరము అగునే
= శక్యమా ?

తాత్పర్యము .

తలపై కొంచెము నీరు చిలికినంతమాత్రాన ఈశ్వరునంతటివాడు అవుతుండగా. చేరెడు
నీరు త్రాగినా, ఆ నీటిలో స్నానము చేసినా ఎంత గొప్ప ఫలము పొందునో అని భావము.

విశేషము :

ఈశ్వరుడు తన తలపై న గంగను చిలికికొన్నవాడు. ఈ పురాణప్రసిద్ధ విషయమును
చెప్పుతూ గంగా జలమును తలపై చిలికికొన్న ప్రతివాడూ ఈశ్వరునితో సమానుడవుతాడని
కవి చమత్కరించాడు.

అలంకారము :

అర్థాపత్తి. వక్రోక్తి.

‘మునుకలు గంగానదిలో
నొనరించుటకన్న భాగ్య మున్నదె ?’ యనుచుఁ
మునుకలుగంగా దిగి, పరి
జనములు కైలా గొనంగ స్నానోన్ముఖులై.

120

అర్థము :

గంగానదిలోఁ, మునుకలు = స్నానములు, - ఒనరించుటకన్నఁ = చేయుటకంటే, భాగ్యమున్నదె = అదృష్టముకలదా? అనుచుఁ = అని విశారదునితో చెప్పతూ, పరిజనములు = అనుచరులు, కైలాగు = చేయూతను, ఒసంగఁ = ఇస్తుండగా, మునుకలుగంగా = అందరికంటె ముందుగా, దిగి = నదిలోదిగి, స్నాన ఉన్ముఖుడై = స్నానము చేయుటకు సిద్ధపడినవాడై — తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

మరొక విధము :

మును కలుగంగాన్ = తనముందు కొందరు (లోతూ రాళ్ళూ వగైరాలు తెల్పడానికి) ఉండగా, తాను దిగి, పరిజనములు, కైలాగొసంగ = చేయూత నివ్వగా, స్నానోన్ముఖుడై — ఈ అర్థము చెప్పినప్పుడు అర్జునుడిముందు ఒకరిద్దరు దిగి నడుస్తుంటారు; తనతో ఒకరిద్దరు సేవకులు చేయూత విస్తుంటారు.

ప్రభువు విషయం తీసుకున్న శ్రద్ధ దీనిలో కనబడుతుంది.

పాఠాంతరము :

మునుకలు గంగానదిలో

నొసరించుటకన్న భాగ్యమున్నదె? అనుచుఁ

మును కలుగంగా నదిఁ బరి

జనములు కైలా గొసంగ స్నానోన్ముఖుడై

— తిరుపతివారూ, నోరివారూ

అప్పుడు గంగానదిలో స్నానము చేయుటకన్న భాగ్యమున్నదా అనుచు, మునుకలు గంగాఁ అది = అభాగ్యము, మును = మొట్టమొదట, కలుగంగాఁ = కలుగునట్లు, పరిజనములు కైలా గొసంగ స్నానోన్ముఖుడై అని అన్వయించుకోవాలి.

ఈ పాఠములో యమకానికి మరిరెండు అక్షరాలు జత కలుస్తాయి

అలంకారము :

యమకము

తమి నిగుడ గుడాకేళుం

డమరనదీ విమలవారి నాడుచునుండఁ

యమునానదిఁ గూడిన తో

యమునా నది తనరెఁ ద త్కచామేచకమై.

గుడా అనగా చూపుడువ్రేలికొనా, బొటనవ్రేలికొనా కలిపినప్పుడు ఏర్పడే వలయము, తలవెండ్రుకలను ఎట్టి చూచినప్పుడు ఆ వలయమునిండా ఉన్నంత దట్టమైన జుట్టు కలవాడు “గుడాకేళుడు” — ఇక్కడ అర్థముడు

అర్థము :

తమి నిగుడక = ఆసక్తి అతిశయించినట్లు, గుడాకేళుడు = అర్జునుడు, అమరనదీ = దేవనదియైన గంగయందలి, విమల వారిక = విర్మలమైన నీటిలో, అడుచున్ ఉండక = స్నానమాడుచుండగా, తత్కచ ఆమేచకమై — తత్ = ఆతనియొక్క, కచ = తలవెండ్రుకల చేత, ఆమేచకమై = అంతటను నలుపు వర్ణము కలిగినదై (మిక్కిలి నల్లగానుండి). అది = ఆ విర్మలోదకము, యమునానదిన్ = యమునానదితో, కూడిన = కలిసిన, తోయమునాన్ = జలమా అనునట్లు, తనరెక = ఒప్పెను.

తత్పర్యము :

విర్మలమైన గంగానదిలో అర్జునుడు స్నానము చేస్తుండగా, అతని తలవెండ్రుకల వల్ల ఆ నీరు యమునాది నీరులాగా నల్లగా కనిపించిందని భావము.

విశేషము :

యమునానది నీరు నల్లగా ఉండుననీ, గంగాజలము తెల్లగా ఉండుననీ ప్రసిద్ధి తెల్లగా ఉండే గంగాజలము అర్జునుని గుడాకేళాలవల్ల మిక్కిలి నల్లగా కన్పడుతూ, నల్లవి నీరుగల యమునానదిని గూడిన నీరా అన్న భ్రాంతి కలిగింది తోయము = నీరు, విధము.

ఇంకా — నది = ఆ గంగానది, యమునానదిక = యమునానదితో, కూడిన = కలిసిన, తోయమునాక = విధముగా, తనరెక = ఒప్పెను అని కూడ అర్థాంతరముంది.

వ్యాఖ్యాతలు ‘గుడాకేళుడు’ అన్న మాటకు “గుడాక = ఆలస్యమునకు, ఈళుడు = ప్రభువు — ఆలస్యము లేనివాడు అనగా అర్జునుడు” అని అర్థము చెప్పారు. ఈ అర్థం ఎంత సరియైనదై నా, ఈ పద్యములో అది సరిపడదు.

దీనిలో ప్రధాన విషయము అర్జునుని తలవెండ్రుకలు. వాటి సమృద్ధివల్ల తెల్లనైన గంగాజలము యమునానది గూడిన దానిలాగా నల్లబడి కనపడుతుంది. ‘తత్ కచామేచకమై’ అని అందుకే అన్నాడు కవి.

గుడాకేళ — ఈ శబ్దంలో ప్రస్ఫుటంగా కేళ (తలవెండ్రుకలు) అన్న మాట ప్రత్యక్షంగా కనబడుతూ ఉంది.

చేమకూర వేంకటకవి, పద్యములలోని కల్పనలకు అనుగుణమై అందాన్నిచ్చే పదాలనే పాఖిప్రాయంగా ప్రయోగించి “వాఙ్మయమరూఢి నీయంత వాడికేడి,” అన్న ప్రఖ్యాతి

నార్జించిన వాడు. కాబట్టి ఈ పద్యంలో 'అలస్యమునకు ప్రభువు' అన్న అర్థములో గూడాకేళ శబ్దం ఉపయోగించి ఉండడనడం నిస్సందేహము తర్జుని అంగుష్ఠాగ్ర సంయోగ వలయానికి సరిపడినంత దట్టమైన తలవెంట్రుకలు ఉండడం స్త్రీలలో గూడా చాల అరుదని వేరే చెప్ప నక్కరలేదు

పై పద్యములో తాను సూచించిన స్నానానక్తినే ఆధారముగా చేసుకొని ఈ పద్యము 'తమినిగుడక' అని ఆరంభించాడు

పారాంతరము :

.. . అనుర ధునీ విమల వారి ..

— వేంకట కృష్ణమూచారిగారు

అలంకారము :

తద్గుణము, భ్రాంతిమంతము, యమకము

దానము తెన్నియే నచటి తైర్థిక భూసుర సంఘమెల్ల డెం
దాన ముదమ్ముచెందఁగ నొనర్చి, దృఢవ్రతచర్య నిత్యముం
దానము చేయుచుక, హరికథా శ్రవణం బొనరించుచుండె నం
దా నముచి ద్విష త్తనయుఁ డాశ్రిత కల్పమహిరుహం బనన్. 122

అర్థము :

అందు = ఆ గంగాతీరమందు, ఆ నముచి ద్విషత్ తనయుఁడు = నముచి అన్న రాక్షసుని విరోధి (అనగా జయించినవాడు అగు ఇంద్రుని) కుమారుడు - అర్జునుడు, ఆశ్రిత = ఆశ్రయించుకొని ఉన్న వారలకు, కల్పమహిరుహంబు అనన్ = కోరిన కోర్కెలనిచ్చే కల్పవృక్షము వంటి వాడని అనుకొన్నట్లు, అచటి, తైర్థిక భూసుర సంఘము ఎల్లన్ = తీర్థయాత్రకు వచ్చిన వారి యొక్క బ్రాహ్మణుల యొక్క సమూహ మంతా, డెందానక = మనస్సునందు, ముదంబు చెందఁగన్ = సంతోషముపొందునట్లు, ఎన్నియేక దానములు = అనేకమైన దానములను, ఒనర్చి = చేసి, దృఢవ్రతచర్యక = సడలని వ్రతనిష్ఠతో, నిత్యముక = ప్రతిదినమును, తానము చేయుచుక = (పుణ్యతీర్థ) స్నానములుచేస్తూ, హరికథా శ్రవణంబున్ ఒనరించుచు = విష్ణుకథలను వింటూ, ఉండెన్

తాత్పర్యము :

ఆశ్రీతులకు కల్పవృక్షములాగా యాత్రీకులకు అనేక విధాలయిన దానాలు చేస్తూ, వ్రతచర్య సడలనీయక, నిత్యమూ తీర్థస్నానాలూ, విష్ణుకథల శ్రవణమూ చేస్తూ అర్జునుడు గంగాతీరమున ఉండెనని భావము.

విశేషము :

పద్యములో ద్విప్రాసమునూ, నాలుగు 'దాసము'లునూ చూడదగినది.

కల్పమహిరుహము ఇంద్రుని సొత్తు దానివలె కోరిన కోర్కెలు ఇస్తున్నవాడు కాబట్టి అర్జునుడిని ఈ పద్యంలో ఇంద్రుని కుమారుడు అన్న అర్థమిచ్చే 'నముచి¹ ద్విషత్ తనయుడు' అని సాభిప్రాయంగా కవి ప్రయోగించాడు ఇంద్రుడి సంబంధమువల్ల అర్జునుడు కల్పవృక్షము వంటి వాడయ్యాడని చమత్కారము

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, యమకము.

ఉ లూ చి క థ

భోగవతినుండి యెప్పుడు

భాగీరథి కడకు వచ్చి భాసిలు ము నే

నాగకుమారిక య య్యెల

నాగ యులూచి తమి నొక్కనాఁ డటఁ జెంతన్,

123

అర్థము :

ఏ నాగకుమారిక = ఏ సర్పకన్యక - భోగవతినుండి = భోగవతి అన్న నాగలోక రాజుదాని నుంచి, మున్ను = ఇంతకుముందు, ఎప్పుడుకా = నిత్యము - తరుచుగా, భాగీరథి కడకుకా = గంగానది ఒడ్డునకు, వచ్చి, భాసిలున్ = ఆనందిస్తుండేదో, ఆ ఎలనాగ ఉలూచి = ఉలూచిఅనే ఆ లేబ్రాయపు చిన్నది, తమిన్ = చీకటిలో - చీకటి ఉంటుండగనే - వేకువజామున అన్నమాట, ఒక్కనాడు = (అర్జునుడు గంగాతీరాన విడిసియున్న రోజులలో) ఒక రోజున, అటకా = ఆ గంగాతీరమున, చెంతన్ = ఒక వైపున - ఒక ప్రక్కను ... పై పద్యముతో అన్వయము.

1 నముచి:— దేవదాసవ యుద్ధములో ఇంద్రుడు నముచి అన్న అనురుడిని వజ్రాయుధంతో కొడతాడు నముచికి ఏమీ బాధ కలుగదు. అప్పుడు ఆకాశవాణి "ఈ నముచి కడిసినదాని వల్ల గాని, ఎండినదాని వల్ల గాని చావులేకుండా ఉండెలాగ వరము సంపాదించాడు" అని చెప్పుతుంది. అది విని ఇంద్రుడు పేషము (= సురుగు) లో కొట్టి వాడిని చంపాడని పురాణ కథ

తాత్పర్యము :

నాగలోక రాజధాని భోగవతీ నగరంనుంచి తరుచుగా గంగా తీరానికి వస్తూఉండే ఉలూచి అన్న నాగకన్యక ఆ నాడు తెల్లవారు జామున ఆ గంగానది ఒడ్డున ఒక ప్రక్కను...తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

విశేషము :

ఈ ఉలూచీ ఘట్టములో కవి చాలా శ్రమా శ్రద్ధా తీసుకొని రచనపాగించాడు స్థలాన్ని గురించిన వివరాలూ, కాలము ఎలాగ గడిచిందో ఆ వివరాలూ, మనసు ఏ విధంగా చూడతూ వచ్చిందో ఆ వివరాలూ పాఠకులకు వాచాగా చెప్పకుండానే, చాల పదుతూరంగా అందిచ్చాడు అందుకే ఈ ఘట్టాన్ని శ్రద్ధగా చదవాలని మనవి

ఉలూచి నాగకన్యక అయినా ఎప్పుడూ - చాల తరుచుగా గంగా తీరానికి వస్తూ ఉండేది, అలా రావడానికి ప్రత్యేకమయిన కోరిక గాని, ఉద్దేశం గాని లేదని, షికారుకోసమే వస్తూండే దీని మనము భావించాలి.

తమి = కోరికతో అని చెప్పడానికి ఎవ్వరికీ అభ్యంతరం లేదు కాని ఆ కోరిక ఏమిటో ఇక్కడ గాని, ఇక మీదట గాని కవి చూపలేదు అందుచేత 'తమి' అన్నది అర్థ గౌరవంలేని ఊత పదమవుతుంది

దానిని మన మంగీకరించలేము. కాబట్టి తమిన్ అంటే ఓకటి ఉంటూ ఉండగనే — వేకువజామున అని అర్థం చెప్పకున్నాము తమి అంటే ఓకటి అని గూడా అర్థమంది. అయినా ఆ అర్థం ఇక్కడ చెప్పడానికి చాలినంత ఆధార ముండాలి కదా చూడండి :

దీని తరువాతి పద్యములో 'హిమరసైక సైకతమ' = డుంచుతో బాగా తడిసిన ఇసుక తిన్నెను కవి చూపించాడు ఇంకా ఎండ ఎక్కిలేదన్న మాట

దీనికితోడు, భారతములో నన్నయభట్టు గూడ ఈ సన్నివేశము "ఒక్కనాడు ప్రభాతంబ విధివార్వకంబుగి..." (ఆది 8-127) జరిగినట్టు చెప్పాడు ప్రభాతంబ = ప్రభాతమునందే అని నిశ్చయం

ఈ 'తమి' కాలాన్ని తెలియజేసినట్లే, నాలుగో చరణం చివరనున్న 'చెంత' అన్నది స్థలాన్ని తెలియజేస్తుంది.

చెంత = సమీపమున అని చెప్పితే కాదనే వారుండరు. కాని ఇక్కడ 'సమీపమున' అని అర్థం చెప్పి, దీని తరువాతి పద్యంలోని 'దవులనే చూచి' అన్నమాటలతో సమన్వయించడం కష్టమవుతుంది. ఆ 'దవులనే చూచి' అన్న మాటలు చాల అర్థగౌరవంతో కవి ప్రయోగించాడు. కాబట్టి ఈ అర్థానికే ప్రాధాన్యమివ్వాలి, సమీపముని చెప్పకూడదు.

అందుచేత 'చెంతన్ = ఒక ప్రక్కను, ఒక వైపున' అని అర్థం చెప్పుకున్నాము. ఈ అర్థాన్ని సమర్థించడానికి 125 వ పద్యములో 'మనమునఁ బెనఁ గొనఁగఁ జేరి మాయాన్వితయై' అని కవి ఉలూచి మాయాన్వితమై దగ్గరకు వెళ్ళిందని చెప్పాడు.

అది విశాలమైన ఇసుక బయలు అర్జునుడు యాత్రికులతోనూ, బ్రాహ్మణులతోనూ, పరివారంతోనూ మణిలీ చేసి ఉన్నాడు కాబట్టి ఉలూచి మొదట ఆ గుంపు దగ్గరకు పోవడానికి వెనుక తీస్తుంది. తరువాతి అతిదీని దగ్గరగా చూడాలన్న ఉద్దేశం కలిగినప్పుడు 'మాయాన్వితయై' చేరుతుంది.

1. ఉలూచి అర్జునుడిని చూడడము పేకుపజామున అనీ, 2 దూరమునుంచే మొదట చూచిందనీ మన మీరెండు విషయాలూ జ్ఞాపకముంచుకోవాలి

హిమ రసైక సైక తమునందు విహరించు

తైరవేషు వేష, ఘన నిభాంగు,

నెనరు దవుల యవులనే చూచి క్రిడిగా

నెఱిగి, యౌర : యౌర గేందు వదన,

124

ఉలూచి తొలిచూపునూ, దాని పర్యవసానాన్ని ఈ క్రింది పద్యాలలో కవి వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

హిమరస ఏక = మంచు నీరు ప్రధానముగా ఉన్న—మంచు తడి బాగుగా ఉన్న, సైకతమునందు = ఇసుక బయలుమీద, విహరించు = ఇటునటు తిరుగుచుండిన, తైరవ ఇషు వేషు—తైరవ = తెల్లకిలువను, ఇషు = బాణముగాగల మన్మధునియొక్క, వేషు = రూపముకల వానిని, ఘన నిభ అంగున్ - ఘన = మేఘముతో, నిభ = సమానమైన (వల్ల నైన), అంగున్ = శరీరముగల వానిని (అర్జునుడిని), దవులనే = దూరమునుంచియే, చూచి, నెనరు = వలపు - ప్రేమ, యవులన్—తగులన్ = తనకు కలిగిన కారణముచేత, క్రిడిగాన్ = ఇతడే అర్జునుడని, ఔర : = ఎంత ఆశ్చర్యము : ఔరగ ఇందువదన—ఔరగ = ఉరగ (సర్ప) సంబంధమైన, ఇందువదన = చంద్రముఖి (ఉలూచి), ఎఱిగి = గుర్తించి... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

మంచుతో తడిసి ఉన్న గంగాతీరమున పరారుచేస్తూ ఉండిన మన్మథాకారుడిని దూరం నుంచి చూచి, అతనియందు తన మనసులో ప్రేమ కలిగినందువల్ల ఇతడే అర్జునుడని మహా ద్యుతంగా ఉలూచి గుర్తించి.....

విశేషము :

ఉలూచి ఇంతకు పూర్వము అర్జునుడిని చూచి ఉండలేదు అయినా ఇతడే అర్జునుడని గుర్తించింది దీనికి కారణం అతడియందు తనకు నెనరు కలగడమే

ఇక్కడ నెనరు అంటే కొంచెము అభిప్రాయ భేదము కనబడుతుంది వేదమువారూ, బులుసువారూ “నెనరు దవులన్ = స్నేహభావము తగులుకొనునట్లుగా” అని అర్థం చేపన్నారు

ఆ నెనరు కేవలము స్నేహభావమే అయితే దానివల్ల అర్జునుడని గుర్తించడానికి అవకాశ ముంటుందా ? ఎలాగు ?

‘నెనరు = (ప్రీపురుషుల) వలపు, మోహము’ అని సూర్యరాయ విమంతువు వారు అర్థముచెప్పి, దానిప్రయోగానికి విజయవిలాసములోని ఈ పద్యాన్నే చూపించారు కాబట్టి నెనరు అంటే వలపు, ప్రేమ అని చెప్పడమే సమంజసము.

ఆమె హృదయము ఇంతకు పూర్వమే, ద్రౌపదీ స్వయంవర విషయము నాగులు చెప్పగా వినినందువల్ల, అర్జునుడికి అర్పితమయి ఉంది ఈ మాట దీని తరువాతి పద్యములలో తేట పడుతుంది అర్జునార్పితమయిన తన మనసును ఆకిర్పించిన వ్యక్తి అర్జునుడు కాక మరొక్కడు కాజాలడని ఉలూచి నిశ్చయించింది

శాకుంతలములో దుష్యంతుడు ఈ లాంటి హృదయ ప్రవృత్తి నే అధారంగా చేసుకొని రుషి ఆశ్రమములో ఉన్నప్పటికీ శకుంతల తాపసాంగనకాదు అని నిశ్చయించాడు కదా :

అపూర్వమయిన విషయం కాబట్టి ఇక్కడ కవి ‘ఔర : ఔరగేందువదన’ అని ఆశ్చర్యం ప్రకటించాడు ఈ అర్థ గౌరవం రేకుంటే ఈ ఔరా : కేవలం అనుప్రాసకోసం వేసుకున్న మాటగానే కనిపిస్తుంది

ఈ పద్యములో ఉలూచి ప్రేమలో ఉన్న అధిక్యాన్ని కవి నిరూపించాడు

అర్జునుడు నల్లనివాడూ అందమైనవాడూ అని రెండోచరణ భావము.

అలంకారము :

కావ్యలింగ, చక్కని చేకాసుప్పొసము

మును ద్రౌపదీ స్వయంవర

మున కేగిన కామరూప భోగుల వలన

వినియున్న కతనఁ దమకము

మనమునఁ జెనఁగొనఁగఁ, జేరి మాయాన్వితయై,

అర్థము :

మును = ఇంతకు పూర్వము, ద్రౌపదీ స్వయంవరమున కేగిన, కామరూప = ఇష్టమైన ఆకారమును ధరించగల, భోగులవలనన్ = నాగులవలన, వినియున్న కతనన్ = వినియుండిన కారణముచేత, తమకము = మోహము, మనమునన్ = మనస్సునందు, పెనఁగొనఁగన్ = పెనవేసుకొనగా — అతిశయించగా, మాయాన్వితయై = మాయతోకూడినదై, చేరి = (ఎవ్వరికీ కనబడకుండా) అర్జునునకు దగ్గరగా పోయి — తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

కామరూపాలతో ద్రౌపదీవివాహము చూడడానికి వెళ్ళిన నాగులవలన ఇంతకు పూర్వము విని ఉండిన కారణంచేత, తన మనసులో అర్జునుడి యందుగల మోహము అతిశయించింది, ఉలూచి తన మాయవల్ల ఇతరులకు కనిపించకుండా అర్జునుడి దగ్గరగా పోయి...

విశేషము :

ద్రౌపదీ స్వయంవరానికి వెళ్ళినప్పుడు నాగులు సర్పాకారంలో కాక, మానవ రూపాలలో వెళ్లారనీ, అలా వెళ్ళడానికి వారికున్న కామరూప శక్తిని ఉపయోగించారనీ భావము.

ఇప్పుడు భారతవర్షములో ఉన్న అస్సాం ప్రాంతానికి కామరూపదేశమన్న పేరుంది. అంతేకాక, అక్కడ ఇప్పుడు గూడా నాగజాతివా రున్నారు. ఈ అభిప్రాయముగూడా మనకవికి ఉండవచ్చును. కామరూపభోగులు = కామరూపదేశంలోని నాగులు అని విశేషార్థము గ్రహించ వలసిుంటుంది.

కామరూప భోగులు - కామ = మన్మథుని యొక్క, రూప = రూపముగల, భోగులు = నాగులు (సుందరులైన నాగకుమారులు) అని గూడా అర్థం చెప్పవచ్చును. అట్టివారు పొగడడం వల్ల అర్జునుడు వారికంటే ఎక్కువ అందముగలవాడని, ఉలూచి భావించింది.

వీరుడూ అందగాడూ అయిన ఆ అర్జునుడినే వరించాలని ఇంతకుముందే విశ్చయించుకుంది.

ఉలూచికి మొదటనే నాగుల మాటలవల్ల అనురాగము అంకురించి ఉంది. ఈ ఘట్టములో (ఇప్పుడు పైపద్యములో) ఆ సుందరాకారుని చూచింది; అనురాగము కలిగింది. చూచినందువల్ల కలిగిన అనురాగమున్ను, వినికీడివల్ల కలిగిన అనురాగమున్ను, రెండూ తీవలలాగా పెనుచు కున్నాయి అందుచేతనే “మనమునఁ బెనఁగొనఁగా” అని సాఖిప్రాయముగా కవి అన్నాడు.

దగ్గరగా ఉండి అర్జునుడిని తనవితర చూడాలనే అభిలాష కలగడం సహజము. వీలాగ పోగలదు; అవరిచిత. కాబట్టి ఇతరులకు కనిపించకుండా ‘మాయాన్వితయై’ దగ్గరగాపోయింది అని గ్రహించాలి.

గు ట్టసియాడ, గబ్బి చను గుట్టలపైఁ బుల కాంరు రావళుల్
తెట్టువ గట్టఁ, గోరికలు దేటలు పెట్టఁగ, వేడుకల్ మదిఁ
దొట్టికొనంగ, నచ్చెరువు తొంగలి తెప్పల వీఁగనొత్తఁగాఁ,
బెట్టిన దండ దీయక విభీత మృగేక్షణ సూచె నాతనిన్.

126

అర్జునుడిని వరించిన సంగతి ఇంతవరకు తాను బయటపెట్టలేదు. తన ప్రేమను గుట్టుగానే ఉంచింది ఈ రహస్యము ఇప్పుడు బయటపేయడమా, మానడమా అని మనసు ఊగులాడుచున్నది

అర్థము :

గుట్టు = తన రహస్యము, అసియాడన్ = ముందువెనుక లాడుచుండగా, గబ్బి = పుష్టి గల, చనుగుట్టల పైన్ = కొండలవంటి చనుల పైన, పులక అంకుర ఆవళుల్ = పులకల మొలకల వరుసలు. తెట్టువ కట్టఁ = తెట్టెగా ఏర్పడుతుండగా, కోరికలు, తేటలుపెట్టఁగన్ = తేరుకొంటూ ఉండగా, వేడుకల్ = వినోదములు—అనుభవాలు, మదిఁ = మనస్సునందు, దొట్టికొనంగఁ = ఒకదాని వెనుక ఒకటి (అలలవలె) నెట్టుకొంటుండగా, అచ్చెరువు = ఆశ్చర్యము. తొంగలి తెప్పలన్ = వాలు రెప్పలను, వీఁగఁ, ఒత్తఁగాఁ = వెనుకకు నెట్టుచుండగా (కనుగ్రుడ్లుముందుకు పొడుచుకొని వచ్చినవా అన్నట్లు) విభీత మృగ ఈక్షణ = బెదిరినలేడి వంటి కన్నులుగల ఆ ఉలూచి, పెట్టిన దండ = ఎక్కడ ఉంచిన చేతిని ఆక్కడే ఉంచి, తీయక = కదల్చకుండా (కొయ్యబారినట్లు), ఆతవిఁ చూచెన్ = ఆ అర్జునుని చూచెను.

విశేషము :

అర్జునుని చూడకుండానే ఉలూచి ఏనాడో అతడిని ప్రేమించింది దూరంనుంచి అతడిని చూచిన తొలిచూపులోనే ఆమెమనసున చలనము కలిగింది అతడే అర్జునుడని నిశ్చయించింది.

ఆమె ప్రేమను ఇంతవరకు, ఎవ రేమనుకుంటారో అని, గుట్టుగానే ఉంచింది ఇప్పుడా గుట్టును బయల్పరచడమా మానడమా అన్న సమస్య ఆమెకు కలిగింది.

తాను అతడిని ప్రేమించినట్లుగా వెల్లడిస్తే అతడు ఆ మాట నమ్మునో నమ్మడో లేక, తప్పుగా భావించునేమో : బయటపెట్టకపోతే, మరల ఇటువంటి అవకాశం చిక్కుతుండా (లోకము గాని లోకము వాడు కదా) అని మనస్సు ముందు వెనుకలాడుతూఉంది. దీనినే కవి 'అసియాడుట'అని సూచించాడు.

ఈ ఆందోళనలో రహస్య ప్రకటన తప్పకుండా చేయాలని తాను అనుకొనినప్పుడు, అమెలోని ఉష్ణరక్తము ఉద్దేకముచెంది, సరసరాలు ఉత్తేజిత మవుతాయి. "అవును అదే మంచిది" అని ఆ అభిప్రాయాన్ని బలపరుస్తున్నట్లు శరీరములో రక్తము పరువులెత్తుతుంది. దీని ఫలితంగా స్తనాది ప్రదేశములందు గగుర్పాటు కలుగుతుంది. తన ఊహాబలానికి ఈ రక్త

బలము తోడయినందువల్ల రెట్టించిన బలముతో సందేహాలన్నీ తొలగిపోయి, అభిప్రాయాలు (కోరికలు) తేటపడతాయి. అర్జునుడికి తన్నెరుకపరచుకోవడమే కర్తవ్యము అని స్పష్టమవుతుంది.

ఇంకేముంది? అర్జునుడికి తన్ను తెలియపరచుకుంటుంది, అతడు తప్పక అంగీకరిస్తాడు. తర్వాత—ఇద్దరూ ఆనంద దోలికలలో ఊగుతూ, వేయివిధాల వినోదాలతోనూ, క్రీడలతోనూ కాలక్షేపము చేస్తుంటారు. అని తాను అనుభవించబోయే సౌఖ్యాలు—ఒకదానిని శ్రోసుకుంటూ మరొకటిగా కానవస్తాయి. దీనినే కవి 'వేడుకల్ మదిన్ దొట్టికొనంగ' అన్నాడు.

అహ! ఎంత ఆనందము! ఎంత వినోదము! ఇదంతా నాదే కదా? అని ఆశ్చర్యముతో గుడ్లప్పచెప్పి చూడడం సహజము అప్పుడు రెప్పలను వెనుకకు నెట్టి, గుడ్లు ముందుకు వస్తున్నాయా అన్నట్లు కనబడతాయి. దీనినే 'తొంగలి జెప్పల పీఠగ నొత్తగా' అన్నాడు మన కవి.

ఈ విధంగా ఊహల వల్ల కలిగిన ఆనందంతో కదలక మెదలక కొయ్యబారినట్లు చూస్తుండడానిని కవి 'పెట్టిన దండ తీయక' అని వర్ణించాడు.

ఆశ్చర్యమూ, ఆనందమూ అమె కన్నులలో కనబడుతున్నాయి కాబట్టి ఉలూచిని ఈ పద్యములో కవి 'విభీత మృగేక్షణ' అని సార్థకముగ పేర్కొన్నాడు.

ఈ మానసిక పరిణామాన్ని మన చేమకూర కవి క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతములో వర్ణించాడు. 1900 ప్రాంతంలో ఎచ్. జి వెల్పు అన్న మహామేధావీ, రచయితా, తన 'లవ్ అండ్ లూయిషామ్' అన్న నవలలో ఈలాటి వర్ణనే చేశాడు: తర్కబలానికి రక్తబలము లభించినప్పుడే కర్తవ్యం నిర్ణయించడం జరుగుతుందని చెప్పాడు ఆ వర్ణన

(Youthful blood took up the suggestion)

The thought of Bonover (the obstacle) arose only to be dismissed and besides —

Yes, he would go out and find her and speak to her Nothing could stop him.

Once that suggestion was taken, his imagination became riotous with things he might say, attitudes he might strike and a multitude of vague fine dreams about her. He would say this, he would say that, his mind would do nothing but circle round this wonderful pose of lover.

What a cur he had been to hide from her so long! What could he have been thinking about? .. ..

అనువాదము :

“(అమెతో మాడ్లాడాలన్న సూచనను యౌవన రక్తము అంకించుకుంది)

ఇంతవరకు అవాంతరంగా కనబడిన టౌనౌవర్ ఒక్కసారి స్ఫురణద్రు వచ్చాడు ఆ స్ఫురణ అర విముషములో అంతరించిపోయింది ఇంతేకాదు—

అవును, కాను బయలు దేరాలి, అమెను చూడాలి, అమెయ్ మాటలాడాలి, తన్ను ఏదీ అడ్డలేదు.

ఈ విశ్వయంతో అతని మనసంతా అల్లకల్లోలమయింది అనదలచిన మాటలూ, చేయదలచినపనులూ మనసులో నిండిపోయాయి. స్పృహగా లేనటువంటి స్వప్నవిన్యాసాలు, వేలసంఖ్యను, భావమంతా భర్తీ అయి పోయాయి ఈలా గంటాను, అలాగుచెప్పురాను, అని ఊరక అతని మనసు తన అనురాగభావము చుట్టూ వలయాలు చుడుతూ పరిభ్రమిస్తూ ఉంది

ఇన్నాళ్ల అమెతో చెప్పకుండా ఉండడం ఎంత తెలివిమాలిన పని! ఎందుకాలాగు చేశాను? .

నిన్న మొన్నటి ఎచ్. జి వెల్పు మహామేధావికీ, మున్నూటయ్యాభై సంవత్సరాల నాటి చేమకూర కవికీ ఉన్నటువంటి భావసాదృశ్యము గుర్తించడం మనకు గర్వకారణం కాదా :

ఇంత అమోఘమైన భావముతో చేమకూరకవి వ్రాసిన ఈ పద్యమును మన సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతలు - జూలూరువారూ, వేదమువారూ - ఏవిధంగా అర్థముచేసుకున్నారో తెలుసుకోవడం పాఠకులకు శ్రేయస్కరము

జూలూరువారు : “గుట్టసియాడ - గుట్టనగా మర్మస్థానము అది అసియాడ ననగా- లోగా చలించగనున్ను, గబ్బి చనుగుబ్బలపై (అది వారి పాఠము) = చలించ నటువంటిన్నీ గుబ్బల వంటిన్నీ చన్నులమీద.....” అని వ్రాశారు.

వేదమువారు : “గుట్టు = మర్మస్థానము, అసియాడ = చలించగా..... అని వ్యాఖ్యానించారు.

ఉలూచి మాయాన్వితయై చేరి చూడగానె, మన వ్యాఖ్యాతలు పెద్ద గంతువేసి “మర్మ స్థానాన్ని” చలించినట్లు చేశారు. ఈ పద్యములో ఉన్న తక్కిన విషయాలను సవిమర్శంగా అవగాహన చేసుకొన్నట్లు కనబడదు; వాటిలో ఉన్న కార్యకారణ సంబంధము వారికి గోచరించి నట్టలేదు. అనహజమూ, అపసవ్యమూ, అనదగిన అర్థము చెప్పారనక తప్పదు.

మహాపండితులయిన వారు ఈలాంటి అన్యాయము చేయడానికి కారణము ఏమయి ఉంటుందని అలోచిస్తే, మనకు ఒక్క విషయము కనబడుతుంది - వారు గొప్ప లాక్షణికులు

కాబట్టి ఇటువంటి సందర్భాలలో కవులు వర్ణించే 'సాత్వికభావాలను ఎన్నింటికి వీలుంటే అన్నింటిని ప్రకటించడమే వ్యాఖ్యాతల కర్తవ్యమనుకొని ఉంటారు

పులకాంకురాలు (గగుర్నాటు) ఉంది కాబట్టి 'రోమాంచము' అన్న సాత్వికభావమూ, పెట్టిన దండదీయక (క్రూర్యుడారిసెట్లు) నిలిచింది కాబట్టి 'స్తంభము' అన్న సాత్విక భావమూ పద్యములో కనబడుతున్నాయి కాబట్టి, వాటికి 'కంపము'ను కూడ కలపవచ్చునని ఆ గుట్టును కదిలించారనుకోవాలి

ఈ విషయములోనే ఇంకా అన్యాయ మూహించినవారు ఈ పద్యములోని ఇతర సౌగంధ్యాలను గుర్తించలేక పోయారంటే ఆశ్చర్య మేమంటుంది

పద్యములోని తెట్టువ కట్టడమూ, తేటలు పెట్టడమూ, తొట్టికొనడమూ అన్నమాటల ఉపయోగంవల్ల వారి కింటికి నీరు కనిపించి ఉండదనే అనాలి

ఈ పద్యములో చూపించిన చక్కని మానసిక పరిణామాల వర్ణనతోగూడా మన కవి శృప్తిచెందలేదు మరికొంత చమత్కారాన్నీ అందాన్నీ దీనితో జతపరిచాడు.

గాలివీచినప్పుడు చెరువులోగాని, గుంటలోగాని ఉన్ననీటిలో కొంత కదలిక కలుగుతుంది. అప్పుడు అనీటిమీద తేలుబూడిదన్న గడ్డిగాదరా, అకూ అలమూ, అంతా పోయిపోయి చెరువులో ఉన్న ఏ కొయ్యచుట్టో, ఏ రాతిచుట్టో—వీటి లేకపోతే — గట్టుదగ్గరో తెట్టెకట్టి ఉంటుంది అప్పుడు దానిలోని నీరు తేటగా కనిపిస్తుంది. ఆ తేటనీటిలో అలలు ఒకదానిని ఒకటి తోసుకుంటూ స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి.

నిత్యమూ జరుగుతుండే ఈ విషయాన్ని కవి ఈ పద్యములో చమత్కారముగా ఉపయోగించాడు.

గుట్టలంటే చెరువు మధ్యభాగము అన్న అర్థముగూడా ఉంది. దీనియందు గాలివల్ల కలిగిన చలనము అసియాదడము, దానివల్ల గుట్టలవంటి చనుగుబ్బల దగ్గర పులకలు అన్న గడ్డి మొదలైనవి తెట్టెకట్టడము; దీనిఫలితముగా కోరికలు తేటలుపెట్టడము, అప్పుడు తా ననుభవించు బోయే నేయివిధాల వినోదాలు అలలులాగా ఒకదాని నొకటి నెట్టుకుంటూ స్పష్టముగా కనబడడము—అన్నీ కవి నిరూపించాడు

1 సాత్విక భావాలకు 'కావ్యాలంకార సంగ్రహము'.

స్తంభ మచంచలత్వః మవసత్వ మగుం బ్రశయంబు; దృగ్ధలో
జ్ఞాంభూ మశ్రువోః, జెమట స్వేదము; గర్భదవాక్య వైఖరీ
గుంభము నిన్వృత్తత్వము; తగుం బులకంబన రోమహర్షణా
రంభము; కంపఘో వడఁకు, భామకుఁ బాంధుయచుల్ వివర్ణతల్

దీనిని పారకుడు గుర్తించవలెనన్న ఉద్దేశముతోనే, ఆశ్చర్యము అని అనడానికి అబ్బురము అనిగాని, విస్మయము అనిగాని అనకుండా “అచ్చెరువు” అన్న పదమును ప్రయోగించాడు. అమాటలోనే ‘చెరువు’ ఉంది అదే పారకుడికి హెచ్చరికగా కవి పొగసుగా ఉపయోగించాడు

“చెఱువు - అచ్చెరువు” ఈ రెంటికి దగ్గర సంబంధము ఉంది చమత్కారము చూపవచ్చునన్న అభిప్రాయము కవికి ఈనాటిదికాదు సారంగధర చరిత్ర వ్రాసిననాటికే అతడి పొగసును గుర్తించుకొని ఉన్నాడు

గుండుమెడ గట్టి భూభుజంగుండు నిండు

చెఱువులోఁ బడఁబోఁగ నచ్చెరువుగాఁగ

—సారంగధర (3-248)

అని వ్రాశాడు. కాబట్టి అచ్చెరువు అని వ్రాసినప్పుడు చెఱువు అన్న భావము కవికి స్పష్టముగా ఉన్నదని నిర్ధారణ చేయవచ్చును.

శ్లేషవల్ల ఈలాటి చమత్కారము కనపరచిన సన్నివేశంలో చెఱువు, అచ్చెరువు అన్న మాటలలోని అ—రల విచక్షణ మడికట్టుకొన్న లాక్షణికులు గూడా చేయరు.

ఇటువంటి సన్నివేశాన్నే అల్ల సాని పెద్దన మనుచరిత్రములో —

మునుముఁ పుట్టెడు కొంకు లొల్యము నిడన్ మోదంబు విస్తీర్ణతఁ

జొనువన్ కోర్కులు క్రేళ్ళు ద్రిప్ప, మది మెచ్చుల్ తెప్ప లల్లార్ప, న

త్యనుషంగ స్థితి తీచ్చపాటొదవ . . . . .

అని వర్ణించాడు దానికి దీనికి ఉన్న వ్యత్యాసము సహృదయులు గుర్తించగలరనే నమ్ముతాను.

మానసిక పరిణామాలను వర్ణించడము మన కవులలో చాల అరుదన్న అవవాడు తొలగిండా లన్న ఉద్దేశముతోనే ఈ పద్యాని కింత విపులంగా వ్రాశాను దీనిని పారకమహాశయులు మన్నిస్తారనే ఆశిస్తున్నాను.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి, శ్లేష, సమాసోక్తి.

ఏణాఁగి నపుడు వెడ నిం

గాణిం గొని యలరుఁ దూపుగమిఁ జక్కెరయే

భాణముగాఁ గలిగిన కం

భాణపు దొర పింజపింజ గాదఁగ నేసెన్.

అర్థము :

చక్కెరయే = సంచదారయే. ఖాణముగాన్ కల = ఆహారముగా కలిగిన (చిలుక). కంఠాఖణముదొర = వాహనముగాగల రాజు (అనగా, చిలుకరొతు-మస్త్రతుడు). ఆపుడు = ఆలాగు 'పెట్టిన దండతీయక విభీత మృగేక్షణ'గా ఉలూచి చూస్తు ఉండిన సమయమున. వెడ సింగాణీ = చెరకు వింటిని, కొని = అందుకొని, అలరు తూపుగఱున్ = పూపు బాణాల సమూహమును, పింజపింజ గాడగ = ఒకబాణము పిడిని దాని తరువాత వేసిన బాణముపిడి తాకుతూ వెళ్ళినట్లు - త్వరత్వరగా, ఏణాక్షీ = ఆ లేడికన్నులుగల ఉలూచిని, ఏసె = గురిచేసికొన్నాడు

తాత్పర్యము :

ఆలాగు కొయ్యబారి చూస్తున్న ఉలూచి నప్పుడు మన్నుడుడు, మరికొంత ఉద్రేకము కలిగించడానికి పూవులమ్ములు - పిడికిపిడి తగుల్తూ పోయేలాగా - గురిచేసి కొట్టాడని భావము

విశేషము

ఈ పద్యములో కవి మన్నుడుడిని వర్ణించడములో చక్కని చమత్కారము చూపించాడు. ఈ మన్నుడుడికి విల్లా, చెరకు—తీయనిది, బాణములా, అలరుతూపులు—మృదువులా మధుర పరిమళవంతములా, వాహనమా, చక్కెర దాణాగా తిని బ్రతికే చిలుక వీటివల్ల ఉలూచికి కలిగిన కామోద్దీపనము గూడ తీయని వలపులను పుట్టిస్తుందని ధ్వని

ఆహారాన్నిపట్టే స్వభావ ముంటుందని ఒక సిద్ధాంతము.

జన్యజనకంబులకు భేద శంకలేదు.

దేహ మన్నజ మిందు సందేహమేది

— శ్రీనాథుడు.

కాబట్టి చిలుకా తీయనిదే అనాలి.

పింజ - (నం. పుంఖ) బాణములో ములికి కాని చివర పుంఖానుపుంఖము అనగా ఒక బాణానికి దాని తరువాత వేసిన బాణానికి మధ్య ఎడము లేకుండా అని భావము

బాణాలకు పింజదగ్గర పక్షి ఈకలు గూడా ఉస్తారు. అవి త్వరగా పోగొన్నప్పుడు—గొరు వంకరొదలని గూడా కవులు వర్ణిస్తారు. వెండితోనూ బంగారముతోనూ గూడా ఈ పింజలు తయారు చేస్తారని మన పురాణాలు తెలుపుతాయి

128 వ పద్యములో కవి చూచిన విభీతమృగేక్షణ ఈ పద్యములో గూడ ఆలేడి చూపుల తోనే కవి ఎదుట కనిపిస్తుంది కాబట్టే 'ఏణాక్షిని' అని కవి ఇక్కడ అనడము చూడదగినది.

పాఠాంతరాలు :

చక్కెరయే
బోణముగాఁ గలిగిన కం
భాణముదొర

— తిరవతివారు.

ఇక్కడ బోణము అంటే బోనము ఆహారము

పైపయిఁ గొతుకంటు దయివాటి యిటుండఁగ, నంత మజ్జనం
బై పువుఁ జప్పరమ్మన నొయారముగాఁ గయిసేసి, దాన లీ
లా పరతంత్రుడై కలకలన్ నగుచుండెడి సవ్యసాచి నిం
ద్రోపల రోచిఁ జూచి తలయూచి, యులూచి రసోచితంబుగన్, 128

అర్థము :

కొతుకంటు = ఉత్సాహము, పైపయిన్ = మిక్కిలి విశేషముగా, దయివాటి = పొంగి
పొర్లుతూ, యిటుండఁగన్ = ఉలూచి ఈరీతి (మాయాన్వితయై) నిలిచి ఉండగా, అంతన్ =
అప్పుడు, మజ్జనంబై = (అర్జునుడు) స్నానముచేసి, ఒయారముగాన్ = సొగసుగా, కయిసేసి
= అలంకరించుకొని, పువు చప్పరమ్మనన్ = పూవుల మంటపమునందు, దానలీలా పర
తంత్రుడున్ = దానముచేయడంఅన్న ఇష్టకార్యమందు ఆసక్తికలవాడై, కలకలన్ నగుచుండెడి
= ముఖము కళకళలాడుతూ (మిక్కిలి ఆనందముతో) ప్రకాశిస్తూ వున్న - అసగా చాల
శోభాయమానముగా ఉన్న, ఇంద్ర ఉపల రోచిన్ = ఇంద్రనీలమణుల కాంతివంటి కాంతి కల
వాడైన, సవ్యసాచిన్ = అర్జునుని, చూచి, ఉలూచి, రస ఉచితంబుగన్ = శృంగార రసానికి
తగినట్లు, తల ఊచి, తరువాతిపద్యముతో అన్వయము

తాత్పర్యము :

అక్కడ అర్జునుడు గంగా స్నానము చేసి, అలంకరించుకొని, పూల మంటపములో
దానాలు చేస్తూ ఎంతో ఆనందంతో ఉండగా, అతడిని చూచి ఉలూచి మెచ్చుతూ — తరువాతి
పద్యముతో అన్వయము.

విశేషము :

ఈ పద్యములో 'కలకల న్నగుచుండెడి సవ్యసాచి అంటే కలకలమని నవ్వుతూ ఉన్న
అర్జునుడిని' అని వ్యాఖ్యాతలు అన్నారు కాని దానాలు ఎంతో ఆసక్తితో చేస్తూ ఉన్నప్పుడు
ఈ నవ్వు ఎందుకు ? నమంజనముకాదు.

ఇక్కడ కలకలలాడుతూ ఉన్న - సంతోషముతో ప్రకాశిస్తూ ఉన్న ముఖముతో అవి అర్థం చెప్పడము న్యాయము

సవ్యసాచి - రెండు చేతులతోనూ బాణాలు ప్రయోగించగలవాడు - కవ్వడి.

ఉలూచి తన తలను రసోచితముగా ఊచిందంటాడు కవి తన్ను అవరించి ఉన్నది శృంగారరసము. దానికి తగినట్టుగా - మెప్పును సూచిస్తూ - తల క్రిందిని భావించాలి.

పద్యం చివరను సవ్యసాచి అన్న దగ్గరనుంచి 'చి' అన్న ఆక్షరము అయిదుసార్లు తల ఊపించ గలుగుతుంది. అలా తల లూపించడానికే ఇన్ని 'చి' లు, అంతేగాని కేవలం అనుప్రాస మీది అభిలాష కాదు

అర్జునుడు స్నానముచేసి, అలంకరించుకొని దానాలు చేస్తూ ఉన్నాడంటే, సమయము ఉదయమని మనము గ్రహించాలి. ఉలూచి అర్జునుడిని మొదట చూచినది 'తమిఁ' - వేకువ జామున దీని తరువాత దానాలూ మొదలయిన పనులు ఇంతకాలమూ ఉలూచి వాళ్లకు కనబడ కుండా దగ్గరనుంచే చూస్తూ ఊహించుకుంటూ ఉందన్నమాట

అలంకారము :

వృత్త్యనుప్రాస

సిగ సంపెగపూ లొసపరి

వగ, కస్తురి నామ మొఱపు, వలెవా టొరా :

'సొగ సిటు లుండఁగ వలె'నని

సొగసి లతాతన్వీ వాని సొగసు నుతించెన్

129

ఈ పద్యము మొదలుకొని 8 పద్యాలలో అర్జునుడి అందచందాలను మెచ్చుకుంటూ ఉలూచి తనలో తా ననుకున్న విశేషాలు కవి ప్రకటిస్తున్నాడు

అర్థము :

సిగన్ = జుట్టుముడిలోని, సంపెగపూల = సంపంగిపువ్వుల, ఒసపరి వగ = అందమైన తీరు—సిగలో పూవులు తురిమిన సొగసున్న, కస్తురి నామము (యొక్క), ఒఱపు = చక్కదనమున్న, వలెవాటు టొరా! = ఉత్తరీయము వల్లెవాటుగా వేసుకున్న అద్భుతమైన అందమున్న, ఓహో! సొగసు ఇటులుండఁగ వలె! అని = సొగసంటే ఈలాగుండవద్దా అని, సొగసి = పరవళురాలై, లతాతన్వీ = లతలాగా సన్ననైన ఉలూచి, అతని సొగసు, నుతించెన్ = మెచ్చుకొనెను.

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు సిగలో సంపెంగ పువ్వులు చెరివినతీరూ, కస్తురి నామము తీర్చిన ఆందమూ, వల్లెవాటు వేసుకున్న సొగసూ చూచి ఉలూచి, “సొగసంతే ఈలాగుండాలని” అతడి సొగసు తనలోతాను మెచ్చుకుంటూ ఉందని భావము.

విశేషము :

128 వ పద్యములో అర్జునుడు స్నానముచేసి, అలంకరించుకొని పూలమంటపంలో దానాలిస్తున్నట్లు కవి వర్ణించాడు ఈ పద్యములో ఆ అలంకరణ ఏలాంటిదో ఉలూచి ఊహల రూపంగా కవి ప్రకటిస్తున్నాడు.

అర్జునుడు గుడాకేళుడు, అతడిసిగ నిండుగానూ నల్లగానూ ఉండడాన్ని చూస్తూ ఉండినా ఉలూచిని ఆకర్షించినది సంపెంగ పూలు చెక్కిన ఆందిమే అలాగే విశాలమైన నుదురుచూస్తూ ఉన్నప్పుడు, దానిమీద నన్నగా తీర్చిన కస్తురి తిలకమే తన్నాకర్షించింది. కండలుతిరిగి చక్క కట్టిన వక్షము చూచినప్పుడు, దానిపైని వేసిన వల్లెవాటు హూయలు చూచింది సొగసంతే ఈలాగుండాలని మెచ్చుకుంది.

అర్జునుడి శరీర సౌష్ఠవమూ కళాలలిత్యమూ రెండూ ఉలూచిని ఆకర్షించాయని భావించాలి సంపంగి పూలకు ‘ఒనవరివగ’ అనిన్నీ, కస్తురినామానికి ‘ఒఱపు’అనీ ప్రశంసా పదాలు ఉపయోగించి, వల్లెవాటుకి ఏమీవిశేషం చెప్పలే దనుకోకూడదు ‘బెరా’ అని చెప్పడంవల్ల ఆ వల్లెవాటు ఎంత నెప్పనలవికాని అందముతో ఉందో తెలియజేస్తూ కవి తనప్రశంసావియమాన్ని మరచిపోలేదు.

కవికి ఉన్న లలితకళా దృష్టి ఈ పద్యములో స్పష్టంగా కనబడుతుంది ఈలాంటి లాలిత్యమే ఈ కావ్యములో ముందు ముందు రాబోయే ‘మీసాలలో నవ్వులు’, ‘దరహాసము మీనముదీర్చ’ మొదలైన ప్రయోగాలలో కనబడుతుంది.

అలంకారము :

యమకము, అనుపాసము.

రాకొమరు నెఱులు నీలపు

రాకొమరు నిరాకరించు రాకాచంద్రుణ్

రాకొట్టు మొగము, కెంజిగు

రాకుఁ గని పరాకునేయు నొరః పదంబుల్.

130

ఇంకా ఉలూచి ఈలాగు మెచ్చుకుంటూ ఉంది

అర్థము :

బొర = ఓహో, రాకొమరు = రాజకుమారుడు, అరుసుడి, నెటులు = తలవెండ్రుకలు, నీలపు రా = ఇంద్రసీల మణుల యొక్క, కొమలన్ = సవకమును—చక్కదనమును, నిరాకరించున్ = తిరస్కరించును, మొగము = ముఖము, రాకా చంద్రుఁ = పున్నమనాటి చంద్రుడిని, రాకొట్టుఁ = సీచముగ చూచును (రాకా, పోరా అన్నట్లు), పదంబుల్ = పాదములు, కెంజిగురాకుఁ = కెంజి చిగురు అకున్ = ఎర్రని చిగురుటాకును, కిని = చూచి, పరాకు చేయున్ = నిర్లక్ష్యముగా ఉండును

తాత్పర్యము :

ఆతని తలవెండ్రుకలు, ముఖము, పాదాలూ క్రమంగా ఇంద్రసీల మణులను, పున్నమ చంద్రుడిని, ఎర్రని చిగురుటాకును మించిని అందముతో ఉన్నవని భావము

విశేషము :

జాట్టులో సీలత్వమూ, ముఖములో పూర్ణత్వమూ, పాదాలలో అరుణత్వమూ మంచి సాముద్రిక లక్షణాలని అంటారు

నీలపు రా కొమరు నిరాకరించడము, రాకాచంద్రుడిని రాకొట్టడము, కెంజిగురాకును పరాకుచేయడము తిరస్కార సూచకాలు.

అలంకారము :

యమకము, అనుపాస, వ్యతిరేకము

తీరిచినట్టు లున్నవిగదే కనుబొమ్మలు; కన్ను లంటిమా
చేరలఁ గొల్వఁగా వలయుఁ; జేతుల యందము చెప్ప గిప్ప రా,
దూరులు మల్చివేసినటు లున్నవి, బాపురె : తొమ్ములోని సిం
గారము : శేషుఁడే పొగడఁగావలె నీతని రూపరేఖలన్.

131

అర్థము :

కనుబొమ్మలు, తీరిచినట్టులు = చిత్రకారుడు దిద్ది పెట్టినట్లు, ఉన్నవికదే, కన్నులు అంటిమా = ఇంక కన్నుల విషయమా, చేరలన్ = చేరలతో, కొల్వఁగా వలయున్ = కొలత చేయవలయును (అనగా చేరెడేసి కన్నులు కలవాడని భావము), చేతుల యందము, చెప్పగిప్ప రాదు = చెప్పడానికి వశమేకాదు, ఊరులు = తొడలు, మల్చివేసినటులు = శిల్పి శిలావిగ్రహాలలో సానపట్టి చేసిన విధంగా, ఉన్నవి, తొమ్ములోని సింగారము = వక్షస్థలములోని అందము,

బాపురే = అత్యధికము. ఈతని, రూపరేఖలకా = ఆకారసౌందర్యాలను, శేషుడే = (రెండువేల నాల్గులున్న) అదిశేషుడే, పొగడఁగావలె = వర్ణించవలెను (ఇతరులకది అసాధ్య మన్నమాట)

తాత్పర్యము :

చిత్రకారుడు తీర్చిదిద్దిన లాగున్న కనుబొమ్మలూ, చేరెదేసి కళ్ళూ, చెప్పనలవికాని అందముగల చేతులూ, శిల్పిచెక్కి సానపట్టినట్లున్న తొడలూ, అద్భుతమయిన తొమ్ములోని సింగరమూ - వీటినన్నిటినీ వర్ణించాలంటే ఏ వెయ్యితలల అదిశేషుడో కావాలి గాని, సాధారణులు పనికిరారని భావము అదిశేషుడు గొప్ప భాషావేత్తగూడా

విశేషము :

చెప్పగిప్పరాదు చెప్పడానికి గిప్పడానికి (అలాంటి ప్రయత్నం చెయ్యడానికి) వశము కాదన్నమాట 'రాముడూ గీముడు నాతో సరిరాగలడా' అన్నట్లు, నీచార్థంలో గిగీలు ఉపయోగిస్తారు

మల్చివేసినటు అని చెప్పడంవల్ల రాతి శిల్పములో లాగా కండలు తిరిగి, నిగనిగ మెరుస్తూ దృఢత్వాన్ని తొడలు ప్రకటిస్తున్నాయన్నమాట

చిత్రకారుడు తీర్చి దిద్దినట్టు కనుబొమ్మలున్నాయి, శిల్పి మల్చినట్టు తొడలున్నాయి.

రొమ్ములోని సింగరము బాపురే అన్న ఆశ్చర్యార్థకంతో విడిచిపెట్టడంవల్ల ఆసింగరము గూడా వర్ణనకు అతీతమని సూచిస్తున్నాడు కవి.

దీనినే కవి తరువాత ఒక పద్యములో 'సాము కండెపు పిసాలి యురంబున.....' అని నోరారా చెప్పాడు

రూపు అలంకారాలు ఏమీలేకుండా కేవలము శరీర అవయవాల సౌందర్యాన్ని రూప మంటారు. రేఖ = అవయవాల అమరిక, సౌష్ఠవము.

అకటా : నన్నితఁ డేలిన,

నొకటా : నచ్చికము లేక యుండఁగ వచ్చుకా;

నిక టామృత ధారలు మరు

ని కటారి మెఱుంగు బీతని కటాక్షంబుల్.

132

పై పద్యములోని రూపురేఖలు చూచిన ఉదాహరిత కోర్కెలు కొనలు సాగాయి కాని, వర్ణనసాన మేలాగుంటుందో అన్న ఘండేహము లేకపోలేదు.

అర్థము :

అకటా : = ఆహా ! నన్ను ఇతడు ఏలినన్ = న న్నిత డంగీకరించినపడల. ఒకటా? = ఒక ఆనందమా? ఎన్నో లభించునుగదా. నచ్చికము లేక = ఏకారతా లేకుండా, ఉండగగ వచ్చుకా = జీవించవచ్చును. ఈతని కటాక్షంబుల్ = ఇతని కడకంటి చూపులు, నికట... ధారలు—నికట = సమీపమందున్న. అమృతధారలు = అమృతపు సోసలు (సంతతయౌవ నానందాన్ని కలిగిస్తాయి). (అంతేకాదు). మరుని = మన్మథుని, కటారి = కత్తియొక్క, మెఱుంగులు = తళతళలు గూడ అవుతాయి (అనగా భయకారణా లవుతాయని భావము).

తాత్పర్యము :

ఈతడు నన్ను అంగీకరిస్తే కొరత లేకుండా ఎన్నో ఆనందాలు అనుభవించవచ్చునుగదా! ఈతని కడకంటి చూపులు అనుకూలంగా ఉంటే అమృత ధారలే అవుతాయి. లేదా, మన్మథుడి కత్తి తళతళలాగా భయకారణా లవుతాయి.

విశేషము :

అకటా అని పద్యమారంభించాడు కవి ఇది విచార సూచకమని అనుకో నక్కరలేదు. మనుషరిత్రలో —

ఎక్కడివాఁడో యక్షతన యేందు జయంత వసంత కంతులకా
జక్కదనంబునకా గెలువఁ జాలెడివాఁడు, మహిను రాన్వయం
బెక్కడ? యీ తనూ విభవ మెక్కడ? పోగివని బంటుగా మటం
దక్కగొనంగ రాచె యకటా : నను వీడు పరిగ్రహించినన్.

— (2-35)

దీనిలో కేవల విచార సూచనగా అర్థము చెప్పలేము గదా :

అందుకే ఇక్కడ అకటా = ఆహా ! అని అర్థం చెప్పుకున్నాము. అది రెండు విధాల ఆలోచనలకూ సరిపోతుంది.

ఒక వైపున నచ్చికము లేని ఆనంద జీవితము నూహించుకుంటూ ఉండినా ఉలించి మనసులో కొంచెము సందేహము గూడ ఉంది. అంగీకరిస్తే అందుబాటులో ఉన్న అమృతధార - సంతతము యౌవన ఆనందము నిచ్చేది; లేదా, యుగిసిస్తున్న మన్మథుని కత్తి - ప్రాణాలు తీసేది.

ఒకటా : ఒకటియా అని కవి కలవాటయిన ఇకారసంధితో అర్థము చెప్పుకున్నాము. కొందరు 'ఒకటన్ నచ్చికములేని' ఒక్క విషయంలో గూడా కొరతలేవి అని అర్థము చెప్పారు.

పద్యములోని ద్విప్రాసము, మూడు 'నికటా'లు, అయిదు కటాలూ చూడదగును

అలంకారము :

యమకము, రూపకము

ఆ దరహాస చంద్రికల యందము, నాప్తులమీదఁజిల్కు న
త్యాదర శీత లేక్షణ సుధారస ధారయుఁ, జూడఁజూడ నా
ష్లాదము గొల్పఁగాఁగల కలామహిమంబుఁ, దలంచి చూచినకా
మాదిరి సేయవచ్చు జననాథు మొగంబును చంద్రబింబమున్ 133

ఇంతలో అక్కడ అట్లునుడు దానాలుచేస్తూ తనపరివారములోని వారితో ఉండిన సౌమ్యవిధము చూచి మెచ్చుకుంటుంది

అర్థము :

ఆ దరహాసచంద్రికల = ఆ చిరునవ్వు అనే వెన్నెలలయొక్క, అందము (ను), అప్తుల మీదన్ = తనవారిమీద, చిల్కు = చిలుకుతున్న, అత్యాదర...ధారయుఁ—అతి ఆదర = షక్తిలి ఆదరముతో కూడిన, శీతల = చల్లనైన, ఈక్షణ = చూపులు అనే, సుధారస = అమృతరసము యొక్క, ధారయున్ = ప్రవాహమును, చూడన్ చూడన్ = చూచినకొద్దీ, ఆష్లాదము కొల్పఁగాకల = సంతోషమును కలిగించజాలిన, కలామహిమంబు = కళల యొక్క అతిశయమును, తలంచిచూచినకా = (వైమూడు గుణములను) ఆలోచించి చూచిన ఎడల, జననాథు మొగంబును = రాజు(అర్జునుడి) ముఖమును, చంద్రబింబము (ను), మాదిరి సేయవచ్చుకా = సాటిచేయవచ్చును - పోల్చవచ్చును

తాత్పర్యము :

వెన్నెలవంటి చిరునవ్వు, అమృతధారవంటి చల్లనిచూపులూ, ఎంతచూచినా ఆనందాన్ని కలిగించే కళల అధిక్యమూ ఉండడం చేత అర్జునుడి ముఖమును చంద్రబింబముతో సరిపోల్చ వచ్చునని భావము

విశేషము :

చంద్రుడికి మూడు ప్రసిద్ధ గుణాలున్నాయి 1. వెన్నెల, 2 అమృతము, 3. ఎంతచూచినా తనివితీరని 'ఆసేదనకము' అన్నగుణము. అర్జునుడి చిరునవ్వు వెన్నెలగాస్తూఉంది; ఆదరముతోడి చల్లనిచూపులు అమృతమును చిలుకుతున్నాయి; అతని కళ - లావణ్యము - ఎంతచూచినా ఇంకా చూడాలనే విధంగా ఉంది. ఈ మూడు సామ్యాలనుపట్టి రాజు ముఖాన్ని చంద్రబింబాన్ని మాదిరి చేయవచ్చునని కవి సకారణంగా నిరూపించాడు.

కలామహిమ చంద్రుడిలో పదహారు కళలుంటాయి, అర్జునుడిలో కళా - లావణ్య - మహిమఉంది అతనిది మంచి కళగల ముఖము అంటాముకదా.

సాధారణంగా శ్రీ ముఖాన్నే చంద్రుడితో పోలుస్తారు. కొందరు పురుషుల ముఖాన్ని గూడా అలా పోల్చడం లేక పోలేదు ఆంధ్రకవితాపితామహాదు —

.. ఇందు వింజము కిమ్మననీదు మోము

అని, వరూధినిచేత ప్రవరాఖ్యుడిని వర్ణింపించాడు.

పాతాంతరము .

ఆహ్లాదము గుల్కుగాఁగల ...

—వావిళ్ళవారు.

అలంకారము :

రూపకము, ఉపమ.

ఊదుకపోవు శంఖము నహో! గళరేఖ; శరాసనంబులన్
వాదుకుఁ బట్టుఁ గన్పొముల వైఖరి; వంకలు తీరుచున్ గటా
జ్ఞోదయలీల సాయక నమూహములన్; విషమాస్త్రు గెల్పుఁటో.
యే దొర సాటి యీనరున తెన్నఁగ పీరవిలాస సంపదన్. 134

అందమైనకల్పనతో అపారమైన శృద్ధతో వ్రాసిన ఈపద్యము ఎంత చక్కనిదో అంత చిక్కులది గూడా అయింది కాబట్టి ఇది పాఠకులకు శృద్ధా పాత్రమని మనవి

ఈ పద్యాన్ని పరిష్కర్తలూ, వ్యాఖ్యాతలూ అందరూ, వాటినుండి నేటిదాకా, ఈ క్రింది విధంగా పఠించి చాల తికమకల పాలయారు , అస్తవ్యస్తమయిన వ్యాఖ్యానాలు చేశారు :

ఊదుకపోవు శంఖము నహో! గళరేఖ, శరాసనంబులన్
వాదుకుఁ బట్టి కన్పొముల వైఖరి వంకలు తీరుచున్, గటా
జ్ఞోదయలీల సాయక నమూహములన్ విషమాస్త్రు గెల్పుఁటో,
యే దొరసాటి ఈ నరున తెన్నఁగ పీరవిలాస సంపదన్

వేదమువారితో పాటు వారందరూ చేసిన వ్యాఖ్యానము దాదాపు ఈ రీతిగాఉంది. “కంఠము యొక్క సౌందర్యము (మన్మథుని) శంఖమును తిరస్కరించును, ఊదివేయును; భ్రూ

1. దీనిలోని కామలూ, వారి వ్యాఖ్యానములోని నెమికోలనులూ, వేదము వారుచినవి.

విలాసము (మన్మథుని) సింగిణి విండ్లను వివాదమునకు తలపెట్టి వంపులు దిద్దును (కుంటు పోగొట్టును), కడగంటి చూపులు పొడము విధము బాణముల మొత్తములతో మన్మథుని (క్రూరములగు బాణములు గలవాని ననియు బావము) గెల్చుటో" అని.

అనగా, "కంఠము (మన్మథుడి) శంఖము నూదివేయును, కన్నోపులు (మన్మథుడి) విండ్లను వంపులుదిద్దును, కడగంటిచూపులు బాణసమూహములతో విషమాస్త్రుని (మన్మథుడిని) గెల్చును" అనికదా బావము ?

విండ్లను వంపులు దిద్దును (కుంటు పోగొట్టును) అని వేదమువారు తొలగించాలన్న 'కుంటు' అనలు వారి వ్యాఖ్యానానికే సంక్రమించింది

దీనిలో మూడో తిరస్కారము కటాక్షోదయలీల చేస్తుంది దీనికి బాణముల మొత్తము లతో మన్మథుని గెల్చుటో అని వ్యాఖ్యాతలు అర్థం చెప్పారు.

ఈ అర్థములోని 'బాణముల మొత్తములు' ఎవరివి? (1) వీటిని ఉపయోగించి కటాక్షములు మన్మథుడిని గెలుస్తాయా? లేక (2) కటాక్షాలు 'బాణాల మొత్తాలతో' ఉన్న మన్మథుడిని గెలుస్తాయా? ఏలాగు చెప్పినా హాస్యాస్పదంగానే ఉంటుంది.

'ఈ పద్యములోని తిరస్కార పదములకు తత్తుదవమాన నై సర్గిక వృత్తము ధ్వనిత మగుట రమణీయముగా నున్నది' అని వేదమువారు చెప్పిన మాటలు అందరూ అంగీకరించ వలసినవే కదా !

ఇక్కడ కటాక్షాలకు విషమాస్త్రుడు ఉపమానమని అనవలసినస్తుంది.

అలాగుచేసినా చిక్కువిడదు. తిరస్కారపదము 'గెల్చు' అవుతుంది. ఈ తిరస్కార పదము ఉపమానానికి (విషమాస్త్రుడికి) నై సర్గిక వృత్తముకావాలి—శంఖానికి ఊదబడడం లాగా. ఈ సూత్రాన్నివట్టి చూస్తే మన్మథుడికి గెల్వబడడమే నై సర్గిక వృత్తమవుతుంది. ఎవ్వరూ దానినంగీకరించలేరు. కాబట్టి ఈ తిరస్కారాలను మరొకసారి పరిశీలించాలి.

కంఠము శంఖాన్ని ఊదేస్తుందన్న మొదటి తిరస్కారాన్ని అందరూ అంగీకరిస్తారు.

రెండో తిరస్కారము విండ్లకు. వంకలు తీర్చడం వీటికే అయితే, 'వాదుకుఁబట్టి' అన్న మాటలు అనవసరమే కాక, కవి ప్రక్రమాఖిలాషకు వ్యతిరేకము. మన సాహిత్యములో ఎన్నో గ్రంథాలలో యుద్ధవర్ణనలున్నాయి. వాటిలో దేనిలో గూడా వీరుడు తనవంటిని వంకలుతీరు స్తున్నాడని కనబడదు. యుద్ధానికి సిద్ధమవుతున్నప్పుడు వీరుడు విల్లుపట్టుకుంటాడు, నారి బిగిస్తాడు, ధనుష్పంకారము చేస్తాడు కాని, వంకలు తీర్చుకుంటూ ఉండడు.

అంతే కాక, విండ్లకు వంక ఉండాలి. కాబట్టి వంకలు దీర్చుట విరర్థకము గూడ.

నిజంగా వంకలు తీర్చవలసినవి బాణాలు. వంక తీర్చకపోతే, అవి సూటిగా లక్ష్యానికి పోజాలక, ఆ వంకను అనుసరించి 'బూమిరాంగ్' అన్న అయుధములాగా వంకరగాపోయి, చుట్టు తిరిగి ప్రయోగించిన వాడి దగ్గరకే వస్తుంది.

బాణాలకు వంక తీర్చడము చాల ముఖ్యము. ఈ వంకతీర్చడం విండ్లకు కాదు. ఈ అభి ప్రాయాన్నే మన కవి —

పంకేజాతములన్ దినంతు లడచున్ బాలామణి పాదముల్,

వంకల్ దీర్చు మనోజ సాయకములన్ వాలూపులు

అని, సాయకాలకు (బాణాలకు) వంకలు తీర్చాడు.

క్రీడాభిరామ గ్రంథములో శ్రీనాథ మహాకవి వ్రాసినది దీనికి తోడు .

తియ్యని వింటి జోడు రతిదేవి చనుంగవ నొత్త గిల్లి యొ

య్యెయ్యన వంక చక్కఁబడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్.

ఈ విమర్శననుపట్టి పరిష్కర్తలూ వ్యాఖ్యాతలూ చూపిన వాక్య విభజన సరికాదని రూఢి అవుతుంది వంకలు తీర్చడము విండ్లకు కాదనీ, బాణాల సమూహానికి అనీ తేట పడుతుంది. అప్పుడు 'వాడుకు పట్టడమే' విండ్లకు తిరస్కారమవుతుంది. కాబట్టి అది 'పట్టి' కాదు, 'పట్టు' అని పరించాము

ఇంక మనపారం అర్థవిశేషాలను చూచుకుందాము.

అర్థము :

అహో! = బాపురే! గళరేఖ = (అర్జునుని) కంఠము యొక్క సౌందర్యము. శంఖ మున్, ఊడుకపోవు = పూరించుకొనిపోవును—పూ అని ఊదివేయును (తిరస్కరించును); కన్బొమల వైఖరి = కనుబొమ్మల సొగసు, శరాసనంబుల = విండ్లను, వాడుకు పట్టు = పోరాడుటకు పట్టును—రచ్చకీర్చును (నిరాకరించును); కటాక్ష ఉదయరీల = కడకంటిచూపులు పొడమే సొగసు, సాయకసమూహముల = బాణాల సమూహములను, వంకలు తీరుచు = వంపులు దిద్దును—తిన్నగా చేయును (తిరస్కరించును); విషమ అస్త్రా = ఎటువంటి క్రూరమైన బాణాలు కలిగిన వాడివైనా (మన్మథుని), గెల్చు = పో = గెలువ గలదు సుమా; వీర విలాస సంపద = వీరుల విలాసముల భాగ్యమునందు—వీరత్వముతో కూడిన విలాస సంపదయందు, ఈ నరునకు = ఈ అర్జునుడికి—ఈ సరలోక వాసికి, ఎన్నఁగ = సరి పోల్చుచూడగా, ఏ దొరసాటి? = ఏ రాజు సమానము కాగలదు? (వీరవిలాస సంపదలో ఎవ్వరూ ఈడు కారవి భావము.)

తాత్పర్యము :

అర్జునుడి కంఠము శంఖాన్నీ, కనుబొమలు విండ్లనూ, చూపులు బాణాలనూ అంది ములో తిరస్కరిస్తాయి మన్మధుడినైనా గెల్వగలవాడు, విలాసములో ఈ నరుడికి సాటి యయిన వాడెవడూ లేడని భావము.

శంఖ మూడుకుంటూ విల్లు పట్టుకొని బాణాలను తిన్నగాచేస్తూ యుద్ధసంరంభంలో ఉన్న ఈ నరుడు ఎంత క్రూరమైన బాణాలు కలవాడినైనా జయించగలడు, వీరసంపదలో ఇతనికి సాటియయిన రాజెవడు? అనిగూడా భావము

విశేషము :

సాధారణంగా కవులు మెడను శంఖంతోనూ బొమలను విండ్లతోనూ, చూపులను బాణాలతోనూ సరిపోలుస్తారు ఇక్కడ వాటిని మనకవి తిరస్కరించాడు.

వి సమ అస్తుగ్ధు = సమసంఖ్య కానటువంటి—బేసిసంఖ్యగల బాణాలుగలవాడు— పంచబాణుడు = మన్మధుడు, విషమ = మిక్కిలి కఠినమైన— క్రూరమైనబాణాలు కల వాడని గూడ.

ఈ పద్యములో కవి వీరత్వానికే ప్రాధాన్యమిచ్చినా, విలాసం మీద దృష్టిని మరచి పోలేడు. గళానికి రేఖ—అందము అనీ, కనుబొమలకు వైఖరి—సొగసు అనీ, కటాక్షాలకు లీల—విలాసము అనీ, విలాస సూచకాలయిన పదాలను జోడించాడు

ఉలూచి పాతాళలోకంలోనిది కాబట్టి 'ఈ నరునకు' (ఈ మర్త్యునికి) అని అర్జునుడిని పేర్కొనడము చమత్కారము. నరుడు అంటే అర్జునుడు అని గూడ అర్థముంది. 'అందండు నరుగ నరు గానరుగా' అని సుభద్ర యతివేషధారిని అడుగుతుంది నరనారాయణులలోని నరుడు అర్జునుడే అని పురాణప్రసిద్ధి

ఈ పద్యములో తిరస్కరించిన శంఖము, విండ్లు, బాణాలు మన్మధుడివని అర్థం చెప్పి, జూలూరువారూ, వేదమువారూ వాటి సౌందర్యాన్ని పెంచాలని చూచారు కాని అది సమంజస ముగా కనబడదు. ఎందుచేతనంటే—పద్యములో అర్జునుడు 'విషమాస్త్ర గెల్చుబో' అని భవిష్యత్తులో గెలుస్తాడని స్పష్టంగా చెప్పుతున్నాడు కవి ఆ విషమాస్త్రుడి శంఖాన్నీ, వింటినీ అర్జును డేలాగు ఉపయోగించగలుగుతాడు? అవి అర్జునుడి వశములో ఉంటే, గెల్చుబో అని చెప్పక, గెల్చెబో అని భూతకాలములోనే వ్రాసేవాడు. కాబట్టి మన మా సౌందర్యాతిశయాన్ని అసించకూడదు.

యుద్ధసన్నాహములో వీరుడు 1. శంఖాన్ని ఊదుతాడు, 2. విల్లు పట్టుకుంటాడు, 3. బాణాలను వంకలు తీర్చి తిన్నగా చేస్తాడు. తరువాత శత్రువుని ఎదిరిస్తాడు.

ఈ పరుసతో మనము చేసిన వాక్యవిభజన :

- 1, గళరేఖ శంఖమును ఊదుకపోవును
- 2 కన్నోమల వైఖరి శరాసంబులను వాడుకుపట్టును¹
- 3 కటాక్షదయ లీల సాయకసమూహములను వంకిలు తీరుచున్

సన్నాహముతో ఈ నరుడు విషమాస్త్రాన్ని గెల్చును

దీనితో అపుష్టార్థము అంతరించింది , ప్రక్రమ భంగము పటాపంచలయింది , అన్వయ కారిన్యము తొలగిపోయింది , కవి సంప్రదాయాలకు భంగము అద్భిశ్యమయింది; అట్లునుడి యందే ప్రాధాన్యము నిలిచింది (కటాక్షములే విషమాత్రుని గెల్చునన్నప్పుడు ఆ ప్రాధాన్యము లేదు కదా?)

ఇంక నాలుగో చరణాన్ని చూదాము 'ఏ దొరసాటి ఈ నరుని తెన్నుగ పీరవిలాస సంపదన్.' దీనిలో నర శబ్ద ప్రయోగములో ఉన్న హాయిని మళ్లా చెప్పనక్కరలేదు

పీర విలాస సంపదన్ — దీనికి వేదమువారు 'వీరుల విలాసముల యొక్క భాగ్యము నందు' అన్నారు , నోరివారు 'వీర్య (అదివారి పారము) విలాసముల యొక్క సంపదచేతను' అన్నారు , జూలూరువారు 'పరాక్రమ సమృద్ధిచేతను' అన్నారు

కవి హృదయము ఇంకా లోతు దీనిలో వీరకార్యాలు చేస్తూ ఉన్నవి - గళము, కన్నోమలు, కటాక్షములు ఈ మూడింటికి కవి రేఖ, వైఖరి, లీల అని క్రమంగా మూడు మాటలు జోడించాడు. ఈ మూడూ విలాసము అన్న అర్థాన్ని ఇచ్చేవే కాబట్టి వీరసంపదా, విలాససంపదా రెండూకలిసి ఉన్నాయని అనాలి. వీరము - వీరము శౌర్యము అని నిఘంటువులు.

దీనిలో ఊదుకపోవు, వాడుకుపట్టు, వంకిలుతీరుచు అను తిరస్కారపదములు తిరస్కృతములైన శంఖమునకు, వింటికి, బాణములకు సహజముగా జరిగే పనులే: వేదమువా రనినట్లు మిక్కిలి రమణీయముగా అర్థగౌరవముతో ఉన్నవి

వాడుకు ఉకారాంత షష్టికి నుగాగమము (వాడునకు) రాలేదని ఒక కొరత చూపుతారు చూడండి - శృంగార నైషధములో "నిషధేంద్ర బచ్చుకు" అని శ్రీనాధుడున్నా, ప్రభావతీ

1 నేను చూచిన ముద్రిత, అముద్రిత ప్రతులన్నిటిలోనూ 'వాడుకుబట్టి' అనే ఉంది. ఒక్క దానిలో మాత్రము 'ట్టు' కి చేరువగా ఉన్నట్లు ఆ అక్షరము కనిపించింది — సంతోషించాను కాని ఆ ప్రతి తప్పులతడిక. రేఖకుడు చాల అసమర్థుడు కాబట్టి దానిని విసర్జించాను అన్వయ సౌలభ్యము కోసము. ప్రక్రమాఖిలాప సాటించడం కోసము, అది 'వాడుకు బట్టి' కాదనీ, 'వాడుకు బట్టు' అని నిర్ధారణ చేయడానికి సాహసించాను సహృదయులు అంగీకరిస్తారని నమ్ముతున్నాను

ప్రద్యుమ్నములో రాచిలుకను “వాడుకుఁ గవితచెప్పగ దా నియమించి” అని పింగలి సూరన్న గారున్నా ఈలాగే ప్రయోగించారు

అలంకారము :

కావ్యలింగ, కావ్యార్థపత్తి, శ్లేష, వ్యతిరేకము.

కమ్మని జాళువా నొరయఁ గల్గిన చెక్కుల పెక్కువాఁడు, చొ
క్కుమ్మగు జాతికెంపు వెలగాఁగొను మోవిమెఱుంగువాఁడు, స
త్యమ్మగు రూపసంపద ధనాధిప సూనుని ధిక్కరించువాఁ,
డమ్మకచెల్లఁ నాహృదయ మమ్మక చెల్లదు పిని కియ్యెడన్ 135

అర్జునుడి పరాక్రమము గురించి విని ఉలూచి తనహృదయాన్ని ఆకడికి అర్పించింది ఇప్పుడ ఆకడి అందచందాలు చూచి వేగిరపడుతుంది వీరవనితలు పరాక్రమ చిక్కితలని అంటారుగదా

అర్థము :

కమ్మనిజాళువాఁ = అందమగు జాళువాదేశపు మేలిమి బంగారమును, ఒరయఁగల్గిన = పరీక్షించగల (రాచిగీటుపెట్టగల, అనగా తిరస్కరించగల), చెక్కులపెక్కువాఁడు = చెక్కిళ్ళ అందము గలవాడు, చొక్కుమ్మగు = ప్రళస్తమయిన, జాతికెంపు = పుట్టరత్నమును, వెలగాఁగొను = దాని వెలకు కొనగల అనగా తిరస్కరించగల, మోవిమెఱుంగువాఁడు = పెదవియొక్క ప్రకాశము గలవాడు, సత్యమ్మగు = యథార్థమయిన, రూపసంపదన్ = రూపము యొక్క కలిమిచేత, ధనాధిప సూనుని = చాల అందగాడని ప్రసిద్ధి పొందిన నలకూబరుని (ధనాధిపతుడేరుని, కొడుకు), ధిక్కరించువాఁడు, అమ్మకచెల్లఁ = ఓహూ! ఆశ్చర్యము!, పినికిఁ = ఈ అర్జునుడికి, కియ్యెడఁ = ఈ చోటనే, ఈక్షణముననే, నా హృదయము = నా ప్రేమ, అమ్మక చెల్లదు = విక్రయించక - స్వాధీనము చేయక-తప్పదు

తాత్పర్యము :

మేలిమి బంగారాన్ని గీటుపెట్టగల చెక్కులుగల అందగాడున్నా, జాతికెంపును పరీక్షించ జాలిన పెదవికాంతికల సొగసుగాడున్నా, నలకూబరుడినిగూడా రూప సంపదలో ధిక్కరించ గల సుందరుడున్నా అయిన ఈ అర్జునుడికి ఇక్కడ, ఇప్పుడే నాహృదయము అమ్మకపోతే దానిని అమ్మగల అవకాశము మరి దొరకదని ఉలూచి నిర్ణయించుకుందని భావము

విశేషము :

ఈ పద్యానికి గూడా మన వ్యాఖ్యాతలు తగినంత చక్కగా వివరణ ఇవ్వలేదు.

కమ్మని జాళువా నొరయగల్గిన చెక్కుల చెక్కువాడు, అంటే వేదమువారు 'చక్కని మేల్మీరింగారమును రాపాడగలిగినట్టి చెక్కిళ్ళ అందముగలవాడు' అన్నారు. ఈ అర్థాన్నే జూలారువారూ, నోరివారూ ఇచ్చారు. రాపాడ గల్గడములోని అర్థాన్ని బలుసువారు 'ఎదిరింప గలిగిన (సరిపోయినట్టి అనుట)' అని వివరించారు

అర్జునుడునల్లనివాడని - ఘననిభాంగుడని - శునము మరచిపోకూడదు జాళువాతో రాపాడ గలవాడంటే సరిపోయినదా :

ఒరయ' అన్నమాట స్వర్ణకారుల 'ఒరగల్లు'ను స్మరణకు తెస్తుంది ఈ ఒరగల్లు నున్నగా, నిగనిగలాడుతూ ఉండే నల్లని రాతిపలక బంగారాన్ని దీనిమీద గీటుపెట్టి స్వర్ణపరీక్షకులు ఆ బంగారమువన్నె నిర్ణయించి తాటాకుమీద (ఇప్పటికీ) వ్రాసి ఇస్తారు ఈ తాటాకు ముక్కకు 'ఉల్లాకు' అంటారు ఉల్లాకు వేయించడమంటే వన్నె, ధరా కట్టించడమన్నమాట

“సత్యమ్ముగ రూపసంపద ధనాధిపసూనుని ధిక్కరించువాడు” — వాస్తవమయిన రూప సంపదయందు నలకూబరుని ధిక్కరించువాడు నలకూబరుని రూపసంపద కపీశ్వరుల కల్పన గాని, ఈతని రూపసంపద నిజమయినది యని భావించాలి.

ఉలూచి, తన హృదయమనే అమూల్యమయిన రత్నాభరణమును అమృతలుచుకుంది. రత్నాభరణమును మొదట బంగారు పరీక్షకుడు వన్నెకట్టాలి, తరువాత రత్నపరీక్షకుడా రత్నముల వెల నిర్ణయించాలి. ఆతరువాత ఇంత ఎక్కువ ఖరీదు ఈయగల ధనికుడు కావాలి. అప్పుడుగాని ఆ రత్నాభరణమును అమ్మడానికి వీలుండదు.

ఈ మూడుగుణములు అర్జునునియందు కనబడుతున్నాయి జాళువానొరయ గల్గుట, కెంపువెలగా కొనుట, ధనాధిపసూనుని ధిక్కరించుట కాబట్టి అక్కడే, ఆతనికే, అప్పుడే, అమృత తప్పదు అని నిశ్చయించుకుంటుంది.

ఈ అవకాశము చేయిజారిపోతే మళ్ల ఇటువంటి అవకాశం కలుగునో లేదో, ఎప్పుడో ఎక్కడో : అనిభావము

పారాంతరము :

సత్యమ్ముగ రూపసంపద.....

ఈ పద్యమున అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలోని

కమ్మని కుందనంబు కసుగందని మే, నెలతేటి దాటులకా
బమ్మెరవోవఁ దోలు తెగబారెడు వెండ్రుక. లిందులింబముకా
గి మృతనీడు మోము, గిరిక్రేపులు మూపులు, కౌను గానరా
దమ్మకచెల్లె; వాని వికచాంబకముల్ శతపత్రజైత్రముల్

అన్న పద్యము కవి స్ఫురణలో ఉన్నదనక తప్పదు నాయకుని రూపవర్ణనమే రెండు పద్యములలోని విషయము. కమ్మని యను పదముతో మొదటి చరణమున్ను, అమ్మకచెల్ల; అను పదముతో కడపటి చరణమున్ను చూడదగినవి కేవలము ఆశ్చర్యార్థకముగా అల్లసాని పెద్దన విడిచి పెట్టిన అమ్మకచెల్లను, అమ్మక చెల్లడు అని విరిచి, అపూర్వమైన అర్థగౌరవముతో ఒక యమకమునిచ్చి ఈ కవి అపూర్వాధిక్యము పొందినాడు

జాతికెంపును వెలకు కొనగల ఎర్రనిపెదవి కలవాడు ఇక్కడ వెలకు కొనగలగడం పెదవి ఆధిక్యాన్ని తెలుపుతుంది

వెల అన్నది వెల్ల అన్న మాటకు సూక్ష్మరూపము—తెల్లని అని అర్థము 'వెలవెల' లోనూ, వెల్వెలలోనూ తెల్లని అన్న అర్థములోనే 'వెల' రూపము కనబడుతూ ఉంది దీనిని పండితులు సాధారణంగా అంగీకరించక పోయినా, విశేషార్థము కనబరుస్తున్నప్పుడు సైరించకపోతారా

చూడండి—

రతిశ్రాంతాంగనా నేత్రకో

ణ నికాయంబుల డాచి తద్దవళిమన్ తాఁబునెనో చొప్పు మా

ర్పు ననన్ వెల్వెలబాణ దీపకళికా వ్రాతంబు శాతోదరి.

—అల్లసాని మనుచరిత్ర.

పెదవి జాతికెంపును 'వెలగా' తెల్లదానిగా, కొనుకొనుట = భావించును ఆ రూపంగా తన ఆధిక్యమును స్థిరపరుచుకొనును. అంతేకాదు, జాతి కెంపును రత్నపరీక్ష చేసి, వెలగాగొనున్ = వెలకట్టును అని గూడ అర్థమున్నది

ఉలూచి మనసులోని అభిప్రాయము ఈ చెక్కుల చెక్కువాడు — కమ్మనిజాతువా నొరయ గల్గినవాడు; ఈ మోవి మెఱుంగువాడు—చొక్కమ్మగు జాతికెంపు వెలగాగొనువాడు, ఈరూప సంపదవాడు ధనాధిపతీనుని ధిక్కరించువాడు.

తన హృదయము అమూల్యమైన రత్నాభరణము కాబట్టి చాలా ధనమున్నవాడే గాని ఆ పాటిపాటి ధనికులు కొనలేరని ధ్వని.

అలంకారము :

ప్రతీపము, యమకము.

ముద్దాడ వలదె యీ మోహనాంగుని మోముఁ
 గండచక్కెర మోవి గల ఫలంబు ?
 రమియింప వలదె యీ రమణు పే రురముపై
 వలి గుబ్బ పొలిండ్లు గల ఫలంబు ?
 శయనింప వలదె యీ ప్రియుని నందిటిలోనఁ
 గప్పు పెన్నెఱికొప్పు గల ఫలంబు ?
 వసియింప వలదె యీ రసికు నంకమునందుఁ
 జెలువంపు జఘనంబు గల ఫలంబు ?
 రాజసము తేజరిల్లు నీ రాజుఁ గూడి
 యింపుసొంపులు వెలయఁ గ్రీడింప వలదె
 నాకలోకంబువారలకైన లేని
 యలఘుతర భోగభాగ్యముల్ గల ఫలంబు ?

136

తనకున్న అపూర్వమయిన సౌందర్యము సార్థకము కావాలంటే ఈ మోహనాకారుడితో కూడి ఉండవలసిందే. వేరుమార్గము లేదని ఉలూచి మరికొంత ఊహావిహారం చేస్తూంది.

అర్థము :

(౧) కండచక్కెరమోవి = కలకండవలె మధురమైన అధరము, కల ఫలంబు = నేను కలిగి ఉన్నందుకు ఫలముగ, ఈ మోహనాంగుని మోమున్ = ఈ సుందర శరీరుని ముఖమును, ముద్దాడవలదె = ముద్దుపెట్టుకొన వలదా ? (లేకుంటే ఆ మాధుర్యము అంతా వ్యర్థమవుతుందని భావము)

ముద్ద ఆడ వలదె అని పద విభాగముచేసి, ముద్ద ముద్దగా మ్రింగివేయవలదా, అని వేదమువారు సూచించారు

(౨) వలి = వట్టువలెన, గుబ్బపొలిండ్లు = గుబ్బలవంటి స్తనములు, కల ఫలము (గా), ఈ రమణు = ఈ అందగాని యొక్క, పేరు ఉరముపైన్ = విశాలమయిన వక్షస్థలము మీద, రమియింప వలదె = క్రీడించవద్దా ? (లేకుంటే స్తన సౌష్ఠవమంతా నిరర్థకమని భావము.)

(౩) కప్పు = నల్లనైన, పెను నెఱికొప్పు = పెద్దదయి నొక్కులుగల కొప్పు, కల ఫలంబు, ఈ ప్రియుని, నందిటిలోనన్ = కలిగియుండు (అతని చేతిమీద తలపెట్టుకొని), శయ నింపవలదె = పరుండవలదా ? కాకుంటే ఈ సౌగంధా వ్యర్థముగదా ? (నందిలి = చేతిదండ)

(౪) చెలువంపు జఘనంబు = అందముగల కటిప్రదేశము - పిరుదు, కల ఫలము, ఈ రసీకు = ఈ సరసుని, అంకమునందున్ = తొడమీద, వసియింప వలదె = కూర్చుండవద్దా? (లేకుంటే ఆ చెలువము సార్థకముగాదని భావము)

నాకలోకంబు వారలకై నన్ = స్వర్గలోక వాసులకు సైతము, లేని = లేనటువంటి, అలఘు తర = మిక్కిలి గొప్పవైన, భోగభాగ్యముల్ = భోగములును భాగ్యములును, కల ఫలంబు (నాకలోకవాసులకు లేని—అనగా, ఉలూచికి ఉన్న—భోగ భాగ్యముల్, అనగా, భోగ = పడగ యొక్క, భాగ్యము = సంపద, కలఫలము), రాజనము = రీతివల్ల, తేజరిల్లు = ప్రకాశించుచున్న, ఈ రాజా గూడి, ఇంపు సౌంపులు = ఇష్టవిలాసములు, వెలయన్ = ఒప్పునట్లు, క్రీడింప వలదె = సుఖించవద్దా? (లేకుంటే నిష్ఫలమని భావము)

తాత్పర్యము :

తనకున్న తీయనిమోపీ, బటువుగుబ్బలూ, నొక్కులకొప్పు, అందమైన పిరుదులూ సార్థకం కావాలంటే సుందరాంగుడైన ఆ అర్జునుని, క్రమంగా, ముద్దుపెట్టుకోవాలి, అలింగనము చేసుకోవాలి, నందిటిలో పండుకోవాలి, తొడమీద కూర్చోవాలి. లేకపోతే వాటి సౌందర్యమంతా వ్యర్థమయినట్టే అని ఉలూచి ఈహించుకుంటూ ఉంది దేవతలకై నా లేని భోగభాగ్యాలు తన కున్నందుకు ఆతనితో చక్కగా క్రీడించాలి, లేకపోతే నిష్ప్రయోజనమే అనుకుంటుంది

విశేషము :

ఏ వస్తువుకయినా మంచిగుణ మున్నంత మాత్రాన ప్రయోజనం లేదు; దాని సద్వినియోగము వల్లనే అది సార్థక మవుతుంది గొప్పసాండిత్య ముండినా, పదిమందికీ దానిని పంచి పెట్టినప్పుడే ఆ సాండిత్యము నఫలమవుతుంది ఈ సూత్రాన్నే ఉలూచి ఈ పద్యములో పాటిస్తూ ఉంది.

న + అకము—నాకము క అంటే సుఖము. అకమంటే దుఃఖము న అకమంటే దుఃఖము లేనిది, అనగా స్వర్గము.

భోగభాగ్యాలు—ఇదొక పలుకుబడి, మంచి అనుభవాలు అని అర్థము దీనిని భోగ-భాగ్యము అని విడదీసి, భోగ = పడగల, భాగ్యము = సంపద అని నాగలోక అధిక్యాన్ని కవి చమత్కారంగా చూపించాడు

ఈ పద్యములో ఉలూచి తన సౌందర్యాన్ని తాను పొగుడుకొంటున్నట్టు కనబడుతుంది కాని, అదిగాదు. తనకున్న అందము విలాస సంపన్నుడైన అర్జునుడితో క్రీడించడానికి తగునని నిశ్చయ పరచుకుంటుందని భావించాలి.

ఉలాచి దృష్టి అర్జునుడి ముఖము, వక్షము, సందిలి, తొడ, పీటిమీద పడది అతిథిలో ఉన్న రాజసము తన్నాకర్షించింది తనజన్మ ధన్యము కావాలంటే తానేమి చేయాలో నిశ్చయించుకుంది

అలంకారము .

శ్లేష

అని యిటు లువ్విశ్శూరెడు
మనమునఁ గొనియాడి, యంత మాపటివేళన్,
గనుఁబ్రామి, చొక్కుఁ జల్లిన
యనువున నందఱు వితాకులై యుండంగన్,

137

ఈ పద్యములో ఉలాచి కార్యోన్ముఖి అయింది. ఈహలు చాలించింది.

అర్థము .

అని ఇటులు, ఉవ్విళ్ళు ఈరెడు = (186 వ పద్యములో కలిగిన కోరికలతో) ఆతుర పడుతున్న, మనమునఁ = మనస్సునందు, కొనియాడి = అర్జునుడిని మెచ్చుకొని, అంతన్ = తరువాత, మాపటి వేళఁ = సాయంకాలమునందు, కనుఁబ్రామి = కనుకట్టు మాయజేసి, చొక్కుఁ చల్లిన అనువునఁ = చోరులు మత్తుపొడిని చల్లిన విధముగా, అందఱున్ = అర్జునుని పరిజను లందరు, వితాకులై = స్మృతితప్పి, యుండంగఁ, తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

తాత్పర్యము :

సాయంకాలము వరకు వేచి ఉండి, అర్జునుని పరిజను లందరినీ ఒళ్ళు మరచి ఉండేలాగ మాయజేసి, అతనిని మాత్రము తీసుకొని పోయిందని భావము

విశేషము .

ఉలాచి గంగాతీరమున అర్జునుడిని దూరంనుంచి చూచినప్పుడు ఆతడు హిమర సైక సైకతమునందు విహరిస్తున్నాడు మాయచేసి ఉలాచి అర్జునుడిని తీసుకుపోయి నప్పుడు “మాపటివేళ”.

దీనిని పట్టి, ఉలాచి తొందరపాటుగా కాక, సుదీర్ఘంగా (దాదాపు పండ్రెండు గంటల కాలము) సాధకబాధకాలన్నీ యోచించే అర్జునుడిని తీసుకుపోయిందని తేటపడుతుంది.

ఈ యోచనే “గుట్టసియాడ.....” అన్న పద్యంలో కవి నిరూపించాడు

ఉలూచి ఈ ఆలోచనలలో ఉండగా, అర్జునుడు పచారుచేసి, స్నానాలూ దానాలూ బోనాలూ అయిన తరువాత తన ఆప్తులతో సరదాగా ముచ్చటిస్తూ నవ్వుకుంటూ ఉండి, సాయం కాలము జపము చేసుకుంటూ ఉంటాడు—జపము చేసుకుంటున్నా డన్న నంగతి దీని తరువాతి పద్యములవల్ల తెలుసుకుంటాము

దూరాన ఉన్న ఉలూచి దగ్గరకు, మాయాన్విత అయి, వచ్చింది అర్జునుడి శరీర సౌందర్యమేకాక, అతనికి ప్రతినిష్ఠ, దానశీలమూ, ఆప్తులమీది దయా మొదలైన వ్యభిచారసౌందర్యము గూడా చూచిందని మనము గ్రహించాలి

ఇటు జపించినన్ విడుతునే నిను నేనిక నంచు జాహ్నువీ
తటమున సంధ్యవార్చి జపతత్పరుడై తగువాని యామిసీ
విటకుల శేఖరుం గొనుచు వే పురికిం జని నిల్పె నట్టె యు
న్నటులనె మాయ యచ్చుపడ నల్ల భుజంగి నిజాంగణంబునన్ 138

అర్థము :

ఇటు జపించినన్ విడుతునే నిను నేను ఇకన్ = ఇటు జపించినంత మాత్రాన నేను నిన్ను ఇంక విడిచిపెట్టుదునా, అంచు = అనుకొని, జాహ్నువీ తటమునన్ = గంగానది ఒడ్డున, జపతత్పరుడై = జపమునందు ఆసక్తిగలవాడై, తగువానిన్ = ఉన్న వానిని, యామిసీ విటకుల శేఖరున్ = రాత్రికి విటుడైన చంద్రుని యొక్క వంశమునందు శ్రేష్ఠుడగు వానిని, కొనుచు = తీసుకొని, వే = వేగముగ, పురికిన్ చని = తన పట్టణమయిన భోగవతికిపోయి, మాయ అచ్చు పడంగన్ = తా జేసినమాయ స్పష్టమయినట్లు, ఉన్నటులనె = మొదట తానుండిన రీతిగనే - అనగా జపము చేసుకుంటున్నట్లులనే, అట్టె = తేలికగా, అల్లభుజంగి = ఆ నాగకాంత, నిజ అంగణంబునన్ = తన ఇంటి లోగిలిలో, నిల్పెన్ = ఉంచెను.

తాత్పర్యము :

జపము చేసుకుంటున్నంత మాత్రాన నిన్ను విడిచిపెట్టబోనని, గంగా తీరాన జపము చేసుకుంటున్న అర్జునుడిని తన మాయా బలముతో తన నగరానికి తీసుకొనిపోయి, గంగఒడ్డున జపము చేసుకుంటున్నప్పు డున్నట్టుగానే ఉంచింది.

విశేషము :

విడుతునే నిను నేనికనంచున్—ఇక్కడి నిను, నేను, ఇక అన్న మాడు చిన్న చిన్న మాటలలో కవి చాల పెద్ద భావాన్నే ఇమిడ్చారు

నిను - సుందరుడు, వీరాగ్రేసరుడు, తన హృదయం వశపర్చుకున్నవాడు అనీ, నేను - ఎన్నాళ్ళ నుంచో ప్రేమించి ఈ నాడు చూడగలిగిన నాగలోక కన్యనసీ, ఇంక - ఇటువంటి అవకాశం అదృష్టవశాన చిక్కి - మళ్లా దొరుకుతుందన్న ఆశకు ఆస్కారం గూడా కనబడకుండా ఉన్నప్పుడు అనీ కవి భావము.

పారాంతరము :

పురికింజని నిల్చె నెప్పుడు
న్నటులనె మాయ యచ్చువడ....

— తిరుపతివాదా, వేంకట కృష్ణమాచార్యుల వాదా.

ఎప్పుడున్నటులనె = మామూలు విధంగానే అనాలి.

జపించినా విడిచిపెట్టక పోవడము లోకోక్తిగా వ్యవహారములో ఉంది.

యామినీ విటుడు—చంద్రుడు , ఆ విటుని కులములోనివాడు అర్జునుడికి విటుడి గుణాలు, శృంగార భావాలు, ఉంటాయని సమృతము.

భుజంగము = సర్పము, భుజంగి = సర్పకాంత—ఉలూచి. భుజంగి అంటే విటకత్తె అన్న అర్థం గూడా ఉంది. కాబట్టి ఇద్దరికీ సమాన ధర్మము విటత్వమని కవి చమత్కారంగా సూచించాడు. వారు కలియడం సహజ మంటాడు కవి.

అట్టె ఉన్నటులనె—'అట్టె' వల్ల రెప్పపాటు కాలములో, చాల తేలికగా అన్నమాట

నిజాంగణంబునక—ఇక్కడ అంగణమంటే ముంగిలి అని అర్థం చెప్పతారు. కాని రాబోయే 140 వ పద్యములోని విషయాన్నివట్టి చూస్తే అది మందిరములోని భాగమేగాని, ముంగిలి కాదని తేటపడుతుంది. అందుకే 'లోగిలి' అని అర్థం చెప్పకున్నాము

అలంకారము :

పరికరము, వృత్తసుప్రాసము.

నిలిపిన జప మెప్పటివలెఁ

జలిపినవార డగుచుఁ బాకళాసని యంతక

దళుకుం బిసాళి వాలుం

దెలి గన్నులు విచ్చి చూచె నివ్వెఱతోడన్.

అర్థము :

నిలిపినఁ. జపము, ఎప్పటివలెఁ, చలిపినవాఁడు = చేసినవాడు, అగుచుఁ, పాక శాసని = ఇంద్రుని కుమారుడైన అర్జునుడు, అంతన్ = ఆనమయమందు, తఱకుఁ పిసాళి = తళతళ ప్రకాశిస్తూ ఉన్న, వాలుం తెలికన్నులు = తెల్లని వాలుగన్నులను, విచ్చి = తెరచి, వివ్వెఱతోడన్ = ఆశ్చర్యముతో, చూచెఁ = చూచెను

తాత్పర్యము :

ఉలూచి తన నగరిలో నిలిపిన తరువాత అర్జునుడు ఎప్పటిలాగానే జపముచేసుకొని, కళ్లు విప్పి ఆశ్చర్యముతో చూచాడని భావము

విశేషము :

ఎప్పటివలె జపము నల్పి అంటే మామూలు ప్రకారము అని భావము. అంటే, అనాడు అర్జునుడి జపానికి భంగం కలుగ లేదన్నమాట. ఇక్కడ 'నిలిపిన' అంటే కూర్చోబెట్టిన అని అర్థం చేసుకోవాలి.

అర్జునుడి నిక్కడకు తెచ్చినది మొదలు ఎప్పుడతడు కళ్ళు విప్పితాడో అని ఉలూచి తన దృష్టినంతా ఆ కళ్ళమీదనే నిలిపింది. విప్పినప్పుడు ఆకళ్లు ఉలూచికి నాలుగు గుజాలతో కనిపించాయి-తఱకు పాకశాసనా కలిగిన తెలి వాలు కన్నులు. ఆ గుజాలనే కవి పేర్కొన్నాడు.

పాకశాసని పాకుడన్న రాక్షసుడిని జయించినందువల్ల ఇంద్రుడిని పాకశాసను డన్నారు. అతని కొడుకు పాకశాసని అవుతాడు. అంటే అర్జునుడు.

దట్టంపుఁ దెలిసీటి తరఁగ చా ల్కడ కొత్తి

నెలకాల జగతి దా నిలుచు టేమి :

కొలఁకుఁ దెమ్మెర గందములఁ గ్రిందఁ బడవైచి

కలపంపుఁ దావి దాఁ గవియు టేమి ?

చివురు జొంపపు మావి జీబు మాయము సేసి

పసిఁడి యుప్పరిగ దాఁ బ్రబలు టేమి ?

నిద్దంపు టిసుము తిన్నియ పాన్పుఁ దిగఁ ద్రోచి

యలరుల పాన్పు దా హత్తు టేమి ?

మనమనక సంజతెంజాయ మఱుగువెట్టి
మిసిమికెంపుల కాంతి దా మెఱయు లేమి ?
మొదల నే గంగతటి నున్నయదియు లేదొ,
మాయయో కాక యిది యంచు మరల చూడ.

140

నివ్వెరతో చూచినప్పుడు అర్జునుడికి కన పరినరాలలో కనబడిన మాడ్చును ఈ పద్యములో కవి చూపిస్తున్నాడు.

అర్థము :

౧ దట్టంపు = అనేక ముందుటచేత దట్టమయిన, తెలిసీటి తరంగ చాల్ = తెల్లని నీటి తరంగాల వరుసను, కడకు ఒత్తి = తొలగనెట్టి, నెలజాల = చంద్రకాంత శిలలతో నిర్మించిన, జగతి = స్థలము, తాక = ఆ జగతి, నిలుచుట ఏమి = ఆస్థానములో తానే ఉండడము ఏమి ?

౨ కొలఁకు తెమ్మెర గండములు = నీటిమీదనుంచి వచ్చిన గాలియొక్క వానలను, క్రిందకా పడక వైచి = క్రిందపడవేసి, కలపంపు = కస్తూరి కర్పూరము మొదలైన నుగంధ ద్రవ్యముల కదంబము - మిశ్రముయొక్క, తావి = పరిమళము, తాన్ కవియుట ఏమి = అతావే కమ్ముకొనడము ఏమి ?

౩ చివురుజొంపపు మావి జీబుకా = చిగురుటాకు గుత్తులతోడి మామిడితోపును, మాయ ముచేసి = కనబడకుండాచేసి, పసిడి ఉప్పరిగ = బంగారపుమేడ, తాక ప్రబలుట ఏమి = తానే విస్తరిల్లడము ఏమి ?

౪. నిద్దంపు = మెరుస్తున్న, ఇసుము తిన్నియ పాన్పు = పరువులాగా ఉండిన ఇసుక తిన్నియను, దిగకా త్రోచి = పడద్రోసి, అలరుల పాన్పు = పూవులనెఱ్ఱ, తాక హత్తుట ఏమి = తానే తాకుటేమి ?

మనమనక సంజ తెంజాయ = మనమనక లాడుచున్న సంధ్యాకాలపు ఎర్రకాంతిని, మఱుగువెట్టి = కప్పి వేసి, మిసిమికెంపుల కాంతి = ప్రకాశముగల కెంపుల కాంతి, తాక మెఱయులేమి = తానే ప్రకాశించడము ఏమి ?

మొదల = మొదటనేను, గంగతటిని = గంగానది ఒడ్డున, ఉన్నయదియు = ఉండడమే, లేదొ = అబద్ధమో, కాక, మాయయో ఇది = ఇదే మాయయో, అంచుకా = అనుకుంటూ, మరల చూడకా = మరొకసారి చూడగా, (మరలిచూడ-పాశాంతరము = తిరిగిచూచునప్పటికి) ..... తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

విశేషము :

ఉటాచి “అట్టై యున్నటులనె మాయ యచ్చుపడ” 137 వ పద్యములో నిల్పెనుగదా ! అట్టైయున్నటుల అంటే ఏమో ఇక్కడ కవి చెప్పతున్నాడు

గంగాతీరము నందుండే ఆయావస్తువులకు కొంత సరియైనట్టు కనబడే వస్తువులున్నట్టి స్థలమునందే నిలిపిందని భావము - మనమనక కాంతిలో చూస్తే, స్థలములో మార్పు ఉన్నట్టు కనబడకుండా ఉండేలాగా

ఇక్కడ గుణసాదృశ్యమును గుర్తించాలి గంగానది తెలిసీటి అలలు దట్టమయి ఉండడమువల్ల ఆ స్థలమంతా తెల్లగా కనబడుతుందిగదా. దానికి బదులు ఇక్కడ చలువరాతి పలకలు పడిచిన జగతి తెల్లగా ఉండే దానిని చూచాడు. కొలకు తెమ్మెరల వాసనలకు బదులు ఇక్కడ కస్తూరి కర్పూరము మొదలైనవాటి కదంబముయొక్క - కలపంపు - వాసన; లేత చివుళ్ళతో (పసిమివన్నెగల వనుకోవాలి) జొంపముగ ఉన్న మామిడితోపుకి బదులు పసిడి వన్నె - బంగారపు - మేడ, మెరుస్తున్న ఇసుక తిన్నియకు బదులు పువ్వులపాన్ను ఉంది, సంజకెంపుజాయకు మారుగా ఇక్కడ మిసిమి కెంపుల కాంతి ఉన్నది కాబట్టే కవి “అట్టై యున్నటులనె” అని చెప్పాడు

ఇంకా, ఆయా వస్తువులను తొలగించుటకున్నూ, వాటికి మారుగా ఇతరములు వచ్చుట కున్నూ, ప్రయోగించిన క్రియాపదములు చాల భావగర్భితంగా ఉన్నాయి

1. కడకొత్తి - నిలుచుట - ప్రక్కకు నెట్టివై చి, తానాస్థానములో నిలుచుట (చూపరు లలో నొకనిలాగా).

2 క్రిందబడవై చి - కవియుట - క్రిందను తోసివేసి కలియబడుట (మల్లులలాగ).

3 మాయముచేసి - ప్రబలుట - కాన రాకుండచేసి, ఇంకొక దానిని చూపుట (గారడీ వానిలాగా).

4. దిగద్రోచి—హత్తుట (నెజ్జమార్చినట్లు).

5. మరుగుపెట్టి - మెరయుట — ఒకదానిని కప్పివేసి మెరయుట (మేఘములాగా).

ఇంతేకాక, ‘బదులుగా నిలిచి ఉన్నవి’ అన్న అర్థములో ప్రయోగించిన మాటలు గూడ అర్థగౌరవము కలిగినవే. చూడండి —

నెలరాల జగతి స్థిరముగా నిలిచి ఉంది.

కిప్పురంపు తావి కవిసింది (కమ్మింది).

పసిడి యుష్పరిగ ప్రబలింది (వికారముగ కనబడింది).

అలరులపాన్పు శరీరానికి హత్తింది.

కెంపుల కాంతి మెరిసింది.

“మొదల నే గంగతటి నున్నయదియు లేదొ” అని చెప్పడంవల్ల, ఇప్పుడు ఇక్కడ కనబడుతున్న నెలరాలజగతి మొదలైన వస్తువులను, భ్రమచేత, గంగానదీతీర విషయాలని అనుకున్నానో, లేక ఇదే మాయయో అని సందేహము.

విషయాల జంటలన్నీ చాల వీలిక కలిగినవని భావము

మరల చూడడము నిశ్చయము చేసుకోడానికి.

కొలకు తెమ్మెర .

కమ్మని తమ్మి కొలంకు తెమ్మెరల్

వొలయ

— పారిజాతాపహరణము (1-72).

మనమనక అంటే స్ఫుటముగా కనిపించని తక్కువకాంతిలో - గుడ్డికాంతిలో అన్నమాట.

పాఠాంతరములు :

1. కొలంకు దామర గండములు క్రిందఁ బడవైచి

— వేదమువారు.

ఈపాఠములో కొలంకుదామర అంటే నీటి తామరల పరిమళమని ఇక్కడ భావించాలి—
మెట్టతామరలు కావన్నమాట.

2. నిద్దంపు టినుము తిన్నియ పాన్పు దిగఁద్రావి...

దిగతాగి హత్తడము కై పెక్కిన వానివలె అని అనుకోవాలి. కాని పాన్పు దిగతాగడము అని చెప్పడములో సొగసులేదు

అలంకారము :

సందేహము.

బెళుకుఁ గాటుకకంటి సొలపుఁ జూ పెదలోనఁ

బట్టియుండెడి ప్రేమఁ బట్టియాయఁ,

జికిలి బంగరువ్రాఁత జిలుఁగు తొయ్యారంపుఁ

త్రైట గుబ్బల గుట్టు బై టవేయఁ,

సౌగంధ్య గుచ్ఛైల నీటువగలు కన్నుల పండు
 గలుగ మాయపుఁ గౌనుఁ గలుగఁజేయ,
 నిడుద సోగ మెఱుంగు జడకుచ్చు గరువంపుఁ
 విఱుఁదు రేఖకు గెల్పువీరుదు చాటఁ

గంటసరి నంటు కస్తూరి కమ్మవలపు
 కప్పురపు వీడియపుఁ దావిఁ గలసి మెలఁగ,
 నొఱపులకు నెల్ల నొజ్జయై యుండె నపుడు
 భుజగ గజగామిని మిటారి పొలుపు మీఱి

141

మరల మాచేసరికి ఉలాచి కనబడింది.

అర్థము :

౧. బెళుకు కాటుకకంటి = మెరుస్తున్న కాటుకకన్నుల యందలి, సౌలపుఁజూపు = ప్రేమను తెలిపే చూపు, ఎదలోన పట్టి ఉండెడి ప్రేమన్ = ఇంతకుముందే హృదయమున అంటుకొని ఉండిన ప్రేమను, పట్టి ఈయన్ = (దాగి ఉన్న దొంగను పట్టి ఇచ్చినట్లు) తెలియ జేస్తుండగా,

౨. చికిలి బంగరు వ్రాత = తళుకుగల బంగారు (జలతారు) దారములతో చిత్రించిన పూవులు గలిగి, జీలుగు = నన్నమై, ఒయ్యారంపు = చక్కదనము గలిగిన, పైట = పయ్యెద, గుబ్బలగుట్టు = చాటుగా ఉంచిన కుచముల అందమును, బైటన్ వేయన్ = బైట పెట్టుచుండగా (గుట్టుగా ఉన్న వానిని బైటపెట్టినట్లు కనబరుస్తుండగా),

౩. సౌగంధ్య కుచ్ఛైల = అందమయిన కుచ్ఛైళ్ళయొక్క, నీటువగలు = చక్కని యొయ్యారములు, కన్నుల పండుగలుగ = కన్నులకు విందులుగా, మాయపు కౌనున్ = లేనినడుమును, కలుగఁజేయన్ = ఉన్నట్లు తోపిస్తుండగా (శూన్యమైన నడుము, కుచ్ఛైళ్ళవల్ల ఉన్నట్లు, గారడీలోవలె) కనబడుతుండగా,

౪. నిడుద సోగ మెఱుంగు = పొడవు గలిగి సోగగా ఉండి ప్రకాశిస్తున్న, జడకుచ్చు = జడచివరనుండే కుచ్చు - జడగంటలు, విఱుఁదురేఖకు = పిరుదులయొక్క అందమునకు, గెల్పువీరుదున్ = గెలుపును సూచించే వీరుదును (ఉలాచి పిరుదు అందముల పోటీలో జయించి దన్న భావము), చాటన్ = చాటుతుండగా (వీరుదుగా గంటలను గలిగి ఉన్నదని భావము),

కంటసరిన్ = కుత్తుకనంటుకొని ఉండే ఆభరణమును, అంటు = అంటుకొని ఉన్న, కస్తూరి కమ్మవలపు = కస్తూరియొక్క చక్కని పరిమళము, కప్పురపు వీడయపు తావిన్ =

పచ్చకర్పూరం వేసిన తాంబూలముయొక్క వాసనతో, కలసి, మెలగఁ = ప్రదేశమంతా వ్యాపించగా, ఒకపులకు ఎల్లఁ = అన్ని సౌందర్యములకూ, ఒజ్జయై = గురువై, భుజగ గజ గామిని మితారి = విలాసవత్తియైన అనాగకాంత, పొలుపు మీఱి = చక్కదనమున అతిశయించి, అపుడు, ఉండెఁ = కనబడెను

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు ఆ విధంగా మిక్కిలి చూచినప్పుడు తన కాటుకకంటిలోని ప్రేమమాపుల వల్ల మనసులో ఉన్న వలపును తెలుపుతూ, సన్నని బుడేదారీ పైటలోనుంచి చనులపొంకము కనబడుతూ ఉండగా, కుచ్చెల్లకొప్పు వల్ల లేని నడుము ఉన్నట్టు కనిపిస్తూండగా, పిరుదుల అందానికి బిరుదు ఇచ్చరా అన్నట్టు జడగంటలుంటూండగా, అందాలకు గురువన్నట్టుగా ఉలూచి కనిపించింది కుత్తిగంటుకు అంటించిన కస్తూరివాసన తాంబూలములోని కర్పూర వాసనతో కలిసి ఆ ప్రదేశమంతా సరిమళవంతమయింది

విశేషము :

కాటుకకన్ను - సహజముగనే కాటుకపెట్టినటు లుండే కన్నులు అదృష్టసూచకాలంటారు.

తానిప్పుడున్న స్థలము కొత్తది, ఇప్పుడు చూచినకాంత కొత్తది. ఆమెను చూడడ మిదే తొలిసారి

అర్జునుడి దృష్టి శిరసునుంచి పిరుదువరకు ఒక్కొక్క విషయము శ్రద్ధగా చూచింది. కాటుక కళ్ళూ, వలుపుచూపూ, పొంకమైన చనుకట్టూ, సన్నని నడుమూ, వికాలమైన పిరుదులూ కనిపించాయి ఉలూచి కంటసరి నంటించిన కస్తూరి వాసనతో ఆమె తాంబూలపు కర్పూర వాసన కలిసి తెలియవచ్చింది

ఈ సరిమళాన్నే 140 వ పద్యములో 'కలపంపుతావి' అని కవి అన్నారు

కంటసరి (కుత్తిగంటు-కుత్తిగంటు) అను కంఠాభరణము అవివాహితలగు స్త్రీలు మాత్రమే ఉపయోగిస్తారనీ, అది ధరించిన కాంత కన్యక అనీ గ్రహించాలి ఆ కుత్తిగంటుకే కస్తూరి అంటిస్తారు - తరువాత ఆ గౌరవం మంగళసూత్రానికి కలిగిస్తారు. ఈలాంటిదే 'రూపు' అన్న కంఠాభరణము

ఈ వర్ణనలోని ఔచిత్యము గమనించాలి. ఏమంటే; ఉలూచి అవివాహిత అని తెలుసుకో లేకపోతే, ఇంకమీద వచ్చే వర్ణనలు చేయకూడదు ధర్మపరుడు, ఉత్తమవ్యక్తి అయిన అర్జునుడు పరకాంతల స్తనాది అవయవాలను వర్ణించడం సమంజసముకాదు.

నాయికా నాయకుల ప్రథమసమాగమములో నాయకుడుగానీ, అతని ప్రతినిధి (విదూష కుడు వగైరా) గానీ నాయికను చూచి, ఆమె వివాహితా లేక అవివాహితా అన్న విషయం మొదట ధృవపర్చుకొని గాని, ఆమె అవయవాది వర్ణనలకు పూనదు.

శ్రీనాథుడు — “గ్రీవాలంకృత పట్ట సూత్ర లలికా”..... అని దమయంతినీ,
రామరాజభూషణుడు — “లతాంగి రూపు కన్నారంగ జూచి వచ్చితి” నని గిరికాదేవిని
పేర్కొనడము ఈ కన్యాత్వ నిరూపణకోసమే

మన కవి గూడా గ్రంథారంభములో గడుడన్న కృష్ణరాయబారి అర్జునుడితో ఏకాంతము
నందు “ద్వారవతి యందలి కన్నెల జక్కదనంబు లెన్నుచు” అని కన్యాత్వ నిరూపణచేసిన
తరువాతనే సుభద్ర అవయవ వర్ణనలకు పూనుకున్నాడు

దీనినిబట్టి మనకవులు ఔచిత్య పోషణముకొరకు ఎంత శ్రద్ధవహిస్తుండేవారో తెలిసికో
వచ్చును.

పెద్ద చరణాలలో రెండో దళాలలో పట్టి - పట్టి, బైట - బైట, గలుగ - గలుగ,
బిటుదు - బిరుదు అని ఒక అనుప్రాస నియమము పాటించి కవి ఈవద్యాన్ని మరింత మనోహ
రంగా చేశాడు.

ఈ సౌగంధ్య గుర్తించలేక కొందరు మూడోచరణంలో కన్నుల “పండువులుగ... అని
పరిష్కరించారు పండుగ అన్నది సరియైన రూపము కాదనీ, పండుగు - పండువు అనాలనీ
వారి ఉద్దేశము కాని పండుగ - పండువ అన్న రూపాలు గూడా సరియైనవే

కొందరు ‘మిటారి పొలుపు’ అన్న పాదము ఎత్తుకొని శ్రేష్ఠమైన చక్కదనము అన్న
అర్థము నిచ్చారు కాని “మిటారి” అనగా మిటారముగలది మిటారము, గర్వము, మదము,
లోనగువానివలన కలిగిన “నిక్కు” కాబట్టి, “భుజగ గజగమిని మిటారి” — మిటారియైన నాగ
కాంత అని చెప్పడము సమంజసము

అలంకారము :

యమకము.

అటులున్న కొమరుఁ బ్రాయపుఁ

గుటిలాలకఁ జూచి మదన గుంభిత మాయా

నటనంబో యిది గంగా

ఘటనంబో యని విచార ఘట నాశయుఁడై,

142

1. ఈ పట్టసూత్రలలికను గురించి వేదమువారు తమ శృంగార నైషధ వ్యాఖ్యానములో (పుట 133)
ఈలాగు వ్యాఖ్యానించారు :

“ఇందుఁ జెప్పిన పట్టసూత్రము వరుఁడుగట్టు మంగళసూత్రముగాదు వివాహమునకు
పూర్వము కన్యలు దరించునట్టిది ”

అర్థము :

అటులున్న = ఆ రీతిని ఒరపులకునెల్ల ఒజ్జయ్యెయున్న, కొమరుప్రాయపు = లేత వయసుగల్గి, కుటిల అలకిక = వంకరలైన ముంగురులుగల ఉలూచిని, చూచి, యిది = గంగా తటము మాయమై ఈ కొత్తస్థలములో ఈ యువతి ఉన్నట్టు కనబడడము, మదనగుంభిత మాయా నటనంతో = మన్మథునిచేత కూర్చబడిన మాయా నాటకమో (మన్మథ మాయయో), లేక, గంగా తటనంతో = గంగచేసిన కార్యమో, అని, విచారఘటన ఆశయమై = విచారము జేయునట్టి అభిప్రాయముగలవాడై, తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

అలంకారము :

యమకము, సందేహము

తియ్యని వింటివాని వెనుతియ్యక డగ్గఱ జాలు న య్యసా
హాయ్య తనూవిలాసి, దరహాసము మీసముఁ దీర్చి, నప్పు డా
తొయ్యలి వంకఁ గన్గొని, “వధూమణి, యెవ్వరి దాన పీవు ? పే
రెయ్యది నీకు? నొంటి వసియింపఁగఁ గారణమేమి?”, నావుడున్ 143

అర్థము :

తియ్యని వింటివానిన్ = చెరకువిల్లుగల మన్మథుని, వెనుతియ్యక = భయపడకుండ, డగ్గఱజాలు = ఎదిరింప జాలిన, ఆ - ఆసాహాయ్య = ఇతర సహాయము లేకుండానే, తనూ విలాసి = శరీరసౌందర్యముగల అర్జునుడు, మీసముఁ, దరహాసము దీర్చు = చిరునవ్వు దిద్దుచుండగా, అప్పుడు, ఆ తొయ్యలివంక = ఆ ఉలూచి దిక్కు, కన్గొని = చూచి, వధూమణి = ఓ కాంతామణి, ఎవ్వరిదానవు, పేరెయ్యది నీకు ? ఒంటి వసియింపగ = ఒక్కతెవై ఉండుటకు, గారణమేమి?, నావుడున్ = అని అనగా, తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

తాత్పర్యము :

సహజసౌందర్యముతో మన్మథుడిని ఎదిరించ గలిగిన అర్జునుడు చిరునవ్వుతో ఉలూచిని చూచి నీ వెవ్వరిదానవు, పేరేమిటి, ఒక్కతెవు ఉండడమేమి ? అని అడిగాడు.

నిశేషము :

తియ్యని వింటివాడు - ఎక్కువెట్టిన ధనువును తీసివేయకుండా ఉండే మహావీరుడినైనా, సహాయము లేకుండానే - ఏ ఆయుధ సహాయమూ లేకుండా - ఎదిరించగల ధైర్యుని.

ఎట్టి ఆభరణాదులు లేకపోయినా స్వభావసిద్ధమైన శరీర సౌందర్యముచేత, మన్మథుని ఎదిరించగల అందగాడు

చిరునవ్వు నవ్వి నప్పుడు, పెడిపుల కదలికవల్ల, చక్కని మీసము తనకు తానే దిద్దు కొంటూ కనబడడము స్వభావసిద్ధము కవి కికాదృష్టిని ఆ విషయ మాకర్పించింది.

ఈ పద్యములో అర్జునుడికి ఉలూచి సంగతి ఏమీ తెలియదు కాబట్టి కేవలం 'వధూమణి' అని సంబోధించాడు అంతేకాని శృంగారరస సంబంధమయిన సంబోధన చేయలేదు ఇది అర్జునుడి సభ్యవర్తన కొక తార్కాణ

అలంకారము

వృత్త్యనుప్రాసము, స్వభావోక్తి

మేలి పసిండి గాజుల సమేళపుఁ బచ్చల కీల్కడెంపు డా
కేలు మెఱుంగు గబ్బిచనుఁ గ్రేవకుఁ దార్పుచు సోగకన్నులఁ
దేలఁగఁ జూచి “యో మదవతీ నవమన్మథ, యీ జగంబు పా
తాళము, నే నులూచి యనుదాన, భుజంగమరాజ కన్యకన్ 144

అర్థము :

మేలిపసిండి గాజుల = మేలిమి బంగారపు గాజులతో, సమేళపు = జతపర్చబడియున్న, పచ్చల కీల్కడెంపు = పచ్చలు తాపిన చీలమురుగులు - మురిడీలు-గల, డాకేలు - (దాపలికేలు) ఎడమచేతిని, మెఱుంగు గబ్బి చను గ్రేవకుఁ = నిగనిగలాడుచు బలిసియున్న చనుదోయి ప్రక్కకు, తార్పుచు = చేర్చుచు - ఎడమచేతితో పైటనర్దుకుంటూ, సోగకన్నులఁ = దీర్ఘములగు నేత్రములతో, తేలఁగఁ చూచి = ఒయ్యారముగా జూచుచూ, “ఓ మద..... మన్మథ = ఓ యౌవనవతుల పాలిటి నూతన మన్మథుడా ! (మన్మథునితో సమానమైన అందగాడా అని భావము), ఈ జగంబు పాతాళము, నేను ఉలూచియను పేరుగల, భుజంగమరాజ కన్యకఁ = నాగరాజు పుత్రికను

తాత్పర్యము :

బంగారపు గాజులూ, పచ్చల మురిడీలూ కల ఎడమచేతితో పైట నర్దుకుంటూ ఒయ్యారముగాచూచి, ఓ మన్మథాకారా, ఇది పాతాళలోకము, నేను నాగరాజకన్యకను, నాపేరు ఉలూచి అంటారు.

విశేషము :

ఎడమచేయి చనుగ్రేవకు తార్చడము స్త్రీలకు సహజము ఈ రూపంగా ఉలూచి అర్జునుని దృష్టిని, తన వక్షస్థలానికి ఆకర్షించిందంటారా ?

భుజంగమరాజ కన్యకా అన్న ప్రయోగము తా నవివాహితనవి సూచించడానికే అనాలి. కాని ఆమాటను అర్జునుడు కేవలము 'రాజకుమారికను' అన్న అర్థముతోనే గ్రహించి ఉండవచ్చును

మొదటి రెండు చరణాలలోని వర్ణన అర్జునుడి దృష్టికి కానవచ్చిన దన్నమాట

“మదవతీ నవమన్మథ” అన్న సంబోధనచేత తాను మదవతిననీ, అతడు మన్మథాకారుడనీ తెలియజేసింది

ఉలూచి అంత శృంగారరస సంబంధమయిన సంబోధన చేసినా, ఆమె సంగతి అర్జునుడి కింకా తెలియదు కాబట్టి, తాను కేవలం “వధూమణి” అని సంబోధించి ఊరకున్నాడు; కాని, శృంగారరస సంబంధమయిన సంబోధన చేయలేదు.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి

సరిలేని విలాసముగని

వరియిం చిటఁ దోడికొనుచు వచ్చితి నిన్నో

కురువీర, వసింపఁగ నీ

కుఱు వీర, దృఢాంకపాళిఁ గోరిన దానన్.

145

అర్థము .

సరిలేని = ఈడులేనట్టి, విలాసము = (నీ) సౌగంధ్యము, కని, వరియించి = ప్రేమించి, యిట = ఇచ్చటికి, నిన్ను, తోడికొనుచు, వచ్చితి, ఓ కురువీర = ఓ కురువంశమునందు పుట్టిన వీరుడా, వసింపఁగ = కూర్చోడానికి, నీ కుఱువు = నీతొడను, ఈరా = ఇయ్యి, దృఢాంకపాళి = బిగియైన కౌగిలిని, కోరినదానన్

తాత్పర్యము :

సాటిలేని నీ విలాసము చూచి నిన్ను వరించి ఇక్కడికి తీసుకొని వచ్చాను ఓ కురువీరా నీ బిగికౌగిలిని ఆశించి ఉన్ననాకు నీ తొడమీద కూర్చోనే అవకాశము ఇవ్వమని కోరుతున్నాను

విశేషము :

ఈ పద్యములో 'కురువీర' అన్న సంబోధనవల్ల ఉలూచికి తన సంగతి కొంత తెలుసు నని అర్జునుడు అర్థంచేసుకుని ఉండాలి.

కురువీర అన్నపేరు సార్థకము చేయడానికి కురువు (= తోడ), ఈరా (= ఇవ్వరా) అని చమత్కారము. సరసోక్తులలో కాంతలు రాకొట్టవచ్చునంటారు

పాఠాంతరాలు :

దరి నీ యందము గనుగొని

వరియిం చిట... . .

— వేంకట కృష్ణమాచార్యులు

ఇక్కడ 'దరిన్' అంటే 'గంగానది ఒడ్డున' అని అర్థము ఈ పాఠమువల్ల తాను గంగాతీరానికి వచ్చి ఉండిన విషయము గూడ ఉలూచికి తెలుసునని అర్జునుడు తెలుసుకోగలడు. కురువీర శబ్దాని కిది తోడయి అర్జునుడి విషయం చాల వరకు ఆమెకు తెలుసునని సూచించింది

సరిలేని విలాసముగని

వరియింపగఁ దోడికొనుచు...

— తిరువతియ్యరు

ఇక్కడ 'వరియింపగఁ' = వరించుట కొరకు అని అర్థము చెప్పకోవాలి. గంగానది తీరాన్నే వరించి ఇక్కడకు తెచ్చినన్న పాఠములోని సారస్వము దీనిలో కానరాదు

కురువీర — కురువీర మాటలలోని ర అ ల తారతమ్యము ప్రాసయందు చూడనక్కర లేదంటారు.

అలంకారము :

యమకము.

మం పెనఁగఁ గటాక్ష లవ మాత్రము చేతనె ముజ్జగంటు మో

హింపఁగఁ జేయు భార మిఁక నీవు వహించితిగాన గేళిని

చంపకగంధి విత్తరపుఁ జన్నులమీద నుఖించుచుండు నా

పంపెఁగమొగ్గ ముక్కిగడ సామరి సోమరిగాక యుండునే? 146

అర్థము :

మంపు ఎసఁగఁ = మత్తు (తైపు) అతిశయించునట్లు. కటాక్ష లవమాత్రము చేతనే = కడకంటి చూపు యొక్క రేఖమాత్రము చేతనే, ముజ్జగంబుర్ = మూడుజగములను, మోహింపఁగఁజేయు = మోహము పొందినట్లు చేయవలసిన, భారమున్ = బరువును, నీవు, వహించితి (వి) గానఁ = పూనుకున్నావు కాబట్టి, కేళిసీ చంపకగంధి = సంపెంగవాసనగల శరీరముగల రతీదేవి యొక్క, బిత్తరపు చన్నుల మీఁదఁ = అందమగు స్తనములపై, సుఖించుచుండు = సుఖముగా ఉండే, ఆ సంపెంగమొగ్గ ముల్కిగడ సామరి = సంపెంగమొగ్గ కొన ఉన్న బాణాకరతో సాముచేసే మన్మథుడు, సోమరి = పనిలేనివాడు, కాకయుండునే = కాకుండువా ? (తప్పక సోమరి అవుకాడని భావము)

తాత్పర్యము :

సంపెంగమొగ్గమొనకల బాణాకరతో సాముచేస్తూ ఈమూడు లోకాలూ మోహించజేసే మన్మథుడి పనిని నువ్వు కటాక్షమాత్రాన చేయడానికి పూనుకున్నావు కాబట్టి, ఆ మన్మథుడికి పసిపాటా ఉండదు అందుచేత ఆతడు రతితో పొద్దుపుచ్చుకుంటుంటాడని భావము.

విశేషము :

“కేళిసీ చంపకగంధి బిత్తరపుఁ జన్నులమీఁద సుఖించుచుండు...” అన్న వర్ణన, నీవు కూడా అవిధముగా సౌఖ్యము పొందు అని అర్జునుని ఊరిస్తున్నట్లున్నది మన్మథుడి అధికారము పొందినవాడవు కాబట్టి ఆతడునుభవించే సౌఖ్యము కూడా నీవు అనుభవించవచ్చునని సూచన.

“సంపెంగమొగ్గ ముల్కిగడ సామరి” అంటే, సంపెంగమొగ్గను ముల్కిగా ఉంచిన గడ—కర్రతో సాదన చేయువాడు (మన్మథుడు) సంపెంగపువ్వు మన్మథుని బాణాలలోనిది కాదు. కాబట్టి ఇక్కడ “ముల్కి” అన్నమాటకు బాణము అన్న అర్థము చెప్పరాదు

పాఠాంతరము :

సంపెంగ మొగ్గ ముల్కి గడు సామరి

ఈ పాఠానికి సంపెంగమొగ్గ ముల్కి, గడును, ఆము, అతీ అని పదవిభాగము చేసి, సంపెంగమొగ్గను బాణముగాగల, గడును = నేర్పరి (మన్మథుడు), ఆము = తన మదము - గర్వము, అతీ = కోల్పోయి అని అర్థము చెప్పుకోవాలి ఈ పాఠములోని యతిసీ, జరల అభేదాన్ని సమర్థించుకోవచ్చును

అలంకారము :

అతిశయోక్తి, కావ్యలింగ

అను నెచ్చెలి వాక్యంబులు
 విని యచ్చెరువంది “రూప విభ్రమ రేఖ
 ఖను లెందు నాగకన్యలె
 యని” విందుము; నేడు నిక్కమయ్యెన్ జూడన్.

147

అర్థము :

అను నెచ్చెలి వాక్యంబులు = అనే ఆయువతి మాటలు, విని, అచ్చెరువు = ఆశ్చర్యము, అంది = పొంది, ఎందున్ = అన్నిచోటలా, నాగకన్యలె, రూప విభ్రమ రేఖ ఖనులు = గూపము విలాసము (రేఖ) అందము అన్నగుజాలకు పుట్టినిళ్ళు అని, విందుము = వింటుంటాము, (ఆమాట) నేడు = ఈదినమున, చూడన్ = కంటితో చూచుటచేత, నిక్కమయ్యెన్ = రూఢి అయింది.

తాత్పర్యము :

నాగకన్యలు మంచి రూపురేఖలు కలిగిన విలాసవతులని సాధారణంగా వింటూఉంటాము ఈవేళ ప్రత్యక్షముగా చూచినందువల్ల ఆ మాట రూఢి అయిందని అర్థము దనుకున్నాడు

విశేషము :

రూపము — అందము — అలంకారాదులు లేనప్పుడు ఉండే అందము

విభ్రమము — వచనము, వచనానుసారముగ అవయవాదుల కదలిక, అలంకారముల యంతు వివిధములగు పద్ధతుల ననుసరించిన శృంగారచేష్ట.

రేఖ — అవయవాదుల యందలి లావణ్యము — ఆమరిక,

“అనునెచ్చెలి.....వినియచ్చెరు.....”

“ఖనులెందు... ..యనివిందు...”

ఈ జంటలలోని శబ్దవమత్కారము చూడదగును

అలంకారము :

రూపకము.

అన్నన్న : మొగము వెన్నుని
 యన్నన్న జయించుఁ గన్నులన్న నలి నా
 సన్నములు, నడుము మిక్కిలి
 సన్నము, మాటలు సుధా ప్రసన్నము లెన్నన్.

148

అర్థము :

అన్నన్న = ఔరారా! మొగము, వెన్నుని = విష్ణుమూర్తియొక్క, అన్ను = భార్యయగు లక్ష్మియొక్క, అన్నన్ = సోదరుడైన చంద్రుని, జయించుకా = ఓడించును, కన్నులు అన్నకా = కన్నులంటామా, నలిన అసన్నములు = పద్మములకు దగ్గర సంబంధము కలవి - సమానములు, నడుము షిక్కిలి సన్నము, ఎన్నన్ = ఆలోచించగా, మాటలు సుధాప్రసన్నములు = అమృతమువలె సంతోషమును కలిగించేవి

కావ్యరీతి :

ఓహో! ఈ ఉలాచి సౌందర్యము! ముఖము చంద్రుడికంటే అందమైనది, కన్నులా పద్మాలకు దగ్గరచుట్టాలు, నడుము చాలా సన్నము, మాటలు అమృతము వంటివే అని అర్జునుడు అనుకుంటున్నాడు

విశేషము :

అర్జునుడు ఉలాచి సౌందర్యాన్ని ఎంత ఉత్సాహంతో మెచ్చుకుంటున్నాడో తెలియజేయడానికే 147-150 వ పద్యాలలో కవి చక్కని శబ్దాలంకార నియమము కనబరిచాడు.

ప్రసాదము అన్నది ఒక కావ్యగుణము దీనినే కవి

‘ప్రసన్నతయును సౌకుమార్యము గనంబడ రాల్గరించె’

అని ప్రయోగించాడు ఉలాచి మాటలు ప్రసాదగుణము గల కవిత్వంలాగా తన్ను సంతోష పర్వినాయని భావము.

ఈ పద్యములో మూడు అన్నన్నలు, మూడు సన్నములు వాడినా తనివితీరక కవి చివర ఒక “ఎన్నన్” ఉంచాడు

దీని తరువాతి రెండు పద్యములు కూడ ఈలాంటివే

నువ్వుఁ బువ్వు నవ్వు జవ్వని నాసిక,

చివురు సవురు జవురు నువ్విద మోవి

మబ్బు నుబ్బు గెబ్బు బిబ్బోకవతి వేణి

మెఱపు నోఱపుఁ బఱపుఁ దెఱవ మేను.

అర్థము :

జన్మని = ఈ యౌవనవతి యొక్క, నాసిక = ముక్కు, సువ్యుపువ్యున్. సవ్యుఁ = పరిహసించును (సువ్యుపువ్యుకన్న అందమైన ముక్కుగలదని భావము), ఉవిద = ఈజవరారి యొక్క, మోవి = అధరము, చివురు = చిగురుటాకు యొక్క, సపురుఁ = అందమును, జపురుఁ = దండించును (మించియుండును), బిబ్బోకవతి = విలాసవతియొక్క, వేణి = జాట్లు, మబ్బు = మేఘముయొక్క, ఉబ్బుఁ = గర్వమును, గెబ్బుఁ = చద్రోయును, తెఱవ మేను = ఈ కాంత శరీరము, మెఱపు ఒఱపుఁ = మెరుపుయొక్క అందాన్ని, సఱపున్ = పారచోలును.

విశేషము :

ఈ పద్యములోని పదములన్నీ యౌవనవతియైన విలాసవతినే సూచిస్తున్నాయి ఇక్కడ రసికుడైన అర్జునుడికి, చక్షుఃప్రీతి కలిగిందన్న భావము కవి ఈపద్యంలో శబ్దాలంకార ఆవేశముతో తేటపరిచాడు.

రవరవలు నెఱపు నీలపు

రవ రవణముతోడఁ జెలి యరాళ కచంబుల్,

కవకవ నవ్వున్ వలి జ

క్కవ కవఁ గలకంఠ కంఠి తఠిన కుచంబుల్.

150

అర్థము :

చెలి ఆరాళకచంబుల్ = ఈ కాంతయొక్క వంకలుగల (కుటిలమైన) తలవెంట్రుకలు, నీలపురవ = ఇంద్రనీలమణులయొక్క, రవణముతోడఁ = కాంతితోడ, రవరవలు నెఱపుఁ = జగదము చేయును (అనగా మించియుండునని భావము), కలకంఠ కంఠి = కోకిలవంటి కంఠ స్వరముగల ఈ కాంతయొక్క, కఠిన కుచంబుల్, వలి జక్కవ కవఁ = గుండ్రని చక్రవాక పిట్టలజంటను, కవకవ నవ్వుఁ = ఎక్కువగా పరిహసించును

తాత్పర్యము :

ఈ కాంతజాట్లు వంకరలుతిరిగి నీలమణుల నల్లని కాంతితోమెరుస్తూ ఉంది. స్తనములు విగువుకలిగి జక్కవపిట్టలలాగా గుండ్రములై ఉన్నవని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యములో కవవర్ణనలో రవణము (కాంతి), కుచవర్ణనలో - వలి (గుండ్రదనము) ఇవి ఉపమాన సాదృశ్యములు. వీటినేకాక, కచమునకు - ఆరాళత్వము, స్తనములకు కఠినత్వము అన్న విశేషగుణములను గూడ కవి పేర్కొన్నాడు. వీటివల్ల కలిగిన సౌగంధ్యము

కవచమున కుటిల (వంకర) గుణము అధికముగా ఉండడంచేతనే జగదమాదుట, కుచములు కరినగుణముగలవి అవడంవల్లనే కవకవ నవ్వుట అని చమత్కరించాడు.

అలంకారము :

పరికరము.

చెక్కుల యందమున్, మొగము చెల్వముఁ, జన్గవ నీటు, వేణీ తీ,
రెక్కడఁ జూడ, మన్నిటికి నెక్కువ దేమన సైకతంబుతో
నెక్కుటి కయ్యముం జలుపు నిక్కుటి యొక్కటి చాలదే మరుం
డక్కగొనన్ రతిం గెలిచి డక్కఁ గొనన్ నవమోహనాంగికి. 151

అర్థము :

చెక్కుల యందమున్, మొగము (యొక్క). చెల్వమున్ = సౌందర్యమును, చన్గవ నీటు = కుచయుగమునందలిసొగసు, వేణీతీరు = తలవెండ్రుకల అమరిక, ఎక్కడన్ చూడము = ఇంకే ప్రీయందూ కనబడవు. అన్నిటికిన్ ఎక్కువది ఏమనన్ = అన్నిటిని మించిన విశేష మేమంటే. సైకతంబుతోన్ = ఇసుక తిన్నెతో, ఎక్కుటి = ఇంకొక సహాయము లేకుండనే. కయ్యమున్ = యుద్ధమును (అనగా ద్వంద్వయుద్ధమును), నలుపు = చేయునట్టి, ఈకటి = ఈ జఘనము, ఒక్కటి = ఒక్కటియే, మరుం డక్కగొనన్ = మన్మథుని వశపరుచుకొనుట కున్నా. రతిన్ గెలిచి = రతీదేవిని జయించి, డక్కన్ = రతియొక్క సామ్రాజ్య సూచకమైన భేరిని (డక్కను), కొనన్ = తీసికొనుటకున్నా. నవమోహనాంగికి = నూతన యౌవనముతో మోహింపజేసే శరీరముగల (ఈ ఉలూచికి). చాలదే ?

తాత్పర్యము :

చెక్కులూ, ముఖమూ, చనుగవా, కొప్పునూ, ఈ ఉలూచి కున్నంత అందంగా మరేస్త్రీకీ లేవు అన్నిటికంటే విశేషమేమిటంటే ఆమె జఘనము ఒక్కటే విశాలమైన ఇసుక తిన్నెతో ద్వంద్వయుద్ధం చేయగలదు. మన్మథుడిని వశపర్చుకోదానికి, రతిని గెలిచి ఆమె బిరుదు డక్క (భేరిని) తీసుకోదానికి ఆ కటి ఒక్కటే చాలు అని అర్థమవుతున్నాడు.

విశేషము :

రాజు లొకరినొకరు జయించినప్పుడు ఓడినవారి రాజ్యసూచకాలైన చక్రచామరములు భేరి మొదలగు వానిని తీసికొనే ఆచారము ఉంది.

ఇప్పటికీ ఎందరో సంస్థానాధిపతులు తమ దగ్గరున్న ఛేర్యదులను ఏ ఏ యుద్ధములలో తమ పూర్వులు గ్రహించారో చెప్పకుంటారు.

దక్కను బ్రద్దల గొట్టడం పండితులలో ఉండేది

“వగుల గొట్టించి తుదృఢ వివాదప్రౌఢి గౌడ డిండిషన్లు కంచుదక్క” అని శ్రీనాథ చుహాకవి అన్నాడుగదా

రతిని గెలిచి ఆమె కింతవరికున్న సామ్రాజ్య చిహ్నమును (దక్కను) తీసుకుంటుందని భావము

వేదమువారు “దక్కఁ గొనన్ = దక్క అను వాద్య విశేషమును వహించుటకును (జయభేరి వేయించుటకును)” అని వ్యాఖ్యానించారు కొనన్ అన్న పదానికి ఆ అర్థము కష్ట సాధ్యము రాజుల కొలువులో ఉండిన మన కవి ఈలాటి ఉద్దేశమును కలిగి ఉండనేరడు

ఎక్కటి - ఒక్కటే అనిగాని అసాహాయ్యముగ అనిగాని అర్థము. కొందరు ‘ఎక్కటి కయ్యము’ అనగా పెద్ద జగదము అని చెప్పారు కాని ఎక్కటి అర్థాన్ని ఆలాగు సాగదీయడ మెందుకో తెలియదు ఎక్కటి కయ్యము - ద్వంద్వయుద్ధము - నలుపుట ధిక్కరించగల సామర్థ్య ముండబట్టేకదా

మోహనాంగుడు — మోహనవిద్యగాని, మోహనమనే బాణముగాని¹ అంగముగా (చతురంగములవంటి పరికరముగా) గలవాడు - అనగా మన్మథుడు వానిభార్య మోహనాంగి అవుతుంది. అనగా రతీదేవి కాబట్టి నవమోహనాంగి అంటే కొత్తరతి, అనగా, మొదటి రతికి ప్రతి వచ్చిన రతి ఈమె చేయదగిన పని తొలి రతిని జయించి మగని వశపరుచుకొన డము. ఆ రెండుపనులూ ఈ పద్యములో ఉన్నాయి—రతిని గెలుస్తుంది, మన్మథుడిని వశ పరుచుకుంటుంది

అలంకారము :

యమకము

1. మన్మథుడి బాణాలు —

మోహనము, ఉన్నాదనము, సంతాపనము, శోషణము, నిశ్చేష్టాకరణము అని అయిదు

అని మదిమెచ్చి యొచ్చె మొకయందును లేని మనోహ రాంగముల్
కనుఁగొనిఁ యానెకా : వ్రతముఁ గైకొని యుండెడి నన్ను నేలఁ దో
డ్కొని యిటఁ దెచ్చె నీవెడఁగుఁ గోమలి ? భూజగ మేడ మారు తా
శన జగ మేడ? యెంత ఘనసాహస మింతుల కంచు నెంచుచున్. 152

అర్థము :

అని మదిన్ = మనస్సునందు, మెచ్చి, ఒచ్చెము ఒకయందునులేని = ఒక్కదానియం
దయినా కొరతలేని, మనోహరాంగముల్ = మనసు లోగొనగల అవయవములను, కనుఁగొని
= చూచి, (అలాగు చూస్తుండగా ఈమోహనాంగి చేసిన సాహసము మనసున పొడమి)
బొనెకా = (బొనుగాని) అంతా ఇంపుగా ఉన్నదికాని (కద కాదా యొక్క రూపాంతరమే 'కా'),
వ్రతము గైకొని = వ్రతమునాచరించుట, ఉండెడి నన్ను, ఇటకు, ఏలన్ = తన్ను ఏలుటకుగా,
ఈ వెడఁగుఁ గోమలి = ఈవెత్రి పడుచు, తోడ్కొనితెచ్చె = తనతోకూడా తీసికొని వచ్చింది,
అహ! భూజగ మేడ = మర్త్యలోక మెక్కడ? మారుత అశన జగము ఏడ = గాలి మేవరలగు
నాగులలోకమెక్కడ? ఇంతులకు = స్త్రీలకు, ఎంత ఘనసాహసము! = ఎంత గొప్పతెగవ
ఉన్నది, ఎంచున్ ఎంచుచున్ = తనలో అనుకొనుచు (తరువాతి పద్యముతో అన్వయము)

తాత్పర్యము :

శరీరసౌష్ఠవములో ఏలాటి లోపమూలేని ఆమెను మెచ్చుకొని, 'అంతా బాగుంది కాని,
వ్రతవిష్ఠతో ఉన్న నన్ను ఈ వెత్రిపడుచు ఇక్కడికి తీసికొనివచ్చి తన్ను ఏలుకోమంటూ
ఉంది. నరలోకమెక్కడ, నాగలోకమెక్కడ? అడవాళ్ల కెంత సాహసముంటుంది' అని
అనుకొని

విశేషము :

వేదమువారు 'ఏలఁ దోడ్కొని' అన్న దానిలో శ్లేష ఉందని (1) ఎందుకు తెచ్చెను
అనీ, (11) ఏలుటకుఁ దెచ్చెననీ, అర్థము చూపించారు తొలి అర్థమున తో దో అగుటకు
కళ కారణమనీ, శ్లేషయందు అర్థానుస్వారము పాటించరనీ కారణము చెప్పారు

కాని, ఉలూచి చెప్పిన మాటలన్నీ వినిన తరువాత గూడా 'ఎందుకు' తెచ్చింది అని
అనుకోదానికి అర్థమగు వట్టి మూర్ఖుడు కావాలి.

ఉలూచి "వరియిం చిట దోడికొనుచు వచ్చితి"ననీ, "నీ కురువీర" అనీ, "దృఢాంకపాళిఁ
గోరినదానన్" అనీ అక్షరాలా చెప్పింది ఇంకా ఎందుకు తెచ్చిందని ప్రశ్నించుకుంటాడా?
రెండవ అర్థమే చెప్పకోవాలి. ఈ 'ఏల' లోని భావము తరువాతి పద్యంలో తేటపడుతుంది.

వ్రతము కైకొని ఉన్నవాడిని తన్నేలుటకు తెచ్చింది. కాబట్టి, 'వెడఁగుఁ గోమలి' అన్నాడు.

కటుత్వం ఏమీ లేకుండా 'వెర్రిపడుచు' అని అనడం కొంత సుముఖత్వాన్ని సూచిస్తుంది. అమాయకురాలన్న భావము.

మారుతాశన జగము: మారుతమంటే గాలి. అశనమంటే ఆహారము మారుతాశనులు = గాలిని ఆహారముగాగలవారు — నాగులు. వారిజగము = నాగలోకము

పాఠాంతరము :

ఔనెకా అవడానికి బదులు 'యోగికా' అని తిరుపతివారూ, 'మౌనికా' అని వేంకట కృష్ణమాచారిగారూ అన్నారు.

అలంకారము :

విషమాలంకారము, అర్థాంతరన్యాసము. వృత్త్యనుప్రాసము.

కాముకుఁడఁ గాక వ్రతినై

భూమిప్రదక్షిణము సేయఁ పోయెడి వానికా

గామించి తోడితే దగ

వా, మగువ, వివేక మించుకై నన్ వలదా ?

153

అర్థము :

మగువ = ఓ కాంతా ! కాముకుఁడఁ గాక = కామముగల వాడగుగాక, వ్రతినై = వ్రతము పూనిన వాడనై, భూమిప్రదక్షిణము, చేయఁ, పోయెడివానికా, గామించి = మోహించి, తోడితేన్ = తోడ్కొని వచ్చుట, తగవా = న్యాయమా? ఇంచుకై నకా = కొంచెమైనా, వివేకము = యుక్తాయుక్తజ్ఞానము, వలదా = ఉండవలదా ?

తాత్పర్యము :

కామములేకుండా వ్రతము పూని భూప్రదక్షిణచేయడానికి పోతూఉన్న నన్ను మోహించి తీసుకురావడం తగునా ? ఉచితమా కాదా అన్న ఆలోచన ఉండవద్దా అని అర్జునుడు అన్నాడు.

విశేషము :

కామించడానికి కాముకుడిని తెచ్చుకోవాలి గాని ఉపయోగములేని వ్రతినీ తీసుకురావడము వివేకము కాదని సూచన.

కాముకుడు = స్త్రీవాంఛ కలవాడనేకాక, ధనాదివిషయాలయందు కోరిక కలవాడనిగూడా అర్థము కాముకుడగాక అంటే ఎటువంటి కోరికలేకుండా, నీమముతో ఉండడం-విష్కామ వ్రతము, సర్వోత్కృష్టము అటువంటి వ్రతముతో తిరుగుతున్నవాడను అని ఉలూచి అనుకొనేలాగా చెప్పడము చమత్కారమే

ఉలూచి అభిప్రాయము తెలిసింది; ఆమె చక్కదనాన్ని మెచ్చుకున్నాడు. అయినా శృంగారరస సంబంధమైన సంబోధన చేయకుండా 'మగువా' అని మాత్రము అన్నాడు. అంటే వ్రతము పాలించాలన్న ఉద్దేశముతోనే ఉన్నాడన్నమాట

నావుడు మోమునన్ మొలక న వొలయన్, పలి గబ్బి గుబ్బి చన్
రీవికి గాన టించుక నటించు కవుం గనిపింపఁ, బల్కె రా
జీవదళాక్షి "యో రసికశేఖర, యో జన రంజనైక లీ
లాపహ రూప, యో నుతగుణా, తగునా యిటు లానతీయఁగన్" 154

అర్థము :

నావుడు = (అనిఅర్జునుడు) అనగా, మోమున = ముఖమునందు. మొలకనవ్వు = చిరునవ్వు. ఒలయన్ = ప్రకాశించగా (చిరునవ్వునవ్వి). పలి = గుండ్రనై, గబ్బి = బలిపిఉన్న. గుబ్బిచన్ = గుబ్బిలవంటి చనులయొక్క, రీవికి = వై భవమునకు, కానటు = తాళజాలనట్లు, ఇంచుక = కొంచెము, నటించు = అల్లలనాడుచుండు, కవు = నడుము, కనిపింపన్ = కనబడుచుండగా (కుచముల బిరువును నహింపజాలనట్లు నడుము కొంచెము చలించగా), రాజీవదళాక్షి = తామరరేకులవంటి కన్నులుగల ఉలూచి, పల్కెన్ = ఇట్లు పలికెను : "ఓ రసిక శేఖర = ఓ రసజ్వాలలో శ్రేష్ఠుడా, ఓ జన.....రూప = జనులను రంజించుచే ప్రధానముగాగల విలాసము గలిగిన రూపు వాడా (రూపులేవి విలాసము జనులను ముఖ్యంగా సంతోషపెడుతుంది). ఓ నుతగుణా = పొగడబడిన గుణములు గలవాడా, ఇటులు, అనతీయఁగన్ = అజ్ఞాపించగా (చెప్పట). తగునా = ధర్మమా : (కాదని సూచన)

తాత్పర్యము .

అని అర్జును డనగా, చిన్న నవ్వు నవ్వి. స్తనముల భారానికి తాళలేనన్నట్లు నడుము కొంచెము కదులుతుండగా, ఉలూచి "నీవు రసికశ్రేష్ఠుడవు, లోకులను సంతోషపెట్టగలిగిన రూపము కలవాడవు, నీ గుణాలను అందరూ పొగుడుతుంటారే. ఈలాగు అనడం తగునా" అని అన్నదని భావము.

విశేషము :

నన్ను “తోడితేడగవా” అని అన్నావే, నీకిటు లానతీయ తగునా అని ఉలూచి బదులు ప్రశ్న. నాకది తగదంటే నీకిది తగదు అని భావము.

స్తవాల బరువు భరించలేక బలహీన మయిన నడుము ఊగులాడుతున్నట్లుందని భావము.

మొలకనవ్వు, కౌసు నటించ జేయడమూ విలాసవతుల యొక్కారములు తమకార్య సిద్ధికి అవికొంత సాయం చేస్తాయి.

అర్జునుడి వాదనలో బలములేదని ఉలూచి భావించడం చేతనే, ఈ శృంగార చేష్టలకు అవకాశము కలిగింది కాముకుడను కానన్నది అబద్ధపు వాదనని తెల్పడానికే రసికశేఖర - అని సంబోధించింది సరసత బాగా ఎరిగిన వాడవుగావా అని గద్దించింది. తరువాత, నీ సౌందర్యమంతా జనులను రంజింపనేకదా అని తెలుపుతూ, తన్నుగూడ రంజించుట ధర్మమనీ, ఆ వెనుక, మతగుణు డగుటచేత ఇట్లు అనతిచ్చుట తగదునుమా అనీ ఎత్తి పొడిచింది. ఈ సంబోధనలన్నీ సాఖిప్రాయములే

అలంకారము :

యమకము, పరికరము

నిను గీతి సాహితీ మో

హన వాణులు చెవులుపట్టి యాడింపంగాఁ

గనియుండి “కాముకుఁడఁ

గానని” పల్కిన నాకు నచ్చికొనె నృపాలా !

155

అర్థము :

గీతి...వాణులు — గీతి = సంగీతము, సాహితీ = సాహిత్యము అనే, మోహన వాణులు = రంజింపజేసే వాక్కులుగల స్త్రీలు. నిను = నిన్ను, చెవులుపట్టి యాడింపంగాఁ = స్వాధీనుని జేసికొని - చెప్పినట్లు చేయించుకుంటూ ఉండగా, కనియుండి = చూచుచు, కాముకుఁడగును = నేను కామించువాడనుగాను, అని పల్కినఁ = అని నీవు చెప్పినంతమాత్రమున, నృపాలా = రాజా, నాకు నచ్చిక ఔనె = నాకు నమ్మకము కలుగుతుందా !

తాత్పర్యము :

అర్జునా, సంగీత సాహిత్యాలన్న ఇద్దరుస్త్రీలు నిన్ను బాగా వశపరుచుకొని, చెప్పినట్లు చేయిస్తూ ఉండడము చూచిన తరువాత గూడా కాముకుడను కానని నీ వన్నంతమాత్రాన నమ్మగలవా ? అని ఉలూచి అన్నది.

విశేషము :

గీతీ, సాహితీ, అనే స్త్రీలు (స్త్రీలింగ రూపాలే కవి వాడాడు) స్వాధీనుని చేసుకొన్నారు గదా నీవేలాగు కాముకుడవుగావు .

చెవులుపట్టి అడించడము ఏలాగంటే , చక్కని సంగీతముగాని, కవనముగాని నీచెవిని పడగానే, ఆ గీతా సాహిత్యాలు నీ చెవినిపట్టి తలను, మెప్పుతో అడించేలాగా చేస్తాయని భావము.

ఈ పలుకుబడిలోని రెండుభాగాలకూ అర్థం చూపించి, పలుకుబడికున్న 'బాగా లొంగ దీసుకున్న' అన్న అర్థాన్ని సమర్థించియు చమత్కారము

ఈ ఇద్దరు కాంతలూ చెరి ఒక చెవిపట్టుకున్నారని చమత్కారము. స్త్రీలు చెవులుపట్టి అడిస్తున్నారంటే తాను చాలా స్త్రీలోడు కావాలికదా :

అర్జునుడన్న రెండుమాటలు ! కాముకుడనుకాను 2. వ్రతినై ఉన్నాను. వీటిలో కాముకుడ కానన్నదానిని ఈ పద్యములో ఖండించి వేసింది

పాఠాంతరము :

'నచ్చికోనె నృపాలా'కు బదులు 'నమ్మికోనె నృపాలా' అని

అలంకారము :

శ్లేష

అతులిత విలాస రేఖా

కృతులక వలపించి యిటులఁ ద్రిభువన వీలా

వతుల నలయించుటేనా

వ్రతమనఁగా నీకు, రూపవంచిత మదనా?

156

ఈ పద్యములో అర్జునుడన్న రెండోమాట — వ్రతినై యున్నా నన్న దానిని—ఉలూచి విమర్శిస్తూ ఉంది

అర్థము :

రూపవంచిత మదనా = రూపముచేత తిరస్కరింపబడిన మన్మథుని గలవాడా (మన్మథుని తిరస్కరించే సౌగంధ్యగలవాడా), నీకు వ్రతమనగా = వ్రతము అనడానికి నీ అభిప్రాయము, అతులిత = తుల (సాటి) లేని, విలాస = శృంగారచేష్టలచేతను, రేఖా = సౌంద

ర్యము చేతను, ఆ కృతులన్ = ఆకారము చేతను, వలపించి = మోహింపజేసి, త్రిభువన = మూడులోకములలో ఉండే, లీలావతులన్ = విలాసవతులను, ఇటుల, అలయించుచేనా? = కోరికలు పుట్టించి ఆయాసము కలుగజేయుచేనా? మరేదయినా ఉందా? (లేదని భావము)

తాత్పర్యము :

మన్మథుడిని ధిక్కరించగల అందగాడవు. నీకు వ్రతమంటే ఈ మూడులోకాలలో ఉన్న విలాసవతులను నీ రూపురేఖలతో మోహింపజేసి వారిని ఆయాస పెట్టడమేనా? మరేదయినా ఉందా?

విశేషము :

విలాసమూ, రేఖా, ఆకృతీ — మూడు గుణములున్నాయి కాబట్టి, మూడులోకములలోను అవి సూచన రూపవంచితమదనుడు గనుకనే ఆతనిలాగా, మూడులోకముల నలయించడము.

భూలోకమున ద్రౌపదిని, నాగలోకమున ఉలూచిని, స్వర్గలోకమున ఊర్వసిని అవి కవి స్మరింపజేశారు.

అలంకారము :

పరిసంఖ్య

తెలియనిదానఁ గాను; జగతీవర, ద్రౌపదియందు ముందు మీ
రల సమయంబు సేయుట, ద్విజార్థము ధర్మజు పాన్పుటింటి ముం
గలఁ జని శస్త్రకాల విలుఁ గైకొను, టుందు నిమిత్త మీపు ని
శ్చలమతి భూప్రదక్షిణము నల్పఁగ వచ్చుట, నేనెఱుంగుదున్. 157

ఒకరిని మించిన తెలివితేటలతో వారిద్దరూ వాదోపవాదలు చేసుకున్న తరువాత, ఉలూచి తనకు పూర్వచరిత్రంతా తెలుసువని దానిని చెప్పడం వల్ల కాలయాపనే అని సూచిస్తూ ఇలా అంటుంది.

అర్థము :

జగతీవర = ఓరాజా, తెలియని దానకాకాను = మీచరిత్ర తెలియనిదానను కాను (మూడురాలను కాను అని గూడా), ద్రౌపదియందు = ద్రౌపదిని గురించి, ముందు = పూర్వము, మీరు, అల సమయంబు = ఆ ప్రతిజ్ఞ (ఒక్కొక్క సంవత్సరము ఒక్కొక్కని కూడి ఉండినప్పుడు ఇతరులు అపై శ్రీదాగరముచెంతకు బోరాడన్న ప్రతిజ్ఞ), సేయుట, ద్విజార్థము = బ్రాహ్మణునికొరకు

ధర్మజా పాస్సుటింటి ముంగలఁ = ధర్మరాజు పడక ఇంటి ముంగలకు, చని = వెళ్ళి, శత్రు శాలఁ = ఆయుధముల సాంఘండి, విలున్ = వింటిని, కైకొనుట = తీసికొనడము, అందు నిమిత్తము, ఈవు = నీవు, నిశ్చలమతిఁ = దృఢచిత్తముతో, భూప్రదక్షిణము, నల్పగ్రఁ = చేయుటకు, వచ్చుట, (ఇది అంతా) నేనెఱుంగుదున్.

తాత్పర్యము :

భూప్రదక్షిణ పూర్వకం అంతా నాకు తెలుసును - మీరేమీ చెప్పనక్కరలేదు అని భావము.

విశేషము :

‘మీ రల సమయంబు సేయుట’ అని పలికి తన ఉచిత లజ్జను ఉలూచి నిల్చుకుంది.

వివరణలూ విమర్శనలూ సాగించి కాలయాపన చేయనక్కర లేదని తన తత్తరాన్ని ఈ పద్యం ద్వారా ప్రకటించింది

పాఠాంతరము :

మీరలు సమయంబు సేయుట.

అలసమయంబు అన్న పాఠములోని పాఠస్యము దీనిలో లేదు. యతి పోతుంది.

చెఱుకు విలుకాని బారికి వెఱచి నీదు

మఱుగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనువు నన్ను;

ప్రాణ దానంబు కన్నను వ్రతము గలదె ?

యెఱుగవే ధర్మపరుఁడవు నృపకుమార ?

158

వ్రతాలలో ఉత్తమమైన వ్రతము ఏదో ఉలూచి తెలుపుతూ ఉంది

అర్థము :

చెఱుకు విలుకాని = చెరకువిల్లు గలిగిన మన్మథునియొక్క, బారికిన్ = బాధకు, వెఱచి = భయముచెంది, నీదు మఱుగున్ చొచ్చితిఁ = నీ శరణు చొచ్చాను, చేపట్టి = రక్షణనిచ్చి - పాణిగ్రహణముచేసి అని గూడా, మనువు నన్ను = నన్ను బ్రతికించు, లేకపోతే, వాడిబారివిడిచి చావక తప్పదు, ప్రాణదానంబు కన్నను = ప్రాణదానాన్ని మించిన, వ్రతము కలదె = నీవేమో వ్రతమంటున్నావు, అన్ని వ్రతములకన్న ఈప్రాణదాన వ్రతముమేలు, దీనినే అవలంబించు.

నృపకుమార = ఓరాజకుమారా, ధర్మపరుడవు = ధర్మమునందాసక్తి కలవాడవు - ధర్మపరుడవు = ధర్మరాజును మీది వానిగా గలవాడవు (ధర్మజుని తరువాతి వాడవు - తమ్ముడవు.)
ఎఱుంగవే = ఈ వ్రతరహస్యమును తెలిసికోలేవా ?

విశేషము :

ఈ మాటలలోనే ఉలూచి తాను దిక్కుమాలిన పక్షిననీ, ఒక చిలుకవంటి దానననీ, తెలుపుతూ ఉంది దానికున్న ఆపదలు పంజరబంధనము, లేక వేటకాని చేత చావు

చెఱుకు = పంజరములో బంధనానికి, చిలుకాని చారికిణి = బోయవాని హింసకు, వెఱచి = భయపడి, నీదు మఱుగు = నీచాటును, చొచ్చితిన్ = ప్రవేశించాను (దాగున్నాను), చేపట్టి = చేతితో పట్టుకొని (చిలుకవలె గ్రహించి), మనువునన్ను = నన్ను పెంతుకో, ఆరూపంగా నాకు ప్రాణదానము చెయ్యి

ఇక్కడొక్కమాట చెప్పవలసింది అర్జునుడు ఒక సంవత్సరం భూప్రదక్షిణ వ్రతం పట్టాడు. ఆ సంవత్సరములో బ్రహ్మచర్యం విష్ణుగా పాటించాలని ధర్మశాస్త్రం ఈ వీడు తిరగక ముందే ఉలూచి తన్ను తీసుకొనివచ్చింది ఉలూచి అందచందాలుకల కాంత అని గ్రహించాడు. కాని, ఆ వ్రతనియమము అడ్డుగా కనిపిస్తుంది ఆ ప్రతిబంధకం లేకుండా ఉలూచి "ప్రాణ దానంబుకన్నను వ్రతము గలదె ? " అని ధర్మనిర్వచనం చేస్తుంది మనకావ్యములో పర్యవసానము వారిద్దరి కలయిక.

పండ్లెండు నెలలు దాటకముందే ఈ కల్యాణము జరిగినట్లు మహాభారతం గూడా అంగీకరించింది. ఆ పురాణములో ఈ నియమభంగము సమర్థించడానికి సన్నయభట్టు,

"ఎఱుంగని దానఁగాను, సర్వతీర్థసేవనంబును సర్వవ్రతంబులు సలుపుటయును సర్వదానధర్మ క్రియలును ప్రాణదానంబుతో సమానంబులుగావు, నామనోరథంబు విఫలంబయిన మనోజానలంబునం బ్రాణ పరిత్యాగంబగుం గావున నన్ను రక్షింపుము దీన నీకు వ్రతభంగంబు గాదనిన నర్జునుండు దాని మనోరథంబు సలిపి యారాత్రి నాగభువనంబున వసియించి నాగకన్యకయం దిరావంతుండను కొడుకుం బడసి..." అన్నాడు

కాబట్టి వ్రతభంగదోషము లేదనడానికి మహాభారత ప్రమాణము గూడా ఉందన్నమాట.

అలంకారము :

సమాసోక్తి, శ్లేష.

నాయమె నీకు మేల్పడిన నాతి నలంచుట? యంత్ర మత్స్యమున్
 మాయఁగఁజేసి మున్ ద్రుపదనందన నేలవె? యంగభూ పతా
 కాయత యంత్రమత్స్య మిపు డల్లనఁ ద్రెళ్ళఁగనేసి యేలుకో,
 తీయఁగఁ బంచదార వెనుతీయఁగఁ బల్కి ననున్ ద్వితీయఁగన్ 159

అర్థము :

మేల్పడిన = వలచిఉన్న. నాతి = కొంతను, అలంచుట = ఆయాసపెట్టుట, నీకు, న్యాయమే = ధర్మము. మున్ = ఇంతకుపూర్వము, యంత్రమత్స్యమున్ = చేపవలె కట్టబడిన యంత్రమును, మాయఁగఁజేసి = కనబడకుండా పడినట్లుచేసి, ద్రుపదనందనన్ = ద్రుపదరాజు కూతురగు ద్రౌపదిని, ఏలవె = ఏలుకోలేదా? (అలాగే) అంగభూ...మత్స్యము, అంగభూ = శరీరమున పుట్టినవాడగు మన్మథుని యొక్క, పతాక = ధ్వజమున్నూ, ఆయత = గొప్పదైన, యంత్ర = సాధనమున్నూ అగు, మత్స్యము = చేపను, ఇపుడు, అల్లనన్ = అనాయాసముగ త్రెళ్ళఁగనేసి = తెగిపడునట్లు కూల్చి, పంచదార = చక్కెర, వెనుతీయఁగ = వెనుకబడేటంత తీయఁగన్ = మాధుర్యముతో, పల్కి = మాటనాడి, ననున్, ద్వితీయఁగన్ = భార్యగా ఏలుకో = ఏలుకోవాలి

తాత్పర్యము :

వలచిన కొంతను ఆయాసపెట్టడం ధర్మంకాదు. ఆనాడు మత్స్య యంత్రాన్ని పడగొట్టి ద్రౌపదిని ఏలుకున్నట్లే, ఈనాడు మన్మథుడి ధ్వజమైన మత్స్యాన్ని అనాయాసంగా భగ్నంచేసి, పంచదారకన్న తీయనైన మాటతో నన్ను భార్యగా ఏలుకోవడం న్యాయము అని ఉలూచి అంటుంది.

విశేషము :

ఇంతకుముందేలాగుచేశాడో ఇప్పుడు గూడ అట్లే యంత్ర మత్స్యమునేసి ఏలుకో వడంలో కొత్త ఏమీ లేదని. పాతపాఠమే అని భావము

ద్వితీయఁగన్ = భార్యగను అనేకాక, రెండవదానిగను (ద్రౌపది మొదట ఉన్నదికదా!) అని గూడ చమత్కారము

పంచదార : పంచ = అయిదుగురకు, దార = భార్య అని అర్థంచెప్పుకొని “పంచదార” అంటే ద్రౌపది అని కవి చమత్కరించాడనవచ్చును. ఆమె వెనుతీసేలాగా తన్ను రెండో భార్యగా అంగీకరించమని భావము.

ఏలుకొనుము అనడానికి ఏలుకో అనడం అడ్డులేకుండ ఏలుకొనుము, అన్నట్లు ధ్వనించడము చమత్కారమే

యంత్రము - కొందరు యంత్ర మత్స్యమనగా కపటపుచేప అంటారు

అలంకారము :

యమకము, శ్లేష.

అనుడు నుడురాజకుల పా

పనుడు “సమస్తమ్ము నెఱుఁగు వలలివి గద, యీ

యనుచితము దగునె ? పరసతి

నెనయుట రాజులకు ధర్మమే యహి మహిళా ?”

160

పై వాదోపవాదాలవల్ల అర్జునుడు సుముఖుడయినా, ఉలూచి తన్ను వలచిన కాంత కాబట్టి ఆమెను మరికొంత ఆడిస్తున్నారు

అర్థము :

అనుడున్ = అని ఉలూచి చెప్పగా, ఉడురాజకుల పావనుడు = సక్షత్రములకు అధిపుడైన చంద్రుని యొక్క కులమును - చంద్రవంశాన్ని - పవిత్రము చేసిన వాడు - అర్జునుడు, సమస్తమ్ముఁ = అన్ని విషయాలను, ఎఱుఁగు వలఁతివిగద = తెలిసినట్టి నేర్పరివిగదా, అహిమహిళా = ఓ నాగకాంతా : పరసతిఁ = ఇతరుడిభార్యను (ఇతర జాతిస్త్రీని అని గూడ), ఎనయుట = పొందుట, రాజులకు ధర్మమే? ఈ యనుచితము = ఉచితముకాని ఈపని, తగునే = న్యాయమా?

తాత్పర్యము :

ఇన్ని విషయాలూ తెలిసినదానపు కదా : ఉత్తమవంశములోని రాజులు ‘పరసతిని’ పొందుట తగునా? పాపముకాదా : అని అర్జును డన్నాడని భావము.

విశేషము :

అర్జునుడు ఇంతకుముందు చూచినదాన్ని బట్టి, ఉలూచి చెప్పగా వివినదాన్ని బట్టి ఆమె- అవివాహిత అని తెలుసుకొనే ఉండాలి. కాబట్టి ‘పరసతి’ అన్నప్పుడు తన ఊహలో జాతి వ్యత్యాసమే కాని పురుషవ్యత్యాసము లేదని మనము ఊహించుకోవాలి.

అయినా ఉలూచి మాత్రము ‘ఇతరుడిభార్య’ అన్న సాధారణార్థముతోనే తరువాతి పద్యములో ప్రత్యుత్తర మిచ్చింది.

ఇది గూడా ఒకవిధంగా మంచిదే. ఊహంతో విశ్వయింపడంకంటే ఆమె ముఖతా వినడం గట్టి ప్రమాణముగదా.

కాని ఈ పద్యములో పరసతి అన్నప్పుడు ఇతరజాతి కాంత అన్న అర్థముతోనే అర్జును డన్నా డనడం సమంజసము

ఈ ఊహకు రెండు బలమైన ఆధారాలున్నాయి

1 ఆహిమహిణా - పాపపూటోడీ అని పిలుస్తున్నాడు జాతివ్యత్యాసము గర్భితము కాకపోతే ఈ సంబోధనము పేలవమున్ను. మన కవి కనర్హమున్ను అవుతుంది.

2 ఈ ప్రశ్నకు ఉలూచి ఇతరుని భార్య అన్న ఊహతో బదులు చెప్పింది కాని, తన ఊహకు కాదని, ఈప్రత్యుత్తరము చిన్న తరువాత 165 వ పద్యములో అర్జునుడు తన ఊహను స్పష్టంగా వెల్లడి చేశాడు

ప్రశ్నలో ద్వంద్వార్థ ముండడంవల్ల మనము కోరని బదులు వచ్చినప్పుడు దాన్ని విన్న తరువాత మన మొదటి ప్రశ్ననే మరింత స్పష్టంగా అడుగుతాముగదా :

ఉలూచి ఇంతవరకు చెప్పిన మాటలన్నీ విన్న తరువాత 'ఇతరుని భార్య' అన్న అర్థంతో అర్జునుడు ప్రశ్న వెయ్యకూడదు. ఆ ప్రశ్న అనవసరము ఈ భావంతోనే ఉలూచి 'అనవల సంటి' = అనవసరప్రశ్న అంటూ చిన్న చెంపపెట్టు పెట్టింది

చాల చక్కని పద్యమని రసజ్ఞు లంగీకరిస్తారని నమ్ముతాను.

ఉడురాజకుల పావనుడు మనకవి అర్జునుడిని ఈలాగు పేర్కొన్నాడు. అర్జునుని సంతతి వలననే చంద్రవంశము నిలబడినది కాబట్టి ఇతడు కులపావనుడే అవుతాడు.

అలంకారము :

మూడు 'నుడు'లతో ముచ్చట పడ్డాడు కవి

అనవిని పాఠ పూపజనరా లెదలో వల పోపలేక, యా

తని తెలి ముద్దు నెమ్మొగము దప్పక తేట మిటారి కల్కి చూ

పునః దనివారఁ జూచి, "నృపపుంగవ, యన్నిట జాణ పూరకే

యనవల సంటిగా తెఱుగవా యొకమాటనె మర్మకర్మముల్ ? 161

అర్థము :

అనఁగా, విని, పాఠ = పాముజాతిదైన, పూప జనరాలు = లేతవయసు పడుచు, ఎదలో వలపు = హృదయములోని మోహమును, ఓపలేక = ఓర్చుకోలేక, ఆతని, తెలి = నిర్మలమైన, ముద్దు నెమ్మొగము = ముద్దు గలుగ జేసే నిండైన ముఖమును, తప్పక = ఏకాగ్రదృష్టిని, తేట

మిటారి కల్కి చూపునఁ = కాంతి ఒయ్యారమూ కలిగి సౌగంధ్యమైన చూపుతో, తనివారన్ = తనివితీరునట్లు, చూచి, “నృపపుంగవ = రాజశ్రేష్ఠుడా, అన్నిటన్, జాణవు = నేర్పరివి - గడుసువాడవు, ఊరకే = ఊసుపోకి, అనవలసి + అంటి = ఏదో అనాలని అన్నావు, కాక = అంతేకాని, ఒకమాటనె = ఒక్కమాటవల్లనే, మర్మకర్మముల్ = రహస్యముగా ఉండే భావాలు, నీ వెఱుగవే = గ్రహించలేకుండా ఉన్నావా ?

తాత్పర్యము :

అర్జునుడన్నమాటలు విని ఉలూచి అతని ముఖము అట్టే చూచి, రాజశ్రేష్ఠుడా ! ఊసు పోకకు ఏదో అనాలని ఈమాట అన్నావుగాని, నీకు తెలియదా హృదయాలలో ఉండే భావాలెటు వంటివో ! అని భావము

విశేషము :

పరిసరిని అంటే ‘ఇంకొరిని భావించు’ అనే ఉలూచి అర్థము చేసుకుంది దానితో ఉలూచి మనసులో అందోళన అరింభమయింది నిజంగా ఆ అభిప్రాయము అతనికుండా, లేక, తమాషాకు ఆలా అన్నాడా ?

144 వ పద్యములో ‘భుజంగమరాజ కన్యకా’ అని తను అవివాహిత అని స్పష్టం, వరించి తీసుకువచ్చా సన్నదే; 159 వ పద్యములో తన్ను ‘ద్వితీయగణ = భార్యగా, అలా’ అన్నదే.

వాటిలో ఏ ఒక్కమాటవల్ల సయినా తాను అవివాహిత అని తెలుసుకోగలిగి ఉండాలి గదా ! ఈ అడగడ మెందుకు :

ఊరకే అనవలసి అన్నాడా ?

అర్జునుడి మొగము తప్పక చూడడం - ఈతని భావమేమయి ఉంటుందో తెలుసుకో దానికే ఏమో !

ఇది ఇలా ఉండగా, అర్జునుడు “నమస్తంబు నెఱుగు వలతివిగద” అని తనమీద ఒక విసురు విసిరాడు మాటల నేర్పుగల ఉలూచి, ఆ విసురుకు బదులు విసురు విసరకుండా ఉంటుందా ? అందుకే తన ప్రత్యుత్తరంలో “అన్నిట జాణవు - అన్నీ తెలిసిన నేర్పరివి” ఒక్కమాటవల్ల తెలుసుకోవలసిన విషయాన్ని అడుగుతావా ? అని విసిరింది.

ఎప్పుడెప్పుడని ఉన్న ఉలూచికి ఇదంతా వట్టి కాలయాపనగా తోచింది కాబట్టి ‘ఓవలేక’ పోయింది

తెలి ముద్దు నెమ్మొగము - తెల్లని చర్మిని ముఖము అని వేడిమువారు అట్లు చెప్పారు కాని, అర్జునుడు ఘననిభాంగుడు-నల్లనివాడు కాబట్టి తెల్లని అని చెప్పడం తగదు. వైవర్ణ్యానికి కారణము గూడ కానరాదు అందుచేత విర్యలము అన్న అర్థమునే గ్రహించాము.

“కన్నియఁ గాని వేరొకతెఁ గాను; మనోహరరూప, నీకు నే
జన్నియవట్టి యుంటి నెలజవ్వన మంతయు నేటిదాఁక; నా
కన్నుల యాన; నావలపు కస్తురి నామము తోడు; నమ్ము, కా
దన్నను, నీదు మోవి మధురామృత మానియు భాసజేసెదన్ 162

ఆ వినుట అర్జునుడి మీద విసిరి 'ఎరసరి' అన్న విషయాన్ని గురించి సమాధానము ఇచ్చడం

అర్థము :

మనోహరరూప = మనసును దొంగిలించే రూపు గలవాడు, కన్నియన్ = అమ్మాయి, కాని వేరొకతెన్ కాను, నేటిదాఁకన్ = ఈదినము పరికూ, ఎలజవ్వన మంతయు = నా కన్న ప్రాయమంతా, నీకు = నీకొరకు, జన్నియవట్టి ఉంటి = ముడుపు (దెవతలక. మీదికి నన్ను), కట్టి ఉన్నాను నా కన్నులయాన = నాకన్నులమీద ఒట్టు, నా వలపు = నా ప్రేమాభ్యుచిత్రై కస్తురి నామముతోడు = (ఇదిఒక ఒట్టు), నమ్ము, కాదన్నను = ఈ ఒట్టును పనికిరావంటే, నీదు మోవి (యందలి) మధురమైన, అమృతము = విషమును, అనియు = త్రాగిగూడా, భాస జేసెదన్ = ప్రమాణము చేస్తాను

తాత్పర్యము :

నేను అవివాహితను గాని వేరొకతెను కాను నా కన్నులమీద, నాకస్తురి నామముమీద ఒట్టుపెట్టుకొని చెప్పుతున్నాను. నా యవ్వనమంతా ఈవేళదాకా, నీకోసం ముడుపుకట్టి ఉన్నాను ఈ ఒట్టు పనికిరావంటే నీ అదరములో ఉన్న తీయనివిషము తాగి గూడా ప్రమాణం చేస్తాను - నీ వంగీకరించు అని భావము

విశేషము :

ఈ పద్యములో ఉలూచి చాలా దూరాలోచనతో మాటలాడుతూ ఉంది

నేను కన్యను (అవివాహితను), ఇంకే సాంగత్యమయినా చేసిన దాన ననుకంటావేమో, నా యవ్వనమంతా నీకోసం ఈనాటిదాకా మీదుకట్టి ఉంచాను అని ఉలూచి అన్నది

ఈమాట రుజువు చెయ్యడానికి అవకాశములేదు కాబట్టి ఒట్టుపెట్టుకుంటుంది - ప్రమాణం చేస్తుంది.

ప్రమాణాలు ప్రేమాస్పదమైన విషయాలు ముట్టుకొని గాని, దేవాలయాలలోని పవిత్రమయిన వస్తువులను ముట్టుకొని గాని చేస్తారు

నా కన్నులయాన అంటే ఇందులో అసత్యముంటే నా కన్నులకు దూరమయిన దాన నవుతానని, పోగొట్టుకొన్న దాన నవుతాననిభావము అలాగే నే నసత్యము చెప్పిఉంటే నా ప్రేమాస్పదమైన కస్తురినామాన్ని పోగొట్టుకున్న దానను - మాంగళ్యానికి దూరమైన దాన నవుతాను

ప్రమాణాలు మరొకవిధంగా కూడా ఉన్నాయి. అగ్ని, నీరు, విషము ఈలాటి వస్తువుల వల్ల ఏలాటి బాధ పొందకుండా ఉండి దోషములేదని రుజువు¹ పరచడము

“కాదనినఁ” నేను చెప్పిన ప్రమాణాలు నీకు పనికిరా వంటే, రెండవ విధమైన ప్రమాణము, విషము తాగి చేస్తాను (అమృతము అంటే విషము అన్న అర్థం గూడా ఉంది) నీ అధరామృత మియ్యి అన్నది. ఈలాగైనా అధరపానము గడగుతుందని ఆశించిందంటారా :

ఏలపు కస్తురినామము - పరిమళము గల కస్తురిబొట్టని కొందరు అర్థంచెప్పారు కస్తురికి వాసన ఉన్నదని అర్జునుడికి చెప్పారా : ఒట్లు ప్రేమాస్పదమైన విషయాలపై నే పెట్టుకుంటారు కాబట్టి ప్రేమాస్పదమైన కస్తురిబొట్టు అని అర్థము చెప్పుకన్నాము

మనోహరరూప అని అర్జునుడిని సంబోధించినట్లు చెప్పాము అలాకాక మనోహర రూపన్ = మనోహరమైన రూపము కలదానను అని చెప్పుకోవచ్చును అప్పుడు పద్యములోని మొదటిభాగ మంతా ఉలూచిని గురించే అవుతుంది-కన్నెను, మనోహరరూపను, జన్మియబట్టిన దానను.

‘అనిట బాసచేసెదన్’ అని ఒకపాఠము-ఇక్కడ “ఇట”వల్ల కలిగిన లాభము కావరాదు; “అనియు” అని అంటే బాగుంటుంది వ్యాకరణసూత్రం బాధా ఉండదు

“ఇలపయి మత్స్యయంత్ర మొక యేటన నేసి నమస్త రాజులన్

గెలిచిన మేలువార్త లురగి వరగీతిక లుగ్గడింప, వీ

నులఁ గడు చల్లఁగా విని, నినుఁ వరియింప మనంబు గల్గి, నీ

చెలువము వ్రాసి చూతు నదె చిత్తరువందు ననేక లీలలన్. 163

ఈ కాలయాపన సహించలేక ఉలూచి నీవడగడమూ నేను సమాధానము చెప్పడమూ ఎందుకు; ఉన్నదంతా మర్మములేకుండా చెప్తాను విను, అన్నట్లు చెప్పుతూ ఉంది

1. ఈలాగున రుజువుచేయడాన్ని ordeal by fire, water or poison అని అంటారు ఇది అనేక విధాలలో గూడా ఉండేది. ఇప్పుడూ కొన్ని ప్రాంతాలలో లేకపోలేదు. నీకాదేవి నిర్దోషి అని రుజువు చేయడానికి అగ్నిపరీక్ష చేయడము ఈ వధకి లోనిదే.

అర్థము :

ఇలపయి = భూమిమీద (మాటలాడుతున్నవారు నాగలోకములో ఉన్నారని మరవరాదు). మత్స్యయంత్రము, ఒక యేటన = ఒక్క దెబ్బతో (అవలీలగా), ఏసి = పడగొట్టి, సమస్త రాజుల = అప్పుడు యుద్ధమునకు వచ్చిన రాజుల నందరినీ, గెలిచిన = నీవు జయించినావన్న. మేలువార్తలు = శుభవార్తలు, ఉరగీ వరగీతికలు = నాగకాంతల యొక్క శ్రేష్ఠమైన పాటలు, ఉగ్గడింప = కొనియాడుతుండగా, వీనులన్ = చెవులతో, కడుచల్లగా = మిక్కిలి ఆనందంతో, విని, విను, వరియింప = వరించుటకు, మనంబు గల్గి = అభిప్రాయము కలిగి, నీ చెలువము = నీ ఆందమును, చిత్తరువందున = చిత్రపటమునందు, అనేక లీలలు = అనేక విధములైన విలాసములతో, వ్రాసి చూతు = చిత్రించి చూచుకుంటూ ఉంటాను, అదె = అవిగో ఆ చిత్రపటములు, (అని ఆ చిత్తరువులు చూపించింది)

తాత్పర్యము :

భూలోకములో మత్స్యయంత్రా న్నొక్కదెబ్బతో పడగొట్టి, ఎదిరించిన రాజులనందరినీ ఓడించావన్న వార్తను మా నాగజాతి కాంతలు పాడుతూ ఉండగా విని, వినే వరించాలని నిశ్చయించుకొని, నీ విలాసమంతా ఊహించి బొమ్మలు వ్రాసి చూచుకుంటూ ఆనందిస్తుంటాను. చూడు, అవిగో చిత్రపటాలు అని ఉలూచి వాటిని చూపించిందని భావము.

విశేషము :

ఇలపయి—పాదపూరణము కాదు; సార్థకము.

నాగకాంతలు పాడిన గీతికలు అర్జునుడిని గురించి కాబట్టి ఉలూచిక వర = శ్రేష్ఠములని భావము.

వీనుల ఈమాట అనవసరంగా కనబడుతుంది. వినడం వీనులతోనేకదా? నాగులు సహజంగా కనులతోనే వింటాయి. అందుకే వాటిని 'చక్షుశ్రవము' లంటారు అయినా మరింత చక్కగా వినడానికి ప్రత్యేకంగా కామరూపాలలోని చెవులు కలిగి ఉలూచి విన్నదనడము సమంజసము.

మేలువార్తలు అర్జునుడి పరాక్రమ వార్తలన్నమాట కేవలము అందచందాలనే వరించిన దానను కాను అని సూచించింది

పాటలలోని వర్ణనలనుపట్టి అర్జునుడికి ఒక రూపము కల్పించ గలగడం ఉలూచి ఊహా కక్తికి నిదర్శనము.

'అనేక లీలలు' అనడంవల్ల అర్జునుడు మత్స్యయంత్రము కొడుతున్నట్టూ, రాజుగతో యుద్ధము చేస్తున్నట్టూ మాత్రమేకాక, తనతో సంతోషంగా వినోదిస్తున్నట్టుగూడా అనుకోవాలి

ప్రమాణాలు ప్రేమాస్పదమైన విషయాలు ముట్టుకొని గాని, దేవాలయాలలోని పవిత్రమయిన వస్తువులను ముట్టుకొని గాని చేస్తారు

నా కన్నులయిన అంటే ఇందులో అసత్యముంటే నా కన్నులకు దూరమయిన దాన నవుతానని, పోగొట్టుకొన్న దాన నవుతాననిభావము అలాగే నే నసత్యము చెప్పిఉంటే నా ప్రేమాస్పదమైన కస్తురినామాన్ని పోగొట్టుకున్న దానను - మాంగళ్యానికి దూరమైన దాన నవుతాను

ప్రమాణాలు మరొకవిధంగా కూడా ఉన్నాయి. ఆగ్ని, నీరు, విషము ఈలాటి వస్తువుల వల్ల ఏలాటి బాధ పొందకుండా ఉండి దోషములేదని రుజువు¹ పరచడము

“కాదనినకా” నేను చెప్పిన ప్రమాణాలు నీకు పనికిరా వంటే, రెండవ విధమైన ప్రమాణము, విషము తాగి చేస్తాను (అమృతము అంటే విషము అన్న అర్థం గూడా ఉంది) నీ అధరామృత మియ్యి అన్నది ఈలాగైనా అధరపానము గడగుతుందని ఆశించిందంటారా :

ఏలవు కస్తురినామము - పరిమళము గల కస్తురిబొట్టని కొందరు అర్థంచెప్పారు కస్తురికి వాసన ఉన్నదని అర్జునుడికి చెప్పాలా ? ఒట్లు ప్రేమాస్పదమైన విషయాలపై నే పెట్టుకుంటారు కాబట్టి ప్రేమాస్పదమైన కస్తురిబొట్టు అని అర్థము చెప్పకన్నాము

మనోహరరూప అని అర్జునుడిని సంబోధించినట్లు చెప్పాము అలాకాక మనోహర రూపన్ = మనోహరమైన రూపము కలదానను అని చెప్పకోవచ్చును అప్పుడు పద్యములోని మొదటిభాగ మంతా ఉలూచిని గురించే అవుతుంది-కన్నెను, మనోహరరూపను, జన్మియబట్టిన దానను

‘అనిట బానచేపెదన్’ అని ఒకపాఠము-ఇక్కడ “ఇట”వల్ల కలిగిన లాభము కావరాదు; “అనియు” అని అంటే బాగుంటుంది. వ్యాకరణసూత్రం బాధా ఉండదు

“ఇలపయి మత్స్యయంత్ర మొక యేటన నేసి నమస్త రాజులన్

గెలిచిన మేలువార్త లురగి వరగీతిక లుగ్గడింప, వీ

నులఁ గడు చల్లఁగా విని, నినుకా వరియింప మనంబు గల్గి, నీ

చెలువము వ్రాసి చూతు నదె చిత్తరువందు ననేక లీలలన్. 163

ఈ కాలయాపన సహించలేక ఉలూచి నీవడగడమూ నేను సమాధానము చెప్పడమూ ఎందుకు, ఉన్నదంతా మర్మములేకుండా చెప్తాను విను. అన్నట్లు చెప్పుతూ ఉంది

~~~~~

1. ఈలాగున రుజువుచేయడాన్ని ordeal by fire, water or poison అని అంటారు ఇది అనేక విధాలలో గూడా ఉండేది. ఇప్పుడూ కొన్ని ప్రాంతాలలో లేకపోలేదు. నీకాదేవి నిర్దోషి అని రుజువు చేయడానికి అగ్నిపరీక్ష చేయడము ఈ వధ్ధతి లోనిదే.

అర్థము :

ఇలపయి = భూమిమీద (మాటలాడుతున్నవారు నాగలోకములో ఉన్నారని మరవరాదు). మత్స్యయంత్రము, ఒక యేటున = ఒక్క దెబ్బతో (అవలీలగా), ఏసి = పడగొట్టి, సమస్త రాజుల = అప్పుడు యుద్ధమునకు వచ్చిన రాజుల నందరినీ, గెలిచిన = నీవు జయించినావన్న, మేలువార్తలు = శుభవార్తలు, ఉరగీ వరగీతికలు = నాగకాంతల యొక్క శ్రేష్ఠమైన పాటలు, ఉగ్గడింప = కొనియాడుతుండగా, వీనులన్ = చెవులతో, కడుచల్లగా = మిక్కిలి ఆనందంతో, విని, నిను, వరియింప = వరించుటకు, మనంబు గల్గి = అభిప్రాయము కలిగి, నీ చెలువము = నీ ఆందమును, చిత్తరువందున = చిత్రపటమునందు, అనేక లీలలు = అనేక విధములైన విలాసములతో, వ్రాసి చూతు = చిత్రించి చూచుకుంటూ ఉంటాను, అదె = అవిగో ఆ చిత్రపటములు, (అని ఆ చిత్తరువులు చూపించింది)

తాత్పర్యము :

భూలోకములో మత్స్యయంత్రా న్నొక్క దెబ్బతో పడగొట్టి, ఎదిరించిన రాజులనందరినీ ఓడించావన్న వార్తను మా నాగజాతి కాంతలు పాడుతూ ఉండగా విని, నిన్నే వరించాలని నిశ్చయించుకొని, నీ విలాసమంతా ఊహించి బొమ్మలు వ్రాసి చూచుకుంటూ ఆనందిస్తుంటాను. చూడు, అవిగో చిత్రపటాలు అని ఉలూచి వాటిని చూపించిందని భావము.

విశేషము :

ఇలపయి—పాదపూరణము కాదు, సార్థకము.

నాగకాంతలు పాడిన గీతికలు అర్జునుడిని గురించి కాబట్టి ఉలూచిక వర = శ్రేష్ఠములని భావము.

వీనుల ఈమాట అనవసరంగా కనబడుతుంది. వినడం వీనులతోనేకదా? నాగులు సహజంగా కనులతోనే వింటాయి. అందుకే వాటిని 'చక్షుశ్రవము' లంటారు అయినా మరింత చక్కగా వినడానికి ప్రత్యేకంగా కామరూపాలలోని చెవులు కలిగి ఉలూచి విన్నదనడము సమంజసము

మేలువార్తలు అర్జునుడి పరాక్రిమ వార్తలన్నమాట. కేవలము ఆందచందాలనే వరించిన దానను కాను అని సూచించింది

పాటలలోని వ ర్ణనలనుపట్టి అర్జునుడికి ఒక రూపము కల్పించ గలగడం ఉలూచి ఊహ శక్తికి నిదర్శనము.

'అనేక లీలలు' అనడంవల్ల అర్జునుడు మత్స్యయంత్రము కొడుతున్నట్టూ, రాజులతో యుద్ధము చేస్తున్నట్టూ మాత్రమేకాక, తనతో సంతోషంగా వినోదిస్తున్నట్టుగూడా అనుకోవాలి.

శ్రీమాన్మృదులు దూరముగా ఉన్నప్పుడు చిత్రలేఖన హృదయవేదనను చల్లారుస్తుంది కదా ! చిత్రరూపు చూస్తూ ఉంటానని చెప్పినందువల్ల తానెంత హృదయవేదన పొంది ఉండేదో అర్జునుడు గ్రహించగలడు.

సాధారణ పరిస్థితులలో ఈలాగు తాను పడిన అవస్థలను ఏ విలాసవతిగూడా చెప్పుకోదు. ఇది అసాధారణ పరిస్థితి! అర్జునుడు ప్రశ్నించడం మొదలుపెట్టాడు కాబట్టి మర్యం లేకుండా ఉన్న సంగతి ఉలూచి చెప్పివేస్తూ ఉంది.

అలంకారము :

ఉరిగి వరగి - శబ్దాలంకారము.

ఈ క్రింది పద్యములో మరికొంత 'చెప్పరాని విషయం' గూడ ఉలూచి చెప్పుతూ ఉంది

“చెప్పెడి దేమి నావలపు సేసిన చేతలు ? కొల్వులోన ని
నైప్పుడు గంటి నప్పుడ పయింబడ నీడిచె, నిల్వఁ బడ్డపా
టప్పు డదెంతయైన గల; దట్టి హళాహళి కింతసేపు నీ
వొప్పెడిదాఁకఁ దాకుట కయో! మది మెచ్చవుగా నృపాలకా.” 164

అర్థము :

నావలపు = నాయనురాగము, చేసిన, చేతలు = పనులు, చెప్పెడిదేమి ? = చెప్పనలవి కాదు, కొల్వులోనన్ = గంగానది ఒడ్డున మీవారితో ఉండగా, నిన్నెప్పుడు గంటిన్ అప్పుడ = విన్ను చూచిన తక్షణమందే, పయింబడన్ = నీమీద బడుటకు, ఈడిచెఁ = నన్ను (నావలపు) మిక్కిలి ప్రేరేపించింది, (అపని ఉచితముగాదని) అప్పుడు, నిల్వఁ = ఆగుటకొరకు, పడ్డ పాటు = నేనుపడినశ్రమ, అదెంతయైనగలదు = ఎంతయోకలదు - మిక్కిలి ఎక్కువ, అట్టి హళాహళి = అంతబలీయమైన తత్తరాన్ని అణచుకుంటూ, ఇంతసేపు, నీవు ఒప్పెడిదాకఁ = నీ వంగీకారం తెలివినంత వరకూ, తాకుటకు = ఓర్చి ఉండుటకు గూడ, మదిన్ మెచ్చవుగా = మనసులో మన్నింపవుగదా, నృపాలకా, ఆయ్యో !

తాత్పర్యము :

గంగాతీరాన నిన్ను చూచినప్పుడే అమాంతంగా నీమీద పడాలని గట్టగా బుద్ధికలిగింది. దాని వినురు నాపుకోదానికి నేనుపడ్డ శ్రమ ఇంతంతకాదు. ఇప్పటివరకు - నీవు అంగీకారం తెలివినంతవరకు - ఓర్చి ఉన్నందుకై నా హరించరాదా ?

విశేషము :

చెప్పరాని ఈలాంటి రహస్య విషయంగూడా ఉలూచి చెప్పడంవల్ల తానెంతగా తత్తర పడుతూ ఉందో, కాలయాపన ఎంత దుస్థిరంగా ఉందో అర్థమౌతో తెలియపరుస్తుంది.

‘తాకుటకయో ! మది మెచ్చపుగా నృపాలకా’ అన్నందువల్ల, ‘అందచందాకు మెచ్చక పోయినా నా ఓర్పుకయినా సంతోషించి సన్నంగీకరించవా’ అన్న భావము కనబడుతుంది

అనిన ‘ఫణిజాతి వీ, చేను మనుజుజాతి,
నన్యజాతిఁ బ్రవర్తించు తుర్లు మగునె ?
ఏల యీ కోర్కె ?’ యనిన రా చూలి కనియెఁ
జిలువ చెలువంపుఁ బల్కులఁ జిలువ చెలువ.

165

పరసరి అనినప్పుడు రస ఉద్దేశానికి తగిన ప్రబుత్తరము రాజేదనీ, ఇంకా ఉలూచిని మరీ కొంత ఆడించాలనీ ఈ ప్రశ్న

అర్థము :

అనినన్, ఈవు ఫణిజాతివి = నీవు పాముజాతివి, ఏను మనుజుజాతిన్ = నేను మనుష్యుల జాతివాడను, అన్యజాతిఁ = ఇతరజాతితో, ప్రవర్తించుట = క్రీడించడము, అర్లుమగునె = (నీకుగాని నాకుగాని) కూడదుకదా, ఏల యీ కోర్కె ? అనినన్, రాచూలికి = రాజకుమారునికి, చిలువ చెలువ = నాగకన్యక, చిలువ...పల్కున్ = నాగుపామువంటి అందముకల మాటలతో, అనియెఁ = ఈ క్రిందివిధంగా చెప్పెను.

విశేషము :

‘పరసరి’ అని అన్నందుకు ఉలూచి 161 వ పద్యములో వివరిన విషయము తప్పించు కోడానికి ‘పరసరి అన్నప్పుడు పరజాతి సతి అనే నా ఉద్దేశము’, అన్నట్లుగా ఉంది ఈపద్యము.

అంతేకాదు, ఉలూచి తన్ను వలచిన కొంత తత్తరిమూ, ఆవేశమూ అంతా ఆమెవంతు. అర్థమగు తటస్థంగా ఉండగలదు; ఆమెను ఈలాంటి ప్రశ్నలతో ఆడించవచ్చును. ఆ వినోదము గూడా ఒకవిశేషమే

రా = రాయి. చూడు. (రాకొమరు నెఱులు నీలపు రాకొమరు నిరాకరించు-190వ పద్యము) కాబట్టి, రాచూలి = రాతిబిడ్డ - అతికఠినుడు అని ఆ సమయమున ఉలూచికి తోచిం వసవచ్చును ఆ భావమే తరువాతి పద్యములో, ‘నీమన సౌక్కరే కరగనేరదు గాని’ అని చెప్పింది

చిలువ చెలువంపుఁ బలుకులఁ జిలువచెలువ ఇది చక్కని శబ్దాలంకారమున్న చరణము. వ్యాఖ్యాతల కిది కొంచెము శ్రమ కలుగ చేసింది.

వేదమువారు 'చిలువ చెలువంపుఁ బలుకులఁ = చిలువలు పలువలు గల విలాసముతోఁ గూడుకొన్న పలుకులచేత' అని వ్యాఖ్యానించారు.

బులుసువారు గూడా 'చిలువలు, పలువలు, కలిగి చమత్కారమగు మాటలతో' అని వ్రాశారు

నోరి వారు గడుసు తనముతో 'చిలువచెలువ = నాగకన్యక, చెలువంపు పలుకులఁ = అందమయిన మాటలచేత' అని మాత్రము చెప్పి, ఒక 'చిలువ'ను మింగివేశారు

ఆ చిలువలూ పలువలూ ఏమిటో, అవి ఉలూచి పలుకులలో ఎక్కడ కనిపించాయో చిలువలూ పలువలూ అన్న అర్థము ఏ మాటనుబట్టి చెప్పారో. బులుసువారు గాని, వేదమువారు గాని చెప్పలేదు

అన్ని ప్రతులలోనూ ఇదే పాఠముగాని, వేరుపాఠములేదు. చేమకూర అభిరుచులు తెలిసిన మనము దీని కింకొక పాఠముండదని నిర్ధారణ చేయవచ్చును. కాబట్టి సరియైన అర్థం కోసం ప్రయత్నించాలి

చిలువ = నాగుపాము చాల అందమయిన జంతువు ఆ పడగా, కదలికా, శరీరమూ, ఎంత చూచినా చూడాలనే ఉంటుంది కాని — భయము

దీనినిబట్టి చిలువ 1చెలువము అంటే 'భయము కలిగించే అందము' అవుతుంది అటు వంటి పలుకులు అంటే, అందముగా వినడాని కింపుగా ఉండి, భయము కలిగించే భావముగల మాటలన్నమాట అది ఎలాగో చూదాము

దీనితరువాత ఉలూచి చెప్పే రెండు పద్యాలలోనూ, ఆమె అభిలాష, సమర్థన, దీనత్వము అన్నీ అందంగానే ఉన్నాయని మన మంగీకరిస్తాము

ఆ మాటలలో గర్భితంగా ఉన్న భావము (మరణమే నాకు గత్యంతర మన్నభావము, భయాన్ని కలిగిస్తుంది

1 గ్రీకు పురాణగాథలలో 'మెదూసా' అని ఒక విపరీత స్త్రీ ఉంది అది చాలా అపూర్వమైన అందము కలిగి దాని ముంగురులు జీవంతో కడులుతూ ఉండే పాములు. దానిని చూచినవారు పాపాణులుగా మారిపోతారు దీనిని విదేశీయులు terrible beauty అంటారు మన 'చిలువ చెలువము' అలాంటి 'టెరిబుల్ బ్యూటీయే' (భయంకర సౌందర్యము)

చిలువ = a wild duck (అడవి బాతు) అని బ్రౌను నిఘంటువు. కాని మనకు దాని అందమేమిటో తెలియదు.

అలంకారము :

యమకము

“ఏమనఁ బోయెదం దగుల మొంచక నీ విటులాడఁ దొల్లి శ్రీ
రామ కుమారుడైన కుశరాజు వరింపఁడె మా కుముద్వత్తినీ,
గోమల చారుమూర్తి పురుకుత్సుఁడు నర్మదఁ పెండ్లియాడఁడే ?
నీ మన సొక్కటే కరఁగనేరదు గాని నృపాలకాగ్రణీ.

166

అర్థము :

నృపాలకాగ్రణీ = ఓరాజుశ్రేష్ఠుడా. తగులము = ప్రేమను. ఎంచక = ఆలోచించక,
నీవు ఇటులాడఁ = ఈరీతిగా జాతిభేద లెంచితే, ఏమన బోయెదన్ = ఏమి అనగలను? నీమనసు
ఒక్కటే కరఁగనేరదు గాని, తొల్లి = పూర్వము, శ్రీరామ కుమారుడైన కుశరాజు, మా కుము
ద్వత్తినీ = ఆ పేరుగల మా నాగకన్యకను, వరింపడే = పెండ్లియాడలేదా !, కోమల చారు
మూర్తి = సుకుమారుడూ సుందరాకారుడూ అయిన, పురుకుత్సుఁడు = పురుకుత్సుడన్న
చక్రవర్తి - మాంధాత కుమారుడు, నర్మదన్ = నర్మద అన్న మా జాతి కన్యకను. పెండ్లి
యాడఁడే ? = వివాహము చేసుకోలేదా ?

తాత్పర్యము :

నీవీలాగున ప్రేమను ఆలోచించకుండా అంటే నేనేమన గలుగుతాను. శ్రీరామకుమారుడు
కుముద్వత్తినీ పెండ్లియాడలేదా? మాంధాత కుమారుడు మానర్మదను వివాహము చేసుకోలేదా? నీమన
సొక్కటే కరగకుండా ఉంది అని ఉలూచి అంటుంది.

విశేషము :

మహోత్తమవంశములలో పుట్టినవారూ, సుప్రసిద్ధుల కుమారులూ, సామ్రాజ్యాధిపతులూ
అయిన కుకుడికి గాని, పురుకుత్సుడికి గాని లేని ఈ జాతివిచక్షణ నీకెందు కని, అందంగా
మందలించింది.

చిలువ చెలువము అనడానికి దీనిలో భయపడవలసిన భావముండా అని చూడాలిగదా !

వేదమువారు ఈలాంటి భావముంటుందని గ్రహించి ఏమన్నారో చూడండి : “ఏమనఁ
బోయెదఁ = ఏమిచెప్పగలను, (ఏన్ = నేను - మనఃబోయెదఁ = (బ్రదుకుదునా - అని
అనుకొను - బ్రదుకను అని విపరీత లక్షణగా నేనియు నొందె) అన్నారు.

బులుసువారు “ఏమనఁ బోయెదన్ అనుచో ఏమనఁ బోయెదన్ ? = నేను జీవింపఁ గలనా...” అని అర్థాంతరమును గ్రహింతుడు” అన్నారు.

వేదమువారు సూచించిన ‘కాకువుగ’ ఉచ్చరించడ మేలాగో తెలియదు బులుసువారు ‘ఏమనఁ బోయెదన్’ అన్నమాటలను ‘?’ గుర్తు పెట్టి ఏవిధంగా ప్రశ్నిస్తారో తెలియదు

ఈ వ్యాఖ్యానాలు ఈలాగు తేలిపోయాయి కాబట్టి ఈ పద్యములో భయపడవలసిన భావమే లేదంటామా ? అనము; ఆ భావము బాగాఉంది

ఏమనఁ బోయెదం దగుల ఎంచక నీవిటులాడ దీని పదవిభజన మనము ‘ఏన్ మనన్ పో ఎదన్ తగులము ఎంచక నీవిటులాడ...’ అని చేదాము.

“ఎదన్ తగులము ఎంచక = మనసులో ప్రేమను గణించక, నీ విటులాడన్ = నీవీరీతి జాతులెంచితే, ఏన్ = నేను, మనన్ పో (మనసు పో) = బ్రతుకను సుమా” అని రెండో అర్థం చెప్పి, చిలువ చెలువాన్ని సమర్థిస్తాము సహృదయులు అంగీకరిస్తారనే నా నమ్మకము.

అలంకారము :

శ్లేష.

“ఈ కలహంసయాన నను నెక్కడి తెక్కడనుండి తెచ్చె; నా హా; కడుదూర మిప్పు డని యక్కునఁ జేర్చక జంపుమాటలన్ వ్యాకుల పెట్టుటేల ? విరహంబుధి ముంపకపోదు నన్; జలం బేకద నీకు; మంచి; దిఁక నీతకు మిక్కిలి లోతు గల్గునే ?” 167

అర్థము :

“ఈ కలహంసయాన = రాజహంసవంటి నడకగల ఈ కాంత, ఇప్పుడు నను ఎక్కడకు ఎక్కడనుండి తెచ్చెను; ఆహా; కడుదూరము,” అని, అక్కునన్ = రొమ్మునందు, చేర్చక, జంపుమాటలన్ = ప్రొద్దుపుచ్చు మాటలతో, వ్యాకులపెట్టుటేల? = వ్యసనము కలుగ జేయడమెందులకు, (సారాంతరము - వ్యాకులపెట్టుటెల్ల = ఈ వేధించడమంతా అని భావము), విరహంబుధి = వియోగ మను సముద్రము, నన్, ముంపకపోదు = తప్పక ముంచివేయాను, చలంబేకద నీకు = నీకు కావలసినదంతా నీపట్టుదలయే కదా? మంచిది = ఆ పట్టుదలే నిల్చుకో, ఇకన్, ఈతకు మిక్కిలి లోతు గల్గునే = చావుతో అంతముకాని చింత ఉంటుందా ?

తాత్పర్యము :

“ఈ మందయాన ఇంతిమారము నన్ను తీసుకొని వచ్చిందే, ఆ శ్రమకయినా ఆమె శ్రోతక నెరవేర్చలే” అని తలచకుండా, ఈరక కాలయాపనచేసి, నన్ను వేధించడమెందుకు? ఈ పరిస్థితిలో వియోగసాగరం నన్ను ముంచక తప్పదు నీకు కావలసిందంతా నీ పట్టుదలేకదా సరే అలాగే కానీ ఈతకు ఓక్కిలి లోపూ, చాచ్చును డించిన చింతా ఉంటుందా ?

విశేషము :

‘విరహమువల్ల నాకు చావు తప్పదు. వానిబోయే వ్యక్తికి ఎటువంటి దుఃఖం కలిగినా సరకుచేయడు’ అని ఉలూచి తన తెగువను తెలియజేసింది

మరేలాంటి అర్హతా నాకు లేకున్నప్పటికీ, నేను పడిన శ్రమకై నా నన్నుంగీకరించరాదా. ‘ఇంతదూరము తెచ్చెనే’ అని ఆపించవలసింది. అది చేయకుండా నన్ను వేధించడమెందుకు ?

నీకు కావలసింది నీపట్టుదలే అయితే, నాకు విరహమువల్ల మరణము తప్పదు అని ఉలూచి, దీని ఫలితము ఏలాగుంటుందో తెలియపరిచింది

ఉలూచికి విషుగూ విచారమూ అధికమయ్యాయి నిరాశ అంకురించింది. దానితో ఒక విధమయిన తెగువ కలిగింది.

ఈతతో దాటలేని లోతూరేదు, చావుతో అంతమొందని చింతా ఉండదు. అన్ని చింతలూ దానితో తీరిపోతాయని అనుకుంది. సరే, నీ ఇష్టమే జరగనీ అన్నది.

కలహంసయాన = హంసనడకల మందగమన, దూరము తీసుకరావడము మరింత కనికరానికి కారణమని చమత్కారము

ఇటువంటి సన్నివేశాలలో యువతులు పురుషుల అనంగీకారాన్ని అంగీకరించరు అల్ల సాని పెద్దనగారి ఈ పద్యమును చూడండి

రా, వైరాగ్యముఁ బూని నీపు కడు నిర్దాక్షిణ్య చిత్తంబునఁ
రావైతేఁ జవిగాని యిందులకు హోరాహోరిగాఁ బోరి యే
లా వాలాయము సేయఁగా ? బ్రతుకు నీ వాచార వంతుండవై
చావో యెక్కుడో నీయెడం బొడము వాంఛన్ భూసురగ్రామణి.

మాటలలో కటుత్వములేదు. జాలిగొల్పే అందమైన మాటలు. కాని, వాటిలోని భావము— నేను ప్రాణత్యాగము చేస్తాను అన్న భావము — భయంకరము. ఈలాగుండడమే ‘చిలువ చెలువము’.

పాఠాంతరము :

‘చలంబేకద నీకు మంచిది(ఇ)క నీతకు మిక్కిలి.....’, ‘మంచిది! ఇకనీతకు...’
అనడములో ఒక సహజమయిన తెగువ కనబడుతుంది కాబట్టి మన పాఠమే మేలు.

అలంకారము :

లలితోక్తి, ఆక్షేపము, తోకోక్తి.

అని వచియించునప్పుడు ముఖాబ్జము నంటెడి విన్నబాటు, చ
క్కని తెలి సోగ కన్నుగవఁ గ్రమ్ముచు నుండెడి బాష్పముల్ గళం
బునఁ గనిపించు గద్గదిక, ముప్పిరిగొ న్వలవంతఁ దెల్పు, ని
ట్లను మదిలోఁ గరంగి రసికాగ్రణి యా కరభోరు భోరునన్. 168

మీది పద్యాలలోని మాటలు ఉలూచి అనినప్పుడు ఆమె ఎంత ఆవేదన చెందిందో ఈపద్య
ముతో స్పష్టమయింది అర్జునుడి పట్టుదల పటాపంచలయింది

అర్థము :

అని వచియించునప్పుడు = ఈమాటలు చెప్పుతున్నప్పుడు, ముఖాబ్జము = ముఖకమల
మును, అంటెడి = అంటిఉన్న, విన్నబాటు = దీనత్వమును, చక్కని తెలి సోగకన్నుగవఁ
= అందమై తెల్లగా సోగగా ఉన్న కన్నుల జంటయందు, క్రమ్ముచు ఉండెడి = ఊరుతున్న,
బాష్పముల్ = కన్నీళ్ళను, గళంబునఁ = కంఠస్వరమునందు, కనిపించు, గద్గదిక = డగ్గుత్తిక
యున్ను, ముప్పిరిగొ = మిక్కిలి అతిశయించి ఉన్న, వలవంతఁ = దుఃఖమును, తెల్పుఁ =
తెలియచేయగా, రసికాగ్రణి = రసజ్ఞులలో శ్రేష్ఠుడు (అర్జునుడు), మదిలోన్ కరంగి = మన
సులో కనికరమును పొంది, ఆ కరభ ఊరుఁ = కరభమువంటి అందమైన తొడలుగల ఆ
ఉలూచితో, భోరునఁ = త్వరితముగ, ఇట్లనున్.

తాత్పర్యము :

హృదయావేగముతో ఉలూచి పైమాటలు చెప్పుతున్నప్పుడు ఆమె ముఖంలో కనబడిన
దీనత్వమూ, కనులలో జమ అవుతున్న కన్నీరూ, కంఠములో కనబడిన లోస్వరమూ, ఈ
మూడూ ఆమె దుఃఖాధిక్యాన్ని ప్రకటించాయి. దానితో అర్జునుడి మనసు కరిగింది ఈ క్రింది
విధంగా ఉలూచితో అన్నాడు.

విశేషము .

నిరాశచేసుకొన్న ఉలూచిలో కనిపించిన ఆ మూడుసూచనలు ముప్పిరి (మూడు + పిరి)
మూడుకాళ్ళ పురిపెట్టి పేనినట్టున్న దుఃఖాన్ని (అంటే అత్యధికమైన చింతను) తెలిపాయని
పాఠస్యము.

సాధారణంగా పెనగొను, ముప్పిరిగొను అన్నమాటలు అతిశయించు అన్న స్థూలార్థములో ఉపయోగిస్తారు కాని మనకివి అమాటల వ్యుత్పత్తి వరకు వెళ్ళి సార్థకముగా వాటిని వాడతాడు. చూడండి “మనము పెనగొనగఁజేరి మాయాన్వితయై” అన్న 125వ పద్యము.

కరభము అనగా మణికిక్తులండి చిటికెనవేలి మొదలు వరకు ఉన్న చేతియొక్క ప్రక్కభాగము చక్కనితొడ ఆ ఆకారముతో ఉంటుంది. ఏనుగుకొండము గూడ అలాంటి ఆకారము గలదే

భోరున కాదు, భోరున పాపవని, ఒక అభ్యంతరముంది భోరున అన్నది ఒక అనుకరణ పదము ఉ - భోరున వర్షము కురిసినది, భోరున ఏడ్చిరి నిఘంటువులు వీటిని రూపాంతరాలుగా అంగీకరించాయి అనుకరణంలో ఒత్తుగల అక్షరాలను ఉపయోగించవచ్చును. ఉదా . ధమ్మని (ధమ్మని) మ్రోగెను అనుకరణానికి ఆశేషజేమిటి?

భోరున = ధారాపాతములాగా - త్వరితముగా అర్జునుడు అన్నాడు. ఏనుంటే ఆమె ఉద్వేగమువల్ల రసభంగము కావచ్చును :

అలంకారము :

చేకానుప్రాసము. స్వభావోక్తి

చక్కెరబొమ్మ నా వ్రతము చందముఁ దెల్పితి, నింతెకాక నీ
చక్కదనంబుఁ గన్న నిముసం బయిన నిలు పోప శక్యమే
యక్కునఁ జేర్చు; కంచు దయ నానతి యీ, దలవంచె; నంతలో
నెక్కడనుండి వచ్చెఁ దరళేక్షణకున్ నునుసిగ్గు దొంతరల్. 169

సందేహాల వ్రళ్ళలా చాలించాడు అర్జునుడు ఇకమీద శృంగార నాయకుడుగా మాటలాడు తున్నాడు

అర్థము :

చక్కెరబొమ్మ = సర్వాంగసుందరీ, నావ్రతము (యొక్క), చందము = పద్ధతిని, (ఇది సుమాఅని) తెల్పితి, అంతెకాక = అంతేకాని, నీ చక్కదనంబు = కన్న - కనిన = చూచిన తరువాత, అక్కున = వక్షమునందు, చేర్చు (కొగిలించుకుంద), నిముసం బయిన = ఒక్క విమేషమాత్రమయినా, నిలుపోప = అలస్యము ఓర్పుకొని ఉండడానికి, శక్యమే = పశమా? అందున్, దయ = దయతో, అనతి ఈ = చెప్పగానే, తలవంచె = ఉలూచి (సిగ్గున) తలవంచుకున్నది, అంతలో = అంతస్వల్పకాలములోనే, తరళేక్షణకు =

చంపలాక్షికి, నునుసిగ్గు దొంతరిల్ = పరంపరగా వస్తున్న ఈ అందమైన సిగ్గుచేష్టలు, ఎక్కడ నుండి వచ్చె(నోకదా) :

తాత్పర్యము :

‘సుందరాంగీ నావ్రతం పంగతి నీకు తెలియజేశాను, అంతేకాని, నీచక్కదనం చూచిన తరువాత నిన్ను ఆలింగనం చేసుకోకుండా ఒక్క జ్ఞానమునా ఉండశక్యమా ?’ అని అర్జునుడు తన అంగీకారం తెల్పుగానే ఉలూచి సిగ్గుతో తలవంచింది ఈ రెప్పపాటు కాలంలో ఎక్కడ నుంచి వచ్చిందో ఈ సిగ్గు అని భావము.

విశేషము :

ఈ ఉలూచి ఘట్టములో ఇంతవరకూ అర్జునుడు ఆమెను వధూమణి, మగువా, అహి మహిళా అనే సంబోధించాడు గాని శృంగారరస సంబోధనము చేయలేదు - ఆమె సౌందర్యాన్ని మెచ్చుకొని గూడ, ఇప్పుడు చక్కెర బొమ్మ అన్నాడు

ఇంతవరకు హోరాహోరిగా వాదోపవాదాలు చేస్తూ నిరాశతో తెగించి నిర్ణయాలుచేస్తూ ఉండిన ఉలూచి, ఒక్కమాటతో మారిపోయి సిగ్గుతో తలవంచుకోవడము సహజము

ఈ సందర్భములో ఉన్న కాంతిను తరళేక్షణ అని కవి అనడం సమంజసము

సిగ్గుదొంతరలు : తలవంచడం, అటూఇటూ చూడడం, చొటనవేలుతో నేలరియడం, వైటచెంగు వేళ్ళకు చుట్టుకోవడం ఈలాంటి చేష్టలు

అంగీకారం తెల్పుగానే ఆమె పెళ్ళికూతురయిందికదా నై వధములో ఈలాగే దమయంతి గద్దెమీద కూర్చొని నలుదితో వాదించిన తరువాత ఒక్క జ్ఞానములో సిగ్గు కనబరిచి తెర వెనుకకు పోయింది.

అంతకయమున్న నలునిగా నతని నెఱిగి
యెదురు గద్దియ డిగ్గి పృథ్వీక తనయ
యవని కాంతరమున నోల మాసఁ గొనియె

— శ్రీనాథుడు.

‘నీ చక్కదనంబుగన్న విముసం బయినన్ నిలుపోప శక్యమే’ అన్నాడు తాను ఆమె చక్కదనం చూచాడు, మెచ్చాడు సందేహాలవల్ల తాను ఆగవలసి వచ్చింది అదెంత కష్టమో అర్జునుడికి తెలిసింది. గంగాతీరములో ఉలూచి ‘నిల్వబడ్డపాటు’లోని కష్టము తెలిపింది దాని కిది చెల్లు.

తన్ను ఇంతదూరము తెచ్చినందుకు కనికరించి అయినా అక్కున చేర్చమని ఉలూచి సూచించింది. ‘కాదు, నీ చక్కదనానికే ఆలింగనము’ అని అర్జునుడు అనడము చమత్కారము.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి.

అంకి లెటింగి యా సరసుఁ డంత “వివాహ విధిజ్ఞుడైన మీ
నాంకుఁ డొనర్చినాఁ డిది శుభై క ముహూర్తము ర” మృతంచు ప
ర్యంతముఁ జేర నెచ్చెలి క రగ్రహణం బొనరించెఁ దన్మణి
కంకణ కింకిణి గణ వికస్వర సుస్వరముల్ సెలంగగన్. 170

సిగ్గు దొంతరలతో ఉన్న ఉలూచి ఇంకా ఏమో సంకోచిస్తూ ఉందని గ్రహించి అర్జునుడు ఈ పద్యములోని విధంగా అన్నాడు

అర్థము :

అంకిలి = ఆమె అభిప్రాయము - మర్మము, ఎటింగి = గ్రహించి, ఆ సరసుడు = అర్జునుడు, అంతన్, వివాహవిధిజ్ఞుడైన = పెండ్లి పద్ధతులు బాగా ఎరిగినట్టి, మీనాంకుడు = మన్మథుడు, శుభై క ముహూర్తము = శుభమునే ముఖ్యముగా ఇచ్చే ముహూర్తము (పెండ్లిండ్లకు ప్రాశస్త్యము లేండు ఘడియల కాలము), ఇది = దీనిని, ఒనర్చినాడు = నిశ్చయము చేసినాడు, దన్మణి అటంచు = అనుచు, పర్యంతమున చేరిక = పొన్న దగ్గరకు వచ్చేలాగ, నెచ్చెలిన్ = ప్రేయసిని, తత్ మణికంకణ = ఆమెయొక్క రత్నకంకణముల యొక్కయూ, కింకిణిగణ = చిరుగజ్జలసమూహము యొక్కయూ, వికస్వర = స్ఫుటమైన, సుస్వరముల్ = మంగళ ధ్వనులు, సెలంగన్ = ధ్వనిస్తుండగా, కిరగ్రహణం బొనరించెన్ = చేతిని పట్టుకోవడం అన్న సాణిగ్రహణమును (పెండ్లిని) చేసెను.

తాత్పర్యము :

ఇంకా సంకోచిస్తున్న ఉలూచి అభిప్రాయం గ్రహించి “నీకా సందేహ మక్కరలేదు మన్మథుడే ఈ పెళ్ళిముహూర్తం నిర్ణయించాడు, రా” అని ఆమె చేయిపట్టుకొని మంచము దగ్గరకు తీసుకువివేశాడు. అప్పుడు ఉలూచి చేతిగాజులూ, మువ్వలూ ఇంపుగా ధ్వనించాయి అని భావము

సూ ని. లో అంకిలి = మర్మము, కీలకము అని అర్థమిచ్చి ఈ విజయవిలాస పద్యాన్నే ప్రయోగంగా ఇచ్చారు.

అర్జునుడు చెప్పిన మాటలు వినిగూడా సంకోచిస్తూ ఉండుకున్న ఉలూచి మనసులో ‘వివాహము కాలేదే, స్వర్గాది సుఖము లేలాగ పొందవచ్చును?’ అన్న అభిప్రాయము (కుల

నకులకు ఉచితమయినది) కలదని అర్జునుడు గ్రహించాడు “వివాహ.....రమ్ము” అని ఆ అభిప్రాయానికి సమాధానము చెప్పాడు.

ఈ విధంగా గ్రహించాడు కాబట్టే సరసుడని చెప్పడము రసికుడుకాని వాడు కర గ్రహణం చేస్తే చేస్తాడుగాని, ఈ సమాధానము చెప్పడు.

ఈ వివాహము మీనాంకు దొనర్చినాడు అనడంలో, ఇందుకు కారణము పరిపూర్ణమైన వలసేగాని, మరి ఏదీ కాదన్న భావముంది.

అతడు వివాహ విధిజ్ఞుడు అనడంవల్ల గట్టి సిద్ధాంతి అనీ, శ్రీ పురుషులను కూర్చుపనిని బాగా తెలిసిన వాడనీ, శుభైక ముహూర్తము కాబట్టి ఆలస్య ముండకూడదనీ తెలుసుకోవాలి.

ఈ పాణిగ్రహణానికి మంగళధ్వనులు కంకణ కింకిణులే చేస్తున్నాయి

పసిడి యువ్వరిగెలోని పర్యంకము - వివాహవేదికి, మన్మధుడు - పురోహితుడు, ముహూర్తము - శుభైకము, కంకణ కింకిణీ స్వరములు - మంగళవాద్యములుగా, చేయిపట్టు కోవడం-పాణిగ్రహణం శాస్త్రసమ్మతంగా జరిగిందన్నమాట

ఉలూచిని పర్యంకము దగ్గరకు తెచ్చినప్పుడు కంకణాలు మొదలైనవి ధ్వనించాయని అన్నందువల్ల ఆమె లజ్జాభరముచేత కొంచెము పెనుగులాడిందని గ్రహించాలి. అది చాల సహజముగదా.

కంకణాలు చేతినగలు; కింకిణీ గణ అని చెప్పినందువల్ల కాళ్ళగజ్జెలూ, మొలనూలి గజ్జెలు గూడా మోగాయన్నమాట.

ఇది శుభైక ముహూర్తము అని అర్జునుడు - అఖిలశాస్త్రవిదుడు కాబట్టి - అనడానికి సమర్థుడే.

పాతాంతరము :

‘పర్యంకముమీద నెచ్చెలి కరగ్రహణం బొనర్చె’ అని వేదమువారి పాఠము.

పర్యంకము దగ్గరకు (చేర) వచ్చినట్లు కరగ్రహణము చేశాడనడమే సబబు, అంతకు ముందే ఆమె పర్యంకము మీద ఉందని అనలేము. అలాగుంటే కంకణ కింకిణీల సుస్వరాలకు అవకాశముండదు

ఆలంకారము :

శ్లిష్టరూపకము, పరికరాంకురము.

ఒక మాణిక్యపు బొమ్మ, యెట్టి వగ కీలో, జాళువా జాలవ
ల్లక బాగాల్ కపురంపు టాకుమడుపు లేవీ తెచ్చి రాజున్న చా
యకు నందీయ నతండు లేనగవుతో నావేళ నా వ్యాళ క
న్యక తెంగేల నొనంగి కైకొనియె నయ్యాటంబు వాటంబుగన్ 171

అట్లు పర్యంకము మీద ఇద్దరూ ఉండగానే కాలయాపన కాకుండా కథ త్వరత్వరగా జరుగుతూఉంది

అర్థము :

ఎట్టి వగకీలో = ఏమి చిత్రమైన మరయోగాని, ఒక మాణిక్యపు బొమ్మ = ఒక రత్న ప్రతిమ, జాళువా జాలవల్లకన్ = మేలిమి బంగారముతో చేయబడిన అడపము (తాంబూలపు పళ్ళెరము)నందు, బాగాల్ = సన్నని పోకలనూ, కపురంపు ఆకుమడుపుల్ = పచ్చకర్పూరము వేసిన తములపాకు మడుపులనూ, వే = శీఘ్రముగా, తెచ్చి, రాజున్న చాయకు = అర్జునుడున్న దిక్కుకు, అందీయన్, అతండు, లేనగవుతోన్ = చిరునవ్వుతో, ఆవేళన్, ఆ వ్యాళ కన్యక తెంగేలన్ = ఆ నాగకుమారి ఉలూచి యొక్క (కెంపువలె) ఎర్రగా ఉన్న చేతికి, ఒనంగి = ఇచ్చి, నయ్యాటంబు వాటంబుగన్ = శృంగార చేష్టలు - సరసములు - శోభించునట్లు, కైకొనియెన్ = (తాను ఉలూచి చేతనుండి) పుచ్చుకొనెను.

తాత్పర్యము :

వాళ్ళిద్దరూ మంచముమీద కూర్చోగానే, ఏమి చిత్రమైన కీలుందోగాని, ఒక రత్నపు బొమ్మ బంగారు పళ్ళెములో వక్కలా, కర్పూరము వేసిన ఆకుమడుపులూ తెచ్చి రాజుకు అందించింది అర్జునుడు ఆతాంబూలము ఉలూచిచేతి కిచ్చాడు. ఆమెఅర్జునుడి నోటికందిచ్చింది. ఈ భార్యాభర్తల సయ్యాటతో అర్జును డా తాంబూలాన్ని స్వీకరించాడని భావము.

విశేషము :

కూర్చుండినంత మాత్రాన ప్రతిమ తెచ్చి రాజు చాయ కిచ్చింది. కాబట్టి ఏదో కీలు ఉండాలి

తాంబూలము తాను వేసుకోకుండా మొదట ఉలూచి కిచ్చి, ఆమెచేతనుంచి చాలసరసముగ దాన్ని పుచ్చుకోవడం అర్జునుడి రసికాగ్రణి తనాన్ని వ్యక్తీకరిస్తున్నది.

ఇంతేకాక తాను ఉలూచి కివ్వడమూ, ఉలూచి తన కివ్వడమూ విశ్వయతాంబూలాలయి, వివాహం స్థిరపరిచాయన్నమాట. పెళ్ళితంతు అంతా సక్రమంగా జరిగిందాడు కవి.

పాఠాంతరము :

నయ్యాటంబు వాటిల్ల గక

— నేదమువారూ, తిరుపతిభారూ,

అర్థగౌరవమూ, అలంకారమూ ఉంది కాబట్టి మనపాఠమే బాగు.

అలంకారము :

అనుప్రాసము

శయ్యకుఁ దార్పఁగాఁ దుఱుము జాతె; న దంతటఁ జక్కదిద్దఁబోఁ
బయ్యెద జాతె; న య్యదిరిపాటున గ్రక్కున నీవి జాతె; రా
జయ్యెద నవ్విలాసిని యొయారముఁ జూచి కవుంగిలించె; నౌ ,
నెయ్యెద మేలె చూతురు, గణింపరు జాణలు జాటుపాటులన్ 172

అర్థము :

శయ్యకుఁ దార్పఁగాఁ = పక్కమీదికి చేరదీస్తుండగా, దుఱుము = జుట్టుముడి, జాతెఁ = వీటిపోయెను, అంతటఁ, అది = ఆకొప్పును, చక్కదిద్దఁబోఁ = చక్కగానవరించు కొంటుండగా, పయ్యెద జాతెఁ = పైట జారిపోయెను, ఆ అదిరిపాటునఁ = (దానిని సరిచేసుకొనే) ఆ కొందరలో, గ్రక్కునఁ = తటాన, నీవి = పోకముడి - కట్టువస్త్రము ముడి, జాతె = సడలిపోయెను, రాజ, ఆయెదఁ = (జారుపాటులు కలిగిన) ఆనమయమున, ఆవిలాసిని = విలాసముగల ఆ ఉలూచియొక్క, ఓయారముఁ = సౌందర్యమును, చూచి, కవుంగిలించెఁ = అలింగనము చేసుకొనెను, బౌను = ఇది సమంజసమే, జాణలు = నేర్పుగల వారు - బ్రాధులు, ఏయెదఁ = ఏ విషయమందైనా, మేలె చూతురు = మంచినే గ్రహిస్తారు, (కాని) జాటుపాటులఁ = స్థానిత్యాది లోపాలను, గణింపరు = ఎంచరుగదా

తాత్పర్యము :

పక్కమీదకు తీసుకు వస్తుండగా కొప్పుజారిపోయింది; అది దిద్దబోగా పైటజారింది, అది నవరించుకొనేటప్పటికి పోకముడి సడలి జారింది ఇన్ని జారుపాటులుండినా అర్జునుడు ఉలూచి ఓయ్యారాన్ని చూచే కౌగిలించుకున్నాడు తెలిసినవారు దేనిలో నైనా మంచినే చూస్తారు గాని జారుపాటులనూ లోపాలనూ ఎంచరు అని భావము.

విశేషము :

కొప్పు, పైట, పోకముడి - వీటిలోని జారుపాటుల నెంచకుండా, ఓయ్యారము చూచే అర్జునుడు అక్కన జేర్చాడనడంలో చేమకూరకవి కావ్య విమర్శకుల సద్దర్శమును సూచించాడు. కావ్యాలలో ఉండే వ్యాకరణ విరుద్ధాలవంటి స్వల్పలోపాలను గణించక, రసభావాది సుగుణాలనే ఎంచాలని పండిత విమర్శకులకు మనవి చేశాడు.

‘ఎయ్యెడ మేలె చూతురు’ అనడంలో, జీవిత వ్యవహారంలోనే కాక కవిత్వాది విషయాలలో గూడా అవి కవి హృదయము

ఇన్ని జొరడానికి కారణంగా ఇంతుక సిగ్గున పెనుగులాట ఉండి ఉంటాలి అది ‘నవ సమాగపు వేళ’ చాల సహజము పెనుగులాటవల్ల కీల్లంటూ, దాన్ని దిద్దబోగా పైటా, దాన్ని సవరించబోగా సీవీ జొరడము చాల సకారణము.

తురుము జారినప్పుడు లేని “అగిరిసాటు” పయ్యెడ జారినప్పుడు ఉలూచికి కలగడము చాల సహజము

ఈ జారుపాటులవల్ల ఇనుమడించిన ఒయ్యారము విలాసవతులకు కలుగుతుందని రసకజనులకు విదితమే. దాని ఫలితమే కౌగిలింత

అలంకారము :

కారణమాల, స్వభావోక్తి, శ్లేష, అర్ధాంతరన్యాసము

కొఁగిటఁ జేర్చునప్పటి సుఖంబె లతాంగికిఁ బారవశ్యమున్
మూఁగఁగఁజేసె; మోవి పలునొక్కు లురోజు నఖాంకముల్ మొదల్
గాఁ గల కంతుకేళి సుఖలక్షణము ల్పయిపెచ్చులయ్యె; న
ట్లొగద యెట్టివారలకు నగ్గలపుం దమి గల్గియుండినన్. 173

అర్జునుడాలగు కౌగిలించినందువల్ల కలిగిన ఫలితమును ఈ పద్యములో కవి వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

కొఁగిటఁ జేర్చునప్పటి = అరీతిగా కవుగలించునప్పటి, సుఖంబె, లతాంగికిఁ = తీగవలె పెనగికొన్న శరీరముగల ఆ ఉలూచికి, పారవశ్యమున్ = సుఖాతిశయముచేత పరవశత్వము—మైమరుపు, మూఁగఁగఁజేసె = కమ్మకొన్నట్లు చేసెను, మోవి పలు నొక్కులు = పెదవియందలి దంతక్షతములు, ఉరోజు నఖ అంకముల్ = కువములయందలి సఖక్షతములు, మొదల్గాఁగల = మొదలయిన, కంతుకేళి సుఖ లక్షణముల్ = మన్మథ క్రీడయందలి సుఖము నెరుగజేసే చిహ్నాలు (గుర్తులు), పైపెచ్చులు అయ్యె = (ఊరక ఇచ్చిన) కొసరు అయ్యాయి (ఇంతకుముందే పారవశ్యములో ఉన్నదికొబట్టి) - లేదా, చాలా అధికము అయ్యాయి, అగ్గలపున్ తమి = అత్యధికమైన మోహము, కల్గియుండినన్, అటొన్ కద = అలాగే అవుతుందికదా !

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు కౌగిలించగానే - ఆ మొదటి అలింగనముతోనే, ఉలూచిని పరవశత్వము ముంచివేసింది, సఖక్షతలూ దంతక్షతలూ మొదలైన రతిలక్షణాలు మిక్కిలి ఎక్కువ అయ్యాయి. అత్యంతమయిన మోహమున్నప్పుడు అలాగే అవుతుందికదా అని భాషము.

విశేషము :

అగ్గలపు మోహముంటే తొలి కొగిలే పారవశ్యాన్నివ్వడమూ, నఖక్షతాదులు అత్యధికము కావడమూ సామాన్యము.

పెచ్చు అనగా పండ్లు మొదలై నవాటి పైపొర. పెదవులు పొందపండ్లు, స్తనములు కొమ్మ పండ్లు. పై పెచ్చులయ్యే - పంటినొక్కలవల్ల గోటిరక్కులవల్ల పైపొరలు (తోలు) ఊడాయన్నమాట దంతక్షత నఖక్షతలు చాల గాఢంగా ఉన్నాయని భ్రమ.

ఈనిర్దయ చర్యకు కారణము అగ్గలపుందమి మోపి ఉడోజాలూ పండ్ల కుపమేయములయి సార్థకముగ ఉన్నాయి.

పైపెచ్చులు అంటే 'కొనరులు' అని వేదమువారన్నారు.

ఆ మొదటి కొగిలి సుఖము పారవశ్యాన్ని కలిగించడమే కాక మూఁగంగా (మూగ దానిగ) కూడ చేసిందని చమత్కారము. పరవశత్యమువల్ల ఉడూ మాటలు స్వచ్ఛంగా ఉచ్చరించలేకపోయినా, అల్లసానివారు చెప్పినట్టు సౌగసుకోర్కెలు పుట్టించ గలిగిన 'కుత్తుకలోని పల్లటి కూతలకు', పావురా ధ్వనులకు కొరతలేదని సహృదయులు గ్రహించగలరు.

అలంకారము :

కావ్యలింగ, శ్లేష, అర్థాంతరన్యాసము.

చనుగవ సాముకందెపుఁ బిసాళియురంబున సారెఁ గాననే
మనసునుచుఁ; సుధారసము మాటికిఁ గ్రోలనె చూచుఁ; చొక్కు గి
ల్కొను సరసోక్తులన్ విననె కోరు సదా; యిటు లాదినంగమం
బుననె విభుండు మూఁడు వలపుల్ వలచెన్ ఫణిరాజకన్యకన్. 174

ఈపద్యములో అర్థముడి అభిలాషలను కవి వర్ణిస్తున్నాడు.

అర్థము :

సాముకందెపు పిసాళి ఉరంబున = సాములో, సాదన చేయడమువల్ల, కందగట్టి నిగ నిగ మెరుస్తుండే వక్షస్థలముమీద, చనుగవన్ = కుచయుగాన్ని, సారె = మాటిమాటికి, కాననే = (అదుముకొని ఉండగా) చూచుటకే, మనసు ఉనుచు = కోరుతుంటాడు, సుధారసమున్ = అధరామృతమును, మాటికిన్ = మాటిమాటికి, క్రోలనె చూచు = త్రాగుటకే ప్రయత్నిస్తాడు; చొక్కు = పారవశ్యమును, కీల్కొను = కలిగించే, సరస ఉక్తులన్ = సరసపు వాక్యములను, సదా = ఎల్లప్పుడు - మాటిమాటికి, విననె కోరున్ = వినడానికి అభిల

షిస్తాడు. ఇటుల = ఈ ప్రకారముగ, అది సంగమంబుననె = తొలి కూటమిలోనే, ఫణిరాజ కన్యకన్ = నాగరాజ కుమార్తెను, మూడు వలపుల్ వలచెన్ = మూడింతలుగల మోహము కనబరిచాడు, మిక్కిలి మోహించాడు.

తాత్పర్యము :

ఆ తొలికూటమిలో అర్జునుడు తన గుండెమీద ఉలూచి చనుగవ అదిమి ఉంచడం మరిమరి చూడడానికి, మాటిమాటికీ ఆమె అధరోష్ఠము పానము చేయడానికి, గడియ గడియకు ఆమె మాటలు విని మైమరచిపోవడానికి ఉవ్విళ్ళూరుతూ ఉండి, మూడువిధాలుగా రతిసుఖము అనుభవించాడని భావము

విశేషము :

రొమ్మునందు చనుగవను చూడడము, అధరామృతపానము చేయడము, పరస్పోక్తులు వినడము ఈమూడు వలపులతోనూ వలచినాడని కవి హృదయము.

“రొమ్ములోని సింగారము” అని ఇంతకుముందు కవి సూచించాడు. ఆ సింగారమే “సాముకండెపు పిసాళి” తనమని ఇక్కడ వివరించాడు.

ఈ పద్యమున పంచేంద్రియములలో నాల్గింటిని సుఖభరితాలుగా కవి ఎఱివచాడు. మొదటి దానితో త్వక్, నయనాలు, రెండవదానితో జిహ్వ, మూడవదానితో శ్రోత్రములూ సుఖించాయన్నమాట

రసకళిఖామణులు ఈ ‘మూడువలపులకు’ ఎంత గంభీరమైన అర్థము చెప్పినా మనము కాదనలేముగదా !

పాఠాంతరము :

సారె కాననే = (సారెకు + అననే - అదుముటకే)

సారె గాఢనే = (సారెన్ + కాఢనే - నాటుటకే)

పీనియందు ఒక త్వగింద్రియము మాత్రమే సుఖిస్తుంది, కాబట్టి మనపారమే మెలు.

నాగరిక ముద్రగల మంచి బాగరి యఁట

నాగవాసములో వింత నటనల దఁట

కులుకుగుబ్బల ప్రాయంపుఁ గోమలి యఁట

వలచి వలపింపదే యెంతవాని నైన.

అర్థము :

నాగరిక ముద్రగల = సగరివాసమువల్ల కలిగిన చాతుర్యలక్షణాలున్న, మంచి బాగరి అట = గొప్ప అంగగత్తె అట, నాగవాసములో వింత నటనల దట = నాగలోకములో అసాధారణమైన సొగసుతో కూడిన ప్రవర్తన గలదట. కులుకు గుబ్బల = బిగికలిగి ఉండడంచేత కొంచెము మాత్రము తుక్కుతుండే కుచములుగల, ప్రాయంపుఁ గోమలి = నిండు జవ్వనమున ఉన్న సుకుమార శరీర అట, (ఇన్ని గుణములు గలవు గదా) ఉలూచి, వలచి = తాను ప్రేమించిన యెడల, ఎంతటి వానినైన, వలపింపదే = తన్ను వలచేలాగ చేయలేదా - తప్పక చేయగలదు.

తాత్పర్యము :

నగరవాసమువల్ల కలిగిన నాజాకుతనమూ, నాగలోకములో అద్భుతమయిన ప్రవర్తనా, భరతకావ్యజ్ఞానమూ కలిగి, కులుకుగుబ్బల నిండుయవ్వనముతో ఉన్న సుకుమార శరీరము కల ఉలూచి, తాను వలచినట్లయితే, ఇతరులు తన్ను వలచినట్లు చేయలేకపోతుందా అని భావము

విశేషము :

అర్జునుడు తొలికూటమిలోనే మూడువలపులు వలచినాడు. ఉలూచి పలిచింది, వలపించి జయించింది. అది న్యాయమే అంటాడు కవి.

నాజాకుతనము, గొప్ప అందము, అద్భుతమయిన ప్రవర్తన, వింకము కలిగి స్వల్పంగా తుక్కుతుండే కుచాలు, చక్కని యవ్వనము, సుకుమారమైన శరీరము ఇన్ని రమణీయమయిన లక్షణాలున్న తాను వలచినప్పుడు, ఎంతటివాడి నయినా వలపించకపోతుందా అని భావము

రెండో చరణములో నాగవాసము అనీ నటనలు అనీ రెండుమాటలున్నాయి. నాగవాసము అంటే నాగలోకము, వేశ్యల సమాహారము అని రెండర్థాలున్నాయి అలాగే నటనలు అంటే ప్రవర్తనలు, నటించే నేర్పులు అని రెండర్థాలున్నాయి. ఆ అర్థాలనుపట్టి చూస్తే ఈ పద్యము ఏదో ఒక వేశ్య గురించి చెప్పినట్లు కనబడుతుంది.

80 వ పద్యములో 'బిరుదుపాత్రల' వర్ణనలో, 'వలవ వలపింప నేర్చిన యలరుటోండ్లు' అని ఈ కవే, ఈ మాటలనే ఉపయోగించాడు

దీనివల్ల అప్రస్తుతమయిన నట్టువరాలి విషయం స్ఫురిస్తూ ఉన్నదనక తప్పదు.

అలంకారము :

సమాసోక్తి, ఉదాత్తము, శ్లేష.

ఈగతి రతికేళి సుఖ
సాగరమునఁ దేలియున్న సమయంబునఁ ద
ద్యోగం బెటువంటిదో న
ద్యోగ రర్పంబున సుపుత్రుఁ డొకఁ డుదయించెన్.

176

అర్థము :

ఈగతిన్ = ఈరీతిగా, రతికేళి సుఖసాగరమునఁ = కామక్రీడలలో కలిగిన సౌఖ్యమున్న సముద్రమున. తేలియున్న సమయంబునఁ = ఈదులాడుచున్న సమయమున, తత్ యోగంబు = వారి కలయిక (అదృష్ట వస్తు ప్రాప్తి). ఎటువంటిదో = ఏవిధమైనదో గాని, పద్యోగరర్పంబునన్ = అప్పటికప్పుడు పూర్తి అయిన గర్భములో. సుపుత్రుఁడు, ఒకఁడు, ఉదయించెన్ = పుట్టెను

తాత్పర్యము :

మహానందంతో వారు రతిక్రీడలలో ఉంటుండగా ఆ కూటమి ఎటువంటిదోగాని అప్పుడే పూర్తి అయిన గర్భములో ఉదాచికి ఒక కొడుకు పుట్టాడు.

విశేషము :

పద్యోగరర్పము . సద్యః గర్భము — అప్పటికప్పుడే ఏర్పడిన విండుచూలు.

అటువంటి గర్భము ఏర్పడడము ఆ ఇద్దరి కలయిక మహిమో కాక, జాతకయోగం వల్ల కలిగిన అదృష్టమో చెప్పలేమంటాడు కవి.

యోగము = కూడిక, అదృష్టవస్తు ప్రాప్తి అవి అర్థాలు.

పాఠాంతరము :

ఈగతి రతికేళి సుధా
సాగరమునఁ దేలియున్న.....

సుధాసాగరము = అమృతసముద్రము.

అలంకారము :

శ్లేష, రూపకము

ఆ చక్కని బాలుఁడు వా
 క్రాంచుర్యము గాంచు నని శుభగ్రహ దృష్టుల్
 చూచి, యిలావంతుం డని
 యా చతురుఁడు నామకరణ మలరచి యంతన్

177

అర్థము :

అచతురుఁడు = ఆ నేర్పరి అయిన అర్జునుడు, శుభగ్రహ దృష్టుల్ = (జాతకరీతిని) శుభము గలుగజేయగల గ్రహాల స్థితిగతులనుబట్టి, అచక్కని బాలుఁడు, వాక్ప్రాచుర్యమున్ = మాటలనేర్పుకి ప్రసన్నుని, కాంచున్ అని = పొందునని, చూచి = నిర్ణయించి, ఇలావంతుడని = వాక్కుకలవాడు (ఇలా-వాక్) అన్న అర్థమునిచ్చే పేరుతో, నామకరణము, అలరిచి = చేసి, అంతన్ = తర్వాత - తరువాతి పద్యముతో ఆన్వయము.

తాత్పర్యము :

ప్రసవ సమయములో గ్రహాల స్థితిగతులనుబట్టి, పుట్టిన చక్కని బాలుడు మంచిమాటకారి అవుతాడని నిర్ణయించి ఆ అర్థం వచ్చేలాగ ఇలావంతుడు అని అర్జునుడు నామకరణము చేశాడని భావము

నిశేషము :

అర్జునుడికి జ్యోతిషము కూడ తెలుసును కాబట్టే 'చతురుడు' అన్నాడు కవి.

గ్రహాలిచ్చే ఫలితాలు ఇతర గ్రహాల చూపులవల్ల మార్పు చెందుతుంటా యంటార జ్యోత్యులు. శుభగ్రహము పాపగ్రహ దృష్టివల్ల సంపూర్ణమైన ఫలము నీయజాలదు.

అలంకారము :

పరికరాంకురము.

కామినిఁ జూచి, 'రమ్ము గజగామిని, యిక్కడ నొక్కనాఁ డిఁకం
 దామనమైన నక్కడ హిత ప్రతి తైత్తిక కోటి యాత్మలో
 నేమని యెంచునో యిపుడ యేగవలెన్, దరువాత నీ సుత
 గ్రామణి నీవు వచ్చెదరుగా క'ని యూహడిలంగఁ బల్కినన్.

178

అర్థము :

కామినిఁ జూచి = ఉలూచిని చూచి, గజగమిని = ఏనుగువలె మందమగు నడకగలదానా, రమ్మ = విను(అన్నమాట), ఇంకా = ఇంకా, ఇక్కడ, ఒక్కనాడు, తామసమైనవన్ = అరిసించిన ఎడల, అక్కడ = గంగయొడ్డున, హిత వ్రతి తైర్థిక కోటి-హిత = ప్నేహితుల యొక్కయు, వ్రతి = వ్రతము పూనిన వారి యొక్కయు, తైర్థిక = తీర్థయాత్రికుల యొక్కయు, కోటి = సమూహము, ఆత్మలోక = మనసులందు, ఏమని ఎంచునో, యిప్పుడ = ఈ క్షణమే, ఏగవలెన్ = పోవలయును, తరువాతన్, ఈ సుతగ్రామణి = ఈకుమార శ్రేష్ఠుడును, నీవున్, వచ్చెదరుగాక = రావలయును, అని యూఱడిలంగ = ఓదార్చినట్లు, పల్కినన్ = అనగా, తరువాతి పద్యంతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

ఇంకా ఇక్కడ ఒక్క రోజయినా ఆలస్యము చేస్తే అక్కడ మావారంతా ఏమనుకుంటారో, నే నిప్పుడే వెళ్ళాలి, తరువాత నీవూ కుమారుడూ రావచ్చును, అని ఓదార్చగా - అని భావము

విశేషము :

ఇంకా కొన్నినాళ్ళయినా తనతో ఉండమని అర్జునుడిని ఉలూచి కోరడము సహజము. అలాగు కోరుతుంది కాబట్టి 'కామిని' అని చమత్కారము. అందుకే ఊరడిలంగ బిల్కలకు కూడా.

ఈ పద్యములో అర్జునుడి కాశ్రీతులయం దున్న ఆదరణ వ్యక్తమవుతుంది.

కొందరు 'నీ సుతగ్రామణి' అని పదవిభజన చేశారు. ఇక్కడి సందర్భాన్ని పట్టి 'ఈ సుతగ్రామణి' అనడము మేలో, 'నీ సుతగ్రామణి' అనడము మేలో పాఠకులు నిర్ణయించగలరు.

'వచ్చెదరుగాక' అని ప్రార్థనార్థకంగా చెప్పడం అజ్ఞానాపంగా చెప్పడంకన్న సమంజసము.

ఊరడించవలసి వచ్చింది కాబట్టి ఉలూచి ఎంతో విచారించిందని గ్రహించాలి.

అలంకారము :

పరికరాంకురము.

అంటినప్రేమ జాహ్నువికి నప్పుడ తోడ్కొని వచ్చి యల్ల, వా
ల్లంటి నిజేశ్వరుం దనదు గబ్బి చనుంగవఁ జేర్చి, బాష్పముల్
కంటఁ దొరంగుచుండఁ, దిరుగం దిరుగఁ గనుగొంచుఁ గ్రమ్మెన్,
జంటఁ దొఱంగి సంజను దెసంజను జక్కవ పెంటియో యనన్. 179

ఉలాచి అర్జునుడిని పాగవంపడాన్ని కవి ఈ పద్యములో చాల సహజంగా వర్ణిస్తున్నాడు

అర్థము :

అంటినప్రేమన్ = మనసున నాటుకొని ఉన్న ప్రేమతో, జాహ్నువికి = గంగానదికి, అప్పుడ = అలనాడము చేయకుండ, అల్లగా = మెల్లగా, తోడ్కొని వచ్చి, వాల్లంటి = వాలిన కమ్మలుగల ఉలాచి, నిజేశ్వరుఁ = తననాథుని, తనదు, గబ్బి చనుంగవఁ చేర్చి = బిగువు చన్నుల నదిమి (బిగ్గ కౌగిలించుకొని), బాష్పముల్ = కన్నీళ్ళు, కంటఁ = కన్నులనుండి, తొరంగుచుండఁ = కారుతుండగా, తిరుగఁ తిరుగఁ = మరలమరల, కనుగొంచు = వెనుకకు చూస్తూ, జంటన్ = జోడును, తొఱంగి = విడిచిపెట్టి, సంజను = సంధ్యాకాలమున, దెసఁ = దిక్కులయందు (ఏదో ఒక దిక్కుకి), చను = పోవునట్టి, జక్కవ పెంటియో యనఁ = అరుజక్కవవలె, క్రమ్మెన్ = మరలిపోయెను

తాత్పర్యము :

అర్జునుడిని గంగాతీరానికి మెల్లగా తీసుకొని వచ్చి, కంటిపీరుగారుస్తూ, గాఢంగా కౌగిలించి, తిరిగి తిరిగి వెనకకుచూస్తూ, సంజను జోడువిడిచి ఎటోపోయే జక్కవ పట్టలాగా ఉలాచి మరలి పోయిందని భావము.

విశేషము :

విచారముతో ఉన్నది కాబట్టి ఉలాచిని 'వాలిన కమ్మలుగల' దానిగా అర్థం చెప్పడము సమంజసము.

అల్లవాల్గంటి = ఆ ఉలాచి అని అర్థం చెప్పాడు. ఆ అల్లకు తగినంత అర్థగౌరవము లేదు. అల్లన్ = మందముగా, మెల్లగా అని అర్థము ఉంది. విచారభరితమయిన ఈ సన్నివేశములో ఆ అర్థము చక్కగా కుదురుతుంది.

విడిచిపెట్టినప్పుడు బిగ్గ కవుంగిలించడమూ, తిరిగి తిరిగి వెనుకకు చూడడమూ చాల స్వభావసిద్ధ విషయాలు.

కాకుండి విడిచి వెళ్ళుతున్న ఉలాచిని సంధ్యాకాలములోని జక్కవ పెట్టతో సరిపోల్చడం చాల మనోహరము.

వాలుకమ్మలూ, కంటిపీరూ, అల్లన రావడమూ, తిరిగి తిరిగి చూడడమూ, ఏదోదిక్కుకి పోవడమూ ఇవన్నీ విచార సూచకాలు.

పాఠాంతరము :

సంజను వెసం జను జక్కవ పెండియో యనన్

— వేదమువారు

వెసన్ = శీఘ్రముగా, ఇక్కడ శీఘ్ర మనడం రసభంగము తిరుగన్ తిరుగన్ చూడ దానికి అవకాశముండదు. కాబట్టి వెసన్ అని గ్రహించాము.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి, ఉపమ.

అంతట రాజురాకఁ గని యాప్త పురోహిత భృత్య వర్గ మః
త్యంత ముదమ్ము జెంది “యిటు లార్తులఁ గాచుట కేమొ గాక యే
కాంతముగాఁగ నేఁగుదురె యంచుఁ దలంచితి; మీరు వచ్చు ప
ర్యంతము మమ్ము మేమెఱుంగ; మందఱ ప్రాణము లీవ భూవరా.” 180

అర్థము :

అంతట = ఈలా అర్జునుడు వచ్చినంతట, రాజురాకన్ కని = అర్జునుడు రావడం చూచి, ఆప్త = హితులయొక్కయు, పురోహితుల (యొక్కయు), భృత్య = సేవకుల యొక్కయు, వర్గము = సమూహము, అత్యంత ముదమ్ముజెంది = మిక్కిలి ఎక్కువ సంతోషముపొంది, “అర్తులన్ = బాధపడుతున్న వారిని, కాచుటకేమొ = రక్షించుటకై యుండును, కాక = కాకున్న, ఇటుల, ఏకాంతముగాఁగన్ = ఒంటరిగానే, ఏగుదురే = వెళ్తారా, అంచు, తలంచితిమి, ఈరు = మీరు, వచ్చుపర్యంతము = తిరుగ వచ్చినంతవరకు, మమ్ము మేము యెఱుంగము = మాకు మతిపోయినట్లుంది, మా యందఱప్రాణములు, భూవరా = రాజా, ఈవ = నీవేకదా!”

తాత్పర్యము :

రాజు తిరిగి రాగానే అక్కడివారందరూ సంతోషించారు “అర్తరక్షణ కోసమయి ఉంటుంది, లేకపోతే ఒంటరిగా మీరు వెళ్తారా అని అనుకున్నాము. ఇప్పుడు మిమ్ములను చూచి సంతవరకు మాకు మతులు పోయాయి; మా అందరి ప్రాణాలు మీరేకదా!” అని అన్నారు.

విశేషము :

ఒంటరిగ పోవడానికి, అర్తసంరక్షణయందు గల సంరంభము తప్ప మరొక కారణము ఉండదని వారి ఊహ. జరిగిన కథకూడా అదే. కామార్తిలో ఉన్న ఉలూచిని రక్షించడానికే పోవడము.

మా అందరి ప్రాణము నీవే కాబట్టి నీవు దూరము పోగా మా ప్రాణాలు మమ్ము నిడిచి పెట్టినట్టు లయింది అని భావము.

“ఎందుకు ఒంటరిగ వెళ్ళారు?” అని అడగడానికి బదులు, మర్యాదగా, “ఆర్తరక్షణకే వెళ్ళి ఉంటారనుకున్నాము” అనడము, రాజసేవకుల లక్షణము. ఈమాట లనడానికి చనువు కలవాడు విశారదుడే కావాలి.

ఆభావాన్ని గ్రహించే అర్జునుడు ఈ క్రిందిపద్యములోని విషయాన్ని చెప్పాడని భావించాలి

అలంకారము :

కావ్యలింగ. పర్యాయోక్తి.

అని పలుకఁ బ్రసన్నముఖుడై విభుఁ డిష్టసఖుఁ విశారదుం
గని “యొకవంత వింటె ? ఫణికన్య యులూచి యనంగ నోర్తు న
న్గొని, తమ నాగలోకమునకుం జని, తన్ను రమించు మంచుఁ, జె
ప్పని ప్రియ మెల్లఁ జెప్పి యొడఁబాటొనరించి, కరంచె డెందమున్.

అర్థము :

అని పలుకఁ, ప్రసన్నముఖుడై = సంతోషము తెలియజేసే ముఖము గలవాడై, విభుఁడు = రాజు, ఇష్టసఖుఁ = ప్రియస్నేహితుడగు, విశారదుఁ కని, ఒకవంత వింటె = ఈ చిత్రమైన సంగతి విన్నావా? ఉలూచి అనంగన్, ఫణికన్య ఓర్తు = ఒక నాగకుమారిక, నఁ, కొని = తోడ్కొని, తమ నాగలోకమునకుంజని, తన్ను రమించుము అంచుఁ = తన్ను సంతోష పెట్టుమని, చెప్పని ప్రియమెల్ల చెప్పి = చెప్పరాని తనప్రేమచేష్టలన్నీ తెలిపి, ఒడబాటొనరించి = సమ్మతించినట్లుచేసి, డెందమున్ = మనసును, కరంచెన్ = కరగించి వైచెను (మనసు కరగిపోయినట్లు సుఖింపజేసెను).

తాత్పర్యము :

ఆమాటలకు సంతోషించి తన ఇష్టసఖుడితో, విన్నావా విశారదా, ఉలూచి అన్న ఒక నాగకన్యక నన్ను తన నాగలోకానికి తీసుకొనిపోయి, తన ప్రేమను, ఏ మర్మము లేకుండా చెప్పి, నన్ను ఒప్పించి మనసు కరగిపోయినట్లు సుఖింపజేసింది.

విశేషము :

ఇష్టసఖుడు కాబట్టే ఈ ఉదంతమంతా చెప్పుకున్నాడు.

అలంకారము :

అనుప్రాసము

“చెప్పెడిదేమి ! కిన్నుగవ చేరల తెక్కుడు, చంద్రబింబమే
తప్పదు మోము, మోవి నవతా చివు రెక్కడిమాట ? గొప్పకుఁ
గొప్ప పిలుందు, గిచ్చి చను గుబ్బలు కౌగిటి తెచ్చు, జాళువా
యొప్పుల కుప్ప మేను, నడు మున్నదొ లేదొ యెఱుంగ నింతకుఁ.

విశారదుడు - అట్లులనా, అంతకైయేనా? అని అడిగాడు కాబోయి.

అర్థము :

చెప్పెడిదేమి = ఏమి చెప్పమంటావు, కిన్నుగవ = రెండుకళ్ళు, చేరలకు ఎక్కుడు =
చేరలకంటే విశాలంగా ఉన్నాయి చంద్రబింబమే తప్పదు మోము, మోవి = ఆదరానికి,
చివురు = చిగురు, నవతి ఆ = నమానమా, ఎక్కడిమాట = ఎవరనగలరు ? (కాదన్నమాట),
పిలుందు = జనునము, గొప్పకుఁగొప్ప = మిక్కిలి పెద్దది, గిచ్చి = బలిసీతన్న, చనుగుబ్బలు,
కౌగిటి తెచ్చుఁ = కౌగిలిలో ఇముడవు, మేను = శరీరము, జాళువా ఒప్పుల కుప్ప = జాళువా
దేశపు మేల్మీ బంగారము యొక్క అందముల రాశియే, ఇంతకుఁ = ఇప్పటికీ - ఇంత
గ్రంథము నడిచిన తరువాత గూడ, నడుమున్నదొ లేదొ యెఱుంగఁ - (అంత సూక్ష్మమైన
నడుమని భావము).

విశేషము :

నడుము ఉందోలేదో తెలియ దన్నందుకు

అస్త్రీ నాస్త్రీ విచికిత్సా హేతు కాతోదరిన్

అని మహాకవి శ్రీనాథు డన్నాడుకదా :

ఈ పద్యములో ఆయా వర్ణనలు తెలిపే విధానములో కవి చాల చక్కని చమత్కారము
కనబరిచాడు.

పాఠాంతరము :

‘నడుమున్నదొలేదొ యెఱుంగ నింతకిఁ’

ఇంతకిఁ = ఆమెకు, నడుమున్నదొ లేదొ ఎరుంగను అని అర్థము.

అలంకారము :

అతిశయోక్తి, రూపకము.

“చంగున దాటు చూపు లిరు చక్కని బేడిన లేమొ, మీటినకా
గంగున వాఁగు గుబ్బలు చొరారపు దాళము లేమొ; చూడ నొ
నంగున మించు చెక్కిళ్లు లొయారపు అద్దము లేమొ, చొక్కమై
రంగున మీటు దాని యధరం బిలఁ గెంపగునేమొ నెచ్చెల్లి 183

అర్థము :

నెచ్చెల్లి = మిత్రమా విశారదా, చంగున దాటు = తటాటన ఎగిరిపడే - తుప్పన తుళ్ళు
తుండే, చూపులు, ఇరు చక్కని = రెండు అందమయిన, బేడిన (చేప) లేమొ, మీటినకా =
వేలితో మీటినంతమాత్రాన, కంగున వాఁగు = కంగుమనిధ్యనించే, గుబ్బలు = చనులు, చొరారపు
= అందమయిన, తాళము లేమొ = (వాద్యవిశేషమయిన) కంచు తాళపుచిప్పలేమొ, చూడనొబ్బె
= (ప్రతిబింబము) చూడడానికి తగిన, అంగున = అందము - మెరుగుతో, మించు = ప్రకా
శించే, చెక్కిళ్లు = బుగ్గలు, ఓయారపు = సొగసయిన, అద్దము లేమొ, చొక్కము బొ =
నిర్మలమైన, రంగున = ఎర్రనిరంగుతో, మీటు = అతిశయించే, దాని యధరంబు = ఆ ఉలూచి
పెదవి, ఇలకా = మనభూమిలోని, కెంపగునేమొ

తాత్పర్యము :

విశారదా, తుప్పన తుళ్ళుతుండే చూపులు బేడిన లనుకుంటాను, మీటితే కంగునమోగే
స్తనాలు తాళపు చిప్పలయి ఉంటాయి, వీడ చూచుకోడానికి తగినట్లుండే చెక్కిళ్ళు అద్దాలలాగే
కనిపించాయి; ఎర్రనిరంగుతో ఉన్న ఆమె పెదవి మన కెంపే అనుకుంటాను, అని భావము

విశేషము :

కన్నులు (చూపులు) చేపలతోనూ, స్తనాలు తాళపు చిప్పలతోనూ, చెక్కిళ్ళు అద్దాల
తోనూ మనకవులు పోలుస్తారు

అలాగున సరిపోల్చడానికి తగిన కారణాలు చూపించి సమర్థిస్తున్నాడు కవి ఉలూచి
చూపులు చంచలము లని, గుబ్బలు బిగువుగల వని, చెక్కిళ్లు మెరుగెక్కిన వని, అధరము
ఎర్రని దని భావము.

ఈ పద్యము నాడుగుచరణాలలో ‘ంగున’ ప్రాసగా ఉండడము కవి ఉద్దేశముగా కవి
పిస్తుంది. కాబట్టి ఈ పారాన్నే మనము నిర్ణయించుకున్నాము.

పాఠాంతరాలు :

1. చెంగున దాటు చూపు లిరు చిక్కని బేడినలేమొ

— వేదముహూరూ, బులుసువారూ, వానిళ్ళవారూ.

చెంగున అని ఆరంభించిపండువల్ల, 'చిక్కని' అవక తప్పలేదు. అర్థము చెప్పడానికి కష్టపడి వేదమువారు 'ఎడబాయని బేడినచేపలు' అన్నారు; బులుసువారు 'పొగరెక్కి (మిడిసి పడుచున్న) చేపలు' అని చెప్పారు. ఏలాగో చెప్పలేము.

2 చెంగున దాటుచూపు లిరుచక్కిని....

— నోరివారూ, తిరువతివారూ.

చెంగున, చెంగున— రెండు రూపాలకు ఒకటే అర్థము. ఇరు చక్కిని = రెండువైపుల అని అర్థము.

3. . . రూప మానంగననై న చెక్కికులు నాజెపు ఉద్దములేమొ.....

— వేదమువారు తిరువతివారు, బులుసువారు.

దీనికి 'మన రూపము అందు ప్రతిబింబింపఁగా చూచుకొనఁ దగినవై న కపోలములు' అని వేదమువారు వ్యాఖ్యానించారు.

బులుసువారు 'రూపము ఆనక = స్వరూపమును గ్రహింపఁగా ప్రతిబింబ మనుట, కననై న = చూచుటకుఁ దగిన — ప్రతిబింబమును చూచుకొనుటకుఁ దగియున్న' అని అర్థం చెప్పారు.

ఏమయినా 'ఆనక కనన్ ఐన' అని మూడు విరువులూ, యతికోసము సరళంగా వడవని 'నాజెపు' ప్రయోగమూ చేమకూర వాడివి కావేమో అనిపిస్తాయి

'అధరంబిల' అనడానికి బదులు 'అధరంబొక' అనీ, 'అధరంబును' అనీ పాలాలున్నాయి.

ఉపమానాలు నాలుగింటికీ అందాన్ని తెలిపే (చక్కిని బేడివలని, చొకారపు కాళములని, ఒయారపు ఉద్దములని, చొక్కమో కెంపని) పదాలను జోడించాడు కవి. కాబట్టి 'ఇరు చక్కిని = రెండువైపుల' అనడము కవి ఉద్దేశము కాదు.

అలంకారము .

ఉత్పేక్ష

“ఆ యెలనాగ వేణి మెఱుంగారు కటారికి మాసవీఁ డగుం

బో యనవచ్చు, నమ్మెఱుంగుఁబోఁడి పిఱుందు నమస్త భూమికిం

రాయ లనంగవచ్చు, నల రాజ నిభాస్య యెఱుంగు గట్టివా

కోయిల కంచు కుత్తికలకున్ ఐయకాఁ డనవచ్చు, నెచ్చెలి. 184

అర్థము :

నెచ్చెలీ = ప్రియతముడా : ఆ యెలనాగ వేణీ = ఆ జవరాలి జడ, మెఱుంగారు = కాంతిగల, కటారికి = నిడుపైన కత్తికి, మాసటీదు = దానిని ఉపయోగించే శూరుడు, అగుఱ పో = అగునునుమా (మించును), అనవచ్చుఱ, ఆ మెఱుంగుఱబోడి = ఆ ప్రకాశవంతమైన శరీరముగలదాని, పిఱుందు = కటిప్రదేశము, సమస్త భూమికిఱ = భూచక్రమునకు, రాయలు = ప్రభువు, అనంగవచ్చున్ (అతిశయించును), అల, రాజ నిభ ఆస్య = ఆచంద్రముఖియొక్క, ఎలుంగు = కంఠస్వరము, గట్టివా కోయిల = గయ్యాళి కోయిల యొక్క, కంచు కుత్తికలకుఱ = కంచువలె మ్రోగు కిరణములకు, బయకాడు = (సంగీత) విద్యాగురువు (మీఱియుండును), అనవచ్చుఱ.

కౌశ్యర్యము :

ఆ ఉలూచి జడ కత్తికి అధిపతివంటిది; పిరుదు భూమికి రాజువంటిది, కంఠస్వరము కోయిలలకు గురువు వంటిది. అనగా జడ పొడవయిన కత్తికంటె బాగుంటుందనీ, కటిప్రదేశము భూమికంటె గుండ్రంగానూ విశాలంగానూ ఉంటుందనీ, గొంతు కోయిలలకంటె శ్రావ్యంగా ఉంటుందనీ అభిప్రాయము.

విశేషము :

మించి ఉంటుంది అన్న అర్థముతో ప్రయోగించిన పదాలు ఆయా ఉపమానాలకు అర్హతలై నవిగా ఉండడము చమత్కారము.

కటారి మాసటీవి (శూరుని) చేతిలోనిది; సమస్త భూమి రాయల యధీనము; కంచుకుత్తి కలను బయకాడు (గురువు) చెప్పి బాగుపరుచును.

ఈ పద్యములో ఇంకొక క్రమము గూడ కనబడుతుంది. “మెఱుంగు” కటారిని గూర్చి చెప్పిన తరువాత ఉలూచిని మెరుగుబోడి అనీ, ‘రాయల’ గూర్చి చెప్పిన తరువాత ఆమెను ‘రాజనిభాస్య’ అనీ ప్రయోగించడము సాఖిప్రాయమే అనాలి

ఈ ప్రయోగాలవల్ల ఉలూచియొక్కవేణీ, పిరుదు, కంఠస్వరమునే కాక, ఆమె వయసు శరీరమూ ముఖమూ గూడా కవి వర్ణించాడు.

గట్టి + వాయి — గట్టి వా అంటే గట్టినోరు గలది = గయ్యాళి.

కంచుకుత్తికలు కంచులాగా ఒక స్వరాన్నే పలుక గలుగతాయి గాని, సంగీతానికి కావలసిన మెలకువలతో పలకలేవు. ఉలూచిగొంతు గురువుగా వాటిని సరిదిద్దుతుందని భావము.

అలంకారము :

వ్యతిరేకము.

“మదిరాక్షి మోవి జిగి ప్రతి
పదనము గావించుఁ గీర పదనముతోడన్;
మదనుని విలు గొనవచ్చున్
సుదతీమణి కన్నుబొమల సుద తీరెంచన్.

185.

అర్థము :

మదిరాక్షి = ఆ కాంతియొక్క, మోవి జిగి = పెదవుల కాంతి, కీర పదనముతోడన్ = చిలుక ముఖముతో - ముక్కుతో, ప్రతిపదనమున్ = ఎదురు ముఖమును (ప్రతివాదమును), కావించున్ (చిలుకముక్కు కన్న ఎర్రగ ఉన్నది), సుదతీమణి = ఆ కాంతారత్నము యొక్క, కన్నుబొమల, సుద తీరు = కొనల అందము, ఎంచన్ = ఆలోచించగా, మదనుని = మన్మధుని, విలున్ = వింటిని, కొనన్ వచ్చున్ = వెలపెట్టి కొనవచ్చును (కన్నుబొమల చివరల అందము మన్మధుని విల్లును మించునట్లున్నది)

తాత్పర్యము :

ఆ ఉలాచి పెదవి చిలుకముక్కుకంటే ఎర్రగా ఉంటుంది, ఆమె కనుబొమలతీరు మన్మధుడి వింటికంటే ఎక్కువ అందంగా ఉంటుంది అని భావము.

విశేషము :

మదిరాక్షి అంటే రెండువిధాల అర్థము చెప్పవచ్చును. మదిర అనగా కల్లు మదిర + అక్షి = కల్లు త్రాగినపుడు, మైకమువల్ల కలిగే వాయి గన్నుల అందము సహజముగనే కన్నుల యందు గలిగిన కాంత

రేఖ, మదింపచేసేది మదిరము, కాబట్టి మదిరాక్షి అంటే, చూచువారిను మదింపచేసే స్వభావము గల కన్నులు గలది

సుదతి అంటే అందమైన పలువరస గల ఆడుది అని అర్థము.

ఈ పద్యములో పెదవులనూ, బొమలనేగాక (వానికి చేరువగాఉన్న) దంతములను, కనులను గూడ కవి చమత్కారముగ వర్ణించాడు

సుద తీరు - సుద అంటే తుద, కొన, అని అర్థము. ఇక్కడ ‘కొనలు’ అని చెప్పకోవాలి ఆమె కనుబొమల అది అంతాల సొగసు మన్మధుడి వింటికంటే ఎక్కువ అని భావము

మన్మథుడి వింటిని వెలకు కొనవచ్చునని అర్థము చెప్పుకున్నాము. కవి అంతటితో తృప్తి పడినట్లు కనబడదు చూడండి

మదనుని విలుకొన = వింటియొక్క కొన, సుదతీమణి కన్నుబొమల సుద (కొన) తీరును ఎంచున్ వచ్చున్ = పొగడుటకు వచ్చును, అవి గూడ చెప్పవచ్చును. పొగడుటకు రావడము ఆ కనుబొమల అధిక్యాన్ని అంగీకరించడ మన్నమాట

వేదమువారు 'ప్రతిపదనము గావించు' దగ్గర "చిలు . లుకులలన్న ముఠులను లగు . పలుకులు ఆమె మోవికడ నుండి వెలువడునని భావము" అని చెప్పారు

అలంకారము :

యమకము, శ్లేష, ఉపమ

“అల జడ యందముకా, మెఱుగు టారు మిటారము, నాకు ముందుగా జిలువ కొలం బటంచుఁ జెలి చెప్పకతొల్లనె చెప్పెఁ, ద త్తనూ విలసన మెన్నఁ గన్నదియు విన్నదిగా, దిలలో లంతాంగు ల పొలఁతుక కాలిగోరులకుఁ బోలరు, పోలునొ యేమొ తారకల్. 186

అర్థము :

చిలువకొలంబు అటంచున్ = తనది నాగకులమని, చెలి = ఉలూచి, చెప్పక తొల్లనె = చెప్పకముందే, అల జడ అందముకా = ఆ జడ పొగసున్న, మెఱుగు .రము = కాంతిగల నూగారు ఒయ్యారమున్న, (ఈరెండూ) నాకు, ముందుగాకా = ఆరంభములోనే - ఆమెతో నేను మాటలాడడానికి ముందే, చెప్పెకా = తెలియపరిచాయి, తత్ తనూ విలసనము = ఆమె శరీర విలాసము, ఎన్నన్ = ఆలోచించగా, కన్నదియు విన్నది కాదు = ఎప్పుడూ చూచికాని వినికాని ఎరగము, ఇదిలో లతాంగులు = (మన) భూలోకములోని తీగబోడులు - అందకత్తెలు, ఆ పొలఁతుక = ఆ కాంతయొక్క, కాలిగోరులకున్ పోలరు = కాలిగోరులకు కూడా-రవ్వం తయినా-సరిపోలరు, తారకలు = చంద్రుడి భార్యలయితే, పోలునొ ఏమొ = సరిపోవచ్చు నేమో

తాత్పర్యము :

పాములలాగా ఉన్న ఆ జడా, ఆ నూగారూ ఆ కాంతది నాగజాతి అని మొదటనే — ఉలూచి చెప్పకముందే — తెలియపరిచాయి; అలాటి శరీర విలాసము కనీవిని ఎరగము మన భూలోకములోని అందగత్తెలు ఆమె కాలిగోరులకు గూడా సరిపోలరు ఆ చంద్రుడి భార్యలయితే సరిపోతారేమో అని భావము.

విశేషము :

అల జడయందము...అల అంటే ఇంతకుముందు (184వ పద్యములో) వర్ణించిన జడా, నూగారూ అన్నమాట. అవి రెండూ కృష్ణసర్పాలలాగా ఉన్నాయి. కాబట్టి ఆమెది నాగ

కులమని మొదటనే-ఉలూచి “ఈ జగంబు పాతాళము నేనుదూచి యనుదాన యుగమురాజు కన్యకన్” అని చెప్పడానికి ముందే- - తనకు తెలియజేసినట్లు అర్జునుడు ధావించాడు.

నాగలోక ప్రస్తావన వచ్చింది రాబట్టి ఘాలోకములోని అందకత్తెలు స్త్రీలకు వచ్చా రనడం సమంజసము వారు ఉలూచి కాలిగోరులకు గూడా సరిపోలరని నిశ్చయించాడు

గోరుల ప్రస్తావన వచ్చింది రాబట్టి గోరులకు కిప్పలు ఉపమానంగా చెప్పే సక్షత్రాలు, చంద్రుడి భార్యలు, జ్ఞాపకానివచ్చి ఆ చంద్రమండలములోని కాంతలు ఉలూచి సరిపోవచ్చు నేమో అన్నాడు

కాలి గోరుకి అన్న పయకుబడికి అర్థము స్వల్పభాగానికైనా - రవంతికైనా - సరిపోరు అని ఆ పయకుబడిని విరిచి రెండో అర్థము చెప్పడం మనకి వికీ అలవాటయిన చమ త్కారము

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, శ్లేష

“మరుని గెల్పుల కథా మహిమమ్ము విలసిల్లు
నొఱపుఁ జిత్తరు రీవి నుల్లసిల్లు,
వీనుల కమృతంపు సోనలై వర్తిల్లు
శారికా ముఖ సూక్తి సందడిల్లుఁ;
గన్తూరి కాది నద్వస్తులఁ బ్రభవిల్లు
పరిమళమ్ముల శోక పరిభవెల్లుఁ;
జెప్పఁ టాపఁగరాని సింగారము ఘటిల్లు
పెక్కు శయ్యల సొంపు పిక్కటిల్లు;
వింత హరువుల పనులచే విస్తరిల్లు;
దివ్య మాణిక్య కాంతులఁ దేజరిల్లు;
నందముల తెల్ల సందమై యతిశయిల్లుఁ;
భావ జవరాలి బంగారు పడరటిల్లు.

187

అర్జునుడు ఉలూచి ఎడకట్టి వర్ణించి విశారదుడికి చెప్పుచున్నాడా లేక ఈరూపంగా చేమకూర కవి తంజావూరు రఘునాథ నాయుడి ఎడకట్టి పాఠకులకు చూపుచున్నాడా ?

అర్థము :

౧ పాపజవరాలి = ఆ నాగయువతియొక్క, బంగారు పడకటిల్లు = బంగారు కేళిమందిరము, మరుని . . . మహిమము-మన్మథుని విజయములను తెలిపే కథలయొక్క మహిమను, విలసిల్లు = ప్రకటించె, ఒకపు చిత్తరు రీవిన్ = అందములైన చిత్రపటముల యొక్క సొగసుచేత, ఉల్లసిల్లు = ప్రకాశిస్తుంటుంది

౨. వీనులకు = చెవులకు, అమృతంపు సోనలై = అమృతము గురిసే జల్లులై, వర్తిల్లు = వినవచ్చే, శారికా ముఖ సూక్తి = గోరువంకలు మొదలగు పెంపుడు పిట్టలయొక్క మధుర భాషణములచేత, సందడిల్లు = సందడి గలిగి ఉంటుంది

౩ కస్తూరి కాది = కస్తూరి మొదలగు, సత్ వస్తులకా = మంచి (వాసనగల) వస్తువుల నుండి, ప్రభవిల్లు = పుట్టుతున్న, పరిమళమ్ముల = సువాసనలయొక్క, జోక = అందము, పరిధవిల్లు = వ్యాపించి ఉంటుంది

౪. చెప్పన్ చూపగన్ రాని = చెప్పటకూ చూపుటకూ శక్యముకాని, సింగరము = ఆలంకరణము, ఘటిల్లు = కలిగియున్న, పెక్కు శయ్యల సొంపు = అనేక విధాలయిన పాన్పుల అందము, పిక్కటిల్లు = ఎక్కువగా ఉంటుంది.

వింత హరువుల పనులచే = విచిత్రమయి మనోహరమైన పనితనములచేత, విస్తరిల్లు = ఒప్పి ఉంటుంది, దివ్య = మిక్కిలి ఉత్కృష్టములయిన, మాణిక్యకాంతులకా, తేజరిల్లు = కాంతి గొల్పుతుంటుంది, అందములకెల్లకా, అందమై, అతిశయిల్లు = అతిశయించి ఉంటుంది

తాత్పర్యము :

మన్మథుని విజయాలు తెలిపే చిత్రపటాలతోనూ, గోరువంకలు మొదలైన పెంపుడు పిట్టల మధుర ధ్వనులతోనూ, కస్తూరీ మొదలైన సుగంధ ద్రవ్యాల పరిమళములతోనూ, అందమయిన అనేక పాన్పులతోనూ, చిత్రవిచిత్రమైన వస్తువులతోనూ, ప్రశస్తమయిన మాణిక్యాల కాంతులతోనూ అందాలన్నిటిలోను అందమయి ఆ ఉలూచి బంగారు పడకటిల్లు ఉంది విశారదా అని అర్జునుడు అన్నాడు.

విశేషము :

ఈ పద్యములో 'ఒప్పుచుండు' అన్న అర్థములో ప్రయోగించినమాట లన్నీ ఆయా విషయాలకు ఉచితంగా ఉండడము చూడదగినది.

మరుని కథల చిత్రాలున్నాయి కాబట్టి - ఉల్లసిల్లు - ఉల్లాసము కలిగించు నని,

శారికాది ధ్వనులవల్ల - సందడిల్లు - సందడి చేయు నని,

పరిమళములుగాన — పరిధవిల్లు — వ్యాపించు నని,

పెక్కుశయ్యలవల్ల — పిక్కటిల్లు — నిండుకొను నని,

వంతహరువులుగాన — విస్తరిల్లు — విరివెఱిగిన వని,

మాచిర్యకాంతులవల్ల — తేజరిల్లు — కాంతిగొల్పునని,

అన్నిటికన్న అందముగాన — అతిశయించు — మించియుండు నని

చక్కని ప్రయోగాలు.

పండ్రెండు 'లు'లతో మన కవి ఆ పదకటిల్లు నిర్మించాడు.

పద్యము పెద్దచరిణాలలో వరుసగా కంటికి, చెవులకి, ముక్కుకి, (శయ్యలవల్ల) శరీరానికి — పంచేంద్రియాలలో నాల్గింటికి — అనందం సూచించాడు కవి.

అలంకారము :

అంత్యానుప్రాసము, ఉదాత్తము

“ఆ భోగము, తద్వస్తు చ
యాభోగము నెందు గన్నయవి కావు సుమీ
నాభోగపురము సరియౌ
నా భోగవతి పురంబు సార్థం బయ్యెన్.”

188

అర్థము :

ఆ భోగము = నే ననుభవించిన సౌఖ్యము, తత్ వస్తుచయ ఆభోగము = అచ్చటి శృంగారవస్తువుల సమూహాల సమృద్ధి, ఎందుకా కన్నయవి కావు సుమీ = ఎక్కడా చూచినవి కావు — చూడగలిగినవి కావు సుమా, నాభోగపురము = స్వర్గపురానికి, సరియౌ = సరియైన, ఆ భోగవతీ పురంబు = ఆభోగవతియన్న పట్టణము, సార్థంబయ్యెన్ = దాని కాపేరు అర్థవంతమయినది — ఆపురము సార్థకమయినది (అని గూడా)

తాత్పర్యము :

వికారదా అక్కడ నే ననుభవించిన సౌఖ్యము, అక్కడి వస్తువుల పరిపూర్ణతా మన మెక్కడా చూచినదిగాని చూడగలిగినదిగాని కావు. ఆభోగవతీ నగరము స్వర్గముతో సరిపోల్చవచ్చును. అది ధన్యమయిన నగరము, దాని కాపేరు అర్థవంతంగా ఉంది.

చిత్రము .

నా భోగపురము - దీనికి రెండు విధాల అర్థము చెప్పవచ్చును

1 భోగము = సుఖము, అభోగము = దుఃఖము న + అభోగము = దుఃఖము లేనిది - స్వర్గము

2 నభము = ఆకాశము నభోగులు = ఆకాశమునందు చరించే దేవతలు వారి సంబంధమైన పురము - నాభోగపురము = దేవనగరము, స్వర్గము

అర్థము డనుభవించిన ఆ భోగము, అక్కడి వస్తువుల ఆభోగమూ ఈరెండు 'భోగాలు' కలిగి గాబట్టి ఆ పురమునకు భోగవతి అన్న పేరు అర్థము క్తముగ ఉన్నదని భావము

సార్థమే సార్థకముగూడ, ఆ భోగవతీపురంబు సార్థం బయ్యెన్ అనగా, ఆపురము సార్థకమాయెను - కృతార్థత జెందెను

అలంకారము

కావ్యలింగ, యమకము, శ్లేష

“ఆ మదిరాక్ష భోగవతియన్ నదిఁ గ్రుంకఁగఁజేసి, తత్పుర
స్థేముని హాటకేశ్వరు భజింప నొన, ర్చిటు తోడితెచ్చి, న
న్నీ మహి నిల్చి, యేగె నిదె యిప్పుడె, న న్నెడఁబాయలేని యా
ప్రేమ మ దింతయంతయని పేర్కొన రా”దనితెల్పెఁ దెల్పినన్, 189

అర్థము :

ఆ మదిరాక్షి = కైపు కలిగించే కళ్లుగల ఆ ఉలూచి, భోగవతి అన్ నదిన్ = భోగవతి అన్న పేరు గల నదియందు, గ్రుంకఁగఁజేసి = స్నానము చేయించి, తత్ పురస్థేమునిన్ = ఆ పట్టణమునందు వెలిసి ఉన్న, హాటకేశ్వరు (డనుదేవు)ని, భజింపనొనర్చి = సేవించునట్లు చేసి, ఇటు తోడితెచ్చి = ఇక్కడకు తీసుకొనివచ్చి, నన్నీ మహిన్ నిల్చి = నన్ను ఈభూలోకమున నిలిపి, ఇదె, ఇప్పుడె = ఈ క్షణమే, ఏగెన్ = పోయెను, నన్ను ఎడబాయలేని ఆ ప్రేమము అది ఇంత అంత అని, పేర్కొనరాదు = చెప్పడానికి శక్యముకాదు” అని అర్థముడు తెల్పెన్, తెల్పినన్... (తరువాతి కన్వయము).

తాత్పర్యము :

ఆ ఉలూచి నన్ను గదిలో స్నానము చేయించి, అక్కడి గేవుడిని ప్రార్థింపజేసి, ఇక్కడికి తీసుకువచ్చి ఇప్పుడిప్పుడే ఎంతో విచారముతో తిరిగి వెళ్ళిపోయింది. విచారదా, ఆమె ప్రేమ ఇంత అంత అని చెప్పడానికి శర్యముకాదు ఎవరూ అని అర్జునుడు చెప్పగా...

విశేషము :

181 వ పద్యములో “ఒక వింత వింటె .” అని ఆరంభించి అర్జునుడు విచారదుడితో చెప్పిన ఉలూచి ముచ్చటను ఈ పద్యముతో ముగించాడు

మదిరాక్షి—185 వ చూడండి.

పురములవల్ల నదులకూ, నదులవల్ల పురాలకీ పేరులు రావడము సాధారణము.

అలంకారము :

కారికదీపకము

మౌఖరి మించ నిట్టులను మంత్రిశిఖామణి, చోద్య మయ్యె నా
వైఖరి విన్న, నే మనఁగవచ్చు నహో ! మనుజేంద్ర చంద్రమ
శ్శేఖర, చిల్వరా కొలము చేడియ నొక్కతెఁ జెప్పనేల ? నీ
రేఖఁ గనుంగొన న్వలవరే ఖచరీ ముఖ సుందరీ మణుల్ ?

190

అర్థము

మంత్రిశిఖామణి = మంత్రులలో శ్రేష్ఠుడగు విచారదుడు, మౌఖరి మించన్ = మాటనేర్చు అతిశయించునట్లుగా, ఇట్లు అనుక, మనుజేంద్ర = సరపాణురలో, చంద్రమశ్శేఖర = (చంద్రుడిని తలపూవుగాగల) ఈశ్వరునివంటినాడా - శ్రేష్ఠుడా, ఆ వైఖరిక = ఆవిధమంతా, విన్నక, చోద్యమయ్యె = చాలాశ్చర్యం కలిగింది, ఏమనంగక వచ్చుక = ఏమి చెప్పడానికి అలవికాదు, అహో = ఓహో!, నీరేఖన్ శనుంగొనక = నీ సౌందర్యమును చూచినంత, చిల్వ రా కొలము = నాగరాజ కులములోనిదైన, చేడియక = కొంతను, ఒక్కతెక = ఒక్కదానిని మాత్రము, చెప్పనేల, ఖచరీ ముఖ సుందరీమణుల్ = దేవతాస్త్రీలు మొదలైన కొంతారత్నములు, వలవరే = మోహించరా ?

తాత్పర్యము :

అర్జునుడి మాటలు విని ప్రాణస్నేహితుడైన విచారదుడు రాజేశ్వరా, మీరుచెప్పిన విషయాలు చాల అద్భుతంగా ఉన్నాయి, ఓహో ! ఒక్కమాట మాత్రము చెప్తాను. మీ

అందము చూస్తే ఒక్క నాగకాంతే అనడమెందుకు ? దేవతాస్త్రీలు గూడా మిమ్ము ప్రేమించక పోతారా ?, అని అన్నాడు.

విశేషము :

మంత్రము - అనగా ఆలోచన - రహస్యము. దానికి తగినవాడు మంత్ర ఇక్కడ మంత్ర అన్న పదము సాభిప్రాయము

చంద్రమశ్శేఖరుడికి - ఈశ్వరుడికి, చిలువరాజు అభరణము ఆ సంబంధముండగా నాగకాంత ఒక్కతెను గూర్చి వేరే చెప్పనేల ?

దేవతాకాంతలు గూడా ప్రేమించరా అనడములో ముందుముందు ఊర్వశి అర్జునుడిని వలవడము విశారదుడు సూచిస్తున్నాడా ? ఆలాంటి అభిప్రాయ ముండబట్టి 'సూఖరిమించ' విశారదుడన్నాడని కవి చెప్పాడా ?

ఖ-ఆకాశమునందు, చరీ-చరించుచుండు స్త్రీలు, దేవతాస్త్రీలు

అలంకారము :

పరికరాలంకారము, అనుప్రసాస.

అనిపలుక నలరి బలరిపు

తనయుం దబఁ గదలి, మొదలి తైర్థికులును దా

నును, మంచుకొండ యండకుఁ

జని త, చ్చిఖ రావలోక జని తాదరుఁడై.

191

అర్థము :

అని పలుకఁ, అలరి = సంతోషించి, బలరిపు తనయుండు = బలుడన్నవాని శత్రువగు ఇంద్రుని కుమారుడు అర్జునుడు, అబఁ = ఆచోటినుండి, కదలి, మొదలి = తనతో మొదట వచ్చిన, తైర్థికులును = యాత్రాపరులును, తానుఁ, మంచుకొండ అండకుఁ = హిమాచలము దగ్గరకు, చని = వెళ్ళి, తత్ శిఖర అవలోక జనిత ఆదరుఁడై = దాని శిఖరములను చూచుట యందు పుట్టింపబడిన - కలిగిన - కోరికగలవాడై - ఆ శిఖరాలను చూడగోరి, తరువాతి పద్యంతో అన్వయం.

తాత్పర్యము :

ఆమాటలు విని సంతోషించి అర్జునుడు తనతో వచ్చిన యాత్రికులతో కలిసి హిమాల యము దగ్గరకు పోయి ఆపర్యత శిఖరాలు చూడాలన్న కోరికతో...

విశేషము :

మొదటి చరణములో అలరి — బలరి, రెండో దానిలో కదలి.. మొదలి, మూడోదానిలో కొండ — అండ, నాలుగోదానిలో జనిత...జనితా — శబ్దాలంకారాలు.

పదియాలువన్నె గుబ్బలి రాచకూతురు
పట్టంపు రాణిగార బరగు జాణ,
సతి యర్థదేహంబు సతి యంట నిజముగఁ
బ్రబలు కన్నియఁ గన్న భాగ్యశాలి,
ముజ్జగెమ్ముఁ బవిత్రముగఁజేయు తీర్థమ్ముఁ
గొనసాగఁ జేసిన యనఘమూర్తి,
భూమిధ రారాతిచే మొక్కవోవని
యెదిది బిడ్డను గాంచినట్టి మేటి,
యోషదుల మొలిపించిన యుత్తముండు,
చల్లదనముల తెల్ల దీక్షగురుండు,
సకల మాణిక్య రాశికి జననసీమ,
యీ నగస్వామి నద్గణాస్థానభూమి.

192

హిమగిరి ప్రభావమును అర్జునుడు తనతో ఉన్నవారికి తెలుపుతున్నాడు

అర్థము :

౧. పదియాలు వన్నె గుబ్బలి రాచకూతురు = పదహారువన్నె మేలిమిబంగారు పర్వత రాజు అగు మేరువు పర్వతము యొక్క కూతురు మేనకను. పట్టంపురాణిగఁ పరగు = ముఖ్య భార్యగా గలిగినట్టి. జాణ = ప్రౌఢికలవాడు

౨. సతి అర్థ దేహంబు సతి = భర్తశరీరములో నగము భార్య అని, అంట = చెప్పడము, నిజముగఁ = వాస్తవమగునట్లు, ప్రబలు = ప్రవర్తించునట్టి, కన్నియఁ = కూతురు-పార్వతీదేవిని, కన్న. భాగ్యశాలి = కనినట్టి అదృష్టవంతుడు

౩. ముజ్జగెమ్ముఁ = మూడులోకములను, పవిత్రముగఁ = పావనములగునట్లు, చేయు తీర్థమ్ము = పుణ్యనదిని (గంగానదిని), కొనసాగన్ = అగకుండా ప్రవహించునట్లు, చేసిన, అనఘమూర్తి = పాపరహితుడగు వ్యక్తి.

౪ ఘోషధర అరాలిచేత = రాజులకు శత్రువగు వానిచేత (కొండలను శత్రువగు ఇంద్రునిచేత) మొక్కవోవని = దెబ్బతినని - కుంటుందని, అరిది బిడ్డను = అసాధారణుడైన కుమారుని (మైనాకుని), కాంచినట్టి = కనినట్టి, మేటి = కూరుడు,

ఓషధులన్ = మూలికాదులగు ఔషధవస్తువులను, మొలిపించిన = మొలకునట్లు చేసిన, ఉత్తముండు = మంచివాడు, చల్లదనమునకు ఎల్లఁ, దీక్షగురుండు = నియమమును నేర్చే గురువు, సకలమాణిక్యరాశీఁ = అన్ని విధాల రత్నాల సమూహాలకు, జననసీమ = పుట్టిన చోటు, అగు, ఈ సగస్వామి = ఈ పర్వతరాజు, సద్గణ ఆస్థాన భూమి = సాధుజనుల సమూహానికి కొలువుండే స్థలము

తాత్పర్యము :

ఈ పర్వతరాజు బంగారు కొండరాజు కూతురిని వివాహము చేసుకొన్నాడు 'పతి ఆర్థాంగి సతి' అని లోకానికి చాటిన కూతురునీ, రాజవిరోధివల్ల దెబ్బతినని కొడుకునూ కన్నాడు. మూడులోకాలూ పావనంచేసే పుణ్యనదిని ప్రవహించేలాగ చేశాడు ఓషధులను మొలిపించి, చల్లదనానికి నిలయమయి, అన్నివిధాల రత్నాలకు పుట్టినిల్లయి, సాధుజనులకు ఆశ్రయమయి ఉన్న మహోత్తముడు సుమా అని భావము

విశేషము :

ఈ పద్యములో ఆయా వ్యక్తుల - మేరువనీ, మేనక అనీ, పార్వతి అనీ, మైనాకుడు అనీ - పేరులు చెప్పక పోవడము ఉద్దేశపూర్వకము ఎవరో ఒక అత్యుత్తమ గృహస్థుని ధ్వనిరూపంగా కవి చూపించాడు గొప్ప ఇంటి పిల్లను పెళ్ళిచేసుకొని, ఒక మహాపతివ్రతనూ, ఒక గొప్పకూరుదనీ కన్నాడు. పావనమైన నదిని ప్రవహింపజేశాడు, మానవ కళ్యాణంకోసం కావలసిన ఓషధులూ రత్నాలూ సమకూర్చాడు, సాధుజనులకు ఆశ్రయమిచ్చాడు అని సూచించాడు.

చరణాల చివరనున్న 'జాణ' మొదలైన పదాలు ఎంత భావగర్భితాలో చూడండి .

గొప్ప ఇంటి పిల్లను (మేనకను) పెళ్ళిచేసుకున్నవాడు - జాణ.

పతి ఆర్థాంగి సతి అన్న సత్యాన్ని నిలిపిన (పార్వతిని) కనినవాడు - భాగ్యశాలి

పావనమైన నదిని గంగను అటంకము లేకుండా ప్రవహించేలాగచేసి మూడులోకాలను పవిత్రం చేసినవాడు - అనఘమూర్తి.

అదే పనిగా అన్ని కొండల రెక్కలు నరుకుతుండే ఇంద్రుడిచేత గూడ దెబ్బతినని కుమారుని (మైనాకుని) కన్న పౌరుషములో గొప్పవాడు - మేటి.

ఔషధ ద్రవ్యాల పండింది రోగనివారణ చేస్తున్నవాడు - ఉత్తముడు.

చల్లదనానికీ-శాంతికీ-అదర్శంగా ఉండేవాడు - చీకెగురుడు.

అన్ని విధాల రిత్నాలకు నిలయమయినవాడు - ఉనససేమ

కూతురు పార్వతి ఈశ్వరుడి భార్య ఈశ్వరి, ఐశ్వర్యం ఆమె ఆధీనము - కాబట్టి తండ్రి హిమవంతుడు భాగ్యశాలి సత్ సంతానం కలవాడు గూడా భాగ్యశాలే

పూర్వము కొండలకు రెక్కలుండేవి వాటి సాయంతో కొండలు ఎక్కడ 'దీకే' అక్కడ ఎగిరిపడుతూ చాల గొడవ చేస్తుండేవి ఇంద్రుడు వజ్రాయుధముతో వాటిన్నిటి రెక్కలు ముక్కలు చేశాడు మేనక కొడుకు మైనాకు దన్ను పర్వతము మాత్రం ఆ ఇంద్రుడి బారిని పడకుండా ఉండగలిగిందని పురాణకథ

భగీరథుడి ప్రయత్నమువల్ల గంగ శివుడి జడలలోనుండి హిమాచలముమీద పడదానిని అటంకపరచకుండా ఆ పర్వతము అగంగను ప్రవహించుకుంటూ పోయేలాగ - కొనసాగ చేసింది

సత్ గణాస్థాన భూమి — సత్ అంటే సాధువని అర్థమంది సత్ గణ = సాధుల సమూహము - దానికి అస్థాన భూమి = సభాప్రదేశము - ఆశ్రయము అని చెప్పుకున్నాము సాధువులు (సత్యవాక్కులయిన రుషులు మొదలైనవారు) హిమవత్పర్వతప్రాంతాలలో ఉంటారని నమ్ముతారు.

పారాంతరము .

చివరి చరణములో 'సత్ గణాస్థానభూమి' అనడానికి రెండుపారాంతరాలు కవిపిస్తున్నాయి

1. సద్గుణాస్థానభూమి

— వేదముచారూ, వేంకటకృష్ణ మాచార్యులచారూ

పైని చెప్పిన గుణాలకు ఆస్థానమని అర్థము చెప్పకోవాలి ఇది కుటుంబస్తుని వర్ణనకు అనుగుణంగా ఉన్నది కాని, హిమాచల విశేషాల వర్ణనకు ఎనికిరాదు.

2. సత్ ఖని స్థానభూమి

— తిరుపతిచారూ, వోరిచారూ.

సత్ = మంచి, ఖని = గనులకు, స్థానభూమి = ఉనికి పట్టయిన ప్రదేశము అని అర్థము. హిమాలయములో అనేక లోహాల గనులుండడము సహజము. కాబట్టి ఇది పర్వతవర్ణనకు సమంజసమే కాని, ధ్వనిరూపంగా ఉన్న కుటుంబస్తుని వర్ణనకు పనికిరాదు.

అలంకారము :

ఉల్లేఖము. అంత్యానుప్రాసము, సమాసోక్తి.

అని బహుప్రకారంబుల హిమగిరిప్రభావంబు వక్కాణించుచుఁ 1 దత్ప్రదే
శంబున శాఢాః యోల్లిఖిత గ్లావృక్షం బగు నగస్త్య వటవృక్షంబుఁ గనుంగొని, యచట
నికట విశంకుట కటక కమనీయ మణిశృంగంబగు మణిశృంగంబు గని, యగణ్య
పుణ్యాగమ సమర్థం బగు హిరణ్యబిందు తీర్థంబునం గృతావగాహుండై, గో
హిరణ్య ధరణ్యాది దానంబు లనేకంబు లొనరించి, 2 ప్రాగ్భాగంబునం గలికలిత
నర శరణ్యంబగు నైమిశారణ్యంబుఁ జొచ్చి, యచ్చోటఁ గోటిగుణి తాంగీకృ
తానత జనతా సమర్పిత నారాయణుం డగు బదరీనారాయణుని భూషించి, 3 మనీషి
మనీషిత పలప్రదానశచీప్రి యాగం బగు ప్రయాగంబున కేఁగి, ముముక్షు హృదయం
గమం బగు త్రివేణీసంగమంబునఁ దానంబులు దానంబులుం గావించి, మాధవు
నారాధించి, 4 భవ ర సానుభవ భీరు సానుక్రోశం బగు పంచక్రోశంబుఁ బ్రవే
శించి, యభ్యర్థ మణికర్ణిక యగు మణికర్ణికం గ్రుంకి, యన్నపూర్ణ విశాలాక్షీ
సనాథుం గాశీవిశ్వనాథుం దర్శించి, 5. తైర్ధిక సమాహిత సమ్యగయ యగు గయకుం
జని, యచట నుచితకృత్యంబు లొనరించి, 6 పురుషోత్తమక్షేత్రంబునకుం జని,
యింద్రద్యుమ్న సరస్సున శిరస్సు మజ్జనంబై సమజ్జనదృ కృకోర జ్యోత్స్నాని ధుని
జగన్నాథునిఁ గొలిచి, 7 యాతల గొతమీతటిని తోయస్నాతయై జగన్మోహన
మనోజ మనోవశీకరణ కారణ కళాప్రావీణ్య లావణ్య హావ భావప్రకట నటన రేఖా
లైఘా దూరీకృత రంభోర్వశీ రంభో ర్వశీతకిరణ కిరణ నిభ విభా రంగ నృణిరంగ
మంట పోజ్జ్వ లాసిక లాసికా లక్షణ కృతలక్షణ కటాక్ష వీక్షణ సుధారస ధారా సేచన
కానేచి తానేచన కాంగుండై, పాపాటవీ పాటన పాటవ సంసూచన దీక్షరామ పరమే
శ్వరుండగు దాక్షరామ భీమేశ్వరుం జేరి జోహారులు నుపహారంబులు సమర్పించి,
8. సంత తానంత కాంతి రంహుం డగు సంతర్వేది నృసింహునేవించి, యందు భవ
సాగర తరణి యగు సాగరసంగమంబునఁ దీర్థం బాడి, 9 కృష్ణవేణ్యాది పుణ్యతరం
గిణుల మునింగి, 10. యుత్తుంగ శృంగ విలోకిలోక సాత్కృత సువర్ణ పర్వతం
బగు శ్రీపర్వతంబు లోచన పర్వంబుగాఁ జూచి ప్రణమిల్లి, మల్లికార్జును సమ్మో
దంబునఁ బ్రణమింపి, మల్లికార్జున మనోబ్జ భ్రమరీ విభ్రమ రమ్యయగు భ్రమరాంబుం
బ్రశంసించి, 11. భక్త శోభన పరంపరా సంపాదక పాదకమల రజోలేఖ నహో
బలేఖ భజించి, 12. నిజ భజన రత ప్రతిపాదిత ధనేశ్వర పదంబులగు శ్రీవేంకటే
శ్వర పదంబులకు నమస్కృతులు విస్తరించి, 13. దుస్త రాంహ స్తులికా సందోహ
దాహ దోహల నిజాహ్వయ స్మరణ విస్ఫులింగం బగు శ్రీకాళహస్తి లింగంబు

నంతరంగంబున హర్ష తరంగంబులు పొంగు గంచి, 14. కాంచీపురంబున కరిగి, కరిగిరీశ్వరుండై విరాజిలు పరదరాజుల నమ్రు జన క్రమ ఫలదాయకు నేకామ్ర నాయకుం బూటించి, 15 యావలఁ గావేరి కాంతరిఁ వనంబున సుప్రసన్న రూపంబున బాటిల్లు ాటి హరిత్తురంగ ధాముని రంగధాముని నేవించి, కుంభఘోష చంప కార జ్యాది పుణ్యక్షేత్రంబులు వీక్షించుచు, 16. దక్షిణ నీరాకర వీచికా నికర శీకర తుందిల మందానిల స్పంద నాతిలేతల సికతాతల విహిత యాతాయాత నిరవధిక పథిక నికాయ కాయమా నాయమాన లవ లేళలా వల్లి వేల్లిత క్రముక ప్రము ఖాఖిల కాఖి కాఖా శిఖా లతాంతర కుహర విహరమాణ వివిధ గరుద్రద కుల కలక లోద్యేల వేలా మనోజ్ఞ మార్గంబున నవవర్గ రమేశ్వరంబగు రామేశ్వరంబునకుం బోయి, నేతు సందర్శనం బొనర్చి, విధూత స్నాతృ పంచజన వృజిన జనుష్కోటి యగు ధనుష్కోటిం గృతస్నానుండై, పాండవుం డందులం దులాపురు షాది మహా దానంబు లాచరించి, రఘువీర భూభుజ భుజా దర్ప దర్పణం బగు రామాయణంబు పారాయణంబు చేసి, భూసు రాశీర్వాద పరంపరలం బొదలి, యచ్ఛోటం గదలి, పదుమూడవనెల పాండ్య మండలాఖండలుం డగు మలయధ్రజుం డేలు పురంబుఁ జేరంబోవునమయంబున,

193

అర్థము :

హిమగిరిప్రభావంబు = మంచుకొండ గొప్పతనము. వక్కాణించుచు = చెప్పతూ.
1. కాఖా...! వృక్షంబగు = కొమ్మల చివరలచేత రాచబడిన చంద్ర నక్షత్ర మండలములుగల, అగస్త్యపటవృక్షంబును = అగస్త్యపటము అన్న పేరుగల మర్రిచెట్టును, కమంగొని = చూచి, వికట శృంగంబగు — వికట = సమీపమందు. విశంకట = విశాలములైన, కటక = గుహలును, కమనీయ = సుందరమైన, మణిశృంగంబు = మణులతో కూడిన శిఖరములును గల, మణిశృంగంబు = మణిశృంగమన్న పేరుగల పర్వతమును, కని = చూచి, అగణ్య.. తీర్థంబునన్ — అగణ్య = లెక్కలేని, పుణ్యఆగమ = పుణ్యముల సంపాదనకు, సమర్థంబగు = తగియున్న. హిరణ్యబిందు అన్న తీర్థంబున, కృతావగాహండ్లై = స్నానముచేసి, గో. .దాన మ్ములు = గోవులూ బంగారమూ భూమీ మొదలైన దానాలు, అనేకమ్ములు, కావించి = చేసి.
2. ప్రాగ్భాగమ్మున = తూర్పుదిక్కున. కలి...శరణ్యంబగు — కలి = పాపముతో, కలిత = కూడిన, నర = మనుష్యులకు, శరణ్యంబగు = దిక్కు అయిన, నైమిశారణ్యంబున్, చొచ్చి = ప్రవేశించి. అచ్ఛోట =, కోటి...నారాయణుండు — కోటిగుణితా = కోటి రెట్లు అగు

చని, అంగీకృత = అంగీకరించబడిన, ఆసతి = సమస్కరిస్తున్న, జనతా = సమూహముచేత, సమర్పిత = ఇవ్వబడిన, నారాయణునిగు = నారాయణోపనిషత్తులవాడగు, బద్ధినారాయణుని, పూజించి = పూజించి, 3 మనీషి ప్రయాగంబగు - మనీషి = ఉండిచుచేత, మనీషిత = కోరిబడిన, ఫల = లభ్యమగును, ప్రదాన = ఇచ్చుటచేత, శచీ = ఇంద్రుడి భార్య శచీ దేవియొక్క, ప్రయాగ = ప్రయత్నము చెట్టు, అనగా ఉచ్చవృక్షముతో సమానమైన, ప్రయాగంబునకు, ఏగి = వెళ్ళి, ముముక్షు = మోక్షమును కోరేవారి, హృదియంగమంబగు = మనసులనార్పించే, త్రిదేవీగుణమంబునకా = గంగా యమనా సరిస్వరీ సదులు కలిసినచోట, తానంబులకా = స్నానాలు, దానంబులు, కావించి = చేసి, మాధవుకా ఆరాధించి = విష్ణుదేవుని పూజించి, 4 భవ . క్రోశంబగు - భవ రసానుభవ = సంసార దుఃఖాల అనుభవానికి, భీరు = భయపడ వారియందు, స అనుక్రోశంబగు = దయతోకూడిన, పంచక్రోశంబుకా = పంచక్రోశమున్న పేదగుల వాడనాసి క్షేత్రములను, చేరి, అభ్యర్థ = సమీపమందు, మణితర్జ్జుయగు = మణులతో చూడిన రిద్ధాభరితము గల, మణితర్జ్జురి (అన్న తీర్థము)లో, శ్రుంకి = స్నానముచేసి, అన్నపూర్ణ వికాలాక్షీ = అన్నపూర్ణ అయిన వికాలాక్షి పేరుగలదేవితో, సనాదుకా = కూడిఉన్న, కాశీవిశ్వనాథున్, దర్శించి = పూజించి, 5 తైర్రిక . గయకున్ - తైర్రిక = యాత్రికులయందు, సమాహిత = ఉంచబడిన, సమ్యక్ ఆయ = మంచి శుభములుగల (యాత్రికులకు మేలుకూర్చే), గయకుకా, చని, అచట ఉచితకృత్యంబులు = చేయవలసిన పనులు, ఒనరించి = చేసి, 6, పురుషోత్తమ క్షేత్రంబునకుకా = శ్రీజగన్నాథ క్షేత్రానికి, చని = వెళ్ళి, ఇంద్రదుగ్ధము (అన్నపేదగుల) సరిస్సులో, శిరస్సుమజ్జనంబై = తలకు స్నానముచేసి, నమ . ధుని నమజ్జన = నమస్కరిస్తున్న జనులయొక్క, దృక్చకోర = కన్నులన్న చకోర పక్షులకు, జ్యోత్స్నాధుని = వెన్నెలప్రవాహము అయిన, జగన్నాథస్వామిని, కొలిచి = సేవించి 7 ఆతలకా = తరువాత, గౌతమీ . స్నాతయై - గౌతమీ తటిసి = గోదావరి నదియొక్క, తోయ = నీటిలో, స్నాతయై = స్నానముచేసినవాడయి, జగన్ . కాంగుడై - జగన్ మోహన = లోకాలను మోహింపజేసే, మనోజ = మన్మథుడి యొక్క, మనోవశీకరణ = మనస్సును పశపించుకొనే, పశా = విద్యయందు, ప్రావీణ్య = నేర్చుచేత, లావణ్య = సౌందర్యముచేత, హావభావ = శృంగార చేష్టలచేత, ప్రకట = ప్రసిద్ధిచెందిన, నటన = నటనలోని, రేఖా = విలాసముల, క్లాషా = ప్రశంసలవల్ల, దూరీకృత = దూరముగా చేయబడిన, రంభా ఊర్వశీ రంభోచూ = రంభ ఊర్వశీ అన్ని సుందరాంగులు కలవారయి, అశీతకిరణ = సూర్యునియొక్క, కిరణ = కిరణములతో, నిభ = సమానమయిన, విభా = కారిచేత, రంగత్ = ప్రకాశించుతున్న, పుణిరింగ మంట = మణులతో నిర్మించిన నాటకరంగస్థలమునందు, ఉజ్జ్వల = ప్రకాశిస్తున్న, అనితా కృతలక్షణ = చిన్నకత్తులను చిహ్నములుగాగల, లాసికా = నాట్యకత్తెలచేత, కృతలక్షణ = మంచిగుణములు కల, కటాక్షపీక్షణ = క్రేగంటి చూపులనే, సుధారసధారా = అమృత రసధారి యొక్క, సేచనక = తిడుపుటవల్ల, ఆసేచిత = బాగా తడవబడిన, ఆసేచనక అంగుడు = ఎంతచూచినా తనివి తీరని శరీరముకలవాడై, పాపాటవీ = పాపాల ఆదవిని,

విపాటన = నరుకుటయందు, పాటపసంసూచన = నేర్పును సూచిస్తూ ఉన్న, దీక్ష = దీక్షయందు, రామ = సంతోషించే, పరమేశ్వరుండగు, దాక్షరామ భీమేశ్వరున్ = దాక్షరామములోని భీమేశ్వర స్వామిని, చేరి, జోహారులు = నమస్కారాలూ, కానుకలూ నమర్పించి 8 సంతత = ఎల్లప్పుడు, అంతరాంతి = అంతములేని కౌంతియొక్క, రంహాడు = వేగముగల, అంతర్వేది, సృసింహానిన్ = నరసింహస్వామిని, నేవించి = పూజించి, అందు = అక్కడ, భవసాగర = సంసారసాగరానికి, తరణి అగు = ఓడవంటి, సాగరసంగమంబునన్, తీర్థింబాడి = స్నానము చేసి, 9 కృష్ణవేణి ఆది = కృష్ణానది మొదలయిన, పుణ్యతరంగిణులన్ = పుణ్యనదులయందు, మునింగి = స్నానముచేసి, 10 ఉత్తుంగ పర్వతంబగు — ఉత్తుంగశృంగ = ఎత్తయిన శిఖరములను, విలోకితోక = చూచిన జనులకు, సాత్కృత = ఇవ్వబడిన, సుపర్వపర్వతంబు = దేవతల పర్వతము (బంగారుకొండ, మేరువు,) అగు = అయిన, శ్రీపర్వతంబున్ = శ్రీశైలమును, లోచనపర్వంబుగాన్ చూచి = కన్నుపండువుగా చూచి, ప్రణమిల్లి = నమస్కరించి, మల్లికార్జునున్ = మల్లికార్జునస్వామిని, సమ్మోదంబునన్ = సంతోషముతో, ప్రణామించి = స్తోత్రముచేసి, తత్ మనో రమ్యయగు — తత్ = ఆ మల్లికార్జునస్వామియొక్క, మనోరథ = హృదయ పద్మమునకు, భ్రమరీ విభ్రమ = ఆడుతున్నట్లువంటి వీలాసమువల్ల, రమ్యఅగు = సుందరిమయిన దయన, భ్రమరాంబికా = భ్రమరాంబి అన్న దేవిని, ప్రశంసించి = మెలిచి, 11 భక్త లేఖకా - భక్త = భక్తులకు, శోభనపరంపర = శుభముల వరుసను, సంపాదక = నమకూర్చే, పాదకమల = పాదపద్మముల, రజోలేఖకా = ధూళియొక్క రేణువులుకల, అహో బలేఖన్ = అహోబల నరసింహస్వామిని, భజించి = పూజించి, 12 నిజ భజన రత = తననేవయందానక్రిగల, జన = మనుష్యులకు, ప్రతిపాదిత = ఇవ్వబడిన, ధనేశ్వరపదంబులగు = కూడేరునివంటి పదవులుగల, శ్రీవేంకటేశ్వర (సామి) పదంబులకు, నమస్కృతులు, విస్తరించి = ఎక్కువగాచేసి, 13 దుస్త.. లింగంబగు — దుస్తర = దాటకకృమకాని, అంహస్తులికా సందోహ = పాపమనే దూదిరాశిని, దాహ = కాల్చుటయందు, దోహల = ఉత్సాహముకల, నిజాహ్వాయ = తననామముయొక్క, స్మరణ (అనే), స్ఫులింగ = స్ఫురింపజేసిన, శ్రీకాళహస్తి లింగంబుకా, అంతరంగంబునకా = మనస్సులో, హర్షక్షరింగంబులు = సంతోషవీచికలు, ఉప్పొంగకా, కాంచి = చూచి, 14 కాంచీపురంబునకు, అరిగి, కరిగిరీశ్వరుడై = హస్తి పర్వతానికి ప్రభువయి, విరాజిలు = ప్రకాశించునట్టి, వరదరాజులకా = వరదరాజస్వామిని, నమ్ర = అణకువగల, జన = నరులకు, కమ్రఫలదాయకు = మంచిఫలములిచ్చే వాడగు, ఏకామ్ర నాయకుకా = ఏకామ్ర ప్రభువగు శివుని, పూజించి, 15 అవలకా = తరువాత, కావేరీ (నదిచేత) అంతరిత = చుట్టబడిన, కాంత = మనోహరమైన, అంతరీపంబునకా = ద్వీపమునందు, ప్రసన్నరూపంబునకా = ఆదరణచూపే రూపముతో, పాటిల్లు = ఒప్పడున్న, కోటి = కోటిసంఖ్యగల, హరిత్ తురంగ ధాముని = సూర్యుల ప్రకాశముగల, రంగధామునిన్ = శ్రీరంగనాథస్వామిని, నేవించి = పూజించి, కుంభమోక్ష చంపకారణ్య ఆది = కుంభకోణము చంపకారణ్యము మొదలైన, పుణ్యక్షేత్రంబులు, వీక్షించుచు = చూచుకుంటూ, 16. దక్షిణ..

ఈశ్వరంబగు — దక్షిణ నీరాకర = దక్షిణసముద్రము యొక్క, వీచికా = అలల, నికర = సమాహమయొక్క, శీకర = తుంపురులతో, తుందిల = విండిన, మందానిల = పిల్లవాయువుల, ఆస్పందన = కదలికచేత, అతిశీతల = చిక్కిలి చల్లనైన, నికతాతల = ఇసుక ప్రదేశమున, విహిత = చేయబడిన, యాతాయాత = వచ్చుచుబోవుచుండే, నిరవధిక = ఎడతెగని, పధిక వికాయ = యాత్రికుల సమాహమనకు, కాయమా నాయమాన = పందిలివలె వ్యాపించియున్న, లవలీ వీలా వల్లి = లవలీ తీగలచేతను ఏలకి తీగలచేతను, వేల్లిత = అల్లకొనబడిన, క్రముక ప్రముఖ = పోకమొదలగు, అఖిలశాఖి = అన్ని పృక్షములయొక్క, శాఖాశిఖా = కొమ్మల చివరలయొక్కయు, లతా = తీగలయొక్కయు, అంతర = లోపలిభాగము లనే, కుహర = తొర్రలయందు, విహరమాణ = విహరిస్తున్న, వివిధ = అనేక విధాలయిన, గరుద్రథ = పక్షులయొక్క, కుల = సమాహమయొక్క, కలకల = నందడితో, ఉద్వేల = అతిశయించిన, వేలా = సముద్రతీరమందలి, మనోజ్ఞ మార్గంబున = రమ్యమైన త్రోవను, ఆపవర్గ రమా = మోక్షలక్షికి, ఈశ్వరంబు = ప్రభువు, అగు రామేశ్వరంబునకు, పోయి, సేతు దర్శనంబు, ఒనరించి, విధూత...జనుష్కోటి — విధూత = ఎగురు గొట్టబడిన, స్నాతృపంచ జన = స్నానము చేసిన మనుష్యుల, వృజిన = పాపములుగల, జనుష్కోటి అగు = జన్మల పరంపరకలదైన, ధనుష్కోటి (తీర్థమున), కృతస్నానందై = స్నానముచేసి, పాండవుండు = అడ్డునుడు, అందుల = అక్కడ, తులాపురు షాది మహాదానంబులు, ఆచరించి = చేసి, రము.. దర్పణంబగు — శ్రీరాముని భుజబలము తెలుసుకొనుటకు అద్దమువలె నున్న, రామాయణంబు, పారాయణంబుచేసి = చదివి, భూసుర ఆశీర్వాద పరంపరల = బ్రాహ్మణ ఆశీర్వాదపరున, పొదలి = పొంది, అచ్చోటు, కదలి = విడిచిపెట్టి, పదుమూడవనెల, పాండ్య .... బుండగు — పాండ్యదేశమునకు ఇంద్రుడయిన, మలయధ్వజుండు, ఏలు = పాలించువట్టి, పురంబు = పట్టణము, చేర = పోవు సమయంబున...తరువాతి కన్వయము,

తాత్పర్యము :

హిమాచల మాహాత్మ్యము చెప్పి, 1 అక్కడి అగస్త్య వటపృక్షమును మణిశృంగమును చూచి హిరణ్యబిందు తీర్థములో స్నానముచేసి, 2. నైమిశారణ్యములోని బదరీనారాయణుని సేవించి, 3. గంగాయమునా సరస్వతీ నదుల సంగమస్థానమయిన ప్రయాగలో విష్ణుని పూజించి, 4. పంచక్రొశమున అన్నపూర్ణ విశాలాక్షియుతుడైన కాశీవిశ్వనాథుని ప్రార్థించి, 5. గయలో చేయవలసిన పనులు నిర్వహించి, 6. (పూరీ) జగన్నాథుని దర్శించి, 7. గోదావరీనదిలో స్నానముచేసి దాక్షిణ్య భీమేశ్వరుని ఆరాధించి, 8. అంతర్వేదిసరసింహ స్వామిని సేవించి, 9. కృష్ణానది మొదలైన తీర్థాలు చూచుకుంటూ, 10. శ్రీకైలమున మల్లికార్జున భ్రమరాంబులకు నమస్కరించి, 10. అహోబిల నారసింహుని కొలిచి, 12. తిరువతి వెంకటేశ్వరుని పూజించి, 13. శ్రీకాళహస్తి లింగమును ఆరాధించి, 14. కాంచీనగర

మున వరదరాజస్వామిని ఏకామ్రనాథుని కొలిచి, 15. శ్రీరంగనాథస్వామిని పూజించి కుంభ కోణము మొదలయిన పుణ్యక్షేత్రాలను దర్శించి, 16. రామేశ్వరమునకుపోయి, ధనుష్కోటిని స్నాన దానాదులుచేసి రామాయణము పారాయణచేసి, మలయధ్వజరాజు నగరము మణిపురమును సమీపించినప్పుడు — తరువాత పద్యముతో అన్వయము.

విశేషము :

మణిపురము—ఇప్పటిపేరు మణిలూరు.

మణికర్ణిక దీని చరిత్ర ఇది కాశీలోని ఒక కోనేరు. దీనిని విష్ణుమూర్తి చక్రముతో త్రవ్వడు దానిని చూడడానికి శివుడు వచ్చి చూస్తుండగా ఆతని చెవిని ఉండిన మణిఖచిత మయిన ఆభరణము ఆ కోనేరులో పడిపోయింది. అందుచేత దానికి 'మణికర్ణిక' అన్నపేరు కలిగింది. ఆ కోనేరు గంగానదితో సమానమయిన మహిమగలది అంటారు.

మంగళస్నాన సంభ్రమము దెల్పెడి రీతిఁ
గెలనఁ గెందామర కొలనఁ దేలి,
ధవళముల్ విని చొక్కు హవణి దెల్పెడు లీల
హాళిఁ గోయిల పల్కు లాలకించి,
తలఁబ్రాలు వోయు విత్తరము దెల్పెడు చాయ
క్రొన్ననల్ దోయిళ్ళ కొలఁది నొసఁగి,
బువ్వన భుజియించు పొలుపు దెల్పెడు జాడ
గుమిగూడికొని మరందములు గ్రోలి,
తనకు దోడ్తోడ నగు పెండ్లి కనబడంగఁ
జేయునటువలె గారాబుఁ జేలులఁ గూడి,
వనవిహారంబు గావించి చనెడు పాండ్య
రాజ సుతఁ జూచి యా పాండురాజ సుతుఁడు.

194

అర్థము :

౧. మంగళస్నాన సంభ్రమము = పెండ్లి స్నానముయొక్క సందడిని, తెల్పెడురీతి = తెల్పుచున్నదో అన్నట్లు, కెలన = ప్రక్కనున్న, కెందామర (కెంపు + కామర) = ఎర్ర కామరలుగల, కొలన = సరస్సులో తేలి = స్నానముచేసి (స్నానముచేసి వస్తుండడము వివాహస్నానముచేసి వస్తున్నట్లు తోచిందని భావము).

౨. ధవళముల్ = పెండ్లిపాటలు, విని, చొక్కు = అనందాతిశయము పొందు, హవళి = విలాసమును, తెల్పెడు లీలన్, హళి = సంతోషముతో, కోయిల పల్కులు ఆరికిస్తూ.

౩. తలఁబ్రాలు పోయు = భర్తశరమున తలఁబ్రాలు వేయునప్పు డుండే, బిత్తరము = శృంగారచేష్టలను, తెల్పెడు చాయణ. క్రొన్ననల్ - క్రొత్త + ననల్ = అప్పుడు వికసించిన పూవులను, దోయిళ్ళ కొలఁదిఁ ఒసఁగి = దోసిలులతో చెలికత్తెల కిస్తూ.

౪. బువ్వనణ = బువ్వంపు బంతిని, భుజియించు. పొలుపుణ = అందమును, తెల్పెడి జాడణ, గుమిగుడికొని = అందరూ ఒకచోటచేరి, మరందములు = తేనెలను, క్రోలి = తాగుతూ,

తనకు తోడ్పాడ నగు = తనకు త్వరలో కాబోయే, పెండ్లి, కనఁబడంగణ = కనబడ్డట్లు, జేయు నటువలె = చేయుచున్నవిధముగా, గారాబుచెయిలన్ = ప్రియసఖులను, కూడి, వనవిహారంబుణ, కావించి, చవెడు = అంతఃపురమునకు పోవుచున్న, పాండ్యరాజసుతణ = పాండ్యదేశపురాజు కూతురిని, చూచి, ఆ పాండురాజసుతుడు = ఆ అర్జునుడు - తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

ఆ సమయములో మణిపురాదేశ్వరుడి కూతురు - చిత్రాంగద చెలికత్తెలతో కూడి వన విహారముచేసి వస్తూ ఉండడము అర్జునుడు చూచాడు ఆ వనవిహారములో వారు స్నానముచేసి, కోకిలల పాటలు ఆరికించి, దోసిళ్ళతో పువ్వులు ఒకరికొకరు ఇచ్చుకుంటూ, అందరూ కలిసి పూదేనెలు తాగి నగరికి తిరిగి వెళ్తున్నారు. ఈ కార్యక్రమ మంతా ఆ రాజకుమారికకు త్వరలో కాబోయే వివాహాన్ని తెలుపుతూ ఉన్నది; పెళ్ళిలో మంగళస్నానముచేసి, ధవళాలు-పెళ్ళిపాటలు వింటూ, తలఁబ్రాలు దోసిళ్లతో పోస్తూ బువ్వంబంతి భోజనాలు చేస్తూన్న ట్లందని కవి భావము.

విశేషము :

పాండ్యరాజ సుత...పాండురాజ సుతుడు ఈ శబ్దములతోనే బంధుత్వము తెలపడము చమత్కారము

త్వరలో కాబోయే పెళ్ళిని వర్ణనతో సూచించి, కవి ఈ నామ సంబంధాన్ని చెప్పడం ఉద్దేశపూర్వకమే

ఇంతవరకు అమెపేరు చెప్పకపోవడం ఒక గడుసుతనమే కదా

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష.

చిత్రాంగదకథ

ఈ వెలంది యొడలో పైడిలో వెలంది,
 యీ నెలంత లలాటంబు లే నెలంత,
 ఈ సుపాణి రద్రేణియే సుపాణి,
 ఈది డారు మృగీమద శ్రీ బిడారు.

195

వనవిహారము చేసి వెత్తున్న చిత్రాంగదను చూచి అర్జునుడు ఆమె సౌందర్యాన్ని మరసులో మెచ్చుకుంటున్నాడు

అర్థము :

ఈ వెలంది ఒడల్ = ఈ అందమైన కాంత యొక్క శరీరము, పైడిలో = వెలంది = బంగారములో మిక్కిలి వెలకిలది, ఈ నెలంత లలాటంబు = ఈ తరుణియొక్క సుదురు, లేత నెల అంత = (విదియనాటి) బాలచంద్రు డంత, ఈ సుపాణి = మంచి లక్షణములున్న చేతులుగల ఈ కాంతయొక్క, రద్రేణియే = దంతముల వరుసయే, సుపాణి = శుభ్రమైన నీరు (కాంతి) గల ముత్యములు, ఈబిడ ఆరు = ఈ చిన్నదానియొక్క నూగారు, మృగీమద శ్రీ = కస్తూరి యొక్క నల్లనికాంతికి, బిడారు = నివాసస్థానము

తాత్పర్యము :

ఈ కాంత శరీరము ఎక్కువ వెలగల బంగారము, ఈమె లలాటము విదియనాటి చంద్రుడంత ఉంది, ఈ యువతి పలువరుస ప్రశస్తమయిన ముత్యాలు, ఈమె నూగారు నల్లని కస్తూరి కాంతికి నిలయము అని భావము

విశేషము :

సుపాణి = సుస్ప + పాణి = శుభ్రమైన నీరు. రూపాంతరము - సుస్పాణి ముత్యముల కాంతికి నీరు అని వారుక

ఈ సందర్భములోని వర్ణనలు సాధారణమయినవే అయినా రచనావిధానమూ పదగుంభనా మనోహరంగా ఉంచాడు కవి

అలంకారము :

యమకము, రూపకము.

వాతెఱకు నమృతమే తుల,

మే తులకింపుల పిసాళి మిసిమికి క్రొమ్మిం

చే తుల, చేతుల కబ్బము

లే తుల, లేతుల వెలందు లీ చెలి తులయే ?

196

అర్థము :

వాతెఱకు = పెదవికి, అమృతమే, తుల = సమానము, మే = శరీరముయొక్క, తులకింపుల = విగవిగలయొక్క, పిసాళి = మనోహరమైన, మిసిమికి = ప్రకాశమునకు, క్రొమ్మించే - క్రొత్త మించే - తొలకరి మెరుపులే, తుల = సమానము, చేతులకు, అబ్బములే = పద్మములే, తులలు = సమానములు, ఏతుల వెలందులు = సాధారణమగు వ్రీలు, ఈచెలి తులయే = ఈ కాంతకు సమానమా ? కారవి భావము

తాత్పర్యము :

ఈ కాంత అధరానికి అమృతము, శరీరకాంతికి తొలకరి మెరుపు, చేతులకు పద్మాలు సమానము, సాధారణవ్రీలు ఈమెతో సరిపోలగలరా ?

‘ఏతుల యనంగఁ దగుపాటి యింతి వెలయు’ అని ఆంధ్రభాషార్థవము.

విశేషము :

తొలకరి మెరుపులకు కాంతి యెక్కువని ప్రసిద్ధి

ఈ వర్ణన సాధారణమే అయినా చెప్పడములో చమత్కారం చూపించాడు కవి

అలంకారము :

ముక్తపదగ్రస్తము, భేకానుప్రాసము, ఉపమ.

కన్నె నగుమోము తోడం

బున్నమ చందురుని సాటిఁ బోలుప వచ్చున్

నెన్నుదురుతోడ మార్కొని

మున్నందఱుఁ జూడ రేకమోవక¹ యున్నన్

197

1 ఈ పద్యాన్ని గురించి విపులమైన విమర్శన 1932 అంగీరస సంవత్సర చైత్రమాస ‘భారతి’ లో ‘విజయవిలాస వ్యాఖ్యాన విధానము’ అన్న వ్యాసాలలో రెండవ దానిగా ప్రకటించాను, దానినిగూడ చూడమని మనవి.

అర్థము :

(పున్నమచందురుడు) మున్ను = ఇంతకు పూర్వము, నెన్నుదురుతోడక = చక్కని లలాటముతో, మార్కొని = ఎదుర్కొని, అందఱుక చూడక = బహిరంగముగా, రేకమోవక యున్నక = (ఓటిపోయి), రేకమోసిన అవమానముపాలు కాక. ఉండిఉంటే, (ఇప్పుడు) కన్నె (యొక్క) నగుమోముతోడక, పున్నమచందురుని, సాటి బోలుప వచ్చుక = సమాన మని చెప్పవచ్చును.

విశేషము :

ఈ చిన్నపద్యం గూడా పండితులనూ పరిష్కర్తలనూ వ్యాఖ్యాతలనూ మూడువందల సంవత్సరాలకు పైగా చిక్కులపాలు చేసింది. జూలూరువారు నోరివారు, వేదమువారు, బులుసువారు అసంతృప్తికరమయిన (అసందర్భమయిన అని అనవచ్చునేమో) అర్థాలచెప్పి తప్పించు కోవలసి వచ్చింది

దీనిలో 'రేకమోవక (మోయక) యున్నక' అన్నమాటలే ఈ చిక్కింతటికీ కారణము. ఆ మాటలకు సరియైన అర్థం తెలియకపోవడంవల్ల కవి హృదయంలో ఉన్న అమోఘమయిన భావమంతా బయటపడలేదని అనవలసి వచ్చింది.

పద్యంలో ఒక పోరాటము - పోటీ ఉంది కొన్నాళ్ళకు పూర్వం ఆ పోటీలో చంద్రుడు చిత్రాంగద నుదురును బహిరంగంగా ఎదిరించి రేకమోవడం అనే అపజయాన్ని - అవమానాన్ని పొందాడు అందుచేత ఆమె నవ్వు ముఖంతో పోల్చడానికి పున్నమచంద్రుడికి అర్హతలేకుండా పోయిందని తాత్పర్యము.

జూలూరు అప్పయ్యగారు "రేక యనగా జాబు, కమ్మ, అదిమోసే పనికి ఏర్పడక పోయినట్లయితేను; అనగా యీ చిన్నదాని నొసటితో ప్రతిఘటించి సమానము కాలేక వోడి జాబులుమోసే హక్కరా వా డయినాడని అర్థము" అన్నారు.

కబ్బరత్నాకర విమంటు కర్తలు 'రేక = జాబు' అని అర్థమిచ్చి, విజయ విలాసములోని ఈ పద్యాన్నే ప్రయోగంగా చూపించారు

వేదమువారు "అందరు జూడక = ఎల్లవారి యెదుట(అనగా బట్టబయలయిన అవమానమునకు పాలై), రేకమోవక యున్నక = జాబుమోయు పనిని (తపాలా నౌకరీని) చేయకున్న యెడల" అని వ్యాఖ్యానించారు.

పోటీలో గాని పోరులోగాని అపజయాన్ని - అవమానాన్ని-తపాలానౌకరి సూచిస్తుందని మన మంగీకరించలేము.

'రేకమోవక' ఉండడము లోని విశేషార్థాన్ని స్పష్టంగా తెలియజేస్తూ ఈ చేమకూరకవే, ఈ విజయవిలాస కావ్యములోనే, వివరించాడు. చూడండి :

మూడవ అశ్వాసములో అర్జునుడు సుభద్రను తీసుకొనిపోతూ ఉండగా బలరాముడి సైన్యాలు అతడిని అపహరించి ప్రయత్నించాయి. యుద్ధము జరిగింది ఆ యుద్ధములో సుభద్ర అర్జునుడికి సారిధ్యము చేసింది. శత్రుసేనలను హరిచోలి అర్జునుడు సుభద్ర సారథ్యాన్ని మెచ్చుకుంటూ ఆమెను ఆలింగనము చేసుకుంటాడు అప్పుడు, చెమటవల్ల సుభద్ర వక్షస్థలమున పూసుకొని ఉన్న కుంకుమరేఖలు అర్జునుడి గుండె నంటుకొని కత్తిగంటులు - నరుకులు - వలె కనబడ్డాయి. అది చూచి అర్జునుడు చిన్ననవ్వు నవ్వుచూ

“ఒక్కొంతుక రేకమోవని నాయురఃస్థలంబున

నీకుచ కుంకుమ రేఖ లంటించి మీ వారికి సూడు దీర్చితివి. ”

అని నెయ్యిచూ వియ్యిచూ ప్రసరించాడు .. సూడు = పగ

దీనినిబట్టి ‘రేక’ అంటే ఇక్కడ ఆయుధమువల్ల కలిగిన గంటు - గాయము - అని తేట పడుతుందికదా ఈ కావ్యములో మొదటి 4|| వ పద్యములో ‘రేకమోవక గెల్చుట నీకె తగుర’ అని రచించినప్పుడు గూడ మనకవి హృదయములో ఉన్న అర్థము ‘కత్తివ్రేటు తిన కుండా’ అనే.

“ సుత్రామాదుల్ వడిఁ బట్టికొన్న
శశిమేఘదన్ రేఖగా నిత్తునే”

అని శేషము వెలుగుటవలె ప్రయోగం.

ఇప్పుడు మన ప్రస్తుత పద్యాన్ని చూడండి .

మున్ను విడియనాడు చంద్రుడు ఈకన్య ముఖములో ఒకభాగము మాత్రమయిన నుదురును ఎదిరించి ‘రేకమోశాడు’ - రేక (చంద్రరేఖ)అకారాన్ని పొంది ఓడిపోయాడు. ఈరెండో అర్థాన్నిబట్టి కత్తివ్రేటు - గాయము - గంటు - తిన్నాడు. అదే అవజయమూ అవమానమూను. ఆ విడియనాడు అందరూ చంద్రరేకను చూడడమూ, చంద్రుడి కొక నూలుపోగు వినరడమూ మనలో ఉంది. కాబట్టి కత్తిగంటు తిన్న అవమానము బహిరంగంగా జరిగింది.

ఇప్పుడు, పూర్ణిమనాడు పోటీ కన్య నవ్వుమొగ మంతటితోను. పై ని చెప్పిన అవమాన కారణంగా ఈ చంద్రుడిని పోటీకి రాసేయరు.

అంతేకాదు , అనాటి ‘రేకమోసిన’ గంటు - గాయము - మాని, మచ్చగట్టి చంద్రుడిలో కళంకముగా కనిపిస్తుంది, కాబట్టి నిష్కళంకమైన నవ్వు మొగముతో సరిపోల్చడానికి వీలు లేదని ధ్వని.

అలంకారము :

ఉపమ, శ్లేష.

కమలముల నుజ్జగించుం

గుముదంబుల బుజ్జగించుఁ గొమ చూపులు; పు

న్నమ చందమామ వెలుగుల

కొమ రంతయుఁ బుణికి పుచ్చుకొనఁ బోలుఁ జూపి.

198

అర్థము :

కొమచూపులు = ఈకొమ్మ చూపులు, కమలములఁ, ఉజ్జగించున్ = నిరసించును, కుముదంబులఁ = తెల్ల కలువలను, బుజ్జగించుఁ = లాలనచేయును. పున్నమచందమామ వెలుగుల (యొక్క). కొమరు = విలాసము, అంతయు, పుణికి పుచ్చుకొనఁపోలుఁ చూపి = ఒడిసి తీసికొన్నట్లున్నది సుమీ

తాత్పర్యము :

ఈకాంత చూపులు తామరిలను నిరసిస్తూండడము, కలువలను లాలించడము చూస్తే అవి పున్నమ చందమామ కిరణాలలోని విలాసమంతా ఒడిసి తీసుకున్నట్లు కనబడుతుందికదా !

విశేషము :

చంద్రకాంతివల్ల కమలాలు ముడుచుకుపోతాయి కలువలు వికసిస్తాయని కవులు అంటారు

పద్మములను తక్కువ పరచడము, కలువలను పెద్దచేయడము ఈ రెండుపనులూ వెన్నెల చేస్తుంది, ఆ పనినే చూపులు చేస్తున్నవి, కాబట్టి ఆ వెన్నెల సౌరంతా చూపులే హరించి నట్లున్నది అని ఊహ.

కమలములను మించి, కుముదములకు సరియయి, వెన్నెల కొమరంతా కలిగి ఉన్న చూపులని భావము.

పారాంతరము

.... ..కొమలి చూపుల్

కమలారి మిత్రు నలుగుల

కొమరంతయు.....

ఈ పారములో పక్షిస్కర్త దృష్టి "మిత్ర = సూర్యుడు" అన్న అర్థంమీద పడి ఉంటుంది.

అలంకారము :

ఉపమ, ఉత్పేక్ష.

చెండ్లా గుబ్బలు ? జాళువా తళుకులా చెక్కిళ్ళ డాల్ ? సింగిణీ
విండ్లా కన్పొమ ? లింద్రనీల మణులా వేణీరుచుల్ ? తమ్మి లేఁ
దూండ్లా బాహువు ? లింత చక్కదన మెందుం గాన, మీ జవ్వనిం
బెండ్లాడంగల వాఁడు సేసినది సుమ్మి భాగ్య మూహింపఁగన్. 199

అర్థము :

గుబ్బలు, చెండ్లా = బంతులా, చెక్కిళ్ళ డాల్ = బుగ్గల కాంతులు, జాళువా తళుకులా =
జాళువాదేశపు మేల్మిబంగారు మెరుపులా, కన్పొమలు, సింగిణీ విండ్లా = సింగిణీ_ అందమయిన
ఒక విధమయిన. లేక, కొమ్ముతో చేసిన, విండ్లా, వేణీ రుచుల్ = తలవెండ్రుకల కాంతులు,
ఇంద్రనీల మణులా, బాహువులు, తమ్మి లేత తూండ్లా = లేత తామర తూడులా, ఇంత చక్క-
దన మెందుం గానము, ఈ జవ్వనికా = ఈయోవనవతిని, పెండ్లాడంగలవాఁడు చేసినది సుమ్మి
భాగ్యము, ఊహింపఁగన్,

తాత్పర్యము :

బంతులవంటి స్తనములు, బంగారు తళుకువంటి చెక్కిళ్ళ కాంతులు, అందమయిన విల్లు
వంటి కన్పొమలు, నీలమణులవంటి తలవెండ్రుకల కాంతులు, లేత తామర తూడులవంటి
చేతులు కలిగి ఉన్న ఈలాంటి సుందరాంగిని ఎక్కడా చూడలేదు ఈమెను పెండ్లాడగలవాడు
చాలా అదృష్టవంతుడు అని అర్థము డనుకున్నాడు.

విశేషము :

శృంగమ అంటే కొమ్ము, దాని వికృతరూపమే సింగిణీ అని ఊహ.

శీర్షయాత్ర సంవత్సరం పూర్తి అయింది ఇప్పుడు అర్జునుడు కామసంబంధమయిన
ఊహలకు దిగవచ్చునుకదా :

అలంకారము :

సందేహము.

అని, కన్పొంతె విశారదా యనిన, 'నాహా : యేమనన్పచ్చు, నో
జననాధాగ్రణి : యీ వినూతన తనూ సౌందర్య మీక్షించినన్
దను దా మెచ్చు విధాత చిత్తమున; నీ తన్వంగిత్తోఁ బోల్పుగా
నెనలే దెచ్చటఁ; జూడమా తుహిన భూభృత్ సేతు మధ్యంబునన్. 200

195-వ పద్యము మొదలు 199 వ పద్యము వరకు అర్జునుడి దృష్టి నాకర్షించిన విషయాలూ,
అతని ఊహలూ కవి వర్ణించి, ఈ పద్యములో విశారదుడితో సంప్రదింపడము తెలుపుతున్నాడు.

అర్థము :

అని = అని మనసులో అమకొని, విశారదా కన్గొంటే (విశారదుడు మంత్రిభామణి గదా) అనినన్ (అతడు), “అహః ! ఓ జననాథాగ్రణి = రాజశ్రేష్ఠుడా, ఏమనన్ వచ్చున్. ఈ వినూతన తనూ సౌందర్యము = మిక్కిలి క్రొత్తదైన ఈ చక్కదనమును, ఈక్షించినన్ = చూచినయెడల, విధాత = బ్రహ్మదేవుడు, చిత్తమునన్ = మనసులో, తమన్ తాన్ మెచ్చున్ = (ఇంత చక్కని కాంతను సృష్టించానుగదా అని) తన్నుతానే మెచ్చుకుంటాడు, ఈ తవ్వంగి తోన్ = సన్నమగు శరీరముగల ఈ కాంతతో, పోల్చుగాన్, ఎన = సమానమైన సుందరాంగి, లేదు ఎచ్చటన్; తుహిన భూభృత్ సేతు మధ్యంబునన్ = మంచుకొండ మొదలు రామసేతువు వరకునుగల దేశమునంతటిని, చూడమా = చూచినవారమే కదా ?

తాత్పర్యము :

అలోచన చాలించి అర్జునుడు చూచావా, విశారదా అనేటప్పటికి విశారదుడు - ‘ఏమనవచ్చు మహారాజా, ఈ కాంత అందము చూచినట్లయితే బ్రహ్మ తన సృష్టికి తానే తన్ను మెచ్చు కుంటాడు హిమాచలము మొదలు రామేశ్వరం వరకూ చూచినచ్చిన వారమేకదా-ఈ సుందరికి సరిపోల్చి దగిన కాంత ఏ ప్రదేశములోనూ లేదని నిర్ధారణ చేయవచ్చునని భావము.

విశేషము :

చూచితివా అనే సరికి “అహః ! ఏమనవచ్చు” అని అందుకొని విశారదుడు రాజాశ్రీతుల ముఖ్యులక్షణమును కనబరిచాడు.

“నూతన తనూ” ఎటునుండి చదివినా మార్పుచెందక ఇంపుగా ఉన్నది. ఈ చమత్కారమును మనకవి అప్పడప్పుడు చూపుతుంటాడు.

వినూతనమని చెప్పటచేత అప్పుడే బాల్యముజూరి యౌవనము నెలకొంటున్నదన్నమాట.

విధాత చిత్తములో మెచ్చుకొను ననడము ఆత్మశ్లాఘ మంచిదికాదు కాబట్టి,

అర్జునుడు చిత్రాంగద సౌందర్యము చూచి మెచ్చుకొంటూ ఉన్నప్పుడు విశారదుడు ఊరుకోలేదు ప్రభువు చూపులలోని అర్థం గ్రహించి చేయవలసిన భోగట్టా అంతా చేశాడని అనాలి. కాబట్టే 201 వ పద్యములోని విషయాలు చెప్పగలిగాడు ‘హావభావ పరిణామవిదుండు’ కదా విశారదుడు.

పౌరాంతరము :

చూడ మాతుహిన భూభృత్ సేతు వర్యంతమున్

ఆకాల గోపాలమున్ వంటి అన్యాయము. దీనిలో “వర్యంతమున్” అనడము అనవసరము.

అలంకారము :

అతిశయోక్తి .

‘మలయధ్వజ బాహుజను
 స్తీలకుని గారాబుఁ బట్టి, చిత్రాంగద పే,
 రలఘు కుల శీల గుణములు
 గల దీకన్య’ యని చెప్పఁగా పింటి నృపా.

201

తాను సంపాదించిన సమాచారం అర్జునుడికి వివేదిస్తున్నాడు

అర్థము :

నృపా = రాజా, ఈకన్య = ఈ అవివాహిత, మలయధ్వజుఁ (దను పేరుగల), బాహుజనుఁ
 తీలకుని = క్షత్రియులలో శ్రేష్ఠుని యొక్క, గారాబు పట్టి = ప్రియకుమారిక (అనీ), పేరు
 చిత్రాంగద (అనీ), అలఘు కుల శీల గుణములు = ఉదారమైన కులము స్వభావము మంచిగుణ
 ములు, కలది = కలిగిఉన్నకన్య, అనీ చెప్పఁగాన్, పింటిన్ = విన్నాను.

తాత్పర్యము :

ఈ కన్య మలయధ్వజ రాజోత్తముడి గారాబు కూతురు, పేరు చిత్రాంగద, వంశము,
 స్వభావము, గుణాలు అన్నీ చాల ఉదారమైనవని చెప్పుతున్నారని విశారదుడు చెప్పాడు

విశేషము :

అర్జునుడు ఈ చిత్రాంగద ఘట్టములో తన ప్రాణమిత్రు డయిన విశారదుడి దగ్గరగూడా
 భావగోపనకోసం (బయటపడకుండా ఉండడంకోసం) ప్రయత్నిస్తున్నాడు.

ఈ కారణ కన్య అనీ, కుల శీల గుణ శోభిత అనీ జెప్పడము, నీకు ప్రయత్నించ తగిన
 దని తెలియబరచడానికే.

ఇక్కడ ఆమె సౌందర్యమును గూర్చి చెప్పకపోవడమే చమత్కారము. ఏమంటే అది
 అర్జునుడు స్వయంగా చూచిన విషయమే

బాహుజనులు - బ్రహ్మబాహువులనుండి పుట్టినవారు - క్షత్రియులు.

అన విని మనమునఁ గోర్కులు

గొనసాగఁగ “నీ నృపాలకునితో నెయ్యం

వొనరింప వృయు; నేఁ ది

వ్వని ముందుద మం”చుఁ జొచ్చి వచ్చుచు నుండన్,

202

అర్థము :

అనన్ విని = ఆ విశారదుని భావగర్భితములగు పల్కులువిని, మనమునకా, కోర్కులు, కొనసాగఁగఁ = (తీవలు కొనలు సాగునట్లు) అధికమవుతుండగా, “ఈ నృపాలకునితోఁ, నెయ్యంబు = స్నేహము, ఒనిరింప వలయుఁ = చేయవలెను, నేఁడు, ఇప్సవిఁ = ఈ (చిత్రాంగద వనవిహారముచేసిన) శృంగారవనమందు, ఉండుదిము = బసచేదాము, అనుచుఁ, చొచ్చి = ఆవనమును ప్రవేశించి, వచ్చుచు ఉండన్.. తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

తాత్పర్యము :

విశారిదుడు చెప్పిన మాటలతో అర్జునుడి కోర్కెలు కొనలు సాగాయి “ఈరాజుతో స్నేహము చేయాలి, అందుచేత ఈవేళ ఈ ఉద్యానవనములోనే బసచేదాము విశారద” అని అన్నాడు.

విశేషము .

‘నెయ్యం బొనరింపవలయు’ అని అన్నాడే గాని, అర్జునుడి అభిప్రాయము ‘వియ్యంబొనరింపవలయు’ అనే.

ఇద్దరి మనసులలోనూ వివాహసంబంధ మయిన ఆలోచన ఉంది. కాని, అటు విశారిదుడు గాని, ఇటు అర్జునుడు గాని బయటపడకుండా ఉండడానికి ప్రయత్నించడం గడుసుతనమే అనాలి

ఆ కన్య విహరించిన శృంగార వనములో బసచేయడము సంతోషప్రదంగా ఉండవచ్చునని అర్జునుడి ఆశ.

పద్మరేఖలఁ బొల్చు బాలికా తిలకంబు

చరణంబు లూఁదిన తెరువుఁ జూచి,

మలయధ్వజ తనూజ కొలుపు సేసిన జీవ

దంతపుఁ జవికెఁ జిత్తరువు జూచి,

పొన్నగున్నల నీడఁ గన్నె పుప్పొడి తిన్నె

మరునిఁ బూజించిన హరువుఁ జూచి,

కొమ్మ కొఁగిటఁ జేర్ప గోరంట నంటిన

మొనగుబ్బ కస్తూరి మురువుఁ జూచి,

యీ వనము చేసినదికా యదృష్ట మనుచు
రాజసుతుఁడు చిత్రాంగద మై జవాది
కమ్మతావి గుబాళించు తమ్మి కొలని
తెలఁకులకుఁజేరి యంతంత వలపు మీఱి,

203

అప్పుడే వనవిహారము చాలించి చిత్రాంగద వెళ్ళిపోయింది ఆమె ఆ వనవిహారములో చేసిన వసుంధ్రీ తెలిపేటట్లు గుర్తులు ఆ ఉద్యానవనములో కనబడడము అర్థమై కిర్రెలను కొనలు మరింత సాగించింది

అర్థము :

౧. బాలికా తిలకంబు = ఆ కాంతా మణియొక్క, పద్మరేఖలకా = అరకాలున పద్మరేఖలనే ఉత్తమ సాముద్రిక లక్షణములతో, పొల్చు = ప్రకాశించునట్టి, చరణమ్ములు = పాదములు, ఊడిన = మోపిన, తెరువున్ = దారిని, చూచి,

౨ మలయద్వజ (రాజయొక్క), తనూజ = కుమార్తె, కొలువు సేసిన = సభచేసిన, జీవ దంతపు = ఏనుగు జీవించి ఉన్నప్పుడేకోసిన దంతముతో నిర్మించిన, చవికెకా = మండప మునందలి, చి త్తరువుకా = చిత్రపటాన్ని, చూచి,

౩ పొన్నగున్నల నీడన్ = లేత పొన్నచెట్ల నీడను, కన్నె = ఆ కాంత, పుప్పొడి తిన్నెకా = పుష్పపరాగముతో నిర్మించిన తిన్నెమీద(ఉంచి), మరువికా = మన్మధుని, పూజించిన హరువు = సొగసును, చూచి,

౪ కొమ్మ = ఆకాంత, కౌగిలిఁజేర్చకా = కౌగిలించుకొన్నప్పుడు, గోరంటన్ = గోరంట తీగయందు, అంటిన = అంటుకొనిన, మొనగుబ్బి కస్తూరి = చిన్న మొనగలిగిన తన కుచముల యందలి కస్తూరి యొక్క, మురువు = అందమును, చూచి (అంటుకొన్నది కస్తూరి),

ఈ వనము చేసినది, కా = కదా, అదృష్టము = (ఈ లాంటి విలాస లీలల చూడగల అదృష్టము). అనుచు = అనుకొనుచు, రాజ సుతుఁడు, చిత్రాంగద (యొక్క). మై జవాది = శరీరమున పూసుకొన్న జవాదియొక్క, కమ్మతావికా = మేలి పరిమళముచేత, గుబాళించు = బాగా సువాసన గొట్టుతున్న. తమ్మి కొలనితెలఁకులకుకా = తామరలుగల సరస్సు ప్రక్కలకు, చేరి అంతంతకా = క్రమక్రమముగ, వలపుమీఱి = అనురాగాతిశయమును పొంది...తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

ఆ ఉద్యానవనములో చిత్రాంగద నడచినదారిలో ఆమె అరపాదాలయందున్న పద్మరేఖల గుర్తులు చూచి, మంచి కాంతిగల దంతముతో నిర్మించిన మండపములో ఆ కాంతవ్రాసిన

చిత్రలేఖనము చూచి, పొన్నగున్న నీడలో పుప్పొడితో తిన్నెచేసి దానిమీద మన్మథుని పూజించిన గుర్తులు చూచి కౌగిలించినప్పుడు ఆమె వక్షస్థలమున ఉన్న కస్తూరి గోరంట పొద వంటిఉండడము చూచి, ఈ వనము చేసినదే అదృష్టమని అనుకొంటూ, ఆమె స్నానము చేసినందువల్ల పరిమళిస్తున్న సరసు దగ్గకు వెళ్ళి...తరువాతి పద్యముతో అన్వయము.

విశేషము :

కాంతఅనే అర్థమున ప్రయోగించిన పదములన్నీ, ఆయావర్ణ నలకు తగినవై చమత్కారముగ ఉన్నవి

1, పద్యరేఖలుగల చరణములు కలది ఉత్తమజాతి స్త్రీ. అందుకే కవి బాలికా తిలకము' (= శ్రేష్ఠము) అన్నాడు.

2. దంతపు చవికెలో కొలుపు చేసింది కాబట్టి (మలయధ్వజ) రాజాకూతురు అన్నాడుకవి.

3. పుప్పొడి తిన్నెను మరుని పూజించింది కాబట్టి కన్నె (= అవివాహిత) అన్నాడు. (మంచి భర్తను కోరుతూ కన్యకలు మన్మథుని పూజిస్తారు.)

4. గోరంట లతను కౌగిలించుకొన్నది కాబట్టి కొమ్మ (కాబ)

గోరంటకు అలింగనము దోహదము, వాని వలన గోరంట పూచుతుంది. (గోరంటకు-కొరవి, క్రోవి, కురువకము అని పేర్లు.)

దోహదములు : ఉద్యానవనములోని చెట్లు పూత తొడగడానికి యువతులుచేసే ప్రక్రియలకు దోహదాలంటారు. మన కవులు అంగీకరించిన దోహద క్రియలు :—

తనఁ దిలకంబుఁ, గేసరముఁ గల్లుమియన్. రహిఁ బాడఁ బ్రేంకనం
బు, నిముర మాచి. నవ్వ నురపొన్న, ముఖాంబుజ మెత్తఁ జుంపకం
బు, నెఱ గవుంగిలన్ గొరవి, మూర్కొన వావిలి. తన్న వంజకం
బు, నుడువ గోగునై తరుణి పూచు,.....

— పారిజాతాపహరణము 4-10.

నాలుగు పాదములలో తెరువు, చిత్తరువు, హరువు, మురువు, అన్న శబ్ద చమత్కారము కవి ఉద్దేశించినదే.

జీవదంతములకు కాంతి ఎక్కువని ప్రసిద్ధి.

అరుగుల పద్యరేఖలు అదృష్టసూచన, చవికెలో చిత్తరువు ఆమె చిత్రలేఖన ప్రావీణ్యము, మన్మథ పూజనము వివాహాభిలాష, గోరంటను కౌగిలించడము దోహదవిజ్ఞానము — ఈ లక్షణాలు అర్జునుడికి గోచరమయే ఉంటాయి.

అలంకారము :

పరికరాంకురము. అంత్యానుప్రాసము.

“తనకుం గొగిలి యీ పొకప్పుడును, నాథా నీ కరస్పర్శనం
బున గిల్గింతలె” యంచుఁ బద్మిని కరాంభోజంబున మందమం
ద నట ద్వాయు చల ద్దళాంగుళులు గన్పట్టంగ న వెల్లు రా
యని రా రా : యని పిల్వెనాఁ దగె ద్విరే ఘాత్యంత దీర్ఘ ధ్వనుల్ 204

ఈ పద్యము అంతా వికారదుడితో అర్జునుడు చెప్పినది చిత్రాంగద మీది భావాలతో నిండి ఉన్న అర్జునుడు ఇక్కడ తుమ్మెదల రొదలను గూర్చి వర్ణించడం కొంచెము అప్రస్తుతంగా కనిపిస్తుంది. కాని అటువంటి అనందర్పం ఏమీలేదని నహృదయులు గుర్తించగలరు తాను దూరమునుంచే చిత్రాంగదను చూచాడు కాని ఆలింగనాది కార్యాలకు నోచలేదు. ఆ స్థితిలోనే సూర్యుడు గూడా ఉన్నాడు నాయక — ఎద్దివి కాంత — ఈ దూరపు గిల్గింతలు చాలు, కౌగిలి సుఖము ఇవ్వడానికి రారమ్మని పిలుస్తున్నట్లు అర్జునుడికి కవలడడము చాల సహజమూ సమంజసమూను. తాను సూర్య స్థానములోనూ, చిత్రాంగద ఎద్దిని స్థానములోనూ ఉన్నట్లు ఊహించుకున్నాడు

అర్థము :

“తనకు.....గిల్గింతలె” — ఇది తామరతీగ (పద్మిని) వాక్యము — తనకున్ = నాకు, ఒకప్పుడును = ఎప్పుడుగూడా, కౌగిలి ఈపు = ఆలింగన సుఖమునివ్వపు, నాథా = ప్రేయడా, నీ కరస్పర్శనంబునన్ = నీచేతి తాకుడువల్ల — కిరణముల స్పర్శచేత, గిల్గింతలె = చక్కిరి గింతలు మాత్రమే — వికాసము మాత్రమే కలుగుతూ ఉంది, అంచున్ = పద్మిని అంటూ, కరాంభోజమునన్ = పద్యము అనే హస్తముతో, మంద మంద నటన్ వాయు చలన్ దళాంగుళులు = మిక్కిలి మందముగా వీచుతున్న గాలివల్ల కదులుతున్న రేకులన్న వేళ్ళు, కన్నట్టంగన్ = కానవచ్చుచుండగా, ఆ వెల్లురాయనిన్ = ఆ సూర్యుని, రా.రా. అని పిల్వెనాన్ = పిలుస్తున్నదా అనునట్లు), ద్విరేఫ అత్యంత దీర్ఘ ధ్వనుల్ = తుమ్మెదల యొక్క మిక్కిలి దీర్ఘమైన ధ్వనులు, తగెన్ = ఒప్పుచున్నవి.

తాత్పర్యము :

దూరమునుంచి చక్కిరిగింతలు కలుగజేయడమేగాని ఆలింగన సౌఖ్యము ఎప్పుడూ ఇవ్వపు అని పద్మిని (తామరతీగ) తనప్రేయడిని రా రా అని పిలుస్తున్నట్లుంది చూచావా వికారదా ఆ తామరతీగ పద్యము అన్న చేతితో గాలిలో మెల్లగా కదులుతున్న తామరరేకులన్న వేళ్ళతో నైగచేస్తూ తుమ్మెదల ధ్వనులతో రా రా అని పిలుస్తున్నది కదా అని భావము.

విశేషము :

తుమ్మెద ధ్వనులు 'రా రా' అని పిలిచినట్లు ఉన్నవనడంలో విశేషముంది. తుమ్మెదలకు ద్విరేఫము లన్న పేరు ఉంది రేఫము అంటే ర్ అనే రకారము, ద్విరేఫములు అంటే రెండు రకారాలన్నమాట ఆ రకారము మీద ఆకారము ఉంచుతే ర్ + అ = ర అవుతుంది. దానికి ఆత్యంత దీర్ఘమిస్తే రా...అవుతుంది అలాంటివి ద్విరేఫములలో రెండు ఉన్నాయి కాబట్టి 'రా రా' అన్న పిలుపు ఏర్పడుతుంది ఆత్యంత దీర్ఘము అంటే పిలిచినప్పుడు మనము ఉపయోగించే మూడుమాత్రల దీర్ఘమన్నమాట

'నాకు' అనడానికి 'తనకు' అని కొందరు కవులు ప్రయోగించారు.

ఈ పద్యములో పద్మిని నాయక, అంభోజము (తామర పువ్వు) చేయి, గాలిలో కొంచెముగా కదులుతున్న తామరరేకులు చేతివేళ్ళు, తుమ్మెదల ధ్వనులు పిలుపు అని గ్రహించాలి.

పాఠాంతరము :

రా రా యని పిల్చెనాఁ దగె ద్విరేఫాద్యంత దీర్ఘ ధ్వనుల్
— వేదమువారు.

“ద్విరేఫ ఆ, ఆది అంత దీర్ఘ ధ్వనుల్ = (ద్విరేఫ = రెండు రేఫములలోను, ఆ = ఆకారము, ఆది = మొదటిదానను, అంత = కడపటి దానను కలిగినట్టి, దీర్ఘ = దీర్ఘ రూపమైన, ధ్వనుల్ = ఉచ్చారణలు, అనఁగా — రేఫమువెంబడి ఆకారము కలుగునట్లుగా రెండుమార్లు రా, రా అను ధ్వనులు)” అని వ్యాఖ్యానము చేశారు

ఉన్నవే రెండు రేఫ లయినప్పుడు 'మొదటిది' 'కడపటిది' అని అనడం అంత సమంజసముగా కనబడదు

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, శ్లేష, సమాసోక్తి, యమకము.

నా విని హావ భావ పరిణామ విదుండు విశారదుం “డగన్,
దేవరవార లిందు నరుదే శకునమ్ములు మంచి వయ్యె, వే
రావలె శోభ నోత్సవ పరంపర లిప్పుడు, చూడుఁ” డంచు నె
త్తావుల దీవులై తనరు తామర మొగ్గలు రెం డొసంగినన్.

అర్థము :

నా విని = అని అర్జునుడు పల్కగా విని, హావభావపరిణామ విదుండు = భూచలనాది హావము యొక్కయు, మదన వికార జననమగు భావము యొక్కయు మార్పులను ఎరుగునట్టి, వికారదుడు, “అగున్ = తమరు చెప్పినది సరియే, దేవరవారలు, ఇందున్ = ఇచ్చటికి, అరుదేన్ = రాగా, శకునములు మంచి వయ్యె = శుభసూచకములగు శకునములు గలిగినవి, (పద్మిని నాథుని రమ్మవి పిల్చుట మొదలయినవి), వే = శీఘ్రముగ, శోభన ఉత్పవ పరంపరలు = ఒకదాని వెనుక నొకటిగా అనేక శోభనల (పెండ్లి) పండుగులు, ఇప్పుడు = ఇంకమీద, రావలెన్, చూడుడు = నామాటలలోని యథార్థమును పరిశీలించండి” అంచున్, నెత్తావుల దీవులై = శ్రేష్ఠమైన వాసనలకు స్థానములై, తనరుచున్న, తామరమొగ్గలు రెండు, ఒసంగినన్ = ఇవ్వగా - తరువాతి కన్వయము.

తాత్పర్యము :

అని అర్జును డనగా హావభావాల మార్పులను గ్రహించ గలిగిన వికారదుడు “మీరు పెరి విచ్చినది సరియే. మీరిక్కడకు వచ్చినప్పుడు మంచి శుభశకునాలు కనబడ్డాయి. కాబట్టి శీఘ్రముగా శుభపరంపరలు రావలసి ఉన్నవి” అంటూ పరిమళిస్తున్న రెండు తామర మొగ్గలను అర్జునుడి చేతి కిచ్చాడని భావము.

విశేషము :

హావభావ (చూ. 97) పరిణామవిదుండు కావుననే అర్జునుని యూహను తెలుసుకున్నాడు. పరంపరలు అనడంవల్ల ఈ చిత్రాంగదా వివాహ మొక్కటే కాక మరికొన్ని గూడా నవి తెలుసుకోవాలి.

శుభము దెల్పునప్పుడు పరిమో వుష్పమో ఇవ్వాలంటారు. అప్పటికి తనకు చేరువలో చిక్కిన పద్మకోశములను ఇచ్చాడు, ఇంకమీద చేతికి రాణోయే చందనలిప్త చిత్రాంగదా కుచ యుగం మనసులో ఉండదా వికారదుడికి ?

ఉలూచి ఘట్టములో అర్జునుడు వికారదుడితో అన్ని రహస్యాలూ చెప్పాడు; ఈ ఘట్టములో రాచరికపు బెట్టు పాటిస్తూ మర్మము బయటపెట్టాడు.

పాశాంతరము :

వికారదుఁడనున్ అని కొందరు. మూడవ చరణంలో తిరుగ ‘అంచున్’ కిది బాధకము. కాబట్టి “అగున్” అని పఠించడం న్యాయము.

అలంకారము :

పరికరము. సూక్ష్మలంకారము (మొగ్గల విచ్ఛుటలో), వృత్తమప్రాసము.

అదియు నొక శకునంబుగా నధిపుఁ డంది
చేతి కందిచ్చి నట్లనె చేకుఱంగఁ
గలదు వలిగబ్బిగుబ్బెత చెలిమి యంచు,
నాత్మలో నెంచి యాభావ మపనయించి

206

అర్థము :

అదియు = ఆ తామరమొగ్గల నివ్వడముగూడ, ఒక శకునంబుగాన్ = ఒక శకునముగా,
అధిపుఁడు = రాజు, అంది = పుచ్చుకొని, వలిగబ్బి గుబ్బెత = గుండ్రని నిండె న కుచములుగల
చిత్రాంగదయొక్క, చెలిమి = స్నేహము, చేతి కందిచ్చి నట్లనె (అలస్యానికి గాని తప్పడానికి
గాని వీరులేకుండ), చేకుఱంగఁ గలదు = సమకూడుతుంది, అంచు నాత్మలో నెంచి, ఆభావము
= ఆ ఊహను, అపనయించి = అణచివైచి తరువాతి కన్వయము

తాత్పర్యము :

ఆ మొగ్గలివ్వడం గూడ ఒక శుభశకునంగా భావించి, దీని ఫలితంగా, గుండ్రని బలిసిన
స్తనాలు గల చిత్రాంగద స్నేహము చేతికందిచ్చినట్లే సమకూడుతుందని మనసులో అనుకొని,
ఆ అభిప్రాయము బయటికి చెప్పకుండా అర్జునుడు...తరువాతి కన్వయము

విశేషము :

భావాలను ప్రకటించకుండా అపనయించడాన్ని 'అవహిత' అని పండితు లంటారు.

పారంతరము :

గలదు వలిగబ్బి గుబ్బల చెలిమి యనుచు
అప్పుడు ఆ గుబ్బల చెలిమే చేతికందిచ్చినట్లు చేకురగలదని అనుకున్నా డనాలి.

అలంకారము :

రెంటను స్తనములు స్మరణకు వచ్చుటచేత స్మరణాలంకారము.

తన మనసులో కలిగిన భావాన్ని అపనయించి అర్జునుడు ఏదో ప్రకృతిలోని విశేషాన్ని వర్ణిస్తున్నట్లు
కనబడడానికి ప్రయత్నించాడు

నెల యుదయించునప్పు డల నీరజముల్ కుముదంబు లొను రేల్

కలువలదాయ రాకకుఁ బగల్ కుముదంబులు నీరజంబులౌఁ;

దలఁపఁగ నింత వింత గలదా ? యని కందువమాట లాడుచున్

బళిర : కిరీటి మీఱఁ దన ప్రౌఢి విశారదుఁ డెన్నుచుండఁగన్. 207

అంతలో సాయంకాల మవుతున్నదని గ్రహించుకోవాలి.

అర్థము :

“రేల్ = రాత్రులందు, నెల = చంద్రుడు, ఉదయించునప్పుడు, అల నీరజముల్ = ఆ పద్మములు, కుముదంబులు అగున్ = కలువలగును (చెడిన సంతోషము కలిగిన వగును, ముడుచుకొనును అని మరొక అర్థము), పగల్ = పగళ్ళయందు, కలువలదాయ రాకకున్ = కలువలకు శత్రుడగు సూర్యుడు వచ్చినప్పుడు, కుముదంబులు = కలువలు, నీరజంబులొన్ = తామరలు అవును (మరొక అర్థము రజము - పుష్పిడి - లేనివి అగును - ముడుచుకొనును), తలఁపన్ = ఆలోచించగా, ఇంతవంత గలదా ? = ఇంత విచిత్ర ముంటుందా!” అని, విశారదుడు తన, ప్రాధీన్ = నేర్పును, ఎన్నుచుండగన్ = పొగడుచుండగా, కందువమాటలు = చమత్కారములగు మాటలను, ఆడుచు = చెప్పచు, కిరీటీ = అర్జునుడు, మీఠెన్ = అతిశయించెను, బళిర = పెబాష్.

తాత్పర్యము :

విశారదా, చూచావా, చంద్రుడు వచ్చినప్పుడు తామరలు కలువ లవుతాయి సూర్యుడు వచ్చినప్పుడు కలువలు తామర లవుతాయి. ఇంత వంత ఎక్కడైనా ఉందా అని అర్జునుడు చమత్కారంగా అంటూ ఉండగా విశారదుడు అతని కవిత్వాన్ని మెచ్చుకుంటాడని భావము

విశేషము :

ఇదొక చక్కని చమత్కారము కల పద్యము.

నీరజములు అంటే 1. నీటిలో పుట్టినవి - తామరలు అనీ, 2. నీ రజములు - రజము లేనివి, పుష్పిడి లేనివి అనీ రెండర్థాలున్నాయి.

అలాగే, కుముదములు అంటే 1. కలువలు అనీ, 2. కు ముదములు - చెడిపోయిన ముదములు (సంతోషములు) కలవి అనీ రెండర్థాలున్నాయి.

చంద్రు డుదయించినప్పుడు తామరలు ముకుళించుకు పోతాయి అనీ, సూర్యుడు వచ్చినప్పుడు కలువలు ముకుళించుకు పోతాయనీ అంటారు.

ఈ విషయాలను మేళవించాడు కవి నెల ఉదయించునప్పుడు తామరలు కు ముదములు - పోయిన వికాసము కలవి - ముకుళించినవి అవుతాయి; అలాగే సూర్యుడు వచ్చినప్పుడు కలువలు నీ రజములు - పుష్పిడి లేనివి — ముకుళించినవి అవుతాయి అని చమత్కారము.

ఈవర్ణనలో ఉన్న ప్రాధిని - నైపుణ్యాన్ని విశారదుడు ప్రశంసించడం సమంజసమేకదా!

ప్రకృతి విరుద్ధంగా కనబడుతున్న ఈ తామరలు కలువలు కావడమూ, కలువలు తామరలు కావడమూ, అన్న విషయాలను శ్లేషవల్ల కలిగిన అర్థాంతరాలతో సమర్థించాడు కవి.

కిరీటి అనడానికి కారణము .

రవి యుదయించునట్లు సమరంబున నా తలమీదఁ గాంతి మూర్తి వెలుగు నిండ్రుఁ డిచ్చిన కిరీటు మళేద్య మహాగ్ర నుస్థిర త్వ విభవ రూఢిమై, జనులు దానను నన్నుఁ గిరిటీనామ సంప్రవన విశేష పాత్రముగ నమ్మతిఁ జేసిరి మత్స్యనందనా.

— భారతము వి ప.

అలంకారము :

విరోధాభాస, శ్లేష

సా యం కా ల వ ర్ణ న

అంగజరాజు పాంథ నిచయంబులపై విజయం బొనర్ప నేఁగంగఁ దలంచునంత మునుఁగల్గఁగ దాసులు వట్టు జాళువా బంగరు టాలవట్టముల భంగిఁ గనంబడెఁ బూర్వ పశ్చిమోత్తంగ మహీధ రాగ్రములఁ దోయజశాత్రవ మిత్ర బింబముల్ 208

అర్థము :

అంగజరాజు = (శరీరమున బుట్టినవాడగు) మన్మథుడు అన్నరాజు, పాంథ నిచయంబుల పైన్ = విరహాలనే మార్గస్థులమీద, విజయంబు ఒనర్పఁ = విజయము సాధించడానికి, ఏఁగంగఁ తలంచునంతఁ = దాడివెడలడానికి ఊహించునంతలో, మునుఁగల్గఁగన్ = అందరి కంటే ముందుగా, దాసులు = సేవకులు, వట్టు (కొనే), జాళువా బంగరు = జాళువాదేశపు మేలిమి బంగారముతో చేయబడిన, అలవట్టముల భంగిన్ = సూర్యపానుచంద్రపానులనే రాజ చిహ్నముల విధముగా, పూర్వ పశ్చిమ ఉత్తంగ మహీధర అగ్రములఁ = తూర్పున పడమర అనూ ఉన్న మిక్కిలి ఎత్తైన కొండల శిఖరములమీద, తోయజశాత్రవ మిత్ర బింబముల్ = చంద్రుని యొక్కయు సూర్యుని యొక్కయు బింబములు, కనంబడెఁ = అగపడెను.

తాత్పర్యము :

మన్మథు డన్న రాజ మార్గస్థులను జయించి కొల్లగొట్టడానికి దాడి బయలుదేరాలని అనుకున్నంతలో సేవకులు మున్ముందుగా వట్టుకొనే సూర్యపాను చంద్రపానులన్న అలవట్టాల లాగ, తూర్పు పడమర కొండలమీద చంద్ర, సూర్యబింబాలు కనిపిస్తున్నాయని తాత్పర్యము.

విశేషము :

రాజులు మార్గస్థులను దోచుకొంటుండడము మన కవి కాలములో దేశమున ప్రబలముగా ఉండేది. పదికులను = విరహాలను వేధించడం మనమధునికి ఎప్పుడూ ఉన్న లక్షణమే ముని మాపువేళ - సాయంకాలమందే ఇతని విజృంభణకు ఆరంభము

రాజులకు రాజ్యచిహ్నాలలో అలావర్తములు గూడ ఉంటాయి అలావర్తము యొక్క వికృతే అలవట్టము. దీనికి అర్థము సూర్యపాను చంద్రపాను (చూ లక్ష్మీనారాయణీయము)

ఈ పద్యములోని 'అలవట్టములు' అన్నమాట మన పండితలోకాన్ని మూడు వందల సంవత్సరాలు ఆయాస పెట్టింది ఆ మాటకు సరియైన అర్థము పట్టుబడక పోయినందువల్ల పద్యరచనలో కవి చూపిన చమత్కారమూ, ప్రకటించనెంచిన గంభీర భావమూ గుర్తించడానికి అవకాశము లేకపోయింది

అలవట్టములు అంటే 'ఆఫ్ తాట్ గిరా' అని జూలూరు అప్పయ్యగారు వ్యాఖ్యానించారు (ఆఫ్ తాట్ అంటే ఎండ, ఆఫ్ తాట్ గిరా అంటే గొడుగు వంటిది అని వారి ఊహ) శబ్దరత్నాకర నిఘంటుకారులు వత్తముతో, గుండ్రముగ చేసిన విననకర్రలు అన్న అర్థమిచ్చారు వేదమువారు 'గుండ్రని గుడ్డ విననకర్రలు' అని వ్రాశారు. పీటిలో ఏ అర్థమూ పద్యములో సమర్థనీయం కాదు గొడుగుగా విననకర్రలూ మున్నుండు పట్టవలసినవి కావు

అలవట్టము అంటే పొడుగాటి కొయ్యలమీద సూర్యచంద్రుల బొమ్మలతో ఉన్న పలకలు అమర్చి ఉంటాయి. వాటినే సూర్యపాన్, చంద్రపాన్ అంటారు ఈ బొమ్మలు బుడేదారీ పని వల్లగాని, వెండి ఇత్తడి మొదలయిన రేకులతో గాని నిర్మిస్తారు.

ఉత్సవం ముందు భాగంలో కుడివైపు సూర్యపానూ, ఎడమవైపున చంద్రపానూ సేవకులు పెట్టుకుంటారు

ఈ పద్యములో మన్నుడుదీని 'అంగజరాజు' అని అనడంలోనే కవి తన చమత్కారాన్ని ప్రకటించాడు. అంగజరాజు అంటే శరీరములో పుట్టిన, మన్మథరాజు అనే కాక, అంగదేశమున పుట్టిన రాజు అని గూడా అర్థం ఉంది. అంగదేశ మనగానే మన దృష్టి ఉత్తర దిక్కుకి - పంగదేశానికి కొంచెం పడమరగా - చూస్తుంది.

కుడిపక్క సూర్యుడితోనూ, ఎడమపక్క చంద్రుడితోనూ ఉన్న అలవట్టాలతో ఊరే గింపు మనవైపు వస్తూ ఉంటుంది. ఎదురుగా చూస్తూ ఉన్న మనకు కుడివైపున (అనగా తూర్పు దిక్కున) చంద్రపానూ, ఎడమవైపున (అనగా పడమటి దిక్కున) సూర్యపానూ కనిపిస్తాయి. తూర్పున చంద్రుడు దుదయిస్తున్నాడు, పడమట సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు.

ఈ రాజు మూడు లోకాలను జయించిన మన్మధుడు కాబట్టి ఇతనికి ఆలవట్టాలుగా కృత్రిమ (నకిలీ) సూర్యచంద్రులు కాకి, నిజమయిన సూర్యచంద్రులే ఎత్తుగా ఉన్న ఊర్పు పడమర కొండలమీది బంగారపు రంగుతో కనబడతారని వివరణ

అంగజరాజు అనకుండా ఏ విదర్బరాజో కొంకణరాజో అన్నట్టయితే మనము పడమటి దిక్కుకి చూస్తాము. వస్తూ ఉండే ఉత్సవం ముందు భాగంలో పట్టిన సూర్యపాన్ చంద్రపాన్లు ఉత్తర దక్షిణ దిక్కులలో కనిపిస్తాయి, పద్యభావం అంతా పాడయిపోతుంది

పద్యంలో మన్మధుడు అంగజరాజు, ఊర్పు పడమర కొండలు సేవకులు ; ఉదయిస్తున్న చంద్రుడూ అస్తమిస్తున్న సూర్యుడూ జాళువా బంగరు ఆలవట్టములు.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, క్రమము, శ్లేష, ఉపమ

ఒక మెట్టు తరణి డిగ్గిన

నొక మెట్టు శళాంకుఁ డెక్కు ; సుర్వీస్థలిలో

నొకరాజు సన్నగిల్లిన

నొకరా జంతంతకును మహోన్నతిఁ గనఁడే ?

209

అర్థము :

తరణి = సూర్యుడు, ఒక మెట్టు, డిగ్గిన = దిగుతుంటే, శళాంకుడు = చంద్రుడు, ఒక మెట్టు, ఎక్కున్, ఉర్వీస్థలిలో = లోకిములో, ఒకరాజు, సన్నగిల్లిన = క్షీణిస్తుంటే, ఒక రాజు, అంతంతకును = క్రమముగా, మహోన్నతిన్ = గొప్పవై భవమును, గనఁడే = పొందుతుంటాడు గదా !

తాత్పర్యము :

పై పద్యములో ఆలవట్టాల లాగా ఉండిన సూర్యచంద్రులలో సూర్యుడు అస్తమిస్తూ ఒక్కొక్క మెట్టు దిగిపోతూ ఉంటాడనీ, చంద్రుడు కొంచెము కొంచెముగా పైకి ఎక్కుతుంటాడనీ చెప్పి కవి, ఒక రాజు సన్నగిల్లితే ఇంకొకరాజు అధిక్యాన్ని పొందుతుంటాడన్న లోకస్వభావాన్ని సూచించాడు.

విశేషము :

తరణి = సూర్యుడు - దినరాజు, శళాంకుడు = చంద్రుడు - రేరాజు. కాబట్టి రాజుల ప్రస్తావన కవి చేశాడు

రాజు అంటేనే చంద్రుడని అర్థం ఉంది కాని, 'ఒకరాజు' అని ప్రయోగించాడు కాబట్టి 'రేరాజు' అని అనడం సమంజసము

అనాడు సూర్యుడూ చంద్రుడూ ఇద్దరూ ఒకేసారి నిండుగా కనిపిస్తున్నారు కాబట్టి అది ఘోరమి అని మనము గ్రహించాలి. తరువాతి పద్యాలనుబట్టి అది వసంతకాలమని గూడా తేటపడుతుంది.

పాఠాంతరము :

ఒకడు దిగుడైన నవ్వల

నొక రాజుంతకున్ మహోన్నతిఁ గనఁడే ?

— వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారు

అలంకారము :

అర్థాంతరన్యాసము

క్షితిపయి వట్టిప్రమాకులుఁ జిగిర్ప వసంతుఁడు దా రసోపగుం
భిత పద వాసనల్ నెఱవ, మెచ్చక చంద్రుఁడు మిన్నునఁ బ్రస
న్నతయును సౌకుమార్యము గనంబడ తా ల్లరగంగఁజేసె; నే
గతి రచియించిరేని సమకాలము వారలు మెచ్చరే కదా :

210

అర్థము :

క్షితిపయి = భూమిమీద, వట్టిప్రమాకులు = (శిశు రుతువులో ఆకు రాలిపోవుటచేత) మోడులై యున్న చెట్లు, చిగిర్పన్ = చిగిరించేలాగ, వసంతుఁడు (వసంతకాలము), తా, రస ఉపగుంభిత పద వాసనల్ = పాలతో నిండిన (పద) ఆకు పూవు మొదలగు భాగముల యొక్క సువాసనలను, నెఱవన్ = విస్తరింప జేయగా, మెచ్చక = దానిని మెచ్చుకోకుండా, చంద్రుడు, మిన్నునఁ = ఆకాశమునందు, ప్రసన్నతయును = విమలత్వమున్ను, సౌకుమార్యము = కోమలత్వమున్ను, కనంబడఁ = కానవచ్చునట్లు, తార్ గరగంగఁ = చంద్రకాంతపు రాళ్ళను కరుగునట్లు, చేసెను, ఏగతిన్ = ఎంత చక్కగ, రచియించిరేని = చేసినప్పటికీ, సమకాలమువారలు = ఆకాలములో ఉన్నవారలు, మెచ్చరేకదా :

తాత్పర్యము :

వసంతుడు భూమిమీద మోడుబారిన చెట్లను పాలతో నిండిన ఆకు పూవుపిందెల పరిమళముతో చిగిరింప జేశాడు దానిని మెచ్చకుండా చంద్రుడు ఆకాశమున విర్మలంగా ప్రకాశిస్తూ

రాళ్ళను కరిగించాడు. ఎంతమంచి పనిచేసినా సమకాలమువారు లోకములో మెచ్చరు కదా అని భావము

విశేషము :

ఈ పద్యములో ఇద్దరు కవుల ప్రవర్తనను గూడ వర్ణించాడు చేమకూరకవి

మోడులను చిగిరింప జేయడమూ, రాళ్లను కరిగించడమూ అంటే ప్రజలను రంజింప జేయడమన్నమాట

క్షితిపై . వట్టిమ్రాకులు = రసజ్ఞత బొత్తిగ లేనివారు కూడ, చిగిర్పన్ = అనందించి నట్లు, వసంతుడు-అన్న ఒక కవి, తాను, రస ఉపగుంభిత = శృంగారాది రసములతో నిండిన పద = శబ్దములను, వాసనల్ = భావములను, నెఱపన్ = కవనములో చూపుతుండగా, మెచ్చక, చంద్రుడు - అన్న మరొకకవి, మిన్నునన్ = ఆకాశమున, ప్రసన్నతయును, సౌకుమార్యమున్ = ప్రసాదము, సౌకుమార్యము అనే ఉత్తమ కావ్యగుణములు, కనబడన్, జాలకరగించె = అరసికులను రంజించాడు, ఏగతిన్, రచించిరేని = కావ్య రచన చేసినా, సమకాలము వారలు (కవులన్నమాట) మెచ్చరేకదా :

వసంత శోభ అంతా భూమి మీదనే కాబట్టి, చంద్రుని సౌఖ్యం ఆకాశముననే కాబట్టి క్షితిపయిన్, మిన్నునన్ అన్న పదములు రెండూ సార్థకములు.

వీధిగా రచించినప్పటికీ, సమకాలమువారు మత్సర గ్రస్తులయి మెప్పునీయరు అని తరుచుగ కవులకున్న అభిప్రాయాన్ని కవి వివరించాడు.

కావ్యగుణములు : శ్లేషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, సౌకుమార్యము, సమత, అర్థ దీపనము, బౌధార్యము, కాంతి, ఓజస్సు, సమాధి, అని పది.

వేదమువారు వసంతుడికన్న చంద్రునికంటే గొప్పతనము సూచిస్తూ కొంత వ్యాఖ్యానము నిచ్చారు .

వసంతుడు క్షితిపయిన్—క్రింది తరగతి జనములలో, రసోపగుంభిత పదవాసనల్ = సిద్ధరసము పాదములకు పూసుకొని చిందులు ద్రొక్కుతూ (చాల శ్రమపడి యని) వట్టిచెట్లను మాత్రము రంజించాడనీ, చంద్రుడు మిన్నునన్—రాజసభలయందు, ప్రసన్నతయు, సౌకుమార్యమును, (శ్రమ లేకపోవుట) కనబడునట్లుగా అంతకన్న అరసికులైన రాళ్ళను రంజించాడనీ, చంద్రునం దాధిక్యము సూచించారు. సమకాలము వారు మెచ్చరే అని కవి మొర్ర అన్నారు. పద్యములోని పదములు గూడ దీని కనువుగానే ఉన్నవి. కాని ఒక్క విషయము ఆలోచించాలి.

చంద్రునందే ఈ ఆధిక్య మున్నప్పుడు, వసంతుడి కృతిని మెచ్చక పోవడంలో అన్యాయ మేమున్నది ? అన్యాయమే లేనప్పుడు మొర్రకు ఆవకాశమే కనబడదే.

కాబట్టి, ఈ పద్యములో వసంతుని న్యూనతగాని చంద్రుని అధిక్యముగాని ఎంచకూడ దనుకుంటాను.

ఈ సందర్భములో ఒక్క మనవి

31 వ పద్యములో చేమకూరకవి రఘునాథనాయకుడి కవిత్వాన్ని మెచ్చుకుంటూ 'తా రస పుష్టిమై ప్రతిపదంబున జాతియు వార్తయు' చమత్కారము నర్థగౌరవము గల్గి.. ' అనేక కృతులు రచించినట్లు చెప్పాడు

ఆ మాటలే ఈ పద్యములోని 'రసోపగుంభిత పద వాసనల్ నెరిప ' అన్న మాటలలో ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. కాబట్టి వసంత కవి కవిత్వములో అల్పత్వభావం మనకవికి లేదని నిర్ధారణ చేయవచ్చును మన కవి రచన గూడా రసోపగుంభిత పద వాసనలతో సున్నదే కదా

వేదమువా రన్నట్లు "సిద్ధరసము పాదాలకు పూసుకొని చిందులు తొక్కడము", 'గట్టి పరిశ్రమ చేసి' అన్న భావాన్ని సూచించినట్లు గ్రహించాలి.

ప్రపాద గుణము అంటే ప్రసిద్ధమయిన పదాలతో సులభంగా అర్థమయ్యే గుణము, సౌకుమార్యము అంటే బిందుపూర్వకమైన - ంబూలూ, ందాలూ ఎక్కువగా ఉండి వినడానికి ఇంపుగా ఉండే లక్షణము ఉ 'చెంచొవ విందు మందువలెఁ జిందు రుచిం దగఁ జెంద నంబు...

ఈ గుణాలున్న కవిత్వం మంచిది కాదని ఎవ్వరూ అనరు అందుచేత రెండుకవితలూ మంచివే అయినా ఒకరి నొకరు మెచ్చుకోరని మనకవి లోక స్వభావాన్ని తెలియజేశాడు

తన కవిత్వంలో 'రసోపగుంభితపద వాసనల'తోపాటు, 'ప్రసన్న గంభీర' గుణము గూడ ఉన్నదని సూచన.

అలంకారము :

అర్థాంతరన్యాసము.

వెడవిలుకానికిఁ జెఱకు విల్లును గల్వ లకోరి కోరికల్

గడలుకొనంగ నామనియుఁ గల్వలరాయఁడు నిచ్చి మన్ననం

బడయుడు, వాని తెక్కుడుగ మౌర్వులు తామును గాన్కఁ దెచ్చెనా

బడిబడి గంధలుబ్బ మధువమ్ములు రాఁ జనుదెంచెఁ దెమ్మెరల్. 211

వసంతోత్సవ సమయము - ప్రభువైన మన్మథుడికి తన ఉద్యోగస్థులు వసంతుడు, చంద్రుడు, గంధవహుఁడు కానుకలు (నజరానాలు) ఇస్తున్నారు

అర్థము :

వెడవిలుకానికి = మన్మధుడికి, చెఱకు విల్లును, కల్వ లకోరి = కలువబాణమును, అమనియు = వసంతుడును, కల్వలరాయడు = చంద్రుడును, కోరికల్ కడలుకొనంగ = తమ మనసులోని కోరికలు అతిశయించుచుండగా, ఇచ్చి = మన్మధునికిచ్చి, మన్ననన్ = గౌరవమును, పడయుడు = పొందుచుండగా, వానికి ఎక్కుడుగ = ఆ కాన్కలకన్న గొప్పగా - ఆ వింటికి ఈబాణానికి (ఎక్కుడుగ =) ఎక్కుపెట్టుటకు సాధనముగ, మౌర్వుల = అల్లెత్రాళ్ళను, తామును = తాము (తెమ్మెరలు) గూడ, కాన్కతెచ్చెనా = కానుకలు తెచ్చెనా అన్నట్లు, బిడిబడి = ఒకదాని వెంట నొకటిగా, గంధలబ్ధి మధుపంబులు = సువాసనయందాసక్తిగల తుమ్మెదలు, రా = వస్తుండగా, తెమ్మెరల్ = మందమారుతములు, జనుదెంచె = వచ్చినవి

తాత్పర్యము :

మన్మధుడికి కానుకగా వసంతుడు చెరకు విల్లున్ను, చంద్రుడు కలువబాణమున్ను ఇచ్చి గౌరవము పొందారు వాటికి ఎక్కుడుగా (ఎక్కు పెట్టడానికి పీలుగా) తెమ్మెరలు తుమ్మెద బారులన్న అల్లె త్రాళ్ళను కానుకగా ఇచ్చాయని భావము

విశేషము :

ఈ పద్యములోని మన్మధుడు 'వెడవిలుకాడు' — వెర్రివిలుకాడు, అనగా విలుకాని తనమున పిచ్చి యాసక్తి కలవాడు అట్టి వానికి అనుచరులు ఆ పిచ్చికి - విలుకాని తనానికి - తగిన వస్తువుల నిస్తే మన్నన కలుగుతుంది గదా !

కాబట్టి వసంతుడు చెరకు విల్లు నిచ్చాడు. మంచి చెరకు వసంత రుతువునందే చిక్కును. అదే ఇతరు లివ్వలేని, తానే ఇవ్వగల ప్రత్యేకమైన మంచి వస్తువు.

చంద్రుడు కల్వబాణము నిచ్చాడు. తానున్నప్పుడే కలువలు వికసించును కాబట్టి అట్టి బాణముల వితరు లొసగజాలరు.

ఇక మూడవవాడు వీటిని మించిన కాన్క ఇవ్వాలని చూస్తాడు సామంతులలో ఈ ఉద్దేశము సహజము. ఆరెంటిని ఎక్కుపెట్టడానికి సాధనమైన అల్లెత్రాళ్ళను వెంట పట్టించికొని వచ్చాడు అల్లె తాడు లేకుంటే ఆ చెరకూ, ఈ బాణమూ రెండూ వ్యర్థమేగదా !

అల్లె త్రాళ్ళక్కడని అడిగితే, ఈ తెమ్మెరలు వస్తుండగా వాని యందలి పరిమళము నాశించి తుమ్మెదలు బారులు కట్టుకొని రావడంచేత త్రాళ్ళవలె కనబడతాయి.

మన్మధుడికి విల్లు చెరకనీ, బాణము కలువ అనీ, అల్లె త్రాడు తుమ్మెదలనీ చెప్ప బనిలేదు గదా !

పద్యములోని ప్రభువు వెడవిలుకాడు కాబట్టి పద్యములోని కల్పన అంతా ఈ రూపంగా ఏర్పడదీ.

కానుక లిచ్చినప్పుడు కోర్కెలు కొనలు సాగడం వాటినిచ్చే వారితే కాని ప్రభువుకికాదు అలంకారము :

పరికరాంకురము, ఉత్పేక్ష, క్రమము, శ్లేష.

ఒక చిగురాకుఁ గొమ్మఁ బిక, మొక్క ప్రసూన లతాగ్రసీమఁ దేం,
బ్లోక ఫలశాఖ రాచిలుకయున్, రొద సేయఁగ, గాడ్పు పొందు వా
యక, పయి వెన్నెలల్ వొలయ, నామని సొంపులు నింప, జొంపమా
నొక యెలమావి క్రింద మరుఁడో యనఁగా నరుఁ డుండె నయ్యెడన్.

అర్థము :

ఒక చిగురాకు కొమ్మ (యందు), పికము = కోకిలయు, ఒక్క ప్రసూన లతాగ్ర సీమ = ఒక్క పూరెమ్మ యొక్క కొనయందు, తేంట్లు = తుమ్మెదలును, ఒక ఫలశాఖన్ = పండ్లుగల కొమ్మమీద, రాచిలుకయున్ = రామచిలుకయు, రొద సేయఁగ = ధ్వనిసేయుచుండగా, గాడ్పుపొందు వాయక = మలయమారుతుని స్నేహమును విడువక, పయి వెన్నెలల్ వొలయ = మీద వెన్నెలలు ప్రసరించుతుండగా, ఆమని = వసంతుడు, సొంపులు నింప = పొగసుల నిండించుచుండగా, జొంపమా = గుబురుగా ఉన్న, ఒక ఎలమావి క్రింద = ఒక గున్నమామిడి చెట్టుక్రింద, మరుఁడోయన = మన్మథుడా యేమి అన్నట్లు, అయ్యెడన్ = ఆచోట, నరుఁడు = అర్జునుడు, ఉండెను.

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు అక్కడ ఒక గున్నమామిడి కింద బసచేశాడు. ఆ చెట్టు చిగురాకుకొమ్మను కోకిలలు, పూవురెమ్మను తుమ్మెదలు, పళ్ళున్న కొమ్మను చిలుకలు కడుపునిండా మేసి సందడి చేస్తున్నాయి. మందమారుతం వీస్తూంది, వెన్నెల చక్కగా కాస్తూంది, వసంతుడు అలంకరిస్తున్నాడు. మన్మథుడి పరివారమంతా అక్కడ ఉండడం చేతనూ, తాను చాల అందమయిన వాడవుట చేతను అతడు మన్మథుడా అన్న సందేహము కలుగుతుందని భావము.

విశేషము :

మన్మథుడి పంచబాణాలలో 'చూతము = తియ్యమామిడి' ఒకటి కాబట్టి తియ్యమామిడి గున్న మన్మథుడి ఆయుధాగార మనవచ్చును.

మన్మథుడి సేనలో ఉండే కోకిలలు చిగురుటాకు కొమ్మల దగ్గరను. తుమ్మెదలు పూవులున్న శాఖల దగ్గరను, చిలుకలు పండ్లున్న కొమ్మల దగ్గరను ఉండి, కడుపునిండా తిని సందడి చేస్తూ ఉండడము సైనిక శిబిరాలలో సాధారణ లక్షణము.

తన ఉద్యోగులలోని చంద్రుడు పర్యవేక్షణ చేస్తున్నాడు, వసంతుడు తగిన అలంకరణలు చేయిస్తున్నాడు; మలయమారుతుడు దగ్గరే ఉండి సంభాషణ సాగిస్తున్నాడు.

ఆ పరిస్థితులలో మన్మథుడి సైనిక శిబిరములాగా ఉన్న ఆ మామిడి గున్న దగ్గర నుండ రాకారుడైన అర్జునుడిని చూచినవారు అతడే మన్మథు డన్నట్లు భావిస్తారుకదా

పాశాంతరము :

ఆమని సౌంపుల నింపు జొంపమా

నొక యెలమావి క్రింద మర్మడోయనగా .

— వేదమువారు, బులుసువారు.

వసంతకాల సౌందర్య మంతా కలిగి గుబురుగా ఉన్న గున్నమామిడికింద మన్మథుడా అన్నట్లున్నాడని అర్థము.

ఈ పాఠములో మన్మథ పరివారమున వసంతుడు ఉండడు, వసంతకాల సౌందర్యమే ఉంటుంది కాని, దీని తరువాతి పద్యములో ఈ పరివారము అర్జునుని వేధించినట్లు కవి చెప్పాడు. దానిలో వసంతుడు గూడా ఉన్నాడు. కాబట్టి ఈ పాఠము కవి ఉద్దేశాన్ని తెలియ జేయ దనే అనాలి

అలంకారము :

ఉత్ప్రేక్ష, వృత్తనుప్రాసము, సందేహము.

విధు చకచకలును, ఋండ్రే

జు ధనుర్ధరు నంప సెకలు, శుక పిక్ శార్ది

మధులిట్టులు మలయానిల

మధు లిట్టులు తనదు ధైర్యమహిమఁ గలంపన్.

213

మీది పద్యములోని మన్మథపరివారము వల్ల విరహోపశ్ఠలో ఉన్న అర్జునుడికి కలిగిన బాధను కవి వర్ణిస్తున్నాడు.

అర్థము :

విధు = చంద్రునియొక్క, చకచకలును = వేడికాంతిని, పుండ్రేక్షి ధనుః ధరు = నలుపు కలిసిన ఎర్రరంగు చెరకు, విల్లుగా ధరించినవాడైన, మన్మథుని యొక్క, అంపనెకలు = అమ్మల యొక్క తాపమున్ను, శుక లిట్టులుగా శుక = చిలుకలును, పిక = కోయిలలును, శారీ = గొర్రవంకలును, మధులిట్టులుగా = (మధుపములు) తుమ్మెదలును, మలయానిల = మలయపూరుతుడును, మధులు = వసంతుడును, ఇట్టులు = ఈరీతిగా, తనదు ధైర్యమహిమగా = తనయొక్క ధైర్యసంపదను, కలంపగా = కలతపడునట్లు చేయగా ..తరువాతి కన్వయము

తాత్పర్యము :

చంద్రుడి వేడికాంతులూ, మన్మథుడి బాణాలూ, శుకపికాదులూ, మలయమారుత వసంతులూ అన్నీ కలిసి అర్జునుడి ధైర్యాన్ని కలతపెట్టగా తరువాతి పద్యముతో అన్వయము

విశేషము :

ఇవి అన్నీ మదనోద్దీపకములు కాబట్టి ధైర్యము కలగ జారించని భావము

పైపద్యములో చూచినవారికి మన్మథుడిలాగా కనిపించిన అర్జునుడికి ఈ పద్యములో ఆ మన్మథుడి మహిమ ప్రత్యక్ష మవుతూ ఉంది. చకచకలు = చురచురలాడేవని భావము

నలుపు కలిసిన ఎర్రచెరకును పుండ్రము, పుండ్రేక్షి, అంటారు దీనినే నామాల చెరు కని కూడా వాడతారు

అలంకారము :

యమకము.

చందనగంధి నెన్నుదురు చందురులో సగపాలు, బాల ము

ద్భుం దెలి చూపు లంగజుని తూపుల లోపల మేల్తరంబు, లిం

దిందిరవేణి మోవి యెలదేనియలో నికరంపుఁ దేట, యే

మందము మందయాన ముఖ ? మందము మీటు నవారవిందమున్. 214

పైపద్యములో చెప్పినట్లు అర్జునుడి ధైర్యము కలతచెందగా అతడు చిత్రాంగదను తలచుకుంటూ ఊరట చెందుతున్నాడు

అర్థము :

చందనగంధి = చందనపు వాసన సహజముగ గల ఆ చిత్రాంగదయొక్క, నెన్నుదురు = అందమైన లలాటము, చందురులోగా, సగపాలు = అర్ధభాగ మగును, బాల = ఆముగ్ధయొక్క.

ముద్దుం తెలిచూపులు = ముద్దులొల్కు నిర్మలమైన చూపులు, అంగజాని = మన్మథునియొక్క, చూపులలోపలన్ = బాణములలో, మేల్తరంబులు = శ్రేష్ఠములు, ఇందిందిరవేశి = తుమ్మెదల వంటి కొప్పుగల దాని, మోవి = అధరము, ఎల తేనియలోక = క్రొత్తపూవుల తేనెలో, నికరంపు తేట = (నిస్సారమైన దంతా బోగా మిగిలిన) శ్రేష్ఠమగు సారము, ఏమందము మందయాన ముఖము = మందమగు నడకగల ఆ ఇంతియొక్క ముఖమును ఏమని చెప్పగలము? (దేనిలోని ఏభాగమని అనగలము?) అందము = ఆ ముఖముయొక్క సౌందర్యము, నవ అరవిందమున్ = అప్పుడే వికసించిన తామర పూవును, మీటున్ = అతిశయించునుగదా

తాత్పర్యము :

ఆ చిత్రాంగద నుదురు చంద్రుడిలో నగపాలు, చూపులు మన్మథ బాణాలలో మొదటి తరగతివి, ఆమె మోవి మంచి తేనెలోని నికరపుసారము ఇంక ఆమె ముఖము అన్నిటికంటె అందమైన నవ అరవిందాన్ని గూడా సౌందర్యమున మించి ఉన్నప్పుడు అది దేనిలో ఏమని వర్ణించగలము? అని భావము

విశేషము :

కొందరు “ఏమందము మందయాన మొగమందము” అని ఛేదించి ఆమందయాన ముఖము యొక్క సౌందర్యమును ఏమందము? అని అర్థము చెప్పారు

నుదురు చంద్రుడిలో నగపాలని, చూపులు మన్మథబాణాలలో మంచివనీ, మోవి తేనెలో సారమనీ చెప్పగలిగము. కాని ముఖమును దేనిలోని నికరమని చెప్పగలము అంటాడు కవి

ఎందుచేతనంటే అన్నిటికంటె అందమయినది నవాంబుజము, దానిని మించిన అందము ఆమె ముఖానికి ఉంది అని భావము

కాబట్టి “ఏమందము మందయాన మొగము,” అని ఛేదించి “అందము మీటు నవారవిందము” అనుటకు అందమునందు అని గాని, లేక దాని (ఆ మొగము యొక్క) అందము అనిగాని అన్వయము చెప్పడము శ్రేయము.

నెన్నుదురు అర్థచంద్రునిబోలి ఉన్నదనీ, చూపులు మిగుల మదనోద్దీపకములనీ, మోవి సుధారస భరితమనీ, మొగము నిరుపమానమనీ అర్జును డనుకుంటున్నాడు

అలంకారము :

రూపకము, ఉపమ, యమకము.

జంగరు బొంగరాల పరిపాటి చనుంగవ, మీల సూటి త
 శుక్లం గనుదోయి, చంద్రు ప్రతికోటి మొగం, బెలదేటి ధాటిక
 న్నం గడు మేటి వేణి, పులిసంబుల సాటి పిఱుం దయారె : చి
 త్రాంగద సాటి జోటి కలదా ? యని మెచ్చు కిరీటి మాటికిఁ. 215

అర్థము :

చనుంగవ, జంగరు బొంగరాల, పరిపాటి = విధము (సమానము). తక్కు కను
 దోయి = మెరుస్తుండే కన్నుల జంట, మీల సూటి = (బేడిస) చేపలతో సమానము,
 మొగంబు, చంద్రుని, ప్రతికోటి = ఎదురువాది - సమానము, వేణి = కొప్పు. ఎల తేటి ధాటి
 కన్నన్ = కొదమ తుమ్మెదల బారుకంటే, కడుమేటి = చాల గొప్పది, పిఱుందు = కటి
 ప్రదేశము, పులిసంబులసాటి = ఇసుక తిన్నెల పోలును, అయారె = అహా! చిత్రాంగదసాటి =
 చిత్రాంగదతో సమానమైన, జోటి = కాంత, కలదా ? అని, కిరీటి = అర్జునుడు, మాటికిఁ =
 మాటిమాటికి, మెచ్చున్ = పొగుడును

తాత్పర్యము :

ఆ చిత్రాంగద స్తనాలు జంగరు బొంగరాలతోను, మెరుస్తుండే కళ్లు చేపలతోను,
 ముఖము చంద్రుడితోను, కొప్పు తుమ్మెదల బారుతోను, కటి ఇసుక తిన్నెతోను పోలి
 ఉన్నాయి. అహా! ఆమెవంటి కాంత ఎక్కడైనా ఉందా అని అర్జునుడు మాటిమాటికి మెచ్చు
 కంటూ ఉంటాడని భావము.

విశేషము :

ఈ పద్యములో కవి దృష్టి అంతా 'టి' అన్న అక్షరం మీద నిలిచింది. కేవలం అనుప్రాస
 కోసం చేసిన రచన లాగున్న దీనిలో విశేషార్థం కోసం మనం ప్రయత్నించడం సమంజసము
 కాదనుకుంటాను.

అయినా పేదమువారు ఈ పద్యమున సొగసు నిట్లుగ్గడించారు : “బొంగరము ప్రక్క
 బొంగరము అభిప్రాయము గాన ‘పరిపాటి’, మీలు సూటిగా చూపులవలె దూటును గాన
 ‘సూటి’, చంద్రునికి కోటి యనగా శృంగము కలదు గాన ‘ప్రతికోటి’, దాటుచున్న దశలోని
 తేంట్లు అభిప్రేతములు గాన ‘ధాటి’, పులిస గుణములలో ఏకదేశ మాత్రము గాని, తదీయ దశా
 విశేష మాత్రము గాని గాక, పులిసమంతయు నభిప్రేతమై నందున ‘సాటి’, యనియుం గల
 ప్రయోగంపు సొంపుం బరికింప నింపగు” అని. దీని సారస్యమును సహృదయులు చూడవచ్చును.

ఈకరణిఁ దలంచుచు నా
 శీక నిభానన నెదన్ నిలిపి రేఁ గడపెన్,
 లే తెటుల నిద్రవచ్చున్
 రేకగు నయ్యువిద నెదను నిల్విన దాఁకన్.

216

అర్థము :

ఈకరణి = ఈ విధముగా, తలంచుచున్, నాశీక నిభ అనన్ = వద్దము వంటి ముఖము గలదానిని, ఎదన్ = హృదయమునందు, నిలిపి, రేన్ = రాత్రిని, కడపెన్ (ఈ తలంపులతోనే రాత్రి అంతా గడచింది గాని నిద్రలేదని భావము), లేక = లేకుంటే, లేక + అగు = అందమగు, ఆ యువిదన్ = ఆ కాంతను, ఎదన్ = వక్షస్థలమునందు, నిల్విన దాకన్ = నిల్వినంతవరకు, ఎటుల నిద్రవచ్చున్ = ఏలా నిద్రపోగలడు ?

తాత్పర్యము :

ఈలాగున తలచుకుంటూనే రాత్రంతా అర్జునుడు నిద్రలేకుండానే గడిపాడు. అందమయిన ఆ కాంతను ఆలింగనము చేసుకున్నంతవరకు నిద్ర ఎలా పడుతుంది ?

విశేషము :

ఎదను నిల్పుట = మనసులో నిలుపుట అనీ, వక్షస్థలము మీద నిలుపుట అనీ అర్థ చమత్కారము.

పద్యం చివరి భాగములో ఆ కాంతను ఎదను నిల్విన దాకా నిద్రరాదన్నాడు కవి. మొదటి భాగములో 'ఎదను నిల్వినందువల్లనే' నిద్రపట్టలేదు. ఈ విరోధము రెండో అర్థంవల్ల తీరిపోతుంది.

కొందరు రసికులు లేకగు అన్నదానిని లేకున్ + అగు అని పదవిభాగము చేసి, "రాత్రికి తగినదైన" అని అర్థము చెప్పుతారు. కాని లేక + అగు = అందమయిన అని చెప్పి నట్లయితే, రాత్రికి కాక పగటికిగూడ దగినదై ఉంటుంది కదా. 'లేక' ఈ కవి సాధారణముగా వాడే పదము.

పాఠాంతరము :

'లేకగునయ్యువిద' అనడానికి బదులు 'లేకగు నయ్యువిద' అని ఒక పాఠము.

అలంకారము :

యమకము. (విరోధాభాసము గు-డ ఉండనవచ్చును.)

అప్పుడు నృపుడు ప్రపుల్ల నవాంబుజ ప్ర
సన్న ముఖుడయి మలయధ్వజ క్షితీశ
కమలహితునకు మామ కాగమన వార్త
దెలుపు మనుచు విశారదుఁ బిలిచి పనిచె

217

తెల్లవారింది ఇంక ఆలస్య మెందు కని అర్జునుడు కార్యోన్ముఖు డయ్యాడు.

అర్థము :

అప్పుడు = అట్లు రేయిగడచిన తరువాత, నృపుడు = అర్జునుడు, ప్రపుల్ల నవాంబుజ ప్రసన్న ముఖుడు అయి — ప్రపుల్ల = బాగుగా వికసించిన, నవాంబుజ = కొత్త కమలమువలె, ప్రసన్న = తేటగల, ముఖుడు = ముఖముగలవాడు, అయి, విశారదుఁ, పిలిచి, మలయధ్వజ క్షితీశ కమలహితునకు = మలయధ్వజుడను పేరుగల రాజసూర్యుడికి (శ్రేష్ఠుడగు రాజుకు), మామక ఆగమన వార్త — మామక = నాయొక్క, ఆగమన వార్త = రాకవృత్తాంతము, తెలుపుము = తెలియజేయుము, అనుచుఁ, పనిచె = పంపించెను

తాత్పర్యము :

తెల్లవారినప్పటికి అర్జునుడు విశారదుడిని పిలిచి, మలయధ్వజరాజుకు తానిక్కడికి వచ్చి ఉన్న వార్త తెలియజేయమని ఆ రాజు దగ్గరకు పంపించాడు

విశేషము :

అర్జునుడు ప్రసన్న ముఖుడవడానికి కారణము రేయి గడచి కార్యసమారంభానికి సమయము చిక్కెను గదా అని.

తెల్లవారు నప్పటి ప్రకృతితో మేళవించి ఆతని ముఖవికాసము గురించి చెప్పడము సొగసు.

అంబుజములకు స్నేహితుడు — కమలహితుడు కాబట్టి అంబుజ ప్రసన్నముఖుడైన అర్జునుడు, క్షితీశ కమల హితుడైన మలయధ్వజుడికి, వార్త పంపడము సమంజసము హిత భావము కార్యాని కనుకూలము గూడా.

సూర్యోదయాదులను వర్జించడానికి మన కవులు చాలా ఉదాహరణలు అయినా మన నాయకుడి కున్న తత్తరము (కాలయాపనకు ఓర్వకపోవడము) దృష్టిలో ఉంచుకొని మన కవి కథను త్వరిత గతిని నడిపించాడు.

అయినా సూర్యోదయం సంగతి పొరకుడికి చెప్పకుండా పోలేడు. ప్రపుల్లనవాంబుజాన్ని, కమలహితుడిని పద్యములో చూపించాడు.

వికారదుడిని అర్జునుడు 'పిలిచి పవిత్ర' అనడంలో అర్జునుడి తొందర స్పష్టమవుతుంది.

వికారదుడితో చెప్పిన మాటలే చాల చమత్కారముగా ఉన్నాయి. మామ కాగమన వార్త (నేను వచ్చినన్న సమాచారము) తెలుపుము అన్నాడు. కాని అతని అభిప్రాయము అంత మాత్రమే కాదని అందరికీ తెలుసును. చిత్రాంగదా ఘట్టములో అర్జును డపలించిన 'అవహిత్త' (భావగోపనము) ఇంకా కొనసాగిస్తున్నాడని అనాలి

తన హృదయములో ఉన్న అసలు అభిప్రాయం (వివాహ విషయం) తెలియపరచలేదా అంటే చేమకూర కవి చమత్కారము ద్వారా తెలియపరచక పోలేడని గట్టిగా చెప్పవచ్చును.

ఆ చమత్కారాన్ని¹ చూపించడానికి మన పండితులూ వ్యాఖ్యాతలూ ప్రయత్నించారు.

జూలూరువారు 'మామకు ఆగమన వార్త అని కూడా చమత్కారము విచారించవలెను' అని వ్యాఖ్యానించారు

వేదమువారు "మామకున్ ఆగమనవార్త... తన కూతును నాకిచ్చి వివాహము చేయు మని ఆయనను అడుగుము అని చమత్కారము" అని వివరించారు.

జూలూరువారు 'విచారించవలెను' అని అన్నారుగాని, వేదమువారు నిస్సంకోచముగా అదే చమత్కారమని విద్వారణచేశారు ఆంధ్రసాహితీపరులు వారి పరపడినే అధ్యయనమూ అధ్యాపనమూ సాగించారు

మామకు + ఆగమనవార్త అని పదవిభాగము చూపినప్పుడు, ఆ పద భాగాలకున్న అర్థాలు చెప్పి, వాటి సమ్మేళనమువల్ల కలిగిన శక్తితో విశేషార్థాలు నిరూపించి, తాము చూపిన (తన కూతునిచ్చి వివాహము చేయు మన్న) చమత్కారార్థాన్ని సాధించి ఉండాలి అలాంటి దేదీ వారు చేయలేదు. సహృదయు లెంత ప్రయత్నించి ఆ అర్థాన్ని సాధించా లనినా ప్రయోజనము లేకపోయింది.

చమత్కారార్థము చూపించాలన్న అభిలాష ఉంటే "ఇదిగో ఈ సన్నివేశంలో 'మామ' అన్న మాట అర్జునుడి నోట వినవచ్చింది. కాబట్టి సంతోషించండి" అని పారకులను కోరితే ఇంతకంటే మేలు కాదా ?

ఇవి కేవలము సందర్భాన్నిపట్టి ఊహించి 'కిట్టించిన' వ్యాఖ్యానాలనక తప్పదు పెండ్లి కాకముందే మలయధ్వజుడు మామ ఏలాగవుతాడు? మామకు ఆగమన వార్త తెలుపుము అన్నంత మాత్రాన తన కూతు నివ్వమని అడుగు అన్న అర్థం ఏలా వస్తుంది ?

1 ఈ పద్యాన్ని గురించి అంగీరస సం. అషాఢమాస (1932జూన్) భారతిలో 'విజయవిలాస వ్యాఖ్యాన విధానము' అన్న వ్యాసావళిలో 5వ పద్య విమర్శన జిజ్ఞాసువులు చూడవచ్చును

అర్జునుడు సభ్యత తెలియని మోటుమనిషి కాదు. ఉత్తమ రాజవంశములో పుట్టినవాడు విశేషించి ధర్మరాజు తమ్ముడు. అటువంటి వాడు ఈ సన్నివేశములో — చిత్రాంగద మీద తనకు మోహము కలిగినంత మాత్రాన, ఆమె తండ్రిని 'మామ' అని నిర్దేశిస్తాడా? ఇంతవరకూ భావగోపన ప్రయత్నముతో ప్రవర్తించిన అర్జునుడు ఇక్కడ ఈలాగు వెకిలిగా బయటపడతాడా? అత్యంతశ్రద్ధతో ఈ పాత్రను పోషించుకుంటూ వచ్చి ఈ ఒక్క మాటతో చేమకూరకవి ఇంతపేలవంగా తేలిపోతాడా?

తేలిపోడు: సుస్పష్టంగా అర్జునుడి హృదయములోని అభిప్రాయం కనబరిచాడు అర్జునుడు విశారదుడికి చెప్పినమాటలను 'మామ + కాగ + మనవార్త తెలుపుము' అని విడదీస్తే ప్రశస్తంగా ఉంటుందని మనవిచేశాను దీని కర్తము 'మామ అయేటట్లు మనవార్త తెలుపుము' అని. మామ అయేటట్లు అంటే కూతురి నిచ్చినట్లు, మనవార్త (నా సంగతి మన వంశము సంగతి) చెప్పుమన్నాడు. నీవు చెప్పినది విని మలయధ్వజుడు మా వివాహాని కంగీకరించాలని కార్యభార మంతా నేర్పుతో విశారదుడిమీద పెట్టాడు

కాగ = అయేటట్లు అని అర్థం చెప్పినప్పుడు మధ్యను ఆరసున్న ఉండాలని కొంద రంటారు. కాని, శ్లేషలలో ఆరసున్నలనూ, బండిరాలనూ పాటించకపోయినా తప్పులేదని వ్యాకరణాచార్యులు అంగీకరించారు

చేమకూర కవి శ్లేషలు "పూమొగ్గలవలె తమంతతామే వీడును" అని వేదమువారు ప్రశంసించారు. ఆ మాట నా పదవిభజన పల్ల అక్షరాలా సార్థక మయిందనే అనుకుంటాను.

అలంకారము :

శ్లేష, రూపకము, ఉపమ.

పనిచిన నేగి యాతఁడు నృపాలుని మంత్రి ముఖాంతరమ్మునఁ గనుఁగొని, "యంత్ర మతస్యము జగం బెఱుఁగఁ భుజశక్తి నేసి జ వ్వనిఁ గయికొన్న యర్జునుఁడు వచ్చినవాఁ డిదె తీర్థయాత్రగా జనవర" యంచు విన్నపము సల్పినయంత ససంభ్రమమ్ముగన్, 218

అర్థము :

పనిచినన్, ఏగి, ఆతఁడు = విశారదుడు, మంత్రి ముఖాంతరమ్మునఁ = (మలయ ధ్వజుని) మంత్రి యొక్క ముఖము తమ నడుమ నుండినట్లు (మంత్రి ద్వారా తన పల్కు లెగిరించి), కనుఁగొని = (ఆ రాజును) చూచి, "జనవర = ఓరాజా : యంత్ర మతస్యముఁ,

జగంబు = లోకమంతా, ఎటుఁగఁ, భుజశక్తిఁ = బాహుబలముతో, ఏసి = తెగనేసి, జవ్వనిఁ = యౌవనవతియైన ద్రౌపదిని, కయికొన్న = పాణిగ్రహణము చేసుకొనిన, అర్జునుఁడు, తీర్థయాత్రగాఁ = పుణ్యతీర్థములను సేవించుట కొరకు, ఇదే = ఇప్పుడే, వచ్చినవాఁడు" అంచుఁ, విన్నపము సల్పినయంతఁ = తెలియపర్చగానే, ససంభ్రమమ్ముగాఁ = (మలయధ్వజుడు) ఆదరముతో కూడిన తొందరతో... తరువాతి కన్వయము.

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు పంపించగా, విశారదుడు మంత్రిద్వారా మలయధ్వజరాజును చూచి, 'రాజేంద్రా: మత్స్య యంత్రాన్ని తెగనేసి ద్రౌపదిని పాణిగ్రహణము చేసుకున్న అర్జునుడు తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరి ఇప్పుడే ఇక్కడకు వచ్చి ఉన్నాడు' అని తెలియబరిచాడు వెంటనే రాజు ఎంతో తొందరతో — తరువాతి కన్వయము

విశేషము .

రాజులను మంత్రి ముఖాంతరిమున కనుగొనడము ఒక మర్యాద విశారదుడు సకల ధర్మవిశారదుడు గదా :

ఈమాటలు అర్జునుని గూర్చి చెప్పడము ఉద్దేశపూర్వకము వీటివల్ల యంత్రమత్స్య విషయములోని నేర్పున్నా, ఆ వెనుక జరిగిన యుద్ధములో కనబరిచిన భుజశక్తి, త్రిజగన్నుత సౌందర్యముగల ద్రౌపదికి తగిన గుణసంపద కలిగి ఉండడమూ, అన్నీ తెలుస్తాయి అని విశారదుడి ఆలోచన. తన కూతురు మొదటి భార్య కా దన్న మాటగూడా సూచించాడు.

అంతటి పరాక్రమవంతుడు వచ్చాడుగదా అన్న గౌరవభావమూ, తొందరపాటూ మలయధ్వజుడు కనబరచడము సమంజసము

అన నగరు వంటిదే చి

క్రని నగ రొక టాయితమ్ము గావించి పురం

నలంకరింపఁగాఁ దే

సినవాఁడై యపుడు సకల సేనలు గొల్వన్,

219

అర్థము

అన నగరువంటిదే చక్రని నగరు, ఒకటి, ఆయితమ్ము గావించి = సిద్ధముచేయించి, పురంబును, అలంకరింపఁగాన్ జేసినవాఁడై, అపుడు, సకల సేనలు = సేనలన్నీ (రథ గజ మిరగ పదాట లన్నీ), గొల్వన్ = వెంటపెన్తుండిగా...తరువాతి కన్వయము

ఎదురుగ వచ్చి పాండ్య ధరణీశ్వరుఁ డర్జునుఁ గాంచి, 'నేఁడుగా
సుదినము, మీరు రాఁగలుగు శోభన మెన్నఁడు గల్గుఁ బ్రోలికిం,
బదుఁ' డని యిద్దఱుం దొఱసి భద్రగజమ్ముల నెక్కి వచ్చిరిం
పొదవ హఠాహళిం గడచు నొత్తెడు పౌజుల దిక్కు సూచుచున్. 220

అర్థము :

పాండ్య ధరణీశ్వరుఁడు = పాండ్యదేశపురాజు, ఎదురుగ వచ్చి, అర్జునుఁ, కాంచి, 'నేఁడుగా = ఈదినమేకదా, సుదినము, మీరు రాన్ కలుగు = మీరువచ్చి నందువల్ల కలిగే, శోభనము = శుభము, ప్రోలికి = మాపురమునకు, ఎన్నఁడు గల్గు = మిక్కిలి అరుదుగదా, బదుఁడు = పదండి' అని, ఇద్దఱున్ (పాండ్య పాండవులు), దొఱసి = రలసి (జోడుగా), భద్రగజమ్ముల నెక్కి = భద్రజాతి ఏనుగులనెక్కి, హఠాహళి = చూడడానికి వచ్చినవారల సందడిని, కడకు = ప్రక్కలకు, ఒత్తెడు = రాజులకు దారికిలుగునట్లుగా ఒత్తుచుండిన, పౌజుల దిక్కు = సేనలవైపు, చూచుచున్, ఇంపొదవన్ = మిక్కిలి రమణితో, వచ్చిరి = పోయిరి

తాత్పర్యము :

పాండుడు ఎదురుగా వచ్చి 'ఇది చాల సుదినము, మీరు వచ్చినందువల్ల కలిగే శుభము మా పురానికి ఎప్పుడు కలుగుతుంది, దయచెయ్యండి' అని, ఇద్దరు రాజులూ భద్రజాతి ఏనుగుల మీదనెక్కి వెళ్తు ఉండగా, ఈ స్వాగతోత్సవం చూడడానికి వచ్చిన పౌరులు సందడి చేస్తూనే రాజభటులు అమూకను పక్కకు పంపించి దారి ఏర్పాటు చేస్తున్నారని భావము

విశేషము :

ఆదరాతిశయంతో పాండు డాడిన మాటలలోనే కానున్న కథను సూచించి కవి నాటక విధానము నవలంబించాడు.

నేడుగా సుదినము; మీరురాన్ - మీరు వచ్చుటవల్ల, కలుగు - కలుగనున్న, శోభనము - పెండ్లి, ఎన్నడుగల్గుఁ బ్రోలికిం పదుడన్న అర్థము గూడా ఉన్నది.

దొఱసి అనగా కలిసి అనగా, వారెక్కిన భద్రగజములు ఒకదాని పక్కనే ఒకటి నడుస్తున్నాయన్నమాట

అలంకారము :

స్వభావోక్తి.

రాజపీఠుల నెసఁగ నీరాజనములు,
కటికవా రెచ్చరింప నై కటిక భూమి
వంది జనములు పొగడఁ జెల్వంది మిగులఁ
బురము సొత్తెంచె విజయుఁ డబ్బురము గాఁగ

221

అర్థము :

రాజపీఠులన్, నీరాజనములు = పురములోని కాంతలిచ్చే మంగళహారతులు. ఎసఁగన్ = ఒప్పుచుండగా, కటికవారు = వెండిబెత్తములవారు (వేత్రహస్తులు), నై కటిక భూమిన్ = నమీప (నికట) ప్రదేశమునందు. ఎచ్చరింపఁ = తొలగుడు తొలగుడని హెచ్చరిస్తుండగా, వందిజనములు = భట్టులు, పొగడఁ = స్తోత్రపాఠములు చేయుచుండగా, మిగుల చెల్వు అంది = మిక్కిలి సంతోషమును పొంది, విజయుఁడు = అర్జునుడు, అబ్బురము గాఁగన్ = (చూపరకు) ఆశ్చర్యము కలుగునట్లు, పురముఁ = పట్టణమును, చొత్తెంచెన్ = ప్రవేశించెను.

తాత్పర్యము :

వీధులలో స్త్రీలు హారతులు పట్టుతుండగా, వెండి బెత్తాలవారు జనసంకులాన్ని హెచ్చరిస్తుండగా, భట్లు పొగుడుతుండగా, చాల సంతోషముతో అర్జునుడు రాజధానినగరము ప్రవేశించాడు.

విశేషము :

మలయధ్వజరాజు రాజధాని నగరముపేరు మణిపూరు. దీని ఇప్పటిపేరు మణలూరు.

అలంకారము .

యమకము.

నెట్టుకొని నరునిఁ గనుచోఁ
బట్టణమునగల సమస్త భామల కహహః !
యెట్టి విచిత్రమో : మనసునఁ
బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించె నుమీ.

222

అర్థము :

నెట్టుకొని = ఒకరినొకరు తోసుకొంటూ, నరునిన్ = అర్జునుని, కనుచో = చూచి నప్పుడు, ఆహహః : ఎట్టి విచిత్రమో (కాని), పట్టణమునఁ, కల, సమస్త భామలకుఁ =

అందరు స్త్రీలకూ, మనసున బుట్టినవాడు = మన్మథుడు, మనసుకొ పుట్టించెకా సుమీ = మనసు పుట్టించెను - కోరికలను కలిగించెను సుమా :

తాత్పర్యము :

ఒకరినొకరు తోసుకుంటూ అర్జునుడిని చూచినప్పుడు స్త్రీలందరికీ, ఏమిచిత్రమోగాని, మనసులో పుట్టినవాడు ఆ మనసునే పుట్టించాడని భావము

విశేషము :

విచిత్రమేమంటే, మనసులో పుట్టినవాడు ఆ మనసునే పుట్టించాడు (తండ్రిని బిడ్డడు పుట్టించడము చిత్రము) మనసున బుట్టినవాడు — చిత్తజాడు, మన్మథుడు, మనసు బుట్టించె — కోర్కెలను కలిగించెను అని అర్థం చెప్పుకున్నాము కాబట్టి, దీనిలో చిత్రమూలేదు, విరోధమూ లేదు

స్త్రీలందరికీ 'మోహము' కలిగిందనడం కంటే ఏవేవో 'కోర్కెలు' కలిగాయి అనడము సమంజసము బొచిత్య సూచకం గూడా.

అలంకారము

అతిశయోక్తి - విరోధాభాస

“చక్కదనంబు రూపునఁ బొసంగుటె కాదు, గుణంబులందునుకా
జ క్కదనంబు గల్గు నెఱజాణ, జగంబున నీడులేని నా
చక్కని రూఁతునుం దొఱయఁ జాలిన వాఁ డితఁ డల్లుడైనఁగా
మిక్కిలి కీర్తి గల్గు” నని మెచ్చు మనమ్మున రాజు సారెకున్ 223

అర్థము :

చక్కదనంబు = అందము, రూపునన్ పొసంగుటెకాదు = రూపములో మాత్రముండడం కాదు, గుణంబులందునుకా, జక్కు + అదనంబు = నైర్మల్య అతిశయము, గల్గు, నెఱజాణ = మిక్కిలి సమర్థుడు, జగంబునన్, ఈడులేని = గుణములలోనూ, సౌందర్యములోనూ సాటి లేనట్టి, నాకూఁతునున్ = నాకూతురుని, దొఱయఁచాలినవాడు = పొందుటకు అర్హతగలవాడు, ఇతఁడు, అల్లుడైనకా కా = అల్లుడైన ఎడలనే కదా, మిక్కిలి కీర్తి కల్గెకా, అని రాజు, సారెకుకా = మాటిమాటికిని, మనమ్మునకా మెచ్చుకా = మనసులో మెచ్చుకుంటూ ఉంటాడు.

తాత్పర్యము :

చక్కని రూపము, నిర్మలమైన గుణాలు కలిగిన నమర్దుడు, గుణసౌందర్యాలలో సాటి లేని నాకూతురుని వివాహ మాడడానికి తగినవాడు, ఇతడు నాకు అల్లుడై తేకదా కీర్తికలుగుతుందని మాటిమాటికీ పాండ్యరాజు మెచ్చుకుంటూ ఉంటాడని భావము.

విశేషము :

రూపములోనూ గుణములోనూ సామర్థ్యములోనూ ప్రళంసా పాత్రుడు అద్దనుడు. గుణసౌందర్యాలలో సాటిలేనిది తనకూతురు ఈ ఇద్దరికీ వివాహము చేసినట్లయితేనే కీర్తి కలుగుతుందని నిర్ణయించుకున్నాడు

గుణంబులందును జక్కు అదనంబు అని పదవిభాగము చేసినవారు తిరుపతివారు. గుణంబునందును చక్కదనంబు అని ఎంత చెప్పినా ఈ సొగసురాదు.

కాబట్టి నిఘంటులలో లేకపోయినా, తిరుపతివారి అర్థాన్ని అంగీకరించడం సమంజసము.

అలంకారము

యమకము

అడు గడుగందునున్ మణిపురాధిపుఁ డి ట్లుచితోపచారముల్
కడు నొనరించి యుద్వహన కౌతుక హేతు కళావిశేషమా
విడిదికిఁ దెచ్చి నిల్చి, యతి విస్మయమందఁగ విందు వీడుకో
లుడుగరలుఁ ధనంజయుని యుల్లము రంజిలఁ జేసె నెంతయున్.

అర్థము .

అడుగడుగందునుఁ = ప్రతిక్షణమును అన్నమాట, అడుగుదీసి అడుగువేయు నప్పుడెల్ల, మణిపురాధిపుఁడు = మణిపురపు రాజు, ఇట్లు, ఉచితఉపచారముల్ = తగిన మర్యాదలు, కడున్ = విశేషముగా, ఒనరించి = చేసి, ఉద్వహన కౌతుక హేతు కళావిశేషము ఔ = వివాహాలగురించి ఉత్సాహమును కలిగించే చిత్రశిల్పాది వస్తువులు కల (అనగా అచటి చిత్రశిల్పకళల సింగరము చూస్తే ఎటువంటి వానికైనా పెండ్లి వేడుకల కుతూహలము కలుగు తుందనీ, శృంగార రసప్రధానములగు కళావిశేషములు గలదనీ భావము), విడిదికి = బనకు, తెచ్చి, నిల్చి, అతివిస్మయము = మిక్కిలి ఆశ్చర్యము, అందఁగఁ = చూచినవారు పొందు నట్లు, విందు వీడుకోలు ఉడుగరలుఁ = విందులూ, నెలపు తీసుకోదలూ, కానుకలూ, ధనంజయుని = అర్జునునియొక్క, ఉల్లము = మనసు, రంజిలన్ = సంతోషించునట్లు, ఎంతయుఁ = విశేషముగా, చేసెఁ = నడిపెను.

తాత్పర్యము :

పెండ్లి సరదాలను కలుగజేసే ఆలంకరణలతో ఉన్న విడిదిలో దించి, మంచి ఆతిథ్యముతో అర్జునుడిని తృప్తిపరుస్తున్నాడు, అల్లుడు కావాలన్న కోరికతో.

విశేషము :

పాండుడికి పాండవుడికి ఇద్దరికీ ఉన్న కోరిక ఒక్కటే ఎవరూ బయట పడలేదు. అందుకే రెండు వజ్రలా ఆందోళన.

ధనంజయు డనడానికి కారణము—

ధరణి యెల్ల గెలిచి తగ ధనంబులు గొని
యునికి నే ధనంజయుండ నైతి

భార. వి

ఆశ్వాసాంతపద్యములు¹

సరసాగ్రేసర, వాసరప్రభు తనూజ స్థూలలజ్ఞ, పురం
దరణి దోర్బగ ధురంధరా, భరతశాస్త్ర ప్రౌఢ మార్గైక లా
స్య రసాస్వాదన కోవిదా, శ్రవణభూషా దివ్యరత్న త్విషా
తరణి శ్రీకర గల్లభా, విభవభృత్తంజా పురీ వల్లభా. 225

అర్థము :

సరసాగ్రేసర = రసజ్వలలో శ్రేష్ఠుడా. వాసరప్రభు = దిననాథుడగు సూర్యునియొక్క, తనూజ = కుమారుడగు కర్ణునివలె, స్థూలలజ్ఞ = మహాదాతా, పురందర జిత్ = ఇంద్రుని మించగలిగిన, భోగ = భోగమును, ధురంధర = వహించినవాడా, భరతశాస్త్ర = భరతముని చెప్పిన నాట్యశాస్త్రము నందలి, ప్రౌఢ = మిక్కిలి నేర్పుతో కూడిన, మార్గవీక = మార్గమను పేరుగల ముఖ్యమైన, లాస్య = ప్రీతి నాట్యములోని, రస = సౌగంధ్యము, ఆస్వాదన = అనుభవించుటయందు, కోవిదా = పండితుడా (మార్గలాస్య చమత్కారములను గ్రహించగలిగిన

-
- 1, ఆశ్వాసాంత పద్యాలుగా చేమకూరకవి వ్రాసినవి 9, 10 పద్యాలు మాత్రమే వీటినే విజయ విలాసములోనూ, సారంగధర చరిత్రలోనూ ప్రచురణకర్తలు — ఒక్కొక్క ఆశ్వాసానికి రెండేసి, మూడేసిగా, ఉపయోగించుకున్నారు వీటిని గురించి, ఆశ్వాసాది పద్యాలను గురించి, గద్యాలను గురించి పీఠికలోని నా సమీక్ష చూడమని మనవి.

వాడా), శ్రవణభూషా = చెవిపోగులయందలి, దివ్యరత్న = శ్రేష్ఠమైన మణులయొక్క, త్విషా = కాంతులచేత, తరణీశ్రీ కర = సూర్యశోభను కలిగించుచున్న, గల్ల = చెక్కిళ్ల యొక్క, భా = కాంతికలవాడా (చెవులరవల కాంతులవల్ల సూర్యునివలె ప్రకాశిస్తున్న చెక్కిళ్లు కలవాడా), విభవభృత్ = ఐశ్వర్యమును వహించిన, తంజాపురీ = తంజావూరునకు, వల్లభా = ప్రభువా (రఘునాథనాయకా)

అలంకారము :

ఉల్లేఖము

యాచనక వినుత, వని తా

సేచనక మనోహరాంగ, శృంగార కళా

సూచన, కమ్ర కవి తా

లోచన కందళిత హర్ష లోలుప హృదయా.

226

అర్థము :

యాచనక = అర్థిజనులచేత, వినుత = కీర్తింపబడినవాడా, వనితా = స్త్రీలకు, ఆసేచనక = ఎంత చూచినా తనివి తీరని, మనోహర అంగ = సుందరమైన శరీరముగలవాడా, శృంగార కళా సూచన = శృంగారశాస్త్ర విషయాలు ఏలాగుండవలెనో సూచించ గలిగినవాడా, కమ్ర = మనోహరమైన, కవిత్వ = కవనము గురించి, అలోచన = ఆలోచించుట యందు, కందళిత = చిగిరించు (అతిశయించు). హర్ష = సంతోషమునందు, లోలుప = మిగుల ఆనక్తిగల, హృదయా = మనస్సుగలవాడా (మంచి కవిత్వము గురించి ఆలోచించుటయం దెక్కు దానక్తి గల వాడని భావము)

తోటకము :

అతు లాగమ శాస్త్ర నిరస్త సురే

జ్య, తు లాతిగ విద్వద్దవాప్త శత

క్రతు లాభ, శుభోదయ కారణ ర

త్న తులాపురు షోదిక దాన చణా.

227

అర్థము :

అకుల = సాటిలేని, ఆగమ = వేదముల జ్ఞానమునందున్న, శాస్త్ర = శాస్త్రముల (జ్ఞానము) నందున్న. విరస్త = తిరస్కరింపబడిన, సురేజ్య = దేవగురువగు బృహస్పతిని కలవాడా, (శాస్త్రాగమముల జ్ఞానమందు బృహస్పతిని మించినవాడా), తులాతిగ = ఈడులేని, విద్యత్ = విద్వాంసులచేత, అవాప్త = పొందబడిన, శతక్రతులాభ = (నూరుయజ్ఞములు చేసిన) ఇంద్రుని యొక్క వైభవములు గలవాడా (విద్వాంసులకు ఇంద్ర వైభవముల నిచ్చినవాడా), శుభోదయ కారణ = శుభములు కలుగుటకు హేతువులగు, రత్నతులాపురుష = నవరత్నములతో తులా భారము, అధిక = మొదలైన, దాన = దానములు చేయుటయందు, చణా = నమర్చుడా (రత్నములతో తులతూగి ఆ రత్నములను దానముచేసి శుభములను పొందువాడా అని భావము)

గద్యము

ఇది శ్రీసూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధి సారస్వత సుధాసార జనిత యశోల తాంకూర చేమకూర లక్ష్మణామాత్య తనయ వినయ ధురీణ నకల కలా ప్రవీణాచ్యుతేంద్ర రఘునాథ భూపాల దత్త హస్త ముక్తాకటక విరాజమాన వేంకట కవిరాజ ప్రణీతంబైన విజయవిలాసంబును మహాప్రబంధంబునందు ప్రథమాశ్వాసము.

అర్థము :

ఇది = ఇప్పుడు సమాప్తమయినది, సూర్యనారాయణ (మూర్తియొక్క) వరప్రసాదము వల్ల, లబ్ధి = పొందబడిన, సారస్వత = వాఙ్మయమను, సుధా ఆసార = అమృతపు జడివాన వలన, జనిత = పుట్టించబడిన, యశః = కీర్తియనెడు, లతా అంకూర = తీవ్రమొలకయైనట్టి, చేమకూర (వారి ఇంటి) లక్ష్మణామాత్య = లక్ష్మణమంత్రి, తనయ = కుమారుడును, వినయ ధురీణ = అడకువను వహించినవాడును (అయి), నకల కలా = అన్ని విద్యలయందు, ప్రవీణ = పండితుడున్ను, అచ్యుతేంద్రు కుమారుడును అగు, రఘునాథ భూపాలుని(చేత), దత్త = ఈయబడిన, హస్తముక్తాకటక = ముత్యాల చేతికడియముచేత, విరాజమాన = ప్రకాశించు వాడైన, వేంకటకవిరాజ (అన్న పేరుగల) కవిశ్రేష్ఠునిచే, ప్రణీతంబైన = రచించబడిన, విజయవిలాస = (అర్జునిని లీలలు అను అర్థముగల) విజయవిలాసమనుపేరి, మహాప్రబంధము నందు, ప్రథమాశ్వాసము.

విజయవిలాసము

హృదయోల్లాసము

రెండవ ఆశ్వాసము

శ్రీధుర్య శౌర్య, ధైర్య

ఔధర మూర్ధన్య, యాదిగర్భేశ్వర, వి

ద్యాధిక, వితరణ దీక్ష

రాధాసుత, యచ్యుతేంద్ర రఘునాథనృపా :

1

అర్థము :

శ్రీధుర్య శౌర్య = సంపదను వహించునట్టి పరాక్రమము కలవాడా, ధైర్య...ర్ధన్య — ధైర్య (మునందు), ఔధర = పర్వతముల, మూర్ధన్య = శ్రేష్ఠుడా (మేరువువంటివాడా), ఆది గర్భేశ్వర = తల్లి గర్భములో ఉన్నదిమొదలు ఐశ్వర్యము కలవాడా, విద్యాధిక = విద్యలలో అధికుడా, వితరణదీక్ష = దానముచేయు విషయందు, రాధాసుత = రాధ కొడుకగు కర్ణునివంటి వాడా, అచ్యుతేంద్ర (కుమారుడభగ) రఘునాథరాజా.

విశేషము :

మేరుపర్వతము ఎటువంటి పరిస్థితులలోనూ చలించదు కాబట్టి ధైర్యము కలవారికి ఉపమానమయింది 'మేరునగసమానధీరా' అని కవులు రాజులను పొగుడుతుంటారు.

ఈ పద్యాన్ని కొందరు పరిష్కర్తలు మొదటి ఆశ్వాసారంభమున, కొందరు మూడో ఆశ్వాసారంభమున చూపించారు దీనినే సారంగధర చరిత్రలో కూడా ఆశ్వాసాది పద్యముగా ప్రచురించారు.

పాతాంతరము :

. . . గర్భేశ్వర, వి
ద్యాధికజాల వశంవద
రాధానుత యచ్యుతేంద్ర

— నోరివారు.

“వేద్యాధికజాల వశంవద = విద్యలచేత అధికులయిన పండిత బృందమునకు స్వాధీనమయినవాడ : రాధా నుత = కాంతిచేత కొనియాడబడుచున్నవాడ : (లేక) రాధయను సంగనా మణిచేత కొనియాడబడుచున్నవాడ :” అని అర్థము వ్రాశారు.

అలంకారము .

ఉల్లేఖము, అతిశయోక్తి, రూపకము.

అవధరింపుము కథాకర్ణ నాతివేల
హర్షులైనట్టి దివ్య మహర్షులకునుఁ
దత సమస్త పురాణ కథా శతాంగ
సూతుఁడై విలసిల్లెడు సూతుఁ డనియె.

2

అర్థము :

అవధరింపుము = (రఘునాథరాజు) చిత్తగించు, కథా ఆకర్ణన = కథలను వినుటయందు, అతివేల = మేరమీరుతున్న, హర్షులు = సంతోషముకలవారు, ఐన = అయినట్టి, దివ్యమహర్షులకు, తత = విస్తీర్ణమైన, సమస్త = అన్ని విధాలయిన, పురాణకథా = పురాణ కథలన్న, శతాంగ = రథమునకు, సూతుఁడు ఐ = సారథి అయి, విలసిల్లెడు = ఒప్పుచున్న, సూతుఁడు = సూతమహర్షి, అనియెన్ = ఈక్రింది విధముగా చెప్పెను .

కౌత్సర్యము :

కథలు విని ఎక్కువగా సంతోషించే మహర్షులకు పురాణ కథలన్న రీతిగానికీ సారథి అయిన సూతమహర్షి ఈలాగు చెప్పెనని భావము.

పాతాంతరము :

ఈ పద్యానికి బదులు కొందరు పరిష్కర్తలు “అవధరింపుము నైమిశారణ్య వాసులగు మహామునులకు రౌమహర్షణి యిట్లనియె” అన్న వచనము మాత్రము ప్రచురించారు.

అలంకారము :

రూపకము, యమకము

ఆ చెలువంపు రాకొమరుఁ డంత వయస్కునిఁ జూచి యింపుతో
 “నీ చతురత్వ మీ వినయ మీ యుచితజ్ఞత యెందు నేనియుఁ
 జూచితె ? మైత్రికిం దగిన చోటుగు, శోభనపుం బ్రసంగముఁ
 సూచనఁ జేసి రాజు మదిచొ పెఱుఁగఁ వలదా విశారదా ?”

3

అర్థము :

ఆ చెలువంపు రాకొమరుఁడు = అందగాడయిన ఆ అర్జునుడు, వయస్కుని = చెలి
 కానివి, ఇంపుతో = ప్రీతితో, చూచి, విశారదా = ఈ చతురత్వము = (మలయధ్వజ మహా
 రాజు కనబరుస్తున్న) ఈ నేర్పు, ఈ వినయమూ, ఈ ఉచితజ్ఞత = తగినదానిని గ్రహించే
 ఈ వివేకమూ, ఎందు నేనియు = ఎక్కడైనా, చూచితె = చూచావా ? మైత్రికి = స్నేహ
 నికి (వియ్యానికి అనే అభిప్రాయము), తగినచోటు = తగినవాడు, అగుఁ, శోభనపుం బ్రసం
 గము = శుభకరమయిన సంభాషణను (వివాహ సంబంధమయిన మాటలు అని భావము),
 సూచనచేసి = తెలియపరిచి - సంభాషణలో సూచనగా అందించి, రాజు = మలయధ్వజరాజు
 యొక్క, మది చొప్పు = మనసున్న తీరును (అభిప్రాయాన్ని), ఎఱుఁగఁ వలదా = తెలుసు
 కోవగం మంచిదికాదా ?

తాత్పర్యము :

మొదటి ఆశ్వాసాంతములో కవి చెప్పిన ప్రకారము మలయధ్వజరాజు మహా అదరగౌర
 వాలతో ఆతిథ్యము ఇస్తూ ఉండడం చూచి అర్జునుడు, “విశారదా, ఈ రాజు కనబరుస్తున్న
 గౌరవమర్యాదలు ఎక్కడైనా చూచావా ? స్నేహం చేయడానికి తగినవాడు అయినా, అతని
 ఉద్దేశము ఎలాగుందో, సంభాషణలో వాచాగా కాక సూచనచేసి, తెలుసుకోవడం మంచిదికాదా”
 అని అంటాడు.

విశేషము :

అర్జును డింకా మైత్రి (స్నేహము) అనే అంటున్నాడు. అందుచేత ‘శోభనపుం బ్రసం
 గము’ అన్నదానికి ‘శుభకరిమైన సంభాషణ’ అని మనము గూడ అవహేళ (భావగోపనము)
 సాటించడము న్యాయము

‘సూచనచేసి...ఎఱుగఁగఁ వలదా’ అన్నాడు అర్జునుడు ఒకవేళ మలయధ్వజుడి అభిప్రాయం వేరుగా ఉండి, అతడు ఏకారణం వల్ల నైనా కాదంటే, తమకు అడిగి లేదనిపించుకున్న అవమానము లేకుండా ఉండడానికే

పాఠాంతరము

‘రాజు మదిచొప్పెఱుగఁగఁ వలదా’ అనడానికి బదులు తిరుపతివారు, ‘రాజు మదిసొంపెఱుగఁగఁ వలదా’ అన్నారు

అలంకారము :

కావ్యలింగ

అనినఁ “మీ మదిలోఁ దలంచినది మేలొ, నిర్ధ సంగల్పు లీ”
రని, యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్లె వ్యయంఁడఁగాఁ బోయి, యాయన ‘రారమ్మ’ని గౌరవించి సుముఖుండై ‘రాజుగా రిప్పు డే
మనినా ? రెయ్యవి వార్త’లంచుఁ బయిపై నానక్రితోఁ బల్కుఁగన్. 4

అర్థము :

అనినఁ = అర్జును డాలాగు చెప్పగా, (విశారదుడు) “మీ మదిలోఁ తలంచినది, మేలు ఔన్ = శుభమవుతుంది, ఈరు = మీరు, నిర్ధసంగల్పులు = తలపెట్టిన కార్యాలు తప్పక ఫిద్దిస్తాయి”, అని, ఆవేళనె = ఆరోజే, చిత్రవాహనుఁడు = మలయధ్వజరాజు (అతనిపేరు చిత్రవాహనుడు), కొల్లె ప ఉండఁగా = సభచేస్తుండగా, పోయి, ఆయన = ఆరాజు, సుముఖుండై = సంతోషముతో, రారమ్మని = రండి రండి అని, గౌరవించి = మర్యాదచేసి, ‘(మీ) రాజుగారు, ఇప్పుడు ఏమనినారు? రెయ్యవి వార్తలు = విశేషాలేమిటి’ అంచుఁ, పయిపైన్ = చాల ఎక్కువ, ఆనక్రితోఁ = అభిలాషతో, పల్కుఁగన్ = చెప్పగా .. తరువాతికన్వయము.

తాత్పర్యము :

అనగా విశారదుడు ‘మీరాలోచించినది బాగుంది. మీరు తలపెట్టిన కార్యం తప్పకుండా జరిగితీరుతుంది’ అని అర్జునుడితో చెప్పి, ఆ వేళనే మలయధ్వజుడిని చూడడానికి వెళ్ళాడు ఆ రాజు ఎంతో సంతోషముతో రమ్మని గౌరవించి ‘మీరాజుగారేమన్నారు ? విశేషాలేమిటి ?’ అని విశారదుడి నడిగాడు.

విశేషము

అనుకున్న కార్యం తప్పకుండా నెరవేరే లక్షణము జాతకరీత్యా. లేక అదృష్టవశాత్తు. కలవారిని సిద్ధసంకల్పలు అంటారు ఈలాంటిదే 'సంకల్పసిద్ధులు'

మలయధ్వజ రాజుకి చిత్రవాహనుడు అన్న పేరుందన్నమాట. చిత్రమయిన గుర్రాలు గలవాడు అని అర్థము. అందుచేతనే కాబోలు అర్జున చిత్రాంగదలకు పుట్టిన కుమారుడికి బ్రతువాహనుడు అన్న పేరు పెట్టారు

తనకు రాజు చూపిన గౌరవదరణలను బట్టి, అర్జునుడిని గురించి కనబరుస్తున్న గొప్ప ఆసక్తినిబట్టి, విశారదుడు చిత్రవాహనుడి 'మది చొప్పు' గ్రహించే ఉంటాడని చెప్పాలి.

పారాంతరము :

1 వ చరణంలో 'తలంచినది మేలొ' అనడానికి బదులు తిరుపతివారు 'తలంచినపుడే యొ' అన్నారు

“అవనితలేంద్ర, మావిభుని హర్ష మదేమని విన్నవెంతు : సం
స్తవ మొనరించి రింతవడి సామిచరిత్రమె జే౧ నోళ్ళ, న
ర్ణవపతితోడ బాంధవ మొనర్చిన మాధవు లీల వారు బాం
ధవ మొనరింపఁ జిత్తమిడినారు గుణాంబుధు లీరు గావునన్ ” 5

అర్థము :

అవనితల ఇంద్ర = భూమీశ్వరా, మా విభుని హర్షము = మారాజుగారి సంతోషము. అది ఏమని విన్నవెంతు = ఇంత అని మనవి చెయ్యడానికి వీలుకాదు, ఇంతవడిన్ = ఇంత వరకు - నేను తమ దగ్గరకు వచ్చినంతవరకు, సామిచరిత్రమె = ప్రభువులయిన మీ విషయమే, వేయినోళ్ళ = మిక్కిలి విశేషముగ - వేయినోరులతోవలె, సం స్తవము ఒనరించిరి = ప్రశంస చేశారు, అర్ణవపతితోడన్ = సముద్రాల ప్రభువైన క్షీరసముద్రముతో, బాంధవము ఒనర్చిన = బంధుత్వముచేసిన - చుట్టరికము చేసిన, మాధవులీల = లక్ష్మీనాథుడైన విష్ణువు వలెనే, వారు = అర్జునుడు, ఈరు = తమరు, గుణ అంబుధులు కావునన్ = మంచిగుణాల సముద్రులు కాబట్టి, బాంధవము ఒనరింపన్ = (మీతో) సంబంధము చేయడానికి, చిత్తమిడి నారు = తలంచారు

తాత్పర్యము :

మహారాజా, మా ప్రభువుగారి సంతోషమేమని చెప్పగలను. నేను తమ దగ్గరకు వచ్చి సంతవరకు వారు మీ ప్రశంసే చేశారు పాలసముద్రముతో చుట్టరికముచేసిన లక్ష్మీనాథుడి లాగానే, మీరు గుణసముద్రులు కాబట్టి, మీతో సంబంధము చేయాలని మా ప్రభువు తలచారు.

విశేషము :

'ఇంతవరకు మీ ప్రశంసే విశేషంగా అర్జునుడు చేశాడన్న' మాటలు సత్యములయే ఉండాలి ఎందుచేతనంటే అర్జునుడికి చిత్రాంగదను చూచినది మొదలు ఆమెను గురించిన ఆలోచన తప్ప మరొక పనిలేదని పైని చెప్పిన పద్యాలనుబట్టి తేటపడ్డది.

క్షీరసముద్ర సంబంధమున విష్ణువును మాధవుడనడం (మా = లక్ష్మి, ధవుడు = భర్త) ఉద్దేశపూర్వకము. క్షీరసముద్రము తన కూతురైన లక్ష్మి నిచ్చినట్లు మీరు (గుణసముద్రులు), మీ కూతురు చిత్రాంగద నిచ్చి పెండ్లి చెయ్యాలని సూచన

అర్జునుడు — (మా = మా అందరికీ, ధవుడు = ప్రభువు) కాబట్టి మాధవుడే అని చమత్కారము.

అర్జునుడు 'సూచన చేసి రాజు మదిచొప్పెఱుగన్ వలదా విశారదా' అని (శివ పద్యములో) అన్నాడు. కాని, ఈ పద్యములో విశారదుడు సూచనా గీచనా లేకుండా సరాసరి 'నారు బాంధవ మొనరింపఁ జిత్తమిడినారు' అని చెప్పాడు కాని విశారదుడు 'హావభావ పరిణామవిదుడు' (అవులిస్తే పేవులు లెక్కపెట్టగల నేర్పరి) ఇంతకుముందే ఆ రాజు మదిచొప్పు బాగా అవగాహన చేసుకున్నాడు. కాబట్టి తనకున్న సమ్మతముతో సూటిగా చెప్పాడని భావించాలి

నా విని సంతోషము మది

నావిర్భవ మంద 'నా మహారాజునకు'

దేవేరిగ నా కన్యం

బావన గుణ నీయఁ గనుట భాగ్యము గాదే !'

6

అర్థము :

నాన్ = అని చెప్పగా, విని, మదిన్ = మనసున, సంతోషము, అవిర్భవము అందన్ = పుట్టగా, 'ఆ మహారాజునకున్, దేవేరిగన్ = భార్యగా, పావనగుణన్ = పవిత్రమైన గుణాలుగల, నాకన్యన్ = నాకూతురిని, ఈయన్ కనుట = ఇవ్వగలుగుట, భాగ్యము కాదే ! = నిశ్చయముగ భాగ్యమే.'

తాత్పర్యము :

వికారదుడి మాటలకు రాజు సంతోషించి, 'అటువంటి మహారాజుకు ఇటువంటి పవిత్ర గుణాలుగల నా కూతురు నివ్వజాలడం నిజంగా భాగ్యమే' అన్నాడు.

విశేషము :

కన్యాదానము చేయడమే ఒక భాగ్యమంటారు చిత్రాంగద వంటి పావన గుణాలుగల కన్యను, అర్జునుడివంటి మహారాజుకి కన్యాదానము చేయడం మహాభాగ్య మనాలి కదా.

ఈయన్ కనుట .- 'దేవేరిగా ఇచ్చుట కొరకు కూతురుగా (కడుపున) కనడం భాగ్యము గాదే' అని చిన్న చమత్కారము గూడా ఉంది — ఈలాంటి అదృష్టం గల కూతురుని కనడం భాగ్యమని.

పాఠాంతరము :

చివరి చరణమునకు బదులు 'పావన గుణధన్య నీయ భాగ్యముగాదే' అన్న పాఠము ఉంది. దీనిలో కన్య-ధన్య అని అనుప్రాస ఉంటుంది. కాని 'కనుట' లోని చమత్కారము పోతుంది.

కల దొకమాటఁ దెల్పుఁగల కార్యము: తొల్లి ప్రభాకరుండు నాఁ
గలఁ డొకఁ డన్మదీయ కులకర్త; యతం డనపత్యుడై యచం
చల మతి శంకరుం గుఱిచి చాలఁ దపం బొనరింప, సంతటక
'కలుగుఁ గుమారుఁ డొక్కొక్కఁడుగా' నని యిచ్చె వరంబు వేడుకన్.7

అర్థము :

ఒకమాటక = సూక్ష్మంగా, తెల్పుగల కార్యము కలదు (చిన్నపని ఒకటి ఉందని భావము), తొల్లి = పూర్వము, ప్రభాకరుండు నాన్ = ప్రభాకరుడన్న పేరుతో, అన్మదీయ = మాయొక్క, కులకర్త = మూలపురుషుడు, కలఁడు = ఉండేవాడు, అతఁడు, అనపత్యుడై = బిడ్డలులేనివాడై, అచంచల మతిక = నిశ్చలమైన మనస్సుతో, శంకరున్ గుఱిచి = ఈశ్వరుడిని గురించి, చాలక, తపంబు ఒనరింపగా, అంతటక = అప్పుడు, 'కుమారుండు, ఒక్కొక్కఁడుగా' = ఒక్కొక్కతరమునకు ఒక్కొక్కడుగా కొడుకు, కలుగును = పుట్టును గాక', అని, వేడుకక = సంతోషముతో, (పా: వేడగాన్ = కోరగా), వరంబుక, ఇచ్చెక.

తాత్పర్యము :

విశారదా, ఒక చిన్న విషయం ప్రభాకరుడన్న మా మూలపురుషుడికి పిల్లలు లేక పోతే, ఈశ్వరుడిని గురించి చాల తపస్సు చేశాడు. ఈశ్వరు డనుగ్రహించి 'మీ వంశములో ఒక్కొక్క తరానికి ఒక్కొక్క కొడుకు మాత్రము పుడుతుంటాడ'ని వరమిచ్చాడు.

అంగజ హరుని ప్రసాదము

నం గలుగుచువచ్చె సుతుఁడు నాఁ డాదిగ మా

వంగడమున ; నది యిప్పుడు

వెంగడమై కూఁతు రుద్భవించెను నాకున్.

8

అర్థము :

అంగజ హరుని = (మన్మథుని భన్మముచేసిన) ఈశ్వరుడి, ప్రసాదమునన్ = అనుగ్రహముచేత, నాఁడు అదిగఁ = ఆనాటి మొదలు, మా వంగడమునఁ = మా వంశములో, సుతుఁడు = కుమారుడు, కలుగుచు వచ్చెఁ = తప్పకుండా పుడుతూ వచ్చాడు, అది = ఆ మర్యాద, ఇప్పుడు = నా కాలములో, వెంగడమై = విపరీతమయి, నాకుఁ, కూఁతురు, ఉద్భవించెఁ = పుట్టెను.

తాత్పర్యము :

అప్పటినుంచి ఆలాగే తరానికొక కొడుకు పుడుతూ ఉండేవాడు. నా కాలంలోనే విపరీతంగా నాకు కూతురు కలిగింది అని మలయధ్వజుడు చెప్పుతున్నాడు.

ఆ దుహితఁ గుమారుని మ

ర్యాదగఁ జూచికొని యుండు; నా కన్నియకుఁ

ప్రాదుర్భవించు వానిఁ

నాదు కులంబునకు వలయు నాఘనిఁ జేయన్.

9

అర్థము :

ఆ దుహితఁ = ఆ కూతురుని, కుమారుని మర్యాదన్ = కుమారుడికి మారుగా — కుమారుని వలెనే, చూచికొని ఉండుఁ = పెంచుకుంటున్నాను, ఆ కన్నియకుఁ, ప్రాదుర్భవించు వానిన్ = పుట్టినవాడిని, నాదు, కులంబునకున్, నాఘని = ప్రభువుగా, చేయఁ = చేయవలసి ఉంది.

తాత్పర్యము :

ఆ కూతురుని కొడుకు లాగే పెంచుకుంటూ ఉన్నాను. ఆమెకు పుట్టిన కొడుకును మా వంశ ప్రభువుగా చేయవలసి ఉంది.

కాదన రా దీకార్యము

జాదులును బ్రసాద మౌ విశారద నాకుఁ ;

నాదు హితం బొనఁగూరిచి

నా దుహితం బెండ్లిసేయు నరనాథునకున్

10

అర్థము :

విశారదా, ఈ కార్యము, కాదనరాదు = సరికాదని గాని, జరగరాదనిదని గాని అనరాదు (ఏలాగునైనా జరిగించవలసినదే అని భావము), నాకుఁ (ఇది), జాదులునుఁ బ్రసాదము టెఁ = రెండు విధాల ఆదరించదగిన విషయము, నాదు హితంబు = నా మేలును, ఒనఁ గూరిచి = సమకూర్చి, నా దుహితఁ = నా కూతురుని, నరనాథునకున్ = మీ రాజుగారికి (అర్జునుడికి), పెండ్లిచేయు = వివాహము జరిగించు.

తాత్పర్యము :

విశారదా, ఇది తప్పక నెరవేర్చవలసిన కార్యము. ఇది నాకు రెండు విధాల ఉపకరిస్తుంది. నా కూతురుని మీ రాజుగారికి వివాహము జరిగించి నా కుపకారము చెయ్యి అని భావము.

విశేషము :

దేవాలయాలలో అర్చనాదులకు ఉపయోగించిన వస్త్రం, విభూతి, కుంకుమము మొదలైన వాటిని దేవదర్శనము కోసం వెళ్ళినవారికి 'ప్రసాదము'గా ఇస్తుంటారు. అలాగు ఇచ్చిన ప్రసాదము ఇంత విభూతో, బిల్వవస్త్రమో, తులసిదళమో కాక జాజిపూవు లయినట్లయితే, పుణ్యానికి పుణ్యమూ, సువాసనకు సువాసన కలిగిస్తూ రెండు విధాల ఆదరణీయంగా ఉంటుంది.

ఇక్కడ మలయధ్వజాడు కోరిన కార్యము . 1. కూతురికి తగిన సంబంధము లభించడమూ 2. వంశానికి వారసుడు దొరకడమూ, ఈ రెండు విధాలా ఉపకరిస్తుందని భావము.

అలంకారము :

యమకము.

అని యతనిఁ బంచె, నా మాట కర్జునుండు
సమ్మతించె. ముహూర్త నిశ్చయము నయ్యె ;
హితుఁ డన విశారదుఁడె గాక యెందుఁ గలరె
కోర్కి వెలయంగ దొరఁ బెండ్లికొడుకుఁ జేసె.

11

అర్థము :

అని = మలయధ్వజు డా మాటలు చెప్పి, అతనిన్ = విశారదుడిని. పంచెన్ = పంపించాడు, ఆ మాటకు, అర్జునుండు, సమ్మతించెన్, ముహూర్త నిశ్చయము = వివాహ ముహూర్తం నిశ్చయించడము, అయ్యెన్ = జరిగింది. హితుఁడనన్ = స్నేహితుడంటే, విశారదుఁడె కాక, (ఇతరులు) ఎందునున్ కలరె? = ఎక్కడయినా ఉన్నారా? కోర్కి వెలయంగన్ = కోరికలు ఈడేరినట్లు, దొరన్ = తన ప్రభువును, పెండ్లికొడుకు(ను). చేసెన్.

విశేషము :

అటు అర్జునుడికి ఇటు మలయధ్వజుడికి ఉన్న తహతహకు అనుగుణంగా ఈ పద్యములో కథాగమనం పరుగెత్తడం చమత్కారము.

కోర్కివెలయంగ-ఇక్కడ ఉభయ పక్షాలలోనూ కోర్కెలున్నాయి కాబట్టి, 'కోరికలు' అని అర్థం చెప్పుకున్నాము.

అలంకారము :

కావ్యలింగ.

సుత్రామ నిభుఁడు పాండ్య ధ
రిత్రీ విభుఁ డాన తీయ, శృంగార కళా
చిత్రాంగద యుత యగు నా
చిత్రాంగదఁ బెండ్లి కూతుఁ జేసిరి కాంతల్.

12

అర్థము :

సుత్రామ నిభుఁడు = ఇంద్రునితో సమానమైన, పాండ్య ధరిత్రీవిభుఁడు = పాండ్యరాజు, అనతి ఈయన్ = అజ్ఞ ఇవ్వగా, శృంగార = అందమైన, కళా = పనితనమువల్ల, చిత్ర = అద్భుతంగా ఉన్న, అంగదయుత అగు = కాలి అందెలతో ఉన్న, ఆ చిత్రాంగదన్, కాంతల్ = చెలికత్తెలు, పెండ్లి కూతున్ = పెండ్లి కూతురుగా, చేసిరి = అలంకరించారు.

తాత్పర్యము :

రాజాగారి ఆజ్ఞ ప్రకారము చెలికత్తెలు అందమైన కాలి అందెలు కల చిత్రాంగదను పెండ్లి కూతురుగా అలంకరించారు.

విశేషము :

మలయద్వజాడిని ఇక్కడ సుత్రామనిభుడు (= ఇంద్రునితో సమానుడు) అనడం చాల భావగర్భితంగా ఉంది. చూడండి

వరుడు, అర్జునుడు, ఇంద్రుడి కొడుకు వధువు ఈ ఇంద్రసమానుడి కూతురు. ఉభయ పక్షాలకు సమానస్థాయి ఏర్పడ్డది. వివాహంగాని, వివాదంగాని, సమానుల మధ్య నయితేనే శోభిస్తుందంటారు ఆ శోభ ఈ వివాహానికి కలుగుతుందని నమ్మకము.

అంగద అంటే భుజకీర్తి-జాహుపురి అని అర్థము కూడా ఉంది. పూర్వ వ్యాఖ్యాతలు ఆ అర్థాన్నే చెప్పారు కాని 2-16వ పద్యములో ఈ కవే చిత్రాంగదను 'పెండ్లి కూతురును వచ్చె రణచరణాంగదంబులఁ' అన్నాడు. అక్కడ కాలి అందెలని చెప్పి ఇక్కడ భుజకీర్తి అనడం ధర్మమా :

అలంకారము :

యమకము, పరికరము.

గరిత లలంకృతి సేయఁగ

గరువపు మురు వపుడు హెచ్చి కన్నియ తనరెఁ;

బరిణయపుఁ గై సేతల

నరపతి యొఱ పతికయిల్లు నటనఁ జెలంగెన్.

13

అర్థము :

గరితలు = స్త్రీలు - చెలికత్తెలు, అలంకృతి సేయఁగన్ = అలంకరించగా, గరువపు మురువు = (సహజంగా ఉన్న) విశేష సౌందర్యము, అపుడు, హెచ్చి = (మరికొంత) ఆధిక మయి, కన్నియ = చిత్రాంగద, తనరెఁ = ఒప్పెను, పరిణయపు = వివాహ సమయమందలి, కై సేతలఁ = అలంకరణలతో, నరపతి = అర్జునుడి, ఒఱపు = అందము, అతికయిల్లు నటనఁ = ఎక్కువయిన విధముగా, చెలంగెఁ = ఉండెను.

తన వంశంపు నృపాలు పెండ్లిఁ గను తాత్పర్యంబునఁ వచ్చెనో
యనఁ జంద్రుం డలరెఁ; గిరీటి సుముఖుండై యంతఁ గైసేసి తె
చ్చిన భద్రభము నెక్కి రీవిమెయి వచ్చెఁ బాండ్యభూపాలు లో
చనముల్ చల్లఁగఁ గ్రొత్త ముత్తియపు సేనల్ జవ్వనుల్ నల్లగన్

అర్థము :

తనవంశంపు = తాను మూలపురుషుడుగా ఉన్న (చంద్ర) వంశమున పుట్టిన, నృపాలు
= రాజుయొక్క, పెండ్లిఁ, కను తాత్పర్యంబునఁ = చూడాలన్న ఆసక్తితో, వచ్చెనో =
వచ్చాడు కాబోలు, అనఁ = అనడానికి తగినట్లు, చంద్రుఁడు అలరెఁ = చంద్రుడు ప్రకాశం
చాడు (చంద్రు డుదయించా డన్నమాట) కిరీటి = అర్జునుడు, అంతఁ = అప్పుడు, సుము
ఖుండై = సంతోషించినవాడై, కైసేసి తెచ్చిన = బాగుగా అలంకరించి తీసుకొని వచ్చిన,
భద్ర భమున్ = భద్రజాతి ఏనుగును, ఎక్కి, రీవి మెయిఁ = మంచి రాజరీతితో, పాండ్య
భూపాలు(ని).లోచనముల్ చల్లఁగఁ = కన్నుల పండుగయినట్లున్ను, జవ్వనుల్ = యువకులు,
క్రొత్తముత్తియపు సేనల్ = మంచికాంతిగల ముత్యాలను అక్షతలుచేసి, చల్లఁగన్ = చల్ల
చుండగానున్ను, వచ్చెన్ = విడిది ఇంటినుంచి నగరులోనికి వచ్చాడు.

తాత్పర్యము :

చంద్రుడు తన వంశములోని రాజు వివాహము చూడాలన్న ఆసక్తితో వచ్చాడా అన్నట్లు
ప్రకాశించాడు. అప్పుడు మావటీడు అలంకరించి తెచ్చిన ఏనుగు మీద సంతోషముతో ఎక్కి,
అర్జునుడు రీతితో రావడం చూచి పొండ్కుడి కళ్ళుచల్లబడ్డాయి; యౌవనవతులు కాంతిగల
ముత్యాలను అక్షతలుగా అర్జునుడిమీద చల్లారు.

విశేషము :

అర్జునుడు చంద్రవంశములోని రాజకుమారుడు.

కిరీటి అన్నపేరు రావడానికి కారణము ఇంద్రు డిచ్చిన కిరీటము యుద్ధములలో అర్జు
నుడి తలమీద సూర్యకాంతితో ప్రకాశిస్తుంటుంది కాబట్టి కిరీటి అన్నారు

తాజాగా పట్టిన ముత్యాలకు మంచికాంతి ఎక్కువంటారు. ముత్యం పాతపడుతున్న
కొద్దీ (నీరు) కాంతి తగ్గుతూ ఉంటుందంటారు పాండ్యరాజు సముద్రప్రాంతపు రాజు కాబట్టి
ఈ వివాహంకోసం కొత్తగా (కుత్తులను) ముత్యపు పీతలను పట్టించి ముత్యాలు తీయించి
ఉండవచ్చును.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, యమకము.

నలుగడ హృద్య వాద్య నటనం బొలయం, గపురంపు టారతుల్
వెలయ, ద్విజశ్రుతుల్ చెలంగ, విప్రవధూ శుభ గాన లీల శో
భిలంగ, వివాహ వేదికకుఁ పెండ్లికుమారుఁడు వచ్చెనిట్టు, లా
వల, నల పెండ్లికూఁతురును వచ్చె రణ చ్చర జాంగదంబులన్. 15

అర్థము :

నలుగడక = అన్ని దిక్కులయందును, హృద్య = మనోహరమైన, వాద్య = మంగళ
వాద్యాలతో కూడిన, నటనంబు = నాట్యములు, ఒలయక = జరుగుతుండగా, కపురంపు అరతుల్
= కర్పూర హారతులు, వెలయక = ప్రకాశిస్తుండగా, ద్విజశ్రుతుల్ = బ్రాహ్మణుల వేద
పాఠాలు, చెలంగక = నడుస్తుండగా, విప్రవధూ = బ్రాహ్మణ ముత్తైదువల, శుభగాన = పెండ్లి
పాటలయొక్క, లీల = విలాసము, శోభిలంగక = రంజిల్లుతుండగా, ఇట్టులు = ఈ (వెలుపలి)
దిక్కునుంచి, వివాహ వేదికకుక = పెండ్లితిన్నె దగ్గరకు, పెండ్లికుమారుఁడు, వచ్చెన్,
అవలన్ = అదిక్కు (అంతఃపురము) నుంచి, రణత్ = ధ్వనిస్తున్న, చరణ ఆంగదంబులక =
కాలి అందియలతో, పెండ్లి కూతురును, వచ్చెన్.

తాత్పర్యము :

అన్ని దిక్కులందు మంగళవాద్యాలూ, నాట్యాలూ కర్పూరహారతులూ, బ్రాహ్మణుల
వేదపఠనలూ, బ్రాహ్మణ స్త్రీల పెండ్లిపాటలూ నడుస్తుండగా పెండ్లికొడుకు, విడిదినుంచి పెళ్లి
తిన్నె దగ్గరకు వచ్చాడు, పెండ్లి కూతురుగూడ అంతఃపురమునుంచి, కాలి అందెలు ధ్వని
చేస్తుండగా, అక్కడికి వచ్చిందని భావము.

విశేషము :

కాలయాపన చేయకుండా ఈ పద్యములో పెళ్లి సందడంతా కనబరిచాడు కవి.

ఆంగదము అంటే కేయారము. భుజకీర్తి అని నిమంబులలో అర్థముంది. అందుచేతనే
పై 12 వ పద్యములో 'శృంగారకా చిత్రాంగద' అన్న సమాసములో ఆంగదములు అంటే
భుజకీర్తులు అనే వ్యాఖ్యానించారు. స్త్రీలకు భుజకీర్తులంటే కొంచెం అసాధారణంగా కవి
పిస్తుంది, కవి ఉద్దేశము అది కాదేమో అనిపిస్తుంది

ఈ పద్యములో కవి మన సందేహాన్ని తీర్చాడు ; 'రణచ్ఛరజాంగదంబులక' అన్నాడు.
ఈ ఆంగదములు కాళ్ళ అభరణాలని తేల్చాడు ఇక్కడ కాళ్ళ నగలని, అక్కడ బుజాల
నగలని చెప్పడము వ్యర్థప్రయాస అవుతుంది.

మరొక్క విషయము : ఉత్తరదేశంలో మార్వాడీ గుజరాతీ స్త్రీలు కాళ్ళ అందెలలో
లోహపు ముక్కలు ఉంచడంవల్ల వాళ్ళ నడుస్తున్నప్పుడు చక్కని ధ్వని వినిపిస్తుంటుంది.

అందుకే ఆ కాలి నగలకు 'మంజీరములు' (= మనోహరంగా ధ్వనిచేయునవి) అన్న పేరు ఉన్నది.

ఆ విధంగానే పూర్వము పాండ్యదేశములో గూడా అటువంటి నగలుండేవి. వాటిని 'సిలంబు' అనేవాడు ఆ సిలంబు ప్రధాన కథావిషయంగా ఉన్న పురాతన కావ్యానికి 'సేలప్పదికారము' అని పేరు అనాటి ప్రభువులు ఆ కాలములో ఈ మంజీరాలు ధ్వనిచేస్తూ ఉండడానికి ముత్యాలూ, కెంపులూ మొదలైన రత్నాలనే లోపల ఉంచే వారట.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి

పంకేజాతములన్ దినంతు లడచున్ బాలామణి పాదముల్ ;
పంకల్ దీర్చు మనోజ సాయకములన్ వాల్చాపు ; లేణాంకునిన్
శంకల్నేయు మొగంబు; జక్కవకవన్ జక్కట్లు దిద్దున్ గుచా
హంకారంబు ; మదాళిమాలికల నూటాడించు వేణీ రుచుల్. 16

ఇది చాల చక్కని పద్యము. పదప్రయోగ సారస్యముతోపాటు ప్రసన్నార్థము, గంభీరార్థము మేళవించి కవి ఈ పద్యరచన సాగించాడు. దీనిలో కవి వ్రాసిన వాక్యములు ఐదు :

1. బాలామణి పాదముల్ పంకేజాతములన్ దినంతులడచున్.
2. వాల్చాపులు మనోజ సాయకములన్ పంకల్ దీర్చున్
3. మొగంబు ఏణాంకునిన్ శంకల్నేయున్.
4. గుచాహంకారంబు జక్కవకవన్ చక్కట్లు దిద్దున్.
5. వేణీరుచుల్ మదాళి మాలికల నూటాడించున్.

అన్నీ సాధారణముగా కవులు ఉపయోగించే ఉపమానాలే, ఈ ఉపమానాల నన్నిటినీ కవి ఈ పద్యములో తిరస్కరించాడు.

అర్థము :

1. కన్యక పాదములు తామరలను ఏవగించును. 2. చూపులు మన్మథ బాణములను తిన్నగా చేయును. 3. మొగము చంద్రుని తప్పు పట్టును. 4. స్తనముల పొంకము జక్కవ జంటలకు బుద్ధులు చెప్పును. 5 తలవెండ్రుకలు తుమ్మెద బాదలను ఊపివేయును. అని తిరస్కార భావము ప్రకటించాడు కవి.

అంత మాత్రపు అర్థంతో పాఠకులు కాని, కవి కాని సంతృప్తి పడడానికి వీలులేదు. ఈ పద్యంలో తిరస్కార వాక్యములు (దీనంతులడచు, వంకలు దిద్దు మొ) ఉపమానముల పేరులు (పంకేశాతములు, ఏజాంకుడు మొ.) చాల భావగర్భితంగా ఉంచాడు.

దీనంతులడచు : దీనంతులు అనగా నింద, రోత అని ఆంధ్రభాషారవము. రోత = అనన్యము, ఏవగింపు పాదములు అనన్యమునకుకోడానికి కారణము పంకేశాతములు అన్న శబ్దంలో ఉంది. పంకేశాతము = పంకము-చురుదయందు పుట్టినవి, సీచజన్మ కాబట్టే ఏవగించి, చీకొట్టడము. బురదను పుట్టడము పంకజాలకు సహజము.

వంకల్ తీర్చు : వాల్చుపులు మనోజ సాయకములకా-మన్మథ బాణములను-నూటిగా పోపుటకు-తిన్నగా చేయును మన్మథ బాణములకు లక్ష్యశుద్ధి ఉండదు కాబట్టి, మన్మథోద్రేకము కలిగించే ఆమె చూపులు తిన్నగా వెళ్తు. మన్మథబాణాల కుండే వంకలు తీరుస్తున్నాయి బాణాలకు వంక ఉండకూడదు, వాటిని వంకలు తీర్చడము విలుకాండ్రు నిత్యము చేసే పనే.

శంకల్నేయు . అనగా, తప్పుడుపనులు చేసినవారిని కులపెద్దలు తప్పుపట్టి, అవసరమైతే, వెలివేయగలుగుతారు. ఆ తప్పుపట్టడాన్నే శంకచేశారు అని వాడుక.

ఇక్కడ చంద్రుడు ఏజాంకుడు - (ఏజము = జింక) జింకను గుర్తుగా కలవాడు. శ్లేషవల్ల జింకను అంకముపై - తొడపై పెట్టుకున్నవాడు, మృగసంపర్కము, సీచ సంపర్కము, చేసినవాడయ్యాడు. కాబట్టి మొగము చంద్రుని శంకచేసింది. చంద్రుడు మచ్చతో ఉన్నవాడు. ముఖము కళంకము లేనిది అని అధిక్యము.

చక్కట్లు దిద్దు : కుటుంబములో కలతలు కలిగినప్పుడు పెద్దలు వారికి బుద్ధిచెప్పి కలతలను సవరించడాన్ని చక్కట్లు దిద్దడం అంటారు చక్కట్లు = తగవులు, జగడములు.

ఇక్కడ జక్కవ పట్టులు ప్రతిసాయంకాలము జంటల విడిచిపెట్టి పోవడం సహజం. ఆ విధంగా విడిపోకుండా కలిసి ఉండండి (మావలెనే) అని ఆమె కువములపొందిక బుద్ధులు చెప్పుతుంది.

ఊటాడించు = ఊపివేయును. చెల్లాచెదురుగా పోతూ ఉండే మత్తెక్కిన తుమ్మెదలు కాబట్టి, వేణీరుచులు - వెండ్రుకల కాంతులు ఆ తుమ్మెదలను బారులు తీర్చినట్లుగా ఉంచి ఊగించును. తుమ్మెదలు బారులుకట్టి పోతుండడము ప్రకృతినిద్రము.

తాత్పర్యము :

బురదతో సంపర్కం లేని పద్మాలవలె ఆమె పాదములూ, వంకరలు పోని మన్మథ బాణాలవలె ఆమె చూపులూ, కళంకం లేని చంద్రునివలె ఆమెమొగమూ, ఎల్లప్పుడూ కలిసి ఉండే జక్కవ జంటలవలె ఆమె చనుగవ, మాలికలు కట్టి ఊగాడే తుమ్మెదబారువలె ఆమె తల వెండ్రుకలూ ఉన్నాయని భావం.

ఉభయ పక్షాల వియ్యాలవారి తత్తరానికి తగినట్లుగా, కథా రచనను పరుగులెత్తిస్తూ ఉండినకవి, ఇక్కడ చిత్రాంగద వర్ణనకు ఆగడం కొంచెం విపరీతంగా కనిపిస్తుంది కాని, దీవికొక సమర్థన ఉంది

పెళ్ళికూతురు వివాహవేదికకు రావడం “రజచ్చరజాంగదంబులఁ” చప్పుడు చేయు చున్న మాపుగములతో వచ్చినట్లు పై పద్యంలో కవి చెప్పాడు కోటలో పెళ్ళిమహోత్సవం చూడానికి వచ్చిన జననమూహం దృష్టి ఆ ధ్వనికి కారణమైన మాపురాల మీదకు వెళ్ళక తప్పదు. ఆ సందర్భంలోనే పాదాల సౌందర్యం కనుపించింది. దాని ప్రశంసతోనే ఈ పద్యం ఆరంభమైంది

మొదటి సారిగా రాకుమార్తెను చూచిన ప్రజలు ఆమె అందానికి ఆశ్చర్యపడి పోలికలు చెప్పకొన్నారు. ఈ విధంగా పరుగెత్తుతున్న కథను అపి ప్రజల ఊహను వర్ణించడం చాల సమంజసం. ఈ అభిప్రాయాన్నే కవి 19 వ పద్యములో స్పష్టంచేశాడు.

పూర్వవ్యాఖ్యాతలు, వేదం వారితో సహా, ఈ పద్యంలో ఉన్న అందాన్ని గమనించలేక పోయారు అని ఆనవలసి వచ్చింది. కాబట్టి —

దినంతులదమఁ = చెంపపెట్టును అని వారు ఎప్పుడు చెప్పారో అప్పుడే వారు దారి తప్పినారని నిరాశకలిగింది. దినంతులదమ = ‘చీకొట్టు’ అనడం సమంజసము. చీకొట్టు ‘రాకొట్టు’ వంటి మాట.

అలంకారము :

పరికరము, వ్యతిరేకము,

హరిపతి నడుమున కోడెఁ,

గరువపు నడకలకు నోడె గజపతి, యిక నీ

నరపతి లోనగు టరుదే

వరవర్ణిని మెఱుంగు వాడి వాల్చుపులకున్.

17

ప్రజాసమదాయములో మరికొందరి అభిప్రాయము. వీరు సామంతులలోని వారయి ఉంటారు.

అర్థము :

నడుమునకుఁ, హరిపతి = శ్రేష్ఠమైన సింహము, ఓడెఁ = వీగిపోయెను, గరువపు = ఒయ్యారముతో కూడిన, నడకలకు = నడకలతో పోటీపడి, గజపతి = శ్రేష్ఠమైన ఏనుగు, ఓడెఁ = అపజయము పొందెను, వరవర్ణిని = ఈ సుందరియొక్క, మెఱుంగు (కలిగి) వాడి

(యైన) వాల్చపులకుఁ = దీర్ఘ ములగు చూపులకు, ఈ నరపతి = ఈరాజు. లోనగుట = లొంగిపోవుట, అరుదే = ఆశ్చర్యమా ?

తాత్పర్యము :

చిత్రాంగద నడుము సింహము నడుముకన్నా నన్నమనీ. ఆమె నడక ఏనుగు వడకకన్నా తీవి గలదనీ, అట్టి ఆమె వాల్చపులకు అర్జునుడు లొంగుట ఆశ్చర్యము కాదనీ భావము

విశేషము :

బలానికి పరాక్రమానికి పేరుపొందిన ఏనుగూ, సింహములే ఓడిపోగా, ఒక మనుష్య మాత్రుడు లొంగిపోవడం ఆశ్చర్యం కాదు అని చమత్కారం. సాధారణమైన నడుముకు ఒక్కొంత ఓయ్యారముగల నడకకు సింహము గజముకూడ ఓడిపోగా, మెరుగుగలిగి, వాడియై, దీర్ఘ ముగా ఉన్న (మూడుగుణాలు కలిగిన) చూపులకు నరుడు లొంగుట చాల సుకరమవి భావము

హరి అనగా మండూకము మొదలుకొని మహావిష్ణువు వరకు అర్థాలున్నాయి. ఇక్కడ అశ్వము అని రెండో అర్థము చెప్పకుంటే, హరిపతులు = అశ్వపతులు అవుతారు. ఈ అశ్వ పతులన్నపేరు బహమనీ రాజులకు వీరుదు నామము.

ఉత్కళదేశరాజులకు గజపతులన్న వీరుదు సుప్రసిద్ధము విజయనగర రాజులను నర పతు లనేవారు

రాయలవారి శత్రువులు బహమనీ కళింగరాజులు యుద్ధములో వారు పారిపోవడం కద్దు. తంజావూరు ప్రజలకు ఈవద్యము ఆ ముచ్చట్లను స్మరణకు తేకపోదు.

మరొక్క విశేషము తమిల భాషలో ఓడు అంటే పారు_వరుగెత్తు అని అర్థము. అది తెలుగులోనికి కూడ వచ్చింది. ఆ అర్థము ఆ ప్రాంతమున వివసించిన మన కవి మన సులో ఉండబట్టి, సింహము, ఏనుగు వరుగెత్తుకొని అడవులకు పోయాయన్న చమత్కారార్థము కూడ జోడించాడు నరపతి దొరికిపోయి స్వాధీను డయాడు.

తెలుగున ప్రయోగము “వెఱచి నిమీలితాక్షలయి వెన్న కొదింగెడి_పువ్వుబోడులఁ వెఱవకు దోడకుం డనుచు...హరి. పూ. 8-46

అలంకారము :

అర్థాపత్తి.

చక్కని కన్యకామణికిఁ జక్కని వాడగు ప్రాణనాథుఁడు
 జక్కని శోభనాంగునకుఁ జక్కని యింతియు గల్గు టబ్బురం
 బెక్కడ; నిట్టు బుండవలదే; రతిదేవికి సాటివచ్చుటో
 యి క్కనకాంగి, మన్మథున కీడితఁ డీడిత రూపసంపదన్. 18

ఈ మాటలు ప్రేక్షకులలోని ప్రీతి ఆదుకొనినవిగా కనబడుచున్నాయి

అర్థము :

ఎక్కడన్ = ఏచోటనైన, చక్కని కన్యకామణికి, చక్కనివాడగు, ప్రాణనాథుడున్ను, చక్కని శోభనాంగునకు = అందమైన శరీరం గలవానికి, చక్కని యింతియున్, కలుగుట, అబ్బురంబు = అసాధారణము, ఇట్లుబుండ వలదే = భార్యభర్తల సమాన సౌందర్యములు ఈరీతి ఉండవద్దా (ఇది రతీమన్మథులలోనూ; చిత్రంగణ్ అర్జునులలోనూ మాత్రం కలదు అని భావము), ఈ కనకాంగి = ఈబంగారువంటి శరీరము కలది, రతిదేవికి సాటి, వచ్చునుటో = వచ్చును సుమా, ఇతఁడు, ఈడిత = పొగడబడిన, రూపసంపదన్ = సౌందర్యవైభవ ముండు, మన్మథునకు, ఈడు = సమానుడు

తాత్పర్యము :

రతీమన్మథులవలె వీరిద్దరూ ఒకరికి తగిన సౌందర్యంతో ఒకరు ఉన్నారనీ, అలా సమ కూడడం చాలా అసాధారణమనీ భావము.

విశేషము :

“పంకేజాతములఁ...” అన్న పద్యం జనసామాన్యం చెప్పినట్లుగానూ, “హరిపతి...” అన్న పద్యం సామంతులూ, సేనానాయకులూ అనుకొన్నట్లుగానూ, ఈ పద్యం ప్రీతిని చెప్పినట్లుగానూ చూపరులందరి భావాలను కవి సమీక్షించాడు.

అలంకారము :

యమకము, ఉదాత్తము.

అని రూపకశలఁ జూపతి

గొనియాడఁగ బేరటాండ్రు గొందఱు తెరవం

చినఁ జూచె నతివ నద్దనుఁ

దనురాగాంబుధి తటాన నటఁ దెరయెత్తన్.

అర్థము :

అని = ఈవిధంగా, రూపరశలక = రూపురేఖలను, చూపఱ = ప్రేక్షకులు (బహువచనము). కొనియాడగఱ = ప్రశంసిస్తుండగా, కొందరు, పేరటాండ్రు = పేరంటాళ్ళు, తెరవంచినన్ = వివాహంలో వధూవరుల మధ్యపట్టిన తెరను క్రిందికి దింపగా, అనురాగాంబుది = ప్రేమ అనే సముద్రము, అటన్ = అక్కడ, తటానన్ = ఆకస్మికముగా, (తటాన), తెరయెత్తన్ = తెరటములేచి తనమీద పొరగ్గా, అర్జునుడు, అతివఱ = చిత్రాంగదను, చూచెఱ.

తాత్పర్యము :

ఈవిధంగా చూపరులందరూ వధూవరుల రూపురేఖలను ప్రశంసిస్తుండగా, ముక్తైదువలు తెరదించారు ఒక్కసారి ప్రేమ సముద్రము పొంగి తనమీద పొరలినట్లు అర్జునుడు చిత్రాంగదను చూచాడు అని భావము.

విశేషము :

ఇంతవరకు అర్జునుడు చిత్రాంగదను దగ్గరనుంచి చూడలేదు

పద్యంలో పేరటాండ్రు తెరదించారు, అనురాగాంబుది తెరయెత్తింది అని చెప్పడం చమత్కారమే

వేదమువారు “అనురాగాంబుది = ప్రేమ అను సముద్రము, అటె = అటై = ఆశ్చర్యకరముగా, తటాన = ఒడ్డుపైకి, తెరయెత్తఱ = పొంగి కరుశ్శెత్తగా” అనివ్యాఖ్యానించారు.

పాఠాంతరము :

వావిళ్లవారు కృష్ణమాచార్యులుగారు తటాన అనడానికి బదులు “తటార్పా” అనే ముద్రించారు.

అలంకారము :

రూపకము

కలదు లే దన ననియాడు కౌనుతీరుఁ,
దళుకు మొగమున కెగయు గుబ్బల బెడంగుఁ,
జూచి యాతని నిడువారుఁ జూపు లపుడు
నిండువేడుక మిన్నంది కొండఁ దాఁకె.

అర్థము :

కలదు, లేదు అనఁ = ఉన్నదని చెప్పడానికి గాని, లేదనడానికి గాని వీలులేకుండా (మిక్కిలి సన్నముగా). అసియాడు = జవ్వాడుతుందే, కౌసుతీరున్ = నడుముయొక్క అందమునూ, తళకు మొగమునకు = కాంతిమంతమైన ముఖమునకు (తాకునట్లుగా), ఎగయు = పై కుబికియుండు, గుబ్బల, బెడంగుక = సౌందర్యమునూ, చూచి, ఆతని = అర్జునుని, నిడువాలి చూపులు = మిక్కిలి దీర్ఘములగు దృష్టులు, నిండువేడుకఁ = పరిపూర్ణమైన సంతోషముతో, మిన్నుంది కొండఁదాఁకెఁ = అపరిమితానందమును పొందెను.

విశేషము :

కలదు లేదన నసియాడు నడుము, శ్రీనాధుని 'అస్తి నాస్తి విచికిత్సాహేతు శాతోదరి' వంటిది, కాబట్టి జవ్వాడదము.

నడుము ఆకాశంతోనూ, కుచములు కొండలతోనూ సరిపోల్చడం మన కవుల కలవాటు అర్జునుడి చూపులు మొదట నడుమును చూచి, తర్వాత కుచములను చూచాయి అనగా, మిన్ను, ఆకాశాన్ని (అనగా నడుమును) అందుకొని, కొండను, (అనగా స్తనములను) తాకాయి, అని చమత్కారము.

సంతోషమును చెప్పినప్పుడు ఆకాశాన్నంటినట్లు, కొండను తాకినట్లు పలుకుబడుల నుపయోగించడం సాధారణము తెర దించగానే, అర్జునుడు, చిత్రాంగద ముఖాన్ని చూడకుండా (అమె తలవంచుకొని ఉన్నదేమో) అమెను క్రిందనుండి మీదికి చూచినట్లు చెప్పడం ఒక సొగసు

అలంకారము :

స్వభావోక్తి, శ్లేష, అతిశయోక్తి.

చిలుకలకొల్కి కన్గొనియెఁ జేరలఁ గొల్వఁగ రాని కన్నులుఁ,
మొలక మెఱుంగు నీలముల ముద్దులుగాఁ నొయారి మీసముల్,
గలకల నవ్వు చక్కని మొగంబు, వెడంద యురంబు, సింగముఁ
గలఁచు రువాణపుం గవున్ గల్గిన యా కురువీర పుంగవున్. 21

అర్థము :

చిలుకలకొల్కి = ఆ చక్కని కాంత, చేరలన్ కొల్వఁగరాని = అరచేతులతోడ కూడా కొలుచుటకు వీలుకాని (అతి విశాలములైన), కన్నులఁ = కన్నులున్నా, మెఱుంగు (గల)

మొలక నీలముల = నీలపు రవ్వలలాగా, ముద్దులుగాలు = మిగుల మనోహరంగా ఉన్న, ఓయారి మీసముల్ = చక్కని వంపుగల మీసాలున్నూ, కలకలనవ్వు = మిక్కిలి కళతోకూడి ఉన్న, చక్కని మొగంబునూ, వెడంద = విశాలమైన, ఉరంబు = రొమ్మునూ, సింగముఁ = సింహమును, కలఁబు = కలతబెట్టి (తిరస్కరించే), రువాణపు కవునుఁ = అందమైన నడుమున్నూ, కల్గిన, ఆ కురువీర పుంగవుఁ = కురువంశవీరుల్లో శ్రేష్ఠుడైన అర్జునుడిన్ని, కన్గొనియెన్ = చూచెను.

తాత్పర్యము :

సుందరియైన చిత్రాంగద, చేరలను మించిన విశాలమైన కన్నులూ, నీలపు రవ్వల కాంతితో మిగుల మనోహరంగా ఉన్న గరువపు మీసములూ, కళావంతమైన మొగమూ, విశాలమైన వక్షస్థలమూ, సింహమును ఓడించే సన్నని నడుమూ, కలిగి ఉన్న కురువీరోత్తముడైన అర్జునుడిని చూచింది అని భావము.

విశేషము :

పై పద్యంలో అర్జునుడు చిత్రాంగదను క్రిందినుండి పైకి చూస్తున్నట్టు కవి చెప్పాడు. ఇక్కడ, అర్జునుడి చూపుల్ని తప్పించుకొనేందుకా అన్నట్టు, చిత్రాంగద పైనుండి క్రిందకు చూచిందని చెప్పడము సమంజసము.

మరిన్ని పురుషుడు చూడగానే సహజంగా శ్రీలో గమనించే న్ననాదులు మొదటి పద్యంలో వర్ణించాడు. అలాగే, శ్రీ పురుషుడిలో గమనించే సౌందర్యం - విశాలనేత్రాలూ, గరువపు మీసమూ, వక్షస్థలమూ మొదలైన పురుషలక్షణాలు, ఈ రెండవ పద్యంలో వర్ణించడం బాచిత్యం.

సాతాంతరము :

“చేరల గొల్వగ జాలు తన్నులున్”

— తిరువత్తివారు

అలంకారము :

స్వభావోక్తి, యమకము

అంగజ రాజ్యం బేలుట

కుం గట్టిన తోరణంబొకో యన నతఁ డా

శృంగారవతికిఁ గట్టె

మంగళసూత్రంబు చతురిమం గళసిమన్.

అర్థము :

అంగజరాజ్యంబు = మన్నర సామ్రాజ్యమును, ఏలుటకు = పరిపాలించుటకు, కట్టిన, తోరణంబొక్కో యనన్ = తోరణమో అన్నట్లు, అతడు = అర్జునుడు, ఆ శృంగార వతికి = చిత్రాంగదకు, చతురిమం = నేర్పుతో, గళసీమన్ = మెడయందు, మంగళ సూత్రంబున్, కట్టెన్.

తాత్పర్యము :

మన్మధుని సామ్రాజ్యము నేలుటకు తోరణము కట్టినట్లు, అర్జునుడు చిత్రాంగద మెడను మంగళసూత్రము కట్టెను

విశేషము .

పట్టాభిషేక మహోత్సవ సందర్భంగా తోరణం కట్టినట్లు అనడంలో ఏలేవాడు అర్జునుడనీ, శృంగారవతియైన చిత్రాంగదే మన్మథ సామ్రాజ్యమనీ బోధపడుతుంది.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, యమకము.

అనురక్తిం దలఁబ్రాలు వోసె విజయుం డావేశ బంగారు కుం
దన రంగో నలిసీలవేణి పయి ముత్యాల్ దోయిటఁ ముంచి చ
య్యనఁ బాల్పొంగిన కైవడిఁ నిరులు పెంపైఁ బూలు రేతె
త్తినట్లనె వర్ధిల్లు, మటన్న దీవనల తెల్లం దావలంబై తగన్. 23

అర్థము :

చయ్యనన్ = ఒక్క సారిగా (అతిశ్రమముగా), పాలు పొంగిన కైవడిన్ = పాలు పొంగినట్లున్న, పిరులు = సంపదలు, పెంపై = అతిశయించి, పూలు రేతెత్తినట్లనె = పూవులు వికసించిన రీతిగానున్న, వర్ధిల్లుము = అభివృద్ధిని చెందుము, అటన్న = అందరు అంటున్న, దీవనలతెల్లఁ = సమస్త ఆశీర్వాదములకును, తావలంబాయ = ఆధారమగునట్లుగా, బంగారు కుండ అనఁ రంగు టె = బంగారుకుండలాగున ముద్దులొలుకుచున్న, అలిసీలవేణి = తుమ్మెదలవలె నల్లనైన కొప్పుగల చిత్రాంగద, పయిఁ = మీద, విజయుండు = అరుసుడు, ముత్యాల్ = ముత్యాలను, దోయిటఁమంచి = దోసిళ్ళతోమంచి ఎత్తి, అనురక్తిఁ = ప్రేమతో, కలఁబ్రాలు, పోసెను.

తాత్పర్యము :

పాలుపొంగినట్లే సంపదలు అభివృద్ధి చెంది, పూలు రేకెత్తినట్లుగా వర్ధిల్లుము అనే దీవనలకు అనుగుణంగా బంగారు కుండవలె ఒద్దికగా కూర్చున్న చిత్రాంగదయొక్క నల్లనైన తల వెంట్రుకల మీద అర్జునుడు దోసిళ్ళతో ముత్యాలు ఎత్తి ప్రేమతో తలంబ్రాలు పోకాడని భావము

విశేషము :

తలంబ్రాలు పోసినప్పుడు దృష్టి ఆమె నల్లని తలవెంట్రుకల మీదనే ఉంటుంది కాబట్టి, ఇక్కడ “అలిసీలవేణి” అనడము సమంజసము

తెల్లని ముత్యాలు నల్లని వెంట్రుకల మీద నుండి జారిపడుతున్నప్పుడు కుండలోని పాలు పొంగినట్లు కనబడడం సహజము.

అంతేకాక, ఆ ముత్యాలు తలవెంట్రుకలలో చిక్కి ఒక దాని ప్రక్క నొకటి కూడి నప్పుడు పూలురేకెత్తినట్లు కనబడడం కూడ సహజము, కాబట్టి పద్యములో గల రెండు దీవనలు సార్థకములే.

వారాంతరము :

“పూలుచేరెత్తినట్లన”

—తిరుపతివారు

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, ఉపమానము

తామ్రపర్ణి నదీతీర ధరణి నేలు

దొరతనముఁ దెల్పుఁగా రాశిదొరలఁ బోసె

ముదిత చేతులఁ దలంబ్రాలు ముత్తయములు

ముదితచేతు లగుచు సఖాసదులు వొగడ.

24

అర్థము :

ముదిత = చిత్రాంగద, (ముత్యాలు దొరికే) తామ్రపర్ణి నది (యొక్క), తీర = ఒడ్డున ఉన్న, ధరణి = భూమిని, వీలుదొరతనము = పాలించునట్టి ప్రభుత్వమును, తెల్పుఁగా = తెలియజేయునట్లుగా, చేతుల = దోసిళ్ళతో, తలంబ్రాలు ముత్తయములు = దలంబ్రాల కొరకు

మొదల ముత్యాలను, సభాసదులు = అటనున్న వారందరును, ముదిత చేతులు అగుచు = సంకోషించిన మనస్సు కలవారగుచు, పొగడక = మెచ్చుకొనునట్లు, రాశిదొరలక = పోషక = (ఆ ముత్యాలు) పెద్ద ప్రోగు పడునట్లు పోషెను.

తాత్పర్యము :

ఈ పద్యములో చిత్రాంగద తనవంతు తలంబ్రాలు పోస్తున్నది ముత్యాలు దొరికే తామ్ర పద్మినీ ప్రాంతాలను పాలించే రాజు కూతురు కాబట్టి ముత్యాలను అదే పనిగా దోసిళ్ళతో రాజిగా పెడినట్లు పోసిందని భావము.

విశేషము :

ముదిత = సంకోషించినది, అని గూడా అర్థముంది కాబట్టి అత్యుత్సాహముతో తలంబ్రాలు పోయడము అందు వల్లనే అని రాశి (ప్రోవు)గా పడడము

ముత్యాల సంత విశేషముగా ఉపయోగించడానికి ఆధారము తామ్రపద్మినీనదీతీరము, తామ్ర పద్మ తిరునెల్వేలి జిల్లాలోనున్న నది ఆ నదిలోనూ అది కలిసే సముద్రభాగములోనూ ఇప్పటికీ ముత్యాలు దొరుకుతుంటాయి, ఆ రాజు కూతురు ముత్యాలు రాశి పోయడం సమంజసము కదా

చివరిపాదము 'ముదితచేతస్కులయి సభాసదులు పొగడ' అని తిరుపతివారి పాఠము.

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, యమకము.

ఈ చందంబునఁ గల్పా
ఱోచిత కృత్యంబు లెల్ల నొనరిచి యంతఁ
రాచూలి భోగ్య వస్తు
ప్రాచుర్య మనోజ్ఞతేలి భవనము నందున్,

25

అర్థము :

ఈ చందంబునక = ఈ విధముగా, కల్పాణ ఉచిత కృత్యంబులెల్లక = వివాహము నకు తగిన కార్యములన్నీ, ఒనరిచి = చేసి, అంతక = తర్వాత, రాచూలి = రాజకుమారుడు (అర్జునుడు), భోగ్య = అనుభవించదగిన, వస్తువుల (యొక్క), ప్రాచుర్య = సమృద్ధిచేత, మనోజ్ఞ = మనోహరముగా ఉన్న, తేలిభవనమునందుక = క్రీడా (శయ్యా) గృహమునందు... తిర్వాతి అద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

ఈ విధంగా వివాహ కార్యాలన్నీ ముగించి అర్జునుడు అనుభవింపదగిన వస్తువులతో విండియున్న శయ్యాగృహమునందు...తర్వాతికి అన్వయము.

పాఠాంతరము :

1. భోగ్యవస్తు ప్రాచుర్య మనోజకేళి భవనము నందున్

దీనికి, అనుభవింపదగిన వస్తువులయొక్క సముదాయము కల్గిన (మనోజకేళి) మన్మథ క్రీడలకు నియమించిన మందిరమందు అవి అర్థము

2. రాచూరి భోగవస్తు

ప్రాచుర్యంబై న కేళి భవనము నందున్

తిరువతివారు

భోగవస్తువుల సమృద్ధికల కేళిభవనమునందు అని మాత్రమే చెప్పకోవలెను.

శోభనము

మినుకుఁ గదాని జీనిపని మేలిమి మంచముపై వసించి యుం

డినయెడ, నొయ్యనన్ నలులు నేర్పునఁ దోడ్కొనివచ్చి, మ్రోల జ

వ్వని నిడి, తోడిచూపులకు వచ్చినవారును బోలె, వెన్కకుం

జని; రవుఁగాదె పై నతను సంగర మా నవమోహనాంగికిన్. 26

అర్థము :

మినుకు = మెరుస్తున్న, కదాని = కుండనముతో చేసిన, జీనిపని = సున్నితమైన నగిషీ పనులవల్ల, మేలిమి = ప్రశస్తమైన, మంచముపై (రాచూరి) వసించి, ఉండినయెడ = ఉండగా, నలులు = చిత్రాంగద చెలికత్తెలు, ఒయ్యనన్ = మెల్లమెల్లగా, నేర్పునన్ = చాక చక్కముతో, తోడ్కొని వచ్చి, మ్రోలన్ = అర్జునుని దగ్గర, జవ్వనిన్ = యౌవనవతియైన చిత్రాంగదను, ఇడి = నిలిపి, తోడిచూపులకు వచ్చినవారును బోలెన్ వెన్కకుం, చనిరి = పోయిరి, పైన్ = ఇకమీద, ఆ నవమోహనాంగికిన్ = నూతన యవ్వవముచేత మోహింప జేసే శరీరము కలదానికి, అతను సంగరము (అతనుడి) మన్మథునియర్థము, (అతను = 'తను' కానిది, తను అనగా స్వల్పము, అతను అనగా గొప్ప యుద్ధము అనిగూడ అర్థము.) అగుకాదె = కానున్నదికదా :

తాత్పర్యము :

మంచి పనితనముగల మంచముమీద అర్జునుడుండగా చెలికత్తెలు మెలమెల్ల గా చిత్రాంగదను చాలా చాకచక్యముతో అక్కడికి తీసుకొనివచ్చి నిలిపి వెళ్ళిపోయారు అని భావం.

విశేషము :

మల్ల యుద్ధమువంటి పోట్లాటలకు పోయేవీరులను తమ స్నేహితులు యుద్ధరంగము దాకా తీసుకొనివచ్చి, యుద్ధమారంభించినప్పుడు అక్కడినుండి తిరిగి పోతారు. వారినే 'తోడిమాపులకు వచ్చిన వారు' అని అంటారు.

జరుగనున్నది మన్మథ సంగరం అన్న గొప్ప యుద్ధము. ఆ యుద్ధంలో చిత్రాంగద పాల్గొనవలసి ఉంది. కాబట్టే చెలికత్తెలు విష్కమణ.

ఇక్కడ యుద్ధరంగము శోభనపుగది. వీరులు చిత్రాంగదా అర్జునులు.

'ఒయ్యన' చిత్రాంగదను తోడ్కొనివచ్చిరి అని కవి చెప్పినందువల్ల చిత్రాంగద సిగ్గు చేత ఆలసించింది అని సూచన. ఈ భావాన్నే రెండవ చరణంలో 'నేర్పునన్' అన్నమాటవల్ల కూడా కవి సూచించాడు. లజ్జాభరంచేత చిత్రాంగద ఏవేవో అడ్డంకుల్ని కల్పిస్తూ అలస్యం చేయడానికి ప్రయత్నించిందనీ, దానిని నేర్పుతో చెలికత్తెలు సాగవివ్వకుండా ఆమెను తీసుకొని వచ్చారు అనీ అభిప్రాయము.

జీనిపని - చీనిపని అని రెండు రూపాలున్నాయి. దీనికి అర్థము 'చీనాదేశపు పనితనము గల' అని చెప్పవచ్చును. చీనిచీనాంబరాలు ఆదినాలలో చీనాదేశమునుంచి వచ్చినవే.

పారాంతరాలు .

'నేర్పునఁ దోడ్కొని తెచ్చి' అని ఒకపాఠము.

అలంకారము :

ఉల్లేఖ, శ్లిష్టరూపకము, ఉపమ.

చంచలనేత్రఁ గాంచి నృపచంద్రుఁడు మోహము నిల్పలేక, చే
లాంచల మంటి శయ్య కపు డల్లనఁ దార్చి, కవుంగిలింప నుం
కించుఁ; బయంట నంట గమకించుఁ; జె లించు టదెప్పు డెప్పు డం
చించుకనేపులోన మెఱుయించు ననేక మనోవికారముల్. 27

అర్థము :

చంచలనేత్ర = మిగుల చలిస్తున్న కన్నులుగల కాంతను. కాంచి = చూచి, వృక్షచంద్రుడు = అర్జునుడు, మోహము నిర్మలేక, చేలాంచలము = చీరచెరగును, అంటి = లాకి (పట్టుకొని), శయ్యకు = పెజ్జకు, అప్పుడు, అల్లన = మెల్లగా, తార్చి = దగ్గరకు తెచ్చి, కవుంగిలింపణ = అలింగనము చేసుకొనుటకు, ఉంకించున్ = ప్రయత్నించును (ప్రయోజనము లేదు), పయంబణ = పయ్యెదను, అంబణ = లాగడానికి. గమకించుణ = యత్నించును. (ప్రయోజనములేదు), చెలి = స్రియరాని, ఇంచుట = ఇష్టపడుట, అదెప్పు డెప్పుడు, అంచు = ఇంకెప్పుడని, ఇంచుక సేపులోన = క్షణములోనే, అనేక మనోవికారముల్ = అనేక విధాలైన మనోభావాలను, మెఱయించుణ = కనబర్చుచుండును.

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు మహాప్రయత్నంతో చిత్రాంగదను మంచము దగ్గరకు తీసుకొని రాగలిగా ఆ వెనుక అతడు కౌగిలించడానికి, పైట పట్టుకోడానికి చేసిన ప్రయత్నాలను చిత్రాంగదా వివ్వలేదు ఇక ఈమె ఇష్టపడద మెప్పుడో అని అనేకవిధాలైన ఆలోచనలు మెఱయి పరుగెడుతూ ఉండగా అర్జునుడున్నాడు.

విశేషము :

చెలికత్తెలు విడిచిపెట్టి పోవడంవల్ల భీతి లజ్జలతో ఉన్న చిత్రాంగదను ఈ సన్నివేశంలో 'చంచలనేత్ర' అని చెప్పడం సమంజసం.

చిత్రాంగదను చేరదీసేందుకు చేసిన ప్రయత్నాలన్నీ నిష్ప్రయోజనం కాగా ఈమె ఇష్టపడద మెప్పుడెప్పుడనీ, ఇప్పుడేమిచేస్తే ఆమె అంగీకరిస్తుందినీ అనేక ఆలోచనలు అర్జునుడి మనస్సులో నిమిషానికి నూరువిధాలుగా చలించాయి ఆ ఆలోచనల పోకడనుబట్టి 'మెఱయించు' అనడం సార్థక మయింది.

పాఠాంతరము :

1. .... కవుంగిలింప నుం

కించర, ఇయంటనంటర గమకించర జెలించు టదెప్పుడెప్పు డం
చించుక సేపులోనె మెఱయించె ననేక మనో వికారముల్.

— తిరుపతివారు

2. "....చలించు టదెప్పుడెప్పు డం"

ఇంతవరకూ ప్రతిబంధముగానున్న ఈ సిగ్గు, చలించుట = కదలుట-పోవుట ఎప్పుడో కదా అనీ లేదా, ఆమె మనసుకదలుట (రంజిలుట) ఎప్పుడో అనీ అర్థం చేసుకోవాలి

అలంకారము :

స్వభావోక్తి.

కానుక గాఁగ నిత్తు బిగికొఁగిలి పల్కవె కీరవాణి, నీ
దొ నుడితేనె నా చెవుల నానఁ ; గృహారస ధార నాన న
న్నానన మెత్తి చూడు నలినాసన; గోలతనాన నేల లో
నానఁ జలంబు నీకు? మరు నాన సుమీ: విడు నాన యింకిటన్. 28

అర్థము :

కీరవాణి = చిరుక పలుకులదాన, బిగికొగిలి = గాఢమైన ఆలింగనమును, కానుక
కాఁగ = (సేవకాదులు సమర్పించు) నజరానా (ఉపాయనము)గా, ఇత్తును = ఇస్తాను, నీదొ
నుడి తేనె = నీ యొక్క మాటలలోని తేనెను, నా చెవుల = నా చెవులద్వారా, అనఁ =
(నేను) తాగడానికి వీలుగా, పల్కవె = మాటలాడవె, నలి నానన = పద్మమువంటి ముఖము
కలదాన, కృపారసధార = (చూపులయందలి) దయారసము యొక్క (వర్ష) ధారలలో,
నానఁ = నేను తడిసిపోయేలాగా, నన్ను, అననమెత్తి = నీముఖమెత్తి చూడు, గోలతనానఁ =
బేలతనంచేత, చలంబు = పట్టుదలను, లోన్ అనఁ = మనసులో పూనుట, నీకు, ఏల =
ఎందుకు? తగదని భావము, మరుని అన సుమీ = మనస్సుకుని మీద ఒట్టునుమా, ఇంకిటన్ =
ఇకనైనా, నానఁ = సిగ్గును, విడు = విడిచిపెట్టు

తాత్పర్యము :

బిగికొగిలి కానుకగా యిస్తాను, పల్క నా చెవుల కానందము కూర్చు అనీ, చూపులలోని
కృపారసధార నన్ను తడిసి వేసేలాగా ముఖమెత్తి నన్ను చూడమనీ, బేలతనంతో ఈ పట్టు
దల నీకు తగదనీ, సిగ్గు విడిచి పెట్టక పోతే మనస్సుకుడి మీద ఒట్టు పెట్టాననీ అర్థమగుదు
చిత్రాంగదను బలిమాలుతున్నాడు.

విశేషము :

చిత్రాంగదను సంబోధించిన పదాలు: 'పల్కము' అన్నప్పుడు 'కీరవాణి' అని, 'మొగ
మెత్తిచూడు' అన్నప్పుడు 'నలినాసన' అని, అనడం భావ గర్భితంగా ఉన్నాయి.

గోలతనము, తెలియక పోవడం, 'ఈ ప్రక్రియ ఉభయులకూ సంతోష ప్రదము' అన్న
సంగతి తెలియకుండా పట్టునట్టి ఉండడం గోలతనము అని భావము.

కానుక లిచ్చే వారిని చూపులతోనూ మాటలతోనూ సత్కరించడం ధర్మము అని
హెచ్చరించాడు.

పద్యంలో 'నాన'లు ఎనిమిది ఉన్నాయి

‘చక్కెరవింటి దేవర ప్రసాదముఁ గైకొను మిప్పు డిందమో
చక్కెరబొమ్మ!’ యంచు విలస న్మణికంకణ హస్త మంటి పే
రక్కఱఁ గప్పురంపు విడె మా నెఱజాణ యొసంగి నిక్కి లేఁ
జెక్కిలి ముద్దుపెట్టుకొనెఁ; జెప్పెడి దే మిఁక నా వినోదముల్ : 29

అర్థము :

ఓ చక్కెర బొమ్మ = ఓ సర్వాంగ సుందరీ, చక్కెర వింటి దేవర = చెరుకు విల్లగల మన్మథదేవుని యొక్క, ప్రసాదము, ఇప్పుడు, కైకొనుము = తీసుకో, ఇందము = ఇదిగో పుచ్చుకో, అంచున్, విలసత్ = ప్రకాశిస్తున్న, మణికంకణ = మణులుతాపిన గాజులు కల, హస్తము = ఆమె చేతిని, అంటి = పట్టుకొని, పేరు ఆక్కఱన్ = మిక్కిలి ప్రేమతో, కప్పు రంపు విడెమున్ = పచ్చ కర్పూరము వేసిన తాంబూలమును, ఒసంగి = నోటికందించి, ఆ నెఱ జాణ = మిగుల నేర్పుగల ఆ అర్జునుడు, నిక్కి = మీదికి ఉబికి, లేఁ జెక్కిలిన్ — లేత చెక్కి లిని = నవకము గలిగి తళతళలాడుతున్న బుగ్గను, ముద్దుపెట్టుకొనెను, ఇఁకఁ = అటుపైని, ఆ వినోదముల్ = ఆ దంపతుల వేడుకలు, చెప్పెడిదేమి = ఏమని చెప్పగలము? (అతి మనో హరములని భావము)

తాత్పర్యము :

మన్మథదేవుని ప్రసాద మిడుగో అందుకో అంటూ, నేర్పరియైన అర్జునుడు చిత్రాంగద హస్తాన్ని పట్టుకొని, కప్పురపువిడెము నోటి కందించి, ఆమె లేత బుగ్గలను ముద్దిడుకొన్నాడు ఆ పైని వారి వేడుకలు చెప్ప లేనంత మనోహరంగా సాగినా యని భావము

విశేషము :

దేవరప్రసాదం కాబట్టి, వద్దనరాదు, అంగీకరించకతీరదు అనిసూచనచేశాడు. చిత్రాంగద ఆ తాంబూలం తన చేతితో అందుకోబోయే సరికి కాదని ఆ చేయి పట్టుకొని ఆ తాంబూలాన్ని నోటికందించాడు చిత్రాంగద నోరుతెరిచే సరికి, నెరజాణ కాబట్టి అర్జునుడు తటాలున నిక్కి, ఆమె చెక్కిలి ముద్దుపెట్టు కొన్నాడు. అర్జునుడి నెరజాణ తనం పద్యంలో ప్రత్యక్షము.

అలంకారము :

పరికరాంకురము, పర్యాయోక్తి.

ఇగ్గెడు వెన్నెకుం బయికి నీడిచినఁ, బైటఁ దొలంగఁ జేయఁ గే
లొగ్గెడు, రెమ్మి పోకముడి యూడ్చినఁ గ్రుంగిలి రెండుకొంగులుం
బిగ్గ నడంచుచుకా విడిచిపెట్టుదు; బాల ననం బనేమి? యా
సిగ్గుకు సిగ్గులే; దిటులఁజేసిన పిమ్మట నుండ వచ్చునే ?

అర్థము :

పైకి ఈడ్చినా = తనమీదికి తెచ్చుకోడానికి అర్జును డామెను లాగినప్పుడు, (రాకుండా) వెన్నెముక ఇగ్గెడు = వెనుకకు ఈడిగిల పడుతుంది, పైట తొలంగ = చేయగ = పయ్యెడ తొలగించడానికి ప్రయత్నించినపుడు, కేలు ఒగ్గెడు = (వక్షస్థలము కాన రానీయకుండా చేతులు అడ్డుపెడుతుంది). రెమ్మి = బలవంతముగా, పోక ముడి = చీరకట్టు ముడివి, ఈడ్చినా = ఎప్పగా, క్రుంగిలి = క్రుంగి—ముడుచుకొని, రెండు కొంగులు = (విప్పిన) రెండు కొంగులను, అడంచుచు = అదిమి పట్టుకొని, విడిచి పెట్టెడు = అర్జును దెంత ప్రయత్నించినా వదలదు; బాల = ఆముద్దరాలిని, అనన్ = నిందించడానికి, పని ఏమి = కారణములేదు, (పాపమా బాల యేమి చేయగలదు?), సిగ్గుకు = సిగ్గు అన్న దానికి, సిగ్గు లేదు = మానావమానాలు లేవు, ఇటుల = చేసిన పిమ్మట = ఇంత చీకాకు పెట్టిన తర్వాత గూడా, ఉండవచ్చునే? తక్షణము తొలగిపోకుండా ఇంకా ఇక్కడే ఉండడము సిగ్గులేవనికాదా ;

తాత్పర్యము :

పైకి లాగుకొనినప్పుడు, ఈడిగిలపడుతుంది ; పయ్యెడ తొలగించబోతే, చేతులడ్డం పెడుతుంది ; బలవంతంగా అర్జునుడు చీరముడి విప్పినప్పుడు ఒళ్లు ముడుచుకొని రెండు కొంగులూ అదిమి పట్టుకుని విడిచిపెట్టెడు. అయినా, ముద్దరాలు ఆమె ననడమెందుకు : ఇన్ని పాట్లుపెట్టినా ఆమెను విడిచి తొలగిపోకుండా ఉన్నందుకు ఆ సిగ్గుకేసిగ్గు లే దనాలి. (ఇంత జరిగిన తర్వాత సిగ్గు వెంటనే వీడిపోవాలి కాని ఇంకా అంటిపెట్టుకుని ఉండరాదని భావం)

విశేషము :

ఇక్కడ బాల అనడం సాఖిప్రాయం, చిత్రాంగద బాల అనగా ముగ్ధ కాబట్టి సిగ్గు పడు తున్నది అవి.

అలంకారము :

పరిసంఖ్యాఅంకారం, లోకోక్తి, స్వభావోక్తి.

‘కోర్కి వెలయంగ నినుఁ దెచ్చి కూర్చినట్టి
తీయ్యవిలుకాని ఋణ మెందుఁ దీర్చుకొందు
నువిద : నీ చేయి చూచుక యున్న నాకు
నింద మని వేగ నీవి నీ వియ్యకున్న ?

31

పై పద్యములో చిత్రాంగద ‘రెండుకొంగులు’ బిగ్గ నడంచుచున్ విడిచి పెట్టెడు బాల అర్జునుని ప్రయత్నాలన్నీ విఫలమైనవి; ఆమె బిగ్గవట్టిన చేతిని చూచుకొంటు ఉండిన అతడు ఇప్పుడు నాచాగా ఆమెను ప్రార్థిస్తున్నాడు.

అర్థము :

ఉవిద = యువతి, నీచేయి చూచుకయన్న నాకు = బిగ్గబట్టి ఉంచిన నీచేతిని చూచు కంటు ఉన్న నాకు, ఇందమని = తీసుకో అని, వేగ, నీచిన్ = పోకముడిని, నీవు ఇయ్యక ఉన్నన్ = నీవు నాకియ్యకపోతే (నాకు ప్యాచీన మర్చకపోతే), కోర్కి వెలయంగన్ = నాకో ర్కెలు పఫలమైనట్లు, నిను తెచ్చి కూర్చివట్టి, తియ్యవిలుకావి ఋణము = మన్మథుడికి నేనియ్య వలసిన (కృతజ్ఞతారూపమైన) అప్పును, ఎందున్ = ఏవిధంగా, తీర్చుకొందున్ = రుణవిముక్తి పొందగలను :

ఇంకొక అర్థము ,

ఉవిద = యువతి, నీచేయిచూచుకయన్న నాకు = నీదయకోసము (నీవు ధబ్బుఇస్తావని) ఎదురు చూస్తున్ననాకు, ఇందమని = ఇదిగో అని, వెగ = త్వరగా, ఈవి = నీవిచ్చేదానమును, నీవు ఇయ్యకున్నన్ = ఇవ్వకపోతే, తియ్యవిలుకావి ఋణము = మన్మథునికి నేను ఈయవల సిన అప్పును, ఎందు దీర్చుకొందున్ = ఏ విధంగా తీర్చుకోగలను :

తాత్పర్యము :

సుందరీ నీవీ విధంగా పిడికిలిపట్టి ఉంచి నీపోకముడిని విడిచిపెట్టక పోయినట్లయితే నాకు (నీకుగూడా) మన్మథుడు చేసిన మహోపకారానికి ఉనిన కృతజ్ఞత చూపడము ఏలాగు అని అర్థమగు అన్నాడు

విశేషము :

చేయిచూచుకొనుట అంటే ఒకరు చేసిన దానము మీద ఆధారపడి ఉండుట.

ఒకడు ఇంకొకనికి ఋణపడి తీర్చినానికి సమర్థతలేక ఒకకాంత చేసే దానముమీద ఆధారపడి ఉన్నాడు. ఆకాంత ఇదిగో అని తానిచ్చే దానము ఈయక పోయినట్లయితే ఆరుణము తీర్చడమునకు వేరుమార్గము లేదని ప్రార్థించినట్లు సూచించి ఉంది.

కొంగులు బిగ్గబట్టిన చేతిని అర్థమగు చూచిమీది ఏమి చేదామా అని ఆలోచించి, వేరుమార్గము లేకపోవట్టి ఈవిధంగా అన్నాడు.

కోర్కి వెలయంగ కూర్చినాడు కాబట్టి ఈ పద్యములో మన్మథుడిని తియ్య విలుకావి అని తీయగా అనడము బాగుంది.

మన్మథుడి రుణము తీర్చడమంటే రతిక్రీడలతో ఆతనిని సంతోష పెట్టడమని భావము. పోకముడి వదలకపోతే దానికి వీలుండదు.

పాఠాంతరము .

జందమని అంది నీవి నీవియ్యకున్న

ఇక్కడ నీవి = పోకముడి అనీ మూలధనము అనీ రెండర్థాలు. శ్లిష్టరూపకము మూల
ధనము అనడంలో పారస్యము విశేషములేదు 'అంది' అను శబ్దానికి చక్కని అన్వయములేదు.

అందన్ = నా చేతికందునట్లు - నా స్వాధీనమగునట్లు అనిన సమంజసముగా ఉండును.

ఈవి = ఇచ్చినది - దానముచేసినది. చేయిచూచుక ఉండడము = పూర్తిగా ఆమె మీదనే
ఆధారపడి ఉండడము

అలంకారము :

శ్లేష, సమాసోక్తి.

'మకరకేతనుఁ గూర్చి మకరికా లతలు నీ

చెక్కుల వ్రాయంగ మొక్కుకొంటి,

గుసుఝాకరునిఁ గూర్చి కుసుమ మాలికలు నీ

వేనలిఁ దులుమంగ వేడుకొంటి,

గంధవాహనుఁ గూర్చి గంధసారంబు నీ

గుబ్బలఁ బూయంగఁ గోరుకొంటి,

మృగలాంఛనునిఁ గూర్చి మృగమదంబున నీకుఁ

దిలకంబు దిద్దఁ బ్రార్థించుకొంటి,

నిన్ను వరియించు నప్పుడే యిన్ని చేయు

వాఁడనని మున్ను శృంగార వనములోన;

వల పెఱిగి యేలుకోఁ గదే కలికి !' యనుచుఁ

గేళి కెలయించె న ముద్దరాలి నపుడు.

32

ఈ వద్యములో విజయుడు తనకోర్కె సఫలము కావాలని అనేక దేవతలకు మొక్కుకున్నానని
చిత్రాంగదతో (ఆమెకు కనికరము కలగా లన్న ఉద్దేశముతో) చెప్పుతున్నాడు

అర్థము :

౧ (నాకోర్కె సఫలము కావాలని) మకరకేతనుఁగూర్చి = మొసలిని పెక్కెముగాగల
మన్నధుని గురించి (ఆదేవుని సంతోష పెట్టడానికి) నీ చెక్కుల = నీ చెక్కిళ్ళయందు.
మకరికా లతలు = మొసలినిపోలు రేఖాచిత్రములను, వ్రాయంగన్ = చిత్రించడానికి, మొక్కు
కొంటి = శపథము చేశాను. (మకర కేతనుడు కాబట్టి మకరికా లతలు సంతోషకారణాలు).

౨ కుసుమాకరువిగూర్చి = పూవులకు స్థానమైన వసంతుని సంతోషింప జేయడానికి, పీవేనలిన్ = నీ కొప్పులో, కుసుమమాలికలు = పూలదండలు, తుఱుమంగన్ = ముడుస్తానని, వేడుకొంటిన్ = ప్రార్థించాను, (కుసుమాకరుడు కాబట్టి కుసుమమాలికలు సంతోష కారణాలు).

౩ గంధవాహనుఁగూర్చి = (వాసవలు మోసుకొనే) మలయమారుతుని సంతోషార్థము, గంధసారము = చందనమును, నీ గుబ్బలన్, పూయంగన్ = పూస్తానని, కోరుకొంటిన్ = ప్రార్థించాను, (గంధవాహనునకు గంధసారము సంతోష కారణము)

౪ మృగలాంఛనునిఁ గూర్చి = లేడిని గుర్తుగాగల చంద్రుడిని సంతోషింపజేయడానికి మృగమదంబున్ = కస్తూరితో, నీకు, తిలకంబున్ = బొట్టును, దిద్దన్ = పెట్టుటకు, ప్రార్థించు కొంటిన్ (మృగమదము = కస్తూరిజింక బొడ్డున కలిగేది కాబట్టి మృగలాంఛనునకు సంతోష కారణము).

నిన్ను వరియించునప్పుడే = నిన్ను వివాహము చేసుకోవా లనుకున్నప్పుడే, ఇన్ని = ఈ మొక్కుబడులన్నీ, చేయువాడనని = తప్పక చేస్తానని, మున్ను = ఇక్కడికి రాకపూర్వము, శృంగారవనములోనన్ = ఉద్యానవనములో (మొక్కుకున్నాను); కలికి = సుందరీ, వంపు = నామనస్సులోని ప్రేమాశిశయమును, ఎఱిగి = తెలిసికొని, ఏయికోగడే = (ఈ పేవకుడిని) నన్ను మన్నించుమా, అనుచు, ఆ ముద్దరాలిని = అముగ్ధము, కేళికి = రతిక్రీడకు, ఎలయించెన్ = పురికొల్పెను - ఉత్సాహము కలిగించెను.

విశేషము :

ఉద్యానవనములో ఉన్నప్పుడు వియోగము వైపలేక మన్మథ, వసంత, మలయమారుత, చంద్రులను ఈ ప్రకారం వేడుకున్నానని అర్జునుడు అన్నాడు

ఇటువంటి నియమాలను పూనిన నావలపును గ్రహించి నన్ను పాలించు అవి ప్రార్థనము. పాలించు అనడములో తాను ఒక పేవకుడుగా ఉన్నట్లు సూచన.

అలంకారము :

పర్యాయోక్తి.

పొక్కిలి పొంతఁ గరం విడి,

చెక్కిలి చెంత నొకకొంత చిఱున వొలయన్

జక్కిలిగింతలు గొలిపెన్

మిక్కిలి వింతలుగ రతికి మేకొన నంతన్.

అర్థము :

పొక్కిలి పొంతక = నాభికి చేరువుగా, కరంగిడి = చేతిని ఉంచుతూ, చెక్కిలిచెంతక = బుగ్గల దగ్గర, ఒక కొంత, చిఱునవ్వు = మందహాసము, ఒరియక = ప్రకాశించగా, మిక్కిలి వింతలుగ = కొత్తరీతులలో, చక్కిలిగింతలు = గిలిగింతలను (కికకితలను), కొలిపెక = కలిగించెను, అంతక = అటాకర్వాత, రతికి = రతిక్రీడలకు, మేకొనక = అంగీకరించగా...., తర్వాతపద్యముతో అన్వయము.

తాత్పర్యము :

పొక్కిలిపొంగను చేతినుంచి గిలిగింతలు కొలుపుటచేత ఆకాంత ఒక్కింతమాత్రము చిఱునవ్వునవ్వి మెలమెల్లన అంగీకారము తెలియజేసెనని భావము

విశేషము :

ఉచిత లజ్జావతియైన చిత్రాంగద లేతనగవు తేటనుమాత్రము కనబరచడం చాల నమంజనము. చూడండి.

విడుడు పరిహాసమాడి నవ్విండుఁ గాని
వడయ లేడయ్యె నెన్ని యుపాయములను
రాజబింబాన్య తాంబూలరాగ శుభగ
దంత కురువింద మాలికా దర్శనంబు

— శృంగార నైషధము.

రతికి తా నంగీకరించిన విధానము నూతన రీతిని అని కవి ఊహించాడందామా ?

అలంకారము :

అనుప్రాస.

దాసిన నింగితం బెఱిగి దాయఁగ నేరక, తత్తరంబునం
జేసిన సైతకున్ బదులు సేయ నెఱుంగక, మేను మేనితో
దాసినయంతనే కళలు రంజిలి కౌగిట బాల యుండెఁ బో
యా సుఖ మింతయంత యన నైనది గాదు గదయ్య క్రిడికిన్ 34

అర్థము :

దాసినక = అర్జునుడు దగ్గరగా వచ్చినప్పుడు, ఇంగితంబు = ఆతని మనోభావమును, ఎఱిగి = గ్రహించి, దాయఁగనేరక = తాను దగ్గరగాపోలేక; తత్తరంబునక = వేగిరపాటుతో,

చేసిన సేతకున్ = విభుడుచేయు చేష్టలకు, బదులు సేయఁగ = చేయడం తెలియక;
 మేనుమేనితోఁ = శరీరము తన శరీరముతో, రాసినయంతనే = తగిలినంత మాత్రము చేతనే,
 కళలు రంజిలి = కళాస్థానములు కరిగి, బాల = ఆ ముద్దరాలు. కౌగిలిఁగ = అలింగనములో
 (బాహువుల నడుమను), ఉండెన్ పో = ఇమిడిపోయి ఉండె, అహః : క్రీడికిన్ = క్రీడానక్తుడైన
 ఆ అర్జునుడికి, ఆ సుఖము = అప్పుడు అనుభవమునకు వచ్చిన సౌఖ్యము, అది ఇంతది.
 అంతది అనఁగ అయినది = పరిమితి తెలుపజాలి నట్టిది, కాదు గదయ్యా = కానేకాదు గదా.

తాత్పర్యము :

చిత్రాంగద ముగ్ధకాబట్టి శృంగార రసచేష్టలు తెలియక అర్జునుడు చేసిన చేతలకు బదులు
 ఇవ్వజాలక శరీరానికి శరీరము తాకినంత మాత్రాన పారవశ్యము చెంది అర్జునుని బాహు
 పంజరమున ఇమిడి ఉండిపోయింది. ఆ సౌఖ్యము అర్జునుడికి ఇంత, అంత అని చెప్పడానికి
 పీలుకాదు.

విశేషము :

క్రీడి అన్న శబ్దము, బాల అన్న శబ్దము ఈ పద్యములో కవి పాఖిప్రాయముగా ఉప
 యోగించాడు.

కళలు రంజిల్లడము చేత పారవశ్యము నొందికౌగిలిలో ఇమిడి పోయెనని భావము.

సౌరక, ఎఱుంగక అన్న పదముల వాచినందువల్ల ప్రతిచేష్టలు చేయాలన్న అఖిలావ
 మనసులో ఉన్నదనీ, దానిని బయటికి ప్రకటించే మార్గము అమెకు తెలియదనీ సహృదయులు
 గ్రహించవలెను.

అమె ఏ విధంగానూ బదులు ఇవ్వలేదు. ఒంటికి ఒళ్లు తాకగానే పరవశమయి కౌగిలిలో
 ఇమిడిపోయింది. అయినా అర్జునుడు అపరిమితంగా సంతోషించాడు. బదులు చేపి ఉంటే
 ఏమయేవాడో కదా :

పాఠాంతరము :

రాసిన నింగితం వెఱిఁగి రాయఁగ నేరదు తత్తఱుంబునఁ
 జేసినఁ సేతకుం బదులుసేయ నెఱుంగదు మేనుమేనితో
 రాసినయంతనే కళలు రంజిలి కౌగిలి బాలయుండెఁ బో
 యా సుఖమింత దంత దననైనది గాదు గదయ్య క్రీడికిఁ.

— తిరునామము.

అలంకారము :

స్వభావోక్తి, పరికరాంకురము.

బ్రథువాహన జననము

అంగజ రాజ్య వైభవ సుఖాంబుధి నీగతి నోలలాడి చి
త్రాంగద సేవఁజేయ మలయధ్వజు నిల్లట పల్లఁడై తదీ
యాంగజలంబు గొల్వ నరుఁ డందుల రాజ్యము సేయుచుండ నా
సింగపుఁ జిన్నిలేనడుము చెల్వకు గర్భము నిల్చె నంతటన్. 35

అర్థము :

అంగజరాజ్య వైభవ = మన్మథుని రాజ్యసంపదలోని (సంభోగ విలాసమన్న మాట), సుఖాంబుధిన్ = సౌఖ్యమనే సముద్రంలో, ఈ గతిన్ = ఈ ప్రకారంగా, ఓలలాడి = ఈడు లాడుతూ, చిత్రాంగద, సేవచేయన్ = సేవిస్తూండగా, మలయధ్వజుని, (ఇల్లటము + అల్లుడు) ఇల్లటపల్లఁడై = ఇల్లరికమున్న అల్లునిగా, తదీయ అంగజలంబు = ఆ మామగారి చతురంగ బలాలు, కొల్వన్ = కొలుస్తుండగా, నరుఁడు = అర్జునుడు, అందులన్ = ఆ పాండ్యదేశంలో, రాజ్యమున్ చేయుచుండగా, ఆ సింగపుఁ జిన్నిలేనడుము చెల్వకు = సింహమువలె సన్నని (జవ్వాడుచుండే) నడుము కలిగిన ఆ అందకత్తెకు, అంతటన్ = కొంతకాలానికి, గర్భము నిల్చెన్.

తాత్పర్యము :

అర్జును డీప్రకారంగా మన్మథ రాజ్యవైభవాన్ని అనుభవిస్తూ, చిత్రాంగద సేవ చేస్తుండగా, మలయధ్వజుని ఇల్లరికపు అల్లుడై పాండ్యదేశాన్ని పరిపాలిస్తున్నాడు కొంత కాలానికి, సింహమధ్య అయిన ఆ చిత్రాంగద గర్భము తాల్చింది అని భావము

విశేషము :

సుఖాంబుధి కాబట్టి ఓలలాడడం (యదేచ్ఛగా సుఖించడం అన్న మాట).

చిత్రాంగదకు కలిగిన కుమారుడిని రాజ్యాభిషిక్తుని చేస్తానని మాట ఇచ్చాడు. కాబట్టి, కొడుకు పుట్టినంత వరకు ఆక్కడ ఉండక తప్పిందికాదు

లేత + నడుము, లేనడుము, గర్భం ధరించబోతూన్న ఆ సుందరిని గూర్చి 'సింగపు లేనడుముచెల్వ' అనడం చాల మనోహరము కాదా?

అలంకారము :

రూపకము.

మించెన్ బోరచి కోరికల్ ; కడు విజృంభించెన్ దనుగ్గాని ; గా
న్పించెన్ మేచకకాంతి చూచకములన్ ; చెక్కిళ్ళపైఁ దెల్పు రె
ట్టించెన్ ; గూర్కులు సందడించె ; నడ చండించెన్ ; మృదామోదమున్
గాంచెన్ వాతెఱ ; యోసరించెఁ ద్రివళుల్ నానాఁటికిన్ బోటికిన్ 36

అర్థము :

బోటికిన్ = కాంతకు, నానాఁటికిన్ = రోజులు గడుస్తున్నకొద్దీ, బోరచికోరికల్ = సూడిదలపై అభిలాషలు, మించెన్ = ఎక్కువ కావచ్చాయి, తనుగ్గాని = శరీరాయాసము, కడున్ = మిక్కిలి, విజృంభించెన్ = హెచ్చుపొగింది, చూచకములన్ = చనుమొనలయందు, మేచకకాంతి = నల్లనికాంతి, కాన్పించెన్, చెక్కిళ్ళపైన్, తెల్పు = పొందిమము, రెట్టించెన్ = రెండింతలయింది, కూర్కులు = అల్పనిద్రలు, సందడించెన్ = ఎక్కువయాయి, నడ = నడక, చండించెన్ = మందమయింది, వాతెఱ = పెదవులు, మృత్ ఆమోదమున్ = మట్టి వాసనను (లేదా మట్టిపెల్లలపై ఇష్టాన్ని) కాంచెన్ ; త్రివళుల్ = కడుపుపై ఉండే మూడు ముడతలూ, ఓసరించెన్ = తొలగిపోయాయి

తాత్పర్యము :

రోజులుగడిచే కొద్దీ చిత్రాంగదలో గర్భవతి చిహ్నాలన్నీ కన్పించసాగాయి. సూడిదలపై అభిలాష, శరీరాయాసము, చనుమొనలందు నల్లదనమూ, చెక్కిళ్ళ పాలిపోవడమూ, అల్ప నిద్రలూ, నడక మందగించడం, మట్టిపై ఇష్టం మొదలైన లక్షణాలన్నిటితో గర్భం స్పృహ మయి కడుపుపై నుండే మూడు ముడతలూ కన్పించకుండా పోయాయి.

విశేషము :

ఇవన్నీ గర్భవతులై న స్త్రీలలో కనబడే లక్షణాలు. గర్భవతులు మట్టితినడం కూడా కద్దు అందువల్లనే ఏమో చిత్రాంగద పెదవులు మట్టివాసన కొడుతున్నాయని వర్ణించాడు కవి

సారంగధర చరిత్రలో గర్భ సందర్భంలో కూడా ఈ పద్యమే కన్పిస్తుంది

బహుశా, పాఠకులో, లేఖకులో, ఈ విజయవిలాస పద్యాన్ని సారంగధర చరిత్రలో ఇరికించి ఉంటారు.

పారాంతరము :

1. "చెక్కుల్ తగన్ దెల్పు రెట్టించన్" అని ఒక పాతము

"మించెఁబో రుచికోరికల్"

—తిరువత్తివారు, బులుసువారు.

సాధారణంగా గర్భవతులైన స్త్రీలు తమ కిష్టమైనటువంటి వస్తువులు కొన్నిటిని కోరుతుంటారు, అంచేతనే బంధువులు సూచించలేని వారికి ఇస్తుంటారు. కాబట్టి పోరచి కోరికల్ అన్నదే సమంజసం.

“కోర్కూలు సందడించె”

ఆరంభంలోనే ‘కోర్కూలు’ (కోరికలు) ఉన్నాయి. మళ్ళీ యిక్కడ చెప్పడం పునరుక్తి అవుతుంది. అస్థిలో గర్భవతులకు చిర్ర యెక్కువ కావడం సహజం, కాబట్టి కోర్కూలు సందడించెననడమే మంచిది.

అలంకారము :

చక్కని స్వభావోక్తి, వృత్తము ప్రాసము.

సీమంతవతీ మణికి

స్సీమంతముఁ జేసి రపుడు నెల ఎనిమిది గా

శ్రీమంతు కెక్కు గర్భ

శ్రీమంతుం డీతఁ డనుట సిద్ధము గాఁగన్.

37

అర్థము :

ఈతఁడు = గర్భములో ఉన్న బాలుడు, శ్రీ = బుద్ధిచేత, మంతుకెక్కు = ప్రసిద్ధి పొందే, గర్భ శ్రీమంతుఁడు = తల్లి గర్భంలో ఉన్నప్పటినుండే విశ్వరూపం కలిగిన వాడు, అనుట = అవుతాడన్నమాట, సిద్ధము కాఁగఁ = విశ్వయ మయ్యేట్లు, సీమంతవతీ మణికిన్ = స్త్రీలలో మణివంటిదైన చిత్రాంగదకు, నెలలు ఎనిమిది కాఁ = ఎనిమిది నెలల గర్భము కాగా, సీమంతము (అను గర్భసంస్కారమును) చేసిరి.

తాత్పర్యము :

ఈ గర్భంలో ఉన్న బాలుడు బుద్ధి సంపదచే ప్రళప్తి కెక్కి ఆగర్భ శ్రీమంతుడవు తాదన్నట్లుగా చిత్రాంగదకు ఎనిమిది నెలల గర్భం విండగానే సీమంతోత్సవం జరిపాడు.

విశేషము :

సీమంతం అంటే పాపట, అది కలిగినది సీమంతవతి, అనగా స్త్రీ.

సీమంతం చేయడంలో ఉన్న ఉద్దేశం కవి చెప్పి ఉపకారం చేశాడు గర్భాదానాది పోడక కర్మల్లో సీమంతం ఒకటి గర్భంలో ఉన్నప్పుడే ఇంత ఉత్సవం చేయించుకున్న శకువు ఆగర్భ శ్రీమంతుడు కాడా :

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష

ప్రొద్దుల నెలలకా వేపుర
నుద్దులుగాఁ జేయఁదగు మహా యశములుగా
ముద్దుల బాలునిఁ గనియెను
ప్రొద్దులనెల యెడల నిందుముఖ శుభవేళన్

38

అర్థము .

ప్రొద్దులకా = సూర్యులను, నెలలకా = చంద్రులను, వేపురకా = వేయిమందిని, ఉద్దులుగాకా = సమానులుగా, చేయకతగు, మహా యశములుగాన్ = తేజస్సును, కీర్తినిపొందేలాగా, ఇందుముఖి = చంద్రముఖి, ప్రొద్దులనెల = తొమ్మిదవ మాసము, ఎడలకా = ముగిసినప్పుడు, శుభవేళకా = మంచి ముహూర్తములో, ముద్దుల బాలునికా, కనియెకా

తాత్పర్యము :

ప్రతాపములో వేయి సూర్యులతోనూ, కీర్తిలో వేయి చంద్రులతోనూ, సమానము కాగల ముద్దుల బాలుడిని చిత్రాంగద ప్రసవమాసంలో శుభలగ్నమందు కన్నది.

విశేషము :

మహా: (= తేజస్సు లేక ప్రతాపము) ఎఱ్ఱగా సూర్యునివలె ఉంటుందనీ, యశము (కీర్తి) తెల్లగా చంద్రునివలె ఉంటుందనీ కవి సమయాలు, చూడండి

“అతని కీర్తి ప్రతాపంబు లవనిఁ గలుగ
నేలయివి ? యంచు మదిలోన నెపుడు దలంచు
నపుడ పరివేష మిషమున నట్ల సూర్య
మండలముల విధాత్మండు గుండలించు.”

— (శ్రీనాథుడు)

పాఠాంతరము :

“ఉద్దులుగా చేయఁదగు మహాదయములుగా”

— తిరుపతివారు

ఇక్కడ మహా + ఉదయములు లేక మహాః + ఉదయములు అని పదవిభాగము చేయవచ్చును. ఏమైనా, ఉదయములు అన్న శబ్దం నెలల (చంద్రుల)ను సూచించదు, అప్పుడు కవి ఉద్దేశించిన క్రమాలంకారము మాయ మవుతుంది

అలంకారము :

క్రమాలంకారము, యమకము.

ధనము అసంఖ్యముల్ హిత బుధ ద్విజ కోటికి నిచ్చి యప్పు డా
తనయుని బ్రతువర్ణ హయధట్టము నేలెడు నంచు బ్రతువా
హనుఁ డను పేరు పెట్టి చెలువందఁగ బంగరుఁ దొట్లఁ బెట్టి శో
భన విభ వాప్తి రంజిలిరి పాండవ పాండ్య వసుంధ రాధిపుల్. 39

అర్థము :

పాండవ పాండ్య వసుంధరాధిపుల్ = అర్జున మలయధ్వజులు, హిత = స్నేహితుల యొక్కయు, బుధ = విద్వాంసుల యొక్కయు, ద్విజ = బ్రాహ్మణుల యొక్కయు, కోటికి = సమూహాలకు, ధనములు = దానాలు, అసంఖ్యములు = లెక్క లేనన్ని, ఇచ్చి, అప్పుడు, బ్రతు = పచ్చని, వర్ణ = రంగుగల, హయ = గుఱ్ఱముల, ధట్టము = గుంపును, ఏలెడున్ అంచున్ = పాలించుతాడని (జాతకరీతిని బట్టి తెలుసుకొని), ఆ తనయునిన్ = ఆ కుమారుని, బ్రతువాహనుడు, అని పేరు పెట్టి, చెలువు అందగన్ = సంతోషముగా, బంగరు తొట్లన్, పెట్టి, శోభన = మంగళ ప్రదమైన, విభవ = సంపద (యొక్క), ఆప్తి = కలుగుటచేత (ఈ శుభమునందుటచేత), రంజిలిరి = ఆనందమును పొందిరి.

తాత్పర్యము :

పండితులకు హితులకు బ్రాహ్మణులకు లెక్కలేనన్ని దానములనిచ్చి, ఆ శత్రువు జాతక రీత్యా పచ్చని గుఱ్ఱముల పాలించే వాడొతాడని తెలుసుకొని, అర్జున మలయధ్వజులు, బాబడికి బ్రతువాహనుడని నామకరణం చేసి ఈ శుభము కలిగినందుకు సంతోషించారు.

“అస కులస్వామి తండ్రిని సుధాంబుధిఁ బోలుఁ
బాలబుగ్గల మించులీలఁ గనుటఁ,
దన పితామహుని బృందారకాధిపుఁ బోలు
రెప్పవేయక చూచురీతిఁ గనుటఁ,

దన వంశకర్త నుత్పలబాంధవునిఁ బోలు
గరము రర్మిలఁ జూచి గారవిలుటఁ,
దన తాత యనుఁగుఁ డమ్ముని నుపేంద్రునిఁ బోలు
సల్లనల్లనఁ దప్ప టడుగు విడుట,

దాన గాంధీర్య వైభవ దాన కృపలు
గలవని కనంబడఁగ, వేఱ తెలుప నేల ?”

యని గురుజనంబు లెంతయు నాదరింపఁ

జిన్నిబాలుండు ముద్దులు చిలుకుచుండె.

40

ఈ పద్యములో బ్రతువాహనుడి బాల్యచేష్టలు కవి వర్ణిస్తున్నాడు

౧ పాలబుగ్గన్ = పాలుగారుచున్న చెక్కిళ్ళతో, మంచు = అతిశయించే, లీలన్ = విలాసమును, గనుటన్ = పొంది ఉండుటచేత, తన కులస్వామి = తన కురుకులానికి మూల పురుషుడైన చంద్రుని యొక్క, తండ్రిని = పాలసముద్రమును, పోలున్ = పోలి ఉన్నాడు

సముద్రమున నీటి ఊటలవలె పాలసముద్రమున పాలబుగ్గలుండును ఈ బాలుడు పాల బుగ్గలు కలిగియుండెను కాబట్టి పాల సముద్రముతో పోలిక బుగ్గ = సంతత ధారగా కిరే నీరు a spring of water, a fountain.

౩ కరములు = చేతులు (కిరణములు), అర్మిలిన్ = ఇంపుగా, జూచి = చూచి, గార విలుటన్ = గారాబముగా ఉండుటచేత, తనవంశకర్త = మూల పురుషుడైన, ఉత్పలబాంధవునిన్ = కలువల చెలియగు చంద్రుడిని, పోలున్ = పోలియుండును.

కరములు జూచి గారాబముగా ఉండుటచేత శిశువుకీ, కిరణములచేత చంద్రుడుకీ సామ్యము

౨ రెప్పవేయకచూచు, రీతిఁ = విధము, గనుటఁ (చేత), తన పితామహునిన్ = తన తాతయైన, బృందారకాధిపున్ = దేవతలరాజగు ఇంద్రుడిని పోలును

దేవతలు అనిమిషులు, రెప్పపాటు వారికి లేదు. శిశువు రెప్పవేయక చూస్తుండును కాబట్టిపోలిక

౪ అల్లనల్లనన్ = మెల్లమెల్లగా, తప్పుటడుగు = వ్యత్యస్తముగ అడుగులు, ఇడుటన్ = వేయుటచేత, తనతాత = ఇంద్రుని యొక్క, తమ్మునిన్ = ఉపేంద్రుని = వామన మూర్తిని, పోలున్

శిశువు తప్పుటడుగులు వేయడముంటుంది. వామనుడు, బలిచక్రవర్తిని అర్థించిసప్పుడు వ్యత్యస్తముగా మూడడుగులు వేశాడు, కాబట్టి సామ్యము

అదితి కళ్యపులకు పుట్టినవాడు ఇంద్రుడు. వామనుడు కూడా ఆ దంపతులకు పుట్టిన వాడే, కాబట్టి ఇంద్రునికి తమ్ముడు—ఉపేంద్రుడు - అవుతాడు

ఈ విధంగా ఆ బాలుడు తన పూర్వులను పోలి ఉండడము వల్ల ఆయా పూర్వుల గుణాలను కలిగి ఉంటాడని అనడము వ్యాయం అందుకే.—

దానన్ = అలా పోలి ఉండినందువల్ల, గాంభీర్య = గంభీరతయు (తన మనసు ఇతరులకు తెలియ నీయకుండడ మన్న సుగుణము), వైభవ = ఐశ్వర్యమును, దాన = ఈవియు (ఇచ్చునట్టి స్వభావము), కృపలు = దయయు, గలవని కనంబడఁగఁ = ఉన్నవని ప్రత్యక్షమవుతుండగా, వేట = ప్రత్యేకముగా, చెప్పడ మెందుకు, అని = ఈ రీతిగా అనుకొని, గురుజనంబు = పెద్దలు, ఎంతయున్ = మిక్కిలిగా, అదరింపఁ = ముద్దు చేస్తుండగా, చిన్ని బాలుండు = బ్రతువాహనుడు, ముద్దులు చిలుకుచుండెను

విశేషము :

దేవేంద్ర వైభవమని ప్రసిద్ధి. చంద్రుడు తన సర్వస్వమును అమృత రూపముగ దేవతలకు ఆహారముగా ఇచ్చేవాడు కాబట్టి గొప్పదాత వామనుడు (విష్ణువు) జగములను పోషించేవాడు కాబట్టి కృపకు ప్రసిద్ధి.

పాల సముద్రమును పోలిన లోతును, ఇంద్రుడిని పోలిన వైభవమును, చంద్రుడిని పోలిన దానమున్ను, వామనుని (విష్ణుని) పోలిన దయయు, కలవాడవుతాడని పెద్దలు భావించారు.

అలంకారము :

శ్లేష, క్రమాలంకారము, స్వభావోక్తి

అదితప్పని ధర్మజు ననుఁగఁ దమ్ముఁ
డా కుమారకుఁ జిత్రవాహనున కపుడు
పంశకరుఁగా నొనఁగి వేడ్క వారిచేత
నంపకముఁ గాంచెఁ దీర్థ యా త్రాభిరతిని.

41

అర్థము :

అది తప్పని = అసత్యము పలుకని, ధర్మజు = ధర్మరాజు యొక్క, అనుఁగు తమ్ముడు = ప్రియమైన సోదరుడు (అర్జునుడు), ఆ కుమారకుఁ = ఆ బ్రతువాహనుని, పంశకరుఁగాఁ = పాండ్య పంశమును నిలువబెట్టే వానిగా, వేడ్కఁ = సంతోషముతో, అపుడు,

చిత్రవాహనునకు = చులయధ్వజ రాజునకు, నొసగి = ఇచ్చి, వారిచేత = పాండ్యదేశస్తుల చేత, దీర్ఘయాత్రాభిరతిని = తీర్ఘయాత్రలుచేయఁ లన్న కోరికతో, అంపకము = గాంచెన్ = వీడు కోలు వుచ్చుకన్నాడు

తాత్పర్యము :

అనత్యము పలకని ధర్మరాజు ప్రియసోదరుడు కాబట్టి అర్జునుడు ఇచ్చిన మాట తప్పకుండ చిత్రాంగద కుమారుని వంశకరునిగా చులయధ్వజుడి కిచ్చాడు. మూల్గుతూ కాకుండ వేడ్కతో నివ్వడం సుగుణము

అలంకారము :

కావ్యలింగ.

చని యా దక్షిణపుణ్య భూమిఁ గనుచుఁ సౌభద్ర తీర్థంబునం
దును స్నానం బొనరింపఁబోవ నట మానుల్కొంద “ఊహా! నిలుం
డన పైత న్ముఖ పంచతీర్థములయం దత్యుగ్ర నక్రంబులుం
డును నూఱేడులనుండి; యిందు నొకనాఁడుం జేరరా దేరికిన్. 42

అర్థము .

చని = వీడుకోలందుకొని పోయి, దక్షిణ పుణ్య భూమిన్ = దక్షిణ దేశంలోని పుణ్య స్థలాలును, కనుఁగొనుచున్ = చూస్తూ, సౌభద్రతీర్థంబునందును = సౌభద్రము అన్న పేరుతో ఉన్న ఒక తీర్థంలో కూడా, స్నానంబు ఒనరింపన్ పోవఁ = స్నానము చేయబోగా, అట = అక్కడున్న, మానులు కొందఱు = కొందరు తాపసులు, “ఊహా, నిలుండు = ఆగండి, అనఘ = పాపములేనట్టి (అనగా పాపములను పోగొట్టునట్టి) ఏతత్ముఖ = ఇది మొదలుగా గల, పంచతీర్థములందున్, అయిదు తీర్థములలోను, నూఱేడ్లనుండి, అతి = మిక్కిలి, ఉగ్ర = భయంకరములైన, నక్రంబులు = మొసళ్ళు, ఉండును = ఉంటున్నాయి, (కాబట్టి), ఒకనాఁడున్ = ఒక్కనాడైనా, ఏరికిఁ = ఎట్టి వారికైనా, ఇందున్ చేరరాదు = వీనిలో దిగ కూడదు.”

తాత్పర్యము :

వారి వీడుకోలందుకొని, అర్జునుడు దక్షిణ దేశంలోని పుణ్యస్థలాలను చూస్తూ వెళ్ళి సౌభద్రము అన్న తీర్థంలో కూడా స్నానమాడబోగా, అక్కడ ఉన్నమునులు అతన్ని ఆపుతూ “ఈ పంచ తీర్థాలలో భయంకరమైన మొసళ్ళండడం వల్ల సూరేళ్ళనుండి ఎవరూ వీటిలో స్నానం చేయరు” అని చెప్పారు.

విశేషము :

అనఘైతన్ముఖ అన్నిదాన్ని కొందరు “అనఘ ! ఏతన్ముఖ” (పాపరహితుడా ! ఇది మొదలు) అనికూడా విడదీసి అర్థం చెబుతారు

“సౌభద్ర తీర్థంబునందును” అన్న సముచ్చయము అంతకుపూర్వమే మరికొన్ని తీర్థం లో స్నానమాడియున్నాడని తెలుపుతుంది.

పాఠాంతరము :

“అనఘా ! తన్ముఖపంచ ” = (పాపరహితుడా ! అది మొదలు. అని)

“ ‘మోక్షమునకుఁ బోవ మొన లెత్తుకొనిపోయె’

ననెడు వార్త నిక్కమగు నటంచు

గ్రుంక వెఱుకు రెవ్వరును ; మీరలటుపోకుఁ”

డనిన నవ్వుకొనుచు నర్జునుండు,

43

అర్థము :

మోక్ష . పోయె - అనెడు లోకోక్తి. నిక్కమగును = నిశ్చయంగానే జరుగుతుంది, అటంచుకా, అనుకుంటూ, ఎవ్వరును, గ్రుంక కా = మునగడానికి, వెఱుకురు = భయపడుతారు, (కాబట్టి) మీరలు అటుపోకుండు”, అనినకా, నవ్వుకొనుచు = లోలోన నవ్వుకుంటూ, అర్జునుడు .....

తాత్పర్యము :

“మోక్షానికిపోతే మొనలెత్తుకు పోయిందన్నమాట నిజమౌతుంది, మీరక్కడికి పోవద్దు” అని ఆ మునులు హెచ్చరిస్తుండగా, అర్జునుడు నవ్వుకుంటూ — (తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము).

మామూలుగా మంచిజేయబోతే కీడు కలిగినప్పుడు “మోక్షమునకుఁ బోవ మొన లెత్తు కొనిపోయె”నన్న లోకోక్తిని వాడతారు. ఇక్కడ నిజంగా మోక్షం కొఱకే అర్జునుడు తీర్థ స్నానం చేయబోతే మొసలి పట్టుకుంటుంది ఈ విధంగా (అక్షరాలా) అతికిపొయ్యేలాగ లోకోక్తుల్ని వాడడం చేమకూర కవికి వెన్నతో పెట్టిన విద్య

అర్జునుడు నవ్వుకొనడ మెందుకంటే - ఈ వెర్రిముసులకు నాబలపరాక్రమాలు తెలియక నన్నే భయపెట్టున్నారుకదా యని అంతే కాక, తన మంచికోసం చెప్పుతున్న వారిని అవమాన పరిచినట్లు బిగ్గరగా నవ్వుడము నభ్యవర్తన కాదు.

అలంకారము :

లోకోక్తి.

“ఏను దీర్ఘము లాడఁగ నేఁగుదెంచి
యేను దీర్ఘము లాడక యివలఁ జనుట
పౌరుషమె” యంచుఁ గ్రుంకఁబో వారిచరము
పట్టెఁ బట్టిన నమ్మహా దాహుబలుఁడు.

41

అర్థము :

ఏను దీర్ఘము లాడఁగ = ఐదుతీర్థములలో స్నానము చేయాలని, ఏఁగుదెంచి = వచ్చి, ఏను = నేను, దీర్ఘములాడక = స్నానాలు చేయకుండానే, ఇవల = ఇంకొకచోటికి, చనుట = పోవుట, పౌరుషమె = పౌరుషముగలవారు చేయదగిన పనేనా (కాదు), అంచు = గ్రుంకిఁ బో = మునుగపోగా, వారిచరము = మొసలి. పట్టె = అతడిని పట్టుకుంది, పట్టినన్, ఆ మహాబాహుబలుఁడు = గొప్ప భుజబలముగల ఆ అర్జునుడు..... (తరువాతి కన్వయము),

తాత్పర్యము :

“అయిదు తీర్థాల్లో స్నానం చేయడానికి వచ్చి అలా చేయకుండా తిరిగిపోవడం పౌరుష మవుతుందా?” అని అర్జునుడు స్నానమాడబోగా, మొసలి పట్టుకుంది. అప్పుడు అర్జునుడు తన భుజబలముతో ..

పాఠాంతరము :

“యేను దీర్ఘములాడనో డివలఁ జనుట”-లాడన్ ఓక్తి ఇవలన్

— పరివాస

అలంకారము :

యమకము.

ఎడమ కరంబుననే య
య్యెడ మకరముఁ బట్టి బయిటి కిడిచి వైవన్
వడి భూమికఁ జూపిన కై
వడిఁ తొల్లిటిరూపు వాని వాని యెసంగన్.

45

అర్థము :

ఎడమ కరంబుననే = ఎడమచేతితోనే, అయ్యెడక = అప్పుడు, మకరముక = మొసలిని, పట్టి = పట్టుకొని, బయటికిక = వెలుపలికి, ఈడిచి నైవక = ఈడ్చిపడవేయగా, వడిక = ఒక్క నిమనములో, భూమికక = వేషమును, చూపిన కైవడిక = చూపించిన విధంగా, తొల్లిటి రూపు వాసి = మొదటి మొసలి రూపాన్ని విడిచిపెట్టి, వాసియెసంగక = చక్కదనంతో...

తాత్పర్యము :

అర్జునుడు ఎడమ చేత్తోనే మొసలినిపట్టి బయటి కిడ్చివేశాడు ఆ మొసలివేషం మార్చుకొన్నవిధంగా, మొసలి రూపాన్ని వదిలి, చక్కదనంతో — (తర్వాతి పద్యంతో ఆన్వయం)

విశేషము :

రూపుమారడం చూస్తే ఇంతవరకూ మొసలి వేషం వేసుకొని ఉన్నదా అనిపించింది.

పాఠాంతరము :

“వడిభూమిక వాసిన కైవడి”

పై విశేషాన్ని ఇది ఇంకా బాగా వ్యక్తం చేస్తుంది శబ్దాలంకారానికి మరికొంత బలం చేకూరింది (వడిభూమిక వాసిన కైవడి తొల్లిటి రూపువాసి వాసి యెసంగన్).

అలంకారము :

ఉత్పేక్ష, యమకము, అనుప్రాసము

వట్రువ గుబ్బలుం దొగరు వాతెఱయుం జీఱునవ్వు వెన్నెలల్
తొట్రిలు ముద్దుమోమును దళుక్కను మేను వెడంద సోగయై
వట్రిలు కన్నుదోయి నిడువాలుఁ గురుల్ బటువుం బిలుందు లేఁ
గుట్ర నునుం గవుక గలిగి కోమలియై యది మ్రోల నిల్చినన్, 46

అర్థము :

అది = ఆ మొసలి, వట్రువగుబ్బలున్ = గుండ్రముగానున్న కుచములునూ, తొగరు = ఎఱ్ఱని, వాతెఱయుక = అధరమునూ చీఱునవ్వు వెన్నెలల్ = వెన్నెలవంటి చీఱునవ్వులతో, తొట్రిలు = అతిశయించిన, ముద్దుమోమును = అందమైన ముఖమునూ, తళుక్కను = ప్రకాశిస్తున్న, మేను = దేహమును, వెడంద = విశాలమై, వట్రిలు = తీరుకల్గిన, కన్నుదోయి =

కన్నుల జంటనూ, నిడు వాలు = చిక్కిలి పొడవైన, కురుల్ = తలవెండ్రుకలను, బటువు = గుండ్రముగా ఉన్న, పిటుండు (ను), లేత = లేతదై, కుట్ర = సన్ననిదై, నును = కోమలిమై (ఉన్న) కవున్ = నడుమును, గలిగి = కలిగియుండి, కోమలియై = సుకుమారియై (అది = ఆ మకరము) మ్రోలన్ = అద్భుతముగా ఎరుట, నిల్చినన్ = నిల్చిగా - తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము

విశేషము :

ఈ పద్యంలో ఉపమానాలను ఉపయోగించకుండానే, కవి ఆ అంగన సౌందర్యాన్ని సహజంగా వర్ణించడము ఒక సౌగం

అలంకారము :

స్వభావోక్తి

ఆ లోలనయనఁ గనుఁగొని

యాలోచనఁజేసె నృపతి యద్భుత మతియై

యాలో, నిది అచ్చర ప్రో

యాలో కా కల్ల మరుని యాలో యనుచున్.

47

అర్థము :

ఆ లోలనయనన్ = చలిస్తూన్న కన్నులు గల ఆ కాంతను, కనుఁగొని = చూచి, నృపతి = అద్భుతము, అద్భుతమతియై = ఆశ్చర్య పడినవాడై, ఆలో = అంత లోపల, ఇది = ఈ కాంత, అచ్చర ప్రోయాలో = అప్పరః కాంతయో, కాక, అల్ల మరునియాలో = ఆ మన్మథుని భార్యయేమో, అనుచున్, ఆలోచన చేసెన్

తాత్పర్యము :

ఆమెనుచూచి, ఆశ్చర్యపడి అద్భుతము, “ఇది అచ్చరకాంతయా లేక మన్మథుని భార్య యైన రతీదేవియా” అనుకొన్నాడు.

విశేషము :

కాంత రూపుమారి నిలిచినప్పుడు ఆమె దృష్టులు నాలుగు వైపులా చూస్తూ చంచలంగా ఉండడం సహజమే, కాబట్టి, ‘లోలనయన’ అని ప్రయోగం.

అలంకారము :

సందేహము, అనుప్రాసము.

ఈబాల మోమునకు నా
జాబిల్లికి నెంతదవ్వు; సరివచ్చునొకో,
యీబిడ చనుగవ కొక మె
ట్టా బంగరు గట్టు తక్కువౌ నెంచంగన్.

48

అర్థము :

ఈ బాల = ఈ చిన్నదాని యొక్క, మోమునకు = ముఖమునకును, ఆ జాబిల్లికి = ఆ చంద్రునకును, ఎంతదవ్వు = చాలా దూరము (వ్యత్యాసము) కలదు, సరివచ్చునొకో = సరిరాగలదా, ఈబిడ = ఈమె యొక్క, చనుగవకు = కుచద్వయమునకు, ఆ బంగరు గట్టు = ఆ బంగారపు కొండమేరు పర్వతము, ఎంచంగ = ఆలోచించగా, ఒక మెట్టు = ఒక కొంచెము, తక్కువ టెన్.

తాత్పర్యము :

అర్జును డామెను చూచి “ఈమె ముఖానికి చంద్రుడు సరిపోలడు ; ఆలోచిస్తే ఆ బంగారు కొండ కూడా ఈమె చనుగవకన్నా ఒకమెట్టు తక్కువే అవుతుంది” అని అనుకుంటున్నాడు.

విశేషము :

పద్యము చిన్నది ; ఉపమానాలు మన కవులు విశేషంగా ఉపయోగించినవే—పాతవే. ముఖానికి చంద్రుడు, కుచాలకు కొండలు, మాటలు సర్వసాధారణంగా నాడుకలో ఉన్నవే.

అయినా ఈ పద్యములో ఒక కొత్తదనం కనబడేలాగ మన కవి తన గడుసుతనంతో రచించాడు చూడండి :

“ఈ బాల మోమునకు నా జాబిల్లికి నెంత దవ్వు సరివచ్చునొకో” అన్నాడు చంద్రుడు కొన్ని లక్షల మైళ్ల దూరంలో ఉన్నాడన్నది ప్రకృతి సత్యము ముఖము చంద్రుడికన్న అందమైనదని కవి భావము

(౧) “బాల ముఖమెక్కడ, ఆ చంద్రు డెక్కడ ?—ఎంత వ్యత్యాసము ! హస్తమళ కాంతరము కాబట్టి సమానము కాగలదా?” అని అర్థం చేసుకోవచ్చును.

(౨) లేదా, కొంతసాటి వస్తాడనుకున్నా, “ఎంత దవ్వు సరివచ్చునొకో” = ఎంతవంతు- ఏమేరకు- ఏ శాతం సరిపోతాడు ? చాల తక్కువ వంతు సరిపోతాడు అని అన్వయించవచ్చును.

(౩) లేదా, వేదమువారు చెప్పినట్టు చంద్రు డున్నది చాల “దూరము గావున వచ్చి ప్రక్కను సరిగా నిలువనేరడని” భ్రమత్కారము గ్రహించవచ్చును.

ఈ విధంగానే పద్యములో రెండవ భాగము “ఈదిడ చినుగవ కొరి మెట్టా బంగరు గట్టు తక్కువౌ నెంచంగన్” డీనిలో బంగరుగట్టు (మేరువు) ఒక కొండ, కుచానికి ఉపమానము, కొండను పించిన కారిస్యమూ ఉన్నతి కలవని కవి భావము డీని అర్థము

(౧) చనుగవకు ఒక మెట్టు (= మేడా, కొండా, ఎక్కడానికి ఉంచిన మెట్లలో ఒకటి — సోపానము) వంటిది ఆ బంగరుగట్టు ఈలాంటివి మరికొన్ని మెట్లు ఎక్కుతేనే స్తన శిఖరము అందును, కాబట్టి తక్కువౌ నెంచంగన్ — అని అర్థం చేసుకోవచ్చును.

మెట్టు = సోపానము, కొండ, అంచీ అని అర్థాలున్నాయి.

(౨) లేదా, ఆ చను గొండలదగ్గర ఈ బంగరుగట్టు ‘ఒక మెట్టా ?’ అనగా ఇదీ ఒక కొండేనా అని అన్వయించాలి అలోచిస్తే ఆ బంగరుగట్టు తక్కువే అవుతుంది.

(౩) లేదా, ‘ఒక మెట్టు ఆ బంగరుగట్టు తక్కువౌను ఎంచంగన్’ అని పదవిభజన చేసి, ‘ఎంచంగన్ = లెక్కపెట్టే, ఒక మెట్టు తక్కువవుతుంది’ అని అన్వయం స్తనాలు పదిమెట్లు అయితే ఈ బంగరుగట్టు తొమ్మిది మెట్లే ఉంటుందన్న మాట.

అలంకారము :

వ్యతిరేకము, వినోక్తి.

నడు మెంత నైక ? మోహో !

పిడికిటిలో నజిగు ; బెళుకు బేడిన మీలం

గడ కొత్తుఁ గన్ను ; లౌరా !

జడ యందము జూపఁ బాప జగతిం గలదే.

49

అర్థము :

నడుము, ఎంతనైకము = ఎంత సన్ననిది, ఓహో = ఆశ్చర్యము, పిడికిటిలోన్ = ఒక్కపిడికిటిలో, అజిగున్ = ఇమిడిపోతుంది గదా ! బెళుకు = మెరుస్తున్న, బేడినమీలన్ = బేడిన చేపలను, కన్నులు, లౌరా = అదృతము, కడకు ఒత్తున్ = ప్రక్కకుతోసి తిరస్కరిస్తాయి, జడ యందము, చూపన్ = ఇట్టిది అని చెప్పడానికిగాని, పాపన్ = వర్జనముగించి విడిచిపెట్టేందుకుగాని, జగతిన్ = ప్రపంచంలో, కలదే = సాధ్యమౌతుందా ?

తాత్పర్యము :

ఓహో ! ఈమె నడుము, పిడికిటిలో అజగేంత సన్నంగా ఉంది. ఈమె కళ్లు బేడిన చేపల్ని ప్రక్కకు త్రోసేసే విధంగా ఉన్నాయి. ఇక ఈమె జడ అందము పోల్చి చెప్పేందుకు గాని, చెప్పకుండా విడిచిపెట్టేందుకు గాని సాధ్యంకాదు.

నిరీక్షణము :

గడకొత్తు—గడ అంటే గాలం రాదు తగిలించే కట్ట. కట్ట చేపల్ని గాలంవేసి వడతాయి అని

పాప జగతిన్ — పాప అంటే పాము సంబంధమైనది సాధారణంగా జడనుపాముతో పోల్చడం కవుల కిష్టం ఆ విధంగా పోల్చేందుకు. ఈమె జడతో పోల్చగలిగే పాము. పాప జగతిన్ = తాను చూచిన నాగలోకంలో గూడా లేదని చమత్కారము

పాదాల రమ్యము :

“జడ యందము జెప్పగిప్ప జగతిం గలదే ?”

—తిరువతి కవులు

“జడయందము జెప్ప బాపజగతిం గలదే”

ఆన్న పాదాలలో అర్థం స్పష్టంగా లేక పోవడమే కాక, కవికి ప్రియమైన శబ్దాలంకారం కూడా పోతుంది

అలంకారము :

శ్లేష, వ్యతిరేకము, అనుప్రాస

అని యాక్రీడి మనంబునం బొగడి ‘యుగ్రాకార నక్రంబవై
మును పట్టుండిన దేమి ? మేలు చెలువంపుం గల్కివై యిప్పు డొ
ప్పినదే ? మెవ్వరి భామినీ మణివి ? నీ పేరేమి ?’ నా నిట్లనున్,
“విను మో భూవర ! యానుపూర్విగఁ బురావృత్తాంత మాద్యంతమున్”

అర్థము :

అని, ఆ క్రీడి = ఆ అర్జునుడు, మనంబునం = మనస్సులో, బొగడి = మెచ్చుకొని, యుగ్రాకార = భయంకరమైన రూపంతో, నక్రంబవు = మొసలివి, అయి, మునుపు, అట్లు, ఉండినది ఏమి ? = ఎందుకున్నావు ? మేలు చెలువంపు = మిక్కిలి అందమైన, కల్కివై = సుందరివై, ఇప్పుడు, ఒప్పిన దేమి = ఉండడానికి కారణమేమిటి ? ఎవ్వరి భామినీమణివి = ఎవరికి చెందిన శ్రీరత్నమవు ? నీపేరేమి ? నాన్ = ఆనగా, (ఆమె) ఇట్లను = ఈ రీతిగా బదులు చెప్పింది “ఓ భూవర = ఓ రాజా, పురావృత్తాంతము = నా పూర్వచరిత్రము, అను పూర్విగన్ = మొదటినుంచి, అది అంతమున్ = సమస్తము, వినుము = చెప్పెదను, వినుము.

వాత్సర్యము :

ఈ విధంగా అర్జునుడు మనస్సులో ఆమె అందాన్ని మెచ్చుకొని “ఇంతదాకా భయంకరమైన మొసలిగా ఉన్నదానవు ఈ రూపం ఏలాగు పొందగలిగావు నీవెవరు?” అని ప్రశ్నించగా. “నాచరిత్రం మొదటినుంచి చెప్పతాను, వినండి” అని నంద చెప్పసాగింది.

విశేషము :

“ఉగ్రాకార నక్రంబివై.” — “మేలు జెలువంపుం గల్గివై” అని ఆమెరెండు రూపాలనూ వర్ణించడానికి వాడిన పదాలలో ఉన్న తూగు గమనించ దగింది - ఒకటి సంస్కృతము. ఒకటి తెలుగు

“అనుపూర్విగన్” = ఏ విషయం నుక ఏ విషయం జరిగింది అన్న క్రమం తెలిసేట్లుగా నా కథచెబితాను అంటే, ‘మొదటి నుండీ’ అనడం కన్నా సుకరంగా ఉంటుంది

“భూవర - .” ఆమె అర్జునుడి ఆకారమూ, పరిచారక సమూహము చూచి రాజుని పోల్చుకో గలిగింది. లేదా, నారదుడు చెప్పిన దాన్నిబట్టి (గీ ౪ పద్యం) ఇతడే అర్జునుడయి ఉంటాడని తెలుసుకొని ఉంటుంది.

నంద చెప్పిన విషయము .

ఏ నందయనెడు నచ్చర

చానన్, దరు జేందు ధరుని నఖుని యనుంగన్

నా నెచ్చెలులు త్రిలోకీ

యానేచ్చలు గలరు నల్వు రతుల శుభాంగుల్.

51

ఇది మొదలు గీ ౪ ప పద్యము వరకు నంద చెప్పిన పూర్వ కథ

అర్థము :

వీన్ = నేను, నంద అనెడు = నంద అనే పేరుగల, అచ్చర చానన్ = అప్పరసను, తరుణ ఇందు ధరుని = లేత చంద్రుని (చంద్రరేఖను) ధరించిన శివుని యొక్క, నఖుని = స్నేహితుడైన కుబేరుని యొక్క, యనుంగన్ = ప్రేయసిని, నా నెచ్చెలులు = నా స్నేహితు రాండ్రు, త్రిలోకీ = మూడు లోకములలో, యాన = తిరుగుటయందు, ఇచ్చలు = ఇష్టము కల వారు, అతుల = సాటిలేని, శుభాంగుల్ = శోభతో కూడిన శరీరాలు కలవారు, నల్వరు = నలుగురు, కలరు = ఉన్నారు.

తాత్పర్యము :

“నేను నంద ఆనే అప్పటి త్రీని. కుడేరుని ప్రేయసిని. నా స్నేహితురాండ్రు మాడు
లోకాల్లోనూ తిరగాలనే వాంఛకలవారు, సుందరులు మరొక నలుగురున్నారు ”

విశేషము :

తన విభుని పేరు చెప్పేందుకు సంకోచించి యేమో, ఆ అచ్చర ‘తరుణేందు ధరుని
సఖుని యనుంగణ’ అని తెలియచుచుంది మరొక విధంగా, అంతటి వాని స్నేహితుడి
ప్రియురాలిని అని తన గొప్పతనం కూడా చెప్పినట్లయ్యింది

ఆ స్నేహితురాండ్ర కోరిక మీదనే వీరు పికారు బయలుదేరా ని భావించాలి

ఈ పద్యంలో ‘సాకుమార్త్యం’ కనబడుతుంది.

అలంకారము :

పర్యాయోక్తి, అనుప్రాస.

వారు లలిత పద్మ సౌరభేయి సమీచి

యనెడుపేర్లు గలుగు నట్టివారు;

జగములెల్లఁ జూచి చనుదెంచుచో మేము

వనధికాంచి నొక్క వనము కాంచి.

52

అర్థము .

వారు = ఆ చెలులు, లలిత, పద్మ, సౌరభేయి, సమీచి, అనేపేర్లు కలవారు, (మేమయి
దుగురమూ) జగములు, ఎల్లఁ చూచి = అన్ని లోకాలూచూచి, చనుదెంచుచో = తిరిగి
వస్తుండగా, వనధికాంచి = (నసుద్రమును మొలనూలుగా కలిగిన) భూలోకంలో, ఒక్క
వనము = ఒక అడవిని, కాంచి = చూచి మేము...తరువాతి కన్వయము

తాత్పర్యము

నా చెలికత్తెలు లలిత, పద్మ, సౌరభేయ, సమీచి అన్న పేర్లు కలవారు. మేమయిదుగు
రమూ అన్ని లోకాలూచూచి తిరిగి పోతుండగా, భూలోకంలో ఒక అడవి చూచి (తర్వాతి
పద్యంతో అన్వయం

విశేషము :

భూమిచుట్టూ సముద్రం ఉంటుంది కాబట్టి సముద్రాన్ని భూమికి మొలనూలుగాకవులు
పోల్చారు.

మొదటి మూడు పాదాల్లోనూ ఏ విశేషం లేకుండా సాధారణంగా నడిపించి, నాల్గవ పాదంలో వనది కాంచి నొక్క వనము కాంచి అంటూ చర్యంలో ఒక అందాన్ని పొదిగారు కవి

అలంకారము .

అనుప్రాస

“విహరించున్ మలయానిలం బిచటఁ; దావిం బిల్కి నేమ్మేని యా
వి హరించున్, బికి నాదముల్ చెవికిఁ గావించున్ జవుల్; పోద మా
సహకారాళి పదంబుఁ జూడఁగ వయస్యా? హా? వాటిల్లెడున్
న హకారాళి పదంబుఁ జూడఁగ వయస్యా? హా? యానేకదా!” 53

ఆ అడవిని చూస్తూ ఆ అయిదుగురూ ఈ విధంగా చట్రోక్తు లాడుకుంటున్నారు .

అర్థము :

‘ఇచటన్ = ఈ వనములో, మలయానిలంబు = మలయ మారుతము, విహరించున్ = మంద మందగా వీస్తున్నది సుమా’ అని అన్నది.

రెండవ చెలికత్తె - (ఔను, చక్కగా చెప్పావు. అంతేకాదు) తావిన్ = కమ్మని వాసనలను, చిల్కి = చల్లి, నేమ్మేని = చక్కని శరీరముల యొక్క, అవిన్ = ఉష్ణమును, హరించున్ = పోగొట్టుతుంది కూడా, అన్నది (మరొక అర్థము) ‘నీవు విహరించునని చెప్పావు గదా, ఆ మాటలో విన్ = ‘వి’ అన్న అక్షరాన్ని, చిల్కి = తీసివేస్తే, ‘హరించున్’ మిగులుతుంది కనుక అవిని, హరిస్తుంది, అని చమత్కారం

మూడవది పికినాదముల్ = అడకోకిలల కంఠధ్వనులు, చెవికిన్ = చెవులకు, చవుల్ = రుచులను, కావించున్ = కలిగిస్తున్నవి, (చెవులకు విందుచేస్తున్నవి అని) లేక, పికినాదముల్, చెవికిగాన్ = చెవుల సంతోషం కోసము, వించున్ జవుల్ = రుచివంతములగు పాటలను, విన్నును (వినిపించును) అని

కొందరు వ్యాఖ్యాతలు నాదముల్ = ‘న’ అను అక్షరమును కలిపిసవి, కాన్ = అగుచు, వించున్ = వినుచున్ - వినునట్లు చేయును, కావించు లోని ‘వించు’ అన్న మాటకు సకారము చేరగా ‘వినుచు’ అవుతుంది అన్న చమత్కారం గూడా ఉందన్నారు

నాల్గవశ్రీ - వయస్యా = చెలీ, ఆ సహకార = ఆ కనబడుతున్న తీయ్యమామిడిచెట్ల యొక్క, అ? = వరుస ఉన్న, పదంబున్ = స్థలాన్ని (మామిడితోపును) చూడఁగన్ =

చూడడానికి, హాళి = అసక్తి, వాటిల్లెడుక = కలుగుతున్నది, పోదము = రమ్ము పోదము, లేక, సహకారాళి పదంబుక, చూడగక = చూచినయెరల, హాళి = సంతోషము, వాటిల్లెడుక = కలుగుతుంది, కనుక, పోదము.

అయిదవ యవతి - (బాగా చెప్పావు) సహకార = 'హ'కారంతో కూడిన, ఆళి పదంబు = 'ఆళి' అన్న పదము, చూడగక, యస్యా, హాళియౌనే కదా = 'హాళి' అన్న మాట అవుతుందికదా 'ఆళి' కి హకారంచేరిస్తే, హ + ఆళి = 'హాళి' అవుతుందని భవత్కారం కనుక తప్పక సంతోషం కలుగుతుందని భావం, లేక, సహకార = సాయముచేసే, ఆళి = చెలికత్తెలయొక్క, పదంబు = స్థానము, చూడగా సంతోషము కలుగుతుంది

మరొక అర్థాంతరం సహకార = తియ్యమామిడి చెట్లయందలి, ఆళిపదంబు = తుమ్మెదల పాటలు చూడగా = వింటే, సంతోషం కలుగుతుందికదా, అని చెప్పుకోవచ్చు

అలంకారము :

వక్రక్తి, యమకము,

అని యిత రేతర చతురో

క్తి నిగుంభన మెఱయ నరిగి తేకువ నందున్

ముని యొక్కడు తపము సేయం

గని యది విఘ్నంబుసేయఁ గడఁగి కడంకన్.

54

అర్థము :

అని = ఈరీతిగా, ఇతర ఇతర = ఒకరిని మించి ఒకరు, చతురోక్తి = చమత్కార వచనముల, నిగుంభన = పొందిక - కూర్పు, మెఱయక - విశదమయ్యేలాగ, అరిగి = పోయి, అందుక = ఆ అడవిలో, ముని ఒక్కడు తపముచేయక కని = ఒక ముని తపస్సు చేస్తుండగా చూచి, తేకువన్ = తెగువతో (తెంపరితనముతో), అది = ఆ తపస్సును, విఘ్నంబుచేయన్ భంగము చేయడానికి, కడంకక = పూనికతో, కడఁగి = ప్రయత్నించి - .....తరువాతి కన్వయము

తాత్పర్యము :

ఈ విధంగా చతురోక్తులాడుకుంటూ మేమా అడవిలోకి పోయి, అక్కడ ఒక ముని తపస్సు చేసుకుంటూ ఉండడం చూచి, తెంపరితనముతో ఆ తపస్సుభంగం చేయాలని ప్రయత్నించగా.....

విశేషము .— తాపసులను చూస్తే అప్పరసలకు తపస్సు భంగం చేయాలని కోరిక పుడుతుంది కాబోలు !

లేక, ఇంద్రుడిని చూచి నేర్చుకున్నారా ! యథారాజా తథా ప్రజా అంటారుకదా :

ఇతరేతర - ఇంకా ఈవిధమైన చతురోక్తులు అనేకం ఆడుకుంటూ వారు పెళ్ళాని తేటపడుతుంది

నెఱికురులు, గేలుఁజిగురులు,

నిఱిచన్నులు, నిరిచికన్ను, చించుకకౌనుల్.

చిఱుదొడలు, నంచనడలున్,

మెఱుపుల యొఱుపులు ఘటింప, నిలిచినటింపన్.

55

అర్థము .— నెఱికురులు = వంకరలు తిరిగిన తలవెండ్రుకలును, గేలు చిగురులు = చిగుళ్ళవలె ఉన్న చేతులును, ఇఱి చన్నులు = క్రిక్కిరిసి ఉన్న కుచములును, విరిచి కన్నుల్ = విశాలములైన కన్నులును, ఇంచుక కౌనుల్ = మిక్కిలి సన్నగా ఉన్న నడుములును, చిఱుదొడలు = చిన్న తొడలును, అంచనడలున్ = కులుకుగల నడకలును (ఈ అన్నిటితో), మెఱుపుల వలె మెరుస్తున్న, ఒఱుపులు = అందములు, ఘటింపన్ = సమకూడే విధంగా, నిలిచి = ఎదుట నిల్చి, నటింపన్ = నాట్యము చేయగా - (లేక ఏదోపని ఉన్నట్లు నిలిచి నటిస్తూ తిరుగగా).

తాత్పర్యము .— మేము, వంకరలు తిరిగిన తలవెండ్రుకలతోనూ, చిగుళ్ళలాగ ఉన్న చేతులతోనూ, బిగువైన చనుగవతోనూ, విశాలమైన కన్నులతోనూ, సన్నని నడుములతోనూ, చిఱుదొడలతోనూ, వయ్యారపు నడకలతోనూ, మెరపు తీగలలాగా అందాలు చిలికిస్తూ ఆ ముని ఎదుట నాట్యము చేస్తుండగా .తర్వాతి పద్యముతో అన్వయం

విశేషము .— ఆ యువతులు కదుల్తున్నప్పుడు వారి లావణ్యము మెఱుపుతీగలలాగా మెరుస్తూ ఉందని భావము

అంచ నడలు అన్నది ఒక పలుకుబడి , దీని అర్థము ఒయ్యారపు నడక, లేక మంచి గమనము ఈ పద్యములో ఆ పలుకుబడి అర్థాన్నే ఊహించాడు కవి ఆనడం న్యాయము

ఈ పద్యంలో కూడా అలంకరణల సహాయం గాని కావ్య అలంకారాల సాయముగాని లేకుండానే కవి వారి అందాన్ని సహజ సిద్ధంగా, చక్కగా పర్చించాడు. పద్యం నడక కూడా, ప్రతిచరణ అనుప్రాసతో, మెరపుల యొరపునకు తగినట్లుగానే పరుగెడుతూంది

మెరపులు జ్ఞానమాత్రమే ఉంటాయి కాని పీరు ఆ మెరపుల యొరపు కలిగి కూడా నిలిచి నటించడం విశేషము.

పారాంత రి షుల :—

1. “ఇటుకు చనుల్”

2. “మెరుపుల యొరుపులు ఘటించి నిలిచిన యంతన్”

— తిరువతివారు

అలంకారము :— స్వభావోక్తి, ఉపమ, అనుపాస

మా పొలు పొకింత గనుగొని

తాపసుడు డట, వలపుపేరు దైవ మెఱుంగున్,

శాప మొసంగె మకరులుగా

గోప రసావేశ రూక్ష కుటి లేక్షణుడై.

56

అర్థము :— మా పొలుపు = మా సౌందర్యం, ఒకింత = కొంచెము, కనుగొని, అటన్, తాపసుడు = మౌని, వలపుపేరు దైవమెఱుంగున్ = ప్రేమించే సంగతి పరమాత్మునికే తెలియాలి కాని, కోపరస = కోపరసముయొక్క, అవేశ = అవేశము కలుగుటవల్ల, రూక్ష = తీక్షణమై, కుటిల = క్రూరమయిన, ఈక్షణుడై = చూపుటకలవాడై, మకరులుగా = మొసళ్ళగునట్లు, శాపమొసంగెన్ = శాపం ఇచ్చాడు

తాత్పర్యము :— మమ్ములను చూచి ఆ మౌని ప్రేమించడం మాట అటుండగా, కోపావేశంతో చూస్తూ మొసళ్ళకమ్మని శపించాడు

విశేషము :— వాళ్ళ సహజసౌందర్యముతో ఉన్నారు కాబట్టి వారి ‘పొలుపు కని’ అనడం సమంజసం

తా మనుకున్నట్లు వలపు కలగక, దానికి పరమ విరుద్ధమైన కోపావేశం కలిగిందన్న సూచన ‘వలపుపేరు దైవమెఱుంగున్’ అన్న మాటలలో తేటపరిచాడు

అలంకారము :— అసంగతి

అంచులకుఁ జాల భయపడి

యందఱు మడుగులకు వ్రాలి యతి దీనతతోఁ

గొందలపడ నపు డాతని

డెందము గైకొనియె నక్కటికపుం బెంపున్.

57

అర్థము :— అందులకుఁ = ఆ శాపమునకు, చంద్రయఁడి, అందఱము = మేమిరువురము, అడుగులకువ్రాలి = ఆ ముని పాదాలపై పడి, అతిదీనతతోఁ = ఓక్కిరియై న్యంలో, కొందరి పడన్ = కలితఁడగా, అప్పుడు ఆతని, దెందము = మనసు, అక్కటి కపు = యదుకు సంబంధించిన, పెంపున్ = అతిశయాన్ని, కైకొనియెఁ = పొందించి మా దీనత్వము చూచిసండువల్ల ఆ మునికి దయకలిగించని భావము.

తాత్పర్యము :— ఆ శాపానికి భయపడి మేమందరము ఆతని పాదాలమీద పడగా, ఆతని మనసులో దయ కలిగింది

పారాంతరము :—

“ అపుడాతఁడు

నందఱు గనుఁగొంచు బలికె సతికృపతోడన్

— తిరుపతివారు

ఈ పాఠములో ‘అందఱ’ అన్నమాట ఈ చిన్నపద్యములో రెండుసార్లు వస్తుంది, అంతేకాదు దీని తరువాతి పద్యములో ‘శీతలదృష్టిఁ జూచి’ ‘కృపతోడన్’ అన్నమాటలలో ఈ భావమే కనబడుతుంది

శీతల దృష్టిఁ జూచి మునిసింహుఁడు “నా వచనం బమోఘ మో

భీతమృగాజులారః మది బెగ్గిలనేల యిరకఁ, వినుండు, మీ

చేత గృహీతుఁడై సలిలసీమను నెవ్వఁడు వెల్వరించు మీ

మూతఁడె శాపమోక్షకరుఁ డయ్యెడుఁ బొం”డనిపంచెఁ బంచినన్. ౪౪

అర్థము :— శీతలదృష్టిఁ = (రూక్ష కుటిరేక్షణములకు బదులు) చల్లని చూపుతో, చూచి, మునిసింహుఁడు = మునిశ్రేష్ఠుడు, “నా వచనంబు = నామాట, అమోఘము = వ్యర్థంకానేరదు, ఓ భీతమృగాజులార = బెదిరినరేడివంటి కన్నులుకల కాంతలారా, మదిఁ = మనస్సులో, బెగ్గిలనేలః = దిగులుపడడి మెండుకు? (అనవసరము అని), వినుండు, ఇరకఁ = ఇకమీద, మీచేతఁ గృహీతుఁడై = (మొనగ్ల ఆకారంలో ఉండే) మీచేతఁబట్టుబడవచ్చు, మిమ్ము, ఎవ్వఁడు, సలిలసీమను = జలాశ్రయమునుండి, వెల్వరించుఁ = వెలువలి కీడుస్తాడో, ఆతఁడే, శాపమోక్షకరుఁడు = ఈ శాపమునుండి మిమ్ముల తప్పించేవాడు, అయ్యెడుఁ = అవుతాడు, పొండు”. అని, (మమ్ములను) పంచెన్ = పంపించెను, పంచినఁ = అట్లుపంపించగా...తరువాతి కన్యాయము

తాత్పర్యము :— మమ్ముల దయతో చూస్తూ ఆ ముని, “నామాట తప్పనేరదు, మీరు చింతించడం వృథా, అయినా వినండి, మొనగ్ల రూపంలో ఉన్న మీరు పట్టుకున్నప్పుడు, మిమ్ములను నీటిలోపల నుంచి ఎవడు బైటికిడ్చివేస్తాడో వాడే మీశాపము పోగొట్టాడు, ఇక పొండి” అంటూ మమ్ముల్ని పంపించగా . తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము

విశేషము — అమోఘమైన వచనం కలవాడు కనుకనూ, దయతో శాపమోక్షము గురించి చెప్పాడు కాబట్టి నంద అతడిని 'మునిసింహుడు' అని చెప్పడము సమంజసమే.

“భీతమృగాక్షులార” — మునిశాపానికి భయపడి, చలించే కళ్లతో బెగ్గడిల్లి ఉన్నారు. కాబట్టి వారికా సంబోధన సరిపోతుంది

ఇలగల పీళ్ళు నూడ మన మేటికిఁ బోవలె? పోయినకా వనికా
నిలువఁ బడేమి? నిల్చిన మునిం గని త్రుళ్ళుగ నేలఁ యంతలో
నలగి శపింప నేమిటికి నాతఁడు? వ్రాతఫలంబు దప్పునే?
కలిగినవే కదా మకరికల్ మన తెప్పుడు వ్రానియుండుటల్ 59

అర్థము :— ఇలకల = భూలోకంలో ఉన్న. పీళ్లు = పట్టణములు, చూడ, మనము, ఏటికి పోవలెకా = ఎందుకు పోవాలి? పోయినకా = పోవడంలో తప్పులేదనే అన్నా. వనికా = అడవిలో, నిలువకా పనియేమి = ఎందులకు నిలవాలి? నిల్చినకా, మునికా, కని, త్రుళ్ళుగకా ఏల = అటలాడడ మెందుకు? అంతలోన్ = అంతమాత్రానకే, అతడు, అలిగి = కోపించి, శపింపగన్ ఏల = శపించడ మెందుకు? (జరిగినవిషయమంతా విచిత్రంగా సాగింది అని) వ్రాతఫలంబు = బ్రహ్మ వ్రాసిన వ్రాతఫలితం, తప్పునే = జరగకుండా పోతుందా, మనకు, ఎప్పుడున్ = ఎల్లప్పుడూ, మకరికల్ = కుచములయందూ, చెక్కిళ్ళయందూ కస్తూరి కాది పదార్థాలతో వ్రాసే మకరికా పత్రములనే అలంకారపు వ్రాతలు, కలిగినవేకదా = మన కున్నవేకదా (అలవాటే కదా) — ఆ మకరికా రచనల ఫలము తప్పుతుందా అని అభిప్రాయము.

తాత్పర్యము . — మన మనలు భూలోకం చూడాలని రావడమెందుకు? వచ్చినా, ఈ అడవిలో నిలవడ మెందుకు? నిలిచినా, ఆ మునిని చూచి ఊరుకోక అల్లరి చేయడ మెందుకు? చేసినా అంత మాత్రానికే అతడు కోపించి శపించడ మెందుకు? ఎన్ననుకున్నా, విధి వ్రాసిన వ్రాత తప్పుతుందా? అయినా, మకరికా పత్రాలువ్రాయించుకొనడం మన కలవాటే కదా, ఇప్పుడా మకరరూపాలే మనకు వచ్చాయి. (అని ఆ అచ్చరలు తమలో అనుకొన్నారు)

విశేషము . — ఈ పద్యములో ఈ మాటలాడుతున్నవారు అప్పరసలు — దేవేంద్ర లోక వాసలు, కాబట్టి 'ఇలగల' సార్థకము

ఎప్పుడూ భగవన్నామాన్ని వ్రాస్తుండేవారు తత్ఫలితంగా సారూప్యం చెందినట్లే మనము ఎల్లప్పుడూ మకరికా పత్రాలు వ్రాస్తూ ఉండడంచేత, మకర రూపాలు మనకు సిద్ధించాయి అని చమత్కారం

మీరు మొసళ్లు కావాలి అని మన పెద్దట ప్రహ్లాద వ్రాసి ఉంటుంది ఆ బ్రహ్మ వ్రాత నిష్ఫలమవుతుందా ? అని ధ్వని

అచ్చరలు ఆపదలో ఉండి కూడా చనిపోకుండా విడిచిపెట్టక పోవడము వారి నిత్య యోవన లక్షణము, రహస్యము

అర్థము : — నిరుక్తి, అర్థాంతరన్యాసము, ఏకావళి.

అనుచు ననుతాపమునఁ ద్రోవఁ అనుచునుండ
నారదుఁడు చూచి 'యచ్చరలార! మీరు
చిన్నవోయిన మొగముల నున్నవార
లే', మనినఁ బూర్వవృత్తాంత మెల్లదెలిపి,

60

అర్థము : — అనుచు, అనుతాపమునఁ = విచారముతో, త్రోవఁ, చనుచునుండన్, నారదుఁడు చూచి, అచ్చరలార, మీరు, చిన్నవోయిన మొగముల (తో) ఉన్నవారలు, ఏమి, అని అడగగా, పూర్వవృత్తాంతము, ఎల్లఁ, (ఆతనికి) తెలిపి .

తాత్పర్యము : — ఈవిధంగా అనుకుంటూ మేము దుఃఖముతో త్రోవను పోయాం డగా, నారదుడుచూచి 'మీరు చిన్నవోయిన మొగముతో ఉన్నారెందువల్ల' అని అడిగాడు. అప్పుడు మేముతనకి జరిగిన సంగ తంతా చెప్పి . (తర్వాతకన్వయం)

“ఋషితిలక కంటిచే మా మాయదృష్టరేఖ ?
కుడిచి కూర్చుండ కిదె యొకబెడఁదఁ దెచ్చు
కొంటి, మే మేడ ? మకరులై యుంట యేడ ?
నర్హ మే యిట్టి బాధ బింబాధరలకు ?”

61

అర్థము : — ఋషితిలక = ఋషిశ్రేష్ఠుడా, నారదా, మాయదృష్టరేఖఁ = మా దుర దృష్టపు చందము, కంటిచే = చూచావా, కుడిచి కూర్చుండక = సుఖంగా ఉండలేక - అనవస రంగా, ఇదె ఒక బెడఁదఁ = ఇదిగో ఈఆపదను, తెచ్చుకొంటిమి, ఏము ఏడ = అచ్చరల మైన మేమెక్కడ, మకరులై, ఉంట ఏడ = ఉండడమెక్కడ, (ఎంత ఘోరమైన వ్యత్యాసమో చూడు), బింబాధరలకు = దొండపండువంటి పెదవులుగల మావంటి కోమలాంగులకు, ఇట్టిబాధ, అర్హ మే = తగినదేనా ?

తాత్పర్యము : — “నారదా, మాదురదృష్టము చూశావా ? తిని కూర్చోలేక ఈ ఆపద తెచ్చుకున్నాము అచ్చరలమైన మేమెక్కడ ? మొసళ్ళమై జీవించడ మెక్కడ ? మా చోటి కోమలాంగులకు ఈలాటి బాధ తగినదేనా ?” అని నంద అన్నది.

విశేషము — అదృష్టరేఖ - కానరాని సౌందర్యరేఖ, మొగములు చిన్నవోయి
ఉండడముచేత సౌందర్యము అదృష్టముయిందనీ, దానిని నానడడు చూడడనీ, ద్వని

పొరలించు :— కుడిచి కూర్చుండి యిదె యొక బెడద”

— చేదమువాగు

అలంకారము — పిషమము, అనుప్రాసము

అన విని యనిమిషముని “యో

వనితా తిలకంబులార, వసుధా గీర్వా

ణుని శాపము విధిక్తర , మే

ఘనునకుఁ దప్పించ నలవి గా ; దటులగుటన్,

62

అర్థము :— అనిన్ విని, అనిమిషముని = (తెప్పపాటులేని) దేవతలలోని ముని
యైన నారదుడు, ‘ఓ వనితా తిలకంబులార = ఓ నారీమణులారా , వసుధా గీర్వాణుని =
భూమినురుని (బ్రాహ్మణుని) యొక్క, శాపము = తిట్టు, విధిక్తము = దైవముచే చేయబడి
నదే, ఏ ఘనునకున్ = ఎంత మహిమగల వాడికైనా, తప్పించన్, అలవికాదు = వశముకాదు ,
అటులగుటన్ = కాబట్టి . తరువాతి కన్వయము.

తాత్పర్యము .— మా మాట విని, ఆ దేవముని, ‘ఆ బ్రాహ్మణుడి శాపము దైవము
విధించినదే కాని వేరుకాదు , ఎంత మహిమగల వాడికైనా దానిని తప్పించ శక్యముకాదు,
కాబట్టి.... తర్వాతి కన్వయము

విశేషము .— గీర్వాణ — గీరేవ బాణ - మాటే బాణముగా కలవాడు - దేవత,
వసుధా గీర్వాణుడు - భూమిమీదనున్న దేవత, కాబట్టి శాపమివ్వ గలడు అని అంతర్థము

విదికృతము అనడంలో ఆ మునిని నిందించ వద్దని సూచన

అంతేకాదు ఇది ‘విదికృతము’ కాబట్టి తప్పేది కాదు అని భావము

అలంకారము :— పరికరాంకురము, వృత్త్యనుప్రాసము, కావ్యలింగము.

“మీరలు దక్షిణాంబుధి సమీపమునం దగు పంచతీర్థముల్

చేరియు, గ్రాహ రూపములఁ జెంది శ తాబ్దము లున్నఁ, దీర్ఘసే

వా రతి భార తాన్వయుఁడు వాసవ నందనుఁ డద్భుతాఖ్యుఁ డే

తేరఁ గలం; డతండు కడతేర్పు మిమున్ దృఢ సాహసంబునన్. 63

అర్థము .— మీరలు, దక్షిణాంబుధి = దక్షిణ సముద్రముయొక్క. సమీపమున = చేరువను, తగు = ఉన్నట్టి, పంచతీర్థముల్ = ఐదు పుణ్యతీర్థములను, చేరియు = ప్రవేశించి, గ్రాహ రూపములన్ = మొసళ్ల ఆకారములను, చెంది = పొంది, శత అబ్జములు = నూరు సంవత్సరములు, ఉన్నన్ = ఉండిన యెడల, దీర్ధసేవారతిఁ = తీర్థముల సేవించే ఆసక్తితో, భారత అన్వయఁడు = భరత వంశమునందలి వాడున్ను, వాసవ నందనుఁడు = ఇంద్రునికుమారుడున్ను, అర్జునాఖ్యఁడు = ఐన అర్జునుడన్న పేరుగలవాడు, ఏతేరఁగలండు = రాగలడు, అతండు, దృఢ సాహసంబునన్ = గట్టితెగువతో, మిముఁకడతేర్చు = మీ బాధ తీరునట్లు చేయును.

తాత్పర్యము .— దక్షిణ సముద్రము చేరువనున్న పంచతీర్థములకు పోయి మొసళ్ల రూపముతో నూరుసంవత్సరము లున్నట్లయితే అప్పుడు తీర్థయాత్ర జేస్తూ వచ్చిన అర్జునుడు మీ శాపమును కడతేరుస్తాడు అని నారదుడు అప్పరసలకు శలహా ఇచ్చాడు.

విశేషము :— పంచతీర్థాలు : సౌభద్ర, పౌలోమ, కారంధమ, ప్రసన్న, భారద్వాజ అన్న అయిదు తీర్థాలు.

ఐదుగురున్నారు కాబట్టి పంచతీర్థములను నారదుడు సూచించాడు. దగ్గరదగ్గరగా ఉండ వచ్చును వియోగబాధ తగుతుంది గదా !

కడ తేర్చు అనగా ప్రసన్నత నొందించునని అభిప్రాయము దృఢసాహసము— మొసళ్లన్నా యని తెలిసికూడా లోపల దిగి వాటిని బయటికి ఈడ్చడానికి అట్టి సాహసము కావలసినదే కదా !

“చనుఁ డచటికి నిపు డింపెన

య; ‘న దుఃఖం పంచభిః సహ’ యనంగా ముఁ

వినియుందురె కద; యేటికి

మనమున నుమ్మలికఁ జెంద, మదవతులారా ?”

64

అర్థము :— ఇప్పుడు, అచటికి, ఇంపు ఎనయన్ = సంతోషముతో, చనుఁడు = వెళ్లండి (సంతోషము ఎలా గంటారేమొ), న దుఃఖం పంచభిః సహ = ఐదుగురితోడి దుఃఖము, దుఃఖముకాదు (దుఃఖములాగ తోచదు), అనంగన్ = అనడం, ముఁ = ఇంతకుముందు, విని యుందురె కద = వినేఉంటారు కదా, మనమునఁ = మనసులో, ఉమ్మలిక = దుఃఖమును, మదవతులారా = యవ్వనవతులారా, చెందఁ ఏటికి = ఎందుకు పొందవలయును :

తాత్పర్యము :— ఐదుగురితోడి దుఃఖము దుఃఖము కాదంటారుగదా, కాబట్టి మీరు సంతోషముగ ఎంచితీర్చాలకు పొండి యవ్వసములో ఉన్నవారు కాబట్టి కలుగబోయే దుఃఖాన్ని ఓర్చుకో గలుగుతారు అని నానదుడి భావము

విశేషము :— ‘న దుఃఖం పంచభిఃసహ’ లోకోక్తి, మీరు కూడ ఐదుగురే అని భావము. నలుగురితో ఉన్నా పదిమందితో ఉన్నా. ఈ లోకోక్తి వాడవచ్చు

మదవతులారా — మీరు ముసలివారు కాక యవ్వనవతులు కాబట్టి ఎటువంటి బాధనైన ఓర్చుకోగలరని సూచన

అంతేకాక నారదుడు తన సహజ ధోరణిలో మీ మదమే మిమ్మల్ని ఇంతకు తెచ్చిందని ఎత్తిపొడిచే ఊహ కూడ కలిగియున్నాడా ఈ సంబోధనలో ?

అంకారము :— కాష్ఠ్యలింగ, పరికరాంకురము, లోకోక్తి

అంచు = మమ్ముల నూతిడించ విన యాహ్లాదంబు లెంతే విజృంభించన్ మ్రొక్కి ‘జగంబులందున మిముం పేర్కొన్న మాత్రం బటా పంచంబై దురితంబు లెల్లఁ జనఁగా భక్తి మిము నేర్చుదు దర్శించఁ భేదము వోయి మోదము మదిం జెన్నారదా, నారదా : 65

ఈ సలహా ఇచ్చిన నారదునికి కృతిజ్ఞతను తెలుపుతూ నంద అన్న అప్పరస ఈ పదంగా చెప్పిఉంది.

అర్థము — అంచు = అని చెప్పి, మమ్ములన్, ఊతిడించఁ = ఓదార్చగా, (మేము) వినయాహ్లాదంబులు = అణకువా సంతోషము, ఎంతే విజృంభించఁ = మిక్కిలి అతిశయించగా, మ్రొక్కి “నారదా, జగంబులందు = లోకములలో, మిముం పేర్కొన్న మాత్రం = మీ పేరు పలికినంత మాత్రమైన, దురితంబు లెల్ల = అన్ని పాపములూ, పటాపంచంబు అయి చనగాన్ = చెల్లాచెదరై పోతుండగా, భక్తి = భక్తితో, నేర్చు, మిముం దర్శించఁ = మిమ్ము చూచినందువల్ల, భేదముపోయి = దుఃఖము నశించి మది = మనసులో, మోదము = సంతోషము, చెన్నారదా = కలుగక పోతుందా ?”

తాత్పర్యము :— నారదుడు అవిధంగా ఊరడించగా, ఓ నారదరుషీ మూడులోకాలలో మీపేరు పలికినంతమాత్రాన పాపాలు నశించి పోతాయని అన్నప్పుడు భక్తితో మిమ్మల్ని చూచినందువల్ల దుఃఖముపోయి సంతోషము కలుగక పోతుందా అని నంద చెప్పింది.

విశేషము :— ఈ అప్పరసలు సంతోషించడానికి నారదుడు ‘న దుఃఖం పంచభిఃసహ’ అన్న లోకోక్తిని ఉపయోగించాడు.

దేవరుషిని దర్శించినందువలన దుఃఖాలుపోయి సంతోషము కలుగక పోతుందా అని నంద వేరే కారణం చూపించింది

ఇంతేకాక, దీని తర్వాతి పద్యములో కూడ ఈ కాంతలు సంతోషించడానికి ఇంకొక కారణము కవి చూపిస్తున్నాడు.

అలంకారము :— కావ్యార్ధపత్తి, అంత్యానుప్రాస

‘మీ కతమున నూజేం డ్లని

మాకు మితి యెఱుకవడియె, మంటి’ మటంచున్

లోకేశ్వరసుతు దీవనఁ

జేకొని యిటు వచ్చి నిలిచి చిత్తము లోనన్,

66

అర్థము :— ‘మీకతమున’ = మీవలన, నూజేండ్లు అని మాకున్ మితి = శాపము యొక్క కాలపరిమితి, యెఱుకవడియె = తెలిసింది (కాబట్టి), మంటిమి = బ్రతికితిమి - చింత తీరింది, అటంచు = అనిచెప్పి, లోక ఈశ్వర సుతు = లోకములకు ప్రభువగు బ్రహ్మ యొక్క కుమారుడగు నారదునియొక్క, దీవన = ఆశీర్వాదమును, చేకొని = అందుకొని, ఇటువచ్చి = ఈ పంచతీర్థములకు వచ్చి, నిలిచి, చిత్తములోనన్ = మనసున ... తరువాతి కన్యయము.

తాత్పర్యము :— మీ దయవల్ల మా శాపపరిమితి నూరుసంవత్సరాలు అని తెలిసింది, సంతోషమని ఆ నారదుని ఆశీర్వాదాలు తీసికొని, ఈ పంచతీర్థాల దగ్గరకు వచ్చి మనసులో. .తరువాతి కన్యయము

విశేషము :— వారు దేవతలు కాబట్టి మానవుల లెక్క ప్రకారము నూరు సంవత్సరాలు వారికి ఒక దీర్ఘకాలము లాగా కనబడదు, కాబట్టి తేలికగా, బ్రతికితిమి అనగలిగారు

అలంకారము — కావ్యలింగ

దుర్జనన విసర్జనముగ

నిర్జర లోకాధినాథుని సుతుం డగు నా

యర్జును, సర్జన సముదా

యర్జునుఁ గనుఁగొనెడి భాగ్య మది యెన్నటికో :

67

అర్థము :— దుర్జనన = దుష్టమగు (మకరికా) జన్మయొక్క, విసర్జనముగ = విడుదల కలుగునట్లు, నిర్జరలోక = దేవలోకమునకు, అధినాథుని = ప్రభువగు ఇంద్రుని

యొక్క. సుతుండగు = కుమారుడునూ, సర్జన = సృష్టియొక్క, సముదాయ = సర్వస్వమునకు (అంతటికిని), ఋజునా = తిన్నవి (సత్ప్రవర్తనగల) వాడునూ అగు, ఆ అర్జునున్, కనుగొనెడి, భాగ్యము = అదృష్టము, అది, ఎన్నటికో = ఎప్పుడో.

తాత్పర్యము :— ఈ దుష్టమయిన మకర జన్మను తప్పించగలిగి సృష్టి అంతటి లోనూ సత్ప్రవర్తన ఉన్న ఆ అర్జునుడిని చూచే భాగ్యము మా కెప్పుడో అని...

అలంకారము : అనుప్రాస.

అని తలపోయుచు నృకరి కాకృతు లూని యిటుండఁగా నిదే

పనిగ మదీయ పుణ్య పరిపాక మనం జనుదెంచి నీవు న

న్మనిచితివే కదా : కడమ నాచెలులొ జలచారి చారులో

చనలకు శాపమోచనము సల్పి కృతార్థులఁ జేయు పార్థివా : 68

అర్థము :— అని తలపోయుచు = ఆలోచించుచు, మకరిక ఆకృతులు = మొసళ్ళ రూపములను, ఈని = వహించి, ఇటుండఁగాన్ = ఇప్పుడు నీవు చూచినట్లు ఉండఁగా, ఇదే పనిగన్ = ఈ పనికే అన్నట్టు, మదీయ = నాయొక్క, పుణ్య = సుకృతముయొక్క, పరిపాకము = ఫలము, అనఁ = అన్నట్టు, చనుదెంచి = వచ్చి, నీవు, నఁ, మనిచితివేకదా = బ్రతికించితివి (రక్షించితివి) కదా, నాచెలులు లొ = నా చెలికత్తెలగు, కడమ = తక్కిన, జలచారి చారులోచనలకుఁ = (నీటిలో దిరిగే) మొసళ్ళయియున్న అందములగు కన్నులుగల కాంతలకు, శాపమోచనము = శాపవిముక్తి, సల్పి = చేసి, పార్థివా = అర్జునా, కృతార్థులఁ = ధన్యులంద్రను చేయుము.

తాత్పర్యము :— అర్జునుడిని ఎప్పుడు చూడగలుగుతామో అని మేము ఈ రూపాంతరే ఉండగా, అదే పనిగా నీవు వచ్చి నన్ను రక్షించావుగదా : ఇంకా నా సలుగురు చెలికత్తెలకు గూడ శాపవిమోచనం కలిగించి ధన్యులను చేయుమని నంద కోరింది

విశేషము :— 50 వ పద్యములో నంద అర్జునుడిని 'భూవరా' అని సంబోధించింది నారదుడి మాటలను బట్టి ఇతడు అర్జునుడని నిర్ధారణచేసి ఇక్కడ 'పార్థివా' అన్నది

పారాంతరము :— 'మదీయ పుణ్యపరిపాకమునఁ' — దీనికి నా పుణ్యాలు పండుట వల్ల అని అర్థము.

అలంకారము :— ఉత్పేక్ష.

అని నంద వేడిసం ద

క్కిన తీర్థము లాడి వారికిఁ శాపవిమో

చన మొనరింపఁగ నేపురుఁ

జనుదెంచి శుభాంగలీల సన్నిధి నిలువన్,

69

అర్థము :— అని నంద (అన్న అచ్చర) వేడిసఁ, తక్కిన తీర్థములు అడి వారి శాపవిమోచనము ఒనరింపఁగఁ = చేయఁగా, ఏపురుఁ = అయిదుగురున్నా, చనుదెంచి = వచ్చి, శుభాంగ లీలన్ = శ్రేష్ఠమైన శరీరవిలాసముతో, సన్నిధిన్ = సమీపమునందు, నిలువన్ = నిలవగా.

విశేషము :— వికృతమూ భీకరమూ అయిన ఆ మొసలి రూపముపోయి అంద మైన శరీరవిలాసముతో ఆ నలుగురుగూడా దగ్గరకు వచ్చారని భావము.

కలలో నెఱుంగ మే గణి

కలలో నీచెలువమున్; సకల లోకములఁ

గల లోలాక్షల గరగరి

కల లోఁగొనినారో : చంద్రకలలో వీరల్.

70

వారి సౌందర్యము చూచి అస్తునుడు ఈలా గనుకున్నాడు

అర్థము :— ఈ చెలువమున్ = ఈ సౌందర్యమును, ఏగణికలలోన్ = ఎటువంటి ప్రఖ్యాతిపొందిన వేళ్యలలోగాని, కలలోన్ = (అపూర్వ విషయాలను గూడ చూపించే) కల లలోగాని, ఎఱుంగము = చూడలేము; సకలలోకములఁ = అన్ని లోకములలోను, కల = ఉన్నట్టి, లోలాక్షల = చందలాక్షల - కాంతలయొక్క, గరగరికలన్ = అందచందాలను, లోఁగొనినారో = తమ వశము చేసికొన్నారో, (కాక) వీరల్ = ఈ అయిదుగురు, చంద్ర కలలో :

తాత్పర్యము :— కలలోగానీ వేళ్య జనాలలోగాని, ఈ సౌందర్యము ఎక్కడా కన బడదు. అన్ని లోకాలలో ఉన్న సుందరాంగుల సొగసులన్నీ వీరే స్వాధీనము చేసుకున్నారా లేక వీరు పాక్షాత్తు చంద్రకళలేనా ?

విశేషము :— ఆ అస్పరసల రూపరేఖ లావణ్యాలు అంత అద్భుతంగా ఉన్నాయన్న మాట. అస్పరసలు దేవలోక వేళ్యలు, కాబట్టి గణికలతో పోల్చడము.

పద్యములో ఆరుసార్లు 'కలలో' వచ్చింది.

అలంకారము :— యమకము, సందేహము, అతిశయోక్తి.

అని తనచే నిజరూపముఁ

గనిరి గదా, యనుచు వేడుకం గను నృపతిం

గని యా యచ్చర లిట్లని

కొనియాడఁ దొడంగి రధిక కుతు కాన్వితులై.

71

అర్థము :— అని = అనుకుంటూ, తనచేత = తనవల్ల, నిజరూపము = వారివారి మొదటి రూపాలను, కనిరికదా = పొందారుకదా, అనుచు, వేడుక = సంతోషంతో - ఒకవిధ మయిన వాత్సల్యముతో, కను = చూస్తున్న, నృపతి = రాజును, కని = చూచి, అధిక కుతుక అన్వితలై = మిక్కిలి ఉత్సాహముతో కూడినవారై, అచ్చరలు, ఇట్లని, కొనియాడన్ = పొగడుటకు, తొడంగి = పూనుకున్నారు

వాత్సర్యము :— అని వారి సౌందర్యాన్ని మెచ్చుకుంటూ, తనచేత వీరు నిజ రూపాలు పొందారు కదా అని సంతోష వాత్సల్యాలతో తమ్మును చూస్తున్న అర్జునుడిని చూచి, ఆ అచ్చరలు చాల ఉత్సాహము - గురుభావముతో ఈ విధంగా పొగడ నారంభించారు

విశేషము :— తన వల్ల ఉపకారం పొందిన వారిని చూచినప్పుడు, మనుష్యులకు సహజంగా కలిగే ఆనందంతో అర్జునుడు ఆ అప్పరసలను చూస్తున్నాడు, అంతేకాని, ఉలూచినీ చిత్రాంగదనూ చూచిన చూపులతోకాదు, అని గ్రహించాలి ఈ విధంగా నాయకుని బేచిత్యాన్ని, కచకుచ వర్ణనలు చేయించకుండా, కవి కాపాడాడు.

అలాగే ఆ అచ్చరలు కృతజ్ఞతతోనూ గురుభావముతోనూ అర్జునుడి రూపాన్ని ప్రశం సించసాగారు.

ఐల వైభవంబుచే గెలుచు మాత్రమె కాదు

గమన లీలను గెల్చు గంధకరినిఁ,

గీర్తి విన్నూర్తిచే గెలుచుమాత్రమె కాదు

నగుమొగమ్మున గెల్చుఁ దొగలఱివీని,

ఐలు సాహసంబుచే గెలుచుమాత్రమె కాదు

మినుకుఁ గొనున గెల్చు మృగకులేంద్రు,

నలఘు దానంబుచే గెలుచు మాత్రమెకాదు

నెఱుల కాంతిని గెల్చు నీరదమును,

సకల సద్గుణ సౌందర్య సారమూర్తి
యనియు మును నారదుఁడు దెల్పు వినియ యుంటి,
మి మృహాభుజు నిప్పుతో కౌమ్మలార,
కంటిమి గదమ్మ కన్నుల కలుపు దీర :

72

అర్థము — ౧ బలవై భవంబుచేక = బలము యొక్క సంపదచేత, గెలుచు మాత్రమే కాదు = మించి పోవడం ఒక్కచేకాదు గమనలీలనుక = నడక యొక్క విలాసము చేతకూడా, గంధకరిని = మదపు తేనుగును, గెల్చున్

బలములోనూ నడకలోనూ మించిన ఏనుగును మించినవాడు అని భావము

౨ కీర్తివిస్ఫూర్తిచేక = కీర్తియొక్క ప్రకాశంచేత, గెలుచుమాత్రమే కాదు, నగు మొగమ్మున (గూడ), తొగలతేనిక = కలువల విభుడైన చంద్రుడిని, గెల్చున్

కీర్తి తెల్లగా ఉంటుందని కవి సమయము కీర్తిలోనూ ముఖకాంతిలోనూ చంద్రుడిని మించినవాడు

౩ బలసాహసంబుచే = ఎక్కువైన ధైర్యంచేత, గెలుచుమాత్రమేకాదు, మినుకు కౌనునక = సన్నని నడుముచేతకూడా, మృగకుల ఇంద్రుక = మృగరాజైన సింహమును, గెల్చున్, ధైర్యములోనూ సన్నని నడుములోనూ సింహాన్ని మించును.

౪ అలము = తక్కువకానిచాల ఎక్కువైన, దానంబుచేన్ = ఈవిచేత, గెల్చు మాత్రమే కాదు, నెఱులకాంతిని = తలవెండ్రుకల కాంతిచేతకూడా, నీరదమును = (నీటిని ఇచ్చే) మేఘమును. గెల్చున్

సకల సద్గుణ సౌందర్య సారమూర్తి = అన్ని విధములైన మంచి గుణములయొక్కయు చక్కదనము యొక్కయు సౌమ్య ఆకారము తాల్చినవిధంగా ఉన్నవాడు, అనియు = అని కూడా, మును = పూర్వము, నారదుఁడు, తెల్పుక, వినియ = వినియే, యుంటిమి, ఇప్పుడు, ఓ కౌమ్మలార, ఈ మహాభుజున్ = ఈ దీర్ఘబాహుని (అజానుబాహుని), కన్నుల కలుపు దీరక = కన్నులు తృప్తిచెందినట్లు, కంటిమి గదమ్మ = చూడగలిగము కదా :

తాత్పర్యము :— ఈవీరుడు (అర్జునుడు) శరీరబలముతోనే కాక, నడకతోనూ మదపుతేనుగునూ, కీర్తి ప్రకాశం చేతనేకాక, నగుమోముతో కూడా చంద్రుడినీ, ధైర్యముతో మాత్రమేకాక, సన్నని నడుముతో కూడా సింహమునూ, దానంతోనేకాక తలవెండ్రుకల కాంతితో కూడా మేఘాన్నీ, మించి ఉంటాడనీ, అన్ని సద్గుణాల యొక్కయు, సౌందర్యము యొక్కయూ సారమే ఈ అర్జునుడనీ నారదుడు అనాడే చెప్పాడు కదా, ఈ ఆ పరాక్రమ వంతుడిని ఇప్పుడు కళ్ళారాచూచి దన్యలమయ్యాము కదా :

విశేషము :— ప్రతిపాదక లోనూ మొదట ఒక సద్గుణమూ, తర్వాత ఒక సౌందర్య లక్షణమూ చెప్పి కవి తన ప్రక్రిమాన్ని పాటించాడు.

బలము, కీర్తి, సాహసము, దాసులు సద్గుణాలు

నడక, మొగము, నడవూ, తలవెండ్రుకలు - సౌందర్యాన్ని తెలిపేవి

కాబట్టి ఎత్తుగీతిలో 'సద్గుణ సౌందర్య' అని రెండుపదాలూ వాడి, ఈపద్యములో ఈ సౌగంధి చూడండి అని పాఠకులను కవి హెచ్చరించాడు.

'నకల... మూర్తి' అనడానికి, "నమస్తమైః మంచీ గుణములతోడి చక్కదనము యొక్క నిగ్గే స్వరూపముగా గలవాడు" అన్న వేదం వారి వ్యాఖ్యానములో ఒక్క చక్కదనా నిగ్గే మాత్రమే ప్రాధాన్యము యిచ్చి, సద్గుణములను ఆశ్రధానంగా ఉంచడం జరిగింది

అలంకారము :— ఉపమ, క్రిమము, వృత్త్యనుస్రాస

దాపు : వలరాజుగర్వంబుఁ దాపురూపు;

చాగు : రేరాజు కళల మించు చాగుఁ రేఖ,

మేలు : నలరాజు సోయగమేలుఁ జెలువ;

మమ్ము : యీరాజుప్రతి గానమమ్ము : యెచట.

73

అర్థము : పాదాల మొదటనున్న మాటలన్నీ మెచ్చును తెలియజేసేవి

దాపు = బళిరా, రూపు = అందము, వలరాజు = మస్మధుని, గర్వంబు = గర్వమును, పాపు = పోగొట్టును, చాగు = అద్దిరా, రేఖ = లావణ్యము, రేరాజుకళల = చంద్రుని కళల యొక్క, మించు = కాంతిని, అగు = అడ్డగించును - తిరస్కరించును, మేలు = సౌందర్యము, నలరాజు (యొక్క), సోయగము = చక్కదనమును, మమ్ము = పాలించును (అతిక్రమించును), అమ్ము = అహో, ఈరాజుప్రతి = ఈ రాజునకు సమానమైన వాడిని, ఎచట, కానమమ్ము.

తాత్పర్యము :— అందంలో మనస్సుకుడిసే, లావణ్యంలో చంద్రుడిసే, ఆకారంలో నలుదిసే మించిపోయే ఈరాజుకు (అర్జునుడికి) సాటిలేరుకదా !

విశేషము :— తిరస్కరించిన మాటల్లో, వారివారికి యథార్థంగానే ఉన్న లోపాలను తెలియబరచడం చమత్కారము.

వలరాజు శరీరం కోల్పోయినవాడు - కనుక రూపు 'దాపును'.

రేరాజు . చిహ్నపక్షంలో కిశాహీను దవుతాడు - కనుక రేఖ 'ఓంచును'

నలరాజు . రాజ్యం పోగొట్టుకొని సేవించాడు కనుక, చెలువము 'వీలును'.

ఇందులో తిరస్కరింపబడ్డ ముగ్గురూ రాజులే కనుక అర్జునుడికి ఏ రాజు సాటిరాదని భావము

నలుడు అందానికి పేరుపొందినవాడు, ఈ కవే ప్రథమాశ్వాసంలో — “ఆకారమున నలునంత వాఁ డొనె కా, హయ సమ్య గారూఢి నంతవాఁడె” (1-127) అని వర్ణించాడు

అలంకారము :— యమకము, వ్యతిరేకము

అందఱును నింద్రనీల నిఖాంగుఁడందు

రింద్రనీల శుభాంగుఁడే యితఁడు గానఁ;

దండ్రుఁ బోలిన రూపుమాత్రంబెకా ద

యారె : భూలోక దేవేంద్రుఁ డంచుఁ బొగడి.

74

అర్థము :— ఇంద్రనీల నిఖాంగుఁడు = ఇంద్రనీల మణులవంటి కాంతిగల శరీరం కలవాడు, కావున, అందఱును, ఇంద్రనీల శుభాంగుఁ డందురు = ఇంద్రునివలె నీలవర్ణము గల చక్కని శరీరం గలవాడు అంటారు

ఈలాగు చెప్పడంవల్ల, అర్జునుడు ఒక్క రూపంలో మాత్రమే తండ్రిని పోలును (కాని గుణంలో కాదు) అని అనుకోరాదు అయితే, ఆహా, భూలోకదేవేంద్రుఁడు = వైభవము మొదలయిన లక్షణాలన్నింటిలో భూపై నున్న దేవేంద్రుడే నుమా, అనుచు, పొగడి— (తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము)

అలంకారము :— ఉపమ, యమకము

నీకు కల్యాణమౌ రమణీయ రూప :

నీకు వంశాభివృద్ధియౌ నృపకలాప :

నీకు జయమగు సాహస నీతిభరిత :

నీకు సామ్రాజ్యమౌ మహనీయ చరిత :

75

అర్థము :— రమణీయరూప = మనోహరమైన రూపముగలవాడా, నీకున్, కల్యాణము = శుభము (పెండ్లి) ఔకా = అగునుగాక, నృపకలాప = రాజులలో చంద్రునివంటివాడా, నీకు వంశాభివృద్ధియౌ = నీవంశము వర్ధిల్లుగాక, సాహసనీతిభరిత = తెగువా నీతి విశేషంగా కలవాడా, నీకు - జయమగు = సర్వప్రయత్నములలోనూ జయము సిద్ధించును గాక, మహా

నీయ చరిత = పూజింపదగిన ప్రవర్తన కలవాడా, నీకు, సామ్రాజ్యమో = మహేశ్వర్యము (చక్రవర్తిత్వము) కలుగునుగాక

తాత్పర్యము :— నీకు కల్యాణమొనసే, నీకు వంశాభివృద్ధి కలుగుననీ, నీకు సర్వత్రా జయమే లభించుననీ, నీకు సామ్రాజ్యము ప్రాప్తిస్తుందనీ ఆ ఆచరణ అర్జునుడిని దీవించారు అని భావం.

విశేషము :— అర్జునునకు ఉత్తరోత్తరా కలుగబోయే శుభములు ఈ దీవనలలో ధ్వనిస్తున్నాయి సుభద్రతోడి కల్యాణము, అభిమన్యుని జననము, భారత యుద్ధంలో విజయమూ, తద్వారా సామ్రాజ్య ప్రాప్తి ఈ పద్యములో సూచితమయ్యాయి ఈ పద్యంలో ఉపయోగించిన సంబోధనలు కూడా అర్థానికి తగినట్లుగా ఉన్నాయి కల్యాణమును గూర్చి చెప్పి నప్పుడు, రమణీయ రూప' అని, వంశాభివృద్ధికి 'నృపకలాప' — చంద్రా అని (చంద్రుడు పాండవుల వంశానికి మూలపురుషుడు కదా), విజయము సాధించడానికి 'సాహసనీతి భరిత' అని, సామ్రాజ్యమునకు 'మహనీయ చరిత' అని అర్థవంతమైన సంబోధనలు పద్యానికి సొగసు కూరుస్తున్నాయి

కలాప - కలాపిపా ఇతి కలాపః = చంద్రా అని అర్థము పూర్వము చంద్రునివల్ల వర్ణింపబడి భరత వంశము నీనుండి అభిమన్యు పరీక్షిత్ జనమేజయాదుల రూపమున వర్ణింపబడిన సూచన

'అర్జునుడికి సామ్రాజ్యము లేదే, ధర్మరాజుకే కదా సామ్రాజ్యం ఉన్నది' అన్న అనుమానానికి — అర్జునుడు మహనీయచరితుడు కావడంవల్ల తన ద్వారా అన్నగారికి కలిగిన ఐశ్వర్యమంతా తనకే కలదని భావించే ఉదారగుణం కలవాడని భావం

మొదటి రెండుపాదాలకూ, తర్వాతి రెండుపాదాలకు అంత్యానుప్రాస ఉండడం చూడండి.

అలంకారము :— అనుప్రాస, పరికరము

అంచున్ వేలుపు మించుఁ బోలులు శుభోదర్శకంబు గాన్పించ దీ
వించన్, వారిఁ బ్రియానులాపములచే వీడ్కొల్పి, గోకర్ణభూ
ప్రాంచ ధూర్జటిఁ గొల్చి, పశ్చిమ సముద్ర ప్రాంత పుణ్య స్థలుల్
కంచున్ బోయి, ప్రభాస తీర్థమున వేడ్కన్ గ్రీడి క్రిడించుచున్, 76

అర్థము :— అంచున్, వేలుపు మించుఁబోలులు = మెరపుల వంటి శరీరములు గల ఆ దేవకాంతలు (అప్పరసలు), శుభ ఉదర్శకంబు = భవిష్యత్తు లో కలుగబోయే శుభాలు, కాన్పించఁ = తేటపడునట్లు, దీవించఁ = దీవనలీయగా, వారిని, ప్రియ అను లాపములచేన్

విజయవిలాసము

హృదయోల్లాసము

రెండవ ఆశ్వాసము

శ్రీధుర్య శౌర్య, దైర్య

ఔధర మూర్ధన్య, యాదిగర్భేశ్వర, వి

ద్యాధిక, వితరణ దీక్ష

రాధాసుత, యచ్యుతేంద్ర రఘునాథనృపా :

1

అర్థము :

శ్రీధుర్య శౌర్య = సంపదను వహించునట్టి పరాక్రమము కలవాడా, దైర్య...ర్ధన్య — దైర్య (మునందు), ఔధర = పర్వతముల, మూర్ధన్య = శ్రేష్ఠుడా (మేరువువంటివాడా), ఆది గర్భేశ్వర = తల్లి గర్భములో ఉన్నదిమొదలు ఐశ్వర్యము కలవాడా, విద్యాధిక = విద్యలలో అధికుడా, వితరణదీక్ష = దానముచేయు విషయందు, రాధాసుత = రాధ కొడుకగు కర్ణునివంటి వాడా, అచ్యుతేంద్ర (కుమారుడభగు) రఘునాథరాజా.

విశేషము :

మేరుపర్వతము ఎటువంటి పరిస్థితులలోనూ చలించదు కాబట్టి దైర్యము కలవారికి ఉపమానమయింది 'మేరునగసమానధీరా' అని కవులు రాజులను పొగుడుతుంటారు.

ఈ పద్యాన్ని కొందరు పరిష్కర్తలు మొదటి ఆశ్వాసారంభమున, కొందరు మాధో ఆశ్వాసారంభమున చూపించారు దీనినే సారంగధర చరిత్రలో కూడా ఆశ్వాసాది పద్యముగా ప్రచురించారు.

విశేషము :— రూపము = ముక్కు మొగము మొదలగు అవయవముల చక్కదనము

రేఖ = అవయవముల పొందిక, కాంతి, లావణ్యము, కిశ—

విలాసము = నడక, చూపు మొదలగువానిలోని ఒయ్యారము—

“బిట్టు నిజ ప్రియు నంగన, కట్టెదురంజూచి యంగకంబుల మీదన్
బుట్టించిన యొయ్యారము చిట్టాడుట యది విలాస చిహ్నం బరయన్.”

విభ్రమము = మాటలు, అలంకారములు వీటివల్ల కలిగే శ్రీల శృంగారచేష్టలు—

“కడు కౌశికాతిశయమునఁ దొడవులుఁ బూతలును దప్పఁ దొడగుటచే న
య్యెడు సంభ్రమంబు విభ్రమ మడరుంబ్రియదర్శనాదులం దెల్లపుడున్”

ఇంతవరకూ అర్జునుడు గడునిద్వారా సుభద్ర రూపరేఖా విలాసాదుల గూర్చి బాగా విన్నాడే కాని, చూచే అవకాశం లభించలేదు. ఇప్పుడు ‘చూడ్కివిందు’ గాగ చూచే వీలుకూడా కలిగింది కదా అని సంతోషించాడు

అరచందమామ నేలిన

దొరగా నెన్నుదురు నెన్నుదురు బిత్తరికిన్

బరువంపు మొల్ల మొగ్గల

దొరగాఁ బల్కుదురుఁ బల్కుదురు జవ్వనికిన్.

78

సుభద్ర స్మరణకు రాగా అర్జునుడు ఆమెను గురించి ఇంతా ఈలాగున అనుకుంటున్నాడు.

అర్థము :— బిత్తరి = ఆ వయ్యారికి, నెన్నుదురున్ = చక్కని లలాటమును, అరచందమామన్ = అర్ధచంద్రుని, వీలిన = బంటుగాచేసికొన్న, దొరగాన్ = ప్రభువని, ఎన్నుదురు = గణిస్తారు, జవ్వనికిన్ = ఆ యౌవనవతికి, పల్కుదురున్ = దంతములయొక్క పొందికను, పరువంపు = వికసిస్తున్న, మొల్ల మొగ్గలకు, దొరగాన్ = సమానమన్నట్లు పల్కుదురు = చూచినవా రంటారు

విశేషము :— ఈ పద్యంలో మొదటి దొర ప్రభువనిన్నీ రెండవదొర సమానమనిన్నీ అర్థం చేసుకోవాలి

4. మాటలు తాను గడుడు మొదలైనవారివల్ల వినవే, కాబట్టే ఎన్నుదురు, పల్కుదురు అని లెన్నాడు.

అలంకారము : యమకము, ఉపమ,

అలకలు నీలము లధరం

బల పగడము గోళ్ళు ముత్తయంబు లటంచు

దెలుప యును విందుఁ జిలుకల

తొలికి తెఱంగెల్లఁ బూస గ్రుచ్చిన రీతిన్

79

అర్థము :— అలకలు = ముంగురులు నీలములు = ఇంద్రనీలమణులు అని, అధరంబు = పెదవి, అల పగడము = శ్రేష్ఠమగు ఎగడము అనీ, గోళ్ళు, ముత్తయంబులు = ముత్యాలు, అటంచున్ = అనీ చిలుకలకొలికి = ఆ చక్కని కన్య సుభద్రయొక్క, తెఱంగు = సౌందర్యము, పూస గ్రుచ్చిన రీతిన్ = పూసలు గ్రుచ్చినట్లుగ వరుస తప్పకుండా, తెలుప = చెప్పగా, యును = యితకుముందు, విందున్ = వినియున్నాను

తాత్పర్యము :— ముంగురులు నీలాంబు, పెదవి ఎగడమని, గోళ్ళ ముత్యాంబు ఆ కాంతసౌందర్యము వర్ణించగా ఇంతకుముందే వినియున్నా నని అర్థమగుట అనుకుంటున్నాడు

విశేషము — నీలమణులు, ఎగడములు, ముత్యాలు, పీటిని పూసలుగా చేసి వాటిని హారాలుగా గుచ్చి వాడడము ఉన్నది

స్త్రీలు పూసలు గ్రుచ్చినప్పుడు ఏ పూస తరువాత ఏ పూస గుచ్చాలో శ్రద్ధగా చూచి, అనగా సక్రమముగా కూర్చడము అవసరము.

నీలాలు, పగడాలు, ముత్యాలు, కూర్చిచేసిన మణిమాల వలె సుభద్ర ఉన్నదని చమత్కారము

పూసగ్రుచ్చినట్లు — ఇదొక చక్కని పలుకుబడి = వరుస తప్పకుండా అని అర్థము 'తూచా తప్పకుండా' అన్న పలుకుబడి వంటిదే

అలంకారము : పరికరాంకురము

అనుచు నాకన్యఁ గైకొను నానఁ దగిలి

యతులకు విధేయు లగుదురు యాదవు అని,

తను నెఱుంగకుండవలె నన్యు అనియుఁ దలఁచి,

యనుచర జనంబు నందంద పనిచి, యంద,

80

అని అర్జునుడు తలచుకుంటూ, సుభద్ర విషయమై వార్యులంబానికి పూసుకుంటున్నాడు

అర్థము :— అనుచు = అని తలచుకుంటూ, ఆకన్య = ఆ చిన్నదానిని, కైకొను = పాణిగ్రహణము చేసుకోవాలన్న, ఆనన్ దగిలి = ఆశతో, యాదవులు = కృష్ణుని వంశము

వారు, యదువంశమువారు — యతులకు = సన్యాసులకు, విధేయు లగుదురు = వినయము చూపు
తారు, అనియు = అనినీ, అన్యులు = ఇతరులు, తను, ఎఱుగకుండవలెననియు = ఇతరులు
తన్ను గుర్తించకుండా ఉండాలనీ, తలచి, అనుచర జనంబు = తన పరివారములోనివారిని,
అందంద = దూరదూరముగా, పనిచి = పంపించి, యంద = అచోటనే తరువాతి కిన్వయము

అ-త్పర్జము :— అర్జునుడు సుభద్రమీదగల ఆశతో, యాదవులు యతులకు విధేయు
లుగా ఉంటారనిన్ని, తన్ను ఇతరులు గుర్తించకుండ ఉండవలెనని తలచి, పరివారమును దూర
దూరముగా పంపిచేసి ఆ స్థలములోనే.

విశేషము :— కైకొను (కై = చేయి, కొను = పట్టుకొను) పాణిగ్రహణము చేయు.

కృష్ణుడు (యాదవుడు) విష్ణువే, విష్ణుడు తన భక్తులకు లొంగి ఉంటాడని ప్రసిద్ధి
కొబట్టి యాదవులు యతీశ్వరులంటే చాలా భక్తి వినయాలు కనబరుస్తారు

అందంద అనుటవల్ల వేరువేరు చోట్ల కని గ్రహించాలి

మృగనాభి తిలకింబు బుగబుగ ల్లల లలా

టముపై మృ దూర్ధ్వ పుండ్రంబు దీర్చి,

తపనీయ కౌశేయ ధౌరేయ మగ కటీ

రమునఁ గాషాయ వస్త్రము ధరించి,

శరణాగతాభయ సంధాయకం బైన

దక్షిణపాణిఁ ద్రిదండ మూని,

రణచండ కోదండ గుణ కిణాంకం బైన

డాకేల నునుఁ గమండలుపు దాల్చి,

యుండెఁబో శాంతరస మెల్ల నుట్టి పడఁగ,

నంగనల పొందు రోసి సన్యాసి యగుట

గద యుచిత మెందు, నా నవమదన మూర్తి

యంగనామణిఁ గోరి సన్యాసి యయ్యె

81

అర్జునుడు యతివేషమును ధరిస్తున్నాడు

అర్థము :— ౧ మృగనాభి తిలకింబు = కస్తూరితోడిబొట్టు యొక్క బుగబుగల్ =
క్రమ్ముకొనుచుండే సువాసనలు, కల = దినదినము పెట్టుకొనుటచేత (ఆ సువాసన) కలిగిన,
లలాటముపైన్ = నుదుటిమీద, మృత్ = మన్న (తిరుమణి)తో పెట్టుకున్న, ఊర్ధ్వ
పుండ్రంబు = నిలువు నామాలను, తీర్చి = దిద్ది,

కస్తూరి తిలకము పెట్టుకొనే నుదుట తిరుమణితో నామాలు దిద్దాడని భావము.

౨ తపనీయ = బంగారు (జలతారు) గల, కాశేయ = పట్టువస్త్రమును, భారేయమగు = ధరిస్తూఉండే, కటీరమునకా = మొలయందు, కాషాయ వస్త్రముకా = కావి రంగు బట్టలను, ధరించి,

పట్టువస్త్రాలు కట్టే మొలను కాషాయరంగు బట్టలు కట్టాడని భావము.

౩ శరణాగత = శరణు చొచ్చిన వారికి, అభయ = అభయమును (భయములేదను రక్షణను), సంధాయకంబు = ఇచ్చునట్టిది, ఐన(టువంటి), దక్షిణపాణిన్ = కుడిచేతియందు, త్రిదండము = మూడుదండములు కూర్చి కట్టి సన్యాసులు పట్టుకొనే దండమును, ఊని = పట్టుకొని,

ఆర్తులకు అభయమిచ్చే కుడిచేతిలో త్రిదండము పట్టుకున్నాడని భావము.

౪ రణ = యుద్ధములందు, చండ = తీక్షణముగనుండు, కోదండ = వింటియొక్క, గుణ = అల్లెత్రాడిపల్ల (దాని రాపిడివలన) గలిగిన, కిణ = కాయలు, అంకంబులైన = గుర్తులుగాగల, డాకేలన్ = ఎడమచేతియందు, నును = నున్ననై మెరుస్తున్న, గమండలువు = కుండికను, తాల్చి = ధరించి,

అల్లెతాడు రాపిడిపల్ల కాయలు కాసిన ఎడమ చేతితో కమండలువు పట్టుకున్నాడు,

శాంతరసమెల్లన్, ఉట్టిపడగకా = వెలి కుబికి వచ్చునట్లు, ఉండెభో = (వేషముమార్చి) ఉండెను సుమా, ఎందుకా = ఎక్కడనైనా, అంగనల = స్త్రీల, బొందు = సాంగత్యముచు, రోసి = అనహ్నించుకొని, సన్యాసి అగుట(యే)కద, ఉచితము = న్యాయము, ఆ నపమదన మూర్తి = పునర్జీవితుడైన మన్మథుని ఆకారముగల ఆ అర్జునుడు, అంగనా మణిన్ = నారీతీల కమును, కోరి = కామించి, సన్యాసి అయ్యెకా = సన్యాసివేషము వేసెను

విశేషము :— సాధారణంగా స్త్రీల సాంగత్యమును అనహ్నించుకున్నవారే సన్యాసులవుతారు, ఇతడు స్త్రీని కోరి సన్యాసి అయ్యాడు ఇది లోక వ్యవహారానికి విరుద్ధము.

ఈ గీతములోనున్న విరోధము 'సన్యాసి అయ్యెకా' సన్యాసి వేషమును వేసెను అనడం వల్ల తీరిపోతుంది

దీర్ఘపాదముల మొదటి వన్నియు రాజవిహ్నములు, రెండవవి సన్యాసి లక్షణములు ఆర్తులు శరణు గోరినపుడు కుడిచేతితోడనే యభయ మిచ్చుట యాచారము.

త్రిదండము — మనోదండము, వాగ్దండము, కర్మదండము అని మనోవాక్కాయ నిగ్రహానికి సూచకములుగ మూడు దండములను, కర్మలను, కలిపి యొక్క దండముగాకట్టి సన్యాసులు పట్టుకొని ఉంటారు. వారిని తీర్చిదండు లంటారు

చండకోదండ మన విశేషముగ నుపయోగింప బడునది అని గ్రహించవలెను. అప్పుడు దాని అల్లెత్రాటి ఒరయిక వలన ఎడమచేయి కాయలు కాయడం సహజము

పెద్దచరణాలలో మొదటి భాగములో సాధారణంగా అర్జునుడి వేషములోని ఉదాత్తత అంతా కనిపించినట్లు చెప్పి కవి, 'ఊర్ధ్వపుండ్రముతీర్చి', 'కాషాయవస్త్రము ధరించి', 'త్రిదిండ మూని 'కమండలువు దాల్చి' అని తేలికగా చెప్పడం ఒక చమత్కారము. ఎద్యము చదివి నన్నుడే అతిడి రెండు వేషాలలో ఉన్న వ్యత్యాసము గోచరిస్తుంది.

అలంకారము : విరోధాభాస, చిత్రాలంకారము, యమకము,

ఇటులుండి 'తనదు కోరిక

ఘటియింప హలాయుధుండు గాఁ డనుకూలుం ;

డటులైన నేమి : యఘటన

ఘటనా చతురుండు గలఁడకా హరి' యనుచున్.

82

అర్థము — ఇటులు, (సన్యాసి వేషములో) ఉండి, 'తనదుకోరికన్, ఘటి యింపన్ = సిద్ధించుటకు, హలాయుధుండు = నాగలిని ఆయుధంగా కల బలరాముడు, కాడు అనుకూలుండు = ఒప్పుకొనేవాడు కాడు, ఐనఁ ఏమి = అయినా చింతలేదు, అఘటన = సమ కూడని పనిని, ఘటనా = సమకూర్చగల, చతురుండు = నేర్పుగలవాడు, హరి = శ్రీకృష్ణుడు, కలడ కా = (ప్రాపుగ) ఉన్నాడే కదా, అనుచుఁ = అనుకుంటూ ....

తాత్పర్యము : సన్యాసివేషంలో ఉండి అర్జునుడు తన కోరిక సమకూరేందుకు, బలరాముడు అడ్డుతగులుతాడనీ, అయినా, సమకూడని కార్యాలను సమకూర్చే నేర్పుగల కృష్ణుడు తనకు ప్రాపయి ఉన్నాడు కదా అనీ ధైర్యము తెచ్చుకుంటూ... తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము.

విశేషము — పద్యంలో అర్జునుడికి కలిగిన నిబ్బరమైన ప్రపత్తి స్పష్టమవుతుంది

అలంకారము : కావ్యలింగము

గోపాల నందనుం డా

గోపాలక చక్రవర్తి కోమల దివ్య

శ్రీపాద పద్మములు దన

లోపలఁ దలపోయ నంతలోపల వేగన్.

83

అర్థము :— గోపాలక = స్వర్గమును పాలించే ఇంద్రునియొక్క, సందనుడు = కొడుకైన అర్జునుడు, ఆ గోపాలక చక్రవర్తి = గోపాల చక్రవర్తి (కృష్ణుని) యొక్క, కోమల = మృదువైన, దివ్య = గొప్ప మహత్త్వము కలిగిన, శ్రీపాదపద్మములు = పవిత్రమయిన పాదపద్మములను, తనలోపల, తలపోయ = స్మరించగా, అంత లోపల = అక్షణమే, వేగ = శీఘ్రముగా ....

తాత్పర్యము :— కృష్ణుడు కలడు కదా అని అర్జునుడు మనస్సులో అతని పాదపద్మాలను ధ్యానించేసరికి, అంతలోనే .. .. తర్వాతి పద్యంతో అన్వయము.

విశేషము :— గో అనగా భూమి, గోపాలుడు అనగా భూమిని పాలించేరాజు కాబట్టి, గోపాలసందనుడు = రాజనందనుడు = రాజనందనుడైన అర్జునుడు అనిగూడా చెప్పవచ్చును.

గోపాలురు అనగా గోవులను పాలించేవారు, కాబట్టి, గోపాలక చక్రవర్తి = యాదవులకు రాజు, కృష్ణుడు

“కోమల దివ్యశ్రీ పాదపద్మములు ” ఈ మాటలు అర్జునుడికి కృష్ణుడిపైగల భక్తి గౌరవాలను సూచిస్తున్నాయి.

అలంకారము :— యమకము

సొన్నపు సన్న చేలఁ గటిఁ జుట్టి, కిరీటము మౌళిఁ దాల్చి, రే
మన్నియ తోడఁ బుట్టు పెనుమానిక మక్కునఁ జేర్చి, వచ్చి, చెం
తన్నించెన్ దయారస మెదం బొదువన్ యదువంశ దుగ్ధవా
రాన్నిధి పూర్ణిమా విశదరశ్మి దరస్మిత చారు వక్త్రుడై

84

అర్థము :— సొన్నపు = బంగారువన్నె, సన్నచేల = జీలుగువస్త్రమును, కటి = మొలయందు చుట్టి = కట్టుకొని, కిరీటము, మౌళి = శిరస్సున, తాల్చి = ధరించి, రేమన్నియ తోడఁబుట్టు = (రాత్రికిరాజు) చంద్రునితోకూడా పాలనముద్రమున పుట్టిన, పెను మానికము = పెద్దరత్నమైన కొస్తుభమణిని, అక్కున = వక్షస్థలమందు, చేర్చి = ధరించి, యదువంశము అను) దుగ్ధ వారాన్నిధి = పాల సముద్రమునకు, పూర్ణిమా = పున్నమనాటి, విశదరశ్మి = దవళ కిరణములు కల్గిన చంద్రునివంటివాడు, కృష్ణుడు, దరస్మిత = చిఱునవ్వుతో ఉన్న, రాజు = సుందరమైన, వక్త్రుడై = ముఖముకలవాడై, దయారసము, ఎద = హృదయములో, బొదువగా, వచ్చి, చెంతనలిచె = దగ్గరగా నిలబడ్డాడు

తాత్పర్యము :— పీతాంబరం ధరించి, తలను కిరీటము దాల్చి, కొస్తుభమణిని వక్షస్థలమున ధరించి, యాదవ వంశానికి చంద్రుడివంటి కృష్ణుడు చిరునవ్వుతో సుందరమైన

మోముతో, హృదయంలో దయాని అనుభవించి, అర్జునుడికి సాక్షాత్కరించి ప్రక్కనే నిలబడారు.

విశేషము :— సువర్ణపుష్ప-రాష్ట్రపుచేల అంటే కృష్ణుడు బంగారు వన్నెకల పీతాంబరం ధరించాడు అంతేకాని, బంగారుపుష్పపుష్ప అని చెప్పడం సమంజసము కాదు.

రేమన్నయ - (రాత్రికి ప్రభువు) చంద్రునియొక్క, తోడబుట్టు = తోబుట్టు (సోదరి) అయిన కొన్నభిరుదేని అని చెప్పవచ్చును

ఇక్కడ యదువంశమే పరిసరంగా అని కృష్ణుడు అందులో ఉద్భవించిన పున్నమ చంద్రుడనీ హాసం

ఈ దృశ్యంలో ఉదాత్తతను చక్కగా పోషించాడు కవి కృష్ణుని వర్ణనలో, కృష్ణుడి దివ్యత్వమూ అర్జునుడిపైగల వాత్సల్యమూ దాగా వ్యక్తమౌతున్నాయి

అలంకారము :— ఉదాత్తము, యమరిము, రూపకము

అప్పుడు సామి తా తలచినంతనే వచ్చె నటంచు విస్మయం
 బుద్ధిచలంగ, వేడ్క సనలొత్తగ, గన్నుల హర్ష బాష్పముల్
 చిప్పిల, ఇరి పాద సరసీజములం బ్రణమిల్లి త ద్రుచుల్
 రెప్పల నప్పించుచును లేవక యుండగ సంభ్రమంబునన్, 85

అర్థము :— అప్పుడు, సామి = కృష్ణుడు, తా = తలచినంతనే, వచ్చె నటంచు, విస్మయంబు = ఆశ్చర్యము, ఉప్పతిలంగ = పుట్టగా, వేడ్క = సంతోషము, సనలు ఒత్తగ = మొలకెత్తగా, కన్నుల, హర్షబాష్పముల్ = ఆనందాశ్రులు, చిప్పిల = రాలితుండగా, ఇరి = టిప్పినియొక్క, పాద సరసీజములం = వద్రుములవంటి పాదములకు, ప్రణమిల్లి = నమస్కరించి, తలచుచుల్ = ఆపాదముల కొంతులను, రెప్పల, అప్పించుచు = లోగొనుచు, లేవకయుండగ, సంభ్రమంబునన్ = తొందరపాటుతో

తాత్పర్యము :— తలచుకున్నంతనే కృష్ణుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు కదా అని ఆశ్చర్యానందాలతో అర్జునుడు, ఆనందబాష్పాలు వర్షిస్తూ, కృష్ణుడి పాదకమలాలకు సాష్టాంగ నమస్కరించేసి లేవకుండా ఉండగా, కృష్ణుడు తొందరగా తరువాతి కన్వయము,

విశేషము :— ఈ పద్యములో కృష్ణుని 'సామి' అనడం సాఖిప్రాయము, సామి = దేవుడు

కృష్ణుడిపై అంత సమ్మకము కలిగిన అర్జునుడు కూడా అంతవేగముగ వస్తాడనుకో లే దన్నమాట అందుకే కృష్ణుడు సాక్షాత్కరించగానే విస్మయం కల్గింది తనపై అంత దయకలిగి ఉన్నందుకు వేడ్క - ఆనందము.

అర్జునుడు కృష్ణుడి పాదాలపై బడి లేవకపోవడానికి కారణం : తాను చెప్పదలచుకొన్నది ఎట్లా ఉపక్రమించడం అని ఆలోచిస్తున్నో, సంకోచంతోనో, అధీకాక, భగవంతుడైన కృష్ణుడే గ్రహించుకోలేక పోతాడా అనో అనుకోవచ్చు.

అలంకారము :— పరికరము

గ్రుచ్చి కవుంగిలించుకొని కూరిమితోఁ గుళలంబు వేడి తా
వచ్చిన రాక లోఁదెలిసి “ద్వారక రైవతకాద్రి పొంతనే
యిచ్చటికిన్ సమీప” మని కృష్ణుడు తెల్పుచుఁ దోడి తేరఁగా
వచ్చె రథంబుపై నపుడు వాసవి వేసవి యేఁగు నంతటన్.

86

అర్థము :— గ్రుచ్చి కవుంగిలించుకొని = గట్టిగా ఆలింగనం చేసుకొని, కూరిమితో = నెయ్యముతో, కుళలంబు వేడి = పాండవాదుల క్షేమవార్తల నడిగి తెలుసుకొని, తా వచ్చిన రాక = అర్జునుడువచ్చిన ఉద్దేశమును, లోఁ = మనసులో, తెలిసి = గ్రహించుకొని, “ద్వారక = ద్వారకానగరము, రైవతక అద్రి పొంతనే = ఆ కనబడుతున్న రైవతపర్వతము ప్రక్కనే కలదు, ఇచ్చటికిఁ, సమీపము” అని, తెలుపుతూ, రథంబుపైన్, కృష్ణుడు, తోడితేరగాన్ = తీసుకొనిరాగా, వేసవియేఁగునంతటఁ = ఎండకాలము గడచిపోయిన, అప్పుడు = ఆ సమయమున, వాసవి = ఇంద్రుని కొడుకైన అర్జునుడు, వచ్చెఁ.

తాత్పర్యము :— కృష్ణుడు అర్జునుని గాఢాలింగనము చేసుకొని, అతని అభిప్రాయము గ్రహించి “అదిగో అర్జునా ఆ కనిపిస్తున్న రైవతమన్న కొండ సమీపంలోనే ద్వారక ఉంది, ఇక్కడికి చాల దగ్గర” అని చెప్పి అతడిని రథముమీద తీసుకొని పోయాడు

విశేషము :— తన కోరిక యిదీ అని చెప్పకోవలసిన దైన్యము కలుగనీయకుండా, కోరిక అంతరంగంలోనే తెలుసుకొనడము గొప్పసుగుణ మంటారు.

సంభ్రమముతో గ్రుచ్చి యెత్తడముతో తన కూరిమిని, కుళలంబువేడి తన బంధుప్రీతిని, ద్వారక యిక్కడే అని అర్జునుడిని తీసుకుపోవడంతో తన సభ్యతనీ కృష్ణుడు ప్రకటించాడు.

కవి ఆకాలంలోని ఆస్థానమర్యాదలను చక్కగా నిరూపించాడు. కృష్ణపాత్రను ఆరంభము నుంచీ చాల శ్రద్ధతో పోషించాడు.

రై వ త కో త్స వ ము

వచ్చి రైవత కారామ వాటి నిల్చి,
కృష్ణుఁ డం దిష్టగోష్ఠి నారేయిఁ గడపి,
'యిచట నుండును, తావ కాభీష్ట మిపుడ
'సేయుదు' నటంచుఁ బై తృప్త్య సేయు నిలిపి,

87

అర్థము :— వచ్చి, రైవతక (గిరియందున్న) ఆరామవాటినిల్చి = ఉద్యానవనంలో ఆగి, కృష్ణుఁడు, అందు, ఇష్టగోష్ఠి = ప్రేయమగు సంభాషణలతో, ఆ రేయి = ఆరాత్రి, కడపి, “ఇచటన్ ఉండుము. తావక = నీ యొక్క, అభీష్టము = కోరికను, ఇపుడ = అనతి కాలములో - అతిత్వరగా, చేయుదు = సమకూరుస్తాను” అటంచు, పైతృప్త్యసేయ = మేనత్తకుమారుని - అర్జునుడిని నిలిపి...

తాత్పర్యము :— ఆ రాత్రి రైవత పర్వతం పైనే గడిపి, కృష్ణుడు ‘ఇక్కడే ఉండు, నీకోరిక నెరవేరుస్తాను’ అని అర్జునుడిని అక్కడ నిలిపి — తర్వాతి పద్యంతో ఆన్వయము

విశేషము :— “ఇపుడ సేయుదు” — ఇపుడే చేస్తాను అని కృష్ణుడు, అర్జునుడి మనస్సులో ఉన్న తొందరపాటును గ్రహించి, దాని కనుకూలంగానే అన్నాడు. ఇందువల్ల, అర్జునుడికి ప్రోత్సాహం కలిగించడమేకాకుండా, తర్వాతి పద్యాలలో కృష్ణు డెంత తొందరగా ఆ ప్రయత్నాలను కొనసాగించాడో తెలుస్తుంది

పితృశ్వస = తండ్రియొక్క సోదరి = మేనత్త, పైతృప్త్యసేయుడు = మేనత్త కొడుకు. ఇక్కడ, ఈ పదంవల్ల కృష్ణుడికి, అర్జునుడికి ఉన్న సంబంధం కవి తెలియజేశాడు.

కృష్ణుడి తండ్రి అయిన వసుదేవుడి చెల్లెలు పృథ (కుంతి) కుంతిభోజుడికి ఆమె దత్త పుత్రిక, ఆమె కొడుకు అర్జునుడు కాబట్టి మేనత్త కొడుకు.

చిన్న పద్యము కాబట్టి చిన్న శబ్దాలంకారమయినా ఉంచాలని కవి ప్రయత్నము.

అలంకారము :— వృత్త్యనుప్రాసము.

ద్వారక కేఁగి, యందు బుధ వర్గము బంధు జనంబు లాప్తులుం
గోరి భజింప నుండి, యొకకొన్ని దినంబుల మీఁద భక్తమం
దారుఁడు వాసుదేవుఁడు ముదంబున రై వత కాచ లోత్సవ

శ్రీ రచియింపఁగా వలయు రే పని మంత్రులఁజూచి పల్కినన్, 88

కృష్ణుడు తాననుకున్న కార్యానికి కుట్రపారంభము చేస్తున్నాడు.

అర్థము :— ద్వారకకు వీగి, అందు, బుధవర్గము = అంకితుల సమాహమము. బంధు జనంబులు(న్ను), ఆవులు = స్నేహితులున్ను, కోరి భజింప = ప్రేమతో కొలుస్తాండగా, ఉండి, ఒక కొన్ని దినంబుల, మీదన్ = తర్వాత, భక్తమందారుడు = భక్తులు కోరిన కోరికలనిచ్చే కల్పవృక్షమువంటివాడైన, వాసుదేవుడు = కృష్ణుడు, ముదంబునన్ = సంతోషముతో, మంత్రుల చూచి, రైవతక అచల = రైవత గిరి (మీదచేయవలసిన) ఉత్సవ = పండుగయొక్క, శ్రీ = శోభను, ప్రయత్నమును-రేపు, రచియింపఁగా = చేయఁగా, వలయు, అని, పల్కిన

తాత్పర్యము :— ద్వారకకువచ్చి, కొన్ని దినాలు గడిపిన తర్వాత, “రేపు రైవత పర్వతంపై ఉత్సవానికి సన్నాహం చేయవలసిందని” మంత్రుల కాజ్ఞాపించగా .. (తర్వాతి పద్యాని కన్యము)

విశేషము :— కృష్ణుడు ద్వారకలో “ఆ కొన్ని దినాలూ” ఉత్సవం జరగవలసిన తిథికోసము వేచిఉంటూ గడిపాడని ఊహించాలి

ఈపద్యంలో కృష్ణుడిని ‘భక్తమందారుడు’ అనడం సాఖిప్రాయము భక్తుడైన అర్జునుడి కోరికలు తీర్చే వాడని ధ్వని

ఉత్సవ తిథి కోసం వేచి ఉన్న దినాలలో గూడా అర్జునుడి కోరిక సంగతి మరచిపోలేదని తెల్పడానికే భక్తమందారుడు అని కవి అన్నాడు

అలంకారము :— పరికరము

అప్పుడె వారుఁ దీర్పరుల నందులరున్ సమకూర్చి, జాళువా
యొప్పుల కుప్పలై మెఱయుచుండెడు మేరువులుం గురుంజులున్
జప్పరముల్ వితానములు సర్వము నాయితపెట్టి, కానుకల్
దెప్పలుగా నమర్చి రతి తీవ్రత రైవత కాచలంబునన్. 89

అర్థము :— అప్పుడె = కృష్ణుని ఆజ్ఞయైన వెంటనే, వారున్ = మంత్రులును, తీర్పరులన్ = ఆయా పనుల పెత్తనము చేసేవారిని, అందులకున్ = ఆ పనులకు, సమకూర్చి = నియమించి, అతితీవ్రతన్ = మిక్కిలి వేగంగా, రైవతక, అచలంబునన్ = కొండమీద, జాళువా = మేలిమి బంగారముతో విరిమించిన, ఒప్పులకుప్పలై = ముద్దులొలుకుతూ మెరుస్తూ ఉన్నట్టి, మేరువులున్ = గుడారములున్ను, కురుంజులున్ = మంచెలున్ను, చప్పరముల్ = పందిళ్లున్ను, వితానముల్ = మేలుకట్లు - చాందినీలున్ను, సర్వమున్ = ఇంకా కావలసినవన్నీ, ఆయితపెట్టి = సిద్ధముచేసి, కానుకల్, తెప్పలుగాన్ = మిక్కిలి విశేషముగా, అమర్చిరి = పొందుపరిచారు.

విశేషము : — అప్పుడే - అతితీవ్రతఁగా అనడంవల్ల కృష్ణుడు తన ఆజ్ఞ లో కన బరిచిన తొండనే మంత్రులుగూడ అవలంబించి రన్నమాట

జాళువా యొప్పుల = కుండనపు సొగసులయొక్క, కుప్పలై = ప్రోవులై అని అర్థం బంగారు జలతారు మొదలైన వాటితో చికిలి పనులు చేసినవి అని భావము మేరువులు గుడా రములు మొదలైనవి కుప్పలవలె కనిపిస్తాయి అని చమత్కారము ఈ అర్థంతో అతిశయోక్తి పోయి వర్ణన స్వభావోక్తి క్రిందికి వస్తుంది.

ఈ పాఠంలో కర్త వారు - మంత్రులు. వారు తీర్పరుల ద్వారా ఈ పనులన్నీ చేశారు - చేయించారు అని

పాఠాంతరము —

‘తీర్పరుల నందులకుఁ సమకూర్చు’

— తిరుపతివారూ కృష్ణ మాచారిగారు

ః పాఠంలో కర్త మంత్రులకు బదులు తీర్పరులు అవుతుంది

అపు డొకమాటఁ గంసరిపుఁ డానతి యిచ్చెనొ లేదో, మంచి చొ
క్కపుఁ గపురంపు గిన్నియలు కస్తురి పీఠెలు రాశిగాఁగఁ గొం
డపొడవు దెచ్చి వైచి రచటన్, మఱి తక్కిన వస్తులంటి మా,
యపరిమితంబు లేమనఁగ నవ్విభు పట్టణ భాగ్య సంపదల్ :

90

అర్థము : — అప్పుడు, కంసరిపుఁడు = కంసుని చంపిన కృష్ణుడు, ఒకమాట, అనతి = ఆజ్ఞ, ఇచ్చెనొలేదో, ఇచ్చిన నిముసములోనే (అంత వేగముగ), మంచి, చొక్కపు = స్వచ్ఛమైన, కపురంపు గిన్నియలు = పచ్చకర్పూరముతో నిండిన భరిణెలు-డబ్బాలును, కస్తురి పీఠెలు = కస్తురి ఉండే సంచులును, కొండ పొడవు రాశిగాఁగఁ = కొండల యంత యెత్తు పోగులుగా తెచ్చి అచటన్ వైచిరి = (అనాయాసముగా) తీసికొని వచ్చి అక్కడ పడ వేశారు, మఱి తక్కిన వస్తు (వు) లంటిమా = తక్కిన వస్తువుల విషయమా, అపరి మితంబులు = ఇన్ని అన్ని అని చెప్పడానికి వీలుకాదు, ఆ విధు = ఆ రాజుయొక్క, పట్టణ = రాజధాని యందలి, భాగ్యసంపదల్ = ఐశ్వర్యసమృద్ధిని, ఏమనఁగ వచ్చున్ = చెప్పవీలుకాదు

తాత్పర్యము — కృష్ణుడు చెప్పిన ఉత్తర షణ్ణమందే, పచ్చకర్పూరమూ, కస్తురి మొదలైన వెలగల సామగ్రి అంతా రాసులుగా తెచ్చి పడవేశారు. రాజధానిలోని సంపద వర్ణనాతీతము.

విశేషము :— కంసరిపు - తమ్ము బాధించే దుష్టుడైన కంసుడిని చంపినవాడు కాబట్టి కృష్ణునిపట్ల ప్రజలకు భక్తి నిమిషాలపై అంతా తెచ్చివైచిరి అని అనడంవల్ల సగరములోని ఐశ్వర్యాన్ని సూచించాడు కవి

కస్తురి వీణలు — అసగా, కిస్తురిమృగము నాభిలోని కస్తురివంచి, దీనిని వీణ అంటారు ఆకారి సాదృశ్యాన్నిబట్టి ఆ సంచలకు 'వీణలు' అన్న పదము వ్యవహారంలోకి వచ్చిందేమో ?

కర్పూరము - మన ప్రాంతములో ఎక్కువగా లభించదు కాబట్టి ఫార్మోజా మొదలైన ఇతర దేశాలనుండి భరిణెలలో దిగుమతి అవుతుండేది, కనుక, కర్పూరపు గిన్నెలు అని కవి వాడాడు

అలంకారము :— పరికరము, ఉదాత్తము

గంధ మా ల్యాభరణ వస్త్ర కలితు లగుచుఁ

గామినీ రత్నములుఁ దారుఁ గలసిమెలసి

చనిరి రైవత కోత్సవంబునకు నపుడు

వీరువా రన క య్యదువీరు వారు

91

అర్థము :— గంధ = పరిమళముల పూతలు, మాల్య = పూలదండలు, ఆభరణ = నగలు, వస్త్ర = చీరలు, (వీటితో) కలితులు అగుచు = కూడినవారు - ధరించినవారయి, గామినీ రత్నములు = కొంతామణులును, తారు = మగవారును, కలసిమెలసి = సరదాగా చాలా స్నేహభావముతో, వీరు వారనక = వారు, వీరు అన్న భేదము లేకుండా, ఆ యదువీరు = (యాదవ వీరుడైన) ఆ కృష్ణునియొక్క, వారు = బంధువులూ ప్రజలూ, రైవతకోత్సవము నకు, అపుడు, చనిరి.

తాత్పర్యము :— ద్వారకానగరంలో ఉన్న శ్రీపురుషులందరూ యథోచితంగా ఆలంకరించుకొని, వారూవీరూ అన్న భేదంలేకుండా, అందరూ కలసి రైవతకోత్సవానికి వెళ్లారు.

అలంకారము : యమకము.

కలయఁగఁ జెంద్ర కావి ఊవికం బలెఁ గుంకుమఁ బూసి 'చూడుమో,

పొలఁతుక : నాదు నే' ర్పనినఁ 'బూసిన యట్లనె తెన్న యున్నదే

బళి' యని కేళినీరమణి పల్కిన నవ్వుచు శంబరారి య

ర్మిలిఁ గయిసేసి యేగిరి గిరిం గన నా రుచిరాంగు లిరువరున్. 92

అర్థము :— కలయగఁగ = నిండుగా (వెలితిలేకుండా), చెంద్రకావి = సింధూరపు ఎరుపువన్నె కల, అవికఁబలె = రవిక విధముగా రవిపించినట్లు, కుంకుమఁ పూసి = పరిమళ కుంకుమపువ్వు లేపనమును అలది, “ఓ పొలఁతుకి = ఓ జవ్వనీ, చూడుము, నాదు నేర్పు అనఁ = చూచావా నానేర్పు” అని, శంబరారి = ప్రద్యుమ్నుడు, అనినఁ = అనఁగా, కేళిని రమణి = రతీదేవి, “బళి, పూసినయట్ల నె లెస్స యున్నదే = నీవు రచించిన రవిక పూసినట్లు గుత్తముగ సరిపోయినది, మేలు” అని, (చమత్కారంగా, నిజంగా కుంకుమపువ్వులు, పూచిన అర్థము వచ్చేలాగా) పల్కినఁ = చెప్పగా, నవ్వుచు = ప్రద్యుమ్నుడు, కియిసేసి = తానూ, అలంకరించుకొని, ఆ దుచిరాంగులు = ప్రకాశవంతములైన శరీరములు కలవారు, ఇర్వరుఁ = వారిద్దరూ, గిరిన్ గనన్ = రైవతక పర్వతమును చూడడానికి, ఏగిరి = వెళ్ళారు

తాత్పర్యము :— ప్రద్యుమ్నుడు రతీదేవిని అలంకరిస్తూ, ఆమె వక్షస్థలము మీద రవికవలె కుంకుమపూరంగు పూసి ‘చూచావా, ఎంత బాగుందో’ అని రతిని హెచ్చరించాడు. రతి దానికి తగినట్లుగా ‘బలే : ఈ రవిక పూసినట్లు, గుత్తముగా సరిపోయింది’ అని బదులు చెప్పింది ఇద్దరూ నవ్వుకొని అలంకరించుకొని రైవతక పర్వతానికి బయలుదేరారు.

ఈ పద్యములోని శంబరారి కృష్ణడి కొడుకు - ప్రద్యుమ్నుడు, ఆ కేళిసీరమణి పేరు ప్రభావతి

విశేషము :— ఇక్కడ విలాసార్థము ప్రద్యుమ్నుడే రతీదేవిని అలంకరిస్తూ, రవిక ఏ విధంగా ఉంటుందో ఆ విధంగానే సింధూరపర్ణముగల కుంకుమపూవు లేపనమును అలది ‘చూచావా, రవిక ఎంత బాగుందో’ అన్నాడు

దానికి జవాబుగా రతి ‘బలే : రవిక గుత్తంగా రంగుపూసి నట్టుంది’ అని అన్నదని చమత్కారం.

అటలలో వినోదించే కేళిని కాబట్టి ఈలాంటి బదులిచ్చింది ఇద్దరూ సున్నారంటే ఏమాళ్ళర్యము :

ఉగ్గులూ ముడుతలూ లేకుండా, గుత్తంగా శరీరా? యింకావి ఉన్నట్లు సరిపోతే ‘రవిక పూసినట్టుందని’ ఇప్పటికీ వాడుకలో ఉంది

ఆ రోజులలో రాజకాంతలు వక్షస్థలాలను పూసుకొనే సము, కుంకుమపూవులతో తయారు చేసేవారు అందుచేత ‘నీవిచ్చిన రవిక సరిగా కుంకుమ పూచినట్లే ఉంది’ అని గూడా రతీదేవి ఉద్దేశించి ఉండవచ్చు.

అతడు రంగుపూసి ‘రవిక లాగుం’ దన్నాడు, ఆమె ‘రవిక రంగు పూసినట్టుం’ దన్నాది.

అలంకారము : అనుప్రాస

రేవతి గుబ్బచంటి మకరీమయ రేఖ లురఃస్థలంబునఁ
భావజ చిహ్న ముద్రలయి భాసీల, మేలిమి కందు దుప్పటిఁ
బై వలెవాటు వైచి, నును మైజిగి గందపుఁ బూతయై తగఁ
రైవత కాద్రి కేఁగి బలరాముఁడు కేళి కళాభి రాముడై.

93

అర్థము : రేవతి = (బలరాముడి భార్య) రేవతీదేవి యొక్క. గుబ్బచంటి = గుబ్బల
వంటి కుచముల మీదనుండే, మకరీ మయ రేఖలు = మకరికల ఆకారముల లేసనపు వ్రాతలు,
ఉరఃస్థలంబునఁ = తన (బలరాముడి) వక్షస్థలముమీద, భావజ = మన్మథునియొక్క, చిహ్న =
ధ్వజముయొక్క. ముద్రలు, అయి, భాసీల్లఁ = ప్రకాశిస్తుండగా, మేలిమి = శ్రేష్ఠమైన,
కందు దుప్పటిఁ = నీలిరంగు పట్టు శాలువను, పైన్ వలెవాటువైచి = మీద వల్లెవాటు వేసి
కొని, నును = ప్రకాశిస్తూన్న, మై జిగి = శరీరపు కాంతి, గందపుఁ బూతయై తగఁ =
చందనము పూసుకొన్నట్లు కనబడుతుండగా, కేళిక లాభిరాముడై = క్రీడలు ఆడడములో
ప్రీతిగలవాడై బలరాముడు, రైవతక, అద్రికిన్ = కొండకు, ఏఁగెన్ = వెళ్లెను

తాత్పర్యము :— బలరాముడు రేవతీదేవిని ఆలింగనము చేసుకున్నప్పుడు ఆదేవి
స్తనాలమీద చిత్రించుకొని ఉన్న మకరికల గురుతులు బలరాముడి గుండెకు అంటుకొని,
మన్మథుడి జండాముద్రలు వేసినట్లు కనబడుతుండగా, నీలిరంగు పట్టు శాలువా వల్లెవాటు వేసు
కొని, తన తెల్లని దేహకాంతి చందనపు పూతలాగా కనిపిస్తూ ఉండగా, అటలప్రీతి బాగా ఉన్న
బలరాముడు రైవతక గిరికి బయలుదేరాడు

విశేషము :— బలరాముడు తెల్లనివాడు ; కృష్ణుడికి పసుపురంగు చేలలాగా అతనికి
నీలిరంగు చేల అలవాటు భావజ చిహ్న ముద్రలు, కస్తూరికాది సుగంధ ద్రవ్యములతో రేవతి
వక్షముపై లిఖించుకున్న మకరికాపత్రాలు బలరాముని వక్షముపై కనిపించడం ఆలింగనాదుల
వల్ల అని చెప్పనక్కరలేదు. ఈ గుర్తులు మకరిక (మొసళ్ల) ఆకారంలో ఉన్నాయి మొసలి
మన్మథుడి ధ్వజము ఆ ధ్వజముయొక్క ముద్రలు బలరాముడి గుండెమీద వేసినట్లున్నవన్న
మాట పాలకులు తమ వస్తువులను తమ ధ్వజాదిముద్రలతో అలంకరించడం సంప్రదాయము.

మన్మథుడి ముద్రలుండడంవల్ల బలరాము దళనికి వశంవదు దయ్యాడని కవి తెలుపు
తున్నాడు కాబట్టే, బలరాముడు కేళికళాభిరాముడు.

ఇంకో, భావజచిహ్నముద్రలు అనగా మన్మథుని గుఱుతు తెలిపే ముద్రలు అనవచ్చు
భావజుడు భావములలో పుట్టువాడు, కనుక, ఆ గుర్తుగల హృదయములోనే ఉంటాడు లోపల
ఆ మన్మథుడి ఉనికి తెలుపడానికి బయట ఉంచిన ముద్రలు అని చమత్కారము.

బలరాముడు తెల్లనివాడు. కనుక తన శరీరకాంతి చందనము (తెల్లనిది) పూసినట్లున్న
దని భావము. అందువల్ల, మకరీమయ రేఖలు మరింత స్పృటముగా కాన వస్తాయి. కనుకనే
కవి భాసీల ప్రకాశిస్తుండగా అని ప్రయోగించాడు

అలంకారము :— సమాసోక్తి, ఉత్పేక్షి, అంత్యానుప్రాసము.

నగధరుని వెంట నడచి

మిగులం గైసేసి యటఁ దమిం గిస్తూరి

ఘగఘగలు నుచిం బంగిరు

నిగనిగ నెఱ ముందె రవలు నెఱయం దెఱవల్

84

అర్థము :— నగధరుని వెంట = గోవిర్ధన పర్వతమును ఎత్తిని కృష్ణుని వెంట, ఆటో తమి = కోరికతో, గైసేసి = బాగా అలంకరించుకొని, కస్తూరీ భుగభుగలును = కస్తూరియొక్క పరిమళమున్ను, ఉదిరి బంగరు = కుందనపు బంగారుతో చేయబడి, నిగనిగ (మెరుస్తున్న), నెఱ అందెరవలు = చక్కని అందెల యొక్క రవరవ అను ధ్వనులున్ను, నెఱయ = అలము కొనేలాగా, తెఱవల్ = కాంతలు, నడచిరి.

తాత్పర్యము :— కృష్ణుని వెంటిడి కాంతలు అలంకరించుకొని నడుస్తూండగా, వారి రేపనముల కస్తూరీ వాసనలున్ను అందెల రవరవధ్వనులున్ను అలముకొంటుండెనని భావము

విశేషము :— అందె రవలు - అందెల నాదములు అని చెప్పడం ప్రమాదం - నాదమనడానికి రవము అంటారు కాని, రవ అనరు .. బహువచనము, రవములు

రవ అన్నది ధ్వనియొక్క అనురంజము, చూ “రవరవ మురిజరవంబులు” — మనుచరిత్ర కాబట్టి, రవలు = రవరవ అని చేయు ధ్వని అని అర్థము చెప్పకున్నాము

బాగా అలంకరించుకున్నారు కాబట్టి, కంటికి, కస్తూరి భుగభుగలు ముక్కుకి, అందె రవలు చెవులకూ ఆనందాన్ని కలిగిస్తున్నా యన్న మాట

అలంకారము :— యమకము

పురజను లింపునం గనగఁగ, పొంతల రుక్మిణి సత్యభామయుం
దొరయఁగ, దక్క నాహ్వరును దోఁ జన, నావెనుకం బదారుపే
ల్లరుణులు గొల్పిరఁగఁ, బ్రమదంబునఁ గృష్ణుఁడు వట్టివేళ్ల చ
ప్పరముల నీడనే యరిగెఁ బట్టిన కాసుర లెల్లఁ జూచుచున్.

95

అర్థము :— పురజనులు, ఇంపున = సంతోషముతో, కనగఁ = చూస్తుండగా, పొంతల = రెండు ప్రక్కలా, రుక్మిణి సత్యభామయుఁ, దొరయఁగ = అంటి వస్తుండగా, తక్కు = అష్టభార్యలలో మిగిలిన, ఆర్వురును = ఆరుగురును, తోఁ చన = కూడి నడు

స్తుండగా, ఆ వెనుక = వారల వెనుక, పదానువేర్, తరుణులు = యువకులు, కొల్పిరాగ, ప్రమదంబునన్ = సంతోషముతో, కృష్ణుడు, పట్టివేళ్ల (తో కట్టిన), చప్పరముల = చలువ పందిళ్ల, నీడనే, (నడచుచు), పట్టిన కాన్కలు = (సామంతాదులు నజరుగా) ఇచ్చిన కాసుకలను, ఎల్లఁ, చూచుచుఁ, అరిగెన్

తాత్పర్యము :— రుక్మిణీ సత్యభామలు ప్రక్కల నడుస్తుండగా, తక్కిన ఆరుగురు పట్టమహిషులూ, పదారువేల గోపికలూ అనుసరించిరాగా, కృష్ణుడు చలువపందిళ్ల నీడనే నడుస్తూ వెళ్ళాడు

ఆగతి నరిగి, సమస్త జ

నాగతి రైవతకగిరి మహా మహా లీలా

భోగము కన్నుల పండువ

యై గాథ కుతూహలంబు నడరం జేయన్,

96

అర్థము :— ఆ గతి = ఆ ప్రకారము, అరిగి, సమస్త జన ఆగతిన్ = అందఱు జనులయొక్క రాకచేత, రైవతకగిరి (యందలి), మహా = గొప్పదైన, మహా = ఉత్సవము యొక్క, లీలా = విలాసముయొక్క, ఆభోగము = సమృద్ధి, కన్నులపండువయై, గాథకుతూ హలంబుఁ = ఎక్కుడు ఉత్సాహమును, అడరఁ చేయఁ = కలుగజేయుచుండగా,

అలంకారము :— యమకము

సు భ ద్ర రా క

ము న్నతి భక్తి బూజలు సమున్నతిఁ దా మొనరించి, యాత్మ యో

షి నికరంబులం బిదప సేవ లొనర్పఁగఁ జేయుచుండి; రం

త న్నవరత్న హేమ రచితంబగు పల్లకి నెక్కి వేడ్కతో

నన్నలు రామకృష్ణులు రయమ్మున రమ్మని గారవింపఁగన్,

97

అర్థము :— తాము = బలరాముడు, కృష్ణుడు, మున్ను = తొలుత, అతిభక్తిఁ = మిగుల భక్తితో, పూజలు, సమున్నతిఁ = చక్కగా, ఒనరించి = చేసి, ఆత్మయోషిత్ నికరంబు లఁ = తమ కాంతల సమూహములను, బిదపఁ = తమ తరువాత, సేవలు, ఒనర్పఁగఁ, చేయుచుండిరి; అంతన్, నవరత్న (ములు పొదిగిన), హేమ రచితంబగు = బంగారుతో చేయ

బిడ్డ. పల్లకిక. ఎక్కి. వేడ్కతోన్ = సంతోషముతో, అన్నలు (అగు). రామకృష్ణులు = బలరాముడూ, కృష్ణుడూ, రయమ్మన = తొందరతో, రమ్మని గారవింపగాన్.

రాల్పర్యము :— కృష్ణుడు, బలరాముడు మిక్కిలి భక్తితో పూజలు చేసి, తర్వాత శ్రీ జనముచేత పూజలు చేయించారు అంతలోనే, బలరామ కృష్ణులు ప్రేమతో రమ్మని గారవిస్తుండగా. రత్నమయమయిన బంగారు పల్లకిమీద (సుభద్ర అని తర్వాత పద్యంతో అన్వయం)

పారాంతరము :

1. “మున్నతిభక్తి బూజలు సమున్నతిఁ దా నొనరించి యాత్మయో
షిన్నికరంబులం బిదపసేవ లొనర్పఁగఁ జేయుమేడె, సంతన్”

—వేదమువారు.

ఈ పారంలో ‘తాన్’ అని ఏకవచనంతో ఒక్క కృష్ణుడినే సూచించడంవల్ల. బలరాముడిని విడిచి పెట్టినట్లవుతుంది. తర్వాత నాల్గవ పాదంలో రామకృష్ణులు అని ఇరువురూ ఉదాహరింపబడ్డారు కాబట్టి, ఇక్కడ కూడా ‘తామొనరించి’ అని ఉండడమే సమంజసము

2. “.. . . పల్లకినెక్కి వేడ్కఁ దా
సన్నలు రామకృష్ణులు . గారవింపన్”
3. “ .. . . పల్లకి నెక్కి వేడ్క రా
సన్నలు రామకృష్ణులు .. . . .”

అలంకారము :— యమకము.

చెలియలు సుభద్ర వచ్చెన్

చెలియలు వేయాలులు నిరుచెంతలఁ గొలువన్

తొలకరి మెఱిపో యిది యని

తొలకరిదొర బిడ్డ వెఱఁగుతోడం జూడన్.

98

అర్థము :— చెలియలు = చెలికత్తెలు, వేయాలులు = వేలకొలది, ఇరుచెంతలన్ = రెండు ప్రక్కలా. కొలువన్ = సేవిస్తూ వస్తుండగా, తొలకరి మెఱిపో యిది యని = ఈ వస్తున్నది తొలకరి కాలంలోని మెరుపా అని, తొలకరిదొర బిడ్డ = ఇంద్రుని కొడుకైన అర్జునుడు, వెఱఁగుతోడన్ = ఆశ్చర్యముతో, చూడన్ = చూస్తుండగా, చెలియలు = (బలరామ కృష్ణుల) చెల్లెలైన, సుభద్ర, వచ్చెన్

తాత్పర్యము :— వేలకొలది చెలికత్తెలు ఇరువైపులరాగా, సుఖప్రసవించి, సుభద్రను చూచి, అర్జునుడు, 'ఇది తొలకరి మెరుపా' అని ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

విశేషము :— తొలకరి కాలంలో మెరుపులకు కొంతి ఎక్కువ అని వాడుక వారి కరి దొర (పర్వస్యడు) - ఇంద్రుడు

అలంకారము :— యమకము, సందేహము

యౌవత చూచి కాభరణ మప్పుడు కొందఱు బోంట్లు ముంగలఱు
రైవత కోట్ల వాగత జనంబు బరాబరి సేయుచుండఁ వ
దేవత కర్చనా నతు లతి ప్రమదంబునఁ జేసెఁ దైవయి
దైవతరాజు నందను ధనంబయునిం బతిగాఁ దలంచుచున్.

99

అర్థము :— అప్పుడు, యౌవత = జవ్వనుల, చూచికా ఆభరణము = (శిరస్సోప
ణము) శ్రేష్ఠురాలైన సుభద్ర, కొందఱు, బోంట్లు = చెలికత్తెలు, ముంగలఱు, రైవతరు,
ఉత్సవ ఆగత = ఉత్సవానికి వచ్చిన, జనంబులఱు, బరాబరి సేయుచుండన్ = త్రోవయ్యసాగు
నట్లు తొలగజేస్తుండగా, దైవతరాజునందనుఱు = ఇంద్రుని కుమారుడైన, ధనంబయునిఱు =
అర్జునుని, పతిగాఱు = తన భర్త అయేటట్లుగా, తలంచుచుఱు, అతి ప్రమదంబునఱు -
మిక్కిలి సంతోషంతో, తత్ దేవతకు = ఆ గిరిదేవతకు, దైవయిఱు = విశేషముగా,
ఆర్చనా నతులు = పూజలును, మ్రొక్కులును, చేసెన్.

తాత్పర్యము :— చెలికత్తెలు బరాబరి చేస్తూ దారి చూపుతూ ఉండగా, సుభద్ర
వచ్చి, అర్జునుడే తనకు భర్త కావాలి అన్న భావంతో విశేషంగా పూజచేసి సమస్కరించింది

విశేషము :— బరాబరి—హిందూస్థాని పదము, సరిచేయుట అని అర్థము

అలంకారము :— వృత్తానుప్రాసము

ఈకరణీ బూజు లొనరించి యిష్ట నఖులఁ
గూడి యగ్గిరి కందరా కూట తట వి
నోద వైఖరు లెల్లఁ గన్గొనుచు సరస
గోష్ఠి నుండెడు పద్మరాగోష్ఠిఁ జూచి,

100

అర్థము :— ఈకరణీన్ = పైన చెప్పినవిధంగా, పూజలు ఒనరించి, ఇష్టనఖులఁ
గూడి, అగ్గిరి = ఆ కొండయందలి, కందరా = గుహలయందును, కూట = శిఖరములయందును,

తట = చరియల యందును (గల), వినోద = వేడక కలిగించు, వైఖరులన్ = విశేషములను, పల్లక, కన్గోమఱుక, సరస గోష్ఠిక ఉండెడు = సరస సల్లాపములలో నున్న, పద్మరాగ ఓషిక = తెంపువంటి అధరముగల సుభద్రను - చూచి (అర్జునుడు).

తాత్పర్యము :— చెలికత్తెలతో కలిసి అక్కడ కొండ గుహలలోనూ, శిఖరాల్లోనూ ఉన్న విశేషాలను చూస్తూ, సరససల్లాపాల నాడుకుంటూ ఉన్న సుభద్రను చూచి (అర్జునుడు)—తర్వాతి పద్యంతో అన్వయం

అలంకారము :— అనుప్రాస.

మును విన్నది తా నప్పుడు

గనుఁ గొన్నది యొక్కతీరుగాఁ దార్కాజై

పెనఁగొన్న మహాశ్చర్యం

బున న న్నరుఁ డిట్టు లనుచుఁ బొగడం దొడఁగెన్,

101

అర్థము :— నరుడు అర్జునుడు, మునువిన్నది, తాను, అప్పుడు, కనుఁగొన్నది, ఒక్కతీరుగా = ఎచ్చుతగ్గులులేకుండా, తార్కాజై = నిదర్శనము కాగా, పెనఁగొన్న = అతిశయించు, మహాశ్చర్యంబున, ఇట్టు లనుచు, పొగడ = దొడఁగెన్ = ఆరంభించెను

విశేషము :— విన్నది, కన్నది — రెండూ ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకోగా పెనగొన్న మహాశ్చర్యము అని చక్కగా ప్రయోగించాడు కవి

అలంకారము :— అనుప్రాసము.

చూడమె దేవతా సతుల శోభన కాంతి విలాస వైఖరుల్ ?

చూడమె నాగ కన్యకల లోక మనోహర రూపసంపదల్ ?

చూడమె మర్త్య కామినుల సోయగముం ? దమకంబు పెల్లు తీ

పాడఁగ దీనివంటి యొఱుపైన మిటారినిఁ జూడ మెందులన్. 102

అర్థము :— దేవతాసతుల = దేవలోకములోని కాంతలయొక్క, శోభన = సుందర మైన, కాంతి (యొక్కయు), విలాస(ము యొక్కయు), వైఖరుల్ = విధములను, చూడమె; నాగకన్యకల (యొక్క), లోకమనోహర = లోకుల మనస్సుల లోగొనగల్గిన, రూపసంపదల్, చూడమె; మర్త్యకామినుల = మనుష్య స్త్రీలయొక్క, సోయగము, చూడమె; ఎందులన్ = ఏదోటనైనా, తమకంబు = మోహము, పెల్లు తీపుఅడఁగ = మిక్కిలి మనోహరముగా —

ప్రేమాస్పదమై ఉండగా, దీనివంటి = ఈసుభద్రవంటి, ఒఱపు ఐన = అందమైన, మిటారిక = ఒయ్యారిని, చూడము.

విశేషము :— అర్జునుడు దివిజకాంతల నెప్పుడు చూచాడు అన్న సందేహం రావచ్చు కాని, పంచతీర్థాలలోని శాపగ్రస్తలైన అప్పర త్రీలకు శాపవిమోచనం కావించి ఎంతోకాలం కాలేదు ఇక నాగకన్యక ఉలూచి, మర్త్యభామిని చిత్రాంగద అర్జునుడికి బాగా పరిచితలైన వారే. కనుక ఇది అతిశయోక్తికాదు, సత్యమే సుభద్ర త్రిలోకసుందరి అని కవి ఈపద్యంలో చెప్పదలచుకున్నాడు.

పారాంతరము :—

“..... చూడమె నాగకన్యకల
సుందరరూప మనోహరాంగముతో”

— కృష్ణమాచారి

అలంకారము :— పర్యాయోక్తి

చెక్కుల జిగి చనుగుబ్బల

చక్కదనము మొగముతేట జడతీ రౌరూ :

చొక్కమగు దీనిఁ జూచినఁ

జొక్క మనం గూడ దెట్టి సుజ్ఞానులకున్.

103

అర్థము :— చెక్కుల = చెక్కిళ్ళయొక్క, జిగి = కాంతిన్నీ, చనుగుబ్బల చక్కదనమున్నూ, మొగము, తేట = అందమున్నూ, జడ తీరున్నూ, (ఇవి) రౌరూ = ఆహా, చొక్కమగు = మిక్కిలి అందమగు, దీనిఁ, చూచినఁ = చూచినయెడల, ఎట్టి సుజ్ఞానులకున్ = ఎంతగొప్పజ్ఞానము కలవారికైనా, చొక్కము = మేము మోహింపము అని, అనన్ కూడదు = అనుటకు శక్తి ఉండదు.

తాత్పర్యము :— “ సుభద్ర శరీరసౌష్ఠవము చూచిన తర్వాత ఎటువంటి యతీశ్వరులైనా చలించకుండా ఉండలేరు” అని అర్జును డనుకుంటున్నాడు.

విశేషము :— ఇక్కడ అర్జునుడు యతిరూపంలో ఉన్నాడు కనుక యతీశ్వరులకు కూడా మోహం కల్పించే రూపం అని తాను భవిష్యత్తులో చేయబోయే పనిని సమర్థించు కుంటున్నాడు.

పాశాంతరము :—

“దీని జూచిన, చొక్కక మనఁ గూడ దెట్టి సుజ్ఞానులకుఁ

కృష్ణమాచారి

ఆమె సౌందర్యమునకు వశులుకాక ఎట్టి జ్ఞానులూ బ్రతకలేరు అని

అలంకారము :— అప్రస్తుత ప్రశంస, యమకము.

కన్నులు దీర్ఘముల్, నగుమొగం బవురా ! తలకట్టు తమ్మిపూ
పున్నమ చందమామలకుఁ, పొక్కిలి చక్కదనంబుఁ జెప్పఁగా
నున్నదె ? మేలు బంతులు పయోధరముల్, చిటుకొను సున్నయా,
నెన్నిక కెక్కు వ్రాతఫల మివ్వరవర్ణినికి నిజంబుగన్. 104

అర్థము :— కన్నులు, దీర్ఘముల్ = నిడుపైనవి, అవురా = బళ్ళి. నగుమొగంబు =
సహజంగా నవ్వుతున్నట్లుండే ముఖము. తమ్మిపూ పున్నమచందమామలకుఁ = పద్మమునకూ,
సిండుచందురునకూ, తలకట్టు = పాగ (అనగా వాటిని మించినది), పొక్కిలి = నాభియొక్క,
చక్కదనంబు, చెప్పఁగా నున్నదె = చెప్పటకు వీలుకాదు. పయోధరముల్ = పాలిండ్లు, మేలు
బంతులు = చక్కని చెండ్లు, చిటుకొను = చిన్నినడుము, సున్నయా = లేనిదే ; ఈ వర
వర్ణినికిఁ = ఈ నారీమణికి, నిజంబుగఁ, వ్రాతఫలము = బ్రహ్మ వ్రాసిన వ్రాత యొక్క
ఫలము (ఆదృష్టము), ఎన్నికకు ఎక్కున్ = అతిశయించును.

విశేషము : వరవర్ణినికిఁ = శ్రేష్ఠమైన అక్షరములు కలి కాంతకు — దీర్ఘములు,
తలకట్టు, పొక్కిలి, బంతులు (పంక్తులు), సున్న, వ్రాతఫలము అనగా వ్రాయడంవల్ల
కలిగిన ఫలితం - వీటన్నిటిలో శ్రేష్ఠమైన అక్షరాలు ఏర్పడ్డాయని చమత్కారం.

అలంకారము :— శ్లేష.

భ్రమరక మనోహరం జౌటఁ బద్మ మగును,
తారకా హృద్యమగుట సుధానిధి యగు ;
రెంటి జగడాలు మోమున నంటి యుంట
నబ్బముఖి యంట లెన్న యీ యలరుఁబోడి. 105

అర్థము :— భ్రమరక మనోహరము = ముంగురులచే మనోహరమైనది, (మరొక
అర్థము : తుమ్మెదలకు ఇంపయినది), జౌటఁ = అగుటచేత, (ముఖము) పద్మమగును ;

తారకా హృద్యము = కంటి వల్లపాపల (కనీనికల)చే మనోహరమగునది. (మరొక అర్థం : నక్షత్రములకు మనోహరమగునది), అగుట (చేత). సుధానిధి = చంద్రుడు అగును ; రెంటి = ఈ పద్యమును చంద్రుడును అను రెంటి యొక్క. జగదాలు = శ్రేష్ఠమగు కాంతులు (అను పోరాటములు). మోమున = ముఖమునందు, అంటియుంట = కలిగియుండుటచేత, అబ్జముఖి = పద్యముఖి అనీ, చంద్రముఖి అనీ, రెండు అర్థముల విచ్చే పేరుతో, ఈ అలరుఁ బోడి = పూవువంటి మేనుగల యీ సుభద్రను, అంటి = పిలుచుట, లెస్స = మంచిది.

విశేషము :— ముఖాన్ని తరుచు చంద్రునితోనూ, పద్యముతోనూ పోలుస్తారు కదా, సుభద్ర మోము, భ్రమరక మనోహరము కనుక పద్యముఖి అనవలెనని పద్యమూ, తారకా హృద్యము కనుక చంద్రముఖి అనవలెనని చంద్రుడూ జగదము లాడుకొంటారట (చంద్రునికీ, పద్మానికీ సహజవైరం ఉందని గమనించాలి). కాబట్టి, ఇరువురినీ సంతోషపెట్టేందుకు అబ్జముఖి అనడం మంచిది అని భావము

అబ్జ అనగా, నీటిలో పుట్టిన పద్యమూ, చంద్రుడూ అని రెండు అర్థాలు.

(జగ = శ్రేష్ఠమైన - చూ “జగమెఱుంగు దాని జగమెఱుంగు”; దాలు = కాంతి, జగదాలు అనగా శ్రేష్ఠమైన కాంతి అనీ, కలహములు అనీ రెండర్థాలు.)

భ్రమరక తారక - లలో ‘క’ ప్రత్యయము ముద్దువచ్చే ముంగురులు, కనీనికలు అని తెలియ జేస్తుంది.

ముంగురులు తుమ్మెదలవలె, కనీనికలు నక్షత్రములవలె ఉండడం గమనించాలి.

అలంకారము :— శ్లేష, వృత్తసుప్రాస.

ధారాధరము వెన్నుదన్ని పుట్టిన చాయ

నున్న దీ బింబాధరోష్ఠివేణి;

జక్కవకవ తొమ్ము తొక్కి నిల్చిన జాడ

నున్న పీ నవలా పయోధరములు ;

చిన్నిప్రాయపు లేడిఁ జెవులు పట్టాడించు

గతి నున్న దీ రామ కన్నుదోయి;

నల్లచీమలబారు నడుము దాకిన పీఠ

నున్న దీ చెలువంపుఁ గన్నె యారు;

విపుల పులిసంఘ వెన్నెరు పేగనొత్తు
 సందమున నున్న దీ మందయాన పిఱుడు,
 దీని తెనమైన లతకూనఁ గాన మా మ
 నోజ వచ్చాంగి యీ జగన్మోహనాంగి.

106

అర్థము :- ఈ బింబాధరోషివేణి = బొంబపండు వంటి అధరముగల ఈమె
 దొప్ప, ధారాధరము = మేఘమును, వెన్నుదన్ని = వెంబడించి (చెల్లెలుగ) పుట్టిన, చాయ =
 విధముగా, ఉన్నది

ధారాధరము = మేఘమును, వెన్నుదన్ని = వెన్నుమీద (వీపుమీద) తన్ని -
 తలతో తన్ని, తిరస్కరించి, పుట్టిన చాయగా ఉంది

ధారాధరము = మేఘమే, వెన్నుదన్ని = సుభద్రయొక్క వెన్నును (వీపును) అంటు
 కొని, పుట్టిన విధముగా నున్నది

కొన్నిను నలుపుదనంలో మేఘముతో పోలుస్తారు.

— ఈ సెలూ పయోధరములు = ఈ జవ్వని పాలిండ్లు, కవజక్కవలను, తొమ్ము
 త్రొక్కి = తిరస్కరించి, నిల్చిన జాడనున్నవి

జుక్కపిప్పి = చక్రవాక పక్షిల జంటయొక్క, తొమ్ముత్రొక్కి = క్రిందబడవేసి
 గుండెలపైకాలుపెట్టి, నిల్చిన జాడ = నిలబడిన విధముగా, ఉన్నవి

జుక్కపిప్పి = రెండు జుక్కవపిట్టలు, తొమ్ముత్రొక్కి = సుభద్రవక్షమునెక్కి, నిల్చిన
 జాడ = ఉన్నవి

కుచములకు జుక్కవ పిట్టలతో పోలిక ప్రసిద్ధము నిలుచి అన్న శబ్దమువల్ల స్తనముల
 బింబము తెలుస్తుంది

3 ఈ రామ కన్నుచోయి = ఈ సుందరి నేత్రములు, చిన్ని ప్రాయపులేడి = లేడి
 పిల్లను, చెవిపట్టుకొని ఆడించురీతిగా, ఉన్నది లేడిపిల్లను, చెవులుపట్టి ఆడించు = లోకువచేసి
 కొనినట్టి, గతిగ నున్నది

లేడిపిల్లే, చెవిపట్టి ఆడించు = సుభద్ర యొక్క చెవులనుపట్టి కడుపుతున్నట్టు కన్ను
 లున్నాయి.

కన్నులకు లేడి ఉపమానము చెవులు పట్టాడించు ననడంవల్ల ఆకర్ణాంత నేత్రములని
 గ్రహించాలి

4. ఈ చెలువంపు కన్నె ఆరు = అందమైన ఈ కన్యకయొక్క నూగారు, నల్లచీమల
 బారుయొక్క, నడుము = దాకిన వీకన్ = నడుము (విలుగ) దన్నిన రీతిగా, ఉన్నది.

నల్ల చీమలబారును, నడుముదాకిన = పరిభవించిన రీతిగా నూగారున్నది.

నల్ల చీమల వరుసే, నడుము దాకినవీక = సుభద్రయొక్క నడుము నంటుకొని యున్నట్లు, ఉన్నది

నూగారు చీమలబా రంటారు.

ఈ మందయాన పిఱుడు = మెల్లని నడకలు గల యీమె యొక్క కటిప్రదేశము, విపుల పులిసంబు = విశాలమైన యిసుక తిన్నెను, వెన్నకు వీగనొత్తు = వెనుక పడునట్లు గెంటునట్టి అందముతో ఉన్నది

విపుల పులిసంబు, వెన్నకు వీగనొత్తు = (వరుగు పందెములోవలె) వెనుకబడి వీగిపోయేటట్లు విజృంభించు, అందముతో పిరుదు ఉంది

విశాల సైకతమే, వెన్నకు = సుభద్ర శరీరము యొక్క వెనుకభాగమునకు, వీగ = కొంచెము చలించుచుండునట్లు, పిరుదు, ఒత్తు = అనుకొని ఉండే, అందముతో ఉన్నది

పిరుదులను ఇసుక తిన్నెలతో పోలుస్తారు వీగుశబ్దము పటువును తెలుపుతుంది.

దీనికి = ఈసుభద్రకు, ఎనయైన = సమానమైన, లతకూన = లతాంగిని, కానము, ఈ జగన్మోహనాంగి = లోకమునంతటిని మోహింప జేయగల రూపముకల ఈకాంత, ఆమనోజ వజ్రాంగి = ఆ మన్మథునియొక్క మిక్కిలి దృఢమైన రక్షణము (ఈమె ఉండగా మన్మథున కెక్కడా అవజయం కలుగదని భావము.)

అలంకారము — శ్లేష, అనుస్రాస, ఉపమ, ఉత్పేక్ష

సైకము నడుము, విలాస ర

సైకము నెమ్మొగము, దీని మృదు మధు రోక్తుల్

పైకముఁ దెగడు, న్నవలా

పైకములో నెల్ల మేలుబం తిది బళిరా :

107

అర్థము :— బళిరా : నడుము, సైకము = సూక్ష్మము (సన్ననిది), నెమ్మొగము = చక్కని ముఖము, విలాస రస వీకము = శృంగార రసమే ప్రధానముగా కలిగినది, దీని మృదు మధుర ఉక్తుల్ = దీని మెత్తని తీయని పల్కులు, పైకము = పికముల (కోకిలల) సంబంధ మైన కంఠధ్వనులను, తెగడు = నిందించును, నవలా పైకములో = ఎల్ల = యువతీ సమూహములో తెల్లా, ఇది (సుభద్ర), మేలుబంతి = శ్రేష్ఠురాలు.

వేదమువారు ఒక వైకమునకు 'సమాహ' మనీ, మరొక దానికి 'ధనము' అనీ అర్థం చెప్పారు. ఇందుమించు రెండూ సమానమే. కాబట్టి మునము పై విధంగా అర్థం చెప్పకున్నాము.

అలంకారము : — యమకము

—

ఇ త్తరళాక్షి మేని జిగి యేలిక మేలి కదానిపైడి, కి
గుత్తపు గుబ్బలాడి జడ కూకటి చీకటి మూలదుంప, కి
పుత్తడి బొమ్మ కన్నుగవ పోలిక వాలిక గండుమీల, కి
బిత్తరి ముద్దు నెమ్మొగము పిన్నమ పున్నమ చందమామకున్. 108

అర్థము : — ఈ తరళాక్షి = చంచలమైన కనులుగల ఈ కాంతయొక్క, మేని జిగి = శరీర కాంతి, మేలి = శ్రేష్ఠమగు, కదాని పైడికికా = కుందనపు బంగారమునకు, ఏలిక = ప్రభువు ; ఈ గుత్తపు గుబ్బలాడి = క్రీక్కిరిసిన కువములు కల ఈ కాంతయొక్క, జడ, చీకటి మూలదుంపకు = చీకటి అనే చెట్టుయొక్క మొదటి గడ్డకు, కూకటి = ముఖ్యమగువేరు, ఈ పుత్తడిబొమ్మ = ఈ బంగారు బొమ్మయొక్క, కన్నుగవ, వాలిక గండు మీలకుకా = నిడుపైని బేడిసచేపంకు, పోలిక, ఈ బిత్తరి = శృంగారచేష్టలుగల ఈమెయొక్క, నెమ్మొగము = నిండుముఖము, పున్నమ చందమామకున్ = పూర్ణచంద్రుడికి, పిన్నమ = పిన తల్లి అనగా పోలి ఉంటుంది అని అర్థము - ఉపమావాచకము.

విశేషము : — లక్ష్మి చంద్రుడికి చెల్లెలు లక్ష్మికి తల్లి (పుట్టిల్లు) పద్మము. కాబట్టి, చెల్లెలి తల్లి అయిన పద్మము (అన్న అయిన) చంద్రుడికి పిన్నమ్మ అవుతుంది. ముఖము పద్మమువలె ఉందని భావము — లోకవ్యవహారంలో పిన్నమ్మ పోలిక, మేనమామ పోలిక రావడం సామాన్యము.

వేదమువారు, “పిన్నమ్మ అనగా మహాలక్ష్మి, కావున - ఈ ముఖము పూర్ణిమా చంద్రుని యొక్క సిరి యని” స్వారస్యమును చూపించారు వ్యవహారములో పెద్దమ్మ అంటే దరిద్ర దేవత అనే ఉంది కాని, పిన్నమ్మ అనగా లక్ష్మీదేవి అని ప్రసిద్ధంగా లేదు.

అరటి వంటి చెట్లకు బోదె కింద దుంప (గడ్డ) ఉంటుంది. దానినుంచే చెట్టు పెరుగు తుంటుంది అదే మూలదుంప ; దానికున్న ముఖ్యమయిన వేరు (జీవనాధారము) అదే కూకటి.

అలంకారము : — ఉపమ, అనుపాస.

కామినీమణి నిడు వాలుఁ గన్నుఁ గవకు
 నెన్నికకు రాని తొగజేకు బిడు సేత
 తగదు తగఁ దిఁక నలిన పత్రంబులందు
 నీ డగునొ యేమొ నూట వేయింట నొకటి.

109

అర్థము :— కామినీమణి = ఈ ప్రీతన్నముయొక్క, నిడువాలు = మిక్కిలి దీర్ఘమైన, కన్నుఁగవకు = కన్నుల జంటకు, ఎన్నికకురాని = లెక్కలోనికి రానట్టి (పేరుపొందనట్టి), తొగజేకులు = కలువరేకులు, ఈడుచేత = సమానమని చెప్పడము, తగదు తగదు, ఇఁక =, నలినపత్రంబులందు = తామర రేకులలో, నూటవేయింట = ఒకటి = మారు రేకులలో ఒకటిగాని, వేయిరేకులలో ఒకటిగాని ఈడగునొ యేమొ = సరియోతా యేమొ (సరికావచ్చునని భావము)

విశేషము :— పద్మాలలో శతపత్రమని, సహస్ర పత్రమని రేకుల సంఖ్యనుబట్టి పూవులకు పేర్లున్నాయి కాని, కలువలకు ఆ విధమైన పేరులేదు. కనుక, తొగరేకులు ఎన్నికకు (లెక్కకు) రాలేదని చమత్కారము

ఇక, నలినపత్రాలో, మారురేకులలో ఒకటి, వేయిరేకులలో ఒకటి సమానం కావచ్చు నేమొ, సరిపోల్చదగిన పత్రాలు చాలా అరుదు అన్నమాట.

మారేసి పత్రాలు కూడి ఒకటిగానైనా (శతపత్రమైనా), వేయేసి పత్రాలు కూడి ఒకటిగానైనా (సహస్రపత్రమైనా), సరిపోయకుందేమో అని ఆర్థాంతరం.

అలంకారము :— కావ్యలింగము, శ్లేష

మహిలో సరి గలదా యీ

మహి లోత్తంసంబు మేని మహిమకుఁ దెలియ ?

మిహి కుండనపు సలాక

మిహికాకరు రేక మించు, మించు మించున్.

110

అర్థము :— ఈ మహిలా ఉత్తంసంబు = ప్రీతిలో తలపూవు అయిన ఈ కాంతయొక్క మేని = శరీరము యొక్క, మహిమకు = శోభకు, తెలియ, మహిలో, సరి కలదా? మిహి = ప్రళస్తమైన, కుండనపు = మేలిమిబంగారుతో చేయబడ్డ సలాక = నన్నని కాడనూ, మిహికా + కరు = హిమ (మంచు) కిరణుడైన (కిరణాలలో మంచు కలిగిన) చంద్రునియొక్క, రేక-చంద్రరేఖయొక్క, మించున్ = కాంతిని, మించు = మెరపుతీగనూ (ఈ మూడింటిని) మించు = అతిశయించును.

పద్యములో మూడు 'మహి'లు, రెండు 'మిహి'లు, మూడు 'మించు'లు ఉపయోగించిన కవి 'లాక, కాక, రేక' అని అనకుండా ఉంటాడా అని 'మిహికాకరురేక' అని చిన్నమార్పు చేశాము.

అలంకారము :— అనుప్రాస.

కలిగెఁబో యీ యింతి కులుకు గుబ్బులఁ జూడ
 శీత శైలాదుల సేవ ఫలము,
 కలిగెఁబో యీ నాతి వకుల యందముఁ జూడ
 గంగా తరంగముల్ గన్న ఫలము,
 కలిగెఁబో యీ రామ కనుబొమ లూడంగ
 మును ధనుష్కోటిలో మునుఁగు ఫలము,
 కలిగెఁబో యీభామ కటి విలాసము జూడ
 భూ ప్రదక్షిణము నల్పుటకు ఫలము,
 తోడుతోడనె యిటులు చేకూడ వలదె ?
 తన్ని దీఱంగ నింక నీ తన్నిఁ గూడి
 సరస సంభోగ సల్లాప సరణిఁ దేలు
 నాఁడుగా ఫలియించుట నా తపంబు.

111

అర్థము :— ౧. ఈ ఇంతి (యొక్క) కులుకు గుబ్బులు, చూడన్ = చూడగలిగి నందువల్ల, (తాను సేవించిన) శీత శైల ఆదుల సేవ ఫలము = హిమవంతము మొదలైన పుణ్యగిరులను సేవించినందువల్ల కలిగే ఫలము, కలిగెన్ బో = లభించింది కదా

తాను హిమగిరిని సేవించాడు కనుక ఆ యాత్రాఫలం - నేడు సుభద్ర కుచముల దర్శించడం వల్ల ప్రాప్తించింది. ఆ కొండలు సేవించినందుకు కొండలవలె నున్న ఈ సుభద్ర గుబ్బులు చూడ గలిగిందని అర్థము డనుకుంటున్నాడు.

౨. ఈనాతి = ఈయవతియొక్క, వకుల = కడుపుమీద కానవచ్చే మూడుముడతల అందము, చూడఁ = చూడడంవల్ల, గంగా తరంగముల్ = (తాను చూచిన) గంగానదిలోని అలలను, కన్న = చూడడంవల్ల కలిగిన, ఫలము, కలిగెఁబో = లభించింది కదా.

౩. ఈరామ = ఈ మనోహరియొక్క, కనుబొమల్, చూడంగఁ, మును = ఇంతకు పూర్వము, ధనుష్కోటి (అన్న పుణ్యస్థలము)లో మునుఁగు = స్నానముచేసినందువల్ల కలిగే ఫలము, కలిగెఁబో.

౪ ఈ భామ (యొక్క) కటివిలాసము = పిరుదుల యొక్క సొగసు. చూడఁ = చూచుటవల్ల, భూప్రదక్షిణము, నల్పు = చేయుటవల్ల కలిగే, ఫలము, కలిగెఁబో

తోడుతోడనె = వెంటవెంటనే (తీర్థయాత్రల వెంటనే వాటి ఫలములు కలిగినట్లు) ఇటులఁ = ఈ ప్రకారంగా, చేకూడఁవలదె = చేకూడాలి కదా, తన్వి = (తనివి) తృప్తి, తీఱంగఁ, ఇంకన్, ఈతన్విన్ = ఈచిన్నదానిని, కూడి, సరస సల్లాప = చమత్కార వచనాల తోడి, సంభోగ = అనుభవముయొక్క, సరణిన్ = వరుసను, తేలునాడుగా = అనందించినప్పుడు కదా, నాతపంబు = (ఇప్పుడు ఈయతి వేషములో తాను చేస్తున్న తపము) ఫలించుట జరుగును.

విశేషము :— ఫలము కలుగుతుందన్న నమ్మకమును ఫల సాదృశ్యము, వర్ణన సాదృశ్యముతో మేళవించాడు కవి.

హిమగిరిని తాను నేవించినందువల్ల ఫలము, గిరులవలె ఉన్నతంగా ఉన్న కుచములను చూడడము.

గంగాతరంగముల కన్న ఫలము, అలలవలె ఉన్న త్రివళులు (కడుపుమీది ముడుతలు) చూడడము

ధనుష్కోటిని మునిగినందువల్ల ఫలము, ధనుస్సు-విల్లు-వలె ఉన్న ఆమె కనుబొమల చూచుట

భూప్రదక్షిణము చేస్తున్న ఫలము భూమివలె ఉన్న కటిప్రదేశమును చూచుట

ఈ ఫలములు తాను మొన్నమొన్న చేసిన తీర్థయాత్రలవల్ల కలుగుటచేత “తోడు తోడనే” శీఘ్రంగా కలిగినట్లు చెప్పడము. తానిప్పుడు తాపసి అయి యతిరూపంలో ఉన్నాడు కనుక, ఈ తపస్సుయొక్క ఫలం ఎప్పుడు లభిస్తుందో అని అర్జునుడు ఉవ్విళ్ళూరు తున్నాడు.

సేవలఫలము · ఆయా అంగములను చూచుట, తపస్సు ఫలము : సరస సల్లాప సంభోగ సరళి తేలడము.

మూడో చరణములో తన కుతూహలమూ ఆ మాటలతో తా ననుభవిస్తున్న మాధుర్యము తెలియపరచడము చమత్కారము.

అలంకారము :— సమాసోక్తి, నిరుక్తి, యమకము

అని కొనియాడుచు నుండఁ

వనితామణి నంత నుత్సవము చేసి పురం

బున కన్నుచు మాయామునిఁ

గనుఁగొని యూ హలి నిఘాంత కౌతూహలి యై,

అర్థము :— అని. కొనియాడుచుకా = (అర్జునుడు) మెచ్చుకొనుచు, ఉండకా, ఆ హలి = ఆ బలరాముడు (హలము = నాగలిని కలవాడు). వనితామణికా = నారీతిలకమైన సుభద్రను, అంతకా, ఉత్సవము సేసి = పూజచేయించి, పురంబునకు = ద్వారకకు, అన్నుచుకా = పంపిస్తూ, మాయామునికా = అబద్ధపు సన్యాసిని, కనుగొని, నిశాంత కొత్త హలియై = ఎక్కువయిన ఉత్సాహము కలవాడై —

అలంకారము :— అనుప్రాస.

బలరాము డర్జునుని చూచుట

అతని నుత్తమ మునియ కా మతిఁ దలంచి

వినయమునఁ జేరి సాష్టాంగ వినతిచేసి,

“స్వాము లెందుండి యిచటికి వచ్చినారు,

తీర్థయాత్రగ ? నది యెల్లఁ దెల్పుఁ” డనిన.

113

అర్థము :— అతనికా, ఆ అబద్ధపు మునిని, ఉత్తమ యతియ కాకా = నిజమైన యతీశ్వరుడే అని, మతికా తలంచి = మనసున అనుకొని, వినయమునకా. చేరి = సమీపించి, సాష్టాంగ వినతి చేసి = సాష్టాంగ నమస్కారముచేసి, “స్వాములు (తమరు). ఎందుండి = ఏ దేశమునుండి, తీర్థయాత్రగకా, ఇచటికి వచ్చినారు, అది యెల్లకా తెల్పుఁడు” అనినన్,

విశేషము :— బలరాముడు, ఉత్తమయతి అనుకోవడంవల్లే వినయవిధేయతలు కన బరిచాడు యాదవులు యతులకు విధేయు లన్నారు కదా.

హిమశైల సేతువుల మ

ధ్యమునం గల నదులు, విధులు, నాశ్రమములుఁ, దీ

ర్థములుం దాఁ గనుఁ గొన్నవి

క్రమమునఁ దెలుపం బ్రమోద రస పరిపూర్ణ.

114

అర్థము :— హిమశైల సేతువుల = హిమాలయ గర్జితానికి, రామేశ్వరముకడ నున్న సేతువుకి, మధ్యమునన్, కల నదులూ, విధులుకా = పుణ్యస్థలములూ, ఆశ్రమములు = మునుల ఆశ్రమాలూ, తీర్థములుకా = క్షేత్రములూ, తాకా కనుగొన్నవి, క్రమమునన్ = ఒకదాని వెనుక నొకటి (దేశ విభాగములబట్టి) తెలుపకా, ప్రమోదరస పరవశుడై = సంతోష రసమువల్ల ఒళ్లుతెలియకుండా (చాల సంతసించి అని) —

విశేషము :— అర్జునుడు స్వయంగా చూచిన స్థలాల్లే కాబట్టి వాటిని గురించి స్వామి భవంతో చక్కగా చెప్పి ఉంటాడు

మహాత్ములతో సంబంధం కల చోటులకు నిధులని వాడుక. వాటినిగూడ పుణ్యస్థలాలు అని వ్యవహరిస్తారు.

వేదమువారు నిధులు అనగా జ్ఞానులు అని అర్థంచెప్పారు కాని, తాఁ గనుఁగొన్నవి అన్న మాటలలో ఆ జ్ఞానులను చేర్చగలమా :

‘ప్రమోదరస పరవశుడు’ — సంతోషమన్న మద్యాన్ని త్రాగి మైమరచినవాడు. బల రాముడు మద్యప్రియుడు కదా

అలంకారము :— రూపకము

“కలిగెన్ భాగ్యవశంబునన్ గనుఁ గొనంగా మిమ్ము మమ్ముం గృతా
ర్థులుఁగాఁ జేయఁగ నాత్మలోఁ దలఁచి చాతుర్మాస్య మిచ్చోటనే
సలుపంగా వలె స్వామి వా” రని, నమస్కారంబు గావించి, ప్రాం
జలియై వేడిన, సమ్మతించెఁ గుహనా సన్నాసియై. 115

అర్జునుడి వేషమూ, మాటలలోనినేర్పూ చూచి, వీరు మహామహాలని బలరాముడు భావించి ఈలా గన్నాడు

అర్థము :— భాగ్యవశంబునన్ = మాయద్బష్టమువల్ల, మిమ్మున్, కనుఁగొసంగాఁ, కలిగెఁ = సంప్రాప్తించింది, మమ్ముఁ, కృతార్థులఁగాఁ = ధన్యులుగా, చేయఁ, అత్మలోఁ, తలఁచి, (మీరు) చాతుర్మాస్యము = తమ చాతుర్మాస్య వ్రతమును, ఇచ్చోటనే = మారాజ్యము లోనే, స్వామివారు, సలుపంగావలెఁ = చేయవలె నవి ప్రార్థిస్తున్నాను, అని, నమస్కారంబుఁ, కావించి, ప్రాంజలియై = చేతులు జోడించుకొని, వేడినఁ = ప్రార్థించగా, కుహనా సన్నాసి = ఆ మాయాముని, ఉల్లాసియై = సంతోషించినవాడై, సమ్మతించె = ఒప్పుకున్నారు.

విశేషము :— చాతుర్మాస్యము - ఆపాధ శుద్ధము మొదలు, కార్తిక శుద్ధము వరకు ఉన్న నాలుగు మాసములూ సన్యాసులు చేసే వ్రతము లేక యజ్ఞము వర్షాల బాధ తీరే వరకు వారు ఒక్క చోటనే ఉంటారు

చెలువ నేత్ర విలాసంబు చెవులు సోఁక,
బాల కుచలీల యెదఁ జాలఁ బట్టి క్రాలఁ,
గలికి నెఱివేణి చెలువంబు కాళ్లఁ బెనఁగ,
నవలఁ బోలేక నిలచె న య్యర్జునుండు.

116

అర్జునుడు నిలవడానికి ఆనలు కారణాన్ని కవి ఈ పద్యములో చెప్పుతున్నాడు

అర్థము :— చెలువ = సుభద్రయొక్క, నేత్రవిలాసంబు = కన్నుల అందము, చెవులు సోఁకఁ = సుభద్రయొక్క, చెవులనంటి యుండుటచేత - అనగా సుభద్ర కనులు కర్ణాంతములైనవి అని అర్థం, చెవుల సోఁకఁ = అర్జునుని చెవులు పట్టుకొని నిలువడంచేత అని రెండవ అర్థం

సుభద్రయొక్క పక్షస్థలమును, చాల = అంతయును. పట్టి = అక్రమించి, క్రొలఁ = ప్రకాశించుచుండుటచేత, కుచలీల = చనుగవ పొంకము (కుచములు తొమ్మునంతటను విండి యున్నవి అని). ఎదఁ జాలఁ బట్టి క్రొలఁ = అర్జునుని తొమ్మును గట్టిగాపట్టి అడ్డగించుట చేతను - అని రెండవ అర్థము.

కలికి = సుభద్రయొక్క, నెటివేణి = చక్కని కొప్పుయొక్క. చెలువంబు = సొంపు, కాళ్లఁబెనఁగఁ = సుభద్రయొక్క కాళ్లను (మడిమల) తాకుచుండగా (కొప్పు అంత పొడవైన దని భావము) అని, కాళ్లఁ పెనఁగఁ = అర్జుని కాళ్లను చుట్టి పట్టుకొని పోసీయకుండుట చేతను, అయ్యర్జునుండు, అవల = వేరొక చోటికి, పోలేక, నిర్చెఁ.

విశేషము :— ఇందులో కవి సుభద్ర అందాన్ని వర్ణిస్తూనే మరొక ప్రక్క అర్జును డెలా ఆకర్షింపబడి, అమెను విడిచి పోలేక పోయాడో చమత్కారంగా వర్ణించాడు.

అయా విషయాలు కాక, వాటి సౌందర్యం నేత్రముల 'విలాసము', కుచముల 'లీల', వేణి 'చెలువము', అర్జునుడి మనసునుపట్టి ఆతడిని నిలిపివేశాయని; అంతేగాని బలరాముడి ప్రార్థన కాదని చమత్కారము.

పారాంతరము :—

"..... యెద బట్టజాల కలర"

—తిరువతివారూ, కృష్ణమాచారిగారూ.

బాల - కుచలీల - యెదఁజాల - బట్టిక్రొల

అనడమే శ్రావ్యంగా ఉంది.

అలంకారము :— శ్లేష, అనంగతి, కావ్యలింగ

సీరియు నిటులా సొనా

సీరియు ననోన్య సూక్తి హిత మానసులై

పోరాని కూర్మి నుండఁగ

నా రాముని కడకు నంత హరి ననుఁదెంచెఁ,

అర్థము :— సీరియు = (సీరము) నాగలిని ఆయుధంగా గలవాడు—బలరాముడున్న ఆ సౌనాసీరియు = సునాసీరుడైన ఇంద్రుని కుమారుడు—అర్జునుడున్న, ఇటులకా, అన్యోన్య సూక్తి = ఒకరికొకరుమంచిపూటలచేత, హిత = స్నేహభావముతో కలిసిన, మానసులై = మనస్సులు కలవారై, పోరానికూర్మిక = విడిచిపెట్టిపోవ శక్యముకాని ప్రేమలతో, ఉండఁగఁ, అంతన్, ఆరామునికిడకు = ఆ బలరాముని దగ్గరకు, హరి = కృష్ణుడు, చనుదెంచెకా = వచ్చెను.

విశేషము :— సునాసీరుడు = మంచి సేనాముఖము కలవాడు, ఇంద్రుడు అతని కొడుకు సౌనాసీరి.

ఇక్కడ, హరి 'ఆ రాముని కిడకు చనుదెంచెన్' నాటికిఁగీని తెలుపుతూంది. ఒకేచోట ఉన్న ఆ ఇద్దరి వద్దకూ (అనిగాని అక్కడకు అనిగాని)వచ్చాడు అని చెప్పకపోవడమువల్ల, కృష్ణుడు ఆ (మాయా) యతిని గమనించనట్లే నటిస్తూ—అతని వైపు చూడకుండా గూడా నేమో) ఒక్క బలుడివద్దకే ఏదో పనిమీద వచ్చినట్లు కనబడతాడని సూచన ఆ యతిని గమనించకపోవడం తర్వాతి పద్యంలో స్పష్టమౌతుంది.

పారాంతరము :— రెండో చరణానికి రెండు పారభేదాలున్నాయి

1. సీరియు నన్యోన్య సూక్తి జిత మానసులై

2. సితమానసులై

— చేదమువారు.

సిత = (ఒండొకటితో) కట్టబడిన అని అర్థం చెప్పారు

అలంకారము . — యమకము.

చనుదెంచిన, “స్వాములకుకా

వినయము గావింపు; మిచట వీరల నిలుపుం

డనినార, ముపవనంబున

నునిచి మన సుభద్ర సేవ కొనరువు” మన్నన్.

118

అర్థము :— చనుదెంచినకా = కృష్ణుడిట్లు రాగా, “స్వాములకుకా = ఈమహాత్ములకు, వినయముకా = నమస్కారమును, కావింపుము; వీరలకా, ఇచటన్, నిలుపుండు అని నారము = నిలువలసిందిగా ప్రార్థించినాము, ఉపవనంబున = మన ఉద్యానవనములో, ఉనిచి = వీరిని ఉంచి, మన సుభద్రకా, సేవకు, ఒనరువుము = నియమించు” అని అజ్ఞాపింపగా....

విశేషము :— ‘విలువుం’దనివారము అనడములో బహువచనము ప్రభుత్వసూచన.

కృష్ణుడు వచ్చినప్పుడు యతిని చూడనేలేదు, చూచి ఉంచే నమస్కరించి ఉండేవాడే, బలుడు ‘వినయము గావింపు’ మని చెప్పవలసినపనే ఉండదు. కృష్ణుడి నటనకు ఇది ఒక విదర్శనము.

పాతాంతరము :— “...వీరల విలువుం దనినాడ” అని

“వయసు వారును జక్కని వారు వీరు

మనసు మర్మంబు లేవియు మనకుఁ దెలిసి

యున్నయవి గావు, సేవకు నునుపఁ దగునె

కన్నె ? నదియేమొ తెలిసికొ” మృన్న నతఁడు.

119

అర్థము :— వీరు = ఈ యతిగారు, వయసువారును, చక్కనివారును, మనసు మర్మంబులు ఏవియు మనకున్ తెలిసియున్న యవి గావు, కన్నెన్ = అవివాహితయైన (యావనవతియైన) సుభద్రను, సేవకు, ఉనుపఁ = ఉంచుట, తగునె = బాగుంటుందా? అది యేమొ తెలిసికొమ్ము, అన్నఁ, అతడు = బలరాముడు .... . తరువాతి కన్వయము

విశేషము :— బలరాముడు చెప్పినంతవరకూ కృష్ణుడు యతిని చూడలేదని రూఢి అయింది.

ఈ పద్యంలో కూడా కృష్ణుడు ఆ యతిని గూర్చి ఏమీ తెలియనట్టూ, చాలా చమత్కారంగా నటిస్తున్నాడు జగన్నాటక సూత్రధారికదా !

కృష్ణుడు కనబరిచిన అనుమానానికి సందేహానికి బలరాముడు కొంత కోపం తెచ్చుకొని ఉంటాడు

“వీరు మహాత్ములు, ఘను ; అప

చారం బగు నిట్టులాడ ; సంయములకు ముఁ

గోరిక వెలయఁగఁ గన్యలె

కారా శుశ్రూష చేయఁగాఁ దగువారల్ ?”

120

అర్థము :— వీరు, మహాత్ములు = గొప్ప (పవిత్రమైన) ఆత్మ కలవారూ, ఘనులు = దొడ్డవారున్నూ, నిట్టులాడఁ = ఈ రీతిగా అనుమానించి మాట లాడడము, అపచారం బగున్ = దోష మవుతుంది, ముఁ = పూర్వము, సంయములకున్ = మునులకు,

కోరిక వెలయఁగఁ = తమ కోరికలు ఫలిస్తాయన్న సమ్మతిముతో, శుశ్రూష = పరిచర్య, చేయఁగఁ = తగువారలు, రస్యలె కారా = కన్యలే కదా ?

విశేషము :— మునులకు శుశ్రూష చేయడానికి అవివాహితలను నియమించడం మన సంప్రదాయం కాదా అని బలుడు మందలించాడు

అదీకాక, వారు 'సంయములు' = ఇంద్రియ నిగ్రహం సాధించినవారు కాబట్టి నీ సందేహానికి కారణం లేదు అని బలరాము డన్నాడు

'కోరిక వెలయఁగ' అని బలు డనడంలో 1, కన్య పుట్టినింటివారి కోరికా (మంచి అల్లుడు రావాలని), 2 కన్యకున్న కోరికా (మంచి వరుడు కావాలని) ఇక్కడ అర్జునుడి కోరిక, కృష్ణుడి కోరికా గూడా ఉన్నాయి

“నెమ్మది సంశయింప కిది నీ వొనరింపు” మటన్న, నల్లె కా
ని మ్మని య మ్మని ప్రవరుఁ గృష్ణుఁడు తోడ్కొని ద్వారకా ప్రవే
శ మ్మొనరించి యంతిపురిఁ జయ్యనఁ జెల్లెలిఁ బిల్వనంపి, “రా
వమ్మ, సుభద్ర : నీ యభిమ తార్థము లెల్ల ఫలించు నియ్యెడన్” 121

అర్థము :— “నెమ్మదిన్ = మనసునందు, సంశయింపక = సందేహముమాని, ఇది, నీవు ఒనరింపుము” అటన్నన్, అల్లె, కానిమ్మ అని, కృష్ణుఁడు, అమ్మనిప్రవరున్, తోడ్కొని, ద్వారకా ప్రవేశమ్మ ఒనరించి = ద్వారకాపురిని ప్రవేశించి, అంతిపురిఁ = అంతఃపురమునుంచి, చయ్యనన్ = వేగముతో, చెల్లెలిఁ పిల్వనంపి, (అమె వస్తూ ఉండగానే) “రావమ్మ, సుభద్ర, నీ అభిమత అర్థములు = నీ మనసులోని కోరికలు, ఎల్లఁ = అన్నీ ఇయ్యెడఁ = ఈ స్థలము లోనే, ఫలించుఁ = సిద్ధిపొందుతాయి.”

విశేషము :— బలరాము డింతవరకు తన ఉద్దేశాన్ని సమర్థించాడు ఇప్పుడు ప్రభువు ఆజ్ఞ గా ‘ఇది నీ వొనరింపుము’ అన్నాడు కృష్ణుడు కోరినదీ అదే; కాబట్టి పనులు చకచక నడిపిస్తున్నాడు.

నీ అభిమతార్థము లనగా అర్జునుని పెళ్ళిచేసుకోవాలన్న కోరిక - ఫలిస్తుందిని ధ్వని.

కృష్ణుడు, ఈ విధంగా గూడంగా చెప్పడం, అప్పుడే సుభద్ర విశ్రాంతిని కోరవాలని కాదు; ముందుగానే ఎందుకు చెప్పలేదని ఆ తర్వాత తనపై నింద రావడానికి అవకాశము లేకుండా ఉండాలనే అనుకోవచ్చు

ఈ పద్యములో అర్జునుడిని 'మునిప్రవరుడు' అని అన్నాడు కవి. ముని శ్రేష్ఠుడని కవి ఉద్దేశించలేదు ప్రవరుడు = మంచి 'వరుడు'గా వచ్చిన ముని అని భావము ఈలాంటి చేమ కూర ప్రయోగాలు కొంచెం శ్రద్ధగా చూస్తే ఈ భావం రూఢి అవుతుంది ఎక్కడా కృతక యతి, కషట త్రిదండి, కషటపు సన్యాసి...ఈలాంటి ప్రయోగాలే, చూడండి.

“కా మాదిస్ఫురణంబు లెల్ల నడఁగంగాఁ జేసి ధన్యాత్ములౌ
స్వాముల్ వీరలు; వీరి కింపొదవు లేవఁ సేవ గావింపు; మెం
తో మోదంబున నానతిచ్చి బలభద్రుండే నియోగించినాఁ,
దేమో చెప్పితి నంచు నుండెదవు సుమ్మీ నీమదిన్ సోదరి” 122

అర్థము :— కామాది = కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్సర్యాలన్న అంత శృత్రువులయొక్క, స్ఫురణంబులు = ఉద్రేకములను, ఎల్లన్ = అన్నిటిని, అడఁగంగా = అణగిపోవునట్లుచేసి (అనగా అంతశృత్రువులను జయించి), ధన్యాత్ములు ఓ స్వాముల్ వీరలు, వీరికి, ఇంపు ఒదవు = సంతోషమును కూర్చునట్టి, లేవఁ = విధంగా, సేవ గావింపుము, బల భద్రుండే = మన అన్న బలరాముడే, ఎంతో మోదంబునఁ = చాలా సంతోషముతో, ఆన తిచ్చి = నాకాజ్ఞనిచ్చి, నియోగించినాడు = ఈ పని చేయమని నన్ను నియమించాడు, ఏమో చెప్పితి నంచున్ = అశ్రద్ధగా, నీ మదిన్, ఉండెదవు సుమ్మీ = ఉండగలవు సుమా, అట్లుండరాదు అని.

విశేషము : కామ ఆది స్ఫురణంబులు — మన్మథునియొక్క (శివుని కంటి మంటచే రూపు కోల్పోవని నాటి) మొదటి గర్వములు, అణగజేసిన ధన్యులు వీరు - అనగా అర్జునుడు సశరీర మన్మథుని పై తం గెలువగలిగిన అందగాడని ధ్వని.

కామ ఆది - అనడంవల్ల మన్మథుడు మొదలైనవారి - వసంతుడు, జయంతుడు వంటి రూపవంతుల - స్ఫురణంబులు, గర్వమును అణచిన వాడని కూడా అర్జునుడిని వర్ణించిన ట్లర్థ ముంది.

ఈ విధంగా కృష్ణుడు అర్జునుని సౌందర్య ప్రశస్తి ధ్వనిస్తున్నట్లుగా చెప్పడం, తన పలుకుల్లో అబద్ధము కన్పించకుండా ఉంచడము కోసమే ఇప్పటికడు కామిగానే వచ్చాడు

యువకుడైన మునిని సేవిస్తే పెద్దన్న ఏమంటాడో అని సుభద్ర కొంత సంకోచం వ్యక్తించేసి ఉంటుందని అనుకోవాలి. అందుకే కృష్ణుడు, “ఏమో చెప్పానని అనుకోకు సుమీ, ఇది అన్నగారిచ్చిన ఆజ్ఞయే” అని అనవలసి వచ్చింది సుభద్ర మరింత జాగ్రతగా సేవించాలన్న భావం కూడా కావచ్చు.

ఈ మునికి సంతోషం కలిగే విధంగా - అనడంలో ఈముని కోరికలన్నీ తీర్చి సంతోష పెట్టు అన్న ధ్వని ఉంది

వీమో చెప్పితి నంచు - అనగా, జాగ్రత్తగా ఆలోచించి నామాటల్లో అంతర్థాత గ్రహించు అని కృష్ణుడి మనసులో ఉన్న అర్థాంతరం.

అలంకారము :— శ్లేష.

అని త త్కన్యాంతఃపుర

వన వంజుల కుంజ సంజవనమునఁ గుహనా

ముని నుండఁజేసి, పలికె

నెనరు మదిం బొదల రుక్మిణీ సత్యలతోన్.

123

అర్థము :— అని (చెప్పి). తత్కన్యా = ఆసుభద్రయొక్క, అంతఃపుర (మునందలి), వన = ఉద్యానవనంలోని, వంజుల = ఆశోకపు చెట్లతోనూ, కుంజ = పొదరిళ్ళతోనూ ఉన్న, సంజవనమునఁ = బవంతియందు, కుహనామునిఁ = కపట సన్యాసిని, ఉండఁజేసి = నిలిపి, నెనరు = ప్రేమ, మదిన్ బొదలన్ = మనస్సునందు ఉంటూ ఉండగా, రుక్మిణీ సత్యలతోఁ = రుక్మిణీ సత్యభామలతో, పలికె.

విశేషము :— ఈ పద్యములో గూడ మన కవి అర్జునుడిని “కుహనా ముని” అనే పేర్కొన్నాడు. కవి తాను నోరారా ఎక్కడా ‘యతి’ అనిగాని ‘త్రిదండి’ అనిగాని అనడు మూడో చరణము ‘సౌకుమార్యము’ అన్న కావ్య గుణానికి దృష్టాంతము.

అలంకారము :— వృత్తసుప్రాసము.

“అతఁడెవ్వఁ డెఱుఁగుదురె ? మీ

మతిలోనన యుండనిండు, మన కుందనపుం

బ్రతిమ యగు సుభద్రకునై

యతివేషము బూనియున్న యర్జునుఁడు సుఁడి”.

124

అర్థము :— అతఁడెవ్వడో ఎఱుఁగుదురె ? మీ మతిలోనన (ఈ రహస్యము) ఉండ నిండు. కుందనపుం బ్రతిమ = మేలిమి బంగారుబొమ్మ ఐన, మన సుభద్రకునై = సుభద్ర కొరకు, యతివేషముఁ. పూనియున్న అర్జునుఁడు సుఁడి.

తాత్పర్యము :— అతడు మన సుభద్రకోసం యతివేషముతో ఉన్న అర్జునుడే సుమందీ ఈ రహస్యం ఎక్కడా పొక్కనీయకండి అని కృష్ణుడు చెప్పాడు.

విశేషము :— సుభద్ర బంగారపుబొమ్మ, కాబట్టి ఎత్తుకు పోవడానికి ఆశ, అర్జునుడు ఇప్పుడు ఆ ఆశతో వచ్చిన సన్యాసి దొంగకు ‘దొరకోలు సన్యాసి’ అని కూడా ఒక పేరుంది.

మీ సోదరుడు వట్టి సన్యాసికాదు ‘దొరకోలు సన్యాసి’ అని రుక్మిణీ సత్యలతో చెప్పడం అందమయిన హాస్యము కాదా

అలంకారము :— పృథ్వీనుస్రాస.

“తన మదిలో నితఁ డర్జునుఁ
డని తెలిసి సుభద్ర సేవ కరుగక యున్నాఁ,
జని మీ రతనికి భోజన
మొనరింతురు గాని యూరకుండెదరు సుఁడి”.

125

అర్థము :— తన మదిలో, ఇతడు అర్జునుడు అని తెలిసి, (దానివల్ల కలిగిన లజ్జా దులవల్ల) సుభద్ర, సేవకు, అరుగక ఉన్నాన్ = వెళ్ళకపోయిన యెడల, మీరు చని అతనికి భోజనము, ఒనరింతురుగాని = చేయించవలెనుగాని, ఊరకుండెదరు సుఁడి = అశ్రద్ధగా ఉండ గలరు సుమా, జాగ్రత్త.

తాత్పర్యము :— ఇతడు అర్జునుడు అన్న సంగతి తెలుస్తే, సిగ్గుచేత సుభద్ర అతని సేవకు వెళ్ళడం మానవచ్చును. అటువంటి సమయంలో, మీరు వెళ్ళి అతనికి భోజనా దులు ఏర్పాటుచేయండి! మరచి పోవద్దు, అని భావము

విశేషము :— ప్రీతినం యొక్క స్వభావ విశేషాలు తెలిసినవాడు కృష్ణుడు; అర్జును డని తెలుసుకొన్న సుభద్ర మనస్సు ఎట్లుంటుందో ఉహించ గలిగాడు. దూరదృష్టితో, ముందే అర్జునుడి సౌకర్యంకోసం రుక్మిణీ సత్యభామలతో చెప్తున్నాడు.

“అతనిం బూజ లొనర్పఁ డిప్పు” డని నెయ్యం బొప్ప గోపాలుఁ డా నతి యీ, నర్మిలి మ్రొక్కి ‘నిన్నుఁగని యెన్నాళ్లొ కదా’ యంచు, ‘వ చ్చితివా, యన్న, కిరీటీ’, ‘కూర్మి కలదా చెల్లెండ్రపై’ నంచు, త త్సతు, లేకాంతమునకా బ్రయోక్తులను బూజల్సేసి పిడొక్కిల్పినన్, 126

అర్థము :— అతనికా, పూజలొనర్చుడు ఇప్పుడు = ఇప్పుడు పోయి సన్మానింపుడు, అని. నెయ్యం బొప్పిన్ = ప్రీతితో, గోపాలుడు అనతియ్యాక = అజ్ఞాపించగా, వారు అర్జునుడి దగ్గరకువెళ్లి అర్మిలికా = ప్రేమతో, మ్రొక్కి, 'విన్నున్ గని యెన్నాళ్లో కదా' అనుచు, 'అన్న, కిరీటీ = అర్జునా, వచ్చితివా', "కూర్మికలదా చెల్లెండ్రపైన్" అందు, తత్సతులు = రుక్మిణీ సత్యభామలు, ఏకాంతమునన్ (రహస్యముగా అని) ప్రియోక్తులను = సంభాషనలతో, పూజల్ చేసి = సన్మానముచేసి, వీడ్కొల్పినకా = విడిచిపెట్టి వెళ్లగా... ..

విశేషము — ఈ యతి అర్జును డన్న సంగతి రుక్మిణీ సత్యలకు గూడా ఇంతవరకు తెలియదు, అతనిని చూడాలన్న కుతూహలం సహజంగా ఉంటుంది, అందుకు తగినట్టే కృష్ణుడు 'పోయి పూజలొనర్చండి' అని చెప్పాడు కాబట్టి ఆలస్యము చేయకుండా తక్షణమే వెళ్లి అతడిని చూచారని భావించాలి

'కూర్మికలదా చెల్లెండ్రపై' అన్న మాటలు సత్యభామే అని ఉంటుంది సుభద్రపై ప్రేమ ఉంది కాబట్టి పరుగున వచ్చావు, మామీద ప్రేమ ఉంటే అలాగే వచ్చేవాడవే కదా : 'విన్ను గని ఎన్నాళ్లోగదా' అనవలసిన అవసర ముంటుందా అని విసురు

ఈ మాటలు ఇతరులు వినరాదు కాబట్టి, ఏకాంతంలో, రహస్యంగా మాట్లాడుకున్నారు

అ న్నరుం డంత శ్రీకృష్ణుడున్న నగరి

సరసఁ గన్నియ రాణివాసమున నమరు

కేళివనిలోని నవరత్న కీలితంపు

బవిరి టాకుల చిన్ని యుప్పరిగె లోన,

127

అర్థము :— ఆ నరుడు = ఆ అర్జునుడు, అంతన్, శ్రీకృష్ణుడు ఉన్న, నగరి = రాజమందిరముయొక్క, సరసన్ = చేరువను, కన్నియ = సుభద్రయొక్క, రాణివాసమునన్ = అంతఃపురంలో, అమరు = ఉన్నటువంటి, కేళివనిలోని = ఉద్యానవనము నందలి, నవరత్న కీలితంపు = తొమ్మిది రకములైన రత్నములతో కూర్చబడిన, బవిరిటాకుల = గుండ్రముగా చెక్కిన చూరుపట్టెలుగల, చిన్ని - అందమైన, ఉప్పరిగలోనన్ = బవంతియందు.....

తాత్పర్యము :— కృష్ణుడి మందిరము దగ్గరనున్న సుభద్ర అంతఃపురానికి చెందిన ఉద్యానవనములో అందమయిన చిన్న బవంతిలో... ..తరువాతి కన్వయము.

తెఱవ నెఱ వంక బొమలును మెఱుగు వాడి
 చూపులును జూచి తన చేతిసూటి రోసి,
 యత్తనన్నాన మొనరించినట్టి సుమశ
 రాసనుం డనఁ జెలిమీది యాన నుండె

128

అర్థము :— తెఱవ = సుభద్రయొక్క, నెఱ = అందమైన, వంక = వంపుగల, బొమలును, మెఱుగు వాడి చూపులును = కాంతి గలిగి తీక్షణులగు చూపులును, చూచి, (మన్మథుడు)తన = తనయొక్క, చేతిసూటి = చేతియొక్క నేర్పును, రోసి = అనహింతుకొని, అత్తనన్నానము ఒనరించినట్టి = ఆయుధములను (విల్లములను) త్యజించినట్టి, సుమశరాసనుం డనఁ = పూవిలుకాడా - మన్మథుడా-అన్నట్లుగా, చెలిమీది = సుభద్రమీద నున్న, యానన్ = ఆశతో, (ఆ బివిరిటాకుల బవంతిలో అర్జునుడు) ఉండెన్

తాత్పర్యము :— సుభద్రయొక్క చక్కని వంకర గల కనుబొమలనూ, వాడి చూపులనూ చూచి, తన విల్లములపై అనహ్యం కలిగి అత్తనన్నానంచేసి కూర్చున్న మన్మథుడో అన్నట్లు అర్జును డున్నాడు.

విశేషము :— వింటికి తగిన వంకర, అమ్మలకు వాడి మంచి గుణాలు అవి సుభద్ర బొమలయందూ, చూపులయందూ విశేషంగా కలగడంచేత మన్మథుడు తన విల్లములు బాగులేవని అనహింతుకొని వాటిని విడిచి పెట్టాడు

విల్లములకు సంబంధించిన విషయ మగుటచేత, ఇక్కడ మన్మథుడిని సుమశరాసనుం డనడము సమంజసము.

మన్మథునితో సమానమైన ఆకారం కలవాడనీ అర్జునుడు కూడా విల్లములు లేకుండా, యతివేషంలో కూర్చుని ఉన్నాడు కాబట్టి ఈ అత్తనన్నానవర్ణన ఉచితమైంది

అలంకారము :— ఉత్తేష, పౌత్యసుప్రాస.

అందుండి మనసులోన ము
 కుందుం డీగతి నొనర్చు కుశలత కతఁ డా
 నందమును జెందుచుండఁ,
 గొందఱు గారాబుచెలులు గొల్వఁగ నంతన్,

129

అర్థము :— అందుండి = ఆ ఉప్పరిగలో నుండి మనసులోన, ముకుందుడు = కృష్ణుడు, ఈగతి = ఈరీతిగా, ఒనర్చు = ఏర్పాటుచేసిన, కుశలతకు = చమత్కారమునకు,

అతఁడు, ఆనందమును చెందుచున్ ఉండన్ = సంతోషిస్తు ఉండగా, అంతన్ = అప్పుడు, కొందఱు, గారాబు చెలులు = ఇష్టనఖలు, కొల్వఁగఁ = కొలిచి వస్తుండగా...తరువాతి కన్యయును.

చందురు కావి పావడ పిసా? రుచుల్ సరిగంచు చీరపైఁ
జిందులు ద్రొక్క, వేణి కటిసీమ పయిన్ నటియింప, జాళువా
యందెలు మ్రోయ, జంటిఱవి కంటి చనుంగవ పిక్కటిల్లఁగాఁ
జందనగంధి వచ్చె రభసమ్మున నమ్మునిరాజు సేవకున్, 130

అర్థము .— చందురు కావిపావడ = సిందూరపువన్నె గలిగిన పరికిణీయొక్క, పిసా? రుచుల్ = ప్రకాశిస్తున్న కాంతులు, సరిగంచు = జలతారు అంచులుగల, చీరపైఁ, చిందులుద్రొక్క = గంతులువేసిసెట్టు కనిపించి కనిపించకుండా ఉండగా, కటిసీమపయిన్ = పిలుదులమీద, వేణి = కొప్పు, నటియింపఁ = నటించుచుండగా, జాళువా = కుందనపు, అందెలు మ్రోయగా, చనుంగవ = కుచముల జంట, జంటి ఱవిక = జరి బుటాలతో కూర్చి కుట్టిన రవి కను, అంటి = పూతపూసినట్లు అంటి, పిక్క టిల్లఁగఁ = క్రిక్కిరిసి ఉండగా, చందనగంధి = సహజముగా చందనమువలె పరిమళిస్తున్న శరీరముకల సుభద్ర, ఆ మునిరాజు సేవకుఁ = ఆ మునిశ్రేష్ఠునికి శుశ్రూష చేయడానికి, రభసమ్మునఁ = వేగముగా, వచ్చెన్.

తాత్పర్యము .— సుభద్ర చక్కగా అలంకరించుకొని గారాబు చెలికత్తెలతో కలిసి, అర్జునుడి వద్దకు త్వరత్వరగా వచ్చింది

విశేషము :— ఇక్కడ అర్జునుడు 'మునిరాజు'—అంటే, మునిశ్రేష్ఠు డనేకాదు; 'ముని అయినరాజు' అని గూడా చమత్కారము. 'కపట త్రిదండి' వంటిదే.

సుభద్ర రభసమ్మున రావడం యౌవన లక్షణమూ, భక్తి విశేషమూ అనాలి.

అలంకారము :— స్వభావోక్తి, ఉదాత్తము.

సు భ ద్ర శు శ్రూ ష

వచ్చిన, దౌలఁ గాంచి తలవంచి జపంబు నెపంబు వెట్టి వి
వ్వచ్చుఁ దొకింతసేపు తనవంకఁ గనుంగొన కున్న, మెల్లనే
యచ్చట నిల్చి నిల్చి, వినయంబునఁ జేర్చి, కుచంబు లోరఁగా
హెచ్చిన భక్తి మ్రొక్కి యనియెం జెలి యంజలిజేసి యింపుగన్, 131

అర్థము :— వచ్చిసన్ = సుభద్రవస్త్రా ఉండగా, దొలక = దూరముండగానే, కాంచి = చూచి, తలవంచి, జపంబు నెపంబుపెట్టి = జపము చేస్తున్నట్లు—జపమాల త్రిప్పుతున్నట్లునటించి, వివ్వచ్చుడు = అర్జునుడు. ఒకింత సేపు = కొంచెము కాలము, తనవంకన్ = సుభద్రదిక్కు, కనుంగొనక ఉన్నన్ = చూడకుండా ఉన్నందువల్ల, మెల్లనే = చప్పుడు చేయకుండగానే, అచ్చట, నిల్చి నిల్చి = చాలాసేపు నిలుచుండి, (కన్నులు తెరచిన పిమ్మట) వినయంబున = అణకువతో, చేరి = దగ్గరకుపోయి, హెచ్చినభక్తిన్ = అధికమైన భక్తితో, కుచంబులు ఓరగాన్ మ్రొక్కి = కుచాలు పక్కవాటుగా కనబడుతుండగా నమస్కరించి, చెలి = సుభద్ర, ఇంపుగక = మనోహరముగా, అనియెన్ = పలికెను

తాత్పర్యము :— సుభద్రను దూరం నుంచే చూచి అర్జునుడు జపం చేసుకుంటున్నట్లు నటించసాగాడు సుభద్రవచ్చి చాలా సేపు వేచి ఉండి, అర్జునుడు కళ్ళు విప్పిన తర్వాత, భక్తితో నమస్కారం చేసి ఈవిధంగా పలికింది :

విశేషము :— సుభద్ర వచ్చినప్పుడు అర్జునుడు జపము చేస్తున్నట్లు నటించడంచేత, సుభద్ర భక్తి ఎక్కువయింది.

‘నిల్చి నిల్చి’ - అన్నందువల్ల సుభద్ర చాలాసేపు వేచి ఉన్న తర్వాతనే అర్జునుడు జపము చాలించి కళ్ళవిప్పాడని భావము.

వివ్వచ్చుడు అనగా భయము గొలుపువాడు - కాబట్టే, సుభద్ర జపభంగము చేయడానికి జంకి, మౌనంగా నిలిచింది అని ఊహించాలి యౌవనవతి కావడంవల్ల సుభద్ర చేతులు జోడించి నమస్కరించినప్పుడు పుష్టిగల కుచములను చేతులు అదుమవలసి వచ్చినందున అవి ప్రక్కవాటుగా కాన వచ్చుట సహజము కాబట్టే “కుచంబులొరగాక” అని అన్నాడు. స్తనముల నిండుదనము చెప్పకుండా చెప్పడము చమత్కారము.

అలంకారము :— అనుప్రాసము, స్వభావోక్తి .

“ఓ మహానుభావ : యేమి గావలె దేవ

పూజ కిపుడు ? పత్ర పుష్ప ఫల జ

లాదికములు దెత్తునా?” యనవుడు నట్ల

నేయు మనుచు నతఁడు చేయిసూప.

132

అర్థము :— “ఓ మహానుభావ : ఇపుడు, దేవపూజకు, ఏమి కావలె ? పత్ర పుష్ప ఫల జల, అధికములు = మొదలయినవి, దెత్తునా = తేవలయునా?” అనవుడు = అని సుభద్ర

అడగగా, అట్ల = ఆప్రకారమే, చేయుము, అనుచున్ = అని తెలిపినట్లు, అతడు = అర్జునుడు, చేయిసూపన్ = చేతితో సంజ్ఞ చేయగా. .

పత్ర, పుష్ప, ఫల, జలములు — ఈ వరుసనే తర్వాతి పద్యంలో కూడా పోషించడం గమనించాలి

అర్జునుడు నోటితో కాకుండా, చేతితో తీసుకు రమ్మన్నాడు ఇంకా జప వాతావరణము లోనే ఉన్నట్టు నటన

మహానుభావ — ఇది సుభద్ర అర్జునుడి విషయము చేసిన మొదటి సంబోధన — అత్యంత భక్తి గౌరవాలను సూచిస్తుంది

తన యరు శాధరంబునకు నీ డివి యన్న
రమణ, నేటిచి పల్లవములు కొన్ని,
తన తనూ సౌరభంబునకు జో డివి యన్న
చందాన, వెదకి పుష్పములు కొన్ని,
తన మధు రాలాపమునకు దీ టివి యన్న
పగిది, నారసి తియ్యపండ్లు కొన్ని,
తన లేనగవు తేటకును చాటి యివి యన్న
పోల్కి, దేటిచి హిమాంబువులు కొన్ని,
పత్ర పుటికా విధూపల పాత్రికలను
దెచ్చి వినయంబుతోడ నందిచ్చె నపుడు
పసిడి గాజుల మినమినల్ పైకిఁ బొలయఁ,
జకిత బాల మృగీ చకచకిత నయన.

133

అర్థము :— చకిత = బెదరిన, బాలమృగీ = ఆడుబింక పిల్లవలె, చకచకిత = చాల చలించుచున్న, నయన = కన్నులుకల సుభద్ర, వినయంబుతోడ (అందిచ్చెన్ తో ఆన్వయము)

౧. తన (సుభద్రయొక్క), అరుణ అధరమునకున్ = ఎఱ్ఱని పెదవికి, ఇవి, ఈడు = సాటి, అన్నరమణన్ = అన్న విధముగా, నీటిచి = ఎంచియెంచి, పల్లవములు కొన్ని = కొన్ని చిగుళ్లున్న,

౨. తన, తనూ సౌరభంబునకు = శరీరముయొక్క సహజ సువాసనకు, జోడు ఇవి సమానము, అన్న చందాన, వెదకి = మంచివి చూచి చూచి, కొన్ని పుష్పములున్న.

౩. తన మధు రాలాపములకు = తీయని మాటలకు, ఇవి, దీటు = సాటి, అన్న పగిది = అన్న విధముగా, అరసి = బాగా ఎంచి, కొన్ని, తియ్యని పండ్లున్ను.

౪ తన, లేనగవు తేటకును = చిఱునవ్వుయొక్కనై రమ్యమునకు, ఇవి, పాటి = సమానము, అన్న, పోల్కి = విధమున, తేటిచి = తేటపడునట్లుచేసి. కొన్ని = కొంత, హిమ అంబువులు = పన్నీరున్ను.

పత్ర పుటికా = ఆకులతో చేసిన దొప్పలయందును, విభూపల పాత్రికలను = చలువ రాతితో చేసిన గిన్నెలయందును, తెచ్చి, వినయంబుతోడకా, పసిడి (బంగారు) గాజుల యొక్క, మినమినల్ = తళుకుల కాంతులు, పైకికా = అర్జునుడి మీదికి, పొలయకా = వ్యాపించునట్లు, అపుడు అందిచ్చెకా.

విశేషము :— విశేషమైన భక్తితో, సుభద్ర చక్కని పత్రపుష్పాదులు జాగ్రత్తగా సంగ్రహించింది, కాబట్టే, ఏరిచి, వెదకి, అరసి, తేటిచి అన్న పదాలు. దీనివల్ల పల్లవములన్నీ తన కెమ్మోవికి సాటికావనీ, ఏ ఒకటి రెండో మాత్రము సరిరాగలవనీ గ్రహించాలి అలాగే తక్కిన మూడింటిలోనూ బాగా సరిపోవడానికి వాటిలో శ్రేష్ఠమైనవి ఎంచిఎంచి తెచ్చిందన్న భావము సూచించాడు కవి

ఆకు దొప్పలలో పల్లవములనూ, పుష్పములనూ, చలువరాతి పాత్రలలో పండ్లనూ, పన్నీటిని తెచ్చిందని క్రమము గమనించాలి.

పసిడి గాజులు — రత్నఖచితములై — మెరుస్తుంటాయి అందుకే మినమినలు, పైకి వ్యాపించాయి. తెచ్చిన వస్తువులు చేతికందిచ్చి నప్పుడు ఆ మినమినలు అర్జునుడి మీద పడక తప్పవు గదా.

వెదకివెదకి, ఎంచి యెంచి ఆయా వస్తువులను తీసుకొని రావడమువల్ల సుభద్రకు యతీత్యరుడి సేవయందుగల అపారమయిన శ్రద్ధాభక్తులు తేటపడుతున్నాయి

పోలికను తెల్పడానికి మొదటి రెండు పాదాలలోను 'ఈ దివి' 'జో దివి' అనీ, తక్కిన రెండు పాదాలలోను 'దీటివి' 'పాటివి' అనీ మరొక చిన్న పొగసు కవి ఉద్దేశించాడు.

అలంకారము:— ఉత్పేక్ష, క్రమము, ఉదాత్తము.

గెంటుని ప్రేమ మేను పులకించెఁ గిరీటికిఁ బూ లొసంగి వా
ల్లంటి గిఱుక్కునం దిరుగఁ గమ్మని కస్తురి తావి గ్రమ్ముకో
గింటెపు గబ్బిగుబ్బల జిగిన్ వెలిఁ జిమ్ము నొయారిజిల్లు ప
య్యంటు చెఱుం గొకింతదన యంగముపై నటు సోకి నంతటన్. 134

అర్థము :— వాల్గంటి = సోగకన్నులుగల సుభద్ర, పూర్వసంగి, గిరుక్కున = కొంచెము తొందరగా, తిరుగ = తిరిగినప్పుడు, కమ్మని కస్తూరితావి = మనోహరముగు (లేవనముల) కస్తూరి వాసనలు, క్రమ్మకోన్ = అలముకోగా, గబ్బిగుబ్బల = బలిపియున్న స్తనములయొక్క, గింటెపు = దట్టమైన, జిగిన్ = కాంతిని, వెలిచిమ్ము = పైకి కనిపించేట్లు చేస్తున్న, ఒయారి జిల్లు పయ్యంట = ఆ సుందరియొక్క సొగసైన సన్ననిపైట, చెఱంగు = కొంగు, ఒకింత = కొంచెము, తన = అర్జునుని, అంగముపై = శరీరము మీద, అటు = రవంత మాత్రము, సోకినంతటన్ = తాకిన మాత్రాన, గెంటని ప్రేమన్ = గాఢమైన ప్రేమ చేత, కిరీటికి = అర్జునునకు, మేను = శరీరము, పులకించెన్ = గగుర్పొడిచింది

తాత్పర్యము :— సుభద్ర పూలందించి, గిరుక్కున వెనుకకు తిరిగినప్పుడు, కస్తూరి పరిమళము అలముకొనినట్లు ఆమె పైటకొంగు రవంత తాకినందువల్ల అర్జునుడి శరీరము పులకరించింది

విశేషము :— గిరుక్కున తిరగడము యౌవన లక్షణము, అలాగు తిరిగినప్పుడు అంగలేపనాదుల సువాసనలు కమ్మకొనడమూ, ఒయ్యారంగా వేసుకొని ఉన్న సన్ననిపైట ఎగిరి అర్జునుని తాకడమూ సహజమైన వర్ణనలు

“అటు సోకినంతటన్” — తాకితాకనట్లు - చాల స్వల్పముగా తగులగా అని

పారాంతరము :— “సోక నంతటన్” — వేదంవారు

అలంకారము :— స్వభావోక్తి

చేసె జప మతిఁడు కడు వి

శ్వాసము చెలి చూపు బేడిసలపై నిగుడఁ

జేసిన యది జపమున్ మఱి

వేసిన యది గాల మనుట వృథ గాకుండన్.

135

‘చేసిన యది జపమున్ మఱి వేసిన యది గాలము (చేపల బట్టే సాధనము)’-అనుట = అన్ని లోకోక్తి, వృథగాకుండన్ = నిర్వృథకము కాకుండునట్లు, అతడు = అర్జునుడు, చెలి చూపు బేడిసలపైన్ = సుభద్రయొక్క చూపులన్న బేడిస చేపలమీద, కడువిశ్వాసము = మిక్కిలి శ్రద్ధ, నిగుడఁ = ఉండేలాగ, జపము చేసెఁ = తన జపము సాగించాడు

తాత్పర్యము :— ‘చేసినది జపమూ, వేసినది గాలమూ’ అన్న సామెత నిజమయ్యే లాగ అర్జునుడు బేడిస చేపలవంటి సుభద్ర కన్నులమీదనే శ్రద్ధ నిలిపి తన జపము సాగించాడని భావము

అర్థము — ఏదో చుంపి అని చేస్తున్నట్లు కనిపిస్తూ, స్వప్రయోజనాన్ని సాధించు కోరానికి ప్రయత్నించినప్పుడు ఈ లోకోక్తిని ఉపయోగిస్తారు ఇక్కడ చేస్తూ ఉన్నది జపమే, శ్రద్ధ చూపుబేడినల మీదనే మన కవి లోకోక్తుల ఎద్దతికి ఇది మరియొక నిదర్శనము.

అర్థము — లోకోక్తి, రూపకము.

భామ మోమున వ్రేలు రూపంబుఁ జూచి,
ముదిత యెడఁ బాయకుండెడు మూర్తిఁ దలఁచి,
రమణి మై సగమైన విగ్రహము నెంచి,
ప్రోవు మని వేడుకొను దేవపూజ వేళ.

136

అర్థము :— భామ మోమున వ్రేలాడు రూపంబు చూచి = ఎల్లప్పుడును భార్యను (సరిస్థితిని) ముఖము నందుంచుకొను ఆకారముగల బ్రహ్మను, చూచి = ఉద్దేశించి.

ముదిత యెడఁబాయ కుండెడు మూర్తిఁదలఁచి = ఎల్లప్పుడూ ఎడబాయకుండునట్లు, లక్ష్మీ దేవిని వక్షస్థలమున నిలుపుకున్న విష్ణుమూర్తిని ధ్యానించి,

రమణి మై సగమైన విగ్రహము నెంచి = భార్య తన శరీరములో సగభాగముగా ఉన్న విగ్రహము — అర్ధనారీశ్వరుడైన - ఈశ్వరుని, ఎంచి = ప్రార్థించి.

దేవ పూజవేళ, ప్రోవుము = రక్షింపుము, అని, వేడుకొను దేవపూజవేళ త్రిమూర్తులనూ ధ్యానించి, తన్ను రక్షించమని అర్జునుడు ప్రార్థిస్తాడని భావము

అర్జునుడికి భామ (సుభద్ర) యొక్క రూపము ఎల్లప్పుడూ తన మోమున వ్రేలాడు తున్నట్లు - కన్నులకు కట్టినట్లు ఉంటుంది

అమె యొక్క మూర్తి ఎప్పుడూ వీడిపోకుండా ఎదలో (హృదయములో) నిలిచి ఉంటుంది

అమె శరీరము తన శరీరంలో అర్ధభాగంవలె లీన ట్టుంటుంది.

అటువంటి సుభద్రను తలచుకొని, తన్ను అంగీకరించుమని అర్జునుడు దేవపూజ చేస్తున్నప్పుడు ప్రార్థిస్తాడు.

ఇంకా, పై మూడు స్థితులూ గమనించి, అనగా, తనలో సుభద్ర పైని ప్రేమ ఎంత లోతుగా ఉన్నదీ గమనించి, తనకు సుభద్ర దక్కినట్లు చేసి రక్షింపమని అర్జునుడు ఆ త్రిమూర్తులను ప్రార్థిస్తాడని అర్థాంతరము.

విశేషము :— భార్యను ఎప్పుడూ ఎదుట పెట్టుకొనే వాడు బ్రహ్మ : సతి నెప్పుడు మనసులో నుంచుకొనేవాడు విష్ణువు , భార్య కోసం శరీరములో సగము ఇచ్చిన వాడు శివుడు ఈ ముగ్గురికీ ప్రేమ ఏలాటిదో బాగా తెలుసునని అర్జునుడి భావము. అందువల్లనే ఆ ముగ్గురు దేవులనూ పూజించి, వారిలాగే తనకూ ప్రేయరానితో అవినాభావము కలిగేలాగా అనుగ్రహించమని ప్రార్థిస్తున్నట్లు ధ్వని.

ఇందులో, మోమున ఉండు దానిని, యెడనుండు దానిని, సగమైన దానిని క్రమంగా చూచి, తలచి, ఎంచి అన్న క్రియలతో చెప్పడము చాల అందము కాదా.

ఇంతేగాక, ప్రేలునది రూపము (పటములాగా), పాయకుండునది మూర్తి (ఒక్క మూర్తిగా తోచడమువల్ల), సగమయినది విగ్రహము (విభాగము కాబట్టి) అన్న సొగసు గూడా ఉంది.

అలంకారము :— శ్లేష. పర్యాయోక్తి

వినతిఁ జేసిన, భిక్ష గావింపుఁ డనిన,
మాటు వడ్డింప నివి దెత్తుమా యటన్నఁ,
బల్కు నారాయణా యను భాషణంబె
యల నిజాలకు సన్యాసి వలె నతండు.

137

అర్థము :— వినతిఁ = సమస్కారము, చేసినన్ = చేసినా, భిక్షగావింపుడు = భోజనము చేయండి, అనినన్ = అని అనినా, మాటువడ్డింపన్, ఇవి, దెత్తుమా అటన్నన్ = ఈ పదార్థాలు మరి కొంచెము వడ్డించమంటారా అనినా, అల నిజాలకుఁ సన్యాసివలెన్ = వాస్తవానికి సన్యాసి అయినట్లుగానే, అతడు, నారాయణా అను, భాషణంబె = మాటను మాత్రమే, పలుకున్.

విశేషము :— అర్జునుడి సటన అంత స్వాభావికంగా కాన వస్తున్నదని భావము.

భయభక్తుల నిటు లా కృత
క యతిగ్రామణికిఁ గన్గకామణి శుక్రూ
ష యొనర్చుచుఁ గొన్నా శ్శుం
డి, యొకానొకనాఁడు తనదు దెందము లోనన్,

138

అర్థము :— ఇటులు లృప్తిక = కిపటపు, యతిగ్రామణికి = సన్యాసిశ్రేష్ఠునికు, చిన్మయామణి = సుభద్ర, భయభక్తున్ = భయపెత్తోనూ, భక్తితోనూ, శుశ్రూష = సేవ, ఒనర్చుచున్, కొన్నాళ్ళు, ఉండి, ఒకనాటినాడు, తనదు (సుభద్రయొక్క), దెందములోనక = మనస్సులో తరువాతి చిన్మయము

అల్పార్థము :— భయభక్తులతో సేవచేస్తూ కొన్నాళ్ళయిన తరువాత ఒకనాడు సుభద్ర తన మనసులో (ఈలాగు అనుకున్నది)

‘వాసవి రూప చిహ్నముల వార్తలు మున్ వినియుండుదుం గదా,
యా సౌఖ్యెల్ల నేడు గన నయ్యెడు ఓరలయందు! నైన స
న్నాన మసంగితం బగు, మహా సుకుమారుడు రాకుమారుడీ
గాసికి నోర్చుచే? కలరుగా మఱి మానిసిఁ బోలు మానిసుల్’ 139

అర్థము :— వాసవి = అర్జునునియొక్క, రూపచిహ్నముల గురించిన, వార్తలు = విశేషాలు, మున్ = ఇంతకు పూర్వము, వినియుండుదున్ కదా = వింటుండే దానను కదా (వినుటవల్ల, అర్జునుడీ రూపంలో, ఈ ఈ చిహ్నాలతో ఉంటాడని తనకు తెలుసు), ఆసౌఖ్యం = ఆవార్తలు వర్ణించిన సౌందర్యము, ఎల్లన్ = అంతా, వీరలయందు, నేడు = ఈదినమున, కనన్ అయ్యెడు = కానవస్తున్నది, (ఇతడే అర్జునుడేమో అన్న సందేహము), ఐనన్ = అయినప్పటికీ, సన్నానము (అర్జునునకు), అసంగతంబు అగు = తగనిది, ఎందుకు వస్తుంది? మహాసుకుమారుడు = కష్టమున కోర్చుకోలేనివాడు, రాకుమారుడు, ఈ గాసికిన్ = ఈ సన్యాసులకుండే ఎండ, వానల బాధలకు, ఓర్చునా = ఓర్చుకుంటాడా? మఱి = ఇంతేకాక, మానిసిఁ పోలు మానిసుల్ = ఒక మనిషిని పోలినట్టు ఇంకొక మనిషి, కలరుగా = ఉండవచ్చునుగదా. (కాబట్టి ఇతడు వాసవిని పోలిన మరొక మనిషేగాని వాసవికాదు)

తాత్పర్యము :— సుభద్ర తాను విన్న రూప చిహ్నాలనుబట్టి ఈ సన్యాసి అర్జునుడేమో అనుకొన్నది. కాని అంతలోనే, “అంత సుకుమారుడు సన్యాసి ఎందుకవుతాడు, మనిషిని పోలిన మనషులుంటారుగదా, ఇతడు అర్జునుడిలాగే ఉన్న మరొక రెవరో” అని తన అనుమానాన్ని త్రోసివేసింది

అలంకారము :— అసంగతము, అర్థాంతరన్యాసము, ఆక్షేపము.

అని సంశయ మొకయించుక

యును లే కెప్పటి వడువున యువతి వతంసం

బనువుగ నతనికిఁ బూజన

మొనరించుచు నుండె నంతి కోద్యానమునన్.

అర్థము :— అని = పై విధంగా నిశ్చయించుకొని, సంశయ మొక యింటికియును లెకి = సంశయ మేమాత్రమూ లేకుండా, ఎప్పటి వడుపునన్ = ఎప్పటివలెనే (ఈ అనుమానం కలుగక పూర్వం తా నున్నవిధంగానే), యవతి వతంసంబు = యువతుల్లో సిగబంతివంటి సుభద్ర, అంతర ఉద్యాసమునన్ = (తన నివాసానికి) చేరువగా ఉన్న ఉద్యానవనములో, అనువుగన్ = ఉచితమైన విధంగా, పూజనము = సేవలు, ఒనరించుచు, ఉండెన్

విశేషము :— సంశయము లేనందువల్లే, ఎప్పటిలాగా సేవ కొనసాగించిందని సుభద్ర స్వభావ విమర్శ చేశాడు కవి

అద్దునుని నటన - సుభద్ర శుశ్రూష

కరము సాచి నవాంబు కలశ మీ విడివడ్డ
కుంకు మాంకపు ముద్దుఁ జంక మెఱపు,
ససలు దేఁ వోఁ గొళ్లఁ బెనఁగు నంచ నదల్పుఁ
జూచు జంకెన వాఁడి చూపు బెళుకు,
పూ రెమ్మ వంచుచో జాటు పయ్యంతుఁ దాఁ
గిలిమూత లాడు గుబ్బల బెడంగు,
'పొలఁతి కామో, పండో, పోయిన పని' యన్న
చిరుక మాటకు నవ్వు సొలపుఁ దేట,
మఱియు మఱియును జూడనే మనసు వాణి,
చారి కుసుమ ఫలంబులు దేరఁ బనుచుఁ
బోలుతటివ చాల వని యా వధూలలామ ;
నే మనఁగ వచ్చు వివ్వచ్చు నేమ మింక :

141

యరి వేషములో ఉన్న అద్దునుని ఆత్మ సంతృప్తికోసము — ఏకలక్ష శృంగారముగా—చేసిన పనులను ఈ ఉద్యానంలో కవి చాల నేర్పుతో ప్రదర్శించాడు సుభద్రకు ఈ అంతరార్థాలు తెలియవు పాపము !

అర్థము — ౧ కరము = చేతిని, సాచి, నవాంబు కలశము = అప్పుడు తెచ్చిన నీళ్ల పాత్రను, ఈన్ = ఇచ్చిసేపుడు విడివడ్డి = (మరుగుపోయి) బయటికి తెలియపెచ్చిన, కుంకు మాంకపు = కుంకుమపూ లేపనముయొక్క చిహ్నములుగల ముద్దు చంక = మిగుల అంద మగు బాహుమూంపుయొక్క, మెఱపు = శోభయును,

రాజకాంతలు కుంకుమపూలేపనము వాడుతుండేవారు చేయి చాచినప్పుడు చంక తెలియ వస్తుంది కనక, “విడివడ్దది” అని

౨ సనలు = పూవులు, తేన్ పోన్ = తెచ్చుటకు పోయినప్పుడు కాళ్ళ పెనగు = కాళ్ళకు అడ్డము పడుతూన్న, అంచక = పెంపుడు హంసను, అదల్చక = భయపెట్టుటకు, చూచు (నట్టి) జంకెన వాడి = బెదిరిస్తూన్న తీక్షణమైన చూపుయొక్క, బెళుకు = కాంతియు,

౩ పూరెమ్మక = పూలుగల కొమ్మను, వంచుచోక = వంచినప్పుడు, జాటుపయ్యంటను, దాగిలి మూతలాడు = కనబడి కనబడకుండా ఉండే, గుబ్బల, బెడంగు = సొగసును,

౪ ‘సొలఁతి, కాయో వండో పోయిన పని’ = నీవుపోయిన పని కాయతెచ్చుటకా? పండు తెచ్చుటకా? యన్న, చిలక మాటకు, నెప్పు = (ఆ మాటలో ‘సీకోరిక సిద్ధించిందా, లేదా’ అన్న ఇంకొక అర్థం ఉన్నందున సంతోషించి) నవ్వునందలి, సొలపు తేట = ఒయ్యారముయొక్క సొబగును,

(పైన చెప్పిన నాలుగును) మఱియు మఱియును = ఎన్నియో సారులు, చూడనే = చూచుటకే, మనసుపాటి = కోరికకల్గి, తొలుతటివి = ఇంతకు మున్ను తెచ్చిన ఫలపుష్పాదులు చాలవని, వారి కుసుమ ఫలంబులు = నీరూ పూవులూ పండ్లూ, తేరక = తెచ్చుటకు, వధూ లలామక = నారీతిలకమైన సుభద్రను, పనువుక = పంపుచుండును, వివ్వచ్చు నేమము = అర్జునుని నిష్ఠ, ఏమి అనఁగక వచ్చుక = చాలాగొప్పగా ఉంది కదా !

నిశేషము :— సారెసారెకు నీరు తెమ్మనడము, నీరందిస్తున్నప్పటి సుభద్ర చంక మెఱపు చూడడానికి, పూలు తెమ్మనడము జంకెన చూపుల బెళ్ళున్ను, గుబ్బల బెడంగున్ను చూడడానికి, పండ్లు తెమ్మనడము, సవ్వు సొలపు తేట చూడడానికి చాలవని, ఇంకా వారి కుసుమ ఫలంబులు తెమ్మనడం పైన వర్ణించిన క్రమంలో అర్జునుడు సుభద్ర సౌందర్యాన్ని తిరిగి తిరిగి చూడడానికే, అయినా అదంతా యతిగారి పూజానిష్ఠ అనే సుభద్ర అనుకొనే దిన దానికి సందేహము లేదు.

ఇక్కడ దృష్టివల్ల సంతృప్తిని కవి చూపాడు

అలంకారము :— శ్లేష, ఆపహ్సాతి, క్రమము, అనుప్రాస

‘తెమ్ము బంగారుకుండ జలమ్ము’ లనుచు,
‘దెమ్ము లతకూన మంచి సుమమ్ము’ లనుచు,
‘దెమ్ము జాగైన కొమ్మ ఫలమ్ము’ లనుచు,
మించు బోడిని నేరుపు మించు బలుకు.

అర్థము :— బంగారు కుండతో, జలమ్ములు = నీటిని, తెమ్ము, అనుచు, లతకూన = లేతతీగయొక్క, మంచి, సుమమ్ములు = పూవులు, తెమ్ము, అనుచు, బాగైన కొమ్మ ఫలమ్ములు = మంచి కొమ్మను పండిన పండ్లను, తెమ్ము అనుచు, నేరుపు పంచక = మిక్కిలి చమత్కారంతో, మంచుబోడిని = మెరుపువంటి శరీరముల సుభద్రను గూర్చి, పలుకు (ను)

విశేషము :— ఈ మాటల్లో అర్జునుడి 'నేరుపు' ఏమంటే . బంగారుకుండా (సంబోధనము) = మిగుల కుదురైన ఓకాంతా : జలమ్ములు తెమ్ము, అనుచు, లతకూన = లేతతీగవంటి యో తన్వంగీ, సుమములు తెమ్మునుచు, బాగైనకొమ్మా = సుందరమగు చిన్నదానా. ఫలములు తెమ్మునుచు పిలిచి పిలిచి ఆజ్ఞాపిస్తుంటాడు

ఈలాగు అర్జునుడు తనలో తాను సంతృప్తి పొందుతుంటాడు. కాని ఈ అంతర్భావము సుభద్రకు తెలియదు.

కొమ్మ ఫలములు అసగా చెట్టునుంచి తీసి ముగ్ధవేసిన (ఎండవేసిన) పండ్లు కాక చెట్టునే పండిన పండ్లు అని భావము వాటికి రుచి ఎక్కువ

ఈ పద్యములో మాటలవల్ల సంతృప్తిని కవి ప్రకటించాడు.

అలంకారము :— శ్లేష, అనుప్రాసము

‘తుమ్మెద వలె నున్నది, యిటు

ర’ మ్మని, నెఱికొప్పు నిమిరి, ‘బ్రహ్మసిథిఁ దరుణీ,

కమ్మ విరి నల్ల’గల్వ ని

క్రమ్మఱ మఱుపెట్టు గుట్టుఁ గనరాకుండన్

143

అర్థము :— “తుమ్మెద వలె నున్నది = (ఏదీ, సుభద్రా) నీ తలపై ఏవో తుమ్మెద వాలినట్లుంది. ఇటురమ్మ” (తీసివై చెదను) అని, (ఆమె తలవంచగా), నెఱికొప్పు నిమిరి = = (శృంగార చేష్టగా) కొప్పు నిమిరుచు, ‘తరుణీ = ఓ యౌవనాంగీ, బ్రహ్మసిథిన్ = భ్రమపడినాను, (అది తుమ్మెదకాదు), కమ్మవిరి నల్లగల్వ = సరిమళయుక్తమైన నల్లకలువయే సుమా” అని, గుట్టు = అంతర్భావము, కనరాకుండన్, క్రమ్మఱ = మరల, మఱుపెట్టు = మరుగుపరుచును

తాత్పర్యము :— “సుభద్రా, తలపై తుమ్మెద వాలినట్లుంది” అంటూ అర్జునుడు దానిని తీసివేయ బోతున్నట్లుగా, సుభద్ర తల నిమిరి, “అరిరే, పొరెవ్వాను. ఇది నల్ల కలువ కాని తుమ్మెద కాదు” అని చెప్పాడు.

విశేషము :— ఆమెను స్పృశించాలన్న తప తమిరాన్ని ఈవిధంగా తీర్చుకుంటాడు యతీశ్వరుడు

తుమ్మెద సెల్ల గుంటుంది అందుసల్ల 'తుమ్మెదలాగుంది, ఇటురా' అని విని తల
సరి విసవాడు 'తుమ్మెద రాజు'ని దొంకాలిదా, కాబట్టి 'నల్లగల్వ' అని నేర్చుతో అన్నాడు
ఇవీ సల్లగానే ఉంటుంది, ఎవరై నా తుమ్మెద అని పొరపడవచ్చును
ఈ దృశ్యములో స్పృశనవల్ల సంతృప్తిని సూచించాడు కవి.

అలంకారము :— అపహ్నుతి

నిద్దంపు మేలె నొమ్ములు,
దిద్దిన కిస్తురిబొట్టు, దిన చిల్వలునై,
ప్రొద్దొం సింగారముతో
ముద్దయు చనుదేర మిగుల మోహతురుడై

144

అర్థము :— నిద్దంపు = మెరుస్తున్న, మేలెనొమ్ములు = ప్రశస్తమయిన నగలును,
(చిక్కగ) దిద్దిన కిస్తురిబొట్టు (ను), దినచిల్వలు = దినదినమును క్రొత్తగా చలువ చేసిన
చిరలును, (ధరించుకుంటూ), ప్రొద్దొం సింగారముతో = పూటకొకరీతిగా అలంకరించుకుంటూ,
ముద్దయు = ఆముద్దరాలు, చనుదేర = రావచందాచి, మిగుల మోహతురుడై = మోహముచే
తవ్వరపడు తున్న వాడై

తాత్పర్యము — సుభద్ర నిత్యసూతనంగా అలంకరించుకుంటూ కనిపిస్తుండగా,
అర్జునుడు మోహమును అభ్యసలేం -- (తర్వాతి ఎద్యంతో అన్వయము)

విశేషము — సుభద్ర ఈ విధంగా అలంకరించుకొనడం అర్జునుడు చూచారని కాదు,
ధరిపెంతుపై సయోవనవతులకు సహజమైన ఆభ్యాసంవల్ల మాత్రమే అని గ్రహించాలి

దినచల్వ — శ్రీనాథుడి 'దినవెచ్చము' పంటిదే

ప్రొద్దొం సింగారము అర్థమిది కామోద్దీపక మయింది అందుకే స్పృశ సుఖముతో
తృప్తి పడతా అలింగనాదుల కోరాడు

అలంకారము — ఉదాత్తము, అనంగతి

అలంకారములు బట్టలుగా ఉన్నందున, బట్టల నొప్పికలు బట్టలు ఉన్నచో,
అలంకారములెరిగిలేని సగుణాటని కొంటుం, దలల పెయింగకే
పలయంగి, జూమరులో తగివు గా దని యుండు సతండు, కాంత నె
చ్చెలుల నొకింత పాసి అనచెంత మెలంగుచు సున్న వేళలన్ 115

అర్థము :—కాంత = సుభద్ర, నెచ్చెలులన్ = ఇష్ట పుణ్యము, ఒకింత = స్వల్పము
 పాసి = విడిచి, తనచెంత = తనకు దగ్గరగా, మెలంగుచు = తిరుగుచు, ఉన్న వేళల =
 ఉన్న సమయములందు, అతడు = అర్జునుడు, బలిమిన్ = బలవంతముగ, పుటంగ =
 పట్టుకొనాలని, తివురు = త్వరపడును, పట్టిన = అట్లు పట్టుకొనినయెడల ఒప్పుక = అంగీకరించక
 (సుభద్ర), ఇట్లు అటు అన్నచో = ఏమైన అనిన యెడల, పలుపు రెలింగిరేని =
 అనేకులకు తెలిసినట్లయితే, సగుణులు = హాస్యాస్పదము, అని, కొంకు = జంకును, తలంపు
 ఎటుంగకే = సుముఖముగ నున్నదో లేదో తెలుసుకొన కుండగనే, కలయగ = కలియ
 బడుటకు - పై బడుటకు, చూచుటల్ = ఉద్దేశించడము, తగవు = న్యాయము, కాదు, అని,
 ఉండు = ఉరుకొనును

తాత్పర్యము :— అర్జునుడు మోహతుడై, సుభద్ర తన సమీపమున ఒంటరిగా
 ఉన్నప్పుడు పట్టుకొనడానికి తొందరపడతాడు. ఆమె ఒప్పు ఏమయినా చేస్తే నలుగురికి తెలిసి
 హాస్యాస్పద మవుతాను, సుభద్ర మనసు తెలుసుకోకుండా ఆలాంటి ప్రయత్నం చేయడం
 ప్రమాదకరమని తగిన సమయం కోరకు వేచి ఉంటాడు

విశేషము — “కామాతురాణాం న భయం న లజ్జా” అన్నట్లు కాకుండా అర్జునుడు
 మోహతుడై నప్పటికీ సమయం కాదని గ్రహించడము బొచిత్యము సుభద్ర ఏమైనా
 వ్యత్యస్తంగా పలికితే నవ్వులపాటవుతుందని అర్జునుడు జంకాడు

ఈ తర్క-వితర్కము చాల సహజమని వేరే చెప్పనక్కరలేదు

అలంకారము :— ఆశీషము, స్వభావోక్తి.

అటు జగదేక సుందరికినై యతివేషముఁ బూని వచ్చినా
 డాట, తన చేయు భాగ్యమున న ప్పువుఁబోడియె చెంత సేవఁ జే
 యుట కని వచ్చి యుండు నాట, యొక్కొక పట్టున నొంటిపాటు నొ
 నాట, యతఁ డెప్పుడెప్పు డను టబ్బురమే మదిఁదత్తఱించుచున్. 146

అర్థము :— అటున్ = అచ్చట, జగదేక సుందరికినై = జగత్తంతటిలో ప్రసిద్ధమైన
 సౌందర్యముకల ఆ సుభద్రకొరకు, యతివేషమున్, పూని = వేసుకొని, వచ్చినాడు అట ;
 తనచేయు = తాను చేసిన, భాగ్యమున = అదృష్టమువల్ల, ఆ పువుఁబోడియె = ఆ జగదేక
 సుందరియే, చెంత, సేవచేయుటకు, అని = ఆ పనిమీద, వచ్చియుండునాట, ఒక్కొక
 పట్టునన్ = ఒక్కొక్కప్పుడు, ఒంటిపాటును = భక్తతెయ్ ఉండుట కూడా, బా అట =
 సంభవించునట, అతడు, మదన్ = మనసున తత్తరించుచు = తహతహపడుచు, ఎప్పుడెప్పు

దనుట = ఎప్పుడు యిది కోరిక నెరవేరుతుందో అని ఉవ్వెత్తునూరుట, అబ్బురమే = ఆశ్చర్య మగునా.

తాత్పర్యము :— జగదేక సుందరియైన సుభద్ర కొరకు సన్యాసి వేషముతో వచ్చాడట. అదృష్టవశాత్తు ఆ సుభద్ర అతనికి సేవచేయడానికి వస్తూండటం, అప్పుడప్పుడు ఆమె చెలికత్తెలు లేకుండా ఒంటరిగా ఉండడము కూడా తటస్థమైందట-ఇక అర్జునుడు ఎప్పుడెప్పుడని ఉవ్వెత్తునూరుతూ ఆశ్చర్య మేముంది అని భావము

విశేషము :— ఇందులో అర్జును డావిధముగా ఆతుర పడడం ఆ పరిస్థితుల్లో చాలా సహజమైన విషయమని సమర్థించాడు కివి

అంత ప్రయత్నం చేసిన తరువాత, అంతగా అనుకూలించిన తరువాత, ఫలితము కొరకు తొందరపడడం న్యాయమేనని కూడా చెప్తున్నాడు

పారాంతరము :— “అటు జగదేక . . .” అటు అనడంలో విశేషార్థం లేకపోవడమే గాక, ‘అట’ అనుప్రాసకు భంగం కలిగిస్తుంది

అలంకారము :— సారాలంకారము అనుప్రాస.

సుందరి రానిచో నెదురు సూచుచు నుండనె పట్టె; వచ్చుచో,
నిందు ని భాస్య చక్కదనమే కని చొక్కుచునుండఁ బట్టె; నీ
సందడి చేతనే యరుగ సాగెను బ్రా; ద్వికవేళ యెప్పుడో
సందె జపంబు నర్చనలు సల్పుట కా కపట త్రిదండికిన్ 147

అర్థము :— ఆ కపట త్రిదండికిన్ = ఆ అబద్ధపు సన్యాసికి, సుందరి రానిచో = సుభద్ర రాకుండా ఉన్నప్పుడు, ఎదురుచూచుచు ఉండనె = నిరీక్షించుటతోనే. పట్టె = వేళ గడచి పోతుంది; వచ్చుచో = సుభద్ర వచ్చినప్పుడు, ఇందునిభాస్య = చంద్రునివంటి ముఖము గల సుభద్రయొక్క, చక్కదనమే = సౌందర్యమునే (మరిదేనిని కాక) కని, చొక్కుచునుండఁ = పారవశ్యము పొంది ఉండుటతోనే, పట్టెన్ = శ్రేణి పోతుంది, ఈసందడిచేతనే = ఈరెండు విధాలైన పనులతోనే, ప్రొద్దు = కాలము, అరుగసాగెను = గడచిపోయేది, ఇకన్ = అలాగు గడచిపో తుండినప్పుడు, సందె = సంధ్య వార్చుకొనుట, జపంబు, అర్చనలు = దేవ తార్చనలు, సల్పుటకు = చేయడానికి, వేళ ఎప్పుడో = వ్యవధి ఎక్కడుందో (సమయం చాలదు కదా అని).

తాత్పర్యము :— సుభద్ర లేనప్పుడు ఎదురుచూడడము, వచ్చినప్పుడు ఆమె చక్కదనము చూడడము ఈ రెంటితోనే, అర్జునుడి సమయమంతా గడచిపోయేది. ఇంక జప అర్చనాదులకు అతనికి తీరికెక్కడ ?

విశేషము .— ఈ పద్యములో అర్జునుడు సుభద్ర కొఱకే వచ్చాడు కాని, జపతపాదులు చేసుకొనేందుకు కాదని, ఇది కేవలం అభినయం మాత్రమే నని ధ్వని.

సుభద్ర ఉన్నప్పుడూ లేనప్పుడూ ఒక్క విధంగానే కాలం గడిచిందనడము చమత్కారము.

పారాంతరము :—

‘నుందరి రానిచో నెదురు చూచుచు నుండును, వచ్చునప్పుడా
యిందు నిభాస్య చక్కదనముం గని చొక్కుచు నుండు. నట్టియీ’—

— తిరుపతివారు.

అలంకారము :— అతిశయోక్తి

వెలఁది కెమ్మోవిఁ గని జపావృత్తి మఱచెఁ;
దరుణి లేఁగొనుఁ గని హరి స్మరణ మఱచెఁ;
గడమ యననేల ? వేస మొక్కటియ తక్క
మఱచె నన్నియు నా కృత్రిమ త్రిదండి.

148

అర్థము :— ఆ కృత్రిమ త్రిదండి = ఆకపటపు యతి, వెలఁది = సుభద్రయొక్క. కెమ్మోవి = (కెంపుమోవి) ఎర్రని పెదవిని, కని, జప + ఆవృత్తి = జపము చేసుకుంటున్నప్పుడు తావళము త్రిప్పడమును, మఱచె = మరచిపోయేవాడు, (జపా + వృత్తి = జపాకుసుమ - ఎఱ్ఱని దాసాని పూవుయొక్క సంగతిని, మఱచె = అని శ్లేష), తరుణి = ఆ సుభద్రయొక్క, లేఁతకొను = నన్నని నడుమును, కని, హరిస్మరణ = విష్ణుని ధ్యానించడము, మఱచె (మిక్కిలి నన్నని నడుము కల సింహముయొక్క తలంపును మఱచెన్ అని శ్లేష); కడమ = ఇతర విషయాలను గురించి, అననేల = చెప్పడమెందుకు, వేసము = తన యతి వేషము, ఒక్కటియ తక్క = ఒక్కటే తప్ప, అన్నియు = తక్కినవన్నీ, మఱచెన్

విశేషము — అధరమును జపాపుష్పంతో (ఎఱ్ఱదనములో), నడుమును సింహముతో (నన్నదనములో) సరిపోలుస్తారు ; కనుకనే అర్జునుడు అధరమును నడుమును చూచి, జపము చేసుకొనుటా, హరిని స్మరించుటా మానినా డనడంలో జపాపుష్పములయొక్కయు, సింహముయొక్కయు తలపులను మఱచి పోయాడు అన్న శ్లేష ఉంది

వేసమొక్కటి తక్కతక్కిన వన్నీ మరెవరూ అని కవి జాగ్రత్త పడ్డాడు. వేసమును కూడా మరిస్తే మొదటకే మోసం వచ్చి, కార్యభంగ మౌతుంది, కనుక అర్జునుడు సన్యాసివలె నటించడం మాత్రం మానలేదు.

కెంపు (మోవి) కలది కాబట్టే వెలఁది, లేత (కౌను) కలది కాబట్టే తరుణి అని
సారిస్యము హరి అంటే విష్ణువు సింహము అని అర్థా లున్నాయి

అలంకారము :— వృత్త్యనుప్రసము. పరికరము, శ్లేష

ఒడ లుప్పొంగు నొయారిఁ జూడ; జవరా లొద్ద నైలంగన్ గగు
ర్పొడుచున్ , ముద్దులగుమ్మ గంధ కుసుమంబుల్ చేతి కందిచ్చు న
ప్పడు వ్యాపారము లన్నియున్ మఱచు , న పూఁబోడి రాకుండినన్
గడెసే పొక్క మహాయుగంబు కరణిం గన్నట్టు రాచూలికిన్ 149

అర్థము — ఒయారిఁ = ఒయ్యారముకల అనుభద్రను, చూడఁ = చూచినప్పడు,
రాచూలికిఁ = రాజకుమారుడు అర్జునుడికి, ఒడలు = శరీరము, ఉప్పొంగుఁ, జవరాలు =
షౌవనవతియైన ఆ సుభద్ర, ఒద్దఁ = దగ్గరగా, మెలంగఁ = తిరుగుతున్నప్పడు, (ఒడలు)
గగుర్పొడుచుఁ = పులకించును, ముద్దులగుమ్మ = సుందరియైన సుభద్ర, గంధకుసుమంబుల్ =
సుగంధముగల పూవులను, చేతికి అందిచ్చునప్పడు, వ్యాపారములు = ఇంద్రియముల వృత్తులు,
అన్నియుఁ, మఱచున్ , పూఁబోడి = పూవువంటి శరీరముగల ఆ సుభద్ర, రాక ఉండినఁ,
గడె సేపు = ఒక నిమిష (చాల స్వల్ప) కాలము, ఒక్క, మహాయుగంబు = నాలుగు
యుగముల కాలము, కరణిఁ = విధముగా, కన్నట్టు = తోచును - అనగా నిమిష మొక
యుగముగా, చాలా కష్టంగా గడుపుతాడని భావము

అలంకారము :— అతిశయోక్తి. విభావన

ఆనంద బాష్పములచే

నాని, వధూ హావ భావ నటనలఁ దనలోఁ

దాన తలపోయు వానికి

స్నానం బేమిటికి ? వేఱ జప మేమిటికిన్ ?

150

అర్థము :— ఆనంద బాష్పములచేఁ = ఎక్కువ సంతోషమువల్ల (తనకు) కలిగే
కన్నీళ్ల దారలలో, నాని = బాగా తడిసి, వధూ హావభావ నటనలఁ = హావభావము లనే మనో
వికారములను కనబరిచే సుభద్ర ప్రవర్తనలను, తనలో తానే, తలపోయువానికి = మననము
చేసుకుంటూ ఉండేవానికి (అర్జునుడికి), వేఱ = ఇతరమైన, స్నానంబు ఏమిటికి, జపము
ఏమిటికి ? (అగత్యము లేదని భావము).

విశేషము :— సుఖద్రును చూచినప్పటి ఆనందంవల్ల కలిగే బాష్పములతో స్నానము చేసినట్లవుతుంది సుఖద్ర. అందచందముల తిరిగి తిరిగి జ్ఞాపకం చేసుకోవడంతో జగము చేసినట్లవుతుంది కనుక, అర్జునుడికి ప్రత్యేకంగా స్నానమూ జపమూ అవసరం లేదని భావము.

సాధారణంగా చేసే స్నానమూ జపమూ అతడికి అప్రధానమయిన విషయాలు.

పారాంతరము :—

. హావభావ నటనలఁ దన లో
లోనె తలపోయువానికి

— కృష్ణమూర్తులవారు

అలంకారము : పరిసంఖ్య.

ఈ రీతి నుండ నొక నాఁ

డా రాజకుమారి యతని కాహార మిడన్

జేరి, త దారామంబునఁ

గూరిమి నెచ్చెలులు వంటఁ గొని తేరంగన్,

151

అర్థము :— ఈ రీతిఁ (అర్జునుడు) ఉండఁ, ఒకనాఁడు, అతనికి. ఆహారము ఇడఁ = భోజనము పెట్టడానికి, గూరిమి నెచ్చెలులు = ప్రియసఖలు, వంటఁ కొని తేరంగఁ = వండిన ఆహారములను తన వెనుకనే తీసుకొని వస్తుండగా, ఆ రాజకుమారి, తత్ ఆరామంబున్ = అతడున్న ఆ ఉద్యానవనమును, చేరి = సమీపించి, ...

తాత్పర్యము :— వంటకాలున్న పాత్రలను చెలికత్తెలు వెంట తీసుకొని వస్తుండగా సుఖద్ర అతనికి భోజనము పెట్టడానికి ఆ ఉద్యానవనానికి వచ్చి .....తరువాతి కన్వయము.

పారాంతరము :—

1 వండి కొనితేరంగన్

2. వెంట గొనితేరంగన్.

వెన లలనామణి బంగరు

వెనలల దొంతరలు డించి, వినయము మది కిం

పొసఁగఁగఁ గంకణ రవములు

పొసఁగఁగ, నారసి రసాన్నములు వడ్డించన్,

152

రాత్నరమ్యము :— వడ్డిస్తూన్నప్పుడు, జారిపోతున్న కొప్పును ఎడమచేతితో సర్దుకుంటున్న సుభద్రయొక్క చంకలమెరుగునూ, చనుగవ పొంకమునూ చూడడంతోనే అర్జునుడికి సరిపోయింది కాని, భోజనంపై కోరిక ఏమాత్రమూ లేదు

విశేషము :— కుడిచేతితో వడ్డన చేస్తూ ఉంది కాబట్టి, జారిన కొప్పును ఎడమచేతితో సవరించవలసి వచ్చింది ఎడమచేతి సవరణ కాబట్టి జుట్టు బాగా ముడిపడకుండా జారిపోతూ ఉంటుంది, మళ్ళా సవరణా, మళ్ళా జారడమూ తప్పదు.

అలంకారము :— స్వభావోక్తి

రమణి యొయ్యారములపైఁ బరాకుచేతఁ,
జవి యెఱుంగఁడు, వడ్డించునవి యెఱుంగఁడు;
భోజనము చేసి లేచె నారాజసుతుఁడు;
తృప్తి యేరీతి నుండెనో తెలియరాదు.

154

అర్థము :— రమణి = ఆ అందకత్తెయొక్క, ఓయ్యారములపై = విలాసముల మీదనే దృష్టి ఉంచడమువల్ల కలిగిన, పరాకుచేత = పరధ్యానము చేత, జవి = రుచిని, ఎఱుంగఁడు = గుర్తించడు, వడ్డించునవి (కూడా) ఎఱుంగఁడు = తెలుసుకోడు, ఆరాజ సుతుఁడు = అర్జునుడు, భోజనము చేసి = భోజనము ముగించి, లేచెన్ = లేచిపోయాడు, తృప్తి, ఏరీతి = ఉండెనో = ఏలాగు కలిగెనో, తెలియరాదు = మనము గ్రహించలేము.

విశేషము :— రుచి ఎరుగడు అంటే ఉప్పు పులుసూ మొదలైన పద్రుమలలో ఎక్కువ తక్కువలను గుర్తించడ న్నమాట వడ్డించునవి ఎరుగడు అంటే కూరలు, పచ్చళ్లు, పాయసాలు, పిండివంటలు ఈలాంటివి ఏమేమి వడ్డించారో కూడా తెలుసుకోడు.

తృప్తి ఏరీతి ఉండెనో అని అన్నాడే గాని అమె సౌందర్యము చూస్తూండే 'పరాకు'లోనే కడుపునిండి తృప్తి కలిగిందని మనకవికి తెలియదా ?

అలంకారము — విభావన.

అపు డతి రయమునఁ బన్నీ
రపరంజి పసిండి గిండియందుం గొని తాఁ
జపలాక్షి తెచ్చి యిచ్చినఁ
గపటపు సన్నాన్ని ధౌత కర పంకజుడై.

155

అర్థము :— అప్పుడు = ఆ విధంగా అర్జునుడు భోజనము ముగించి లేచినప్పుడు, చవ
లాశీ = చంచల నేత్రములుగల సుభద్ర, అతిరయమునన్ = మిక్కిలి తొందరగా, అపరంజి
పసిండి = పదారుపన్నె బంగారముతో చేసిన, గిండి = పాత్రయందు, పన్నీరున్, తాన్ =
తానీ, కొని తెచ్చి ఇచ్చినన్ = తీసికొని వచ్చి ఇవ్వగా, కపటపు సన్యాసి = అబద్ధపు యతి,
ధౌత కర పంకజాడు ఐ = కడుగుకొన బడిన పద్మమువంటి చేతులు కలవాడై (చేతులు
కడుగుకొని)..

తాత్పర్యము — అలాగు లేచినప్పుడు సుభద్ర తొందర తొందరగా బంగారపు
పాత్రతో పన్నీరు తెచ్చి ఇవ్వగా, అతడు చేతులు కడుగుకొని...

విశేషము — బహుశా అర్జునుడంత వేగంగా లేస్తాడని సుభద్ర అనుకొని ఉండదు
తీరా లేచే సరికి సుభద్ర బెడరిన చూపులతో పరుగునబోయి పన్నీటి చెంబు అందించింది

‘తానే’ అనడంవల్ల భోజన సమయములో చెలికత్తెలు వెళ్ళిపోయి ఉంటారని
ఉహించాలి

నిగనిగని చంద్రకాంతపు

జగతి పయిం గూరుచుండ, జవ్వని వెనుకం

బగడపుఁ గంబము చాటున

మొగ మించుక కానిపింప మురియుచు నుండెన్.

156

అర్థము :— నిగనిగని = నిగనిగ మెరుస్తున్న, చంద్రకాంతపు జగతిపయిన్ =
చలువరాళ్ళతో కట్టిన తిన్నెమీద, గూరుచుండన్ = (భోజనానంతరము అర్జునుడు) కూర్చొని
ఉండగా, జవ్వని = యౌవనవతి యైన సుభద్ర, వెనుకన్ = వెనుక ప్రక్కగా, పగడపు
కంబము చాటునన్ = పగడములు తాపిన స్తంభము చాటున, మొగము, ఇంచుక = కొంచెము,
కానిపింపన్ = కనబడునట్లు, మురియుచు = ఒయ్యారము తేటపడునట్లుగా, ఉండెన్ = నిల
బడ్డది.

తాత్పర్యము:— అర్జునుడు కూర్చున్న తిన్నె వెనుకప్రక్క పగడపు స్తంభము
చాటున, ముఖము కొంచెము కనిపిస్తున్నట్లు నిలబడ్డది అని భావము.

విశేషము :— అర్జునుడున్నది నవరత్న కీలితంపు ఉప్పరిగె (127 ప.) కాబట్టే,
‘కంబములు’ పగడాలు తాపినవి, తిన్నెలు = చంద్రకాంత శిలలతో నిర్మించినవి

మురియుచు ఉండడమువల్ల తాను యతీత్యరుడిని ఏదో అడగడానికి ఉద్దేశించినట్లు
మనము గ్రహించాలి లేకుంటే భోజనమయిపోయిన తరువాత తాను సెలవు తీసుకోవాలికదా.

ఇటువంటి సన్నివేశాలలో తలుపుచాటునో, స్తంభం చాటునో కొంచెము మాత్రము కనిపించేలాగా ఉండడం స్త్రీలకు సహజము.

పారాంతరము :—

“మురుపు నటంపన్”

అర్థము — ఒయ్యారము కనబడునట్లుగా అని
— వేదమువారు.

“మురువున నుండెన్”

— కృష్ణమాచార్యులవారు

అలంకారము :— స్వభావోక్తి

కంగుల్ దీర్చిన పైరిణి అవిక చన్కట్టుంటి రాణింపఁగా,
జెంగల్వల్ నెఱికొప్పునందు నొఱపై చెంతన్ గుఱాళింపఁగా,
బంగారందియ ముక్కునం గమిచి పైపై నంచ యెల్లింపఁగా,
సింగారం బగు ముద్దుఁ జిల్క తనకుం జేదోడు వాదోడుగాన్. 157

అర్థము :— కంగుల్ = జరీబుటాలు, తీర్చిన = అందముగా కుట్టిన, పై రిసీఱవిక = సరిగె, పట్టు కలిపి నేసిన సన్నని వలిపెముతో కుట్టిన రవిక, చన్కట్టు = స్తన ప్రదేశమును, అంటి = (పూతపూసినట్లు) గుత్తముగా పట్టి, రాణింపఁగాన్ = మరింత అందముతో కన్పిస్తుండగా, నెఱికొప్పునందు = చక్కని సిగలో, చెంగఱవల్ = ఎఱ్ఱ కఱవలు, ఒఱపై = అందముతో, చెంతన్ = సమీప ప్రదేశము నంతటిని, గుఱాళింపఁగా కాఁ = పరిమళించినట్లు చేస్తుండగా, అంచ = పెంపుడు హంస, బంగారందియ = (సుభద్రయొక్క) కాలి బంగారు అందెను, ముక్కునన్, కమిచి = కరచిపట్టి, ఎల్లింపఁగాఁ = కూస్తుండగా, సింగారం బగు = అందమగు, ముద్దుచిల్క, తనకుఁ = (సుభద్రకు) చేదోడు = ముంజేతనుండుట, వాదోడు = మాటలాడగలిగి యుండుట వల్ల, చేయి తోడు వాయి తోడుగన్ = (మాటకూ పాటుకూ) సహాయము చేస్తుండగా,—

తాత్పర్యము :— గుత్తంగా పట్టిన పైరాణి రవికతోనూ, పరిమళిస్తున్న ఎర్రగల్ప చెక్కిన కొప్పుతోనూ, బంగారు అందెను ముక్కున పొడుస్తూ పాదాలు తొక్కుతు కూస్తున్న పెంపుడు హంసతోనూ, చేదోడు వాదోడుగా ఉండే చేతిచిలుకతోనూ, సుభద్ర అక్కడ పగడపు స్తంభము చాటున — నిలిచి ఉంది.

విశేషము :— కంగులు¹ అంటే ఉగ్గులు - ముడుతలు - అవి లేకుండా - ఇస్తీరి చేసినట్టు ఉన్నదానిని కంగులు తీర్చి రవిక అనవచ్చును.

పై రిచీ రవిక - చారిత్రక ప్రసిద్ధి పొందిన ప్రతిస్థాని పురాన్ని పైరాన్ అనేవారు. ఆ సగరమునుంచి ప్రచారిములోనికి వచ్చిన రకము ౨విక పై రిచీ రవిక - ఇప్పుడు మసము పంజాబీ జబ్బా అనీ, ఇంగ్లీషువారు జోడపూరు బ్రీచెస్ (లాగులు) అనీ అంటున్నట్టు

పద్యములో విశేషము ఏమంటే — చక్కట్టుంటే రాణించినందువల్ల కనులూ, చెంతి గుబాళించగా అన్నందువల్ల ముక్కు, హంస ఎల్లింపగా అన్నందువల్ల చెవులూ, మూడు ప్రధానములయిన ఇంద్రియాలు అర్జునుడికి అపరిమిత ఆనందాన్ని సమకూర్చాయని వీటి ఆకర్షణ ఫలితమే తరువాతి పద్యములో కవి కనబరిచాడు

పారాంతరము :— 1. చక్కట్టుంటే అసదానికి బదులు చక్కట్టుంటే అని - అప్పుడు కొండలపంటి చనులను అంటే అని అర్థము

? పైపై నంచ యల్లింపగా అని — అప్పుడు హంస సుభద్రకు కోపం తెప్పించిందని అర్థము.

అలంకారము :— స్వభావోక్తి

ఏకతంబున వసేయించి యిట్టు లుండ

మదన మదనాగ వలమాన మాన సాంబు

రుహుడు పురుహూత సుతుడు నేరుపునఁ బలికె

నా చకోరాక్షిఁ గ్రేగంటఁ జూచి యపుడు,

158

అర్థము :— ఏకతంబున = చెలికత్తై లెవ్వరు లేకుండా, వసేయించి = నిలిచి, ఇట్టులు = ఇంక మనోహరంగా, ఉండఁగా, మదన = మన్మథుడన్న, మదనాగ = మదించిన వీనుగుచేత, వలమాన = కలతనందుతున్న, మానస అంబురుహుడు = మనస్సన్న పద్యము కలవాడు, (అయిన) పురుహూత సుతుడు = ఇంద్రుని కుమారుడు-అర్జునుడు, ఆ చకోరాక్షిన్ = చకోరపక్షిల వంటి కళ్ళు కల సుభద్రను, క్రేగంటన్ = ప్రక్కవాటుగా (సుభద్ర కొంచెము వెనుకప్రక్క నున్నది కాబట్టి) చూచి, అపుడు, నేరుపునఁ = చమత్కారముగా, పలికె.

కంగు అన్నమాట చాలాకాలం పండితులన్న కంగారు పెట్టిందనీ, ఒక గుడిసెలో ఒక పేదరాలు "పిల్లాడికి కంగు పట్టావా?" అని అడగడం విని వారు ఆ పేదరాలు దగ్గర కంగు = ఉగ్గు అన్న అర్థం తెలుసుకున్నారనీ ఒక చిన్న మచ్చుట ఉంది

తాత్పర్యము :— ఈ విధంగా ఒంటరిగా ఉన్న సమయంలో, మన్నకుని చేతచాలా పీడితుడైన అర్జునుడు, సుభద్రను ఓరంతి తో చూస్తూ నేర్పుతో ఇలా అన్నాడు

విశేషము :— ఇంతకు పూర్వం లేనివిధంగా అర్జును డీ రోజుననే చలించడానికి కారణం పైపద్యములో వర్ణించినట్లు ప్రధానేంద్రియాల నొక్కసారి ఆకర్షించిన సుభద్ర సౌందర్యం ఈనాడు విశేషంగా ఉండడమే

అలంకారము :— రూపకము.

వివాహ విషయ ప్రస్తావన

“చెలువ, నిను రాజకీరంబు చెట్టపట్టె,
గలికి, నిను రాజహంసంబు కాలుద్రొక్కె,
మంచి శకునంబు లివి; నాడు మాటఁ జూడు
కన్నె, యీలోనఁ పెండ్లి కాఁగలదు నీకు”.

159

ఇదొక చక్కని పద్యం.

అర్థము :— చెలువ, నిను, రాజకీరంబు = శ్రేష్ఠమైన చిలుక - చెట్టపట్టె = నీచేయి పట్టుకుంది (చేతిమీదనే ఉన్నందువల్ల), కలికి, నిను, రాజహంసంబు = శ్రేష్ఠమగు వాంస. కాలు త్రొక్కె = (బంగారందెను కరచే ప్రయత్నములో) నీ కాలు త్రొక్కింది, ఇవి = ఈ రెండును, మంచి శకునములు = శుభమును సూచించిన శకునాలు.

వీటినిబట్టి మనము గ్రహించవలసిన ఫలములు ఏమిటంటే మొదటిది, రాజకీరంబు = రాజశ్రేష్ఠుడు, భావిని చెట్టపట్టుటను - నిన్ను పాణిగ్రహణము చేసికొనును అని సూచిస్తుంది. రెండవది, రాజహంసంబు = రాజశ్రేష్ఠుడు, భావిని కాలుత్రొక్కుటను - నిన్ను వివాహము చేసికొనును అని సూచిస్తుంది. కొన్ని వివాహాలలో కాలుత్రొక్కి కల్యాణము చేసుకోవడము, ఆచారము. నాడుమాటఁ, చూడు = పరీక్షించు, కన్నె = ఓ చిన్నదానా, ఈలోనఁ = త్వరితం, నీకు, పెండ్లి, కాఁగలదు = అవుతుంది

తాత్పర్యము :— చెలియ నిన్నిప్పుడు చిలుక చేయిపట్టుకొనినీ, హంస కాలు తొక్కుతానూ ఉంది. ఇవి మంచి శకునాలు వీటినిబట్టి నిన్ను ఒక రాజశ్రేష్ఠుడు పాణిగ్రహణము చేసుకుంటాడనీ, ఒక రాజశ్రేష్ఠుడు వివాహము చేసుకుంటాడనీ తెలుస్తుంది. నీకు త్వరితం లోనే పెళ్ళి అవుతుంది కావలినై నామాట పరీక్షించుకో అని అర్జును డన్నాడు.

విశేషము :— యతీశ్వరుడు కాబట్టి శకునాల ఫలాలను గురించి చెప్పడానికి సమర్థుడనే అనుకుంటారు ఈ సంద్యములో సుభద్రను చెలువ, చిలికి, కన్నె అని సాధారణ స్త్రీవాచకాలతోనే సంబోధించాడు కాని శృంగారరస సంబోధనలు ఉపయోగించలేదు మరికొంత నమ్మకము కలగడానికి. అర్జునుడు బాగా నిటిస్తున్నాడన్నమాట

శకునము కనబడినప్పుడు దాని ఫలము భవిష్యత్తులో కలుగుతుందింటారు కాని గతంలో కాదు. కాబట్టి చెట్టపట్టెకా అంటే పెండ్లియాడినాడు అని అర్థాంతరము - వేదమువారివలె — చెప్పడము ధర్మముకాదు

కాలుత్రోక్తె¹ = కదిసె అన్న శబ్దరత్నాకర అర్థమునే చెప్పి పెండ్లియాడెను అన్నారు. చిదియు అంటే పెండ్లాడు అన్న అర్థం రాదు, సమీపించును అనే వస్తుంది

కొన్ని జాతులలోనూ, రాజులలోనూ, కత్తికి బాసికం చిట్టి కల్యాణం చేసుకోవడమూ, కాలు త్రోక్కి కల్యాణము చేసుకోవడమూ, అని రెండు పద్ధతులున్నాయి

బ్రాహ్మణాదుల పెళ్ళిళ్ళలో సన్నెకలు మట్టించడము ఉన్నప్పటికీ బాద్రాదుల వివాహాలలో కాలు త్రోక్కించడం వారి ముఖ్యము ఇది తెలియక వారు 'కదిసెను' అని అర్థము చెప్పారు.

శకునములు అంటే 'సూచకాలు'—భవిష్యత్తును సూచించేవి అన్న అర్థానికి తోడు 'పక్షులు' అన్న అర్థం గూడా ఉంది. ఇక్కడి సూచన చేసినవి ఒకచిలుక, ఒకహంస ఈ రెండూ పక్షులే కాబట్టి 'మంచి శకునంబులివి' అన్నప్పుడు ఎంతో ఆనందము కలుగుతుంది

రాజకీరము అన్నదానికి శకునాల అర్థములో రాజశబ్దము శ్రేష్ఠవాచకము, అలాగే రాజ హంసములో రాజశబ్దముగూడా మొదటి అర్థంలో శ్రేష్ఠవాచకమే శకునఫలములు చెప్పినప్పుడు 'కీరము' అన్నమాటా 'హంసము' అన్నమాటా శ్రేష్ఠవాచకాలు (శ్రేష్ఠుడైన రాజు అని అర్థము).

1 కాలుత్రోక్కుటకు అర్థము తెలియక మన పూర్వపు పరిష్కర్తలు శ్రీనాథమహావిని చేత కాని వానిగా చేశారు, శృంగారసైషధములో నలుడు దమయంతి దగ్గరికు వెళ్ళి ఇంద్రాగ్ని యమ వరుణులలో ఎవరినైనా వరించమంటాడు

అమరపతికా వరించెదవో, హవ్యపహాకా చరణంబు త్రొక్కెదో.

శమనుని చెట్టపట్టెదవో, సాగరవల్లభు బెండ్లియాడెదో.

— సర్వలక్షణ సారసంగ్రహము నుంచి.

అని ఉండగా, చరణంబు త్రొక్కిడానికి పెండ్లియాడెదో అన్న అర్థం ఉందని తెలియక, దానిని 'వరణం బొనర్చెదో' అని మార్చారు దీనిని బట్టి పెండ్లియాడిడానికి నాలుగో పలుకుబడి దొరకక శ్రీనాథుడు వరించు అని క్రియారూపము ఒకవోటా, వరణము అని దాని కృదంతరూపము రెండో వోటా వాడుక చేశాడన్న భావము కనబరిచారు

ఈ శకునాలను గురించి చెప్పి మెల్లగా పెళ్ళిసంగతి ప్రస్తావనలోనికి వచ్చేలాగా అర్జునుడు తన నేర్పు చూపించాడు, ఈ సందర్భములో సుభద్ర తన అభిప్రాయాన్ని బయట పెట్టవచ్చునని ఆశ

పారాంతరము :—

“మంచి శకునంబు, లిదిగో నా మాటచూడు”

— కృష్ణమాచారిగారు.

అలంకారము :— శ్లేష.

అనవుడు ల జ్ఞావన తా

నన తామరన యయి, “వీరు నాగ మహాత్ముల్,

తన చేసిన సేవకుగా

మన మలరి వచించి” రనుచు మది నుత్సుకయై

160

అర్థము :— అనవుడు = అని అర్జునుడు పెండ్లిమాటలు చెప్పగా, లజ్జా అవనత ఆనన తామరన అయి = సిగ్గుచేత వంచబడిన ముఖపద్మము గలదయి (సిగ్గుతో తలవంచుకొని), “వీరు నాగ = ఈ యతీశ్వరులు అనగా, మహాత్ముల్ = చాల మహిమగలవారు. తనచేసిన = నేనుచేసిన, సేవకుగా = శుశ్రూషవల్ల, మనము, అలరి = సంతోషించి, వచించిరి = ఈమాటలు అన్నారు” అనుచు = అని తలంచి, మది = సుభద్ర తన మనసులో, ఉత్సుకయై = ఉత్సాహము కలిగినదై...

తాత్పర్యము :— “వీరు మహానుభావులు, నేనుచేసిన సేవకు సంతోషించి ఈలా గని ఉంటారు” అనుకొని సుభద్ర ఉత్సాహముతో...

విశేషము :— తన చేసిన అంటే నేనుచేసిన అనే అర్థము చెప్పాలి కొందరు కవులు ‘నేను’ కి ‘తన’ వాడుక చేస్తారు “తనకు కౌగిలి యీ వొకప్పుడును” చూడండి (1-209), మహానుభావులు సంతోషించినందువల్ల తన కోరిక నెరవేర గలదని ఉత్సాహము.

అలంకారము :— అనుప్రాస.

కురులు కెంపుల బొగడల నెరయ దువ్వి.

నిక్కు చనుగుబ్బలఁ బయంటఁ జక్కఁ జేర్చి,

పలికె గలకంఠి మోమునఁ దెలివి తొలుక.

ముత్తియపు ముంగర యొకింత మోవి గదియ,

161

అర్థము :— కెంపుల బొగడలకా = సుభద్ర చెవుల ఆభరణాలయిన కెంపుల బొగడలను మూసివేయకుండా మెరిసేలాగా, కురులు = ముంగురులను, నెరయకా = తప్పించుచూ, దువ్వి = నవరించి, నిర్మల చనుగుబ్బలకా, పయంట, చక్కకాచేర్చి, కలకంఠి = మనోహరమయిన కంఠస్వరముగల సుభద్ర, మోమునన్ = ముఖమునందు, తెలివి తోలుకా = వికాసము కానవచ్చుచుండ, ముక్తియపు ముంగర = ముత్యముతో కూర్చిన ముక్కర (నాసాభరణము) ఒకింత = కొంచెము, మోవికా = పెదవిని, కవియకా = శారునట్లు, పలికె-

విశేషము :— చెవి మీదిభాగానికి అలంకారముగా బొగడలను వాడుతారు, పనిపాట్లు చేసినప్పుడు ముంగురులు వాటిమీదపడి వాటిని మూసివేస్తుంటాయి ఇక్కడ ఆ ముంగురులను తప్పించి బొగడలు బాగా కనబడేలాగ చేసిన దన్నమాట

కురులు నవరించుకొనడమూ, పయ్యెడ నవరించుకొనడమూ ఇటువంటి సందర్భాలలో చాలా సహజమైన లక్షణాలు, మొగమునందలి తెలివి (వికాసము) - లజ్జ, ఉత్సాహము కలియగా వీర్పడింది.

ముక్కున వ్రేలాడుతున్న ముంగరలోని ముత్యమును కొద్దిగా తాకుతూ అధర ముండెననడంతో సుభద్ర మెల్లగా మాట్లాడిందని కవి సూచిస్తున్నాడు.

అలంకారము :— అనుప్రాస

సు భ ద్ర య తి న డు గు ట

“అవుగా, మీ రిటుమున్ను గన్గొనని చాయల్ లేవుగా; నాటినుండి విశేషంబులు కొన్ని మిమ్ము నడుగక వేడ్కయ్యెడుకా నాకు, నెయ్యవి గన్గొంటిరి పుణ్యభూము ? అట రాజ్యంబు ల్మనోజ్ఞంబు లెయ్యవి? యేయే పురము ల్గనంబడియె మీ కందందు మార్గంబునన్” 162

అర్థము :— అవుకా కా = సరేగాని - ఆ విషయాని కేమిగాని, మీరు, ఇటుమున్ను = ఇంతకు పూర్వము, కన్గొనని చాయల్ = చూడని ప్రదేశాలు, లేవుగా = లేవుగదా, నాటినుండికా = మీ దర్శనము కలిగిన నాటినుండి, కొన్ని, విశేషంబులు = వృత్తాంతములు, మిమ్ముకా, అడుగక, నాకు, వేడ్క = వేడుక, అయ్యెడుకా = అవుతూన్నది, పుణ్యభూములు, ఎయ్యవి, కన్గొంటిరి? అట = ఆ పుణ్యభూములయందు, మనోజ్ఞంబులు = ఇంపయిన, రాజ్యంబుల్ ఎయ్యవి? మీకు, మార్గంబునకా అందు అందుకా = అటనట, ఏ ఏ పురముల్, కనక పడియెన్ = కనబడ్డాయి ?

విశేషము :— సుభద్ర తన భవనరమ్య విషయం తెలుసుకోడానికి నేర్పుగా ఎక్కడ ఆరంభించిందో చూడండి. ఈ మూడు పుస్తకాల అర్థం ఏమిటనా, తటాకున అర్థమిడిని గురించి అడిగితే దాగుండడం గదా !

ఈ విషయానికి అడగనికే గాబోలు (2 168) ‘మరిసిపోయా’ అనాడు పగడపు స్తంభం చాటున నిలుచుంది :

మీ ఇంద్రప్రస్థము గని

నారా ? పాండవులఁ జూచినారా ? సుఖులై

వారందఱు నొకచో ను

న్నారా ? వీరాగ్రగణ్యు నరు నెఱుఁగుదురా ?

163

అర్థము :— మీరు, ఇంద్రప్రస్థము = పాండవుల రాజధాని ఇంద్రప్రస్థ నగరాన్ని, కనినారా ? పాండవులఁ, చూచినారా ? వారందఱు, సుఖులై = సుఖముగా, ఒకచోట = ఒకచోటనే, ఉన్నారా ? వీర అగ్రగణ్యు = వీరులలో మొదట ఎన్నదగిన వాడైన, నరు = అర్జునుని, ఎఱుఁగుదురా ?

విశేషము :— పై 162 వ పద్యములో తా నడిగిన ప్రశ్నలకు బదులు నిరీక్షించకుండానే ఈవిధంగా ప్రశ్నలవర్షము కురిపించడము సుభద్ర కున్న ఆత్రాన్ని తెలియజేస్తుంది

చివర ఉన్న ప్రధాన ప్రశ్నకు ముందు ఈ ప్రశ్నలు ఉపోద్ఘాతము వంటివి. ఒకేసారి, సూటిగా అర్జునుడిని గూర్చి అడగడానికి సాహసము చాలదు పాపము

మహావీరుడు ఇంద్రప్రస్థము తప్పక చూచి ఉంటాడనీ, జగద్విఖ్యాతుడైన నరుని తెలియకపోడనీ ఆమె నమ్మకము ఇందులో తేటపడుతుంది

“అందరూ ఒకేచోట ఉన్నారా” అనడంలో యాత్రార్థము వెళ్ళిన అర్జునుడు తిరిగి వచ్చి ఉంటాడా అని సందేహము.

ఎగు బుజంబుల వాడు మృగరాజ మధ్యంబుఁ

బుడికి పుచ్చుకొను నెన్నడుము వాడు,

నెఱి వెండ్రుకల వాడు, నీలంపు నికరంపు

మెఱుఁగుఁ జామన చాయ మేని వాడు,

గొప్ప కన్నుల వాడు, కోదండ గుణ కిణాం
 కములైన ముంజేతు లమరు వాడు,
 బవిరి గడ్డము వాడు, పన్నిదం బిడి డాగ
 పచ్చె నందపు వెన్ను మచ్చ వాడు,
 గరగరని వాడు, నవ్వు మొగంబు వాడు,
 చూడగలవాడు, మేలైన సౌబగు వాడు,
 వావి మేనత్త కొడుకు కావలయు నాకు,
 నర్జునుండు పరాక్ర మో పార్జునుండు.

164

అర్థము :— ౧ ఎగుబుజుంబులవాడు = ఎత్తైన భుజములు కలవాడు — సాముద్రిక
 శాస్త్రంలో భుజములు ఎత్తుగా ఉండడం శుభలక్షణము, పటత్వానికి చిహ్నము, మృగరాజ
 మధ్యంబు = సింహముయొక్క నడుమును, పుడికి పుచ్చుకొను = ఒడిసి పిడికిట పట్టుకొనగల-
 సరిపోలిన అని, నెఱ నడుము వాడు = అందమైన నడుము కలవాడు;

౨ నెఱి = వంకరలు తీరిన, వెండ్రుకలవాడు = జుట్టుకలవాడు, నీలంపు = నీలమణుల
 యొక్క, నికరంపు = అచ్చమైన, మెఱుగు (కల) చామనచాయ = శ్యామలవర్ణముగల, మేని
 వాడు = శరీరము (కల) వాడు,

౩. గొప్ప కన్నులవాడు = (ఇంకొక శుభ లక్షణము) విశాలనేత్రములు కలవాడు,
 కోదండ = ధనుస్సు యొక్క, గుణ = అల్లెత్రాటి (దెబ్బవల్ల ఏర్పడిన) కిణ అంకములైన =
 కాయ లనే గుర్తులుకల, ముంజేతులు, అమరువాడు = (వింటి అల్లెత్రాడు దెబ్బవల్ల కాయలు
 కాసిన) మణికట్టుల నుంచి వేళ్లవరకు ఉన్న హస్తభాగములు - ముంజేతులు కలవాడు;

౪. బవిరి = గుండ్రమైన, గడ్డము (కల) వాడు, పన్నిదంబు ఇడి = పందెమువేసి,
 డాగవచ్చు = దాగియుండుటకు చాలినంత వెడల్పుగా ఉన్న, అందపు = అందమైన, వెన్ను
 మచ్చవాడు = పీపున్న (దాని మీద ఒక పుట్టు) మచ్చగూడా కలవాడు;

గరగరని వాడు = నాగరకత కలిగినవాడు, నవ్వు మొగంబువాడు (చూ కలకలన్ నగు
 చుండెడి.....1—128) చూడగలవాడు = చూడదగినవాడు, మేలైన సౌబగువాడు =
 ప్రశస్తమైన చక్కదనము గలవాడు,

పరాక్రమ ఉప అర్జునుండు = పరాక్రమములో కార్తవీర్యార్జునునకు చేరువైనవాడు,
 (అగు) అర్జునుండు, వావి = చుట్టికపు వరుసను, నాకు మేనత్త కొడుకు, కావలయును

విశేషము :— అర్జునుడు సవ్యసాచి కనుక రెండు ముంజేతులున్నా గుణ కిణాంక
 ములు. అల్లె త్రాటి ఒరపిడిచేత ఫిలుకాండ్రకు మణికట్టు దగ్గరి హస్త భాగమున కాయలుంటాయి.

బాణముతో ఆకర్ణాంతము లాగిన వింటినారి, బాణము విడిచి పెట్టినప్పుడు, చాలా తీవ్రంగా ముంజేతికి తగులుతుంది. ఆలాగు తరుచుగా తగిలినందువల్ల కాయలు కాస్తాయి.

సుభద్ర ఇంతకు పూర్వము అర్జునుడిని చూచి ఉండలేదు తాను వినుకలి ద్వారా ఏర్పరచుకొన్న మనోచిత్రాన్నే ఈ విధంగా పర్జిస్తున్నది

అర్జునుడిని గురించి ఇంతి ప్రత్యేకింకగా తా నడుగుతున్నందుకు యతి ఏమనుకుంటాడో అని కొంత సమాధానంగా ఈ చుట్టరికపు పరుసను దెలియజేసింది

ఒక ముఖ్య విషయము :

ఈ పద్యములోని పర్జనలను చేపకూర్చి వి ఒక స్త్రీలపాట 'సుభద్రా కల్యాణము' లో నుంచి తీసుకొని తన కావ్యములో కలుపుకున్నామని కీ. శే వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చిన్న పొరపాటు చేసి తమ అభిప్రాయాన్ని ప్రకటించారు ప్రభాకర శాస్త్రిగారు గట్టి పరిశోధకులు కాబట్టిమన సాహిత్య ప్రముఖులు బహు సంద్యాకులుగా దానినే అంగీకరించారు ఇది ఘోరమైన అసవాదు నిజము ఏంటంటే 'విజయ విలాసము లోని మన కవి పర్జనలను ఆ పాటవ్రాసిన వారు—స్త్రీయో పురుషుడో— చక్కగా తమ పాటలో ఇరికించుకున్నారు ఈ విషయమయిన నా పరిశోధనా ఫలితాలను 'ఎండితి ప్రమాదము' అన్న శీర్షికతో వ్రాసి ఈగ్రంథ ఉపోద్ఘాతములో ప్రచురిస్తున్నాను. విజ్ఞాసువులు దానిని చూడవలెనని ప్రార్థన

అలంకారము :— అంత్యానుప్రాసము, ఉల్లేఖము.

తడ వాయె భూప్రదక్షిణ

మడరింపంగిఁ బోయి యా మహామహుఁడు, పదం

పడి పుణ్యస్థలముల నె

న్నడు మీ రందందు నరుగ నరుఁ గానరు గా ?"

165

అర్థము :— ఆ మహామహుఁడు = మహాత్ముడైన ఆ అర్జునుడు, భూప్రదక్షిణము, అడరింపంగిఁ = చేయుటకు, పోయి, తడవు = చాలాకాలము, ఆయెఁ = అయినది, పదంపడి = ఆ వెనుక, ఎన్నడుఁ = ఎప్పుడైనా, పుణ్యస్థలముల (యందు), మీరు, అందందుఁ = ఆయాస్థలాలకు, అరుగఁ = పోయినప్పుడు, నరుఁ = అర్జునుని, కానరుగా = చూచి యుండ లేదా ?

ఈ ప్రశ్నలన్నిటిలో సుభద్ర అడుగ దలచినది — 'మీరు అర్జునుని ఎక్కడైనా' చూచారా' అని.

అలంకారము :— యమకము, పర్యాయోక్తి.

అన పని “సమస్త భూములు
గనినారము, తీర్థయాత్రఁ గావించు నెడఁ
గనుఁగొనినారము సంక్రం
దన నందను” ; ననిన ముద మెదం జెన్నొందన్.

166

అర్థము :— అనన్, విని, సమస్తభూములున్ = అన్ని ప్రదేశాలనూ, కనినారము =
నేనుచూచాను, తీర్థయాత్ర కావించు నెడఁ = అతడు తీర్థయాత్ర చేస్తున్న సమయంలో,
గొన్నొందని నందనుఁ = ఇంద్రుని కుమారుడైన అర్జునుని, కనుఁగొనినారముచూచాము, అనిన,
పదఁ = అమె హృదయములో, ముదము = సంతోషము, చెన్నొందఁ = అతిశయించగా,...

అర్థము :— “మేమన్ని దేశాలు చూచాము, తీర్థయాత్ర చేస్తూన్న అర్జునుడిని
కూడా చూచాము” అని చెప్పేసరికి సుభద్ర, సంతోషముతో —

అర్థము :— కనినాను అనకుండా కన్నారము అని బహువచన రూపము వాడడం
యతిశ్ఛరత్వానికి సరిపోతుందని అర్జునుడి తలంపు.

సమస్త అనడంలో ఇంద్రప్రస్థము కూడా అని “అర్జునుడిని చూచాను” అనగానే,
సుభద్ర ఉత్సాహం అంతా సంతోషంగా మారింది.

అంతరము :— అనుప్రాస, యమకము.

“ఎచ్చటఁ గంటిరో విజయు నిక్కువ ? నిక్కువ మోనె ? రాఁడు గా
యిచ్చటి” కంచుఁ గోరికల యీరిక లీరికలెత్తఁ బల్కఁగా,
నొచ్చెము లేని బీర మెద నూరఁగ, నూఱఁగఁ సాగె వెంటనే
పచ్చని వింటివాఁ డవుడు పైదలిపైఁ దలిరాకుఁ గైదువుల్.

167

అర్థము :— ఎచ్చటఁ కంటిరో విజయు, ఇక్కువఁ = ఉనికిని, నిక్కువమోనె =
విజమోనా ?, ఇచ్చటికి, రాఁడుగా = రాదా, అందున్, కోరికల ఈరిక లీరిక లెత్తఁ = కోరి
కల అంకురాలకు అంకురాలు పెట్టుతుండగా (చాల విశేషముగా వాంఛలు కలుగుతుండగా),
పల్కఁగాఁ = అడిగినంత, ఒచ్చెములేని = లోపములేని, బీరము = పరాక్రమము, ఎదఁ =
మనస్సున, ఊరఁగాఁ = ఊటలూరుతుండగా, పచ్చని వింటివాఁడు = మన్మథుడు, అవుడు,
పైదలిపైఁ = సుభద్రమీద, తలిరాకు కైదువుల్ = చిగురాకు ఆయుధాలను (కత్తులను),
వెంటనే = తక్షణమే, నూఱఁగసాగె = వాడిచేయ మొదలు పెట్టెను

రాత్నప్రభము :—అర్జునుడిని మీరెక్కడ చూచారు . నిజంగానే చూచారా ? ఇక్కడికి రాదా ? అంటూ కోరికలు పెచ్చు రేగుతుండగా అడుగుతున్న ఆ సుభద్రపై ప్రయోగించడానికి మన్మధుడు చిగురాకు కత్తులు నూరసాగాడు

విశేషము :— నిక్కువమౌనె - అనగా చెప్పినది అబద్ధమా అన్న సందేహం కాదు (అలాగు యతీశ్వరుడిని సందేహించడము మర్యాదకాదు కదా). చెప్పిన దానిలో పొరపాటేమైనా ఉందేమో, నేను ఎరిగా అర్థం చేసుకో లేదేమో అన్న ఆశ్రమే

రాడుగా - అయ్యో. ఇక్కడికి రాలేదే అన్న విచారము కూడా కనబడుతుంది

అర్జునుడిని చూచా ననేసరికి సుభద్ర కోరికలు చిగుళ్ళకు చిగుళ్ళపెట్టి విస్తరిల్లి పోయూ ఉన్నవి, ఇదే సమయమని, మన్మధుడు వెంటనే, కత్తులు నూరసాగాడు

పచ్చని వింటివాడు కాబట్టి మన్మధుడు తలిరాకు కైదుపు నూరడము చాల సముచితము.

పారాంతరము —

ఈ పద్యము రెండో చరణానికి మూడు పాఠాలున్నాయి

1. ఏకట యేకట డెట్టఁ బల్కగా

కోరికల ఏకట = ఉద్రేకము, ఏకటడెట్టన్ = ఉద్రేకము చెందగా అని అర్థము,

— వేదమువారు

2 కోరిక కీరిక కీరిక లెత్తఁ బల్కగా

— తిరువతివారు

3. కోరికలు నీరిక లెత్త రసోక్తిఁ బల్కగా

— కృష్ణమాచారిగారు.

ఇక్కడి సంభాషణ శుభప్రదమయిన వివాహానికి సంబంధించినది — పచ్చతోరణానికి తగినది దీనిలో మన్మధుడు పచ్చని వింటివాడు, వాడు నూరుతున్నది తలిరాకు అంతా పచ్చగా ఉన్న ఈ పద్యములో ఏకట (= ఉద్రేకము) అనడముకంటే పచ్చని ఈరికలు (= అంకురాలు, చిగుళ్ళు) అని చెప్పడమే సముచితము కాదా. కాబట్టి వేదమువారి పాఠం విడిచిపెట్టాము

కృష్ణమాచారిగారి పాఠము 'కోరికలు నీరికలెత్త రసోక్తిఁ బల్కగా'లో కవి ఉద్దేశించిన యమకమును వారు గుర్తించలేకపోయారనాలి 'నిక్కువ నిక్కువ' 'నూరగ నూరగ' 'పైదలి పైదలి' అన్నట్టే ఈరెండో చరణములో 'నీరిక నీరిక' అనే కవి అని ఉంటాడు. నియమభంగము మన కవికి పనికిరాదు.

అలంకారము :— యమకము.

కోమలి యీగతి న్మది తగుల్వడఁ బల్కిన, నవ్వి, “నిర్జర
గ్రామణి సూను మీ రెచటఁ గంటిరో యంటివి ; కన్న మాత్రమే
యేమని చెప్పవచ్చు, నొక యిండుక భేదములేక యాయనే
మే మయి యున్నవారము సుమీ విక చాంబుజ పత్ర లోచనా, 168

అర్థము :— కోమలి = సుభద్ర, ఈగతి = ఈ ప్రకారముగా, మది = మనస్సు, తగుల్పడ = అర్జునునకు పట్టుపడునట్లు, పల్కిన, నవ్వి, (అర్జునుడీ విధంగా అంటున్నాడు) “విక చాంబుజ పత్ర లోచనా = విక సించిన తామరరేకులవంటి కనులు గల సుభద్రా, నిర్జర గ్రామణి సూను = దేవతల ప్రభువగు దేవేంద్రుని కుమారుడిని, మీరు, ఎచట = కంటిరో = యెక్కడ చూచారో అని, అంటివి = అడిగావు, కన్నమాత్రమే = మాచినంత మాత్రాన, ఏమని చెప్పవచ్చు = నీవడిగిన ప్రశ్నలకు ఏమని చెప్పగలను, ఒక ఇండుక = కొంచెమైనా, భేదములేక, ఆయనే = ఆ అర్జునుడే, మేమయి = నేనయి — అంత భేదము లేకుండా, ఉన్న వారము సుమీ = ఉన్నాముసుమా

తాత్పర్యము :— చూడడమే కాదు, ఆయనే నేను, నేనే అర్జునుడను అన్నంత, అభేదంగా ఉన్నాము, అని, చిన్ననవ్వు నవ్వుతూ అర్జునుడు సుభద్రతో అన్నాడు.

విశేషము :— పై 167వ పద్యములో సుభద్ర కనబరిచిన ఆసక్తికల్ప ఆమె మనస్సు అర్జునుడికి పట్టుబడ్డది—తెలియ వచ్చింది ఆ సంతోషంతోనే నవ్వుకుంటూ ‘చూచినంత మాత్రాన ఏమి విశేషముంటుంది. ఆయనా నేనూ ఏలాంటి భేదమూ లేకుండా కలిసి ఉన్నాము సుమా’, అన్నాడు.

అర్జును డీలాగు చెప్పతూ ఉన్నప్పుడు అనంతాశయముచేత సుభద్ర పెద్దకిన్నులు చేసుకొని చూస్తూ ఉంది. కనుకనే వికచాంబుజ పత్రలోచనా అన్న సంబోధన.

ఒక్కమాట

మొదటి పాదములో ‘మదిఁ దగుల్పడ’ అన్న మాటలకు వేదమువారు ‘మనస్సున నాటు నట్లు’ అని అర్థము చెప్పారు. బులుసువారు ‘మనస్సునందు నాటుకొనునట్లుగా’ అనే అర్థం ఇస్తూ, ప్రేమ కలుగునట్లుగా అని కొంత వివరణ నిచ్చారు వీరి అభిప్రాయము ‘కోమలి ఆ ప్రకారము ఎచ్చట గంటిరో విజయు నిక్కువ’ అని, ‘మనస్సున నాటినట్లు’ పలికినది అని— బులుసువారి ప్రకారము ‘ప్రేమ కలిగినట్లు’ పలికినది అని. ఆ మనస్సు అర్జునుడి మనస్సే కావాలి కదా, అర్జును డిక్కడికి వచ్చిన దగ్గరనుంచి — అంతకు ముందునుంచి గూడా — ప్రేమ కలిగే ఉన్నాడు, ఇప్పుడు కొత్త యేమీ లేదు.

కాబట్టి 'తగుల్పడ' అంటే (ఆమె మనసు) 'పట్టుబడినట్టు' అని మనము చెప్పడము న్యాయము. 'బలిమిని పట్టగా తివురు. ....' అన్న పై 145 వ పద్యములో 'తలంపెరుంగకే కలయగ జూచుటల్ తగవుగాదని యుండు' అని కవి చెప్పాడు, ఆమె మనస్సు తెలుసుకోవాలనే ఇన్నాళ్లా కవిపెట్టుకొని ఉన్నాడు ఇప్పుడీ సందర్భములో ఆ 'మనస్సు' చక్కగా పట్టుపడింది, అందుకే నవ్వాడు, ఇక బయట పడవచ్చుననీ బలిమిని పట్టినా ఇట్టిట్టన దనీ నిశ్చయించుకొని 'ఆయనే మేమయి' ఉన్నామన్నాడు

తగుల్ పడుటకు మన అర్థముందా అంటే, ఉంది చూడండి

చిక్కుపడియె, దొరకె, చేపకె, నగవకె, తవిలె, పట్టుపడియె, తగులుపడియె.
అట్టినన గృహిత మయ్యె నసందగు

—ఆంధ్రకావ్యము

అర్జునుడి ప్రవర్తనలో ఇంకా కీలకమయిన సన్నివేశము ఆ కీలకము ఈ తగుల్పడములోనే కవి ఉంచాడు దానిని మనము గ్రహించక పోవడము కవికి ద్రోహము చేయడమే అవుతుంది

ఈ మది తగుల్ పడడంతో — సుభద్ర మనసు పట్టుపడడంతో, యతీశ్వరత్వం అంత రించిపోయింది. అట్టినత్వం ప్రస్ఫుటమయింది. యతిగా ఉన్నప్పుడు, ఎప్పుడూ, శృంగారరస సంబంధమయిన సంబోధనతో సుభద్రను పిలువలేదు చూడండి - పై 143 లో తరుణీ, 159 లో చలప, కలికి అనే అన్నాడు 'తెమ్మ బంగారు కుండ జలమ్ములనుచు' అన్న పద్యములో సుభద్రకు 'బంగారు కుండతో జలమ్ములు' అన్న భావమే — 'బంగారుకుండ' సంబోధనగా అర్జునుడి మనసులోనే ఉండి పోయింది.

ఈ పద్యములో సుభద్రను 'వికిచాంబుజ వత్రలోచనా' అని సంబోధించి అర్జునుడు తన శృంగార నాయకత్వము ప్రదర్శించాడు. తరువాత 172 వ పద్యములో తామరస దళాక్షీ అని పిలిచాడు.

పారాంతరము :

కోమలి ఈ గతిన్ మదిఁ దగుల్పడఁ బల్కిన . ..

—వేదమువారు.

అలంకారము :— కావ్యలింగ.

“శీర్థములను గ్రుంకి దేవతా సేవలు

చేసికొనుచుఁ బెక్కు వానరములు

కూడి యతఁడు మేము గోకర్ణమున యందు

నుంటి” మనిన, మచ్చెకంటి యలరి,

అర్థము :— తీర్థములను, క్రుంకి = స్నానముచేసి, దేవతాసేవలు చేసికొనుచు, పెక్కు వాసరములు = చాలాదినములు, అతఁడున్ = ఆ యర్జునుడున్ను, మేమున్ = నేనున్ను, కూడి = కలిసి, గోకర్ణమున యందున్ = గోకర్ణక్షేత్రములో, ఉంటిమి, అనినన్ = అనగానే, మచ్చెకంటి = బేడిస చేపవంటి కనులు గల ఆ సుభద్ర, అలరి = ఆనందమును పొంది .

విశేషము :— ఆయనా నేనూ గోకర్ణములో చాలా దినాలు కలిసి ఉన్నాము అని 'యతి' చెప్పగానే, సుభద్రకు మహానందము కలిగి 'అలరింది' ఆమెకు కావలసిన సమాచారానికి దారి కనిపించింది

“ఎక్కడ గోకర్ణంబున ?

నిక్కడి కది యెంతదూర ? మింతకు నతఁడీ

చక్కటికి వచ్చునో లే

కక్కడనే యుండి యవలి కరుగునొ, చెప్పుడా”

170

అర్థము :— గోకర్ణంబు, అనన్ = అనగా ఆ క్షేత్రము ఎక్కడుంది ? ఇక్కడకు, అది, ఎంతదూరము ? ఇంతకున్ = ఇప్పటికి - మీరిక్కడకు వచ్చినప్పటికి, అతఁడు, ఈ చక్కటికి = ఈ చెంతకు (ద్వారక సమీపానికి), వచ్చునో, లేక, అక్కడనే ఉండి, అవలికిన్ = ద్వారకవైపు కాక ఇంకొక వైపు, అరుగునొ = వెళ్తాడో, చెప్పుడా = దయచేసి చెప్పండి - ప్రార్థనార్థము.

విశేషము :— గోకర్ణము నుంచి ఈ యతి ద్వారకకు రావడానికి పట్టిన కాలములో అర్జును డక్కడే ఉంటాడా, లేక మరేవైపునకై నా వెళ్తాడా అని అడగడములో అవసరమయితే ఆ గోకర్ణానికే వెళ్ళి అతడిని చూడవచ్చునేమో అన్న అభిప్రాయము సుభద్రమనసులో ఉండాలి. అందుకే యెక్కడ, ఎంతదూరము అని అడిగిం దనుకోవాలి

అని రాజవదన మాటికి

ననురాగము తేటపడఁగ నాడెడు మాటాల్

విని జేజేరా కొమరుఁడు

వనజేక్షణ కనియె వలపు వడ్డికిఁ బాఱన్,

171

అర్థము :— అని, రాజవదన = చంద్రునివంటి ముఖము గల సుభద్ర, మాటికిన్ = మాటిమాటికీ, అనురాగము = ప్రేమ, తేటపడఁగన్ = అర్జునుడికి స్పష్టమయ్యేటట్లు, అడెడు మాటల్ = చెప్పుతున్నమాటలు, విని, జేజేరా కొమరుఁడు = దేవతలరాజు కొడుకు — అర్జునుడు,

వలపు = తనకున్న మోహము, వడ్డికిన్ పాటక = వృద్ధిపొందుతుండగా - అతిశయిస్తుండగా, వనజ ఈక్షణకు = తామరసాక్షికి (సుభద్రకు) అనియెక = ఇట్లు చెప్పెను.

విశేషము :— 'మాటిమాటికీ అనడమువల్ల, సుభద్ర చెప్పతున్న ప్రతిమాటలోనూ ఆమె మనసులో ఉన్న ప్రేమ బయటపడుతున్న దన్న అభిప్రాయము కవికి ఉందన వలెను. 168 పద్యములో 'తగుల్పడ' లో ఉన్న భావమే ఇది

సుభద్ర ప్రశ్నల నడుగుతున్నకొద్దీ అర్జునుడి మోహము, అనలుకి వడ్డీవలె, వృద్ధిపొందిందని భావము.

“వేమాలు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చిపు
డేమీ యడిగెదవు, మన సొకించుక నీ కా
భూమీశు మీదన్ గలదో ?
తామరస దళాక్షి నాకు దాపక చెప్పమా.

172

అర్థము :— వేమాలు = వేయిమారులు - చాలాసార్లు, గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి = నొక్కినొక్కి, ఇప్పుడు, అడిగెదవు ఏమి = ఎందు కడుగుతున్నావు, తామరసదళాక్షి = పద్మాక్షి, ఆ భూమీశుమీదన్ = ఆ రాజుమీద నీకు, మనసు, ఒకించుక కలదో, నాకు, దాపక = మరుగుపెట్టక, చెప్పమా.

తాత్పర్యము :— తరచి తరచి అడిగినదే పలుమా రడగడంచేత, నీకు ఆ అర్జునునిపై మనసు ఉందని ఊహించవచ్చు; నాకు దాచకుండా చెప్పు అని.

విశేషము :— ఇంతదాకా మేము, మేము అని బహువచనము వాడుతూండిన కవట సన్యాసి, 'వలపు వడ్డికి పాతే సరికి' ఆ యతిత్వమును మరచిపోయి, 'నేను, నేను' అని ఏక వచనమునే వాడడము మనోహరంగా ఉంది.

పారాంతరము :—

“... గ్రుచ్చిగ్రుచ్చిపుడే మీ వడిగదవు. ”

— తిరువళివారు.

ఇప్పుడు, ఏమి, ఈవు (నీవు) అడిగెదవు అని అరము.

“అక్కఱతోడ మంతనమునం దిటు వేడెదు గాన, సంతయున్
నిక్కముగాఁగఁ దెల్పఁ దగు నీ కటులైన, సురేంద్ర సూతి యీ
దిక్కున సున్నువాఁ డనుచుఁ దెల్పినతోడనె మాటలాడకే
యొక్కడఁ బోదువోయని యొంచుక సంతయ మయ్యెడుం జెలి. 173

అర్థము :— చెలి = ప్రియురాలా అని భావము. మంతనమునన్ = ఏకాంతముగా ఉన్న ఇప్పుడు, అక్కఱతోడఁ = మిగుల కోరికతో, ఇటు = ఈ ప్రకారము, వేడెదు = అడుగుతున్నావు, కానఁ, అంతయున్ = అన్ని విషయాలూ, నిక్కముగాఁగన్ = యథార్థముగా (ఉన్నది ఉన్నట్లుగా), నీకు తెల్పఁ తగుఁ = నీకు తెలియజేయడము ఉచితమైన పని. అటులు ఐనఁ = అలాగయినప్పటికీ, సురేంద్రసూతి = శ్రుతిని కొడుకు - అర్జునుడు, ఈ దిక్కునన్ = పలానాచోట, ఉన్నవాడు, అనుచుఁ, తెల్పినతోడనే = నేను చెప్పగానే, మాటలు ఆడకే = నాతో మాటలాడకుండానే, ఎక్కడ పోదువో అని = వెళ్ళిపోతావేమో అని, ఒక ఇంచుక సంతయము అయ్యెడుఁ = కొంచెము సందేహము కలుగుచూ ఉంది.

తాత్పర్యము :— “ఇంత కోరికతో అడుగుతున్నావు కాబట్టి, నీకు విజము చెప్పడం ధర్మము, కాని, అర్జును డీ దిక్కున ఉన్నాడు అని చెప్పిన వెంటనే, నువ్వెక్కడ మాటలాడకుండా లేచి పోతావో అని సందేహం కలుగుతున్నది” అని అర్జునుడన్నాడు.

విశేషము :— అర్జును డీ దిక్కున ఉన్నాడు అనడం పలానాచోట ఉన్నాడనే కాక ఇక్కడే ఉన్నాడు అని గూడ అర్థము వచ్చేలాగా చెప్పి, రోలోని సంతసపడుతున్నాడు.

ఈ సుభద్రా ఘట్టములో అర్జునుడు ఉపయోగించిన సంబోధనలలో మన కవి ఆమోఘమైన చమత్కారము చూపించాడు. మొదట చెలువ, కిలికి, అన్నాడు. ఆమె మనసు పట్టుబడ్డ తరవాత వికచాంబుజ పత్రలోచనా తామరసదళాక్షి అని శృంగార నాయకుడిలాగా అన్నాడు. గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి అడగడంతో మరింత దగ్గరగా పోయి, చెలి అని ప్రేయసిని పిలిచినట్టు అన్నాడు.

“ఆ కవ్వడి యతివేషము

చేకొని యున్నాఁడు నీకుఁ జెంతనె, యెన్నా

శో కలదు వచ్చి; యిఁక నే

నీ కీలక మించుకైన నీ వెఱుగవుగా!

174

అర్థము :— ఆ కవ్వడి = నవ్వసాచి అయిన ఆ అర్జునుడు, యతివేషముఁ. చేకొని = వేసుకొని, నీకుఁజెంతనె = దగ్గరనే, ఉన్నాడు, వచ్చి, ఎన్నాళ్ళో కలదు = చాలా రోజులయినది, ఇఁకనేని = ఇకనైనా - ఇన్నాళ్లుండినా, ఈ కీలకము = ఈరహస్యమును, ఇంచుకైనఁ = కొంచెమైనా, ఈవు = నీవు, ఎఱుగవుగా = తెలుసుకో లేక పోయావుకదా.

తాత్పర్యము :— ఆ అర్జునుడు యతివేషములో నీ దగ్గరనే ఉన్నాడు: వచ్చి చాలా దినా లయినా ఈరహస్యము నీవు తెలుసుకో లేకపోయావే

విశేషము : — కవ్వడి - కవ వడి - రెండుచేతులతోనూ బాణములు వేయువాడు. సవ్యసాచి

“ఇ(క) నేను ఈ కీలకము” అని పదవిభజన చేసి వేదమువారు “నేనే ఈ రహస్యము” అన్న అర్థము సూచించారు

పాఠాంతరము :—

“ఎన్నాళ్ళో కలదు వచ్చి, యింకా ఈ కీలకము.

— కృష్ణమాచారిగారు.

“నీకై తపంబుఁ జేసెద

నీ కైవడి; దాఁప నేల : యే సర్జనుఁడన్,

లో కోత్తర శుభలగ్నం

బో కోమలి నేఁడు; కోర్కు లొడఁగూర్పగదే”

175

అర్థము :— “దాఁపనేల = ఇంకా దాచడ మెందుకు , ఏన్ = నేనే, అర్జునుడన్. నీకై = నీ గురించే, ఈకైవడిన్ = ఈ విధంగా, తపంబు చేసెదన్ = తపస్సు చేస్తున్నాను ; ఓ కోమలీ = ఓ సుభద్రా, నేఁడు = ఈ దినము, లోక ఉత్తర శుభలగ్నంబు = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమయిన సుముహూర్తము, కోర్కులు = మన ఇరువురికిగల కోరికలు—వాంఛలు, ఒడఁగూర్పగదే = చేకూరినట్లు చేయమని కోరుతున్నాను ”

విశేషము :— ఇన్నాళ్లు సుభద్ర అభిప్రాయము వీలాగుంటుందో తెలుసుకోకుండా తొందరపడ కూడదని శాంతించాడు, ఇప్పుడా అభిప్రాయము పట్టుపడ్డది. ఇంకా దావరిక మెందుకని అర్జునుడు బయటపడ్డాడు

పద్యములోని ప్రాసాక్షరాలు 1. 2. పాదాలలో ‘కై’, 3. 4. లలో ‘కో’.

“నీకై తపంబు చేసెద” — కపట సన్యాసిగా ఉండి నేను చేసిన జపమంతా విన్ను గూర్చే సుమా. నీ కోసమే ఈ కష్టమంతా భరిస్తున్నాను అని భావము.

ఎవరిని గురించి తపసు చేస్తామో వారు కోర్కెలను సమకూరుస్తారు : విన్ను గురించి తపస్సు చేశాను కాబట్టి నీవుగూడా కోర్కెలీదేరే లాగా చేయాలని హృదయము.

నా విని యా వినీల కచ నవ్వుమొగం బటు గొంట్ వంచి యెం
 లే వెట నివ్వెట — మునిగి, 'యాతనిఁ దార్థనిఁగా నొకింత ము
 భావమునం పలంచెయును నమ్మక యమ్మకచెల్ల' యూరిచే
 సేప లొనర్చుచుంటి" సని సిగ్గున దిగున లేచి పోవఁగన్ 176

అర్థము :— నాక = అని చెప్పగా, ఆ వినీలకచ = మిక్కిలి నల్లని తలవెండ్రుకలు
 గలది, ఆ సుభద్ర, నవ్వుమొగంబు = సంతోషముతో కూడిన తన ముఖమును, అటు కొంత
 వంచి, ఎంతేన = ఎక్కుదైన, వెట నివ్వెట = భయముతోకూడిన ఆశ్చర్యముతో, మునిగి,
 (ఇట్లు తన మనస్సులో అనుకొన్నది) "ఈతనిక = ఈ యతిని, దార్థనిగా = అర్థమునిగా,
 మున్ = ఇంతకు ముందు, భావమునన్ = చుననులో, ఒకింత = కొంచెము, తలంచెయును =
 అనుకొని కూడా, నమ్మక = నమ్మకము కలగక, అమ్మకచెల్ల = అయ్యో! ఊరికే = నిష్ప్ర
 యోజనముగనే, సేపలు, ఒనర్చుచుంటిని", అని (తలంచి), సిగ్గునక, దిగునక = ఉన్న
 పాటున, లేచి, పోవఁగక = పోవుచుండగా.. ..

తాత్పర్యము .— ఆ మాటలు విని, సుభద్ర, భయముతో కూడిన ఆశ్చర్యముతో,
 "అయ్యో, అర్జునుడని అనుమానించికూడా, ఇన్నాళ్లు వృథాగా సేవచేశానే", అని సిగ్గుతో
 దిగునలేచి పోబోగా.....

విశేషము :— పద్యములో మొదటి రెండు పాదాలూ నావిని-యావిని అనిన్నీ.
 తేవెట-నివ్వెట అనుప్రాసతో ఆరంభించాడు తరువాతి రెండు పాదాలలోను చవరను నమ్మక-
 అమ్మక అనిన్నీ సిగ్గున-దిగున అన్నాడు పద్యరచనలో ఇదొక సౌగం

అర్జునుడు నేనే అర్జునుడనని చెప్పగానే సుభద్రకు సంతోషమూ సిగ్గు భయమూ
 ఆశ్చర్యమూ అన్నీ కలగడం తప్పదు — సంతోషముతో నవ్వింది, సిగ్గుతో తలవంచుకుంది,
 ఎవ రే మనుకుంటారో అని భయము, ఈ సన్నివేశమంతా ఈలాగు ఒక ఆశ్చర్యము

పై 139వ పద్యంలో తా ననుమానించి కూడా నమఁగ ఊరికే సేవచేశానే అన్న సిగ్గుతో
 దిగున లేచి పోబోయింది.

"ఏల వోయెదు నిలునిలు బాల" యనుచుఁ

జిలునగవు నెమ్మొగంబునఁ జెంగలింపఁ,

దమకమున లేచి, మరులేచి, తత్కరాంబు

జం బొడిసి పట్టెఁ జేసాఁచి సవ్యసాచి

అర్థము :— “బాల = ముద్దరాలా, వీలపోయెడు, నిజాని”, అనుచు, చిఱునగవు, నెమ్మొగంబునన్ = అందమయిన ముఖముపై న, వెంగలింప = ప్రకాశింపఁజేసి, తమకము సన్ = తొందరపాటుతో, లేచి, మరులు వీచి = మోహము అతిశయించి యుండుటచేత, తత్ కరాంబుజంబు = ఆ సుభద్రయొక్క పెద్దమువంటి చెలిని, నవ్యసాచి = అర్జునుడు, చే దాచి = చేయించి, ఒడిసిపట్టెన్ = తటాకన పట్టుకొనెను

అర్థము :— బాలా నియతిలు అంటూ సంతోషమూ తొందరపాటూ మోహమూ కలిగి అర్జునుడు లేచి చేయిసాచి ఆసె చేతిని హఠాత్తుగా పట్టుకొన్నాడు

విశేషము :— ఈ పద్యములో ముద్రను ‘బాలా’ అని పేర్కొన్నాడు బాలా అంటే అజ్ఞానురాలా తెలివి లేకుంపదాగా, ముగ్ధా అని అనిపట్టు భావించాలి

ఇక్కడ ఎరిస్థితులన్నీ కలసి అనుహాలంగా ఉన్నప్పుడు సుభద్ర పోవడానికి ప్రయత్నించడము అజ్ఞానమని అభిప్రాయము

అలంకారము :— అనుప్రాసము, పరికరము

పట్టిన మాత్రన దేవకి

పట్టి కరాంబుము లలాట పట్టిక చెమటల్

పట్టె, గగుర్పొడిచెం జను

క, ట్టొక యిసుమంత వీడెఁ గట్టుం గొంగున్

178

అర్థము :— పట్టిన మాత్రన = అర్జునుడు చేయిపట్టినంత మాత్రాన, దేవకిపట్టి = దేవకీదేవి కూతురైన సుభద్రయొక్క, కర అణ్ణము = ఎద్దుమువంటి చేయా, లలాటపట్టిక = పలకవంటి నుదురూ, చెమటల్ పట్టెఁ, చనుకట్టు = కుచప్రదేశము, గగుర్పొడిచెన్ = పులక రించెను, కట్టుకొంగున్ = పోరిముడిగూదా, ఒక ఇసుము అంత = ఒక రవంతమాత్రము, వీడెఁ = నడలెను

విశేషము :— అర్జునుడు చేయి పట్టుకున్నప్పుడు స్పర్శవల్ల సుభద్రకు స్వేదము, రోమాంచము, కంపము అనిన సాత్త్వికోదయ లక్షణాలు కనబడ్డాయి.

అలంకారము :— అనుప్రాస.

మరుఁ డవుడు బేసితూపులు

ధరియించియు నేమిచెప్పఁ : దరుణి న్నరునిన్

సరికోలలఁ బడనేనె

గొరువంక రొదల్ చెలంగఁ గొన్నన వింటున్.

178

అర్థము .— అప్పుడు, మరుడు = మడినుడు, బేసిరూపులు = చేసినంఖ్యయైన బదు బాణములు, ధరియించి ఉన్నప్పటికీ, గోరువంకరొడల్ = గోరువంక పక్షుల ధ్వనులు, చెలంగణ = వినవచ్చేలాగ, క్రొన్నన వింటణ = క్రొత్త పూమొగ్గలతో నిర్మించిన వింటితో, తరుణిణ = యౌవనవత్తియైన సుభద్రను, సరునిణ = అర్జునుని, సరికోలలణ = ఇద్దరినీ సమానముగా బాణములతో (సరిసంఖ్య యగు బాణములతో అని రెండో అర్థము), పడన్ ఏసెణ = కొట్టెను ఏమి చెప్పణ = ఎంత ఆశ్చర్యము !

విశేషము .— అల్లెత్రాటిని ఆకర్షాంతంగా లాగి బాణము విడిచిపెట్టినప్పుడు, ధనుష్షంకారమూ, బాణవేగమువల్ల కలిగిన (తారాజువ్వల వంటి) ధ్వనీ కలిసి గోరువంకల ఘనమలలాగా వినిపించాయి

బేసిరూపులు _ ధరించికూడా _ సరికోలల వేయడము విరోధంగా ఉంది కాబట్టి ఆశ్చర్యము. సరికోలలు అంటే ఇద్దరినీ సమానముగా బాణాలతో కొట్టాడన్న అర్థంతో ఆ విరోధం పోతుంది.

సరికోలలు వేశాడు కాబట్టి ఇద్దరికీ అనురాగము ఒక్కలాగే ఎక్కువయిందని భావము

అలంకారము :— విరోధాభాసము, అనుప్రాసము

ఆ రీతిం జేపట్టి వ

రారోహన్ వేది మీదికై రాఁ దిగువణ

దూరము వెన నరుగక యొ

య్యారముగా నమ్రవదనయై యుండంగన్.

180

అర్థము :— ఆరీతిన్, చేపట్టి = చేయిపట్టుకొని, వరారోహణ = అందమయిన పిరుదులు కల ఆ సుభద్రను, వేదిమీదికై = తానింతవరకు కూర్చున్న అరుగుపైకి, రాణ తిగువన్ = వచ్చునట్లు లాగగా, వెనన్ = త్వరగా, దూరము, అరుగక = పోకుండా, ఒయ్యారముగా = విలాసముతో, నమ్రవదనయై = వంచిన ముఖము కలదయి, ఉండంగన్ = ఉండగా

విశేషము :— చేయిపట్టి లాగినప్పుడు, సుభద్ర అవ్వలి మొగమై తిరిగి ఉండడము సహజమే అటువంటిప్పుడు అర్జునునకు విలాసముగా కనిపించినది. కటిప్రదేశము కదా, అందుకే వరారోహ అన్నాడు కవి

వెనన్ దూరమరుగక అంటే నెమ్మదిగా రెండడుగులు వేసి అన్న భావము. దీనినిపట్టి సుభద్ర రానూలేదు, రాకపోనూ లేదు, అనుకోవచ్చును.

అలంకారము :— స్వభావోక్తి.

అర్జునుడు సుభద్రను వేడుట

“ఏ మును చూచి యెఱుంగ నిను,
నీ మును ననుఁ జూచి యెఱుంగ పీవును, నిపు డీ
ప్రేమలు వినుకలినే పై
పై మన కిర్వురకుఁ బర్యె, బర్యేందు ముఖి.

181

ఆ విధంగా ఉన్నప్పుడు అర్జునుడు ఈలా గన్నాడు.

అర్థము :— పర్య ఇందు ముఖీ = నిండు చందురుని వంటి ముఖము కలదానా. ఏన్ = నేను, మును = ఇంతకుముందు, నిను = నిన్ను, చూచి యెఱుంగ = చూడలేదు, ఈవున్ = నీవు గూడా, ఈమును = ఇంతకు పూర్వము, ననున్, చూచి యెఱుంగవు = చూచిన దానవు కావు, ఇప్పుడు, ఈప్రేమలు, వినుకలినే = వినుటవల్లనే, మనకు, ఇర్వురకు, పైపైన్ = అతిశయించుచు, పర్యెన్ = పెరిగినవి

తాత్పర్యము :— సుందరీ, ఇంతకు పూర్వం నేను నిన్ను గాని, నీవు నన్ను గాని చూచి ఎరుగము కేవలము ఒకరిని గూర్చి ఒకరము వినడమువల్లే మన ప్రేమ ఇంత అతిశయించింది కదా.

అలంకారము :— అనుప్రాసము

“శారీక హారి కంకణము సద్దన కంటుట గాదు కేలు, మం
జీర ఝళంఝళ ధ్వనికిఁ జేరుటగాదు పదంబు లంచ, వా
గ్ధోరణి మాధురీ మహిమకుఁ శుక మానుట గాదు చెక్కు ; లో
సారసనేత్ర, నాకొఱకు సారెప వేడెడు జాడ లన్నియున్” 182

అర్థము :— ఓ సారసనేత్ర = తామరలవంటి కన్నులుకల ఓ సుభద్రా, శారిక = ఆ గోరింక, కేలు = (నీ) చేతిని, అంటుట = పట్టుకొనడము, హారికంకణము = మనోహరమైన నీ కంకణములయొక్క, సద్దనకు = ధ్వని (వినడం) కోసము (అని నీవనుకుంటున్నావేమో), కాదు = అందుకోసము కాదు; అంచ = ఆ హంస, పదంబులన్ = నీ పాదాలను, చేరుట = నమిపించడము, మంజీర = నీ కాలి అందెలయొక్క, ఝళంఝళ ధ్వనికి = ఝళంఝళ అనే శబ్దము (వినడము) కోసము (అని అనుకుంటున్నావేమో), కాదు, శుకము = ఆ చిలుక, చెక్కులన్ = నీ బుగ్గలను, అనుట = తాకుతుండడము, వాగ్ధోరణి = మాటల తీరులోని, మాధురీ మహిమకుఁ = తీయదనముయొక్క అతిశయము (చూడడము) కోసము (అని అను

కుంటున్నావేమో). కాదు; అన్నియు = ఈ శారీకా హంసా చిలుకా మూడున్ను, నాకొకకు = నన్ను గురించి - నన్ను కరుచించమని, సారెకు = మరల మరల, వేడెడు = ప్రార్థిస్తున్న, బాడలు = విధములే (కాని, మరేమీ కాదు)

తాత్పర్యము :— ఆ గోరింక నీ చేయిపట్టడము ని కంకణాల చప్పుడు వినాలని కాదు, ఆ హంస నీ పాదాల నాశ్రయించడము నీ అందెల ధ్వనులు నాశించికాదు, ఈ చిలుక నీ బుగ్గలు తాకుతూ ఉండడము నీ మాటల తీయదనము కోసము కాదు, ఇవన్నీ నీవు నన్ను అనుగ్రహించవలసిందని ప్రార్థిస్తున్నాయి సుమా

విశేషము :— పై 157వ 'కంగుల్ దీర్చిన పై రిసీ అవిక... . ' అన్న పద్యములో చిలుక సుభద్ర ముంజేతిపై నుండి, హంస పాదాలు తొక్కుతూ ఉంది. ఆ చిలుకే (చేదోడు వాదోడు) బుగ్గలు తాకుతూ ఉంది చిలుక గోరింక అన్న మాటలు సమానార్థములోనే (లింగ భేదము పాటించకుండా) కవులు వాడడం కద్దు ఆ పక్షలే కాని వేరే ఇంకొక పక్షి వచ్చినట్లు భావించరాదు ఈ రెండు పక్షులూ చేస్తూన్న పనులు మనకు తెలుసును.

ఒకరిని ప్రార్థించినప్పుడు కొందరు చేతులు పట్టుకుంటారు, కొందరు కాళ్ళపై బడతారు, కొందరు బుగ్గలు పట్టుకొని బతిమిలాడతారు. ఇవి ప్రార్థించే విధాలు

ఈ పద్యములో చిలుక చేయి పట్టుకుంది, హంస కాలు పట్టుకుంది, చిలుక బుగ్గ తాకుతుంది, ఆ పద్ధతులే ఈ పక్షి లవలంబించాయని చమత్కారము.

అలంకారము :— అపహ్నుతి

“చిలుకల కొలికిది నాతో

పలుకంగాఁ గొంత సిగ్గు పడియెడు , ముంజే

చిలుకా, నీతో నైనను

బలుకంగా రాదె ! పలుకు బంగా రఁటవే ?

183

ముంజేతి చిలుక చేదోడూ వాదోడూ కాబట్టి ఆ చిలుక సాయం తీసుకుంటున్నాడు అర్థమగును.

అర్థము :— చిలుకల కొలికి ఇది = ఈ చిన్నారి చిలుక వంటి సుభద్ర, నాతోన్. పలుకంగా = మాటలాడడానికి, కొంతసిగ్గు పడియెడు = కొంచెము సిగ్గు పడుతూ ఉంది, ముంజే చిలుకా = ముంజేతిపై నున్న చిలుకా, నీతోనైనను, పలుకంగా రాదె = పలుకగూడదా? పలుకు = మాటే, బంగారు అటవే = బంగారమా ? అంత అపురూపమయిందా ?

తాత్పర్యము :— నాతో చెప్పడానికి సుభద్రకు సిగ్గయితే ముద్దుచిలుకా, నీతోనైనా చెప్పరాదా ! మాటే అంత అపురూపము కావాళా ?

విశేషము .— పలుకు బంగారమా బంగారము లాగా భద్రబరచ వలసిందా అని

“నేను పెవడను కాబట్టి సిగ్గు, కాని, నీవు చిలుకవు, ఆమె చిలుకలకొలికి, ఆ సంబంధము చూచయినా నీతో చెప్పరాదా” అని భావము

అలంకారము :— లోకోక్తి, పరికరము

“రతికిన్, భారతికిన్ వినోద కథలం వ్రాగల్పముం జూపి, తత్పతులం గూరిచి, మాట వానిఁ గను పెద్దల్ గారె మీ వార; లాచతురత్వం బిటఁ గొంత కానఁబడ నీ చంద్రాననగూర్చి, నన్ బ్రతికింపం గదె ముద్దుఁ గీరమ : సుధా బంధూ భవ ద్గీరమా : 184

అర్థము :— సుధా ..రమా—సుధా = అమృతమునకు, బంధూభవత్ = చుట్టము అవుతున్న (అంత మధురంగా ఉన్న) గీః = మాటలయొక్క, రమా = సంపదగల, ముద్దు కీరమా = ముద్దులొలుకుతున్న చిలుకా, మీ వారలు = మీ వంశములోని వారు, రతికిఁ = రతీదేవికి, భారతికిఁ = సరస్వతీదేవికి, వినోద కథలఁ = వేడుక కలిగించే కథలతో, సాగల్పముఁ = నేర్పును, చూపి, తత్పతులఁ = వారి భర్తలను, - మన్మథ బ్రహ్మదేవులను, కూరిచి = కలిపి, మాటవానిఁ = పొగడ్తను (మాట నేర్పరి తనమును), కను = పొందినట్టి, పెద్దల్ గారె = పెద్దలే కదా, ఆ చతురత్వము = ఆ నేర్పరితనమును, ఇటఁ = మా విషయములో, కొంత, కానఁబడఁ = కనబరిచి, ఈ చంద్రాననఁ = ఈ చంద్రముఖిని, కూర్చి = నాతో కలిపి, నన్ బ్రతికింపంగదె = నన్ను బ్రతికించుమీ.

తాత్పర్యము :— ఓ ముద్దుల చిలుకా, రతీ సరస్వతులు ప్రణయ కలహములందు భర్తలతో మాట్లాడక ఆలిగినపుడు మీ వంశమువారు వినోదకరమైన కథలను నేర్పుతో చెప్పి, వారు తిరిగి భర్తలతో కలిసేటట్లు చేసి ఆ మన్మథ బ్రహ్మదేవుల పొగడ్తలు సంపాదించారు ఆ మాట నేర్పునే మా విషయములో కొంత కనబరచి ఈ సుభద్రను నాతో కలిపి నన్ను బ్రతికించుమా అని చిలుకను ఆర్చునుడు కోరాడు

విశేషము :— సుధా బంధూ భవత్గీరమ అమృతముతో సమానమయిన మాటలు కలది. కాబట్టి ఈ చిలుకను నీ మాటల అమృతముతో నన్ను బ్రతికించు అని కోరాడు. లేకుంటే నేను బ్రతుకను అని సూచన.

పింగలి సూరన్న కళాపూర్ణోదయములోనూ, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములోనూ రతీ సరస్వతుల దగ్గర చిలుకల ప్రశంసలున్నాయి.

భారతీదేవి ముంజేతి పలుకు చిలుక
సమద గిజయాన ప్లహ్లాహరి మాకు.

—శృంగార పదము

అంతారము — పరికరము, యమకము.

“చంపకగంధి మోవి సరసంబగు బింబ మటంచు వట్టి తే
లింపు పెలుంగుతోఁ దమి దలిర్పఁగఁ బల్కినఁ చెక్కు గీఁటి ని
న్నింపున ముద్దుపెట్టుకొని యెన్నఁడు మన్ననసేయ నున్నదో ?
పెంపుడుఁ జిల్క, నిన్ను దనిపింతు జుమి చెలి నన్ను నేలినన్,” 185

అర్థము — చంపకగంధి = సంపెంగవూల తావిగల సుభద్ర యొక్క, మోవి =
అధరము, సరసంబు అగు = రసముతో కూడి యున్న, బింబము = దొండపండు, అటంచు =
అని, వట్టితేలింపు ఎలుంగుతో = మిక్కిలి దీనమైన కింకరస్వరంతో, తమి = చుక్కువ,
తలిర్పఁగన్ = చిగిరించినట్లు, పల్కినన్ = నీవు అడుగుతుండి నప్పుడు, చెక్కు = గీఁటి =
నీ చెక్కిలినొక్కి (ముద్దుచేతా కనికరముచేతా), నిన్ను, ఇంపునన్ = ఇంపుగా, ముద్దు
పెట్టుకొని, ఎన్నడు మన్నన చేయఁ ఉన్నదో = ఎప్పుడు నిన్ను గౌరవించగలనో కదా,
పెంపుడు చిల్క, చెలి, నన్ను, ఏలినన్ = పాలించినయెడల, నిన్ను, తనిపింతు = నుమి =
సంతృప్తి పరుస్తాను నుమి - నీకు కావలసినన్ని ముద్దులు (దొండపండ్లు) పెట్టిస్తానునుమా

విశేషము :— అర్థమిటు చిలుక సాయముకోరి లంచమిస్తానని మంచి చేసుకుం
టున్నాడు.

సుభద్ర తనకు ప్రసన్నమయినట్లైతే, చిలుక కోరినవన్నీ ఇస్తానని వాగ్దానము చేస్తున్నాడు

పాఠాంతరము :—

1. “ బింబ మటంచు వట్టి తేలింపు ”

— తిరుపతివాచా, కృష్ణమాచారిగారు

2. “నిన్ను మరపింతు జుమి చెలి నన్ను నేలినన్”

— కృష్ణమాచారిగారు.

చెలి నిన్ను మరచిపోయినట్లు చేస్తానని అర్థము సాయం కోరేవాడు ఈలా అనకూడదు
కదా.

అని కేశిశుకముఁ బలికిన
మన మలరం గలికి పలికె మాటల తియ్యర
దన మింతం తనఁ గూడని
తన యధర సుధా సమగ్రతం దెలువంగన్,

186

అర్థము :— అని = ఈ ప్రకారము అర్థమగుదు. కేశిశుకమున్ = పెంపుడు చిల్కను గూర్చి. ఎలికినన్ = అనగా, మనము = (సుభద్ర) తనమనస్సు. అలరంగన్ = వికాసముపొంది నందువల్ల, మాటల, తియ్యందనము. ఇంత అంత అనగూడని = పరిమితి చెప్పలేనంత అధిక ముగా, తన, అధర సుధా సమగ్రతన్ = మోవియందలి అమృతము యొక్క నిండుతనాన్ని తెలుపునట్లు, కలికి = ముద్దుగుమ్మ. పలికెన్. .

తాత్పర్యము — చిలుకతో చెప్పినమాటలకు సంతోషించి సుభద్ర తన మాటల మాధుర్యము తేటపడినట్లు ఇలాగు పల్కినది

విశేషము :— పెదవులనుండి వస్తున్న మాటల తీయదనాన్ని బట్టి ఆ పెదవులలో ఎంత అమృతము నిండి ఉన్నదో తేటపడుతుందని భావము

అలంకారము :— ఉత్పేక్ష. అనుప్రాసము

“మేరలా యివి మీయంత వారలకును ,
బెద్ద లున్నారెఱిగి వారె పెండ్లిసేయఁ
గలరు, వేగిరపా టింత వల దటంచు
విన్నపము సేయరాదె యో చిన్ని చిలుక.”

187

సుభద్ర గూడా చిలుకను మధ్య నుంచుకొనే తన అభిప్రాయాన్ని తెలుపుతూ ఉంది.

అర్థము :— “మీ యంత వారలకును = మీ వంటి సుప్రసిద్ధులకు, ఇవి మేరలా = మర్యాదలగునా : పెద్దలు ఉన్నారు. ఎఱిగి = సంగతి తెలుసుకొని, వారే పెండ్లి సేయగలరు, ఇంత, వేగిరపాటు = తొందరపడడము, వలదు = వద్దు, కూడదు, అటంచు = అని, ఓ చిన్ని చిలుకా, విన్నపమున్ చేయరాదే = మనవి చేయకూడదా”

విశేషము :— పై 172వ పద్యములో, వేమారు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చివుడేమీ యడిగెదవు... అని అర్జును డనినది మొదలు ఇప్పటివరకు ఆమె ఒక్కమాటగూడా అనలేదు. మౌనం అర్థాంగీకారముగా అర్జునుడు గ్రహించాడు. ఇప్పుడు ఆ మౌనం మాని చిలుకతో మాటలాడింది.

పెద్దలున్నారు, ఈ సంగతి తెలిసి వారే — మనము ఏమీ శ్రమపడకుండానే — పెండ్లి చేస్తారు. ఇంతలో వేరపాటు ఇంతవలదు అనడముతో సుభద్ర పెండ్లికి తన సుముఖత ప్రకటించింది అంతేకాక, తన ఉచితజ్ఞత — పెద్దలయందు గౌరవము, అర్హునియందు అనురాగము వ్యక్తమవుతున్నాయి

పారాంతరము :—

“పెద్దలున్నారు వారెగ్గి పెండ్లి సేయగలరు”

— వేదంవారు

పై 188 వ పద్యములో చెప్పిన ఇంతింతనరారి తీయందనము ‘వారెగ్గి’ అన్నప్పుడు కనబడదు, అంతే కాకుండ ‘ఎరిగి వారే’ పెళ్ళిచేస్తా రనడము తన విశ్వాసాన్ని తెలుపుతుంది, తరువాతి పద్యములో సూచించిన ‘ఉచితరీతి, రసికముద్ర’ కానవస్తాయి

అని యుచిత రీతి వెలయఁగ నాడు నాతి

రసిక ముద్రకు మిగుల మానసము గరఁగఁ,

చై పయిం ప్రేమ యగ్గిలందై పెరుగఁగ,

న వ్యధాటి నొడంబడ ననుఁ గిరీటి,

188

అర్థము :— అని = పై చెప్పినట్లు, ఉచితరీతి వెలయఁగన్ = ఉత్తమశ్రీలకు యోగ్యమైన విధము స్పష్టమయ్యేలాగా, ఆడు = పలుకుతున్న, నాతి = సుభద్రయొక్క, రసిక ముద్రకు = సరిస లక్షణమునకు, మిగులన్ = మునుపటికన్నా అధికంగా, మానసము కరఁగన్ = మనస్సు అనురాగమును పొందగా, చై పయిం = అత్యంతముగా, ప్రేమ, అగ్గ లందై = అతిశయమై, పెరుఁగఁగన్ = అభివృద్ధిని పొందుతుండగా, కిరీటి = అర్జునుడు, అవ్యధాటి = ఆ సుభద్రను, ఒడంబడ = ఒప్పుకొనునట్లు చేయుటకు, అనున్ = ఈక్రింది విధముగా చెప్పును,...

విశేషము :— పైవి చెప్పిన సుభద్ర పలుకులలోని బొచితి, రసికతా అర్థునుడు గ్రహించాడు, అందువల్ల అతని ప్రేమ మరింత అధికమయింది, ఆమెను ఒప్పించడానికి అర్జునుడు ఈ క్రింది విధంగా అన్నాడు

పారాంతరము :—

“నవ్యధాటి నొడంబడుమనుచు గ్రిడి”

— తిరుపతివారు.

అలంకారము :— అంత్యానుప్రాసము.

“మీ వా రెఱుగుట యెన్నఁడు ?

కావించుట యెన్నఁ డింకఁ గల్యాణంబు ?

నీ వేల జంపు నడపెదు ?

రావే మారాడ కిందు రాకేందు ముఖి :

189

అర్థము :— మీవారు, ఎఱుగుట, ఎన్నఁడు ? ఇంక ఎన్నఁడు = ఇంకెప్పుడు, కల్యాణంబున్, కావించుట = చేయుట, నీవు, ఏల, జంపు = ఆలస్యము, నడపెదు = చేసెదవు ? రాక ఇందుముఖి = పూర్ణిమా చంద్రుని వంటి ముఖము కలదానా, ఇందు = ఇక్కడకు - ఈ వేదికపైకి, మారాడక = అడ్డుపెప్పక, రావే

విశేషము :— మీ వారెరుగుట ఎప్పుడు, ఇంకెప్పుడు పెల్లి చేస్తారు ? అనడములో ‘అదంతా కొంత కాలం పడుతుంది’ అని, నువ్వెందుకు ఆలస్యము చేయడము.

ఈ పద్యంలో అర్జునుని ఆతురతా ‘నువ్వే కావాలని ఆలస్యం చేస్తున్నా’ వని సుభద్రపై నిండా వ్యక్తమౌతున్నాయి, అలాగైనా ఆమె త్వరపడుతుందేమో అని.

“నన్ను గాంధర్వంబునను బెండ్లి యాడఁజే

నీ గేల పడియెదే చిగురుఁబ్రోజి

రతిఁ దేల్చి మదన సామ్రాజ్య మేలింపవే

తల యేల వంచెదే జలజగంధి ,

చెలులు వచ్చెదరు నా తలఁపు లీడేర్పవే

తడ వేల చేసెదే ధవళనయన ?

మది నిచ్చగించి నా మనవి యాలింపవే

కడ కేల పోయెదే కంబుకంఠి ?

మనసు దాఁచంగ నేటికే యనుపమాంగి ,

చలము సాధింప నేటికే చంద్రవదన ?

మాటు మాటాడ వేటికే మధురవాణి ?

చింత సేయంగ నేటికే దంతిగమన ?

190

అర్థము :— ౧ గాంధర్వము = అష్టవిధ వివాహాలలో ఒక విధము, క్షత్రియులకు గాంధర్వ, రాక్షసములే అత్యుత్తమము లని భారతము

గాంధర్వ విధిని, సన్ను, పెండ్లియాడవే, చిగురు(దోణి = చిగురువంటి సురుమార
మైన శరీరము కలదానా, సిగ్గు ఏల పడియెదే :

౨. రతికా = క్రీడయందు, తేల్చి = ఆనందించుచేసి, మదన సామ్రాజ్యము = మన్మ
ఘనియొక్క రాజ్యమును, వీలింపవే = పాలించునట్లు చేయుమా, జలజగంధి = పద్మమువంటి
పరిమళముగలదానా, తల ఏల వంచెదే :

౩. తలఁజెలు = నా ఊహలు, ఈదేర్పవే = సఫలము చేయవే, చెలులు, వచ్చెదరు
(ఆలస్యము చేయకు అని). ధవళనయన = తెల్లని కన్నులుగలదానా, తడవు ఏల చేసెదే :

౪. మదికా = మనస్సునందు, ఇచ్చగించి = అంగీకరించి, నా మనవి = నా ప్రార్థనను,
ఆలింపవే = వినుమా, కింబుకరి = శంఖమువంటి కంఠము కలదానా, కడికు = దూరముగా,
ఏల పోయెదే :

అనుపమ అంగి = సాటిలేని శరీరసౌందర్యము కలదానా, మనసును = కోరికను,
దాపంగన్ = దాచడము, ఏటికే ? చంద్రవదన = చంద్రునివంటి ముఖము కలదానా, చలము
సాధింపనేటికే = పట్టుదల కొనసాగింబుట ఎందుకు ? మధురవాణి = తియ్యని మాటలు కలదానా,
మాణుమాటాడవు = బదులై నా చెప్పవు, ఏటికే ? దంతిగమన = ఏనుగు నడకవంటి నడక
కలదానా, చింతసేయంగకా = ఈ ఆలోచించడమంతా, ఏటికే = దేనికోసము ?

విశేషము :— సీస పెట్టె చరణాల మొదటి భాగములో అర్జునుడి ప్రార్థనా,
రెండో భాగములో ఆ మాటలవిన్న తరువాత సుభద్ర ఏమి చేసిందో ఆ వివరణా కవి నేర్పుతో
జోడించాడు గాంధర్వమున పెండ్లియాడవే అన్నప్పుడు ఆమె సిగ్గుపడ్డది, రతిని తేల్చుమన్న
ప్పుడు తల వంచింది... అని గ్రహించాలి ఇది నాటక రచనా పద్ధతి

అర్జునుడు పై 177 వ పద్యములో ఎట్టుకున్న సుభద్రచేతిని ఇంకా విడిచి పెట్టలేదన్న
మాట మరవకూడదు

“గబ్బిమరుఁ డానవెట్టుక

గొబ్బునఁ బైఁబడును; నీవుఁ గూడని వార్తల్

సుబ్బినఁ గార్యంబెక్కడఁ

దబ్బిబోవ్వి కా, కపూర్వ తనువిబోవ్వికా.

191

అర్థము :— అపూర్వ తను విబోవ్వికా = అపూర్వమైన శరీరవిలాసము కలదానా,
గబ్బిమరుండు = గర్వించియున్న మన్మథుడు, ఆనవెట్టుక = ప్రతిజ్ఞ చేసి, పూనికతో, గొబ్బునకా
= మిక్కిలివేగంతో, పయికా పడును, నీవు, కూడని వార్తల్ = సరిగాని మాటలు (అంగీ

కాఠము తెలుపని మాటలు), సుబ్బినకా = పలికినయెడల, తబ్బిబ్బో కాక = ఎచ్చు తగ్గులు కాకుండా, కార్యంబు = మన యిష్టార్థము, ఏకదకా = ఎట్లు చేకూరును

విశేషము — నీవు అన్ని మాటలు చెప్పినా ఫలితంలేదు, మన్మథుడు పూనికతో ఎప్పుడైనా పై బడగలడు అని అర్థమిది భావము

శృంగార చేష్టలలో బిబ్బోకము ఒకటి. “వరుని కథయం దనాదర మరయగ బిబ్బోక మయ్యె”, ఇక్కడ కూడా అనురాగము కలిగి ఉండీ, అనాదరణము చూపు సందర్భములో ఈ సంబోధన ఉచితంగా ఉంది.

పారాంతరము :—

1 “గబ్బిమరు డొఱపెరుగక ”

2. “గబ్బిమరు డొరపెరుగక. ”

— వేదంబారు

రెంటికీ తొందరపాటుతో అని అర్థము.

3 గబ్బిమరుఁ డానవెట్టిన -

— తిరువత్తివారు

4 తబ్బిబ్బోకా యపూర్వ తను బిబ్బోకా

— తిరువత్తివారు

దీని అర్థము ఎక్కడ తారుమారో కాదా : అని

అలంకారము :— అంత్యానుప్రాసము

“మీఁదకా వియోగ సాగర

మీఁదకా కలవా ? అతాంగి యేమెఱుంగ; వయో .

‘యీఁదా’ డన్నను మదనుఁడు

‘కోఁదా’ డను వాఁడు; బిగువు కొనసాగు నొకో.

192

అర్థము :— మీఁదకా = ఇకమీదట, వియోగసాగరము = ఎడతాటు అన్న సముద్రమును, ఈఁదకా కలవా = (ఒడ్డుచేరే వరకు) ఈదగలవా, అతాంగి = తీగవంటి శరీరముకలదానా ? అయో = అయ్యో : ఏమి ఎఱుంగవు = వట్టి అమాయకురాలవు, (నీవు) యీఁదాడు = ఒకరకము తాటిచెట్టు, అన్నను = అనినీవంటే, మదనుఁడు = మన్మథుడు, కోఁదాడు = కాదు కా దిది మరొక రకమైన కోదాదన్న తాటిచెట్టు, అనువాడు = అని అనేవాడు, అనగా, నీవొక

ఁటచే వాడు మరొక ఁటాడు, నీవనుకున్న విధంగానే తలచేవాడుకాదు - ఎప్పుడూ అడ్డుతగ్గలే వాడే, బిగువు = నీ బింకమూ, పట్టుదలా, కొనసాగునొకో = కొనసాగుతుం దనుకుంటున్నావా ? (సాగదు సుమా అని హెచ్చరిక)

విశేషము :— నా కోరిక కాదని నీవు అంతఃపురానికి పోతే తీరిపోతుందని అనుకుం టున్నావు గాబోలు పిచ్చిదానా నీకు తెలియదు విరహ సముద్రం నిన్ను ముంచేస్తుంది. దాని నీదలేవు సుమా

ఈదాడంటే కోదాడంటాడు - ఇదిఒక లోకోక్తి ఎప్పుడూ ప్రతికూలంగా ప్రవర్తించే వాడిని గురించి దీనిని ఉపయోగిస్తారు నీవు తొందరపడరాదని అనుకున్నా, మన్మథుడు నిన్ను అలాగుండనీయడు, తొందర పెడతాడు

ఈదాడు, కోదాడు అన్నవి రెండురకాల (తాడులు) తాటిచెట్లు కొందరు ఈదాడు కోదాడు అన్నవి రెండుగ్రామాలని అంటారు

వియోగసాగరము ఈదలేవు అని చెప్పుచూ ఆమెను 'లతాంగి' అనడము అందముగా ఉంది.

అలంకారము :— లోకోక్తి, యమకము.

“ఏలే యాలేఖ్యాకృతి ,

యేలే ప్రాలేయకర ముఖీ చూడ వయో .

యేలే శైలేయ స్తని .

యేలే బాలేందు నిటల ! యేలాతి నరతే ?

193

అర్థము .— ఆలేఖ్యాకృతి = చిత్తరువులోని ఈ ఆకారము (మాటలాడకుండా ఉండడము), ఏలే = ఎందుకు వహించావు ? ప్రాలేయకర ముఖీ = చంద్రవదనా, చూడవు, అయో = అయ్యో, నావైపు చూడనైనా చూడవు, ఏలే = ఎందువల్ల ? శైలేయ స్తని = పర్వత ముల పోలిన స్తనములు కలదానా, ఏలే = ఎందుకో చెప్పరాదా ? బాలేందునిటల = బాలచంద్రుని వంటి నుదురు కలదానా, ఏలే = నన్ను పాలించవే, ఏన = నేను, లాతి నరతే = పరాయి వాడనా ? (నీ మేన బావనే కదా అని)

తాత్పర్యము :— చిత్తరువులాగా మాటలాడవేమి, నావైపు చూడనైనా చూడ వెందుచేత, ఎందుకో చెప్పరాదా ? నేను పైవాడనుకాను, నీ మేనబావనేకదా, నన్ను ఏలుకో అని భావము.

విశేషము :— కవి శబ్దాలంకార వ్యామోహములో వ్రాసిన పద్యము. ఇటువంటి సందర్భములో వీల అన్నది రెండు మూడుసార్లు ఉపయోగించడము వ్యవహారములో ఉండి.

వేదమువారు “ఏలే యాలేఖ్యాకృతియే = చిత్తరుప్రతిమ యొక్క ఆకారమే ఏలే...” అనీ, లే - రేవే, ప్రాలేయకరముఖీ అనీ కొంత చమత్కారము చూపించారు.

అలంకారము : అనుప్రాస

“ఆ హార మింపొ కుచాగ్ర మానక యున్న
నాహార మింపుగాఁ దబ్బవదన ;
చెఱకు పా లొదవు వాతెఱ యీనిచోఁ గంతు
చెఱకు పా లొదునే చిగురుఁబోడి ;
కళలు దేతెడు నెమ్మొగంబు ముద్దిడ కున్నఁ
గళలు దేఱవు సుమీ కంబుకంఠి ;
వలతేని దురమున నలరింప కున్న న
వ్వల రే నిదుర రాదు కలువకంటి ;
నేఁడు కాదు గదే ప్రేమ నీకు నాకు,
నాటి యున్నది మదిఁ జిన్న నాఁటి నుండి,
యిటుల నేకాంత సమయ మెన్నఁటికి దొరకు ?
నేల తప్పించు కొనియెదవే లతాంగి”

194

అర్థము :— ౧ అబ్జవదన = పద్యమువంటి ముఖము కలదానా, ఆ హారము (ల చేత) ఇంపు ట = మనోహరమయిన, కుచాగ్రము = చమమొనలను, అనకఉన్నా = పట్టి కుండిన యెడల, ఆహారము = భోజనము, ఇంపుకాదు = నయించదు,

౨ చిగురుఁబోడి = చిగురువంటి మేను కలదానా, చెఱకుపాలు = చెఱకు పానకము వంటి రసము, ఒదవు = కలిగిఉన్న, వాతెఱ = అధరమును, ఈనిచోన్ = వీవీయకున్న యెడల, కంతు = మన్మథునియొక్క, చెఱకు = ధనస్సు అయిన చెఱకుయొక్క, పాలుబొదును = బారిని పడుదును (చెఱకు = నిర్బంధమునకు అని గూడా);

౩- కంబుకంఠి = శంఖమువంటి కంఠము కలదానా, కళలు = లావణ్యము, తేతెడు = ప్రకటించుచున్న, నెమ్మొగంబు = అందమగు మొగము, ముద్దు ఇడక ఉన్నా, కళలు = జీవ కళలు, తేఱవు సుమీ = తేరుకొనవు సుమా;

క కలువకంటి = కలువలవంటి కనులు కలదానా, వలలేని = మన్నధుని, దురము నన్ = యుద్ధమునందు (సంభోగమునందు). అలరింపకున్నా = నన్ను తృప్తిపరచని యెడల, అవ్వలకా = తరువాత, రే = రాత్రులందు, నిదురరాదు,

నీకు, నాకు. ప్రేమ, నేడు గాదు గదే, చిన్న నాటినుండి, మదికా = మన మనసు లలో, నాటియున్నది = నాటుకొని ఉన్నది, ఇటులకా, ఏకాంత సమయము, ఎన్నటికి, దొరకుకా, లతాంగి = లతవంటి శరీరము కలదానా, ఏల తప్పించుకొనియెడవే = తప్పించు కొనుటకు ఎందుకు ప్రయత్నిస్తావు ?

విశేషము :— తొందరపడి నన్నంగీకరింపక పోయినట్లయితే తర్వాత నీవు గూడా విరహంతో బాధపడతావు సుమా అని అర్జునుడు సుభద్రను హెచ్చరిస్తున్నాడు.

అలంకారము :— శ్లేష, యమకము

అని బాహా పరిరంభ సంభ్రమ ర సాయతైక చిత్తంబునకా
దను నీక్షింప, నెఱింగి యందియల మ్రోతన్ గేకినుల్ రా, 'సఖీ
జను లేతెంచి' రటంచు వే మొఱుగి హస్తంబున్ విడంజేసి నే
ర్పునఁ దప్పించుక పోవ భూవరుఁ డనుం బూఁబోడికిం గ్రమ్మఱన్,

అర్థము :— అని = అర్జును డిట్లు పలికి, బాహా.. చిత్తంబునన్-బాహా = భుజముల తోడి, పరిరంభ = కొగిలించుట కొరకు, సంభ్రమ = తొందరపాటుయొక్క, రస = తమకము నకు, ఆయత్త = అదీనమైన, ఏకచిత్తమునన్ = ఒకేఒక అభిప్రాయముతో, తనున్ = సుభద్రను, ఈక్షింపకా = అతడు చూడగా, ఎఱింగి = (ఆ అభిప్రాయమును) గ్రహించినదై, (ఆ సమయంలో), కేకినుల్ = తన పెంపుడు అడునెమల్లు, అందియల మ్రోతకా = (వాటి కాళ్లకు అలంకారంగా కట్టిన) అందెల చప్పుడుతో, రాన్ = వచ్చుచుండగా, "సఖీ జనులు = అదిగో : చెలికత్తెలు, ఏతెంచిరి = వచ్చిరి"; అటంచు = అని చెప్పి, మొఱుగి = మోసగించి, హస్తంబున్ = చేతిని, విడకాచేసి = విడిపించుకొని, నేర్పునకా = చమత్కారముగా, తప్పించుక పోవన్ = సుభద్ర తప్పించుకొని పోవుచుండగా, భూవరుఁడు = అర్జునుడు, క్రమ్మఱకా = మరల, పూఁబోడికిన్ = ఆ కుసుమగాత్రికి, అనున్ = ఈ క్రింది విధంగా అనును... ..

విశేషము :— అర్జునుడు సుభద్రను చేయిపట్టుకొని ఉన్నాడు అతఁడుపయోగించిన పదాలను పట్టి అతని సంబోధవలనుపట్టి అతని దృష్టి వీయే అవయవాల వీయే గుణాలమీద ప్రసరించిందో తేటపడుతుంది 'ఏల తప్పించుకొనియెడవే లతాంగి' అన్నంతవరకు ఆమెనుండి ఏమీ బదులుగాని, అంగీకారముగాని, బయటపడలేదు. కామ ముద్రేకిస్తూ ఉంది. మార్గాంతరం ఆలోచించాడు.

ఆ ఆలోచనతో చూడడాన్నే 'బాహు' పరిరంభ సంభ్రమ . అని కవి చాలా సమంజసముగా వర్ణించాడు. శ్రీ సహజమయిన బుద్ధిచేతనూ, తనకున్న ఇంగిత జ్ఞానముచేతనూ ఆ చూపులలోని అర్థము గ్రహించి అతడు అమాంతంగా ఆలింగనము చేసేసుకుంటా డని ఆవగాహన చెసుకుంది బెదిరి పోయింది

అంతలో కాళ్ల అందెల ధ్వని వినవచ్చింది ప్రాణము లేచివచ్చింది 'అదిగో చెలులు వచ్చారు' అని బొంకింది, అర్జునుడు గూడా అవు ననుకున్నాడు, ఎట్టువిడిచిపెట్టాడు సుభద్ర సమయస్ఫూర్తిని మెచ్చినవారు ఆమెకు అసత్యబోషం అంటకట్టరు

శ్రీనాథుడూ పింగలి సూరన్న తమ కావ్యాలలో క్షులతో కొంత పనిచేయించారు, అవి మనుష్యుల భాషలో మాటలాడి కథా కార్యాన్ని సడిపించాయి మన కవి గూడా పక్షుల సాయము తీసుకున్నాడు, కాని, వాటిచేత మాటలాడించ లేదు పెండ్లి ప్రస్తావనకోసం రాజకీరాన్నీ హంసనీ ఉపయోగించాడు కామోద్రేకముతో చుహుసున్నితంగా ఉన్న ఈ సన్నివేశము నుండి బయట పడడానికి గూడా అందెల లేకేనులను ఉపయోగించాడు. కలహడానికి విడిదీయడానికి పక్షులు ఉపకరించాయి

సుభద్ర 'ఏమెరుగని' ముద్దరాలే, అయినా, ఆ సన్నివేశము ఆమెకు ఆ గడుసుతనాన్ని - నేర్పును - కలుగజేసింది.

“కలహంస కేకి శుకములు

పిలపిల నేతేర నీవు పెంచిన వనిగా

తలఁచెదవు; మరుఁడు పైఁ గా

వలిఁ బెట్టిన దెఱిఁగి, తిరుగు వనజాతముఖి :

196

అర్థము :— వనజాతముఖి = పద్మమువంటి ముఖముకలదానా, సుభద్రా, కలహంస కేకి శుకములు = హంసలు, నెమళ్ళు, చిలుకలు, పిలపిల = బిరబిర, ఏతేరన్ = రాగా, నీవు పెంచినవి అనిగా = నీవు పెంచినవి అనేకదా, తలఁచెదవు = భావిస్తున్నావు (అంతేకానీ) మరుఁడు = మన్మథుడు, పైఁ గా = నీపై, కావలిపెట్టినది = నిన్ను బాధపెట్టడానికి సిద్ధంగా నిన్ను కనిపెడుతూ ఉండమని ఈ హంస కేకి శుకములను ఉంచాడన్న సంగతి, ఎఱిఁగి = తెలుసుకొని, తిరుగు = ప్రవర్తించు (మరలి రా అని శ్లేష)

విశేషము — సుభద్ర అంతఃపురానికి వెళ్ళిందా, పెళ్ళి జరిగినంత వరకు మరి తన దగ్గరకు రాదని అర్జునుడికి తెలుసును, కాబట్టే ఆమెను పోనీయరాదని తాపత్రయము

అలంకారము :— అపహ్నుతి, శ్లేష.

“వెలిదమ్మి కలువ కొలఁకుల

యెల దెమ్మెర లొలయ వాని నెగఁబోయుచు, నో

చెలి : జుమ్మని విర్రఘాలకుం

దల దిమ్మ ఘటించుఁ దుమ్మెదల ది మ్మిచటన్.

197

అర్ధము :— చెలి = సఖీ, వెలి తమ్మి కలువ, కొలఁకుల = తెల్ల తామరలూ కలువలూ ఉన్న, కొలఁకుల = సరస్సుల మీదుగా వచ్చిన, ఎలదెమ్మెరలు = పిల్లవాయువులు, ఒలయన్ వీచుచుండగా, వాని = ఆ పిల్లగాలులను, ఎగఁబోయుచు = రేగగొట్టుచు, జుమ్మని = జుమ్మనిరొదచేయుచు, విరఘాలకు = జోడువీడిన వారికి వియోగులకు, తుమ్మెదల దిమ్మ = తుమ్మెదల సమూహము, ఇచట = ఈ ఉద్యానవనమున తలదిమ్మ = తీవ్రమైన తల నొప్పిని (శిరోవేదనను), ఘటించు = కలిగించును

తాత్పర్యము :— సఖీ, నీవు పోయిన తర్వాత ఒంటరి నైన నన్ను ఈ పిల్లగాలు లకు తోడుగా, జుమ్మని చప్పుడు చేస్తూ తుమ్మెదలు బాధిస్తాయనుమా : వీటి బానిసుంచి నన్ను తప్పించు, పోవద్దని వేడుకొంటున్నాడు

విశేషము :— తెమ్మెరలవల్లా తుమ్మెదలవల్లా కలిగే ఈబాధ నా కొక్కడికే కాదు, నన్ను విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోతే, నీకుగూడా కలుగుతుంది సుమా అని సుభద్రను హెచ్చరిస్తున్నాడు.

అలంకారము :— యమకము.

“కలకంఠి : నీ కటాక్షము గల్గ నిన్నాళ్లు

మరు శిలీముఖముల సరకు సేయఁ ;

గనకాంగి : నీ సమ్ముఖము గల్గ నిన్నాళ్లు

చందమామ నొకింత సడ్డసేయ .

రమణి : నీ ప్రయవచనము గల్గ నిన్నాళ్లు

కలికి రాచిలుక లక్ష్యంబు సేయఁ ;

గౌమ : నీ కరావలంబము గల్గ నిన్నాళ్లు

లే మావి చిగురాకు లెక్కసేయ ,

జూడక, మొగంబు ద్రిప్పి, మాటాడ, కిప్పుడు

చేఁ దిగిచి, పట్టుక పరాకు చెప్పి నపుడె ;

యేమి పుట్టునొ కైలాట మింక మీఁద :

మగువ : దయలేక విడనాడఁ దగునె నీకు ?

198

అర్థము — ౧ కలకంఠి = సుందరీ, ఇన్నాళ్లు, నీకటాక్షము గల్గె = నీ కడ కంటి చూపు లాశ్రయముగా జేసికొని, మరు శరీముఖముల = మన్మథుని బాణములను (లేక తుమ్మెలను), సరకు సేయ = లక్ష్యపెట్టకుండా ఉన్నాను. (మన్మథుడి వింటి నారి తుమ్మెదలు)

౨. కనకాంగి, ఇన్నాళ్లు, నీ నమ్ముఖముకల్గె = నిన్నెదురుగా చూస్తూ ఉండడంవల్ల (నీవు కనిపిస్తుండడము వల్ల), చందమామను, ఒకింత, సడ్డచేయ = లక్ష్యపెట్టలేదు (చంద్రుడు మన్మథుడి ఉద్యోగులలో ఒకడు - మేనమామ గూడా)

౩ రమణి, ఇన్నాళ్లు, నీ ప్రియవచనము = నీ మధురమైన మాటలు, కిల్గె = వింటూ ఉండినందువల్ల, కలికి రాచిలుక = ముద్దుచిలుకను - (మన్మథుడి వాహనము చిలుక) లక్ష్యంబు సేయ = లెక్కచేయలేదు

౪. కొమ్మ, నీ కరావలంబము కల్గె = నీచేతి ఆశ్రయము కలిగి ఉండడంవల్ల, లేమావి చిగురాకు = లేతమామిడి చిగురుటాకును, లెక్కసేయ = లక్ష్యపెట్టలేదు, (చిగురుటాకు మన్మథుని ఆయుధాల్లో ఒకటి) - చూడక = నన్ను చూడక, మొగంబుద్రిప్పి = ముఖము ప్రక్కకు త్రిప్పుకొని, మాటాడక = నాతో భాషించక, చేదిగిచి = చేతిని వెనుకకులాగి, ఇప్పుడు, పట్టుక = పట్టుకొని, పరాకుచెప్పినపుడె = నీకు సేవకునిగానున్న సమయములోనే, (నీ వీలా గుంటే) ఇంక మీద, కైలాటము = మోసము, ప్రమాదము, ఏమి పుట్టునో, మగువ, దయలేక = నాపై జాలిలేకుండా, విడనాడక = విడిచిపోవుట, నీకు, తగునె = తగునా :

(ఇందులో నన్ను చూడక, ముఖము ప్రక్కకు త్రిప్పుకొని, మాటాడక, చేతిని వెనుకకు లాగుకొని తిరస్కరించడం వల్ల నాగతి ఏమౌతుందో : అనడం సీసపద్యంలోని నాలుగు పాదాలకూ క్రమంగా అన్వయిస్తుంది)

తాత్పర్యము .— ఇన్నాళ్లు నేను నీ చూపులనూ, ముఖాన్ని, మాటలనూ, చేయూ తనూ నమ్ముకొని, నన్ను బాధించే మన్మథ బాణాలనూ, చంద్రుడినీ, రాచిలకనూ, చిగురు టాకునూ, లక్ష్యపెట్టలేదు ఇప్పుడు - నీ ఆశ్రితుడనని మనవి చేస్తున్న ఈ సమయములోనే - నీవు నన్ను చూడకా, ముఖము చూపించకా, మాటాడకా, చేయిలాగుకొని, ఈలాగున నీవుంటే, ఇకమీద (నీవు వెళ్ళిపోయిన తరువాత) ఆ శత్రువులు నాకు ఏమి హెరమైన అవస్థలు కలుగ జేస్తారో కదా అని అర్జునుడు తన్ను కరుణించ మంటున్నాడు

విశేషము :— సుభద్ర కటాక్షములు మన్మథ బాణములకన్నా, ముఖము చంద్రుని కన్నా, మాటలు చిలుక పలుకుల కన్నా, చేయి పల్లవము కన్నా మిన్న అయినవని, అర్జునుని భావము వీటిని ఆశ్రయించుకొని, మన్మథ బాణాదులకు తాను భయపడకుంటినని అన్నాడు

ఇన్నినాళ్లు తనకుండిన రక్షణ సుభద్ర వెళ్ళిపోతే ఉండదు అప్పుడు మన్మథుడూ అతని సిద్ధిందీ ఏమి బాధలు పెడతారో అని అర్జును డంటున్నాడు.

పారాంతరము :—

“అతివ : నీయాభిముఖ్యము గల్గ నిన్నాళ్లు
చందమామ నొకింత సద్ద సేయ ”

“చే దిగిచి పట్టుక పరాకు చేసినపుడె”

అలంకారము :— ఉపమ, క్రమము.

“మొక మెఱుక కలదు గదవే

మకరాంకుని యనుఁగు మేనమామకు నీకుఁ;

‘దికమకలు చేయ వల’దను

మకటా : మేడపయి కేఁగు నపుడైనఁ జెలి !”

199

అర్థము :— మకరాంకుని = మన్మధునియొక్క, అనుఁగు మేనమామకు = ప్రియమైన మేనమామ (అగు) చంద్రునికి, నీకుఁ, మొకమెఱుక కలదు గదవే = ముఖపరిచయము ఉన్నదికదా, అకటా : = అయ్యో, చెలి = సఖీ, మేడపయి కేఁగునపు డైనఁ = నీవు మేడ మీదికి పోయినప్పుడైనా, ‘దికమకలు చేయవలదను’ము = నన్ను కలత పెట్టవద్దని చెప్పు.

తాత్పర్యము :— “నీకు మన్మధుడి మేనమామ యైన చంద్రుడికి ముఖపరిచయం ఉందికదా (నీ ముఖము చంద్రుని పోలి ఉన్నది కనుక, అని), నీవు మేడపైకి వెళ్ళినప్పు డైనా నన్ను బాధించ వద్దని ఆ చంద్రునికి చెప్పు” (మేడ చంద్రమండలము తాకునంత ఎత్తుగా ఉన్నది అని ధ్వని)

విశేషము :— ప్రభువుల దగ్గర వీదయినా సదుపాయము కావాలంటే, ఎవరైనా ఆ ప్రభువుతో పరిచయమున్నవారు సిఫార్సు (రికమెండ్) చేసి చెప్పాలి ఆ చెప్పినప్పుడు ఏకాంతముగా ఉండడము గూడా మంచిది.

అధికారుల దగ్గర ఈలాంటి వ్యవహారాలు ఎప్పుడూ జరుగుతూ ఉండేవే కదా

అని యనేక ప్రకారంబులం దన మనోనురాగంబు తేటపడం బలికినఁ చెలుల నరయు నెవంబునం బరాకు చేసికొని; చిలుచెమ్మట క్రమ్ము నెమ్మొగమ్ము మకరందబిందు కందళి తారవిందంబు చందంబునం దనర, నరవీడు కుచ్చిళ్ల నెత్తి చెక్కుచు, నొక్కింత జాటు పయ్యంటఁ జక్కంజేర్చుచు, నొకింత వదలు వేనలి నలవరింపుచు, గొందొక చెదరు పాపటఁ గుదురుకొల్పుచు, జక్కెరవిల్లుం దెక్కడ వెన్నాడునో, యను భయంబునఁ బోలె వించుకించుక తిరిగి చూచుచు,

ననుగత కేకి హంసంబులపై వెగటునం బోలెఁ జలించుచు, నీ యొళవు సకియలకుం
జెప్పకు మని రాచిల్కకుఁ బ్రయంబులు నెప్పుచు, మగతేటి యంటి యంటని
ప్రసూన కళిక పోలిక నరవిరి బాగుతోఁ బోలి, కప్పురంపు టనంటుల నంటు ద్రాక్ష
పందిరుల తెరువులఁ బూదేనె కాలువలు దాటి, చెంగలువ బావుల డగ్గటి,
కుంకుమ నీటి కేకాకూళి యొర వట్టి, వట్టివేళ్ళ చప్పరంబుల నీడ ప్రీడాభరం బీడిచి
కొని పోవ నివ్వధంబున

200

అర్థము :— అని, అనేక ప్రకారంబుల, తన మనః అనురాగంబు = మనస్సులోని
ప్రేమ, తేటపడం ఒలికినఁ = స్పష్టమయ్యెట్లుగా అర్థమగుదు పలికినఁ, చెలులఁ = చెలికత్తెలను,
అరయు నెపంబునన్ = వెదకుతున్నట్లు కనబడుచు, పరాకుచేసికొని = విసి విసనట్లుగా నటిస్తూ,
చిటుచెమ్మట క్రమ్ము, నెమ్మొగమ్ము = చక్కని ముఖము, మకరందబిందుకందళిత అరవిందంబు
= తేనె చుక్కలలో వికాసము పొందియున్న కమలము, చందంబునఁ, తనరఁ = ఒప్పుతుం
డగా,

అరపీడు = కొంచెము జారిపోతూ ఉన్న, కుచ్చిళ్ళను, ఎత్తి, చెక్కుచు, ఒక్కింతజాటు,
పయ్యంటఁ = పైటను, చక్కం చేర్చుచున్ = సరిదిద్దుచూ, ఒకింత, వదలు = వీడిపోతూన్న,
వేనలిన్ = జుట్టుముడిని, అలవరింపుచుఁ = సవరించుకొంటూ, కొందొక = కొంతగా, చెదరు
పాపటఁ = చెరిగిన పాపటను, కుదురుకొల్పుచుఁ = సరిచేసుకొంటూ, చక్కెర విల్పండు =
మన్మధుడు, ఎక్కడ, వెన్నాడునో = తఱుముకొని వెంటపచ్చునో, అను భయంబునఁ బోలె =
భయముతోనా అన్నట్లుగా, తిరిగిచూచుచు, అనుగత = వెంటి వస్తూన్న, కేకి హంసంబులపై,
వెగటునఁ బోలెఁ = అసహ్యంతోనా అన్నట్లుగా, చలించుచుఁ = కదలుచు, ఈ యొళవు =
ఈ సమాచారము, సకియలకున్ = చెలికత్తెలకు, చెప్పకుమని, రాచిల్కకుఁ, ప్రియంబులు
నెప్పుచు = ముద్దుమాటలు చెప్తూ,

మగతేటి యంటి యంటని = మగతుమ్మెద చేత లాకీ లాకబడని, ప్రసూన కళిక
పోలికఁ = పూవుమొగ్గ విధముగా, అరవిరి బాగుతోన్ = సగము వికసించిన పూవుయొక్క
చక్కదనంతో, పోలి = సమానంగా, కప్పురంపు టనంటులఁ = కర్పూరపు అరటిచెట్టుల
చేతను, అంటుద్రాక్ష పందిరుల (చేత కప్పబడిన), తెరువుల = మార్గముల, పూదేనె = మక
రందము యొక్క, కాలువలుదాటి, చెంగలువ(లతో నిండిన) బావుల, డగ్గటి, కుంకుమ నీటి
కేకాకూళి = క్రీడా సరస్సు యొక్క, ఓరవట్టి = ప్రక్కదారిగా వెడలి, వట్టివేళ్ళ చప్పరంబుల
నీడలో, ప్రీడాభరంబు = లజ్జాభరము, ఈడిచికొని పోవ = కష్టముతో లాగుకొని పోతుండగా,
ఈవిధంగా,

తాత్పర్యము :— ఈవిధంగా అర్జునుడు పలుకుతుండగా, సుభద్ర సిగ్గుచేత అక్కడ నిలువ లేకనూ, అర్జునుడిని వీడిపోలేకనూ, చెలులను వెదకే నెపముతో, మన్మథు డెక్కిడ వెన్నాడుతున్నాడో అన్న భయంతో నన్నట్లుగా వెనుకకు తిరిగి చూచుకుంటూ మందమందంగా ఉద్యానవనంలో సాగిపోయింది.

విశేషము :— ఈ వచనంలోనే ఆ ఉద్యానవనం ఎట్లుంటుందో వర్ణించాడు కవి. కొంత దూరం వెళ్ళిన తర్వాత అర్జునుడు కనిపించక పోవడంవల్ల, సుభద్ర, వెనుదిరిగి చూచి నట్లుగా కాక త్వరితగమనమున వెళ్ళడము సూచించాడు కవి

అలంకారము :— ఉపమ, అనుప్రాసము, ముక్తపద గ్రస్తము.

ఆ ఘనుని బాసి మంజీ

రాఘోషము మొరయ నరిగె నంతః పురికిన్

వే ఘనజఘన తళుక్కన

మేఘము నెడఁబాసి పోవు మెఱుపో యనఁగన్.

201

అర్థము :— ఆ ఘనుని = ఆ మహాత్ముడైన అర్జునుని, పాసి = వీడి, మంజీర రాఘోషము = కాలి అందియల శబ్దము, మొరయ = ధ్వనిస్తుండగా, అంతఃపురికిన్ = అంతఃపురములోనికి, వే = వేగముగా, తళుక్కన = తళుక్కుమన్న కాంతితో, మేఘము నెడ బాసిపోవు మెఱుపోయనఁగన్, ఘనజఘన = గొప్ప పిరుదులు గల ఆ సుభద్ర, అరిగెన్ = పోయెను.

విశేషము :— అర్జునుడు నల్లనివాడు కనుక మేఘమువంటివాడు సుభద్ర మెరుపుతీగ వంటిది. కనుకనే, అర్జునుడిని వీడిన సుభద్ర మేఘమును విడిచిపోయిన మెరుపులాగా ఉంది. సుభద్ర తళుక్కని పోవడం, ఆ మెరుపు మెరిసినట్లుగా ఉండడాన్ని సూచిస్తుంది. అర్జునుడిని 'ఘనుడు' అని పేర్కొనడము గూడా, అతడు (గొప్పవాడే కాక) మేఘమువంటి వాడు అని సూచించడానికే, మంజీరా ఘోషము = ఉరుము ఉరిమినపుడే మెరుపు వస్తుంది కనుక, మంజీర ముల ధ్వని ఉరుమువలె ఉన్నదని, అర్జునుడు - మేఘము, సుభద్ర-మెరుపుతీగ, మంజీరధ్వని-ఉరుము అని పోలికలు.

పారాంతరము :—

'మంజీరాఘోషము మెఱయ'

వేదమువారూ, తిరుపతివారూ.

దీని అర్థము : కాలి అందెల చప్పుడు వెలయగా అని, ఇక్కడ మెరయ అనడానికి బదులు మొలయ (అంటే ధ్వనించగా) అనడము న్యాయము, ఉరుముగా సూచించాడు కాబట్టి 'అఘోషము' అన్నాడుకవి.

అలంకారము :— పరికరము, ఉత్పేక్ష.

ఎటువంటి నేర్పరి నిశా

విటు నల్లుడు : నడుమ నిల్చి వెడ సింగిణిచే

నటు చూ పిటు నిటు చూ పటుఁ

బటు రయముననేసె నాసుభ ద్రార్జునులన్.

202

అర్థము :— నిశావిటుని అల్లుడు = చంద్రుని మేనల్లుడైన మన్మధుడు, ఎటువంటి నేర్పరి : = ఎంత నేర్పుగలవాడు : నడుమనిల్చి = సుభద్రార్జునుల మధ్యనునిలిచి, వెడసింగిణిచే = చెఱకు వింటితో, అటు చూపి ఇటు = సుభద్రను చూపి అర్జునుని, ఇటు చూపి అటు = అర్జునుని చూపి సుభద్రను (లేక), అటుచూపు ఇటు = సుభద్ర చూపును అర్జునుని పైకి, ఇటుచూపు అటు = అర్జునుని చూపు సుభద్రపైకి, (ఇట్లు) ఆ సుభద్రార్జునులను, పటు రయమునన్ = మిక్కిలి వేగముతో, ఏసెఁ = బాణాలుగా ప్రయోగించెను

విశేషము :— ఒకరిని చూపి ఒకరికి, పరస్పరము, మదనోద్దీపనము కలిగించడము నేర్పరితనము; అటు చూపు ఇటూ, ఇటు చూపు అటూ అన్నప్పుడు మన్మధుడు తన బాణాలు ఉపయోగించకుండా, వారి వారి చూపులనే బాణాలుగా ప్రయోగించడం మరింత నేర్పరితనాన్ని సూచిస్తుంది

కోప మను వారి బెదరించి కూర్చు నేర్పుఁ,

గూడ మను వారిఁ దమిఁ గొల్చి కూర్చు నేర్పుఁ,

గొమ్మలకు మగలకుఁ బెండ్లిఁ గూర్చు నేర్పుఁ.

జగతి నెంతటి యుపకారి శంఖరారి :

203

అర్థము :— కోపము అను వారిని = కోపగించుకున్న వారిని (ప్రణయ కలహముతో) బెదరించి, కూర్చునేర్పుఁ = (కోపముమాచి) ప్రియులను కలిసేలాగ చేయగల నేర్పు కలవాడు; గూడము అనువారిని = మేము కలియము అని పరస్పరము విముఖంగా ఉన్నవారిని, (లేక), కూడఁ మనువారిని = కలిసి జీవిస్తున్న వారిని, తమిఁ కొల్చి = మోహము కలిగించి, కూర్చు నేర్పుఁ = కలియునట్లు చేయగలడు, కొమ్మలకు = యువకులకు, మగలకుఁ = వారి ప్రియు

లకు, పెండ్లికూర్చునేర్పు = పెండ్లి కుదుర్చగలవాడు, (అయిన) శంబర అరి = శంబరుడన్న రాక్షసుని చంపిన మన్మథుడు, జగతిని = ప్రపంచములో, ఎంతటి ఉపకారి = గొప్పమేలు కలుగజేసేవాడు కదా !

అలంకారము :—కావ్యలింగ

ఆ శ్వాసాంతము

దాక్షిణ్యకర మూర్తి : షోడశ మహాదానాది పుణ్యక్రియా.

దక్ష : యాశ్రిత దీనరక్షణ కళా ధారంభరీ సత్కృపా

పీఠ : శాశ్వత కీర్తి వైభవ రమాభృచ్చోక సింహాసనా

ధృజ్ : దుర్దమ రాట్కీరీట దళనై కాక్షేయ కాక్షేయకా : 204

అర్థము :—దాక్షిణ్య ఆకరమూర్తి = దయాగుణమునకు నెలవైనవాడా !, షోడశ = పదహారు విధములైన, మహాదాన ఆది = మహాదానములు మొదలుగాగల, పుణ్యక్రియాదక్ష = అనేక పుణ్యకార్యములు చేయుటలో పేరుపొందినవాడా ! ఆశ్రిత = ఆశ్రయించిన, దీన = దీనులను, రక్షణ = రక్షించుటయన్న, కళాధారంభరీ = విద్యను వహించియున్న (అపనిలో నేర్చుగల), సత్కృపాపీఠ = కరుణా వీక్షణములు కలవాడా ! శాశ్వతకీర్తి = శాశ్వతమైన కీర్తి కలుగజేయునట్టి, వైభవరమాభృత్ = వైభవసంపద కల, చోకసింహాసనాద్యజ్ఞ = చోకసింహాసనమునకు ప్రభువా !, దుర్దమ = బలవంతులైన, రాట్కీరీట = రాజుల కిరీటములను (తలలను), దళన = సరకుటయందు, ఏక అక్షేయ = ఎదురులేని పరాక్రమముకల, కాక్షేయకా = కత్తిని ధరించినవాడా - ఆసమాన పరాక్రమ వంతుడా ! - (ఇదంతా రఘునాథ రాయల వర్ణన).

ఒక్కమాట :— ఈ పద్యము తరువాత కొన్ని ప్రతులలో "కలహారంభణ కౌతూహల. " అన్న కందపద్యమున్ను, "దుర్దవారాశి విద్యోతికీర్తి " అన్న సగ్విచి వృత్తమున్ను ఉన్నాయి. మరి కొన్ని ప్రతులలో వేరే పద్యాలున్నాయి వీటిని గురించి (344 వ పుటలో మనవి చేసినట్లు) నా పీఠికలోని సమీక్ష చూడమని ప్రార్థన

గద్యము

ఇది శ్రీ సూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధ సారస్వత సుధాసార జనిత యశో లతాంకూర చేమకూర లక్ష్మణామాత్యతనయ వినయ ధురీణ, సకల కళా ప్రవీణాచ్యుతేంద్ర రఘునాథ భూపాల దత్త హస్త ముక్తాకటక విరాజమాన వేంకటకవిరాజ ప్రణీతంబయిన విజయవిలాసంబను మహా ప్రబంధంబు నందు ద్వితీయాశ్వాసము.

వి జ య వి లా స ము

హృ ద యో ల్లా స ము

మూడవ ఆశ్వాసము

శ్రీ జానకీ మనోహర

పూ జించిత హృ త్పయోజ, పో ష్యాఖిల ది

గ్రాజ, సక లార్థి జన ని

ర్వాజ కృపా, యచ్యుతేంద్ర రఘునాథమణి¹ ।

1

అర్థము :— శ్రీ జానకీమనోహర = శ్రీకరమైన సీతాదేవిభర్త అయిన శ్రీరాముని, పూజ అంచిత హృత్ పయోజ = పూజయందు ఉంచబడిన హృదయము అనెడి పద్యము కలవాడా (రఘునాథరాజు తన హృదయమునే పద్మముగా శ్రీరాముని పూజయందుంచినవాడు అని భావము, విశేషించిన రామభక్తి కలవాడుగదా !), పోష్య అఖిల దిక్ రాజ = పోషింపదగిన సమస్త దిక్కుల యందలి రాజులు కలవాడా (సమస్త దిక్కుల సామంతులను పోషించువాడు అని భావము), సకల అర్థిజన నిర్వాజకృపా = సమస్తమైన యాచక సమూహముల యందు కపటములేని కరుణ కలవాడా, అచ్యుత ఇంద్ర రఘునాథమణి = అచ్యుతరాజుకుమారుడవైన రఘునాథ శ్రేష్ఠా.

~~~~~
1 ఈ తృతీయాశ్వాసారంభమున నోరివారి ప్రథమ పద్యము 'శ్రీధుర్య దైర్య శౌర్య జ్ఞేధర. . ' అని ఉంది.

తిరుపతి వారి సారము గూడా ఇదే

కృష్ణమాచారిగారు "శ్రీ సీతా కుచ కుట్మల.. . అని అన్నారు

ఆ ప్రతిలో ద్వితీయాశ్వాసారంభము "శ్రీ జానకీ మనోహర.. ." పద్యముతో ఉంది.

అవధరింపు క ధాకర్ణ నాతివేల
హర్షులై నట్టి దివ్య మహర్షులకును
దత సమస్త పురాణకథా శతాంగ
సూతుడై విలసిల్లెడు సూతుఁ డనియె

2

అర్థము :- అవధరింపుము = వినుము, కథా.....హర్షులు - కథా = కథలను, ఆకర్ణన = వినుటయందు, అతివేల = హద్దుమీరిన (అపరిమితమైన), హర్షులు = సంతోషము కలవారు, అయినట్టి, దివ్యమహర్షులకు = దివ్యులైన మహర్షులకు, తత.. సూతుడై - తత = విస్తారమైన, సమస్త = అన్ని, పురాణకథా = పురాణములయందలి కథలు అను, శతాంగ = రథమునకు, సూతుడై = నడుపువాడై, విలసిల్లెడు = ఒప్పారెడు, సూతుఁడు = సూతమహర్షి, అనియె = చెప్పెను.

అలంకారము :- రూపకము, అనుప్రాసము

అర్జునుని విరహతాపము

ఆరీతి నంతిపురమున
నారీ తిలకము సఖి జనమ్ములు గొలువఁ
జేరిన పిమ్మట, మదిలోఁ
గూరిన పిమ్మట, విరాళి గొని నరుఁ డుండెన్.

3

అర్థము :- ఆరీతి = అప్రకారము, నారీతిలకము = స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు అయిన సుభద్ర, సఖిజనమ్ములు గొలువఁ = చెలికత్తెలు కొలుచుచుండగా, అంతిపురమునఁ = అంతఃపురమునందు, చేరిన పిమ్మటఁ = చేరిన తరువాత, నరుఁడు = అర్జునుడు, మదిలోఁ = మనస్సునందు, కూరిన = కలిగిన, పిమ్మటఁ = విచారముతో, విరాళిగొని = విరహమును పొంది, ఉండెన్.

విశేషము :- ఆవిధంగా సుభద్ర వెళ్ళిపోయిన తరువాత అర్జునుడి స్థితిని కవి చూపుతున్నాడు, 1, 2 పాదాలలో 'రీతి' ద్విప్రాసమూ 3, 4 'రిన' ద్విప్రాసమూ, చూడదగును.

ఈ పద్యము తిరుపతివారి ప్రతిలో లేదు.

అలంకారము :- యమకము.

కృష్ణు ననుమతి రుక్మిణీ కీరవాణి
వచ్చి భోజన మిడఁ, దల వంచి యగ్గ
లం బయిన చింత, వలసి యొల్లమి నేతండు
సొగటులను బోయి కసిగాటులుగ భుజించె.

4

అర్థము :- కృష్ణు అనుమతిఁ = కృష్ణుని అజ్ఞప్రకారము. రుక్మిణీ కీరవాణి = చిలుకవలుకులుగల రుక్మిణీదేవి, వచ్చి = అర్జునుడి దగ్గరకు వచ్చి. భోజన మిడఁ = భోజనము పెట్టగా, అతండు - (అర్జునుడు), తలవంచి, అగ్గలంబయిన = మిక్కిలి ఎక్కువయిన, చింతఁ = విచారముతో, వలసి = కావలసియున్నను, ఒల్లమిఁ = ఇష్టములేనట్లు, సొగటులనుబోయి = అస్సరుస్సరునుచు, కసిగాటులుగఁ = సగముతిని సగము తినకుండునట్లు (ఇష్టములేని పద్ధతిలో), భుజించెఁ = భోజనము చేసెను

విశేషము :- ద్వితీయాశ్వాసము 124 వ పద్యములో రుక్మిణీ సత్యభామలకు ఈ వచ్చిన యతి అర్జునుడే అని, “తన మదిలో నిత డర్జును డని తెలిసి సుభద్ర సేవ కరుగక యున్నఁ, జని మీ రతనికి భోజన మొనరింతురు గాక యూరకుండెదరు సుదీ” అని కృష్ణుడు చెప్పాడు. కృష్ణుడు అనుకొనినంతా ఇప్పుడు జరిగింది కాబట్టే రుక్మిణీ ఇప్పుడు వద్దనకు వచ్చింది.

పద్యములో “వలసి యొల్లమి”, “సొగటులను బోవుట”, “కసిగాటులుగ భుజించుట” చక్కని పదబంధములు.

వీటిలో అర్జునుని మానసిక స్థితి బాగా విరూపిత మైనది.

మునుపు నైఁవదు సంతోషమున భుజింప,
వెనుక నైఁవదు చింతచేతను భుజింప,
బాల కడనున్న యపు డెడఁబాసి నపుడు
నొక్క తీరయ్యె భరత వం శోత్తమునకు.

5

అర్థము :- మునుపు = సుభద్ర శుశ్రూషచేస్తున్నప్పుడు కలిగిన, సంతోషమునఁ = తృప్తి ఆనందమువల్ల, భుజింపఁ నైఁవదు = భోజనము చేయుటకు ఇష్టముండక పోయింది; వెనుకఁ = సుభద్రవెళ్ళిపోయిన తరువాత అనగా ఇప్పుడు, చింతచేతన్ = విచారమువల్ల, భుజింప, నైఁవదు, బాల కడనున్న యపుడు = సుభద్ర దగ్గరగా ఉన్నప్పుడూ, ఎడబాసినపుడుఁ = దూరముగా నున్నప్పుడూ, భరతవంశ ఉత్తమునకుఁ = భరతవంశ శ్రేష్ఠుడైన అర్జునుడికి, ఒక్క తీరయ్యెఁ = ఒకే విధంగానే ఉంది.

విశేషము :— సుభద్ర దిగ్గరున్నప్పుడు అర్జునుడి భోజనము 2-154 లో కవి చెప్పి 'తృప్తి యేరితి నుండెన్ తెలియరాదు' అన్నాడు కదా రుక్మిణి ఇప్పుడు వద్దించినప్పుడు 'కని గాటులుగ' సొగటులను బోయాడు

తిరుపతివారి పాఠము “బాల కెడ నున్నయపు డెడిబాసినపుడు” అని. కెడనున్న యపుడు = ప్రక్కనున్న యపుడు.

అలంకారము :— విభావన.

ఎక్కడఁ జప్పు డైనఁ, దరశేక్షణ వచ్చె నటంచు లేచు; నే
దిక్కున నల్కు డైన, సుదతీమణి మా టని చూలకించు, నే
చక్కిఁ దళుక్కు మన్న, నెల జవ్వని మైసిరి యంచుఁ జూచు, న
మృక్క! కిరీటి మోహ సముదగ్రత నేమనవచ్చు నయ్యెడన్. 6

అర్థము — ఎక్కడ చప్పుడు అయినకా, తరశేక్షణ = చంచలములైన కిన్నులు
గల సుభద్ర, వచ్చె నటంచుకా = వచ్చిన దనుకొని, లేచుకా = నిలబడిపోవును, ఏదిక్కున,
అల్కుడైన = అలికిడైనా, సుదతీమణి మాట = సుభద్రయొక్క పలుకు, అని అలకించుకా =
చెవియొగ్గి వినును, ఏచక్కికా = ఏ దిక్కునందు అయినా, తళుక్కుమన్నకా = తళుక్కుమని
ప్రకాశించినా, ఎలజవ్వని = లే జవరాలైన సుభద్రయొక్క, మై = శరీరముయొక్క, సిరి =
కాంతి, అంచు = అనుకొని, చూచుకా, అమృక్క = ఆహాహా !, కిరీటి = అర్జునునియొక్క,
మోహ = కామమునందలి, సముదగ్రత = అతిశయమా అయ్యెడకా = ఆ సందర్భములో,
ఏమనవచ్చు = ఏమని చెప్పవచ్చు !

విశేషము :— నిన్నటి వరకు శుశ్రూషకు వస్తూ ఉండిన సుభద్ర ఈవేళగూడా,
ఆ నెపముమీద వస్తుండేమో అని అర్జునుడి ఆశ. సుభద్ర ఇంకరాదు అన్నమాట తెలిస్తే ఈ
అవస్థ ఉండదు కదా !

చక్కెర కెంపుమోవిఁ గని సారెకుఁ జిల్క మొగంబు వేడఁగాఁ,
జొక్కపుఁ జిల్వ కప్పజడఁ జూచి మయూరము లఱ్ఱు సాఁపఁగాఁ,
జక్కని తమ్మిపూ వడుగుజాడలఁ గన్గొని రాజహంసముల్
త్రొక్కుదుపాటు చెందఁగ, పఘామణి వచ్చుట లెంచు నెమ్మదిన్. 7

అర్థము :— చక్కెర కెంపుమోవికా = తీయనైన ఎర్రని పెదవిని, కని = చూచి,
సారెకు = మాటిమాటికి, చిల్క = సుభద్ర చేతిపై నుండినచిరుక, మొగంబు వేడఁగాకా =

సుభద్రముఖము నిమ్మని, పెదవితినడానికి, కోరగా, చొక్కపు = అందమైన, చిల్వ(చిలువ) = కృష్ణనర్పమువలె, కప్పు = నల్లనైన, జడను, చూచి, మయూరము = (పెంపుడు) నెమలి, అట్టుచాప(గాన్ = తినడానికి ఆశపడగా (అట్టు = మెడ, సాచుట = నిగిడించుట, నెమలకులకు సహజమైన అలవాటు), చక్కని = అందమైన, తమ్మిపూవు = తామరపూవులవంటి, అడుగు జాడలకా = కాలిగుర్తులను, కన్నని = చూచి, రాజహంసముల్ = రాజహంసలు, త్రొక్కుడు పాటు చెందగ = ఒకదానిపై ఒకటి, తినడానికి, పడగ, వధూమణి = సుభద్ర, వచ్చుటల్ = వచ్చుచుండుటలను, నెమ్మదికా = మదిలో, ఎంచున్ = భావించును (స్మరించుకొనును)

విశేషము :- తన కాహారమగు చక్కెర కెంపుమోవి = తీయని ఎర్రని దొండపండు అను భ్రాంతిచేత చిలుక ప్రార్థించింది, సొగసై నల్లనై సాగి ఉండిన జడ తన కాహారమైన త్రాచుపామన్న భ్రాంతితో తన కాహారమని నెమలి ఆశపడింది, అడుగుజాడలు తమ కాహారమైన పద్మములను భ్రాంతి కలిగించుటచేత రాజహంసలు తొక్కుడుపాటు నందినవి

చిలుక మాటలాడగలదు కాబట్టి 'వేడింది' నెమలి మెడచాచడమూ, హంసలుతొక్కుడు పడడము వాటి సహజచేష్టలే

సుభద్ర పాదములు పద్మాంకితములు అని చెప్పడము వల్ల ఆమె మంచి ఉత్తమజాతి స్త్రీయని వెల్లడి అవుతుంది

ఈ పద్యము తిరుపతివారి ప్రతిలోనూ వేంకటకృష్ణమాచారిగారి ప్రతిలోనూ కానరాదు లేఖకు లెవరో దీనిని ఇరికించారని భావించాలి

అలంకారము :- భ్రాంతిమంతము, స్మరణ

మారు తమ్ముల వాడికి, మలయకూట

మారుతమ్ముల వేడికి; మట్టుమీలు

చంద్ర కిరణమ్ములకు, శుక శారి కాళి

చంద్రకి రణమ్ములకు, జాల జలదరించు.

8

అర్థము :- మారు = మన్మథుని, తమ్ముల = (భాణములైన) పద్మములయొక్క. వాడికి = తీక్షణత్వమునకు, మలయకూట = మలయపర్వతము నుంచి వచ్చు, మారుతమ్ముల = చంద్రకాయలయొక్క, వేడికి = ఉష్ణత్వమునకు; మట్టుమీలు = హద్దుమించిన, చంద్ర కిరణమ్ములకు = చంద్రుని కిరణములకును; శుక = చిలుకలు, శారిక = గొరువంకలు, ఆళి = తుమ్మెదలు, చంద్రకి = నెమలులు (వీటియొక్క), రణమ్ములకు = రణగుణధ్వనులకు (పోరులకు, జాడలకు), చాల = ఎక్కువగా, జలదరించు = భయపడును

విశేషము :— సహజముగ మెత్తగానుండే పద్మములు వాడి అనడమూ, చల్లని మలయకూటమునుంచి వచ్చిన గాలి వేడి అనడమూ, అహోదకరంగా ఉండే చంద్రకిరణాలకూ శుకశాపిరాడి ధ్వనులకూ జలదరించడమూ అంతా తన విరహ ప్రభావము వల్లనే.

పారాంతరము :—

‘చంద్రకిరణములకు’

ఈ పాఠములో చక్కని యమకము కంటుపడుతుంది

అంగకారము :— యమకము.

విరహిణులం గలంపఁ గల వీరులు వీరని తమ్ముఁ జేర, న
య్యురుకుచ వాలుఁ జూపులడు నోడుట నంకము కాఁగ మీనమున్
హరిణము, నట్లనే తమ శరాంశులు నోడెనొ గాక బాలిక
గరఁపఁగ రాదె ? యేల నను గ్రాచెద రీ మక రైణ లాంఛనుల్? 9

అర్థము :— ఆ ఉరుకుచ = పెద్దన్నములు గల సుభద్రయొక్క, వాలుచూపులకు, ఓడుటన్ = ఓడిపోవుటచే, మీనమున్ = చేపయు, హరిణమున్ = జింకయు, విరహిణులన్ = ప్రేయిల నెడబాసిన కాంతలను, కలంచగల = కలతపెట్టగలిగిన, వీరులు = శూరులు, వీరు = ఈ మకర ఏణలాంఛనులు (మన్మథుడు, చంద్రుడు), అని, అంకముకాఁగ = వారికి చిహ్నము లైనట్లు, తమ్ముచేరన్ = తమ్ము ఆశ్రయించగా, అట్లనే = ఆ చేపా జింకా ఓడిపోయిన విధముగానే, ఈ మన్మథ చంద్రులయొక్క, శర అంశలు = క్రమముగా బాణములూ, కిరణములూగూడా, ఓడెనో = ఓడిపోయెనో? కాక = కానిపక్షమున, బాలికన్ = సుభద్రను, కరఁపఁగ రాదె = (ఆమె మనసును) కరిగించరాదా? ఏల నను గ్రాచెదరు = ఏల నన్ను తపింపజేస్తారు?

తాత్పర్యము :— సుభద్ర వాలుచూపులకు ఓడిపోయి చేప, జింక తమ పగ సాధించడానికి, వియోగులను పీడించే మన్మథుని, చంద్రునిచేరి వారికి చిహ్నములైనవి. విరహిణి అయిన సుభద్ర వాలుచూపులకు మన్మథుని బాణాలు, చంద్రుని కిరణాలుకూడా ఓడినట్లున్నవి. లేకుంటే, నన్ను బాధించడానికి బదులు వారు సుభద్రను బాధించరాదా? అని అర్థమగు తలస్తున్నాడని భావము.

విశేషము :— మన్మథుడు మీనాంకుడు, చంద్రుడు ఏణాంకుడు. సుభద్ర చూపులు మీనములకన్నా, జింకలకన్నా అతిశయించి అందముగా ఉన్నవనీ, మన్మథుని బాణాలైన పద్మాలకన్నా, చంద్రుని కిరణాల (వెన్నెల) కన్నా అందముగా ఉన్నవనీ భావము.

తాము ఓడించలేని శత్రువును సాధించడానికి తగిన సమర్థుని ఆశ్రయించడము రాజనీతి, ఆ పనినే చేపలు, జింకలు చేశాయి.

పారాంతరము :-

....తమ శరాంకులు నోడిరొ కాక

— తిరుపతివారు

దీనిలో ఆ మన్మధుడూ చంద్రుడూ తమ శర అంకులను ఓడిపోయారో అని అర్థము. అంటే వాటిని పోగొట్టుకున్నారేమో అని.

అలంకారము :- ఉత్ప్రేక్ష, క్రమము, విభావన.

ఇన్నాళ్లు సేవ చేయుచు

నున్నదియుం బోయె నేఁ డయో : కౌగిలి యి

మృన్నంతఁ, 'జదువఁ బెట్టఁగ

నున్న మతియుఁ బోయె' నను టహా : నిజ మయ్యెన్.

10

ఇంకా అర్థను దీలా గనుకుంటున్నాడు

అర్థము :- నేఁడు = ఈదినమున, కౌగిలి ఇమ్ము, అన్నంతఁ = అని కోరినంతనే, ఇన్నాళ్లు సేవచేయుచు ఉన్నదియు (ఆ స్వల్ప విషయముకూడ) అగిపోయెను అహా : చదువబెట్టఁగఁ = (ఎక్కువ తెలివి గలుగునన్న ఉద్దేశముతో) బడికి పంపగా, ఉన్న మతియు = అంతకు పూర్వమున్న తెలివికూడ, పోయెఁ = నశించెఁ, అనుట = అని లోకు లాడుకొనుట, నిజమయ్యెను = సత్యమయ్యెను.

అలంకారము :- లోకోక్తి, విషమాలంకారము.

అంతిపురమున కరుగుచో నింతి తిరిగి

యోరగాఁ జూచునపుడు, శృంగార రస మ

పారముగ నుబ్బ జా లెత్తె నొర : దాని

చల మనోహర లోచ నాంచలమ చెలమ :

11

అర్థము :- అంతిపురమునకు = అంతఃపురమునకు, అరుగుచో = వెళ్లుతూ, ఇంతి = సుభద్ర, తిరిగి = వెనుకకు తిరిగి, ఓరగా = ప్రక్క చూపులతో, చూచునపుడు, ఔర : , దాని = సుభద్రయొక్క, చల = చలించుచున్న, మనోహర = మనోహరమైనట్టి, లోచన =

కన్నులయొక్క అంచలమ = అంచలము + అ = కొనయే (కొలుకే). చెలమ = నీటి బుగ్గ, శృంగారరసము = శృంగార రసము అనే నీరు, అపారముగా = విశేషముగా, ఉబ్బిన్ = ఉబ్బుటవల్ల, జాలెత్తెను = జాలువారెను (ప్రవాహముగా పారెను).

తాత్పర్యము :— సుఖద్ర పోతూపోతూ ఓరగా వెనుకకు చూచినప్పుడు ఆమె క్రేగంటి చూపులలో శృంగారరసము ప్రవాహముగా పారిందిని భావము

విశేషము .— చలమయందు నీరు సాధారణముగ ప్రవహించదు కాని ఈమనోహర నేత్రాంచలము అన్న చెలమలో శృంగారరసమును నీరు అపారముగా ఉబ్బినందువల్ల ప్రవాహ రూపము దాల్చుగలిగినది

ఆమె ఓరగా చూచినది కాబట్టే లోచనాంచలము (కొన) అని కవి స్థల నిర్దేశము చేశాడు కంటికొనకే ప్రాధాన్యము నిచ్చినాడు ఆ చూపులు శృంగారరస ప్రవాహములని భావము.

పారము అనగా గట్టు, అంచు. ఇచట అపారముగా అనగా గట్టు దాటినట్టుగా శృంగార రసము ఉబ్బినది కాబట్టి అది చెలమ అంచులను దాటి ప్రవాహరూపము దాల్చినది అని చమత్కారము

పారాంతరము —

‘చలమనోహర లోచనాంచలము చెలమ’

— తిరుపతివారు.

ఇక్కడ అన్వయము సుగమంగా ఉంది చలమనోహర లోచనాంచలము (అనే) చెలమ (ఊటగోయి) చలమతో యమకము కోసము పరిష్కర్తలెవరో ‘లోచనాం చలమ చెలమ’ అన్నారు, దానివల్ల ‘లోచనాంచలము + అ’ అని కష్టంగా అన్వయం చేసుకోవలసి వచ్చింది ఈ పాఠములో గూడా శబ్దాలంకారము బాగానే ఉంది.

అలంకారము :— రూపకము, అనుప్రాస, కావ్యలింగ.

అర్జునుండను నేనె యని తెల్పినంతనే
మిట్టి మీనై పడె మెలఁతచూపు;

గాంధర్వమునఁ బెండ్లి గమ్మనునంతనే
పచ్చకప్పుర మాయె భామపల్కు;

బలిమిమైఁ బట్టంగఁ దలకొనునంతనే
యొకబండి కల్లయ్యె నువిద పిఱుఁదు;
సొలపుఁ బయ్యెదఁ దేజిచూతు నన్నంతనే
పచ్చపూసాయెఁ బో పడఁతి యారు,

పేరు వివరించి నేనేల బేల నైతిఁ ?
గోరి తెఱిగించి నేనేల గోలనైతి ?
బలిమిఁ బైఁబడి నేనేల బయటఁ బడితి ?
బత్తి గనిపించి నేనేల పలుచనైతి ?

12

అర్థము :— ౧ ఆరునుండను నేనె అని తెల్పినంతనే, మెలఁతచూపు = సుభద్ర చూపు, మిట్టి మీనై పడెను = చేపవలె పైకి త్రుళ్ళి క్రిందపడెను (సుభద్ర ఒక్కసారి తల యెత్తి అర్జునుని ముఖము చూచి తలవంచుకొనెనని భావము) కనులకు చేపలు ఉపమానములు కాబట్టి మిట్టిమీనై పడు - అర్థగౌరవము గల పదగుంభనము

౨ గాంధర్వమున = గాంధర్వ వివాహపద్ధతిని (అన్యోన్య్యాంగీకారముతో అప్పటి కప్పుడు చేసుకొనే వివాహము), పెండ్లి గమ్మనునంతనే = వివాహము చేసుకొమ్మని నంతనే, భామపల్కు = సుభద్రమాట, పచ్చకప్పురమయ్యె = పచ్చకర్పూరమువలె హరించిపోయెను. అనగా సుభద్ర మౌనము దాల్చెనని భావము పలుకులకు పచ్చకప్పురపు పలుకులతో ఉపమానము చెప్పట ప్రసిద్ధము, మౌనమును సూచించుటకు పలుకు బంగారమాయెను అన్నటులే పలుకు పచ్చకప్పురమాయెను అనుట నుడికారము

౩. బలిమిమైఁ = బలాత్కారముగ, పట్టంగన్ = సుభద్రను పట్టుకొనుటకు, తలకొను నంతనే = నేను సిద్ధపడగానే, ఉవిద పిఱుఁదు = సుభద్రయొక్క పిరుఁదు, ఒక బండికల్లయ్యె = ఒక బండి చక్రమువలె పట్టుటకు అలవికాని దయ్యెను. పిరుదు చక్రాకారముగ నుండే విషయములో ఈలాగు ఉపమించడం కవి సమయము ఇవట 'బండికల్లు' — బండి చక్రములకు పూర్వము రాళ్లును (కల్లు = రాయి) ఉపయోగించేవారు. అల్లసానిపెద్దన్న... చంద్రోపాలంభనములో "బండికల్లుగ నీమేను గండి చేసె" అని వ్రాసినాడు ఇప్పటికీ కొన్ని ప్రాంతాలలో రాతిచక్రాల వాడుక ఉంది

౪ సొలపు = అందమైనటువంటి, పయ్యెదఁ = చీరపైటను, తేజిచూతునన్నంతనే = శ్రద్ధగా చూడవలె ననగానే, పడఁతి ఆరు = సుభద్రయొక్క నూగారు, పచ్చపూసాయెన్ పో = కనిపించి కనుపించని దాయెను ఆరును నల్ల చీమల బారుతోనూ, పచ్చపూసల చేరుతోనూ వర్ణించుట కలదు.

పేరు వివరించి నేను ఏల? బేలనైతి = విచ్చివాడనైతిని? కోరిక ఎఱిగించి నేను ఏల, గోలనైతి = తెలియనివాడనైతి?

బలిమిపైఁబడి = బలాత్కారముగ ఉద్రేకించి, నేను ఏల బయటపడితి = నేను ఏల నా మనోభావాన్ని ప్రకటించుకొంటిని? బత్తిగనిపించి = అనురాగమును ప్రదర్శించి, నేనేల పలుచనైతి = తేలికైతిని?

విశేషము :— చూపు, పలుకు, పిరుదు, ఆరు ఈనాల్గింటికిని, మీను, పచ్చకప్పురము, బండికల్లు, పచ్చపూసలు ఉపమానములు

మొదటి చరణమున సిగ్గు, రెండవచరణమున మౌనము, మూడవ నాల్గవ చరణముల యందు సుఖద్ర శరీరమున ఉబ్బుట ధ్వనిస్తున్నది గీతపద్యము నాలుగుచరణములు క్రమముగా పైనాలుగు చరణములకు అన్వయించును.

అలంకారము :— క్రమము, విషమాలంకారము.

తెఱవ కస్తురిచుక్క దీర్చి వచ్చిన పెక్కు
గీఱునామమునాఁటి తీరుఁ గేరుఁ;
దన్వంగి వలిపెంబుఁ దాల్చి వచ్చిన రీవి
వన్నెఁ గట్టిననాఁటి చెన్నుఁ దన్ను;
వాల్గంటి కీల్గంటు వైచి వచ్చిన చెల్వ
జడ యల్లుకొనునాఁటి సౌరు జౌరు;
నొయ్యారి మెఱుఁగు సొమ్మాని వచ్చిన నీటు
మణిభూష లిడునాఁటి మట్టుఁ దిట్టు,
నాతి రాయంచ గుమిఁగూడి నడచు ముగ్గు
చెలులు గొలువంగఁ జనునాఁటి సొలపు నలఁపుఁ;
జక్కదనముల ప్రోవైన చంద్రముఖికి
నిచ్చలపు రూపు లెన్నెన నింపు నింపు.

13

అర్థము :—౧ తెఱవ = సుఖద్ర, కస్తురిచుక్క = కస్తురితోచుక్కబొట్టును, తీర్చి = దిద్దుకొని, వచ్చిన, పెక్కు = అతిశయము, గీఱునామమునాఁటి = నన్నని నామము పెట్టుకొన్న నాటి, తీరు = అందమును, గేరు = ఎగతాళిచేయును (తిరస్కరించును).

౨ తను + అంగి = చిన్నశరీరముగల సుభద్ర, వలిపెంబు = సన్నని తెల్లనివస్త్రము, తాల్చి = ధరించి, వచ్చిన (నాటి), రీవి = సొగసు, వన్నె = రంగుచీర, కట్టిననాటి, చెన్ను = అందమును, తన్నుకా = తిరస్కరించును

౩. వాల్గంటి = వాలుగన్నులు కలిగిన సుభద్ర, కీల్గంటు = వేలుముడి, వైచి = వేసుకొని, వచ్చిన, చెల్వ = అందము. జడఅల్లుకొనునాటి, పౌరుకా = సొగసును, జౌరుకా = కొట్టును (తిరస్కరించును).

౪. ఓయ్యారి = సుభద్ర, మెఱుగు సొమ్మాని = మెరుగు బంగారపు నగలు ధరించి, వచ్చిన, నీటు = రీవి, మణిభూషణులు = రత్నములతోడి ఆభరణములు, ఇడునాటి = ధరించునాటి మట్టు = సౌందర్యమును, తిట్టుకా = తిరస్కరించును

నాతి = సుభద్ర, రాయంచగుమికా = రాజహంసల సమూహముతో, గూడి (వెంట వచ్చుచుండగా), నడుచు మురుపు = నడచునప్పటి సౌందర్యము, చెలులు కొలువంగకా = చెలికత్తెలు వెంటవచ్చుచుండగా, చనునాటి = నడచునప్పటి, సొలపున్ = అందమును, నలపుకా = తిరస్కరించును

చక్కదనముల ప్రోవైన = అందములరాశియైన, చంద్రముఖికి = శ్రీకి, నిచ్చలపు = స్వభావసిద్ధమైన, రూపము, లెన్న అయినకా = బాగుగా నుండిన యెడల, నింపు = నిండుదనమును, నింపును = నిండించును (నింపుకా ఇంపును అని పదవిభజనచేసి, 'అందమును నిండించును' అని అర్థము కావచ్చును).

కొందరు "ఇంపునింపు" అని వ్యాఖ్యానించిరి యతి భంగము కలుగుతుంది గాబట్టి అది పొసగదు.

విశేషము :- సుభద్ర ఎట్టి ఆలంకరణములు పెట్టుకున్నా అందము పెంపు వహించింది. కనుక సహజ సౌందర్యమున్న సుభద్రకు ఉపకరణములు అంతముఖ్యముగాదు.

ఈ అభిప్రాయమునే కాళిదాసు కాకుంతలములో, "ఇయ మధిక మనోజ్ఞా వల్కలే నాపి తస్మి - కిమివహి మధురాణాం మండనం నాఽకృతీనాం" (అందమైన వారికి అలంకరణము కాని దేది?) అని వ్రాశాడు.

చక్కని అంశ్యాను ప్రాసముతో చరణాలను ముగించడంలో కవి ప్రయోగించిన తిరస్కారవాక్యాలు కేరు, తన్ను, జౌరు, తిట్టు, నలపు అన్నీ కటువుగానే ఉండడం చూడవచ్చును.

అలంకారము :- అర్థాంతరన్యాయము, అనుప్రాసము.

మిక్కిలి లేటిచూడ మిరుమిట్టులు గొల్పు, జరించునప్పు డ
 మృక్క : తళుక్కునన్ మెఱసి నట్లుగు, నేమనవచ్చు' నద్దిరా,
 'చొక్కపుఁ పైఁడిబొమ్మ' యగుచుం జనులాడిన నాడి; రింతెకా
 తెక్కడి కేడ పో, యలమ్మగేక్షణ మేనికి నక్కడానికిన్ ? 14

అర్థము :— మిక్కిలి లేటిచూడ = చక్కగా లేరి చూచునపుడు, (సుభద్ర మేను)
 మిరుమిట్టులు కొల్పు = రిన్నులు చెదరునట్లు చేయును, జరించునప్పుడు = (ఆ శరీరము)
 కదలునపుడు, అమ్మక్క = ఓహో, తళుక్కునన్ = తళుకుమని మెఱసి నట్లుగా, అద్దిరా :
 ఏమనవచ్చు, చొక్కపు = అందమైన, పైఁడిబొమ్మ = బంగారపు బొమ్మ, అనుచు, జనులు,
 అడినా అడిరి = అంటే అన్నారు (అది లెక్కగేయ దగినది కాదని భావము), ఇంతెకాక,
 అలమ్మగేక్షణ = జింకపంటి చూపులు కలిగిన ఆ సుభద్ర యొక్క, మేనికి = శరీరమునకూ,
 అకడానికి = మేలిమి బంగారమునకూ, ఎక్కడికెడిపో = ఎక్కడికెక్కడ కదా (చాలా
 అంతరువు గలదని భావము)

విశేషము :— మిరుమిట్లు గొల్పుట, తళుక్కుని మెరయుట ఈ రెండు గుణాలూ
 బంగారానికి ఉండవు అవి కలిగి ఉండుటచేత సుభద్ర శరీరమునకూ ఆ బంగారానికి చాలా
 వాసి ఉండని భావము

పాఠాంతరము :— ఆఖరి చరణమున

“ఇంతె కా తెక్కడి దోయి పో యల మృగేక్షణమేనికి నక్కడానికిన్”

— పేదమువారు

“ఎక్కడిదోయి = ఎక్కడి సామ్యము” అని వ్యాఖ్యానించిరి ‘దోయి’ పాఠము శబ్ద
 లంకారమునకు ఉపకరించినట్లుంటే అంగీకరింపవచ్చు అదిలేనపుడు చక్కని నుడికారముగ
 ‘ఎక్కడికేడ’ (ఎక్కడికెక్కడ) అన్న పారాన్నే తీసుకొనడము మేలు

మిరుమిట్లు గొల్పుడమూ తళుక్కుని మెరయడమూ సుభద్ర శరీరానికి మెరుపు తీగకూ
 ఉన్నాయి సుభద్ర శరీరము బంగారంకంటే బాగుందని మెరుపుతో సమానంగా ఉందని
 భావము

అలంకారము :— అంత్యానుప్రాస, విషమాలంకారము, కావ్యలింగ.

చిత్తజుఁ డల్లి తూపు మొన చేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము; పై ధ్వజం
 బెత్తిన నెత్త నిమ్ము, వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా;
 నత్తరళాయతేక్షణ కటాక్ష విలాస రస ప్రవాహముల్
 కుత్తుకబంటి తామరలకుఁ దలమున్నగులు గండుమీలకున్. 15

అర్థము :— చిత్తజుడు = మన్మథుడు, అల్లి = కోపించుకొని, చూపు = తన బాణమును, మొనచేసినా = వాడిచేసినా, చేయగనిమ్ము = చేయనీ, పై = మీదికి, ధ్వజంబు ఎత్తినా = జండా ఎత్తినా (దండెత్తినా), ఎత్తనిమ్ము = ఎత్తవచ్చు, కల్గినమాట గట్టిగా వచియించెడ = ఉన్నమాటను గట్టిగా చెప్పతాను, ఆ తరళ ఆయత ఈక్షణ = చలిస్తున్నట్టి విశాలమైన కన్నులుగల ఆ సుభద్రయొక్క, కటాక్ష విలాస రస ప్రవాహముల్ = క్రేగంటి చూపులయొక్క శృంగారరస ప్రవాహములు (కటాక్ష విలాసము అను రస - నీటి - ప్రవాహములు). తామరలకున్ = పద్మములకు, కుత్తుకబంటి = కంఠముపరికు (పీకలమీద నుండునది - అనగా ప్రమాదకరము) ఉంటాయి, గండుమీలకు = బేడిన చేపలకు, తలముస్కలు = తలలు ముందునట్టివి (మిక్కిలి ప్రమాదమును సూచించునవి) అవుతాయి

విశేషము :— ఈ పద్యమునందు కవి సుభద్రకన్నులు పద్మముల కన్నను, గండుమీల కన్నను ఉత్కృష్టమైనవనివర్ణించినాడు పద్యము మన్మథునిబాంధు, చేప ధ్వజము మన్మథుడు తన ఆయుధములను సుభద్ర కన్నులముందు కించపరచిన కోపముచేత తనబాంధు, పద్మమును వాడిపట్టినా, తనధ్వజము - బేడినచేపను పైకి ఎత్తినా వానికి క్రిమముగా సుభద్ర కటాక్ష విలాస రసప్రవాహములు కుత్తుకబంటిగానూ, తలముస్కలుగానూ ఉంటాయని అంటాడర్థమిది బాణము మొనచేయడమూ (కత్తిసూరడము లాగా), ధ్వజమెత్తడమూ పోట్లాటకు ప్రయత్నము.

మీరును, తిరస్కరించును అని చెప్పడానికి బదులు కవి కుత్తుకబంటి, తలముస్కలుగా నుండును అని కటువుగా చెప్పటకే 'గట్టిగా వచింతును' అని అన్నాడు

ప్రవాహము పద్మమునకు మెడవరకున్ను, చేపలకు తలమునుగునట్లూ ఉండడము సహజము
అదియే కలిగినమాట అని కవి అభిప్రాయము ఆమె కనులు పద్మాల కంటె చేపల కంటె అందముగా ఉంటాయన్నమాట గూడా కలిగిన మాటే అని చమత్కారము

పద్యములో ప్రాధాన్యము వహించిన ప్రవాహమును కవి కటాక్ష విలాసరసముతో నిర్మించుకున్నాడు "అంతిపురమున..." అన్న పై 11 వ పద్యములో ఓరగా చూచినప్పుడు శృంగారరసము అపారముగ నుద్బిజాలెత్తెనొర అని వర్ణించిన శృంగారరసపు జాలు—ప్రవాహమే ఈ పద్యమునందలి కటాక్ష విలాసరస ప్రవాహము.

అలంకారము :— లోకోక్తి, శ్లేష, పరికరము

అని తార్కిక బాము; 'సేవకు
నని యెప్పటివలెనె తిరిగి యరుదేర దొకో?'
యని యాససేయు; 'వచ్చిన,
నన్యతోదరి నింక విడువ'నని తలపోయున్

అర్థము :- అని = ఇట్లుతలచుచు, తాల్మిక బాయన్ = ఓర్పువీడును, ఎప్పటివలెనే = మొదటి విధముగనే, (సుభద్ర) తిరిగి = మరల, సేపకు అని = శుశ్రూష చేయుటకు అను తలంపుతో, అరుదేరడు ఒకో = రాకూడదా! అని, యాసచేయు = ఆశను పొందును, వచ్చినకా వచ్చినయెడల, అస్మత ఉడరిక = చాలా చిన్నదైన కడుపుగలది అనగా సన్నని నడుముకల సుభద్రను, ఇంకిన్ = ఇకమీదట, విడువకా = విడిచిపెట్టను, అని, తలపోయును = ఆలోచించును

తాత్పర్యము :- పద్యములో మొదట అర్జునుడు ఓర్పుపోగొట్టుకొన్నాడు, తిరు వాత సుభద్రవచ్చుసరి ఆశించాడు, వచ్చిన పిదప తను చేయదగు కార్యమును ఊహించు కొన్నాడు ఇది విచారములకు సహజమైనది.

విశేషము :- ఇక్కడ సుభద్రను 'అన్యతోదరి' - అన్యతిమును అనగా అబద్ధమును ఉదాహరించుచు కలది - అని చెప్పడానికి కారణము ఉంది. ద్వితీయాశ్వాసములోని 19వ పద్యములో "కేకిసుల్ రా సఖీజనులేతెంచి రటంచు వేమొరగి. ." పోవడము అర్జునుడు మరివ లేదు అటువంటి అబద్ధములకు సుభద్ర మరల పూనుకొనినా ఇంక అవకాశమీయ కూడదని ఇప్పటి నిర్ణయము

అలంకారము :- పరికిరము, అనుప్రాసము.

విరహాగ్ని కోర్వక విధి చూఱుకొనెడు తా

తపసి వేసం బేల తాల్చినాఁడు ?

కడ లేని సెకలఁ గందెడు ఘనోదయవేళఁ

దెలిసియుఁ దానేల వలచినాఁడు ?

శుక శారి కార్పటులకుఁ దల్లడిలెడు తా

నుపవనంబున నేల యుండినాఁడు ?

కరగతస్వము వోవు కరణిఁ జింతిలెడు తా

వెలఁది నేటికిఁ బట్టి విడిచినాఁడు ?

నేరములె యెంచెద మటున్న నేరికైనఁ

గలవు పరికించి చూడ; నందులకు నేమి ?

యంగ సాంగత్య పారవశ్యమునఁ గాక

యెఱిగి యుండిన నతఁడు చేయేల విడుచు ?

17

ఇతరులు అర్జునుడిని గురించి చేసే విమర్శనలను మన కవి ఈపద్యములో సమాధానము ఇస్తున్నాడు

అర్థము :- విరహాగ్నికిఁ = విరహతాపమునకు, విదిఁ = దైవమును, దూఱుకొనెడు = నిందించుకొనే, తాఁ = తాను (అర్జునుడు), తపసివేసంబు, ఏలతాల్చినాడు ?

తాపసులు ఎండకు, వానకు, చలికి ఓర్చుకొని ఉండవలెను అట్లు చేయలేనివాడు తపసి వేషము వేయడము తప్పు ఎండికాలమున పంచాగ్నుల మధ్యను, వర్షకాలమున, జాటబండల మీదను, శీతకాలమున లోతునీటియందును ఉండి తపసు చేయవలయును అని నియమము ఉంది. అర్జునుడు మరేవేషము వేసినా ఈ నింద కలుగకపోవును

౨. కడలేని = అంతములేని సెకిలఁ = తాపముతో, కందెడు = బాధించునట్టి, ఘన ఉదయ వేళఁ = మేఘ ఉదయ కాలమును (తొలకరి మబ్బుల సమయము), తెలిసియు = తెలిసి యుండియు, తాను ఏల వలచినాడు ?

తొలకరి మబ్బుల సమయము ప్రేమికులను అంతము లేని తాపమున తపింప చేస్తుంది ఈసంగతి తెలిసి గూడా తాను ఈ సమయమున ఎందుకు ప్రేమించాలి ? ఇది పొరపాటు.

అర్జునుడు ద్వారకకు వచ్చిన సమయము చాతుర్మాస్యము (ద్వి. ౬ 2 115). చాతుర్మాస్యము ఇక్కడే గడపవలెనని బలరాముడు కోరాడు.

చాతుర్మాస్యము అనగా ఆషాఢ శుద్ధము మొదలు కార్తీక శుద్ధము వరకు. కాబట్టి అర్జునుడు వచ్చినది తొలకరి ప్రారంభమే.

౩. కుక = చిలుకలయొక్క, కారిక = గోరువంకలయొక్క, ఆర్భటులకున్ = ధ్వనులకు (కలకలములకు), తల్లడిలెడు = పరితపించునట్టి, తాను, ఉపవసంబున = ఉద్యానవనమున ఏల ఉండినాడు ?

పక్షుల కలకలమునకు భయపడువాడు ఆ పక్షులకు ఉనికిపట్టుగా ఉండే ఉద్యానవనమునకు రావడము పొరపాటు

౪. కరగతస్యము = చేతిలో ఉన్న సొత్తు, పోవుకరణి = జారిపోయిన విధముగ, చింతిలెడు = విచారించే, తాను, వెలదిఁ = సుభద్రను, వీటికి = ఎందులకు, పట్టివిడిచినాడు = పట్టుకొని కూడ విడచిపెట్టినాడు ?

చేతిలో ఉన్న సొత్తు పోయినట్లు విచారించువాడు చేతికి చిక్కిన సుభద్రను విడిచిపెట్టడము పొరపాటు

ఈ పాదమున వెలది (వెలగలది) అను శబ్దప్రయోగము సాఖిప్రాయము

నేరములే = తప్పులే, ఎంచెడమటన్నఁ = లెక్కపెట్టుటకు పూనుకుంటే, పరికించిచూడ = పరిశీలించి చూడ, ఏరికై ననుగలవు = ఎవరికై న ఉంటాయి, అందులకునేమి ? అంగ

సాంగత్య పారవశ్యమునఁ = (సుభద్రయొక్క) శరీరము తాకుట వలన (కలిగిన) మైమరపు చేత, కాక = కాకపోతే, ఎరిగియుండినఁ = తెలిసియుండిన, అతడు, చేయేలవిడుచు = విడిచిపెడతాదా ?

తపసివెషము వేసి విధిని నిందించడమూ, కామోద్దీపకమయిన తొలకరిషేఘాల సమయములో ప్రేమించడమూ, శుకశారికల ధ్వనులు సహించలేని వాడు ఉద్యానవనమున ఉండడమూ చేతిలోని ధనము పోగొట్టుకున్న వాడిలాగా దుఃఖించే వాడు సుభద్రనుపట్టి విడిచి పెట్టడమూ అన్నీ పొరపాటులే అని భావము

పారాంతరము :—

‘నేరములె కల వెంతటి వారితైన
నన్ని యన వచ్చుఁ బై నుండి, యందు వేమి ?’

ఉనికి శృంగారవన మఁట, యొంటిఁ దగిలె
నఁట, విరహి యఁట, యెంతసేయఁడు కిరీటి
ననమశరుఁడింకఁ దనవైరి యగు లలాట
లోచనుని గెల్చునని దయఁగాఁచె గాక

18

అర్థము :— (ఈ అర్థనుడు) ఉనికి = ఉండడము, శృంగారవనమఁట = ఉద్యానవనము లోనట, ఒంటి తగిలెనఁట = (మన్మథుడికి) ఒంటరిగా దొరికాడట, విరహియఁట = విరహము పాలబడినవాడట (నిస్సృహలో పడి ఉన్నవాడు), అనమశరుఁడు = మన్మథుడు (కటువులైన బాణములుగల వాడని విశేషము), కిరీటిని = అర్జునుడిని, యెంత సేయఁడు = ఏమి చేయలేఁడు? అన్ని విధముల బాధించగలడు అని అర్థము, (మన్మథుడు పెట్టగలిగిన బాధలలో సంజ్వరము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మరణము కూడా ఉన్నాయి అనగా అర్జునుడికి మరణము కూడా గల్గించగల అవకాశము ఉంది, కాని అసని జరుపలేదు.) ఎందుకంటే — ఇంక = ముందుముందు, తనవైరి = మన్మథునియొక్క శత్రువు, అగు, లలాటలోచనుని = లలాటమందు కన్ను కలిగిన శంకరుని, గెల్చునని = (అర్జునుడు) ఓడించునని, దయఁ = దయతో, కాచెఁగాక = ప్రాణములు నిలిపినాడు (లేకుంటే చంపేవాడే).

విశేషము :— కిరాతార్జునములో కిరాతుడి రూపములో ఉన్న శివుని అర్జునుడు ఓడించి పాకువత్స్రమును పొందిన కథ ఇక్కడ జ్ఞాపక ముంచు కోవాలి

ఈ పరిస్థితులలో అర్జునుడిని చంపగలిగి కూడా విడిచి పెట్టడానికి కారణము : ముందు ముందు తనకు ప్రబలశత్రువైన శంకరుని ఓడించడానికి ఇతడు అవసరమవుతాడనే ఈ

పద్యములో మస్కరుడిని భిన్నము చేసిన ఈశ్వరుడిని 'లలాటలోచను' దశదము అభిప్రాయ పూరితము

అలంకారము :— ఇత్యేష.

సుఖద్రవిరహము

ఇటులాతఁ డుండఁగా, న

క్కుటిలాంక యంత నచటఁ గుసుమశ రార్తిన్

బెటిలి పడి, పాస్పపైన

ట్టిటు పడి, దసలోనఁ దాన యేకాంతమునన్.

19

అర్థము :— ఇటుల ఆతడు (అర్జునుడు) ఉండగా, ఆ కుటిల ఆంక = పంకరలైన ముంగురులు కలిగిన ఆ సుఖద్ర, అంతన్ = ఆ సమయమున, అచటన్ = తన అంతిపురమున, కుసుమశర = మన్మధునియొక్క, ఆర్తిక = బాధచే, పెటిలిపడి = సడలిపోయి, పాస్పపై అట్టిటుపడి = ప్రక్కమీద కొట్టుకులాడి, ఏకాంతమునన్ = చెలికత్తెలు లేని సమయమందు, తనలోతానె (ఈ క్రింది విధముగా తానుకున్నది)

“ఏ గోరిన చెలువుఁడె ననుఁ

దాఁ గావలె నంచు వచ్చి దగ్గఱివేడం,

గొఁగిలి యీ కిటు వచ్చితి

నొఁగాదని పెనఁగి ; ఎంత యవివేక మయో :

20

అర్థము :— ఏన్ = నేను, గోరిన = వలచిన, చెలువుఁడె = అందగాడే, తాన్ = తానై, నను గావలెనంచు = ననుకోరి, వచ్చి, దగ్గఱి = దగ్గరగావచ్చి, వేడన్ = ప్రార్థించి నప్పుడు, బొక = బాను, కాదు, అని, పెనఁగి = పెనుగులాడి, కొఁగిలి = అరింగనమును, ఈక = ఇవ్వకుండానే, ఇటువచ్చితి; ఎంత అవివేకమయో = ఎంత తెలివి తక్కువ పని చేశాను

“దిగ్గున లేచి నన్నతఁ డతిప్రమదంబునఁ జందమామ తా

నిగ్గుటరంగు మీఁదికయి నెమ్మిఁ గరాజ్ఞము వట్టి యీడ్చినక,

బిగ్గఁ గవుంగిలించి సుఖనీరధిఁ దేలఁగనీక, నా కయో :

నిగ్గునుపేర వెంటఁబడఁ జెల్లునొకో ప్రతిబంధ మయ్యెడన్ ,

21

అర్థము :- దిగునఁ = తటాలున, లేచి = నిలువబడి, నన్ను, అతడు, అతి ప్రమదంబున = ఎక్కిరి సంతోషముతో, చందమామతా = చంద్రకాంత శిలలతో చేయబడిన, నిగ్గు = మెరయుచున్న, అరంగుమీదికయి = తిన్నెమీదికి, కరాబ్జముఁ = పద్మమువంటి చేతిని, నెమ్మిన్ = ప్రేమతో, పట్టి, ఈడ్చినన్ = లాగినప్పుడు, బిగ్గఁ = గట్టిగా, కవుంగి లించి = కవుగిలించి, (తత్ఫలితముగ) సుఖనీరధిఁ = సౌఖ్యము అనుసముద్రమునందు, తేలఁగ నీక = తేలునట్లు చేయక, అయ్యెడఁ = ఆ సమయమునందు, నాకు, అయ్యో! సిగ్గు అను పేరఁ = సిగ్గు అనే నెపముతో, ప్రతిబంధమా - అటంకము, వెంటబడ చెల్లునొకో = వెంట పడుట న్యాయమా.

విశేషము :- ఉద్యానవనమున జరిగిన దంతా సుభద్ర స్మరించుకుంటూ ఉంది

అలంకారము :- అపహ్నుతి.

“తొల్లిటివలె సేవకుఁ బోఁ

జెల్లనె ? మావారు పెండ్లి చేసెద రిదిగో

నెల్లఁ దమ కంచుఁ బలికితి,

నెల్లద మగుఁ గాదె తిరిగి యేఁ బైకొన్నన్ .

22

అర్థము :- తొల్లిటివలెఁ = మునుపటిలాగే, సేవకు = శుశ్రూషకు, బోన్ చెల్లనె = వెళ్లవచ్చునా - కూడదు కదా, “మావారు = మా పెద్దలు, ఇదిగో, ఎల్లి = రేపు, తమకు = మీకు పెండ్లి చేసెదరు,” అంచు = అని, పలికితిన్ = చెప్పివచ్చాను, తిరిగి = అట్లు చెప్పికూడ, ఏన్ = నేను, పైకొన్నన్ = వెళ్లుటకు పూనుకున్న యెడల, ఎల్లిదము = చురకన, అగున్ గాదె = అవుతుంది గదా.

అలంకారము :- యమకము.

“ననుఁ దా వలచి పడ్డ నలఁకువల్ దీఱంగఁ

గైసేయ నెన్నఁడు గలుగునొక్కొ,

పెనఁగి చే విడిపించుకొనిన నేరమి వోవఁ

గెలన నెన్నఁడు నిల్వఁ గలుగునొక్కొ,

ప్రియ మేఱంగక యడ్డపెట్టిన దుడుకు వోఁ

గళ్యాణ మెన్నఁడు గలుగునొక్కొ,

మోహతాపము దీఱి మోచి చక్కెరపాన

కమున నెన్నడు దేల్పఁ గలుగునొక్కొ,

యొంటి శృంగారవనములో నునిచివచ్చి

నట్టి నెంజిలి యెల్లఁ బో నానృపాల

తలకుఁ జేర్చంగ నెన్నడు గలుగునొక్కొ

యాము గవిసిన కుచకుంభ సీమయందు."

23

సుభద్ర తాను చేసిన తప్పులకు పరిహారాలు ఊహించుకుంటుంది

అర్థము :- నను, తా, వలచి = ప్రేమించి, పడ్డ = పొందిన, సలకువల్ = ఆయాసములు, తీఱంగన్ = పోవునట్లు, కై పేయన్ = (అర్జునుని) అలంకరించే అవకాశము, ఎన్నడు గలుగునొక్కొ = ఎప్పుడు దొరుకునోగదా :

౨ పెనఁగి = పెనగులాడి, చే = చేతిని, విడిపించుకొనిన, నేరము = తప్పు, పోవన్ = పోవునట్లు, కెలనఁ = (అర్జునుని) ప్రక్కను, ఎన్నడు, నిల్వగలుగునొక్కొ = నిలబడగలనో :

౩ ప్రియమెఱుంగక = ప్రేమను గుర్తించకుండ, అడ్డపెట్టిన = అటంకపరిచిన, దుడుకు = మొరకు తనము, పోన్ = పోవునట్లు, కళ్యాణము = శుభము, ఎన్నడు కలుగు నొక్కొ :

౪. మోహతాపము = (అర్జునుడి) మోహము వలన కలిగిన వేడి (ఆయాసము), తీఱఁ = పోవునట్లు, మోచి = అధరమునందలి, చక్కెరపానకమున్ = తీయని పానకముతో, ఎన్నడు, తేల్పఁ, గలుగునొక్కొ = సంతృప్తి కల్పించగలుగుదునో :

శృంగారవనములోఁ = ఉద్యానవనమందు, ఒంటి = ఒంటరిగా, ఉంచివేసి, వచ్చినట్టి, నెంజిలి = మనోవ్యధ, ఎల్లఁపోన్ = అంతయు పోవునట్లు, ఆ నృపాలతలకుఁ = ఆ రాజ శ్రేష్ఠుని, ఆముగవిసిన = క్రొవ్వు అధికమైన (అనగా మదించియున్న), కుచకుంభ = కుంభ ములవంటి కుచముల, సీమయందు = ప్రదేశమందు, చేర్చంగఁ = చేర్చగ, ఎన్నడు గలుగు నొక్కొ :

పారాంతరము :-

"చెలుల కోర్కెలు దీఱి చెలువునితో నాకు
కమనీయ వనకేళి గలుగునొక్కొ"

— నోరివారు

ఈ పాఠములో తక్కిన చరణములలోవలె సుభద్ర చేసిన పొరపాటున్ను, దాని కను గుణమైన పరిహారమున్ను లేవు కాబట్టి అంగీకారము కాదు

అని యెంచరాని కోర్కెలు
మనమునఁ దలపోయు, భావ మగ్నత చేతం
గనుమూయుఁ, గలసినటు కల
గని సంతస మందుఁ, దెలిసి కళవళమందున్

24

అర్థము :— అని = ఈ విధముగా, ఎంచరాని కోర్కెలు = అలవిగాని కోరికలను, మనమునఁ = మనస్సునందు, తలపోయుఁ = ఆలోచించుకొనును, భావమగ్నతచేతఁ = మనోహరములైన ఆ భావములలో మునిగి ఉండడంచేత, కనుమూయుఁ = చిన్న నిద్ర తీయును, ఆ నిద్రలో - కలసినట్లు = అర్జునునితో కూడినట్లు, కలగని, సంతసమందు = (నిద్రలోనె) సంతోషమందును, తెలిసి = మేల్కొని, కళవళమందుఁ = (అదంతయు వట్టిదే నని) కలతచెందును

విశేషము :— అలవికాని కోరికలు తలంచడమూ, ఆ భావములలో మునిగి కన్ను మూయడమూ, కలలో అర్జునుని కూడి సంతోషించడమూ, కలచెదరి మేల్కొని కళవళ పడడమూ—భావ సరిజామము చక్కగా నిరూపించాడు కవి

అలంకారము :— సమవ్యయము.

ఉదయాద్రి యెరగలి నొరసి మీఁద వెలుంగు
జలజారి వేడివెన్నెలలు గాయ,
హరు కంటిసెగ కోర్చి యాఱితేఱిన మారుఁ
డలరుఁ జిచ్చరవాఁడి ములుకులేయఁ,
బాముకోరితొడ సాము చేసిన గాడ్పు
వినపు విత్తై నోఁకి వెగటు సూపఁ,
గ్రొంచాచలము పోటుగంటి దూఱిన రాజు
హంసముల్ వడి హళాహళులు సేయ,

వేగునంతకు వలవంత వేగు నంత
నంతిపురమునఁ బ్రమద వనాంతరమునఁ
గృష్ణ కృష్ణా : యటంచు నా కిరవాణి,
రామ రామా : యటంచు నా రాజసుతుఁడు,

25

అర్థము :- ఉదయాద్రి = తూర్పుకొండ మీది, యెరగలి = కార్పిచ్చుతో, ఒరసి = రాపాడి, మీద = అకాశమున, వెలుంగు = వెలిగే, జలజారి = కమలములకు శత్రువగు చంద్రుడు, వేడివెన్నెలలు కాస్తుండగా.

వెన్నెల విరహాలకు వేడిగా ఉంటుండట చంద్రోదయ సమయమున తూర్పు కొండ యందు ఎర్రని కాంతులు కార్పిచ్చువలె కనబడుట ప్రకృతి సిద్ధము ఆ నిప్పును ఒరసికొని వచ్చినట్లు కనుపించు చంద్రుడు కావుననే వేడి వెన్నెలలు కాయగలిగాడు

౨ హరు = ఈశ్వరునియొక్క, కంటిసెగకు = కంటిమంటలకు, ఓర్చి = సహించి, ఆటితేతిన = గడితేరినట్టి, మారుడు = మన్మథుడు, అలరు = పూవులు అనే, చిచ్చర = నిప్పుతోకూడిన, వాడిములుకులు = సూదియైన బాణములు, వీయ = ప్రయోగించగా,

(హరుకంటిసెగకు మారుడు ఆటి = నశించి, తేటి = బ్రతికిన వాడని చమత్కారార్థము.)

హరుని కంటి అగ్నిలో ఖస్మమై ఆరితేరినవాడు కావున నిప్పుతో కూడిన శరములు వేయుట సహజము

౩ పాము కోటలతోడ, సాముచేసిన = పోట్లాడిన, గాడ్పు = గాలి, (మలయ మారుతము), విసపువిత్తై = విషబీజమై, పోడి = శరీరమునకు తగిలి, వెగటుచూప = అసహనమును కలిగించగ (పాములకు గాలి అహారము, కాబట్టి వాటి విషపు కోరలతో పెనగు లాడి వచ్చిన గాలి విషపు బీజమైనది)

౪ క్రొంచ అచలము = క్రొంచపర్వతము, పోటుగంటి = బాణముల పోటుచేత కలిగిన రంధ్రమునుండి, తూరిన = చొరబడి పోవునట్టి, రాజహంసముల్ = రాజహంసలు, వడి = విజృంభించి, హళాహళలు = కోలాహలము, సేయన్ = చేయగా,

పరశురాముడు క్రొంచపర్వతమున బాణప్రయోగముచే చేసిన గంటులో దూరి రాజహంసలు మానసనరోవరమునకు పోవుట వచ్చుట పురాణ కథ ఇచట పోటుగంటినుండి రాజహంసలు దూరి, పీరభటులు చేయు కష్టకార్యమును చేసి, విజృంభించుట వాటి కారిత్యమును తెలుపుతుంది

వేగునంతకున్ = తెల్లవారునప్పటి, వలవంత = విరహతాపముచే, అంతిపురమున, ఆ కీరవాణి = చిలుక పలుకులుగల ఆ సుభద్రయు కృష్ణ కృష్ణా అటంచు, వేగున్ = పడి తపించును, ప్రమద వన అంతరమున = ఉద్యానవనములోపల, ఆరాజనుతుడు = అర్జునుడును రామ రామాయటంచును, వేగు = పరితపించును.

విశేషము :- అపదలోనున్న వారివలెనే సుభద్ర “కృష్ణకృష్ణా” అనీ, అర్జునుడు “రామరామా” అనీ భగవంతుని స్మరించుటలో అర్జునుని ఏకాదశనామమును (కృష్ణ), ‘రామ’ కు గల ధీ అర్థమును కవి చమత్కారముగా ప్రయోగించినాడు.

అర్జునునకు అగ్నున, ఫల్గుణ, పార్వ, కిరీటి, శ్వేతవాహన, బీభత్స విజయ, జిష్ణు, వ్యసాచి, ధనంజయ అన్న పదిపేరులే గాక “కృష్ణుండను వీకాదశ నామంబును” కలదు

పౌరాంతరము :—

తిరుపతివాడు—“పేగుసంతకు వలవంత వేగిరింత .” అన్నారు

అలంకారము :— తద్గుణము, యమకము, శ్లేష

చెలులు ప్రసంగవశంబున

నలరెం గడు విజయభవన మనినన్ నవలా

దెలియ వినున్, గలయఁ గనున్,

బలుమఱు బాగౌఁ గిరీటిపచ్చ లటన్నన్.

26

అర్థము :— చెలులు = చెలికత్తెలు, ప్రసంగవశమునన్ = మాటల సందర్భములో, విజయభవనము = విజయభవనమును మందిరము, కడున్ అలరెన్ = మిక్కిలి అందముగా నున్నది (అన), అనినన్ = చెలులు చెప్పుకొనినపుడు, నవలా = యవ్వనముననున్న సుభద్ర, తెలియన్ వినున్ = చాలా శ్రద్ధతో వినును, బాగు బౌ కిరీటి పచ్చలు అటన్నన్ = కిరీటి పచ్చలు (మరకతమణులు) బాగుగా నున్నవి అనినపుడు, పలుమఱు = మరెవరి, కలయన్ కనున్ = నాలుగు స్కంధములను చూచును

విశేషము :— ఒక మందిరము పేరు విజయభవనము¹ మరకతమణులలో కిరీటి పచ్చలు ఒకజాతి కిరీటిపచ్చలనే కొందరు గరుడపచ్చలంటారు.

“గోమేద్యంబుల కుట్టిమంబులతోఁ గిరీటి పచ్చల విశర్దికల తోడ”

వరాహపురాణము.

చెలులలో సంభాషణలలో ఆ మాటలు వచ్చినపుడు విజయ, కిరీటి అన్న పదముల వలన అర్జునుడన్న ప్రాంతిగలిగి శ్రద్ధతో విని, నలుదిక్కులు కలయ జూస్తుంది.

అలంకారము :— స్మృత్యలంకారము.

1 విజయ సూచకమైన భవనమునకు విజయ భవనమని పేరు, కృష్ణదేవరాయలు నిర్మించిన ఇట్టి భవనమునకు భవనవిజయమును పేరుంది కృత్తివతి రఘునాథరాజు తన విజయముల జ్ఞాపకార్థము గట్టించిన మందిరానికి విజయభవనమనే పేరుపెట్టారు దీనినే ‘విజయవిలాసము’ అని గూడా అనేవారు తంజావూరిలో మన కవి వ్రాసిన ఈపద్యము చూచినప్పుడు తంజావూరు ప్రజలు, ఆ విజయభవనాన్ని జ్ఞాపకము చేసుకోక తప్పదు

మనమున సున్నది మొగమునఁ
గనిపించుం గాన, గట్టిగా మదిలో న
ర్జునభావ మునికి, నపు డ
ర్జున భావము మొగమునందు సుడితికి నిల్చెన్

27

అర్థము :- మనముననున్నది = మనసులో ఉన్నది, మొగమునఁ గనుపించుఁ గానఁ, సుడితికి = సుభద్రకు, మదిలో గట్టిగా, అర్జునభావము (అర్జునుడిపై తలంపు), ఉనికిఁ = ఉండుటచేత, అప్పుడు = ఈ విరహావస్థయందు, అర్జునభావము = అర్జునత్వము - అనగా తెల్లదనము, మొగమునందు, నిలిచెఁ = ఉనుపించెను (ముఖము పాలిపోయిందని భావము)

అలంకారము :- అర్ధాంతరన్యాసము, యమకము

వదినెలు మేలము లాడుట

‘పులకించె మే నేమి తలఁచుకొంటివె ?’ యంచు
మేలంబు పచరించె మిత్రవింద,

‘యిన్నాళ్లవలె మనసిచ్చి మాటాడవే :
యెందు దృష్టి’ యని కాళింది తెగడె,

‘జెలి పెండ్లికతసెప్పుఁ జెవి యొగ్గి వినవేమి ?
కలదులే’ యని గేలిసలిపె భద్ర,

‘వలపు వాసన మించెఁ గలికి నీమొగ,’ మంచుఁ
ద్రన్తరి నెఱవె సుదంత కొంత,

జాంబవతి నవ్వె, లక్షణ నరసమాడె,
‘నే లగడు చేసెదరు ముద్దరాలి’ ననుచుఁ
జులికె రుక్మిణి, నత్య క నిలిపె, నపుడు
చిన్ని మఱదలి మోహంపుఁ జిన్నె లెఱిగి.

28

ఈ మేలమాడడములో కృష్ణుడి ఎవమందుగుడు భార్యలూ ఉన్నారు

అర్థము :- చిన్ని మఱదలి = ముద్దమరదలు సుభద్రయొక్క, మోహంపు = ప్రేమను తెలియజేసే, చిన్నెలు ఎఱిగి = లక్షణములు గుర్తించి.

౧ ఓత్రవింద, 'మేను = సుభద్రా నీ శరీరము, పులకించె = గగుర్పాటు చెంది ఉంది, ఏడు తలచుకొంటివె = శృంగార సంబంధమైన ఏ విషయమును ఊహించుకుంటున్నావే' అని, మేలంటు = పరిహాసము, పచరించె = చేసెను

౨, కాళింది, 'ఇన్నాళ్ళవలె, మనసిచ్చి = దాపరికం లేకుండా, మాటాడవే = మాట్లాడకుండా ఉన్నావే, ఎందుదృష్టి = దేనిమీద నీభావము లగ్నమయింది అని, తెగడెన్ = విడిచిపెను (అనగా పరిహాసించెను)

౩ 'చెలి, పెండ్లి కథ నెప్పుడో చెవి లగ్గి వినవేమి, కలదులే = ఏదో విశేషముందిలే' అని భద్ర గేలి = ఎగతాళి, సలిపెను

౪ 'కలికి = సుభద్రా, నీ మొగము, వలపు వాసన = సుగంధపరిమళముతో, మించె = అతిశయించి యున్నది' - అనగా విశేషముగా పరిమళించుచున్నది (దీనియందలి అంతర్ధామ వలపు = ప్రేమయొక్క, వాసన = భావము, అతిశయించి యున్నది అని) ఈ శ్లేష వాక్యముతో సుదంత, కొంత త్రస్తరి = కొంత ఎగతాళి, నెఱపె = సాగించింది.

జాంబవతి నవ్వె, లక్షణ సరసమాడె, 'ఏల = ఎందుకు, ముద్దరాలిని = ఏమీ యెరుగని మరదలు సుభద్రను, అగడు చేసెదరు = అల్లరి చేస్తున్నారు?' అనుచు రుక్మిణి పలికె, సత్య = సత్యభామ, కన్నిలిపె = కన్ను గీచెను

విశేషము :— సుభద్ర అస్సురుస్సురపుతుడినా, ఆమె ప్రేమరహస్యము తెలిసినవారు కాబట్టి వదినెలు ఈ విధముగా పరిహాసము చేస్తున్నారు.

ఆందరికీ పెద్ద అయిన రుక్మిణి తక్కిన వారలను మందలించినట్లు 'ముద్దరాలిని అల్లరి చేయవల'దని చెప్పడమే, పెద్దతనానికి తగిన మరొకవిధమైన పరిహాసము; చాలా సహజము

గడుసుది సత్య కన్నుగీటిందనడము మరీ బాగుంది

అలంకారము :— శ్లేష, స్వభావోక్తి.

“అంగన, యిన్నాళ్లును ముని
చెంగటికిం బాటిపాటి సేవలు గావిం
పంగాఁ బోదువు; నేడట

తొంగియుఁ జూడ, వతఁ డేమి దోసముసేసెన్ ?

29

అర్థము :— “అంగన = సుభద్రా, ఇన్నాళ్లును = ఇన్ని రోజులున్ను, ముని చెంగటికి = ముని దగ్గరకు, పాటిపాటి = మిక్కిలి ఆసక్తితో పరుగులెత్తుతూ, సేవలు

కావింపంగా = ఉపచారములు చేయుటకొరకు, పోదువు = పోతుందే దానవు, నేడు, అటు = ఆ వైపు, తొంగియుచూడవు = దూరము నుంచయినా చూడవు, అతడు = ఆ ముని, ఏమిబోసము చేసెఁ = ఏమి తప్ప చేసెను ?”

విశేషము :- ‘పారిపారి’ వెళ్లేదానవు అనడములోనూ, ‘తొంగియుచూడవు’ అనడములోనూ సున్నితమైన హాస్యముంది పారిపారిలోని శ్రద్ధకు, తొంగియు చూడవు లోని అనాదరణ సరితూకముగల పలుకుబడి.

“అక్కఱఁ జూడ వేటికల యచ్చిక బుచ్చికసేయు నంచలం ?

జెక్కిలిగొట్టె దేమిటికిఁ జేరఁగ వచ్చిన ముద్దుఁజిల్కలన్ ,

ముక్కు, మొగంబు జూడ కలు ముట్టను బొమ్మనె దేల బోట్ల నో

చక్కెరబొమ్మ, నీ వెగటు జూడలు సూచిన వింతలయ్యెడున్ 30

అర్థము :- అచ్చిక బుచ్చికచేయు = ఎక్కువ మచ్చికచూపుతున్న, అల అంచలన్ = ఆ హంసలను, అక్కఱ = ప్రేమతో, చూడవు ఏటికి = ఎందుకుచూడవు చేరఁగవచ్చిన = సీచెంతకు (చనవుతో) వచ్చినముద్దుచిల్కలన్, చెక్కిలిగొట్టెదు = చెంప వేయుదువు, ఏమిటికిఁ బోట్లను = బోటులను, చెలికత్తెలను, ముక్కుమొగంబుజూడన్ = మోమాటములేకుండా, అటు = ఆ విధముగ, ముట్టను = తాకనైనా తాకును, బొమ్మనెదు ఏల = ఎందుకు బొమ్మంటావు ? ఓ చక్కెరబొమ్మ = ఓ మధురస్వభావముగల సుభద్రా, నీ వెగటుజూడలు = అనిష్టమును తెలియజేసెడి, ప్రవర్తనలు (పైన చెప్పినవి అయిష్టమును తెలిపే ప్రవర్తనలు), చూచినన్ = వింతలు అయ్యెడిన్ = ఇంతకు ముందు ఎన్నడూ చూడని విధంగా ఉన్నాయి

విశేషము :- చక్కెరబొమ్మ మధురముగా ఉండవలసినది ఈ పద్యములో వెగటుగా కనబడుతున్నదని చమత్కారము అది ఒక వింత ఎన్నడూ చూడనిది వింత, సుభద్ర ఈలాగ ఎప్పుడూ ప్రవర్తించలేదన్నమాట.

“అచ్చిక బుచ్చికచేయు, ‘ముక్కు మొగంబు చూడక’—చక్కని జాతీయాలు

పాఠాంతరము :—

‘అక్కల చూడవేటికి’

— వేదమువారు

అక్కలకు అన్యాయము దొరుకదు

అలంకారము :- పరికరము.

“ఎవ్వనిఁజూచి మేలుపడితే యరవింద దళాక్షి ? నీమనం
బెవ్వఁడు సొచ్చెఁ జెప్పఁగదవే మదకోకిల వాణి ? నిన్న నేఁ
డెవ్వని చెల్వ నీయెదుట నెన్నఁబడెన్ పినతాంగి ? నేన కా
తెవ్వరు నీకుఁ ప్రాణపద ? మేటికి దాఁచెదవే తలోదరి ?

31

ఈ ఎద్యములో సలుపురా నాగు మాటలాడడం కవి వర్ణిస్తున్నాడు.

అర్థము :— అరవిందదళ అక్షి = తామర రేకులవంటి కన్నులుగల సుభద్రా, ఎవ్వని చూచి, మేలుపడితే = మోహించావు, మద కోకిల వాణి = పండించిన కోకిలవంటి కంఠస్వరము కలదానా, నీమనంబుకా = నీమనస్సులో, ఎవ్వఁడుచొచ్చెకా = ఎవడు ప్రవేశించెను, చెప్పఁగదవే, వినతాంగి = (స్తనముభారముచే) కొంచెము వంగిన శరీరము గలదానా, (నీకు ఇట్లు మరులు కలుగుటకు) నిన్ననేఁడు = ఇటీవల, ఎవ్వనిచెల్వ = ఎవరియొక్క సౌందర్యము, నీయెదుటకా, ఎన్నఁబడెకా = వర్ణించబడెను, తల ఉదరి = పలుచని ఉదరముకలదానా, నేనెకాక ఎవ్వరు నీకు, ప్రాణపదము = ప్రాణముతో సమానమైనవారు ? ఏటికి దాఁచెదవే = ఎందుకుదాస్తావు

విశేషము :— మొదటి చరణములో చూచుటకు ఉచితముగా ‘అరవింద దళాక్షి’, రెండవచరణమున చెప్పుటకు అనుకూలముగ ‘మదకోకిలవాణి’, నాల్గవచరణములో దాచుటకు (కడుపున దాచుకొనుట అని లోకోక్తి) తగినట్లు ‘తలోదరి’ అని ఈమూడు సంబోధనలు సాధి ప్రాయములు, మూడవచరణమున కర్త సుభద్రగాక ఇంకెవరో అగుటచేత పైరీతి సాగసుకి అవకాశములేదు

సుభద్ర ఆవస్థ అంతా ప్రేమకు సంబంధించిందే అని తేల్చి మాటలాడుతున్నారు.

అలంకారము :— పరికరము.

“బాలసమీరణంబు పయిపాటున నించుక సోకినన్ గడుం
దూలుచు నుండు దానపు; వినోదపు సుద్దుల ముద్దుఁజిల్గు పై
వ్రాలినఁ గందుఁ గేలు; పువువంటిది నీ మునుమే, ని దేగతిం
దాళునొకో వియోగశిఖి దానెదలోఁ దరికోఁ దలోదరి :”

32

ఈ ఎద్యములో మరికొందరు ఇది విరహతాపమే అని స్పష్టించింట్టున్నారు.

అర్థము :— బాలసమీరణంబు = పిల్లగాలి, పయిపాటునకా = మీదుగా, ఇంచుక = కొంచెము, సోకినకా = తాకినంతమాత్రమున, తూలుచునుండు దానపు = సోలిపోతుండే దానపు, వినోదపు = వినోదము కలిగించే, సుద్దుల = మాటలుగల, ముద్దుచిల్గు = నీ ప్రియమైన చిలుక, పై వ్రాలినకా = మీదవాలినప్పుడు, కేలు = నీచేయి, కిందుకా = కందిపోతుండే,

నీ నునుమేను = మృదువైన శరీరము, పువ్వవంటిది = పువ్వవలె కోమలమైనది, వియోగశిఖి = విరహము అనే అగ్ని, తాను, ఎదలో = నీ హృదయములో, దరికోన్ = మండుతుండగా, తలోదరీ = పల్చని కడుపు కల సుభద్రా, ఇది = ఈ కోమలశరీరము, ఏగతి = ఏవిధముగ, తానునొకో = సహించగలదోకదా.

“తూలుచునుండు గౌనల వినోదపు సుద్దులు” అని పారాంతరము, పిల్లవాయువు సోకి నంతనే కొను (నడుము) మాత్రము అల్లాడును అని చెప్పబడెను తానే తూలిపోవును అని చెప్పబడెను ఎక్కువ సౌకుమార్యము కనుపించును కాబట్టి ఈ పారము అంగీరించలేదు ఇంతేకాక ‘కొను’ అని పరిచినపుడు అర్థపుష్టిలేని ‘అల’తో “అల వినోదపు సుద్దుల ముద్దు జిల్గు” అని చదువవలసి యుండును.

అలంకారము :— అనుప్రాసము, అతిశయోక్తి

అని వారికి వా రందఱు

మనమునఁ దోచినటు లాడు మచ్చిక మాటల్

విని సీగ్గున నయ్యెల జ

వ్వని యూరకయున్న నపుడు వారలలోనన్.

33

అర్థము :— అని వారికి వారందఱు, మనమున తోచినటులు = ఎవరికి తోచినట్లు వారు, అడు = చెప్పకొను, మచ్చికమాటల్ = చనివుతో కూడిన మాటలు, విని, ఆ యెలజవ్వని = లేజవరాలు సుభద్ర, సీగ్గునన్, ఊరక = ప్రత్యుత్తరము ఇవ్వకుండా, ఉన్నన్ = ఉండగా, అపుడు వారలలోనన్ (క్రింది విధముగ అనుకొన్నారు)

“లెంకఁగ నేయికోఁ గలదు లే మగనిం దరితీపుచేసి, మీ

నాంకుని పొద మాన, మన మాదట వేడిన మాలువల్కుఁగాఁ

గొంతెడు నంచు మీరిపుడు గోలని చూడకుఁ డమ్మ, నేర్చుఁబో

చంకలబిడ్డ లూడిపడ సారసలోచన మాటలాడఁగన్.”

34

ఒక చెలికత్తె గడుసుకనంగా విసిరిన విసురు

అర్థము :— సారసలోచన = కమలములవంటి కన్నులు కలిగిన ఈసుభద్ర, తరి తీపుచేసి = కోరికను, తనయందు ప్రేమను—కలిగించి, మగనిన్ = భర్తను, లెంకగన్ = సేవకునిగా, ఏయికోన్ గలదులే = ఏయికోగల దనుటలోసందేహములేదు, మీనాంకుని = మన్మథుని

పాదము అన = పాదముతోడు (ఒ ఓట్టుపెట్టుకొని చెప్పుతున్నాను), మనము = మనందరము, అదట = ప్రీతితో, వేడిసె = ప్రార్థించినను, మాటువల్కగా = బదులుచెప్పుటకు, కొంకెడు = జంకుచున్నది, అంచు = అని అనుకొని, మీరు, గోల = ఏమీ ఎరుగనిది, అని చూడకుడు అమ్మ = అని చించవద్దు (ఒదులు ఎంత కున్నందువల్ల ముద్దరాలని భావించవద్దు), చంకలబిడ్డలు ఊడి. డ = చంకలలో ఉన్న బిడ్డలు ఊడిపడునట్లుగా, అనగా తన్ను తాను మరిచిపోవునట్లుగా హాస్యముగను, చమత్కారముగనూ, మాటలాడగల = మాటలాడుటకు, నేర్పుకో = నేర్పుగలిగినదేనుమా

తాత్పర్యము — ఈ సుభద్ర మోహం కలిగించి భర్తను నేపకుడిగాచేసి ఏలుకోగలదు లెండి, మనకు బదులు చెప్పకుండా ఉన్నందువల్ల ఈమె ఏమీ ఎరుగని ముద్దరాలని తలచకండి చాలా చమత్కారంగా మాటలాడగలదు

అలలవారిము :— లోకోక్తి

“క్రాగి యున్నది మిగుల నంగంబు సూడ,
గలవరించుచు నున్నది; కలదొ యేమొ
సోకు; డల్ల సన్యాసికే చూపవలయు
భామ” నని పక్కెనా సత్యభామ నగుచు.

35

అర్థము :— “అంగంబు = శరీరము, చూడ = తాకిచూడగా, మిగుల క్రాగి యున్నది = ఎక్కువగా కాలుతూ ఉంది, కలవరించుచు నున్నది = ఏమేమో పలవరిస్తున్నది, సోకుడుకలదొ ఏమో = దయ్యము సోకిందో ఏమో, భామను = సుభద్రను, అల్లసన్యాసికే = ఆ సన్యాసికే చూపవలయు” అని, సత్యభామ, నగుచు పలికెను

విశేషము :— గాలి సోకినపుడు జ్వరతీవ్రత, కలవరింతలు ఉంటాయంటారు యోగీశ్వరులు తమ మంత్రబలముచేత దయ్యాలను పారదోల గలరని నమ్ముతారు

ఈ మాటలు చెప్పతూ సత్యభామ నవ్వడము, సంగతి తెలియని వాళ్ళకు గూడా తెలియజేస్తుంది.

‘ఈ లీలనుండి, మనమిటు
మేలము లాడంగ నేమి మిడిమేలమొ,’ యం
చాలో సత్య సుభద్ర హి
తాళుల కిసుమంత యా రహస్యము దెలిపెన్.

36

అర్థము :— ఈ లీలఁ ఉండి = ఈ అబద్ధోఉండి, మనము ఇటు = మనము ఈ విధముగా, మేలములు అడంగఁ = పరిహాసములు అడుతుండగా, ఏమి మిడిమేలమో = (విరహోవస్థవల్ల సుభద్రకు) ఏమి ఉపద్రవము కలుగునో, అంచుఁ = అనికొని, సత్య = సత్యభామ అలోఁ = సమయము చూచుకొని, సుభద్ర హిత ఆశులకు = ప్రియమైన చెలికత్తెలకు, ఆరహస్యమును (తనని అర్థమడే అన్న రహస్యము), ఇసుమంత = కొంచెముగా, తెలిపెఁ

విశేషము :— సుభద్ర విరహావస్థ వల్ల ఏ ప్రమాదమూ కలగకుండా శైత్యోపచారాలూ కొన్ని ప్రక్రియలూ చేయవలసి ఉంది. కాబట్టి, ఈ రహస్యమును ముఖ్యమయిన సుభద్ర చెలికత్తెలకు తెలియజేయ వలసిన అవసరం కలిగింది, సమయము చూచుకొని (తక్కినవారు వినుకుండా ఉండే లాగ) స్వల్పంగా సత్యవాళ్ళకీ రహస్యం తెలిపింది.

విరహోపశాంతికిగా చేయవలసిన దంతా, అనాటి సంప్రదాయము ప్రకారము, చాలా పెద్ద తంతు

‘ఈ లీలఁ’ — ఈలన్ ఈలన్ = ఈ లీలఁ = ఒక్కొక్క సిగ్గునందును — అనగా సుభద్ర సిగ్గుపడినందులకెల్ల అనియు — వేదమువారు వ్యాఖ్యానించారు

శైత్యోపచారములు

గునగుసలఁ బోయి, వలపుల

కిసమన లని తెలిసి రసిక కిసలయ పాణుల్

బిన కిసల కుసుమ విసరము

వెన మసలక తెచ్చి, శిశిర విధి లాలసల్లై ,

37

అర్థము :— రసిక కిసలయ పాణుల్ = చిగురులవంటి చేతులు కలిగిన అ సరసు రాండ్రు (సుభద్ర ప్రియసఖలు), గునగుసల బోయి = ఒకరితో నొకరు గునగుసలాడుకొనుచు, వలపుల కిసమనలని తెలిసి = ప్రేమల వలన కలిగిన చిన్నెలు — కలిగిన వేదన అని గుర్తించి, బిన = తామరతూండ్లు, కిసల = చిగుళ్లు, కుసుమ = పూవులు (వీటియొక్క), విసరము = సమూహమును, వెనఁ = శీఘ్రముగ, మసలక = జాగుసేయక, తెచ్చి, శిశిర విధి = శైత్యోపచారములయందు, లాలసల్లై = ఆసక్తి (శ్రద్ధ) కలిగినవారై .

విశేషము :— చెలికత్తెలు శైత్యోపచారములయందు చూపిన తొందరను పద్యగమనములో లఘువులను ఉపయోగించుట ద్వారా సాధించినాడు

విరహావేదన అని తెలిసిన తరువాత ఆలసించడానికి వీలులేదు విరహతాపము చల్లార్చడానికి తామరతూండ్లు, చివుళ్లు, పూవులు ఉపయోగించడము కవి సమయ సిద్ధము చూడు —

నలదమయంతు లిద్దరు మనః ప్రభవానల బాధ్యమానులై
నలిపిరి దీర్ఘవాసర నిశత్ విలస న్నవనందనంబులన్,
దలిరుల శయ్యలన్, మృదు మృణాలములన్ ఘనసారపాంసులన్

— భారతము.

అలంకారము :- అనుప్రాస

పన్నీటన్ జలకంబు లార్చి, చలువల్ పైఁ గట్టఁగా నిచ్చి, మే
నన్ నిండారఁగఁ జందనం బలఁది, విన్నాణంబుగాఁ గప్పురా
నన్ నామం బిడి, క్రొమ్ముడిన్ విరుల దండల్ నించి హారావళుల్
చన్నుం గ్రేవలఁ దార్చి, రప్పుడు చెలుల్ చంద్రాస్యకున్ నేర్పునన్
విరహతాపం చల్లార్చడానికి చెలులు చేసిన ప్రయత్నము దీనిలో ఉంది

అర్థము :- చెలుల్ = చెలికత్తెలు, అప్పుడు, నేర్పునన్ = నేర్పుతో, చంద్రాస్యకున్ = చంద్రునివంటి ముఖముగల సుభద్రకు, పన్నీటన్ = పన్నీటితో, జలకంబులు అర్చి = అనేకసారులు స్నానము చేయించి, చలువల్ = చలువచేసిన వస్త్రములు, పైఁగట్టగానిచ్చి = కట్టుటకు ఇచ్చి, మేనన్ = శరీరమునందు, నిండారఁగన్ = అంతటను, చందనంబు = మంచి గంధము, అలఁది = పూసి, విన్నాణంబుగా = నేర్పుతో, కప్పురానన్ = పచ్చకర్పూరముతో, నామం బిడి = తిలకముతీర్చి, క్రొమ్ముడిన్ = (క్రొత్తముడి) సిగలో, విరులదండల్ = పూల మాలలను, నించి = తురిమి, చన్నుం గ్రేవలన్ = చన్నుల ప్రక్కలందు, హారావళుల్ = ముత్యాలహారముల వరుసలు, తార్చిరి = కూర్చిరి.

విశేషము :- పన్నీరు = పని + నీరు, పని అనగా తమిళమున మంచు, పని నీరు అనగా మంచు నీరు దీనినే సంస్కృతమున హిమాంబువులు అంటారు

పాఠాంతరము :-

1. గప్పురం పున్నామంబిడి క్రొమ్ముడిన్ విరిసరంబున్ నించి"
2. "హారావళుల్ చన్నుం గ్రేవులఁ దార్చి రప్పుడు"

చన్నుల శిఖరములయందు - చనుమొనలయందు - అని అర్థము చెప్పకోవాలి.

బోటి మధువ్రతంబులకు దండముపెట్టి
 మకరంద మధర బింబమునఁ జిల్పెఁ,
 జెలి గంధవహున కంజలి చేసి నెత్తావి
 పువ్వుగుత్తు లురోజముల నమర్చె,
 నాశి బి సాహార పాశికిఁ బ్రణమిల్లి
 నవ మృణాలములు బాహువులఁ గూర్చె,
 సకి కెందలిరు దిండులకు వందన మొనర్చి
 చిగురుటాకులు పాదయుగళిఁ జేర్చె,
 సరగ నిటు లందఱును మీ ప్రసాద మనుచుఁ,
 బంచసాయక దేవతా బలము నెల్ల
 వేడికొని, తగునటు గారవింపి రపుడు
 చంచలాక్షికి శిశి రోపచార విధులు

39

ఈ పద్యములో చెలికత్తెలు మనస్సుకుని అనుచరులను పూజించి, ఆ ప్రసాదాలను సుభద్రకు అందజేస్తున్నారు.

అర్థము :— ౧ బోటి = ఒక చెలికత్తె, మధువ్రతంబులకు = తుమ్మెదలకు, దండముపెట్టి = నమస్కరించి, మకరందము = (వాటి ప్రసాదము) తేనెను, అధరబింబము నన్ = సుభద్ర దొండపండువంటి అధరమునందు, చిల్పెఁ = చిలికెను :

౨ చెలి = ఒక చెలికత్తె, గంధవహునకు = వాసనలు మోయు మారుతమునకు, అంజలిచేసి = నమస్కరించి, నెత్తావి = మంచి వాసనగల, పువ్వుగుత్తులు, ఉరోజములఁ = స్తనములయందు, అమర్చెఁ = గూర్చెను;

౩. ఆశి = మరియొక చెలికత్తె, బిన ఆహారపాశికి = తామరతూండ్లు భోజనముగా కల హంసల సమూహమునకు, ప్రణమిల్లి = వందనముచేసి, నవమృణాలములు = అప్పుడే తీసిన తామరతూండ్లు, బాహువులఁ = చేతులయందు, కూర్చెను ;

౪. సకి = ఇంకొక చెలికత్తె, కెందలిరు తిండులకు = కెంపుతలిరులను (ఎర్రని చివురులను) తినునట్టి కోకిలలకు, వందనమొనర్చి, చిగురుటాకులు, పాదయుగళిఁ = రెండు పాదములయందును, చేర్చెన్ ;

సరగన్ = తొందరగా, ఇటులు, అందరును, పంచసాయక దేవత = అయిదు బాణములు కలిగిన దైవమగు మనస్సుకుని, బలమునెల్ల = అనుచరులందరిని, మీ ప్రసాదమనుచు = మీ అనుగ్రహము అనుచు, వేడికొని, అపుడు, చంచలాక్షికి = చలించుకన్నులుగల సుభద్రకు,

శరీర ఉపచారి విధులు = కై త్యోపచారిములు, తగునట్లు = అర్హమైన విధముగ, కావించిరి = చేసిరి.

విశేషము .— మన్మథునకు తుమ్మెదిలు, మలయపవనము, హంసలు, కోకిలలు పరివారముగా ఉంటాయి విరహమునందున్న సుభద్రను ఆయానపెట్టవద్దని ప్రార్థిస్తూ వాటి భుక్తశేషమును ప్రసాదముగా సుభద్రకు అందిస్తున్నారు

మధువ్రతములను వేడి మకరందమును దేవతాప్రసాదముగ సుభద్ర పెదవుల మీద చిలికారు, అట్లే మలయపవనము ప్రసాదముగ తావి పువ్వుగుత్తులు వక్షమునా, హంసల ప్రసాదముగ తామరతూండ్లను బాహువులందూ, కోకిలల ప్రసాదముగ చివురులను పాదములందూ ఉంచారు

మకరందము ఆధరమునకు, పూవుగుత్తులు స్తనములకు, తూండ్లు బాహువులకు, చివురులు పాదములకు ఉపమానములు కాబట్టి, ఆయాస్థలములనే ఉంచుట చమత్కారము. దీనినే కవి 'తగినట్లు కావించిరి' అని సూచించాడు

ప్రసాదమునకు అనుగ్రహము, భుక్తశేషము అనే రెండర్థములు అన్వయించుకోవాలి మధువ్రతము మధువునే త్రాగునది దీని భుక్తశేషము మకరందము అట్లే నాలుగు చరణములయందు భుక్తశేష ఔచిత్యమును గమనించాలి

అలంకారము :— శ్లేష

కలయఁ బన్నీరు చిలికి, శ్రీగంధ మలఁది,
విరులు పైదార్ప, నపుడొప్పెఁ దరుణి, మేటి
మగని నరుగెల్వ వలరాచ మాసటీఁడు
పూజ సేసిన య గ్గజరాజ మనఁగ.

40

అర్థము :— కలయ = శరీరమంతటను, పన్నీరు, చిలికి, శ్రీగంధము = మంచి గంధము, అలఁది = పూసి, విరులు = పూవులు, పైదార్ప = మీదవేయుటవల్ల, మేటిమగని = గొప్పకూరుడైన, నరుని = అర్జునుని, గెల్వ = గెలుచుట కొరకు, వలరాచ మాసటీఁడు = వీరుడైన మన్మథుడు, పూజచేసిన = (యుద్ధమునకు పోవునపుడు) పూజించినటువంటి, ఆ గజరాజము = శ్రేష్ఠమైన ఏనుగు, అనఁగ = అనునట్లుగా, అపుడు = ఆ సమయమున, తరుణి = సుభద్ర, ఒప్పె = కనుపించెను

విశేషము :— కూరులు తాము యుద్ధములో ఎక్కడోయే వాహనములను పూజచేసే ఆచారము ఉంది. ఆ పూజలో పన్నీరు చిలికి, శ్రీగంధము అలది, పూలమాలలతో ఆ వాహనా

లను అలంకరించుట జరుగును ఇప్పుడు సుభద్రకు అట్లే జరిగింది నరుడు మరుడు ఇద్దరకు సౌందర్యమున పోటీ గనుక తన ప్రత్యర్థియైన అర్జునుని గెలుచుటకు మన్మథుడు సుభద్రను తన వాహనముగా ఉపయోగించుచున్నట్లుగా ఉంది

పారాంతరము :— 'మావటీడు' - అనగా ఏనుగును నడిపేవాడు. ఈ ప్రయోగము వలన మీదచెప్పిన అందము లోపించును అందగత్తెను మరుని దంతి అని వర్ణించుట కవులకు సరిపాటి.

అలంకారము :— ఉత్పేక్ష

అంగన గుబ్బచ న్మెఱుంగు టందపు మేలిపసిండి కుండలం
బొంగె దొడంగె జొబ్బిలంగె బూసినగంధము తాపవహ్ని, 'సం
పంగి కటారి వీరునకు బాలును బియ్యము లేని పొంగలో
పొంగలి' యంచు నయ్యలరు బోడులు సారెకు గేలిశేయగన్. 41

అర్థము :— అంగన = సుభద్రయొక్క. గుబ్బచ = గుబ్బలవలెనున్న చన్నులు అనే, మెఱుంగు, అందపు = అందమై మెరయుచున్న, మేలి పసిండి కుండలం = మేలిమి బంగారపు కుండలయందు (బంగారు కుండలవలెనున్న గబ్బిగుబ్బలయందు), జొబ్బిలన్ = దట్టముగ, బూసిన = అలదిసటువంటి, గంధము = చందనము, 'అయ్యలరు బోడులు = పూవువంటి శరీరముగల ఆ చెలికత్తెలు, సారెకు = మాటిమాటికి, "సంపంగి కటారి వీరునకు = సంపంగిపువ్వు కత్తిగా కలిగిన వీరుడు అయిన మన్మథునకు, పాలును బియ్యములేని, పొంగలో పొంగలి", అటంచు = అనుచు, గేలిశేయగన్ = ఎగతాళిచేయునట్లు, (ఆ పూసిన గంధము) తాపవహ్నిచే = విరహతాపము అను అగ్నిచేత, పొంగ తొడంగె = పొంగుటకు ప్రారంభించెను (ముక్క ముక్కలుగా పెటిలి చిటిలి పడుతుండడమువల్ల).

తాత్పర్యము :— సుభద్ర స్తనములయందు దట్టంగా పూసిన గంధము విరహాగ్ని వల్ల పెటిలి రాలిపోవడము పొంగలి పొంగిపోవుటగా గనుపించింది అది చూచి చెలికత్తెలు మన్మథ వీరుడికి పాలా బియ్యము లేని పొంగలియని ఎగతాళి చేశారు అని భావము.

విశేషము :— మన్మథుడు భస్మమయి రూపు పోగొట్టుకున్న వీరుడు. చనిపోయిన వీరులకు పాలా బియ్యముతో పొంగలివండి వీరపూజచేసే ఆచారము ఒకటుంది వండినప్పుడు పొంగలి పొంగి కిందపడుతుంటే పూజ సంతృప్తికరమని భావిస్తారు

ఈ పొంగలి కుండలలో వండుతారు అందుకే స్తనములను మేలి పసిండి కుండలుగా కవి వర్ణించాడు. పొంగిపడుతూ ఉన్న పొంగలి తెల్లగా ఉంటుంది ఇక్కడ స్తనాలమీదనుంచి

పెట్టి రాలిపడుతున్న చందనము గూడా తెల్లగానే ఉంటుంది చందనపు పూత పలుచనై ఉంటే చిటిలి పెటిలిపోవడానికి అవకాశముండదు అందుచేతనే 'జొబ్బిలగ అందిన = దట్టముగపూసిన' అని అన్నాడు కవి

అలంకారము :— రూపకము, ఉత్పేక్ష

పంచపామరము —

మెఱుంగుబోడి కిట్లు చల్వమేర మీఱఁ జేసినం,
గుఱంగటఁ నిలంగ రాక కూర్మివెచ్చ హెచ్చఁగాఁ,
దుఱంగలించు చింతతోడ దూఱి పల్కిరంత వే
మఱుఁ మరుఁ మరున్మృగాంక మత్త కోకిలాదులన్.

42

అర్థము :— మెఱుంగుబోడికి = కాంతిమంతమైన శరీరముగల సుభద్రకు, ఇట్లు చల్వ = శైత్యోపచారము, మేరమీఱఁ = హద్దుమీరగా-విశేషముగా, చేసినఁ = చేసినప్పటికీ, గుఱంగటఁ = ఆమెదగ్గర, నిలంగరాక = చెలులు నిలవడానికి వీలులే నంతగా, కూర్మివెచ్చ = ప్రణయతాపము, హెచ్చఁగాఁ = అధికమవుతుండగా, అంతఁ (సుభద్ర చెలులు), తురంగ లింఁచు = అధికమైన, చింతతోడఁ = విచారముతో, వేమఱున్ = పలుమారు, మరున్ = మన్మథుడినీ, మరుత్ = మందమారుతాన్నీ, మృగాంక = జింకను అంగముగాగల(చంద్రుడినీ), మత్తకోకిల = మదించిన కోకిల, ఆదులన్ = మొదలయిన మన్మథుని అనుచర వర్గమునూ, దూఱి = నిందించి, పలికిరి

విశేషము :— చెలులు శైత్యోపచారాలు మేరమీర చేసినపుడు తాపము తగ్గడానికి బదులు హెచ్చు అవడము విపరీతము. కాబట్టి వేరుమార్గము లేక చెలులు ఆమెకు బాధ కలిగిస్తున్న మన్మథులను నిందించడానికి పూనుకున్నారు

అలంకారము :— విశేషోక్తి, అనుప్రాసము

మదనాదుల ఉపాలంభనములు

విరివింటివాడవు గదా,

శరణాగతు లైన పాంథజనులను రక్షిం

తురుగా, కిటుల నుపేక్షిం

తురె, పైకము గూడఁబెట్టఁ దొడఁగుచు మదనా ?

43

ఈ పద్యము మొదలు 80 వ పద్యము వరకు, మన్మథ మారుత, చంద్ర, కోకిలాదులపై చెలుల నింద ఉంది. వియోగములో ఉన్న వారిలాగు నిందించడము మన కవుల సంప్రదాయములో ఉంది

అర్థము :- మదనా = మన్మథుడా (నీవు), విరివి ఇంటివాడవుకదా = సంపద కలిగిన పేరుపొందిన పెద్ద ఇంటివాడవు కదా, (విరివింటి వాడవు = పూవుల విల్లు కలిగిన వాడవు కదా అని అర్థాంతరము), శరణాగతులైన = శరణు చొచ్చిన, పాంథజనులను = బాట సారులను (విరహులను అని అర్థాంతరము), రక్షింతురుగాక = ఆదరిస్తారుగాని, పైకము కూడ బెట్టఁ దొడఁగుచు = డబ్బు కూడబెట్టడానికి చూస్తూ (పైకము - పికముల సమూహమును చేరదీస్తూ అని అర్థాంతరము), ఇటుల = ఇప్పుడు నీవు చేసినట్లు, ఉపేక్షింతురె = అనాదరణ చూపుతారా ? (అది అన్యాయమని భావము)

తాత్పర్యము :- గొప్ప ఇంటివారు తమరి నాశ్రయించిన బాటసారులను (ఆతిథ్య మిచ్చి) ఆదరిస్తారుగాని, డబ్బు కూడబెట్టాలన్న తలంపుతో అనాదరణ చూపుతారా ? మన్మథా నీవూ విరి = (పూవు) వింటివాడవు, నిను, శరణుచొచ్చిన పాంథులను (= వియోగులను) కాపా డాలిగాని, పైకము (= కోకిల సమూహమును) చేరదీస్తూ అనాదరణ చూపుతావా ? బాధపడ మంటావా ? ఇది మహాదోషమని భావము

అలంకారము :- శ్లేష

అలరు విలుకాడఁ; వమ్మతము

చిలికెడు నెలయేల ? సామిచేఁ గాదె వియో

గుల నేఁచఁగ ? విండ్లమ్ములు

గలవారికిఁ దోడు చల్లకడవలవారే .

44

ఇంకా చెలికత్తెలు ఈలాగు అంటున్నారు

అర్థము :- అలరు = పేరుపొందిన, విలుకాడవు = విలువిద్య గలవాడవు (అలరు = పూవుల, విలుకాడవు - మన్మథుడవు అని గూడా), అమ్మతము = పాలుపెరుగు, చిలికెడు = (గవ్వముతో) చిలుకుకొను (అమ్మతము చిలికెడు = అమ్మ తమును కిరణముల ద్వారా చల్లుచుండునట్టి అని గూడా), నెల ఏల = చంద్రుడు ఎందుకు (నీకు తోడా), వియోగుల = యోగము - ఆదృష్టములేని వారిని - నిస్సహాయులను (విరహముతో ఉన్నవారిని అని గూడా), ఏచఁగ = బాధించుటకు, స్వామిచే = దేవరవారిచేత, కాదే = నీలు కాదా; విండ్లు అమ్ములు కలవారికి, తోడు, చల్లకడవలవారే (ఊరులకు ఊరులే కావాలి, లేకుంటే హాస్యాస్పద మవుతుంది).

తాత్పర్యము :- గొప్ప విలుకాడవు, తోడూ నీడా లేని వాళ్ళను కొట్టడము నీచేత కాదా ? దీనికా చల్లచిలుకుకొనే వాడి సాయమెందుకు ? అని దృష్టాంతము

అలంకారము :- శ్లేష, లోకోక్తి, దృష్టాంతము

చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కనివాడవు గాన నీవలె
 జక్కనివారిఁ చంద్రుని వసంతునిఁ గూరుచుకొంటి, మంద మోఁ;
 జక్కెరపింటిరాజ, యెకనక్కె మదేమని కూర్చుకొంటి వ
 మృక్క : యరూపకం బయిన యా యెలతెమ్మెర నాలిబూతమున్ : 45

అర్థము :- చక్కెరపింటిరాజ = చెరకు గడలు విల్లుగా కలిగిన ఓ మన్నభుదా, చక్కని వారిలో, మిగుల చక్కనివాడవు, కాన = కావున, నీవలెక, చక్కనివారిక, చంద్రుని వసంతుని, కూరుచుకొంటివి = చేరిదీసుకొంటివి, అందము బొ = బాగానే ఉంది, అమ్మక్క = ఆయ్యయ్యా, ఆరూపకంబు అయిన = ఆకారములేనట్టి కురూపిఅయిన, ఆ యెల తెమ్మెర = ఆ లేత (పిల్ల) గాలి అనే, నాలిబూతముక = నాలిముచ్చ భూతాన్ని, అదేమని = ఏమి బాగని, కూర్చుకొంటివి, నెయ్యానికి కియ్యానికి సమానస్థాయి ఉండాలంటారుకదా ' ఎక్కనక్కెము = ఆపహాస్యము సుమా

తాత్పర్యము — గాలికి ఆకారములేదు అది పంచభూతాలలో ఒకటి భూతంపట్టినా దయ్యంపట్టినాగాలిపోకిందంటారు గాలి అంటే కుత్సితపు అనే కాక మందమయిన అని గూడా అర్థముంది ఈ గాలి పిల్ల వాయువు మందపవనము గూడా అని.

పాఠాంతరము :-

1 “చక్కనివాడవుగాన, నీ కెనా”

— వేదమువారు

ఎన (సమానము) బొ దీనిలోని సంధి కొంచెము కటువు.

2. “ . గాన నీవునున్ ”

— తిరువతివారు

అలంకారము :- శ్లేష, వ్యాజనింద.

రమకు నట్టింటి పగవాఁడు కమలవైరి,
 కంసుఁ బోలిన యుగ్రశేఖరుఁడు వాఁడు;
 మేనమా మని చూడకు, మాను చెలిమి
 యకట : వైవచ్చు తెఱుంగవే హరికుమార ?

46

ఈ పద్యములో చెలికత్తెలు మన్నబుడికి హితోపదేశం చేస్తున్నారు

అర్థము :- హరికుమార = కృష్ణుడి కొడుకు అయిన మన్మథా, కమలవైరి = పద్మ
ములకు శత్రువైన చంద్రుడు, రమకు = (నీ తల్లియైన) లక్ష్మికి, నట్టింటి పగవాడు = నడిఇంట
నున్న పగవాడు-అనగా ఒక్కలో బల్లెమువంటివాడు (ఆ లక్ష్మి నివాసము పద్మము కాబట్టి
చంద్రుడు నట్టింటి పగవాడు అని చమత్కారము), వాడు = ఆ చంద్రుడు, కంసుబోలి =
కంసునివంటి, ఉగ్రశేఖరుడు = కరినాత్మలలో శ్రేష్ఠుడు - అనగా అత్యంత కఠినుడు (ఉగ్ర =
ఈశ్వరునియొక్క, శేఖరుడు = తలపూవు కాబట్టి చమత్కారము), మేనమామ అని, చూడకు
= చుట్టరికమును ఎంచి కనికరించకు (చంద్రుడు లక్ష్మికి అన్న, మన్మథుడికి మేనమామ అవు
తాడు), మానుచెలిమి = స్నేహమును విడిచి పెట్టము, అంటా = అయ్యో ! హరికుమారా =
మన్మథుడా, పై వచ్చుట ఎరుగవే = (చంద్రుడు) మీదికే వచ్చునని (అపాయము కలిగించునని)
తెలిసికొనలేవా. ఆకాశము మీదికి చంద్రుడు వచ్చుట అని చంద్రవరమైన అర్చము కృష్ణుడికి
కంసుడు మేనమామా శత్రువా, ఇప్పుడు చంద్రుడు గూడా మన్మథునికి మేనమామ శత్రువు
తండ్రి స్థితే కొడుకుకును ఏర్పడినది గనుక సాఖిప్రాయముగ హరికుమార అని ప్రయోగించాడు
కవి

పారాంతరము :-

“ పై వచ్చునయ్య ఓ హరికుమారా ”

అలంకారము .- శ్లేష, పరికరము

తరుణి మెయి తావి యీసునఁ

బురికొల్పెడు నిన్ను గందపుం గొండ యిటుల్;

పురికొల్పెనె తానుం దా

మర కొలఁకుల రమయు మలయ మరు దంకురమా .

47

ఇక్కడ మలయ మారుతాన్ని సుభద్ర చెలికత్తెలు నిందిస్తున్నారు.

అర్థము :- మలయ మరుత్ అంకురమా = మలయ పర్వతము నుండి వచ్చునట్టి
పిల్ల వాయువా, తరుణి = జవ్వని అగు సుభద్రయొక్క, మెయితావి = శరీరపరిమళము యెడల,
ఈసున = మత్సరముచేత (తన కట్టి పరిమళము లేదేయని), గందపు కొండ = చందన
వృక్షయందే మలయపర్వతము, ఇటుల్ = ఈ విధముగా, నిన్ను, పురికొల్పెడు = ప్రేరేపించి
నది (సుభద్ర శరీర పరిమళము తనకు లేదను ఈసుతో మలయ పర్వతము ఆమెను బాధించ
డానికి నిన్నిక్కడికి ప్రేరేపించి పంపించింది అని తాత్పర్యము), సరియే, (ఆ పై విధముగానే)
తామరకొలకుల = కమలాకరముల, రమయు = లక్ష్మి, తానున్ = తానునుగూడా పురికొల్పినదా
ఏమి ?

విశేషము :- సుభద్రయొక్క శరీరపరిమళము చందన సౌరభము, పద్మగంధము కన్నను మిక్కిలి సువాసన కలిగినదని భావము ఈసుకిలిగిన మలయపర్వతముగాని, పద్మా కరములుగాని ప్రత్యక్షంగా బాధపెట్టుటకు రాకుండా, అల్లరిచిల్లరి చేష్టగా పిల్లవాయువును పంపుట లోక సహజమైనది.

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష, అనుపాస

తెమ్మెర నీ కెం తెమ్మెర ,

కమ్మని విలుకాని దొరవు కమ్మని నెలఁ బై

రమ్మని యశి పిక శుక నిక

రమ్మనిగానిలిపి, ముందరగి వచ్చితివా ,

48

అర్థము :- తెమ్మెర = ఓ మారుతమా, కమ్మని విలుకాని = తీయని విల్లుగల మన్నుడుని, దొరవు కమ్మ అని = నీవు ప్రభువుగా ఉండుమని, నెలఁ = చంద్రుని, పై = రమ్మని = పై సహాయముగ రమ్మని (ఆకాశమార్గముగ రమ్మని అర్ధాంతరము), అశి = తుమ్మె దలయొక్కయు, పిక = కోకిలలయొక్కయు, శుక = చిలుకల యొక్కయు, నికరమ్మ = సమాహమును, అనిగా = సేనగా, నిలిపి, ముందరగ వచ్చితివా (అనగా భయపెట్టుటకు తాడించుటకు) ముందుగా వచ్చితివా, నీకు ఎంత ఎమ్మెర = నీకు ఎంత గర్వమురా.

విశేషము :- 'అణికి' కన్నడమున సేన అని అర్థము దానికి వికృతి 'అని' పూర్వవ్యాఖ్యాతలు నీనందర్పమునుబట్టి అనువుగా అని, వెనుక తోడుగా అని అర్థము చెప్పారు ఆలాగే 'ఎమ్మె' అనుటకు ఓయ్యారము అని విలాసార్థము చెప్పారు కాని ఇక్కడ ఓయ్యారము వర్ణితముగాలేదు. పై గా యుద్ధసన్నాహము, దానికి ముందరి రాయబారము వర్ణితమైనాయి కాబట్టే గర్వము, విరగబాటు అని అర్థము చెప్పడము న్యాయము

అలంకారము :- యమకము శ్లేష

పంచచామరము

జోహారు మీకుఁ జల్లగాఁగఁ జూడుఁడో నమీర కం

జహారులార; మంటమారి శంఖరారిఁ గూడి యీ

గోహారు సేయనేల యీ చకోరలోచనఁ ? భుజం

గ హారు పాద మాన మీకుఁ గాఁక లింక రేచినన్

49

అర్థము : — ఓ సమీర కంజహారులార = ఓ మలయ మారుత చంద్రులార (కంజ హారి = పద్మములను బాదించువాడు చంద్రుడు), ఈ చకోరలోచనకా = చకోరములవంటి కన్నులుగల ఈ సుభద్రను, చల్లకాగ చూడుడు = చల్లని చూపులతో చూడండి, మంటమారి = మండిపడుచూ ఉండే స్వభావముగల (శివుని కంటి మంటలో కాగినవాడని విశేషము), శంబ రార్చికా = మన్మథునితో, కూడి = సహవాసముచేసి, ఈ, గ్రాహారు = హింస, చేయనేల = కలి గించడ మెందుకు; కాకలు = తాపములను, ఇంకకా = ఇకమీదట, రేచినకా = రేపినట్లయితే, మీకు = మీ ఇద్దరికి, భుజంగహారు = (పాములను ధరించినవాడు) శివునియొక్క, పాదము అన = పాదము మీద ఒట్టునుమండి

విశేషము : — సమీరచంద్రులను కాకలు రేపగూడదని భుజంగహారుని కోరడములో విశేషముంది భుజంగము అంటే పాము, పాముకి ఆహారము గాలి, అందువల్ల సమీరమునకు పాము అంటే భయము; మరియు రాహువు అన్నా గూడా పామే, కాబట్టి పాము చంద్రునికి భయము, 'భుజంగహారు' డన్న పేరు సాఖిప్రాయము.

శీతాంశుడు కనుక చంద్రుడు, చందనబర్వతము నుండి వీయునది కనుక మలయ సమీ రము సహజముగ చల్లనై నవి అట్టి వానికి మంటమారితో కూడిక ఉచితముగాదు శంబరారి అనగా శంబరుడను రాక్షసుడిని చంపినవాడు శంబరము అనగా నీరు నీటికి శత్రువు అగ్ని ఈ విధముగ గూడ మన్మథుడు సహజముగా వేడికలవాడు అందుచేత ఇచట సమీరము, చంద్రుడు, అను పదములు భావయూక్తముగా నున్నవి, శంబరారి, మంటమారి అను పదములు సాఖిప్రాయముగా నున్నవి చకోరములు వెన్నెల కొరకు చంద్రుని ఆశ్రయించు పక్షులు అందు చేత చంద్రునికి ప్రియముగా నుండతగినవి. చకోరలోచన అని సుభద్రను అనుట సాఖిప్రాయము.

ఈ పద్యము తిరువతివారూ, కృష్ణమాచార్యులవారూ, నోరివారూ పరిష్కరించి ముద్రింపించిన ప్రతులలో లేదు అంతేకాక ఈ పద్యము చిన్నమార్పుతో మన కవి రచించిన సారంగధర చరిత్రములో ద్వితీయాశ్వాసము (2-180)న ఉన్నది పదప్రయోగ చమత్కారమును బట్టి చూచినా ఇది ప్రక్షేప్తము కాదేమో అనిపిస్తుంది.

అలంకారము : — పరికరము, అనుప్రాస

వల పెక్కడ లేదా ? యీ

యలికుంతల తలనె వేగెనా? యేచకిరకా

జలికాలఁ ద్రోచి విడువుము,

చెలి మిక్కిలి మనసుపేద, శీతలపాదా.

అర్థము :- శీతలపాదా = చల్లని కిరణములుగల చంద్రుడా (చల్లని పాదాలుకలవాడా), వలపు ఎక్కడకలేదా = ప్రేమ ఇంకెవరికీ లేకపోయెనా, ఈ అలికుంతల తలనే = తుమ్మెదల వంటి ముంగురులుగల ఈ సుభద్ర తలపైనే, వేగెనా = ప్రొద్దుపొడిచిందా (ఈమె కొక్కతెతె ప్రేమ కలిగిందా?), చెలిమిక్కిలి మనసుపేద = మా సుభద్ర మెత్తని మనసుగలది (గడుసు తనము లేనిది), ఏచక = బాధపెట్టక, ఇకక = ఇప్పటికైనా, చలిగాలక = నీ చల్లని గాలితో, త్రోచి విడువుము = త్రోసి విడిచిపెట్టుము

విశేషము :- అమ్మవారు మొదలైన శక్తులను ప్రార్థించినపుడు మా బిడ్డలను చలి కాలుతో త్రోసిపొమ్మని వాడుక గలదు. అని బాధించకుండా విడిచి పెట్టమని భావము

పారాంతరము :-

అలికుంతల తలనే వేగెనా? యా నలకిక
చలిగాలిఁ ద్రోచివిడువుము "

— కృష్ణమాచార్యులవారు.

తలనే వేగెనా, చలిగాలి త్రోచుట, మనసుపేద చక్కని పలుకుబడులు, 'శీతలపాదా' సాఖిప్రాయ ప్రయోగము ఈ సాఖిప్రాయ సారస్యములేదు కనుకనే పారాంతరము అంగీకార యోగ్యముకాదు

శివుఁ డిటు రమ్మటుంచు దయ చేసినచోఁ దలకెక్కి, తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నడుగు పట్టితి, వేమనవచ్చు నీగుణం?
బవు నవు! నందినక నీగయు నందక యున్నను గాళ్లు పట్టుకొం
దువు హరిణాంక, వేలకొలఁదుల్ గద నీ నడకల్ దలంపఁగన్. 51

అర్థము :- హరిణాంక = జింకచిహ్నముగాగల చంద్రుడా, శివుడు = ఈశ్వరుడు, ఇటురమ్మ అటంచు = దగ్గరికు రమ్మని, దయచేసినచోక = ఆదరించగా, తలకు ఎక్కితి = ఆతని తలపై కూర్చుంటివి (మిగుల గర్వించితివి), తుగ్రవై భవమున = కఠినమైన భావముతో చూడగా = చూచినప్పుడు (దక్షయజ్ఞము సందర్భమున వీరభద్రావతారమున తన్నినపుడు) అడుగు పట్టితివి = కాళ్ళుపట్టుకుంటివి - బెనెను, అందినక నీగయు = అనుకూలమైనప్పుడు నీగనూ, అందకయున్నను కాళ్ళు = అనుకూలముకాని యప్పుడు కాళ్ళనూ పట్టుకొందువు, ఏమనవచ్చు నీగుణంబు = నీ స్వభావము చాలా చిత్రము, నీ నడకల్ = నీ ప్రవర్తనములు, తలంపఁగన్ = ఆలోచించగా, వేలకొలఁదుల్ గదా = వేల సంఖ్యను లెక్కపెట్టవచ్చునుగదా! (వేల (౪) కొలఁదుల్ గదా = సమయమును అనుసరించి వుండునుగదా, ఏ యెంద కా గొడుగు పట్టనట్టి

(ప్రవర్తన మని భావము) నీ గమనములు వేళకొలదుల్ అనగా వేళనుబట్టి కొలవదగినవి కదా అనియు విశేషార్థము

లోకోక్తుల ప్రయోగములో మన కవికి ఉన్న ప్రత్యేక నైపుణ్యము ఈ పద్యములో గూడా కనిపిస్తుంది

అలంకారము .— లోకోక్తి

కలశవారాళిఁ బుట్టుట, గప్పెనయ్యట,

తైలచాపశిరోధివాసంబుఁ గనుట,

యెవ్వరికి నంట రాకుంటు, యెఱిగి, చాల

కూట మన నేమి నినుఁ జంద్ర, నేటినుండి .

52

చంద్రుడు కాలకూటవిషముతో సమానమైన వాడని విరూపిస్తున్నాడు

అర్థము :— కలశవారాళి = పాలసముద్రములో, పుట్టుట = (చంద్రుడూ విషమూ రెండూ) పుట్టడమూ, కప్పు ఎనయట = నల్ల దనమును పొంది ఉండడమూ (కాలకూటవిషము నల్లనిది, చంద్రునిలో నల్లని మచ్చ ఉంది అని భావము), తైలవాప = మందరపర్వతమును విల్లుగా గలిగిన శివునియొక్క, శిరోధివాసంబు = కంఠమునందు నిలవడము అని కాలకూట పరము, శిరఃఅధివాసము = తలయందుండడము అని చంద్రపరము, కనుట = ఆ శిరోధివాసము పొంది, ఉండడమూ, ఎవ్వరికిని = ఎట్టివారికీ, అంటరాకుంటు = తాకుటకు వీలులేకుండా వుండుట (విషాన్ని భయముచేత కాలకూటమును, ఆకాశమున నుండుటచేత చంద్రుడన్నూ అంటరాకుండా వున్నారు), ఈ నాలుగు సమానధర్మములు ఉండడము, ఎఱిగి = తెలిసి, నేటినుండి = ఈ దినమునుండి, నినున్ = నిన్నుకూడా, కాలకూటము ఆనామి = కాలకూటమన్న పేరున పిలుస్తే తప్పేమి; (అనగా కాలకూటవిషమువలెనే బాధిస్తావని భావము).

అలంకారము .— తుల్యయోగిత, శ్లేష .

భువన జాతార్తి కరమూర్తి వపుట కడలి,

కడలి గరళంబు నిన్నునొక్కటిగ నెంచి,

త్రాగు తలఁ బోసికొమ్మని వేగ హరున

కిచ్చె; నీ రుచి యిఁకనెంచనేల చంద్ర ?

53

అర్థము :— భువన = లోకములయొక్క, జాత = సమూహమునకు, అర్తి కర = బాధను కలిగించు, మూర్తివి = ఆకారము కలవాడవు (భువన = నీటియందు, జాత = పుట్టినపద్యము

లకు, ఆ ర్థికరమూర్తివి = చంద్రుడవు అని భావము). అవుటకు: అడలి = భయపడి, కడలి = సముద్రుడు, గరళంబు, నిన్ను (చంద్రుడిని), ఒక్కటిగనెంచి = ఇద్దరిని ఒకేవిధమైన దుర్మార్గులుగా భావించి, త్రాగు తలపోసికొమ్ము = ఇష్టము అయితే త్రాగు లేకుంటే తలపై పోసుకో (ఁసీ, ఇష్టమువచ్చినట్లు చేసుకో అని) వేగ = ఆలస్యము చేయకుండానే అనగా పుట్టిన తక్షణము, హఠాత్తు ఇచ్చెకా = శివునికి ఇచ్చిపెసెను (వదలించుకొనెను), చంద్ర = చంద్రుడా, నీరుచి = నీగుణము (కాంతి, ఎంచనేల = ఎందుకు అనుకోవలెను (చాలచెడ్డది అని భావము)

విశేషము :— 'త్రాగు తల పోసికొమ్ము' జాతీయము పౌరాణికముగ శివుడు గరళమును త్రాగి చంద్రుని తలమీద పెట్టుకున్నాడు ఆలస్యముచేస్తే లోకాలకు ప్రమాదం కలుగుతుందని సముద్రుడు నువ్వు పుట్టిన తక్షణం శివుడి కిచ్చివేశాడు

అలంకారము :— క్రమము, యమకము

చక్కెర వింటిరాజు నగచాపునితో నెదిరించి పడ్డనాఁ,

డెక్కడ నుంటి వీవు ? మధుఁ డెక్కడనుండెను ? మందమారుతం

బెక్కడ నుండె ? సిగ్గుపడరే ? మిపుడాతఁ డదృష్టరేఖచే

రక్కొని క్రమ్ముటం బ్రతికి రాఁగ వజీర్లయినారుగా శశీ :

54

అర్థము :— చక్కెరవింటిరాజు = చక్కెరవిల్లుగల మన్మధుడనురాజు, నగచాపునితో = మందరపర్వతము విల్లుగా కలిగిన శివునితో, ఎదిరించి = పోరాడి, పడ్డనాడు = (భస్మమై పోయిననాడు) కూలిపోయిననాడు, శశీ = ఓ చంద్రుడా, ఎక్కడ నుంటివి ఈవు, మధుడు = వసంతుడు, ఎక్కడనుండెను, మంద మారుతుండు = మలయపవనుడు, ఎక్కడనుండె, (మీరందరు ఆనాడు కనుపించలేదే !), ఇప్పుడు, ఆతడు = ఆ మన్మధరాజు, అదృష్టరేఖచే = అదృష్టమువల్ల, రక్కొని = కోలుకొని, క్రమ్ముటం = మరల, బ్రతికిరాగ = కష్టములుగఱచెక్కిరాగ, బ్రతికిబయట పడుట అని వ్యవహారమున కలదు, వజీర్లు అయినారుగా = మీరందరు పెద్దమంత్రులు అయినారుగా, సిగ్గుపడరేమి ?

విశేషము :— మన్మథుడు శివుని కంటిమంటలో కాలినపుడు ఎక్కడా ఆగుపించని ఆతని మిత్రులు చంద్రుడు, వసంతుడు, సమీరుడు తిరిగి ఆతను బ్రతికి బయటపడినపుడు చుట్టు చేరి పెద్దరికము వహించడము, వారి నీతి లేమని తెలుపుతున్నదంటాడు కవి, మీరు సిగ్గుపడరేమి అని అడుగుతాడు.

మన్మథునిది చక్కెరవిల్లు శివుడు బలిష్ఠమైన కొండను విల్లుగాకలవాడు. వారి ఆయుధముల తారతమ్యము జయోపజయములను సూచిస్తుంది. తక్కువ బలముగల ఆ మన్మథుడే కయ్యానికి కాలుదువ్వాడు ఇవి గమనించదగిన విశేషాలు

మన్మథుడు శివుని కంటి మంటలో భస్మమైనాడు తరువాత 'అదృష్టరేఖచే' తిరిగి వచ్చినాడు అదృష్ట అనగా అగుపింపని రేఖచే - రూపురేఖలచే బ్రతికి బయటపడినాడని చమత్కారము అందువల్ల 'అదృష్టరేఖ' సాఖిప్రాయముగా నున్నది కష్టకాలములో కనబడకుండా పోయి, అదృష్టం కలిగినప్పుడు అప్యాయంగా వచ్చి అధికారం చెలాయించే స్నేహితులు లోకంలో చాలామంది ఉంటారు కదా !

మా కలకంఠియు నీవును

నేకగ్రీవముగ నుండు రిన్నాళ్ళు; నయో :

కోకిల, యిప్పుడే లలచెదు ?

నీ కగునే యిగురుబోడి నెత్తురు ద్రావన్ ?

55

చెలికత్తెలు కోకిలాదులను నిందిస్తున్నారు.

అర్థము :- ఆయో = ఏమిటీ విపరీతము ! మా కలకంఠి = మనోహరమైన కంఠస్వరముగల మానుఖద్రయు, నీవును = కోకిలా నీవున్ను, ఇన్నాళ్ళును, ఏకగ్రీవముగ = ఒక్కగొంతుగా - మాటగా, అనగా అత్యంత సఖ్యముగా, (ఇద్దరూ కమ్మనిగ్రీవము = కంఠస్వరము కలవారే అని సారస్వము), ఉందురు = ఉండేవారు, ఇప్పుడు ఏల, అలచెదు = ఇప్పుడెందుకు శ్రమపెడుతున్నావు ? (న్యాయముకాదు అని), ఇగురుబోడి = చిగురువంటి మృదువైన శరీరము గలిగిన కాంతయొక్క, నెత్తురుద్రావన్ = ఉసురుపోసుకొనుట - ఎక్కువగా బాధించుట, (ఇగురు యొక్క పోడి - పోడిమ - అనగా ఇగురు యొక్క సారము అనురక్తమును) నీకు అగునె = నీకు తగునా.

విశేషము :- కోకిల ఆహారము ఇగురు అనగా చిగురు అందువలన ఇగురుబోడి రక్తమును త్రావుట నీకు తగియున్నదేలే అని ఒక నిశ్చితార్థము చిగురువంటి మృదులమైన ఆహారమును భుజించే నీవు రక్తమును త్రాగుట ధర్మమా అని ఒక ప్రశ్నార్థకము

నెత్తురు ద్రావన్ - జాతీయము, కలకంఠి - సాఖిప్రాయము.

పాఠాంతరము :-

“నీ కగునే ఇగురు బొడిచి నెత్తురు ద్రావన్”

ఈ పాఠమునందు ఇగురు పొడిచి అనగా మెత్తని దేహముగల సుభద్రను పొడిచి అని ఊహ్యము.

అలంకారము :- శేషపరికరము

కొమ్మపయిఁ బక్షపాతము

నెమ్మెయి నెఱపుదు; విదేల యేఁచెద వకటా ?

కమ్మగ నవాతు చక్కెర

క్రమ్మగ మాటాడురవర కలకంఠవరా !

56

అర్థము :- కమ్మగ = హాయిగ, నవాతుచక్కెర = (ఒరియా బంగాళ భాషలలో చక్కెరను నవాతు అంటారు దీనియందు తియ్యదనము ఎక్కువగా ఉంటుంది) తీయని పంచదార, క్రమ్మనట్లుగా = మిక్కిలి శియ్యగా, మాటాడు = పలుకుటయందు, రవర = ప్రౌఢత్వము నేర్చుకలవాడా.

౨. కలకంఠవరా = కోకిలలలో శ్రేష్ఠుడా, కొమ్మపయి = సుభద్రపై (చెట్టుకొమ్మపై అని అర్థాంతరము), పక్షపాతము = అభిమానము (పక్షము = రెక్క, పక్షపాతము = రెక్కలతో పడడము), ఎమ్మెయి = అన్నివిధములుగ, నెఱపుదువు = చూపుతుంటావు, అకటా, ఇది ఏల ఏచెదు = ఈ విధముగ ఇప్పుడు ఎందుకు బాధిస్తున్నావు ?

విశేషము :- కొమ్మ మీద పక్షపాతము కోకిలకు సహజగుణము. శ్లేషవల్ల సుభద్ర మీద అభిమానము అని అర్థమవుతుంది అటువంటి కోకిల ఆమెను బాధించడము విచారము కాదా !

ఈ పద్యమున కోకిల పుంస్కోకిల మగకోకిలకు కంఠమాధుర్యము ఎక్కువ అని కవిసమయము

చిలుకలు, గోరువంకలను మాత్రమే మనము మాటాడునవిగ చెప్పితాము అందువలన కోకిల పరముగ మాటాడడము అంటే పాడడము - ధ్వనించడము అని అర్థము చేసుకొనవలెను

పాఠాంతరము :-

" . క్రమ్మగ మాటాడ వపుర . "

అలంకారము :- అంత్యనుప్రాసము, శ్లేష.

కల్లరిత్రాఁచు నిప్పుకలు గైకొను కేకి చకోర పాళికిం
జెల్లినఁ జెల్లుఁగాక, సరసీజ బినంబు లిగుళ్లుమేసి ఛా
నీల్లెడు మీ కయో : విషము చిల్కుఁగ వేడిమి గుల్కుఁబల్కుఁగాఁ
జెల్లనె : యో మరాళ పిక శేఖరులార, వచింపుఁ డింపుగన్. 57

అర్థము :- కల్లరిత్రాఁచు = దుష్టమైన విషసర్పాన్ని, నిప్పుకలు = అగ్నికణాలను వెన్నెలకాంతులను, కైకొను = తినునట్టి, కేకి - చకోర పాళికి = నెమళ్ళ యొక్కయు, చకోరపక్షిల యొక్కయు సమూహములకు, ఇతరుల బాధించుట, చెల్లినచెల్లుగాక (ఆహార మును బట్టి స్వభావము ఉంటుందని ఒక సిద్ధాంతము. ఈ నమ్మకమును అనుసరించి విషము, అగ్నికణాలు ఆహారముగా కలిగినవారికి ఇలాగు సుభద్రను బాధించడము చెల్లితే చెల్లుతుంది కాని), సరసీజ బినంబులు = తామరతూండ్లును, ఇగుళ్లు = చివుళ్లును, మేసి = తిని, భాసీల్లెడు = ప్రకాశించునట్టి, మీకు (మధురమైన సాత్విక ఆహారము తినువారు గనుక), ఓ మరాళ పిక శేఖరులార = హంసశ్రేష్ఠులార - కోకిలలలో శ్రేష్ఠులార, అయో : విషము చిల్కుఁగ = విషము చిందునట్లుగానూ, వేడిమిగుల్కు = తాపము అతిశయించునట్లుగానూ, పల్కుఁగా = కూయడము, చెల్లనె = తగునా, (ఇదిచాల అధర్మము) వచింపుడు ఇంపుగ = చక్కగా, బాధకలిగేలాగ కాక సొంపుగా - పల్కుండి, మరొకర్థము మీరే న్యాయము చెప్పండి అని

విశేషము :- నెమళ్ళు విషసర్పాలను తింటాయి, చకోరాలు అగ్నికణాలను చంద్రుడి (కాంతిని) మింగుతాయి వాటికి క్రూరస్వభావం ఉంటే ఉండవచ్చును తామరతూడులు తినే హంసలకూ, లేతచిగురులు తినే కోకిలలకూ ఇతరులను బాధించే స్వభావం ఉండకూడదు. అయినా, ఇప్పుడు అవి సుభద్ర విషయములో విషము చిమ్ముతూ, వేడి కలిగిస్తూ (క్రమంగా) ఉన్నాయని భావము ఇది చాల అన్యాయము. సుభద్రను నెమళ్ళు, చకోరములు, మరాళములు, పికములు, నాలుగూ బాధిస్తున్నాయని అభిప్రాయము

అలంకారము :- క్రమాలంకారము - శ్లేష, కావ్యలింగ.

రాచిలుకా, కోమలి దెసఁ

జూచితె ? శ్రుతి కటువు లనెడు; శుక నామము నీ

కేచాడ్పునఁ దగు; వల దిఁక

మాచెలిఁ గెరలించితేని మాటలు వచ్చున్.

58

అర్థము :- రాచిలుకా = రాజకీరమా (చిలుకా రమ్మ అని గూడ), కోమలి = మృదు వైన శరీరము కల సుభద్ర, దెస = వైపు, చూచితే = చూచానా, (నీమాటలు) శ్రుతికటువులు అనెడు = చెవికి కటువుగా పలుకుతున్నావు (అని అంటూ ఉంది), (శ్రుతి - అనగా వేదము

లకు విరధములుగా నున్నవని అంటున్నదని అర్థాంతరము), శుకనామము = శుక అన్నపేరు (వేదములను అనుసరించే శుకచూహరి పేరు అని అర్థాంతరము), నీకు = శ్రుతికటుపుగ మాటలాడేనీకు, ఏచాద్భునా = ఏవిధముగా, తగుకా = సరిపోవును (సరిపోదని భావము) వలదు = కూడదు, ఇకకా = ఈ పైని, మాచెలిన్ = సుభద్రను, కెరలించితివి ఏని = రెచ్చగొట్టి నట్టియితే, మాటలు వచ్చుకా = నిందిలు కలుగును (మాటలు చిలుకకు సహజము. 'మాటలు వచ్చున్' అందువలన చమత్కారము)

నిశేషము :— 'మాటలు వచ్చున్' జాలీయము

వేదమువారు 'శ్రుతి లో మొదటనున్న 'కు'ను, 'కటుపు'లోని 'క'ను జోడించి శుకము నకు శ్రుతి కటుపులు ఏచాద్భునను తగునని చమత్కారమును చూపించారు.

పాఠాంతరము :—

"శ్రుతి కటుపు లనేదు" చెపులకు చేదుగా నున్న మాటలాడుతున్నావు - సుభద్రను చూచావా ఎంత నలిగి ఉందో అని వెప్పాలి.

అలంకారము :— శ్లేష.

మ దనుగుణం బని చాలగ

మది నమ్మితి, మిట్లు మొరయ మరియాదగునే ?

యదియును గార 'మదాళులు

గద' తుమ్మెదలార, వెగటుగా నాడెదరే ?

59

ఈ పద్యము చెలికత్తెలు చెప్పినదిగా కనబడదు. మదనుగుణము అని అసడిము చూస్తే ఇది సుభద్ర వాక్యముగానే ఉంది సుభద్రవాక్యాలు 62 వ పద్యమునుంచే ఉన్నట్లు కవి చెప్పాడు. ఎవరో బుద్ధి మంతులు దీనిని ఇరికించి ఉంటారు.

అర్థము :— తుమ్మెదలారా, మత్ అనుగుణంబు అని = నాకు అనుకూలముగనుంటారు అని (మదను = సామ్యభునియొక్క, గుణంబు = అల్లెత్రాడు అని అర్థాంతరము - తుమ్మెదలు మదనుని వింటినారి అని కవి సమయము), చాలగ = ఎక్కువగా, మదినమ్మితికా = మన స్సులో నమ్ముకుంటేని, ఇట్లు మొరయకా = ఇట్లు గోల(రొద) చేయుట, మరియాద అగునే = ఉచితము అగునా ?, అదియునుగాక, మత్ ఆళులుగద = మీరు నా సఖులుగద (మదఆళులు = మదిందిన తుమ్మెదలు అని అర్థాంతరము), వెగటుగాకా = అప్రియముగా, అడెదరే = పలుకుదురా (అటలాడుదురా ?)

తుమ్మెదలకు మదనుగుణములు, మదాళులు అన్న పదములనే శ్లేషించి మత్ అనుగుణ ములు, మత్ ఆళులు అని స్నేహపాత్రములుగా సంభావించడము చమత్కారము.

సుభద్ర వాక్యముగా ఉన్న ఈ పద్యమును 62 వ పద్యము తరువాత పరిచడము సవ్యముగా ఉంటుంది

అలంకారము :- శ్లేష

అని బహుకార నికార మమకార చమత్కారంబులు గానంబడ నీప్రకారంబున.

60

అర్థము :- అని బహుకార = గౌరవము, నికార = తిరస్కారము, మమకార = ప్రేమము, చమత్కార = గడుసు తనము, కానంబడ, ఈ ప్రకారము

శరదబ్జముఖుల మాటికి

శరదబ్జముఖుల్ తలంపఁ, జాల్నిలుఁ డంచుం,

దరుణీమణి వేసరి, యా

స్తరణ సుమాదులను జూపి, తాపముచేతన్.

61

అర్థము :- శరత్ అబ్జముఖుల్ = శరత్కాలమందలి పద్మమువంటి ముఖము కలిగినవారు (చెలికత్తెలు). శరదబ్జముఖులన్ = శరత్కాల చంద్రుడు మొదలయినవానిని, మాటికిఁ = అదేపనిగ, తలంపఁ = తలంచుచుండగ, తరుణీమణి = యువతీరత్నము అయిన సుభద్ర, తాపముచేతఁ = విరహతాపముచేత, వేసరి = విసుగుచెంది, చాల్నిలుడంచుఁ = చాలును అగండి అని, అస్తరణ సుమాదులను = పడకయందున్నట్టి పువ్వులు మొదలైనవానిని, చూపి = చూపించి - (ఈక్రింది విధముగ సుభద్ర చెలికత్తెలతో చెప్పెను) దీనికి - 67 వ పద్యములో 'అనిన' అన్న క్రియతో అన్వయము.

అలంకారము :- యమకము

“ఈ క్రొవ్విరులఁ గ్రోలు నెలతుమ్మెదలు చెక్కు

చెమరింప కున్నవా చిగురుఁబోడి ?

ఈ తెంజిగురు మెక్కు కోకిలానీకముల్

వసివాడ కున్నవా వనజగంధి ?

ఈ నిండు వెన్నెల లానుచకోరముల్

కసుగంద కున్నవా కంబుకంఠి ?

ఈ తూండ్లు భుజియించు జాతియంచలు సొట
సొటలు పోకున్నవా శోభనాంగి.

తెలిసి రారమ్మ, కలదు సందియము చాల,
నులికిపడ కల లెస్సలై యుండెనేని
వజ్రకాయములే యాను చాని కెల్ల;
నవదు విరహాల యవదికి నవధి లేదు.

62

అర్థము :- ౧. చిగురుబోడి = చిగురువంటి శరీరముగల చెలీ, క్రొవ్విరులకా = ఈ క్రొత్తపువ్వులను (తనకు అత్యంతమైన తాపము కల్గిస్తున్న ఈ పువ్వుల), క్రోలు = (ఆ పువ్వులతేనెను అనుట) త్రాగినటువంటి, ఎలతుమ్మెదలు = కొదమ తుమ్మెదలు, చెక్కు చెమరింపకున్నవా = ఏకాంశమైన బాధను పొందకుండా ఉన్నవా? (ఈపాటికి అవి బాధపొంది మరణించియే ఉండగలవని ఆమె భావము).

౨ వనజగంధి = పద్మములవాసనగల నభీ, ఈ కెంజిగురుకా = ఈ కెంపువలె ఎర్రని రేత చిగురును, మెక్కు = తినునటువంటి, కోకిల అనీకముల్ = కోకిలల సమూహములు, వసివాడకి = వాడిపోకుండా, ఉన్నవా? (వాడియే ఉండునని ఆమె తలంపు).

౩ చింబుకంఠి = శంఖమువంటి కంఠముకల చెలీ ఈ నిండువెన్నెలలు (తన్ను మిక్కిలి తపింపజేయుచున్న ఈ వెన్నెలలు), అను = త్రాగునటువంటి, చకోరములు = చకోర పక్షులు, కసుగందక = కొంచమైనా కందిపోకుండా, ఉన్నవా? (కందిపోయేఉండునని భావము)

౪. శోభనాంగి = అందమైన శరీరముకల చెలియా, ఈ తూండ్లు (తనకు తాపము కల్గిస్తున్న ఈ తూండ్లు), భుజియించు = తినునటువంటి, జాతి అంచలు = శ్రేష్ఠమైన హంసలు, సొటసొటలుపోక = స్రుక్కిపోక, ఉన్నవా? (స్రుక్కిపోయియే ఉండునని ఆమె భావము)

తెలిసిరారమ్మ = తెలిసికొనిరండమ్మ కలదు సందియము చాల = నాకు చాలా సందేహము కలదు, ఉలికిపడక = బెదరకుండా, అవి = తుమ్మెదలు మొదలగునవి, లెస్సలై = తేమముగా, ఉండెనేని = ఉన్నట్టయితే, వానికెల్ల = వాని కన్నిటికి, వజ్రకాయములే, ఔను = దృఢమైన శరీరములే అయి ఉండును, అపుడు = అట్లయిన యెడల, విరహాల, అవదికికా = కష్టములకు, అవధి = హద్దు లేదు.

విశేషము - తనకు అత్యంతతాపము కలిగిస్తున్న క్రొవ్విరులు, కెంజిగురులు, నిండువెన్నెలలు, తూండ్లు నిశ్చయముగా, వాటిని తిని బ్రతికే తుమ్మెదలను చెమరింపజేసి, కోకిలానీకములను వాడజేసి, చకోరములను కసుగందజేసి, జాతి యంచలను సొటసొటలుపోవు నట్లుగాచేసి వానికి చావు కల్పించియే ఉండునని నుభద్ర ఆశాభావము; చెమరుట, వసివాడుట,

కనుగందుట, సొటసొటలు పోవుట ఉష్ణముయొక్క ఫలితములే ఒకవేళ ఆ తుమ్మెదలు మొదలయినవి అట్టి తాపఫలితములను పొందకుండా సుఖంగా ఉంటే వాటివి వక్షకాయాలే అయి ఉంటాయనీ అందుచేత తన బాధకు అంతులేదనీ ఆమె భయము

పారాంతరము :—

“అప్పుడు విరహాల యవిధికి నవధిలేదు”

వేదిమువారు

అవద, అవిధి, మొదలైన రూపాలు అనాటి తెనుగు కన్నడ తమిళ భాషలలో కవి పిస్తాయి వాటిన్నిటికీ అర్థము కష్టము. బాధ అని ఈ మాటలలో వత్తుఅక్షరాలుండవు. అందుచేత ‘అవిధికి నవధి లేదు’ అన్న పాఠమే సమంజసము

అలంకారము :— యమకము.

చలిగాలి గర్వ మడఁపం

గలిగెం జిలువ లని యుండఁగా, వానిపయి

గలిగె శిఖావళము, లయో :

చెలి, తప్పనె వాయు సఖము శిఖియను వార్త ల్ ?

63

అర్థము :— చలిగాలి గర్వమడఁపఁ = మలయమారుతము గర్వము అణచుటకు. చిలువలు = (గాలిని తినే)పాములు. కలిగె = ఉన్నవిగదా. అని ఉండగా = అన్న దైర్యముతో ఉండగా, వానిపయి = ఆ పాములమీదికి. శిఖావళములు = నెమళ్లు, కలిగెను = దాపురించినవి, ఆయోచెలి ! వాయుసఖము = వాయువునకు మిత్రము. శిఖి = అగ్ని (నెమలి అని అర్థాంతరము), అను వార్తల్ = అను లోకోక్తి. తప్పనె = తప్పిపోవునా ?

తాత్పర్యము :— చలిగాలి గర్వము పోగొట్టడానికి పాములున్నాయికదా అని నమ్ముకుంటే, ఆ పాములు తినడానికి నెమళ్లు దాపురించాయి వాయుసఖము శిఖి (నెమలి) అన్న లోకోక్తి తప్పకుండా అని భావము

విశేషము :— విరహాలకు చలిగాలి శత్రువు. చలిగాలిబాధ తప్పించడానికి పాము ఉంది కదా అనుకుంటే, ఆ పామును తినడానికి నెమలి దాపురించింది ఈ నెమలిగూడా విరహాలకు శత్రువే. ఇక్కడ వాయువుకి శిఖి (నెమలి) తోడు పడ్డది.

అసలు లోకోక్తి ‘వాయుసఖము శిఖి’ (అగ్ని) అనగా అగ్నికి గాలితోడు అని, శిఖిమీది శ్లేషవల్ల దీనిని తిప్పి ‘వాయువుకి శిఖి (నెమలి) తోడు’ అన్నాడుకవి.

శ్లేషను ఆధారము చేసుకొని కవి లోకోక్తిని ఈ విధంగా సమన్వయముచేసి చమత్కరించాడు.

శిఖావళము అన్నా, శిఖి (శిఖ = పింఛము కలది) అన్నా నెమలి అని అర్థము శిఖి
యనగా శిఖ = జ్వాలగలది అగ్ని అని రెండవ అర్థము.

అలంకారము :- శ్లేష, లోకోక్తి, కావ్యలింగ.

అగము లెక్కుచు, మిన్నుముట్టు, చహంకరించు బలంబుతో,
మృగమదంబు నడంగఁ జేయుచు మేనికప్పు సెలంగఁగాఁ,
బగలు మీఁగఁగఁ బాంథకోటుల బాధపెట్టుచు, నుండు నీ
తొగతగుల్ వెడపింటి బోయకుఁ దోడువచ్చినవాడ పో.

64

కవి ఈ ఎద్యములో చంద్రుని బోయవానిగా నిరూపించి, మన్మథుడన్న బోయవానికి తొడువచ్చాడని
ఇద్దరూ పాంథులను హింసిస్తున్నారని చెప్పితున్నాడు

అర్థము :- అగములు = (బోయపరముగ) చెట్లు, (చంద్రపరముగ) కొండలు,
ఎక్కుచు, మిన్నుముట్టుచు = (బో.ప) ఉత్సహించుచు, (చం ప.) ఆకాశమును అంటుతూ,
అహంకరించు బలంబుతో = (బో ప) గర్వాన్ని కలిగిన సహచరులతో, (చం ప) గర్వాన్ని
కలిగిన శుకపికాదులతో, మృగమదంబు = అడంగచేయుచు = (బో.ప) జంతువులయొక్కగర్వ
మును అణచివేయుచు, (చం. ప) కస్తురిని మించిపోవుచు, మేనికప్పు చెలంగగా = (బో.ప.)
నల్లని శరీరము ఒప్పుగా, (చం ప) మేనిలోని కప్పు (మచ్చ) ఒప్పుగా, పగలుమీరగ =
(బో.ప.) పగవిశేషించగా - (బోయపగ అని వాడుకలో నున్నది), (చం.ప.) పగటివేళ అతిక్రమిం
చగా అనిగరాత్రియందు, పాంథకోటుల = (బో.ప) బాటసారుల సమూహములను, (చం.ప.)
విరహాల సమూహములను, బాధపెట్టుచున్న, తొగతగులు = కలవలకు స్నేహితుడైన
చంద్రుడు (తొగ = కలవతో, తగులాటము = స్నేహము కలవాడు), వెడపింటిబోయకు =
చెరకువిల్లి కలిగిన మన్మథుడన్న బోయవాడికి, తోడువచ్చిన వాడెపో = సహాయము వచ్చినవాడే
సుమా :

కస్తురి నల్లనిది చంద్రునిలో కప్పు కస్తురిని మరపించునదని కవి హృదయము

అలంకారము :- శ్లేష, రూపకము

మకరంద రసముఁ జిల్కెడు

చికిలి లకోరీలు చెఱకు సింగిణి విల్లుం

బ్రకటించియు, నిది యేమో :

మకరాంకుఁడు చేడువగలు మానఁడు చెలియా.

65

ఇంకా సుభద్ర ఇలాగంటూ ఉంది.

అర్థము :- మకరాంకుడు = మొసలి తెక్కిముగా (తెలిసముగా) గలిగిన మన్మథుడు. మకరిందిరిసము = తేనెను. చిల్కెడు = ఒలుకుతున్న. చికిలిలకోరీలు = ఎంతో అందమైన (పువ్వులనే) బాణములును, చెఱకు సింగిణి విల్లక = చెఱకుతో చేయబడిన ధనుస్సును (రెండూ వీయవీవే) ప్రకటించియు = బయటికి చూపిస్తూ, ఇదియేమో = ఎందుచేటనో, చేదు = చేదుగా ఉండే (కటువైన), వగలు = కార్యములను (ప్రాణములను చేచివేసే పద్ధతులను), మానఁడు చెలియా

విశేషము :- మకరాంకుని విల్లు, బాణములు మధురమైనవి కాని అతని కార్యములు మాత్రము చేదైనవి అని చమత్కారము

అలంకారము .— చిత్రాలంకారము, శ్లేష

చిడిముడి పాటుతోఁ జెఱకు సింగిణిఁ బూని, మధుప్రియత్వమే
రప్పడుగతి, లావులున్న హరిపైని జివుక్కున నెక్కి యుక్కునక
వెడలెడు చందుఁజూచి, తమి నేఁడిది గోవధ మూచరించుఁ బెం
పడర లతాంగి; పచ్చితురకొఁగద యమ్మదనుండు చూడఁగన్!” 66

మనవి .— మత సహిష్ణుతను విశేషంగా చూపించిన తంజావూరి నాయకరాజుల కాలమున ఈ మతవిద్వేష పూరితమయిన పద్యము చేమకూరకవి వ్రాసి ఉండడనీ, ప్రస్తుతపరిస్థితులకు ఇది తగదనీ ఈ పద్యమును విరాకరించాము

అనినఁ, “బవనుండు మనకు లోనైనవాఁడు,

తోయజారాతి మనుజులత్రోవ రాఁడు,

కాముతూపులు వెండ్రుకఁ గట్టఁ బడును,

జామ, యేటికి సూరక జలదరింప ?”

67

(62 వ పద్యము మొదలు 66 వరకు) ఈ ప్రకారిముగా సుభద్ర చెలికత్తెలతో చెప్పగా ఆ చెలికత్తెలు ఆమెకు ధైర్యము చెప్పాలని కింది విధంగా అంటున్నారు.

అర్థము :- పవనుండు మనకు లోనైనవాఁడు = గంధవహుడు మన స్వాధీనములో ఉన్నవాడు (మనలోపల ఉన్నవాడు, శ్వాసనిశ్వాసల రూపమున అని అర్థాంతరము), తోయజ ఆరాతి = శామరలకు శత్రువైన చంద్రుడు, మనుజుల త్రోవరాఁడు = మనుష్యుల జోలికిరాడు (మనుజులు నంపరించు భూమియందు నడిచేవాడుకాదు అని అర్థాంతరము), కాము = మన్మథునియొక్క, తూపులు = బాణములు (పువ్వులు), వెండ్రుకక కట్టబడును = ఆత్యంత సులభముగా కట్టివేయవచ్చును (పూవులు వెండ్రుకల యందు తురమగలిగినవని

అర్ధాంతరము), చామ = ఓకాంతా (సుభద్రా), ఏటికి = ఎందుకొరకు ఊరిక = అకారణముగా, జలదరింప = భయపడుట (ఈ మువ్వరును మనకెట్టి హాని కలిగించలేరని చెలికత్తెలు సుభద్రకు వివరిస్తున్నారు).

అలంకారము :- శ్లేష

అనుచు నూఱడఁ బల్కి, తత్ప్రాణ సఖులు
దేవకీదేవి కిమాట దెల్పు కున్నఁ
గాదనుచుఁ, జేరి, -చెలి యున్న గాదఁ దెలిపి;
రంత, యట మున్న తెలిసి మురాంతరుండు.

68

అర్థము :- అనుచు, తత్ ప్రాణసఖులు = సుభద్రయొక్క ప్రీయమైన చెలికత్తెలు, ఊఱడ = పలికి = ఓదార్చి, (వారిలోవారు) దేవకీదేవికి = సుభద్ర తల్లియైన దేవకీకి, ఈమాట = ఈ విరహవేదన, తెల్పుకున్న = చెప్పకుండిన యెడల, కాదుఅనుచు = ఉచితముకాదు అనుకొని, చేరి = దేవకీని సమీపించి, చెలి ఉన్న గాద = సుభద్ర పడుతున్న కష్టము సంగతి, అంత = సవిస్తరముగా, తెలిపిరి, అటమున్న = అంతకుముందే, తెలిసి = ఈ సమాచారము ఎరిగి, మర అంతకుండు = మురాసుటని అంతమొందించిన కృష్ణుడు (క్రింది పద్యముతో అన్వయము)

పారాంతరము :-

“చెలియున్న గాదఁ దెలిపి ”

సుభద్రా వివాహ ఘట్టము

తల్లిని దండ్రి నాత్మజులఁ దమ్ముని రమ్మని యేరతంబునం,
దల్ల కిరీటియున్న తెఱఁ గల్ల సుభద్రపదైన మోహముఁ
దెల్లముసేసి ‘ముఁ మనమదింగల యట్లనె యయ్యె’ నంచు రం
జిల్లి, “హలాయుధుం డెఱుంగఁ జేయఁగరాదుగదా వివాహమున్. 69

కృష్ణుడు సత్వర కార్యక్రమానికి పూనుకుంటున్నాడు

అర్థము :- తల్లిని, తండ్రిని, ఆత్మజుల = కుమారులను, తమ్ముని (సోద్యకిని), రమ్మని, ఏకతంబు నందు = ఏకాంతమునందు, అల్లకిరీటియున్న తెఱగు = ఆ అర్జునుడున్న

విధమును, అల్లసుభద్రకు అయిన మోహముఁ = ఆ సుభద్రకు కలిగిన ప్రేమను. తెల్లము చేసి = తెలియపరచి, మున్ = మొదటినుండి, మనమదిన్ = మనమనస్సులలో, కలయట్లనె = ఉన్నవిధముగనే (అనగా మన అభిలాష ప్రకారముగా). అయ్యెఁ = జరిగింది, అంచు = అనుచు, రంజిల్లి = సంతోషించి, హలాయుధుండు = నాగలి ఆయుధముగా కలిగిన బలరాముడు, ఎఱుగన్ = ఈ సంగతి తెలుసుకున్నట్లయితే. వివాహముఁ, చేయఁగరాదుగద = చేయుటకు వీలుండదుకదా.

విశేషము :— ఇక్కడ చెప్పిన వారందరూ కృష్ణుడి మురా. వీరు మొదటినుండి ఈ వివాహం కోరినవారే బలరాముడే ప్రతికూలుడు. అతని కీ సంగతి తెలుస్తే ఈపెళ్ళి జరిగడం అసాధ్యమని కృష్ణుడు చెప్పుతున్నాడు.

ఈ రహస్య ప్రవర్తన కంటటికి కారణము ఇప్పుడు బయటపెడుతున్నాడు కవి.

తనశిష్యుం డని దుర్యోధనునకు నీ వలచి సమ్మతం పడఁ డటుగా
వున నిందుకుఁ బశుపతి పూజన మని యిపుడొకఁటి గద ప్రసక్తం బయ్యెన్.

70

అర్థము :— (బలరాముడు). తన, శిష్యుండని = శిష్యుడుఅన్న అభిమానముతో. దుర్యోధనునకున్, ఈఁ = ఇచ్చుటకు, వలచి = కోరి, సమ్మతం పడఁడు = సుభద్రార్జునుల వివాహానికి ఇష్టపడడు, అటుగావునన్ = కాబట్టి, ఇందుకు = ఈ అటంకము తప్పించుకొనుటకు (కృష్ణుడు ఉపాయమును చెప్పుచున్నాడు). పశుపతిపూజనము అని = శివుని పూజ (తిరునాళ్లు) అని. ఒకటి = ఒక ఉత్సవము, ఇపుడు ప్రసక్తంబు అయ్యెఁకద = ఇపుడు కలిగినది గద : (ఇంకను పై పద్యమున ఈ ఉపాయము కొనసాగింది.)

విశేషము :— ఇప్పుడీ పశుపతి పూజనమన్న కార్యము కృష్ణుడు సృష్టించినదికాదు. సుభద్ర అర్జునుడు విరహములో ఉన్న ఈసమయములోనే ఆ ఉత్సవానికి ముహూర్తము తటస్థించింది. ఆ ఉత్సవసమయాన్నే ఉపయోగించుకుందామని కృష్ణుడు సలహా ఇస్తున్నాడు. ఆ ఉత్సవము ఏమిటో తరువాతి పద్యములో

ఇరువదినాళ్ళు రేపు మొద లిందుధ రోత్సవ లీల లచ్చటన్
జరిగెడు; నేటి కెన్నిదవ నాఁటికిఁ బెండ్లిముహూర్త మవ్వఁ
వరులకుఁ దెల్పి, చల్పుఁడు వివాహవిధుల్ హలి గానకుండఁ దీ
వరమున లగ్నవేళ కిటువత్తు” నటంచు నమరై దేవకిన్.

71

అర్థము :- రేపుమొదలు, ఇరువదినాళ్లు, ఇందుధర ఉత్పవలీలలు = చంద్రుని ధరించిన శివునియొక్క ఉత్పవములోని వేడుకలు, అచ్చటన్ = ఆ యాత్రా స్థలమందు (అది అంత ర్ద్వీపమని వారికి చెప్పవలసిన అవసరములేదు), జరిగెడు = జరుగుతది, నేటికి, ఎనమిదవ నాటికి, పెండ్లిముహూర్తము; అవ్వదూవరులకు తెల్పి, హరి = బలరాముడు, కానకుండ = చూడకుండ (అనగా హరికి తెలియకుండా), వివాహవిధుల్ = పెండ్లి ఏర్పాట్లను, చల్చుడు = చేయండి, తీవరమునఁ = వేగముగ, లగ్నవేశకు = ముహూర్త సమయమునకు, ఇటువత్తుఁ = ఇక్కడికి వస్తాను, అటంచుఁ, దేవకిన్ = దేవకి దేవిని, అమర్చె = ఏర్పాటుచేసెను.

పారాంతరము :- ఒక్క తిరుపతివారు తప్పతక్కిన ప్రచురణకర్తలు 'అమర్చి దేవకిఁ' కొందరు '...నటంచును దెల్పి దేవికిఁ' అని అసమాపకంగా ప్రచురించారు.

శివునికి జాతర

అంతటఁ బశుపతి పూజకు

నంతటఁ జాటంగఁ బనిచి హరి యరిగెఁ బ్రలం

బాంతకు వసుదేవుని ము

న్నంతర్ద్వీపమున కేగుమని, యావెనుకన్.

72

అర్థము :- అంతటఁ = తరువాత, పశుపతిపూజకు = శివుని పూజోత్సవమునకు, అంతటఁ = అన్ని స్థలములయందు, చాటంగఁ పనిచి = చాటింపుచేయ ఆజ్ఞాపించి, ప్రలం బాంతకున్ = ప్రలంబుడు అను రాక్షసుని చంపిన బలరాముని, వసుదేవుని, మున్ను = ముందుగా, అంతర్ద్వీపమునకు = తిరునాళ్లు జరుగు ప్రదేశమునకు, ఏగుము అని = వెళ్ళమని, హరి = కృష్ణుడు, అరిగెఁ = పోయెను, ఆవెనుకఁ = ఆ తరువాత —

యదు వృష్టి భోజ కులజులు

గదలి రపు డనేక బాలికా మణిభూషా

మృదుల పరిధాన పరిమళ

విదిత మహేశ్వర్య దుర్య విభ వోన్నతులై.

73

అర్థము :- అనేక...విభవోన్నతులై — అనేక = పెక్కుమంది, బాలికా = కన్యలు, మణిభూషా = రత్నాభరణములు, మృదుల = మెత్తని, పరిధాన = వస్త్రములు, పరిమళ = సుగంధద్రవ్యములు (వీనిచేత), విదిత = తెలియ చేయబడిన, మహేశ్వర్య = గొప్ప ఐశ్వర్య

మును, దుర్య = వహించిన, విభవ ఉన్నతులై = గొప్ప వైభవము కలవారై. యదు వృష్టి భోజ కులజులు = యదువంశమునందును, వృష్టివంశము నందును, భోజవంశమునందును పుట్టినవారు, (అందరు) ఆపుడు కదలిరి.

కృష్ణుడి బంధువరము వారు వెంటతీనుకొని పోయిన శ్రీలూ, రత్నాభరణాలూ వస్త్రాలూ సుగంధద్రవ్యాలూ చూస్తే వారు ఎంతటి మహాఐశ్వర్యముతో ఉన్నారో స్పష్టమవుతుందని భావము

ఈగతి సంతరిషమున కెల్లజనంబులతోడ నేఁగి, యం
దాగమ వేద్య శీలికి న తామర పాళికి నిందు మౌళికిఁ
ద్యాగము భోగముఁ జెలుల యాటలు పాటలు నిత్యకృత్యమై
సాగఁగఁ జూచుచుండి రల శౌరియు సీరియు సంభ్రమంబునన్. 74

అర్థము :- ఈగతిఁ = ఈవిధమున, అంతరీపమునకు = ద్వీపమునకు, ఎల్లజనంబుల తోడఁ, ఏఁగి = వెళ్ళి, శౌరియు = కృష్ణుడును, సీరియు = బలరాముడును (సీరము = నాగలి కలిగినవాడు), సంభ్రమంబునఁ = సంబరముతో, అందు = ఆ అంతరీపమునందు, ఆగమ = శైవ వేదముల జ్ఞానముచే, వేద్య = తెలుసుకోదగిన, శీలికి = స్వభావముగలవానికి, నత = నమస్కరించుచున్న, తామర = దేవతలయొక్క, పాళికిఁ = సమూహము గలవానికి, ఇందు మౌళికిఁ = చంద్రునిమౌళి (శిరసు)నందుకల శివునకు, త్యాగము, భోగము = త్యాగభోగాలూ, చెలుల = శ్రీల, అటలు పాటలు, నిత్యకృత్యమై సాగఁగ = ప్రతిదినము జరుగు పనులుగా సాగు తుండగా, చూచుచుండిరి

శివుడికి రోజూ కానుక లివ్వడమూ, భోగాలు చేయించడము, శ్రీల అటలూ పాటలూ ఇవన్నీ ప్రతిరోజూ జరుగుతుండెనని భావము.

అలంకారము :- అనుప్రాసము.

వి వా హ స న్నా హ ము

అంత నిచ్చట ద్వారకయందు దేవ
కి సతీమణి తాను రుక్మిణియుఁ బెండ్లి
పెద్దలై, యర్జును సుభద్రఁ బెండ్లికొడుకుఁ
పెండ్లికూఁతునుఁ జేయ నపేక్షఁ జెలఁగి,

అర్థము :- అంత = ఇంతలో (అక్కడ ఆ ఉత్సవము జరుగుచుండగా). ఇచ్చట ద్వారకయందు, దేవకీసతీమణి, రుక్మిణి (ఇద్దరును), పెండ్లి పెద్దలై, అర్జునుఁ సుభద్రఁ, పెండ్లికొడుకుఁ పెండ్లి కూతురును, చేయ, అపేక్ష = కోరికతో, చెలఁగి = ప్రవర్తించి....

ఆడపెండ్లివారి పక్షమున దేవకీదేవి, మగపెండ్లివారి పక్షమున సోదరిపరుస గల రుక్మిణియు పెండ్లి పెద్దలయి పెండ్లికొడుకును పెండ్లికూతురును చేయడానికి పూనుకున్నారు (అంటే ఏమిటో తరువాతి పద్యాలలో తేటపడుతుంది).

కట్టిరి మంచులగ్నమునఁ గంకణముల్ కర పంకజంబులన్,
బెట్టిరి మేనులన్ నలుగు మేలి మృగీమద కుంకుమంబులన్,
జుట్టిరి కైశికంబుల విశుద్ధ మనోహర పుష్పమాలికల్,
పట్టిరి పేరటాండ్రు ధవళంబులు పాడుచు నుల్లభంబులన్.

76

అర్థము :- మంచులగ్నమున = మంచి ముహూర్తమునందు, కరపంకజంబులన్ = పద్మములవంటి చేతులయందు, కంకణముల్ = దీక్షాకింకణములను, కట్టిరి, మేనులన్ = శరీరములందు, మేలి = ప్రశస్తమైన, మృగీమద = కస్తూరి, కుంకుమంబులన్ = కుంకుమపూవులతో, నలుగుమేలిరి = శరీరములను నలిచిరి కైశికంబులన్ = కేశముల సమూహమునందు, విశుద్ధ = నిర్మలమై, మనోహర = అందమైన, పుష్పమాలికల్ = పూదిండలను, చుట్టిరి = తురిమిరి, పేరటాండ్రు = పుణ్యస్థ్రీలు, ధవళంబులు = మంగళగీతములు (పెండ్లి పాటలలో ఒకరకమైనవి) పాడుచు, ఉల్లభంబులన్ = మేలుకట్టను (పెండ్లి సమయములో శాలువలు మొదలగువానిని చాందినీవలె ఎత్తిపట్టుకొనునది) పట్టిరి

ఇన్నాళ్ ప్రోది యొనర్పఁ గేళివనిలో నింపొందు న మూఢవీ
పున్నాగంబులఁ బెండ్లి సేయవలె, బూఁబోండ్లార, రారే యటం
చున్ నేర్పుల్ దగ నొండొరుం బిలిచికొంచున్ సత్యభా మాది వి
ద్యు న్నేత్రా మణు అప్పు డిర్వురకు విందుల్నేసి రందందులన్

77

అర్థము :- ఇన్నాళ్ = ఇన్నినాళ్లు, ప్రోదియొనర్పఁ = పెంచుకొనిరాగా, కేళివనిలోఁ ఉద్యానవనములో, ఇంపొందు = చక్కగా పెరిగిన, ఆమాధవీ, పున్నాగంబుల = ఆ బండిగురి వెండ తీగకున్ను, పొన్నుచెట్టుకున్ను, పెండ్లి చేయవలె, బూబోండ్లార = పూవువంటి శరీరము గల కాంతలార, రారే = రండు, అటంచు, నేర్పుల్ తగఁ = చమత్కారము ఒప్పునట్లుగ, ఒండొరుఁ = ఒకరినొకరు, పిలుచుకొంచు, సత్యభామ ఆది = సత్యభామ మొదలైన విద్యుత్

నేత్రామణులు = మెరపువంటి కన్నులుగల స్త్రీ రత్నములు (యాదవరాణులు మొదలైనవారు), అప్పుడు, ఇర్వురకుఁ = సుభద్రార్జునలకు. అందులకుఁ = వారివారి మందిరములలో, విందులుచేసిరి

తాత్పర్యము — ఇన్నాళ్ళూ మన ఉద్యానవనములో పెరిగిన మాధవీ లతకూ పొన్న చెట్టుకీ పెండ్లి చేయాని రంధమా అని ఒకరి నొకరు పిలుచుకుంటూ సత్యభామాది యాదవ రాణులు సుభద్రార్జునులకు విందులు చేశారు

విశేషము .— మాధవుడిసోదరి రనుక సుభద్ర మాధవి. పున్నాగము (పురుషగజము) అసగా పురుషులలో శ్రేష్ఠమైనవాడు అర్జునుడు అందువలన మాధవీ, పున్నాగములని కాంతామణులు (సుభద్రార్జునులకు పెండ్లి అని ఇతరులకు రహస్యము తెలియనీయకుండానే) చమత్కరించారు దీనినే కవి 'నేర్పుల్ తగఁ' అనుమాట ద్వారా సూచించాడు

అలంకారము .— అప్రస్తుత ప్రశంస

అంతర్వాణి పురోహితుఁ

డంత వివా హోచిత క్రియాకాండం వా

ద్యంతము గావించుటకై

సంతనమునఁ జేరియున్న సమయము నందున్.

78

సుభద్రార్జునులు విందులలో వాళ్ళింటూ ఉండిగా ఇక్కడ

అర్థము :— అంతఁ, అంతర్వాణి పురోహితుఁడు = విద్వాంసుడైన పురోహితుడు = పురోహితుడు, వివాహ ఉచితక్రియా కాండఁ = పెండ్లికి తగినవనుల సమూహమును, అది అంతమును = మొదటినుండి తుదివరకు, గావించుటకై = చేయుటకొరకు, సంతనమున = సంతోషమున, చేరియున్న = వచ్చియున్న, సమయమునందు

విశేషము :— ఈవివాహ రహస్యమును పురోహితుడు గాపాడేవాడై యుండాలి. కాబట్టే 'అంతర్వాణి' లోపలిమాటలవాడు అనగా బయట చెప్పనివాడు పురోహితుడు అని చెప్పడము, చమత్కారము.

అలంకారము .— సరికరము

సంపంగి నూనె యంటెఁ

శంపాంగి కిరీటి కొకతె, చనుదోయి పిసా

శింపం, గీల్లడ కటి నటి

యింపం గిటుకిటని కౌ నొకింత చలింపన్

79

అర్థము :— శంపా అంగి ఒకతె = మెరుపువంటి శరీరముగల చెలికత్తె, యొకతె, చనుదోయి = కుచద్వయము, పిసాళింపక = కులుకుతూ ఉండగా, కీర్జడ, కటిక = పిరుదులపై, నటియింపక = నాట్యము చేస్తుండగా - చిందులాడుతుండగా, కొను = నడుము, కిటకిటని (బరువుకు తాళజాలక కిటకిటమని), ఒకింత = కొంచెము, చలింపక = అల్లలాడుతుండగా, కిరిటికి = అర్జునుడికి, సంపంగినూనె యంటెక = సంపంగినూనెతో తల అంటెను ఒక సుందరి అర్జునుడికి సంపంగి నూనెతో తల అంటింది.

కలశస్త్రని మణికంకణ

కల శస్త్ర నినాద మొలయఁగా నొకతె వడిం

దలఁ బ్రామి పసిడి కొప్పెర

జలములు చెలు లంది యొసఁగ జలకంబార్పెన్.

80

అర్థము :— కలశస్త్రని = కుండలవంటి స్తనములుగల, ఒకతె = ఒక చెలికత్తె, మణికంకణ = రత్నకంకణముల యొక్క, కల = మనోహరమైన, శస్త్ర = ప్రశస్తమైన, నినాదము = ధ్వని, ఒలయగాన్ = కలుగునట్లుగా, వడిక = త్వరగా, తలన్ ప్రామి = తలరుద్ది చెలులు = పేరే చెలికత్తెలు, పసిడి కొప్పెరక = బంగారు చెంబులతో, జలములు = నీళ్ళు, అంది యొసఁగన్ = అందిస్తూ ఉండగా, జలకంబార్పెన్ = స్నానము చేయించెను

విశేషము :— ఒక యౌవనాంగి అతనికి తలరుద్ది, చెలికత్తెలు బంగారు చెంబులతో నీళ్ళు అందిస్తుండగా స్నానము చేయించింది.

అలంకారము :— యమకము.

లయవిభాతి :—

చలువలొసఁగెన్ సరగఁ జెలువ యపు డొక్కరిత,

వలఁతి తన మొప్ప నొకపొలఁతి తడియొత్తెక,

గొలఁదిగ జవాది నొకవెలఁది తలఁబూసె, నొక

జలరుహదళాక్షి సిగ కలరు సరి చుట్టెన్,

దిలకమిడియెన్ నిటలఫలకమున నొక్కరిత,

తెలినిలుపు టద్ద మొక చెలినిలిపె మ్రోలక

గలయ జవరాలోకతె మలయజ మలందె, నొక

లలన విసరెన్ సురటి యల నరున కర్థిన్.

81

అర్థము :- అప్పుడు చెలువ, ఒకరిత సరగణ, చలువ, తొసగెణ, ఒకపొలతి, వలతి తన మొప్పణ = నేర్పరితనముతో తడియొత్తెను.

ఒక వెలది, కొలదిగ, జవాదిణ పూసెణ, జలరుహదణాక్షి = పద్మదళమువంటి కనులు గల చెలికత్తె ఒకతి, సిగకు, అలరుసరి = పూవుల దండను చుట్టెను, ఒక్కరితి నిటల ఫలక మునణ = పలకవంటి నుదుటియందు, తిలకవిడియెణ = బొట్టుపెట్టెను.

ఒక చెలి, మ్రోలణ = సమీపమునందు, తెలినిలుపు టద్దము = స్వచ్ఛమైన పెద్ద అద్దమును నిలిపెణ.

జవరాలు ఒకతె = ఒక యవ్వనవతి, కలయన్ = శరీరమంతటను, మలయజము = చందనము, అలందె.

ఒక లలన, అలనరునకు = ఆ అర్జునునకు, అర్థిన్ = కోరికతో, సురటి = వీవనను. విసరెణ.

ఒరగ వేసినసిగ వింత యొఱపుఁ జూచి
బవిరి దిద్దిన చెంపల బాగుఁ జూచి
వడిగొలిపి యున్న మీసము బెడఁగుఁ జూచి,
అప్పుడు తమలో సుభద్ర నెయ్యంపుఁ జెలులు

82

అర్థము :- అప్పుడు = పై నచెప్పిన అలంకరణ మంతా ఆయిన తరువాత, సుభద్ర (యొక్క) నెయ్యంపుచెలులు = ఇష్టసఖలు, ఒరగవేసినసిగ = కొంచెము ఒరిగినట్లు వేసిన జాట్టుముడి యొక్క, వింత ఒఱపుణ = కొత్త అందమును, చూచి, బవిరి దిద్దిన = గుండ్రంగా తీర్చిదిద్దిన, చెంపల బాగుణ = చెంప వెండ్రుక లున్న సొగసును, చూచి, వడిగొలిపియున్న = తిప్పియుంచిన, మీసము (యొక్క) బెడఁగు = అందమును చూచి, (ఆ ఇష్టసఖలు) తమలో ఈలాఅనుకున్నారు:

“వాసవి త్రిదండి వేసము
వేసి గదా మేలుసేసె; వెన జన్నిదమే
వేసికొనవచ్చు, నీసిగ
వేసికొనం గూడ దొండు వేసము తైనన్.

ఈ అభిప్రాయము ఒక చెలికత్తె దయి ఉంటుంది

అర్థము :- వాసవి = ఇంద్రుని పుత్రుడగు అర్జునుడు, త్రిదండి వేసము = త్రిదండములతో ఉండే యతివేషము, వేసి, మేలు = మంచినది, చేసెగాదా, ఒండువేసములైనా = మరియొకరీతి (సన్యాసి) వేషము వేసిఉంటే, వెసనా = (ఇప్పుడు) త్వరగా, జన్మిదమే = ఒక్క ఒకడమునే వేసికొనవచ్చును, (కాని). ఈసిగ, వేసికొనుటకు వీలుండదు.

విశేషము :- వైష్ణవమతము అనుసరించిన త్రిదండి సన్యాసులు జన్మిదమును, సిగను ఉంచుకో వచ్చును అద్వైతమత సన్యాసులు సిగను తీసివేసి జుండెమును మాత్రమే వేసుకోవచ్చు కాబట్టి, అర్జునుడు ఈ అలంకరణకు ఎవరికి వచ్చినట్లు సిగను ఉంచుకున్నందువల్లను మేలుసేసెనని వారి భావము

“దండముఁ గాషాయంబును

గుండికయును మాని పెండ్లికొడుకై నాఁ డా

ఖండలుని ముద్దుఁ గొడుకు ప్ర

చండ రుచి నేర్పెడు మంచి సన్న్యాసముగా.

84

ఇది మరొక సఖి అభిప్రాయము కావచ్చును

అర్థము :- అఖండలుని = ఇంద్రుని, ముద్దుకొడుకు (అర్జునుడు), దండము, కాషాయము, కుండిక = కమండలువు (సన్న్యాసిగా ఉన్నపుడు ఉండిన ఈమూడింటిని), మాని = విడిచిపెట్టి, ప్రచండ రుచి = ఎక్కువైన కాంతితో, నేడు = ఈనాడు, పెండ్లికొడుకు అయినాడు, మంచినన్న్యాసముగా = చిత్రమైన సన్న్యాసముగదా !

విశేషము :- గృహమును, భార్యపుత్రులను వదలిపెట్టి సన్న్యాసులవుతారు ఈసన్న్యాసి సన్న్యాసి లక్షణాలైన దండము, కాషాయమును, కమండలువు, విడిచిపెట్టి (సన్న్యాసించి) పెండ్లి కొడుకైనాడు, అందువల్ల ఇది చిత్రమైన సన్న్యాసమని చెలికత్తెలు అనుకుంటున్నారు.

“యతివేషంబున నిన్నినాళ్లు మన యుద్యా నాంతర ఖేణి ను

న్నతఁడా యీతఁ డదేటి మాట ? కనుఁగో మం దెన్నఁడే నీ తను

ద్యుతి, యీ రాజన, మీ మొగంబుకళ, లీ యొయ్యార, మీ వీక్షణా

మృత లీ లాభినయంబు, లీ సొగసు, లీ మీసాలలో నవ్వులున్ 85

ఒక చెలికత్తె అకడే ఇకదని నమ్మలేకుండా ఉంది

అర్థము :- ఇన్నినాళ్లు, యతివేషంబునన్, మన ఉద్యాన అంతర ఖేణి = మన పూలతోటలోని ప్రదేశమున ఉన్న ఆతఁడు ఈతఁడు ? ఇది ఏటిమాట = ఎవరు నమ్మగలరు !

(ఆ యతికి), ఈ తనుద్యుతి = ఈశరీరకాంతి, ఈరాజసము = ఈరీతి ఈమొగంబు కళలు = ముఖమునందలి ఈ వర్చస్సు, ఈ ఓయారము, ఈవీక్షణ = చూపుచుండలి, అమృత = అమృత మొలుకునట్టి అనగా చాలా మనోహరమైన, లీల అభినయంబు = విలాసముగల చేష్టలు, ఈ సొగసులు, ఈమీసాలలో నవ్వులున్ = అగుపించి అగుపించని చిరునవ్వులున్ను, అందు = ఆ ఉద్యానవనమందు, ఎన్నఁడేన్ = ఏనమయమునందైన నా, కనుగోము = చూచి యుండలేదు.

విశేషము :— చెలికత్తెలు నమ్మలేక ఆశ్చర్య పడుతున్న అద్దనుడి సౌందర్యలక్షణాలు ఇన్ని రోజులు కానరాకుండా ఉండి, నేడు ప్రస్తుతమైనాయని భావము

సన్యాసివేషములో తనకు సహజములైన రాజసము సొగసులను తన సామర్థ్యము చేత బయటపడకుండా నటించగలిగినాడు అని భవని, అందువల్ల పద్యములోని 'లీలాభి నయంబులు' సార్థకము.

అలంకారము :— ఉల్లేఖము

“ఈ మహిమ యెందుఁ గలదే
భూమండలిలోన ? నితఁడపో చక్కనివాఁ
డో మగువలార ! మును విన
మా మన్మథు, నతని మేనమామన్, మధునిన్ ?

86

అద్దనుడి సౌందర్యాన్ని గురించి సఖుల అభిప్రాయాలు

అర్థము :— ఓ మగువలార = ఓకాంతలార, ఈ మహిమ = ఈ సౌందర్యాతిశయము ఎందున్ కలదే = మరి యెక్కడైనా వుందా ? భూమండలిలోనన్ = సర్వప్రపంచమునందు, ఇతడపో = ఇతడొక్కడే సుమా, చక్కనివాడు, మన్మథుడిని, అతని మేనమామన్ = అతని మేనమామయైన చంద్రుడిని, మధునిన్ = వసంతుని (వీరిని గురించి), మును = ఇంతకు పూర్వము, వినమా = వినలేదా ?

విశేషము :— మన్మథ చంద్ర వసంతులను గూర్చి వినిగూడా 'ఇతడపో చక్కనివాడు' అన్నందువల్ల ఈ అద్దనుడు ఆముగ్గురికంటె చక్కనివాడన్నమాట. మన్మథుడు, చంద్రుడు, వసంతుడు గొప్ప అందగాళ్ళని ప్రసిద్ధి

అలంకారము :— యమకము.

“ఈ రాజు సేవ చేసిన
 వారిది గద భాగ్యః మీ భువన మోహన శృం
 గారునితోఁ గూడం గల
 నారీమణిదే సుమీ జనన మూహింపఁ.”

87

అర్థము — ఈ రాజు సేవచేసినవారిదిగద భాగ్యము, ఊహింపఁ = ఆలోచించగా,
 ఈ భువనమోహన శృంగారునితో = లోకములను మోహించుచేయు ఈ అందగానితో, కూడఁ
 గల = కలిసి సుఖించగల, నారీమణిదే = స్త్రీరత్నముదే, సుమీ జననము = జన్మమునుమా.

సుభద్ర జన్మమే జన్మము అని భావము,

“మంచి మగఁడు వలయు నంచుఁ గోరుచు నుండ,
 మంచి మగఁడు గల్గె మఘవ సుతుఁడు,
 మన సుభద్ర సుకృత మహిమ యేమన వచ్చుః
 మనసు భద్రమయ్యె మనకు నెల్ల”

88

అర్థము .— మంచి మగఁడు = అనుకూలుడైనభర్త, వలయునంచు = గావలెనని
 కోరుచునుండఁ, మంచిమగఁడు = శ్రేష్ఠుడైన వీరుడు, మఘవసుతుఁడు = ఇంద్రునికుమారుడు,
 కలిగెఁ = దొరికెను, మన సుభద్ర (యొక్క), సుకృతమహిమ = పుణ్య అతిశయము, ఏమన
 వచ్చున్ = ఎంత గొప్పది !, మనకు ఎల్లన్ = మనకందరికిని మనసు = హృదయము, భద్ర
 మయ్యె = కుదుటపడినది

విశేషము :— కోరిన కోరిక ఫలించడము సుకృత మహిమ.

అలంకారము :— యమకము, శ్లేష.

అని నుతింప నలంకృతుఁ డగుచు గొంతి
 కూర్మి కొడు కుండ; బంగారు కుండ యైన
 కన్యకా రత్నమున కా ప్రకారముననె
 శిరసు మజ్జన మొనరించి చిగురుఁ బోండ్లు,

89

అర్థము :— అని నుతింప = పైన 88 వ పద్యము మొదలు 88 వ పద్యము వరకు
 చెప్పినట్లు చెలికత్తెలు తమ ఆభిప్రాయాలు ప్రకటిస్తున్న సమయమున, అలంకృతుడగుచు =

అలంకరింపబడినవాడై, గొంతి కూర్చుకొడుకు = కుంతీదేవి ముద్దుకొడుకు, అర్జునుడు, ఉండక = ఉండగా, (ఇచట దేవకీదేవి నగరులో) చిగురుబోండ్లు = చిగురువంటి మెత్తని శరీరములు గల చెలికత్తెలు, బంగారుకుండయైన = బంగారు కుండవలె చాలా అందముగానున్న, కన్యకారత్నమునకు = కన్యకలలో రత్నమువంటి సుభద్రకు, ఆశ్రయమునకై = అర్జునునకు చేసిన విధముగనై, శిరసుమజ్జనము = తలంటిస్నానము, ఒనరించి = చేయించి.....

అలంకారము :- అనుసానము

భామకుఁ గప్ప దేటు తెగబారెడు నిద్దపు సోగ వెండ్రుకల్
వేమలు దువ్వి, భారముగ వెన్నకు జాఱగఁ గొప్పపెట్ట, నో
హో : మఱి వేయి పెట్టినటు లొప్పె న దేమనవచ్చు? నాఁ గదా,
తామరసాక్షి తెందుఁ దలిదండ్రులు పెట్టని సొమ్ము పెన్నెలుల్. 90

అర్థము :- కప్పతేటు = మిక్కిలి సల్ల నైన, తెగబారెడు, నిద్దపు = నిగనిగలాడు చున్న, సోగవెండ్రుకల్ = నిడుపాటి వెండ్రుకలు, వేమలు = అనేకసార్లు, దువ్వి, భారముగ = బరువుగ (వెండ్రుకలు ఎక్కువగానుండుటవల్ల ఈ భారము), వెసుకకు, జాఱగన్ = జారుకొప్పలాగా, భామకు = సుభద్రకు, కొప్పపెట్ట = కొప్పతీర్చినపుడు, ఓహో = ఏ మాళ్వ ర్యము : మఱివేయి పెట్టినటుల = వేయి అలంకరణాదులు పెట్టినట్లు (ఎన్నోనగలు పెట్టిన అంతటి అందిముతో) ఒప్పెన్ = అమరెను, అది ఏమనవచ్చున్ = దానిని ఏమని పొగడ గలము. తామరస అక్షికిన్ = సదృశులవంటి కన్నులుగల శ్రీకి, ఎందున్ = సర్వత్రా, పెన్నెలుల్ = పొడుగాటి తల వెండ్రుకలు, తల్లితండ్రులు (చేయించి) పెట్టని అభరణము, ఔగదా = ఔనుగదా శ్రీకి నగలు లేకున్నా చక్కని శిరోజాలు నగలలాగా సౌందర్యమును కూరుస్తాయని భావము

అలంకారము :- అర్థాంతరన్యాయము

స్వకపోల కల్పిత మనో
జ్ఞకళా గతి తెట్టు లాను సరి? ఛాయా చో
రక రుచి సందర్భం బని
ముకురము నగు కరణి నవ్వు మోము చెలంగన్,

91

ముఖమునకున్న అందము అద్దములోని దాని ప్రతిబింబమునకు లేదనీ, స్వతంత్ర రచనకున్న సొగసు చోరకవిత్వమునకు కలుగదనీ శ్లేషతో కవి చెప్పబడుచున్నది,

అర్థము :— స్వకపోల . . . కళాగతికి - స్వ = తనదైన, కపోల = చెక్కిళ్ల చేత, కల్పిత = కల్పించబడిన-చేకూర్చబడిన, మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, కళాగతికి = సౌందర్య వికాసానికి (ఇది ముఖపరమైన అర్థము) స్వకపోలకల్పిత = స్వకీయమైన బుద్ధిచేత కల్పన చేయబడిన (రచించబడిన), మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, కళాగతికి = కవిత్వకళయొక్క ధోరణికి (ఇది కవిత్వపరము) ఛాయా . . సందర్భంబు — ఛాయా = ముఖకాంతిని, చోరక = దొంగిలించుదానియొక్క (ప్రతిబింబించు దానియొక్క) అనగా అద్దముయొక్క, రుచి సందర్భంబు = మెరుగుయొక్క పొందిక (ఇది ముఖపరమైన అర్థము) ఛాయా = (సత్కవిశ్వ రుల) ఛాయలను, అనగా చుంచిమంచి పోకడలను, చోరక = దొంగిలించిన దానియొక్క (చోరకవిత్వముయొక్క), రుచిసందర్భంబు = చమత్కారముయొక్క కూర్పు (అని కవిత్వ పరము), ఎటుల అవును సరి? అని, ముకురము = అద్దమును, సగుకరణి = నవ్విన (హేళన చేసిన) రీతి, నవ్వుమోము = ఎప్పుడూ నవ్వుతున్నట్లు కళకళలాడే ముఖము, చెలంగ = ప్రకాశించునట్లు (తరువాతి పద్యమునందలి 'అద్దముచూచి' తో అన్వయము)

అద్దముయొక్క అందము సుభద్ర ముఖకళలను దొంగిలించుట వలన (ప్రతిబింబించుట వలన) కలిగినదే కావున సహజసుందరమైన సుభద్ర ముఖమునకు సాటి వచ్చునది కాదు.

చోరకవి కవిత్వమునకు ఉన్నిట్టి మెరుగులు స్వతంత్ర సత్కవిశ్వరుల రచనలనుండి దొంగిలించినవే అని భావము.

పారాంతరము .— “ఛాయాచోరక రససందర్భంబు” అని — ఈ పారమున ముఖ పరముగ జెప్పినపుడు అద్దమునకు వెనుకనుండు పాదరసముతో కూడినదనీ, కవిత్వపరము చెప్పినపుడు శృంగారాది రస సందర్భమనీ అర్థము.

పూర్వము అద్దములు పాదరసము వూసిన గాజతోకాక బాగుగా మెరుగు (Polish) పెట్టిన కంచు, వెండి మొదలైన లోహపురేకులతో చేసేవారు ‘రుచి’ అన్న పారమున లోహపురేకనీ, ‘రస’ అన్న పారమున గాజ అద్దము అనీ అన్వయించుకోవలెను.

ఈ పద్యము కొన్ని ముద్రిత ప్రతులయందు కానరాదు ఇది చేమకూరకవియే వ్రాసి ఉండిన యెడల, అతడు చేసిన కుకవి వర్ణనగా దీనిని అంగీకరించవచ్చును.

అలంకారము :— శ్లేష, ఉత్పేక్ష

అద్దముఁ జూచి, చంద్రముఖి యందముగాఁ దిలకంబు కస్తురిన్
దిద్ది, యనేక రత్నమయ దివ్య విభూషలు దాల్చి, య య్యెడఁ
ముద్దులు గుల్కు కుందనపు ముక్కలి పీఠ వసించెఁ దమ్మి పూ
ముద్దియ గద్దియం బొలుచు ముద్దియ యుద్ది యనన్ శుభోన్నతిఁ. 92

అర్థము :- చంద్రముఖి = చంద్రునివంటి ముఖము కలిగిన సుఖద్ర, అద్దము కాచాచి = అద్దములో చూచుకొని, ఉస్తురికా = కిస్తురితో, అందముగాకా, తిలకంబుదిద్ది = బొట్టుపెట్టు కొని, అనేక, రత్నమయ = రత్నములతో చేసిన, దివ్య = శ్రేష్ఠములైన, విభూషణ = నగలు, తాల్చి = ధరించి, అయ్యెడకా, ముద్దులుగుల్కు = మిక్కిలి అందముగానున్న, కుండనపు = బంగారుతో చేయబడిన, ముక్కలిపీటకా = మూడుకాళ్ళపీటమీద, తష్మిపూ = తామరపూవు యొక్క, ముద్దయ = కర్ణిక అనే, గద్దయకా = పీఠమున—కర్ణిక—తామరగింజలుండే దిమ్మె-పొలుచు = ప్రకాశించు, ముద్దయ = కాంత యగు ఆ లక్ష్మీదేవికి (తామరపూవు పీఠమున వసించు లక్ష్మీదేవి అని), ఉద్దిఅనకా = సమాసము అనునట్లుగా, శుభఉన్నలికా = మిక్కిలిశోభతో, పసించెకా = కూర్చుండెను

విశేషము — తామరపూవు గద్దెమీద ఉండే లక్ష్మీవలె అసదానికి పాండురంగ మాహా త్యయమున, ‘పద్మకర్ణిక కొలుపున్న పద్మవోలె’ ప్రయోగము చూడనగును

అలలారము :- ఉత్పేక్ష

“తనయుని పెండ్లి తేగివలె ధాత్రికి; దిక్కుల వారి నెల్లఁ దో
 డొని చనుదెమ్ము నీ” వని కడుం గుఱిసేసి సురాధినాథుఁ డ
 వ్వసపతి కంపినట్టి శుభవార్తల బంగిరు గమ్మ చుట్ట నా,
 దినకర మండలం బపర దిగ్గిరి కూటముఁ జేరె నయ్యెడకా.

93

అర్థము :- సురాధినాథుఁడు = దేవతలకు ప్రభువు అయిన ఇంద్రుడు (ఇతడు తొర్పు దిక్కునకు అధినాథుడు), తనయుని పెండ్లికేకా = కుమారుడైన అర్జునుని పెండ్లికి, ధాత్రికా = భూమికి (భూలోకమునకు), ఏగవలెను = పోవలెను, దిక్కులవారి నెల్లకా = దిక్కులనున్నవారి నందరిని, తోడ్కొని = కూడదీసుకొని, నీవు చనుదెమ్ము = నీవురమ్ము, అని, కడున్ = గట్టిగా, గుఱిసేసి = ఆజ్ఞాపించి, ఆ వసపతికా = ఎదుట అనగా పశ్చిమముననున్న (నీటికిపతి) సముద్రునకు, అంపినట్టి = పంపించిన, శుభవార్తల = శుభసమాచారములుకల, బంగరుకమ్మ చుట్టనా = బంగారుతో తయారు చేసిన లేఖల (రేకుల) గుండ్రని కట్టయో అన్నట్లు, దినకర మండలంబు = సూర్యమండలము (బింబము), అయ్యెడకా = ఆ సమయమున, అపరదిక్ = పడమర దిక్కునందుగల, గిరికూటము = కొండశిఖరము. చేరెకా.

విశేషము :- అష్టాదశవర్ణనలలోని సూర్యాస్తమయ వర్ణన కొరకు కథను ఆగసీయక మేళవించి చేమకూరకవి ఈ వర్ణన చేసినాడు

భూమికి అన్ని దిక్కులా ఎట్టి ఉండువాడు కాబట్టి దిక్కుల వారినందరిని తోడ్కొని
వచ్చుటకు నమ్మద్రుడినే ఆజ్ఞాపించుట ఉచితము

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష.

నంద రుమా రానుజ యులు

తం దన నందనుడు గట్ట దైవతపతి వే

డ్కుం దెచ్చు తా? బొట్టనఁ,

జందురు దరుణ రుచిఁ ద్రాగ్విశ్ణ గెననయ్యె.

94

అర్థము :- తన నందనుడు = తన రుమారుడైన అర్జునుడు, నందకుమారి = నందుని
కుమారుడైన కృష్ణుని, అనుజ = చెల్లెలైన సుభద్రయొక్క, అటుతన్ = మెడయందు,
కట్ట = కట్టుటకొరకు, దైవతపతి = ఇంద్రుడు, వేడ్కు = సంతోషముతో, తెచ్చు =
తీసికొనివచ్చు, తా?బొట్ట అనఁ = మాంగల్యమా అనునట్లు, ప్రాక్ దిశఁ (ఇంద్రుడుపాలించే)
తూర్పుదిక్కున, అరుణరుచిఁ = (బంగారు వన్నెతో అన్నచూట) ఎట్టుని కాంతితో, చందురుడు,
కననయ్యె = కనబడెను

పారాలంకారము — “దైవతపతి వేగం దెచ్చు తా?బొట్టనఁ”

అలంకారము .— ఉత్పేక్ష

కులదేవతను దెచ్చి నిలిపిరి చూణిక్య

చకచకల్ గల పెండ్లి చవికె దండ;

నైరేనిఁ గొనివచ్చి రైచువల్ పాటలు

పాడుచు శుభవేళ వేడుకలరఁ;

బులుగడిగిన ముత్తెముల బాసికంబులు

సరవిఁ గట్టిరి నేర్పు సంఘటిల్లఁ,

దలఁజ్రాల కేర్చి ముక్తామణిల్ నించిరి

పసిఁడి పల్లెముల సంభ్రమము మీఁఁ;

బణవ శంఖ ఛిమామికా పటహ కాహ,

శారవంబులు నెఱిపిరి బోరుకలఁగ,

సకల వినియోగముల జనుల్ సకులె గాఁగ,

సంతిపురమున నుత్సవం బయ్యె నపుడు.

95

అర్థము :- ౧ మాణిక్యచక్రకల్ = మాణిక్యముల మెరుగులుగల అనగా రత్నములు తాపిన, పెండ్లిచవికె = వివాహమండపము, దండక = సమీపమున, కులదేవతను తెచ్చి విలిపిరి.

౨, ఐదువల్ = పుణ్య స్త్రీలు, పాటలుపాడుచు, శుభవేళకా = మంచి ముహూర్తమునందు, వేడుకలరన్ = సంతోషము అతిశయించునట్లు, ఐరేనిన్ = (రంగులతో చిత్రించబడిన) ఆరి వేణీకుండలను, కొనివచ్చిరి.

౩ పులుగడిగిన = పులిసిన గంజితో కాని మజ్జితో కాని కడిగిన (ఇట్లు కడుగుటవలన ప్రకాశము హెచ్చును), ముత్తైములకా = ముత్తైములతో, సరివికా = చక్కగా, నేర్పునంపు ట్లకా = చమత్కారముగ, బాసికంబులుకట్టిరి

౪ తలఁబ్రాలుకూ = తలంబ్రాలుగా ఉపయోగించడానికి తగిన, ముక్తామణుల్ = ముత్యాలను, వీర్చి = వీర్చియేర్చి, సంధిమము మీరకా = మిక్కిలి సంబరముతో, పసిడి పల్లెములకా = బంగారు పల్లెములలో, నించిరి = నింపి ఉంచిరి

పజవ శంఖ ధమామిక పటహ కాహళ = పంబలు - శంఖములు - డక్కలు - మద్దెలలు - బాకాలు, (వీటియొక్క) ఆరవంబులకా = ధ్వనులను, బోరుకలఁగకా = బాగాధ్వనించునట్లు, నెరపిరి = మ్రోగించిరి, సకులె = చెలికత్తెలే, సకల = సర్వమైన, వినియోగములకా = కార్యముల చేస్తుండే, జనుల్ కాగ = సిబ్బందికాగ, అపుడు = ఆనమయమున, అంతిపురమున, ఉత్సవంబు ఆయ్యెను.

మాణిక్యములు తాపిన పెండ్లి చవికె, ముత్తైముల బాసికంబులు, ముక్తామణుల తల బ్రాలు వారిసంపదను, ఐరేని, కులదేవత, తలబ్రాలు వారి ఆచారములను తెలుపుచున్నవి.

అలంకారము :- ఉదాత్తము.

తడవు నేనె, ముహూర్తంబు దగ్గఱించె,
నేమొకో యన్న రాఁడని యెదురు సూడఁ;
దనదు గారాపుఁ జెలియలి మన సెఱింగి,
మాటలోపల వచ్చె న మూఢపుండు.

96

అర్థము :- అన్న = తన అన్నయైన కృష్ణుడు, తడవుచేసెకా = ఆలస్యము చేస్తూ ఉన్నాడు, ముహూర్తంబు = లగ్నసమయము. దగ్గఱించె = నమీపించినది, ఏ మొకో = ఎందు చేతనో, రాడు = ఇంకను రాకుండ ఉన్నాడు, అవి (అనుకొనుచు), ఎదురుచూడకా = ఎదురు చూస్తుండగా, అమాధపుండు = ఆకృష్ణుడు, తనదు = తనయొక్క, గారాబు చెలియలి = ప్రియమైన చెల్లెలి, మనసు ఎఱింగి = ఊహనుగ్రహించి, మాటలోపల = ఆ క్షణముననే, వచ్చెను.

ఒక రొకరి నెఱుగకుండగ,

నొకరి వెనుక నొకరు వచ్చి రొక నెపమున నా

నక దుందుభి సారణ సా

త్యహులును బ్రద్యుమ్న సాంబు లహో రాదుల్.

97

అర్థము :— ఒకరు ఒకరిని ఎఱుగకుండగ, ఒకరివెనుక ఒకరుగా, ఒక నెపమున = ఒక్కొక్కసాకుతో, ఆనకదుందుభి = వసుదేవుడు, సారణుడు = బలరాముని తమ్ముడు, సాత్యకి = కృష్ణుని తమ్ముడు (పీరున్న) ప్రద్యుమ్నుడును = కృష్ణుని కొడుకును, సాంబుడు, అక్రూరుడు, అదుల్ = మొలలైనవారు, వచ్చిరి

పీరందరు అంతరీపమునుండి వచ్చుటకు ఆచట ఏదో ఒక నెపమును చెప్పి నేర్పుతో వచ్చిరని భావము

రహస్యమును కాపాడుటకు వారందరు చేసిన ప్రయత్నము ఇక్కడ ధ్వనిస్తున్నది.

హరి వచ్చునంతలో నా

హరియుం జనుదెంచె దనయుఁ డాత్మఁ దలంపన్

సుర లచ్చరలు మహర్షి

శ్వరులు నరుంధతియు గురుఁడు శచియును దాసున్.

98

అర్థము :— హరి = కృష్ణుడు, వచ్చునంతలోనఁ, ఆ హరియుం = ఆ ఇంద్రుడును, తనయుడు = కొడుకైన అర్జునుడు, ఆత్మ తలంపఁ = (అండ్రీని-ఇంద్రుని) మనసులో అనుకొనుచుండగా, సురలు = దేవతలు, అచ్చరలు = అప్పరసలు, మహర్షిశ్వరులు = మహర్షి శ్రేష్ఠులు, అరుంధతియు = వసిష్ఠునిభార్య - మహాపతివ్రత, గురుఁడు = బృహస్పతి, శచియు = (ఇంద్రుని) భార్యయైన శచీదేవియు, తాను, చనుదెంచెను.

చక్కెరవింటిరాజు నెకనక్కెము లాడఁగఁ జాలు నెక్కుడుం

జక్కఁదనంబు గల్గు నెఱ సాహసపుం గొమరుండు మ్రొక్కఁగా,

నక్కునఁ జేర్చి మే నిమిరి యాదల మూర్కొని చొక్కుచుండె లో

నెక్కొను వేడ్క నిక్కుచెవి నీలని నెక్కు వజీరుఁ డయ్యెడన్. 99

అర్థము :— చక్కెరవింటిరాజు = చెరకు విల్లుగల రాజు అయిన మన్మథుని, ఎకనక్కెములు = పరిహాసములు, అడఁగఁజాలు = అడుటకు చాలినంత, ఎక్కుడుచక్కఁదనంబు

= ఎక్కువైన చక్కదనము, కల్లు = కలిగిన, నెఱసాహసపుణ్ణ = నిండుసాహసముగలిగిన, కొమరుండు = కుమారుడు (అర్జునుడు), మొక్కగా = నమస్కరించగా, విక్కుచేవి నీలవి = విక్కియిన్ని చెవులుగల గుర్రమును (ఉచ్చైశ్రవమును), ఎక్కు = స్వారీచేయు, వజీరుండు = దొర (ఇంద్రుడు), అయ్యెడ = ఆ సమయమున, అక్కున = చేర్చి = గుండె కత్తుకొని, మే = శరీరమును, నిమిరి = దువ్వి, బొదిల = మూర్ఖుని = శిరస్సును వాసన చూచి, లో నెక్కింను వేడ్క = హృదయంలో అతిశయించుచున్న సంతోషముతో, చొక్కు చుండె = మైమరచియుండె.

తండ్రి కొడుకులు బహుకాలమునకు మాచుకొనినారు కాబట్టి ఈ మక్కువ. ఇంద్రుడి ఏనుగు ఐరావతము, గుర్రము ఉచ్చైశ్రవము అని ప్రసిద్ధి.

సుముహూర్తం బిదె లెండటంచు గురుఁ డచ్చోఁ దెల్పు; దేవేంద్రుఁడుం
దమదేశంబుననుండి తెచ్చిన సువర్ణ జేమ కోటీరము
ఖ్య మణిభూషలతోడ బాసికము సింగారించి, మందార దా
మము కంఠంబునఁ జేర్చి పెండ్లి కొడుకుం బ్రాగ్ధంతి నెక్కించినన్,

అర్థము .— ఇదె సుముహూర్తంబు = లగ్నసమయము వచ్చినది, లెండు అటంచు = కార్యక్రమము నడవండి అని, గురుఁడు = బృహస్పతి, అచ్చో, తెల్పు = తెలియచెయ్యగా, దేవేంద్రుడు, తమదేశంబుననుండి తెచ్చిన, సువర్ణ = బంగారు, జేమ = పట్టువస్త్రములు, కోటీర = కిరీటము, ముఖ్య = మొదలైన, మణిభూషలతోడ = రత్నాభరణములతోడ, బాసికమున్, సింగారించి, మందారదామము = పారిజాతపుష్పహారము, కంఠంబునన్ = మెడలో, చేర్చి = వేసి, పెండ్లికొడుకు, ప్రాగ్ధంతి = తన తూర్పుదిక్కుగజము (ఐరావతము) పై, ఎక్కించినన్ = ఎక్కించగా,

విశేషము .— జీలకర్ర బెల్లము నుదుటపెట్టి ఆలంకరించి బాసికము కట్టడానికి సుముహూర్తమంటారు

అయ్యవనరంబున.....

101

ఉపరిభాగ నిరంత రోన్నమితములైన
ముత్యాల గొడుగుల మొత్తమలర,
నుభయ పార్శ్వ ముహు ర్ము హుళాళితము లైన
వింజామరల కలా పుంజ మమర,

గల్కాణ వైభవ కర్ణజపము లైన
 తూర్వనాదముల చాతుర్వ మొసరఁ,
 బృథుల ప్రదక్షి చార్చి రేదురము లైన
 దివ్యటీల సమష్టి నివ్యటీల,
 నపుడు ప్రద్యుమ్నుఁడు జయంతుఁ డవల నివలఁ,
 బసిడి బెత్తంబులను బరాబరులు సేయ,
 నడచి వచ్చిరి హరిపురందరులు మ్రోలఁ
 సంభ్రమంబున మందహాసంబు దొలుక.

102

అర్థము :- ౧ ఉపరిభాగ = తలలమీదుగా, నిలవరి = సందులేకుండునట్లుగ, ఉన్నమితములైన = పైకిపెత్తబడిన, ముత్యాలగొడుగుల, మొత్తము = గుంపు. అలరన్ = ప్రకాశించునట్లుగాను —

౨ ఉభయపార్శ్వ = కుడిపడవ ప్రక్కలయందు, ముహూః ముహూః = మరలమరల, చాలితములు = కదల్చబడిన (నీవబడిన), వింజామరల = తెల్లవామరములయొక్క, కలా పుంజము = కాంతినమూహము, అమరణ = ఒప్పునట్లును —

౩. కల్కాణవైభవ = వివాహమహోత్సవమునకు, కర్ణజపములు = సూచకములు, అయిన, తూర్వనాదముల = బాకాలశబ్దములయొక్క, చాతుర్వము = నేర్పు, ఒనరన్ = ఒప్పునట్లును —

౪. పృథుల = విస్తారమైన ప్రదక్షిణ = కుడివైపు తిరుగుచుండే, అర్చి = జ్వాలల చేత, మేదురములైన = దట్టమైన, దివ్యటీల = కాగడాల, సమష్టి = సమూహము, నివ్య టీలక = ప్రకాశింపగ (జ్వాలలు సవ్యముగ కుడివైపున విశేషముగ ప్రసరించుచున్నవి. ఇట్లు ప్రసరించుట శుభప్రద మంటారు).

అపుడు, ప్రద్యుమ్నుడు (కృష్ణుని కొడుకు), జయంతుడు (ఇంద్రుని కొడుకు), అవలక ఇవలక = ఆవలకావల, పసిడిబెత్తంబులను = బంగారు బెత్తములతో, బరాబరులు సేయక = జనులను తొలగించి త్రోవచేయుచుండగా, హరిపురందరులు = కృష్ణుడును, ఇంద్రుడును, మందహాసంబు = చిరునవ్వు, తొలకణ = కనబడునట్లు, సంభ్రమంబునకా = సంతోషముతో, మ్రోలకా = ఎదుట అనగా ఉత్సవ అగ్రభాగమున, నడచివచ్చిరి.

విశేషము :- సందు లేకుండా గొడుగులు కలసిఉన్నట్లు ఉండుటచేత మొత్తము అనీ, వలయాకారముగ కదులుతున్న తెల్లని వింజామరలు చంద్రరేఖల సమూహమనీ, తూర్వనాద ములు చెవినిల్లకట్టుకొని వినవచ్చునని కర్ణజపములనీ, శుభసూచకముగ ప్రదక్షిణార్చి అనీ ప్రయోగించడం చమత్కారము.

అనిమిష భావ మీసమయమందు ఫలించె సటుంచుఁ, గోరికల్
వెనుకొనఁ బై నపైన పడి చే తటకాపడి, యుర్వశీ విలా
సిని మొదలైన యచ్చరలు చెంతలఁ జేరి, సహస్రదృక్ తనూ
జుని యొడలెల్లఁ గన్నులుగఁ జూచిరి మూససముల్ గరంగఁగన్. 103

అర్థము .— ఉర్వశీ విలాసిని = విలాసవతియైన ఉర్వశి, మొదలైన, అచ్చరలు = అచ్చరసలు, అనిమేషభావము = (తిమిషికిల) రెప్పపాటులేని గుణము (దేవతలు అనిమిషులు - రెప్పపాటులేనివారు గదా), ఈ సమయమందు, ఫలించెఁ = సార్థకమైనది (రెప్పపాటు కాలమైనా భంగము లేకుండా అర్థమని బాగా చూడగలుగుటచేత), అటంచుఁ, కోరికల్, వెనుకొనఁ = వెనుకనుండి ముందరకు తరుముతుండగా, పై నపై నపడి = ఒకరిపై నొకరుపడి, వే తటకాపడి = చూచినంతనే కంగారుపడి, చెంతలచేరి = సమీపమునకు వచ్చి, సహస్ర దృక్ తనూజుని = వేయికిన్నులవాని (ఇంద్రుని) కొడుకును (అర్జునుని), మూససము కరంగగన్ = హృదయములు ద్రవించునట్లు, ఒడలెల్ల కన్నులుగ చూచిరి = శరీరమునంతను ఒకే కన్నుగ చేసుకొని, అనగా అతిశ్రద్ధగా, చూచిరి

విశేషము :— ఇది జాతీయము. ఇట్లే ఒడలెల్ల నోరు, ఒడలెల్ల చెవులు ఒడలెల్ల భక్తి అని వాడుకలో కలవు ఈ అచ్చరసలందరి కన్నులు అర్జునుని శరీరమంతటను లగ్నమయి అతని ఒడలంత కన్నులయ్యెనని చమత్కారము
అప్పుడు సహస్రాక్షుని కొడుకైన అర్జునునికి కూడా వేయి కన్నులు కలిగెనని ధ్వని.

పాఠాంతరము :—

“వెనఁగొనబై పయింబడియు (బడుచు) వేతటకాపడి .”

అలంకారము :— స్వభావోక్తి, శ్లేష, పరికరాంకురము.

దేవకి యింటనుండి యి టుదీర్ణతఁ బెండిలి కూతురున్న భో
జావనిజాని జా నిజగృహంగణ సీమకునేఁగి, యెంతయుఁ
రీవిఘటిల్ల, సాత్యకి వడిం గయిలా గొసఁగం, గిరీటి యై
రావతముఁ దిగెఁ ద్విజపురంధ్రులు ముత్తైపుసేసఁ జల్లఁగన్. 104

అర్థము :— ఇటు, ఉదీర్ణతఁ = మిక్కిలిశోభతో, పెండిలికూతురున్న, భోజావని జాని జా = భోజరాజుకు పుట్టినటువంటి కాంత రుక్మిణి, నిజ = స్వంత, గృహాంగణసీమకు = ఇంటిముంగిటికి, ఏఁగి = వెళ్లి, సాత్యకి, వడిఁ = శీఘ్రముగ (అలస్యము లేకుండా), కయి

లాగు ఒసంగఁ = చేయి ఊతభవ్యగా, ద్విజపురింద్రులు = బ్రాహ్మణ ము తైదువలు, ముతైపు
సేస = ముత్యాల అక్షిరలను, చల్లఁగఁ = చల్లుతుండిగా, ఎంతయున్ రీవిఘటిల్లన్ = ఎంతో
రీవితో, కిరీటి = అర్జునుడు, ఐరావతిమును, దిగెను

అలంకారము :- అనుప్రాసము

నరవరోత్తముఁ డటు శుభోత్తరముగాఁగఁ,
కుడిపదము మున్నుగా నిడి, గడపదాఁటి
యారతులొసంగ, దీవన లావహిల్ల,
మోదమున నేఁగెఁ గల్యాణవేది కడకు

105

అర్థము :- నరవరోత్తముడు = శ్రేష్ఠదైనరాజు (అర్జునుడు), డటు = ఆ విధముగా
శుభోత్తరముకాఁగఁ = శుభము కలుగునట్లుగా, కుడిపదము మున్నుగానిడి = కుడిపాదము
ముందుగా వేసి, గడపదాఁటి, ఆరతులు ఒసంగఁ, దీవనలు, లావహిల్లఁ = ఎక్కువకాగా,
మోదమునఁ = సంతోషముతో, కల్యాణవేది కడకు = పెండ్లితిన్నె దగ్గరకు, ఏఁగెన్ =
వెళ్లెను.

విశేషము :- నరవరోత్తముడు అనడములో నరుడు (అర్జునుడు) అనే వరోత్త
ముడు = శ్రేష్ఠుడయిన పెండ్లికొడుకు అన్న అర్థము కూడ కివి హృదిమున నుండిదా ?

కుడికాలుతో గడపదాటడిం - శుభమని ఇప్పటికీ నమ్ముతారు

అలంకారము :- స్వభావోక్తి

శ్రీరంజిల్లఁ బసిండి పెండ్లి చవికెం జేరంగ నవ్వేళఁ గ
న్యారత్నంబును దోడితెచ్చిరి జనానందంబుగాఁ వాడుచుఁ
జేరం టాం; డ్రురు మంత్ర వర్ణ పర నాప్తిఁ గర్గుఁడుఁ దేవతా
పారోహిత్య ధురంధరుండు శుభమొప్పఁ మ్రోల నేతేరఁగన్. 106

అర్థము :- శ్రీరంజిల్లన్ = శోభప్రకాశించునట్లు, పసిండిపెండ్లి చవికెఁ =
బంగారుతో చేసిన పెండ్లి పందిరిని, చేరంగఁ = (అర్జునుడు) చేరిన తరువాత, అవ్వేళ = ఆ
సమయమందు, ఉరు = ఉచితమైన-గొప్ప, మంత్రవర్ణపరనాప్తిఁ = వేదమంత్రముల పరనముతో
కూడినవారై, అనగా వేదమంత్రములను పఠించుచు, గర్గుఁడుఁ = (ఆడుపెండ్లివారి పురోహతుడు

అగు గర్గమహర్షి), దేవతా పౌరోహిత్య ధురంధరుండు = దేవతల పౌరోహిత్యము అను భారమువహించువాడు అగు బృహస్పతియు, శుభమొప్ప = శుభముకలుగట్లు, మ్రోల = ఎదుట, ఏతేరగాన్ = వచ్చుచుండగా, పేరటాండ్రు = ముత్తైదువలు, జన ఆనందంబుగా = (పెండ్లిచూడవచ్చిన) ప్రజలకు సంతోషము కలుగునట్లు, పాడుచు = పెండ్లి పాటలు పాడు కొనుచు, కన్యారత్నంబును = సుభద్రను, తోడితెచ్చిరి = తీసుకొనివచ్చిరి

నిశ్శేషము :- కొందరు పేరంటాండ్రు అని బహువచనము మీద బహువచనమును ఉంచి వ్యాఖ్యానించారు ఈ బహువచనము మీద బహువచన ప్రయోగము చేమకూరకవికి అలవాటు లేని క్లిష్టప్రక్రియ కాబట్టి 'ఉరుమంప్రవర్తనాపి' అనుట సమంజసము

'మెత్తుము గదె మనమెప్పుడుఁ ది
లోత్తమ చక్కదన; మీ తలోదరి యెదుటన్
మెత్తవడె దాని చెలు; వని,
యత్తటి గుసగుసలఁ బోయి రచ్చర లెల్లఁ.

107

అర్థము :- అచ్చరలు ఎల్లఁ = అప్పరసలందరును (తిలోత్తమ తప్ప), తమలో తాము, అత్తరి = ఆ సమయమున, 'మనము, ఎప్పుడు తిలోత్తమ చక్కదనము, మెత్తుము గదె = పొగుడుచుందుము గద, దాని చెలువు = దాని చక్కదనము, ఈ తలోదరి యెదుట = ఈ సుభద్రముందు, మెత్తబడెన్ = తక్కువై పోయెను' అని, గుసగుసలుపోయిరి = తమలో తాము రహస్యముగా గొణుగుకున్నారు.

ఈ అప్పరసలలో తిలోత్తమ కూడా ఉన్నది అందువలననే తక్కిన అప్పరసలు ఆమెకు వినబడకుండా గుసగుసలు పోయిరి.

అప్పరసలలో పేరెన్నిక గన్నది తిలోత్తమ అంతకన్నను సుభద్ర అందగత్తెయని వర్ణన.

వేయుఁ గన్నులు వలయుఁబో వీరిఁ జూడ
నని కవుల్ దంపతులచెల్వ వినుతి చేయఁ ;
గాదు, పదివేలకన్నులు గావలె నని
చూచు చుండె సహస్రవిలోచనుండు.

108

అర్థము :- వేయు కన్నులు = వేయికన్నులు, పలయుకా పోవీరికా జూడకా = వీరిని సంతృప్తికరముగ చూచుటకు (వేయికన్నులు) కావలయును, అని, దంపతుల = వధూవరుల, చెల్వ = సౌందర్యమును, కవులు, వినుతిచేయ = పొగడుచుండగా, సహస్రవిలోచనుండు = వేయికన్నులుగల ఇంద్రుడు, కాదు, పదివేల కన్నులు కావలెను, అని, చూచుచుండెకా

రెండు కన్నులవాళ్లు వేయికన్నులు కావలెను అనుచుండగ, వేయికన్నులవాడు పదివేల కన్నులు కావలెను అని కోరుచున్నాడు అనగా సుభద్ర సౌందర్యము అంత లోకోత్తరమైనదని భావము.

అలంకారము .— ఆక్షేపము

కలరొకొ యెవ్వరై న నవుఁ గాదని యడ్డము పల్కువారలీ
యిల ? మఱి దా నెఱుంగనటు రెంతటి మాయలకాఁడు ! కన్యకా
తిలకము ధారవోయ వసుదేవునిఁ గట్టడచేసి, వేయి క
న్నులుగల వేలుపుం బలెఁ గనుంగొను చుండె మురారి చెంగటన్. 109

అర్థము :- ఈ ఇలకా = ఈ లోకములో, అవుకాదు అని, అడ్డముపల్కువారలు = (కృష్ణుని) ఆక్షేపించువారు, ఎవ్వరై నకలరొకొ = ఎవ్వరై నావున్నారా ? (తానేమి చేసినను కాదనువారు లేరని భావము), మఱి = అయినప్పటికి, తాకాఎఱుంగనటులు = తనకేమియు తెలియనట్లు, కన్యకాతిలకముకా = కన్యారత్నమును, ధారవోయకా = కన్యదానము చేయుటకు, వసుదేవునికా, కట్టడచేసి = ఏర్పాటుచేసి, మురారి = కృష్ణుడు, వేయికన్నులుగల, వేలుపుకా = దేవతను (ఇంద్రుని), బలెకా = వలెనే, చెంగటకా = సమీపమునందు, కనుగొనుచుండెన్ = చూచుచుండెను, ఎంతటిమాయలకాడు ! = చాలామాయకాడు !

కన్యదానము కృష్ణుడు తానుచేసినను అడ్డగించువారలు లేరు, అయినా దానికి వసుదేవుని కట్టడచేసి తాను వేయి కన్నుల వేలుపువలె, అనగా అత్యంత ఆసక్తితో, సమీపమున ఉండి చూచుచుండెను. వేయికన్నుల వానివలె తానుకూడా ఒక చుట్టమువలె చూచుచుండెనని మరియొక భావము.

అలంకారము :- ఆర్థాంతరన్యాసము.

మధుకర వేణులు కొందఱు

మధు రోక్తులు వెలయఁ దెర యమర్చిరి సరగన్ ;

మధు మధన జనకుఁ డంతట

మధుపర్కం బొసఁగె నృపకుమా రాగ్రణికిన్.

110

అర్థము :— కొందఱు, మధుకరవేణులు = తుమ్మెదలవంటి జుట్టుగలవారు, మధుర ఉక్తులువెలయఁ = తీయని మాటలతో, సరగఁ = తొందరగా, తెర అమర్చిరి, మధుమధన జనకుడు = మధుడను రాక్షసుని చంపిన (మధుసూదనుడగు కృష్ణుని) తండ్రి వసుదేవుడు, అంతటఁ, నృపకుమారాగ్రణికిఁ = రాజకుమారిశ్రేష్ఠునికి, మధుపర్కము = వివాహమునందు ఈయవలసిన మధుపర్కములను వస్త్రములును — తేనె, పెరుగు, నేయి, నీరు, పంచదార కలిసిన పదార్థమును, ఒసఁగెన్ = ఇచ్చెను (వరుడు ఇంటికి వచ్చినప్పుడు మధుపర్కమిచ్చుట ఆచారము).

అలంకారము :— అనుప్రాసము

దేవకి యొసంగఁగా వసుదేవుఁ డపుడు

చంద్రకాంతపు గిండి గొజ్జంగి నీటఁ

పైడిపల్లెములోఁ బదాబ్జములు గడిగి

తనదు మేనల్లునకుఁ గన్య ధారవోసె.

111

అర్థము :— దేవకి ఒసంగగా = దేవకి అందివ్వగా, అపుడు, వసుదేవుడు, చంద్ర కాంతపుగిండి = చంద్రకాంత మణులతో చేయబడిన గిన్నెలోని, గొజ్జంగినీటఁ = పన్నీటితో, పైడిపల్లెములోన్ = బంగారుపల్లెములో, పదాబ్జములు = పద్మములవంటి కాళ్లను, కడిగి, తనదు మేనల్లునకుఁ = అర్జునుడికి, కన్యన్ధారవోసె = కన్యాదానము చేసెను.

పన్నీరు లోహపాత్రలలో ఉంచిన వేడి ఎక్కును. అందువలన చంద్రకాంత శిలలతో (పాలరాలతో) చేసిన కాగులో ఉంచుట ఐశ్వర్యవంతులకు ఉచితమే

సూరెలఁ జేరి యష్టమహిషుల్ దగువారుఁ బొసంగ, నావలం
గోరిక నిక్కినిక్కి కనుఁగొంచు సువర్వులెసంగ, వాద్యముల్
బోరు కలంగ, నంగములు పొంగ, వధూవరులం గడాని బం
గారపు మెట్టుఁ బ్రాలపుటికల్ గదియించిరి కొందఱై దువల్. 112

అర్థము :- అష్టమహిషులు = (కృష్ణుని) ఎనమందుగురు భార్యలు. తగువారు = తగినవారును, సూరెలక = పార్శ్వములందు, చేరి = నిలచి, పొసంగన్ = ఒప్పుచుండగా, అవలక = కొంచెము దూరముగ, సుపర్వులు = దేవతలు, కోరికన్ = అభిలాషతో, నిక్కి నిక్కికసుగొంచు = ఎగిరిఎగిరి చూచుచు, ఎసంగ = ఉండగ, వాద్యములు = మృదంగాదులు, బోరుకలంగక = ధ్వనించుచుండగాను, కొందఱుబదువల్ = పుణ్యస్త్రీలు కొందరు, అంగములు పొంగ = వారివారి శరీరములు సంతోషముతో పొంగునట్లు, కడాని బంగారపు = మేలిమి బంగారముతో చేయబడిన, మెట్టుబ్రాల = తలబ్రాలతోనున్న ఎత్తైన, పుటికల్ = బుట్టలను, వధూవరులక, గదియించిరి = దగ్గరకుచేర్చిరి

విశేషము :- తలబ్రాల పుటికల్ కొంచెము ఎత్తుగా ఉండడము, సులభముగా - ఎక్కువగా వంగ నక్కరలేకుండానే - దొసిళ్లతో ఎత్తి ఒకరిపై నొకరు పోసుకోవచ్చు.

పడిఁ దెఱవల్ దెర వంపం,

బడఁతుక నగుమొగము గానఁబడియెం, గాంతుల్

తడఁ బడఁగ, శర న్మేఘముఁ

బెడఁబాసి వెలుంగు చంద్రబింబము వోలెన్.

113

అర్థము :- పడిన్ = వేగముగ, తెఱవల్ = స్త్రీలు, తెరవంపన్ = వధూవరుల మధ్యకట్టిన తెరనువంచినపుడు, కాంతుల్ తడబడగ = కాంతులు నిండియుండగ (అతిశయించగా) పడతుక = సుభద్రయొక్క, నవ్వుముఖము, శరన్మేఘము = శరత్కాలమందలి తెల్లని మేఘమును, పెడబాసి = తొలగించుకొని, వెలుంగు = ప్రకాశించునట్టి, చంద్రబింబమువోలెన్ = చంద్రబింబమువలె, గానఁబడియెన్.

తాత్పర్యము :- తెల్లని తెరను వంచినపుడు కనబడిన సుభద్ర ముఖము శరత్కాల మందలి తెల్లని మబ్బులనుండిబయటపడి ప్రకాశించునట్టి చంద్రబింబమువలె సున్నదని భావము. శరత్కాలము నందలి మేఘములు వర్షించునట్టి నల్లని మేఘములుగావు.

పారాంతరము :- “కాంతల్ తడబడగ” అప్పుడు స్త్రీలు భ్రమపడునట్లు అని అర్థము

అలంకారము :- ఉపమ.

అమృత మొలుకు నధరంబునఁ,
గుముద చకోరముల నేలుకొను శుభదృష్టిఁ,
గమలముల కళలు గైకొను
రమణీమణి ముఖముఁ దెలిచిరా జనవలెనే ?

114

అర్థము :— అమృతము ఒలుకు అధరంబునన్ = తేనెలూరునట్టి పెదవులవలనా, కుముద = కలువలను, చకోరములను, ఏలుకొను = పాలించునటువంటి (అనగా ఆదరించునట్టి), శుభదృష్టిఁ = మంగళకరమైన చూపువలనా, కమలముల = శామరపూవులయొక్క, కళలు = కాంతులను, గైకొను = అపహరించు (తీసివేయు) నటువంటి, రమణీమణి ముఖముఁ = సుభద్రయొక్క ముఖమును, తెలిచి = విశదపరచి (నోరువిప్పి), రాజనవలెనే = చంద్రుడు అని అనవలెనా : (చెప్పకుండానే గ్రహించకొనదగును అని భావము-కారణము చంద్రునికిగల గుణములు - అమృతమొలుకుట, కుముదచకోరములను ఏలుట, కమలముల కళల అపహరించుట - మూడును ముఖమున కలవు.)

చదరంగమున రాజుకు అడ్డుగానున్న ఎదిరి కాయను తొలగించి ఎదుటి రాజుకు ప్రమాదముకలదని చెప్పడానికి 'తెరచి రాజు' అని అంటారు.

అలంకారము :— ఉపమానము.

పొలయలు కందు వేడుకొను పొందిక దెల్పెడులీల సిగ్గు దొ
ట్రీలిన ముఖాబ్జమెత్తి, మెడక్రిందికి హస్తయుగంబు సాచి, వే
నలి దెమలించి, సౌఖ్యకలనస్థితి గట్టిగఁ బట్టి కట్టె న

వ్వెలఁదుక కంఠసీమఁ గురువీరుఁడు మంగళసూత్ర ముయ్యెడన్. 115

ఈ పద్యమునందు అర్థమును మంగళసూత్రము కట్టుట వర్ణితము

అర్థము :— సిగ్గు తొట్రీలిన = సిగ్గు అతిశయించి ఉన్న, ముఖాబ్జమును = (సుభద్రయొక్క) పద్మమువంటి ముఖమును, పొల అడుకందు = ప్రణయకోప సమయములలో, వేడుకొనుపొందిక = బతిమాలుకొనే నేర్పును, తెల్పెడిలీలన్ = తెలియచేయునటువంటి విధముగ (అనగా ఇకముందు మనకు కలిగిన ప్రణయ కలహములలో ఈ విధముగనే వేడుకొందును సుమా అని సూచించినట్లు), ఎత్తి = (ముఖమును) కొంచెముపైకి ఎత్తి, మెడక్రిందికి, హస్తయుగంబున్ = రెండు చేతులను, చాచి = పోసిచ్చి, వేనలి = జడను, తెమలించి = తప్పించి, సౌఖ్యకలన స్థితిన్ = సౌఖ్యముకలుగునట్టి పద్ధతిని, కురువీరుఁడు = కురువంశపు శూరుడైన అర్జునుడు, ఆ వెలఁదుక = ఆ కాంత, కంఠసీమన్ = కంఠప్రదేశమున, మంగళసూత్రము, అయ్యెడన్ = ఆ సమయమునందు, గట్టిగ పట్టి, కట్టెన్.

అలంకారము :— ఉత్పేక్ష - స్వభావోక్తి

తమతమవార లొండొరుల దండఁ గరంబుల ముత్తియంపుఁ బ
 న్లెము లిడి "చేయి మించఁగ వలెం జుమి నీ" కని యెచ్చరింపఁగా,
 నమితముగా సుభద్రపయి నర్జునుఁ డర్జునుపై సుభద్రయున్
 దమిఁ దలఁచ్రాలు వోసి రెలనవ్వును సిగ్గును లోఁ దొలంకఁగన్ 116

అర్థము :- ఒండొరులదండ = సుభద్ర - అర్జునుల ప్రక్కను, తమతమవారలు =
 తమతమకు అనుకూలమయిన వరుసల వారు, అనగా మగపెండ్లివారు అర్జునుని ప్రక్కను—
 ఆడుపెండ్లివారు సుభద్ర ప్రక్కను అని, కరంబుల = తమచేతులతో, ముత్తియంపు పల్లె
 ములు = తలఁచ్రాలకొరకు ముత్తియములతో నింపిన చల్లెరములను, ఇడి = పెట్టి, నీకు చేయి
 మించగవలెన్ సుమి = నీదే పైచేయి కావలెను సుమి, అని ఎచ్చరింపగాన్ = అని ప్రోత్స
 హించుచుండగా, సుభద్రపై అర్జునుడు, అర్జునుడిపై సుభద్రయు, ఎలనవ్వును = చిరునవ్వును,
 సిగ్గును, లోన్ తొలంకగన్ = లోలోపల ప్రకాశించుచుండగా (బాహుముగా కారని భావము),
 తయిన్ = కోరికతో, అమితముగా = ఎక్కువగా, తలఁచ్రాలు పోసిరి

అలంకారము :- స్వభావోక్తి.

అగ్నిసాక్షిగఁ పెండ్లాడినట్టి ప్రియ వ
 ఘాటియును దాను బంగారుపీఠ మీద
 నుచితగతి వెలయంగఁ గూర్చుండి పాక
 శాసని చెలంగె దీవించి సేన లిడఁగ. 117

అర్థము :- అగ్నిసాక్షిగ = అగ్నిప్రమాణముగ, పెండ్లాడినట్టి, ప్రియవధూటియు =
 ప్రియకాంతయు, తానున్, బంగారుపీఠమీద, ఉచితగతి వెలయంగన్ = తగినవిధముగ,
 కూర్చుండి, దీవించి (జనులు), సేనలిడఁగ = అక్షతలు వేయుచుండగా, పాకశాసని - పాకు
 డన్న రాక్షసుని శాసించిన - ఇంద్రునియొక్క కొడుకు అర్జునుడు, చెలంగెన్ = ప్రకాశించెను

మృగమదము చెంతఁ గుంకుమరేఖ వోలె,
 నీలమణి పొంత నుదిరి పొన్నేరు వోలె,
 మేఘము కుఱంగటను దీఁగ మెఱపు వోలె,
 నర్జునుని చెంగట సుభద్ర యలరె నపుడు 118

అర్థము :- మృగమదము చెంతన్ = కస్తూరిప్రక్కను, కుంకుమ(పూవు)రేఖవలె, నీల
 మణిపొంతన్ = ఇంద్రనీలమణి దగ్గర, ఉదిరిపొన్రేకు = మేలిమి బంగారురేకు, వోలె = వలె,

(ఉదిరి అనినా పొన్ను అనినా బంగారమే కాబట్టి ఉదిరి పొన్ను అనగా మేలిమిబంగారము.)
మేఘము, కుటుంగటను = సమీపమున, తీగమెఱపువోలె = మెరపుతీగవలె, అర్జునుని,
చెంగటన్ = దాపున, సుభద్ర, అవుడు, అలరెన్ = ప్రకాశించెను

విశేషము :- అర్జునుడు నల్లనివాడు కాబట్టి కస్తూరి, నీలమణి, మేఘములతో
పోల్చుట, సుభద్ర మేలిమి పసిడి వన్నెకలది కాబట్టి కుంకుమరేఖ, ఉదిరిపొన్నేకు, మెరపు తీగ
లతో సరిపోల్చుట.

కస్తూరి - కుంకుమపూవు సుగంధ ద్రవ్యములు; నీలమణి - బంగారురేకు ఆభరణములు;
మేఘము - మెరపుతీగ మేఘసంబంధమైనవి ఇటుల సజాతీయములైనవే అని సామ్యములోని
బొచిత్యము చూడదగును

అలంకారము :- ఉపమ.

కలుగుఁ గలావిశేషము జగంబునఁ బెండ్లి యటన్న నెట్టివా
రల; కటువంటిపట్ల, నెలప్రాయము, రూప, మొయార మూని పే
ర్కలిగిన రాచకూఁతురఁట, రాకొమరుండఁట, యేమిచోద్యమో
సొలపు మిటారి సిగ్గురులు చూపఱ చూడ్కికి విందుసేయుటల్? 119

అర్థము :- జగంబునన్ = లోకములో, పెండ్లియటన్నన్, ఎట్టివారలకున్ =
ఎటువంటి సాధారణరూపము కలవారికైనను, కలావిశేషము = క్రొత్తలావణ్యము (పెండ్లికళ),
కలుగున్, అటువంటిపట్లన్ = అలాగైనప్పుడు, ఎలప్రాయము = లేతవయసు, రూపము =
సౌందర్యము, ఒయారము = రీతి, ఊని = కలిగి, పేర్కలిగిన = పేరుపొందిన, రాచకూఁతురఁట,
రాకొమరుండఁట, ఆ సొలపుమిటారి = శృంగారవిలాసముతో కూడిన, సిగ్గురులు = సిగ్గుకల
వారు, చూపఱ(నిత్యబహువచనము) = చూచువారల, చూడ్కికి = కనులకు, విందు
సేయుటల్ = పండుగచేయుట - ఆనందము కూర్చుట ఏమిచోద్యమో :

అలంకారము :- కావ్యార్థపత్తి

అంతటఁ బొలోమీ మఘ
వంతులకుం బెండ్లికొడుకు వందన మిడఁ, ద
తాప్రింతమునఁ బెండ్లి కూతురు
గొం తటు దలవంచి మ్రొక్కఁ గొంకుచు నున్నన్.

120

అర్థము :- అంతట, పొలోమీ మఘవంతులకున్ = శచిదేవికిని ఇంద్రునకును
(పులోమకూతురు పొలోమ = శచి, మఘము = యజ్ఞములు కలవాడు కాబట్టి ఇంద్రుడు), పెండ్లి

కొడుకు, వందన మిదం = నమస్కరించగా, తత్ ప్రాంతమునన్ = అతని ప్రక్కను, పెండ్లి కూతురు, అటు తలవంచి, మ్రొక్కన్ = మ్రొక్కుటకు, కొంత, కొంకుచునున్నన్ = సందేహించుచుండగా - (శచీదేవి, ఇంద్రుడు సుభద్రకు క్రొత్తవారు కాబట్టి ఈ సంకోచము.)

“ఎంచుంగాఁ దగు సత్తమామలను దా నిల్వేల్పులంగా మనః
ప్రాంచ దృక్తిని సాధి” యందుః రది మీ పట్ల నిజంబయ్యె నేఁ;
డంచుం జేరి శచీ పురందరుల కాష్టదంబుగా పల్కి. మ్రొ
క్కించెం దేవకి యప్పు డర్థ హిమరుక్ బిందాలికన్ బాలికన్. 121

అర్థము :- సాధి = పతివ్రత. తాన్ = తాను, మనః = మనస్సునందు ప్రాంచత్ ప్రకాశించుచున్న, భక్తి = భక్తితో, అత్తమామలను, ఇల్ వేల్పులకాకా = గృహదేవతలనియే, ఎంచకాకాతగును = భావించవలయును (అని) అందురు, అది = ఆమాట, మీ పట్ల = మీసందర్భములో, నేడు నిజంబయ్యెకా అంచుకా = ఇప్పుడు నిజమే అయినది (అత్తమామలైన మీరు నిజముగానే దేవతలు కాబట్టి) అనుచు, చేరి = సమీపించి, శచీపురందరులకు = శచీంద్రులకు, ఆష్టదంబుగాకా = సంతోషము కలుగునట్లుగ, సలికి, దేవకి, అప్పుడు, హిమరుక్ = శీతలకాంతిగల చంద్రునియొక్క, అర్ధబింబ = సగము బింబమువంటి, అలికకా = సుదురుకల దానిని, బాలికకా = సుభద్రను, మ్రొక్కించెన్ = అత్తమామలకు మ్రొక్కించెను

విశేషము :- కూతురి సంకోచాన్ని గ్రహించి దేవకీదేవి ఆలోచనము ఏమీ కనబడనీయకుండా, ఆ శచీపురందరులకు సంతోషము కలిగించే చక్కని మాట చెప్పురూ సుభద్రచేత వారికి నమస్కరించినట్లు చేసెను. దేవకీదేవి సమయస్ఫూర్తిని చక్కగా ప్రకటించాడు కవి.

ఇక్కడ సుభద్రను బాలికగా, అనగా ముద్దరాలుగా గ్రహించాలి.

అలంకారము :- యమకము రోకోక్తి

ప్రణయం బొప్పగఁ గృష్ణునిం గని, సుపర్వస్వామి ‘యీ సర్వ ల
క్షణముల్ గల్గిన కన్య మంచివరునింగాఁ జూచి యీ నేర్చు నై
పుణి మీరే తగు,’ నంచుఁ బల్కె, ‘బరమాప్తుల్ మీరు రాఁగా విజృం
భణనృత్తిక నెఱవేఱఁ బెండ్లి’ యని యప్పద్మాక్షుఁడుం బల్కెగన్.

అర్థము :- సుపర్వస్వామి = దేవతల ప్రభువు (ఇంద్రుడు), ప్రణయంబు ఒప్పగన్ = ప్రేమతో, కృష్ణునిన్ కని = కృష్ణునిచూచి, “సర్వలక్షణములు = అన్ని శుభలక్షణములు,

కల్గిన, ఈ కన్యక = ఈ సుభద్రను, మంచివరునింగాచూచి = యోగ్యుడైన వరుణ్ణి చూచి, ఈకానేర్చు = ఇయ్యగలిగిన, నైపుణి = విపులత, మీకేతగున్ = మీకేచెల్లును (ఇంకొకరికి కలుగదు అని భావము) అంచున్ పల్కన్ = అని పొగడగా, ఆపద్మాక్షుడును = ఆకృష్టుడును, “పరమ అస్తుల్ = (మా) మేలు మిక్కిలిగా కోరువారు, మీరు, రాన్ గా = వచ్చుటచేతనేగదా, పెండ్లి విజృంభణవృత్తిన్ = మిక్కిలి వైభవముగ, నెఱవేఱెన్ (మీరాకవల్లనే ఈ పెండ్లికి ఇంత శోభ కలిగెను అని)”, అని పల్కగన్ = అని ఎదురు ప్రశంసచేయగా —

విశేషము : — రాచవారలలోని మర్యాదలూ అన్యోన్య ప్రశంసలూ కవి నేర్పుతో వివరించాడు. ఈ విశేషాలన్నీ తంజావూరు నాయకరాజుల సగరులలో జరిగిన వివాహోత్సవాలలో తాను చూచే ఉంటాడు.

వియ్యంపు మర్యాద వెలయ తానును శచి
జాని బువ్వైన భోజనముసేసి,
గుమగుమ వాసించు కుంకుమ కస్తూరి
యమరవల్లభుని హస్తమున కిచ్చి,
గంబూర గుల్కన తాంబూల మింద్రుఁ డం
దుకొని తాఁ సేనాని దోయిట నిడి,
పీతాంబరములు విప్పి యనేకములు వజ్ర
చేతి సంజ్ఞ జయంతు చేతికొనఁగి,
కేలఁ గే ల్వట్టి కొన్నివాకిళ్లు గడచి
రాఁగ, ‘విచ్చేసి యుండుడు రావల’ దని
బలిమి బలభేది యెదురుగ నిలిచి మ్రొక్క,
వేడుక మురారి గేల్ మోడ్చి వీడుకొలిపె.

123

అర్థము :— ౧ వియ్యంపు మర్యాద వెలయ = వియ్యాలవారి మర్యాదలతో, తానును (కృష్ణుడును), శచీజాని = ఇంద్రుడు, బువ్వైన భోజనము = బువ్వపుబంతి పేరున స్త్రీలును, పురుషులును వేడుకగాచేయు పంక్తిభోజనము, చేసి.

౨. గుమగుమ వాసించు = ఎక్కువగా పరిమళించు, కుంకుమకస్తూరి, అమరవల్లభుని = దేవతలకు రాజగు ఇంద్రుని, హస్తమున కిచ్చి = చేతికిచ్చి.

౩. గంబూర గుల్కన = పచ్చకర్పూరము ఎక్కువగా వేసిన తాంబూలము, ఇంద్రుడు, అందుకొని, సేనానిదోయిట నిడి = దేవతాసేనకు అధిపతి కుమారస్వామి దోసిలియందు ఉంచి;

౪ పీతాంబరంబులు = పచ్చని పట్టువస్త్రములు, అనేకములు విప్పి, వజ్ర = వజ్రాయుధము కల ఇంద్రుని, చేతి సంజ్ఞనుగ్రహించి, జయంతుని, చేతి కొనగి,

కేలు = చేయి, కేల్పట్టి = చేతితోపట్టి (కృష్ణుడు ఇంద్రుని చేయిపట్టుకొని). కొన్ని వాకిండ్లు = కొన్ని హఠారములు, గడచి రాగ = కడచిరాగా, 'విచ్చేసియుండుడు = దయచేసియుండుడు, రావలడు' అని, బలభేది = బలదను రాక్షసుని చంపిన ఇంద్రుడు, బలిమి = బలాత్కారముగ, ఎదురుగ నిలిచి మ్రొక్కఁ, వేడుక = సంతోషముతో (మురారి), కేల్ మోడ్చి = చేతులు మోడ్చి, వీడుకొలిపె = సాగనంపెను-

అలంకారము :- స్వభావోక్తి

అంతకు మునుపే హరి య

త్యంత కుతూహలముతోడఁ దగుమేరల న

య్యంతఃపురి భోజ సుతా

కాంతను పొలోమి ననుపఁ గట్టడ సేసెన్.

124

అర్థము :- అంతకుమునుపే, ఆ అంతఃపురిన్ = ఆ అంతిపురములో, భోజసుతా కాంతను, రుక్మిణీదేవిని, అత్యంత కుతూహలముతోడఁ = మిక్కిలి ఉత్సాహముతో, తగు మేరలన్ = తగిన మర్యాదలతో, పొలోమి = శచీదేవిని, అనుపన్ = పంపించుటకు, (రుక్మిణీ శచీదేవిని సాగనంపునట్లు) హరి = కృష్ణుడు, కట్టడచేసెన్ = ఏర్పాటుచేసెను,

రుక్మిణీదేవి తమయత్తమ్రాల శచికిఁ

బసిఁడి గిన్నియఁ గస్తూరి యొసఁగ, నామె

చేఁ దిగిచి దేవకీదేవి మీఁద జిలికి,

వదినెగారని యొక కొంత వావినెఱపె.

125

అర్థము :- రుక్మిణీదేవి, తమ అత్తమ్రాలన్ = తమ అత్తయైన దేవకీదేవి యెదుట, శచికి, పసిఁడి గిన్నియఁ = బంగారుగిన్నెతో, కస్తూరియొసఁగఁ = కస్తూరి ఇవ్వగా, ఆమె = ఆ శచీదేవి, చేఁతిగిచి = చేతితో తీసుకొని, దేవకీదేవి మీద చిలికి, వదినెగారు, అని, కొంత, నావి = వరుసను, నెఱపె = తెలియచేసెను.

శచీదేవి తన కుమారునికి దేవకీదేవి బిడ్డను పెళ్ళి చేసుకొన్నందువల్ల ఈ వదినె చుట్టరికము ఏర్పడినది.

“వీయపురాల వైతి గదవే యిపు; డత్తపు తొంటివావి; నో
తోయజనేత్రుఁ గాంచిన వఘామణి, నీ సుతఁ పెండ్లియాడఁగా
నాయము నా కుమారునకు నర్మిలి హత్తఁగఁ నత్తవావితే
నాయుపు గల్గువాఁ డపు నటండ్రుఁ శుభంబగు దీన నెంతయున్.” 126

ఇంకా శచీదేవి ఈలాగంటుంది

అర్థము :- ఓ, తోయజనేత్రుఁ = పద్మములవంటి కన్నులు కల కృష్ణుని, కాంచిన =
కవిన, వఘామణి = త్రీరత్నమపు, తొంటివావి = మొదటి సంబంధమున, అత్తపు (నాకు
అత్తగానుంటివి). ఇపుడు = ఈ పెండ్లివలన, వీయపురాలపు - అయితివి గదా

తొంటివావిని - శచీదేవి భర్తయైన ఇంద్రునికి కృష్ణుడు తమ్ముడు, కనుక కృష్ణుని తల్లి
దేవకీదేవి తనకు అత్తయగును ఇపుడు తన కుమారుడు దేవకి కుమార్తెను పెళ్లియాడుటచేరి
వదినె - వియ్యపురాలు అయినది

అర్మిలి = ప్రేమ, హత్తగఁ = హత్తుకొనునట్లు, నీసుతఁ = నీకుమార్తెను, పెండ్లి
యాడఁగన్ = పెండ్లియాడుట, నా కుమారునకుఁ, నాయము = న్యాయమే - (ఆయము =
లాభము అని గూడ చమత్కారము), అత్తవావితేఁ = అత్తవరున కలిగిన కన్యను పెండ్లి
యాడుటచేత, ఆయుపు కలుగువాడు అవును అటండ్రు = ఎక్కువ ఆయుర్దాయము కలవాడవునని
అంటారు, (సుభద్ర కృష్ణునకు చెల్లెలు ఇంద్రుని కి కృష్ణుడు తమ్ముడు. అందువలన సుభద్ర
ఇంద్రునకు కూడా చెల్లెలే. తండ్రికి చెల్లెలైన సుభద్ర అష్టనునకు అత్త అగును) దీనఁ = ఈ
చుట్టరికము వలన, ఎంతయుఁ, శుభము కలుగును

అలంకారము :- లోకాక్తి

అని సరసలీల నుడుగర లంది, యపుడు
పారిజాతంబు కతన ముఁ బరిచయంబు
చాలఁ గల్గుటఁ బ్రియముతో సత్యభామ
తనకు మ్రొక్కిన, నింద్రాణి నెనరుతోడ.

127

అర్థము :- అని = ఈ ప్రకారము, సరసలీలఁ = సరసాలతో, ఉడుగరలు = కానుక
లను, అంది = వుచ్చుకొని, అపుడు = ఆ సమయమున, మున్ = ఇంతకు పూర్వము (పారిజాతా
పహరణకాలమున), పారిజాతంబుకతనఁ = పారిజాతవృక్షము కారణముగ, పరిచయంబు,
చాలన్ కల్గుటఁ = ఎక్కువగా కలిగియుండుటచేత, సత్యభామ, ప్రియముతో, తనకు మ్రొక్కి
నఁ, ఇంద్రాణి = శచీదేవి, నెనరుతోడ = ప్రీతితోడ (క్రింది విధముగ పలికెను) —

ఇంకకు ధూర్వము సత్యభామ కోరికపైన కృష్ణుడు ఆమరావతిపై దాడి వెడలి పారిజాత వృక్షమును పెరికించుకొని వచ్చెను కదా.

‘చెల్లెల, లెస్సలా’ పెరటి చెట్టుగ నాటిన పారిజాత ము
 తుల్ల నవీన సూనములతో విలసిల్లుచు నున్నదా, సదా
 యుల్లము దానిమీదటనె యుండును నా, కది ప్రాపుఁ బ్రోపుఁ బు
 ట్టిల్లును చొచ్చినిల్లు నయి వృద్ధి యొసంగెడు నీకు నెంతయున్? 128

అర్థము :— “చెల్లెలా (సత్యభామ కృష్ణుని భార్య, కృష్ణుడు ఇంద్రుడు అన్నదమ్ములు కనుక ఇంద్రుణి, సత్యభామ తోడికోడళ్లు అందువల్లనే చెల్లెలా అని సంబోధన), లెస్సలా = జేమముగానున్నారా, పెరటి చెట్టుగ నాటిన పారిజాత (వృక్ష) ము, ఉత్పల్ల = బాగుగా వికసించిన, సవీనసూనములతో = క్రొత్తిపూవులతో, విలసిల్లుచు = అందముగా పెరుగుచు, ఉన్నదా?, నాకు, సదా = ఎల్లప్పుడు, దానిమీదటనే = ఆ పారిజాతముమీదనే, ఉల్లము = మనస్సు, ఉండును (ఆ వృక్షమును గురించే అనుకొనుచుండును), అది నీకు, ప్రాపు = ఆశ్రయమును, ప్రోపున్ = పోషణమును, పుట్టిల్లు = కన్నవారి ఇల్లును, చొచ్చిన ఇల్లు = అత్తవారి ఇల్లును, అయి, ఎంతయు = విక్కిలిగా, వృద్ధియొసంగెడు = అభివృద్ధి కలిగించును

పుట్టిన ఇల్లు, చొచ్చిన ఇల్లు అని అనుటవలన స్త్రీకి కావలసిన సకల సౌఖ్యములు ఇచ్చునని భావము

“అని సంసరీల”...“చెల్లెల లెస్సలా” అన్న రెండు పద్యములు అనేక పూర్వ ముద్రిత గ్రంథములలో కానరావు ఈ సందర్భములో సత్యభామను, పారిజాత కథను చొప్పించుటకు ప్రయత్నించు జరిగినది

అలంకారము :— అనుప్రాస

అని యుచితోక్తుల వారల
 మనముల రంజిల్లఁజేసి మన్ననతో న
 య్యనిమిష లోకాధీశ్వరు
 ననుఁగుం బట్టంపుదేవి యరిగిన యంతన్.

129

అర్థము :— అని, ఉచిత ఉక్తుల = తగిన మాటలతో, వారల, మనములన్, రంజిల్లచేసి = సంతోషించునట్లుచేసి, మన్ననతో = గౌరవముగా, ఆ అనిమిషలోక =

ఆ దేవలోకమునకు, అధీశ్వరుడైన = ఇంద్రుని, అనుంగు = ప్రియమైన, పట్టపుదేవి = రాణి, (శచి) అరిగినయంతః = వెళ్ళిన పిదప —

పారాంతరము :—

“ అని పలికి పోయి వచ్చెద మని యందరతోడ చెప్పి
యంపించుక యయ్యనిమిషలోకాధీశ్వరు.....”

సుభద్రార్జునుల ప్రయాణము

‘ఏల యాలస్య మింక నిందుఁ బ్రోలు సొచ్చి
నాగవలి సేయుదురు గాక : వేగ కదలి
పొండు దంపతు’ లని ధనుష్కొండ రథ హ
యంబుల నొసంగి నరుఁ బయనంబు సేసి,

130

అర్థము :— దంపతులు = వధూవరులారా, ఇందు = ఈ ద్వారకానగరములో, ఇంకన్ = ఇంకను, ఏల ఆలస్యము = జాగుచేయుట ఎందుకు (బలరామునకు తెలిసిన ప్రమాదము అని భావము), ప్రోలుసొచ్చి = (మీ ఇంద్రప్రస్థము) ప్రవేశించి, నాగవలి (ఇంకను మిగిలి యున్న వివాహ ప్రక్రియ) చేయుదురు గాక, వేగ కదలిపొండు = శీఘ్రముగ బయలుదేరుడు’ అని, ధనుః = నిల్లు, కొండ = బాణములు, రథము), హయంబులు = గుర్రములు, ఒసంగి, నరుఁ = అర్జునుని, పయనంబుచేసి —

చంద్రకిపింఛ లాంఛనుఁడు చంద్రిక లీనెడు నవ్వుమోముతో
నింద్రజురాక ధర్మజున కేర్పడఁగా శుభలేఖ వ్రాసి, వే
చెంద్రికపెట్టి, యందుపయిఁ జెంద్రిక వన్నియ సాలు సుట్టి, ని
స్తంద్రతఁ దానె ముద్రయిడి, చారులచేఁ బనిచెన్ రయంబునన్. 131

అర్థము :— చంద్రకి = నెమలియొక్క, పింఛ = పింఛము, లాంఛనుడు = చిహ్నముగా కలిగినవాడు కృష్ణుడు, చంద్రికలు ఈనెడు = వెన్నెలలు కురిపించు, నవ్వుమోముతో, ఇంద్రజు = అర్జునుని, రాక (అర్జునుడు అక్కడికి వస్తున్నాడు అన్న వార్తను), ధర్మజునకుఁ = ధర్మరాజుకు, ఏర్పడగాఁ = వివరముగా, శుభలేఖఁ, వ్రాసి, వే = శీఘ్రముగ, చెంద్రిక పెట్టి = పసుపు కుంకుమలనుపెట్టి (ఇలాగు పెట్టుట శుభలేఖల విషయమున సాధారణము), అందుపయిఁ = ఆ లేఖమీదను, చెంద్రికవన్నియ సాలు = సిందూరపురంగు తాళవను, చుట్టి = చుట్టి, నిస్తంద్రతఁ = అశ్రద్ధలేకుండ, తానె = స్వయముగా తానె, ముద్ర ఇడి = ఎవరూ విప్ప

కుండా ముద్రవేసి, చారులచేత = వేగులవారిచేత, రయంబున = శీఘ్రముగ, పనిచేత = పంపించెను.

అలంకారము :— యమకము.

ఈరీతి నన్ని యమరిచి
యా రాతిరె యేగి శౌరి యడఁకుప నుండెన్
సీరికడ; దేవకియుఁ దన
గారాపుఁ కుమారి సంపఁగా రమ్మనుడున్.

132

అర్థము :— ఈరీతి = ఈ విధముగ, అన్ని అమరిచి = అన్ని ఏర్పాట్లుచేసి, శౌరి = కృష్ణుడు, ఆ రాతిరె = ఆనాటిరాత్రి (తెల్లవారకిముందె), ఏగి = వెళ్ళి, సీరికడ = బంరాముని దగ్గర, అడఁకువతో = వుండెన్, దేవకియు, తన గారాపుకుమారిని = సుభద్రను, అంపగా = సాగనంపుటకు, రమ్మనుడు = పిలువగా

అత్తవారింట నకల భాగ్యంబులున్న,
మగని మీదటఁ దన కెంత మక్కువున్న,
నాఁడుఁ బుట్టువు పుట్టింటి కానపడును,
గావున సుభద్ర యొక తీరుగాఁగ నుండె.

133

అర్థము :— అత్తవారి ఇంట, నకల భాగ్యంబు లున్నప్పటికీ, మగని మీదట, తనకు, ఎంతమక్కువ = ఎంతప్రేమ, వున్నా, అడుపుట్టువు = అడుబిడ్డ, పుట్టింటికి ఆనపడును = కన్నవారి ఇంటిమీద ఆశ కలిగి ఉంటుంది, కావున, సుభద్ర, ఒక తీరుగాగ నుండె = కొంచెము విచారముతో (ఒకలాగ) నుండెను.

పారాంతరము :—

“మగనిమీదటఁ దన కెంత మమత (మమకారము) యున్న” అని.

అలంకారము :— లోకోక్తి.

తల్లిదండ్రులు గారానఁ దన్నుఁ బెనువ,
వదినె లన్నలు గడు గారవంబు నెఱవ,
నల్ల యూరంత బలగంబునందు నుండి,
యొకతె యెడఁబాసి పోవ నెట్లోర్చు మనసు :

134

అర్థము :- తల్లి తండ్రులు, గారానా = గారాబముతో, తన్ను పెనుపన్ = తనను పెంచుకొనుచుండగా, వదినెలు, అన్నలు, కడు = ఎక్కువ, గార వంబు = గౌరవము, నెఱవ = చూపుచుండగా, అల్ల = ఆ, ఊరంత బలగంబునందునుండి = పెద్దబంధుసమూహము (యాదవ) నుండి, ఒక తె, యెడబాసిపోవనా = విడిచిపెట్టిపోవుటకు, మనసు, ఎట్లు, ఓర్చునా.

ఊరంత బలగంబు - చక్కని జాతీయము

అట్టులఁ దొంగలి తెప్పలఁ

దొట్టెడు వాష్పముల నడఁపఁ దొట్రిలు ముద్దుం

బట్టిఁ గని, కడుపు చుమ్మలు

చుట్టఁగ, నది మట్టుపఱచి, శుభమొనరంగన్.

135

అర్థము :- అట్టులనా = ఆ విధముగ, తొంగలిరెప్పలన్ = వాలు కనురెప్పలయందు, తొట్టెడు = క్రమ్ముచున్న, వాష్పముల అడఁపనా = కన్నీరును అణచుకొనుటకు, తొట్రిలు = తత్తబవడుచున్న, ముద్దుంబట్టినా = ముద్దుకూతురు సుభద్రను, కని = చూచి, (ఆమె మనోగతి అంతయు గ్రహించుకొన్నదై దేవకి) కడుపు చుమ్మలు చుట్టఁగన్ = కడుపు తరుక్కుపోతూ ఉండగా (ఎక్కువగు దుఃఖము కలుగగా), అది = ఆ దుఃఖమును, మట్టుపరచి = కప్పిపుచ్చి, శుభము ఒనరంగనా = శుభము కలుగునట్లుగ - (కింది పద్యముతో అన్వయము)

ధర్త ఇంటికిపోవు శుభసమయమున కన్నీరు అకుభసూచక మగునని సుభద్రయు దేవకియు కన్నీరును అడచుకొని తమ సరళ స్వభావమును చూపించిరి.

పారాంతరము :-

“దొట్టెడు వాష్పముల తోడి దొట్రిలు. .”

కడుపుచుమ్మలు చుట్టట - జాతీయము

“వింత అరే యేమి ? మేనత్త గొంతిదేవి ?

కోరి వెండియుఁ బెండ్లాడినారు మీర

లొందొరుల; నీ విభుండు లోకోత్తరుండు;

దొరకెను సుభద్ర, మంచి కాపురము నీకు.

136

అర్థము :- వింత అరే యేమి = ఏకేమి కొత్తయా, మేనత్త గొంతిదేవి = కుంతి దేవి మేనత్త, వెండియు = అంతేకాకుండా, మీరలు, ఒందొరుల = ఒకరినొకరు, కోరి = కావాలని, పెండ్లాడినారు. నీవిభుండు = నీభర్త, లోకొత్తరుండు = చాలాగొప్పవాడు, నీకు మంచి కాపురము దొరికెను సుభద్ర -

“ఈలోనఁ జూడవచ్చెద, మేలే
చింతిలై?” దనుచు నెంతయుఁ బ్రేమం
గేలం గ్రొమ్ముడి దువ్వచు,
బాలం దీవించి తల్లి పనుపన్ వేగన్

137

అర్థము :- “ఈలోన = త్వరితగానె, చూడవచ్చెదము = (మేము నిన్ను) చూచుటకు
ఆక్కడికి రాగలము, ఏలే = ఎందుకే, చింతిలైదు = విచారించెదవు,” అనుచు, ఎంతయు
ప్రేమఁ = మిక్కిలి ప్రేమతో, కేలఁ = చేతితో, గ్రొమ్ముడి = జుట్టుముడి (తల),
దువ్వచు = నిమరుచు, బాలన్ = సుభద్రను, దీవించి, తల్లి పనుపన్ వేగఁ = తల్లి పంపగా,
వేగముగా —

క్రొమ్ముడి నిమరుట సుభద్ర వివారమును అనునయించుటకూ, ప్రేమను తెల్పుటకూ
సూచన.

సకియల్ గొందలు వెంటవచ్చి మణిభూషల్ చక్కఁగాఁ దీర్చి చెం
ద్రిక పూవన్నియ జిల్లుఁజేల కటి నెంతే గట్టిగాఁ జాట్టి, పెం
డ్లి కుమారుండు కరాగ్ర మూఁత యొసఁగన్ వ్రీడావతిం దేరి మీఁ
దికి నెక్కించిరి మందహాస కలనా దేదీప్య మా నాన్యలై

138

అర్థము :- కొందరు, సకియల్ = చెలికత్తెలు, మణిభూషల్ = రత్నాలంకారము
లను, చక్కగా తీర్చి = బాగుగా అలంకరించి, చంద్రికపూవన్నియ = కుసుంబాపువ్వు (ఎర్రని)
వన్నెకలిగిన, జిల్లుచేల = సన్నని చీరను, కటిఁ = నడుమునకు, ఎంతేన్ గట్టిగా = మిక్కిలి
గట్టిగా, చుట్టి, పెండ్లికుమారుడు = అర్జునుడు, కరాగ్రము = చేతికొనను అనగా చేతిని,
మూఁత యొసఁగఁ = పట్టు ఇవ్వగా, వ్రీడావతిఁ = సిగ్గుపడుతూ ఉన్న సుభద్రను, మందహాస
= చిరునవ్వు, కలనా = కూడియుండుటచేత, దేదీప్యమాన = విశేషముగా ప్రకాశించుచున్న,
ఆన్యలై = ముఖములుకలవారలై, వెంటవచ్చి, తేరిమీఁదికి = రథముమీఁదికి, ఎక్కించిరి.

భర్త వెంట వెళ్లుచున్న సమయమున సుభద్ర సిగ్గుపడుచుండుట, చెలికత్తెలు మందహాస
వదను లగుట సహజము —

అటులఁ దేరెక్కి దంపతు లరుగఁ జూచి,
జనులు రతిమన్మథులు పీర లని తలఁచిరి;
హరి తురంగము లించువి ల్లలరు తూపు,
లంద యుండఁగ నందియ మందనేల ?

139

అర్థము :- అటులఁ = ఆ విధముగ, తేరుఎక్కి, దంపతులు, అరుగన్ = పోవుట చూచి, జనులు, రతిమన్మథులు, వీరు. అని తలంచెరి = అనుకొనిరి. హరి తురంగములు = మన్మథుని చిలుక గుర్రములు (కృష్ణుని గుర్రములు పచ్చని వని కూడ), ఇంచువిల్లు = మన్మథుని చెరకువిల్లు (అందమైన విల్లు అని గూడ), అరుతువులు = మరుని పూవుల బాణములు (సొగసైన బాణములు అని గూడ), అందయుండఁగ = ఆ రథమునందు ఉండగ, సందియమందనేల = (వారురతీమన్మథులు అని అనుకొనుటకు) సందేహము ఎందుకు.

విశేషము :- పచ్చని గుర్రాలు చర్కుని విల్లు, అందమైన బాణాలూ రథములో ఉన్నాయి శ్లేషవల్ల చిలుక గుర్రాలు, చెరికు విల్లు, పూవుతూపులూ కనబడ్డాయి కాబట్టి సందేహము అక్కరలేదని భావము

అలంకారము :- శ్లేష కావ్యలింగ.

యాదవ బలములు అర్జును నడ్డగించుట

పచ్చని పచ్చడంబు దొర పంపిన త్రోవనె పోవునంతలో
నచ్చటఁ దెల్లవాఱ, 'నితఁ డర్జునుఁ, డీమె సుభద్ర, వీరిఁ బో'
నిచ్చిన, మాటవచ్చు బలకృష్ణులచేత,' నటంచుఁ దారు తా
రెచ్చరికై పృథుశ్రవసుఁ డేలికగాఁగల ప్రోలి కాపరుల్.

140

అర్థము :- పచ్చని పచ్చడంబు దొర = పచ్చని పీతాంబరమును ధరించునట్టి ప్రభువు కృష్ణుడు, పంపినత్రోవనె = ఆజ్ఞాపించిన త్రోవనె, పోవునంతలోన్, అచ్చట తెల్లవాఱ = సూర్యోదయముకాగా, 'ఇతడు అర్జునుడు, ఈమె సుభద్ర, వీరిన్ పోనిచ్చినన్ = వదలిపెట్టిన, బలకృష్ణులచేత = బలరామునివల్లను, కృష్ణునివల్లను, మాటవచ్చుఁ = నిందవచ్చును' అటంచు, పృథుశ్రవసుడు, వీరికగా = నాయకుడుగా, కల, ప్రోలికాపరులు = పట్టణపు కావలివారు, తారు తారు హెచ్చరికై = ఒకరినొకరు ఎచ్చరించుకొనుచు - తరువాతి కన్వయము

విశేషము :- ఈ నాటకమంతా కృష్ణుడి దన్న సత్యము తెలియదు కాబట్టి ఈ పట్టణ కావలివారు కృష్ణుడిచేత నింద వదతాచువి హెచ్చరించుకున్నారు.

అల బలము లనంఖ్యములై
అలబలములు సేయుచుండ, నప్పుడు గలఁకన్
కలకంఠీమణి రిపు మద
కల కంఠీరవుని ధవునిఁ గని వికసితయై,

141

అర్థము :- అనంభ్యములై = లెక్కకు మించినవై . అల బలములు = ఆ ప్రోలికాపరుల పై న్యములు, అలబలములు సేయుచుండ = కోలాహలము చేయుచుండ, అప్పుడు, కలక = కలతచెందిన మనస్సుతో, కలకంఠీమణి = నారీరత్నము సుభద్ర, రిపు = శత్రువులు అనేడి, మదకల = మదిచిన వీనుగులకు, కంఠీరవుని = సింహమువంటివాడైన, ధవుని = భర్తను, కని = చూచి, వికసితయై = వికాసము చెందిన దయ (క్రిందివిధముగ చెప్పెను)

విశేషము :- శత్రువుల కోలాహలము చూచి మొదట కలతచెందింది. భర్తను చూచిన తరువాత ధైర్యము తెచ్చుకొని వికసిత అయినది అని భావము

పారాంతరము :-

“.. ధవునిఁ గని విస్మితయై”

అలంకారము :- యమకము, రూపకము

“హుటాహుటిఁ హలాయుధుం డహో మహాగ్రుండై తనం

తటఁ దటాన నిప్పు డీవిధం చెఱింగి వచ్చెనో ?

ఘటాఘటీల నెల్లఁ ద్రోవఁ గట్టి పట్టఁ బంచెనో ?

యటో యిటో యెటో భ టోద్భ టార్భటుల్ ఘటిల్లెడున్. 142

కోలాహలము చూచి సుభద్ర తన అభిప్రాయమును భర్తలో చెప్పుతుంది

అర్థము :- హలాయుధుండు = బలరాముడు, అహో = ఓహో, తటానఁ = తటానన, ఇప్పుడు, ఈ విధంబు ఎఱింగి = మన వివాహము సంగతి తెలిసికొని, మహాగ్రుండై = మిక్కిలి కోపముగలవాడై, హుటాహుటిఁ = అతివేగముగ, తనంతటఁ = తానే స్వయముగ, వచ్చెనో. (లేక) ఘటాఘటీలను ఎల్ల = మంచి సమర్థులైన శూరులను, త్రోవఁ కట్టి = దారిని అడ్డగించి, పట్టఁ = మనలను పట్టుకొనుటకు, పంచెనో = పంపించెనో, అటో ఇటో ఎటో = మొదటి కారణముచేతనో - రెండవ కారణము చేతనో - ఈ రెండునూ కాక మరే కారణముచేతనో కాని, భట ఉద్భట = భటులయొక్క అధికమైన, ఆర్భటుల్ = (అట్టహాసములు) సింహనాదములు, ఘటిల్లెడుఁ = చెలగుచున్నవి

పారాంతరము :-

“ఘటాఘటీల నేవఁ ద్రోవఁ గట్టి పట్టఁ” అని

వీవఁ = (అసహ్యము) కోపముతో.

భటుల ఆర్భటులను విని బలరాముడే ఉగ్రుడై స్వయంగా వచ్చెనో లేక సమర్థులైన వీరులను తమను అడ్డగించుటకు పంపెనో ఈ రెండూ కాక ఇంకా ఏదైనా జరిగెనో అని సుభద్ర

అని రాజకన్య కావున

మనమునఁ గల ధీరతయును మమతయుఁ దెలుపన్,

వినియట దరహాసంబున

నునుఁ జెక్కిలి చికిలిగోట నొక్కుచు వేడ్కన్.

144

అర్థము :- అని, రాజకన్య కావున = రాచకులమున పుట్టిన బిడ్డ కావున, మనమున కల, ధీరతయు = ధైర్యమును, మమతయు = ప్రేమయు, తెలుపన్ = తెలియచేయగా, విని, అట = అపుడు, దరహాసంబున = చిరునవ్వుతో, నునుచెక్కిలి = నున పైన అమె చెక్కిలిని, చికిలిగోటన్ = సున్నితమైన గోరుతో, వేడ్కన్ = వేడుకతో, నొక్కుచు - (అర్జునుడు - సుభద్ర చెక్కిలి వేడుకతో నొక్కుతూ క్రింది విధముగా అన్నాడు -)

“న నైవ్యనిఁగాఁ జూచితి

కన్నియ ? నీ చేయునంత కార్యం బిట నే

మున్నది ? చూడుము చెండెద

ఛిన్నాభిన్నములు గాఁగ సేసల - నైనన్.

145

అర్థము :- కన్నియ = ఓ సుభద్రా, నన్ను ఎవ్వనిగా జూచితి = నేను ఎవరిని అనుకొంటున్నావు (నేనంత సామర్థ్యములేని వాడిని అని అనుకొంటున్నావా అని భావము). నీ చేయునంత = నీవు చేయవలసినంత, కార్యంబు = పని, ఇటన్ = ఏమున్నది ? చూడుము = చూస్తూ ఉండు, సేనన్ = శత్రు సైన్యముల, ఛిన్నాభిన్నములుగాగ = మక్కలుముక్కలుగా పడిపోవునట్లు, చెండెదన్ = సరికివేయుదును - ఐనన్ = ఐనప్పటికిని - అభిప్రాయము మార్పుకొని.....

నువ్వు చూస్తూ వుండు నేనే సైన్యమును సరికి పారవేయగలను అని సుభద్రతో అర్జునుడు చెప్పి, తిరిగి అమె కోరికను ఎందుకు తిరస్కరించవలెనన్న అభిప్రాయముతో ఐనప్పటికిని అని (క్రింది పద్యములో)

పారాంతరము :- “.....సేసల నెల్లన్” అభిప్రాయమును అర్జునుడు మార్పు కున్నాడు గనుక ఈ పాఠము సమంజసము కాదు

“నీ వేడు కేల గాదనఁగా వలె ?

నటు వలెనె తేరు గడపు” మటంచున్

జే విలునమ్ములుఁ గై గొనె నా

విజయుఁడు సమర సన్నహన దోహలుఁడై.

146

అర్థము :— “నీ వేడుక = నీకోరిక, ఏల కాదనగాక పలెక = ఎందుకు కాదనవలెను? అటువలెనే = నీ కోరిక ప్రకారమే, తేరుగడపుము = రథము నడుపు”, అటంచుకా = అని చెప్పుతు, విజయుడు = అర్జునుడు, సమరి, సన్నహని = యుద్ధసన్నాహమునందు దోహదముడై = ఉత్సాహముకలవాడై చేక = చేతియందు, విలును అమ్ములును, కైకొనెన్ = తీసుకొనెను

ఇందు అర్జునుడిని 'విజయు' డుగ పేర్కొనడము భావి విజయమును సూచించుటలే .

అంతటిలోఁ బృథుశ్రవసుఁ డాదిగఁ గల్గిన పీఠయోధు ల
త్యంత కరోర త్రోమర శరాసన బాణ కృపాణ పాణులై
పంతము లాడుచుం బదరి పైఁబడఁ జూచు బలంబు లెల్లఁ దా
మంతట సంతట నిల్చిరి, యడ్డముగం జని యాధనంజయున్. 147

అర్థము :— అంతటిలోన్ = అంతలో, పృథుశ్రవసుడు, ఆదిగ = మొదలుగ, కల్గిన పీఠయోధులు, అత్యంత కరోర = మిక్కిలి కఠినములైన, త్రోమర = బల్లములు, శరాసన = విండ్లు, బాణ = బాణములు, కృపాణ = కత్తులు, పాణులై = చేతులయందు పట్టుకొని, పంతములాడుచు = (బలంబులు) ప్రజ్ఞలు పలుకుకొనుచు, బదరి = తొందరిపాటుతో, పైబడ జూచు = అర్జునుని పైబడుటకు సిద్ధమవుతున్న, బలంబులెల్లకా = సేనల నన్నిటిని, తాము, అంతటి సంగటకా నిలిపి = ఆక్కడక్కడ ఆపి (యుద్ధము చేయుటకు అనుకూలమైన స్థానముల నిల్చి), అడ్డముగకా చని = అడ్డమువెళ్లి (పీఠయోధులు అర్జునుని దారికి అడ్డముపోయి), ఆ ధనంజయున్ = ఆ అర్జునునితో - (సామోపాయముగ ఇట్లన్నారు)

“స్యందనముకా దురంగములు శౌరివెపో, బలరాము చెల్లె లి
యిందునిభాన్యః యీమె నెట తెత్తుకపోయెదు రాకుమార : యే
మందురు యాదవుల్ వినిన ? హా : యిటువంటివె రాచవారిలోఁ
బొందులు గానకుండఁ గొనిపోఁ దగివా మిమువంటి వారికిన్ .” 148

అర్థము :— స్యందనముకా = రథమును, దురంగములు, శౌరివెపో = కృష్ణునివేగిదా, ఈఇందునిభాన్యః = చంద్రునితో సమానమైన ముఖము కలది - ఈ సుభద్ర, బలరాము చెల్లెలు (కదా), రాకుమారా, ఈమెను, ఎటకు, ఎత్తుకపోయెదు = తీసుకొనిపోవుచున్నావు (దొంగిలించు కొని పోవుచున్నావు అని భావము), వినిన, యాదవులు, ఏమందురు ? హా : రాచవారిలోకా = రాజులతో, బొందులు = స్నేహము, ఇటువంటివె = ఇలాగునే ఉండునా ?, మిమువంటివారి కికా = మీవంటి ప్రసిద్ధులకు, కానకుండకా = ఇతరులు చూడకుండా (దొంగతనముగా), కొనిపోకా = తీసుకొనిపోవుట, తగవా = న్యాయమా ?

అనుటయు, 'నేమీ కనినం
గనకుండిన ? నానఁ బూనఁ గలరా మీరల్ ,
మన వలచిన, నీమాటలఁ
బనిలేదు, చనుం:' డటంచుఁ బైఁబడి రాఁగన్,

149

అర్థము :— అనుటయు, (అర్జునుడు తిరిస్కారభావముతో) 'కినిసం కినకుండిన' = ఏమి = చూచిననేమి చూడకున్ననేమి? మీరల్ = మీరు, ఆనన్ = అడ్డగించుటకుకాని, పూనన్ = పూనుకొనుటకు గాని, కలరా = అపుటకు కాని పూనుటకు గాని సమర్థులా?, మనవలచిన = బ్రతుకుటకు కోరిన, యెడల, ఈ మాటల పనిలేదు = ఈ మాటల ఆవశ్యకములేదు. చనుండు = పొండు, అటంచు, పై (బడి = (వారి) మీదికి, రాఁగా (పా. అం. 'మనవలసిన)

శ్రీవేంకట్రాయశాస్త్రిగారు 'నేమీకనినం గనకుండిన ....' అన్న భాగము ఇలా వ్యాఖ్యానించారు 'నేన్ = నేను, మీకు = మీమీదికి, ఆనిన్ = పోరిలో, అంగనకు = సుభద్రకై, ఉండిన = ఉండగా, ఆమీరలు, నానబూనగలరు = ఆపజయమువలని సిగ్గును చెందెదరు' అని అర్థాంతరిమును చూపించారు అనగా 'నేను మీమీదికి యుద్ధమునందు సుభద్రకై ఉండగా ఆ మీరలు ఆపజయమువలని సిగ్గును చెందెదరు' అని తాత్పర్యము ఇది సుబోధము కాదు కావున కవి హృదయము కాదనవలెను

యుద్ధము

రాకు రాకు మనెడి రట్టడి తనములు,
పోకు పోకు మనెడి పొగరు వగలు,
పొడుపు పొడుపు మనెడి బెడిదంపు బీరముల్,
విడుపు విడుపు మనెడి వీర లెనఁగ.

150

అర్థము :— అర్జునుడు పైబడిరాగా, రాకురాకుము, అనెడి, రట్టడితనములు = గడుసు తనములు, పోకుపోకుము, అనెడి, పొగరు వగలు = గర్వపుడేతలు, పొడుపుపొడుపుము, అనెడి, బెడిదంపు = తీవ్రమైన, బీరముల్ = ప్రగల్భములు, విడుపువిడుము, అనెడి, వీరలు = అడంబరములు, ఎనఁగ = అతిశయించగా —

ముందర వెన్న నీకరణి ముంచుకొనన్, జలియింప, కిం పెల
ర్పం దరళాక్షి దేరు గడపం, గడకంటనె పొజ్జుచి, విం
టం దొడి యేయుటల్ బయ లొనర్చక, యెంతటి నేరు పొర : పొ
రందరి యుండఱి శరపరంపర వెంపరలాడె నయ్యెడన్.

151

అర్థము :- ఈ కరణిక = ఈ విధముగ, ముందువెన్నె = ముందరిభాగమున వెనుక భాగమున, ముంచుకొనక = (శత్రునేన) చుట్టుముట్టి నప్పటికీ, చలియింపరి = ఆ దైత్యపడి కుండ, ఇంపు ఎల్లర్పక = ఉల్పాహము (అర్చననుగ) అతిశయించునట్లుగ, తరికొడి = చలింప చున్న కన్నులుకల సుఖద్ర (నలుదిక్కుల చూచుచున్నదని 'ఉహ'). తేరుగడపక = రథమును నడుపుచుండగా, పొరందరి = పురందరుని (ఇంద్రుని) కుమారుడు అర్జునుడు, కడకంబనె = శ్రేంగటితోనె, పాటజూది = (సుఖద్రను) బాగుగాచూచి, వింటక = వింటి యందు, (బాణములు) తొడి = సంధించి, వీయుట, ప్రయోగించుట, బయలొనర్చక = బయటికి తెలియనీయకుండా (అసగా లంఠి వేగముగ), అందరినిక = శత్రువుల నందరిని, శరపరంపరక = బాణముల సమూహముతో అయ్యెడక, పెం. రలాదెక = హింసించెను, బొరా ఎంతటి నేరుపు :

పొరాంపరము .— “ జలియింప, రింపొనెప్పం ”

అలంకారము .— అనుప్రాసము, పరికిరము

కొండలవలెనున్న కొమ్ముకత్తుల భద్ర
దంతావళముల మొత్తములు బలసి,
యంబుధి తెరల చందంబునఁ దుటుములై
భాసిల్లు కంభాణ బలము లొదవి,
విరివియై మేఘముల్ పెరిగి వచ్చిన జోక
ఘన పతాకల శతాంగములు హత్తి,
వెదురుపొదల్ పేర్చు విధమునఁ గనిపించు
గడల పొజులు సమగ్రముగఁ గూడి,
యుక్కుపొడి రాల, రోషంబు పిక్కటిల్ల,
నొక రొకరి రేవవెట్టు నత్యుగ్ర సింహ
రవములు సెలంగ, సైనిక ప్రభులు దార
సిలి రుదార శిలీము భార్వులు సలింప.

152

అర్థము :- ౧. కొండలవలెనున్న, కొమ్ముకత్తుల = దంతములకు కత్తులు కట్టిన, భద్రదంతావళముల = భద్రజాతి ఏనుగులయొక్క, మొత్తములు, బలసి = కమ్ముకొనినీ -

౨. అంబుధి తెరల = సముద్రపు తీరంగముల, చందంబున = సరే, తుటుములై = తందోపతందములై, భాసిల్లు = ప్రకాశించు, కంభాణ బలములు = గుర్రపు సేనలు, ఒదవి = కలిగిన్నీ -

౩ విరివియై = విస్తరించి, పెరిగి = (అకాశమునుండి) తెగిపడి, మేఘముల్, వచ్చిన జోక = (భూమి మీదికి) వచ్చిన విధముగ, ఘన పతాకల = గొప్పవైనట్టి బావుటాలు కలిగిన, శతాంగములు = రథములు, హత్తి = తాకిన్నీ-

-౪ వెదురుపొదల్, పేర్చువిధమున = పెరిగిన విధమున, కనిపించు, గడలపొజులు = ఈతలతోపున్న బంటులు, సమగ్రముగకూడి = పూర్తిగాకూడిన్నీ -

ఉక్కుపొడిరాల = ఆయుధాల రాపిడివలన ఉక్కు పొడిగా రాలుచుండగా, రోషంబు పిక్కటిల్ల = కోపము అధికమగుచుండ, ఒకరొకరికి, ఏవపెట్టు = మత్సరము కల్గించు, అత్యుగ్ర = మిక్కిలి భయంకరమైన, సింహ రవములు = సింహనాదములు, చెలంగ = అతి శయిల్లగా, ఉదార = ఎక్కువైనటువంటి, శరీముఖ = బాణములయొక్క, అర్చులు = కాంతులు, నటింప = మెరుస్తుండగా, సైనికవ్రభులు = సేనల అధిపతులు తారసిలిరి = ఎదుర్కొనిరి

విశేషము .— ఈ పద్యమున శత్రుసేనల విజృంభణ వర్ణన ఉన్నది భద్రజాతి ఏనుగులను కొండలతోను, ఆశ్వికదళాల వరుసలను సముద్ర తరంగాలతోను, పెద్దపెద్ద జెండాలతో వచ్చే రథాలను మేఘముల ముక్కలతోను, ఈతలతోడి బంటును వెదురుపొదలతోను, ఉపమించడం చాల మనోహరము

అలంకారము :— యమకము, ఉదాత్తము.

ఎత్తిన యాయుధంబు లవి యెన్నియొ యన్నిటి నన్ని తూపుల
దుత్తునియల్ల జేయు, మఱి తోడనె పూనగఁ జేతు లాడనీ;
డత్తరుణి రథాశ్వముల యండకు రా విడఁ డంపతున్కుయే
నత్తఱి నాతఁ; డే మనఁగ నాశరలాఘవ సావధానతల్ ? 153

అర్థము .— ఎత్తిన ఆయుధంబులు = శత్రుభటులు ఎత్తిన ఆయుధములు, అవి ఎన్నియొ, అన్నిటిని, అన్ని తూపుల = అన్ని బాణములచేత, దుత్తునియల్గ = చిన్నచిన్న ముక్కలుగా, అతడు = అర్జునుడు, చేయు, మఱి = తిరిగి, తోడనె = వెంటనె, పూనగ = ఇంకొక ఆయుధమును ఎత్తుటకు, చేతు లాడనీడు, అత్తరి = ఆ సమయమునందు, ఆ తరుణి రథాశ్వముల అండకు = ఆ సుభద్ర యొక్కయు - రథము యొక్కయు - అశ్వముల యొక్కయు చేరువకు, అంపతున్కుయ = అమ్మ-బాణము-యొక్క ముక్కనయినను, రావిడఁడు = వచ్చుటకు వీలివ్వడు అనగా రానివ్వడు, ఆ = ఆ అర్జునుని యొక్క, శరలాఘవ = బాణప్రయోగమునందలి నేర్పును, సావధానత = ఏకాగ్రతను, ఏమనఁగ = ఏమని వర్ణించ గలము : (వర్ణించుటకు వీలుకాదు.)

అలంకారము :— అతిశయోక్తి.

“రకపుం జెయులఁ దా వినోదముగ సారథ్యంబుఁ గావించు క
సృకపైఁ బెట్టిన చూపె కాని, యిటు సేనం జూచుకేలేడు, సా
యక పంక్తుల్ నడుచున్ నహస్రములుగా, నయ్యారె ! వివ్వచ్చు చే
తికిఁ గన్నుల్ గల” వంచు నెంచి రపు చెంచే వీర యోధాగ్రణుల్.

ఈ పద్యములో అచ్చును గురించి యాదవవీరుల అభిప్రాయమున్నది

అర్థము :— రకపుంచెయులఁ = చిత్రవిచిత్రములైన గతులతో, తాఁ (సుభద్ర),
వినోదముగ, సారథ్యంబు కావించు = రథము సదుపుచున్న కన్యకపైఁ = సుభద్రపై,
పెట్టిన = లగ్నముచేసిన, చూపె కాని, ఇటు, సేనఁ = మన సైన్యమును చూచుటే లేదు =
చూచుట అన్నదేలేదు; (ఐనా) సాయకపంక్తుల్ = బాణముల పరుసలు, నహస్రములుగాన్ =
వేలలెక్కును, నడచుఁ = పోవుచునే ఉన్నవి ! (సుభద్రపై కిన్నులను నిలుపుటచేత శత్రు
సేనను చూడదు అయినను చూడకుండగనే వేలబాణములను వదలుచుండును). అయ్యారే =
ఆహాహా! వివ్వచ్చు = బీభత్సుడగు అచ్చునుడి, చేతికి, కన్నుల్ కలవు (చేతులే కనిపెట్టి బాణ
ప్రయోగమును చేయును అని భావము). అంచు, వీరయోధాగ్రణుల్ = శత్రువీరులతో శ్రేష్ఠ
లగువారు, అపుడు, ఎంతేఁ = విశేషముగ, ఎంచిరి = మెచ్చుకొనిరి

విశేషము :— రకరకములైన గతులతో సుభద్ర వినోదముగ రథమును నడపుతూ
తన నేర్పును ప్రకటించింది దీనిని మెచ్చుకొంటూ అర్జునుడు తన చూపును ఆమెపై లగ్నము
చేవాడు

అంతా వాళ్లకు వినోదంగానే ఉంది అనాయాసంగా శత్రువులను జయించగలమన్న
నమ్మకముండటమే ఈ నిర్లక్ష్యభావము

వివ్వచ్చు డనడం సాధిప్రాయము.

పారాంతరము :—

‘అకలంకస్థితి నిర్విరోధముగ సారథ్యంబు గావించు కన్యకపై

వెంకటకృష్ణమూసార

ఈ పారములో యుద్ధము గురించి అలక్ష్యభావము సుభద్రకు గూడా ఉందన్న
పోతుంది.

అలంకారము :— కావ్యలింగ - అతిశయోక్తి

“శూరకులంబు సర్వ మొక జోకయి వచ్చి యెదిరెన్నేని, నే
నీ రమణిశిరోమణి గ్రహింపర పో, నని, గట్టిగా నహం
కారము మీఱ గంకణము గట్టుకయుండెడు నిప్పు డర్జునుం;
దొర : రణంబు పెండ్లి కొడు” కంచు నుతించిరి వీరపుంగవుల్.

అర్థము :- 'శూరకులంబు సర్వము = యాదవకులమంతయు - (శూరుడు యాదవుల పూర్వులలో ప్రసిద్ధుడు), శూరసమూహమంతయు, ఒక జోకియి = ఒక్కమొత్తమయి, ఎదిర్చె నేని = ఎదిరించినను, 'నేను, ఈ రమణేశ్వరోమణిని, గ్రహించకపోను = తీసికొనిపోకమానను,' అని, గట్టిగా, అహంకారము మీఱ = అతిశయముతో, కంకణము కట్టుకయుండెడు = దీక్షపూని ఉండినటువంటి, అచ్చునుండు, ఇప్పుడు, ఔరా, రణంబు పెండ్లికొడుకు = యుద్ధమునందలి (విజయచక్రికి) పెండ్లికొడుకు', అంచు, పీఠపుంగవుల్ = పీఠశ్రేష్ఠులు, నుతించిరి = పొగడిరి

విశేషము :- నాగవల్లి ఇంకా కాలేదు కనుక పదూపరుల చేతులకు కంకణములుంటాయి వానిని దీక్షించుములుగ కట్టి చమత్కరించినాడు.

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష.

అమ్మెయి వాణి వారణ భటావళిఁ గప్పిన తూపు లేమనం :

దెమ్మటలుగఁ దటాకముల నిండు శరమ్ములఁ, బుష్పవాటులం

గ్రమ్ము శిలీముఖమ్ముల, ధగద్ధగి తోన్నత సౌధ గోపు రా

గ్రమ్ములయందు వ్రాలెడు ఖగమ్ముల, నెన్నిన నెన్నశక్యమే ? 156

అర్థము :- అమ్మెయి = ఆ విధముగ, వాణి = గుర్రములయొక్కయు, వారణ = ఏనుగులయొక్కయు, భట = ఖటులయొక్కయు, అవళి = సమూహమును, కప్పిన తూపులు = కప్పివైచినబాణములు, ఏమనఁ = ఏమనవచ్చును, దటాకములఁ = చెరువులలో, దెమ్మటలుగ = తెప్పలుగ, నిండుశరమ్ములఁ = నిండు నటువంటి నీళ్లను (నీటిబొట్లను), పుష్ప వాటులఁ = పూదోటలయందు, క్రమ్ము = మూగియుండు, శిలీముఖమ్ములఁ = తుమ్మెదలను, ధగద్ధగితి = మిక్కిలి మెరుస్తూ ఉన్న, ఉన్నత = ఎత్తైన, సౌధ = మేడలయొక్కయు, గోపుర = గోపురములయొక్కయు, అగ్రమ్ములయందు = పైభాగములందు, వ్రాలెడు = వ్రాలు సట్టి, ఖగమ్ములఁ = పక్షులను, ఎన్నినఁ = లెక్కించగలిగినప్పటికీ, (వాని వారణ భటావళిని గప్పిన తూపులను) ఎన్నశక్యమే = ఎంచశక్యమా.

విశేషము :- అసంఖ్యాకములైన బాణములతో అర్జునుడు గజ తురగ పదాతులను ముంచివేసెనని రాత్పర్యము.

శరములు, శిలీముఖములు, ఖగములు అనే పదాలకు తూపులు బాణములు అని అర్థముంది. నీళ్లకు శరములని, తుమ్మెదలకు శిలీముఖములని, పక్షులకు ఖగములని చెప్పడం చమ తాగరము. ఆ శరారులను లెక్కపెట్టగలిగినా, ఈ అర్జునుడి బాణాలను ఎంచలేము అని.

ఈ 'బాణము' లను దిమ్మలుగా రాశిరాశిగా చెక్కించగలిగినను అరుసుడు వేసిన బాణము లను లెక్కించ వీలుకాదు అని వేదమువారు "దిమ్మలుగ ....." అన్న పాఠ మెత్తుకున్నారు
తెమ్మలుగా = తెప్పలుగా అనడానికి

చూచి కిరాతులార బలు సొమ్ములు తెమ్మలు
గానపచ్చె నీ రాచకుమారు డోడుడు

—వరాహపురాణము

దిమ్మనడానికి "తలదిమ్మ ఘటియించె తుమ్మెదల దిమ్మచటన్"

—అ-197

అని యీ రీతి అన్నాడు

అలంకారము : అతిశయోక్తి - శ్లేష

అలాగుల పోకడలును మై
యలయికలును మీదుమిక్కిలై కడు లోనై
బలములుఁ దమతమ బాహా
బలములు నటఁ బనికిరాక భయవిహ్వలులై .

157

అర్థము :— అలాగుల = బాణముల యొక్క, పోకడలును = జాడలును, మై అలయికలును = శరీరముయొక్క బడలికలును, మీదుమిక్కిలై = అత్యధికముకాగా, బలములు = సేనలు, కడులోనై = మిక్కిలి తగ్గినవారై, తమతమ బాహాబలములు = తమతమభుజబలములు, అట = ఆయుధమునందు, పనికిరాక, భయవిహ్వలులై = భయముచేత మైచిరచివారై (కర్త క్రింది పద్యలోని సైనికులు),

అలంకారము :— అనుప్రాసము

వి జ య ము

ఒక్క మొగముగాక యుఱికిరి సైనికుల్
దిక్క మొగము లగుచు; జిక్కుభటులు
మ్రొక్కి రీటియలు దటుక్కునఁ బడవైచి;
య క్కిరీటి యెదుట నాఁగఁగలరె :

158

అర్థము :— ఒక్క మొగముగాక = ఒక్క దిక్కుగాక, అనగా ఒకరు పోయిన దిక్కునకు ఇంకొకరు పోక, సైనికుల్ దిక్కమొగములగుచు, ఉఱికిరి = వేగముగా పరుగెత్తిరి.

చిక్కుభటులు = (ఒరుగులెత్తలెరి) వెనుక చిక్కిన భటులు, చిటియలు = ఈతెలను, అటుక్కున, పడవైచి, మొక్కిరి = కాపాడమనివేడిరి, ఆ కిరీటి, యెదుట, ఆగగలరె.

అయిదములు విసర్జించినవారిని లక్షించుట యుద్ధధర్మము

'ఒక్క మొగము గాగ్గ' అన్న పాఠముతో వేదమువారు 'ఒకటే పూనికతో' అని అర్థము చెప్పారు

అలంకారము — యమకము.

ఇత్తైఅంగున జయాంగనా సంగమంబునం బొసంగియుఁ జెక్కు చెమర్చక యుక్కురువీరుండు సారధ్యవిపుణత్వంబునకు మెచ్చి యచ్చిగురుఁబోడి నవారిత ప్రేమాతిశయంబునం గొంగిలించి 'యొక్కించుక రేకమోవని నాయురఃస్థలంబున నీ కుచకుంకుమరేఖ లంటించి మీవారికి సూడు దీర్చితి' వని నవ్వుచు,.....

అర్థము :- ఇత్తైఅంగున = ఈ విధంబున, జయఅంగన = విజయకాంతయొక్క (విలయలక్ష్మి), సంగమంబున = కూడికచేత (సంభోగముచేత), బొసంగియు = ఒప్పియు, చెక్కుచెమర్చక = కొంచెమైనను ఆయాసములేక (చెమటనైనను కలుగక) (అలంకారము- విశేషోక్తి), ఆ కురువీరుండు, ఆ చిగురుఁబోడి = ఆ సుభద్ర, సారధ్యవిపుణత్వంబునకు = లక్షమునడుపు నేర్పునకు, మెచ్చి, అవారిత = అడ్డులేని, ప్రేమాతిశయంబున = మిక్కుట మగు ప్రేమతో, కొంగిలించి = అలింగనముచేసుకొని, "ఒక్కించుక = కొంచెమైనను, రేకమోవని = గంటుడని, నా ఉరస్థలంబునన్ = నావక్షస్థలమున, నీ, కుచకుంకుమరేఖలు = కుచముల' యందు చిత్రించుకొనిన కుంకుమరేఖలను, అంటించి, మీవారికి, సూడు = పగను, తీర్చితివి = పోగొట్టితివి" (అర్జునుని వక్షస్థలము నంటిన రేఖలు కత్తిగంటులవలె నున్నవి తన కన్నవారి నైస్యములు ఏమీచేయలేక పోయినవన్న నిందను పోగొట్టితివని భావము) అని, నవ్వుచు,

నవ్వలం గొంత దవ్వరుగుచు నట ప్రచ్ఛన్నవేషంబులం దనరాక కెదురుచూచు చున్న విశారద ప్రముఖులై పరివారంబుల గారవించి, మురారి ప్రేరిత దాశార్హ నివేది తార్హ మార్గంబున మహారణ్యంబులును గిరివరేణ్యంబులును నదీనదంబులున్ జన పదంబులుం గడచి స్వదేశంబుఁ గాంచి యుల్లాసంబున నందంద విశ్రమించుచుఁ జనం జనం.....

అర్థము :- అవ్వల = అవైపు (ఇంద్రప్రస్థము వైపు), కొంతదవ్వ అరుగుచు, అట = అక్కడ, ప్రచ్ఛన్నవేషంబుల = మారువేషములతో, తనరాకకు ఎదురుచూచుచున్న, విశారదప్రముఖ = విశారదుడు మొదలగు, అప్తులను = స్నేహితులను, పరివారంబులను = అనుచరులను, గారవించి = గౌరవించి, మురారి = కృష్ణుడిచేత, ప్రేరిత = సంపదిన, దాశార్హ = యాదవులచేత, నివేదిత = తెలుపబడిన, తార్హ మార్గంబున = సరియైన దారిని

(పోవుచు), మహారణ్యంబులును, గిరివరేణ్యంబులును = గొప్పపర్వతములును, నదీనదంబులును = తూర్పుముఖముగా పారునట్టి నదులును - పడమర దిక్కుగా పారునదములను, జనపదంబులును = గ్రామములును, కడచి = దాటి, స్వదేశంబుగాంచి = తన రాజ్యమును చూచి (ప్రవేశించి), ఉల్లాసంబున = సంతోషముతో, అందంద = అక్కడక్కడ, విశ్రమించుచు = ఆగుచు, చనన్చనన్ = పోవు చుండగా -

చారులవలనం దెలిసి యగ్రజాను శాసనంబున నానాసేనా సమన్వితులై మాద్రీ సుతులెదుర్కొని యుపాయనా నతులు సమర్పింప నుపగూహన బహుకృతులొనర్చి...

చారులవలనఁ, (అర్జునునిరాక), తెలిసి మాద్రీసుతులు = నకులసహదేవులు, అగ్రజ అను శాసనంబునఁ = ఆస్థాయగు ధర్మజుని ఆజ్ఞప్రకారము, నానాసేనాసమన్వితులై = అనేక సేనలతోకూడినవారై, ఎదుర్కొని = ఎదురువచ్చి, ఉపాయనా నతులు = కానుకలను సమస్కారములను, సమర్పింపఁ, ఉపగూహన = అలింగనములు అనెడి, బహుకృతులు = ఎదురు కానుకలు, ఒనర్చి, (అర్జునుడు అపుడు).

ఇంద్రప్రస్థపుర ప్రవేశము

దశదిశా దుస్సహ నిస్సాణ ప్రముఖ నిస్వనంబులు బోరు కలంగ నలంకృత నిస్తుల స్తంభేర మారూఢుం డై గగ నోల్లేఖి తోరణ ధ్వజోల్లోచ ప్రాంచత్ సిచయ ప్రచయ ప్రచల త్ప్రచలాకి చిత్ర చ్చవి వ్యాప్త హేమచ్ఛవి ఫలగుళుచ్ఛ రాజ ద్రాజ రంభాస్తంభ విజృంభిత ప్రతిమందిరంబును,

అర్థము :- దశదిశ = పది దక్కులయందును, దుస్సహ = సహించశక్యముకాని, నిస్సాణ = భేరి, ప్రముఖ = మొదలైనవాని, నిస్వనంబులు = ధ్వనులు, బోరుకలంగఁ = మోయుచుండగా, అలంకృత = అలంకరింపబడిన, నిస్తుల = సాటిలేని, స్తంభేరము = వినుగును, ఆరూఢుండై = ఎక్కినవాడై, గగనఉల్లేఖి = ఆకాశమును ఒరయుచున్న, తోరణ = ద్వారములందును, ధ్వజ = తెక్కెములందును, ఉల్లోచ = మేలుకట్టయందును, ప్రాంచత్ = ప్రాకారములందును, శిచయ = వత్తముల, ప్రచయ = సమాహముయొక్క, ప్రచలత్ = మిక్కిలి కదలుచున్న, ప్రచలాకి = నెమళ్లవంటి (నెమలిపురులవంటి), చిత్రచ్ఛవి = చిత్రమైనకాంతులు (అనేకములైన కాంతులు), వ్యాప్త = కమ్మబడినటువంటి, హేమచ్ఛవి = బంగారుకాంతిగల, ఫలగుళుచ్ఛ = పండ్లగుత్తులచేత, విరాజత్ = ప్రకాశించుచున్నటువంటియు, రాజరంభాస్తంభ = శ్రేష్ఠమైన అరటిస్తంభములచేత విజృంభిత = అందముగా చేయబడిన, ప్రతిమందిరంబును = ప్రతిభవనమును,

విలోకితృ బిద్వోకవతీ వికచలోచన ప్రాచుర్య విభ్రాజమాన తనూజోత్సవ
దిదృక్షే గృహీ తానేక విగ్రహ సహస్రాంబక విడంబి భర్తృహర్మ్యనికురుంబంబును...

విలోకితృ = చూచుచున్న. బిద్వోకవతీ = విలాసముగల కాంతలయొక్క. వికచ =
వికసించిన, లోచన = నేత్రములయొక్క, ప్రాచుర్య = అంతయుచేత, విభ్రాజమాన = ప్రకా
శించుచున్న. తనూభవ = కుమారుడైన అర్జునునియొక్క, డిద్వి = వైభవమును, దిదృక్షే =
చూచుకొరికచేత, గృహీత = స్వీకరించబడిన, అనేక విగ్రహ = అనేకములగు శరీరములుకల,
సహస్రాంబక = దేవేంద్రుని, విడంబి = అనుకరించునట్టి, భర్తృ = బంగారు, హర్మ్య =
మేడలయొక్క, నికురుంబంబును = సమూహముకలదియు (ఒక్కొక్క మేడపై భాగమునను
స్త్రీలు అనేకులు చూచుచుండుట వలన ఆ మేడ సహస్రాంబకములు ఇంద్రునివలె ఉన్నది
అటువంటి మేడలు అనేకము ఉండుటచేత ఆ ఇంద్రుడే వివిధ ఆకారములతో చూచుచున్నట్లు
ఉత్పేక్ష, తన కొడుకు ఉత్సవమును అత్యంత ఆసక్తితో ఇంద్రుడు చూచుచున్నట్లు భావము)

నీరాజన లా జాక్షత కుసుమ కిసలయ వ్యాకీర్ణ కలశ గ్రహయాళ మహిలేఖ
మహిళా భూయిష్ఠ ద్రాఘిష్ఠ వేది కాంతరంబును నగు నింద్రప్రస్థపురంబును, సకలజన
రంజన కుశల విశాలకటాక్ష కృపార సావేశంబునఁ బ్రవేశించి.....

నీరాజన = హారతులు, లాజ = పేలాలు, అక్షతలు, కుసుమ = పుష్పములు,
కిసలయ = చిగుళ్లు, (వీనిచేత) వ్యాకీర్ణ = (కూడిన) వ్యాపించిన, కలశ = పూర్ణకుంభములను,
గ్రహయాళ = పట్టుకొనియున్న, మహిలేఖ = (భూదేవత) బ్రాహ్మణ, మహిళా = స్త్రీలచేత,
భూయిష్ఠ = క్రిక్కిరిసిన, ద్రాఘిష్ఠ = మిక్కిలి దీర్ఘమైన, వేదికా = అరుగులయొక్క, అంత
రంబును = మధ్యభాగమును కలదియు అగు, ఇంద్రప్రస్థపురంబును, సకల జనరంజనకుశల =
జనులందరిని రంజింపచేయుటలో నేర్పుగలిగిన, విశాలకటాక్ష = విశాలములైన కడకన్నుల
యందలి, కృపారసావేశంబున = కృపారసముయొక్క ఆవేశముచేత, ప్రవేశించి —

మున్ను ను భద్ర ముహూర్తంబున సుభద్రా భద్ర భద్రేభయానం జతురంత
యానంబున శుద్ధాంతంబున కనిపి ధౌమ్యాదుల కభివందనంబుఁ గావించి యాశీర్వా
దంబులు గైకొని నిజాగమన సంతోష రసోన్మేష భూషిత సుప్రసన్నానన బినప్రసూ
నుండును, రత్నసింహాసనాసీనుండును నగు ధర్మనూనునకు సాష్టాంగం బెరఁగి భీమ
నేనునకు నమస్కరించి యంతఃపురికిం జని కుంతీదేవికి వందనం బాచరించి ద్రుపద
నందన నుపచరించి యిష్టాలాపంబుల సుఖం బుండె.

159

అర్థము :- మున్ను = తనకన్నముండుగా, ను భద్ర ముహూర్తంబున = మంచి శుభ
ముహూర్తమున, భద్రభయానం = భద్రజాతి ఏనుగువంటి నడకకలిగిన, సుభద్రను, చతురంత

యానంబునన్ = పల్లకిలో, కుద్దాంతంబునకు = రాణివాసమునకు, అనిపి = పంపించి, ధౌమ్య ఆదులకు = (పాండవ పురోహితులైన) ధౌమ్యుడుమొదలగువారికి, అభివందంబు కావించి = నమస్కరించుచేసి, ఆశీర్వాదంబులు తైకొని, నిజ ఆగమన = తనయొక్క రాకవలన(కలిగిన) సంతోషరస ఉన్మేష = ఆనందరసముయొక్క పొంగుచేత, భూషిత = అలంకరింపబడిన సుప్రసన్న = షిక్కిలి అనుగ్రహముకల, అనన బిసప్రసూనుడు = పద్మమువంటి ముఖముకల వాడును (బిసప్రసూనము = తామరతూడున కల పూవు - పద్మము), రత్నసింహాసన ఆసీనుండును, అగు ధర్మసూనునకు = అగు ధర్మరాజునకు, సాష్టాంగంబు ఎరఁగి = నమస్కరించి, భీమసేనునకు నమస్కరించి, అంతఃపురికింజని, కుంతీదేవికి వందనంబు ఆచరించి, ద్రుపద నందినఁ = ద్రౌపదిని, ఉపచరించి = పలుకిరించి, ఇష్టఆలాపంబులఁ = ఇష్టసంభాషణములలో, సుఖముగా నుండెను.

ద్వారకలో బలరామాదుల సభ

అంతట ద్వారకాపురమునందు సభా పరిపాలుఁ డర్జునో
దంతము యాదవుల్ తెలియునట్లు హజారమునందు భేరి య
త్యంత రుషా కషాయిత హృదంతరుడై చఱపించె; మించె ది
గ్దంతి ఘటా శ్రవఃపుట భిదాచణ భీషణ భూరి భాంకృతుల్. 160

అంతట యద్దమునుండి పలాయనులు అయినవారు ద్వారకచేరి సభా పరిపాలకునికి తెలివినంతట—

అర్థము :- ద్వారకాపురమునందు, అర్జున ఉదంతము = అర్జునుని వృత్తాంతము, యాదవుల్ తెలియునట్లు, హజారమునందు = మొగసాలయందు, సభాపరిపాలుడు = రక్షకభటాధికారి, అత్యంత = షిక్కిలి ఎక్కువైన, రుష = కోపముచేత, కషాయిత = కలతపెట్టబడిన, హృదంతరుడై = మనసుకలవాడై, భేరి చఱపించెన్ = భేరిమ్రోగింపించెను, దిక్దంతి = దిగ్గజములయొక్క, ఘటా = సమూహముయొక్క, శ్రవఃపుట = దొప్పలవంటి చెవులు, భిదా = బ్రద్దలుకొట్టుటకు, చణ = నేర్పుగలిగిన, భీషణ = భయంకరములైన, భూరి = గొప్ప, భాంకృతుల్ = భాంకారధ్వనులు, మించెఁ.

కాబట్టి అంతర్ద్వీపములోనుండిన బలరాముడు మొదలగు వారు వినగలిగి వచ్చారు.

అలంకారము :- ఆతిశయోక్తి.

ఆనాదము విని హలి మొద

లైన యదూద్యహులు పురికి నరుదెంచి, సభా

సీనులయి, నరుని కపట వి

ధానము మఱిమఱియు నడిగి, తప్తాశయులై.

అర్థము :- అనాదము = ఆచార్యునిని, విని, హలి = బలరాముడు, మొదలైన, యదూర్వహాలు = యదువంశమువారు - యాదవులు, పురికి = ఆరుదించి, సభాసీనులయినరుని = అర్జునునియొక్క, కపట విధానము = మోసపుప్రవర్తనము గురించి, మరిమరియునడిగి = ఎన్నియోసార్లు ప్రశ్నించి, తప్త ఆశయులై = ఉడికిన (తీవ్రమైన) భావములు, కలవారై -- (క్రిందివిధముగా అన్నారు)

“యతి ననుచు వేషభాషల నటమఱియి,
పొంచి తఱివేచి కన్నియఁ గొంచు నరిగె,
దొరకు సన్నాసి యనుమాట తిరముగాఁగ
నర్జునుం డద్దిరా : యెంత దుర్జనుండు :

162

అర్థము :- “యతిని అనుచు = నేనొక సన్యాసిని అని, వేషభాషలన్ = వేషము చేతను మాటలచేతను, అటమఱియి = మోసముచేసి,

పొంచి = దాగియుండి, తఱివేచి = సమయముచూచి, కన్నియ = పెండ్లికానిపిల్లను, అనగా ముగ్ధను, కొంచు = తీసుకొని, అరిగె = పోయెను,

దొరకుసన్నాసి అనుమాట = దొరకిన దానిని ఎత్తుకొని పోవుటకు సన్యాసి వేషమును వేసినవాడు అనగా దొంగ అను మాట, తిరముకాగ = నిలిచేలాగా, అద్దిరా : అర్జునుండు, ఎంత, దుర్జనుండు = చెడ్డవాడు

అలంకారము :- అంత్యానుప్రాసము.

“ఏతన్మాత్రమే కార్యభారమని పై యెత్తెన్నకే నేడు ని
రీతిన్ బాలికఁ గొంచుఁబోవ నుచితంబే ? కండగర్వంబు : దు
ర్నితుల్ యాదవ వీరసింహములతోనేనా ? బలారా : బలా
రాతి ప్రోద్బావుఁ డెంతసేసె : నిది తీరా ? వీరరాజ్యాశీకిన్ ?” 163

అర్థము :- ఏతమాత్రమే = ఈమాత్రమే, కార్యభారము అని = చేయవలసినపని అని (నుభవమును ఎత్తుక పోవడముతోనే పని తీరిపోయినదని భావించి), పైఎత్తు ఎన్నకే = దీనివలన బలగు ఆపదను చూడకుండగనే, నేడు, నిరీతి = భయములేకుండా, బాలిక, కొంచు, పోవ. ఉచితంబే ? కండగర్వంబు : ఎంత బలగర్వము, దుర్నితుల్ = ఈ దుష్టప్రవర్తనలు, యాదవవీరసింహములతోనేనా ? = యాదవులలోని వీరసింహములమైన మన తోనేనా ? బలారా : బలగున్నది, బలారాతి = బలదను రాక్షసుని చంపిన ఇంద్రుని, ప్రోద్బ

పుడు = కుమారుడు-అర్జునుడు, ఎంతచేసె : పీరిరాబ్ మోళికా = పీరిశ్రేష్ఠులలో అధికునకు,
ఇది తీరా = ఇదేనా పద్ధతి ?

అలంకారము .— యమకము

“వంచన సేసి యిట్లు చెలువం గొనిపోవఁ బ్రలంబవైరి సై
రించునె ? దుర్మ దాధిప వరేణ్యుల భూములు దున్ని ధూళి గా
వించఁడె : పిండిపిండిగఁ బ్రవీర విరోధి కిరీటరత్నముల్

దంచఁడె : ఘోర సీర ముసలంబుల వ్యర్థములే ధరించుటల్ ?” 164

యాదవ వీరు లలా అనగా బలుకు ఈ విధముగా అన్నాడు

అర్థము :— వంచన సేసి = మోసముచేసి, ఇట్లు చెలువఁ = కాంతిను, కొనిపోవఁ = కొనిపోవుటను, ప్రలంబవైరి = ప్రలంబానురుని సంహరించిన బలరాముడు, సై రించునె = సహించునా? దుర్మద = చెడుగుర్వముకల, అధిపవరేణ్యుల = రాజశ్రేష్ఠుల, భూములు = రాజ్యములను, దున్నిధూళిగా వించడే? ప్రవీర = గొప్పవీరులైన, విరోధి = శత్రువులయొక్క, కిరీటరత్నముల్ = కిరీటముల యందలి రత్నములను, పిండిపిండిగ దంచడే : ఘోర = భయంకరమైన, సీర ముసలంబులఁ = నాగలిని రోకలిన, ధరించుటల్ = ఆయుధములుగా పూనుటలు, వ్యర్థములే? (వ్యర్థములు కావని భావము,)

ఆయుధములలో నాగలి ఉన్నది కాబట్టి దున్ని ధూళికావించుట, రోకలి ఉన్నది కాబట్టి రత్నములను పిండిపిండిగ దంచుట వ్యర్థముకాక సార్థకములైన ప్రయోగములు

అలంకారము :— పరికరాంకురము, క్రమము.

అని కాళిందీ భేదనుఁ

డను వాక్య మొకింత విన్నయంతనె, మేఘ

ధ్వనిఁ గెరలెడు మదకేసరు

లన, యోధాగ్రేసరులు మహామత్సరులై,

165

అర్థము :— అని, కాళిందీ భేదనుఁడు = బలరాముడు, అనువాక్యము (పైమాటలు), ఒకింత విన్నయంతనె, మేఘధ్వనిన్ = ఉరుముచేత, కెరలెడు = ఉద్రేకించునట్టి, మదకేసరులు = మదించిన సింహములలో, అన, యోధాగ్రేసరులు = వీరులలో శ్రేష్ఠులు, మహామత్సరులై = మహామత్సరము కలవారై —

విశేషము : — మేఘగర్జనమునకు సింహము కెరలుట సహజము, అందువలన బలరాముని ధ్వని మేఘగర్జనముతోను అది విని ఉద్రేకపడిన వీరులను సింహములతోను సరిపోల్చినాడు కవి.

అలంకారము :— ఉత్పేక్ష.

‘యాదవ వార్తి వెల్లివిరియన్ మచి యాగెడుపాటి వీరుఁ డి
 మ్మేదిని నెవ్వఁ డెందులకు మీరలు గావలె ? నేమె చాలమే ,
 పోదుమె ? కట్టితెత్తుమె ? ఋభుప్రభునందనుఁ డెంత ? వాని తం
 ద్రే దురమం దెదిర్చినను, రేకుమడంతుము మాట లేటికిన్ .’ 166

అర్థము — యాదవవార్తి = యాదవబలము అను నిముద్రము, వెల్లివిరియన్ =
 పొంగినపుడు, మచి = ఇకి, యాగెడుపాటి = అద్భుతాసంగలిగిన, వీరుఁడు ఈమేదినిఁ = ఈ
 ప్రపంచమునందు, ఎవ్వఁడు ? మీరలు = మీరు (అనిగా బలరాముడు), ఎందులకు కావలెఁ,
 (మీ అవసరములెదు అని భావము), ఏమె చాలమే ? = మేమే చాలమా ? , ఋభుప్రభు నంద
 నుఁడు = దేవతల ప్రభువైన ఇంద్రుని కుమారుడు అర్జునుడు, ఎంత ? , వాని తంద్రే = ఆ
 ఇంద్రుడే, దురమందు = యుద్ధమునందు, ఎదిర్చినను = ఎదిరించినను, రేకుమడంతుము = శరీర
 మంతయు గాయములు చేయుదుము, మాటలు ఏటికిఁ = మాటలు ఎందుకు ? పోదుమె = వెళ్ల
 మంటారా ? కట్టితెత్తుమె = కట్టితేవలెనా (అనిగా అర్జునిచ్చిన అర్జునుని బందీచేయుదుము అని
 భావము).

పారాంతరము :-

“ మ్మేదిని నెవ్వఁ డెందులకు మీరలుగావలె ? నేమె చాలమే ? ”

‘ఇందులకు మీరలు కావలె ? ఏమె చాలమే’ అని విడదీసి ఇందులకు మీరు కావలెనా,
 మేమె చాలమా అని అర్థము చెప్పవలెను కావలెఁ అను పదమునకు కావలెనా అని అర్థము
 చెప్పట సాహసము 1-87 లో నున్న ‘ఏల వలె నన్యులు’ అన్న రీతి అన్వయమే ఇక్కడ
 గూడ

అని, యుదగ్ర మహాగ్రహ వ్యగ్రుడైన
 యన్న మాటలు సభవార లన్నమాట
 లేమి చవిగామియును, దాల్చి యోమి, భక్త
 జన కుశలకామి యల యదుస్వామి యనియె

167

అర్థము :- అని, ఉదగ్ర = భయంకరమైన, మహాగ్రహ = మిక్కిలి కోపమువలన
 వ్యగ్రుడైన = వేగిరపడుచున్న, అన్నమాటలు = బలరాముని మాటలు, సభవారలు, అన్న
 మాటలు, ఏమి = కొంచమైనను, చవి కామియు = రుచింపకపోయినను, తాల్చి ఓమి = ఓపిక
 వహించి, భక్తజన కుశలకామి = భక్తులగు జనులకు క్షేమమునుకోరువాడు అయిన, అల యదు
 స్వామి = ఆ యాదవరాజైన కృష్ణుడు, అనియెఁ = ఇట్లు చెప్పెను —

పారాంతరము :-

“అని, యదగ్ర హలగ్ర హివ్యగ్రుడైన యన్నమాటల అభివారి అన్నమాట లేమి చవిగామియును దార్మియోమి. భక్తజనకుల కామియుల యదుస్వామి కనియె”

అని — ఇది వేదమువారి పారాంతరము దీనికి ఉదగ్ర = తీక్షణమైన, హల = నాగలి యొక్క, గ్రహ = గ్రహణమందు, అవ్యగ్రుడు = జాగ్రత్తకలవాడైన, అన్నమాట, అని వ్యాఖ్యానించిరి. సందర్భము కోపావేశము కాని హలగ్రహణము కాదు చరణము నడక చేమకూర వానిదికాదు. చివరిపాదము ‘భక్తజన కుల కామియుల యదుస్వామి కనియె’ అనికూడ ఈ పారములో ఉంది దీనికి భక్తులకు క్షేమమునే కోరుచుండు శ్రీకృష్ణుడు అని తెంచి యదు స్వామికిన్ = యాదవ ప్రభువగు బలరామునితో అనియెన్ అని శాస్త్రిగారు వ్యాఖ్యానించారు సాధారణముగ ఇట్టి అంత్యానుప్రాసములు ఒక్క విషయమునే సూచించుచు ఎనోహరిముగా నుండును ఈ అంత్యానుప్రాసము ర్విష్ణునకు బలరామునకు విభజించవలసిన అవశ్యకత కాన రాదు ఏమంటే ‘బలరామునితో అనియె’ అని చెప్పకపోయినను క్రింది పద్యమున “యదుకుల రాజశిరోమణి” అను సంబోధనమే తేటచున్నది యాదవ రాజవంశము వారినందరిని స్వాములు అని చెప్పటలో తప్పలేదు అర్జునుని ఈ గ్రంథమున అనేక సార్లు రాజుగా ఉద హరించుట కలదు

అలంకారము :- అంత్యానుప్రాసము

“యదు రాజకుల శిరోమణి,

యెదురా మీ కొకరుఁ ? డుచిత మెఱిగియుఁ బరులెం

చ దురాపకోప మూనుట

చదురా ? తెగరానిచోట సైరణ తగదా

168

అర్థము :- “యదురాజకుల శిరోమణి = ఓ యాదవరాజుల సమూహములో ఆత్మ్యత్వ ముడా (అనగా ‘సోదరా’), మీకు ఒకరుఁడు = మీకు ఎవడైనను, ఎదురా = ఎదుట నిలువ గలదా, డుచితము ఎఱిగియు = యుక్తము అయిన దానిని తెలిసి ఉండియు, పరులెంచఁ = ఇతరులు వ్యాఖ్యానించునట్లు (నిందాగర్భముగ), దురాప = సహించరాని, కోపమును, ఊనుట = పొందుట, చదురా = నేర్పా? తెగరానిచోట = తెంపుకొనుటకు వీలులేనిచోట, సైరణ = ఓర్పు - సహనము చూపుట, తగదా ? = మంచిదికదా ?

విశేషము :- సుభద్రను పెండ్లియాడిన అర్జునునితో సంబంధము తెంపుకొనుట వీలులేనిది కాబట్టి ఓర్పుకొనుట మంచిదనీ, పరాక్రమోపేతుడైన అర్జునునిపై సాహసము చేయబూనుట ప్రమాదకరము కాబట్టి ఓర్పుకొనుట మంచిదనీ సూచనలు.

అలంకారము :- యమకము.

“ద్రోణాచార్యుల శిష్యుఁడు,
 బాణాసన నిపుఁడుఁ డరిన్మౌలర మునుదీ
 శాదాగ్ర తేజి తోగ్ర కృ
 పా ణాంచ ద్భ్రాతృఁ డతండు ప్రభుమాత్రుండే ,

169

అట్లుండి విలసరామముల గురించి కృష్ణుడు చెప్పుతున్నాడు

అర్థము .— ద్రోణాచార్యుల శిష్యుఁడు, బాణాసన = వింటియందు (విలువిద్యయందు), నిపుఁడు = నేర్పరి, అరిన్మౌలర = శత్రురాజులయొక్క, మకుటీ = కిరీటములనే, శాణా = సానలయొక్క, ఆగ్ర = అంచులచేత, తేజిత = పదును (వాడి) చేయబడిన, ఉగ్ర = భయంకరమైన, కృపా = కత్తి చేత, అంచత్ = ఒప్పుచున్న, భుజండు = భుజముకలవాడు, అరిండు = ఆతడు (అర్జునుడు), ప్రభుమాత్రుండే ? = సామాన్యుడైన రాజా ?

శత్రురాజుల యొక్క కిరీటముల కూల్చుటలో ఒరవడి కలిగి పదును పెట్టవడిన భయంకరమైన కత్తిని ధరించినవాడు అని అర్థము ఒరవడిచే పదునెక్కించినవి కాబట్టి కిరీటములే సానలయాయి

అలంకారము :— రూపకము

“ఆ పురమర్దనుం డయిన నాతని నడ్డముదాకి నిల్వఁగా
 నోపఁడు; మత్స్యయంత్రము మహోద్ధతి నేసి స్వయంవరంబునన్
 ద్రోపదిఁ గైకొనన్ చెనకు రాజకుమారుల పా తెఱుంగమే ?
 మూపులు మూడగున్ రిపు చమూపులఁ గన్నపు డక్కిరీటికిన్ 170

అర్థము :— ఆపురమర్దనుండు = త్రిపురాసురులను సంహరించిన ఈశ్వరుడు, అయినను, ఆతనిన్ = అర్జునుని, అడ్డముదాకి = ఎదిరించి, నిల్వఁగాన్ ఓపడు = నిలువజాలడు, మత్స్యయంత్రము, మహోద్ధతిన్ ఏసి = మహాపరాక్రమముతో కూలనేసి, స్వయంవరంబునన్ = స్వయంవరములో, ద్రోపదిన్, కైకొనన్ = పరిగ్రహించిప్పుడు, చెనకు = ఎదిరించి నట్టి, రాజకుమారులపాటు ఎఱుంగమే = రాజకుమారులువడిన దురవస్థలు (మనము) ఎరుగమా ? రిపు = శత్రువుల, చమూపులన్ = సేనానాయకులను, కన్నపుడు = చూచినపుడు, అక్కిరీటికిన్ = ఆ అర్జునునకు, మూపులు = (రెండు) భుజములు, మూడగున్ = మూడు అగును (మూడు అయినట్లుగా కానవచ్చును అనగా అత్యధికమైన ఉత్సాహము కలుగును)

విశేషము :— పరాక్రమములో ఈశ్వరుడు చాలా గొప్పవాడు. ఆయన పరాక్రమము భీమపరాక్రమమని కూడా ప్రసిద్ధి. చమూ = సేన, దాని అధికారి చమూపుడు.

సుభద్రా పరిణయ సమయానికి ఇంకా ఈశ్వరుడికి అర్జునుడికి యుద్ధము జరుగలేదు అందువల్లనే ఈశ్వరుడు కూడా నిలువలేడు అని పద్యములో ఉంది తరువాత ఇద్దరికి పంది విషయమై యుద్ధము జరిగినపుడు ఇందలి సత్యము రుజువై నది ఓడిపోయిన శివుడు అప్పుడే అర్జునునికి పాశుపతాస్త్రమును బహూకరించినాడు

పారాంతరము :—

“ చ మూపులఁ గన్నపుడే గిరిజిన్ ”

అలంకారము :— యమకము

“మాలిమి లేదు గాన, ననుమానము నామదిఁ దోఁచె నప్పుడే ;
బాలిక సేవసేయఁ బనుపన్ వల దంటినిగాదె , దానికే ?
మీలువు గల్గు మేనమఱుఁ దింతకు నాతఁడు; నైన దైనదే;
లోలత నింక నాగవలి లోపల నిఘ్నర మేల పల్కుఁగన్ ”

171

అర్థము :— “మాలిమి = పరిపయము (ఆ వచ్చిన యతి ఎవ్వరో తెలియకపోవుటచేత) లేదు కాన = లేకపోవుటచేత, అప్పుడే = ఆ సన్యాసి వచ్చిననాడే, నామదిన్ = నామనస్సులో, అనుమానము తోఁచెన్ = అనుమానము కలిగినది, బాలికన్ = సుభద్రను, సేవచేయన్ = పరిచర్యచేయుటకు, పనుపన్ = నీవు ఆజ్ఞాపించినపుడు, వలదు అంటినికాదె = వద్దని అన్నానుగదా? దానికేమి = ఆ మాటకేమి (ఇప్పుడు అనవసరము అని), ఇంతకున్, అతడు, ఈలువు కల్గు = సత్ప్రవర్తన కలిగిన — ఉదారమానసము కలిగినటువంటి, మేనమఱుది (దూరపువాడు కాదు అని భావము), ఐనది ఐనదే = జరిగినదేదో జరిగినది, ఇంకన్, లోలతన్ = దాపల్యముచేత, నాగవలి లోపల, నిఘ్నరము, వీల, పల్కుఁగన్. (నాగవలిలో ఆడుకొను నిఘ్నరములు పెండ్లిని ఆపజాలవు కావున విప్రప్రయోజనములు, కాబట్టి పలుకకుండా ఉరకుండుటే మేలు)

విశేషము :— దీనియందు సుభద్రార్జునుల వివాహము జరిగినదనీ నాగవలి జరుగ వలసియున్నదనీ, అందువలన ఇపు డేమనినా లాభములేదనీ కృష్ణుడు సూచన ప్రాయముగ అన్నకు తెలియజేస్తున్నాడు.

ద్వితీయాశ్వాసమున 119 వ పద్యములో కృష్ణుడు బలరామునితో చెప్పిన వాక్యములు :

“వయసువారు చక్కనివారు వీరు:....—”

స్మరణకు తెచ్చుకోవాలి, అందులో సుభద్రను పంపవద్దు అని నోరార చెప్పలేదు.

అలంకారము :— లోకోక్తి.

“క్రీడి సమాను లెంచఁ గలరే యిలజేడులలోనఁ , దూలఁబో
నాడఁడు వైరినైన; విడనాడఁడు నెయ్యము కోపగించియుఁ;
జూడఁగలట్టివాఁడు ; సరసుండు; సుభద్రకు హర్ష వార్ధి నో
లాడఁగ నింతకంటె ననువైన వరుం డీత నెవ్వఁ డివ్వలన్ . 172

మరికొన్ని విశేషగుణ లన్నవాడని అర్జునుని గురించి కృష్ణుడు చెప్పుతున్నాడు

అర్థము :— “క్రీడిసమానులు = అర్జునునితో సమానుడైనవారు, ఎంచన్ = ఎంచి
చూచిన, ఇలజేడులలోన = భూమీశులలోన, కలరే = వున్నారా? (లేరు అని భావము), వైరిని
ఐనన్ = శత్రువునైనను, తూలబోన్ ఆడఁడు = తక్కువచేసి పరుఁడు, కోపగించియున్ =
కోపముచెందికూడ, నెయ్యముఁ = స్నేహమును, విడనాడఁడు = విడిచిపెట్టడు, చూడగలట్టి
వాడు = మంచిఅందగాడు, సరసుండు = సరసమైన స్వభావము కలవాడు, హర్షవార్ధిన్ =
సంతోషముద్రమునందు, ఓలాడగఁ = తేలియాడుటకు, సుభద్రకు, ఇంతకంటె = అర్జు
నునికంటె, అనువైన = తగిన, వరుండు = పెండ్లికొడుకు, ఇవ్వలఁ = ఈ ప్రాంతములలో,
ఇకఁ, ఎవ్వడు?

విశేషము :— బలరాముడు ఈ వివాహానికి అంగీకరించకపోయినా అర్జునుడు అతనిని
వైరివర్గములో చేర్చి తూలనాడే స్వభావము కలవాడు కాడనీ, ఒకవేళ బలరామునిపై కోపము
కల్గినను స్నేహాన్ని విడనాడడనీ భావము ధ్వనించునటుల కృష్ణుడు మాట్లాడినాడు
అర్జునుడు సాటిలేనివాడు, సరసుడు, అందగాడు. అందువలన సుభద్రకు ఇంతకన్న అను
వైనవాడు మరొకడు లేడని భావము సుభద్రకు ఇది హర్షాన్ని కలిగిస్తుంది అనికూడ చెప్పాడు

“నమ్మినవారు పొందు నృపనందను, లందఱలోనఁ బెద్దగా
మిమ్మె గణించు ధర్మజుఁడు, మీ రటుకుఁ విజయంబు సేయ వే
గ మ్మెదు రేఁగుదెంచి కడుఁ గన్నులఁ గప్పుకొనుం, బదుం” డనం,
దమ్ముని మాట యన్న జవదాఁటని యన్న ససంభ్రమంబుగన్ 173

ధర్మరాజులకు బలరామునియందుగల గౌరవ భావాన్ని గురించిగూడ ఒక మాట

అర్థము :— “పొందునృపనందనులు = పొందురాజు కొడుకులు, నమ్మినవారు = మన
లను నమ్మకొని ఉన్నవారు, ధర్మజుఁడు = ధర్మరాజు, మిమ్మె = మిమ్ములనె, అందరితోన
పెద్దగా గణించుఁ = అందరిలోను ఎక్కువగా గౌరవించును, మీరు అటుకు = ఇంద్రప్రస్థము
నకు, విజయంబుసేయ = దయచేసినపుడు (వచ్చినపుడు), వేగమ్ము (గా) ఎదురు ఏఁగుదెంచి =
వేగముగా ఎదురుగావచ్చి, కడుఁ = ఎక్కువగా, కన్నులఁ కప్పుకొనుం = మిక్కిలి గౌరవ

వముతో చూచును, పదుండు = పోదమురండు", అనన్ = అని కృష్ణుడు చెప్పగా, తమ్ముని మాటయన్న = తమ్మునిమాటంటె, జవదాటని = అతిక్రమించని, అన్న = అన్నగారైన బలరాముడు, ససంక్రమంబుగన్ = మిక్కిలి వేగముతో —

‘రన్నులకప్పు కొనుట’ - చాతీయము

అలంకారము :— అనుప్రాసము

బలరామాదులు ఇంద్రప్రస్థమునకు వెళ్ళుట

గజ కంఠాణ శతాంగ పత్తి బల వర్గంబు ల్సమగ్రంబులై
భజియింపం, చిత్తు పుత్ర పౌత్ర సుహృ దాప్త శ్రేణి గూడం, బ్రయా
నుజుండుం దాను సమస్త వస్తు ధన సందోహంబుతో వచ్చె స
ర్వ జనానందకరంబుగాఁగ నటు లింద్రప్రస్థమున్ జేరఁగాన్. 174

అర్థము :— గజ = ఏనుగులయొక్కయు, కంఠాణ = గుర్రములయొక్కయు
శతాంగ = రథములయొక్కయు, పత్తి = పదాతులయొక్కయు, (చతురంగ) బల = సేనల.
వర్గంబుల్ = సమూహములు, సమగ్రంబులై = పూర్తిగా, భజియింపఁ = సేవించుచుండగా,
చిత్తు = తండ్రులు, పుత్ర = కుమారులు, పౌత్ర = మనుమలు, సుహృత్ = మిత్రులు, ఆప్త =
శ్రేయోధిలామలయొక్క, శ్రేణి = వరుసలు, కూడఁ = తమతోడరాగా, బ్రయానుజుండుం =
ప్రియసోదరుడు (శ్రీకృష్ణుడును), తాను (బలరాముడు), సమస్తవస్తు, ధన, సందోహము
తోన్ = సమూహముతో, సర్వజన = జనులందరికిని, ఆనందకరంబుగాఁగ = సంతోషము
కలుగునట్లు, అటుల, ఇంద్రప్రస్థమున్, చేరఁగాన్, వచ్చెన్ = వచ్చెను,

అంతకుమున్నె, కృష్ణుండు హలాయుధుఁ డోడ్కొని వచ్చుచున్న వృ
త్తాంత మెఱింగి, రీవి మెఱయన్ నగరిం గయిసేయఁ బంచి, య
త్యంత వినీతి ధర్మజుండు దమ్ములుఁ దా నెదురేఱి, రేవతీ
కాంతునకుం బ్రణామములుఁ గొన్నలుఁ జేసి యధాక్రమంబునన్;

అర్థము :— అంతకుమున్నె = ఇంద్రప్రస్థమునకు వారు వచ్చుటకు ముందే,
కృష్ణుడు, హలాయుధున్ = బలరాముని, తోడ్కొనివచ్చుచున్న. వృత్తాంతము, ఎఱింగి =
తెలిసినవారై, రీవిమెఱయన్ = రావరీవి ప్రకాశించునట్లు, నగరిన్ = రాజభవనమును,
కయిసేయ = అలంకరించుటకు, పంచి = ఆజ్ఞాపించి అత్యంతవినీతిన్ = మిక్కిలి వినయ
ముతో, ధర్మజుడు, తాన్ = తాను, తమ్ములు, ఎదురేఱి, రేవతీకాంతునకు = బలరామునకు,

యథాక్రమంబునన్ = క్రమపద్ధతిలో, ప్రణామములు = నమస్కారములు, కాన్కలు, చేసి = సమర్పించి —

చెలుపం దెచ్చుచునుండి యీసున సునాసీరాత్మజుం డమ్మహా
బలముం చేరఁగఁ టోర, మేదుర దురాప క్రోధముం వాని లో
నలరం, గొంగిటఁ జేర్చి, శంభుజ భుజాహంకార రేఖా నిర
ర్గళ మార్గ ప్రబలుఁ బ్రలంబహు బహుకారంబుగాఁ బల్కుచున్. 176

అర్థము :— చెలుపఁ దెచ్చుచునుండి = సుభద్రను తీసుకొనివచ్చును. సునాసీర అత్మ
జుండు = గొప్పదైన సేనాముఖముకల ఇంద్రునియొక్క కొడుకు అర్జునుడు, అమహాబలముఁ =
ఆయాదవ సైన్యమును, చేరిగ = సమీపించినపుడు, ఈసున = కోపముతో, పోరఁ = పోరినందు
వలన (బలరామునికి కలిగిన), మేదుర = అధికమైన, దురాప = సహింపరాని, క్రోధముఁ,
పాసి = వదలి, లోఁఅలరఁ = మనస్సునందు సంతోషించునట్లు, (ధర్మరాజు), శంభుజ =
శివుని కొడుకు బస కుమారస్వామియొక్క, భుజాహంకార = బాహుపరాక్రమముయొక్క,
రేఖా = విలాసముగలిగి, నిరర్గళ = అడ్డులేని, మార్గ = వైశిరీవేత, ప్రబలుఁ = ప్రబలుడైన
వాని, ప్రలంబ హుఁ = ప్రలంబుడను రాక్షసుని సంహరించిన బలరామునితో, బహుకారంబు
గాఁ = గౌరవముతో, పల్కుచుఁ, కౌఁగిటఁజేర్చెఁ = కౌగలించుకొనెను

తాత్పర్యము — యాదవసైన్యముతో అర్జునుడు పోరినందువలన బలునికి కలిగిన
క్రోధమంతయు పోవునట్లు ధర్మరాజు బలరాముని సగౌరవముగా కౌగలించుకొనెను

విశేషము :— ఈ పద్యములో నాలుగు చరణములందు క్రమముగా 'సునసునా',
'దురదురా', 'భుజభుజా', 'బహుబహూ' అను శబ్దాలంకారములను యతిస్తానమునకు ముందుగా
కవి వాడెను ఈ జంటలలో రెండవ పదము చివరను దీర్ఘమందుట మనోహరము

పారాంతరము :— 'నిరర్గళమార్గ ప్రబహు' ప్రలంబహు బహుకారంబుగా పల్కు
చున్' అని కలదు ప్రబహుఁ అనగా మిక్కిలి అధికదైనట్టి ఈ పాదములో మరి
యొక 'బహు' దొరకును నిజమే కాని పైన చెప్పిన జంటలయందుగల ప్రక్రమమునకు
భంగము కలుగును.

అలంకారము :— అనుప్రాసము.

బావ యటంచు వాదినడుపఁ, భయభక్తుల మ్రొక్కవచ్చు న
దేవకిపట్టి ధర్మజుఁ డతిత్వరితంబుగ గ్రుచ్చియెత్తి, త
ద్భావ మెదం గుదుర్పడఁగఁ గార్చిన భంగిఁ గవుంగిలించి 'మా
కివ గదయ్య సర్వ శుభ హేతువు నిచ్చలు' నంచు నెంచుచున్, 177

ఈ పద్యములో ధర్మరాజు కృష్ణుని సంభావిస్తున్నాడు

అర్థము :- (ధర్మరాజును) బావయటంచు, వాచినడుపఁ = వరుసనడుపుటకు, భయ భక్తులతో మొక్కిన్, వచ్చుచున్న, ఆదేవకిపట్టిఁ = ఆకృష్ణుని ధర్మరాజుడు, అతిత్వరితంబుగ = వెంటనే అనగా కృష్ణుడు తన పాదముల నంటకముందే, గ్రుచ్చియెత్తి = అదిమిపట్టి లేవదీసి, తద్భావము = తన అభిప్రాయము, ఎదఁ = (కృష్ణుని) హృదయమునందు (ప్రవేశించి), కుదుర్పడఁ = కుదురుకొనునట్లు, తార్చినభంగిఁ = హత్తినవిధముగ (గాఢముగ) కవుంగి లించి, 'మాకు = పాండవులకు, ఎచ్చలుఁ = ఎల్లప్పుడును సర్వభుభోజువు = సకలభుజము లను కలిగించువాడవు, ఈవ = సీవె, కదయ్య' అంచున్, ఎంచుచుఁ = పొగడుచుఁ —

విశేషము — తనకున్న ఈ అభిప్రాయము కృష్ణుడి హృదయములోనికి ప్రసరించు నట్లు అనగా అచ్చొత్తినట్లు గాఢముగా ఆలింగనము చేసుకొని ఆని భావము,

అలంకారము :- స్వధావాక్తి

కెడల బలరాము రృష్టులు, నడుమఁ దాను,

భద్రదంతాపశము నెక్కి పాండవేయ

ముఖ్యుఁ డతిరాజసంబున మువ్వెలుంగు

పోలిక బొసంగ వచ్చెను బ్రోలి కపుడు.

178

అర్థము — కెడలఁ = పార్శ్వములందు, బలరాముడును, కృష్ణుడును, నడుమతాను (ధర్మరాజు), భద్రదంతాపశము = భద్రదాతి ఏనుగును, ఎక్కి, పాండవేయముఖ్యుడు = ధర్మ రాజు, అతిరాజసంబున = మిక్కిలి రీతితో, మువ్వెలుంగు పోలిక = మూడు వెలుగులవలె, బొసంగఁ = ఒప్పునట్లు, బ్రోలికి = పురమునకు, అపుడు, వచ్చెను

విశేషము :- మువ్వెలుంగు = బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులవలె - బ్రహ్మవలె ధర్మ రాజు పనుపువన్నె వాడు, విష్ణువలె కృష్ణుడు నల్లనివాడు శివునిలాగ బలరాముడు తెల్లనివాడు.

కొందరు సూర్య చంద్ర అగ్నుల వలె అని అన్నారు.

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష, ఆనుప్రాసము.

అంతిపురంబులో నరిగి, అందఱు వందన మాచరింప నా

కుంతికి మొక్కి, భక్తిఁ దమకుం బ్రణమిల్లిన ద్రౌపదీ సతిన్

స్వాంతము రంజిలం బలికి శ్యామ హరిత్ పరిధాను లొప్పి రం

తంతకు నిష్ఠదాంధవ సమాగమ సౌఖ్యమునన్ జెలంగుచుఁ. 179

అర్థము :- అంతిపురంబులోఁ బరిగి = అంతిపురంబులోనికి వెళ్లి, అందఱు = అక్కడివారు, తమకు వందనము అచరింప, అకుంతిక్రమోక్తి = (బలరామకృష్ణులు) కుంతికి సమస్కరించి, భక్తి = భక్తితో, తమకున్ = తమకు, ప్రహుల్లిన = సమస్కరించిన, ద్రౌపదీసతిన్ = ద్రౌపదితో, స్వాంతమురంజిత = మనసు సంతోషించుచున్నట్లు, పలికి = మాటలాడి, శ్యామ = ఎల్లనైనది, హరిత్ = పచ్చనైనది, పరిధానులు = వస్త్రములు ధరించి, బలరామకృష్ణులు (బలరాముడు కృష్ణచేలుడు కృష్ణుడు పీతాంబరుడు అను పేర్లు కలవారు), అంతంతకు = క్రిమముగా, ఇష్ట = ఇష్టులైన, బౌధవ = బంధువులయొక్క, సమాగమ = సలయిక వలని, సౌఖ్యమున = ఆనందముతో, చెలంగుచున్ = ప్రకాశించుచు, ఒప్పిరి

పారాంతరము .—

“అంతిపురంబులోనిదిగి, యన్నకు వందనమాచరించు నాకుంతికి ” అని.

అన్నకు అనగా వసుదేవునకు కుంతి వందనము చేయుచున్నది ఆ కుంతికి బలరామ కృష్ణులు సమస్కరించుచున్నారు. ఆ బలరామకృష్ణులకు ద్రౌపది మొక్కుచున్నది ఈ విధముగ మూడు మొక్కులుండుట మనోహరమే కాని ఈ మట్టమున ప్రధానముగ బలరామ కృష్ణులే కనుపిస్తున్నారు కావున వసుదేవుని ప్రసక్తి తెచ్చిపెట్టినట్లుండును.

ద్రౌపదికి సపతి వచ్చిన చింత కనబడని రీతిగా మాటలాడిరి అని ధ్వని

దొర పెట్టిన హరు పెట్టిదొ :

యరు దాహా : ఎదురు లున్న హవణిక లులుపా

పరిధవము : ఇంద్రభోగమె

దొరకెం దము కనని వారు తుదిలే రొకరున్.

180

అర్థము :- ఆహా !, దొర = ధర్మరాజు, పెట్టిన = చేసినటువంటి, హరువు = ఏర్పాటు, పెట్టిదొ : (అనగా ఆశ్చర్యకరమైనది) విడుచులు = బసలలో, ఉన్న, హవణికలు = అందములు, ఉలుపా = కానుకలయందలి, పరిధవము = విభవము - ఐశ్వర్యము, అరుదు : ఇంద్రభోగమె = అత్యంతమైన సౌభాగ్యనుభవము (ఇంద్రుని భోగము సుప్రసిద్ధము), దొరకెను తమకు, అని, అననివారు, తుదిన్ = చివరను అనగా మరిలిపోవునపుడు, ఒకరున్, లేరు.

అందరును ఇంద్రభోగమును అనుభవించినట్లు సంతోషించినారు.

వీయము వారికి నిట్లు ద

వీయముగా నుండి వచ్చు విపుల శ్రమముల్

దీయ, ముదం బొనరిచి, కడుఁ

దీయము కనిపింపఁగా యుధిష్ఠిరుఁ డనియెన్.

181

అర్థము :— దపీయముగానుండి = దూర దేశమునుండి, వచ్చుట వలన కలిగిన, విపుల శ్రమమల్ = ఎక్కువైన ఆయాసము, తీయ = పోవునట్లుగా, వీయమువారికి = వియ్యాల వారికి, ఇట్లు = ఈ విధముగ, ముదింబు = సంతోషము, ఒనరిచి = కలిగించి, కడున్ తీయుము కినిపింపగా = ఎక్కుడుప్రేమ కినిపించునట్లు, యుద్ధిష్ఠిరుడు = ధర్మరాజు, అనియె—

అలంకారము :— యచుకము

“చనువున బరిమిం గన్నియఁ
గొనివచ్చి వివాహ మొనరు స్వతంత్రులఁగా
నొసరించి నార బుము, ని
ట్లునుకూలత గల్గు బంధు అవనిన్ గలరే”

182

అర్థము :— చనువున = చనువు ఉండుటచేత, బరిమి = బలాత్కారముగ, కన్నియన్ కొనివచ్చి, వివాహము అవుటకు, స్వతంత్రులఁగా = సాహసించువారినిగా, మము, ఒనరించినార = మీరే చేసినారు ఇట్లు అనుకూలత, కలుగు, బంధులు = బంధువులు, అవనిన్ = ఘాయందు, కలరే ? (అనిగా లేరు అని)

మాకు మీరిచ్చిన చనువును ఆధారముచేసుకొనే అర్జునుడు సుభద్రను బలియి తీసుకొని రాగలిగినాడు దానిని మీరు అంగీకరించినారు మీవలె అనుకూలురైన బంధువులు ఇంకొకరున్నారా అని ధర్మరాజు చమత్కారముగా సమర్పించినాడు

“ఆదినారాయణుం డీ మురాసురారి;
యురగ కులభూషణుండ వీ; వరసిచూడ.
నిట్టి మీ బాంధవము గల్గ నెట్టి తపము
సేసినారమొకో మేము సీరపాణి”

183

పై ఎద్యములో ఘామియందు లేని చెప్పి, కృష్ణబలరాములున్నార గదా అని ఆశంకించి వారు దివిజులు అని ఈ పద్యములో చెప్పుచున్నాడు

అర్థము :— ఆరసిచూడ = శ్రద్ధగాచూచినయెడల, (నిజము తెలుసుకొన్నచో), ఈ మురాసుర అరి = మురుడను రాక్షసుని చంపినవాడగు ఈ కృష్ణుడు, ఆదినారాయణుండు = సాక్షాత్తు విష్ణుమూర్తి, ఈవు = నీవు, ఉరగ = నాగులయొక్క, కుల = వంశమునకు, భూషణుండవు = భూషణమైన ఆదిశేషుడవు; సీరపాణి = ఓ హలాయుధుడా, ఇట్టి మీబాంధవము = ఇటువంటి (దివిజుల) చుట్టరికము, కల్గ = కలుగుటకు, మేము, ఎట్టి, తపము, చేసినారమొకో.

గాప్ప తపము చేసిననే తప్ప ఇట్టి దివిజసంబంధము ఇతరులకు దొరక దని భావము.

ఇంద్రప్రస్థమున వైవాహిక కోత్సవము

అని ప్రియ భాషణముల మనోజ్ఞము రంజితజేయః సంభ్రమం
బున హలి 'సర్వసన్నహనమున్' దగ ని తైదురేగి పెండ్లి సే
సిన దొర యెందు లే' డనఁగఁ, జెల్లెలి ముద్దుమఱుదిఁ గోరికల్
పెనగొనఁ బెండ్లి కూఁతుఁగను పెండ్లిమూరుఁగఁ జేసివేడుక = 184

అర్థము :— అని = ఈ ప్రకారముగ, ప్రియభాషణముల = మంచి మాటలతో,
మనః అబ్జముల్ = (బలరాముని) హృదయకమలము, రంజితజేయః = సంతోషించునట్లు
చేయగా, హలి = బలరాముడు, సంభ్రమంబునఁ = సంతోషముతో, 'సర్వసన్నహనమున్' =
సంపూర్ణమైన ఏర్పాట్లును, దగఁ = ఒప్పునట్లుగా, ఇట్లు ఎదురేగి, పెండ్లిసేసిన దొర, ఎందులేడు,
అని,' (అయి) అనుకొనునట్లు, చెల్లెలిని, ముద్దుమఱుదిని, కోరికల్ = ఆశలు, పెనగొనఁ =
పెనవేసుకొన్నట్లు, పెండ్లికూతురుని, పెండ్లిమూరుని చేసి, వేడుకఁ = ఉత్సాహముతో
ఆడపెళ్లి వారు వరుడి యింటికి వచ్చి పెండ్లిచేయడమే ఎదురేగి చేయడము

అలంకారము :— త్రిమాలంకారము

సకల వాద్యములు బోరుకలంగ నెడమీక
నలుఁగులు నులుపాలు నడుచుచుండ,
నిఖిల జాంధవ రాజనికరంబు మేలైన
యుడుగరల్ గొనివచ్చి పొడగనంగ,
నాశ్రిత ఎద్య త్కవి శ్రేణులు యథేష్ఠ
సంభాషనలఁ జాల సంభ్రమింప,
విందులఁ గర్పూర వీటి కాంబర వసం
తముల నెల్ల జనంబు తనివి నొందఁ,
బ్రయము చినయంబు దాల్చి యోపికయుఁ గల్గి,
'యచ్చ్యతాగ్రజ భీమసేనా గ్రజన్ము
లెంతటి మహాత్ము' లని జగం బెన్నఁ, జేసి
రుచితగతి నొప్ప వైవాహిక కోత్సవంబు.

185

అర్థము :— ౧ సకల వాద్యములు = అన్ని విధములైన వాద్యయంత్రములు, బోరు
కలంగఁ = మ్రోగుచుండగా, ఎడమీక = ఎడతెగకుండా, నలుఁగులు = శుభకార్యాలు చేయు

వారికి మర్యాదకొరకు సమర్పించిన ఎస్తువులు, ఉలుపాలు = కానుకలు, నడుచుచుండ = నలుగులు — ఉలుపాలు విరాచము లేకుండా కావళ్లు - పల్లెములతో వచ్చుచుండగా —

౨ విఖి = సర్వ, బాంధవరాజు = రాజబంధువుల, వికరంబు = సమూహము, మేలైన = శ్రేష్ఠమైన, ఉడుగరలు = కట్నములు, కొనివచ్చి, పొడగనంగ = దర్శనముచేయుచుండగా -

౩. ఆశ్రిత = ఆశ్రయించుకొనియున్న, విద్యత్ కవి = పండితులయొక్కయు - కవులయొక్కయు, శ్రేణిలు, యధేష్ఠ = అత్యధికమైన, సంభావనలకా = సత్కారములచేత, చాల సంభ్రమింపకా = ఎక్కువగా సంబరము పడుచుండగా —

౪ విందులకా = విందులచేతను, కర్పూరవీటికా = పచ్చకర్పూరముతోడి తాంబూలాలచేతను, అంబర = ఎత్తములచేతను, ఎసంతములకా = వసంతములు చల్లుకొనుటచేతను, ఎల్లజనులు = సమస్తమైన జనులు, తనివినొందకా = తృప్తి నొందుచుండగా —

ప్రియము, 'వినయము, తాల్మి = ఓరిమి, ఓపిక = విసుగు అలసత్వములేనిగుణము, కలిగి, అచ్యుత అగ్రజ = కృష్ణుని అన్నయయిన బలరాముడు, భీమసేనాగ్రజన్ముడు = భీమసేనుని అన్నయైనధర్మజుడు, (వీరిద్దరును) ఎంతటి, మహాత్ములు = గొప్పవారు, అని జగంబు ఎంచకా = అని లోకము అనుకొని, ఉచితగతి ఒప్ప = క్రమపద్ధతితో, వైవాహిక = వివాహ సంబంధమైన, ఉత్సవము, చేసిరి

అసలు వివాహము ఇంతకు ముందే జరిగినది కావున ఈ ఉత్సవము దానికి సంబంధించినది అని అభిప్రాయము

విశేషము :- నలుగులు = శుభకార్యములు జరుగునప్పుడు బంధుమిత్రులు మర్యాదకొరకు పల్లెములతోను, కావళ్లతోను తీసుకొనివచ్చు ఫలములు, పసుపు కుంకుమ, పత్రములు, ఖాద్యములు మొదలైనవానిని తమిళములో - ఇప్పడుగూడ - 'నలుంగు' అని చెప్పుతారు, అదియే ఈ పద్యమునందలి 'నలుగు' దీనికి స్నానమునకు ముందు రాసుకొను నలుగు బిండికి సంబంధములేదు.

అంతట నైదునాళ్లును మహామహిమం దగి, దంపతుల్ గృహభ్యంతర దేవ తార్య సతులై తన కర్మిలి మ్రొక్క, రుక్మిణీ కాంతుఁడు వల్కె లేనగవుగ్రమ్మఁగ 'మీరిటు లెల్లకాలముకా మింతురు గాక శోభనము మీఁదనె శోభనమై ముదంబునన్'. 186

అర్థము :- అంతట = ఆ తరువాత, ఐదునాళ్ళను = ఐదుదినములను, మహా
మహిమంబున = ఎక్కుడు వై భవముతో, తగి = ఒప్పుచు, దంపతుల్ = పదూవరులు, గృహ
అభ్యంతర = ఇంటిలోపలి భాగమున, దేవత = దేవతలకును, ఆర్య = సెప్పలకును, నత్తులై =
నమస్కరించినవారై, తనకు = కృష్ణునకు, అర్మిలిక = ప్రేమతో, మ్రొక్క = నమస్క-
రించగా, రుక్మిణీకాంతుడు = కృష్ణుడు, లేనగవు = లేతనప్ప, క్రిమ్యుగ = కనుపించునట్లుగ,
“మీరు, ఇటులై = ఈవిధముగనే, ఎల్లకాలమును, శోభనముమీదనే శోభనమై = శుభమువెంట
శుభము కలుగ (శుభములు దొంతరలగునట్లు), ముదంబునక = సంతోషముతో, ఊంతురుగాక
(మించుదురుగాక) = అతిశయింతురు (జీవింతురు) గాక” (అని), పెక్క = పెలికెను,

విశేషము :- ద్వారకలో వివాహము జరిగినది, వెంటనే ఇక్కడ ఈ వైవాహిక
త్సవము జరుగుటవలన శోభనముమీద శోభనము అని చమత్కరింపు-

అని దీవించిన, లోలో

ననె ముసిముసినవ్వు లొలయ నప్రూనసులై

తనరిరి వారా మాటరు

ఋన రభివాదనము చేయు పోల్కి జనింపక

187

అర్థము :- అని దీవించినక = కృష్ణుడు ఆశీర్వాదించగా, లోలోననె = బయటకీ
కొనరాకుండ, ముసిముసినవ్వులు = చిరహాసములు, ఒలయక = ప్రకాశించగా, వారు = పదూ-
వరులు, అమాటకు = కృష్ణుని పలుకులకు, వునః = మరల, అభివాదనము = నమస్కారము,
చేయుపోల్కి = చేయువిధము, జనింపక = కలుగునట్లు, సప్ర అనసులు ఐ = వంచిన ముఖ-
ములు కలవారై, తనరిరి = కనబడిరి.

విశేషము :- పదూవరులు నమస్కరించగా కృష్ణుడు ఆశీర్వాదించెను కృష్ణుని మాటలకు
ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుతూ తలలువంచుకొన్న పదూవరులు ఆశీర్వాదముపొందినందుకు నమ-
స్కరిస్తున్నట్లు కనబడిరిని కవి చమత్కరిస్తున్నాడు

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష.

తొలకెడు ప్రేమ బందుగులతో మణిపాత్రికలందు నప్పుడు

జ్వల దమృతాన్నముల్ కొలముసామికి నప్పన గాగఁ బండు వె

న్నెల బయలక భుజించి, నెఱి నెసఁగక సగపాలు గంబురా

గులికిన కమ్మపీడె మొక కోమలి యీ గొని, క్రిడి వేడుకన్. 188

అర్థము :- తొలకెడుప్రేమ = అతిశయించుచున్న ప్రేమచే, బండుగులతో (కలిసి), మణిపాత్రికిలందు = మణులతో చేయబడిన గిన్నెలయందు, అప్పుడు, ఉజ్జ్వలత్ = ప్రకాశించుచున్న, అమృతఅన్నముల్ = పరిమాన్నములను (అనేక విధములగు పాయసములను), కొలముసాయికి = వంశపు మూలపురుషు డగు చంద్రునకు, అప్పనిగాఁగఁ = అర్పించునై వేద్యము అగునట్లు, పండువెన్నెల బయలఁ = పండువెన్నెలలు నిండిన ఆరుబయట, భుజించి (అర్జునుడు) నెఱిసిటు ఎనఁగన్ = పరిపూర్ణమైన ఒయ్యారము కలుగునట్లు, ఒకకోమలి = ఒక చెలికత్తె, నగ (ము) పాలు = నగముదాగము, గంబర = పచ్చకర్పూరము, గులికిన = చేర్చిన, కమ్మ(ని), వీడెము = తాంబూలము, ఈఁ = ఈయగా, కొని = తీసుకొని, క్రీడి = అర్జునుడు, వేడుకఁ = సంతోషముతో —

విశేషము :- నిండువెన్నెలలో ఆరుబయట అర్జునుడు బంధువులందరితో కలిసి పరమాన్నము భుజించుట ఎదురుగా ప్రకాశించుచున్న కొలముసాయి చంద్రునికి నై వేద్యమును అర్పించుచున్నట్లుగా ఉన్నదని భావము

శ్రీల తాంబూలములో వేసిన పచ్చకర్పూరములో నగమే పురుషుల తాంబూలములలో వేయుట ఆ రోజులలో ఆచారము ఈ భావమునే మనుచరిత్రయందు —

“మృగమద సౌరభ విభవ ద్విగుణిత ఘనసార సాంద్ర వీటి గంభ

స్థగితేతర పరిమళమై మగువ పొలుపు తెలుపు నొక్క మారుత మొలసెన్”

అని పెద్దని సూచించాడు

అలంకారము :- ఉత్పేక్ష.

తేజీగృహ వర్ణన

చందురు డాతి బాగడపు జంటబవంతి వెడంద యంకణం

పుం దగు లూని పార్శ్వమునఁ బొల్పుగు పల్వగ కెంపు టంచుఁ డా

కుం దెలి గుండు కంబములఁ క్రొంజిగి బోదెల నందగించి పై

సందుల బంచవర్ణమణి జాలకముల్ రహిఁ జూపఁ లోపలఁ. 189

మనవి :- ఈ పద్యములో దంపతుల కేజీగృహ వర్ణన కవి చేస్తున్నాడు. అనాదు తంజావూరు మందిరి నిర్మాణములలో ఉపయోగించే పారిభాషిక పదాలు చాలా వాడుక చేశాడు. ఈనాటి మన కవి చక్కగా అర్థంకావు. అందుచేతనే నోరి గురులింగశాస్త్రిగారు తన వ్యాఖ్యానములో

“ఈ పద్యమునకు సరియగు నర్థమును బుద్ధిమంతుడే యూహించుకొన గోరు చున్నాడను”

అని ప్రకటించారు వేదమువారు కొంత శ్రమతీసుకొని ఈలాగు వ్యాఖ్యానించారు, — ‘చంద్రకాంతములు కట్టడముగల బవంతిచుట్టును కట్టిన పైబవంతియొక్క విశాలమైన ముంగిలియొక్క సంబంధమును పొంది, ప్రక్కలయందు చక్కనైన అనేక విధములైన కెంపులతో చేసిన బవిరిటాకులు గలిగిన తెల్లని గుండ్రని స్తంభముల యందలి నూతన కాంతులుగల బోదెలచేత సొగసుగలదై, మీది సందులయందు తెలుపు నలుపు ఎరుపు పసుపు ఆకుపసరు వన్నెలుగల రత్నములతో (చేయబడిన) కిటికీలు అందము గనబరుచుచుండగా ఆ లోగిటిలోపల” అన్నారు.

ఏమయినా, వ్యర్థప్రయాస అని ఇంతకంటే ఎక్కువ వ్రాయలేదని మనవి చేస్తున్నాను.

బంగరు మేలి కంబములఁ బాటిలు వాటపు మధ్య రంగమున్
జెంగట జీవరత్నముల చెక్కడపుంబని మించు సెజ్జయిల్,
ముంగల వజ్రపుం బలుక లోప పొసంగిన నొప్పు చప్పర
ముం, గల భావచిత్ర నవమోహన కేళిగృహంతరంబునన్. 190

అర్థము :— బంగరు మేలికంబముల = బంగారముతో చేయబడిన మంచినీలములతో, పాటిలు = ఒప్పుచున్న, వాటపు = అందముగానున్న, మధ్యరంగమున్ = భవంతి నడుమ ప్రదేశమును, చెంగటన్ = సమీపములో, జీవరత్నముల = జాతిరత్నములయొక్క, చెక్కడపుంబని = తాపడపు పనితనముచేత, మించు = అతిశయించునట్టి, సెజ్జయిల్ = పడకటిల్లును; ముంగ = లఁ = దానిముందు, వజ్రపుం బలుకలోపఁ = వజ్రముల పలకలచేత తీర్చిన చూరుపట్టె, పొసంగినఁ = కలుగుటవలన. ఒప్పు, చప్పరమున్ = పందిరియు, కల = ఉన్న, భావచిత్ర = శృంగారభావములతో కూడిన చిత్రపులుచే, నవమోహన = కొత్త ఆకర్షణగల కేళిగృహ అంతరంబునఁ = క్రీడాగృహము లోపలి భాగమందు —

తెలఁకుల వజ్రముల్, నడుమఁ గెంపులు, మూలల ముత్తెముల్, పర
స్థలములఁ బచ్చలుం, దగిన తాపడపుం బని హర్షు నందమున్
వెలయఁగఁ, దేజిచూడఁ గడువంతయి, కోటికిఁ గోటి యైననుఁ
విలువ యొనర్పరాని యొక నిద్దపు మంచము పై వనింపఁగన్. 191

ఈ పద్యమున కవి పడక మంచమును వర్ణించుచున్నాడు

అర్థము : తెలకుల = ప్రక్కలయందు, వజ్రములు, నడుము, గెంపులు, మూలల, ముత్తెముల్. పరస్థలములకా = ఇతరస్థలములయందుపచ్చలుకా, తగిన = వాటికి అనుగుణమైన, తాపడపుం బని = రత్నములను తాపు (కట్టడపు) పనియంగలి, హర్షకా = నేర్పరితనము, అందముకా, వెలయగకా = ప్రకాశించగా, తేటిమాడకా, కడుకా, వింతఅయి = ఆశ్చర్యమును గొలుపుచు, కోటికి = ఒక్కొక్క మంచము కోడుకు, కోటియైననుకా = కోటివరహాలైన నను, విజవ యొనర్పరాని = ధరకట్టరాని (ఒక్కొక్క కోడు కోటి వరహాలకంటెను విలువైనదని భావము). ఒకనిద్దపు మంచముపై = ఒక నునుపైన మంచముపై, వసియింపగకా = కూర్చొనిఉండగా —

పారాంతరము :—

“తెలకుల వజ్రముల్, నడుము గెంపులు, మూలల ముత్తెముల్ పరస్థలముల పచ్చలున్ సుళువు జాతి తగక బని హర్షనందమున్”

వేదమువారు “సుళువుజాతి” శీగమోక్షా శీగల అలికపనిరసము) అని చెప్పినారు.

అలంకారము :— అనుప్రాసము, అతిశయోక్తి.

గోవ జవాది కస్తురియు, కుంకుమ, గందము, పైడి గిన్నెలన్

దావి బుగుల్కొనం గెలన దార్పిరి, పంజర కీరళారికల్

‘దేవ, పరాకు సామి’ యని తెల్పగ - రత్నపుఁ గీలుబొమ్మలే

కావలెఁగొంద అందు సుడిగంపు తొయారపు ముద్దుజవ్వనుల్. 192

అర్థము :— గోవజవాది = గోవానుండి తెచ్చిన జవాది, కస్తురియు, కుంకుమ పువ్వు, గందము = చందనమును, పైడిగిన్నెలన్ = బంగారు గిన్నెలలో, తావి = వాసన, బుగుల్కొనకా = అలుముకొనగా, తెలన్ = పార్శ్వమునందు (మంచముప్రక్కన), పంజర (ములయందున్న), కీరళారికల్ = చిలుకలు - గోరువంకలు, ‘దేవ, పరాకు సామి’ (ఈ పక్షిలు మాట్లాడ గలిగినవి), అని, తెల్పగన్ = పలుకుచుండగ, కొందరు, అందు = ఆ గదియందు, ఉడిగంపు = ఉడిగము చేయుచున్న (పరిచర్యలు చేయుచున్న), ఒయారపు = విలాసపు, ముద్దుజవ్వనుల్ = అందమైన యువతులు, రత్నపు కీలుబొమ్మలే కావలె = రత్నములతో నిర్మించిన కీలుబొమ్మలే అని అనుకొనునట్లు, తార్పిరి = పెట్టిరి

అలంకారము :— భ్రాంతి.

అందలి క్రొందలిరుం దోం,
 ద్లందలి కందళిత భువ ము ఖాలాఁ రసం,
 బందలి న్నందలిమంబులు,
 నందలి బొందళపుఁ దెరలు నవలం గలవే!

193

అర్థము :- అందలి = ఆ పదకి గదియందలి, క్రొందలిరుం దోండ్లు = క్రొత్త చిగురువంటి శరీరములల చెలికత్తెలు, అందలి, కందళిత -- చిగిరిన, భువ = చిలుకలు, ముఖ = మొదలైన నవాటియొక్క, ఆలాప = పలుకులయందలి రసంబు = స్వారస్యమును, అందలి, న్నకాతలిమంబులు = నున్ననయిన పాన్పులు, అందలి, బొందళపు = చుట్టునున్న, తెరలును = దోమతెరలవంటివి - వీనినే పారిజాతాహరణమున 'అపరజాతశుకము' అని ముక్కు తిమ్మన్న పేర్కొన్నాడు అవలం గలవే = వేరు ఏదోటనైనను కలవా? (బొందళము = కవచము)

వారాంతరము :-

“ .. ..అందలిబొందళపుఁ దెరలు... ..” అని బొందు అళిది తెరలు = బొందుతో అంచులు కట్టిన పసుపుపన్నెగల తెరలు అన్నారు

వేదమువారు 'పౌండికగల పసుపుపచ్చరంగుగల' అని వ్యాఖ్యానించారు. ఇక్కడ పసుపు పన్నెయొక్క ఉపయోగము కానరాదు

అలంకారము . అనుప్రాసము

చక్కదనంబు లెల్ల నొకచక్కనె దొంతరగాఁగ నిల్చెనో,
 యెక్కడఁ జూడఁ జూడ్కి కదియే విడిపట్టుగుఁ; జూడఁజూడఁ గా
 మిక్కిలి వింతయై మెఱయు; మెచ్చులకున్ నెల వీ దొకింత : య
 మృక్క : గణింపఁగా దరమె యా పడుకింటి విలాస సంపదలో ? 194

అర్థము :- చక్కదనంబులు, ఎల్లన్, ఒకచక్కనె = ఒక ప్రదేశముననె, దొంతర గాఁగ = ప్రోగుగా, నిల్చెనో, ఎక్కడచూడఁ = ఎక్కడచూచినను, చూడ్కికి = దృష్టికి, అదియే, విడిపట్టు = ఆకర్షించుస్థానము-నిలుచునట్టి స్థానము (అనగా దృష్టిని అచట నుండి కదలనియదు) అగున్, చూడచూడగా = పదేపదే చూడవలసినట్లుగ, మిక్కిలి వింతయై = మిక్కిలి అద్భుతముగ, మెఱయు = ప్రకాశించును, మెచ్చులకున్ = మెచ్చుకొనుటకు గూడ, ఒకింత = కొంచెమైనను, నెలవుకడు = అనకాళము ఈయదు : (అనగా వాక్కులను

కట్టివేయును). అమృక్క = ఓహోహో, ఆ పడుకింటి, విలాస, సంపదల్, గణింపగాన్ = లెక్కించుటకు, తరమె = శక్యమా.

ఒక దానిని మించి ఇంకొకటి అద్భుతముగ ఉండుటవలన దేనిని మెచ్చుకొనుటకును అవకాశము కలుగదని భావము.

అలంకారము :- అతిశయోక్తి.

ఉండె నరపతి యందు మే నుబ్బుచుండ,
నఖిల సామ్రాజ్య మేచిన యంతవేడ్క;
రమ్యమగు నిల్లు మేలైన రాజముఖియుఁ
గలిగె నఁట, యంతకన్న భాగ్యంబు గలదె ?

195

అర్థము :- అఖిలసామ్రాజ్యము = సమస్తమైన సామ్రాజ్యమును, ఏలిన = పరిపాలించిన, అంత, వేడ్క = వేడుకతో, మేనుఉబ్బుచుండ = శరీరము పొంగుచుండగా, అందు = ఆగదిలో, నరపతి = అర్జునుడు ఉండెన్ = ఉండెను, రమ్యమగు ఇల్లు = అందమైన ఇల్లు, మేలైన = అన్నివిధాలా శ్రేష్ఠమైన, రాజముఖియు = చంద్రునివంటి ముఖముకల కాంతయును, కలిగెనట = సమకూరినది అన్నచో, అంతకన్న = అంతకంటె, భాగ్యంబు కలదె = అద్భుతమున్నదా (కాబట్టి అర్జునుడు సామ్రాజ్యమేలినంత వేడుకతో ఉండుటలో ఆశ్చర్యములేదు).

అంతటఁ ప్రౌఢ సఫీతతి
కాంతామణిఁ గాంతు కడరుఁ గదియించుటకై
వంతగ మోమునఁ చిటునగ
వంత గనంబడఁగ ముదిత హృద యాంబుజలై .

196

అర్థము :- అంతట = ఇంతలో, కాంతామణి = స్త్రీలలో రత్నమువంటిదైన సుభద్రను, కాంతుకడకున్ = భర్తదగ్గరకు, కదియించుటకై = చేర్చు ఉద్దేశముతో, ప్రౌఢసఫీతతి = ప్రౌఢలైన చెలికత్తెల సమూహము, వంతగ = ఆశ్చర్యము కలుగునట్లు, మోమునఁ = ముఖమునందు, చిరునగవు, ఇంత = కొంచెము, కనంబడఁగన్, ముదిత = సంతోషించిన, హృదయ అంబుజలు ఐ = హృదయ పద్మములు కలవారై

“కడరుచ్చు గైకొమ్ము, ముడుపు చేడియ విరుల్,
వేనలిపట్టిన వీడరుండఁ;

జేర్చుక్క సతి యింద, తీర్చుము తిలకంబు,
 గస్తూరి చెమటచే గరగకుండఁ;
 గొను జంట అవిక, కుంకుమగంద ము లందు మో
 చెలి యెంత యొరసినఁ జిటులరుండ;
 మొలనూ విడిగొ బోటి, చలువ పొందుగఁ గట్టు
 సయ్యాటలనె నీవి సడలరుండఁ
 తరుణి కివి యిచ్చుగద మెచ్చు దప్ప, కనుచు,
 నేరుపరులై నవారి గా నేరు పలుపఁ,
 గాంతనవసంగ మార్ప శృంగార విభవ
 లీలనలరించి రాజవరాలి నపుడు.

197

కొందరు చెలికత్తెలు సుభద్రను అలంకరిస్తున్నారు మరియు (గడుసువారు) వారికి తగిన సలహా లిస్తున్నారు ఈ సలహాలనుబట్టి ఆ దంపతుల రహస్యతలు ఏలాగుటాయో కవి చమత్కారంగా తెలియజేశాడు.

అర్థము :- ౧ చేడియ = చెలి, జడకుచ్చుక = కైకొమ్ము = తీసికొనుము, వేసలి = జడ. పట్టినక = భర్త పట్టినప్పటికిని, వీడకుండక = వీడిపోకుండా (ఉండునట్లు) విరుల్ = పూవులు. ముడుపు = కట్టు.

౨. సతి = ఓచెలి, చేర్చుక్క ఇంద = పాపటదొట్టు. ఇదిగో, కస్తూరి చెమటచేక, కరగకుండక, తిలకంబుక, తీర్చుము = దిద్దుము,

౩ ఓ చెలి, జంటరవిక = జమలి కుట్టుకుట్టిన రవిక, గొను = అందుకో, ఎంత ఒరసిన = ఎంతగారాపాడినను, చిటులకుండక = చిట్టిపోకుండా, కుంకుమగందము = కుంకుమతో కలిపిన చందనము, అలదుము,

౪. బోటి = ఓచెలి. మొలనూలు = నడుమున కట్టుకొను అభరణము (మేఖల), ఇదిగో = తీసుకో, సయ్యాటలనె = సరసములలోనే, నీవి = కోక (పోక) ముడి, సడల కుండ = విడిపోకుండునట్లు, చలువక = చీరను, పొందుగక = గట్టిగ, కట్టుము;

తరుణి = కాంతకు (సుభద్రకు). ఇవి = ఈవస్తువులు, మెచ్చుక = మేలిమిని, ఇచ్చుగద, తప్పక = నిశ్చయముగ. అనుచు, నేరుపరులై నవారిగా = నేరుపరులై నవారిని, ఏరు పరుప = ఏర్పాటుచేసి, కాంత = సుభద్రయొక్క, నవసంగమ = ప్రథమ సంగమమునకు, అర్ప = యోగ్యమైన, శృంగారవిభవలీలక = శృంగార సంపదయొక్క విలాసముతో, ఆ, జవరాలిని = యువతిని, అపుడు, అలరించిరి = వికసింపజేసిరి - అలంకరించిరి.

విశేషము — నవసంగమములో సుభద్రకు కలుగబోయే అనుభవములను ఈ ఎద్ద్యములో ప్రౌఢులుగా చెలికత్తెలు సూచిస్తున్నారు.

పారాంతరము —

“తడవేటికి నీ కిచ్చు నివి మెచ్చు దప్పదనుచు”

ఈ పాఠంలో ఎద్ద్యము నందిలి సంబోధనము లన్నీ సుభద్రకు చెందినవే ఆమె తనకు తానే అలంకరించుకొనుచున్న దన్ని భావము అంత సరిసముగా నుండదు

“తడవేటికి ? లేజవ్వని,

విడె మీవలెఁ బతికి, మంచివేళ నుమీ చు

ప్పుడు, రా కన్నియ, వల్లభ

కడఁ పెనఁగుదు గాక పెనఁగఁగా నిటఁ దగునే ?

198

అర్థము :— లేజవ్వని = లేతయవ్వనము కలదానా, (జవ్వనీ లెమ్ము!) (సుభద్రను చేయిపట్టుకొని లేపుతారు), తడవు ఏటికి = ఆలశ్యము ఎందుకు, పతికి = భర్తకు, విడెము ఈవలె = తాంబూలము ఇవ్వవలెను, మంచివేళ నుమీ ఇప్పుడు = ఇదే మంచి ముహూర్తము, రాకన్నియ = రాచకన్నియా (కన్యా రమ్ము!), (అని చేయిపట్టి లాగినపుడు సుభద్ర కొంచెము పెనగులాడును), వల్లభ కడఁ = భర్తదగ్గర, పెనగుదువు గాక = పెనగులాడెదవు గాక (భర్తను తీగవలె పెనవేసుకొందువు గాక అనిభావము), ఇట = మాదగ్గర, పెనఁగఁగన్ = పెనగులాడగ, తగునా = ఏమిలాభము !

అలంకారము :— శ్లేష.

చెలికత్తెల హితోక్తులు

“ప్రియముతో రమ్మని పిలిచినఁ, జేరఁబో

యెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము,

చెంతఁ గూర్చుండంగఁ జేఁజూపఁ గూరుచుం

డెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము,

విడెము చేతికొనంగ వినయంబుతోడ నం

డెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము,

మధురోక్తి వినఁగోరి మాటాడ, మాటు వ

ల్కెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము,

కాక, విభుడైనఁ గొంత సిగ్గరితనంబు
గడలుకొని యున్నఁ, గ్రక్కునఁ గడప రాక,
చక్కఁగ నొకింతసే పటు సమ్ముఖమున
నిలువుమీ రత్నపాంచాలి చెలువుమీటి.

199

ఈ పద్యములో ప్రాథమ్యము చెలులు సుభద్రకు ఉపదేశిస్తున్నారు

అర్థము :- ౧ (భర్త) ప్రియముతోకా, రమ్మని, పిలిచినకా, చేరిన = దగ్గరిగా, పోయెడిపుగాక, ఊరకుందెదవు సుమ్ము = ఊరకుండేవు సుమా.

౨ చెంత = తనప్రక్కను, కూర్చుండంగకా = కూర్చుండమని, చేకూర్చుకా = చేతితో చూపినపుడు, (అస్థలమున) కూర్చుండెదవు గాక = కూర్చోవలె గాని ఊరకుందెదవు సుమ్ము.

౩ విడము = తాంబూలము, చేతికి ఒసంగన్, వినయంబుతోడకా, అందెదవు సుమ్ము.

౪ మధురఉత్తికా = నీ మధురమైన మాటలను, వినన్కోరి = వినవలెనను కోరికతో, మాటాడకా = భర్తమాట్లాడినపుడు మారువల్కెదవు గాక, ఊరకుందెదవు సుమ్ము. (భర్త ఈ విధముగా చొరవచేయకుండిన యెడల —)

విభుడు = భర్త, కొంత సిగ్గరితనంబు = కొంతసిగ్గు, కడలుకొని = అతిశయించి, ఉన్ననైనను, గ్రక్కునకా = చప్పున, కడకుకా = ఇవతలకు, రాక, చక్కగా, ఒకింతసేపు, అటు = ఇప్పుడు కదలక మెదలక నిలిచియున్నట్లు అయినా, సమ్ముఖమున = ఎదుట, రత్న పాంచాలి = రత్నపుబొమ్మ, చెలువు = సౌందర్యమును, మీటి = అతిశయించి, నిలువుమీ = నిలబడియుండుమీ : (ఆగియుండుమీ). అటు అంటే ఆ రత్నపు బొమ్మవలె అని గూడ.

ఈ పద్యమున సిగ్గువల్ల సాధారణముగ కొత్త పెండ్లి కూతురులు అవలంబించే ప్రవర్తన వలదని చెలికత్తెలు సూచిస్తున్నారు

“అనవలసి యంటి మింతే:

నినుఁ జూచిన నింద్రతనయునికి, నింద్రతనూ

జునిఁ జూచిన నీకును, మఱి

మన సూరక యున్నె పూర్ణిమా చంద్రముఖీ .

200

అర్థము :- పూర్ణిమా చంద్రముఖీ = పున్నమనాటి చంద్రునివంటి ముఖముకల సుభద్రా, అనవలసి అంటిమి, ఇంతే : = ఏదో మాటవరుసకు అన్నాము అంతే, విను

చూచినఁ, ఇంద్రతనయునికఁ = అర్జునునికీ; ఇంద్రతనూజునిం చూచిన, నీకును, మనసు, ఊరక, ఉన్నె = ఉంటుందా ?

చెలికత్తె చెప్పుటన్న మాటలపైను. క్రొద్దలేనట్లు నట్టి నుభద్ర ఏమేమో చేయిండు ఈ కింది పద్యముతో కలదు

“చిలుక నీచేఁ గాక చెలిచేత నుండదే.

నిమిరి యిప్పుడె మాట నేర్పు పలెనె ?

యెదుట గొసెన వేయ కిడినారు, దెమ్మని

వీణ యిప్పుడె మేళవించవలెనె .

పటము కానుక దెచ్చి పట్టిన, నిప్పుడే

చిత్తర్వునకు హర్షు చెప్పవలెనె ?

మంచి మాటలు తోచె నంచును బలకతో

నిప్పుడె కవిత వ్రాయించవలెనె

గంట సెప్పినవారిఁ గ్రేఁగంటఁ గనెదు,

లెండు పోద మ టన్న నటుండు మనెదు,

వడిగ రావమ్మ కంచియే పడుకట్టిల్లు .

కన్నియలఁ గంటి; మిటు లెందుఁ గాన మమ్మ

201

అర్థము :- ౧. ఇట్లు వారు చెప్పుచుండగా వినుటకు ఇష్టములేని దానిలాగ నట్టిస్తూ నుభద్ర చిలుకను, తనచేత నెక్కించుకొని దానిని నిమరుచు మాటలు చెప్పుచుండెను ఇప్పుడే మాటలు చెప్పవలెనా అని ఒక చెలికత్తె చేతినుండి చిలుకను తీసికొనగా -

౨ ఎదుటఁ = యెదురుగా, గొసెన = హీమొదలగువాని నుంచుటకు సంచివలె కుట్టిన కప్పు, వేయక = వేయకుండా, ఇడినారు = ఉంచినారు (అని), వీణను, తెమ్మని = తెప్పించు కొని, ఇప్పుడే, మేళవించవలెనే = తీగ లమర్చవలెనా - (అని ఒక చెలి వీణను తొలగింపగా) -

౩. పటము = చిత్రము (బొమ్మ). కానుకతెచ్చి పట్టినఁ = కానుకగా తెచ్చి చూపి నపుడు ఇప్పుడే, చిత్తరువునకు = పటమునకు, హర్షు = అందము, చెప్పవలెనె = విమర్శించ వలెనా - (ఈ పనిని ఒక చెలి ఆటంకపరచగా -)

౪ మంచిమాటలు తోచినవని పల కపై కవిత్వము వ్రాయడం మొదలు పెట్టింది

గంటసెప్పిన వారిఁ = వేళ (ఇన్ని గంటలు అయినవి అని) తెలిపిన వారిని. క్రే గంటఁ = ప్రక్కవాటుగా (ఇండుక కోపముతోవలె), కనెదు = చూస్తావు, లెండు, పోదము, అటన్నఁ (చెలికత్తెయ అనగా), అటుండుము, అనెదివు.

వడిగ రావమ్మ, కించియే = కించియా. పడుకటిల్లు (అనగా పడకటిల్లు అంత దూరమా, కంచీకి పోయినంత సన్నాహము కావలెనా? ఎంతో మంది) కచ్చియల. కంటిమి = చూచాము (కాని) ఇటు = ఈలాగ జాగుచేస్తున్నటువంటి దానిని, ఎందు = ఎక్కడ, కానమమ్మ = చూడ సుమ్మా, (ఈ మాటలు కొంత విసుగుతో లాగా అంటే వాటినియినా సుభద్ర కదులుతుందో అని ఆశ) తాను త్వరపడుతున్నట్లు కనబడకుండా ఉండడానికి సిగ్గువల్ల ఆయాసాకులతో కాల యాపన చేయడం శోభనవు పెళ్ళి కూతుళ్ళకు సహజము

సుభద్ర లలిత చిరలయం చిథిరుచితిల చిన్మ అని కపి సూచించాడు

పారాంతరిము :-

“గతెలు చెప్పిన వారిఁ గ్రేఁగంటఁ గనెను

సుభద్ర కాలమునకు అనుగుణముగ గడియలతో వేళ తెలియచేయడం ఉచితమే అయినా దానిలో ఈ అనుపాన సాగనులేదు.

“ఎక్కడనైన వేడుక మెయిన్ శుభవేళలఁ బాను పెక్కుచో
నొ క్కినుమంత సిగ్గుపడుచుండెడు లేజవరాండ్రు లేరొ? యో
యక్క! యిదేమి? యింత గలదా! మఱి రే పిటువంటివారె పో
దక్కఁ బెనంగువారలు నదా మగనిఁ బిగికోఁగిలింతలన్. 202

ఇంకా ఆ విసుగుతోవలెనే చెలికత్తెలు ఎత్తి పొడుస్తున్నారు

అర్థము :- ఎక్కడనైనా = ఏచోటనైనా, వేడుకమెయిన్ = వేడుకతో, శుభ వేళలన్ = శోభన సమయములయందు, పానుపు ఎక్కుచోన్ = పడకటింటికి పోవునపుడు, ఒక్క ఇనుమంత, సిగ్గుపడుచుండెడు, లేజవరాండ్రు = లేతివయసుకల యువకులు, లేరొ = లేరా! ఓయక్క! ఇదేమి? ఇంతకలదా = ఇంతసిగ్గా, మఱి, రేపు = శీఘ్రకాలములో, ఇటు వంటివారెపో = ఇంతసిగ్గుచూపువారే సుమా, మగనిన్, బిగికోఁగిలింతలన్ నదా = ఎల్లప్పుడు, దక్కన్ = తమకు వశమగునట్లు, పెనంగువారు = కూడియుండేవారు

“ఏకతమునఁ జెప్పుదుమో?

కా కందలు వినెడునట్లుగాఁ జెప్పుదుమో?

మా కొక్కటి దోచిన యది,

నీ కెక్కడఁ గోప మగునొ నీరేజముఖి?

203

అర్థము :- ఏకతమున (చిహ్నముగ), చెప్పుదుమో = చెప్పవలెనో, కాక, అందరు, వినెడినట్లుగా, చెప్పుదుమో = చెప్పవలెనో, మాకు, ఒక్కటి, తోచినయది = స్ఫురించినది,

ఓ, నీరేజముఖీ = పద్మమువంటి ముఖముగలదానా, నీకు, ఎక్కడ, కోరికలు ఆగునో? (అని ఏదో రహస్యాన్ని బయట పెడుతున్న భయమును సటిస్తూ చెలికచెయి) --

“కేవల భక్తితో నచటఁ గేలివనంబున నీపు సారెమున్

సేవలొనర్చుచో గలిగెనే కత, యేకత నిందుపచ్చుచోఁ

ద్రోవల నిల్తురేకత; వధూవరు లిద్దఱు నొక్కతైనచో

నే వగఁ బాటునో మనసు, లెవ్వ రెఱుంగుదు రమ్మ జవ్వనీ, 204

అర్థము — అచట = ఆ ద్వారకానగరములో, కేలివనంబున = ఉద్యానవనములో, నీవు, కేవలభక్తితో = నిర్మలమైన భక్తితో (అని ఎగతాళి), సారెము = మాటిమాటికి (పలుమారులు), సేవలు ఒనర్చుచో = శుభ్రాప చేసినపుడు కత = కద, కలిగెనే (మీప్రణయ గాధ జరిగినది గదా), ఏకత = ఎవరూ తోడులేకుండా (మీరిద్దరు), ఇందు పచ్చుచో = ఇక్కడికి వచ్చునపుడు, ద్రోవల = దారిలో, అక్కడక్కడ, నిల్తురేకత = ఒంటరిగా నిలిచినారు గదా, వధూవరులు, ఇద్దరు, ఒక్కతైనచో = ఏకతకలిగిన, మనసులు, ఏవ గ = ఏవిధముగా, పాటునో = ప్రవర్తించునో, జవ్వనీ = ఓ జవరాలా, ఎవ్వరు, ఎఱుంగుదు రమ్మ = ఎవరికి తెలుసు? (ఈ విధంగా చెలికత్తెలు సందేహాన్ని ప్రకటించారు)

అలంకారము :- యమకము.

“వేగిరకాఁడు మన్మథుఁడు వెన్కను ముందును జూడ, డంతరున్

వేగిరకాఁడు నీవిభుఁడు, వీరిఁ గటాక్షములందె యేలఁజూల్

వేగిరకత్తె వీ, వుచితలీలఁ దలంతువో, వేళ యెంతువో?

యీ గరువంపు సిగ్గు లపు డెక్కడనుండు సరోజలోచనా? 205

అర్థము :- మన్మథుఁడు, వేగిరకాఁడు = తొందపాటుకలవాడు, (కాబట్టి) వెన్కను ముందును చూడడు, అంతకు = వానికింటెను, వేగిరకాఁడు, నీవిభుఁడు = నీభర్త, వీరి = ఈ ఇద్దరిని, కటాక్షములందె = కడగంటి చూపులతోనె, ఏలఁచాల్ = స్వాధీనము చేసుకోగల, వేగిరకత్తెవు, ఈవు = నీవు, ఉచితలీల = మంచిప్రవర్తనను (రతిప్రవర్తనను), తలంతువో = తలంచెదవో (అవలంబించెదవో), వేళెంతువో = వేళను గణించువో (అనగా వేళ అయినదీ లేదీ లక్ష్యపెట్టక క్రీడలలోనుండువని అంతర్భావము), సరోజలోచనా = పద్మములవంటి కన్నులుగల ఓ సుభద్రా, ఈ గరువంపుసిగ్గులు = బింకముతో మన్న ఈ సిగ్గులు, అప్పుడు = ఆ లీలలో, ఎక్కడనుండు (ఉండనే ఉండవుగదా), పెండ్లి వరకు ఆగుతాలా అని విసురు.

“క న్నెఱచేసి చూచిన, మొగ మ్మటు ద్రిప్పినఁ, జే విదిర్చినన్,
గన్నుబొమల్ ముడించినను, గాదన : మందులకేమి ? మున్ను మీ
రున్న తెఱంగు, నంగకము లున్న తెఱంగుఁ, దలంచి చూచినఁ,
గన్నియ, మాకు నమ్మికలు గావు సుమీ పదిలక్ష లేనియున్. 206

అర్థము :- కన్ను ఎఱచేసి చూచినఁ = కోపమును ప్రకటించినను. మొగమ్ము అటు
ద్రిప్పినఁ = విముఖతను ప్రదర్శించినను, చే = చేయి, విదిర్చినఁ = తోసివేసినను, కన్ను
బొమల్, ముడించినను = ముడివేసినను (విసుగుతో). కాదనము, అందులకేమి ? మున్ను =
ద్వారకానగరమునందు, మీరు, ఉన్న తెఱంగుఁ = అన్యోన్యముగా ఉండిన విధమును, అంగక
ములు = మీశరీరములందు కానివచ్చు యవ్వనోద్రేకములు, ఉన్న తెఱంగుఁ = (స్నేహమూ,
యవ్వనమూ రెండున్నూ ఉండుటచేత), తలంచిచూచినఁ = తలచుకొనిన, పదిలక్షలేనియున్ =
పదిలక్షల మాటలు చెప్పినను, కన్నియ = సుభద్రా, మాకు, నమ్మికలు కావు, సుమీ (నీవు
విభుని దగ్గరికి వెళ్లినపుడు ఈ విముఖత, విసుగు, కోపము ఉంటాయని మాకు నమ్మకములేదు,
అనగా యధేచ్ఛగా సుఖింతువని భావము)

విశేషము :- సుభద్ర కన్నెఱ చేయడము బొమల్ ముడించడమూ అంతా చెలికత్తె
ఉపన్యాసాన్ని అవదానికే - వ్యర్థ ప్రయత్నము

పారాంతరము :-

. మున్నుమీరన్న తెఱంగు మీకు తమియున్న తెఱంగు”
తమి = గాఢమైన ప్రేమ

“ఆయెఁ గాకుండె, మంచిదే యందుకేమి;

కొంతసే పిటు నవ్వితి మింతె మేము :

చాలు, నికనైనఁ జాగేల ? సరసములనె

ప్రొద్దు పోయెడుఁ బదవమ్మ ముద్దుగుమ్మ”.

207

అర్థము :- ఆయెగాకుండె = మేము చెప్పింది అయినా కాకున్నా, మంచిదే, అందు
కేమి; కొంతసేపు, ఇటు = ఇటుల, నవ్వితిమి, ఇంతే, మేము, చాలు, ఇకనైనఁ, జాగేల =
అలస్యము ఎందులకు, సరసములనె = వధూవరుల సరససల్లాపములలోనె అనగా రతిక్రీడలకు
ఉపక్రమించకముందే, ప్రొద్దుపోయెడు = రాత్రి ముగియగలదు (తెల్లవారగలదు), ముద్దుగుమ్మ,
పదవమ్మ 198 వ పద్యమునుంచి ఇంతవరకు చెలికత్తెలు చెప్పిన మాటలు.

పైన విసుగుతో నాడిన మాటలు నవ్వుటాలకే అని సమాధానము.

అని, రయిదండ యొక్క మృదుహల్లకపాణి యొసంగ, నొక్క మోహన నవమూక్తి కోపము నఖాంకుర పాపటఁ జక్కఁ దువ్వ, శోభన శకునమ్ము లొక్క కలభాషిణి ముందరఁ దెల్పు; మంద గామిని యను తెల్ల నప్పు డినుమిక్కిలిగాఁ దనయందు నిల్వఁగన్

అర్థము :— అని, ఒక్క మృదుహల్లకపాణి = కోమలమైన ఎర్ర కలువపూవువంటి హస్తముగల ఒక చెలికత్తె, తైదండయొసంగ = చేయూత నిస్తుండగా (హల్లకపాణి కాబట్టి చేయూత ఇచ్చినదని సాభిప్రాయము), మోహన = మనోహరమైన, నవ = క్రొత్తదైన, మూక్తిక = ముత్తియములతో, ఉపమ = సమానమైన, నఖఅంకుర = మొలకల (అంకురాల) వంటి గోరులుకల స్త్రీ (ఒకతె), పాపట = సుభద్ర పాపటను, చక్కఁ దువ్వఁ = చక్కబడునట్లు దువ్వచుండగా (నఖాంకుర కాబట్టి దువ్వట సాభిప్రాయము), ఒక్క కలభాషిణి = ఒక మనోహరమైన మాటలుగల స్త్రీ, శోభనశకునమ్ము = సుభసూచకమగు శకునములను, ముందరఁ = ఎదుట, తెల్పుఁ = తెల్పుచుండగా, (కలభాషిణి కాబట్టి తెలుపుట సాభిప్రాయము), (స్త్రీ) మందగామిని = మెల్లని నడకగలది, అనుట ఎల్లఁ = అనుగుణము అంతయు, అప్పుడు, ఇనుమిక్కిలిగాఁ = రెండింతలుగా, తనయందు = సుభద్రయందు, నిల్వఁగఁ = నిలిచి (కనబడుచుండగా) — (తరువాత పద్యముతో అన్వయము)

అలంకారము :— పరికరాంకురము

తాలిమిఁగుంగఁద్రొక్కి, మదిఁదత్తముఁ దమియున్ భయంబు హేరాశముగాఁగ, మైఁ జెమట గ్రమ్మఁగఁ, గొంకుచు మెల్లమెల్లనే చాలిక యేగుదెంచె విభుపాలికిఁ, బ్రాణసఖుల్ దెమల్పఁగా, యేలిక మ్రొలకుఁ మనవి తేఁగెడు నయ్యభిమాని పోలికన్. 209

అర్థము :— (సుభద్ర) మదిఁ = మనస్సులో, తత్తముఁ = తొందరపాటును, తమియుఁ = ప్రేమయు, భయంబు = భయమును, (ఈ మూడును), (సుభద్ర యొక్క) తాలిమిఁ = ఓర్పును, క్రుంగద్రొక్క = అణచివైచి, హేరాశముకాగఁ = ఎక్కువ అగుచుండగా, మైఁ = శరీరమునందు, చెమటక్రమ్మగా, గొంకుచు = సందేహించుచు, మెల్లమెల్లనే, ప్రాణసఖుల్, తెమల్పఁగాఁ = పట్టుకొని లాగుచుండగా (చూడు. ఆమ్మరో రమ్మని బోటి కోమలి కర మృనివార్యగతిఁ దెమల్పఁగా...) చాలిక = సుభద్ర, విభుపాలికిఁ = భర్తదగ్గరకు, ఏలికమ్రొలకుఁ = ప్రభువు ఎదుటికి, మనవికి = మనవి చెప్పకొనుటకు, ఏగెడు = వెళ్ళునట్టి, ఆ అభిమానిపోలికఁ = ఒక (పేరుగాంచిన) మానవంతునివలె, ఏగుదెంచెఁ = వచ్చెను

అభిమానం కలవారు ఒక ప్రభువు వద్దకు వెళ్లి మనవి చేసుకోడానికి ఏ విధంగా తత్తరము, భయముపొంది, చెమటక్రమ్మి, సందేహించుకుంటూ స్నేహితుల ప్రోత్సాహముతో మెల్లమెల్లగా ముందుకు కదులుతారో, ఇప్పుడు సుభద్ర ఆ విధముగానే అర్జునుని వద్దకు వెళ్ళుచున్నది

అలంకారము :- ఉపమాలంకారము.

చంచలనేత్ర రాఁ గలుగు సంభ్రమ మేమనవచ్చు ? వాసనల్
ముంచుకొనెన్ సమస్త గృహముల్, మిఱుమిట్టులు గొంచు నల్గడల్
ముంచుకొనెన్ దనూ రుచులు, ముంగిటి కించుక రాకతోల్తనే
ముంచుకొనెన్ నృపాలునకు మోహపుఁ గోర్కులు నెమ్మనమ్మునన్.

అర్థము :- చంచలనేత్ర = చలించుచున్న కిన్నులుగల సుభద్ర, రాఁ = వచ్చు నపుడు, కలుగు సంభ్రమము = చిలిగినటువంటి విశేషము, ఏమనవచ్చు ?, సమస్త గృహముల్ = అన్ని భవనములును, వాసనల్ ముంచుకొనెన్ = పరిమళము వ్యాపించెను, తినురుచులు = శరీరపు కొంతులు, మిఱుమిట్టులుగొంచు = మిరుమిట్లుకొలుపుతు, నల్గడల్ = నాలుగు దిక్కులను, ముంచుకొనెను = ముంచివేసెను అనగా ప్రసరించెను, ముంగిటికి = ముంగిలివద్దకు (తన యెదుటికి), ఇంచుక = కొంచెము, రాకతోల్తనే = (సుభద్ర) రాకముందే, నృపాలునకు = అర్జునునకు, మోహపుకోర్కులు = ప్రేమసంబంధమైన కోరికలు, నెమ్మనమ్మునన్ = మనస్సులో, ముంచుకొనెన్ = నిండిపోయెను.

అలంకారము :- యమకము.

మఱుఁగఁ గోరెడి కన్నియ తెఱఁగుఁ జూచి,
చూడఁ గోరెడి యువరాజు జూడఁ జూచి,
వలఁతు లైనట్టి యా కూర్మి పొలఁతు లపుడు
కూర్చి సమకూర్చి యిరువురఁ గూర్చి యనిరి.

211

అర్థము - మఱుగఁ = చాటునుండవలెనని, వెనుకకు వెనుకకు పోవుటకు ప్రయత్నించుచున్న, కన్నియ = సుభద్ర, తెఱఁగుచూచి = విధముచూచి, చూడఁగోరెడి = ముందుకుముందుకు వంగి సుభద్రను చూడకోరునట్టి, యువరాజు జూడ = అర్జునుని ప్రవర్తన, చూచి, వలఁతులైనట్టి = నేర్చురులైన, ఆకూర్మిపొలఁతులు = ఆప్రియసఖులు, అపుడు, కూర్చి = దగ్గరకుతెచ్చి, సమకూర్చి = ఇరువురను సమముగా కూర్చుండబెట్టి, ఇరువురఁ గూర్చి = ఆయిద్దరిని ఉద్దేశించి, అనిరి (ప్రియసఖులు) -

పారాంతరము :-

“అరుగఁ గొంతెడు కన్నియ తెలుగుజూచి
చూడ గొంతెడు యువరాజు జూడఁజూచి”

అలంకారము :- అనుప్రాసము.

“తేరు దా నెట్లు గడపెనో తెలియరాదు,
తేరు గదలించినట్లు దోతేర వలసెఁ;
గన్నె యిందాఁక నే మెఱుంగదు సుమయ్య,
తేరుగడ కాఁగ మెల్లన దిద్దుకొనుము

212

అర్థము :- తేరు = రథమును, తాను, ఎట్లుగడపెనో = ద్వారకనుండి వచ్చినపుడు కలిగిన యుద్ధసమయమునందు (సుభద్ర) ఏ విధముగా నడిపెనో, తెలియరాదు = ఊహించలేము, తేరు కదలించినట్లు = రథమును ఈడ్చుకొని వచ్చినట్లు (అనగా అతికష్టముతో), తోతేర = వలసెఁ = (ఈమెను) తీసుకొని రావలసి వచ్చినది, కన్నె = ఈ సుభద్ర, ఇందాక = ఇప్పటివరకు, ఏమి, ఎఱుంగదు సుమయ్య (మిక్కిలి ముద్దరాలు అని భావము), తేరుగడ కాగ = చక్కబడునట్లుగా, మెల్లన = ఉపాయముతో, దిద్దుకొనుము = నేర్పుకొనుము.

అలంకారము :- అనుప్రాసము

“పాటల బింబాధర కసి
గాటల కోప దని పలువగలఁ దెలుపంగా
నేటికి ? నెఱింగి నడుపుము
మీటిన విచ్చుచనుదోయి మీ చేతి దిఁకన్.

213

అర్థము :- పాటల బింబాధర = ఎర్రని దొండపండువంటి పెదవిగల సుభద్ర, కసిగాటలకు = తమితోడి (గట్టి) కాటలకు, ఓపదు = సహించజాలదు, అని, పలువగల = అనేక విధములుగా అనగా పెక్కుమాటలతో (పలు వగల = దంతక్షతలను-పంటిగంటులను గూర్చి) తెలుపంగా = ఏటికి = చెప్పవలసిన అవసరము ఏమిటి?, ఎఱింగి నడుపుము = ఈ విషయము తెలుసుకొని ప్రవర్తించుము, మీటిన = వేలితో మీటినంత మాత్రమున, విచ్చు = బ్రద్దలగునంతటి, బిగువుగల, చనుదోయి = స్తనద్వయము, మీచేతిది ఇక =.

ఈ పద్యము నందలి కసిగాటల కోర్వనిది అధరము కాబట్టి సుభద్రను పాటల బింబాధర అనుట చమత్కారము.

చూడు : “మీటిస విచ్చు గుబ్బి చనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁగన్”

—మనుచరిత్రము

అలంకారము :- శ్లేష, పరికరము

“మీర లెఱుఁ గంగ వలయు శృంగార మెల్ల;
యువతి తిలకంబుఁ గంటె యో నవమనోజు,
విభుఁడు మదిమెచ్చి కర్పూరపీఠి యొనఁగ,
ముద్దుమొగ మెత్తరాదె యోమోహనాంగి

214

అర్థము :- ఓ నవమనోజు = నవమన్మధుడవగు ఓ అర్జునా, మీరలు ఎఱుంగన్ వలయు = మీకు తెలిసియుండవలెను, శృంగారమెల్ల = శృంగారరస సంబంధమైన విషయాలన్నీ

సుభద్ర ముగ్ధ కావున ఏమీ తెలియదు కాని మీరు ఇదివరకు ద్రౌపది, ఉలూచి, చిత్రాంగదలను పెళ్ళి ఆడినవారు కావున శృంగారి విషయాలు తెలుసు అని భావము.

చెలికత్తె ఇలా చెప్పుతుండగ అర్జునుడు కప్పురవిడెము సుభద్రకు ఇవ్వగా సుభద్ర తలవంచుకొనియున్నట్లు భావించవలెను

అదిచూచి - (ఆ చెలి) - యువతి తిలకంబున్ కంటె = ఈ ముద్దరాలిని చూచితివా? (అని, సుభద్రను హెచ్చరించుటకు) ఓ మోహనాంగి, విభుడు = భర్త, మదిమెచ్చి = మెచ్చుకొని, కర్పూరపీఠి = కప్పురపు తాంబూలమును, ఒసంగన్ = ఇస్తుంటే, ముద్దుమొగము = ముచ్చటైన ముఖమును, ఎత్తరాదె = పైకి కనపరచరాదె (ముఖమును ఎత్తరాదే అనగా అర్జునుడు విడెమును నోటిలోపెట్టుటకు అందించుచున్నాడు కావున ముఖమునెత్తమని భావము)

సుభద్ర ఆ విడెము నందుకొన్నదనే అనుకోవాలి

పాఠాంతరము :-

“ ... యువతి తిలకంబుకంటె నో నవమనోజు ”

ఇప్పుడు సుభద్ర కంటెను అర్జునునికి శృంగార విషయాలు ఎక్కువ తెలుసు అని అర్థము ఈ పోలికలో సుభద్రకు కొంతయినా తెలుసు అన్న అర్థము వ్యనించుచున్నది కాని సుభద్ర ముగ్ధ, ఏమీ తెలియనిది. అందువలన 'కంటె' పాఠము కన్న 'గంటె' పాఠమే బాగున్నది.

“వలరాజు కొల్చునంతటి

చెలువుఁడు నినుగూడఁ గలిగె; జెప్పెడిదేమీ ?

కలఁ డిఁక నీపాలింటన్

జెలియా, యల చందమామ జేజే యెప్పుడున్.

215

అర్థము — వలరాజు = మన్మథుడు, కొల్చునంతటి = సేవకుడుగా ఉండునంతటి (తనకంటె అర్జునుడు అందమైన వాడు గనుక), చెలువుఁడు = అందగాడు, నిను = నిన్ను, కూడఁ గలిగెఁ = సీతో కలియ గలిగినాడు, చెప్పెడిదేమీ ? = చెప్పవలసిన దేమున్నది; ఇఁకఁ, నీపాలింటఁ = నీపాలిట (సేవశమున), జెలియా = సుభద్రా, అలచందమామ జేజే = ఆ చందమామ దేవత, ఎప్పుడుఁ = ఎల్లవేళల, కలడు = ఉండును

విశేషము — అర్జునుని గొల్చువాడు మన్మథుడు, అందువలన మన్మథుని మామయైన చంద్రుడుకూడా అనుకూలుడుగా ఉండును అని భావము పొందువంశపు మూలపురుషుడు చంద్రుడు కావున కూడా ఇక ఆతను సుభద్ర పాలిట ఉండును అని భావము

పాలిండ్లు = కుచములు, పాలింటఁ అనగా కుచములయందు,

‘అల’ అనునది ‘ల’ కు ‘ర’ కు అభేదమునుబట్టి ఆర ఆగును అపుడు ఆర చందమామ జేజే అనగా, నెలవంక అని అర్థము పాలింటఁ అరచందమామ ఉండును, అనగా నెలవంక ఆకారమున ఉండు (అర్జునుని) గోటినొక్కులు (నఖక్షతలు) వుండునని చమత్కారము

21౩ వ పద్యములో ‘మీటిన విచ్చు చనుదోయి మీచేతి దిక్’ అని అర్జునుడి కప్పగించిన దాని ఫలితము ఏరూపంగా ఉంటుందో ఈ పద్యములో శ్లేషద్వారా తెలిపింది చెలి.

అలంకారము :— శ్లేష

“రావక్క, వక్కలాకులు

గోవక్క, శుభోత్తరముగ గొబ్బిన విభుచే

నీవక్క, సేవసేయుము

నీ వక్కలు గలిగి రమణునికిఁ జిత్తము రాన్”.

216

అర్థము :— రావక్క = రావమ్మ, వక్కలు = ఆకులు, గోవక్క = తీసుకొనవమ్మా, శుభోత్తరముగ = శుభము కలుగునట్లుగ, గొబ్బిన = కీఘముగ, విభుచే = భర్తచేతికి, ఈవక్క = ఈయవమ్మ, రమణునికి = భర్తకు, చిత్తమురాన్ = మనసురంజిల్లునట్లు నీవు, అక్కలుగలిగి = కోరికగలిగి, సేవచేయుము.

విశేషము • — 211 వ పద్యములో సుభద్రకు విదేము నిప్పించి, దీనిలో బదులు
తాంబూలము సుభద్రచేతి ఇప్పిస్తుంది

అలంకారము •— అనుప్రాసము

అనుచుఁ గప్పర బాగాలు నాకు మడుపు
ల చ్చకోరాక్షి చేతి కందిచ్చి, మిగుల
నంతికము సేర్చి “చేపట్టుమయ్య కోర్కు
లొదవఁగాఁజేయ నాసామి, యువతి శయము”

217

అర్థము :- అనుచు = పైవిధముగా మాట్లాడుతు, కప్పరబాగాలు = పచ్చకర్పూరము
కలిసిన వక్కపలుకులు, ఆకుమడుపులు = తమలపాకు చిలుకలు (చుట్టులు), అచకోరాక్షి =
చకోరములవంటి కన్నులుగల ఆ సుభద్ర, చేతికి అందిచ్చి, మిగుల = ఎక్కువ, అంతికము
సేర్చి = మరింత దగ్గరగాచేర్చి, ‘నాసామి = నా ప్రభువా (శృంగారి నాయకుని సామి అని
అనడము ఇక్కడ సొగసు), (ఈ) యువతి శయము = సుభద్ర చేతిని, కోర్కులు
ఒదవగా = కోర్కులు ఫలించునట్లు, చేయ = చేయుటకు, చేపట్టుమయ్య = చేతితో
పట్టవయ్య (రతిలో కూడవయ్య అని అంతరార్థము)

కోర్కులు ఒదవగా చేపట్టుము అనగా సుభద్రాద్వనుల హృదయములలో ఇన్ని రోజు
లుగా ఊహల రూపముననున్న కోర్కెలు, అభిలాషలు ఫలించునట్లుగా అని భావము

అని కన్నియ హస్తాబ్జము
దన శ్రీహస్తమునఁ జేర్చఁ; దాత్పర్యమునన్
గొని, యామాటల చతురత
మనమున మెచ్చుకొను రసికమణి వేమాఱున్.

218

అర్థము :- అని, కన్నియ హస్తాబ్జము = సుభద్రయొక్క కమలమువంటి చేతిని,
తన, శ్రీహస్తమున = సంపత్కరమైన హస్తమునందు, చేర్చఁ = చేర్చగా, దాత్పర్యము
నన్ = హృదయపూర్వకముగ, కొని = పట్టుకొని, రసికమణి = రసజ్ఞులలో ఉత్తముడగు
అర్జునుడు, ఆ మాటల = చెలికత్తెల మాటల యందలి, చతురత = చమత్కారమును,
మనమున = మనసునందు, వేమాఱు = అనేకసార్లు, మెచ్చుకొను = కొనియాడును.

విశేషము :- ఈ చెలికత్తెలు ‘వలతులు’ అని 211 వ పద్యములో చెప్పాడు కవి.
217 వ పద్యం వరకు ఆ వలతులు చెప్పిన మాటలలో చక్కని చతురత ఉందనక తప్పదు.

అర్జునుడి చేతినుంచి విడెము సుభద్ర అంగీరించినట్లు చేశారు రాజు అంటూ సుభద్ర చేతి విడెము అర్జునుడి కిప్పించారు ఉభయుల అంగీకారమూ వీరపక్షది

‘కలయగ మంచలగ్న మిది, గట్టిగ నే గడె లెన్ని యయ్యెనో
తెలిసెద’ నంచు నోర్తు, ‘జనుదేర ద దే’ మని యోర్తు, ‘నెచ్చెలి
ఖలిచెద’ నంచు నోర్తు, నొక పేరిడి వా రిటు లేగి రంద, ఆ
చ్చెలియల వెంటనే సగము సి గ్గరిగె దరుణీలలామకున్ 219

అర్థము :- కలయగ = వధూవరుల కలయికకు, ఇది మంచలగ్నము, గట్టిగ = సరిగా, గడెలు ఎన్ని అయ్యెనో = వేళ ఎన్ని గడియలై నదో, నేన్ తెలిసెదను = తెలిసికొందును, అంచు, ఓర్తున్ = ఒకతెయు, ‘అది = వేళచూచుటకు వెళ్ళిన చెలి, చనుదేరదు = రాలేదు, ఏమని, ఓర్తు = ఇంకొకతెయు, నెచ్చెలి = దానిని, పిలిచెదనంచు, ఓర్తు = ఒకతెయు, ఒక పేరిడి = ఏదో ఒక నెపముచెప్పి, ఇటుల, వారందరును, ఏగిరి = వెళ్ళిరి, ఆ చెలియల వెంటనే, తరుణీలలామకు = యువతీరిత్నమునకు (సుభద్రకు), సగముసిగ్గు, అరిగె = పోయెను

అలంకారము :- స్వభావోక్తి.

పంచ శిలీముఖంబులును బచ్చని విల్లును బూని యెక్కు సం
ధించుచు, ‘నిర్వ్వరం బెనఁచి నెమ్మి, గరంచు కడంక చూడుమీ,’
యంచు, గవాక్షసీమ నపు డా యెలతెమ్మెరఁ గూడి, వెడుక
బొంచులు సూడఁగాఁ దొడఁగెఁ టో మకరాంకుఁడు గానకుండఁగన్.

చెలితైలు పొగానే మన్నుదుడు విజృంభిస్తాడు.

అర్థము :- పంచ శిలీముఖంబులును = ఆయిదు బాణములును, పచ్చని విల్లును = చెరకు విల్లును, పూని = ధరియించి, ఎక్కు సంధించుచు = వింటిని ఎక్కుపెట్టుచు, ఇచ్చుర = వధూవరులను ఇద్దరను, పెనచి = కలియగట్టి, నెమ్మి = ప్రేమచేత, కరంచు = కరిగించునట్టి, కడంక = నా (మన్నుడుని) ప్రయత్నమును, చూడుమీ, అంచు, అపుడు, గవాక్షసీమ = కిటికీ ప్రదేశమునందు, ఆ ఎలతెమ్మెరఁగూడి = ఆ పిల్లవాయువుతో కలిసి వెడుక = వెడుకతో, మకరాంకుడు = మన్నుడు కానకుండగ = ఇతరులు చూడవీలులేకుండా, పొంచులు = దొంగచూపులు, చూడగా, దొడఁగె = అరంభించెను

విశేషము :- మకరాంకుడు శరీరము లేనివాడు కాబట్టి కానకుండగ అన్నపుడు ఇతరులు చూడలేకుండా అని ఒక అర్థము, తాను కానకుండా కిన్నులు మూసుకొని అన్న

మాట, ఏ బాణము ఎవరికి తగులుతుందో అన్న యోచన లేకుండానే అని మరొక అర్థము అన్వయించుకోవాలి

మన్మధుడిని గుడ్డి బాలుడుగా చిత్రించడం ఉంది కదా.

(చేకలం?)

వెలుకాడు ఒక పిల్లవాడితో ప్రగల్భాలు పలుకుతూ తన నేర్పు చూపిస్తున్నట్లు ఇక్కడ ఎలకెమ్మెరితో మన్మధుడు చెప్పుతున్నాడు

తాను కనబడకుండా చూస్తున్నాడు కాబట్టి 'పొంచులు' సార్థకము

తలంకారము :- ఉత్ప్రేక్ష

పతియు సతి కేలు పట్టిన పట్టు విడక,

పెడమఱుల వామకరమునఁ బిఱుదుఁ జుట్టి,

పట్టి, రా నీడ్చి కూర్చుండఁబెట్టె నపుడు,

తొడ తొడయుఁ దాఁకఁ దమి సిగ్గుఁ గడకు నూక.

221

అర్థము :- పతియు = భర్త సతికేలు = సుభద్రచేయి, పట్టినపట్టువిడక = (సుభద్ర విడుపించుకొనజూచినను) పట్టు నడలించక, పెడ = ప్రక్కకు (సుభద్ర), మఱులు = తిరుగ ప్రయత్నించగా, వామకరమునఁ = ఎడమచేతితో, పిఱుదున్చుట్టి = పిఱుదులను చేతితోచుట్టి, పట్టి = పట్టుకొని, రాఁజుడ్చి = దగ్గరకువచ్చునట్లు లాగి, అపుడు, తొడతొడయుఁ తాఁకఁ = ఇద్దరి తొడలు తగులుతూ ఉండగా, తమి = ప్రేమ, సిగ్గుఁ = సిగ్గును, కడకు = దూరముగా, నూకఁ = తోసివేయునట్లుగా, కూర్చుండబెట్టెఁ = కూర్చుండబెట్టెను

పరస్పరము ఇద్దరి తొడలు తాకుట వలన ప్రేమహెచ్చి సిగ్గు నశించిన దని భావము,

అలంకారము :- అంత్యానుప్రాసము - స్వభావోక్తి

నెఱి కొప్పు కొనగోర నిమిరిన యంతనే

తళుకు లే ముద్దుఁ జెక్కిలి చెమరెచ్చె,

దళుకు లేముద్దుఁ జెక్కిలి నొక్కినంతనే

వలిగుబ్బ చనుఁగవ పులకరించె,

వలిగుబ్బ చనుఁగవ నలిమిన యంతనే

నతనాఖి నీవిబంధంబు బ్రదికె,

నతనాఖి నీవిబంధము నంటునంతనే

తనువెల్లఁ బరవశత్వము వహించె,

నవలఁ జెప్పెడి దేమి ? యా నవరసికుఁడు,

తావి చెంగావి చక్కెరమోవి గ్రోలి,

కుసుమశరు కేళి నేమేమి గుఱుతు లిడెనొ,

బాల యెఱుఁగదు సౌఖ్యాభిఁ దేలియపుడు.

222

అర్థము :— ౧, నెఱికొప్పు = వంకరలుతీరిన కొప్పును, కానగోర, నిమిరిన యంతనే = దువ్వినవెంటనే, తళకు = కాంతిగలిగిన, లే = లేతయై, ముద్దు = ముచ్చటగొల్పు. చెక్కిలి, చెమర్చెఁ = చెమటపట్టెను,

౨ (ఆ) తళకులే ముద్దుచెక్కిలిని, నొక్కినంతనే. పలి = గుండ్రనై, గుబ్బి = గుబ్బిలవలెనున్న, చనుగవ = చనువోయి, పులకరించె = గరిపొడిచెను,

౩. (ఆ) చనుగవను, అలిమినయంతనే = పట్టినయంతనే, నతనాభి = లోతైనబొడ్డు గలది (లోతైన బొడ్డున నున్న), నీవిబంధము = చీరపోకముడి, ప్రిదిలెఁ = సడలిపోయెను,

౪. (ఆ) నీవిబంధమును, అంటినంతనే, తనువు ఎల్లఁ = శరీరమంతయు, పర వశత్వము వహించెఁ = పారవశ్యము (మైమరపు) ను పొందెను.

అవలఁ = ఇంతయైన తరువాత (నవల ఆనగా యువతి, పారవశ్యముననున్న సుభద్ర ఇక చెప్పెడిది ఏమున్నది అని మరియొక భావము), చెప్పెడిదేమి = చెప్పవలసినది ఏమున్నది. ఆ నవరసికుడు = అర్జునుడు, తావి = పరిమళము గలిగి, చెంగావి = ఎర్రనైన, చక్కెర = తీయని, మోవిన్ = అధరమును, క్రోలి = పానముచేసి కుసుమశర = మన్మథునియొక్క, కేళిఁ = క్రీడయందు (రతియందు), ఏమేమి గురుతులు = ఏమేమి గుర్తులు. (సఖక్షతలు. దంతక్షతలు మొదలైన గుర్తులు) ఇడెనో = ఉంచెనో, సౌఖ్యాభిఁ = సుఖము అను సముద్రము నందు, తేలి = తేలియాడి, బాల = సుభద్ర, ఎఱుఁగదు (పారవశ్యము పొందియుండుట చేత).

విశేషము :— ఈ పద్యమునందు మన్మథ వికారములలోని చెమటపట్టుట, గగురు పాటు, పారవశ్యము, శరీరము ఉబ్బుట, అనునవి సూచితములు.

తావి చెంగావి చక్కెరమోవి అనునపుడు ముక్కు, కన్నులు, నోరు అను మూడు ఇంద్రియములకు సంతృప్తిని సూచించెను.

ప్రయోగము :—

చూడు “ నతనాభిన్నవలా నొకానొకమరున్నాడీ శిరోరత్నమున్ ”

—మనుచరిత్ర.

అలంకారము :— ముక్తపదగ్రస్తము.

గా డాలింగన విముఖము,
 రూ డాంగ స్వేద భరము, రుంద్ర వ్రీడా
 గూ డాపాంగము నగుచు, న
 వోడా సంగమము వేడు కొనఁగెం బతికిన్

223

అర్థము :— గాఢ ఆలింగన = బిగువైన కౌగిలికి. విముఖము = జప్తము కానట్లు పెడి
 మొగమైనదీ. రూఢ = స్పష్టమైన, అంగస్వేదభరము = అవయవములందలి చెమటయొక్క
 అరిక్యము కలదీ, రుంద్ర = చట్టమైన, వ్రీడా = సిగ్గుచేత, గూఢ = కానరాకుండ ఉన్న,
 అపాంగ = క్రీగంటిచూపు గలదీ, అగుచు, నవ ఊడా సంగమము = కొత్త పెండ్లి కూతురుతో
 సంభోగము, పతికి = అర్జునునికి. వేడుక, ఒసఁగెన్ = కల్పించెను

విశేషము :— నాయకీనాయకుల ప్రథమ సురతమును విర్ణయించునపుడు సాధారణముగ -
 అందరికీ తెలియకుండునట్లు కాబోలు - సంస్కృతపద భూయిష్యముగ వర్ణించుట కలదు చూ
 “సహసాసఖంపచ ..” మనుచరిత్ర

అలంకారము .— విభావన

వీడు కొప్పున సాము విరిదండ వెలిగ్రమ్మఁ
 గమ్మ కస్తురిబొట్టు చెమ్మగిల్లఁ,
 దనువున మేల్పూత తావి మాత్రమే చిక్కఁ
 జిక్క చన్గవ నరుల్ చిక్కువడఁగ,
 నొసలిపై ముంగురుల్ ముసరి ముద్దులుచూప
 జూ పంతకంతరు నొలపు సూపఁ,
 జిన్నారి చెక్కులు చెమటఁ జిత్తడినంద,
 నందంద యూర్పులు నందడింప;
 నపుడు నమ్మతిఁ బతి వేడ, ననఁగిపెనఁగి,
 లోను గాకుండియు, మృగీవిలోలనయన
 యతని నానంద వార్తి నోలారె నొర :
 కలయికలఁ గల్గు హరువుల కలిమి వలన.

224

అర్థము :— ౧ వీడుకొప్పున = విడిపోయిన కొప్పున, సాము = సగము, విరి
 దండ = పూదండ, వెలిగ్రమ్మ = బయట కనబడునట్లు వ్రేలాడుచుండగా, కమ్మ = సువాసన
 గల, కస్తురిబొట్టు, చెమ్మగిల్లఁ = చెమటచే తడియగుచుండగా,

౨. తనువున = శరీరమునందు, మేల్పాత = అందమైన సుగంధలేపనముయొక్క, తావిమాత్రమే = పరిమళము మాత్రమే (చందనము అంతా రాలిపోయి కానరాకుండా పోయినవి భావము), చిక్కణ = మిగిలియుండగా, చిక్కచన్గవణ = చాలా దగ్గరగావున్న చనుదోయి యందు (అంతరములేనిది), సరుల్ = హారములు, చిక్కువడగ = చిక్కుపడి ఉండగా,

౩. నొసలిపైన్ = నుదురుమీద, ముంగురుల్ = ముసరి = క్రమై, ముద్దులుసూసణ = ముప్పలు గొల్పుచుండగా, చూపు, అంతకంతకు = క్షణక్షణమునకు ఎక్కువగుచున్న, సొలపుణ = అలసతను, చూసణ = తెలియపర్చుచుండగా,

౪ చిన్నారిచెక్కులు = ముద్దుగానున్న చెక్కిళ్లు, చెమటణ = చెమటచేత, చిత్తడిణ అందణ = ఎక్కువైన తడిని పొందుచుండగా, అందంద = ఒక్కొక్కప్పుడు, ఊర్పులు = శ్వాసములు, నందడింపన్ = అతిశయించగా,

అవుడు = ఆ ధృతినయమున, సమ్మతిణ = (సుభద్రయొక్క) సమ్మతిని, పతి = భర్తయైన అర్జునుడు, వేడణ = వేడగా, మృగీవిలోలనయన = జింకవలె చలించుచున్న కన్నులు గల సుభద్ర, అనగిపెనగి = కలసిమెలసి, లోనుగాకుండియుణ = లొంగకపోయిగూడ (స్వాధీనము కాకుండ ఉండినప్పటికిని), కలయికలన్ = రతిక్రీడలయందు, కలుగు = ఉన్నటు వంటి, హరువుల = విశేషముల, కలిమివలనణ = సంపదవలన (అనగా అనేక విధములగు కలయికలవలన), అతనిన్, అనందవార్ధిన్ = సుఖసాగరమున, ఓలార్చెన్ = తేలించెను, ఔర : = ఆశ్చర్యము

విశేషము :— అనగిపెనగి యుండినప్పటికీ, లోనుగాకుండియే భర్తను సుభద్ర సౌఖ్యాభిని తేలించెను. అందులకే ఆశ్చర్యము

ఇందలి మొదటి రెండు పాదములలోను పువ్వులువీడుట, తిలకము చెమ్మగిల్లుట, సూచించి కవి “జడకుచ్చుతైకొమ్ము...” అన్న 197 వ పద్యములో చెయలు తీసుకొనిన జాగ్రత్త అంతా విఫలమైనదని తేట పరిచాడు.

పారాంతరము :—

ఈ సీసపాదములయందు కవి పాటించిన నియమము మొదటి దశము చివరిమాటతోనే రెండవ దశమును ఆరంభించుట అని వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు వేదమువారు మూడవ పాదము

“.....ముంగురుల్ ముసరి ముద్దునటింప,

జూ పంత కంతకు సొలపుసూప” అనీ నాల్గవ పాదమున,

“చిత్తడినొంద, నందంద యూర్పులు” అనీ పఠించారు.

పైన చూపిన కవి నియమాని కవి భంగము కల్గించుటచేత ఇవి అంగీకారము కావు.

మొదటి పాదము “వీగుకొప్పున...” అని ఒక పారాంతరము వీగు అనిన విరియు చున్న, కాని రతి చిన్నెలను చెప్పుకప్పుడు జుట్టు విడిపోవుట, చెదిరిపోవుట సాధారణము, చూడు, “బిట్రాజా కరవల్లవేన కబరీ మేకేన పర్యాకుం” - బృష్పటాణవిలాసము.
 “అప్పుడు సమృద్ధిపడ వేడ .” అని ఒక గీతపాద పారాంతరము.

సమృద్ధిపడుటకొరకు చేసిగా అంభము ఇచ్చట అర్జునుడు కర్త అని నర్దుకొనవలెను.

అర్జునుడు :- ముక్తిపదగ్రస్తము - విభావన.

నొక్కి పలుమొనఁ బలుమొన నొక్కి నేర్పె,

పంటి గోరులచేఁ గఁ లంబ నేర్పె,

బొక్కి బిగికొఁగిలింతల బొక్కి నేర్పె,

జెలుపుఁడు ననోధఁ బ్రాధఁగాఁ జేసె నపుడు

225

అర్థము :- అప్పుడు, చెలువుడు = ఆ అర్జునుడు, పలుమొన = పంటిమొన = పంటిమొనచేత, నొక్కి = సుభద్ర పెదవి నొక్కి, పలుమొన = నొక్కనేర్పె = సుభద్ర అట్లనే పలుమొనతో అర్జునుడి పెదవి నొక్కుటనేర్పెను, గోరులచేన్ అంటి = ఆయా కళాస్తానములను సఖములతో నొక్కి, కళలు, అంటి = నేర్పెన్ = సుభద్రగూడ అలాగే కళాస్తానాలు అంటునట్లు నేర్పెను, బిగికొఁగిలింతల = బిగువుగా ఉండే ఆలింగనములచేత, బొక్కి = తానుపరవకుడై, బొక్కిన్ నేర్పెన్ = సుభద్రకు పారవశ్యమును పొందుట నేర్పెను. (ఈ విధముగ తీర్చిదిద్దుకొని) నవ ఊధన్ = కొత్త పెండ్లికూతురును, ప్రాధగాచేసెన్ = ప్రాధనాయకగా (రతిక్రీడలయందు నేర్పరిగా) చేసెను.

విశేషము :- 211 వ పద్యములో సుభద్ర చెలికత్తె అర్జునుడితో

“కన్నె యిందాక నే మెఱుంగదు సుమయ్య .

తేరుగడగాఁగ మెల్లన దిద్దుకొనుము” అనిన ఉపదేశాన్ని అక్షరాలా పాటించాడన్నమాట

జిలిబిలి పలి నాలి మొలక తెమ్మెరలు గ

మృని మేని తావుల ననుసరింప,

నలరుఁ దేనియ లాని యలరు తుమ్మెద దిమ్ము

జంటచూపుల వెనువెంటఁ దిరుగఁ,

జిగురాకు మేతలఁ బొగరొందు కోయిలల్

పాటల నీటు వెంబడి మెలంగి,
గుల్కుల బల్కుల ముద్దుగుల్కు చిల్కులు నేర్పు
ఎలకుల బెళుకుల పజ్జ నిలువ,
సతీయు బతియును నారామ తతుల సతుల
రతులఁ దెనఁగిరి చతురత లతిశయిల్లఁ,
దొలుతఁ ఓము నేఁచు వారలే కొలిచి యుండు
వేడ్క కన్నను మఱివేఱ వేడ్క గలదె .

226

అర్థము .— ౧ జిలిబిలి = హాయిగానున్న, సలి = చల్లని, నలి = మెల్లని, మొలక
తెమ్మెరలు = పిల్లవాయువులు, కమ్మని = మనోహరమైన, మేనితాపులన్ = (వధూనిరుల)
శరీరపు వాసనలను, అనుసరింపఁ = ఆశ్రయించి ఉండగా.

౨ అలరు = పూవులయొక్క, తేనియలు = తేనెలను, ఆని = త్రాగి, ఆలరు =
సంతోషించు, తుమ్మెర దిమ్మ = తుమ్మెరల సమూహము, జంటచూపుల = సతీపతుల దృష్టుల,
వెనువెంటఁ = వెనుకనంటుకొని, సేవకులలాగా తిరుగఁ = తిరుగుచుండగా.

౩ చిగురాకు మేఁతలన్ = మేయుటవలన, పొగరుబుందు = మదించిన, కోయిలర్.
(వీరి) పాటల = పాటలయొక్క, నీటువెంబడి = అందమును అనుసరించి, మెలంగఁ =
మెలగుచుండగా.

౪ కుల్కు = పులుకుచున్న, ఎలకులన్ = మాటలచేతి, ముద్దుగుల్కు = ముచ్చటగా
నుండు, చిల్కులు, నేర్పువరుకుల = చమత్కారిముగిల నేరుపుమాటల యందలి, బెళుకుల =
సొగసుల, పజ్జన్ = ప్రక్కన - గురుభావముతో, నిలువ.

సతీయుపతియును, ఆరామ = ఉద్యానవనముల, తతులన్ = సమూహములయందు,
ఆతుల రతులఁ = సాటిలేని కూటములచే, చతురతలు = నైపుణ్యములు, అతిశయిల్లన్ = అది
కము అగుచుండ, దెనఁగిరి = క్రీడించిరి, తొలుతఁ = ఇంతకుపూర్వము (విఠహావస్థయందు).
తముఁ = తమను, ఏఁచువారె = బాధించినవారె (మలయానిలుడు మొదలగువారు), కొలిచి
యుండు = ఇప్పుడు సేవించియుండునటువంటి, వేడ్క = వినోదము, కన్నను, మరివేరె =
ఇంకొక, వేడ్క = సంతోషకారణము, కలదె = కలదా :

అలంకారము :- శబ్దాలంకారము - అర్ధాంతరన్యాసము, యమకము

(42A)

నెల మసలె నంతఁ గాంతఁడు,
 నెలకొన వేవిళ్లు పెల్లు, నిద్దపు మేన—
 దలతలమని మెయి పూతలఁ
 భవతః దళుకొత్త గ్రొత్త భవళిమ దోచెన్

227

అర్థము :— కాంతకు = సుభద్రకు, అంతః = కొన్నాళ్లకు, నెలమసలెన్ = నెల
 తప్పెను (గర్భమాయెను), పెల్లు = అధికముగ, వేవిళ్లు, నెలకొనెన్ = కనుపించెను, మెయి
 పూతలఁ = శరీరమునందలి చందనపుపూతలను, తలతలమని = పొండుపొండని, తళతళ
 తళుకొత్తన్ = తళతళమని ప్రకాశించునట్లు, క్రొత్త భవళిమ = కొత్త తెల్లదనము, నిద్దపు
 మేనన్ = నున్నని శరీరమునందు, తోచెన్ = కానవచ్చెను (అసగా గర్భచిహ్నముగా పాలి
 పోవుచున్నదని భావము)

చందన లేపనము తెల్లగా నుండును దానిని తిరిగ్కరించునట్టి భవళిమ సుభద్ర శరీర
 మున గర్భచిహ్నముగ కాననయ్యెను

అలంకారము — యమకము

కలదొ లేదో యను కొను గానఁగ నయ్యె,
 తెప్పల నలసత గప్పు కొనియె,
 గులుకుఁ జిన్నబులు వలుఁదలై మెఱుఁగెక్కె,
 నూఁగారు పై గప్పు నూలుకొనియె,
 జెర్కుటట్టంబుల నెక్కొనెఁ దెలిసిగ్గు,
 బడలిక నడుపులఁ గడలుకొనియె,
 జిట్టుట చెమటల చిత్తడి మెయి నిండె,
 సారెకు నూర్పులు నందడించె,
 నరుచి గన్పించె, నొక చెల్వ మంకురించె,
 తరులు నమమయ్యె, జిట్టుముల్ దఱచుమీఱె,
 మొలచెఁ గోర్కులు, నెమ్మేన నిలిచె నలఁత,
 నెలఁత కేర్పడఁ దొలు చూలు నిలుచు నపుడు.

228

అర్థము :— నెలఁతకు = సుభద్రకు, కొలుచూలు = మొదటి గర్భము, ఏర్పడఁ =
 స్పష్టమై, నిలుచునపుడు = కనుపించునపుడు —

౧. కలదొలేదొయను = ఉన్నచో లేదో యను అనుమానము కలిగించునట్టి, సన్నని
కొను = నడుము (ఇప్పుడు గర్భకారముచేత), కానగనయ్యెన్ = స్ఫుటముగా కనుపించు
చున్నది, తెప్పల = కనురెప్పలయందు, అలనత, కప్పకొనియె = వ్యాపించెను,

౨ కులుకు = అంచమైన, చన్గుబ్బలు = స్తనములు ఎలుదలై = పెద్దపై, మెఱుఁ
గెక్కెన్. నూగురుపైఁ, కడుపుమీచునున్న రోమావలి పైన, కప్పు = సల్లదనము, నూలు
కొనియెన్ = నిలిచెను,

౩ చెక్కుటద్దంబులన్ = అద్దములవలె నున్ననైన చెక్కిళ్లయందు తెలిసిగ్గు = తెల్లని
కాంతి, నెక్కొనెన్ = అతిశయించెను, సడుపులన్ = సడలయందు, బడలిం = ఆయానము,
కడలుకొనియెన్ = ఎక్కువయ్యెను

౪. చిట్టూట (చిరుఊట) = చిన్న ఊటగా కలుగుచున్న, చెమటల, చిత్తడి = ఎక్కు
వైనతడి, మెయినిందెన్ = శరీరమంతటను నిందెను, సారెకున్ = మాటిమాటికి, ఊర్పులు =
నిట్టూర్పులు, సందడించెన్ = ఎక్కువగుచుండెను,

ఆరుచి = నోటికి వీదియు రుచిలేకుండుట కన్పించె ఒకచెల్వము = ఒక విధమైన
అందము, అంకురించెన్ = పొడసూపెను తరులు = కడుపున (శ్రీలకు) కనపెచ్చు ముడుతలు -
త్రివళులు, సమమయ్యె = చదునై పోయెను, చిట్టముల్ = ఓకిలింతలు, వాంతులు, తరుచు
మీరె = తరచుగానుండెను, కోర్కులు మొలచెన్ = అనేక కోరికలు పుట్టుచుండెను, అలత =
అలసత, నెమ్మేనన్ = శరీరమునందు, నిలిచెన్ = కనుపించెను

అలంకారము - స్వభావోక్తి

అ ఖి మ న్ము ని జ న న ము

కలుముల్ గన్నులఁజిల్లు కల్కి మరునిం గన్నట్టి చందాన, నా

కల శాంభోనిధి వీచి కల్పతరువుం గన్నట్టి యందంబునన్,

గలకంఠీకుల రత్న మంత శుభలగ్నంబందు నింపొందఁ గాఁ

గుల దీపంబగునట్టి పట్టి గనె దిక్కుల్ తెల్వఁ జెంపెక్కఁగన్. 229

అర్థము :- కలుముల్ = సంపదలను, కన్నులన్ = చూపులచేతనే, చిల్లు = చిలుక
రించు, కల్కి = శ్రీ అగు లక్ష్మీదేవి మరునిన్ = మన్మథుని, కన్నట్టి = గర్భమున కనిన,
చందానన్ = విధముగ, అకలశ శాంభోనిధి వీచి = ఆ పాలనముద్రములోని తరంగము, కల్ప
తరువున్ = కల్పవృక్షమును, కన్నట్టి, అందంబునన్ = చక్కని విధముగా, కలకంఠీకుల =

ప్రీతియొక్క సమాహమునకు, రత్నము = రత్నమువంటి సుభద్ర, అంతన్, శుభలగ్నం బుడుక, ఇంపుబందగా = అందిము అతిశయించునట్లుగా, కులదీపంబు = వంశమునకు దీపము (కీర్తికరుడు), అగునట్టి, పట్టిక = కుమారుని, దిక్కుల్ = నాలుగు దిక్కులును, తెల్విక = సంతోషముతో, పెంపువిక్కిగా = శోభిల్లుగా, కనెక = ప్రసవించెను.

విశేషము :— ఈ ఉపమానముల యందు సుభద్ర లక్ష్మీదేవితోను, క్షీరసముద్ర తరంగముతోను సమానమనీ పుట్టిన కుమారుడు అందమున మన్మథునితోను, దాని శీలముననందు కల్పతరువుతోను సమానమనీ భావము

కల్పతరువు పుట్టినది క్షీరసముద్రమునందే అయినను కలకాంభోనిధియందు పుట్టినట్లు కవి చెప్పినపుడు సుభద్ర కలకాంభోనిధితో సమానమని అర్థము కావలసియుండును కలకాంభోనిధి పుంలింగము కాబట్టి ఉపమానము పొసగదు. అందువలన 'కలకాంభోనిధి వీచి' అని ప్రీతింగ సమానమును ప్రయోగించవలసి వచ్చెను.

అలంకారము :— మాలోపమ .

ఋభు విభు సుతునకుఁ దనయుఁడు

ప్రభవించిన సమయమున గుణాలునఁ గురిసెన్

నభమున సుమనో వర్షము,

గుభగుభ నినదములు గ్రందుకొనె దుందుభులన్.

230

అర్థము :— ఋభువిభు = దేవతల ప్రభువైన ఇంద్రుని, సుతునకు = కుమారుడైన అర్జునునికి, తనయుడు ప్రభవించిన సమయమున = కొడుకు పుట్టిన సమయమున గుణాలున = తటాలున నభమున = ఆకాశమునుండి, సుమనోవర్షము = పూవులవర్షము, కురిసెక, దుందుభులన్ = దేవతల భేరులనుండి (దేవదుందుభులు), గుభగుభ నినదములు = గుభగుభమను ధ్వనులు, క్రందుకొనెక = కమ్ముకొనెను

దేవలోకమునుండి పుష్పవర్షమూ, దుందుభుల మ్రోతా కలుగుటకు కారణము దేవతలకు ప్రభువైన ఇంద్రునకు మనుమడు జనించుటయే అని భావము ప్రఖ్యాత పురుషులు పుట్టినపుడు దేవతల పుష్పవర్షము కురుస్తుందని ఒక నమ్మకము

అలంకారము : అనుప్రాసము

అప్పుడు పార్థుడు శుభలేఖ సనుప, సనుప
మీన విభుడు శౌరి సమాన మాన
వాధి నాథులు గొలువగా నరుగుదెంచె
నలమితోడుతఁ దాండపు లెదురుకొనఁగ

231

అర్థము :— అప్పుడు, పార్థుడు = అర్జునుడు, శుభలేఖను, అనుప = పంపగా, అనుపమాన = సాటిలేని, విభుండు = విశ్వరూపులవాడైన, శౌరి = కృష్ణుడు, సమాన = అతనితో సమానులైనటువంటి, మానవాధిపతులు = రాజులు, కొలువగా = కొలుచుచుండగా, ఎలమితోడుత = సంతోషముతో, పాండవులు ఎదురుకొనఁగ = పాండవులు ఎదురుగావచ్చి స్వాగతమివ్వగా, అరుగుదెంచె = వచ్చెను

అలంకారము — అనుప్రాసము, యమకము

హరి నాత్యకి లోడఁ గుతూ
హరియై తన సరస రాగ, నంగన యును దా
నల బలరిపు సుతు నగరికి
నలబలము చెలంగ నరిగె హరి గడువేడ్కన్

232

అర్థము :— హరి = బలరాముడు, సాత్యకితోడ =, కుతూహలియై = కుతూహలము కలవాడై, తన సరసన్ రాగ = తన ప్రక్కనే వచ్చుచుండగా, హరి = కృష్ణుడు అంగన యును = రుక్మిణియు, తానును, అరి = ఆ, బలరిపు సుతు = బలదన్న రాక్షసునిచంపిన ఇంద్రుని యొక్క కొడుకు అర్జునుని, నగరికి = మందిరమునకు, అలబలము చెలంగ = సందడి కలుగు నట్లుగా, కడువేడ్కన్ = మిక్కిలి వేడుకతో, అరిగె = వెళ్లెను

అలంకారము :— యమకము.

మన్యు వివర్జితుఁ డల శత
మన్యు తనూభవుడు లోక మాన్యు విపశ్చి
న్మాన్యుల యనుమతి సుతు నభి
మన్యుం డని పేరువెట్టె మది ముద మొదవన్.

233

అర్థము :— మన్యు వివర్జితుడు = శోకములేనివాడు అయిన, అల = ఆ, శతమన్యు తనూభవుడు = మారు యజ్ఞములు చేసిన ఇంద్రుని కొడుకు అర్జునుడు, లోకమాన్యు = లోక

పూజితులైన, విచక్ష్పిత మాన్యుల = పెద్దాంసులలో శ్రేష్ఠులయొక్క, అనుమతి = అభిప్రాయము సమూహించి, మదిక = మదిము = సంతోషము, ఒదవక = కయిగగా, సుతున్ = కుమారునకు, అభిమన్యుడు, అని పేరు పెట్టెను

అలంకారము :- అనుప్రసము

చెల్లెలికిని ముఖాదిని మే
సల్లనను నసర్వమణియు యాభరణముల్
వల్లభయుఁ దాను యదుకుల
వల్లభుఁ డపు డొసఁగె బంధువర్గము మెచ్చెన్

234

అర్థము :- యదుకుల వల్లభుడు = కృష్ణుడు, తాను, వల్లభయు = భార్యయైన రుక్మిణీయు, బంధువర్గముమెచ్చెన్ = చుట్టముల సమూహము మెచ్చుకొనునట్లుగ, చెల్లెలికిని, మరదికిని, మేములునకును = అభిమన్యునకును, అసర్వ = వెలలేని - అమూల్యమైన, మణిమయ ఆభరణముల్ = రత్నములతో చేయబడిన సగలను, ఒసఁగె = ఇచ్చెను

కువలయాక్షలు పెనుచు ముక్కువల వలన
నేఁటఁ బెరిగెడివాఁ డొక్కఁడొహటఁ బెరిగి,
మెల్లమెల్లన శైశవ మెల్ల జాతి,
నందె యౌవన మా రాజనందనుండు

235

అర్థము :- కువలయాక్షలు = కలువలవంటి కిన్నులుగల చెలికత్తెలు, పెనుచు = పెంచుటయందు చూపిన, ముక్కువల వలన = ప్రేమలచేత, ఏట = ఒక ఏడులో (ఒక సంవత్సరములో), పెరిగెడివాడు, ఒక్క పూటక, పెరిగి = పెద్దవాడవుతూ, (ఒక్క సంవత్సరములో పెరిగినంత ఏవుచూపుతు). మెల్లమెల్లన = క్రమక్రమంగా, శైశవము = శిశుత్వము (వసితనము), ఎల్ల = అంతయును, జాతి = జాతిపోగా ఆరాజనందనుండు = ఆ రాజకుమారుడు (అభిమన్యుడు), యౌవనమున్, అందె = పొందెను.

శైశవము తొలగుట కంటికి కానరాకుండా జరుగుట వలన 'జారినట్లు' గా చెప్పుట సమంజసము

అలంకారము :- అతిశయోక్తి.

మను మార్గమున భూమి మను మార్గ మంతయు
 స్థిరబుద్ధి యగు యుధిష్ఠిరుఁడు దెలుపఁ,
 పాటవపద్వైతి పాటన క్రమమెల్ల
 దర వర్జితుఁడు వృకోదరుఁడు దెలుప,
 రంగ దుత్తుంగ తురంగాధిరోహ ము
 ద్ధండ బాహుఁడు నకులుండు దెలుప,
 సురభి రక్షణ కీర్తి సురభిశ దిబ్బండ
 లుం డగు త దనుజన్ముఖుఁడు దెలుప,
 వివిధ కోదండ పాండిత్య విలసనంబుఁ
 దానె తెలుపంగ నేర్చిన తనయుఁ డెపుడు
 సేవఁ సేయఁగ, సంతతశ్రీ వెలుంగ,
 విజయుఁ డలరారె శాశ్వత విజయుఁ డగుచు

236

అర్థము :- ౧ మనుమార్గమున = స్వాయంభువ ప్రభృతి మనువులు శాసించిన పద్ధతిని, భూమి = భూమియందు, మను = జీవించునట్టి, మార్గమంతయు = విధమంతయు, స్థిరబుద్ధియగు = స్థిరమైన ఆలోచన కలిగిన, యుధిష్ఠిరుడు = యుద్ధమున చలంపని వాడగు ధర్మరాజు, తెలుప = ఉపదేశించుచుండగా - (ధర్మరాజు అభిమన్యునికి మను మార్గమున జీవించుట నేర్పుచుండగా).

౨ పాటవపత్ = పాటవము (శక్తి) కలిగిన, వైరి = శత్రువులను, పాటన = ద్వంసముచేయు, క్రమమువల్ల = పద్ధతులన్నియు, దరవర్జితుఁడు = భయములేని వాడయిన, వృకోదరుఁడు (తోడేలువంటి కడుపుగలవాడు) = భీమసేనుడు, తెలుపన్ = నేర్పుచుండగా.

౩ రంగత్ = ఒప్పుచున్న, ఉత్తుంగ = మిక్కిలి ఎత్తైన, తురంగ = గుర్రములను, అధిరోహము = ఎక్కుట (స్వారీచేయుట) ను, ఉద్ధండబాహుఁడు = గొప్ప భుజములుకలవాడగు, నకులుండు, తెలుప = తెలియజేయుచుండగా,

౪ సురభి = గోవులను, రక్షణ = పోషించుట అనే కీర్తి = కీర్తిచేత సురభిశ = పరిమళించుచున్నట్లు చేయబడిన, దిక్మండలుండు = దిక్కుల సమూహము గలవాడు అయిన, తత్ అనుజుండు = నకులుని తమ్ముడు సహదేవుడు (అన్ని దిక్కులయందును వ్యాపించిన కీర్తికలవాడు), తెలుప = నేర్పుచుండగా.

వివిధ = అనేక విధములైన, కోదండ = విండ్లయందలి అనగా వాని ప్రయోగముల యందలి, పాండిత్య = ప్రావీణ్యముయొక్క, విలసనంబు = విలాసము, తానె తెలుపంగ =

తానె (అర్జునుడు) ఉపదేశించగా . నేర్పిన తనయుడు = ఆ విద్యల నన్నింటిని నేర్పిన కొడుకు (అభిమన్యుడు). ఎపుడుకా = ఎల్లవేళల, సేవచేయగఁగా, విజయుడు = అర్జునుడు, సంతత శ్రీ = నిత్యసంపద, వెలుంగకా = ప్రకాశింపగ, శాశ్వత విజయుడగుచు = ఎల్లప్పుడూ ఉండునట్టి యుద్ధవిజయములుగల వాడగుచు, అలరారెకా = ఒప్పెను

విశేషము :- అయిదుగురు తండ్రులు ఆయిదు విద్యలు నేర్పగా అభిమన్యుడు సేవ చేయుచుండ అర్జునుడు అలరారెనని భావము

మనవారి లెక్క ప్రకారము స్వామింబువాది మనువులు పద్మలుగురు. వీరు ఆయా కాలాలకు తగినట్లుగ జీవిత విధానాను శాసిస్తుంటారు వారి సంతతే మానవులు.

పెద్దన్నగారి మనుచరిత్ర స్వార్థోపషమనువు జన్మ గురించే

ప్ర బంధాంతము

శ్రీ రాజులు రఘునాథో

ర్వీరమణుని పేర వెలయు విజయ విలాసం

దారోగ్య భాగ్య సంప

సారస్వత జయము లొనఁగుఁ జదివిన చనిననో.

237

అర్థము - శ్రీరాజులు = బుద్ధిచే ప్రకాశించుచున్న రఘునాథ ఉ ర్వీరమణునిపేర = రఘునాథరాజునకు అంకితముగా, వెలయు = వెలయుచున్న, విజయవిలాసంబు, చదివినకా, చనినకా. ఆరోగ్య, భాగ్య, సంపత్, సారస్వత (విద్య) జయములు ఒనఁగుకా

క్షేత్ర గళైణ లాంచన విజిత్వర శుభ్ర యశో వికాల, ధా

రాళ గళ న్మద ద్విరద రాజి విరాజి సఖాంగణా, ఘనా

వేళ గరిష్ఠ దాన పదవీ పరితోషిత కాళగౌతమీ

చోళ కవి ద్విజ స్తుతి వచోలగ, చోలగ మాన భంజనా.

238

అర్థము :- క్షేత్రగళ = గరళకందుడైన శివుని, విజలాంచన = జింకచిహ్నము గల చంద్రుని, విజిత్వర = జయించునస్వభావముగలదైన, శుభ్ర యశో వికాల = స్వచ్ఛమగు కీర్తి విశేషముగా కలవాడా (రఘునాథుని శుభ్రమైన కీర్తి తెల్లనిదై ఈశ్వరుని, చంద్రుని - ఉభయులు తెల్లనివారే - తిరస్కరించు నట్టిదని భావము), ధారాళ = తెంపులేకుండా, గళత్ =

కారుచున్న, మద = మదముగల, ద్వీరద రాజి = ఏనుగులయొక్క గుంపుచే, విరాజి = ప్రకాశించుచున్న, సభ అంగణా = ఆస్థాన మందిరమునకు ముందరి భాగము కలవాడా (ఆస్థానమందిరము ముంగిలిలో మదముకారుచున్న ఏనుగుల వరుస ఉండునని భావము), ఘన = ఘనమైన, అవేల = గట్టులేని, గరిష్ఠ = మిక్కిలి గొప్పదైన, దాన = దానములచేతను, పదవీ = ఉద్యోగములచేతను, పరితోషిత = బాగుగా సంతోషపెట్టబడిన, కాళ = కాళేశ్వరము, గౌతమీ = గోదావరి, చోళ = చోళదేశములందలి, కవి = కవీశ్వరులయొక్కయు, ద్వీజ = బ్రాహ్మణులయొక్కయు, స్తుతివచోలగ = స్తుతివచనములు (పొగడ్తలు) పొందినవాడా (దానకార్యములచేత సంతోషపడిన సకలాంధ్రమువారు స్తుతింపుచుండురు అని భావము), చోలగ = చోలగుడు అనుదుర్మార్గుడైన దొంగలనాయకుని, మాన = గర్వమును, భంజనా = నశింపజేసినవాడా.

కుజంగప్రియాతము

అరాతి క్షమాభృ ద్వి దాంచ త్కృపాణా :

నరాధీశ్వ రాకార నాశీకబాణా !

స్థి రానందనా ! రామ సేవాధురీణా :

విరాజ చ్చతు ష్షష్టి విద్యాప్రవీణా .

239

అర్థము :— అరాతి = శత్రువులైన, క్షమాభృత్ = రాజులను, భిత్ = భేదించుటయందు, అంచత్ = ప్రకాశించునట్టి, కృపాణా = ఖడ్గముకలవాడా, నరాధీశ్వర = రాజయొక్క, ఆకార = రూపముగల, నాశీక బాణా = పద్మము బాణముగా కలవాడా అనగా మన్మథుడా - రాజరూపములోనున్న మన్మథుడా, స్థిరా = భూమిని, ఆనందన = ఆనందింపజేయువాడా, రామ సేవాధురీణా = రాముని సేవలో ఆసక్తికలవాడా, విరాజత్ = ప్రకాశించుచున్న, చతుష్షష్టి = అరవైనాగు, విద్యా = విద్యలయందు, ప్రవీణా = నేర్పుగలవాడా :

గ ద్య ము*

ఇది శ్రీసూర్యనారాయణ వరప్రసాద లబ్ధసార సారస్వత సుధాసార జనిత యశోలతాంకూర చేమకూర లక్ష్మ జామాత్య తనయ వినయ ధురీణ సకల కలా ప్రవీణాచ్యుతేంద్ర రఘునాథ భూపాల దత్త హస్త ముక్తాకటక విరాజమాన వేంకట కవిరాజ ప్రణీతంబైన విజయవిలాసంబను మహాప్రబంధంబునందు తృతీయాశ్వాసము

సంపూర్ణము.

*అర్థాదులు మొదటి ఆశ్వాసము చివర నున్నవే

అనుబంధము-I

ఉపయోగించిన ప్రతులు

చిన్నతనంలోనే నాకు విజయవిలాసము నచ్చిందని మనవిచేశాను కొన్ని సంవత్సరాలు అయిన తరువాతగాని ఈ వ్యాఖ్యాన విషయం అనుకోలేదు ఆ వ్యవధిలో నాకు సందేహము కలిగినప్పుడూ, కొత్త పుస్తకంగాని తాళవత్ర ప్రతిగాని నబడినప్పుడూ, ఎక్కడెక్కడివో ఏవేవో ప్రతులు మూస్తూ ఉండే వాడను నాకు నచ్చిన పాఠం ఏదయినా ఉంటే అది జ్ఞాపకముంచుకొనేవాడను అంతేగాని, ఆ పాఠభేదాలను ఎత్తి వ్రాసుకోవాలన్న అవసరం నాకు కనబడలేదు ఆ విధంగా చాలా ప్రతులు చూచాను చాలా సంవత్సరాలు నా దగ్గరుండిన పుస్తకము మద్రాసులో చూశాలోనూ గుజిరీలోనూ దొరికినది తప్పలకదక, ఈ పుస్తకాలను అక్షయపాత్ర ఆయ్యవ్వా ఆంధ్రనగరాలలో అమ్ముతుండేవారు వెల 0-2-6 యిందేది

వ్యాఖ్యానం వ్రాయాలని అనుకున్నతరువాత ముద్రిత అముద్రిత ప్రతులకోసం ప్రయత్నం చేయవలసి వచ్చింది ఇటువంటి ప్రయత్నము చేసినవారే మన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతలూ పరిష్కర్తలున్నూ, వారిలో అనేకులు ఆంధ్ర సాహిత్యోద్ధారకులని చెప్పదగిన ఎండితులుగాని సామాన్యులుకారు వీరిలో కొందరిని మనవి చేస్తాను

- 1 శ్రీమాన్ మా(దబూషి?) వేంకటకృష్ణమాచార్యులవారు వీరు గొప్ప పండితులు. సి పి బ్రౌనుదొంగారి దగ్గర పనిచేస్తూ మన భారతాన్ని పరిష్కరించి ఇచ్చారు (ఆ భారతము అచ్చుప్రతి, ఇప్పుడు ఇంగ్లండులో ఇండియా ఆఫీసు రైబ్రరీలో ఉన్నది ఆ అచ్చు భారతాన్ని పోలోల మూలంగా పునర్ముద్రణచేసి, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము వారికి ఇటీవల పంపించారు) వీరు పరిష్కరించి ప్రచురించిన విజయవిలాసము 1858 న ముద్రింపించాడు
- 2 పోలవరము జమీందార్లు శ్రీ కొచ్చర్లకోట రామచంద్రవేంకటకృష్ణారావు బహద్దరు, బి పి గారు 1901 లో చెన్నపురిలో ముద్రింపించి ప్రచురించిన విజయవిలాసము, వీరు విద్వాంసులు, సాహిత్య పోషకులు, వీరు శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవుల సాయముతో పాఠ నిర్ణయముచేయడానికి అనేక నగరాలనుంచి ప్రతులు తెప్పించారు— వాటిలో శ్రీ వేదము వారు పంపిన ప్రతి గూడా ఉన్నదన్నారు
- 3 పేరుగాంచిన పండితుడూ జంధ్యాల లక్ష్మీకాంత కవీంద్రుల స్వీయ శిష్యుడు అయిన నోరి గురులింగకావ్యిగారు 1906 లో తత్వబోధిని అన్నపేరి టీకాతాత్పర్యాలతో ముద్రింపించిన విజయవిలాసము
- 4 ఆంధ్ర గ్రంథాలను - పందలరెక్కను - తప్పలు లేకుండా పరిష్కరించి ప్రచురిస్తూ, ఆంధ్రభాషకు ఇంతింతనరాని ఉపకారము చేస్తుండిన బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులవారు 1909 లో అనేక ప్రతులు చూచి, శ్రీ వేదమువారు ముద్రణానికి సిద్దపరుచు కున్న శుద్ధప్రతి గూడా చూచి, ముద్రించిన విజయవిలాసము

- 5 కలాప్రహరలు శ్రీ వేదము వెంకిటరాయశాస్త్రిగారు వారి వ్యాఖ్యానముతో మైదానులో 1911 ్లో ప్రచురించిన విజయవిలాసము
- 6 ఉభయ ధామప్రవీణ' సాహిత్య విద్యాప్రవీణ' పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణులయి, హైస్కూలులో ఆంధ్ర పండితులయి అనేక ఆంధ్ర కావ్యాలకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాసిన శ్రీ బులుసు వెంకటసమణయ్యగారు సచించిన తమ ముకురవ్యాఖ్యాన' సహితంగా 1952 లో వావిళ్ళ వారు అచ్చువేసిని ప్రతి

సందేహాలు కలిగిస్పారు అవకాశము చిక్కజేసుకొని జూలూరువారి వ్యాఖ్యానము అప్పుడప్పుడు చూచుకుంటూ రావడము గూడా ఉంది